

Buddhist Sanskrit Texts—No. 20

DIVYĀVADĀNA

Edited by
Dr. P. L. VAIDYA

PUBLISHED BY
THE MITHILA INSTITUTE
OF
Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning
Darbhanga

1959

बौद्ध-संस्कृत-ग्रन्थावली-२०

॥ दिव्यावदानम् ॥

वैद्योपाह्वयप्रभुरात्मसार्मणा
स्तोत्रसूची-शब्दव्याख्येभिः संस्कृतम् ।

मिथिलाविद्यापीठेन प्रकाशितम् ।

शकाब्दः १८८०

संवत् २०१५

ऐश्वरीयाब्दः १९५९

*Copies of This Volume, postage paid, may be had from your usual Book-seller or from The Director,
Mithila Institute, Darbhanga, on pre-payment either in cash, Postal Order or M. O.
of Rs. 16.00 for Ordinary edition and Rs. 20.00 for Library edition*

*The entire cost of preparation and production of this Volume has been met
out of a subvention kindly placed at the disposal of the Institute
by the Government of India (Ministry of Scientific
Research and Cultural Affairs and the State of Bihar.*

Printed by Laxmibai Narayan Chandhari, at the Nirnaya Sagar Press,
26-28 Kolbhat Street, Bombay 2, and Published by Dr. P. L. Vaidya,
for the Director, Mithila Institute, Darbhanga, Bihar.

अनुक्रमणिका

INTRODUCTION IN ENGLISH AND HINDI

ABBREVIATIONS	XIX
१ कोटिकर्णावदानम्	१
२ पूर्णावदानम्	१५
३ मैत्रेयावदानम्	३४
४ ब्राह्मणदारिकावदानम्	४१
५ स्तुतिब्राह्मणावदानम्	४५
६ इन्द्रब्राह्मणावदानम्	४७
७ नगरावलम्बिकावदानम्	५१
८ सुप्रियावदानम्	५८
९ मेण्डकगृहपतिविभूतिपरिच्छेदः	७७
१० मेण्डकावदानम्	८२
११ अशोकवर्णावदानम्	८५
१२ प्रातिहार्यसूत्रम्	८९
१३ स्वागतावदानम्	१०४
१४ सूकरिकावदानम्	१२०
१५ वक्रवर्तिग्याकृतावदानम्	१२२
१६ शुक्रपोतकावदानम्	१२३
१७ मान्वातावदानम्	१२५
१८ धर्मरुच्यवदानम्	१४२
१९ ज्योतिष्कावदानम्	१६२
२० कनकवर्णावदानम्	१८०
२१ सहस्रोद्गतावदानम्	१८५
२२ चन्द्रममबोधिसत्त्वचर्यावदानम्	१९५
२३ संघरक्षितावदानम्	२०४
२४ नागकुमारावदानम्	२१३
२५ संघरक्षितावदानस्य शेषः	२१५
२६ पांशुप्रदानावदानम्	२१६
२७ कुणालावदानम्	२४२
२८ वीतशोकावदानम्	२७२
२९ अशोकावदानम्	२७९

३०	सुधनकुमापावदानम्	...	२८३
३१	तोयिकामहावदानम्	...	३०१
३२	रुपावत्यवदानम्	३०७
३३	शार्दूलकर्णावदानम्	३१४
३४	दानाधिकारमहायानसूत्रम्	...	४२६
३५	जूडापक्षावदानम्	४२७
३६	माकान्दिकावदानम्	४४६
३७	रुद्रायणावदानम्	४६५
३८	मैत्रकन्यकावदानम्	४९३
	ग्लोकसूची	५१३
	विशिष्टनामसूची	५२३
	शब्दसूची	५३१
	CRITICAL NOTES	545

INTRODUCTION

(1) THE EDITION

THIS edition of the *Divyāvadāna* is more or less a reprint in Devanāgarī script of the one edited in Roman script by E. B. Cowell and R. A. Neil (C in marginal references), and issued by the Cambridge University Press in 1886. It was issued by these editors at a time when Buddhist studies were in their infancy. The language of Buddhist works could not be studied and its special features could not be codified for want of sufficient material. Professor J. S. Speyer in his introduction to *Avadāna-Śataka* (Text No. 19 in this Series already published) has made a special reference to this fact when he stated that he considered himself more fortunate in his editorial task than the editors of the *Divyāvadāna*. The method of transliteration current in those days has gone out of use. Mistakes in the use of accented types such as ā, ī, ū, ś, s are responsible for a number of wrong readings in the body of the text of *Divyāvadāna*, and need of a new edition was keenly felt. The *Śārdūlakarṇāvadāna* (No. 33) in this above edition was relegated to appendix, and there too, only the narrative portion was retained and details of Brahmanic lore known to that age were altogether dropped. Recently a new edition of the full text of *Śārdūlakarṇāvadāna*, based on materials available in Calcutta and Paris Mss. and Chinese and Tibetan translations has come out from the Viśvabhāratī by Sujitkumar Mukhopadhyaya (M in marginal references for this avadāna). The present edition of the *Divyāvadāna* incorporates this *Śārdūlakarṇāvadāna* in full. The material available in the full text of this avadāna is very interesting in the light of similar material contained in the recent publication, the *Āṅgarījā* (Vol. I of the Prakrit Society of India, Banaras, 1957), on problems concerning comparative study of ancient Indian culture. It will thus be seen that the present edition of *Divyāvadāna* contains the *entire* text, made available for the first time in Devanāgarī script, and I feel confident that the work may now be studied by scholars with ease. It must be stated that I have not used any fresh Ms. material as no such material has come to light, and still I feel that the present edition makes a considerable advance over the previous edition. I have added a number of useful features such as the index of verses (not supplied in Cowell's edition) and a glossary of words mostly selected from older

edition, references to avadānas in other collections like *Avadāna-Sataka*, *Avadāna-Kalpalatā*, *Vinaya-Vastu* of Sarvāstivāda school as preserved in the Gilgit Mss. Vol III, parts i-iii. With all these improvements in the present edition, the world of scholars still owes a deep debt of gratitude to the pioneering work of Cowell and Neil and to Professor Sujitkumar Mukhopadhyaya of Viśva-Bhāratī. Although I have corrected a number of mistakes which were clearly due to misreading of Mss. and scribal errors and also due to diacritical marks, it is just likely that I also might have made a few new mistakes due to slips of types which seem to be inevitable in three-lined Devanāgarī typography.

(2) MSS. USED BY COWELL AND NEIL

The first edition of the *Divyāvadāna* was based on three Mss. A, B, C from Cambridge University Library and one D from Asiatic Society of Paris. The editors also consulted two more Mss, E, and F from Bibliothèque National, Paris, and occasionally used the St Petersburg Ms. All the above Mss. except F were modern copies made from one original. Bendall reports of one more Ms. which he found in Nepal during his visit, and which according to him, belonged to 17th century. The Mss. authorities thus go back to only one source, and hence variants recorded by the editors are simply results of the greater or less care on the part of respective scribes. It is, however, possible to correct the text by comparison with other narratives, now available, but where such sources fail to give any help, we have to retain the text as Mss. give it.

The *Divyāvadāna*, according to Cowell, is written generally in fairly correct Sanskrit, barring of course the special features in vocabulary, grammar and technical words, which are commonly shared by Buddhist works of the period. But we must make a special mention of the language and style of the *Candraprabhāvadāna* (No. 22) and of the *Mastrakanyakāvadāna* (No. 38), particularly the latter, which are written in perfect classical style. In my view, there are strong reasons to hold that No. 38 is most probably written by Ārya Śūra, the author of the *Jātakamālā* (Volume No. 21 in the present Series, now nearly ready for publication) as the comparison of the style, method and manner of treating the narrative of this avadāna and of the *Jātakamālā* clearly shows.

(3) TITLE OF THE WORK

The title *Divyāvadāna* given to this work is found in only two out of six Mss., viz., D and E, which invariably read इति श्रीविष्णु-वदाने at the end of an avadāna. It is also found in Ms. F. Burnouf invariably used this title, and so Cowell and Neil retained it. Further, in one of the Mss. of the *Vaṅkuśāvadāna* in the Cambridge University Library, the colophon reads: इति श्रीविष्णुवदानो-द्धृत अष्टमीप्रतमाष्टास्यकुण्डनावदानं समाप्तम्. But this Kuśāvadāna is not found in the present collection. The name *Divyāvadāna*, however, is current in Nepal, and it may be that we have here an incomplete collection of avadānas going under that name. There is another reason for this assumption. We know from Speyer's introduction to his *Avadāna-Śataka* that there are many other collections of avadānas such as *Asokāvadāna-mālā* and *Vicitrakarṇikāvadāna-mālā*. Of these two collections, the latter contains 32 avadānas. Now, out of these 32 avadānas some 9 were chosen by a Newari writer from Nepal for rendering them into Newari language. This rendering in Newari is edited and translated into English by Hans Jørgensen and published as Vol. No. XXXI of the Oriental Translation Fund, New Series, Royal Asiatic Society, London (1931). The title chosen for this work by Jørgensen is विवित्रकर्णिक-वदानोद्धृत as only 9 out of 32 are found rendered in Newari. There is thus a good reason to believe that the *Divyāvadāna* in the present collection also might be incomplete, and that there may be still a few more avadānas that have not reached the hands of scholars. Further, many of the avadānas included here are found translated in Tibetan as independent works, and no translation bearing the title *Divyāvadāna* is found there (see Tohoku Catalogue), whereas several stray avadānas are found translated, e. g., No. 14 (Tohoku No. 345) No. 22 (Tohoku No. 348) and No. 20 (Tohoku No. 350). Further, the present collection seems to be after all a compilation differing in age as well as in authorship as has been pointed out above, as some avadānas are written in pure Buddhist Sanskrit on the model of *Mahāyānasūtras* in pre-Gupta style, some in semi-classical style, and some particularly Nos. 22 and 38 in purely classical style.

(4) THE CONTENTS AND DATE OF THE WORK

The number of sections or chapters in the *Divyāvadāna* in the edition of Cowell and Neil is 38. I have retained the same number of sections in the present edition. This does not mean

that the collection contains 38 avadānas describing noble deeds of as many persons. Far from it. Of these 38 sections, Nos. 12 and 34 are remnants of old Sūtras belonging to the Mahāyāna sect, the former describing miraculous powers of Buddha exhibited at Śrāvastī, and the latter his discourse on gifts. The titles of both these works contains the word Sūtra; Nos. 9 and 10 relate to one and the same story, viz., that of Mendhaka; Nos. 23, 24 and 25 to Samgharakṣita; Nos. 26, 27, 28 and 29 deal with stories connected with the life of king Aśoka. On the other hand, No. 6 may be split up into two avadānas, that of Indra and Toyikā-maha, and No. 26, that of Uggupta and Aśoka. The remaining avadānas may be regarded as avadānas relating to the life of a single individual, past, present and future.

The literary qualities of these avadānas vary considerably, and contain elements of old tales in Purāṇa style, tales from the sacred literature, tales modelled on classical style with considerable dramatic element as in No. 26, tales in semi-classical style as in No. 22, and tales in purely classical style as in No. 38. Cowell and Neil in their introduction (p. viii) say: "Many of our legends belong to the *Vinaya Pīṭaka* as they continually bring in some reference to a point of discipline. They are not direct translations of any Pālī original, but seem to come from an independent source. They are isolated fragments which alone survive from what once was a large literature". We may note further that there is no frequent mention of Avalokiteśvara or Mañjuśrī or of Vidyās and Dhāraṇīs except a Śāḍaksarī Vidyā in No. 33. All this points to the fact that they belong to a period of transition from Hīnayāna to Mahāyāna. It is now proved beyond doubt that the *Divyāvadāna* is a work belonging to the Sarvāstivāda School (see Dr. A. C. Banarjee: *Sarvāstivāda Literature*).

Winternitz holds the view that various parts of the work belong to different periods; that there are some passages which must certainly have been written prior to 3rd century A. D. The compiler of *Divyāvadāna* has made use of *Vinaya Vastu* of Mūla-sarvāstivādin and of Kumārālaṭa's *Kalpanāmañḍitīkā*. It is now proved beyond doubt that many of the avadānas included in this work are also found in the *Vinaya Vastu* as preserved in the Gilgit MSS, in full or in parts. For instance, the Māṇḍhātāvādāna, No. 17, is taken partly from *Vinaya Vastu* (pp. 92-98) and

partly from *Madhyamāgama* as the remark : निस्सरेण मान्वात्तुल्लं मध्यमागमे रागसंयुक्तनिपाते (P. 93) clearly proves. There are many *avadānas* such as *Sudhana* (No. 30) and *Stutibrāhmaṇa* (No. 5) which are found almost word for word in the *Vinaya Vastu*. As this work is preserved in fragments, it is not possible for us to discuss the question further. However, the collection as a whole, could not have been in existence earlier than the 4th century A. D., for not only are Aśoka's successors, the kings of the Sunga dynasty down to Pুষ्यमित्रा (circa 178 B. C.) are mentioned in the work, but the *Dināra* occurs several times. We know that Kumāralāta, the author of *Kalpandamandīrikā*, lived considerable time after Kaniska, and so there must be a further lapse of time after Kumāralāta for the compiler of the *Divyāvadāna* to make extensive use of his work. All these facts collectively bring us nearer to about 350 A. D. It is valuable to know, however, that precisely one of the most interesting legends in the *Divyāvadāna*, No. 33, at least in an abridged form, was translated into Chinese in 265 A. D. It is, therefore, safe to hold that the *Divyāvadāna*, in its present form, came into existence between 200 and 350 A. D.

(5) THE SOURCES OF DIVYĀVADĀNA

The sacred literature in Sanskrit of the Buddhists corresponding to Tripiṭaka in Pali, is, unlike Pali tradition which has 9 constituents, analysed into 12 constituent parts :

सुखं गेयं व्याकरणं गायोदानावदानकम् ।
इतिवृत्तकं निदानं वैपुल्यं च सजातकम् ।
उपदेशाद्भुतौ धर्मौ द्वादशाङ्गमिदं वचः ॥

(Haribhadra's *Āloka*, Baroda Edn. p. 35)

These twelve parts constituted the teaching of Buddha, *avadāna* being the sixth part. Cowell and Neil held the view that *avadāna* forms part of *Vinaya*. Lévi, on the strength of some fragments of *Samgharakṣitāvadāna* (Nos. 23, 25) found in Eastern Turkestan, surmised that it formed part of *Vinaya* of the *Mūlasarvāstivādins*. The discovery and publication of the *Vinaya Vastu*, still incomplete and in fragments, of the *Mūlasarvāstivādins* (Gilgit Mss. Vol. III, edited by Dr. Nalinakṣa Dutt) sets the entire question at rest, and the conclusion to be drawn from its study is that the *avadāna* is an important constituent part of the twelve-fold teaching of the Buddha, whether it is *Vinaya* or *Sūtra*. Naturally, some stories will be found embodied in the

Vinaya and some in the Sūtra. I refer particularly to the story of Māndhātā (No. 17 in the present collection) which is narrated in the *Vinaya Vastu* in brief, but the reader there is referred to *Madhyamāgama*: विस्तरेण मान्धातुसूत्रं सम्यग्भागमे राजसंयुक्तकनिषाते. (See Gilgit Mss., Vol. III, part 1, p. 93). Similarly the story of Mahāsudarśana (Not in DA) is referred to *Dirghāgama*: विस्तरेण महासुदर्शनसूत्रं दीर्घागमे पद्मसूत्रिकनिषाते (p. 97) and so on. It is not, therefore, right to say that *avadāna* is exclusively a part of Vinaya. It is one of the constituent parts of Buddha's teaching. The sources of the *Divyāvadāna* therefore must be traced to the sacred literature of the Buddhists in Sanskrit in general, and not exclusively to Vinaya. Kumārālāta also must have based his work, *Kalpanā-mandvitika*, on similar sources. I have already stated above that the *Maitrakanyakāvadāna* is most likely from the pen of Ārya Sūtra, the author of *Jātakamālā* and other works.

The *Divyāvadāna*, thus, is one of the earliest collections of Avadānas in Buddhist Sanskrit Literature. Perhaps *Avadāna-Śataka* may be slightly earlier than this work. These avadānas were scattered over the sacred books of Buddhists, such as Vinaya, *Dirghāgama*, *Madhyamāgama*, *Samyuktāgama* etc., and seem to have been extracted from these works and put together for ease and convenience of instruction to young monks. There are a number of special features peculiar to this avadāna literature. One of them is a set of stereotyped passages which I have put together in Appendix II to the *Avadāna-Śataka* (No. 19 in the present Series). These passages occur in full in every avadāna in that work, but in the *Divyāvadāna* they recur, sometimes in full, sometimes expanded, and sometimes abridged with *वाक्य*. It may be noted that such stereotyped passages do not figure at all in Nos. 22 and 38.

Poona 2
21st October 1958 }

P. L. VAIDYA

प्रस्तावना

१. प्रस्तुत संस्करण

दिव्यावदान का प्रस्तुत संस्करण केंब्रिज युनिवर्सिटी प्रेस द्वारा सन १८८६ में प्रकाशित ई. बी. कौबेल तथा आर्. ए. नील द्वारा रोमन लिपि में संपादित संस्करण (हाशियेमें 'C' से निर्दिष्ट) का देवनागरी लिपि में प्रायः पुनर्मुद्रण ही है। उक्त संपादकद्वय ने वह संस्करण ऐसे समय प्रकाशित किया, जब कि बौद्ध साहित्य का अध्ययन अपनी बाल्यावस्था में था। उस समय पर्याप्त सामग्री के अभाव में बौद्ध ग्रंथों की भाषा का अध्ययन तथा उसकी विशेषताओं का शास्त्रशुद्ध विवेचन असंभवसा था। अपने अवदानशतक (प्रस्तुत ग्रंथमाला क्रमांक १९, जो प्रकाशित हो चुका है) की प्रस्तावना में प्रो० जे० एस्० स्पेयर ने इस तथ्य का खास निर्देश किया है। आप कहते हैं—'दिव्यावदान के संपादकों की अपेक्षा संपादनकार्य के विषय में मैं अपनेको अधिक भाग्यवान् समझता हूँ। उन दिनों प्रचलित रोमन लिप्यन्तर की पद्धति आज विद्यमान नहीं है। & I u & § जैसे आघात-युक्त अक्षरों के प्रयोग में जो त्रुटियाँ दिखाई देती हैं, वे मुख्यतया दिव्यावदान के मूल ग्रंथान्तर्गत अनेक अपघातों के परिणाम हैं। अतः नये विशुद्ध संस्करण की आवश्यकता तीव्र रूप से महसूस हो रही थी। उपर्युक्त संस्करण में शार्दूलकर्णावदान परिशिष्ट में रखा गया है, और वहाँ भी उसका केवल कथालम्ब अंश ही लिया गया है, तथा उस युगमें ज्ञात ब्राह्मणीय विद्या के व्योरेवार वर्णन को बिल्कुल हटा दिया गया है। शार्दूलकर्णावदान के पूर्ण पाठ का नया संस्करण (हाशियेमें 'M' से निर्दिष्ट) हाल ही में विश्वभारती से प्रो० सुजितकुमार मुखोपाध्याय के संपादकत्व में कलकत्ता पैरिस पाण्डुलिपियों तथा तिब्बती चीनी अनुवादों में उपलब्ध सामग्री के आधार पर प्रकाशित किया गया है। दिव्यावदान के प्रस्तुत संस्करण में शार्दूलकर्णावदान पूर्णतया समाविष्ट किया गया है। इस अवदान के पूर्ण पाठ में प्राप्त सामग्री की अंगविज्ञा के हाल में निकले संस्करण में उपलब्ध सदृश सामग्री से तुलना करने पर जाने पड़ता है कि उक्त सामग्री प्राचीन भारतीय संस्कृति के तुलनात्मक अध्ययन-विषयक प्रश्नों के सुलझाने में अतीव सहायक सिद्ध होगी। दिव्यावदान के इस संस्करण में संपूर्ण मूल ग्रंथ की संहिता समाविष्ट की गयी है, और वह प्रथम बार ही देवनागरी लिपि में उपलब्ध की गयी है। मेरा विश्वास है कि अब इस ग्रंथ का अध्ययन विद्वान् अध्येताओं के लिये सुलभ होगा। यह तो कहना ही पड़ेगा कि मैंने यहाँ किसी नयी हस्तलिखित सामग्री का उपयोग नहीं किया है, क्यों कि ऐसी नयी सामग्री प्रकाश में नहीं आयी है। तो भी मैं कह सकता हूँ कि पूर्व

संस्करण की तुलना में प्रस्तुत संस्करण पर्याप्त प्रगति कर चुका है । कई उपयुक्त अंश भी जोड़ दिये हैं, उदाहरण के लिये देखिये:-

- १) श्लोकानुक्रमणिका (यह कौबेल संस्करणमें नहीं);
- २) शब्दार्थ कोश; (पूर्वसंस्करण तथा एजर्टन के कोश से संक्षिप्त रूपमें संस्कृत)
- ३) नामानुक्रमणिका (पूर्वसंस्करण से चुन कर);
- ४) अवदानों के निर्देश जो अवदानशतक, अवदानकल्पलता, सर्वास्तिवाद पंथ की विनयवस्तु (गिलजित पाण्डुलिपियों के तृतीय विभाग, परिच्छेद १-३ में सुरक्षित) आदि अन्य संकलनों में मिलते हैं ।

इस संस्करण में इन नयी बातों के रहते हुए भी, कौबेल-नील तथा प्रो० सुजित-कुमार मुखोपाध्याय के प्रारंभिक कार्य का ऋण पंडित जगत् को मानना ही पड़ेगा । यद्यपि पाण्डुलिपियों के अपपाठों, लेखन की अशुद्धियों, तथा अक्षरचिह्नों की गलतियों के कारण घुसी हुई अनेकों त्रुटियों का संशोधन भी किया है, तो भी संभव है कि मुद्राओं के फिसल पड़ने से कुछ नयी अशुद्धियाँ घुस गयी हों । यह तो आश्चर्य की बात नहीं, क्योंकि त्रिपंक्तिक देवनागरी छपाई में ऐसी त्रुटियाँ अपरिहार्य सी रहती है ।

२. कौबेल तथा नील द्वारा प्रयुक्त पाण्डुलिपियाँ :-

दिव्यावदान का प्रथम संस्करण निम्नलिखित पाण्डुलिपियों पर आधारित है:-
केंब्रिज विद्यापीठ ग्रन्थालय की तीन पाण्डुलिपियों A, B, और C, तथा पैरिस एशियाटिक सोसायटी की पाण्डुलिपि D । पैरिस विन्डिओथेक नैशनाल की दो पाण्डुलिपियों H और J भी संपादकों ने देखी थीं, तथा बीच बीच में सेटपीटर्सबुर्ग पाण्डुलिपि M । ऊपर की पाण्डुलिपियों में से केवल J को छोड़ शेष सब पाण्डुलिपियाँ एक ही मूल की हथर बनी हुई प्रतिलिपियाँ मात्र हैं । श्री. वेडाल और एक पाण्डुलिपि के बारे में कहते हैं, जो उन्हें नेपाल में मिली । उनकी राय में यह लिपि सत्रहवीं शताब्दी में लिखी होगी । ये सब आधारभूत पाण्डुलिपियाँ केवल एक ही मूल की तरफ निर्देश करती हैं, और संपादकों द्वारा उल्लिखित पाठभेद केवल लेखककी सावधानी या असावधानी का फल मात्र हैं । तथापि अब जो अन्य कथाएँ उपलब्ध हुई हैं उनसे तुलना करके पाठसंशोधन किया जा सकता है । पर जहाँ ऐसी सहायता की संभावना नहीं है, वहाँ पाण्डुलिपियों को पाठ ही खीकार करने पड़ते हैं ।

कौबेल की सम्मति में दिव्यावदान विशुद्धप्रायः संस्कृत में लिखा है, तो भी शब्दावली, व्याकरण तथा पारिभाषिक संज्ञाओं की विशेषताएँ जो कि उस समय के बौद्ध ग्रंथों में प्रायः पायी जाती हैं, उस भाषा में मिलती हैं । परंतु चंद्रप्रसाद (क्र० २२) तथा विशेषरूप से मैत्रकन्यकावदान (क्र० ३८) की भाषा तथा शैली

का अलग निर्देश अवश्य करना चाहिये। ये दो विभाग प्रायः उच्च (पाणिनीय) संस्कृत शैली में लिखे गये हैं। क्र० ३८ के बारे में मेरी सम्मति यह है कि वह जातकमाला (प्रकृत ग्रन्थमाला का क्र० २१ जो प्रकाशन के पथ पर है) के लेखक आर्यशूर द्वारा लिखा गया होगा। जातकमाला तथा इस अवदान की भाषा, शैली, कथनपद्धति की तुलना करने पर ही मैं इस निष्कर्ष पर पहुँच चुका हूँ।

३. ग्रंथ का नामकरण :-

इस ग्रंथ का शीर्षक दिव्यावदान छः पांडुलिपियों में से केवल दो—D तथा H—ही में मिलता है। उनमें हर अवदान के अन्त में 'इति श्रीदिव्यावदाने' ये शब्द पाये जाते हैं। H पांडुलिपि में भी वह पाया जाता है। वर्नफ ने इस शीर्षक का प्रयोग अविचलभाष से किया है। कौबेल और नील ने उसी को खीकृत किया है। इसके अलावा केंब्रिज विद्यापीठ ग्रन्थालय में वीरकुशावदान की जो पांडुलिपियाँ हैं उनमें से एक के अंतिम संस्करण में ये शब्द मिलते हैं—“इति श्रीदिव्यावदानोद्धृत अष्टमीव्रतमाहात्म्यकुशावदानं समाप्तम्”। लेकिन यह कुशावदान प्रस्तुत संस्करण के संग्रह में अप्राप्य है। परन्तु नेपाल में यह दिव्यावदान नाम प्रचलित है। अतः यह हो सकता है कि दिव्यावदान के नाम पर स्थित अवदानों का यह अधूरा ही संग्रह हो। मेरी इस धारणा का और एक कारण है। अपने अवदानशतक की प्रस्तावना में स्पेयर लिखते हैं कि अष्टोकावदानमाला, विचित्रकर्णिकावदानमाला जैसे और भी कई अवदान-संग्रह हैं। विचित्रकर्णिकावदानमाला के बत्तीस अवदानों में से केवल नौ ही नेपाल के एक नेवारी लेखक ने नेवारी भाषा में अनुवाद करने के हेतु चुन लिये हैं। यह अनुवाद हॅन्स योर्गेनसेन ने अंग्रेजी अनुवाद के साथ संपादित किया है। इसका प्रकाशन लंदन की रायल एशियाटिक सोसायटी द्वारा पौर्वात्य अनुवाद निधि की नयी प्रथमाला में क्र. ३१ के पुष्प के रूप में सन १९३१ में किया गया है। चूँकि बत्तीस में से केवल नौ ही अवदान इसमें संगृहीत हैं, योर्गेनसेन ने इसके लिए जो शीर्षक चुना है वह है—विचित्रकर्णिकावदानोद्धृत। इस प्रकार यह मानने के लिए सबल कारण है कि दिव्यावदान का यह संग्रह भी अधूरा ही हो, और इस संग्रह के और भी अवदान हों, जो संभवतः आज तक विद्वानों की पहुँच में नहीं आये हों। इसके अतिरिक्त इस संग्रह में संकलित अवदानों में से कइयों का अनुवाद तिब्बती भाषा में खर्तत्र ग्रंथ रूप से मिलता है। तिब्बती अनुवादों में दिव्यावदान नाम का ग्रंथ ही नहीं है। (देखिये 'टोहोशू सूची')। कई फुलकर अवदानों का अनुवाद भी मिलता है; जैसे—क्र० १४ (टो० क्र० ३४५), क्र० २२ (टो० क्र० ३४८), क्र० २० (टो० क्र० ३५०)। और भी एक बात यह है कि यह प्रस्तुत संग्रह ऐसा संकलन है जिसमें समय समय पर भिन्न भिन्न लेखकों द्वारा लिखित लेख संगृहीत हैं।

यह बात पहले भी कही जा चुकी है, और शैली के आन्तरिक साक्ष्य से भी यह बात स्पष्ट है, क्यों कि कई अवदान गुप्तपूर्वकाल की खास बौद्ध संस्कृत शैली में महायान सूत्रों के आदर्श पर लिखे गये हैं; कई अवदान अर्धपाणिनीय संस्कृत शैली में तथा कई—क्र० २२ और क्र० ३८ शुद्ध पाणिनीय संस्कृत शैली में ।

४. विषय तथा कालनिर्णय :-

कौबेल—नील प्रणीत दिव्यावदान में कुल ३८ प्रकरण है । प्रस्तुत संस्करण में मैंने उतने ही रखे हैं । इसका आशय यह नहीं कि इन ३८ प्रकरणों में उतने ही महापुरुषों के उदार चरित वर्णित हैं । वैसा तो बिल्कुल नहीं है । इन ३८ विभागों में से क्र० १२ और क्र० ३४ महायानपंथ के पुराने सूत्रों के अवशेष हैं । क्र० १२ में श्रावस्ती में प्रदर्शित बुद्ध की अद्भुत विभूतियों तथा क्र० ३४ में दान की महत्ता पर बुद्ध के उपदेश पाये जाते हैं । इन दोनों के शीर्षक में 'सूत्र' शब्द भी मिलता है । क्र० ९ और क्र० १० मेंढक की एक ही कथा से संबद्ध हैं । क्र० २३, २४ तथा २५ संघरक्षित से संबन्ध रखते हैं । क्र० २६, २७, २८ और २९ राजा अशोक की जीवनी का वर्णन करते हैं । क्र० ६ दो अवदानों में विभाजित हो सकता है—एक इन्द्र-विषयक और दूसरा तोयिकामह-विषयक । क्र० २६ के भी दो अवदान बन सकते हैं—एक उपगुप्त-विषयक तथा दूसरा अशोक-विषयक । शेष अवदानों में से प्रत्येक में प्रायः एक ही व्यक्ति के वर्तमान, अतीत, और आगामी जीवन का वर्णन मिलता है ।

ये अवदान साहित्यिक गुणों में एक दूसरे से बहुत भिन्न हैं । पौराणिक शैली में रचित कहानियाँ, धर्मग्रंथों से उद्धृत कथाएँ, पाणिनीय संस्कृत शैली के आदर्श पर लिखित नाट्यगुणपरिष्कृत क्र० २६ जैसी कथाएँ, अर्ध-पाणिनीय संस्कृत शैली में रचित क्र० २२ जैसी कहानियाँ, और शुद्ध पाणिनीय शैली में लिखित क्र० ३८ जैसी कथाएँ इन अवदानों में अंतर्भूत हैं । कौबेल और नील अपनी प्रस्तावना (पृ० viii) में लिखते हैं—“इन कहानियों में से बहुतसी कहानियाँ विनय-पिटक में से ली गयी हैं । वे बार बार अनुशासन की किसी बात का निर्देश करती हैं, जिससे यह निष्कर्ष सहज ही में निकल आता है । पाली भाषा में लिखित किसी मूल ग्रंथ के ये सीधे अनुवाद नहीं हैं, बल्कि उनका संभवतः कोई खतत्र उद्गम होगा । एक समय जो एक विस्तृत साहित्य था उसके ये बिखरे हुए अवशेष हैं, जो ही केवल आज जीवित हैं ।” हम इस बात की तरफ भी ध्यान दिलाने हैं कि अवलोकितेश्वर या मल्लुक्षी, या विद्याओं और धारणियों का उल्लेख बार बार नहीं मिलता । सिर्फ क्र० ३३ में 'पद्मक्षरी विद्या' का उल्लेख है । इन सब बातों से स्पष्ट है कि इनकी निर्मिति हीनयान से महायान तक के संक्रमणकाल में हुई है । सहायातीत रूपसे अब यह सिद्ध किया जा चुका है कि दिव्यावदान सर्वांगीणवादपंथ का ग्रंथ है (देखिये—डॉ. ए. सी. बानर्जी: सर्वांगीणवाद साहित्य) ।

विंशतिदश मानते हैं कि इस ग्रंथ के भिन्न भिन्न अंग भिन्न भिन्न समय में रचित हैं । उसके कई अंश सिस्त्रोत्तर तृतीय शताब्दी के पूर्व लिखे गये हैं यह निश्चित रूप से कहा जा सकता है । दिव्यावदान के संकल्पिता ने मूलसर्वास्तिवादियों की विनय-वस्तु तथा कुमारलत की कल्पनामंडितिका का पर्याप्त उपयोग किया है । यह भी सिद्ध किया जा चुका है कि गिलजित पांडुलिपियों में अवस्थित विनय-वस्तु में इस ग्रंथ के अनेक अवदान पूर्णतः या अंशतः मिलते हैं । उदाहरण के लिए लीजिये—मार्घातावदान (क्र० १७) अंशतः विनय-वस्तु (पृ० ९२-९८) से तथा अंशतः मध्यभाग से लिया गया है, जैसा कि निम्न उद्धरण से स्पष्ट है—‘विस्तरेण मान्धातु-सूत्रं मध्यभागमे राजसंयुक्तकनिपाते’ (पृ० ९३); मुचनकुमार (क्र० ३१), स्तुति-ब्राह्मण (क्र० ५) जैसे अनेक अवदान विनय-वस्तुसे लगभग अक्षरशः उद्धृत हैं । यह ग्रंथ (विनय-वस्तु) आंशिक रूपसे ही उपलब्ध है, इस लिए इससे अधिक चर्चा इस विषय की संभव नहीं । तथापि यह संपूर्ण संग्रह चौथी शताब्दी से बहुत पहले विद्यमान रहने की संभावना नहीं दिखाई देती । कारण यह है कि अशोक के उत्तराधिकारी ही नहीं, शुंगवंश के पुष्यमित्र तक के राजा (ई० पू० लगभग १७८) इस ग्रंथ में उल्लिखित हैं । दीनार का निर्देश भी बार बार पाया जाता है । अंत में यह भी देखना होगा कि कनिष्क के बहुत समय बाद पैदा हुए कुमारलत के पश्चात् आवश्यक कालावधि बीत जानी ही चाहिये ताकि उसकी कल्पनामंडितिका से संग्रहकर्ता को बहुतसे उद्धरण लेना संभव हो । ये सब बातें हमें लगभग ३५० तक पहुँचा देती हैं । दूसरी ओर से महत्त्व का सबूत यह है कि दिव्यावदान की जनकथाओं में सब से दिलचस्प कथा (क्र० ३३)—संक्षिप्त रूप में ही क्यों न हो—सन २६५ में चीनी भाषा में अनूदित मिलती है । इस लिए देखठके माना जा सकता है कि इस ग्रंथ का प्रस्तुत रूप में संचयन सिस्त्रोत्तर २०० और ३५० के बीच में पूरा हुआ होगा ।

५. दिव्यावदान के उद्गमः—

बौद्धों के संस्कृत-निविष्ट धर्मग्रंथ, जो पाळी-भाषा-निविष्ट त्रिपिटक के समकक्ष हैं, बारह विभागों में विभाजित हैं, जहाँ पाळी धर्मग्रंथ केवल नौ अंगों में ही विभक्त मिलते हैंः—

सूत्रं गेयं व्याकरणं गाथोदानावदानकम् ।

इतिवृत्तकं निदानं वैपुल्यं च सजातकम् ।

उपदेशाद्भुतौ धर्मी द्वादशाङ्गमिदं वचः ॥

(हरिभद्र-आलोक, वहीदा संस्करण पृ० ३५)

इन द्वादश अंगों में बुद्ध के धर्मोपदेश निहित है, जिनमें अवदान छठा अंग है । कौबेल तथा नील की मान्यता है कि अवदान विनय का अंश है । पूर्व तुर्किस्तान में प्राप्त संघरक्षितावदान (क्र० २३-२५) के कई अंशों के बल पर लेखी अंदाजा लगाते हैं कि अवदान मूलसर्वास्तिवादियों के विनय का अंश है । मूलसर्वास्तिवादियों की विनय-वस्तु की उपलब्धि तथा प्रकाशन (गिलजित पांडु लिपियाँ, खंड ३-४, नल्लिनाक्ष दत्त द्वारा संपादित) से, यद्यपि वह ग्रंथ अघूरे रूप में और बिखरी हुई अवस्था में प्राप्त हुआ है तो भी, ऊपर के सब तर्कवितर्क अब शांत हो गये हैं । उसके अध्ययन से यह निष्कर्ष निकाला जा सकता है कि बुद्ध के द्वादशविध उपदेशों का अवदान एक महत्त्वपूर्ण घटकावयव है, चाहे वह 'विनय' से लिया गया हो या 'सूत्र' से । स्वभावतः कई कथाएँ 'विनय' के अंगभूत हैं, तो कई 'सूत्र' के । इस सिलसिले में मान्धाता (क्र० १७) का निर्देश विशेष रूप में सुझे उचित लगता है, जो विनय-वस्तु में संक्षेप में कहा गया है । किन्तु वहाँ पाठक संकेत पाता है मध्यमागम का-विस्तरेण मान्धातुसूत्रं मध्यमागमे राजसंयुक्तनिपाते (देखिये-गिलजित पांडुलिपियाँ, खंड-३, विभाग-१, पृ० ९३) । इसी प्रकार महासुदर्शन की कथा (दिव्यावदान में अनुपलब्ध) दीर्घागम से संबद्ध बतायी गयी है-विस्तरेण महासुदर्शनसूत्रं दीर्घागमे षट्सन्निकनिपाते (पृ० ९७) आदि आदि । अतः यह कहना ठीक नहीं कि अवदान केवल विनय का ही अंश है । बुद्ध के धर्मोपदेश का वह घटकावयव है । इस लिये दिव्यावदान के उद्गमों के लिये संस्कृत में रचित बौद्ध साहित्य में सामान्यतया खोज करनी पड़ेगी, न कि केवल विनय में । कुमारलाल ने भी अपनी कल्पनामंडितिका ऐसे ही मूलाधारों से रची होगी । मैं ऊपर कह चुका हूँ कि भैरवकन्याकावदान संभवतः जातकमाला आदि ग्रंथों के रचयिता आर्यशूर का लिखा हुआ होगा ।

बौद्ध संस्कृत साहित्य में दिव्यावदान सर्वप्रथम अवदानसंकलनों में से एक है । शायद अवदानशतक इससे कुछ समय पूर्व संकलित रहा होगा । ये अवदान बौद्धों के धर्मग्रंथों-विनय, दीर्घागम, मध्यमागम, संयुक्तागम आदि-में इधर उधर बिखरे हुए थे । उन्हें उन ग्रंथों से निकाल कर संकलित किया गया होगा ताकि युवा मिश्रगण उनसे आसानीसे लाभ उठा सकें । अवदानसाहित्य की कई अपनी विशेषताएँ हैं । उनमें से एक है वे एकरस, एकस्वर उद्धारण, जिन्हें मैंने अवदानशतक (माला क्र० १९) के परिशिष्ट में इकट्ठा किया है । उस ग्रंथ के हर अवदान में ये उद्धारण अपने पूर्ण स्वरूप में मिलते हैं, परंतु दिव्यावदान में वे कभी पूर्ण रूप में, कभी विस्तार के साथ, कभी संक्षिप्त रूप में '.....यावत्' के साथ आते हैं । क्र० २२ तथा क्र० ३८ में ये एकस्वर उद्धारण नहीं मिलते, यह ध्यान देने की बात है ।

ABBREVIATIONS

- AK (अ० क०)—*Avadānakalpalatā* of Kṣemendra, Bibliotheca Indica edition; our edition in BST Nos. 22–23.
- AS (अ० अ०)—*Avadāna-Śataka* by J. S. Speyer, Bibliotheca Buddhica edition; our edition in BST No. 19.
- Aṣṭa (अष्ट०)—*Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā*, ed. by Rajendralal Mitra.
- BC—*Buddhacarita* of Aśvaghoṣa, edns. by Cowell and Johnstone.
- BCA—*Bodhicaryāvatāra* of Śāntideva, with *Pañjikā* of Prajñākaramati, ed. by Poussin; bare text in Zapiski.
- BCP—*Bodhicaryāvatārapañjikā* of Prajñākaramati, ed. by Poussin.
- CP—*Cariyāpīṭaka*, PTS edition, also by B. C. Low.
- CS—*Caṅkṣastava* of Nāgārjuna (I. *Nirupama*, II. *Lokāṭṭa*, III. *Acintya*, and IV. *Paramārtha*)
- DA (द्विष्णु०)—*Divyāvadāna*, our edition in BST No 20, also Cowell and Neil's edition.
- DBh (द० भ०)—*Dasabhūmikasūtra* ed. by Bahder.
- GM—*Gilgit Mss.* ed. by N. Dutt.
- GV (गण्ड०)—*Gaṇḍavyūhasūtra*, ed. by Suzuki and Idzumi, Kyoto, Japan, 1949.
- J (जा०)—*Jātaka*, ed. by Fausbol.
- JM (जा० मा०)—*Jātakamālā* of Ārya Śūra, ed. by H. Kern, HOS.; our edition in BST No. 21.
- KV (करण०)—*Kāraṇḍavyūha*, BTS edition.
- LA (लक्ष्म०)—*Laṅkāvatārasūtra*, ed. by B. Nanjio, Kyoto, Japan, 1928; reprint 1956.
- LV (ललित०)—*Lalitā Vistara*, our edition in BST No. 1.
- MS (म० अ०)—*Madhyamakasāstra* of Nāgārjuna, our edition in BST No. 10.
- MV (म० व०)—*Madhyamakavṛtti* called *Prasannapadā* of Candra-kīrti, our edition in BST No 10.
- MVastu (म० वस्तु०)—*Mahāvastu*, ed. by E. Senart.
- MVy (म० व्यु०)—*Mahāvvyūtpatti* ed. by I. P. Minayeff, Bibliotheca Buddhica.

RP (रघु०)—*Rāstrapālapaniprocā*, ed. by L. Feer, Bibliotheca Buddhica.

ŚS (शिक्षा०)—*Śikṣūsamuccaya* of Śāntideva, ed. by Bendall in Bibliotheca Buddhica, our edition in BST No 11.

SA (सना०)—*Sūtrālamkāra* of Asaṅga, ed. by S. Lōvi

SN—*Saundarananda* of Aśvaghōṣa, edns. by H. P. Shastri and Johnstone

SR (समाधि०)—*Samādhirājasūtra* ed. by N. Dutt, in GM; our edition in BST No 2.

SDP (सद्धर्म०)—*Saddharmapundarikasūtra*, ed. by N. Dutt; also by Kern and Nanjio.

SP (सुवर्ण०)—*Suvarṇaprabhāsaśūtra*, ed. by B. Nanjio and H. Idzumi, Kyoto, Japan, 1931, also by Nobel

SV (सुखा०)—*Sukhāvativyuha* ed. by Max Müller.

T—Tibetan translation.

T—(followed by number)—Tohaku Catalogue.

TG (तथा०)—*Tathāgataguhyasūtra* or *Guhyasamāja*, GOS edn.

TS (तत्त्वसंग्रह०)—*Tattvasaṅgraha* of Śāntarakṣita, GOS edition.

VCh (वज्र०)—*Vajracchedikā*, ed. by Max Müller.

(N. B.—Most of the works mentioned above are planned to be included in the BUDDHIST SANSKRIT TEXTS Series).
The list will be found at the end of the volume.)

॥ दिव्यावदानम् ॥

ॐ नमः श्रीसर्वबुद्धबोधिसत्त्वैः ।

01

१ कोटिकर्णावदानम् ।

बुद्धो भगवान् श्रावस्त्वां विहरति स्म जेतवनेऽनायपिण्डदस्यारामे । अस्मात् परा-
न्तके वासवग्रामे बल्लसेनो नाम गृहपतिः प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्ण-
विशालपरिग्रहो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सद्यशात् कुलात् कलत्रमानीतम् । स तथा सार्व
क्रीडति रमते परिचारयति । सोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेरशक्रजम्बादीनाम्याचते
आरामदेवतां वनदेवतां शृङ्गाटकदेवतां बलिप्रतिग्राहिकां देवताम् । सहजां सहधर्मिकां ८
निस्वानुबद्धामपि देवतामायान्वते । अस्ति चैप लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा
जायन्ते दुहितरश्चेति । तच्च नैवम् । यद्येवमविष्यत्, एकैकस्य पुत्रसहस्रमविष्यत्
तद्यथा राज्ञश्चक्रवर्तिनः । अपि तु त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात् पुत्रा जायन्ते
दुहितरश्च । कतमेषां त्रयाणाम् ? मातापितरौ रक्तौ भवतः संनिपतितौ, माता कत्या
भवति ऋतुमती, गन्धर्वः प्रत्युपस्थितो भवति । एषां त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात् १०
पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । स चैवमायाचनपरस्तिष्ठति ॥

अन्यतमश्च सत्त्वश्चरममविकश्च हितैषी गृहीतमोक्षमार्गान्तोन्मुखो न निर्वाणे बहिर्मुखः
संसारदानर्थिकः सर्वमवगतिव्युपपत्तिपराङ्मुखोऽन्तिमदेहधारी अन्यतमात् सत्त्वनिकायाच्चयुत्वा
तस्य प्रजापत्याः कुक्षिमवक्रान्तः । पञ्चवेणिका धर्मा एकल्ले पण्डितजातीये मातृग्रामे । कतमे
पञ्च ? रक्तं पुरुषं जानाति, विरक्तं जानाति । कालं जानाति, ऋतुं जानाति । गर्भमवक्रान्तं १५
जानाति । यस्य सकाशाद् गर्भमवक्रामति तं जानाति । दारकं जानाति दारिकां जानाति ।
सचेद्दारको भवति, दक्षिणं कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति । सचेद्दारिका भवति, वामं कुक्षिं निश्चिन्नं
तिष्ठति । सा आत्तमनात्तमनाः स्वामिन आरोचयति—दिष्ट्या आर्यपुत्रं वर्धय । आपन्नसत्त्वास्मि
संभृता । यथा च मे दक्षिणं कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति, नियतं दारको भविष्यति । सोऽपि
आत्तमनात्तमना उदानं उदानयति—अप्येवाहं चिरकालमिच्छितं पुत्रमुत्तुं पश्येयम् । जातो २०
मे स्यान्नावजातः । कृत्वानि मे कुर्वीत । भृतः प्रतिबिभृयात् । दायाधं प्रतिपद्येत । कुलवंशो
मे चिरस्थितिको भविष्यति । अस्माकं चाप्यतीतकालगतानामल्पं वा प्रभूतं वा दानानि
दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा दक्षिणामादेशयिष्यति—इदं तयोर्यत्रतत्रोपपन्नयोर्गच्छतोरनुगच्छन्विति ।
आपन्नसत्त्वां च तां विदित्वा उपरिप्रासादतल्लगतमयञ्जितां धारयति शीते शीतोपकरणै-
रुष्ण उष्णोपकरणैर्वैद्यप्रह्वैराह्वरैर्नातिरिक्तैर्नात्यल्पैर्नातिच्छन्नैर्नातिमधुरैर्नातिकटुकैर्नाति- २५
कपायैस्तिकांल्लवणमधुरकटुकपायविवर्जितैराह्वैः, हारार्धहारविभूषितगान्त्री अप्सरस-
मिव नन्दनवनविचारिणीं मञ्जान्मञ्जं पीठात्पीठमार्ज्जवतरन्तीमुप[मधः]रिमां भूमिम् । न

02

चास्या अमनोहृशब्दश्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय । सा अद्यानां वा नवानां वा
 मासानामवसायात् प्रसूता । दारको जातः । अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कलक-
 वर्णश्छत्राकारशिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णविशालललाटः संगतभूरुसुङ्गनासो रत्नप्रत्युप्तिकया
 कर्णिकया आमुक्तयालंकृतः । बलसेनेन गृहपतिना रत्नपरिक्षका आह्वयोक्ताः । भवन्तः,
 ५ रत्नानां मूल्यं कुरुत इति । न शक्यते रत्नानां मूल्यं कर्तुमिति । धर्मता यस्य न
 शक्यते मूल्यं कर्तुं तस्य कोटिमूल्यं क्रियते । ते कथयन्ति—गृहपते, अस्य रत्नस्य कोटि-
 मूल्यमिति । तस्य ज्ञातयः संगम्य समागम्य त्रीणि सप्तकानि एकविंशतिदिवसानि
 विस्तरेण जातस्य जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थापयन्ति—किं भवतु दारकस्य नामेति ।
 अयं दारकः कोटिमूल्यया रत्नप्रत्युप्तिकया आमुक्तया जातः, श्रवणेषु च नक्षत्रेषु । भवतु
 १० दारकस्य श्रोणः कोटिकर्ण इति नाम । यस्मिन्नेव दिवसे श्रोणः कोटिकर्णो जातः, तस्मिन्नेव
 दिवसे बलसेनस्य गृहपतेर्द्वौ प्रेय्यदारकौ जातौ । तेनैकस्य दासक इति नामधेयं व्यव-
 स्थापितम्, अपरस्य पालक इति । श्रोणः कोटिकर्णोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्योऽनुप्रदत्तो द्वाभ्यामस-
 धात्रीभ्यां द्वाभ्यां श्रीलनिकाम्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभि-
 र्वात्रीभिरुनीयते वर्धते क्षीरेण दम्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुप-
 १५ करणविशेषैः । आशु वर्धते हृदयमिव पङ्कजम् ॥

स यदा महान् संवत्सस्तदा लिप्यां उपन्यस्तः, संख्यायां गणनाया मुद्रायामुद्धारे न्यासे
 निक्षेपे वस्तुपरीक्षायां रत्नपरीक्षायाम् । सोऽष्टाशु परीक्षासुद्धटको वाचकः पण्डितः पटुप्रचारः
 संवृत्तः । तस्य पित्रा त्रीणि वासगृहाणि मापितानि हैमन्तिकं त्रैभिकं वार्षिकम् । त्रीणि
 उद्यानानि मापितानि हैमन्तिकं त्रैभिकं वार्षिकम् । त्रीणि अन्तःपुराणि त्र्युप-
 २० स्थापितानि ज्येष्ठकं मध्यम कनीयसम् । स उपरिप्रासादतलगतो निष्पुरुषेण सूर्येण श्रीवति
 रमते परिचारयति । बलसेनो गृहपतिर्नित्यमेव कृषिकर्मन्ते उद्युक्तः । स कोटिकर्णसं-
 पितरं पश्यति नित्यं कृषिकर्मन्ते उद्युक्तम् । स कथयति—तात, कस्यार्थे त्वं नित्यमेव
 कृषिकर्मन्ते उद्युक्तः ? स कथयति—पुत्र, यथा त्वमुपरिप्रासादतलगतो निष्पुरुषेण सूर्येण
 श्रीवति रमसि परिचारयसि, यच्चहमपि एवमेव श्रीवते रमेयं परिचारयेयम्, नचिरा-
 २५ देवास्माकं भोगास्तनुव परिक्षयं पर्यादायं गच्छेयुः । स संलक्षयति—ममैवार्थं चोदना
 क्रियते । स कथयति—तात यथैवम्, गच्छामि, महासमुद्रमवतरामि । पिता कथयति—
 पुत्र तावन्तं मे रत्नजातमस्ति । यदि त्वं तिलतण्डुलकोलकुल्लवण्यायेन रत्नानि परिभोक्ष्यसे,
 तथापि मे रत्नानां परिक्षयो न स्यात् । स कथयति—तातं अनुजानीहि माम्, पण्यमादाय
 महासमुद्रमवतरामीति । बलसेनेन तस्यावश्यं निर्वन्धं ज्ञात्वाऽनुज्ञातः । बलसेनेन गृहपतिना
 ३० वासवव्रामके वण्टावघोषणं कृतम्—यो शुष्माकमुत्सहते श्रोणेन कोटिकर्णेन सार्धवाहेन
 सार्धमशुल्केनातरपण्येन महासमुद्रमवतरतुम्, स महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानयतु । पञ्च-
 भिर्वणिगच्छतैर्महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानीतम् । बलसेनो नाम गृहपतिः संलक्षयति—

कीदृशेन यानेन श्रोणः कोटिकर्णो यात्यति ? स संलक्षयति—सचेद् हस्तिभिः, हस्तिनः सुकुमारा दुर्भराश्च, अथा अपि सुकुमारा दुर्भराश्च, गर्दभाः स्मृतिमन्तः सुकुमाराश्च । गर्दभयानेन गच्छत्विति । स पित्रा आह्वयोक्तः—पुत्र न त्वया सार्धस्य पुरस्ताद् गन्तव्यम्, नापि पृष्ठतः । यदि बलवांश्चैरो भवति, सार्धस्य पुरस्तान्निपतति । दुर्बले भवति, पृष्ठतो निपतति । त्वया सार्धस्य मध्ये गन्तव्यम् । न च ते सार्धवाहे हते सार्धो वक्तव्यः । 5 दासकपालकावपि उक्तौ—पुत्रौ, युवाम्यां न केनचित् प्रकारेण श्रोणः कोटिकर्णो भोक्तव्य इति ॥

अथापरेण समयेन श्रोणः कोटिकर्णः कृतकौतुकमङ्गलस्त्वयनो मातुः सकाश-मुपसंक्रम्य पादयोर्निपत्य कथयति—अम्ब गच्छामि, अवलोकिता भव, महासमुद्रमव-तरामि । सा रुदितुमारब्धा । स कथयति—अम्ब कस्माद् रोदसि । माता साष्टुर्दुर्दिनवदना 10 कथयति—पुत्र, कदाचिदहं पुत्रकं पुनरपि जीवन्तं द्रक्ष्यामीति । स संलक्षयति—अहं मङ्गलैः संप्रस्थितः । इयमीदृशममङ्गलमभिधत्ते । स रुषितः कथयति—अम्ब, अहं कृतकौतु-हलमङ्गलस्त्वयनो महासमुद्रं संप्रस्थितः । त्वं चेदृशान्यमङ्गलानि करोपि । अपायान् किं न पश्यसीति । सा कथयति—पुत्र, खरं ते वाक्कर्म निश्चारितम् । अत्ययमत्ययो देशय । अप्येवैतत् कर्म तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छेत् । सा तेनात्ययमत्ययो क्षमापिता । अथ 15 श्रोणः कोटिकर्णः कृतकौतुकमङ्गलस्त्वयनः शकटैर्मरिमेंटैः पिटकैरुद्वैर्गोभिर्गर्दभैः प्रभूतं समुद्रगमनीयं पण्यमारोप्य महासमुद्रं संप्रस्थितः । सोऽनुपूर्वेण ग्रामनगरनिगमपङ्क्तिपत्तनेषु चञ्चुर्यमाणो महासमुद्रतटमनुप्राप्तः । निपुणतः सामुद्रं यानपात्रं प्रतिपाद्य महासमुद्रमवतीर्णो घनहारकः । सोऽनुगुणेन वायुना रत्नदीपमनुप्राप्तः । तेन तत्रोपपरीक्ष्योपपरीक्ष्य रत्नानां तद् वहनं पूरितम् तच्चया तिलतण्डुलकोलकुलत्यानाम् । सोऽनुगुणेन वायुना संसिद्धयानपात्रो 20 जम्बुद्वीपमनुप्राप्तः । स सार्धस्त्रास्मिन्नेव समुद्रतीरे आवासितः । असौ श्रोणः कोटिकर्णोऽपि सार्धवाहो दासकपालकावादाय सार्धमध्यादेकान्तेऽपक्रम्य आर्यं व्ययं च तुल्यितुमारब्धः । पश्चात् तेनासौ दासकोऽभिहितः—दासक, पश्य सार्धः किं करोतीति । स गतः । यावत् पश्यति श्वोरां लब्धयन्तं सार्धम् । सोऽपि श्वोरां लब्धयितुमारब्धः । दासकः संलक्षयति—पालकः सार्धवाहं शब्दापयिष्यति । पालकोऽपि संलक्षयति—दासकः सार्धवाहं शब्दापयिष्यतीति । 25 स सार्धः सरात्रिमेव श्वोरां लब्धयित्वा संप्रस्थितः । सोऽपि गाढनिद्रावष्टब्धः शयितः । स सार्धस्तावद् गतो यावत्प्राप्तम् । ते कथयन्ति—भवन्तः, क सार्धवाहः ? पुरस्ताद् गच्छति । पुरस्ताद् गत्वा पृच्छन्ति—क सार्धवाहः ? पृष्ठत आगच्छति । पृष्ठतो गत्वा पृच्छन्ति—क सार्धवाहः ? मध्ये गच्छति । मध्ये गत्वा पृच्छन्ति । यावत् तत्रापि नास्ति । दासकः कथयति—मम बुद्धिरुपना—पालकः सार्धवाहं शब्दापयिष्यति । पालकोऽपि कथयति—मम 30 बुद्धिरुपना—दासकः सार्धवाहं शब्दापयिष्यति । भवन्तः, न शोभनं कृतं यदस्माभिः सार्धवाहश्छोरितः । आगच्छत, निवर्तामः । ते कथयन्ति—भवन्तः, यदि वयं निवर्तिष्यामः,

सर्व एवानयेन व्यसनमापत्स्यामः । आगच्छत, त्रियाकारं तावत् कुर्मः—तावन्न केनचि-
च्छ्रोणस्य कोटिकर्णस्य मातापितृभ्यामारोचयितव्यं यावद् भाण्डं प्रतिशामितं भवति । ते
त्रियाकारं कृत्वा गताः । श्रोणस्य कोटिकर्णस्य मातापितृभ्यां श्रुतम्—श्रोणः कोटिकर्णोऽभ्यागत
इति । तौ प्रत्युद्गतौ । क सार्थबाहः ? मध्ये आगच्छति । मध्ये गत्वा पृच्छतः—क सार्थबाह
इति । ते कथयन्ति—पृष्ठत आगच्छति । पृष्ठतो गत्वा पृच्छतः—क सार्थबाहः ? पुरस्ताद्
गच्छतीति । तैस्त्वनदाकुलीकृतौ यावद् भाण्डं प्रतिशामितम् । पश्चात् ते कथयन्ति—अन्व
विस्मृतोऽस्माभिः सार्थबाह इति । तान्मामेक आगच्छ कथयति—अयं श्रोणः कोटिकर्णो-
ऽभ्यागत इति । तस्य तावमिसारं दत्त्वा प्रत्युद्गतौ न पश्यतः । अपर आगच्छ कथयति—अन्व,
दिष्टया वर्षस्त्र, अयं श्रोणः कोटिकर्णोऽभ्यागत इति । तस्य तावमिसारं दत्त्वा प्रत्युद्गतौ
न पश्यतः । तौ न कस्यचित् पुनरपि श्रद्धातुमारब्धौ । तान्मामुद्यानेषु स्वकसमादेवकुलेषु
छात्राणि व्यजनानि कलशानि उपानहानि चाक्षराणि अभिलिखितानि दत्तानि स्थापितानि—
यदि तावच्छ्रोणः कोटिकर्णो जीवति, लघु आगमय, क्षिप्रमागमय । अथ श्रुतः काळगतः,
तस्यैव गत्युपपत्तिस्थानात् स्थानान्तरविशेषतायै । तौ शोकैर्न रुदन्तावन्धीभूतौ ॥

श्रोणः कोटिकर्णः सार्थबाहोऽपि सूर्याशुभिः स्पृष्ट आतापितः प्रतिबिम्बो यावत्
सार्थं न पश्यति नान्यत्र गर्दभयानमेव । स तं गर्दभयानमभिरुह्य संप्रस्थितः ।
रात्रौ च वातेन प्रवायता बाहुकया मार्गो व्यपोढः पिथितः । ते च गर्दभाः स्पृष्टिमन्तो
गन्धमाघ्रायाम्राय शनैर्मन्दमन्दं संप्रस्थिताः । सार्थबाहः संलक्षयति—कस्मादेते शनैर्मन्द-
मन्दं गच्छन्तीति कृत्वा प्रतोदयच्छा ताडिताः । ते संधान्ता आकुलीभूताः स्पृष्टिभ्रष्टा
उन्मार्गेण संप्रस्थिताः, यावदन्यतमाशाटवीं प्रविष्टाः । ते तृषार्ता बिह्वलवदना जिह्वां
निर्गमय्य गच्छन्ति । तान् दृष्ट्वा तस्य कारुण्यमुत्पन्नम् । स संलक्षयति—यदि एतान्
नोत्स्रक्ष्यामि, अनयेन व्यसनमापत्स्ये । कोऽसौ निर्घृणद्वदयस्त्वत्परलोकश्च य एषां
प्रतोदयष्टिं काये निपातयिष्यति ? तेन त उत्सृष्टाः—अद्यात्रेण अच्छिन्नाग्राणि तृणानि
मक्षयत अनवमर्दितानि, पानीयानि पिबत अनाविलानि, चतुर्दिशं च शीतला वायवो
वान्विति । स तानुत्सृज्य पद्मर्थां संप्रस्थितः । यावत् पश्यति आपसं नगरमुच्चं च
प्रगृहीतं च । तत्र द्वारे पुरुषस्तिष्ठति कालो रौद्रश्चण्डो लोहिताक्ष उद्विद्धपिण्डो लोह-
लगुद्व्यग्रहस्तः । स तस्य सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य तं पुरुषं पृच्छति—अस्ति अत्र
भोः पुरुष पानीयमिति । स तृष्णीं व्यवस्थितः । भूयस्तेन पृष्टः—अस्त्यत्र नगरे पानीय-
मिति । भूयोऽपि स तृष्णीं व्यवस्थितः । तेन सार्थबाहेन तत्र प्रविश्य पानीयं पानीयम्
इति शब्दो निश्चारितः । यावत् पञ्चमात्रैः प्रेतसहस्रैर्दग्धस्थूणासहस्रैरस्थियन्त्रवदुच्छ्रितैः
स्वकेशरोमप्रतिच्छन्नैः पर्वतोदरसंनिभैः सूचीछिद्रोपममुखैरनुपरिवारितः श्रोणः कोटिकर्णः ।
ते कथयन्ति—सार्थबाह कारुणिकस्त्वम् । अस्माकं तृषार्तानां पानीयमनुग्रयच्छ । स
कथयति—भवन्तः, अहमपि पानीयमेव भृगयामि । कुतोऽहं शुष्माकं पानीयमनुग्रयच्छामीति ?

ते कथयन्ति—सार्वबाह्, प्रेतनगरमिदम्, कुतोऽत्र पानीयम् ? अथास्माभिर्द्वादशमिर्वर्षै-
स्त्वत्सकाशात्पानीयं पानीयमिति शब्दः श्रुतः । स कथयति—के यूयं भवन्तः, केन वा
कर्मणा इहोपपन्नाः ? श्रोण दुष्कुहका जाम्बूद्वीपका मनुष्याः । नामिश्रद्दधात्यसि । अहं
भवन्तः प्रत्यक्षदर्शी, कस्मान्नामिश्रद्दधात्ये ? ते गाथां भाषन्ते—

0 8

आत्रोशका रोषका वयं मत्सरिणः कुतुक्कुहका वयम् ।

5

दानं च न दत्तमप्यपि येन वयं पितृलोकमागताः ॥ १ ॥

श्रोण गच्छ, पुण्यमहेशाख्यस्त्वम् । अस्ति कश्चित् त्वया दृष्टः प्रेतनगरं प्रविष्टः
खस्तिक्षेमाम्नां निर्गच्छन् ? स संप्रस्थितः यावत् तेनासौ पुरुषो दृष्टः । तेनोक्तः—भद्रमुख,
अहो वत त्वया ममारोचितं स्यात् यथेदं प्रेतनगरमिति, नाहमत्र प्रविष्टः स्याम् । स
तेनोक्तः—श्रोण गच्छ, पुण्यमहेशाख्यस्त्वम्, येन त्वं प्रेतनगरं प्रविश्य खस्तिक्षेमाम्नां 10
निर्गतः । स संप्रस्थितः । यावदपरं पश्यति आयसं नगरमुखं च प्रगृहीतं च । तत्रापि
द्वारे पुरुषस्तिष्ठति कालश्चण्डो लोहिताक्ष उद्विद्धपिण्डो लोहलगुह्यप्रहस्तः । स तस्य
सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्यैवमाह—भोः पुरुष, अस्ति अत्र नगरे पानीयम् ? स तूर्णां
व्यवस्थितः । यूयस्तेन पृष्ठः—भोः पुरुष, अस्ति अत्र नगरे पानीयम् ? स तूर्णां व्यवस्थितः ।
तेन तत्र प्रविश्य पानीयं पानीयम् इति शब्दः कृतः । अनेकैः प्रेतसहस्रैर्दग्धस्थूणाकृतिभि- 15
रस्थिवन्नवदुष्कृतैः खकेशरोमप्रतिच्छन्नैः पर्वतोदरसंनिभैः सूचीछिन्नोपममुखैरनुपरिवारितः ।
श्रोण कारुणिकस्त्वम् । अस्माकं तुषार्तानां पानीयमनुप्रयच्छ । स कथयति—अहमपि
भवन्तः पानीयमेव भृगयामि । कुतोऽहं शुष्माकं पानीयं ददामीति ? ते कथयन्ति—श्रोण,
प्रेतनगरमिदम् । कुतोऽत्र पानीयम् ? अथास्माभिर्द्वादशमिर्वर्षैस्त्वत्सकाशात् पानीयं पानीय-
मिति शब्दः श्रुतः । स चाह—के यूयं भवन्तः, केन वा कर्मणा इहोपपन्नाः ? त कचुः— 20
श्रोण, दुष्कुहका जाम्बूद्वीपका मनुष्याः । नामिश्रद्दधात्यसि । स चाह—अहं भवन्तः प्रत्यक्ष-
दर्शी । कस्मान्नामिश्रद्दधात्ये ? ते गाथां भाषन्ते—

0 9

आरोग्यमदेन मत्तका ये धनभोगमदेन मत्तकाः ।

दानं च न दत्तमप्यपि येन वयं पितृलोकमागताः ॥ २ ॥

श्रोण गच्छ, पुण्यकर्मा त्वम् । अस्ति कश्चित् त्वया दृष्टः श्रुतः स प्रेतनगरं प्रविश्य 25
खस्तिक्षेमाम्नां जीवनिर्गच्छन् ? स संप्रस्थितः । यावत् तेनासौ पुरुषो दृष्टः । स तेनोक्तः—
भद्रमुख, अहो वत यदि त्वया ममारोचितं स्याद् यथेदं प्रेतनगरमिति, नैवाहमत्र प्रविष्टः
स्याम् । स कथयति—श्रोण गच्छ, पुण्यमहेशाख्यस्त्वम् । अस्ति कश्चित् त्वया दृष्टः श्रुतो
वा प्रेतनगरं प्रविश्य खस्तिक्षेमाम्नां जीवन् निर्गच्छन् ? स संप्रस्थितः । यावत् पश्यति
सूर्यत्यास्तगमनकाले विमानम्, चतस्रोऽप्सरसः अमिरूपाः प्रासादिका दर्शनीयाः । एकः 30
पुरुषोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः अङ्गदकुण्डलविचित्रमात्याभरणानुलेपनस्ताभिः सार्व
श्रीहति रमते परिचारयति । स तैर्दूरत एव दृष्टः । ते तं प्रत्यवभाषितुमारब्धाः । स्वागतं

श्रोण, मासि तृषितो बुभुक्षितो वा ? स संलक्षयति—नूनं देवोऽयं वा नागो वा यक्षो वा भविष्यति । आह च—आर्यं तृषितोऽस्मि, बुभुक्षितोऽस्मि । स तैः स्नापितो भोजितः । स तस्मिन् विमाने तावत् स्थितो यावत् सूर्यस्याम्युद्गमनकालसमयः । स तेनोक्तः—श्रोण अव-
 तरस्व, आदीनवोऽत्र भविष्यति । सोऽवतीर्य एकान्ते व्यवस्थितः । ततः पश्चात् सूर्यस्याम्यु-
 5 उद्गमनकालसमये तद्विमानमन्तर्हितम् । ता अपि अप्सरसोऽन्तर्हिताश्च । चत्वारः इयमशबलाः
 कुर्कुराः प्रादुर्भूताः । तैस्तं पुरुषमवमूर्धकं पातयित्वा तावत् पृष्ठवशानुपाव्योत्पाव्य मक्षितो
 यावत् सूर्यस्यास्तगमनकालसमयः । ततः पश्चात् पुनरपि तद्विमानं प्रादुर्भूतम्, ता अप्स-
 रसः प्रादुर्भूताः । स च पुरुषस्तामिः सार्वं श्रीढति रमते परिचारयति । स तेषां सकाश-
 मुपसंक्रम्य कथयति—के यूयम्, केन च कर्मणा इहोपपन्नाः ? ते प्रोचुः—श्रोण दुष्कुहका
 10 जाम्बुद्वीपका मनुष्याः । नामिश्रद्धास्यसि । स चाह—अहं प्रलक्षदशी, कथं नामिश्रद्धा-
 धास्ये ? श्रोण, अहं वासवग्रामके औरधक आसीत् । उरभान् प्रघास्य प्रघास्य मांसं विक्रीय
 जीविकां कल्पयामि । आर्यश्च महाकात्यायनो ममात्रुकम्पया आगस्य कथयति—भद्रमुख,
 अनिष्टोऽस्य कर्मणः फलविपाकः । विरम त्वमस्मात् पापकादसद्वर्मात् । नाहं तस्य वचनेन
 विरमामि । यूयो यूयः स मां विच्छन्दयति—भद्रमुख, अनिष्टोऽस्य कर्मणो फलविपाकः ।
 15 विरम त्वमस्मात् पापकादसद्वर्मात् । तथापि अहं न प्रतिविरमामि । स मां पृच्छति—भद्रमुख,
 किं त्वमेतानुरभान् दिवा प्रघातयसि आहोस्विद् रात्रौ ? मयोक्तः—आर्यं दिवा, प्रघातया-
 मीति । स कथयति—भद्रमुख, रात्रौ शीलसमादानं किं न गृह्णसि । मया तस्यान्तिकाद्
 रात्रौ शीलसमादानं गृहीतम् । यच्चद् रात्रौ शीलसमादानं गृहीतम्, तस्य कर्मणो विपाकेन
 रात्रावेवंविधं दिव्यं सुखं प्रलभुमवामि । यन्मया दिवा उरभाः प्रघातिताः, तस्य कर्मणो
 20 विपाकेन दिवा एवविधं दुःखं प्रलभुमवामि । गाथां च भाषते—

दिवसं परप्राणपीडको रात्रौ शीलगुणैः समन्वितः ।

तस्यैतत्कर्मणः फलं ह्यनुभवामि कल्याणपापकम् ॥ ३ ॥

श्रोण, गमिष्यसि त्वं वासवग्रामकम् ? गमिष्यामि । तत्र मम पुत्रः प्रतिवसति । स
 उरभान् प्रघास्य प्रघास्य जीविकां कल्पयति । स त्वया वक्तव्यः—दृष्टस्ते मया पिता ।
 25 कथयति—अनिष्टोऽस्य कर्मणः फलविपाकः । विरमास्मात् पापकादसद्वर्मात् । गोः पुरुष,
 त्वमेवं कथयसि—दुष्कुहका जाम्बुद्वीपका मनुष्या इति । नामिश्रद्धास्यति । श्रोण, यदि न
 श्रद्धास्यति, वक्तव्यस्ताव पिता कथयति—अस्ति सूनाधस्तात् सुवर्णस्य कलशः पूरयित्वा
 स्थापितः । तमुद्वृत्तात्मानं सम्यक्सुखेन प्रीणय । आर्यं च महाकात्यायनं कालेन कालं
 पिण्डकेन प्रतिपादय, अस्माकं च नाम्ना दक्षिणामादेशय । अध्येतवत् कर्म तद्वत् परि-
 30 क्षयं पर्यादानं गच्छेत् । स संप्रस्थितः । यावत् सूर्यस्याम्युद्गमनकालसमये पश्यति अपरं
 विमानम् । तत्र एका अप्सरा अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका, एकश्च पुरुष अभिरूपो
 दर्शनीयः प्रासादिकः अङ्गदकुण्डलविचित्रमाद्यामरणानुलेपनस्तया सार्वं श्रीढति रमते

परिचारयति । स तं दूरत एव दृष्ट्वा प्रत्यवभाषितुमारब्धः । खागतं श्रोण, मा तृषितोऽसि, मा बुभुक्षितोऽसि वा ? स संलक्षयति—नूनमयं देवो वा नागो वा यक्षो वा भविष्यति । स कथयति—तृषितोऽस्मि बुभुक्षितश्च । स तेन स्थापितो भोजितः । स तस्मिन् विमाने तावत् स्थितः यावत् सूर्यस्यास्तंगमनकालसमयः । स तेनोक्तः—अवतरस्व, आदीनवोऽत्र भविष्यति । स दृष्ट्वादीनवोऽत्रतीर्थं एकान्तोऽवस्थितः । ततः पश्चात् सूर्यस्यास्तंगमनकाल- 5 समये तद्विमानमन्तर्हितम् । सापि अप्सरा अन्तर्हिता । महती शतपदी प्रादुर्भूता । तया तस्य पुरुषस्य कायेन कायं सप्तकृत्वो वेष्टयित्वा तावदुपरिमस्तिष्कं मक्षयन्ती स्थिता, यावत् स एव सूर्यस्यास्तंगमनकालसमयः । ततः पश्चात् पुनरपि तद्विमानं प्रादुर्भूतम् । सापि अप्सराः प्रादुर्भूता । स च पुरुषोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकस्तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । स तमुपसंक्रम्य पृच्छति—को भवान्, केन कर्मणा ब्रह्मोपपन्नः ? स 10 एवमाह—श्रोण, दुष्कुहका जाम्बूद्वीपका मनुष्याः, नाभिश्चर्यास्यसि । स कथयति—आहं प्रत्यक्षदर्शी, कस्मान्नाभिश्चर्यास्ये ? स कथयति—यदि एवम्, अहं वासवग्रामके ब्राह्मण आसीत् परदारिकः । आर्यश्च महाकात्यायनो ममानुकम्पया आगत्य कथयति—भद्रमुख, अनिष्टोऽस्य कर्मणः फलविपाकः । विरम त्वमस्मात् पापकादसद्भर्मात् । तस्य वचनादहं न प्रतिविरमामि । भूयो भूयः स मां विच्छन्दयति । तथैवाहं तस्मात् पापकादसद्भर्मान् 15 प्रतिविरमामि । स मां पृच्छति—भद्रमुख, परदारान् किं त्वं दिवा गच्छसि, आहोसिद् रात्रौ ? स भयाभिहितः—आर्य रात्रौ । स कथयति—भद्रमुख, दिवा किं न शीलसमादानं गृह्णसि ? मया तस्यान्तिके दिवा शीलसमादानं गृहीतम् । यत्तन्मया आर्यस्य कात्यायनस्यान्तिकाद् दिवा शीलसमादानं गृहीतम्, तस्य कर्मणो विपाकेन दिवा एवंविधं दिव्य-सुखं प्रत्यनुभवामि । यत्तद्वात्रौ परदारामिगमनं कृतम्, तस्य कर्मणो विपाकेन रात्रावेवंविधं 20 दुःखं प्रत्यनुभवामि । गाथां च मापते—

रात्रौ परदारमूर्च्छितो दिवसं शीलगुणैः समन्वितः ।

तल्यैतत् कर्मणः फलं ह्यनुभवामि कल्याणपापकम् ॥ ४ ॥

श्रोण, गमिष्यसि त्वं वासवग्रामकम् । तत्र मम पुत्रो ब्राह्मणः परदारिकः । स वक्तव्यः— दृष्ट्वे मया पिता । स कथयति—अनिष्टोऽस्य कर्मणः फलविपाकः । विरमास्मात् पापका- 25 दसद्भर्मात् । भोः पुरुष, त्वमेवं कथयसि—दुष्कुहका जाम्बूद्वीपका मनुष्या इति । एतन्ने कः श्रद्धास्यति ? श्रोण यत्र श्रद्धास्यति, वक्तव्यः—तव पित्रा अग्निष्टोमस्याघस्तात् सुवर्णकलशः प्रयित्वा स्थापितः । तमुद्धृत्यात्मानं सम्यक्सुखेन ग्रीणय । आर्य च महाकात्यायनं कालेन कालं पिण्डकेन प्रतिपादय । अस्माकं च नाम्ना दक्षिणां देशय । अप्येवैतत् कर्म तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छेत् । स संप्रस्थितः । यावत् पश्यति विमानम् । तत्रैका स्त्री 30 अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका अङ्गदकुण्डलविचित्रमाख्याभरणानुलेपना । तस्याश्चतुर्षु पर्यङ्कपादकेषु चत्वारः प्रेता बद्धास्तिष्ठन्ति । सा तं दूरत एव दृष्ट्वा प्रत्यवभाषितुमारब्धा—

- श्रोण, खागतम् । मा तृषितोऽसि मा बुभुक्षितोऽसि वा ? स संलक्षयति—नूनं देवीयं वा नागी वा यक्षी वा भविष्यति । स कथयति—आर्ये, तृषितोऽसि बुभुक्षितोऽसि । तयासा-
 बुद्धर्तितः स्नापित आहरो दत्तः । उक्तं च—श्रोण, यदि एते किञ्चिन्पृगयन्ति, मा दास्य-
 सीति उक्त्वा तेषां सत्त्वानां कर्मस्वकर्ता प्रत्यक्षीकर्तृकामा विमानं प्रविश्यावस्थिता । ते
 5 भृगयितुमारब्धाः—श्रोण कारुणिकस्त्वम् । बुभुक्षिता वयम् । अस्माकमनुप्रयच्छ । तेनै-
 कस्य क्षितम्—बुसप्रावी प्रादुर्भूता । अपरस्य क्षितम्—अयोगुहं भक्षयितुमारब्धः । अपरस्य
 क्षितम्—स्वर्मांसं भक्षयितुमारब्धः—अपरस्य क्षितम्—पूयशोणितं प्रादुर्भूतम् । सा विज्ञगन्धेन
 निर्गता । श्रोण निवारितस्त्वं मया । कस्मात् त्वयैषां दत्तम् ? किं मम कारुणिकया ? त्वमेव
 कारुणिकतरः । स कथयति—भगिनि, त्वैते के भवन्ति ? सा कथयति—अयं मे स्वामी, अयं
 10 मे पुत्रः, इयं मे स्तुषा, इयं मे दासी । स आह—के यूयम्, केन वा कर्मणा इहोपपन्नाः ?
 तयोक्तम्—श्रोण, दुष्कुहका जाम्बुद्वीपका मनुष्या इति नामिश्रद्धास्यसि । अहं प्रत्यक्षदर्शी
 कस्मान्नामिश्रद्धास्ये ? सा कथयति—अहं वासवग्रामके ब्राह्मणी आसीत् । मया नक्षत्ररात्र्यां
 प्रत्युपस्थितायां प्रणीतमाहारं सञ्जीकृतम् । आर्यमहाकाव्यायनो ममानुकम्पया वासवग्रामके
 पिण्डाय प्राविक्षत् । स मया दृष्टः कायप्रासादिकाक्षितप्रासादिकः । चित्तमभिप्रसन्नं दृष्ट्वा स
 15 मया प्रसादजातया पिण्डकेन प्रतिपादितः । तस्या मम बुद्धिरुत्पन्ना—स्वामिनमनुमोदयामि,
 ग्रामोद्यमुत्पादयिष्यतीति । स ज्ञात्वा आगतः । मयोक्तम्—आर्यपुत्र, अनुमोदस्व, मयार्यो
 महाकाव्यायनः पिण्डकेन प्रतिपादितः । स रुषितो यावद् ब्राह्मणानां न दीयते, ज्ञातीनां वा
 ज्ञातिपूजा न क्रियते, तावत्त्वया तस्मै मुण्डकाय श्रमणकायाप्रपिण्डकं दत्तम् ? सोऽमर्षजातः
 कथयति—कस्मात् स मुण्डकः श्रमणको बुसप्रावी न भक्षयतीति ? तस्य कर्मणो विपाकेनायं
 20 बुसप्रावी भक्षयति । मम बुद्धिरुत्पन्ना—पुत्रमपि अनुमोदयामि, ग्रामोद्यमुत्पादयिष्यतीति ।
 सोऽपि मयोक्तः—पुत्र, अनुमोदस्व, मयार्यो महाकाव्यायनः पिण्डकेन प्रतिपादितः । सोऽपि
 रुषितो यावद् ब्राह्मणानां न दीयते, ज्ञातीनां वा ज्ञातिपूजा न क्रियते, तावत्त्वया तस्मै
 मुण्डकाय श्रमणकायाप्रपिण्डकं दत्तम् ? सोऽपि अमर्षजातः कथयति—कस्मात् स मुण्डकः
 श्रमणकोऽयोगुहं न भक्षयतीति ? तस्य कर्मणो विपाकेनायमयोगुहं भक्षयति । नक्षत्ररात्र्यां
 25 प्रत्युपस्थितायां मम ज्ञातयः प्रहेणकानि प्रेषयन्ति । तानि अहं स्तुषायाः समर्पयामि । सा
 प्रणीतानि प्रहेणकानि भक्षयित्वा मम छहानि उपनामयति । अहं तेषां ज्ञातीनां संदिशामि—
 14 किं नु यूयं दुर्मिक्षे यथा छहानि प्रहेणकानि प्रेषयत ? ते मम संदिशन्ति—न वयं छहानि
 प्रेषयामः, अपि तु प्रणीताभ्येव प्रहेणकानि प्रेषयामः । मया स्तुषाभिहिता—वधूके, मा
 30 त्वं प्रणीतानि प्रहेणकानि भक्षयित्वास्माकं छहानि उपनामयसि ? सा कथयति—किं स्वर्मांसं
 न भक्षयति या त्वदीयानि प्रहेणकानि भक्षयतीति ? इयं तस्य कर्मणो विपाकेन स्वर्मांसानि
 भक्षयति । नक्षत्ररात्र्यां प्रत्युपस्थितायां प्रणीतानि प्रहेणकानि दत्त्वा ज्ञातीनां प्रेषयामि ।
 सा दारिका तानि प्रणीतानि प्रहेणकानि मार्गेऽन्तर्मक्षयित्वा तेषां छहानि उपनामयति ।

ते मम संदिशन्ति—किं तु त्वं दुर्मिक्षे यथा छहानि अस्माकं प्रहेणकानि प्रेषयसि ? अहं
तेषां संदिशामि—नाहं छहानि प्रेषयामि, अपि तु प्रणीतान्येवाहं प्रेषयामीति । मया
दारिकामिहिता—दारिकैः, मा त्वं प्रणीतानि प्रहेणकानि मक्षयित्वा तेषां छहानि उपनाम-
यसि । सा कथयति—किं तु पूयशोणितं न मक्षयति, या त्वदीयानि प्रहेणकानि मक्ष-
यतीति ? तस्य कर्मणो विपाकेनेयं पूयशोणितं मक्षयति । मम बुद्धिरूपज्ञा—तत्र प्रतिसंधि 6
गृहीयां यत्रैतान् सर्वान् स्वकं स्वकं कर्मफलं परिमुञ्चानान् पश्येयमिति । यया मयार्य-
महाकात्यायनं पिण्डकेन प्रतिपाद्य प्रणीते त्रायक्षिणो देवनिकाये उपपत्तव्यम्, साहं
मिथ्याप्रणिधानवशात् प्रेतमहर्द्धिका संवृत्ता । श्रोण, गमिष्यसि त्वं वासवग्रामकम् ? तत्र
मम दुहिता वेद्यं वाहयति । सा त्वया वक्तव्या—दृष्टास्ते मया पिता माता आता आतुर्जीया
दासी । ते कथयन्ति—अनिष्टोऽस्य कर्मणः फलविपाकः । विरमास्मादसद्गर्भात् । मग्निः, 10
त्वमेव कथयसि—दुष्कृद्भक्ता जाम्बुद्वीपका मनुष्याः, नामिश्रद्धास्यन्ति । श्रोण, यदि न
श्रद्धास्तीति, वक्तव्या—तव पौराणे पैतृके वासगृहे चत्वारो ळोहसंघाटाः सुवर्णस्य पूर्णा-
स्तिष्ठन्ति, मध्ये च सौवर्णदण्डकमण्डलः । ते कथयन्ति—तमुद्धृत्वास्मान् सम्पक्वमुखेन ग्रीणय,
आर्यं च महाकात्यायनं कालेन कालं पिण्डकेन प्रतिपादय, अस्माकं च नाम्ना दक्षिणा-
मादेशय । अथेवैतत् कर्म तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छेत् । तेन तस्याः प्रतिज्ञातम् । 16
एवं तस्य परिभ्रमतो द्वादश वर्षा अतिक्रान्ताः ॥

तयोक्तः—श्रोण, गमिष्यसि त्वं वासवग्रामकम् ? मग्निः, गमिष्यामि । स तस्मिन्नेव
विमाने उषितः । तया तेषामेव प्रेतानामाह्वा दत्ता—भवन्तो गच्छत, श्रोणं कोटिकर्णं
सुप्तमेव वासवग्रामके पैतृके उषाने स्थापयित्वा आगच्छत । स तैर्वासवग्रामके पैतृके
उषाने स्थापितः । स प्रतिविबुद्धो यावत् पश्यति घण्टाछत्राणि व्यजनानि, अक्षराणि 20
लिखितानि—यदि तावच्छ्रोणः कोटिकर्णो जीवति, लज्जागमनाय, क्षिप्रभागमनाय, श्रुतः
कालगतो गल्युपपत्तिस्थानात् स्थानान्तरविशेषतायै । स संलक्षयति—यदि अहं माता-
पितृभ्यां मृत एव गृहीतः, कस्माद्भूयोऽहं गृहं प्रविशामि ? गच्छामि, आर्य महाकात्यायन-
स्यान्तिकात् प्रजगामीति । अथ श्रोणः कोटिकर्णो येनाद्युष्मान् महाकात्यायनसेनोप-
संक्रान्तः । अद्राक्षीदाद्युष्मान् महाकात्यायनः श्रोणं कोटिकर्णं दूरादेव । दृष्ट्वा च पुनः 26
श्रोणं कोटिकर्णमिदमवोचत्—एहि श्रोण, खागतं ते । दृष्टस्ते श्रोण अयं लोकः परश्च
लोकः ? स कथयति—दृष्टो भदन्त महाकात्यायन । लभेयाहं भदन्त महाकात्यायन स्वाख्याते
धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं मिश्रुभावम् । चरेयमहं भवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । स आर्येणोक्तः—
श्रोण, तां तावत् पूर्विकां प्रतिज्ञां परिपूरय । यथागृहीतान् संदिशान् समर्पयेति । स तस्यै-
रभिकल्प सकाशमुपसंक्रान्तः । मद्रमुख, दृष्टस्ते पिता मया । स कथयति—अनिष्टोऽस्य कर्मणः 30
फलविपाकः । विरमास्मादसद्गर्भात् । योः पुरुष, अथ मम पितुर्द्वादशवर्षाणि कालगतस्य ।
अस्ति कश्चिद् दृष्टः परलोकात् पुनरागच्छन् ? मद्रमुख, एषोऽहमागतः । नासी श्रद्धाति ।
मद्रमुख, यदि न श्रद्धासि, स तव पिता कथयति—अस्ति सूनापस्तात् सुवर्णस्य कलशः ।

7 18

- पूर्णस्तिष्ठति । तमुद्भूत्यात्मानं सम्यक्सुखेन ग्रीणय । आर्यं च महाकात्यायनं कालेन कालं पिण्डकेन प्रतिपादय, अस्माकं च नास्मा दक्षिणामादेशय । अप्येवैतत् कर्म तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छेत् । स संलक्षयति—न कदाचिदेवं मया श्रुतपूर्वम् । पश्यामि, सचेद् भूतं भविष्यति, सर्वमेतत् सखम् । तेन गत्वा खनितम् । यावत् तत् सर्वं तत् तथैव । तेनाभि-
 १५ श्रद्धान्तम् । ततः पश्चात् स पारदारिकस्य सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य कथयति—मद्रमुख, दृष्टस्ते मया पिता । स कथयति—अनिष्टोऽस्य कर्मणः फलविपाकः । विरमास्मात् पापका-
 दसद्गमात् । स कथयति—भोः पुरुष, अद्य मम पितुर्द्वादश वर्षाणि कालं गतस्य । अस्ति कश्चित् त्वया दृष्टः परलोकं गत्वा पुनरागच्छन् ? मद्रमुख, एषोऽहमागतः । नासौ श्रद्धान्ति ।
 स चाह—मद्रमुख, सचेन्नामिश्रद्धान्ति, तव पित्रा अग्निष्टोमस्थापस्तात् सुवर्णस्य कलशः
 १० पूरयित्वा स्थापितः । स कथयति—तमुद्भूत्यात्मानं सम्यक्सुखेन ग्रीणय, आर्यं च महाकात्या-
 यनं कालेन कालं पिण्डकेन प्रतिपादय, अस्माकं च नास्मा दक्षिणामादेशय । अप्येवैतत् कर्म तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छेत् । स संलक्षयति—न कदाचिदेतन्मया श्रुतपूर्वम् । पश्यामि, सचेद् भूतं भविष्यति, सर्वमेतत् सखम् । तेन गत्वा खनितम् । यावत् तत्सर्वं तत्तथैव । तेनामिश्रद्धान्तम् । स तस्या वेश्यायाः सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य कथयति—
 १५ भगिनि, दृष्टास्ते मया माता पिता भ्राता भ्रातृज्या दासी । ते कथयन्ति—अनिष्टोऽस्य कर्मणः फलविपाकः । विरमास्मात् पापकादसद्गमात् । सा कथयति—भोः पुरुष, मम मातापित्रोर्द्वादश वर्षाणि कालगतयोः । अस्ति कश्चित् त्वया दृष्टः परलोकं गत्वा पुनरा-
 गच्छन् ? स कथयति—एषोऽहमागतः । सा न श्रद्धान्ति । स कथयति—भगिनि, सचेन्नामि-
 श्रद्धान्ति, तव पौराणे पैतृके वासगृहे चतस्रः लोहसंघाटाः सुवर्णपूर्णस्तिष्ठन्ति, मध्ये च
 २० सौवर्णदण्डकमण्डलुः । ते कथयन्ति—तमुद्भूत्यात्मानं सम्यक्सुखेन ग्रीणय, आर्यं च महा-
 कात्यायनं कालेन कालं पिण्डकेन प्रतिपादय, अस्माकं च नास्मा दक्षिणामादेशय । अप्येवैतत् कर्म तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छेत् । सा संलक्षयति—न कदाचिन्मया श्रुत-
 पूर्वम् । पश्यामि, सचेद् भूतं भविष्यति, सर्वमेतत् सखम् । तया गत्वा खनितम् । यावत् तत् सर्वं तत्तथैव । तयामिश्रद्धान्तम् । श्रोणः कोटिकर्णः संलक्षयति—सर्वोऽयं लोकः
 २५ सुवर्णस्य श्रद्धान्ति, न तु कश्चिन्मम श्रद्धया गच्छतीति । तेन वैपुष्पितम् । शिशुत्वे सुव-
 र्णेन दशना बद्धाः । तयासौ प्रब्रमिह्नातः । स्यादार्थः श्रोणः कोटिकर्ण एव ते भगिनी-
 जनः संजानते(?) । तया गत्वा तस्य मातापितृम्यमारोचितम् । अन्व तात कोटिकर्णोऽभ्या-
 गत इति । अनेकैस्तेपामारोचितम् । ते न कस्यचित् श्रद्धया गच्छन्ति । ते कथयन्ति—
 पुत्रि त्वमप्यस्माकमुद्यासयसि । यावदसौ स्वयमेव गतः । तेन द्वारकोष्ठके स्थितो-
 ३० त्काशनशब्दः कृतः । हिरण्यसरोऽसौ महात्मा । तस्य शब्देन सर्वं गृहमापूरितम् । स तैः
 खरेण प्रब्रमिह्नातः । ते कण्ठे परिष्वज्य रुदितुमारब्धौ । तेषां बाष्पेण पटलानि स्फुटि-
 तानि । द्रष्टुमारब्धौ । स कथयति—अन्व तात अनुजानीष्वम् । प्रजिज्यामि सम्यगेव श्रद्धया

17

अगरादनगारिकाम् । तौ कथयतः—पुत्र आवां त्वदीयेन शोकेन रुदन्तावन्धीमूतौ । इदानीं त्वामेवागम्य चक्षुः प्रतिलब्धम् । यावदावां जीवामः, तावन्न प्रव्रजितव्यम् । यदा कालं करिष्यामः, तदा प्रव्रजिष्यसि । तेनायुष्मतो महाकात्यायनस्यान्तिकार्द्धम् श्रुत्वा स्रोतोपचि-
फलं साक्षात्कृतम्, मातापितरौ च शरणगमनशिक्षापदेषु प्रतिष्ठापितौ । आगमचतुष्टय-
मधीतम्, सकृदागमिफलं साक्षात्कृतम् । मातापितरौ सत्येषु प्रतिष्ठापितौ ॥ ६

अपरेण समयेन तस्य मातापितरौ फाल्गुनी । स तं धनजातं दीनानाथकृपणैर्म्यो
दत्त्वा दरिद्रानदरिद्रान् कृत्वा येनायुष्मान् महाकात्यायनस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्यायुष्मतो
महाकात्यायनस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्तेऽस्थितः । एकान्ते स्थितः श्रोणः कोटिकर्ण
आयुष्मन्तं महाकात्यायनमिदमवोचत्—लभेयाहमर्यमहाकात्यायन स्वास्थ्यते धर्मविनये
प्रब्रज्याम्, यावच्चरेयाहं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । स आयुष्मता महाकात्यायनेन प्रव्रजितः । 10
तेन प्रब्रज्य मातृकाधीता, अनागामिफलं साक्षात्कृतम् । अस्मात् परान्तकेषु जनपदेष्वल्प-
मिक्षुकम् । कृच्छ्रेण देशवर्गो गणः परिपूर्णः । स त्रैमासीं श्रामणेश्च धारितः । धर्मता खलु यथा
बुद्धानां भगवतां श्रावकाणां द्वौ संनिपातौ भवतः । यथापाठ्यां वर्षोपनायिकायां यच्च कार्तिक्यां
पूर्णमास्याम् । तत्र ये आषाढ्यां वर्षोपनायिकायां संनिपतन्ति, ते तांस्तानुद्देशयोगमनसिकारा-
नुद्दिष्टा पर्यवाप्य तासु तासु ग्रामनगरनिगमराष्ट्राजधानीषु वर्षासुपगच्छन्ति । ये कार्तिक्यां 15
पौर्णमास्यां संनिपतन्ति, ते यथाधिगतमारोचयन्ति, उत्तरे च परिपृच्छन्ति सूत्रस्य विनयस्य
मातृकायाः । एवमेव महाश्रावकाणामपि । अथ ये आयुष्मतो महाकात्यायनस्य सार्धविहार्-
यन्तेवासिका मिश्रवः तांस्तानुद्देशयोगमनसिकारविशेषान् गृह्य पर्यवाप्य तासु तासु ग्राम-
नगरनिगमराष्ट्राजधानीषु वर्षासुपगताः, ते त्रयाणां वार्षिकाणां मासानामवस्यत् कृत-
चीवरा निष्ठितचीवराः समादाय पात्रचीवरं येनायुष्मान् महाकात्यायनस्तेनोपसंक्रान्ताः । 20
उपसंक्रम्यायुष्मतो महाकात्यायनस्य पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णाः । एकान्ते निषद्य
यथाधिगतमारोचयन्ति, उत्तरे च परिपृच्छन्ति । देशवर्गो गणः परिपूर्णः । स तेनोपसं-
पादितः । तेन तृतीयपिठकमधीतम् । सर्वैकेशप्रह्मणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः
वैधातुकवीतरागो यावद् अमिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

अयायुष्मतो महाकात्यायनस्य सार्धविहार्थन्तेवासिका आयुष्मन्तं महाकात्यायनं 25
यावच्चैवत् पर्युपास्यायुष्मन्तं महाकात्यायनमिदमवोचत्—दृष्टोऽस्मामिरुपाध्यायः पर्युपासितश्च ।
गच्छामो वयम्, भगवन्तं पर्युपासिष्यामहे । स चाह—वत्सा एवं कुरुष्वम् । द्रष्टव्या एव पर्युपा-
सितव्या एव हि तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः । तेन खलु पुनः समयेन श्रोणः कोटिकर्ण-
स्तस्यामेव पर्षदि संनिषण्णोऽमृतं संनिपतितः । अयायुष्मान् श्रोणः कोटिकर्णं उत्पात्यासनाद्
एवासुमुचरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येनायुष्मान् महाकात्यायनस्तेन- 30
खलं कृत्वा प्रणम्यायुष्मन्तं महाकात्यायनमिदमवोचत्—दृष्टो मयोपाध्यायानुभावेन स भगवान्
धर्मकायेन, नो ह्य रूपकायेन । गच्छामि उपाध्याय, रूपकायेनापि तं भगवन्तं द्रक्ष्यामि । स

आह—एवं वत्स कुरुष्व । दुर्लभदर्शना हि वत्स तथागता अर्हन्तः सम्यक्संस्तुताः तद्यथा औदुम्बरपुष्पम् । अस्माकं च वचनेन भगवतः पादौ शिरसा वन्दस्व, अस्याबाधतां च यावत् सुखस्पर्शविहारतां च । पञ्च प्रश्नांश्च पृच्छ—अस्मात् परान्तकेषु भदन्त जनपदेषु अल्प-
 ५ भिक्षुकम् । कुच्छ्रेण दशवर्गगणः परिपूर्यति । तत्रास्माभिः कथं प्रतिपत्तव्यम् ? खरा भूमी
 १० गोकण्टका धानाः । अस्माकमपरान्तकेषु जनपदेषु इदमेवंरूपमास्तरणं प्रत्यास्तरणं तद्यथा अविचर्म गोचर्म च्छागचर्म । तदन्येषु जनपदेषु इदमेवंरूपमास्तरणं प्रत्यास्तरणं तद्यथा
 एरको मेरको जन्दुरको मन्दुरकः । एवमेवास्मात् परान्तकेषु जनपदेषु इदमेवंरूपमास्तरणं प्रत्यास्तरणं तद्यथा अविचर्म पूर्ववत् । उदकस्तम्बिका मनुष्याः ज्ञातोपविचाराः । भिक्षु-
 मिश्रोन्नीवरकानि प्रेषयति इत्थ्युतानि तत्रासंप्राप्तानि कस्यैतानि नैःसर्गिकानि । अधि-
 २० १० वासयति आयुष्मान्छ्रेणः कोटिकर्ण आयुष्मतो महाकाल्यायनस्य दृष्णीभावेन । अथायुष्मा-
 न्छ्रेणः कोटिकर्णः तस्या एव रात्रेरज्यात् पूर्वाह्निं निवास्य पात्रचीवरमादाय वासवग्रामकं
 पिण्डाय प्राविशत् । यावदनुपूर्वेण श्रावस्तीमनुप्राप्तः । अथायुष्मान्छ्रेणः कोटिकर्णः
 पात्रचीवरं प्रतिसामय्य पादौ प्रक्षाल्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्यैकान्ते
 निषण्णः । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते स्म—गच्छ आनन्द तथागतस्य श्रोणस्य च
 १५ कोटिकर्णस्यैकविहारे भञ्जं प्रज्ञापय । एवं भदन्तेति आयुष्माननन्दस्तथागतस्य श्रोणस्य
 च कोटिकर्णस्य यावत् प्रज्ञाप्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवन्तमिदमवोचत्—
 प्रज्ञप्तो भदन्त तथागतस्य श्रोणस्य च कोटिकर्णस्यैकविहारे भञ्जो यथेदानीं भगवान् काळं
 मन्यते । अथ भगवान् येन श्रोणस्य कोटिकर्णस्य विहारस्तेनोपसंक्रान्तः, यावद्विहारं प्रविश्य
 निषण्णः । यावत् पश्यति स्मृतिं प्रतिमुखमुपस्थाप्य । अथायुष्मानपि श्रोणः कोटिकर्णौ
 २० बहिर्विहारस्य पादौ प्रक्षाल्य विहारं प्रविश्य निषण्णः पर्यङ्कमाश्रय्य यावत् प्रतिमुखं स्मृति-
 मुपस्थाप्य । तां खलु रात्रिं भगवान् आयुष्मांश्च श्रोणः कोटिकर्ण आर्येण दृष्णीभावेनावि-
 वासितवान् । अथ भगवान् राज्ञ्याः प्रत्युषसमये आयुष्मन्तं श्रोणं कोटिकर्णमामन्त्रयते स्म—
 प्रतिमातु ते श्रोण धर्मो यो मया स्वयमभिज्ञायाभिर्संयुष्याख्यातः । अथायुष्मान् श्रोणो
 भगवता कृतावकाशः अस्मात् परान्तिकया गुप्तिकया उदानात् पारायणात् सत्सदृष्टः
 २५ शैलगाथा मुनिगाथा अर्थवर्गीयाणि च सूत्राणि विस्तरेण खरेण स्वाध्यायं करोति । अथ
 भगवान्छ्रेणस्य कोटिकर्णस्य कथापर्यवसानं विदित्वा आयुष्मन्तं श्रोणं कोटिकर्णमिद-
 मवोचत्—साधु साधु श्रोण, मधुरस्ते धर्मो भाषितः प्रणीतश्च, यो मया स्वयमभिज्ञायाभि-
 संयुष्याख्यातः । अथायुष्मन्तः श्रोणस्य कोटिकर्णस्यैतदभवत्—अर्थ मे कालो भगवत
 उपाध्यायस्य वचसरोचयितुमिति विदित्वोत्थायासनाद् यावद् भगवन्तं प्रणयेदमवोचत्—
 ३० अस्मात् परान्तकेषु जनपदेषु वासवग्रामके भदन्तमहाकाल्यायनः प्रतिवसति, यो मे
 उपाध्यायः । स भगवतः पादौ शिरसा वन्दते अस्याबाधतां च पृच्छति यावत् स्पर्शविहारतां
 च । पञ्च च प्रश्नान् पृच्छति विस्तरेणोच्चारयितव्यानि । अथ भगवान्छ्रेणं कोटिकर्ण-

मिदमवोचत्—अकालं ते श्रोण प्रश्रव्याकरणाय । संभेलकः तत्र कालो भविष्यति प्रश्रव्य व्याकरणाय । अथ भगवान् काश्यपेनोवाय पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य ब्रह्म एवासने निषण्णः । अथायुष्मान्छ्लोणः कोटिकर्णो येन भगवांस्तेनोपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्तोऽस्थात् । एकान्तस्थितो भगवन्तमिदमवोचत्—अस्मात् परान्तकेषु जनपदेषु वासव-ग्रामके भदन्तमहाकाश्यायनः प्रतिवसति, यो मे उपाध्यायः । स भगवतः पादौ शिरसा ८ वन्दते अस्यावाधतां च पृच्छति यावत् स्पर्शविहारतां च । पञ्च च प्रश्नानि विस्तरेणोच्चारयितव्यानि यथापूर्वमुक्तानि यावत् कस्य नैःसर्गिकानि । भगवानाह—तस्मादनुजानामि । प्रस्यन्तिमेषु जनपदेषु विनयधरपञ्चमेनोपसंपदा, सदा ज्ञातः, एकपलाशिके उपानाहे धारयितव्ये न द्विपुटां न त्रिपुटाम् । सा चेत् क्षयधर्मिणी भवति, तां त्यक्त्वा पुनर्नवा प्रदी-तव्या । मिष्णुर्मिक्षोश्चीवरकानि प्रेषयति इतश्च्युतानि तत्रासंप्राप्तानि न कस्यचिन्नैःसर्गि- १० काणि । आयुष्मान् उपासी ब्रुवं भगवन्तं पृच्छति—यदुक्तं भदन्त भगवता प्रस्यन्तिमेषु जनपदेषु विनयधरपञ्चमेनोपसंपदम्, तत्र कतमोऽन्तः कतमः प्रस्यन्तः ? पूर्वोणोपालि पुण्ड-वर्धनं नाम नगरम्, तस्य पूर्वेण पुण्डकक्षो नाम पर्वतः, ततः परेण प्रस्यन्तः । दक्षिणेन सरावती नाम नगरी, तस्याः परेण सरावती नाम नदी, सोऽन्तः, ततः परेण प्रस्यन्तः । पश्चिमेन स्थूणोपस्थूणकौ ब्राह्मणग्रामकौ, सोऽन्तः, ततः परेण प्रस्यन्तः । उत्तरेण उशीर- १५ गिरिः सोऽन्तः, ततः परेण प्रस्यन्तः ॥

किं भदन्त आयुष्मता श्रोणेन कोटिकर्णेन कर्म कृतमिति विस्तरः । भगवानाह—यत्पूर्वं यावत् काश्यपो नाम तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो भगवान् शास्ता लोक उत्पन्नः । तेन खलु समयेन वाराणस्यां द्वौ जायापतिकौ । ताम्यां काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्यान्तिके शरणगमनशिक्षापदानि उद्बुद्धीतानि । यदा काश्यपः सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा २० निरुपविशेषे निर्वाणघातौ परिनिर्बृतः, तस्य राज्ञा कृकिना चतुरत्नमयं चैल्यं कारितं समन्ताद्योजनमुच्चलेन । तेन तत्र खण्डस्फुटप्रतिस्स्कारणाय ये पूर्वनगरद्वारे करप्रसाया उत्तिष्ठन्ते, ते तस्मिन् रूपेऽनुप्रदत्ताः । यदा कृकी राजा कालगतः, तस्य पुत्रः सुजातो नाम्ना स राज्ये प्रतिष्ठापितः । तस्यामालैः श्लोकाः करप्रसाया उपनामिताः । सोऽमाल्यामग्नयते—किंकारणमस्माकं भवद्भिः श्लोककरप्रसाया उपनामिताः ? कि- २५ मस्माकं विजिते करप्रसाया नोत्तिष्ठन्ते ? ते कथयन्ति—देव, कुतः करप्रसाया उत्तिष्ठन्ते ? ये देव पूर्वद्वारे करप्रसायास्ते बृद्धराज्ञा रूपेः खण्डस्फुटप्रतिस्स्कारकरणाय प्रज्ञापिताः । यदि देवोऽनुजानीयात्, ते वयं तान् करप्रसायान् समुच्छिन्दामः । स कथयति—भवन्तः, यन्म पित्रा कृतम्, देवदत्तं न तु ब्रह्मकृतं तत् । ते संलक्षयन्ति—यदि देवोऽनुजानीते, वयं तथा करिष्यामो यथा स्वयमेव ते करप्रसाया नोत्थास्यन्ति । तैः स द्वारे बद्धा ३० स्थापितः । न भूयः करप्रसाया उत्तिष्ठन्ते । तस्मिन् रूपे चटितकानि प्रादुर्भूतानि । तौ जायापती बृद्धीभूतौ तत्रैव रूपे परिकर्म कुर्वाणौ तिष्ठतः । उत्तरापथात् सार्वबाहः

O 23

पण्यमादाय वाराणसीमनुप्राप्तः । तेनासौ दृष्टः स्तूपः । चटितस्फुटितकः प्रादुर्भूतः । स दृष्ट्वा पृच्छति—अम्ब तात कस्यैप स्तूप इति । तौ कथयतः—काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य । केन कारितः ? कृत्विना राज्ञा । न तेन राज्ञास्मिन् स्तूपे खण्डस्फुटप्रतिसंस्कारकरणाय किञ्चित् प्रज्ञातम् ? तौ कथयतः—प्रज्ञातम् । ये पूर्वनगरद्वारे कर्प्रस्त्रायास्तेऽस्मिन् स्तूपे
 5 खण्डस्फुटप्रतिसंस्कारणाय निर्यातिताः । कृत्वी राजा कालगतः । तस्य पुत्रः सुजातो नाम, स राज्ये प्रतिष्ठितः । तेन ते कर्प्रस्त्रायाः समुच्छिन्नाः । तेनास्मिन् स्तूपे चटितस्फुटितकानि प्रादुर्भूतानि । तस्य रत्नकर्णिका कर्णे आयुक्तिका । तेन सा रत्नकर्णिकावतार्य तयोर्दत्ता । अम्ब तात अनया कर्णिकयास्मिन् स्तूपे खण्डस्फुटप्रतिसंस्कारं कुरुतमिति । यावदहं पण्यं विसर्जयित्वा आगच्छामि । ततः पश्चाद् भूयोऽपि दास्यामि । तैस्तां विनीय
 10 तस्मिन् स्तूपे खण्डस्फुटितप्रतिसंस्कारः कृतः । अपरमुत्सर्पितम् । अथापरेण समयेन सार्ध-वाहः पण्यं विसर्जयित्वा आगतः । तेन स दृष्टः स्तूपोऽस्तेचनकदर्शनः । दृष्ट्वा च भूयस्या मात्रयाभिप्रसन्नः । स प्रसादजातः पृच्छति—अम्ब तात शुष्माभिः किञ्चिदुद्धारि-कृतम् । तौ कथयतः—पुत्र नास्माभिः किञ्चिदुद्धारिकृतम् । किं त्वपरमुत्सर्पितं तिष्ठति । तेन प्रसादजातेन यत्तत्रावशिष्टम् अपरं च दत्त्वा महतीं पूर्णां कृत्वा प्रणिधानं च कृतम्—
 15 अनेनाहं कुशलमूलेनाढ्ये महाधने महामोगे कुले जायेयम् । एवंविधानां च धर्माणां लामी स्याम् । एवंविधमेव शास्त्रारमारागयेयं मा विरागयेयमिति । किं मन्यचे भिक्षवः योऽसौ सार्धवाहः, एष एवासौ ओणः कोटिकर्णः । यदनेन काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य स्तूपे कारां कृत्वा प्रणिधानं कृतम्, तस्य कर्मणो विपाकेनाढ्ये महाधने महामोगे कुले जातः । मम शास्त्रे प्रव्रज्य सर्वज्ञप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अहमनेन काश्यपेन सम्यक्संबुद्धेन
 20 सार्धं समजवः समबलः समधुरः समसामान्यप्राप्तः शास्ता आरागितो न विरागितः । इति भिक्षव एकान्तकृष्णानामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानां धर्माणामेकान्तशुक्लो विपाकः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

O 24

भिक्षव ऊचुः—किं मदन्त आयुष्मता ओणेन कोटिकर्णेन कर्म कृत यस्य कर्मणो
 25 विपाकेन दृष्ट एव धर्मे अपाया दृष्टाः ? भगवानाह—यदनेन मातुरन्तिके खरवाकर्म निश्च-रितम्, तस्य कर्मणो विपाकेन दृष्ट एव धर्मे अपाया दृष्टा इति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमन्यनन्दन् ॥

इति श्रीविव्यावदाने कोटिकर्णविदानं प्रथमम् ॥

२ पूर्णावदानम् ।

भगवान् श्रावस्त्वां विहरति स्म जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । तेन खलु समयेन
सूर्पारके नगरे भवो नाम गृहपतिः प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविद्याल-
परिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात् कुलात् कुलत्रमानीतम् ।
स तथा सार्वं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः काळान्तरेण
पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा अद्यानां नवानां वा मासानामस्ययात् प्रसूता । दारको^६
जातः । तस्य त्रीणि सप्तकानि एकविंशतिदिवसानि विस्तरेण जातस्य जातमहं कृत्वा नाम-
धेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—अयं दारको भवस्य गृह-
पतेः पुत्रः, तस्माद्भवतु भविष्यति नामधेयं व्यवस्थापितम् । भूयोऽप्यस्य क्रीडतो रममाणस्य
परिचारयतः पुत्रो जातः । तस्य भवन्नातेति नामधेयं व्यवस्थापितम् । पुनरप्यस्य पुत्रो
जातः । तस्य भवन्न्दीति नामधेयं व्यवस्थापितम् । यावदपरेण समयेन भवो गृहपतिः^{१०}
ग्लानः संवृत्तः । सोऽस्यै परुषवचनसमुदाचारी यतः, पत्न्या पुत्रैश्चाप्युपेक्षितः । तस्य
प्रेष्यदारिका । सा संलक्षयति—मम स्वामिना अनेकैरुपायशतैर्मोगाः समुदानीताः ।
सेदानीं ग्लानः संवृत्तः । सैष पत्न्या पुत्रैश्चाप्युपेक्षितः । न मम प्रतिरूपं स्याद् यदहं
स्वामिनमप्युपेक्षेमिति । सा वैधसकाशं गत्वा कथयति—आर्यं जानीषे त्वं भवं गृहपतिम् ?
जाने, किं तस्य ? तस्यैवंविधं ग्लान्यं समुपजातम् । स पत्न्या पुत्रैश्चाप्युपेक्षितः । तस्य^{१५}
भविष्यं (भवज्यं) व्यपदिशेति । स कथयति—दारिके त्वमेव कथयसि—स पत्न्या
पुत्रैश्चाप्युपेक्षित इति । अथ कस्तस्योपस्थानं करोति ? सा कथयति—अहमस्योपस्थानं करोमि ।
किं त्वत्पत्न्यानि भवज्यानि व्यपदिशेति । तेन व्यपदिष्टम्—इदं तस्य भवज्यमिति । ततस्तया
किञ्चित् स्वभक्तात्तस्मादेव गृहादपहस्योपस्थानं कृतम् । स स्वस्वीभूतः संलक्षयति—अहं
पत्न्या पुत्रैश्चाप्युपेक्षितः । यदहं जीवितः, तदस्या दारिकायाः प्रभावात् । तदस्याः प्रत्युप-^{२०}
पकारः कर्तव्य इति । सा तेनोक्ता—दारिके, अहं पत्न्या पुत्रैश्चाप्युपेक्षितः । यत् किञ्चिदहं
जीवितः, सर्वं तव प्रभावात् । अहं ते वरमनुप्रयच्छामीति । सा कथयति—स्वामिन्, यदि मे
परितुष्टोऽस्ति, भवतु मे त्वया सार्वं समागम इति । स कथयति—किं ते मया सार्वं समागमेन ?
पञ्च कार्पापणशतान्यनुप्रयच्छामि, अदासीं चोत्सुजामीति । सा कथयति—आर्यपुत्र, दूरमपि
परमपि गत्वा दास्येवाहम्, यदि तु आर्यपुत्रेण सार्वं समागमो भवति, एवमदासी भवामीति ।^{२५}
तेनावश्यं निर्बन्धं ज्ञात्वा अगिहिता—यदा संवृत्ता ऋतुमती तदा भमारोचयिष्यसीति । सा
अपरेण समयेन कस्या संवृत्ता ऋतुमती । तथा तस्यारोचितम् । ततो भवेन गृहपतिना
तया सार्वं परिचारितम् । सा आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । यमेव दिवसमापन्नसत्त्वा संवृत्ता तमेव
दिवसमुपादाय भवस्य गृहपतेः सर्वायाः सर्वकर्मान्ताश्च परिपूर्णः । सा त्वष्टानां वा
नवानां मासानामस्ययात् प्रसूता । दारको ज्ञातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः^{३०}
कनकवर्णविल्वत्राकारशीर्षः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णललाटः संगतभूत्सङ्गनासः । यस्मिन्नेव दिवसे

- दारको जातः, तस्मिन्नेव दिवसे भवस्य गृहपतेर्भूयस्या मात्रया सर्वार्थाः सर्वकर्मान्ताः परिपूर्णाः । तस्य ज्ञातयः संगम्य समागम्य त्रीणि सप्तकान्येकविंशतिदिवसानि विस्तरेण जातस्य जातमहं कृत्वा पूर्ववत् यावत्पूर्णेति नामधेयं व्यवस्थापितम् । पूर्णो दारकोऽष्टाभ्यो घात्रीभ्यो द्वाभ्यामसंघात्रीभ्यां दत्तो विस्तरेण यावदाशु वर्धते हृदस्यमिव पद्मजम् । यदा मष्टान्
- १४ संवृत्तः, तदा लिप्यामुपन्यस्तः संख्यायां गणनायां मुद्रायामुद्धारे न्यासे निक्षेपे वस्तुपरीक्षायां रत्नपरीक्षायां हस्तिपरीक्षायामश्वपरीक्षायां कुमारपरीक्षायां कुमारिकापरीक्षायाम् । अष्टासु परीक्षासूक्ष्मको वाचकः पण्डितः पटुप्रचारः संवृत्तः । ततो भवेन गृहपतिना भविळादीनां पुत्राणां यथानुपूर्व्यां निवेशः कृताः । ते पत्नीभिः सार्धमतीव संरक्ता निवृत्ता मण्डनपरमा व्यवस्थिताः । ततो भवो गृहपतिः करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः । स पुत्रैर्दृष्टः
- १५ पृष्ठश्च—तात, कस्मात्त्वं करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थित इति । स कथयति—पुत्रकाः, न तावन्मया निवेशः कृतो यावत्सुवर्णलक्षः समुदानीत इति । ते श्रुयं निरस्तव्यापाराः पत्नीष्वलस्य संरक्ता मण्डनपरमा व्यवस्थिताः । ममालयात् गृहं शोचनीयं भविष्यति । कथं न चिन्तापरो भविष्यामीति ? भविलेन रत्नकर्णिकां पिनद्धा । स तामवतार्य दारुकर्णिकां पिनद्धा प्रतिज्ञामारूढः— न तावत् रत्नकर्णिकां पिनद्धामि यावत् सुवर्णलक्षः समुपार्जित इति । अपरेण स्तवकर्णिका ।
- १६ अपरेण त्रपुकर्णिका । तेषां यास्ताः संस्था भविलो भवत्रातो भवनन्दीति ता अन्तर्हिताः । दारुकर्णी स्तवकर्णी त्रपुकर्णीति प्रादुर्भूताः । ते पण्यमादाय मष्टासमुद्रं संप्रस्थिताः । पूर्णः कथयति—तात, अहमपि मष्टासमुद्रं गच्छामीति । स कथयति—पुत्र बालस्त्वम् । अत्रैव तिष्ठ, आचार्या व्यापारं कुरु । स तत्रैवावस्थितः । तेऽपि संसिद्धयानपात्रा आगताः । मार्गश्रमं प्रतिविनोष कथयन्ति—तात कल्पतामस्मदीयं पण्यमिति । तेन कलितम्—एकैकस्य सुवर्णलक्षाः संवृत्ताः ।
- २० पूर्णेनापि तत्रैव धर्मेण न्यायेन व्यवहारिताः सातिरेकाः सुवर्णलक्षाः समुदानीताः । पूर्णोऽपि पितुः पादयोर्निपत्य कथयति—तात, ममापि कल्पतामावारीसमुत्थितं ब्रव्यमिति । स कथयति—पुत्र त्वमत्रैवावस्थितः । किं तव कल्पते ? स कथयति—तात कल्पताम् । तथापि ज्ञातं भविष्यतीति । कलितं यावत्स्यायोपार्जितस्य सुवर्णस्य मूल्यं वर्चयित्वा सातिरिक्ता लक्षाः संवृत्ताः । भवो गृहपतिः प्रीतिसौमनस्यजातः संलक्षयति—पुण्यमष्टेशाल्वोऽयं सत्त्वो येनेहैव
- २५ स्थितेनेयस्सुवर्णं समुपार्जितमिति । यावदपरेण समयेन भवो गृहपतिर्गर्जनः सवृत्तः । स संलक्षयति—ममालयादेते मेदं गमिष्यन्ति । उपायसंविधानं कर्तव्यमिति । तेन तेऽभिहिताः—पुत्रकाः, काष्ठानि समुदानयतेति । तैः काष्ठानि समुदानीतानि । स कथयति—अग्निं प्रज्वालयेतेति । तैरग्निः प्रज्वालितः । भवो गृहपतिः कथयति—एकैकमलातमपनयतेति । तैरपनीतम् । सोऽग्निर्निर्वाणः । स कथयति—पुत्रकाः, दृष्टो वः ! तात दृष्टः । स गाथां भाषते—

पुत्रकाः, न शुष्माभिर्ममाख्यात् स्त्रीणां श्रोतव्यम् ।

कुटुम्बं मिषते स्त्रीभिर्वाग्भिर्मिषन्ति कातराः ।

दुर्न्यस्तो मिषते मन्त्रः प्रीतिर्मिषति लोमतः ॥ २ ॥ इति ॥

ते निष्क्रान्ताः । भविलस्तत्रैवावस्थितः । स तेनोक्तः—पुत्र, न कदाचित् त्वया पूर्णो मोक्तव्यः । पुण्यमहेशाख्योऽयं सत्त्वः । इत्युक्त्वा—

सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः ।

संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं च जीवितम् ॥ ३ ॥

इति कालधर्मेण संयुक्तः । तैर्नीलपीतलोहितावदतैर्वज्रैः शिविकामलंकृत्य महता संस्कारेण श्मशानं नीत्वा ध्यापितः । ततस्ते शोकविनोदनं कृत्वा कथयन्ति—यदा अस्माकं पिता जीवति, तदा तदधीनाः प्राणाः । यदिदानीं निरस्तन्यापारास्तिष्ठामः, गृहमवसादं गमिष्यति ।¹⁰ न शोभनं भविष्यति । यक्षु वयं पुण्यमादाय देशान्तरं गच्छाम इति । पूर्णः कथयति—यथेवमहमपि गच्छामीति । ते कथयन्ति—त्वमत्रैवावधार्या व्यापारं कुरु, वयमेव गच्छाम इति । ते पुण्यमादाय देशान्तरं गताः । पूर्णो न्यस्तसर्वकार्यस्तत्रैवावस्थितः ॥

ॐ २८

वर्मता खलु ईश्वरगृहेषु दिवसपरिव्ययो दीयते । तास्तेषां पत्न्यो दारिकाः परिव्यय-निमित्तं प्रेषयन्ति । पूर्णोऽपि घनिभिः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैरन्यैश्चाजीविभिः परिभृतोऽवतिष्ठते । तास्त्ववकाशं न लभन्ते । यदा ते उपस्थाय प्रक्रान्ता भवन्ति, तदा तासां दिवसपरिव्ययं¹⁵ ददाति । ता दारिकाश्चिरचिरादागच्छन्तीत्युपालभ्यन्ते । ता एवमर्थं विस्तरेणारोचयन्ति । ताः कथयन्ति—एवं हि तेषां भवति, येषां दासीपुत्राः कुलेष्वैश्वर्यं वशे वर्तयन्तीति । भविलपत्न्या दारिका अभिहिता—त्वया कालं ज्ञात्वा गन्तव्यमिति । सा कालं ज्ञात्वा गच्छति, शीघ्रं लभते । अन्याश्चिरयन्ति । तामिः सा पृष्ट्वा—तया समाख्यातम् । ता अपि तया सार्वं गन्तुमारब्धाः । ता अपि शीघ्रं प्रतिलभन्ते । ताः स्वामिनीभिरुक्ताः—किमत्र कारण-²⁰ भिदानीं शीघ्रमागच्छथेति । ताः कथयन्ति—आरोग्यं ज्येष्ठमविकाया भवतु । यदा तस्या दारिका गता भवति, तदा लभ्यते । वयं तया सार्वं गच्छाम इति । ताः संजातामर्षाः कथयन्ति—एवं हि तेषां भवति येषां दासीपुत्राः कुलेष्वैश्वर्यं वशे वर्तयन्तीति । यावदपरेण समयेन भविलो भवत्रातो भवनन्दी च सहिताः समप्राः संभोदमाना महासमुद्रात् संसिद्ध-यानपात्रा आगताः । भविलेन पत्नी पृष्ट्वा—मद्रे, शोभनं पूर्णेन प्रतिपालिता त्वमिति ? सा²⁵ कथयति—यथा भ्रात्रा पुत्रेण वेति । ते अन्येऽपि स्वामिन्यां पृष्टे कथयतः—एवं हि तेषां भवति, येषां दासीपुत्राः कुलेष्वैश्वर्यं वशे वर्तयन्तीति । तौ संलक्षयतः—सुहृद्भेदकाः स्त्रियो भवन्तीति । यावदपरेण समयेन काशिकवस्त्रावारी उद्घाटिता । तत्समनन्तरं भविलस्य पुत्रो गतः । स पूर्णेन काशिकवस्त्रयुगेनाच्छादितः । अन्याभ्यां दृष्ट्वा स्वपुत्राः प्रेषिता यावत् काशिकवस्त्रावारी बहिता, फुडकवस्त्रावारी उद्घाटिता । ते च दैवयोगात् संप्राप्ताः । ते³⁰ पूर्णेन फुडकवस्त्रैराच्छादिताः । ते दृष्ट्वा स्वामिनोः कथयतः—दृष्टं शुभान्यामपरेषां काशिक-

ॐ २९

- वखाणि दीयन्ते, परेषां फुट्टकानीति । ताम्यामनुसंज्ञसिद्धिर्चा । किमेतदेव भविष्यति ? नूनं काशिकमखावारी वट्टिता, फुट्टकमखावारी उद्धाटितेति । यावदपरेण समयेन शर्करावारी उद्धाटिता । भविलस्य च पुत्रो गतः । तेन शर्कराखो[मो]दको लब्धः । तं दृष्ट्वा अन्याम्यां खपुत्राः प्रेपिताः । ते दैवयोगाद् गुडावार्यामुद्धाटितायां गताः । तैर्गुडो लब्धः । तामिच्छं
- ५ दृष्ट्वा खामिनौ तथा तथा भग्नौ यथा गृहविभागं कर्तुमारब्धौ । तौ परस्परं संजल्पं कुरुतः— सर्वथा विनष्टा वयम्, गृहं भाजयामेति । एकः कथयति—ज्येष्ठतरं शब्दयामः । एकः कथयति—विचारयामस्तावत् कथं भाजयामेति । तौ खबुद्ध्या विचारयतः । एकस्य गृहगतं क्षेत्रगतं च, एकस्यावारीगतं देशान्तरगतं च, एकस्य पूर्णकः । यदि ज्येष्ठतरो गृहगतं क्षेत्रगतं च ग्रहीष्यति, शक्तुमो वयमावारीगतेन देशान्तरगतेन चात्मानं
- १० संधारयितुम् । अथावारीगतं देशान्तरगतं च ग्रहीष्यति, तथापि वयं शक्तुमो गृहगतेन क्षेत्रगतेन चात्मानं संधारयितुम्, पूर्णकस्य च मर्यादाबन्धं कर्तुमिति । तावेवं संजल्पं कृत्वा भविलस्य सकाशं गतौ । आतः, विनष्टा वयं भाजयामो गृहमिति । स कथयति—
- ३० सुपरीक्षितं कर्तव्यम्, गृहमेदिकाः स्त्रियो भवन्तीति । तौ कथयतः—प्रत्यक्षीकृतमस्माभिः, भाजयामेति । स कथयति—यथेषम्, आहूयन्तां कुलानीति । तौ कथयतः—पूर्वमेवास्माभि-
- १५ र्भाजितम् । एकस्य गृहगतं क्षेत्रगतं च, एकस्यावारीगतं देशान्तरगतं च, एकस्य पूर्णकः । स कथयति—पूर्णस्य प्रलंशं नानुप्रयच्छ्य ? तौ कथयतः—दासीपुत्रः सः । कस्तस्य प्रलंश दद्यात् ? अपि नु स एवास्माभिर्भाजितः । यदि तवाभिप्रेतं तमेव गृहाणेति । स संलक्षयति— अहं पित्रा अभिहितः—सर्वस्वमपि ते परिलज्ज्य पूर्णो ग्रहीतव्य इति । गृहामि पूर्णमिति विदित्वा कथयति—एवं भवतु मम पूर्णकेति । यस्य गृहगतं क्षेत्रगतं च, स त्वरमाणो
- २० गृहं गत्वा कथयति—ज्येष्ठमविके निर्गच्छ । सा निर्गता । मा भूयः प्रवेक्ष्यसि । कत्त्यार्थाय ? अस्माभिर्भाजितं गृहम् । यस्यावारीगतं देशान्तरगतं च, सोऽपि त्वरमाण आवारीं गत्वा कथयति—पूर्णक अवतरेति । सोऽवतीर्णः । मा भूयोऽभिरोक्ष्यसि । किं कारणम् ? अस्माभिर्भाजितम् । यावत् भविलपत्नी पूर्णकेन सार्धं ज्ञातिगृहं संप्रस्थिता । दारका बुभुक्षिता रोदितुमारब्धाः । सा कथयति—पूर्ण, दारकाणां पूर्वमक्षिकामनुप्रयच्छेति ।
- २५ स कथयति—कार्पापणं प्रयच्छ । सा कथयति—त्वया इयतीभिः सुवर्णलक्ष्यामिर्व्ववद्वतम्, दारकाणां पूर्वमक्षिकापि नास्ति ? पूर्णः कथयति—किमहं जाने युष्माकं गृहे ईदृशीयमवस्था भविष्यतीति । यदि मया ज्ञातमभविष्यत्, मया अनेकाः सुवर्णलक्षाः संहारिता अभविष्यन् । धर्मतैषा स्त्रिय आरकूटाकार्पापणान् वक्षान्ते बभ्रन्ति । तयारकूटमाधको दत्तः—पूर्वमक्षिका- मानयेति । स तमादाय वीथीं संप्रस्थितः । अन्यतमश्च पुरुषः समुद्रवेलाप्रेरितानां काष्ठानां
- ३० भारमादाय शीतेनाग्निद्रुतो वेपमान आगच्छति । स तेन दृष्टः पृष्ठश्च—भोः पुरुष, कस्मादेव वेपसे ? स कथयति—अहमपि न जाने । मया चार्थं भारक उल्लिखितो भवति, मम चेदृशी सम्बन्धा । स दारपरीक्षायां कृतावी । स तद् काष्ठ निरीक्षितुमारब्धः । पश्यति तत्र

गोशीर्षचन्दनम् । स तेनाभिहितः—भो पुरुष, कियता मूल्यान दीयते ? पञ्चभिः कार्पापणशतैः । तेन तं काष्ठमारं गृहीत्वा तद्गोशीर्षचन्दनमपनीय वीथीं गत्वा करपत्रिकया चतस्रः खण्डिकाः कृताः । तच्चूर्णकस्याथ कार्पापणसहस्रेण विक्रीतं वर्तते । ततस्तस्य पुरुषस्य पञ्चकार्पापण-शतानि दत्तानि । उक्तं च—एनं काष्ठमारकममुष्मिन् गृहे भविलपत्नी तिष्ठति तत्र नय, वक्तव्या पूर्णेन प्रेषितेति । तेनासौ नीतो यथाष्टुत्तं चारोचितम् । सा उरसि प्रहारं दत्त्वा ६ कथयति—यच्चसावर्णात्परिभ्रष्टः, किं प्रब्रूयापि परिभ्रष्टः ? पक्कमानयेति पाचनं प्रेषितम् । तदेव नास्ति यत् पक्कम्यमिति । पूर्णेन शेषकतिपयकार्पापणैर्दासदासीगोमहिषीवल्गाणि जीवितोपकरणानि पक्कमादायामय दम्पत्योरुपनामितवान् । तेन कुटुम्बं संतोषितम् ॥

अत्रान्तरे सौर्पारकीयो राजा दाहज्वरेण विह्वलीभूतः । तस्य वैभौगोशीर्षचन्दनमुपादिष्टम् । ततोऽप्राप्या गोशीर्षचन्दनं समन्वेपयितुमारब्धः । तैर्वीथ्यां पारंपर्येण श्रुतम् । ते पूर्णस्य १० सकाशं गत्वा कथयन्ति—तथास्ति गोशीर्षचन्दनम् ? स आह—अस्ति । ते ऊचुः—कियता मूल्यान दीयते ? स आह—कार्पापणसहस्रेण । तैः कार्पापणसहस्रेण गृहीत्वा राज्ञः प्रलेपो दत्तः, स्वस्तीभूतः । राजा संलक्षयति—कीदृशोऽसौ यस्य गृहे गोशीर्षचन्दनं नास्ति । राजा पृच्छति—कुत एतत् ? देव पूर्णात् । आहूयतां पूर्णकः । स दूतेन गत्वा उक्तः—पूर्णं, देवरुवां शब्दापयतीति । स विचारयितुमारब्धः—किमर्थं मां राजा शब्दापयति ? स संलक्षयति— १५ गोशीर्षचन्दनेनासौ राजा स्वस्तीभूतः । तदर्थं मां शब्दायति । सर्वथा गोशीर्षचन्दनमादाय गन्तव्यम् । स गोशीर्षचन्दनस्य तिष्ठो गण्डिका वल्लेण पिषायैकं पाणिना गृहीत्वा राज्ञः सकाशं गतः । राजा पृष्टः—पूर्णं, अस्ति किञ्चिद् गोशीर्षचन्दनम् । स कथयति—देव इदमस्ति । किमस्य मूल्यम् ? देव सुवर्णलक्षाः । अपरमस्ति ? देव अस्ति । तेन तास्तिष्ठो गण्डिका दर्शिताः । राज्ञामात्मानामाज्ञा दत्ता—पूर्णस्य चतस्रः सुवर्णलक्षाः प्रयच्छतेति । २० पूर्णः कथयति—देव, तिष्ठो दीयन्ताम् । एकगण्डिका देवस्य प्राभूतमिति । ततस्तस्य तिष्ठो दत्ताः । राजा कथयति—पूर्णं, परितुष्टोऽहम् । वद किं ते वरमनुप्रयच्छामीति । पूर्णः कथयति—यदि मे देवः परितुष्टो देवस्य विजतेऽपरिभूतो वसेयमिति । राजा अमात्मानामाज्ञा दत्ता—भवन्तः, अथाग्रेण कुमारानामाज्ञा देया न त्वेवं पूर्णस्येति । यावन्माहत्समुद्रात् पञ्चमात्राणि वणिक्शतानि संसिद्धानपात्राणि सूर्पारकं नगरमनुप्राप्तानि । वणिग्प्राप्तेन क्रियाकारः २५ कृतः—न केनचिदस्माकं समस्तानां निर्गन्धैकाकिना वणिजां सकाशमुपसंक्रामितव्यम् । गण एव संभूय माण्डं ग्रहीष्यतीति । अपरे कथयन्ति—पूर्णमपि शब्दापयामः । अन्ये कथयन्ति—किं तस्य कृपणस्यास्ति यः शब्दायत इति । तेन खलु समयेन पूर्णो बहिर्निर्गतः । तेन श्रुतं महासमुद्रात् पञ्च वणिक्शतानि संसिद्धानपात्राणि सूर्पारकं नगरमनुप्राप्तानीति । सोऽप्रविश्यैव नगरं तेषां सकाशमुपसंक्रान्तः । पृच्छति—अवन्तः, किमिदं द्रव्यमिति ? ते ३० कथयन्ति—इदं चेदं चेति । किं मूल्यम् ? ते कथयन्ति—सार्यवाह, दूरमपि परमपि गत्वा त्वमेव प्रष्टव्यः । यद्यप्येवं तथापि उच्यतां मूल्यम् । तैरष्टादश सुवर्णलक्षा मूल्यमुपदिष्टम् । स

कथयति—भवन्तस्त्रिस्रो लक्षा अवद्वगं गृहीत, ममैतत् । पण्यमवशिष्टं दास्यामि । तथा भवतु । तेन तिस्रो लक्षा आनाय्य दत्ताः । समुद्रालक्षितं च कृत्वा प्रक्रान्तः । ततो वणिग्ग्रामेणावचरकाः पुरुषाः प्रेषिताः—पश्यत किं द्रव्यमिति । तैर्गत्वा पृष्टाः—किं द्रव्यम् ? इदं चेदं च । अस्माकमपि पूर्णानि कोशकोष्ठगाराणि तिष्ठन्ति । पूर्णानि वा भवन्तु मा वा । अपि

- ३३ ५ विक्रीतम् । कस्यान्तिके ? पूर्णस्य । प्रभूतमासादयिष्यथ पूर्णस्यान्तिकाद् विक्रीय । ते कथयन्ति—यत्तेनावद्वक्त्रे दत्तं तद् यूयं मूढ्येऽपि न दास्यथ । किं तेनावद्वक्त्रे दत्तम् ? तिस्रः सुवर्णलक्षाः । सुमुषितास्तेन आतरः कृताः । तैरागस्य वणिग्ग्रामस्यारोचितम् । तत्पण्यं विक्रीतम् । कस्यान्तिके ? पूर्णस्य । प्रभूतमासादयिष्यन्ति पूर्णस्यान्तिके विक्रीय । यत्तेनावद्वक्त्रे दत्तं तत्पण्यं मूढ्येऽपि न दास्यथ । किं तेनावद्वक्त्रे दत्तम् ? तिस्रः सुवर्णलक्षाः ।
- १० सुमुषितास्तेन ते आतरः कृताः । स तैराहूयोक्तः—पूर्णं वणिग्ग्रामेण क्रियाकारः कृतः—न केनचिदेकाकिना प्रहीतव्यम् । वणिग्ग्राम एव प्रहीयतीत्येव । कस्मात्ते गृहीतम् ? स कथयति—भवन्तः, यदा युष्माभिः क्रियाकारः कृतस्तदा किमहं न शब्दितो मम आता वा ? युष्माभिरेव क्रियाकारः कृतो यूयमेव पालयत । ततो वणिग्ग्रामेण संजातामर्षेण वष्टेः कार्पापणानामर्षायातपे धारितः । राज्ञः पौरुषेयैर्दृष्टः । तै राज्ञे आरोचितम् । राजा कथयति—भवन्तः,
- १५ शब्दयतैतान् । तैः शब्दिताः । कथयति राजा—भवन्तः, कस्यार्थे युष्माभिः पूर्णं आतोपे विधारितः ? ते कथयन्ति—देव वणिग्ग्रामेण क्रियाकारः कृतो न केनचिदेकाकिना पण्यं प्रहीतव्यमिति । तदनेनैकाकिना गृहीतम् । पूर्णः कथयति—देव, समनुयुज्यन्तां यदैमिः क्रियाकारः कृतस्तदा किमहमेमिः शब्दितो मम आता वा ? ते कथयन्ति—देव नेति । राजा कथयति—भवन्तः, शोमनं पूर्णः कथयति—स तैर्वीक्षितैर्मुक्तः । यावदपरेण समयेन
- २० राजस्तेन द्रव्येण प्रयोजनमुत्पन्नम् । तेन वणिग्ग्राम आहूयोक्तः—भवन्तः, ममामुकेन द्रव्येण प्रयोजनम् । अनुप्रयच्छतेति । ते कथयन्ति—देव पूर्णस्यास्ति । राजा कथयति—भवन्तः, नाहं तस्याह्नां ददामि । यूयमेव तस्यान्तिकात् क्रीत्वानुप्रयच्छत । तैः पूर्णस्य दूतः प्रेषितः—वणिग्ग्रामः शब्दयतीति । स कथयति—नाहमागच्छामि । ते वणिग्ग्रामाः सर्व एव संभूय तस्य निवेदनं गत्वा द्वारि स्थित्वा तैर्दूतः प्रेषितः । पूर्णः निर्गच्छ वणिग्ग्रामो द्वारि तिष्ठ-
- ३४ २५ तीति । स सार्धकारः कामकारमदस्या निर्गतः । वणिग्ग्रामः कथयति—सार्धवाह यथाक्रीतकं पण्यमनुप्रयच्छ । स कथयति—अतिवाणिजकोऽहं यदि यथाकृतं पण्यमनुप्रयच्छामीति । ते कथयन्ति—सार्धवाह, द्विगुणमूढ्येन दत्तम् । पञ्चदश लक्षाणि तेषां वणिज्यं दत्तमवशिष्टं खगृहं प्रवेशितम् । स संलक्षयति—किं शक्यमवस्थापयिन्तुना कुम्भं पूयितम् ? महासमुद्रमवतरामीति । तेन सूर्परिके नगरे घण्टाघोषणं कारितम्—शृण्वन्तु भवन्तः सौर्परिकीया वणिजः । पूर्णः सार्धवाहो महासमुद्रमवतरति । यो युष्माकमुत्सहते पूर्णेन सार्धवाहेन सार्धमशुल्केनागुत्सेनातरपण्येन महासमुद्रमवतरतुं स महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानयन्ति । पञ्चमानैर्वणिजशतैर्महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानीतम् । ततः पूर्णः सार्धवाहः कृतकुपह-

मङ्गलस्वस्थयनः पञ्चवणिशतपरिवारो महासमुद्रमवतीर्णः । स संसिद्धयानपात्रश्च
प्रत्यागतः । एवं यावत् षट्कृत्वः । सामन्तकेन शब्दो विभ्रुतः । पूर्णः षट्कृत्वो महासमुद्र-
मवतीर्णः संसिद्धयानपात्रश्च प्रत्यागत इति । श्रावस्तेया वणिजः पण्यमादाय स्पर्पारकं
नगरं गताः । ते मार्गश्रमं प्रतिविनोष येन पूर्णः सार्धवाहस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य
कथयन्ति—सार्धवाह महासमुद्रमवतरमेति । स कथयति—भवन्तः, अस्ति कश्चिद्वृष्णामिर्दृष्टः ६
श्रुतो वा षट्कृत्वो महासमुद्रात्संसिद्धयानपात्रागतः सप्तमं वारमवतरन् ? ते कथयन्ति—
पूर्ण, वयं त्वामुद्दिश्य दूरादागताः । यदि नावतरसि, त्वमेव प्रमाणमिति । स संलक्षयति—
किं चाप्यहं धनेनानर्थं तथाप्येषामर्थयावतरामीति । स तैः सार्धं महासमुद्रं संप्रस्थितः ।
ते रात्र्याः प्रत्यूषसमये उदानात् पारायणात् सखदशः स्वविरगाथाः शैलगाथा मुनिगाथा ७
अर्थवर्गीयाणि च सूत्राणि विस्तरेण खरेण स्वाध्यायं कुर्वन्ति । तेन ते श्रुताः । स कथयति— 10
भवन्तः, शोमनानि गीतानि गायन् । ते कथयन्ति—सार्धवाह, नैतानि ? किंतु खल्वेतद्बुद्ध-
वचनम् । स बुद्ध इत्यश्रुतपूर्वं शब्दं श्रुत्वा सर्वरोमकूपानि आह्वयानि । स आदरजातः
पृच्छति—भवन्तः, कोऽयं बुद्धनामेति । ते कथयन्ति—अस्ति श्रमणो गौतमः शान्क्यपुत्रः
शान्क्यकुलात्केशश्मश्रूयवतार्यं काषायाणि वस्त्राणि आच्छाद्य सम्यगेव श्रद्धया अगारादन-
गारिकां प्रव्रजितः । सोऽनुत्तरां सम्यक्संबोधिममिसंबुद्धः । स एष सार्धवाह बुद्धो नाम । 15
कुत्र भवन्तः स भगवानेतर्हि विहरति ? सार्धवाह, श्रावस्त्वां जेतवनेऽनाथपिण्डदत्तारामे ।
स तं हृदि कृत्वा तैः सार्धं महासमुद्रमवतीर्णः संसिद्धयानपात्रश्च प्रत्यागतः । भ्रातास्य
यविलः संलक्षयति—परिस्थितोऽयं महासमुद्रगमनेन, निवेशोऽस्य कर्तव्य इति । स तेनोक्तः—
भ्रातः, कथय कतरस्य धनिनः सार्धवाहस्य वा तवार्थाय दुहितरं प्रार्थयामीति । स कथयति—
नाहं कामैरर्थी । यथानुजानासि, प्रव्रजामीति । स कथयति—यदास्माकं गृहे वार्ता नास्ति, तदा 20
न प्रव्रजितः । इदानीं कामार्थं प्रव्रजसि । पूर्णः कथयति—भ्रातः, तदानीं न शोमते, इदानीं तु
शुक्रम् । स तेनावश्यं निर्वन्धं ज्ञात्वानुज्ञातः । स कथयति—भ्रातः, महासमुद्रो बह्वादीनवोऽन्या-
खादः । बहवोऽवतरन्ति, अल्पा व्युत्तिष्ठन्ति । सर्वथा न त्वया महासमुद्रमवतरतव्यम् । न्यायोपा-
जितं ते प्रभूतं धनमस्ति, एषां तु तव भ्रातृणामन्यायोपाजितम् । यद्येते कथयन्ति एकस्ये वसा-
मेति, न वस्तव्यम् । इत्युत्त्वोपस्थायकमादाय श्रावस्तीं संप्रस्थितः । अनुपूर्वेण श्रावस्तीमनुग्राहः ॥ 25

श्रावस्त्वामुद्यतो स्थितेन अनाथपिण्डदत्तस्य गृहपतेर्दूतोऽनुप्रेषितः । तेन गत्वा
अनाथपिण्डदत्तस्य गृहपतेरारोचितम्—गृहपते, पूर्णः सार्धवाह उद्याने तिष्ठति गृहपतिं
द्रष्टुकाम इति । अनाथपिण्डदत्तः गृहपतिः संलक्षयति—नूनं जलयानेन खिन्न इदानीं ७
खल्यल्लेनरागतः । ततः पृच्छति—मोः पुरुष, कियत्प्रभूतं पण्यमानीतम् । स कथयति—
कुतोऽस्य पण्यम् ? उपस्थायकद्वितीयः । स चाहं च । अनाथपिण्डदत्तः संलक्षयति— 30
न मम प्रतिरूपं यदहं प्रधानपुरुषमसत्कारेण प्रवेशयेयमिति । स तेन महता सत्कारेण
प्रवेशित उद्धर्तितः स्नापितो भोजितः । सैरालापेनावस्थितयोरनाथपिण्डदत्तः पृच्छति—

सार्धवाह, किमागमनप्रयोजनम् ? अपूर्वेण गृहपते इच्छामि स्वाख्याते धर्मविनये प्रब्रज्या-
मुपसंपदं भिक्षुमावमिति । ततोऽनाथपिण्डदो गृहपतिः पूर्वं कायमभ्युज्जमभ्य दक्षिणं बाह्वं
प्रसार्योदानमुदानयति—अहो बुद्धः । अहो धर्मः । अहो संघस्य स्वाख्यातता । यत्रेदानी-
मीदृशाः प्रधानपुरुषा विस्तीर्णस्त्रजनवन्धुवर्गमपहाय स्सीतानि च कोशकोष्ठगाराणि
5 आकाङ्क्षन्ति स्वाख्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं भिक्षुमावमिति । ततोऽनाथपिण्डदो
गृहपतिः पूर्णं सार्धवाहमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । तेन खलु समयेन भगवाननेक-
शताया भिक्षुपरिपदः पुरस्तात्त्रिपण्णो धर्मं देशयति । अद्राक्षीद् भगवाननाथपिण्डदं
गृहपतिं सप्राशृतमागच्छन्तम् । दृष्ट्वा च पुनर्मिच्छुनामन्नयते स्म—एष भिक्षवोऽनाथपिण्डदो
गृहपतिः सप्राशृत आगच्छति । नास्ति तथागतस्यैवंविधः प्राशृतो यथा वैन्यप्राशृत इति ।
10 ततोऽनाथपिण्डदो गृहपतिर्भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पूर्णेन सार्धवाहेन सार्धमेकान्ते
निषण्णः । एकान्तनिषण्णोऽनाथपिण्डदो गृहपतिर्भगवन्तमिदमवोचत्—अयं मदन्त पूर्णः
सार्धवाह आकाङ्क्षति स्वाख्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं भिक्षुमावम् । तं भगवान् प्रनाजयतु
उपसंपादयेदनुकम्पामुपादायेति । अधिवासयति भगवाननाथपिण्डदस्य गृहपतेस्तृष्णी-
मावेन । ततो भगवान् पूर्णं सार्धवाहमामन्नयते—एहि भिक्षो चर ब्रह्मचर्यमिति । स
87 16 भगवतो वाचावसाने मुण्डः संवृत्तः संघाटिप्रावृत्तः पात्रकरकम्पग्रहस्तः सप्ताहवरोपित-
केशश्मश्रुर्वर्षशतोपसंपन्नस्य भिक्षोरीर्यापयेनावस्थितः ।

एहीति चोक्तः स तथागतेन

मुण्डश्च संघाटिपरीतदेहः ।

सद्यः प्रशान्तेन्द्रिय एव तस्यौ

एवं स्थितो बुद्धमनोरथेन ॥ ४ ॥

20

अथापरेण समयेनायुष्मान् पूर्णो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः
पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्तेऽस्थात् । एकान्ते स्थित आयुष्मान् पूर्णो भगवन्तमिदमवोचत्—
साधु मे भगवांस्त्रया संक्षिप्तेन धर्मं देशयतु यथाहं भगवतोऽन्तिकत्वात् संक्षिप्तेन धर्मं श्रुत्वैको
न्यपकृष्टोऽप्रमत्त आतापी प्रहितात्मा विहरेयम् । यदर्थं कुलपुत्राः केशश्मश्रुणि अवतार्य
25 काषायाणि वस्त्राणि आच्छाद्य सम्यगेव श्रद्धया अगरादनगारिकां प्रब्रजन्ति, तदनुत्तरं
ब्रह्मचर्यपर्यवसानं दृष्टधर्मं स्वयमभिज्ञाय साक्षात्कुल्योपसंपन्नं प्रब्रजयेयम्—क्षीणा मे जाति-
रुषितं ब्रह्मचर्यं कृतं करणीयं नापरमस्माद्भवं प्रजानामीति । एवमुक्ते भगवानायुष्मन्तं पूर्ण-
मिदमवोचत्—साधु पूर्ण, साधु खलु त्वं पूर्णं यस्त्वमेवं वदसि—साधु मे भगवांस्त्रया संक्षिप्तेन
धर्मं देशयतु पूर्ववथावन्नापरमस्माद् भवं प्रजानामीति । तेन हि पूर्णं शृणु, साधु च शृणु
30 च मनसि कुटु, भाषिष्ये ॥

सन्ति पूर्णं चक्षुर्विज्ञेयानि रूपाणीष्टकानि कान्तानि प्रियाणि मनापानि कामोप-
संहितानि रक्षनीयानि । तानि चेद्भिक्षुर्दृष्ट्वाभिनन्दति अभिवदति अभ्यवस्यति अभ्यवसाय

तिष्ठति, तानि अभिनन्दतोऽभिवदतोऽप्यवसाय तिष्ठत आनन्दी भवति । आनन्धा
 नन्दीसौमनस्यं भवति । नन्दीसौमनस्ये सति सरागो भवति । नन्दीसरागो सति नन्दी-
 सरागसंयोजनं भवति । नन्दीसरागसंयोजनसंयुक्तः पूर्णं भिक्षुरारान्निर्वाणस्योच्यते । सन्ति
 पूर्णं श्रोत्रविज्ञेयाः शब्दाः, प्राणविज्ञेया गन्धाः, जिह्वाविज्ञेया रसाः, कायविज्ञेयानि
 स्पर्शव्यानि, मनोविज्ञेया धर्मा इष्टाः कान्ताः प्रिया मनापाः कामोपसंहिता रत्ननीयाः । 5 O 28
 तांश्च भिक्षुर्दृष्ट्वा पूर्ववद् यावदारान्निर्वाणस्येति उच्यते । सन्ति तु पूर्णं चक्षुर्विज्ञेयानि
 रूपाणि इष्टानि कान्तानि प्रियाणि मनापानि पूर्ववद् यावत् शुक्लपक्षेणान्तिके निर्वा-
 णस्येति उच्यते । अनेन त्वं पूर्णं मया संक्षिप्तेनाववादेन चोदितः । कुत्रेच्छसि वस्तुं
 कुत्रेच्छसि वासं कल्पयितुम् ? अनेनाहं मदन्त मगवता संक्षिप्तेनाववादेन चोदित इच्छामि
 श्रोणापरान्तकेषु जनपदेषु वस्तुं श्रोणापरान्तकेषु जनपदेषु वासं कल्पयितुम् । चण्डाः 10
 पूर्णं श्रोणापरान्तका मनुष्या रमसाः कर्कशा आक्रोशका रोषकाः परिभाषकाः । सचेत्
 त्वां पूर्णं श्रोणापरान्तका मनुष्या संमुखं पापिकया असलया परुषया वाचा आक्रोक्ष्यन्ति
 रोषयिष्यन्ति परिभाषिष्यन्ते, तस्य ते कथं भविष्यति ? सचेन्मां मदन्त श्रोणापरान्तका
 मनुष्याः संमुखं पापिकया असलया परुषया वाचा आक्रोक्ष्यन्ति रोषयिष्यन्ति परिभाषि- 15
 ष्यन्ते, तस्य ममैवं भविष्यति—भद्रका बत श्रोणापरान्तका मनुष्याः, स्निग्धका बत श्रोणा-
 परान्तका मनुष्याः, ये मां संमुखं पापिकया असलया परुषया वाचा आक्रोक्ष्यन्ति रोषयन्ति
 परिभाषन्ते । नो तु पाणिना वा लोष्ठेन वा प्रहरन्तीति । चण्डाः पूर्णं श्रोणापरान्तका
 मनुष्याः पूर्ववद् यावत् परिभाषकाः । सचेत् त्वां पूर्णं श्रोणापरान्तका मनुष्याः पाणिना
 वा लोष्ठेन वा प्रहरिष्यन्ति, तस्य ते कथं भविष्यति ? सचेन्मां मदन्त श्रोणापरान्तका
 मनुष्याः पाणिना वा लोष्ठेन वा प्रहरिष्यन्ति, तस्य ममैवं भविष्यति—भद्रका बत श्रोणापरा- 20
 न्तका मनुष्याः, खेहका बत श्रोणापरान्तका मनुष्याः, ये मां पाणिना वा लोष्ठेन वा प्रह-
 रन्ति, नो तु दण्डेन वा शस्त्रेण वा प्रहरन्तीति । चण्डाः पूर्णं श्रोणापरान्तका मनुष्याः पूर्व-
 वद् यावत् परिभाषकाः । सचेत् त्वां पूर्णं श्रोणापरान्तका मनुष्या दण्डेन वा शस्त्रेण वा
 प्रहरिष्यन्ति, तस्य ते कथं भविष्यति ? सचेन्मां मदन्त श्रोणापरान्तका मनुष्या दण्डेन
 वा शस्त्रेण वा प्रहरिष्यन्ति, तस्य ममैवं भविष्यति—भद्रका बत श्रोणापरान्तका मनुष्याः, 25
 खेहका बत श्रोणापरान्तका मनुष्याः, ये मां दण्डेन वा शस्त्रेण वा प्रहरन्ति, नो तु सर्वेण
 सर्वं जीविताद् व्यपरोपयन्ति । चण्डाः पूर्णं श्रोणापरान्तका मनुष्या यावत् परिभाषकाः ।
 सचेत् त्वां पूर्णं श्रोणापरान्तका मनुष्याः सर्वेण सर्वं जीविताद् व्यपरोपयिष्यन्ति, तस्य
 ते कथं भविष्यति ? सचेन्मां मदन्त श्रोणापरान्तका मनुष्याः सर्वेण सर्वं जीविताद् व्यप- 30
 रोपयिष्यन्ति, तस्य मे एवं भविष्यति—सन्ति मगवतः श्रावका ये अनेन प्रतिकायेनादीय-
 माला जेह्वीयन्ते, विबुधसमानाः शङ्कमपि आधारयन्ति, विषमपि भक्षयन्ति, रज्ज्वा बद्धा
 अपि धियन्ते, प्रपातादपि प्रपतन्त्यपि । भद्रका बत श्रोणापरान्तका मनुष्यकाः, खेहका

वत श्रोणापरान्तका मनुष्याः, ये मामस्मात् प्रतिकलेवरादल्पकृच्छ्रेण परिमोचयन्तीति । साधु साधु पूर्ण, शक्यस्त्वं पूर्ण अनेन क्षान्तिसौरभ्येन समन्वागतः श्रोणापरान्तकेषु जनपदेषु वस्तु श्रोणापरान्तकेषु वासं कल्पयितुम् । गच्छ त्वं पूर्ण, मुक्तो मोचय, तीर्णस्तराय, आश्वस्त आश्वसय, परिनिर्वृतः परिनिर्वापयेति ॥

5 अथायुष्मान् पूर्णो भगवतो माषितमभिनन्वाभुमोष भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्तः । अथायुष्मान् पूर्णस्तस्या एव रात्रेरभयात् पूर्वाह्ने निवास्य पात्र-चीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविशत् । श्रावस्तीं पिण्डाय चरित्वा कृतमक्तकृष्णः पश्चाद्भक्तपिण्डपात्रः प्रतिक्रान्तः । यथापरिमुक्तशयनासनं प्रतिसमभ्य समादाय पात्रचीवरं येन श्रोणापरान्तका जनपदास्तेन चारिकां चरन् श्रोणापरान्तकान् जनपदाननुप्राप्तः ।

10 अथायुष्मान् पूर्णः पूर्वाह्ने निवास्य पात्रचीवरमादाय श्रोणापरान्तकं पिण्डाय प्राविशत् । अन्यतमश्च लुब्धको धनुष्पाणिर्मृगयां निर्गच्छति । तेन दृष्टः । स संलक्षयति—अमङ्गलोऽयं मुण्डकः श्रमणको मया दृष्ट इति विदित्वा आ कर्णाद् धनुः पुरयित्वा येनायुष्मान् पूर्णस्तेन प्रधावितः । स आयुष्मता पूर्णेन दृष्टः । दृष्ट्वा चोत्तरासङ्गं विवर्ष्य कथयति—भद्रमुख, अस्य 40 दुष्पूरत्यार्यं प्रविशामि, अत्र प्रहरेति । गार्थां च माषते—

15 यत्यार्ये गहने चरन्ति विहगा गच्छन्ति बन्धं मृगाः

संप्राप्ते शरशक्तितोमरधरा नश्यन्त्यजङ्घं नराः ।

दीना दुर्दिनचारिणश्च कृपणा मत्स्या भ्रसन्त्यायसम्

अत्यार्ये उदरस्य पापकलिले दूरादिहान्यागतः ॥ ५ ॥ इति ॥

स संलक्षयति—अयं प्रव्रजित ईदृशेन क्षान्तिसौरभ्येन समन्वागतः । किमस्य 20 प्रहरामीति मत्वा अभिप्रसन्नः । ततोऽस्यायुष्मता पूर्णेन धर्मो देशितः, शरणगमनशिक्षापदेशेषु च प्रतिष्ठापितः । अन्यानि च पञ्चोपासकशतानि कृतानि पञ्चोपासिकाशतानि । पञ्च-विहारशतानि कारितानि, अनेकानि च मञ्चपीठवृषिकोच्चकविम्बोपधानचतुरस्रकशतानि अनुप्रदापितानि । तस्यैव च त्रिमासस्याख्यात् तिस्रो विधाः कायेन साक्षात्कृताः । अर्हन् संवृत्तः । त्रैधातुकवीतरागः यावत् सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः ॥

25 यावदपरेण समयेन दारुकर्णिभ्रात्रोर्मैगास्तुल्वं परिक्षयं पर्यादानं गताः । तौ कथयतः—गतोऽसौ अस्माकं गृहात् कालकर्णिप्रस्थः । आगच्छ, एकथ्ये प्रतिवसामः । स कथयति—कतरोऽसौ कालकर्णिप्रस्थः ? तौ कथयतः—पूर्णेकश्रीः । सा मम गृहान्निष्क्रान्ता । नासौ कालकर्णिप्रस्थः । तौ कथयतः—श्रीर्वा भवतु कालकर्णी वा, आगच्छ एकथ्ये प्रतिवसामः । स कथयति—युवयोरेन्यायोपार्जितं धनम्, मम न्यायोपार्जितम् । नाहं युवान्यां सार्धमेकथ्ये 30 वासं कल्पयामीति । तौ कथयतः—तेन दासीपुत्रेण महासमुद्रमवतीर्यावतीर्थं भोगाः समुदा-नीता येन त्वं भुञ्जानो विकल्पसे । कुतस्तव सामर्थ्यं महासमुद्रमवतर्तुमिति । स तान्यां मानं ग्राहितः । स संलक्षयति—अहमपि महासमुद्रमवतरामि । पूर्ववत् यावन्महासमुद्रमव-

तीर्णः । यावत्तद्वहनं वायुना गोशीर्षचन्दनवनमनुप्रेरितम् । कर्णधारः कथयति—भवन्तः,
यत्तत् श्रूयते गोशीर्षचन्दनवनमिति, इदं तत् । गृह्णन्तु अत्र यत्सारमिति । तेन खलु समयेन
गोशीर्षचन्दनवनं महेश्वरस्य यक्षस्य परिग्रहोऽभूत् । स च यक्षाणां यक्षसमितिं गतः । ततो
गोशीर्षचन्दनवने पञ्चमात्राणि कुठारशतानि बोद्धुमारब्धानि । अद्राक्षीदप्रियाख्यो यो यक्षो
गोशीर्षचन्दनवने पञ्चमात्राणि कुठारशतानि बहूतः । दृष्ट्वा च येन महेश्वरो यक्षः, तेनोप- ५
संक्रान्तः । उपसंक्रम्य महेश्वरं यक्षमिदमवोचत्—यत् खलु ग्रामणीर्जनीया गोशीर्षचन्दनवने
पञ्चमात्राणि कुठारशतानि बहन्ति । यत्ते कृत्स्नं वा करणीयं वा तत्कुरुष्वेति । अथ महेश्वरो
यक्षो यक्षाणां समितिमसमितिं कृत्वा संजातामर्थो महान्तं कालिकावातमयं संजन्य येन
गोशीर्षचन्दनवनं तेन संस्थितः । कर्णधारेणारोचितम्—शृण्वन्तु भवन्तो जाम्बुद्वीपका
वणिजः—यत्तत् श्रूयते महाकालिकावातमयमिति, इदं तत् । किं मन्यन्मिति ? ततस्तो वणिजो 10
भीताश्रस्ताः संविभ्रा आहृष्टरोमकूपा देवतायाचनं कर्तुमारब्धाः ।

शिववरुणकुबेरशक्रब्रह्माद्या

सुरमनुजोरगयक्षदानवेन्द्राः ।

व्यसनमतिमयं वयं प्रपन्नाः

विगतमया हि भवन्तु नोऽथ नाथाः ॥ ६ ॥

15

केचिन्नमस्यन्ति शचीपतिं नराः

ब्रह्माणमन्ये हरिशंकरावपि ।

भूम्याश्रितान् दृक्षवनाश्रितांश्च

त्राणार्थिनो वातपिशाचदंष्ट्राः (यक्षाः ?) ॥ ७ ॥

दारुकर्णी अल्पोत्सुकस्तिष्ठति । वणिजः कथयन्ति—सार्धवाह, वयं कृच्छ्रसंकटसंभाव- 20
प्राप्ताः । किमर्थमल्पोत्सुकस्तिष्ठसीति ? स कथयति—भवन्तः, अहं भ्रात्रा अभिहितः—महा-
समुद्रोऽस्यास्त्रादो बह्वादीनवः । तृष्णान्धा बहवोऽजतरन्ति, स्वल्पा व्युत्थास्यन्ति । न त्वया
केनचित् प्रकारेण महासमुद्रमवतर्तव्यमिति । सोऽहं तस्य वचनमवचनं कृत्वा महासमुद्र-
मवतीर्णः । किमिदानीं करोमि ? कस्तव भ्राता ? पूर्णः । वणिजः कथयन्ति—भवन्तः,
स एवार्थपूर्णः पुण्यमहेशाख्यः । तमेव शरणं प्रपन्नाम इति । तैरेकस्वरेण सर्वैरेवं नादो 25
मुक्तः—नमस्तस्मै आर्याय पूर्णाय, नमो नमस्तस्मै आर्याय पूर्णयिति । अथ या देवता
आयुष्मती पूर्णोऽभिप्रसन्ना, सा येनायुष्मान् पूर्णस्तेनोपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य आयुष्मन्तं
पूर्णमिदमवोचत्—आर्य, भ्राता ते कृच्छ्रसंकटसंभावप्राप्तः, समन्वाहरेति । तेन समन्वाहृतम् ।
तत आयुष्मान् पूर्णस्तद्वत् समाधि समापन्नो यथा समाहिते चित्ते श्रोणापरान्तकेऽन्तर्हितो
महासमुद्रे बह्वनसीमायां पर्यङ्कं बद्ध्वा अवस्थितः । ततोऽसौ कालिकावातः समेरुप्रसाहत् 30
इव प्रतिनिवृत्तः । अथ महेश्वरो यक्षः संलक्षयति—पूर्वं यत् किञ्चिद्बहनं कालिकावातेन
स्पृश्यते, तत्तुलपिचुवत् क्षिप्यते विशीर्यते च । इदानीं को योगो येन कालिकावातः

सुमेरुप्रब्राह्मण इव प्रतिनिवृत्तः ? स इतश्चासुतश्च प्रलयेक्षितुमारब्धो यावत् पश्यति आयुष्मन्तं पूर्णं वहनसीमायां पर्यङ्कं बन्धुवस्थितम् । दृष्ट्वा च पुनः कथयति—आर्य पूर्णं, किं विधेयसीति ? आयुष्मान् पूर्णः कथयति—जराधर्मोऽहम् । किं मामेव विधेयसीति ? यदि मयेदृशा गुणगणा नाधिगताः स्युर्जाता मे त्वया नामावशेषः कृतः स्यात् । महेश्वरो यक्षः १ कथयति—आर्य इदं गोशीर्षचन्दनवनं राज्ञश्चक्रवर्तिनोऽर्पय धार्यते । किं मन्यसे ब्रामणीः किं वरं राजा-चक्रवर्ती उत तपागतोऽहं सन्त्यक्तसंयुद्धः ? किं आर्य भगवान् लोक उत्पन्नः ? उत्पन्नः । यदि एवं यदपरिपूर्णं तत्परिपूर्णताम् । ततस्ते वणिजो गतप्रत्यागतप्राणा आयुष्मति पूर्णं चित्तमभिप्रसाद्य तद्वहनं गोशीर्षचन्दनस्य पूरयित्वा संप्रस्थिताः । अनुपूर्वेण सूपीरकं नगरमनुप्राप्ताः ॥

10 तत आयुष्मान् पूर्णो भ्रातुः कथयति—यस्य नाम्ना वहनं संसिद्धयानपात्रमागच्छति, तत्तस्य गम्यं भवति । त्वमेवां वणिजां रत्नसंविभागं कुरु । अहमेनेन गोशीर्षचन्दनेन भगवतोऽर्पय चन्दनमालं प्रासादं कारयामीति । तेन तेषां वणिजां रतैः सविभागः कृतः । तत आयुष्मान् पूर्णो गोशीर्षचन्दनेन प्रासादं मापयितुमारब्धः । तेन शिल्पानाह्वयोक्ताः—भवन्तः, किं दिवसे दिवसे पञ्च कार्पाषण्यशतानि गृहीष्वमाहोस्वित् गोशीर्षचन्दनचूर्णस्य 15 विडालपदम् ? ते कथयन्ति—आर्य गोशीर्षचन्दनचूर्णस्य विडालपदम् । यावत् अल्पीयसा कालेन चन्दनमालः प्रासादः कृतः । राजा कथयति—भवन्तः, शोभनं प्रासादम् । सर्व-जातकृतनिष्ठितः संवृत्तः । यत्तत्र सकलिका चूर्णं चावशिष्टम्, तत् पिष्ट्वा तत्रैव प्रलेपो दत्तः । ते च आतरः परस्परं सर्वे क्षमिता उक्ताश्च—बुद्धप्रमुखं मिश्रसंघमुपनिमन्त्र्य भोजयत । आर्य, कुत्र भगवान् ? आब्रूयाम् । कियद्दूरमितः आब्रूयसी ? सातिरेकं योजनशतम् । राजानं 20 तावदवलोकयामः । एवं कुरुत । ते राज्ञः सकाशमुपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य शिरसा प्रणामं कृत्वा कथयन्ति—देव, इच्छामो वयं बुद्धप्रमुखं मिश्रसंघमुपनिमन्त्र्य भोजयितुम् । देवोऽस्माकं साहाय्यं कल्पयतु । राजा कथयति—ततः शोभनम् । तथा भवतु । कल्पयामि । तत आयुष्मान् पूर्णः शरणपृष्ठमभिरुह्य जेतवनामिमुखं स्थित्वा उभे जानुमण्डले पुष्पिन्यां प्रतिष्ठाप्य पुष्पाणि क्षित्वा धूपं संचार्य आरामिकेन च सौवर्ण्यसङ्कारं ग्राहयित्वा आराधितुं प्रवृत्तः ।

25

विशुद्धशीलं सुविशुद्धबुद्धे

भक्तमिसारे सततार्थदर्शिन् ।

अनाथभूतान् प्रसमीक्ष्य साधो

कृत्वा कृपाभागमनं कुरुष्व ॥ ८ ॥ इति ।

ततस्तानि पुष्पाणि बुद्धानां बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेनोपरि पुष्पमण्डपं 30 कृत्वा जेतवने गत्वा वृद्धान्ते स्थितानि धूपोऽभ्रकूटवज्रदकं वैदूर्यशलाकावत् । आयुष्मान् नानन्दो निमित्तकुशलः । स कृतकपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—कुतो भगवन् निमज्जनमागतम् ? सूपीरकात् आनन्द नगरात् । कियद्दूरे भदन्त सूपीरकं नगरम् ? सातिरेकं आनन्द

योजनशतम् । गच्छामः ? आनन्द, मिशूनारोचय—यो शुष्माकमुत्सहते श्वः सूर्पारकं नगरं गत्वा भोक्तुम्, स शलाकां गृह्णातु इति । एवं मदन्तेति आयुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य शलाकां गृहीत्वा भगवतः पुरस्तात् स्थितः । भगवता शलाका गृहीता, स्वविरस्यविरैश्च मिश्रुमिः ॥

तेन खलु समयेनायुष्मान् पूर्णः कुण्डोपधानीयकः स्वविरः प्रज्ञाविमुक्तः तस्यामेव परिषदि संनिषण्णोऽभूत् । संनिपतितः । सोऽपि शलाकां गृहीतुमारब्धः । तमायुष्मानानन्दो ६ गायया प्रस्रभाषत—

नैतद्भोक्तव्यमायुष्मन् कोशलाधिपतेर्गृहि ।

अगारे वा सुजातस्य मृगारभवनेऽथवा ॥ ९ ॥

साधिकं योजनशतं सूर्पारकमितः पुरम् ।

ऋद्धिर्मित्र गन्तव्यं दृष्णी त्वं मव पूर्णक ॥ १० ॥ इति ॥

10

स प्रज्ञाविमुक्तः । तेन ऋद्धिर्नोत्पादिता । तस्यैतदभवत्—येन मया सकलं क्लेशगणं वान्तं छर्दितं स्वकं प्रतिनिःसृष्टम्, सोऽहं तीर्थिकसाधारणायां ऋद्ध्यां विषण्णः । तेन वीर्यमास्थाय ऋद्धिसुत्पाद्य यावदायुष्मानानन्दः तृतीयस्वविरस्य शलाकां न ददाति, तावत् तेन गजमुजसदृशं बाहुमभिप्रसार्य शलाका गृहीता । ततो गार्था भाषते—

न वपुष्मत्तया श्रुतेन वा न बलात्कारगुणैश्च गौतम ।

15

प्रबलैरपि बाष्पानोरयैः षडभिज्ञत्वमिहाधिगम्यते ॥ ११ ॥

शमशीलविपश्यनाबलैर्विविधैर्ध्यानबलैः परीक्षिताः ।

जरया हि निपीडितयौवनाः षडभिज्ञा हि भवन्ति मद्भिधाः ॥ १२ ॥ इति ॥

तत्र भगवान् मिशूनामब्रूयते स्म—एषोऽग्रे मे मिश्रुवो मिश्रूणां मम श्रावकाणां चैत्य-शलाकाग्रहणे । तत्प्रथमतः शलाकां गृह्णातां यदुत पूर्णः कुण्डोपधानीयकः स्वविरः । तत्र 20 भगवानायुष्मान्तमानन्दमामन्त्रयते—गच्छ आनन्द मिशूणामारोचय । किं चापि उक्तं मया—प्रतिच्छन्नकल्याणैर्बो मिश्रुवो विहर्तव्यं विवृतपापैरिति, अपि तु तीर्थिकावस्तब्धं तन्नगरम् । यो वो यस्या ऋद्धेर्लामी, तेन तया तत्र सूर्पारकं नगरं गत्वा भोक्तव्यमिति । एवं मदन्तेति आयुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य मिशूणामारोचयति—आयुष्मन्तः, भगवानेव-माह—किं चापि उक्तं मया प्रतिच्छन्नकल्याणैर्बो मिश्रुवो विहर्तव्यमिति पूर्ववत् यावत् गत्वा 25 भोक्तव्यमिति । ततः सूर्पारकराज्ञा सूर्पारकनगरमपगतपाषाणशर्करकठलं व्यवस्थापितं चन्दनवारिपरिपिक्तं नानाविधसुरमिधूपषटिकासमलंकृतमामुक्तपङ्कदामकलापं नानापुष्पा-मिकीर्णं रमणीयम् । सूर्पारकस्य नगरस्याष्टादश द्वाराणि । तस्यापि राज्ञः सप्तदश पुत्राः । प्रत्येकमेकैकस्मिन् द्वारे परमया विमूढा राजपुत्रा व्यवस्थिताः । मूलद्वारे च महता राजासुभावेन सूर्पारकाधिपती राजा आयुष्मान् पूर्णो दारुकर्णी स्तवकर्णी त्रपुकर्णी च 30 व्यवस्थितः । यावत् पत्रचारिका ऋद्ध्या हरितचारिका भाजनचारिकाश्वागताः । तान् दृष्ट्वा राजा कथयति—मदन्त पूर्ण, किं भगवानागतः ? आयुष्मान् पूर्णः कथयति—महाराज

01

पत्रचारिका हरितचारिका भाजनचारिकाश्चैते, न तावत् भगवान् । यावत् स्यविरस्यविरा
मिक्षवोऽनेकविधामिध्यानसमापत्तिभिः संप्राप्ताः । पुनरपि पृच्छति—मदन्त पूर्णं, किं
भगवानागतः ? आयुष्मान् पूर्णः कथयति—महाराज न भगवान्, अपि तु खलु
स्यविरस्यविरा एव ते मिश्रव इति । अथान्यतमोपासकस्तस्यां वेलायां गाथां मापते—

- 5 सिंहव्याघ्रगजाम्बनागवृषमानाश्रित्य केचित् शुभान्
केचिद्रत्नविमानपर्वततर्कश्चित्रान् रथांश्चोष्णलान् ।
अन्ये तोयधरा इवाम्बरतले विद्युच्छतालंकृता
ऋद्ध्या देवपुरीमिव प्रसुदिता गन्तुं समम्युद्यताः ॥ १३ ॥
गां भित्त्वा ह्युत्पतन्त्येके पतन्त्यन्ये नमस्तलात् ।
10 आसने निर्मिताश्चैके पश्य ऋद्धिमतां बलम् ॥ १४ ॥ इति ॥

ततो भगवान् बहिर्विहारस्य पादौ प्रक्षाल्य विहारं प्रविश्य ऋजुं कार्यं प्रणिधाय
प्रतिसुखं स्मृतिमुपस्थाप्य प्रज्ञप्त एवासने निपण्णः । यावद् भगवता गन्धकुड्यां
सामिसंस्कारं पादो न्यस्ताः, षड्विकारः पृथिवीकम्पो जातः—इयं महापृथिवी चलति संचलति
संप्रचलति । व्यधति प्रव्यधति संप्रव्यधति । पूर्वदिग्भाग उन्नमति, पश्चिमोऽवनमति ।
15 पश्चिम उन्नमति, पूर्वोऽवनमति । दक्षिण उन्नमति, उत्तरोऽवनमति । उत्तर उन्नमति, दक्षिणोऽ-
वनमति । अन्त उन्नमति, मध्योऽवनमति । मध्य उन्नमति, अन्तोऽवनमति । राजा आयुष्मन्तं
पूर्णं पृच्छति—आर्य पूर्णं, किमेतद् ? स कथयति—महाराज, भगवता गन्धकुड्यां सामिसंस्कारः
पादो न्यस्ताः, तेन षड्विकारः पृथिवीकम्पो जातः । ततो भगवता कनकमरीचिवर्णप्रभा उत्सृष्टा
यया जम्बुद्वीपो विलीनकनकावभासः संवृत्तः । पुनरपि राजा विस्मयोत्फुल्लोचनः पृच्छति—
20 आर्य पूर्णं, इदं किम् ? स कथयति—महाराज भगवता कनकमरीचिवर्णप्रभा उत्सृष्टेति ॥

ततो भगवान् दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्तपरिवारः पञ्चभिरहंश्चान्तैः सार्धं
सूर्पारकामिसुखः संप्रस्थितः । अथ या जेतवननिवासिनी देवता, सा बहुलशाखां गृहीत्वा
भगवत्स्त्रायां कुर्वन्ती पृष्ठतः संप्रस्थिता । तस्या भगवता आशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी
चतुरार्यसंस्मरसंप्रतिवेधकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा तया देवतया विंशतिशिखरसमुद्भूतं
25 सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवप्रेण भित्त्वा क्षोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । यावदन्यतमस्मिन् प्रदेशे
पञ्चमात्राणि धरिणीशतानि प्रतिवसन्ति । अद्राक्षुस्ता बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुष-
लक्षणैः समलंकृतमशीमानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गम-
मिव रत्नपर्वतं समन्ततो भ्रमकम् । सहदर्शनाच्च तासां भगवति महाप्रसाद उत्पन्नः ।
धर्मतैपा—न तथा द्वादशवर्षाभ्यस्तः शमथश्चित्तस्य कथ्यतां जनयति अपुत्रस्य च पुत्रलाभो
30 दत्तिरस्य वा निधिदर्शनं राज्याभिनन्दिनो वा राज्याभिषेको यथोपचितकुशलमूलहेतुकस्य
सत्त्वस्य तत्प्रथमतो बुद्धदर्शनम् । ततो भगवांस्तासां विनयकालमवश्यं पुरस्ताद् मिश्रसंघस्य

प्रज्ञप्त एवास्ने निषण्णः । ता अपि भगवतः पादौ शिरसा बन्दित्वैकान्ते निषण्णाः । ततो भगवता तासामाशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा यावत् क्षोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । ता दृष्टसत्त्वाः त्रिरुदानमुदानयन्ति—इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा कृतं न राज्ञा नेष्टस्त्रजनबन्धुवर्गेण न देवताभिर्न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद् भगवतास्माकं तत्कृतम् । उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लङ्घिता अस्थिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, प्रतिष्ठापिता वयं देवमनुष्येषु अतिक्रान्तातिक्रान्ताः । एता वयं भगवतं शरणं गच्छामो धर्मं च मिश्रुसंघं च । उपासिकाश्चात्मान् भगवान् धारयतु । तत उल्पायासनात् येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमबोचन्—अहो वत भगवानस्माकं किञ्चिदत्र प्रयच्छेत् यत्र वयं कारां करिष्यामः । ततो भगवता ऋद्ध्या केशनखमुत्सृष्टम् । तामिर्मगवतः केशनखस्तूपः प्रतिष्ठापितः । ततस्तया जेतवननिवासिन्या तस्मिन् स्तूपे यद्वासां सा वकुलशाखारोपिता । भग- 10 वाञ्छोक्तः—भगवन्, अहमस्मिन् स्तूपे कारां कुर्वन्ती तिष्ठामीति । सा तत्रैव आसिता । तत्र केचित् धरिणीस्तूप इति संजानते, केचित् वकुलमेधीति, यमवापि चैत्यवन्दका मिश्रवो बन्दन्ते । ततो भगवान् संप्रस्थितः ॥

यावदन्यस्मिन्नाश्रमपदे पञ्च ऋविशतानि प्रतिवसन्ति । तत्तेषामाश्रमपदं पुष्पफल-सलिलसंपन्नम् । ते तेन भदेन मत्ता न किञ्चिन्मन्यन्ते । ततो भगवांस्तेषां विनयकालमवेक्ष्य 15 तदाश्रमपदमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य तस्मादाश्रमपदात् पुष्पफलमृद्ध्या शामितम्, सलिलं शोषितम्, हरितशाद्वलं कृष्णं स्पण्डिलानि पातितानि । ततस्ते ऋभयः करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरा व्यस्थिताः । ततो भगवता अमिहिताः—महर्षयः, किमर्थं चिन्तापरास्तिष्ठतेति । ते कथयन्ति—भगवत्स्वं द्विपादकं पुण्यक्षेत्रमिह प्रविष्टोऽस्माकं चेदृशी समवस्था । भगवानाह—किम् १ ते कथयन्ति—भगवन्, पुष्पफलसलिलसंपन्नमाश्रमपदं त्रिनष्टं यथापौराणं भवतु । 20 भवतु इत्याह भगवान् । ततो भगवता ऋद्धिः प्रसन्नत्वा, यथापौराणं संबृत्तम् । ततस्ते परं विस्मयमुपगता भगवति चित्तमभिप्रसादयामासुः । ततो भगवता तेषामाशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा तैः पञ्चभिर्ऋषिभिरनगाभिफलं साक्षात्कृतम्, ऋद्धिश्चाभिनिर्दिता । ततो येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमबोचन्—लभेयं वयं भदन्त स्वाख्याते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं मिश्रुभावम् । 25 चरेम वयं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । ततस्ते भगवता एहिमिश्रुकथा आभाषिताः—एत मिश्रवश्चरत ब्रह्मचर्यमिति । भगवतो वाचावसाने मुग्धाः संबृत्ताः संघाटिप्रावृताः पात्रवत्-व्यग्रहस्ताः सप्ताहावरोपितकेशश्मश्रवो वर्षशतोपसंपन्नस्य मिश्रोरीर्यापयेन अवस्थिताः ।

एहीति चोक्ता हि तथामतेन

मुग्धाश्च संघाटिपरीतदेहाः ।

30

सद्यः प्रशान्तेन्द्रिया एव तस्थु-

रेवं स्थिता बुद्धमनोरथेन ॥ १५ ॥

तैर्युज्यमानैर्धटमानैर्व्यायच्छमानैरिदमेव पञ्चगण्डकं पूर्ववत् यावदभिवाचाश्च संबृत्ताः ।
 यस्तेषां ऋषिरववादकः स कथयति—भगवन्, मया अनेन वेषेण महाजनकायो विप्रलम्बः । तं
 यावदभिप्रसादयामि पश्चात् प्रव्रजिष्यामीति । ततो भगवान् पञ्चभिर्ऋषिभ्यः पूर्वकैश्च
 पञ्चभिर्मिक्षुः शतैरर्धचन्द्राकारोपगूढस्तत एव ऋक्ष्णा उपरि विहायसा प्रक्रान्तोऽनुपूर्वेण
 १५ मुसलकं पर्वतमनुप्राप्तः । तेन खलु समयेन मुसलके पर्वते वक्कली नाम ऋषिः प्रतिवसति ।
 अद्राक्षीत् स ऋषिर्भगवन्तं दूरादेव द्वाविंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतं पूर्ववत् यावत्
 समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चा नेन भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसादितम् । स प्रसाद-
 जातश्चिन्तयति—यन्वहं पर्वतादवतीर्य भगवन्तं दर्शनयोपसंक्रमिष्यामि । भगवान् धैनेयापेक्षया
 अतिक्रमिष्यति । यन्वहमाल्मानं पर्वतान्मुञ्चेयमिति । तेन पर्वतादात्मा मुक्तः । असमोषधर्माणो
 २० बुद्धा भगवन्तः । भगवता ऋक्ष्णा प्रतीष्टः । ततोऽस्य भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च
 ज्ञात्वा तादृशी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा वक्कलिना अनागामिफलं साक्षात्कृतम्, ऋद्धिश्चामि-
 निहता । ततो भगवन्तमिदमवोचत्—लभेयाहं भदन्त स्वाख्याते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं
 मिक्षुभावं पूर्ववत् यावत् भगवता एहिमिक्षुकया प्रव्राजितो यावदेवं स्थितो बुद्धमनोरथेन ॥

तत्र भगवान् मिक्षुनामघ्नयते स्म—एषोऽग्रे मे मिक्षुवो मिक्षूणां मम श्रद्धाविमुक्तानां
 २५ यदुत वक्कली मिक्षुरिति । ततो भगवान् मिक्षुसहस्रपरिदुतो विचित्राणि प्रातिहार्याणि
 कुर्वन् सूर्यारकं नगरमनुप्राप्तः । भगवान् संलक्षयति—यदि एकेन द्वारेण प्रविशामि, अपरेषां
 भविष्यति अन्यथात्वम् । यन्वहं ऋक्षलैव प्रविशेयमिति । तत ऋक्ष्णा उपरि विहायसा मध्ये
 सूर्यारकस्य नगरस्यावतीर्णः । ततः सूर्यारकाधिपती राजा आयुष्मान् पूर्णो दारुकर्णी स्तव-
 कर्णी त्रपुकर्णी ते च सप्तदश पुत्राः स्वकस्वकेन परिवारेण येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः,
 ३० अनेकानि च प्राणिशतसहस्राणि । ततो भगवाननेकैः प्राणिशतसहस्रैरनुगम्यमानो येन
 चन्दनमालः प्रासादः तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य प्रज्ञप्त एवासेन निषण्णः ।
 ५० स जनकायो भगवन्तमपश्यन् चन्दनमालं प्रासादं मेतुमारब्धः । भगवान् संलक्षयति—
 यदि चन्दनमालः प्रासादो भेत्यते, दातॄणां पुण्यान्तरायो भविष्यति । यन्वहमेनं स्फटिक-
 मयं निर्मिनुयामिति । स भगवता स्फटिकमयो निर्मितः । ततो भगवता तस्याः परिपद
 ३५ आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा अनेकैः प्राणि-
 शतसहस्रैर्महान् विशेषोऽधिगतः । कैश्चिन्मोक्षभागीयानि कुशलमूलानि उत्पादितानि,
 कैश्चिन्निर्वैषभागीयानि, कैश्चित् श्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम्, कैश्चित् सकृदागामिफलम्,
 कैश्चिदनगामिफलम्, कैश्चित् सर्वलेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्, कैश्चित् श्रावकबोधौ
 चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चित् प्रत्येकबोधौ, कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्तान्युत्पादि-
 ३० तानि । यद्भूयसा सा पर्वद् बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणा सप्रार्गभारा व्यवस्थापिता ॥

अथ दारुकर्णी स्तवकर्णी त्रपुकर्णी च प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं समुदानीय आसनानि
 प्रज्ञाप्य भगवतो दूतेन कालमहरोचयन्ति—समयो भदन्त, सर्वभक्तं यस्येदानीं भगवान् कालं

मन्यत इति । तेन खलु समयेन कृष्णगौतमकौ नागराजौ महासमुद्रे प्रतिवसतः । तौ संलक्षयतः—
 भगवान् सूर्परके नगरे धर्मं देशयति । गच्छावः, धर्मं श्रोष्याव इति । ततस्तौ पञ्चनागशत-
 परिवारौ पञ्चनदीशतानि संजन्य सूर्परकं नगरं संप्रस्थितौ । असंभोपधर्माणो बुद्धा भगवन्तः ।
 भगवान् संलक्षयति—इमौ कृष्णगौतमौ नागराजौ यदि सूर्परकं नगरमागमिष्यतः, अगोचरी-
 करिष्यतः । तत्र भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमामन्त्रयते—प्रतिगृहाण महामौद्गल्यायन ८
 तथागतस्याल्लयिकपिण्डपातम् । तत्कस्य हेतोः ? पञ्च मे मौद्गल्यायन आल्लयिकपिण्डपाताः ।
 कतमे पञ्च ? आगन्तुकस्य गमिकस्य ग्लानस्य ग्लानोपस्थाकस्योपविचारिकस्य च । अस्मि-
 त्वर्थं भगवानुपावौ वर्तते । अथ भगवान् मौद्गल्यायनसहायो येन कृष्णगौतमकौ नागराजौ ० ८
 तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य कथयति—समन्वाहरत नागेन्द्रौ सूर्परकं नगरमगोचरी-
 भविष्यति । तौ कथयतः—तादृशेन भदन्त प्रसादेन वयमागता यत्र शक्यमस्माभिः १०
 कुन्तपिपीलिकस्यापि प्राणिनः पीडासुत्यादयितुं प्रागेव सूर्परकनगरनिवासिनो जनकाय-
 स्येति । ततो भगवता कृष्णगौतमकयोर्नागराजयोस्तादृशो धर्मो देशितो यं श्रुत्वा बुद्धं शरणं
 गतौ, धर्मं संघं च शरणं गतौ, शिक्षापदानि च गृहीतानि । भगवान् भक्तकुलं
 कर्तुमारब्धः । एकैको नागः संलक्षयति—अहो बत भगवान् मम पानीयं पिबतु इति ।
 भगवान् संलक्षयति—यदि एकस्यैव पानीयं पास्यामि, एषां भविष्यति अन्यथात्वम् । उपाय- १५
 संविधानं कर्तव्यमिति । तत्र भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमामन्त्रयते—गच्छ मौद्गल्यायन,
 यत्र पञ्चानां नदीशतानां समेदः, तस्मादुदकस्य पात्रपूरमानय । एवं भदन्तेति आयुष्मान्
 महामौद्गल्यायनो भगवतः प्रतिश्रुत्वा यत्र पञ्चानां नदीशतानां समेदस्तत्रोदकस्य पात्रपूर-
 मादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवत उदकस्य पात्रपूरसुपनामयति ।
 भगवता गृहीत्वा परिमुक्तम् । आयुष्मान् महामौद्गल्यायनः संलक्षयति—पूर्वमुक्तं भगवता— २०
 दुष्करकारकौ हि भिक्षवः पुत्रस्य मातापितरौ आप्यायकौ पोषकौ संवर्धकौ स्नान्यस्य दातारौ
 चित्रस्य जम्बुद्वीपस्य दर्शयितारौ । एकेनशिन पुत्रो मातरं द्वितीयेन पितरं पूर्णवर्षशतं
 परिचरेत्, यद्वा अस्यां महापुण्य्यां मणयो मुक्ता वैदूर्यशङ्खशिलाप्रवालं रजतं जातरूप-
 मस्मगमौ मुसारगन्धो लेहितिका दक्षिणावर्त इति, एवंरूपे वा विविचैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठा-
 पयेत्, नेयता पुत्रेण मातापित्रोः कृतं वा स्यादुपकृतं वा । यस्तु असावभ्रातृं मातापितरं २५
 ब्रह्मसंपदि समादापयति विनयति निवेशयति प्रतिष्ठापयति, दुःशीलं शीलसंपदि, मत्सरिणं
 श्मश्रुसंपदि, दुष्प्रबं ब्रह्मसंपदि समादापयति विनयति निवेशयति प्रतिष्ठापयति, इयता
 पुत्रेण मातापित्रोः कृतं वा स्यादुपकृतं वेति । मया च मातुर्न कश्चिदुपकारः कृतः । यदहं
 समन्वाहरेयं कुत्र मे माता उपपद्येति । समन्वाहर्तुं संबुद्धः पश्यति मरीचिके लोकघातौ
 उपपन्ना । स संलक्षयति—कस्य विनेया ? पश्यति भगवतः । तस्यैतदभवत्—दूरं वयमिहागताः । ३०
 यन्वहमेतमर्थं भगवतो निवेदयेयमिति भगवन्तमिदमवोचत्—उक्तं भदन्त भगवता पूर्वम्—दुष्कर-
 कारकौ हि भिक्षवः पुत्रस्य मातापितरौ इति । तन्मम माता मरीचिके लोकघातौ उपपन्ना,

सा च भगवतो विनेया । तदर्हति भगवान् तां विनेतुमनुकम्पासुपादायेति । भगवान् कथयति—मौद्गल्यायन, कस्य ऋद्ध्या गच्छामः ? भगवन् मदीयया । ततो भगवान् आयुष्मांश्च महामौद्गल्यायनः सुमेरुमूर्तिं पादान् स्थापयन्तौ संप्रस्थितौ । सप्तमे दिवसे मरीचिकं लोकघातुमनुप्राप्तः । आद्राक्षीत् सा भद्रकन्या आयुष्मन्तं महामौद्गल्यायनं दूरादेव । दृष्ट्वा च पुनः ससंभ्रमात् तत्संकाशसुपसंक्रान्त्य कथयति—चिराद्भूत पुत्रकं पश्यामीति । ततो जनकायः कथयति—भदन्तोऽयं प्रप्रजितो बृद्धः । इयं च कन्या । कथमस्य माता भवतीति ? आयुष्मान् मौद्गल्यायनः कथयति—भवन्तः, मम इमे स्कन्धा अन्याः संबृद्धाः । तेन ममेयं मातेति । ततो भगवता तस्या भद्रकन्याया आशयानुशयं घातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसंस्मरप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा तया भद्रकन्यया विंशतिशिखरसमुद्गतं १० सुत्कार्यदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतःआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । सा दृष्टसत्त्वा त्रिरुदान-मुदानयति पूर्ववत् यावत् प्रतिष्ठापिता देवमनुष्येषु । आह च—

तवानुमावाप्तिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषदुष्टः ।

अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गं च मयोपलब्धम् ॥ १६ ॥

त्वदाश्रयाच्चातमपेतदोष ममाद्यं ब्रुवं सुविबुद्धचक्षुः ।

प्राप्तं च कान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णां च दुःखार्णवपारमस्मि ॥ १७ ॥

जगति दैत्यनरामरपूजित विगतजन्मजरामरणमय ।

भवसहस्रसुदुर्लभदर्शनं सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ १८ ॥

अतिक्रान्ताह भदन्त अतिक्रान्ता । एपाहं भगवन्तं शरणं गच्छामि धर्मं च भिक्षु-संघं च । उपासिकां च मां धारय अद्याग्रेण यावज्जीवं प्राणोपेतां शरणं गताममिप्रसन्नाम् । २० अधिवासयतु मे भगवानद्य पिण्डपातेन सार्वभार्यमहामौद्गल्यायनेनेति । अधिवासयति भगवान् तस्या भद्रकन्यायास्तृष्णीभावेन । अथ सा भद्रकन्या भगवन्तमायुष्मन्तं च महामौद्गल्यायनं सुखोपनिपण्णं विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन स्वाहस्तं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्ताज्जिपण्णा धर्मश्रवणाय । भगवता तस्या धर्मो देशितः । आयुष्मान् महामौद्गल्यायनो २५ भगवतः पात्रग्राहकः पात्रं निर्यातयति । भगवता अभिहितः—मौद्गल्यायन गच्छामः । गच्छामो भगवन् । कस्य ऋद्ध्या ? तथागतस्य भगवतः । यदि एवम्, समन्वाहर जेतवनम् । आगताः स्मो भगवन्, आगताः । मौद्गल्यायनस्ततो विस्मयावर्जितमतिः कथयति—किं नामेयं भगवन् ऋद्धिः ? मनोजवा मौद्गल्यायन । न मया भदन्त विज्ञातमेव गम्भीरमेव गम्भीरा बुद्धधर्मा इति । यदि विज्ञातमभविष्यत्, तिलशोऽपि मे संचूर्णितशरीरेणानुसरायाः ३० सम्यक्संबोधेक्षितं व्यावर्तितमभविष्यत् । इदानीं किं करोमि दग्धेन इति ॥

ततो भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेचारं ब्रुवं भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्त आयुष्मता पूर्णेन कर्म कृतं येनाढ्ये महावने महाभोगे कुले जातः, किं कर्म कृतं येन

दास्याः कुक्षौ उपपन्नः, प्रब्रज्य च सर्वज्ञेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । भगवानाह—पूर्णेन
मिक्षवो मिक्षुणा कर्माणि कृतानि उपचितानि लब्धसंमाराणि परिणतप्रलयानि ओषवत्प्रत्यु-
पस्थितानि अवश्यंभावीनि । पूर्णेन कर्माणि कृतानि उपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविव्यति ?
न मिक्षवः कर्माणि कृतानि उपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न
तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि दूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतान्युपचितानि ४
विपच्यन्ते क्षुमान्यक्षुमानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १९ ॥

भूतपूर्वं मिक्षवोऽस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम
सम्यक्संशुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसाराधिः 10
शास्ता देवानां मनुष्याणां च । बुद्धो भगवान् वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य निहरति ।
तस्यायं शासने प्रव्रजितः । त्रिपिटकसंग्रहस्य च धर्मवैयावृत्त्यं करोति । यावदन्यतमस्यार्हत
उपविहारः प्राप्तः । स विहारं संगार्हमारब्धः । वायुनेतश्चासुतश्च संकारो नीयते । स
संलक्षयति—तिष्ठतु तावद् यावद्वायुरुपशमं गच्छतीति । वैयावृत्त्यकरणसंमृष्टो विहारो दृढः ।
तेन तीव्रेण पर्यवस्थानेन खराकर्म्म निश्चारितम्—कस्य दासीपुत्रस्योपविहार इति । तेन 15
अर्हता क्षुत्तम् । स संलक्षयति—पर्यवस्थितोऽयम् । तिष्ठतु तावद् । पश्चात् संज्ञापयिष्यामीति ।
यदा अस्य पर्यवस्थानं विगतं तदा तस्य सकाशमुपसंक्राम्य कथयति—जानीषे त्वं कोऽह-
मिति ? स कथयति—जाने त्वं काश्यपस्य सम्यक्संशुद्धस्य शासने प्रव्रजितोऽहमपीति । स
कथयति—यद्यप्येवं तथापि तु यन्मया प्रब्रज्य चरणीयं तत्कृतमहं सकलबन्धनावहः । खरं 20
ते बाह्मर्म्म निश्चारितम् । अक्षयमस्ययतो देशस्य । अय्यैवैतत्कर्म तनुत्वं परिहृत्य पर्यादानं
गच्छेदिति । तेनास्यमस्ययतो देशितम् । यत्तेन नरक उपपन्न दासीपुत्रेण भवितव्यम्,
तत्तर्के नोपपन्नः । पञ्च तु जन्मशतानि दास्याः कुक्षौ उपपन्नः । यावदेतर्हपि चरमे
भवे दास्या एव कुक्षौ उपपन्नः । यत् संघस्योपस्थानं कृतम्, तेनाब्धे महाघने महाभोगे
कुले जातः । यत्तत्र पठितं स्वाध्यायितं स्कन्धकौशलं च कृतम्, तेन मम शासने प्रब्रज्य
सर्वज्ञेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । इति हि मिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्त- 25
कृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानां कर्मणामेकान्तशुक्लो विपाकः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः ।
तस्मात् तर्हि मिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव
कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो मिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते मिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दमिति ॥

इति श्रीदिन्यावदाने पूर्णावदानं द्वितीयम् ॥

३ मैत्रेयावदानम् ।

यदा राज्ञा मागधेन अजातशत्रुणा वैदेहीपुत्रेण नौक्रमो मातापित्रोर्मापितस्तदा वैशालकैलिच्छविभिर्मगवतोऽर्थे नौक्रमो मापितः । नागाः संलक्षयन्ति—वयं विनिपतित-शरीरा यन्तु वयं फणसंक्रमेण मगवन्तं नदी[दी]गङ्गासुत्तारयेम इति । तैः फणसंक्रमो मापितः । तत्र मगवान् मिश्रनामन्नयते स्म—राजगृहात् श्रावस्तीं गन्तुं यो युष्माकं मिश्रव उत्सहते राज्ञो मागधस्याजातशत्रोर्वैदेहीपुत्रस्य नौसंक्रमेण नदीगङ्गासुत्तर्तुम्, स तेन तरतु, यो वा मिश्रवो वैशालकानां लिच्छवीनां नौसंक्रमेण, सोऽपि तेनोत्तरतु । अहमपि आयुष्मता आनन्देन मिश्रुणा सार्धं नागानां फणसंक्रमेण नदी गङ्गासुत्तरिष्यामि । तत्र केचित् राज्ञो मागधस्याजातशत्रोर्वैदेहीपुत्रस्य नौसंक्रमेणोत्तीर्णाः, केचित् वैशालिकानां लिच्छवीनां नौसंक्रमेण । मगवानपि आयुष्मता आनन्देन सार्धं नागानां फणसंक्रमेणोत्तीर्णः । अथान्य-
त्रतोपासकस्तस्यां वेलायां गाथां भाषते—

ये तरन्त्यर्णवं सरः सेतुं कृत्वा विसृज्य पल्वलानि ।

कोल हि जनाः प्रबन्धिता उत्तीर्णा मेधाविनो जनाः ॥ १ ॥

उत्तीर्णो मगवान् बुद्धो ब्राह्मणस्तिष्ठति स्थले ।

15

मिश्रवोऽत्र परिभ्रान्ति कोलं वदन्ति श्रावकाः ॥ २ ॥

किं कुर्यादुदपानेन आपश्चेत् सर्वतो यदि ।

छित्त्वेह मूलं तृष्णायाः कल्प पर्येषणा चरेत् ॥ ३ ॥ इति ॥

अब्राह्मीद्भगवानन्यतमस्मिन् सूभागे उक्ततोक्तं पृथिवीप्रदेशम् । दृष्ट्वा च पुनरायुष्मन्तमा-
मन्नयते—इच्छसि त्वमानन्द योऽसौ यूप ऊर्ध्वं व्यामसहस्रं तिर्यक् पोदशप्रवेधो नानारत्नविचित्रो
20 दिव्यः सर्वसौवर्णो राज्ञा महाप्रणादेन दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा नद्यां गङ्गायामाग्रा-
वितः, तं द्रष्टुम् ? एतस्य मगवन् कालः, एतस्य सुगतसमयः, योऽयं मगवान् यूपमुच्छ्राप-
येत्, मिश्रवः पश्येयुः । ततो मगवता चक्रस्वस्तिकनन्धावर्तेन जालावनन्देनानेकपुण्य-
शतनिर्जितेन भीतानामाश्वासनकलेण पृथिवी परामृष्टा । नागाः संलक्षयन्ति—किमर्थं
मगवता पृथिवी परामृष्टेति ? यावत् पश्यन्ति यूपं द्रष्टुकामाः । ततस्तैरुच्छ्रापितः । मिश्रवो
25 यूपं द्रष्टुमारब्धाः । आयुष्मानपि भद्राली अल्पोत्सुकः पांसुकूलं सीन्यति । तत्र मगवान्
मिश्रनामन्नयते स्म—आरोहपरिणाहं निमित्तं मिश्रवो यूपस्य गृहीत, अन्तर्धास्यतीति । अन्त-
र्हितः । मिश्रवो बुद्धं मगवन्तं प्रब्रह्मः—पश्य मदन्तं मिश्रवो यूपं पश्यन्ति । आयुष्मानपि भद्राली
अल्पोत्सुकः पांसुकूलं सीन्यति । किं तावत् भीतरागत्वादाहोस्वितः पश्युपासितपूर्वत्वात् ?
तद्यदि तावत् भीतरागत्वात्, सन्त्येऽपि भीतरागाः । अथ पश्युपासितपूर्वत्वात्, कुत्र केन
30 पश्युपासितमिति । मगवानाह—अपि मिश्रवो भीतरागत्वादपि पश्युपासितपूर्वत्वात् । कुत्रानेन
पश्युपासितम् ?

भूतपूर्वं मिश्रवो राजामूत् प्रणादो नाम शत्रुस्य देवेन्द्रस्य वयस्यकः । सोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः—अनेकधनसमुदितोऽहमपुत्रश्च । ममालयाद् राजवंशसमुच्छेदो भविष्यतीति । ततः शत्रेण दृष्टः पृष्ठश्च—मार्ष, कस्मात् त्वं करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरस्तिष्ठसीति ? स कथयति—कौशिक, अनेकधनसमुदितोऽहमपुत्रश्च । ममालयाद् राजवंशस्योच्छेदो भविष्यति । शक्रः कथयति—मार्ष, मां त्वं चिन्तापर- 5 स्तिष्ठ । यदि कश्चित् व्यवनधर्मा देवपुत्रो भविष्यति, तत्ते पुत्रत्वे समादापयिष्यामीति । धर्मता खलु व्यवनधर्मणो देवपुत्रस्य पञ्च पूर्वनिमित्तानि प्रादुर्भवन्ति—अस्तिष्ठानि वासांसि संक्षिप्तानि, अम्लानानि माल्यानि म्लायन्ते, दौर्गन्धं मुखाभिश्चरति, उभाम्यां कक्षाम्यां खेदः प्रवर्तते, खे चासने घृति न लभते । यावदन्यतमस्य देवपुत्रस्य पञ्च पूर्वनिमित्तानि प्रादुर्भूतानि । स शत्रेण देवेन्द्रेणोक्तः—मार्ष, प्रणादस्य राज्ञोऽग्रमहिष्याः कुक्षौ प्रतिसंधि- 10 गृह्णेति । स कथयति—प्रमादस्यानं कौशिक । बह्वकिस्त्विषकारिणो हि कौशिक राजानः । मा अवर्मेण राज्यं कृत्वा नरकपरायणो भविष्यामीति । शक्रः कथयति—मार्ष, अहं ते स्मारयिष्यामि । प्रमत्ताः कौशिक देवा रतिबहुलाः । एवमेतन्मार्ष । तथापि त्वहं भवन्तं स्मारयामि । तेन प्रणादस्य राज्ञोऽग्रमहिष्याः कुक्षौ प्रतिसंधिर्गृहीता । यस्मिन्नेव दिवसे प्रति-संधिर्गृहीता, तस्मिन् दिवसे महाजनकायेन प्रणादो मुक्तः । सा अष्टानां वा नवानां वा मासाना- 15 मलयात् प्रसृता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णश्चक्राकारशिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णललाटः संगतधूत्तुङ्गनासः । तस्य ज्ञातयः संगम्य समागम्य नामधेयं व्यवस्थापयन्ति—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मिन्नेव दिवसेऽयं दारको मातुः कुक्षिमवक्रान्तः, तस्मिन्नेव दिवसे महाजनकायेन नादो मुक्तः । यस्मिन्नेव दिवसे जात-स्तस्मिन्नेव दिवसे महाजनकायेन नादो मुक्तः । तस्मात् भवतु दारकस्य महाप्रणाद इति नाम । 20 तस्य महाप्रणाद इति नामधेयं व्यवस्थापितम् । महाप्रणादो दारकोऽष्टान्यो धात्रीन्योऽनुप्रदत्तो ह्याम्यमसंधात्रीन्यां ह्याम्यां मलवात्रीन्यां ह्याम्यां क्षीरधात्रीन्यां ह्याम्यां श्रीहनिकाभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दत्ता नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्ततैरुप-करणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् । यदा महान् संवृत्तस्तदा लिप्यामुपन्यस्तः । संख्यायां गणनायां मुद्रायामुद्धरे न्यासे निक्षेपे वस्तुपरीक्षायां दारूपरीक्षायां रत्नपरीक्षायां 25 हस्तिपरीक्षायां मशपरीक्षायां कुमारपरीक्षायां कुमारीपरीक्षायाम् । सोऽष्टासु परीक्षासु दृढको वाचकः पटुप्रचारः पण्डितः संवृत्तः । स यानि तानि राज्ञां क्षत्रियाणां मूर्त्तभिषिक्तानां जनपदैश्चर्यस्थामवीर्यमनुप्राप्तानां महान्तं पृथिवीमण्डलमभिनिजिज्ञास्यासतां पृथग् भवन्ति शिल्पस्थानकर्मस्थानानि, तद्यथा—हस्तिशिक्षायामश्वपृष्ठे रथे शरे धनुषि प्रयागे नियोगेऽशुश-ग्रहे पाशग्रहे तोमरग्रहे यष्टिवन्धे मुष्टिवन्धे पदबन्धे शिखाबन्धे दूरवेधे मर्मवेधेऽङ्गुणवेधे 30 दृढप्रहारितायां पञ्चसु स्थानेषु कृतावी संवृत्तः ॥

धर्मता खलु न तावत् पुत्रस्य नाम प्रज्ञायते यावत् तातो जीवति । अपरेण समयेन

- प्रणादो राजा कालगतः । महाप्रणादो राज्ये प्रतिष्ठितः । स यावत्तावद् धर्मेण राज्यं कारयित्वा अवर्मेण राज्यं कारयितुं प्रवृत्तः । ततः शक्रेण देवेन्द्रेणोक्तः—मार्घ, मया त्वं प्रणादस्य राज्ञः पुत्रत्वे समादायितः । मा अवर्मेण राज्यं कारय, मा नरकपरायणो भविष्यसीति । स यावत्तावद् धर्मेण राज्यं कारयित्वा पुनरपि अवर्मेण राज्यं कारयितुं प्रवृत्तः । द्विरपि शक्रेणोक्तः—मार्घ, मया त्वं प्रणादस्य राज्ञः पुत्रत्वे समादायितः । मा अवर्मेण राज्यं कारय, मा नरकपरायणो भविष्यसीति । स कथयति—कौशिक, वयं राजानः प्रमत्ता इति रतिबहुलाः क्षणाद् विस्मरामः । किञ्चित्स्वमत्साकं चिह्नं स्थापय, यं दृष्ट्वा दानानि दास्यामः, पुण्यानि कारयिष्याम इति । न च शक्यते विना निमित्तेन पुण्यं कर्तुम् । ततः शक्रेण देवेन्द्रेण विश्वकर्माणो देवपुत्रस्याह्वा दत्ता—गच्छ त्वं विश्वकर्मान् राज्ञो महाप्रणादस्य निवेशने । दिव्यं मण्डलवाटं निर्मिणु, यूपं चोच्छ्रापय । ऊर्ध्वं व्यामसहस्रेण तिर्यक् षोडशप्रवेधं नानारत्नविचित्रं सर्वसौवर्णमिति । ततो विश्वकर्माणा देवपुत्रेण महाप्रणादस्य राज्ञो निवेशने दिव्यो मण्डलवाटो निर्मितो यूपश्चोच्छ्रितः । ऊर्ध्वं व्यामसहस्रं नानारत्नविचित्रो दिव्यः सर्वसौवर्णः । ततो महाप्रणादेन राज्ञा दानशाला मापिता । तस्य मातुलोऽशोको नाम यूपस्य परिचारको व्यवस्थितः । ततो यूपदर्शनोद्युक्तः सर्व एव जम्बुद्वीपनिवासी जनकाय आगम्य मुत्तथा यूपं पश्यति, स्वकर्मानुष्ठानं न करोति । ततः कृषिकर्मान्ताः समुच्छिन्नाः । राज्ञः करप्रत्याया नोत्तिष्ठन्ते । अमासैः स्तोकाः करप्रत्याया उपनीताः । महाप्रणादो राजा पृच्छति—भवन्तः, कस्मात् स्तोकाः करप्रत्याया उपनीताः ? देव, जम्बुद्वीपनिवासी जनकाय आगम्य मुत्तथा यूपं पश्यति, स्वकर्मानुष्ठानं न करोति । कृषिकर्मान्ताः समुच्छिन्नाः । राज्ञः करप्रत्याया नोत्तिष्ठन्त इति । राजा कथयति—समुच्छिद्यतां दानशालेति । तैः समुच्छिन्नाः । ततोऽप्यसौ जनकायः स्वपथ्यदनमादाय मुक्त्वा यूपं निरीक्षमाणस्तिष्ठति, स्वकर्मानुष्ठानं न करोति । कृषिकर्मान्ताः समुच्छिन्नाः । तथापि करप्रत्याया नोत्तिष्ठन्ते । राजा पृच्छति—भवन्तः, दानशालाः समुच्छिन्नाः । इदानीं करप्रत्याया नोत्तिष्ठन्त इति । अमासाः कथयन्ति—देव, जनकायः स्वपथ्यदनमादाय मुत्तवा यूपं निरीक्षमाणस्तिष्ठति, स्वकर्मानुष्ठानं न करोति । कृषिकर्मान्ताः समुच्छिन्नाः, यतः करप्रत्याया नोत्तिष्ठन्ते । ततो राज्ञा महाप्रणादेन दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा स यूपो नथां गङ्गापामाग्रावितः । किं मन्यन्ते मिश्रवो योऽसौ राज्ञो महाप्रणादस्याशोको नाम मातुलः, एव एवासौ भदाली मिश्रुः । तत्रानेन पर्युपासितपूर्वः ॥

- कुत्र भदन्त असौ यूपो विलयं गमिष्यति ? भविष्यन्ति मिश्रवोऽनागतेऽप्यनि अशीतिवर्षसहस्रायुषो मनुष्याः । अशीतिवर्षसहस्रायुषां मनुष्याणां शङ्को नाम राजा भविष्यति समयनी चक्रवर्ती चतुरन्तविजेता धार्मिको धर्मराजा ससरत्नसम्भवागतः । तत्स्येमान्येवं रूपाणि सप्त रत्नानि भविष्यन्ति । तद्यथा—चक्ररत्नं हस्तिरत्नमश्वरत्नं मणिरत्नं कीरत्नं गृहपतिरत्नं परिणायकरत्नमेव सप्तमम् । पूर्णं चात्य भविष्यति सहस्रं पुत्राणां शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानाम् । स इमामेव समुद्रपर्यन्तां पृथिवीमखिलामकण्टकामनुत्पीडामदण्डेनाशक्षेण धर्मेण

समयेन अभिनिर्जिज्ञाष्यावसिष्यति । शङ्खस्य राज्ञो ब्रह्मायुर्नाम ब्राह्मणः पुरोहितो भविष्यति । तस्य ब्रह्मवती नाम पत्नी भविष्यति । सा मैत्रेयांशेन स्फुरित्वा पुत्रं जनयिष्यति मैत्रेयं नाम । ब्रह्मायुर्मीगणवोऽशीतिमाणवकशतानि ब्राह्मणकान् मन्त्रान् वाचयिष्यति । स तान् माणवकान् मैत्रेयाय अनुप्रदास्यति । मैत्रेयो माणवोऽशीतिमाणवकसहस्राणि ब्राह्मणकान् मन्त्रान् वाचयिष्यति । अथ चत्वारो महाराजाश्चतुर्मेहानिविस्थाः—

U 61

पिङ्गलश्च कलिङ्गेषु मिथिलायां च पाण्डुकः ।

एकापत्रश्च गान्धारे शङ्खो वाराणसीपुरे ॥ ४ ॥

एनं च यूपमादाय शङ्खस्य राज्ञ उपनामयिष्यन्ति । शङ्खोऽपि राजा ब्रह्मायुषे ब्राह्मणाया अनुप्रदास्यति । ब्रह्मायुरपि ब्राह्मणो मैत्रेयाय माणवायानुप्रदास्यति । मैत्रेयोऽपि माणव-
क्षेत्रां माणवकानामनुप्रदास्यति । ततस्ते माणवकास्तं यूपं खण्डं खण्डं छित्त्वा माजयिष्यन्ति । 10
ततो मैत्रेयो माणवकस्तस्य यूपस्थानिष्पत्तां दृष्ट्वा तेनैव संवेगेन वनं संश्रयिष्यति । यस्मिन्नेव दिवसे वनं संश्रयिष्यति, तस्मिन्नेव दिवसे मैत्रेयांशेन स्फुरित्वा अनुत्तरं ज्ञानमधिगमिष्यति । तस्य मैत्रेयः सम्यक्संबुद्ध इति संज्ञा भविष्यति । यस्मिन्नेव दिवसे मैत्रेयः सम्यक्संबुद्धोऽनु-
त्तरज्ञानमधिगमिष्यति, तस्मिन्नेव दिवसे शङ्खस्य राज्ञः सप्तरत्नान्यन्तर्धात्यन्ते । शङ्खोऽपि राजा अशीतिकोटराजसहस्रपरिवारो मैत्रेयं सम्यक्संबुद्धं प्रव्रजितमनुप्रव्रजिष्यति । यदप्यस्य 16
कीरतं विशाखा नाम, सापि अशीतिस्त्रीसहस्रपरिवारा मैत्रेयं सम्यक्संबुद्धं प्रव्रजितमनुप्रव्रजि-
ष्यति । ततो मैत्रेयः सम्यक्संबुद्धोऽशीतिभिस्त्र्यकोटिपरिवारो येन गुरुपादकः पर्वतस्तेनोप-
संक्रमिष्यति, यत्र काश्यपस्य भिक्षोरसिंसंघातोऽविकोपितस्तृप्तः । गुरुपादकपर्वतो मैत्रेयाय सम्यक्संबुद्धाय विवरमनुप्रदास्यति । यतो मैत्रेयः सम्यक्संबुद्धः काश्यपस्य भिक्षोरविकोपित-
मसिंसंघातं दक्षिणेन पाणिना गृहीत्वा वामे पाणौ प्रतिष्ठाप्य एवं श्रावकाणां धर्मं देहायि- 20
ष्यति—योऽसौ भिक्षवो वर्षशतायुषि प्रजायां शाक्यमुनिर्नाम शास्ता लोक उत्पन्नस्तस्यायं श्रावकः काश्यपो नाम्ना अत्येच्छानां संतुष्टानां धूतगुणवादिनामग्नो निर्दिष्टः । शाक्यमुनेः परिनिर्वातस्थानेन शासनसंगीतिः कृता इति । ते दृष्ट्वा संवेगमापत्स्यन्ते—कथमिदानी-
मीदृशेनात्मभावेनेदंशा गुणगणा अधिगता इति । ते तेनैव संवेगेनार्हत्वं साक्षात्कारिष्यन्ति । 0 1
षण्णवतिकोव्योऽर्हता भविष्यन्ति धूतगुणसाक्षात्कृताः । यं च संवेगमापत्स्यन्ते, तत्रासौ यूपो 25
विषयं गमिष्यति ॥

को भदन्त हेतुः कः प्रस्यो ह्यो रत्नयोर्युगपल्लोके प्रादुर्भावाय ? भगवानाह—
प्रणिधानवशात् । कुत्र भगवन् प्रणिधानं कृतम् ?

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽञ्जनि मध्यदेशे बासवो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फूर्तं च क्षेत्रं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च । तस्य सदापुष्पफला वृक्षाः । देवः कालेन 30
काळं सम्यग्वारिधारामनुप्रयच्छति । अतीव शस्यसंपत्तिर्भवति । उत्तरापथे वनसंततो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फूर्तं च क्षेत्रं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च । तस्यापि सदापुष्पफला वृक्षाः । देवः कालेन काळं सम्यग्वारिधारामनुप्रयच्छतीति । अतीव

- शस्यसंपत्तिर्भवति । यावदपरेण समयेन वासवस्य राज्ञः पुत्रो जातो रत्नप्रत्युत्पया शिख्या । तस्य विस्तरेण जातिमहं कृत्वा रत्नशिखीति नामधेयं व्यवस्थापितम् । सोऽपरेण समयेन जीर्णातुरभूतसंदर्शनाद्बुद्धिगो वनं संश्रितः । यस्मिन्नेव दिवसे वनं संश्रितस्तस्मिन्नेव दिवसे-
 5 ऽनुचरं ज्ञानमधिगतम् । तस्य रत्नशिखी सम्यक्संबुद्ध इति संबोदपादि । अयापरेण समयेन
 6 धनसंमतो राजा उपरिप्रासादतलगतोऽमात्यगणपरिवृतस्तिष्ठति । सोऽमात्यानामन्वयते-
 भवन्तः, कस्यचिदन्यस्यापि राज्ञो राज्यमेवमृद्धं च स्वीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्ण-
 बह्वजनमनुष्यं च । सदापुष्पफला वृक्षाः । देवः कालेन कालं सम्यग्वारिधारामनुग्रयच्छ-
 तीति । अतीव शस्यसंपत्तिर्भवति यथा अस्माकमिति । मध्यदेशाद् वणिजः पुण्यमादायोत्तरापथं
 10 गताः । ते कथयन्ति—अस्ति देव मध्यदेशे वासवो नाम राजा इति । सहस्रवणादेव धन-
 संमतस्य राज्ञोऽमर्ष उत्पन्नः । स संजातामर्षोऽमात्यानामन्वयते—संनाह्यन्तु भवन्तश्चतुरङ्गं
 बलकायम् । राष्ट्रापमर्दनमस्य करिष्याम इति । ततो धनसंमतो राजा चतुरङ्गं बलकायं
 संनाह्य हस्तिकायमश्वकायं रथकायं पत्तिकायं मध्यदेशमागत्य गङ्गाया दक्षिणे कूले
 15 ऽवस्थितः । अश्वीषीद्वासवो राजा—धनसंमतो राजा चतुरङ्गं बलकायं संनाह्य हस्तिकायमश्व-
 कायं रथकायं पत्तिकायं मध्यदेशमागत्य गङ्गाया दक्षिणे कूलेऽवस्थित इति । श्रुत्वा च पुनः
 16 सोऽपि चतुरङ्गं बलकायं संनाह्य हस्तिकायमश्वकायं रथकायं पत्तिकायं गङ्गाया उत्तरे कूलेऽ-
 वस्थितः । अथ रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धस्तयोर्विनयकालं ज्ञात्वा नद्या गङ्गायास्तीरे रात्रिं वास-
 मुपगतः । ततो रत्नशिखिना सम्यक्संबुद्धेन लौकिकं चित्तमुत्पादितम् । वर्मता खलु यदा
 बुद्धा मगवन्तो लौकिकं चित्तमुत्पादयन्ति, तस्मिन् समये शक्रब्रह्मादयो देवा मगवतश्चेतसा
 चित्तमाजानन्ति । अथ शक्रब्रह्मादयो देवा येन रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्ताः ।
 20 उपसंक्रम्य रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णाः । तेषां वर्णा-
 नुभावेन महानुदारावभासः संबृत्तः । धनसंमतेन राज्ञा दृष्टः । दृष्ट्वा च पुनरमात्यान्
 पृच्छति—किमयं भवन्तो वासवस्य राज्ञो विजिते महानुदारावभासः ? ते कथयन्ति—देव,
 वासवस्य राज्ञो विजिते रत्नशिखी नाम सम्यक्संबुद्धः उत्पन्नः । तस्य शक्रब्रह्मादयो देवा
 दर्शनायोपसंक्रमन्ति । तेनैवोदारावभासः संबृत्तः । महर्द्धिकोऽसौ महानुभावः । तस्याय-
 25 मनुभाव इति । धनसंमतो राजा कथयति—भवन्तः, यस्य विजिते ईदृशं द्विपादकं पुण्यक्षेत्र-
 मुत्पन्नम्, यं शक्रब्रह्मादयोऽपि देवा दर्शनायोपसंक्रमन्ति, तस्याहं कीदृशमनर्थं करिष्यामि ?
 तेन तस्य दूतोऽनुप्रेषितः । वयस्य, आगच्छ । न तेऽहं किंचित् करिष्यामि इति । पुण्य-
 महेशाख्यस्त्वम्, यस्य विजिते द्विपादकं पुण्यक्षेत्रं रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धोऽयम् । शक्रब्रह्मादयो
 देवा दर्शनायोपसंक्रमन्ति । किं तु कण्ठाश्लेषं ते दत्त्वा गमिष्यामि । एवमावयोः परस्परं
 84 30 चित्तसौमनस्यं भवतीति । वासवो राजा विश्वासं न गच्छति । स येन रत्नशिखी सम्य-
 क्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा
 एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णो वासवो राजा रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धमिदमवोचद-

मम भदन्त धनसंमतेन राज्ञा संदिष्टम्—प्रियवयस्य आगच्छ, न तेऽहं किञ्चित् करिष्यामि । कण्ठा कण्ठाच्छेषं श्लेषं दत्त्वा गमिष्यामि । एवमावयोः परस्परं चित्तसौमनस्यं भवतीति । तत्र मया कथं प्रतिपत्तव्यम् ? रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धः कथयति—गच्छ महाराज, शोभनं भविष्यति । भगवन्, किं मया तस्य पादयोर्निपतितव्यम् ? महाराज, बलश्रेष्ठा हि राजानः । निपतितव्यम् । अथ वासवो राजा रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा उत्थाया- 5 सनात् प्रक्रान्तः । येन धनसंमतो राजा तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य धनसंमतस्य राज्ञः पादयोर्निपतितः । ततो धनसंमतेन राज्ञा कण्ठे श्लेषं दत्त्वा विश्वासमुत्पाद्य प्रेषितः ॥

अथ वासवो राजा येन रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णो वासवो राजा रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धमिदमबोचत्—कस्य भदन्त सर्वे राजानः पादयोर्निपतन्ति ? राज्ञो महाराज 10 चक्रवर्तिनः । अथ वासवो राजा उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन रत्नशिखी तथागतः सम्यक्संबुद्धस्तेनाह्वयितं प्रणम्य रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धमिदमबोचत्—अधिवासयतु मे भगवान् श्रोतृर्गृहे भक्तेन सार्धं भिक्षुसंघेन । अथ वासवो राजा तामेव रात्रिं शुचिं प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं समुदानीयं काव्यमेवोत्थाय आसनानि प्रज्ञाप्य उदकमणीन् प्रतिष्ठाप्य रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य दूतेन कालमारोचयति—समयो भदन्त, सज्जं भक्तम्, 15 यस्येदानीं भगवान् कालं म्रप्यते इति । अथ रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धः पूर्वाह्णे निवास्य पात्र-चीवरमादाय भिक्षुसंघपरिहृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन राज्ञो वासवस्य भक्ताभिसारस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रब्रह्म एवासने निषण्णः । अथ राजा वासवो रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धं सुखोपनिषण्णं विदित्वा शुचिना प्रणीतिन खादनीयेन भोजनीयेन खहस्तं 20 संतर्पयति संप्रवारयति । अनेकपर्यायेण शुचिना खादनीयेन भोजनीयेन खहस्तं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं भदन्त कुशलमूलेन राजा त्वां चक्रवर्तीति । तत्समनन्तरं च शङ्ख आपूरितः । ततो रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धो वासवं राजानमिदमबोचत्—मविष्यसि महाराज अशीतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां शङ्खो नाम राजा चक्रवर्तीति । तत 25 उच्यते महाराजो जातः । धनसंमतो राजा कोलाहलशब्दं श्रुत्वा अमात्स्यान् पृच्छति—किमेव भवन्तो वासवस्य राज्ञो विजिते कोलाहलशब्दः श्रूयते इति ? तैरागम्य निवेदितम्—देव, रत्नशिखिना सम्यक्संबुद्धेन वासवो राजा चक्रवर्तीराज्ये व्याकृत इति जनकायो हृष्टदुष्ट-प्रमुदितः । तेन कोलाहलशब्दो जात इति । अथ धनसंमतो राजा येन रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णो धनसंमतो राजा रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धमिदमबोचत्—कस्य 30 भदन्त सर्वे चक्रवर्तिनः पादयोर्निपतन्ति ? तथागतस्य महाराज अर्हतः सम्यक्संबुद्धस्य । अथ धनसंमतो राजा उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धस्तेना-

झल्लिं प्रणम्य रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धमिदमवोचत्—अधिवासयतु मे भगवान् श्रोऽन्तर्गृहे
भक्तेन सार्धं भिक्षुसंघेन । अधिवासयति रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धो घनसंमतस्य राज्ञोऽपि
तूष्णीभावेन । अथ घनसंमतो राजा रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य तूष्णीभावेनाधिवासनं
विदित्वा रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्यान्ति-

८ कात् प्रक्रान्तः ॥

अथ घनसंमतो राजा तामेव रात्रिं शुचिं प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं समुदानीय
काल्यमेवोत्पाय आसनानि प्रद्वप्य उदकमणीन् प्रतिष्ठाप्य रत्नशिखिनः सम्यक्संबुद्धस्य
दूतेन कालमारोचयति—समयो भदन्त, सज्जं भक्तम्, यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यते
इति । अथ रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरभादाय भिक्षुगणपरिहृतो
10 भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन घनसंमतस्य राज्ञो भक्त्यामिसारस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुर-
स्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रद्वप्त एवासने निषण्णः । अथ घनसंमतो राजा सुखोपनिषण्णं रत्नशिखिनं
सम्यक्संबुद्धं तत्प्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन खट्वस्तेन
संतर्पयति संप्रवारयति । अनेकपर्यायेण शुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन खट्वस्तेन
संतर्प्य संप्रवार्य रत्नशिखिनं सम्यक्संबुद्धं मुक्तवन्तं विदित्वा चैतद्वस्त्रमपनीतपात्रं पादयो-
15 निपत्य सर्वमिमं लोकं मैत्रेणांशेन स्फुरित्वा प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुशलभूलेन
शास्ता लोकैः भवेयं तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्ध इति । रत्नशिखी सम्यक्संबुद्धः कथयति—
भविष्यसि त्वं महाराज अशीतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां मैत्रेयो नाम तथागतोऽर्हन् सम्य-
क्संबुद्ध इति । तत्प्रणिधानवशाद् द्वयो रत्नयोर्लोकैः प्रादुर्भावो भविष्यति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने मैत्रेयावदानं तृतीयम् ॥

४ ब्राह्मणदारिकावदानम् ।

० ७७

भगवान् न्यग्रोषिकामनुप्राप्तः । अथ भगवान् पूर्वाह्णे निवात्य पात्रचीवरमादाय
न्यग्रोषिकां पिण्डाय प्राविक्षत् । कपिलवस्तुनो ब्राह्मणस्य दारिका न्यग्रोषिकायां निविष्टा ।
अब्राह्मीत् सा ब्राह्मणदारिका भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणेः समलंकृतमशीलानुव्यञ्जनै-
र्विराजितगात्रं व्यामग्नमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो मद्रकम् ।
सहदर्शनदस्या एतदभवत्—अयं स भगवान् शाक्यकुलनन्दनश्चक्रवर्तिकुलाद् राज्यमपहाय ८
स्फीतमन्तःपुरं स्फीतानि च कोशकोष्ठगाराणि प्रव्रजित इदानीं मिक्षामतटे । यदि ममान्ति-
कात्सुतुकमिक्षां प्रतिगृहीयात्, अहमस्मै दद्यामिति । ततो भगवता तस्याश्चेतसा चित्तमाज्ञाय
पात्रमुपनामितम्—यदि ते भगिनि परित्यक्तम्, आकीर्षतामस्मिन् पात्रे इति । ततो भूयस्या
मात्रया तस्याः प्रसाद उत्पन्नः । जानाति मे भगवांश्चेतसा चित्तमिति विदित्वा तीव्रेण
प्रसादेन भगवते सत्कुमिक्षां दत्तवती । ततो भगवता स्मितमुपदर्शितम् । धर्मता खलु 10
यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाताः
पुष्परागपथरागवज्रवैद्यैर्मुसारागस्वार्कलोहितकादक्षिणावर्तशङ्खशिलाप्रवालजातरूपरजतवर्णा
अचिवो मुखाभिर्भार्य काश्चिदघस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिध्याद्गच्छन्ति । या अवस्ताद्गच्छन्ति,
ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं म्हारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिर्बुद्धं निरुद्धमदटं
हृहवं हृह्वमुपलं पथं महापद्मवीचिर्पर्यन्तान् नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा 15
निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषुष्णीभूत्वा निपतन्ति । तेनालुगतास्तेषां सत्त्वानां तस्मिन् क्षणे
कारणाविशेषाः, ते प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो-
सिदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवाभिर्मितं [दर्शनं] विसर्जयति ।
तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्ना इति । अपि
त्यमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति । ते निर्मिते 20
चित्तमभिप्रसाद्य तत्परकवेदनीयं कर्म क्षुपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति, यत्र सत्त्वानां
भाजनभूता भवन्ति । या उपरिध्याद्गच्छन्ति, ताश्चासुर्महाराजिकान् देवान् गत्वा त्रायस्त्रिंशान् *
यार्मास्तुषितान् निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो देवान् ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान्
महाब्रह्मणः परीक्षामानप्रमाणामानाभास्वरान् परीक्षुमानप्रमाणशुमान् शुभमकुलाननभक्तान्
पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनकनिष्ठपर्यन्तान् देवान् गत्वा अनिर्घं 25
दुःखं शून्यमनालेखुद्बोधयन्ति । गाथाद्वयं च भाषन्ते—

० ७८

आरमर्षं निष्क्रामत युज्यर्षं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्पुनः सैन्यं नडागारमिव कुक्षरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अग्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

30

अथ ता अर्चिपत्निसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिष्य भगवन्तमेव पृष्टतः पृष्टतः समनुवद्धा गच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं व्याकर्तुकामो भवति, पृष्टतोऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाप्यर्धमन्तर्धीयन्ते । त्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जालुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, धामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । यदि अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

10 अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकुलोर्णायामन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रत्नसहस्रचित्रो

वक्रान्तराशिष्क्रमितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तात्

15 दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाद्वयं च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा

बुद्धा जगत्सुत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खपृणालगौरं

20 स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य धीर बुद्धा

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि—

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

25 नाकस्माच्छ्रवणजलाद्रिराजधैर्याः

संनुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीरा—

स्वं श्रोतुं सममिलयन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

30 भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । ज्ञाहेतुप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संनुद्धाः स्मितं प्राविश्वन्ति । दृष्ट्वा तवैषा सा आनन्द ब्राह्मणदारिका, यथा

प्रसादजातयाः सर्वं सक्तुमिच्छानुप्रदत्ताः दृष्ट्वा भदन्त । असावानन्दः ब्राह्मणदारिकाः अनेन
कुशलमूलेन त्रयोदश कल्पान् विनिपातं न गमिष्यति । किं तर्हि देवांश्च भुक्त्याश्च संवाच्य
संसृज्य पश्चिमे भवे पश्चिमे निवेते पश्चिमे समुच्छ्रये पश्चिम आत्मभावप्रतिलम्भे
सुपर्णिहितो नाम प्रलेकबुद्धो भविष्यति । सामन्तकेन शब्दो विसृतः—अमुकया ब्राह्मण-
दारिकया प्रसादजातया भगवते सक्तुमिच्छा प्रतिपादिता, सा भगवता प्रलेकायां बोधौ 5
व्याकृतेति । तस्याश्च स्वामी पुष्पसमिधामर्षीयारण्यं गतः । तेन श्रुतं मम पत्न्या श्रमणाय
गौतमाय सक्तुमिच्छा प्रतिपादिता, सा च श्रमणेन गौतमेन प्रलेकायां बोधौ व्याकृता इति ।
श्रुत्वा पुनः संजातामर्षी येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । भगवता सार्धं संमुखं संमोदनीं संस्त्रजनीं
विविधां कथां व्यतिसार्य भगवन्तमिदमबोचत्—अगमद्भवान् गौतमोऽस्माकं निर्वैश्वानरम् ?
अगमं ब्राह्मणं । संखं भवते तथा मम पत्न्यां सक्तुमिच्छा प्रतिपादिता, सा च त्वया प्रलेकायां 10
बोधौ व्याकृता इति ? संखं ब्राह्मण । त्वं गौतम चक्रवर्तिराज्यमपह्राय प्रव्रजितः । कथं
नाम त्वमेतर्हि सक्तुमिच्छाहेतोः संप्रजानन् मृषावादं संभाषते, कस्ते श्रद्धास्यति इत्यप्रमाणस्य
बीजस्येयम् फलमिति ? तेन हि ब्राह्मण त्वामेव प्रख्यामि, यथा ते क्षमते तथैनं व्याकुरु ।
किं मन्यसे ब्राह्मण अस्ति कश्चित्त्वया आश्चर्याद्भुतो धर्मो दृष्टः ? तिष्ठन्तु तावत् भो गौतम
अन्ये आश्चर्याद्भुता धर्माः । यो मया अस्यामेव न्यग्रोषिकायामाश्चर्याद्भुतो धर्मो दृष्टः, स 15
तावच्छ्रूयताम् । अस्यां भो गौतम न्यग्रोषिकायां पूर्वेण न्यग्रोषो बृक्षो यस्य नात्रेयं न्यग्रो-
षिका, तस्यावस्तात् पञ्च शकटशतानि असंसक्तानि तिष्ठन्ति अन्योन्यासंवाधमानानि ।
कियप्रमाणं तस्य न्यग्रोषस्य फलम् ? कियत् तावत् ? केदारमात्रम् । नो भो गौतम
किलिङ्गमात्रम् । तैलिकचक्रमात्रम् । शकटचक्रमात्रम् । गोपिटकमात्रम् । विल्वमात्रम् ।
कपित्थमात्रम् ? नो भो गौतम सर्षपचतुष्टयमात्रमात्रम् । कस्ते श्रद्धास्यति इत्यप्रमाणस्य 20
बीजस्यायं महाबृक्षो निर्बृच इति ? श्रद्धातु मे भवान् गौतमः मा वा । नैतत् प्रत्यक्षं
क्षेत्रम् । तावद्भो गौतम निरुपहतं स्निग्धमधुरसृष्टिकाप्रदेशं बीजं च नवसारं सुखारोपितम् ।
कालेन च कालं देवो हृष्यते, तेनायं महान्यग्रोषबृक्षोऽभिनिर्बृत्तः । अथ भगवानस्मि-
न्पुत्रे गाथां भाषते—

यथा क्षेत्रे च बीजेन प्रत्यक्षस्त्वमिह द्विज ।

25

एवं कर्मविपाकेषु प्रत्यक्षा हि तथागताः ॥ ७ ॥

यथा त्वया ब्राह्मण दृष्टमेत-

दत्तं च बीजं सुमहोदय बृक्षः ।

एवं मया ब्राह्मण दृष्टमेतत्

अत्तं च बीजं महती च संपत् ॥ ८ ॥ इति ॥

30

ततो भगवता सुखार् जिह्वा निर्नम्य सर्वं मुखमण्डलमाच्छादितं यावत् केशपर्यन्त-
मुपादाय, स च ब्राह्मणोऽभिहितः—किं मन्यसे ब्राह्मण यस्य सुखार् जिह्वां निश्चार्य सर्वं

मुखमण्डलमाच्छादयति, अपि त्वसौ चक्रवर्तिराज्यशतसहस्रहेतोरपि संप्रजानन् मृषावदां
भाषेत ? नो भो गौतम । ततोऽन्वेय गाथां भाषते—

अप्येव हि स्यादनुतामिषायिनी
ममेह जिह्वार्जवसत्यवादिता ।

६

तदेवमेतज यथा हि ब्राह्मण

तथागतोऽस्मीत्यवगन्तुमर्हसि ॥ ९ ॥

अथ स ब्राह्मणोऽभिप्रसजः । ततोऽज्य भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा
तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा ब्राह्मणेन विंशतिशिरस-

73

समुद्भूतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम्—अतिक्रान्तोऽहं
10 मदन्त अतिक्रान्तः । एषोऽहं भगवन्तं शरणं गच्छामि धर्मं च भिक्षुसंघं च । उपासकं च
मां धारय अद्यामेण यावज्जीवं प्राणोपेतं शरणं गतमभिप्रसजम् । अथ स ब्राह्मणो भगवतो
भाषितमभिनन्धानुमोष भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वा उत्थायासनाद् प्रक्रान्तः ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

इति श्रीविज्यावदाने ब्राह्मणदारिकावदानं चतुर्थम् ॥

५ स्तुतिब्राह्मणावदानम् ।

अथ भगवान् हस्तिनापुरमनुप्राप्तः । अन्यतमो ब्राह्मणो भगवन्तं दूरादेव द्वात्रिंशता
महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशील्यानुव्यङ्ग्यनैर्विराजितमात्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरैकप्रमं
अङ्गममिव पर्वतं समन्ततो भद्रकं दृष्ट्वा च पुनर्भगवन्तमभिगम्य गाथाभिः स्तोतुमारब्धः—

सुवर्णवर्णो नयनाभिरामः

5

प्रीत्याकरः सर्वगुणैरुपेतः ।

देवातिदेवो नरदम्यसारथिः

तीर्णोऽसि पारं भवसागरस्य ॥ १ ॥ इति ॥

ततो भगवता स्मितमुपदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः
स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, पूर्ववद् यावद् भगवतः कर्णायामन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृत- 10
कत्पुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो

वक्त्रान्तरान्निष्कमितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्ता-

दिवाक्तेजोदयता ययैव ॥ २ ॥

15

गाथां च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा

बुद्धा जगत्सुत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमुणालगौरं

0 78

स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ३ ॥

20

तत्कालं खयमधिगम्य धीर बुद्धया

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीरभिर्मुनिवृष बाग्भिरुत्तमभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभामिः ॥ ४ ॥

नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः

25

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीरा-

स्वं श्रोतुं सममिलन्ति ते जनौघाः ॥ ५ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेतुप्रसूयमानन्दः तथगतो अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । दृष्ट्वोऽनानन्द ब्राह्मणो येन तथागतो गायया अभि- 30

धृतः । दृष्टो भदन्त । असौ अनेन कुशलमूढेन विंशतिकल्पं विनिर्पातं न गमिष्यति । किं तु देवांश्च मनुष्यांश्च गत्वा ससुखं पश्चिमे निवेत्ते पश्चिमे ससुच्छ्रये पश्चिमे आत्मभाव-
प्रतिलम्भे स्वावाहो नाम प्रलेकबुद्धो भविष्यति । मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेचार
बुद्ध भगवन्तं पृच्छन्ति—पश्य भदन्त अनेन ब्राह्मणेन भगवानेकया गाथया स्तुतो भगवता
५ च प्रलेकायां वोवौ व्याकृत इति । भगवानाह—न मिश्रव एतर्हि, यया अतीतेऽब्धि-
अनेनाहमेकया गाथया स्तुतः, मया च पञ्चसु ग्रामवरेषु प्रतिष्ठापितः । तच्छृणु[त],
साधु च सुष्ठु च मनसि कुरु[त], भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं मिश्रवोऽतीतेऽब्धिनि वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति
ऋद्ध च स्फीत च सुमिक्षं च आकीर्णवङ्गजनमनुष्यं च । स चातीव कविप्रियः । वाराणस्या-
10 मन्यतमो ब्राह्मणः कविः । स ब्राह्मण्योच्यते—ब्राह्मण शीतकालो वर्तते । गच्छ, अस्य राज्ञः
० 74 कश्चिदनुकूलं भाषितं कृत्वा कदाचित् किञ्चित् शीतत्राणं संपद्यत इति । स सप्रसितः ।
यावद्राजा हस्तिस्कन्धारुढो निर्गच्छति । स ब्राह्मणः संलक्षयति—किं तावद्राजानं स्तुनोमि
आहोस्त्रिदं हस्तिनागमिति । तस्यैतदभवत्—अयं हस्तिनागः सर्वलोकास्य प्रियो मनापश्च ।
तिष्ठतु तावद्राजा, हस्तिनागं तावदमिष्टमीति । गार्थां च भाषते—

15 ऐरावणस्याकृतिस्तुल्यदेहो
रूपोपपन्नो धरलक्षणैश्च ।
लक्षे प्रशस्तोऽसि महागजेन्द्र
वर्णग्रमाणेन सुरूपरूप ॥ ६ ॥ इति ॥

ततो राजा अभिप्रसन्नो गार्थां भाषते—

20 यो मे गजेन्द्रो दयितो मनापः
प्रीतिप्रदो दृष्टिहरो नराणाम् ।
त्व भाषसे वर्णपदानि तस्य
ददामि ते ग्रामवराणि पञ्च ॥ ७ ॥ इति ॥

किं मन्यचे मिश्रवो योऽसौ हस्तिनागः, अहमेव तेन कालेन तेन समयेन ।
25 तदाप्यहमेनैकया गाथया स्तुतः, मया चार्यं पञ्चग्रामवरेषु प्रतिष्ठापितः । एतर्हि अनेनैक-
गाथया स्तुतः, मयापि चार्यं प्रलेकत्रोवौ व्याकृत इति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसः ते मिश्रवो भगवतो भाषितमन्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने स्तुतिब्राह्मणावदानं पञ्चमम् ॥

६ इन्द्रनामब्राह्मणावदानम् ।

भगवान् श्रुतामनुप्राप्तः । श्रुतायामिन्द्रो नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति । स च रूप-
यौवनश्रुतमनुप्राप्तो न ममास्ति कश्चित् तुल्य इत्यतीव विकल्पते । भगवांश्चात्यन्तमस्मिन्
प्रदेशे पुरस्ताद्भिष्टुसंघस्य प्रब्रह्म एवासने निषण्णो धर्मं देशयति । अश्रौषीदिन्द्रो नाम
ब्राह्मणः—श्रमणो गौतमः श्रुतामनुप्राप्त इति । तस्यैतदभवत्—श्रमणो गौतमः श्रूयतेऽमिरूपो ६
दर्शनीयः प्रासादिक इति । गच्छामि पश्यामि किं ममान्तिकादमिरूपतर आहोस्त्रिजेति ।
स निर्गतो यावत् पश्यति भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्वा चानु-
व्यङ्ग्यनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रमं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो
भद्रकम् । दृष्ट्वा च पुनरस्यैतदभवत्—किं चापि श्रमणो गौतमो ममान्तिकादमिरूपतरः,
नोच्चतर इति । स भगवतो मूर्धानमवलोकयितुमारब्धो यावन् पश्यति । स ऊर्ध्वतरं प्रदेश- 10
मारूढः । तत्र भगवानिन्द्रं ब्राह्मणमामन्त्रयते—अलं ब्राह्मण, खेदमापत्स्यसे । यदि सुमेरु-
मूर्धानमपि अमिरुह्य तथागतस्य मूर्धानमवलोकयसि, तथा सुतरं खेदमापत्स्यसे, न च
द्रक्ष्यसि । अपि तु न त्वया श्रुतं ससुरासुरजगदनवलोकितमूर्धानो बुद्धा भगवन्त इति ? अपि
तु यदीप्ससि तथागतस्य शरीरप्रमाणं द्रष्टुम्, तव गृहेऽग्निहोत्रकुण्डं तस्यावस्ताद्गोक्षीर्षचन्दन-
मयी यद्विरुपतिष्ठते, तामुद्वृक्ष्य मापय । तत्तथागतमातापैतृकस्याश्रयस्य प्रमाणमिति । इन्द्रो 15
ब्राह्मणः संलक्षयति—एतदस्याध्वर्यं न कदाचिन्मया श्रुतम्, गच्छामि पश्यामीति । त्वरितत्वरित-
गतोऽग्निहोत्रकुण्डकस्याधस्तात् खनितुमारब्धः । सर्वं तथैव । सोऽभिप्रसन्नः । स संलक्षयति—
नूनं श्रमणो गौतमः सर्वज्ञः । गच्छामि पर्युपासितुमिति । स प्रसादजातो येन भगवांस्तेनोप-
संकान्तः । उपसंक्रम्य भगवता सार्षं संमुखं संमोदनीं संरञ्जनीं विविधां कथां व्यतिसार्य
एकान्ते निषण्णः । ततो भगवता आशयानुशयं घातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्य- 20
सम्पत्प्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यथेन्द्रेण ब्राह्मणेन विंशतिशिल्परसमुद्गतं सत्तायद्यष्टि-
शैलं ज्ञानवज्रेण मित्वा स्रोतथापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्त्वः कथयति—अतिक्रान्तोऽहं
भदन्त, अतिक्रान्तः । एषोऽहं भगवन्तं शरणं गच्छामि धर्मं च भिक्षुसंघं च । उपासकं च
मां धारय अद्यामेण यावज्जीवं प्राणोपेतं शरणं गतम् । अभिप्रसक्तोऽप्येन्द्रो ब्राह्मण उत्थाया- 25
सनात् एकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—यदि
भगवाननुजानीयात्, अहं गोक्षीर्षचन्दनमभ्या यद्ध्या महं प्रब्रह्मपथेमिति । भगवानाह—गच्छ
ब्राह्मण अनुज्ञातं प्रब्रह्मयसि । ततस्तेन विविक्तावकाशो महता सत्कारेणासौ यद्विरुच्छापिता,
महश्च प्रब्रह्मपितः । अन्यैरपि ब्राह्मणगृहपतिभिः कुशलमधिष्ठानाय भवत्विति विदित्वा कुला
वद्धा (?) । इन्द्रेण ब्राह्मणेन यद्ध्या महः प्रब्रह्मपित इति इन्द्रमह इन्द्रमह इति संज्ञा संवृत्ता ॥

तत्र भगवानाद्युष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते—आगम्य आनन्द येन तोयिका । एवं 30
भदन्तेति आद्युष्मानानन्दो भगवतः प्रत्यश्रौषीत् । अथ भगवांस्तोयिकामनुप्राप्तः । तस्मिन्
प्रदेशे ब्राह्मणो लाङ्गलं बाहयति । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः

समलंकृतमशीत्या चातुर्व्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रमं जङ्गममिव
 रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । दृष्ट्वा संलक्षयति—यदि भगवन्तं गौतममुपेक्षाभिवादयिष्यामि,
 कर्मपरिहाणिर्मे भविष्यतीति । अथ नोपेक्षाभिवादयिष्यामि, पुण्यपरिहाणिर्मे भविष्यति । तत्
 कोऽसौ उपायः स्यात् येन मे कर्मपरिहाणिर्न स्यान्नापि पुण्यपरिहाणिरिति । तस्य बुद्धि-
 ५ रूपज्ञा—अत्रस्य एवाभिवादनं करोमि । एवं न कर्मपरिहाणिर्न पुण्यपरिहाणिरिति । तेन
 यथागृहीतयैव प्रतोदयिष्या तत्रस्थेनैवाभिवादनं कृतम्—अभिवादये बुद्धं भगवन्तमिति ।
 तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते—भवक्षयकरः क्षणः । एष ब्राह्मणः । सचेदस्यैवं
 सम्यक्सत्यज्ञानदर्शनं प्रवर्तते, एतस्मिन् प्रदेशे काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्याविकोपितोऽस्त्रि-
 ७ संघातस्तिष्ठतीति अहमनेनोपक्रमेण वन्दितो भवेयम्, एवमेनेन ह्यस्यां सम्यक्संबुद्ध्या
 १० वन्दना कृता भवेत् । तत्त्वस्य हेतोः ? अस्मिन्नानन्द प्रदेशे काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्या-
 विकोपितोऽस्त्रिसंघातस्तिष्ठति । अथायुष्मानानन्दो लघुलघ्वेव चतुर्गुणमुत्तरासङ्गं प्रह्वय
 भगवन्तमिदमवोचत्—निषीदतु भगवान् प्रह्वत एवासने । एवमयं पृथिवीप्रदेशो ह्यस्यां
 सम्यक्संबुद्ध्यां परिमुक्तो भविष्यति, यच्च काश्यपेन सम्यक्संबुद्धेन, यच्चैतर्हि भगवता
 इति । निपण्णो भगवान् प्रह्वत एवासने । निषद्य भिक्षूनामन्त्रयते स्म—इच्छय यूयं भिक्षवः
 १५ काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शरीरसंघातमविकोपितं द्रष्टुम् ? एतस्य भगवन् काळः, एतस्य
 सुगत समयः, यं भगवान् भिक्षूणां काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्याविकोपितं शरीरसंघातमुपदर्श-
 येत् । दृष्ट्वा भिक्षवश्चित्तमभिप्रसादयिष्यन्ति । ततो भगवता लौकिकं चित्तमुत्पादितम् । धर्मता
 खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तो लौकिकं चित्तमुत्पादयन्ति, तस्मिन् समये कुन्तपिपीलिका
 अपि प्राणिनो भगवतश्चेतसा चित्तमाजानन्ति । नागाः संलक्षयन्ति—किं कारणं भगवता
 २० लौकिकचित्तमुत्पादितमिति ? पश्यन्ति—काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शरीरसंघातमविकोपितं
 द्रष्टुकाम इति । ततस्तैः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्याविकोपितशरीरसंघात उच्छ्रापितः । तत्र
 भगवान् भिक्षूनामन्त्रयते स्म—उद्बुद्धीत भिक्षवो निमित्तम् । अन्तर्धात्यति । अन्तर्हितः ॥

१ रात्रा प्रसेनजिता श्रुतं भगवता श्रावकाणां दर्शनायाविकोपितं काश्यपस्य सम्य-
 क्संबुद्धस्य शरीरसंघातं समुच्छ्रितमिति । श्रुत्वा च पुनः कुपह्वलजातः सहान्तःपुरेण कुमरै-
 २५ रमालैर्मटवकालैर्नैगमजानपदैश्च द्रष्टुं संप्रस्थितः । एव विरूढकाः, अनापपिण्डदो गृहपतिः,
 ऋषिदत्तः पुराणस्पतिः, विशाखा मृगारमाता, अनेकानि च प्राणिशतसहस्राणि कुपह्व-
 ३० जातानि द्रष्टुं संप्रस्थितानि पूर्वकैश्च कुशलमूढैः संचोभयमानानि । यावदसौ अन्तर्हितः । तैः
 श्रुतम्—अन्तर्हितोऽसौ भगवतः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शरीरसंघातघातुरविकोपित इति ।
 श्रुत्वा च पुनस्तोषां दुःखदौर्मनस्यमुत्पन्नम्—दृष्ट्वा अस्माकमागमनं जातमिति । अथान्यतमेन
 ३५ चोपासकेन स प्रदेशः प्रदक्षिणीकृतः । एवं च चेतसा चित्तमभिसंस्कृतम्—अस्मान्ने पदाविहारात्
 कियत् पुण्यं भविष्यतीति । अथ भगवांस्तस्य भट्टजनकायस्याविप्रतिसारसंजननार्थं तस्य
 चोपासकस्य चेतसा चित्तमाहाय गाथां भाषते—

शतंसहस्राणि सुवर्णनिष्का

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

पदाविहारं प्रकरोति विद्वान् ॥ १ ॥

अन्यतमेन उपासकेन तस्मिन् प्रदेशे मृत्तिकापिण्डो दत्तः । एवं च चित्तमग्निसंस्कृतम्—
पदाविहारस्य तावदियत् पुण्यमाख्यातं भगवता अन्यत्र । मृत्तिकापिण्डस्य कियत् पुण्यं
भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषामपि चेतसा चित्तमाज्ञाय गाथां भाषते—

शतंसहस्राणि सुवर्णनिष्का

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

आरोपयेन्मृत्तिकापिण्डमेकम् ॥ २ ॥

10

ततः श्रुत्वा अनेकैः प्राणिशतसहस्रैर्मृत्तिकापिण्डसमारोपणं कृतम् । अपरैस्तत्र
मुक्तपुण्याप्यवक्षिस्तानि, एवं च चित्तमग्निसंस्कृतम्—पदाविहारस्य मृत्तिकापिण्डस्य चेत्यत्
पुण्यमुक्तं भगवता, अस्माकं तु मुक्तपुण्याणां कियत् पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषा-
मपि चेतसा चित्तमाज्ञाय गाथां भाषते—

15

शतंसहस्राणि सुवर्णनिष्का

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

आरोपयेन्मुक्तमुप्यराशिम् ॥ ३ ॥

अपरैस्तत्र मालाविहारः कृतः, चित्तं चाग्निसंस्कृतम्—मुक्तपुण्याणां भगवता इत्यत्
पुण्यमुक्तम् । अस्माकं मालाविहारस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषामपि चेतसा
चित्तमाज्ञाय गाथां भाषते—

शतंसहस्राणि सुवर्णबाह्या

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तो

मालाविहारं प्रकरोति विद्वान् ॥ ४ ॥

0 79

25

अपरैस्तत्र प्रदीपमाला दत्ता, चित्तं चाग्निसंस्कृतम्—मालाविहारस्य भगवता इत्यत्
पुण्यमुक्तम् । अस्माकं प्रदीपदानस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषामपि चेतसा
चित्तमाज्ञाय गाथां भाषते—

शतसहस्राणि सुवर्णकोट्यो

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैलेषु प्रसन्नचित्तः

प्रदीपदानं प्रकरोति विद्वान् ॥ ५ ॥

- 5 अपरैस्तत्र गन्धामिपेको दत्तः । एव चेतसा चित्तममिसंस्कृतम्-प्रदीपस्य भगवता
इयत् पुण्यमुक्तम् । अस्माकं गन्धामिपेकस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति * अथ भगवांस्तेषामपि
चेतसा चित्तमाङ्गाय गाथां भाषते-

शतसहस्राणि सुवर्णराशयो

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

- 10 यो बुद्धचैलेषु प्रसन्नचित्तो

गन्धामिपेकं प्रकरोति विद्वान् ॥ ६ ॥

अपरैस्तत्र छत्रध्वजपताकारोपणं कृतम् । एव च...चेतसा चित्तमाङ्गाय गाथां भाषते-

तिष्ठन्तं पूजयेद्यच्च यथापि परिनिर्धूतम् ।

समं चित्तं प्रसाधेह नास्ति पुण्यविशेषता ॥ ७ ॥

- 15 एवं ह्यचिन्तिया बुद्धा बुद्धधर्माऽप्यचिन्तिया ।

अचिन्तिये प्रसन्नानां विपाकोऽपि अचिन्तियः ॥ ८ ॥

तेषामचिन्तियानामप्रतिहतधर्मचक्रवर्तिनाम् ।

सम्यक्संबुद्धानां नालं गुणपारमविगन्तुम् ॥ ९ ॥ इति ॥

ततो भगवता तस्य महाजनकायस्य तथाविधा धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा अनेकैः

- 20 प्राणिशतसहस्रैर्महान् विशेषोऽधिगतः । कैश्चित्पञ्चवक्त्रबोधै चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चित्
प्रत्येकबोधै, कैश्चिदनुत्तराया सम्यक्संबोधै, कैश्चिन्मूर्धागतानि, कैश्चिन्मूर्धानः, कैश्चि-
दुष्णगतान्यासादितानि, कैश्चित् सत्याल्लोमाः क्षान्तयः, कैश्चित्तोतआपत्तिफलं साक्षा-
त्कृतम्, कैश्चित् सकृदागमिफलम्, कैश्चित् सर्वज्ञेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । यद्वयसा
बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणाः संघप्राग्भारा व्यवस्थापिताः ॥

- 25 अथ अनाद्यपिण्डदो गृहपतिर्मगवन्तमिदमवोचत्-यदि भगवाननुजानीयात्, अत्र महं
O 80 प्रज्ञापयेयम् । अनुजानीमि गृहपते, प्रज्ञापयितव्यम् । ततोऽनाद्यपिण्डदेन गृहपतिना महः
प्रज्ञापितः । तोयिकामह इति सङ्घा संवृत्ता ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसः ते मिश्रबो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने इन्द्रनाम्प्राज्ञणावदानं पष्ठम् ॥

७ नगरावलम्बिकावदानम् ।

अथ भगवान् कोशलेषु जनपदेषु चारिकां चरन् श्रावस्तीमनुप्राप्तः । श्रावस्त्वां विहरति जेतवने अनाथपिण्डदस्यारामे । अश्रौषीदनाथपिण्डदो गृहपतिः—भगवान् कोश-
लेषु जनपदेषु चारिकां चरन् श्रावस्तीमनुप्राप्तः । श्रावस्त्वां विहरति जेतवने अनाथपिण्डद-
स्याराम इति । श्रुत्वा च पुनर्येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा ८
बन्दिता एकान्ते निपण्णः । एकान्तनिपण्णमनाथपिण्डदं गृहपतिं भगवान् धर्म्या कथया
संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संग्रहर्पयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य
समादाय्य समुत्तेज्य संग्रहर्ष्य तृष्णीम् । अनाथपिण्डदो गृहपतिः उत्थायासनादेकांसमुत्तरा-
सङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—अधिवासयतु मे भगवान्
श्रोऽन्तर्गृहे भक्तेन सार्धं भिक्षुसंघेन इति । अधिवासयति भगवाननाथपिण्डदस्य गृहपते- 10
त्तृष्णीमावेन । अनाथपिण्डदो गृहपतिर्मगवतस्तृष्णीमावेनाधिवासनां विदित्वा भगवतो
भाषितमभिनन्दानुमोद्य भगवतः पादौ शिरसा बन्दिता भगवतोऽन्तिकत् प्राक्रान्तो येन
खनिवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य दौवारिकं पुरुषमामन्त्रयते—न तावद्भोः पुरुष
तीर्थ्यानां प्रवेशो दातव्यो यावद् बुद्धप्रमुखेन भिक्षुसंघेन मुक्तं भवति । ततः पश्चादहं
तीर्थ्यानां दास्यामीति । एवमर्थेति दौवारिकः पुरुषोऽनाथपिण्डदस्य गृहपतेः प्रत्यश्रूषीत् । 15
अनाथपिण्डदो गृहपतिस्त्वामेव रात्रिं शुचिं प्रणीतं खादनीयभोजनीयं समुदानीयं कान्यमेवोत्थाय
आसनानि ब्रह्मण्य उदकमणीन् प्रतिष्ठाप्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो मदन्तः,
सखं भक्तं यत्सेदानीं भगवान् कालं मन्यत इति । अथ भगवान् पूर्वाह्णे निवात्य पात्रचीवर-
मादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन अनाथपिण्डदस्य गृहपतेर्मकामिसारस्तेनो-
पसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्तान्निक्षुसंघस्य ब्रह्म एवासने निषण्णः । अथ अनाथपिण्डदो 20
गृहपतिः सुखोपनिपण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयभोजनी-
येन खहस्तं संतर्पयति संप्रवारयति । अनेकपर्यायेण शुचिना प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन
खहस्तं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासनं
गृहीत्वा भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय ॥

० 81

अथायुष्मान् महाकाश्यपोऽन्यतमस्यादारण्यकाच्छयनासनात् दीर्घकेशश्चन्द्रहचिवरो 25
जेटवनं गतः । स पश्यति जेटवनं शून्यम् । तेनोपधिवारिकः पृष्टः—कुत्र बुद्धप्रमुखो भिक्षु-
संघ इति । तेन समाख्यातम्—अनाथपिण्डदेन गृहपतिनोपनिमज्जित इति । स संलक्षयति-
गच्छामि, तत्रैव पिण्डपातं परिभोक्ष्यामि, बुद्धप्रमुखं च भिक्षुसंघं पश्येत्पासिष्यामीति । सोऽ-
नाथपिण्डदस्य गृहपतेर्निवेशनं गतः । अतो दौवारिकेन उक्तः—आर्यं तिष्ठ, मा प्रवेक्ष्यसि ।
कस्यार्थाय ! अनाथपिण्डदेन गृहपतिना आज्ञा दत्ता—मा तावत् तीर्थ्यानां प्रवेशं दास्यसि, 30
यावद्बुद्धप्रमुखेन भिक्षुसंघेन मुक्तम् । ततः पश्चात् तीर्थ्यानां दास्यामि इति । अथायुष्मान्
महाकाश्यपः संलक्षयति—तस्य मे लाभाः सुलब्धाः, यन्मां श्राद्धा ब्राह्मणगृहपतयः श्रमणशाक्य-

० 82

पुत्रीय इति न जानन्ते । गच्छामि, कृपणजनस्यानुग्रहं करोमीति विदित्वा उद्यानं गतः । स संलक्षयति—अथ मया कस्यानुग्रहः कर्तव्य इति । यावदन्यतमा नगरावलम्बिका कुष्ठाभिद्रुता सरुजार्ता पक्वगात्रा भिक्षामटति । स तस्याः सकाशमुपसंक्रान्तः । तस्याश्च भिक्षायामायासः संपन्नः । तया आयुष्मान् महाकाश्यपो दृष्टः कायप्रासादिकाश्चित्तप्रासादिकः शान्तेन ईर्यापयेन ।

5 सा संलक्षयति—नूनं मया एवंविधे दक्षिणीये कारा न कृता, येन मे इयमेवैकरूपा समवस्था । यदि आर्यो महाकाश्यपो ममान्तिकादनुकम्पासुपादाय आचामं प्रतिगृहीयात्, अहमस्मै दद्यामिति । तत आयुष्मता महाकाश्यपेन तस्याश्चेतसा चित्तमाज्ञाय पात्रमुपनामितम्—यदि ते भगिनि परित्यक्तम्, दीयतामस्मिन् पात्र इति । ततस्तया चित्तमभिप्रसाद्य तस्मिन् पात्रे दत्तम् । भक्षिका च पतिता । सा तामपनेतुमारब्धा । तस्यास्तस्मिन्नाचामेऽङ्गुलिः पतिता । संलक्षयति—किं

10 चाप्यार्येण मम चित्तानुरक्षया न च्छेरितः, अपि तु न परिमोक्षयतीति । अथायुष्मता महाकाश्यपेन तस्याश्चेतसा चित्तमाज्ञाय तस्या एव प्रत्यक्षमन्यतमं कुण्ड्यमूल निश्रिण परिमुक्तम् । सा संलक्षयति—किं चापि आर्येण मम चित्तानुरक्षया परिमुक्तम्, नानेनाहारेणाहारकृत्स्नं करिष्यति इति । अथायुष्मान् महाकाश्यपस्तस्याश्चित्तमाज्ञाय ता नगरावलम्बिकामिदमवोचत्—भगिनि प्रामोक्षमुपादयसि, अहं त्वदीयेनाहारेण रात्रिदिवसमतिनामयिष्यामि इति । तस्या

18 15 अतीव औद्विग्यमुत्पन्नम्—ममार्येण महाकाश्यपेन पिण्डपातः प्रतिगृहीत इति । तत आयुष्मती महाकाश्यपे चित्तमभिप्रसाद्य कालं गता त्रुपिते देवनिकाये उपपन्ना । सा शक्रेण देवेन्द्रेण दृष्टा आचामं प्रतिपादयन्ती चित्तमभिप्रसादयन्ती कालं च कुर्वाणा । नो तु दृष्टा कुत्रोपपन्ना इति । स नरकान् व्यवलोकयितुमारब्धो न पश्यति, तिर्यक् च प्रेत च मनुष्यांश्चातुर्गहाराजिकान् देवांश्चायस्त्रिंशान् यावन् पश्यति । तथा ब्रह्मसाक्षेवानां ज्ञानदर्शनं 20 प्रवर्तते नो तदपरिहृत् । अथ शक्रो देवानामिन्द्रो येन भगवास्तोनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य गाथाभिगीतेन प्रश्नं पप्रच्छ—

चरतः पिण्डपातं हि काश्यपस्य महात्मनः ।

कुत्रासौ मोदते नारी काश्यपाचामदायिका ॥ १ ॥

भगवानाह—

25 त्रुपिता नाम ते देवाः सर्वकामसमृद्धयः ।

यत्रासौ मोदते नारी काश्यपाचामदायिका ॥ २ ॥ इति ॥

अथ शक्रस्य देवानामिन्द्रस्यैतदभवत्—इमे च तावन्मनुष्याः पुण्यापुण्यानामप्रत्यक्ष-
दर्शिनो दानानि ददति, पुण्यानि कुर्वन्ति । अहं प्रत्यक्षदर्शनेन पुण्यानां स्वपुण्यफले
व्यवस्थितः कस्मात् दानानि न ददामि, पुण्यानि वा न करोमि ? अयमार्यो महाकाश्यपो
30 दीनानाथकृपणवनीपकालुकम्पी । यन्वहमेन पिण्डकेन प्रतिपादयेयम् । इति विदित्वा
कृपणवीथ्यां गृहं निर्मितवान् । अवचीरविचीरकं काकामिळीनक नातिपरमरूप कुबिन्द
चाल्मानमभिनिर्मार्य उदूढशिरस्कः सणशाटिकानिवासितः स्फटितपाणिपादो वज्रं वायितु-

मारब्धः । शची अपि देवकन्या कुविन्दनर्या वेशधारिणी तसरिकां कर्तुमारब्धा । पार्श्वे चास्या दिव्या सुधा सम्प्रीकृता तिष्ठति । अथायुष्मान् महाकाश्यपः कृपणानाथवनीपक-
जनानुकम्पकोऽनुपूर्वेण तद्वह्मनुप्राप्तः । दुःखितकोऽयमिति कृत्वा द्वारे स्थितेन पात्रं प्रसारितम् । शत्रेण देवानामिन्द्रेण दिव्यया सुधया पूरितम् । अथायुष्मतो महाकाश्यपस्यै-
तदभवत्—

७ ८४

दिव्यं चास्य सुधामक्तमयं च गृह्विस्तरः ।

सुविरुद्धमिति कृत्वा जातो मे हृदि संशयः ॥ ३ ॥ इति ॥

धर्मता शेषा—असमन्वाहस्य अर्हतां ज्ञानदर्शनं न प्रवर्तते । स समन्वाहर्तुं प्रवृत्तः ।
यावत् पश्यति शक्तं देवेन्द्रम् । स कथयति—कौशिक, किं दुःखितजनस्यान्तरायं करोषि,
यस्य ते भगवता दीर्घरात्रानुगतो विचिकित्साकर्णकपाशस्यः समूल आरूढो यथापि तत्तथा- 10
गतेनार्हता सम्यक्संबुद्धेन । अयं महाकाश्यप किं दुःखितजनस्यान्तरायं करोमि ? इमे
तावत् मनुष्याः पुण्यानामप्रसन्नदर्शिनो दानानि ददति पुण्यानि कुर्वन्ति । अहं प्रसन्नदर्शी
एव पुण्यानां कथं दानानि न ददामि ? ननु चोक्तं भगवता—

करणीयानि पुण्यानि दुःखा झकृतपुण्यता ।

कृतपुण्यानि मोदन्ते अस्मिञ्छोके परत्र च ॥ ४ ॥

15

ततःप्रवृत्ति आयुष्मान् महाकाश्यपः समन्वाहस्य कुलानि पिण्डपातं प्रवेष्टुमारब्धः ।
अथ शत्रो देवेन्द्र आकाशस्थश्चायुष्मतो महाकाश्यपस्य पिण्डपातं चरतो दिव्यया सुधया
पात्रं पूरयति । आयुष्मानपि महाकाश्यपः पात्रमवोमुखं करोति । अन्नपात्रं छोर्यते । एतत्
प्रकरणं शिक्षवो भगवत आरोचयन्ति । भगवानाह—तस्मादनुजानामि पिण्डोपधानं धार-
यितव्यमिति ॥

20

सामन्तकेन शब्दो विस्तृतः—अमुकया नगरावलम्बिकया आर्यो महाकाश्यप आचा-
मेन प्रतिपादितः, सा च तुषिते देवनिकाये उपपन्ना इति । राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन
श्रुतम्—अमुकया नगरावलम्बिकया आर्यो महाकाश्यप आचामेन प्रतिपादितः । सा तुषिते
देवे उपपन्ना इति । श्रुत्वा च पुनर्येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ
शिरसा बन्धित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णं राजानं प्रसेनजितं कौशलं भगवान् 25
धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति, अनेकपर्यायेण धर्म्या
कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् । अथ राजा प्रसेनजित् कौशल
उत्थापयसनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—
अधिवासयतु मे भगवानार्यमहाकाश्यपमुद्दिश्य मत्तं सप्ताहेन इति । अधिवासयति भगवान्
राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य तूष्णीभावेन । अथ राजा प्रसेनजित् कौशलो भगवतस्तूष्णी- 30
भावेनाधिवासनां विदित्वा भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्तः । अथ राजा प्रसेनजित् कौशल-
क्षामेव रात्रिं क्षुचिं प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं समुदासीय काश्यमेवोत्थाप्य आसनानि

७ ८५

- प्रज्ञाप्य उदकमणीन् प्रतिष्ठाप्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो भदन्त, सर्वं मर्कं यत्सेदानीं भगवान् कालं मन्यन् इति । अथ भगवान् पूर्वार्द्धे निवात्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य मत्ताभिसारस्तेनोप-
 संक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रवृत्त एवासने निपण्णः । अथ राजा प्रसेनजित्
 ५ कौशलः सुखोपनिपण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतिन खादनीयभोजनीयेन खट्वस्तं संतर्पयति संप्रचारयति । अन्यतमश्च क्रोडमल्लको वृद्धान्ते चित्तमभिप्रसादयंस्तिष्ठति—
 अयं राजा प्रत्यक्षदर्शी एव पुण्यानां स्वे पुण्यफले प्रतिष्ठापितोऽमुष्य एव पुण्यैर्दानानि ददाति, पुण्यानि करोति । अथ राजा प्रसेनजित् कौशलोऽनेकपर्यायेण बुद्धप्रमुखं भिक्षु-
 संघं शुचिना प्रणीतिन खादनीयेन भोजनीयेन खट्वस्तं संतर्प्य संप्रचार्य भगवन्तं मुक्तवन्तं
 10 विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्र नीचतरमासन गृहीत्वा भगवतः पुरस्तात् निपण्णो वर्मश्रव-
 णाय । ततो भगवता अभिहितः—महाराज, कस्य नाम्ना दक्षिणामादिशामि ? किं तव, आहो-
 स्त्रिभेन तवान्तिष्ठात् प्रभूततरं पुण्यं प्रसूतमिति ? राजा संलभयति—मम भगवान् पिण्डपातं
 30 परिसुद्धे । कोऽप्यो ममान्तिकात् प्रभूततरं पुण्यं प्रसविष्यतीति विदित्वा कथयति—भगवन्
 येन ममान्तिकात् प्रभूततरं पुण्यं प्रसूतं तस्य भगवान् नाम्ना दक्षिणामादिशतु इति । ततो
 16 भगवता क्रोडमल्लकस्य नाम्ना दक्षिणा आदिष्टा । एव यावत् पट्टदिवसान् । ततोऽप्यदिवसे
 राजा करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः—मम भगवान् पिण्डपातं परिसुद्धे, क्रोडमल्ल-
 कस्य नाम्ना दक्षिणामादिशति इति । सोऽमात्यैर्दृष्टः । ते कथयन्ति—किमर्थं करे कपोलं
 दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थित इति ? राजा कथयति—भवन्तः, कथं न चिन्तापरस्तिष्ठामि,
 यत्रेदानीं स भगवान् मम पिण्डपातं परिसुद्धे, क्रोडमल्लकस्य नाम्ना दक्षिणामादिशतीति ?
 20 तत्रैको वृद्धोऽमात्यः कथयति—अल्पोत्सुको भवतु । वयं तथा करिष्यामो यथा श्रो भगवान्
 देवस्यैव नाम्ना दक्षिणामादिशतीति । तैः पौरुषेयानामाज्ञा दत्ता यतः श्रो भवद्भिः प्रणीत
 आहारः सञ्जीकर्तव्यः प्रभूतश्चैव समुदानयितव्यो ययोपार्धं भिक्षूणां पात्रे पतति उपार्धं
 भूमौ इति । अमात्यैरपरस्मिन् दिवसे प्रभूत आहारः सञ्जीकृतः प्रणीतश्च । ततः सुखोप-
 निषण्ण बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं परिवेषितुमारब्धाः । उपार्धं भिक्षूणां पात्रे पतति, उपार्धं
 25 भूमौ । ततः क्रोडमल्लकाः प्रधाविताः—भूमौ निपतितं गृहीम इति । ते परिवेषकैर्निवारिताः ।
 ततः क्रोडमल्लकः कथयति—यद्यस्य राज्ञः प्रभूतमन्नम्, खापतेयमस्ति, सन्त्ययेऽपि अस्म-
 दिष्टा दुःखितका आकाङ्क्षन्ते । किमर्थं न दीयते ? किमनेनापरिमोगं छोरितेन इति । तस्य
 क्रोडमल्लकस्य चित्तविक्षेपो जातः—न शक्य तेन तथा चित्तं प्रसादयितुं यथा पूर्वम् । ततो
 राजा बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयित्वा न मम नाम्ना दक्षिणामादिशतीति विदित्वा दक्षिणा-
 30 मश्रुत्वैव प्रविष्टः । ततो भगवता राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य नाम्ना दक्षिणा आदिष्टा—

हस्त्यश्वरथपत्तियायिनो सुज्ज्ञानस्य पुरं सनैर्गमम् ।

पश्यसि (?) फलं हि रूक्षिकाया अलवणिकायाः कुल्माणपिण्डकायाः ॥ ५ ॥

अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमवोचत्—बहुशो बहुशो भदन्त भगवता राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य निवेशने सुप्तत्वा नाम्ना दक्षिणामादिष्टा । नामिजानामि कदाचिदेवं-
रूपां दक्षिणामादिष्टपूर्वाम् । भगवानाह—इच्छसि त्वमानन्द राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्या-
लवणिकां कुल्माषपिण्डिकामारम्य कर्मघ्नोति श्रोतुम् ? एतस्य भगवन् कालः; एतस्य सुगत
समयः । अयं भगवान् राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्यालवणिकां कुल्माषपिण्डिकामारम्य कर्म- 6
घ्नोति वर्णयेत्, भगवतः श्रुत्वा मिश्रवो धारयिष्यन्ति इति । तत्र भगवान् मिश्रनामघ्नयते स्म—

भूतपूर्वं मिश्रवोऽन्यतमस्मिन् कर्पटके गृहपतिः प्रतिवसति । तेन सदृशात् कुलात्
कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं व्रीडति रमते परिचारयति । तस्य व्रीडतो रममाणस्य
परिचारयतः पुत्रो जातः । स उन्नीतो वर्धितः पटुः संवृत्तः । यावदसौ गृहपतिः पक्षीमा-
मघ्नयते—मद्रे, जातोऽस्माकमृणहारको धनहारकश्च । गच्छामि पण्यमादाय देशान्तरमिति । 10
सा कथयति—आर्यपुत्र, एतत् कुरुष्व इति । स पण्यमादाय देशान्तरं गतः । तत्रैवानयेन
व्यसनमापन्नः । अल्पपरिच्छदोऽसौ गृहपतिः । तस्य गृहपतेर्वर्णजातं परिक्षीणम् । सोऽस्य
पुत्रो दुःखितो जातः । तस्य गृहपतेर्वर्णस्यकः । तेन तस्य दारकस्य माता अमिहिता—
अयं तव पुत्रः क्षेत्रं रक्षतु, अहमस्य सुखं भक्तेन योगोद्वहनं करिष्यामि । एवं भवतु ।
स तस्य क्षेत्रं रक्षितुमारब्धः । स तस्य सुखं भक्तेन योगोद्वहनं कर्तुमारब्धः । यावदपरेण 16
समयेन पर्वणी प्रत्युपस्थिता । तस्य दारकस्य माता संलक्षयति—अथ गृहपतिपत्नी सुह-
त्वं न्विबान्ववाः सह श्रमणब्राह्मणभोजनेन व्यग्रा भविष्यति । गच्छामि सानुकाळं तस्य
दारकस्य भक्तं नयामि इति । सा सानुकाळं गत्वा गृहपतिपत्न्या एतमर्थं निवेदयति । सा
रुचिता कथयति—न तावच्छ्रमणब्राह्मणेभ्यो ददामि ज्ञातीनां वा, तावत् प्रेथ्यमनुष्याय
ददामि ! अथ तावत् तिष्ठतु, श्रो द्विगुणं दास्यामीति । ततस्तस्य दारकस्य माता संलक्षयति—मा 20
मे पुत्रो बुभुक्षितकः स्यात्सतीति । तया आत्मनोऽर्थेऽलवणिका कुल्माषपिण्डिका संपादिता ।
सा तामादाय गता । तेन दारकेण दूरत एव दृष्टा । स कथयति—अन्व, अस्ति किञ्चिन्मृष्टं
शृष्टम् ? सा कथयति—पुत्र, यदेव प्रातिदिवसिकं तदप्यथ नास्ति । मया आत्मनोऽर्थेऽलव-
णिका कुल्माषपिण्डिका साधिता । तामहं गृहीत्वा आगता । एतां परिमुञ्चस्विति ।
स कथयति—स्यापर्विला गच्छेति । सा स्यापयित्वा प्रक्रान्ता ॥ 25

असति बुद्धानामुत्पादे प्रलेकबुद्धा लोक उत्पद्यन्ते हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्तशय-
नासनभक्ता एकदक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतमः प्रलेकबुद्धस्तस्यदेशमनुप्राप्तः । स तेन दृष्टः
कायप्रासादिकश्चित्रप्रासादिकश्च शान्तेर्यापयवर्ती । स संलक्षयति—नूनं मया एवंविधे सङ्गते
दक्षिणीये कारा न कृता, येन मे ईदृशी समवस्था । यद्ययं ममान्तिकादलवणिकां कुल्माष-
पिण्डिकां प्रतिगृहीयात्, अहमस्मै दद्यामिति । ततोऽसौ प्रलेकबुद्धस्तस्य दरिद्रपुरुषस्य चेतसा 30
विचमन्नाय पात्रं प्रसारितवान्—अन्नसुख, सचेत्ते परित्यक्तम्, दीयतामस्मिन् पात्र इति ।
ततस्तेन तत्रिणं प्रसादेन सा अलवणिका कुल्माषपिण्डिका तस्मै प्रलेकबुद्धाय प्रतिपादिता ॥

किं मन्यन्ते मिश्रवो योऽसौ दरिद्रपुरुषः, एष एवासौ राजा प्रसेनजित् कौशलक्षेत्रेन कालेन तेन समयेन । यदनेन प्रत्येकबुद्ध्याल्लवणिका कुल्मापपिण्डिका प्रतिपादिता, तेन कर्मणा पदकृत्यो देवेशु त्रायस्त्रिंशोऽपु राज्ञैश्चर्याधिपत्यं कारितवान्, पदकृत्योऽस्यामेव श्रावस्त्वा राजा क्षत्रियो मूर्ध्नामिषिक्तः, तेनैव च कर्मणा अवशेषेण एतर्हि राजा क्षत्रियो मूर्ध्नामिषिक्तः १० संवृत्तः । सोऽस्य पिण्डको विपक्षः । तमहं संधाय कथयामि—

हस्तशरपत्तियायिनो मुक्तानस्य पुरं सनैर्गमनम् ।

पश्यसि फलं हि रूक्षिकाया अलवणिकाया कुल्मापपिण्डिकायाः ॥ इति ।

सामन्तकेन शब्दो विस्तृतः—भगवता राज्ञः प्रसेनजितोऽलवणिकां कुल्मापपिण्डिका-
मरम्य कर्मज्ञोतिर्व्याकृता इति । राज्ञापि प्रसेनजिता श्रुतम् । स येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ।
१० उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्दिता एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णं राजानं प्रसेनजितं कौशलं भगवान् धर्म्या कथया सददर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् । अथ राजा प्रसेनजित् कौशल उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा भगवन्तमिदमवोचत्—अधि-
वासयतु मे भगवान् त्रैमासीं चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रलयमैषज्यपरिष्कारैः सार्धं
१५ स्थिनेति । अधिवासयति भगवान् राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य तूष्णीमावेन । ततो राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन बुद्धप्रमुखाय मिश्रसंधाय त्रैमास्यं शतरसं भोजनं दत्तम् । एकैकश्च मिश्रः शतसहस्रेण वस्त्रेणाच्छादितः । तैलस्य च कुम्भकोटिं समुदानीय दीपमाला अम्यु-
द्यतो दातुम् । तत्र भक्ते पूजार्थां च महान् कोलाहलो जातः । यावदन्यतमा नगरावलम्बिका अतीव दुःखिता । तया क्रोडमल्लकेन मिश्रामटन्त्या उच्चशब्दः श्रुतः । श्रुत्वा च पुनः पृच्छति-
२० भवन्तः, किमेव उच्चशब्दो महाशब्द इति । अपरैः समाख्यातम्—राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन बुद्धप्रमुखो मिश्रसंघसैमास्यं भोजितः, एकैकश्च मिश्रः शतसहस्रेण वस्त्रेण आच्छादितः, तैलस्य कुम्भकोटिं च समुदानीय दीपमाला अम्युद्यतो दातुमिति । ततस्तस्या नगरावलम्बिकाया एतदभवत्—अयं तावद्राजा प्रसेनजित् कौशलः पुण्यैरतृप्तोऽद्यापि दानानि ददाति,
२५ पुण्यानि करोति । यन्वहमपि कुतश्चित् समुदानीय भगवतः प्रदीपं दद्यामिति । तया खण्डमल्लके तैलस्य स्तोकं याचयित्वा प्रदीपं प्रज्वाल्य भगवतश्चन्द्रक्रमे दत्तः । पादयोर्निषण्णं प्रणिधानं कृतम्—अनेनाहं कुशलमूलेन यथायं भगवान् शाक्यमुनिर्वर्षशतायुषि प्रजायां शाक्यमुनिर्नाम शास्ता लोक उत्पन्नः, एवमहमपि वर्षशतायुषि प्रजायां शाक्यमुनिरेव शास्ता भवेयम् । यथा चास्य शारिपुत्रमौद्गल्यायनाप्रयुगं भद्रयुगमानन्दो मिश्ररूपस्यायकः, शुद्धोदनः पिता, माता महामाया, राज्ञलभद्रः कुमारः पुत्रः । यथायं भगवान् धातुविभागं
३० कृत्वा परिनिर्वास्यति, एवमहमपि धातुविभागं कृत्वा परिनिर्वापयेयमिति । यावत् सर्वे ते दीपा नैर्वाणाः । स तया प्रज्वलितः प्रदीपः प्रज्वलत्येव । धर्मतां खलु बुद्धानां भगवताम्—न तावद्रूपस्यायकः प्रतिसंलीयन्ते न यावद्बुद्धा भगवन्तः प्रतिसंलीना इति । अपाशुष्मानानन्दः संलक्षयति—अस्यानमनवकाशो यद्बुद्धा भगवन्त आलोके शय्यां कल्पयन्ति । यन्वहं दीपं

निर्वापयेयमिति । स हस्तेन निर्वापयितुमारब्धो न शक्नोति । ततश्चीवरकर्णिकेन, ततो व्यजनेन, तथापि न शक्नोति निर्वापयितुम् । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते—किमेत-
दानन्देति । स कथयति—भगवन्, मम बुद्धिरुत्पन्ना—अस्थानमनवकाशो यद्वद्धा भगवन्त
आलोके शय्यां कल्पयन्ति । यच्चहं दीपं निर्वापयेयमिति । सोऽहं हस्तेन निर्वापयितुमारब्धो
न शक्नोमि, ततश्चीवरकर्णिकेन, ततो व्यजनेन, तथापि न शक्नोमीति । भगवानाह—खेद- ६
मानन्द आपत्स्यसे । यदि वैरम्भका अपि वायवो वायेयुः, तेऽपि न शक्नुयुर्निर्वापयितुं प्रागेव
हस्तगतश्चीवरकर्णिको व्यजनं वा । तथा हि—अथ प्रदीपस्तया दारिकया महता चित्ताभि-
संस्कारेण प्रज्वलितः । अपि तु आनन्द मविष्यत्यसौ दारिका वर्षशतायुषि प्रजायां शाक्य-
मुनिर्नाम तथागतोऽहं सम्यक्संबुद्धः । शारिपुत्रमौद्गल्यायनौ तस्याप्रयुगं भद्रयुगम्, आनन्दो
मिक्षुरुपासकः, शुद्धोदनः पिता, महामाया माता, कपिलवस्तु नगरम्, राहुलभद्रः कुमारः 10
पुत्रः । सापि धातुविभागं कृत्वा परिनिर्वास्यतीति ॥

O 91

इदमबोधेद्भगवान् । आत्तमनसस्ते च भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने नगरावलम्बिकावदानं सप्तमम् ॥

८ सुप्रियावदानम् ।

बुद्धो भगवान् श्रावस्त्वां विहरति जेतवने अनाथपिण्डदत्तारामे सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पैरैर्ब्राह्मणैर्गृहपतिभिः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्-
 नागैर्वैश्वैरैर्गणैः किल्लरैर्महोरैरिति देवनागायक्षासुरगण्डकिन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो
 ५ भगवान् लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्ययमैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः । तत्र
 खलु वर्षावासं भगवानुपगतो जेतवने अनाथपिण्डदत्तारामे । अथ तदैव प्रवारणायां
 प्रत्युपस्थितायां संबहुलाः श्रावस्तीनिवासिनो वणिजो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसक्रम्य
 भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निपण्णाः । एकान्तनिपण्णान् संबहुलान्
 श्रावस्तीनिवासिनो वणिजो भगवान् धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति
 10 संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया सदृश्यं समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्षं तूष्णीम् ।
 अथ संबहुलाः श्रावस्तीनिवासिनो वणिजो भगवतो भाषितमभिनन्द्यानुमोष भगवतः पादौ
 १५ शिरसा वन्दित्वा भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्ताः, येनायुष्मानानन्दस्तेनोपसंक्रान्ताः । उप-
 संक्रम्यायुष्मत आनन्दस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निपण्णाः । संबहुलान् श्रावस्ती-
 निवासिनो वणिज आयुष्मानानन्दो धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति
 20 संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया सदृश्यं समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्षं तूष्णीम् ।
 अथ ते वणिज उत्थायास्तेभ्यः एकासमुत्तरासङ्गं कृत्वा येनायुष्मानानन्दस्तेनास्त्राणि प्रणम्य
 आयुष्मन्तमानन्दमिदमबोचन्-किञ्चित्ते आर्यानन्दं श्रुतं वर्षोपितो भगवान् कतमेषु जनपदेषु
 चारिकां चरिष्यतीति, यद्धयं तद्यात्रिक माण्डं समुदानीमहे ! धर्मता चैषा पण्णहानगर-
 निवासिनो वणिजो यस्यां दिशि बुद्धा भगवन्तो गन्तुकामा भवन्ति, तद्यात्रिकमाण्डं
 25 समुदानयन्ति । स कथयति-बुद्धं भगवन्तं किं न पृच्छथ ? दुरासदा हि बुद्धा भगवन्तो
 दुष्प्रसङ्गाः । न शक्नुमो वयं भगवन्तं प्रष्टुम् । ममापि भवन्तो दुरासदा हि बुद्धा भगवन्तो
 दुष्प्रसङ्गाः । अहमपि न शक्नोमि भगवन्तं प्रष्टुम् । यदि भदन्तानन्दस्यापि दुरासदा बुद्धा
 भगवन्तो दुष्प्रसङ्गाः, कथं भदन्तानन्दो जानीतेऽमुकां दिशं भगवान् गमिष्यतीति ? निमित्तेन
 वा भवन्तः परिकथया वा । कथं निमित्तेन ? यां दिशं भगवान् गन्तुकामस्ततोऽभिमुखो
 30 निपीदति, एवं निमित्तेन । कथं परिकथया ? तेषां जनपदानां वर्णं भापते, एवं परिकथया ।
 कुतोमुखो भदन्तानन्द भगवान् निपीदति, कतमेषां च जनपदानां वर्णं भापते ? भगवामि-
 मुखो भवन्तो भगवान् निपीदति, मागवकानां जनपदानां वर्णं भापते । अपि तु भवन्तोऽष्टा-
 दशानुशंसा बुद्धचारिकायाम् । कतमेऽष्टादश ? नाग्निमयं नोदकमयं न सिंहमयं न व्याघ्रमयं
 न द्वीपितरक्षुपरकर्मयं न चौरमयं न शुल्मतरपण्पातियान्नामयं न मनुष्यामनुष्यमयम् ।
 35 कालेन च कालं दिव्यानि रूपाणि दृश्यन्ते, दिव्याः शब्दाः श्रूयन्ते, उदाराश्चक्षुषा
 प्रह्वयन्ते, आत्मव्याकरणानि च श्रूयन्ते, धर्मसमोहो आमिपसंभोगोऽप्यावाधा च
 बुद्धचन्द्रिका ॥

अथ संबहुलाः श्रावस्तीनिवासिनो वणिजः आयुष्मतः आनन्दस्य भावितमभिनन्वात्तुमोष आयुष्मत आनन्दस्य पादौ शिरसा बन्दिन्त्वा उत्थायसनात् प्रक्रान्ताः । धर्मता खलु बुद्धा भगवन्तो जीवन्तो ध्रियन्तो यापयन्तो महाकरुणया संचोद्यमानाः परासुप्रहप्रवृत्ताः कालेन कालमरण्यचारिकां चरन्ति, नदीचारिकां पर्वतचारिकां श्मशानचारिकां जनपदचारिकां चरन्ति । अस्मिन्स्वर्गे बुद्धो भगवान् भगवेषु जनपदचारिकां चर्तुकामस्तदेव प्रवारणां ६ प्रवारयित्वा आयुष्मन्तमानन्दमामन्नयतेऽस्मिन्—गच्छ आनन्द, भिक्षुणामारोचय—इतः सप्तमे दिवसे तथागतो भगवेषु जनपदेषु चारिकां चरिष्यति । यो युष्माकमुत्सहते तथागतेन सार्धं जनपदचारिकां चर्तुम्, स चीवरकर्म करोतु । एवं भदन्तेत्यायुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य भिक्षुणामारोचयति—भगवानायुष्यन्त इतः सप्तमे दिवसे भगवेषु जनपदेषु चारिकां चरिष्यति । यो युष्माकमुत्सहते भगवता सार्धं भगवेषु जनपदेषु चारिकां चर्तुम्, स चीवरकर्म करोतु । १० अथ भगवान् भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतः संबहुलैश्च श्रावस्तीनिवासिभिर्वणिगणाक्षणागृहपतिभिः सार्धं भगवेषु जनपदेषु चारिकां प्रक्रान्तः ॥

अथ संबहुलाश्च श्रावस्तीनिवासिनो वणिजो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्दिन्त्वा भगवन्तमिदमवोचन्—अधिवासयत्वस्माकं भगवान् यावच्च श्रावस्ती यावच्च राजगृहम्, अत्रान्तरा चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रलम्पमैषज्यपरिष्कारैः १५ सार्धं भिक्षुस्तेन । अधिवासयति भगवान् संबहुलानां श्रावस्तीनिवासिनां वणिजां तृष्णीमावेन । अथ संबहुलाः श्रावस्तीनिवासिनो वणिजो भगवतस्तृष्णीमावेनाधिवासनां विदित्वा भगवतोऽन्तिकत्वा प्रक्रान्ताः ॥

अथ संप्रस्थिते बुद्धे भगवति अन्तरा च श्रावस्तीमन्तरा च राजगृहम्, अत्रान्तरा- ० ८४ न्महाटव्यां चौरसहस्रं प्रतिवसति । अद्राक्षीत्तचौरसहस्रं भगवन्तं सार्धपरिवृतं भिक्षुसंघपुर- २० स्कृतम् । दृष्ट्वा च पुनः परस्परं कथयन्ति—गच्छतु भगवान् सश्रावकसंघः । शेषं सार्धं सुपि-
प्यामः । इत्यनुविचिन्त्य सर्वे जवेन प्रसृता येन सार्धः । भगवता अभिहितः—किमेतद्भवन्तः
समारब्धम् ? चौराः कथयन्ति—वर्यं स्मो भदन्त चौरा अटवीचराः । नास्माकं कृपिर्न वाणिज्या
न गौरवम् । अनेनोपक्रमेण जीविकां कल्पयामः । गच्छतु भगवान् सश्रावकसंघः । शेषं
सार्धं सुपिप्यामः । भगवानाह—ममैष सार्धः संनिश्चितः । अपि तु सकलस्य सार्धस्य परिगणय्य २५
सुवर्णं गृहीत्वम् । तथा भवत्विति चौरसहस्रेण प्रतिज्ञातम् । अस्मिन् सार्धे ये उपासका
वणिजस्तैः कृत्स्नस्य सार्धस्य मूल्यं गणय्य चौराणां निवेदितम्—इयन्ति शतानि सहस्राणि
चेति । ततस्तेषां चौराणां सार्धनिष्कार्यं भगवता निधानं दर्शितम् । ततस्तेन चौरसहस्रेण
सार्धभूयप्रमाणं सुवर्णं गृहीतम्, अवशिष्टं तत्रैवान्तर्हितम् । एवं भगवता सार्धचौरसहस्रात्
प्रतिनोक्षितः ॥

३०

अनुपूर्वेण भगवान् राजगृहमनुप्राप्तः । पुनरपि भगवान् सार्धपरिवृतो भिक्षुसंघ-
पुरस्कृतो राजगृहात् श्रावस्तीं संप्रस्थितः । तथैव चौरसहस्रकाशात् सार्धो निष्क्रीतः ।

- एवं द्वित्रिचतुष्पञ्चपद्वारांश्च चौरसहस्रसकाशादागमनगमनेन सार्धः परित्रातो मूल्यं चानुप्रदत्तम् । सप्तमं तु वारं भगवान् सार्धरहितो मिश्रसंघपुरस्कृतः श्रावस्त्वा राजगृहं संप्रस्थितः । अद्राक्षीचौरसहस्रं बुद्धं भगवन्तं सार्धविरहितं मिश्रसंघपरिहृतम् । दृष्ट्वा च पुनः परस्परं संलपन्ति—भगवान् गच्छतु, मिश्रसंघ मुपिष्यामः । तत्कस्य हेतोः ? एषो हि
- ५ भगवान् सुवर्णप्रदः । इत्युत्तवा सर्वजनेन प्रधाविता मिश्रन् मुपितुमारब्धाः । भगवता चाभिहिताः—वत्साः, मम एते श्रावकाः । चौराः कथयन्ति—जानास्येव भगवान्—वयं चौरा अटवीचराः । नास्माकं कृपिर्न घाणिज्या न गौरक्ष्यम् । अनेन वयं जीविकां कल्पयामः । ततो भगवता चौराणां महानिधानं दर्शितम्, एवं चोक्ताः—वत्साः, यावदाप्तं धनं गृहीयेति । ततस्तेन चौरसहस्रेण तस्मान्महानिधानाद्यावदाप्तं सुवर्णमादत्तम्, अवशिष्टं तत्रैवान्त-
- १० हितम् । अथ भगवांस्तचौरसहस्रं यावदाप्तं धनेन सतर्पयित्वा ततोऽनुपूर्वेण राजगृहमनुप्राप्तः । ततस्तेषां चौराणां बुद्धिरूपना—या काचिदस्माकं श्रीसौभाग्यसंपदं, सर्वसौ बुद्धं भगवन्तमागम्य । यन्तु वयं भगवन्तं सश्रावकसंघमस्मिन् प्रदेशे भोजयेम इति । अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्द्वन्द्वानां भगवतां महाकारुणिकानामेकारक्षणांमेकवीराणामद्वयवादिनां शमयविपश्यना-विहारिणां त्रिविधमथवस्तुकुशलानां चतुर्द्विपादचरणतल्लसुप्रतिष्ठितानां चतुरोघोत्तीर्णानां
- १५ चतुर्थं संप्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां दशबलबल्लिनां चतुर्वैशारद्यविशारदानामुदारार्थम-सम्यक्सिंहनादनादिनां पञ्चाङ्गविग्रहीणानां पञ्चस्कन्धविमोचकानां पञ्चगतिमतिक्रान्तानां षडायतनभेदकानां संघातविहारिणां पटुपरमितापरिपूर्णयशसां सप्तवोच्यङ्गकुसुमाब्धानां सप्तसमाविपरिष्कारदायकानामार्याष्टाङ्गमार्गदेशिकानामार्यमार्गपुद्गलनायकानां नवानुपूर्वसमा-पत्तिकुशलानां नवसंयोजनविसंयोजनकानां दशदिक्परिपूर्णयशसां दशशतवशवार्तिप्रति-
- २० विशिष्टानां त्रीरात्रेक्षिर्दिवसस्य पटुकृत्वो रात्रिदिवसेन बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोकयन्ति—कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयामि, कस्यावरोपितानि विवर्धयामि, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाचप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाचप्राप्तः, कं कृच्छ्रसंकटसंवाचाद् परिमोचयामि, कोऽपायनिवृत्तः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्मारः, कमहमपायाद् व्युत्पाद्य स्वर्गे भोक्षफले च प्रतिष्ठापयामि, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुग्रयच्छामि, कस्य
- २५ बुद्धोत्पादविभूषितं लोकं सफलकरोमि, कमार्यधनविरहितमार्यवनैश्वर्याधिपस्य प्रतिष्ठापयेयम्, को हीयते को वर्धते ।

अथेवातिक्रमेद्द्वेलां सागरो मकरालयः ।

न तु नैनैयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥ १ ॥

यथा हि माता प्रियमेकपुत्रकं

द्व्यवेक्षते रक्षति चास्य जीवितम् ।

३०

तथैव नैनैयजनं तथागतो

द्व्यवेक्षते रक्षति चास्य संततम् ॥ २ ॥

सर्वज्ञसंताननिवासिनी हि

कारुण्यधेनुर्भृगयस्त्रिधा ।

वैनेयवत्सान् भवदुःखनष्टान्

वत्सान् प्रणष्टानिव वत्सला गौः ॥ ३ ॥

ततो मगवांस्तेषां चौराणां वैनेयकालमपेक्ष्य राजगृहादनुपूर्वेण भिक्षुगणपरिवृतो ८
भिक्षुगणपुरस्कृतो दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्तपरिवारश्चन्दनपरिवारो मुक्तो
मुक्तपरिवार आश्वस्त आश्वस्तपरिवारः पूर्ववत् यावन्महाकरुणया समन्वागतः तां सालाटवीमनु-
प्राप्तः । अद्राक्षीत्चौरसहस्रं बुद्धं भगवन्तं सश्रावकसंघं दूरादेवागच्छन्तम् । दृष्ट्वा च
पुनश्चित्तान्यभिप्रसाद्य येन मगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादयोनिं पश्य भग-
वन्तमिदमवोचन्—अधिवासयतु अस्माकं भगवान् श्रोतृर्गृहे मत्केन सार्धं भिक्षुसंघेन । 10
अधिवासयति मगवांस्तस्य चौरसहस्रस्य तूष्णीमावेन । अथ चौरसहस्रं भगवत्तूष्णीमावे-
नाधिवासनां विदित्वा भगवतोऽन्तिकान् प्रक्रान्तम् ॥

अथ तच्चौरसहस्रं तामेव रात्रिं शुचिं प्रणीतं खादनीयभोजनीयं समुदानीय काल्य-
मेवोत्थाय आसनानि प्रक्षप्य उदकमणीन् प्रतिष्ठाप्य, भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो
भदन्त, सज्जं मत्तं यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यसे । अथ भगवान् पूर्वाह्ने निवास्य 16
पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन तस्य चौरसहस्रस्य भक्तामि-
सारस्तेनोपसंक्रान्तः । अथ तच्चौरसहस्रं बुद्धप्रमुखस्य भिक्षुसंघस्य चन्दनोदकेन पादौ
प्रक्षालयामास । अथ भगवान् प्रक्षालितपाणिपादः पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रक्षत एवासने
निपण्णः । निपण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन
खट्वस्तं संतर्प्य संप्रचार्य भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तममनीतपात्रं नीचतराण्यासनानि 20
गृहीत्वा भगवतः पुरस्ताद्विषण्णा धर्मश्रवणाय । अथ भगवता तेषामाशयानुशयं विदित्वा
घातुं प्रवृत्तिं च ज्ञात्वा तादृशी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा तेन चौरसहस्रेण तस्मिन्नेवासने
निषण्णेन विंशतिशिखरसमुद्भूतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा श्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् ।
दृष्टत्वाश्च कथयन्ति—इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा कृतं न राज्ञा न देवताभिर्न
पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्नैर्न खजनबन्धुबर्गेण यदस्माभिर्मगवन्तं कल्याणमित्रमागम्य । उद्धृतो 25
नरकतिर्यक्प्रेतेभ्यः पादः, प्रतिष्ठापिता देवमनुष्येभ्यः पर्यन्तीकृतः संसारः, उच्छोषिता
रुधिराश्रुसमुद्राः, उत्तीर्णा अश्रुसागराः, लङ्घिता अस्थिपर्वताः । लभेम वयं भदन्त खाड्याते
धर्मविनये प्रमण्यामुपसंपद भिक्षुमावम् । चरेम वयं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । ततो भगवता
ब्राह्मेण खरेणामहिताः—एत वत्साः, चरत ब्रह्मचर्यम् । नाचावसाने भगवतो मुण्डाः संबृत्ता-
क्षैषातुकवीतरागाः समलोकाश्चाना आकाशपाणितलसमचित्ता वासीचन्दनकल्पा विधा- 30
विदारिताण्डकोशा विधामिद्वाप्रतिसंविद्याता भवलाभलोभसत्कारपराण्मुखाः । सेन्द्रोपेन्द्राणां
देवानां पूज्या मान्या अमिवाद्याश्च संबृत्ताः ॥

यन्ति-इयन्ति शतानि सहस्राणि चेति । ततः सुप्रियेण सार्धबाहेन भाण्डनिष्कार्ये खं
 ब्रव्यमनुप्रदत्तम् । चौरसकाशात् सार्धः परित्रातः । एवं द्वित्रिंशत्तुःपञ्चषड्वारान् तस्यैव
 चौरसहस्रस्य सकाशात् सुप्रियेण सार्धबाहेन सार्धः परित्रातो मूल्यं चानुप्रदत्तम् । यावत्
 सप्तमं तु वारं सुप्रियः सार्धबाहो महासमुद्रमवतीर्णः । ततः संसिद्धानपत्रोऽभ्यागतोऽष्टवी-
 ५ कान्तारमध्यगतस्तेनैव चौरसहस्रेणासादितः । ततस्ते चौरा मुपितुकामाः सर्वजवेन प्रसृताः ।
 सुप्रियेण च सार्धबाहेनावलोक्यामिहिताः-सुप्रियोऽहं भवन्तः सार्धबाहः । चौराः कथयन्ति-
 जानास्येव महासार्धबाह वयं चौरा अटवीचराः । नास्माकं कृपिर्न बाणिज्यं न गौरव्यम् ।
 अनेन वयं जीविकां कल्पयामः । ततः सुप्रियेण सार्धबाहेन पूर्विका प्रतिज्ञामनुसृज्य
 दृढप्रतिज्ञेन तस्य चौरसहस्रस्य भाण्डमनुप्रदत्तम् । सुप्रियो महासार्धबाहः संलक्षयति-इमे
 10 चौरा लब्धं लब्धमर्थजातसंनिचयं कुर्वन्ति । मया च महती प्रतिज्ञा कृता सर्वसत्त्वा धनेन
 मया संतर्पयितव्या इति । सोऽहमिमं चौरसहस्रं न शक्नोमि धनेन संतर्पयितुम् । कथं पुनः
 सर्वसत्त्वान् धनेन संतर्पयिष्यामीति चिन्तापरो मिद्धमवक्रान्तः ॥

अथ तस्य महात्मन उदारपुण्यमहेशाख्यस्योदारचेतसोपपन्नस्य सर्वसत्त्वमनोरथ-
 परिपूरकस्य लोकहितार्थमभ्युद्गतस्य अन्यतरा महेशाख्या देवता उपसंक्रम्य समाश्वासयति-
 15 मा त्वं सार्धबाह खेदमापद्यस्व । ऋद्धिं यति ते प्रणिधिरिति । अस्ति खलु महासार्धबाह अस्मि-
 न्नेव जम्बुद्वीपे बदरद्वीपो नाम महापत्तनोऽमनुष्यावचरितो महेशाख्यमनुष्याधिष्ठितः । सन्ति
 तस्मिन् बदरद्वीपे प्रचानानि रत्नानि सर्वसत्त्वविचित्रमनोरथपरिपूरकाणि । यदि महासार्धबाहो
 बदरद्वीपयात्रा साधयेत्, एवमिमा महतीं प्रतिज्ञां प्रतिनिश्चरेत् । इयं हि महाप्रतिज्ञा
 शत्रुक्रांतीनामपि दुस्तरा, प्रागेव मनुष्यभूतस्य । इत्युक्त्वा सा देवता तत्रैवान्वर्हिता । न
 20 च शक्विता सुप्रियेण महासार्धबाहेन सा देवता प्रष्टुम्-कतरस्यां दिशि बदरद्वीपः, कथं वा
 तत्र गम्यत इति । अथ सुप्रियस्य सार्धबाहस्य सुप्तप्रतिबुद्धस्य एतदभवत्-अहो वत मे सा
 देवता पुनरपि दर्शयेत्, दिशं चोपायं च व्यपदिशेद् बदरद्वीपमहापत्तनस्य गमनायेति
 चिन्तापरो मिद्धमवक्रान्तः । अथ सा देवता तस्य महात्मन उदारपुण्यमहेशाख्यस्य दृढोदार-
 प्रतिज्ञस्योदारवीर्यपराक्रमनामनिश्चितोत्साहता विदित्वा उपसंक्रम्य एवमाह-मा त्वं सार्धबाह
 25 खेदमापद्यस्व । अस्ति खलु महासार्धबाह पश्चिमे दिग्भागे पश्चान्तरद्वीपशतानि समतिक्रम्य
 सप्त महापर्वताः, उच्चैश्च प्रगृहीताश्च सप्त च महानद्यः । तान् वीर्यबलेन लब्ध्वा अन्तरो-
 दानमनुल्लोमप्रतिलोमद्वयमार्गैः शङ्खनाभः शङ्खनाभी च नीलोदस्तारकाक्षश्च पर्वतौ नीलप्रीव
 एव च वैरमा ताम्राटवी वेणुगुह्यः सप्त पर्वताः सकण्ठकाः क्षारनदी त्रिशङ्कुः अयस्किंलमहा-
 दशवक्रो नदीकृष्ण एव च धूमनेत्रमुदकं सप्ताशीविषपर्वता नदी भवति पश्चिमा । अनु-
 30 ल्लोमो प्रतिलोमो नाम महासमुद्रः । अनुल्लोमप्रतिलोमे महासमुद्रे मनुष्यावचरिति अनुल्लोम-
 प्रतिलोमा वायवो वान्ति । तत्र योऽसौ पुरुषो भवति महेशाख्यो महेशाख्यदेवतापरिगृहीतः,
 स महता पुण्यबलेन वीर्यबलेन चित्तबलेन महान्तं ध्रुवमास्थाप्य अनुल्लोमप्रतिलोममहासमुद्रं

मवतरति । स यन्मासेन गच्छति, तदेकेन दिवसेन प्रत्याह्वियते । एवं द्विः त्रिः । ह्वियमाणश्च
 प्रत्याह्वियमाणश्च यदि मध्यमासमुदकधारां प्रतिपद्यते, एवमसौ मैत्रीबलपरिगृहीतो लोकहितार्थ-
 मभ्युद्गम्योत्तरति, निस्तरति, अभिनिष्क्रमति । अनुलोमप्रतिलोमं महासमुद्रं समतिक्रम्य
 अनुलोमप्रतिलोमो नाम पर्वतः । अनुलोमप्रतिलोमे महापर्वतेऽनुलोम्यावचरितेऽनुलोमप्रतिलोमा
 नाम वायवो वान्ति, यैः पुरुषस्तिमिरीकृतनेत्रो नष्टसंज्ञः संतिष्ठते । स वीर्यबलेनात्मानं 5
 संघार्य तस्मादेव महापर्वतादमोघां नामौषधीं समन्विष्य गृहीत्वा नेत्रे अक्षयित्वा शिरसि
 बद्ध्वा समालम्ब्य अनुलोमप्रतिलोमं नाम महापर्वतमभिनिष्क्रमितव्यम् । सचेदेतं विधिमनु-
 तिष्ठते, नास्य संग्रहो भवति, खस्तिक्षेमेणातिक्रमस्यनुलोमप्रतिलोमं महापर्वतम् । सचेदेवं
 विधिं वा नानुतिष्ठति औषधीं वा न लभते, लब्धा वा न गृह्णाति, स षण्मासान् मुञ्चति,
 उन्मादमपि प्राप्नोति, उच्छ्वस्य वा कालं करोति । अनुलोमप्रतिलोमं महापर्वतं समति- 10
 क्रम्य आवर्तो नाम महासमुद्रः । तत्र वैरम्भक्ता वायवो वान्ति यैस्तदुदकं भ्राम्यते । तत्र
 योऽसौ पुरुषो भवत्युदारपुण्यविपाकमद्देशाख्यो देवतापरिगृहीतः, स महता पुण्यबलेन
 वीर्यबलेन चित्तबलेन कायबलेन महान्तं ध्रुवमास्थाय आवर्तं महासमुद्रमवरति । स एक-
 स्मिन्नावर्ते सप्तकृत्वो भ्रामयित्वा निरुच्यते । योजनं गत्वा द्वितीये आवर्ते उन्मज्जते । स
 तस्मिन्नावर्ते सप्तकृत्वो भ्रामयित्वा निरुच्यते । एवं द्वितीये तृतीये चतुर्थे पञ्चमे षष्ठे आवर्ते 15
 सप्तकृत्वो भ्रामयित्वा निरुच्यते, योजनं गत्वा उन्मज्जते । एवमसौ मैत्रीबलपरिगृहीतो लोक-
 हितार्थमभ्युद्गत उत्तरति निस्तरत्यभिनिष्क्रमति । आवर्तं महासमुद्रमभिनिष्क्रम्य आवर्तो
 नाम पर्वतोऽनुलोम्यावचरितः । तत्र शङ्खो नाम राक्षसः प्रतिवसति रौद्रः परप्राणहरो महाबलो
 महाकायः । तस्योपरिष्ठाद्योजनमात्रे शङ्खनाभी नामौषधीं दिवा धूमायते रात्रौ प्रज्वलति ।
 सा नागपरिगृहीता तिष्ठति । स खलु नागो दिवा खपिति रात्रौ चरति । तत्र तेन पुरुषेण 20
 दिवा सुखसुप्तस्य नागस्य आत्मानं समनुरक्षता नागशरीरमविहिठयता औषधिबलेन मद्भबलेन
 पुण्यबलेन शङ्खनामी औषधीं ग्रहीतव्या । गृहीत्वा नेत्रे अक्षयित्वा शिरसि बद्ध्वा समालम्ब्य
 आवर्तः पर्वतोऽधिरोढव्यः । सचेदेतां विधिमनुतिष्ठति, खस्तिक्षेमेणातिक्रमति आवर्तं पर्वत-
 मविहिठितः शङ्खनामेन राक्षसेन । सचेदेतां विधिं नानुतिष्ठति, औषधीं वा न लभते, लब्धा
 वा न गृह्णाति, तमेन शङ्खनामो राक्षसः पञ्चत्वमापादयति । आवर्तं पर्वतमतिक्रम्य नीलोदो 25
 नाम महासमुद्रः । गम्भीरोऽयं गम्भीरावभासः । नीलोदे महासमुद्रे ताराक्षो नाम राक्षसः
 प्रतिवसति रत्नेनेत्रः प्रदीप्तशिरोरुहो विहृतचरणदशननयनः पर्वतायतकुक्षिः । सचेत्
 खपिति, विवृतान्मस्य नेत्राणि भवन्ति, तद्यथा अचिरोदितो मास्करः । औदारिकाश्चास्य
 आश्वासप्रश्वासा गुरुगुरुकाः प्रवर्तन्ते यथा मेघस्य गर्जतोऽश्वान्यां च स्फूर्जन्त्यां शब्दः ।
 यदा जागर्ति, निमीलितान्यस्य भवन्ति नेत्राणि । तत्र तेन पुरुषेण तस्मादेव समुद्रकुला- 30
 न्महामकरिनामौषधीं समन्विष्य गृह्णा नेत्रे अक्षयित्वा शिरसि बद्ध्वा समालम्ब्य महान्तं ध्रुव-
 मास्थाय सुप्तं ताराक्षं दकराक्षसं विदित्वा पूर्वबुद्धमापितामेरुष्वां नाम महाविधामुच्चारयता

C 104

C 10

- मघ्नपदा ढकराश्रसम्पत्पेन गन्तव्यम् । सचेदेता विधिं नातुतिष्ठति, औपधीं वा न लभते, लब्धां वा न गृह्णाति, तमेन नाराक्षो ढकराश्रस ओज वा घटयति, चित्तं वा क्षिपति, सर्वेण वा मर्धं जीविताद्वयपरोपयति । नीलोद महासमुद्रं समतिक्रम्य नीलोदो नाम महापर्वतः । तत्र नीलप्रीवो नाम राक्षसः प्रनिवसति पञ्चजनपरिवार उग्रतेजा रौद्रः परप्राणहरः । नीलोदो महा-
 ५ पर्वत एकनीलोऽवण्डोऽष्टिद्वोऽनुपिर. सहृत् एकधनः । अधीदानीमनिमिषं पश्यतो नेत्राणि व्याव्राधयते, मूर्च्छां च संजनयति । तस्योपरिष्टाद्योजनमात्रेऽमेवा नामौपधी विचित्ररूपा । सा नागपरिगृहीता तिष्ठति । स खलु नागो दृष्टिविपोऽपि खासविपोऽपि स्पर्शविपोऽपि दष्टा-
 विपोऽपि । यदा खपिति, तदा धूमायने । यः खलु तेन धूमेन मृगो वा पक्षी वा स्पृश्यते, स पञ्चत्वमापद्यते । तत्र तेन पुरुषेण शिरःस्थानेनोपोषितेन भ्रात्रयना करुणायता अव्यापनेन
 १० चित्तेनामान समनुरक्षता नागशरीरगविहेटयता औपधी प्रहतिष्यता । गृहीत्वा नेत्रे अङ्घ्रिविवा शिरमि बद्धा समालम्ब्य अनेन विधिना जानतातुष्टितेन नीलोदः पर्वतोऽभिरोढव्यः । तिमिर न भविष्यति, मूर्च्छां च न भविष्यति । न चास्य गुणकाः शरीरे प्रहरिष्यन्ति । सचेदेतां विधिं नातुतिष्ठति, औपधीं वा न लभते, लब्धां वा न गृह्णाति, तमेन नीलप्रीवो राक्षसः पञ्चत्वमापादयिष्यति । नीलोदं पर्वतं समतिक्रम्य वैरम्भो नाम महासमुद्रः । वैरम्भे महासमुद्रे
 १५ वैरम्भा नाम वायव्यो यान्ति येन तद्बुद्धकं क्षोभ्यते, यत्रागनिर्मकरकच्छपवच्छुक्ताशुमारादीनां प्रेतपिशाचकुम्भाण्डकटपूतनादीनां कः पुनर्वादो मनुष्याणाम् । तमुत्सृज्य उत्तरेण वैरम्भस्य महासमुद्रस्य महती ताम्रादवी अनेकयोजनायामवितारा । तस्यास्ताम्रादव्या मध्ये महत् सान्धवन मह्योदपानम् । तत्र ताम्राक्षो नाम अजगरः प्रनिवसति रौद्रः परप्राणहरः परम-
 दुर्गन्धः पद्मयोजनायामः । न पण्मासान् खपिति । यदा खपिति, तदा अस्य योजन सामन्-
 २० केन व्याख्या स्फुरिता तिष्ठति, यदा जागर्ति, अल्पास्य व्याध भवति । तस्योपरिष्टादगहान् वेणुगुण्डः । नमिन् वेणुगुण्डे महत्स्यशिला । ता वीर्यवन्देन उग्राय गृहा । तस्यां गृहाया सम्भोनी नामौपधी । सा रात्रिदिनस्य प्रवर्तति । तां गृहीत्वा नेत्रे अङ्घ्रिविवा शिरमि बद्धा समालम्ब्य गुप्तं ताम्राक्षमजगरं विदित्वा औपधीबलेन मघ्नवन्देन वा अजगरभजनसमीपेन गन्तव्यम् । सचेदेता विधिमनुतिष्ठति, खन्निक्षेमाभ्यामतिक्रम्य अधिदृष्टिन्नाम्राक्षेणाजगेण
 २५ ततः पश्चान्मूलकानि भक्षयता गन्तव्यम् । मांती ताम्रादवीपतिरस्य तम पर्वताः कण्टक-
 वेणुप्रतिच्छन्नाः । तत्र तेन पुरुषेण नामरुद्रैः पार्दा बद्धा नान् पर्वतान् वीर्यवन्देन लङ्घयता मघ्न श्रान्तयः । तागां नीले मग्नान्मदीयनम् । ततः शान्मदीयनः एता बद्धा अभि-
 नर्तान्कर्तव्यं वा अपृष्टानां पानीयम् । सचेत् स्पृष्टात्, मर्दद्भीयते । मघ्न क्षान्तदीः समतिक्रम्य त्रिशङ्कनाम पर्वतम् । त्रिशङ्कं पर्वतं त्रिशङ्कं नाम मण्ड्यान्नीयः सुनीयः ।
 ३० मन्मथेन पुरुषेण नामरुद्रैर्वेत्त्राभे. पार्दा बद्धा प्रतिक्रान्तव्यम् । त्रिशङ्कं पर्वतमतिक्रम्य त्रिशङ्क-
 नां मदी । त्रिशङ्कं नाम कण्ड्यान्नीयः अष्टादशमण्ड्या उदयेऽन्तर्गमनार्थिनः । मघ्न तेन पुरुषेण एता मण्ड्यान्नीयः । तां बद्धा अभिनर्तव्यमपृष्टानां पानीयम् । मन्मथं पर्वतम् ।

तत्रैवानयेन व्यसनमापद्यते । यथा त्रिशङ्कुः पर्वतः, एवं त्रिशङ्कुका नाम नदी । एवमय-
स्त्किलः पर्वतोऽयस्त्किला नाम नदी । अयस्त्किलानदीमतिक्रम्य अष्टादशवक्त्रो नाम पर्वतः ।
उच्छ्रितश्च सर्वतः संवृतोऽद्धारकश्च । अस्य न किञ्चित् निस्तरणमन्यत्र वृक्षाप्राद्
वृक्षमधिकृष्ट गन्तव्यम् । अष्टादशवक्त्रं पर्वतमतिक्रम्य अष्टादशवक्त्रिका नाम नदी ग्राहमकरा-
कुला संवृता च । तत्र वेत्रपाशं बद्धा अतिक्रमितव्यम् । सचेत् पतति, अनयेन व्यसन- ६
मापद्यते । अष्टादशवक्त्रिकां नदीमतिक्रम्य शृङ्गो नाम पर्वतः । शृङ्गः पर्वतो मृदुरुच्छ्रितो-
ऽद्धारकश्च । न चास्य किञ्चिन्निस्तरणम् । तत्रायस्त्कीलानां कोट्यातिक्रमितव्यम् । शृङ्गं
पर्वतमतिक्रम्य शृङ्गना नाम नदी ग्राहमकराकुला । संवृता च सा नदी । तत्र वेत्रपाशान्
बद्धा अतिक्रमितव्यम् । सचेत् पतति, अनयेन व्यसनमापद्यते । शृङ्गानां नदीमतिक्रम्य धूमनेत्रो
नाम पर्वतो धूमायते संधूमायते । येन खलु तेन धूमेन मृगा वा पक्षिणो वा स्पृश्यन्ते, 10
पञ्चत्वमापद्यन्ते । धूमनेत्रः पर्वत उच्छ्रितो महाप्रपातोऽद्धारकश्च । तत्र तेन पुरुषेण गुहा
पर्यैपितव्या । गुहां समन्विष्य तेनात्र गुहाद्वारमौषधिवलेन मञ्जवलेन च मोक्षव्यम् । सा च
खलु गुहा आशीविषपरिपूर्णा तिष्ठति । ते खलु आशीविषा दृष्टिविषा अपि, स्पर्शविषा अपि ।
धूमनेत्रस्य पर्वतस्योपरिष्ठान्महदुदकपल्लवम् । तस्मिन्नुदकपल्लवे महत्प्रमशिला । तां
वीर्यवलेनोत्पाद्य गुहा । तस्यां गुहायां संजीवनी नामौषधी ज्योतीरसश्च मणिर्दीपप्रमासः । 15
तामौषधीं गृहीत्वा सशीर्षपादं समालुम्य तां चौषधीं गृहीत्वा गुहा प्रवेष्टव्या । औषधीवलेन
मञ्जवलेन औषधीप्रमावाञ्चाशीविषाः काये न क्रमिष्यन्ति । एवं हि तस्मात् पर्वता-
विस्तरणं भविष्यति । धूमनेत्रपर्वतमतिक्रम्य सप्ताशीविषपर्वताः । औषधीवलेन मञ्जवलेन
च सप्ताशीविषपर्वता अतिक्रमितव्याः । सप्ताशीविषपर्वतानतिक्रम्य सप्ताशीविषनद्यः । तीक्ष्ण-
गन्धा नाम तत्राशीविषाः । तत्र तेन पुरुषेण मांसपेयान्वेषितव्या । तासामाशीविषनदीनां 20
तीरे शास्मलीवनम् । ततः शास्मलीफलकैः पुत्रं बद्ध्वा मांसपेया आत्मानमाच्छाद्य अधिरोढ-
व्यम् । ततस्ता आशीविषा मांसगन्धेन पारात् पारं गमिष्यन्ति । सप्ताशीविषमतिक्रम्य
महान् सुषावदातः पर्वतः, उच्चश्च प्रगृहीतश्च । सोऽधिरोढव्यः । तत्र द्रक्ष्यसि महान्तं
सौवर्णभूमिं पृथिवीप्रदेशं पुष्पफल्छायावृक्षोपशोमितम् । रोहितकान् जनपदान् ऋद्धांश्च
क्षेमांश्च सुमिक्षांश्च आकीर्णबहुजनमनुष्यांश्च । रोहितकं च महानगरं द्वादशयोजनायाम् 25
सप्तयोजनविस्तृतं सप्तप्रकारपरिक्षितं द्वापष्टिद्वारोपशोमितं भवनशतसहस्रविराजितं सुविविक्त-
रथावीथिचत्वरश्वाटकान्तरापणम् । वीणा वल्लिका महती सुषोषकैः श्रोत्राभिरामैश्च
गीतध्वनिमिरुपरतप्रयोगं नानापण्यसंवृद्धं नित्यप्रमुदितजनौघस्तुल्लं त्रिदशेन्द्रोपेन्द्रसदृशो-
द्यानसमापुष्करिणीसंपन्नं कादम्बर्यसकारणवचक्रवाकोपशोमिततटार्गं रोहितकं महाराजा-
प्युषितं महापुरुषवणिमिसेवितम् । यत्र मयः सार्धवाहः प्रतिवसति अभिरूपो दर्शनीयः 30
प्रासादिकः पण्डितो व्यक्तो मेधावी आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो
वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी द्वीपान्तरद्वीपगमनविधिबो महासमुद्रयानपात्र-

यायी । स ते वदरद्वीपमहापत्तनस्य प्रवृत्तिमाख्यास्यति, निमित्तानि च दर्शयिष्यति । यथोक्तं च विधिमुद्यमसि, न च खेदमापत्स्यसे । एवं महासार्धवाह परमदुष्करकारक इमां सुमेरुमलयमन्दरसदृशीं दृढां प्रतिज्ञां निस्तरिष्यसि । इयं च महाप्रतिज्ञा शक्रव्रजादीनामपि दुष्करा, प्रागेव मनुष्यभूतानाम् ॥

- ५ इत्युक्त्वा सा देवता तत्रैवान्तर्हिता । अथ सुप्रियः सार्धवाहः सुप्तप्रतिलुब्धो देवता-
वचनं श्रुत्वा परमविस्मयमापन्नश्चिन्तयति—नूलमनया देवतया अनेकैरेवंविधैः परमदुष्कर-
शतसहस्रैर्वदरद्वीपयात्रा साधितपूर्वा भविष्यति । यदि तावत् साधिता, दुष्करकारिका इयं
देवता । अथ साध्यमाना, दृष्टाः परमदुष्करकारकास्ते मनुष्याः, यैरेनैर्दुष्करशतसहस्रैर्वदर-
द्वीपयात्रा साधिता । अतिदुष्करं चैतदस्माभिः करणीयम् । अथवा यद्यप्यहं लोकहितार्थे
१० प्रतिपद्येयम्, सफलो मे परिश्रमः स्यात् । यथा अनेकैर्दुष्करशतसहस्रैर्वदरद्वीपमहापत्तन-
यात्रां साधयिष्यामि, परं लोकानुग्रहं करिष्यामि । तेऽपि मनुष्याः, यैरेनैर्दुष्करशतसहस्रै-
र्वदरद्वीपयात्रा साधितपूर्वा । अहमपि मनुष्यः । तैः साधिता । कस्मादहं न साधयिष्यामी-
त्यनुविचिन्त्य सुप्रियो महासार्धवाहो दृढप्रतिज्ञो दृढवीर्यपराक्रमोऽनिक्रितोत्साह उदारपुण्य-
विपाकमहेशाख्यो लोकहितार्थमभ्युद्गतो यथोपदिष्टोद्देशस्थृतिपरिगृहीतो दृढप्रतिज्ञा समस्तु-
१५ स्थूल महता वीर्यबलेन एकाकी अद्वितीयव्यवसायो यथोपदिष्टानि पञ्चान्तरद्वीपशतानि
समतिक्रामति । सप्त महापर्वतान्, सप्त महानद्यो विहारेण सर्वाणि संकटानि यथोक्तेन
विधिना मूलकन्दफलाहारो गुणवति फलके बद्ध्वा परिपूर्णैर्द्वादशभिर्षेपै रोहितकं महानगर-
मनुप्राप्तः । उच्यते स्थित्वा अन्यतमं पुरुषमामन्त्रयते—कश्चिद्भ्योः पुरुष अस्मिन् रोहितके
महानगरे भयो नाम सार्धवाहः प्रतिवसति ? स एवमाह—अस्ति भोः पुरुष । किं तर्हि महा-
२० व्याधिना प्रसूतः । स्थानभेदद्विचिन्ते यत्तेनैवाबाधेन कालं करिष्यतीति । अथ सुप्रियस्य
महासार्धवाहस्यैतदभवत्—मा हैव भयो महासार्धवाहोऽदृष्ट एव कालं कुर्यात् । को मे
व्यपदेशं करिष्यति तस्य वदरद्वीपमहापत्तनस्य गमनायेति विदित्वा त्वरितत्वरितं येन भवत्य
सार्धवाहस्य निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । स द्वारे निवार्यते, न लभते प्रवेशं महासार्धवाह-
दर्शनाय । धर्मता खलु कुशला बोधिसत्त्वस्तेषु तेषु शिल्पस्थानकर्मस्थानेषु । ततो वैभवं
२५ बोधयित्वा प्रविष्टः । अद्राक्षीत् सुप्रियो महासार्धवाहोऽरिष्टाच्यायेषु विदितवृत्तान्तः—मघः
सार्धवाहः षड्भिर्मरैः कालं करिष्यतीति विदित्वा सुप्रियो महासार्धवाहोऽधीत्य वैभमतानि
खयमेव मूलाण्डपत्रपुष्पफलमैपज्यान्यनुलोमिकानि व्यपदिशति स्म व्याधिबुधपशमार्षम् ।
परं चैनं तोपयति चित्राक्षरव्यञ्जनपदामिधानैः, शास्त्रबद्धाभिः कथाभिः, नानाश्रुतिमनोरथा-
३० न्यायिकाभिः संरक्षयति । दाक्ष्यदाक्षिण्याचार्यमाधुर्योपेतमुपस्थानकर्मणि सत्पुत्र इव पितरं
मत्तया गौरवेण श्रुञ्चते । ततो भवत्य सार्धवाहस्य क्षेमणीयतरं चाभूषापनीयतरं च ।
संज्ञा अनेन प्रतिलब्धा । अथ भवः महासार्धवाहः प्रतिलब्धसंज्ञः सुप्रियं महासार्धवाहमिद-
मवोचत्—कुतो भवान् ज्ञानविज्ञानसंपन्नोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः पण्डितो व्यक्तो

मेधावी पटुप्रचारः सर्वशास्त्रज्ञः सर्वशास्त्रविशारदः सर्वकलाभिज्ञः सर्वभूतरुतज्ञ इक्षितज्ञः ? किं जाल्मा भवान् ? किंगोत्रः ? केन वा कारणेन अमनुष्यावचरितं देशमन्यागतः ? एवमुक्तः सुप्रियः सार्धवाहः कथयति—साधु साधु महासार्धवाह । कालेऽस्मि महासार्धवाहेन जातिकुलगोत्रागमनप्रयोजनं पृष्ठः । अथ सुप्रियो महासार्धवाहो मधाय सार्धवाहाय जातिकुलगोत्रागमनप्रयोजनं विस्तरेणारोचयति स्म, परं चैनं विज्ञापयति—सार्धवाहानुभावादहं ५ बदरद्वीपमहापत्तनं पश्येयम् । एवमहं स्यात् परिपूर्णमनोरथो निस्तीर्णदृढप्रतिज्ञः सर्वसत्त्वमनोरथपरिभूरकः । अथ मधो महासार्धवाहः सुप्रियस्य महासार्धवाहस्याश्रुतपूर्वां परहितार्थमन्युचतां दृढप्रतिज्ञां श्रुत्वा परमविस्मयजातोऽनिमिषदृष्टिः सुचिरं निरीक्ष्य सुप्रियं महासार्धवाहमिदमवोचत्—तर्पणश्च भवान् धर्मकामश्च । आश्चर्यममानुषपराक्रमं ते पश्यामि, यो नाम भवान् जम्बुद्वीपादमनुष्यावचरितं पर्वतसमुद्रनद्योत्तरणं कृत्वा इहागतः, यत्रामनुष्याः 10 प्रलयं गच्छन्ति, प्रागेव मनुष्याः । देवं तद्भवन्तं पश्यामि देवान्यतमं वा मनुष्यवेषधारिणम् । न ते किञ्चिद्दुस्तरमसाध्यं वा । अपि तु अहं महाभ्याधिना प्रस्तो सुमुष्टः । मवांश्चायातः । अपि तु को भवतोऽयं परहितार्थेऽन्युचतस्यात्मपरिस्त्रागमपि न कुर्यात् ? तेन हि बलसंक्षिप्तं मङ्गलपोतं समुदानय, संवरं चारोपय, यदावयोर्यात्रायनं भविष्यतीति । एवं सार्धवाहेति सुप्रियो महासार्धवाहो मधाय महासार्धवाहाय प्रतिश्रुत्य मङ्गलपोतं समुदानीय संवरं चारोप्य 15 येन मधो महासार्धवाहस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य मधं सार्धवाहमिदमवोचत्—देव समुदानीतो मङ्गलपोतः, संवरं चारोपितम्, यस्येदानीं महासार्धवाहः कालं मन्यते । अथ मधो महासार्धवाहो बदरद्वीपमहापत्तनगमनकृतबुद्धिः खजनबन्धुवर्गपुत्रदारमित्रामाल्यज्ञातिसालोहितैः समुल्लवर्गेण च रोहितकराब्जा च निवार्यमाणोऽपि गुणवति फलके बद्धा आश्रु सुप्रिय-सार्धवाहसहायो मङ्गलपोतममिरुद्धा महासमुद्रमवतीर्णः । अथ मधो महासार्धवाहः सुप्रियस्य 20 महासार्धवाहस्य कथयति—अहं बाढगलानो न शक्यामि स्थितो गन्तुम् । तदर्हसि शय्यां कल्पयितुं यत्राहमपाश्रितो गमिष्यामीति । अपि तु अस्मिन् महासमुद्रे यावदेवंविधानि निमित्तानि भवन्ति उदकस्य वर्णसंस्थानानि च मम निवेदयितव्यानि । यथा अनेकानि योजनशतानि गत्वा अब्राह्मीत् सुप्रियो महासार्धवाह एकपाण्डरं पानीयम् । दृष्ट्वा पुनर्मधाय सार्धवाहाह्यारोचयति—यत्खलु महासार्धवाह जानीयाः, एकपाण्डरं पानीयं पश्यामि । एवमुक्ते 25 मधः सार्धवाहः कथयति—नैतन्महासार्धवाह एकपाण्डरं पानीयम् । अपि तु पश्यसि त्वं दक्षिणकेन महत्सुधापर्वतं यदिदं तस्यैतदनुभावेन पानीयं रक्षितम् । यत्रैकविंशतिघातुगोत्राणि, यं पत्तवा सुवर्णरूप्यवैदूर्याभिमिनिर्वर्तन्ते, यदेके जाम्बुद्वीपका मनुष्या रत्नान्यादाय प्रतिनिर्वर्तन्ते । इदं बदरद्वीपमहापत्तनस्य प्रथमनिमित्तम् । पुनरपि गच्छन् पश्यति सुप्रियो महासार्धवाहः शलवर्णं पानीयम् । दृष्ट्वा च पुनर्मधाय सार्धवाहाह्यारोचयति—यत् खलु महा- 30 सार्धवाह जानीयाः—शलवर्णं पानीयं दृश्यते । मधः सार्धवाहः कथयति—नैतच्छलवर्णं पानीयम् । पश्यसि त्वं दक्षिणकेन महच्छलवर्णं पर्वतम् । तस्यैतदनुभावेन पानीयं रक्षितम् ।

अत्राप्यनेकानि धातुगोत्राणि, यं पक्त्वा सुवर्णरूप्यवैदूर्यस्फटिकान्यभिनिर्वर्तन्ते, यदेके
जाम्बुद्वीपका मनुष्या रत्नान्यादाय प्रतिनिवर्तन्ते । इदं बदरद्वीपमहापत्तनस्य द्वितीयं
निमित्तम् । एवं लोहपर्वतास्त्रापर्वता रूप्यपर्वताः सुवर्णपर्वताः स्फटिकपर्वता वैदूर्य-
पर्वताः । अद्राक्षीत् सुप्रियो महासार्धबाहो नीलपीतलोहितावदातं पानीयम्, अन्तर्जले
५ च दीपार्चिपः पश्यति दीप्यमानाः । दृष्ट्वा च पुनर्मवाय सार्धबाह्यारोचयति—यत्खलु महा-
सार्धबाह जानीयाः—नीलपीतलोहितावदातं पानीयं दृश्यते, अन्तर्जले च दीपार्चिषो दीप्य-
मानाः । एवमुक्ते मघो महासार्धबाहः कथयति—नैतन्महासार्धबाह नीलपीतलोहितावदातं
पानीयम्, नाप्येते दीपा इव दीप्यन्ते । पश्यसि त्व दक्षिणेन चतुरन्तमयं पर्वतम् ।
तस्यैतदनुभावेन पानीयं रक्षितम् । येऽप्येते दीपा इव दीप्यन्ते, एतेऽन्तर्गता औषधो
१० दीप्यन्ते । अत्राप्यनेकानि धातुगोत्राणि, यं पक्त्वा सुवर्णरूप्यवैदूर्यस्फटिकान्यभिनिर्वर्तन्ते,
यत्रैके जाम्बुद्वीपका मनुष्या रत्नान्यादाय प्रतिनिवर्तन्ते । इदं बदरद्वीपमहापत्तनस्य दशमं
निमित्तम् । अपि तु महासार्धबाह इत्यन्वेबाहं बदरद्वीपमहापत्तनस्य दश निमित्तानि
जाने गमनं प्रति, अतः पुरेण न जाने । एवमुक्ते सुप्रियो महासार्धबाहः कथयति—कदा
बदरद्वीपमहापत्तनस्य गमनायान्तो भविष्यति ? एवमुक्ते मघः सार्धबाहः कथयति—
१५ मयापि सुप्रिय बदरद्वीपमहापत्तनं काल्येन न दृष्टम् । अपि तु मया श्रुतं पौराणानां
महासार्धबाहानामन्तिकार्ज्जीर्णानां वृद्धानां मङ्गलकानाम्—इतो जलमपहाय पश्चिमां दिशं
स्थलेन गम्यते । तेन चैवमभिहितम्, मरणान्तिकाश्वास्य वेदनाः प्रादुर्भूताः । ततः
सुप्रियाय महासार्धबाहाय कथयति—मरणान्तिका मे वेदनाः प्रादुर्भूताः । एतत्त्वं
मङ्गलपोतं तीरमुपनीय वेत्रपाशं बद्ध्वा मच्छरीरे शरीरपूजां कुरुष्व । ततः सुप्रियो महासार्ध-
२० बाहस्तं मङ्गलपोतं तीरमुपनीय वेत्रपाशं वज्राति । अत्रान्तरे मघो महासार्धबाहः कालगतः ।
अथ सुप्रियो महासार्धबाहो मघं सार्धबाहं कालगतं विदित्वा स्थले उत्थाप्य शरीरे शरीर-
पूजां कृत्वा चिन्तयति—मङ्गलपोतमारुह्य यास्यामीति । स च पोतो बाधुना वेत्रपाशं छित्त्वा
अपहृतः । ततः सुप्रियो महासार्धबाहश्चतुरन्तमयस्य पर्वतस्य दक्षिणेन पार्श्वेनाटव्यां स्थलेन
संप्रस्थितो मूलफलानि भक्षयमाणः । अनेकानि योजनानि गत्वा अद्राक्षीत् स्रग्धं पर्वत-
२५ मनुपूर्वप्रवणमनुपूर्वप्रागभारम् । न शक्यतेऽभिरोढुम् । ततः सुप्रियो महासार्धबाहो मधुना
पादौ प्रलिप्याभिरुदधश्च, अवतीर्णश्च, अनेकानि योजनानि गत्वा मूलफलाहारो गतः ।
स तत्र पश्यति महान्तं पर्वतमुखं च प्रगृहीतं च । निःसरणं पर्येवमाणो न लभते, न
चास्य कश्चिन्निःसरणव्यपदेष्टा । ततश्चिन्तापरः शयितः । तत्र च पर्वते नीलादो नाम
यक्षः प्रतिवसति । स संलक्षयति—अयं बोधिसत्त्वो लोकाहितार्थमुद्यतः परिक्रियते, यन्वह-
३० मस्य साहाय्यं कल्पयेयम् । इदमलुचिन्त्य सुप्रियं महासार्धबाहमिदमनोचत्—इतो महासार्ध-
बाह पूर्वेण योजनं गत्वा त्रीणि पर्वतशृङ्गाप्यनुपूर्वनिज्ञान्यनुपूर्वप्रवणान्यनुपूर्वप्रागभाराणि ।
तत्र त्वया वेत्रशिदा (?) बद्ध्वा अतिक्रमितव्यम् । अथ सुप्रियो महासार्धबाहः सुतप्रबुद्धो वेत्रशिदं

बद्धा तानि पर्वतशृङ्गाण्यतिक्रान्तः । भूयः संप्रस्थितोद्भाक्षीत् सुप्रियो महासार्धवाहः
स्फटिकपर्वतं शृङ्गं निरालम्बमगम्य मनुष्यमात्रस्य । न चास्योपायं पश्यति तं पर्वत-
मभिरोहणायेति विदित्वा चिन्तापरोऽहोरात्रमवस्थितः । तस्मिंश्च पर्वते चन्द्रप्रभो नाम
यक्षः प्रतिवसति । स चिन्तापरं सार्धवाहं विदित्वा लोकहितार्थमभ्युद्यतं महायानसंप्रस्थितं
प्रसन्नचित्तं चोपेक्षायासयति—न खलु महासार्धवाहेन विषादः करणीय इति । पूर्वेण 5
श्लोशमात्रं गत्वा महश्चन्दनवनम् । तस्मिंश्च चन्दनवने महत्सम्पत्तिः । तां वीर्यवलेनोत्पाप्य
गुहां द्रक्ष्यसि । तस्यां गुहायां प्रभास्वरा नामौषधी पञ्चगुणोपेता । तया गृहीतया नास्य
काये शङ्कं क्रमिष्यति, अमनुष्याश्चात्रतारं न लप्स्यन्ते, वलं च वीर्यं च संजनयति, आलोकं
च करोति । तेनालोकेन द्रक्ष्यसि चतुरङ्गमयं सोपानम् । तेन सोपानेन स्फटिकपर्वतमति-
क्रमितव्यम् । स्फटिकपर्वतमतिक्रान्तस्य ते प्रभास्वरा औषध्यन्तर्वास्यति । तत्र ते न 10
शोचितव्यं न क्रन्दितव्यं न परिदेवितव्यम् । अथ चन्द्रप्रभो यक्षः सुप्रियं महासार्धवाहं
समनुशास्य तत्रैवान्तर्हितः । अथ सुप्रियो महासार्धवाहश्चन्द्रप्रभेण महायक्षेण समाश्वास्य
आदेक्षितमार्गो यथोक्तेन विधिना स्फटिकपर्वतमतिक्रान्तः । अतिक्रान्तस्य चास्य प्रभास्वरा
औषध्यन्तर्हिता । भूयः संप्रस्थितोद्भाक्षीत् सुप्रियो महासार्धवाहः सौवर्णं महानगरमाराम-
संपन्नं पुष्करिणिसंपन्नम् । ततः सुप्रियो महासार्धवाहो नगरद्वारं गतः । यावद्वृद्धं नगरं 15
पश्यति । दृष्ट्वा च पुनरुद्यानं गत्वा चिन्तयति—यद्यप्यहं नगरमद्भाक्षम्, तदपि शून्यम् ।
कदा वदरद्वीपस्य महापत्तनस्यागमनायाध्वा भविष्यतीति विदित्वा शयितः । अथ सा
पूर्वदेवता सुप्रियं महासार्धवाहं दुर्मनसं विदित्वा राज्ञ्याः प्रत्युषसमय उपसंक्रम्य समाश्वास्य
उत्कर्षयति—साधु साधु महासार्धवाह, निस्तीर्णानि ते महासमुद्रपर्वतनदीकान्ताराणि मनुष्या-
मनुष्यागम्यानि । संप्रातोऽसि वदरद्वीपमहापत्तनं मनुष्यामनुष्यानवचरितं महेशाख्य- 20
पुरुषाद्युपितम् । किं तर्हि न सांप्रतमप्रमादः करणीयः । इन्द्रियाणि च गोपयितव्यानि
चक्षुरादीनि, कायगता स्मृतिर्भावयितव्या । श्लेष्मते नगरद्वारं त्रिकोटयितव्यम् । ततश्चतस्रः
किन्नरकन्या निर्गमिष्यन्ति अभिरूपा दर्शनीयाः प्रासादिकाश्चातुर्यमाधुर्यसंपन्नाः सर्वाङ्ग-
प्रसङ्गोपेताः परमरूपाभिजाताः सर्वालंकारविभूषिता हसितरमितपरिचारितनृत्तगीतवादित्र-
कलासम्पन्नाः । तास्वामस्पर्धसुपलायन्ति, एवं च वक्ष्यन्ति—एतु महासार्धवाहः । स्वागतं 25
महासार्धवाह, अस्माकमस्त्राभिनीनां स्वामी भव, अपतितानां पतिरल्यनानां लयनोऽद्वीपानां
द्वीपोज्जाणानां त्राणोऽश्चरणानां शरणमपरायणानां परायणः । इमानि च तेऽजगृहाणि
पानगृहाणि वनगृहाणि शयनगृहाण्यारामरमणीयानि, प्रभूतानि च जाम्बुद्वीपकानि रत्नानि,
तथया—मणयो मुक्ता वैदूर्यशङ्खशिलाप्रवालरजतजातरूपमस्मरगर्भमुत्सारगह्वो लोहितिका
दक्षिणावर्ताः । एतानि च ते रत्नानि । त्वं चास्माभिः सार्धं श्रीढक्ख रमस्स परिचारयस्व । 30
तत्र ते तासु मातृसंज्ञा उपस्थापयितव्या, भगिनीसंज्ञा द्रुहितृसंज्ञा उपस्थापयितव्या ।
दशाकुशलाः कर्मपथा विगर्हितव्याः, दश कुशलाः कर्मपथाः संवर्णयितव्याः । सुवह्वपि ते

प्रलोक्यमानेन रागसंज्ञा नोत्पादयितव्या । सचेदुत्पादयिष्यसि तत्रैवानयेन व्यसनमापत्स्यसे ।
 सूपस्थितस्फुटेस्तव सफलः श्रमो भविष्यति । यद्यपि ते सुभाषितसार्धमणिं प्रयच्छेयुः,
 ततस्त्वया निपुणं प्रष्टव्याः—अस्य रत्नस्य मगिन्यः कोऽनुभाव इति । एवं द्वितीयं किन्नर-
 नगरमनुप्राप्तस्याद्यै किन्नरकन्या निर्गमिष्यन्ति, तासां पूर्विकानामन्तिकवादभिरूपतराश्च ।
 ५ तत्रापि ते एषानुपूर्वीं करणीया । यावच्चतुर्थकिन्नरनगरप्राप्तस्य ते द्वात्रिंशत् किन्नरकन्या
 निर्गमिष्यन्ति तासां पूर्विकानामन्तिकवादभिरूपतराश्च दर्शनीयतराश्च प्रासादिकतराश्चाप्सरसः-
 प्रतिस्पर्धिन्यः । शतसहस्रशोमिता भविष्यन्ति । तत्रापि ते एषैवानुपूर्वीं करणीया । इत्युक्तवा
 सा देवता तत्रैवान्तर्हिता ॥

अथ सुप्रियो महासार्धवाहः प्रमुदितमनाः सुखप्रतिबुद्धः काल्यमेवोत्थाय सौवर्णं
 10 किन्नरनगरमनुप्रातः । द्वारमूलमुपसंक्राम्य त्रिकोटयति । ततः सुप्रियेण महासार्धवाहेन
 त्रिकोटिते द्वारे चतस्रः किन्नरकन्या निर्गता अभिरूपा दर्शनीयाः प्रासादिकाश्चाद्युर्ममाधुर्य-
 संपन्नाः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेताः परमरूपाभिजाता हस्तिरमितपरिचारितनृत्तगीतवादित्रकलाख-
 मिन्नाः । ता एवमाहुः—एतु महासार्धवाहः । खागतं महासार्धवाह । अस्माकमखामिनीनां
 15 खासी भव, अपतीनां पतिरल्यनानां ल्यनोऽङ्गीपानां द्वीपोऽशरणानां शरणोऽज्ञानानां
 त्राणोऽपरायणानां परायणः । इमानि च तेऽन्नगृहाणि पानगृहाणि वस्त्रगृहाणि शयनगृहा-
 ष्यारामरमणीयानि वनरमणीयानि पुष्करिणीरमणीयानि च । जाम्बुद्वीपकानि रत्नानि, तथया—
 मणयो मुक्ता वैदूर्यशङ्खशिलाप्रवालजतजातरूपमश्मगर्भो मुसारगल्बो लोहितिका दक्षिणा-
 वर्ताः एतानि च । त्वं चास्माभिः सार्वं श्रीढस्त्र रमस्त्र परिचारयस्त्र । अथ सुप्रियं महा-
 सार्धवाहं सूपस्थितस्फुटं ताः किन्नरकन्याः सर्वाङ्गैरनुपरिगृह्य सौवर्णं किन्नरनगरं प्रवेक्ष्य
 20 प्रासादमभिरोप्य प्रवृत्त एवासने निषादयन्ति । निषण्णः सुप्रियो महासार्धवाहो दशा-
 कुशलान् कर्मपथान् विगर्हति, दश कुशलान् कर्मपथान् संवर्णयति, सुबह्वपि प्रलोक्यमानो न
 शक्यते स्खलयितुम् । तुष्टाश्च ताः किन्नरकन्याः कथयन्ति—आश्चर्यं यत्रेदानीं दहरश्च भवान्
 धर्मकामश्च । न च कामेषु सज्जसे वा बध्यसे वा । प्रभूतैश्च रत्नैश्च प्रवारयन्ति । धर्मदेशना-
 वज्जिताश्च एकं सौमासिनिकं रत्नमनुप्रयच्छन्ति । ततः सुप्रियो महासार्धवाहस्तस्य रत्नस्य
 25 प्रभावाच्चेषी कथयति—अस्य रत्नस्य मगिन्यः कोऽनुभाव इति । ताः कथयन्ति—यत्खुल सार्ध-
 वाह जानीया—तदेव पोषधे पञ्चदश्यां शिरःस्नात उपोषधोषित इदं मणिरत्नं ध्वजमपि आरोप्य
 योजनसहस्रं सामन्तकेन यो येनार्थी भवति हिरण्येन वा सुवर्णेन वा अग्नेन वा वज्रेण वा
 पानेन वा अलंकारविशेषेण वा द्विपादेन वा चतुष्पादेन वा यानेन वा बाहनेन वा धनेन
 वा धान्येन वा, स चित्तमुत्पादयतु, वाचं च निश्चारयतु । सहचिन्तोत्पादाद् वाग्निधारणेन
 30 यथेप्सिताश्चोपकरणविशेषा आकाशादवतरिष्यन्ति । अयमस्य रत्नस्यानुभावः । अथ सुप्रियो
 महासार्धवाहस्ताः किन्नरकन्या धर्म्या कथया संदर्श्य समादाय्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य मातु-
 भगिनीद्वहिदुवद् प्रतिसंभोष सौवर्णाद् किन्नरनगराद् प्रतिनिष्क्रान्तः । अग्राक्षीत् सुप्रियो

महासार्धबाहो रूप्यमयं किन्नरनगरमारामसंपन्नं वनसंपन्नं पुष्करिणीसंपन्नम् । तत्रापि सुप्रियेण सार्धबाहेन त्रिकोटिते द्वारेऽद्यै किन्नरकन्या निर्गताः । ता अप्येवमाहुः—एतु महासार्धबाहः । खागतं महासार्धबाहाय । अस्माकमस्त्रामिकानां स्वामी भव, पूर्ववच्चामिपि धर्मदेशनावर्जितामिस्त्राद्विशिष्टतरं द्विसाहस्रयोजनवर्षकं मणिरत्नमनुप्रदत्तम् । तत्रापि सुप्रियो महासार्धबाहस्ताः किन्नरकन्या धर्म्यया कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य मातृमणिनीदुहितृ- ४ वत् प्रतिसंमोह रूप्यमयात् किन्नरनगरात् प्रतिनिष्क्रान्तो यावत् तृतीयं वैद्वयमयं किन्नरनगरमनुप्राप्तः । तत्रापि सुप्रियेण सार्धबाहेन त्रिकोटिते द्वारे षोडश किन्नरकन्या निर्गताः, तासां पूर्विकानामन्तिकादभिरूपतराश्च प्रासादिकतराश्च । ता अपि धर्मदेशनावर्जितास्तत एव विशिष्टतरं सौमासिनिकं त्रिसाहस्रयोजनिकं रत्नमनुप्रयच्छन्ति । ततः सुप्रियो महासार्धबाहस्तास्य रत्नस्य प्रभावान्वेषी कथयति—अस्य रत्नस्य मणिन्यः कोऽनुभाव इति ? किन्नरकन्याः 10 कथयन्ति—पूर्ववत् । सुप्रियो महासार्धबाहस्ताः किन्नरकन्या धर्म्यया कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य मातृमणिनीदुहितृवत् प्रतिसंमोह तृतीयात् किन्नरनगरात् प्रतिनिष्क्रान्तः । अद्राक्षीत् सुप्रियो महासार्धबाहश्चतुर्थं चतुरत्नमयं किन्नरनगरमारामोद्यानप्रासाददेवकुलपुष्करिणीतडागसुविभक्तस्थानीषीचत्वरश्मद्भाटकान्तरापणसुरचितगन्धेज्ज्वलं नानागीतवादितयुक्- 15 तिमधुरस्वरवज्रवैद्वयशातकुम्भमयप्राकारतोरणोपशोभितम् । द्वारं त्रिकोटयति । ततः सुप्रियेण सार्धबाहेन त्रिकोटिते द्वारे द्वात्रिंशत् किन्नरकन्या निर्गताः, तासां पूर्विकानामन्तिकादभिरूपतराश्च दर्शनीयतराश्चाप्सरसप्रतिस्पर्धिन्यः शतसहस्रशोभिताः । ता अप्येवमाहुः—एतु महासार्धबाहः । खागतं महासार्धबाहाय । अस्माकमस्त्रामिकानां स्वामी भव, अपतीनां पति- 20 रत्नयनानां लयनोऽप्रीपानां द्वीपोऽपरणानां शरणोऽप्राणानां त्राणोऽपरायणानां परायणः । इमानि च तेऽनगृहाणि पानगृहाणि वस्त्रगृहाणि शयनगृहाप्यारामरमणीयानि वनरमणी- 25 यानि पुष्करिणीरमणीयानि । प्रभूतानि च जाम्बुद्वीपकानि रत्नानि, तच्चथा—मणयो मुक्ता वैद्वयशङ्खशिलाप्रवालरजतं जातरूपमम्भगर्भो सुसारगत्वा जेह्मितिका दक्षिणावर्ताः । एतानि च ते वयं च । अस्माभिः सार्धं त्रीढस्य रमस्य परिचारयस्व । तत्रापि सुप्रियो महासार्धबाहः स्थितस्तत्प्रतिस्ताः किन्नरकन्या विविधैर्धर्मपदव्यञ्जनैः परितोषयामास । 30 तुष्टाश्च ताः किन्नरकन्याः सुप्रियं महासार्धबाहं सर्वज्ञैरनुपरिगृह्य चतुरत्नमयं किन्नरनगर- 35 मनुप्रवेक्ष्य प्रासादमभितोष्य प्रवृत्त एवांसने निषादयन्ति । निषण्णः सुप्रियो महासार्धबाहो दशकुशलान् कर्मपथान् विगर्हति, दश कुशलान् कर्मपथान् संवर्णयति, सुबह्वपि प्रलोभ्यमानो न शक्यते स्खलयितुम् । तुष्टाश्च ताः किन्नरकन्याः कथयन्ति—आश्चर्यं यत्रेदानीं दहरश्च भवान् धर्मकामश्च । न च कामेषु सज्जसे वा बध्यसे वा । प्रभूतैश्च रत्नैः प्रवारयन्ति । ता अपि धर्मदेशनावर्जिताः सौमासिनिकं जाम्बुद्वीपप्रधानमनर्थ्यमूल्यमनन्तगुण- 40 प्रभावं बदरद्वीपमहापत्तने सर्वस्वभूतं रत्नमनुप्रयच्छन्ति । एवं च कथयन्ति—हृदमस्माकं महासार्धबाह मणिरत्नं बदरेण भ्रात्रा किन्नरराज्ञा अनुप्रदत्तम्, अस्मिन् बदरद्वीपमहापत्तने ६० १०

चिह्नमृतमालक्ष्यमृतं मण्डनमृतं च । ततः सुप्रियो महासार्धबाहः कथयति-अस्य रत्नस्य कोऽनुभाव इति । ताः कथयन्ति-यत्खलु महासार्धबाह जानीया-इदं मणिरत्नं तदेव पोपघोषितो ध्वजप्रे वद्धा आरोप्य कृत्स्ने जम्बुद्वीपे घण्टावघोषणं करणीयम्-शृण्वन्तु मन्त्रतो जम्बुद्वीपनिवासिनः क्षीमनुष्याः, शुष्माक यो येनार्थो उपकरणविशेषेण हिरण्येन वा ६ सुवर्णेन वा रत्नेन वा अग्नेन वा पानेन वा वस्त्रेण वा भोजनेन वा अलङ्कारविशेषेण वा द्विपदेन वा चतुष्पदेन वा बाहनेन वा यानेन वा घनेन वा धान्येन वा, स चित्तमुत्पादयतु, वचनं च निश्चारयतु । सहचित्तोत्पादाद्वाग्निश्चरणेन च यथेप्सिताश्चोपकरणविशेषा अस्य रत्नस्यानुभावादाकाशादवतरिष्यन्ति । अयं तु प्रतिविशेषः-यानि चास्य लोकेभ्यः मवन्ति महामयानि, तद्यथा-राजतो वा चौरतो वा अग्नितो वा उदको वा मनुष्यतो वा अमनुष्यतो १० वा सिंहतो वा व्याघ्रतो वा द्वीपतरङ्गुतो वा यक्षराक्षसप्रेतपिशाचकुम्भाण्डपूतनकटपूतनतो वा, ईतयोपद्रवो वा, उपसर्गो वा, अनादृष्टिर्वा दुर्भिक्षमयानि वा, अस्मिन्नुच्छिन्ने रत्नविशेषे इम ईतयोपद्रवा न भविष्यन्ति । इत्युक्तवा ताः किन्नरकन्याः सुप्रियं महासार्धबाहं संराधयामाहुः-साधु साधु महसार्धबाह, निस्तीर्णानि महासमुद्रपर्वतमदीकान्तराणि । प्रेरिता ते दृढमुप्रतिष्ठा । सफळीकृता ते श्रद्धा । ते गोपितानीन्द्रियाणि । साविता वदरद्वीपमहापत्तन- १५ यात्रा । अधिगतं ते सर्वजनमनोरथसंपादकं जम्बुद्वीपप्रधानं रत्नविशेषम् । अपि तु येन त्वं पथेनागतः, अमनुष्यास्तावत् प्रलयं गच्छेयुः प्रागेव मनुष्याः । अन्येदेव वयं सम्भर्गं व्यपदेक्ष्यामः क्षिप्रं वाराणसीगमनाय । तच्छृणु, मनसि कुरु, भाषिष्यामः-इतः पश्चिमे दिग्भागे सप्त पर्वतानतिक्रम्य महापर्वत उच्चः । तस्मिन् पर्वते लोहिताक्षो नाम राक्षसः प्रतिवसति रौद्रः परप्राणहरः । रा च पर्वतोऽमनुष्यावचरितः कृष्णमन्धकारं सविस्फुल्लिङ्गं २० वायुं मोक्षयति । तत्र ते एतदेव रत्नं ध्वजप्रेऽर्जरोपयित्वा गन्तव्यम् । रत्नप्रभावात् ते ईतयो विलयं गमिष्यन्ति । महापर्वतमतिक्रम्य अपरपर्वतः । तस्मिन् पर्वतेऽग्निसुखो नागः प्रतिवसति । स तव गन्धमात्रय सप्त रात्रिदिवसान्यशानि पातयिष्यति । तत्र रत्नगुहां समन्विष्य प्रवेष्टव्यम् । ० सप्तरात्रस्य चाल्पयाद्बुधनागः स्वपिष्यति । शयिते दुष्टनागो पर्वतमधिरोहण्यम् । तत्र द्रक्ष्यसि समं भूमिप्रदेशमकृष्टोतं च तण्डुलफलशालिमकणकमनुपं शुचिं निस्फुटिगन्धिकं चतु- २५ रङ्गलपर्वतमद्वयम् । यस्तमष्टम्यां पञ्चदश्यां वा बालाहोऽश्वराजः परिसुखं सुखी अरोगो वलवान् प्रीणितेन्द्रियः पूर्वकायमभ्युज्जमभ्योदानमुदानयति-कः पारगामी, कः पारगामी, कं पारं नयामि, स्वस्तिक्षेमाम्यां जम्बुद्वीपमनुप्रापयामि, स त्वयोपसंक्राम्य इदं स्याद्वचनीयम्-अहं पारगामी, मां पारं नय, मां स्वस्तिक्षेमाम्यां वाराणसीमनुप्रापय । अथ स सुप्रियो महासार्ध-बाहस्ताः किन्नरकन्या धर्म्या कथया संदर्श्यं समादाय समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य मातुद्विदुवत् ३० प्रतिसंमोष यथोद्दिष्टेन मार्गेण यथोक्तेन विधिना अनुपूर्वेण तं भूमिप्रदेशमनुप्राप्तः । स च बालाहोऽश्वराजश्चरन्नेवमाह-कः पारगामी, कः पारगामी, कं पारं नयामि, स्वस्तिक्षेमाम्यां जम्बुद्वीपमनुप्रापयामि । ततः सुप्रियो महासार्धबाहो येन बालाहोऽश्वराजस्तेनोपसंक्रान्तः ।

उपसंक्रम्य एकांसमुत्तरासन्नं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन बालाहोऽश्व-
राजस्तोनाङ्गलिं प्रणम्य बालाहमश्वराजमिदमवोचत्—अहं पारगामी, अहं पारगामी, नय माम् ।
स्वस्तिदोभ्याम् वाराणसीमनुप्राप्य । एवमुक्ते बालाहोऽश्वराजः सुप्रिय महासार्धबाहमिद-
मवोचत्—न ते महासार्धबाह मम पृष्ठाधिरूढेन दिशो नावलोकयितव्याः, निमीलिताक्षेण ते
खेयम् । इत्युक्त्वा बालाहोऽश्वराजः पृष्ठमुपनामयति । अथ सुप्रियो महासार्धबाहो बालाह- ६
स्याश्वराजस्य पृष्ठमधिरुद्धं यथानुशिष्टोऽप्यैश्वर्यं क्षणलवमुद्धर्तवाराणसीमनुप्राप्तः । स उच्चानेज्व-
तरितः । अवतीर्य सुप्रियो महासार्धबाहो बालाहमश्वराजपृष्ठाद्वालाहमश्वराजं त्रिप्रदक्षिणीकृत्य
पादाम्बुजन्दनं करोति । ततो बालाहोऽश्वराजः सुप्रियं महासार्धबाहं संराधयामास—साधु
साधु महासार्धबाह । निस्तीर्णानि ते महासमुद्रपर्वतनदीकान्ताराणि । पूरिता ते दृढप्रतिज्ञा ।
सफलीकृतस्तेऽश्वा । गोपितानीन्द्रियाणि । साविता ते बदरहीपमहापत्तनयात्रा । अधिगतस्ते 10
सर्वजनमनोरथसंपादको जम्बुद्वीपस्य प्रधानो रत्नविशेषः । एवं हि परहितार्थमभ्युद्यताः
कुर्वन्ति सत्त्वविशेषाः । इत्युक्त्वा बालाहोऽश्वराजः प्रक्रान्तः । अथाचिरप्रक्रान्ते बालाहोऽश्व-
राजनि सुप्रियो महासार्धबाहः खगृहं प्रविष्टः । अश्रौशुवाराणसीनिवासिनः पौरा ब्रह्मदत्तश्च
काशिराजः—सुप्रियो महासार्धबाहः पूर्णेन वर्षशतेन संसिद्धयात्रः पूर्णमनोरथः खगृहमनुप्राप्त
इति । श्रुत्वा च पुनर्ब्रह्मदत्तः काशिराज आनन्दितः । पौरवर्गः सुप्रियं सार्धबाहं संराधय- 16
मास । अश्रौषीत् तत् पूर्वं चौरसहस्रमन्यश्च जनो धनार्थी—सुप्रियो महासार्धबाहः संसिद्ध-
यात्रः परिपूर्णमनोरथ आगत इति । श्रुत्वा च पुनरुपसंक्रम्य सुप्रियं महासार्धबाहमिदमवो-
चन्—परिक्षीणधनाः स्म इति । एवमुक्ते महासार्धबाहस्तान् सर्वान् नैत्रेण चक्षुषा व्यवलोक्य
विहायपयति—गच्छतु मवन्तः स्वकस्वकेषु विजितेषु । यो येनार्थो उपकरणविशेषेण भवति,
स तस्यार्थे चित्तमुपादयतु, वाचं च निश्चारयतु । श्रुत्वा च पुनः प्रक्रान्तः । अथ सुप्रियो 20
महासार्धबाहस्तदेव पोषधे पञ्चदश्यां शिरःस्नान उपोषधोषितो यत्तत्प्रथमलब्धं मणिरत्नं
ध्वजाग्रे आरोप्य वाचं च निश्चारयति, योजनसहस्रसामन्तकेन यथेप्सितानि सत्त्वानामुप-
करणान्युत्पन्नानि, सहामिधानञ्च यो येनार्थो तस्य तद्वर्षं भवति । ततः परिपूर्णमनोरथास्ते
सत्त्वाः । तच्चौरसहस्रं सुप्रियेण महासार्धबाहेन दशसु कुशलेषु कर्मपथेषु प्रतिष्ठापितः ॥

अत्रान्तरात् कालगते ब्रह्मदत्ते काशिराजनि पौरामासैः सुप्रियो महासार्धबाहो 25
राजाभिषेकेणाभिषिक्तः । सहामिषिक्तेन सुप्रियेण महाराज्ञा द्वितीयं मणिरत्नं ध्वजाग्रे आरोप्य
पूर्वविधिना द्वियोजनसहस्रसामन्तकेन यथेप्सितानि सत्त्वानामुपकरणान्युत्पन्नानि सहामि-
धानञ्च यो येनार्थो तस्य तद्वर्षं भवति । तृतीयेन मणिरत्नेन यथोक्तेन विधिना ध्वजाग्रेऽपि तृतीयेन
यथेप्सितोपकरणविशेषपर्वणानि संपन्नानि । एवं त्रियोजनसहस्रसामन्तकेनोपकरणैः स्त्री-
मनुष्याः संतर्पिताः । ततोऽनुपूर्वेण जम्बुद्वीपैश्वर्ययुतेन सुप्रियेण महाराज्ञा तदेव पोषधे पञ्च- 30
दश्यां शिरःस्नानोपोषधोषितेन कृत्वे जम्बुद्वीपे घण्टावधोषणं कृत्वा उपकरणोत्पन्नाभि-
काषिणां क्षीमनुष्याणां जम्बुद्वीपनिवासिनां यन्मणिरत्नं बदरहीपमहापत्तनसर्वस्वमूर्तं यथेप्सितं

सर्वोपकरणवर्षिणं ध्वजाग्रे आरोपयामास । समनन्तरं ध्वजाग्रावरोपिते तस्मिन् जम्बुद्वीप-
प्रधानमणिरत्ने कृत्वा जम्बुद्वीपनिवासी महाजनकायो यथेष्टितैरुपकरणविशेषैः संतर्पितः ।
उपकरणसंतर्पितश्च जम्बुद्वीपनिवासी जनकायः सुप्रियेण राज्ञा दशसु कुशलेषु कर्मपथेषु
प्रतिष्ठापितः । ततो ज्येष्ठं कुमारं राज्यैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठाप्य राजर्षिर्ब्रह्मचर्यं चरित्वा चतुरो
६ ब्राह्मणान् विहारान् भावयित्वा कामेषु कामच्छन्दं प्रहाय तद्बहुलविहारी ब्रह्मलोकसमागतायां
चोपपन्नो महाब्रह्मा संवृत्तः ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ सुप्रियो नाम महासार्धवाहः, अहमेव तेन
कालेन तेन समयेन बोधिसत्त्वचर्यायां वर्तितवान् । यत्तच्चौरसहस्रम्, एतदेव भिक्षुसह-
स्रम् । या सा पूर्वदेवता, काश्यपः सम्यक्संवल्लो बोधिसत्त्वभूतः स तेन कालेन तेन
10 समयेन । यश्चासौ मघो महासार्धवाहः, एष एव शारिपुत्रो भिक्षुः स तेन कालेन तेन
समयेन । यश्चासौ नीलादो नाम महायक्षः, एष एवानन्दो भिक्षुस्तेन कालेन तेन समयेन ।
यश्चासौ चन्द्रप्रभो यक्षः, एष एवानिरुद्धो भिक्षुः स तेन कालेन तेन समयेन । यश्चासौ
लोहिताक्षो नाम महायक्षः, स एष एव देवदत्तस्तेन कालेन तेन समयेन । यश्चासौ
अग्निमुखो नाम नागः, एष एव मारः पापीयान् स तेन कालेन तेन समयेन । यश्चासौ
123 15 वालाहोऽश्वराजः, मैत्रेयो बोधिसत्त्वस्तेन कालेन तेन समयेन । तदा तावन्मया भिक्षवो
दृढप्रतिज्ञेन प्रतिष्ठापूरणार्थं सप्तवारंश्चौरसहस्रात् सार्धः परित्रातः । अपरितुष्टांश्च चौरान्
विदित्वा दृढप्रतिज्ञा कृता । कृत्वा चानेकैर्दुष्करशतसहस्रैर्वदरद्वीपमहापत्तनस्य यात्रां साध-
यित्वा चौरसहस्रप्रमुखं कृत्वा जम्बुद्वीपं धनेन संतर्पयित्वा दशसु कुशलेषु कर्मपथेषु
प्रतिष्ठापितः । इदानीमपि मया अनेकैर्दुष्करशतसहस्रैरनुत्तरं ज्ञानमधिगम्य मैत्रायता
20 करुणया सप्तकुल्वश्चौरसहस्रसकाशात् सार्धः परित्रातः । अपरितुष्टं च चौरसहस्रं विदित्वा
यावदाप्तं धनेन संतर्पयित्वा अत्यन्तनिष्ठेऽनुत्तरे योगक्षेमे निर्वाणे प्रतिष्ठापिताः । अनेकानि
च देवमनुष्यशतसहस्राणि यक्षराक्षसप्रेतपिशाचकुम्माण्डपूतनकटपूतनकोटिशतसहस्राणि
शरणगमनशिक्षापदेषु प्रतिष्ठापितानि ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

९ मेण्डकगृहपतिविभूतिपरिच्छेदः ।

श्रावस्त्वां निदानम् । तेन खलु समयेन भद्रंकरे नगरे पद्म जना महापुण्याः प्रति-
वसन्ति-मेण्डको गृहपतिः मेण्डकपत्नी मेण्डकपुत्रो मेण्डकबुध्वा मेण्डकदासी मेण्डकदासी ।
कथं मेण्डको गृहपतिर्ज्ञातो महापुण्यः ? स यदि रिक्तकानि कोशकोष्ठागाराणि पश्यति,
सहदर्शनादेव पूर्यन्ते । एवं मेण्डको गृहपतिर्ज्ञातो महापुण्यः । कथं मेण्डकपत्नी ? सा एक- 5
स्थार्थाय स्थालिकां साधयति, शतानि सहस्राणि च शुद्धते । एवं मेण्डकपत्नी । कथं मेण्डक-
पुत्रः ? तस्य पञ्चशतिको नकुलको कट्यां बद्धस्तिष्ठति । स यदि शतं सहस्रं वा परित्यजति,
तदा पूर्ण एव तिष्ठति, न परिक्षीयते । एवं मेण्डकपुत्रः । कथं मेण्डकबुध्वा ? सा एक-
स्थार्थाय गन्धं संपादयति, शतसहस्रस्य पर्याप्तिर्भवति । एवं मेण्डकबुध्वा । कथं मेण्डकदासः ?
स यदैकं हलसीरं कृषति, तदा सप्त सीराः कृष्टा भवन्ति । एवं मेण्डकदासः । कथं मेण्डक- 10
दासी महापुण्या ? सा यदैकं वस्तु रक्षति, तत्सप्तगुणं स्यात् । यदा एकमात्रं प्रतिजागर्ति,
तदा सप्त मात्राः संपचन्ते । एवं मेण्डकदासी महापुण्या ॥

O 124

धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षणां
शमयविपश्यनाविहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोषोत्तीर्णानां चतुर्द्विपादचरणतल-
सुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संप्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रतिहीणानां पञ्चगति- 15
समतिक्रान्तानां षडङ्गसम्वागतानां षट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाब्धानामष्टाङ्ग-
मार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनं दशदिक्समापूर्णयशसां दशशत-
वशवर्तिप्रतिविशिष्टानां श्री रात्रेर्बिर्दिवसस्य षट्कृत्वो रात्रिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्य-
लोच्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते-को हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः
संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः, 20
कमहमपायमार्गाद्बुत्थाप्य स्वर्गफले मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिम्नस्य हस्तो-
द्धारमुत्प्रदद्याम्, कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयामि, कस्यानवरोपितानि
कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य पक्वानि विमोचयेयम्,
कस्यान्नातिभिरपटलपर्यवनद्वनेत्रस्य ज्ञानाखनशलाकया चक्षुर्विशोधयेयम् ।

O 124

अथेवातिक्रमेद्द्वेलां सागरो मकरालयः ।

25

न तु वैनैयवस्तान् बुद्धो वेल्गमतिक्रमेत् ॥ १ ॥

सर्वज्ञस्ताननिवासिनी हि

कारुण्यधेनुर्गुण्यखिन्ना ।

वैनैयवस्तान् भवदुर्गनद्यान्

वस्तान् प्रणष्टानिव वत्सला गौः ॥ २ ॥

30

भगवान् संलक्षयति-अयं मेण्डको गृहपतिः सपरिवारो भद्रंकरे नगरे प्रतिवसति ।
तस्य वैनैयकालं पक्वमिव गण्डं शब्दामिनिपातमवेक्षते । यन्महं भद्रंकरेण जनपदेषु चारिकं

चरेयम् । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दसामन्त्रयते—गच्छ त्वमानन्द, मिश्रूणामारोचय—तथागतो मिश्रूणो भद्रंकरेण जनपदेषु चारिकां चरिष्यति । यो शुष्माकमुत्सहते तथागतेन सार्धं भद्रं-
करेण जनपदेषु चारिकां चरेयम्, स चीवरकाणि प्रतिगृह्णातु इति । एवं भदन्तेत्यायुष्मा-
नानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य मिश्रूणामारोचयति—तथागत आयुष्मन्तो भद्रंकरेण जनपदेषु
५ चारिकां चरिष्यति । यो शुष्माकमुत्सहते तथागतेन सार्धं भद्रंकरेण जनपदेषु चारिकां
चरितुम्, स चीवरकाणि प्रतिगृह्णातु इति । एवमायुष्मन्ति ते मिश्रूण आयुष्मन्त आनन्दस्य
प्रतिश्रुत्य पृष्ठतः पृष्ठतः समनुवद्धा गच्छन्ति ॥

अथ भगवान् दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्तपरिवारो मुक्तो मुक्तपरिवार
आश्वस्त आश्वस्तपरिवारो विनीतो विनीतपरिवारोऽर्हन्हर्षपरिवारो वीतरागो वीतरागपरिवारः
10 प्रासादिकः प्रासादिकपरिवारः, वृषभ इव गोगणपरिवृतः, सिंह इव दंष्ट्रगणपरिवारः, हंस-
राज इव हंसगणपरिवृतः, सुपर्ण इव पक्षिगणपरिवृतः, विप्र इव शिष्यगणपरिवृतः, सुवैष
इवातुरगणपरिवृतः, शूर इव योधगणपरिवृतः, देशिक इवाध्वगणपरिवृतः, सार्यवाह इव
वणिगणपरिवृतः, श्रेष्ठिव पौरजनपरिवृतः, कोटराज इव भक्षिगणपरिवृतः, चक्रवर्तीव
पुत्रसहस्रपरिवृतः, चन्द्र इव नक्षत्रगणपरिवृतः, सूर्य इव रश्मिसहस्रपरिवृतः, घृतराजू इव
15 गन्धर्वगणपरिवृतः, विरूढक इव कुम्भाण्डगणपरिवृतः, विरूपाक्ष इव नागगणपरिवृतः,
धनद इव यक्षगणपरिवृतः, वैमचिचिरिवासुरगणपरिवृतः, शक्र इव त्रिदशगणपरिवृतः,
ब्रह्मेव ब्रह्मकायिकपरिवृतः, स्तिमित इव जलनिधिः, सजल इव जलनिधिः, विमद इव गज-
पतिः, सुदान्तैरिन्द्रियैरसंक्षोभितैर्यापथप्रचारो द्वात्रिंशतो महापुरुषलक्षणैरशीत्यानुव्यञ्जनैर्विरा-
जितगात्रो दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्वैशारदैश्चिभिः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । एवमनेकगुणगण-
20 समन्वागतो बुद्धो भगवान् जनपदचारिकया भद्रंकरं नगरं संप्रस्थितः । यदा भगवता आबस्तां
महाप्राप्तिद्वयं विदर्शितम्, निर्मलं आनन्दिता देवमनुष्याः, तोषितानि सज्जनद्वयानि,
तदा भगवत्प्राप्तिर्वास्तवीर्याः प्रसन्नान् संश्रिताः । ततः केचिद्भद्रंकरं नगरं गत्वा अवस्थिताः ।
तैः श्रुतं श्रमण गौतम आगच्छतीति । श्रुत्वा च पुनर्व्यथितास्ते परस्परं कथयन्ति—पूर्वं
तावद्वयं श्रमणेन गौतमेन भगवदेशान्निर्वासिताः । स यदीहागमिष्यति, नियतमितोऽपि
25 निर्वासयिष्यति । तदुपायसंविधानं कर्तव्यमिति । ते कुलोपकरणशाला उपसक्तस्य कथयन्ति—
धर्मलामो धर्मलामः । ते कथयन्ति—किमिदम् ? अवलोकित्वा गमिष्यामः । कस्यार्थाय ? इष्टा
अस्माभिर्मुष्माकं संपत्तिः, यावद्विपत्तिं न पश्यामः । आर्यकाः, अस्माकं विपत्तिर्निवृण्यति ।
भवन्तः, श्रमणो गौतमः क्षुराणि पातयजनेका अपुत्रिका अपत्तिकाश्च कुर्वन्नागच्छति ।
30 आर्याः, यथेवम्, यस्मिन्नेव काले स्वातव्यं तस्मिन्नेव कालेऽस्माकं परिस्वागः क्रियते ।
तित्थत, न गन्तव्यम् । ते कथयन्ति—किं वयं न तिष्ठामः ? न यूयमस्माकं श्रोष्यथ । आर्याः
कथयत, श्रोष्यामः । ते कथयन्ति—भद्रंकरसामन्तकेन सर्वजनकायमुद्रास्य भद्रंकरं नगरं
प्रवासयत । शाह्वलानि कृषत । स्वण्डलानि पातयत । पुष्पफलवृक्षं छेदयत । पानीयानि

विषेण दूषयत । ते कथयन्ति—आर्याः, तिष्ठत, सर्वमनुतिष्ठाम इति । तेऽवस्थिताः । ततस्तै-
र्मद्रंकरनगरसामन्तकेन सर्वो जनकाय उद्वास्य मद्रंकरं नगरं प्रवासितः, शाहलानि कृष्टानि,
स्थण्डिलानि पातितानि, पुष्पफलवृक्षाश्छिन्नाः, पानीयानि विषदूषितानि । ततः शक्रो
देवेन्द्रः संलक्षयति—न मम प्रतिरूपं यदहं भगवतोऽस्तकारमच्युपेक्षेयम् । येन नाम भगवता
त्रिभिः कल्पासंख्येयैरनेकैः दुष्करशतसहस्रैः पदं पारमिताः परिपूर्यानुत्तरज्ञानमधिगतम्, 5
स नाम भगवान् सर्वलोकप्रतिविशिष्टः सर्ववादविजयी शून्ये जनपदे चारिकां चरिष्यति ।
यन्महं भगवतः सआवकसंख्यस्य सुखस्पर्शार्थाय औत्सुक्यमापद्येमिति । तेन वातबला-
हकानां देवपुत्राणामाह्ला दत्ता—गच्छत मद्रंकरनगरसामन्तकेन, विषपानीयानि शोषयत इति ।
वर्षबलाहकानां देवपुत्राणामाह्ला दत्ता—अष्टाङ्गोपेतस्य पानीयस्यापूर्येतेति । चातुर्मेहाराजिका
देवा उक्ताः—यूर्यं मद्रंकराणां जनपदानां वासयतेति । ततो वातबलाहकैर्देवपुत्रैर्विपदूषितानि 10
पानीयानि [शोषितानि], वर्षबलाहकैस्तान्येव कूपोदपानवापीसरस्ताडगान्यष्टाङ्गोपेतस्य
पानीयस्य पूरितानि । चातुर्मेहाराजिकैर्देवैर्मद्रंकरनगरसामन्तकं सर्वमावासितम् । जनपदा
ऋद्धाः स्फीताः संवृत्ताः । तीर्थैर्नगरजनकायसमेतैरवचरकाः प्रेषिताः—गत्वा पश्यत कीदृशा
जनपदा इति । ते गताः पश्यन्त्यतिशयेन जनपदान् ऋद्धान् स्फीतान् । तत आनास्य कथ-
यन्ति—भवन्तः, न कदाचिदस्माभिरैवंरूपा जनपदा ऋद्धाः स्फीता दृष्टपूर्वा इति । तीर्थ्याः 15
कथयन्ति—भवन्तः, वो यस्तावदचेतनान् मावानन्वावर्तयति, स युष्मान्वावर्तयिष्यतीति ?
कृत एतद् ? सर्वथा अवलोकिता भवन्तः, अपश्चिमं वो दर्शनम्, गच्छाम इति । ते कथ-
यन्ति—आर्याः, तिष्ठत, किं युष्माकं श्रमणो गौतमः करोति ? सोऽपि प्रव्रजितः, यूयमपि
प्रव्रजिता भिक्षाचराः । किमसौ युष्माकं भिक्षां चरिष्यतीति ? तीर्थ्याः कथयन्ति—समयेन
तिष्ठामो यदि यूयं क्रियाकारं कुरुत—न केनचिच्छ्रमणं गौतमं दर्शनायोपसंक्रमितव्यम् । य 20
उपसंक्रामति, स षष्टिकार्षापणो दण्ड्य इति । तैः प्रतिज्ञातं क्रियाकारश्च कृतः ॥

O 198

ततो [भगवान्] जनपदचारिकां चरन् मद्रंकरं नगरमनुप्राप्तः । मद्रंकरे नगरे विहरति
दक्षिणायतने । तेन खलु समयेन कपिलवस्तुनो ब्राह्मणदारिका मद्रंकरे नगरे परिणीता ।
तया प्राकारस्थया भगवानन्वकारे दृष्टः । सा संलक्षयति—अयं भगवान् शाक्यकुलनन्दनः
शाक्यकुलाद्राज्यमपहाय प्रव्रजितः । स इदानीमन्वकारे तिष्ठति । यच्चन सोपानं स्यात्, 25
अहं प्रदीपमादायवातरेयमिति । ततो भगवता तस्यान्धेतसा चिचमाह्वय सोपानं निर्मितम् ।
ततो दृष्टुष्टप्रमुदिता प्रदीपमादाय सोपानेनावतीर्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य
भगवतः पुरस्ताद् प्रदीपं स्थापयित्वा पादौ शिरसा वन्दित्वा निपण्णा धर्मश्रवणाय । ततो
भगवता तस्या आशयानुशर्मं पातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिवेधिकी
पूर्ववधावच्छरणगतामभिप्रसजामिति । अथ भगवांस्तां दारिकामिदमवोचत्—एहि त्वं दारिके 30
येन मेण्डको गृहपतिस्तेनोपसंक्रम, उपसक्रम्यैवं महचनादारोग्यापय, एवं च वद—गृहपते,
त्वामुदिस्थाहमिहागतः, त्वं च द्वारं बद्धा स्थितः । युक्तमेतदेवमतिथेः प्रतिपत्तुं यथा त्वं

- प्रतिपन्न इति ? यदि कथयति—गणेन क्रियाकारः कृत इति, वक्तव्यः—तव पुत्रस्य पञ्च-
 39 शतिको नकुलकः कट्यां बद्धस्तिष्ठति । स यदि शतं वा सहस्रं वा व्ययीकरोति, पूर्यत एव, न परीक्षीयते । न शक्तोऽपि पष्टिकार्पापणं दत्त्वा आगन्तुमिति ? एवं मदन्तेति सा दारिका भगवतः प्रतिश्रुत्य सप्रस्थिता । यथापरिज्ञातैव केनचिदेव मेण्डकस्य गृहपतेः
 5 सकाशं गता । गत्वा च कथयति—गृहपते भगवान् आरोग्ययति । स कथयति—वन्दे बुद्धं भगवन्तम् । गृहपते, भगवानेवमाह—त्वामेवाहमुद्दिश्यागतः, त्वं च द्वारं बद्धा अवस्थितः । युक्तमेतदेवमतिथेः प्रतिपत्तुं यथा त्वं प्रतिपन्न इति ? स कथयति—दारिके, गणेन क्रियाकारः कृतः—न केनचिच्छ्रमण गौतमं दर्शनाय उपसंक्रामितव्यम् । य उपसंक्रामति, स गणेन पष्टिकार्पापणो दण्ड्य इति । गृहपते, भगवान् कथयति—तव पुत्रस्य पञ्चशतिको नकुलकः
 10 कट्यां बद्धस्तिष्ठति । स यदि शतं वा सहस्रं वा व्ययीकरोति, पूर्यत एव, न परीक्षीयते । न शक्तोऽपि त्वं पष्टिकार्पापणं दत्त्वा आगन्तुमिति ? स संलक्षयति—न कश्चिदेतज्जानीति । नूनं सर्वज्ञः स भगवान् । गच्छामीति । स पष्टिकार्पापणान् द्वारे स्थापयित्वा ब्राह्मणदारिकोप-
 दिष्टेन सोपानेनावतीर्य येन भगवान्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवतः पुरस्ताद्विषण्णो धर्मश्रवणाय । ततो भगवता मेण्डकस्य गृहपतेराश्वयानुशर्य
 15 धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसंख्यसप्रतिषेधिकी धर्मदेशना कृता, या श्रुत्वा मेण्डकेन गृहपतिना यावच्छ्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यः कथयति—भगवन्, किमेपोऽपि भद्रकरनगरनिवासी जनकाय एवविधानां धर्माणां लामीति ? भगवानाह—गृहपते, त्वामागम्य सूयसा सर्व एव जनकायो लामीति । ततो मेण्डको गृहपतिर्भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवतोऽन्तिकत्वा प्रक्रान्तः । खगृहं गत्वा नगरमध्ये कार्पापणानां राशिं व्यवस्थाप्य
 20 गार्थां मापते—

यो द्रष्टुमिच्छति जिनं जितरागदोषं

निर्वन्धमप्रतिसमं करुणावदातम् ।

सोऽनिश्चरेण हृदयेन सुनिश्चितेन

क्षिप्रं प्रयातु घनमस्य मया प्रदेयम् ॥ ३ ॥ इति ॥

- 25 जनकायः कथयति—गृहपते, श्रेयः श्रमणस्य गौतमस्य दर्शनम् ? स कथयति—
 श्रेयः । ते कथयन्ति—यद्येवम्, गणैर्नैव क्रियाकारः कृतो गण एव उद्धाटयतु । कोऽत्र विरोधः ? ते क्रियाकारमुद्धाट्य निर्गन्तुमारब्धाः । ततः परस्परं संघट्टनेन न शक्नुवन्ति निर्गन्तुमिति वज्रपाणिना यक्षेण विनेयजनानुक्कम्पया वज्रः क्षिप्तः । प्राकारस्य खण्डः पतितः ।
 अनेकानि प्राणिशतसहस्राणि निर्गतानि, कानिचित् कुचहृल्लजातानि, कानिचित् पूर्वैः
 30 कुशलमूलैः संचोदमानानि । ते गत्वा भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरतो निषण्णाः ।
 यावद्भगवतः सामन्तकैर्न पर्षत् संनिपतिता । अथ भगवांस्तां पर्षदभ्यवगाढा पुरस्ताद्विद्ध-
 संवस्य प्रज्ञप्त एवासने निषण्णानेकसत्त्वस्तानकुशलमूलसमारोपिकां धर्मदेशनां कृतवान्, यां

श्रुत्वा कैश्चिच्छ्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम्, कैश्चिच्छरणगमनशिक्षापदानि गृहीतानि ।
भगवतोऽचिंतितश्चिरं धर्मं देशयतो भोजनकालोऽतिक्रान्तः । मेण्डको गृहपतिः कथयति—
भगवन् मत्कृष्णं त्रियतामिति । भगवानाह—गृहपते, भोजनकालोऽतिक्रान्त इति । स
कथयति—भगवन्, किमकाले कल्पते ? भगवानाह—वृत्तगुडशर्करापानकानि चेति । ततो
मेण्डकेन गृहपतिना शिल्पिन आहूय उक्ताः—भगवतोऽकालखाद्यकानि शीघ्रं सज्जीकुरुतेति ।
तैरकालकानि सज्जीकृतानि । ततो मेण्डकेन गृहपतिना बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघोऽकालखाद्यकै-
रकालपानकैश्च संतर्पितः । ततो भगवान् मेण्डकं गृहपतिं सपरिवारं सलेषु प्रतिष्ठापितं
कर्मठनिवासिनं जनकायं यथामव्यतया विनीय प्रक्रान्तः ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने मेण्डकगृहपतिविभूतिपरिच्छेदो नवमः ॥

१० मेण्डकावदानम् ।

० 131

मिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयञ्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—किं मदन्त मेण्डकेन मेण्डकपत्न्या मेण्डकपुत्रेण मेण्डकस्तुषया मेण्डकदासेन मेण्डकदात्या कर्म कृतं येन षडभि-
ज्ञाता महापुण्याः संबृत्ताः, भगवतोऽन्तिके सत्वानि दृष्टानि, भगवांश्चैभिरारागितो न विरा-
गित इति ? भगवानाह—एभिरेव मिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणत-
प्रत्ययानि ओषधयस्त्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । एभिः कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः
प्रत्यनुभविष्यति ? न मिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ,
न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि सृष्टास्तेष्वेव स्कन्धधात्वात्यतनेषु कर्माणि कृतानि
विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

10

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्री प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं मिक्षवोऽतीतिऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कायति
ब्रह्मं च स्मीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकालिकलहदिव-
दस्मरतस्वरोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकम् । एकपुत्रमिव राज्यं प्राप्यति ।
15 तेन खलु समयेन वाराणस्यां नैमित्तिकैर्द्वादशवर्षिका अनावृष्टिर्व्याकृता । त्रिविधं दुर्मिक्षं
भविष्यति—चक्षु शेतासि शलाकावृत्ति च । तत्र चक्षु उच्यते—समुद्रके तस्मिन् मनुष्या
बीजानि प्रक्षिप्य अनागते सत्त्वापेक्षया स्थापयन्ति । मृता नाम अनेन ते बीजकार्यं करि-
ष्यन्तीति । इदं समुद्रकं बद्धा चक्षु उच्यते । शेतासि नाम दुर्मिक्षम्—तस्मिन् काले मनुष्या
अस्थीन्युपसंहरन् तावत् काययन्ति, यावत् तान्यस्थानि शेतानि संवृत्तानीति । ततस्तत्कार्यं
20 पिबन्ति । इदं शेतासि दुर्मिक्षमित्युच्यते । शलाकावृत्तिर्नाम—तस्मिन् काले मनुष्याः खलु
बिलेभ्यो धान्यगुह्यकानि शलाकया आकुप्य बहूदकस्थाल्यां काषयित्वा पिबन्ति । इयं
शलाकासंबद्धाच्छलाकावृत्तिरित्युच्यते । ततो राजा ब्रह्मदत्तेन वाराणस्यां घण्टावघोषणं
कारितम्—शृण्वन्तु भवन्तो वाराणसीनिवासिनः पौराः । नैमित्तिकैर्द्वादशवर्षिका अनावृष्टि-
व्याकृता शलाकावृत्ति दुर्मिक्षं चक्षु शेतासि च । येषां वो द्वादशवर्षिकं मत्तमस्ति, तैः
25 स्यातव्यम् । येषां नास्ति, ते यथेष्टं गच्छन्तु । विगतदुर्मिक्षभयाः सुमिक्षे पुनरप्युपागमिष्यन्ति ।
तस्मिंश्च समये वाराणस्यामन्यतमो गृहपतिराज्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णपरिवारः ।
तेन कोष्ठागारिक आहूय उक्तः—भोः पुरुष, भविष्यति मे सपरिवाराणां द्वादश वर्षाणि
मत्तमिति ? स कथयति—आर्य भविष्यतीति । स तत्रैवावस्थितः । समनन्तराजुबद्धं चैतत्
दुर्मिक्षम् । तस्य कोशकोष्ठागाराः परिक्षीणाः । सर्वश्च परिजनः काळगतः । आत्मना षष्ठो
30 व्यवस्थितः । ततस्तेन गृहपतिना कोशकोष्ठागाराणि शोधयित्वा धान्यप्रस्र लपसंहरतः ।
सोऽस्य पत्न्या स्थात्यां प्रक्षिप्य साधितः । असति बुद्धानामुपादे प्रलेखबुद्धा लोकं उत्पद्यन्ते
हीनदीनान्नुकम्पकाः प्रान्तशयनमक्ता एकदक्षिणीया लोकस्य । यावदन्त्यतमः प्रलेखबुद्धो

1 132

जनपदचारिकां चरन् वाराणसीमनुप्राप्तः । स पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय वाराणसीं
 पिण्डाय प्रविष्टः । स च गृहपतिरात्मना घटोऽवस्थितो भोक्तुम् । स च प्रलेकबुद्धोऽनुपूर्वेण
 पिण्डपातमटन् तस्य गृहपतेर्निवेशनमनुप्राप्तः । स तेन गृहपतिना दृष्टक्षिप्रप्रासादिकः
 कायप्रासादिकश्च । दृष्ट्वा च पुनः संलक्षयति—एतदप्यहं परिलज्ज्य नियतं प्राणैर्विद्योस्ये ।
 यस्वहं स्वप्रलंशमस्यै प्रव्रजिताय दद्यामिति । तेन भार्या अभिहिता—मग्रे, यो मम प्रलंश- 5 ० 11
 स्तमहमस्यै प्रव्रजितायानुप्रयच्छामीति । सा संलक्षयति—मम स्वामी न परिमुञ्चे, कथमहं
 परिमोक्ष्य इति । सा कथयति—आर्यपुत्र, अहमपि प्रलंशमस्यै प्रयच्छामि । एवं पुत्रेण क्षुषया
 दासेन दास्या च निचार्य स्वस्वप्रलंशाः परिलक्ताः । ततस्तैः सर्वैः संभूय प्रलेकबुद्धः
 पिण्डकेन प्रतिपादितः । कायिकी तेषां महात्मनां धर्मदेशना, न वाचिकी । स विततपक्ष इव
 हंसराज उपरि विहायसमुद्रस्य ज्वलनतपनवर्षणविद्योतनप्रातिहार्याणि कर्तुमारब्धः । आशु 10
 पृथग्जनान्वर्जनकरी ऋद्धिः । ते मूलनिकृता इव द्रुमाः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धाः ।
 गृहपतिः प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया एवंविधे सङ्कृतदक्षिणीये कारः कृतः, अनेनाहं कुशल-
 मूलेन यदि रिक्तकानि कोशकोष्ठगाराणि सहदर्शनान्ते पूर्णानि स्युः—एवंविधानां च धर्माणां
 लामी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रारमारागयेयं मा विरागयेयमिति । पत्नी प्रणिधानं
 कर्तुमारब्धा—यन्मया एवंविधे सङ्कृतदक्षिणीये कारः कृतः, अनेनाहं कुशलमूलेन यद्येकस्यार्थाय 15
 स्यात्की पचेयम्, सा शतेनापि परिमुञ्जेत, सहस्रेणापि, न परिक्षयं गच्छेत्, यावन्मया
 प्रयोगोऽप्रतिप्रश्रब्धः, इत्येवंविधानां च धर्माणां लामिनी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः
 शास्त्रारमारागयेयं मा विरागयेयमिति । पुत्रः प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया एवंविधे
 सङ्कृतदक्षिणीये कारः कृतः, अनेनाहं कुशलमूलेन पञ्चशतिको नकुलकः कञ्चासुपरिवद्ध-
 तिष्ठेत्, यदि च शतं वा सहस्रं वा ततो व्ययं कुर्यात्, पूर्णं एव तिष्ठेत्, मा परिक्षयं 20
 गच्छेत्—एवंविधानां च धर्माणां लामी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रारमारागयेयं मा
 विरागयेयमिति । क्षुषा प्रणिधानं कर्तुमारब्धा—यन्मया एवंविधे सङ्कृतदक्षिणीये कारः कृतः,
 अनेनाहं कुशलमूलेन यद्येकस्य गन्धं योजयेयम्, शतं वा सहस्रं वा गन्धं ब्रास्यति, तं न च
 परिक्षयं गच्छेद्युर्यावन्मया अप्रतिप्रश्रब्धम्—एवंविधानां धर्माणां लामिनी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं
 चातः शास्त्रारमारागयेयं मा विरागयेयमिति । दासः प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया एवंविधे 25
 सङ्कृतदक्षिणीये कारः कृतः, अनेनाहं कुशलमूलेन यद्येकहलसीरं कृषेयम्, सप्त सीराः
 कृष्टाः स्युः—एवंविधानां धर्माणां च लामी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रारमारागयेयं
 मा विरागयेयमिति । दासी प्रणिधानं कर्तुमारब्धा—एवंविधे सङ्कृतदक्षिणीये कारः कृतः,
 अनेनाहं कुशलमूलेन यद्येकां मात्रामारमेयम्, सप्त मात्राः संपचेरन्—एवंविधानां धर्माणां च
 लामिनी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रारमारागयेयं मा विरागयेयमिति । तैश्चैवं प्रणि- 30
 धानं कृतम् । स च महात्मा प्रलेकबुद्धस्तेषामनुकम्पया ऋद्ध्या उपरि विहायसा राजकुलस्यो-
 परिधाय संप्रस्थितः ॥

० 11

० 11

तेन खलु समयेन राजा ब्रह्मदत्त उपरिप्रासादतलगतस्तिष्ठति । तस्य ऋद्धिा गच्छतो
 राज्ञो ब्रह्मदत्तस्योपरि छाया निपतिता । स ऊर्ध्वमुखो निरीक्षितुमारब्धः । पश्यति तं
 प्रत्येकबुद्धम् । तस्यैतदभवत्—कस्याप्यनेन महात्मना ऋद्धिमहालाङ्गलैदोरिष्यमूलान्युत्पादि-
 तानि । बलवती आद्या । ततोऽसौ गृहपतिः कोशकोष्ठागाराणि प्रत्यवेक्षितुमारब्धो यावत्पूर्णनि-
 ८५ पश्यति । स पत्नीमाम्नायते—मम तावत् प्रणिधानं पूर्णम्, शुष्माकमपीदानीं पश्याम इति ।
 ततो दास्या धान्यानामेकां मात्रामारब्धा परिकर्मयितुम्, सप्त मात्राः संपन्नाः । पश्या
 एकस्थार्याय स्थाली साधिता, सर्वैस्तैः परिमुक्तम्, तथैवावस्थिता । प्रातिवेश्यैरनेकैश्च
 ८६ प्राणिशतसहस्रैः परिमुक्तम्, तथैवावस्थिता । तथैव पुत्रस्य क्षुषाया दासस्य प्रणिधिः सिद्धा ।
 ततो गृहपतिना घण्टावघोषणं कारितं वाराणस्याम्—यो मवन्तोऽनेनार्थी, स आगच्छतु इति ।
 १० वाराणस्यामुच्चशब्दो महाशब्दो जातः । राज्ञा श्रुतम् । कथयति—किमेष मवन्त उच्चशब्दो
 महाशब्द इति ? अमासैः समाख्यातम्—देव, अमुकेन गृहपतिना कोशकोष्ठागाराणि
 उद्घाटितानीति । राजा तमाहूय कथयति—यदा सर्व एव लोकः कालगतः, तदा त्वया
 कोशकोष्ठागाराण्युद्घाटितानीति । देव, कस्य कोशकोष्ठागाराण्युद्घाटितानि ? अपि तु अथैव
 मे बीजमुत्तममथैव फलदायकमिति । राजा पृच्छति—यथा कथम् ? स एतत् प्रकरणं
 १५ विस्तरेणरोचयति । राजा कथयति—गृहपते, त्वया असौ महात्मा पिण्डकेन प्रतिपादितः ?
 देव मयैव प्रतिपादितः । सोऽभिप्रसन्नो गार्था भाषते—

अहो गुणमयं क्षेत्रं सर्वदोषविवर्जितम् ।

यत्रोतं बीजमथैव अथैव फलदायकम् ॥ २ ॥ इति ।

किं मन्यन्ते मिश्रवो योऽसौ गृहपतिर्गृहपतिपत्नी गृहपतिपुत्रो गृहपतिक्षुषा गृह-
 २० पतिदासो गृहपतिदासी, अयमेव मेण्डको गृहपतिः मेण्डकपत्नी मेण्डकपुत्रो मेण्डकक्षुषा
 मेण्डकदासो मेण्डकदासी च । यदेभिः प्रत्येकबुद्धे कारान् कृत्वा प्रणिधानं कृतम्, तस्य
 कर्मणो विपाकेन बद्धं महापुण्या जाताः, ममान्तिके दृष्टसत्त्वानि । अहं चैभिः प्रत्येक-
 बुद्धकोटीशतसहस्रेभ्यः प्रतिविशिष्टः शास्त्रा आरागितो न विरागितः । इति हि मिश्रव
 एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानां कर्मणामेकान्तशुक्लः, व्यति-
 २५ मिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि एवं शिक्षितव्यम्, यदेकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यति-
 मिश्राणि च, एकान्तशुक्लेभ्येव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो मिश्रवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमबोचद्भगवान् । आत्तमनसस्तो मिश्रवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने मेण्डकावदानं दशमम् ॥

११ अश्वोक्तावदानम् ।

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमन्त्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैरसुरैर्यक्षैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लक्ष्मी चीवर-पिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्रव्यमैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो वैशाल्यां विहरति स्म ४

मर्कटहृदतीरे कूटागारशालायाम् । तेन खलु समयेन वैशालिका लिच्छवय इदमेवंरूपं क्रियाकारमकार्षुः—पञ्चदर्श्या भवन्तः पक्षस्य अष्टम्यां चतुर्दर्श्या च प्राणिनो हन्तव्याः यत्कारणमेधुर्मुत्पन्था मांसमन्वेषन्त इति । तेन खलु समयेन अन्यतमो गोघातको महान्तं वृषभमादाय नगरानिष्कमति प्रघातयितुम् । तमेन महाजनकायः पृष्ठतः पृष्ठतः समनुबद्धो मांसार्थां कथयति—शीघ्रमेनं वृषं घातय, वयं मसिनार्थिन इति । स कथयति—एवं करि- 10

ष्यामि, किं तु मुहूर्तमुदीक्ष्वमिति । ततो वृष ईदृशमनार्यं वचो दुरुक्तं श्रुत्वा भीतस्त्रस्तः संविम आहृष्टरोमकूप इतश्चासुतश्च संभ्रान्तो निरीक्षते, चिन्तयति च—को मां कृच्छ्रसंकट-संवाधप्राप्तमत्राणमशरणमिष्टेन जीवितेनाच्छादयेदिति । स चैवं विद्वलवदनस्त्राणान्वेषी तिष्ठति । भगवांश्च पूर्वाह्ने निवात्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो वैशालीं पिण्डाय प्रविशत् । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः 15

समलंकृतमशीलानुव्यङ्ग्यनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनैश्चास्य भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसन्नम् । प्रसन्न-चित्तश्च संलक्षयति—प्रासादिकोऽयं सत्त्वविशेषः । शक्यलोपो मम प्राणपरित्राणं कर्तुम् । यन्वहमेनमुपसंक्रमेयमिति । अथ स वृषो भगवत्प्रवेक्ष्यावान् प्रतिबद्धचित्तः एषो मे शरण-मिति सहस्रैव तानि दृढानि वरत्रकाणि बन्धनानि छित्त्वा प्रधावन् येन भगवांस्तोनोप- 20

संक्रान्तः । उपसंक्रम्योमाम्नां जानुभ्यां भगवतः पादयोर्निपत्य पादौ जिह्वया निलेढुमारब्धः । स चास्य रौद्रकर्मा गोघातकः पृष्ठतः पृष्ठतः समनुबद्ध एव शस्त्रव्यग्रहस्तः । ततो भगवांस्तं रौद्रकर्माणं गोघातकमिदमवोचत्—कुरुष्व त्वं भोः पुरुष अनेन गोवृषयेण सार्धं सार्वभ्यम् । जीवितेनाच्छादयेति । स कथयति—नाहं भदन्त प्रभवाम्येनं जीवितेनाच्छादयितुम् । तत्कस्य हेतोः ? मया एष बहूना मूलेन क्रीतः । पुत्रदारं च मे बद्ध पोषितव्यमिति । भगवानाह— 25

यदि मूल्यं दीयते, प्रतिमुञ्चसीति ? । स कथयति—प्रतिमोक्षयामि भगवन्निति । अथ भगवां-छौकिकचित्तमुपादयति—अहो वत शक्तो देवेन्द्रक्षीणि कार्षापणसहस्राण्यादायगच्छेदिति । सहचिरोत्पादाद्भगवतः शक्तो देवेन्द्रः कार्षापणसहस्रत्रयमादाय भगवतः पुरस्तादस्तात् । अथ भगवान् शक्तं देवेन्द्रमिदमवोचत्—अनुग्रयच्छ कौशिक अस्य गोघातकस्य त्रिगुणं मूल्यम् । अदाच्छक्तो देवेन्द्रस्तस्य गोघातकस्य कार्षापणत्रयसहस्रं वृषमूल्यम् । अथ गोघातकः कार्षा- 30

पणसहस्रत्रयं वृषमूल्यं गृहीत्वा हृष्टस्तुष्टः प्रमुदितो भगवतः पादौ शिरसा बन्दिन्त्वा तं गोवृषं बन्धनान्मुक्त्वा प्रक्रान्तः । शक्तो देवेन्द्रो भगवतः पादौ शिरसा बन्दिन्त्वा तत्रैवान्तर्हितः ॥

अथ गोवृषो गतप्रत्यागतप्राणो म्रूयत्या मात्रया मगवसमिप्रसन्नो भगवन्तं त्रिः
 प्रदक्षिणीकृत्स्न पृष्ठतः पृष्ठतः समनुवह्यो भगवतो मुखं व्यवलोकयमानोऽस्यात् । अथ भगवान्
 स्मितमकार्षीद् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन् समये
 नीलपीतलोहितावदाताः पुष्पपरगपभरागवप्रवैह्वयमुसारास्वार्कलोहितकादक्षिणावर्तशङ्खशिल्प-
 ६ प्रवालजातरूपरजतवर्णा अर्चिषो मुखाभिश्चार्थं काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिद्वाद्गच्छन्ति ।
 या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमधीचिर्मर्बुदं निरर्बुद-
 मटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पशं महापद्मपर्यन्तान् नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा
 निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूपीभूत्वा निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रति-
 प्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इत्युक्ताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां
 १० प्रसादसंजननार्थं भगवान् निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वा एवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त
 इत्युक्ताः, नाप्यन्यत्रोपपन्ना इति । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनात्माकां कारणा-
 विशेषाः प्रतिप्रसन्नम्या इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तत्परकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा
 देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिद्वाद्गच्छन्ति,
 ताश्चातुर्भारराजकायिकान् देवांश्चायक्षिशान् यामांस्तुषितान् निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो
 १५ ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीक्षामानप्रमाणामानाभास्वरान् परीक्ष्यमान-
 प्रमाणशुभान् शुभकृत्स्नाननभकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनान-
 नकनिष्ठपर्यन्तान् देवान् गत्वा अनिबलं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्बोधयन्ति । गाथाद्वयं माधन्ते—
 आरभयन् निष्कामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
 धुनीत मृत्पुनः सैन्यं नङ्गामारमिव कुक्षरः ॥ १ ॥
 २० यो ह्यस्मिन् घर्मेविनये अग्रमत्तश्चरिष्यति ।
 प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ।

अथ ता अर्चिषश्चिसाहजमहासाहस्रं लोकघातुमन्वाहिण्यथ भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
 समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तृकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते ।
 अनागतं व्याकर्तृकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति,
 २५ पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । भ्रेतोपपत्तिं
 व्याकर्तृकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, जानुनोरन्त-
 र्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तृकामो भवति, धामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं
 व्याकर्तृकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, नाम्या-
 मन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तृकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रसेकां बोधिं व्याकर्तृ-
 ३० कामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तृकामो भवति, उष्णीष-
 ऽन्तर्धीयन्ते । अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्स्न भगवत ऊर्णायामन्तर्हीताः ॥

अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

गानाविषो रत्नसहस्रचित्रो

वक्त्रान्तराभिष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्ता-
दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथां च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा

बुद्धा जगल्युत्तमहेतुभूताः ।

5

नाकारणं शङ्खमुणाळगौरं

स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्काळं खयमधिगम्य धीर बुद्धा

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

10

धीरभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रुपज्ञं व्यपनय संशयं क्षुभामिः ॥ ५ ॥

नाकस्माल्लवणजलाद्विराजवैर्याः

C 140

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीरा-

स्तं श्रोतुं सममिच्छन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

15

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्य-
कसंबुद्धाः स्मितं प्राविशन्ति । दृष्ट्वा आनन्द अयं गोवृषः ? दृष्ट्वा भदन्त । एष आनन्द
गोवृषस्तथागतस्यान्तिके प्रसन्नचित्तः सप्तमे दिवसे कालं कृत्वा चातुर्गहाराजिकेषु देवेषु-
पपत्स्यते । वैश्रवणस्य महाराजस्य पुत्रो भविष्यति । ततश्च्युत्वा त्रायस्त्रिंशेषु देवेषुपपत्स्यते ।
शक्रस्य देवेन्द्रस्य पुत्रो भविष्यति । ततश्च्युत्वा यामेषु देवेषुपपत्स्यते । यामस्य देवस्य पुत्रो 20
भविष्यति । ततश्च्युत्वा तुषितेषु देवेषुपपत्स्यते । स तुषितस्य देवस्य पुत्रो भविष्यति ।
ततश्च्युत्वा निर्माणरतिषु देवेषुपपत्स्यते । सुनिर्मितस्य देवपुत्रस्य पुत्रो भविष्यति । ततश्च्युत्वा
परनिर्मितवशवर्तिषु देवेषुपपत्स्यते । वशवर्तिनो देवपुत्रस्य पुत्रो भविष्यति । तदनया
स्तस्या नवनवतिकल्पसहस्राणि विनिपातं न गमिष्यति । ततः कामावचरेषु देवेषु दिव्यं
सुखमनुभूय पश्चिमे भवे पश्चिमे निकेते समुच्छ्रये पश्चिमे आत्मभावप्रतिलम्भे मनुष्यत्वं प्रति- 25
लम्ब्य राजा भविष्यति अशोकवर्णो नाम चक्रवर्ती चतुरर्णवान्तविजेता धार्मिको धर्मा राजः
सत्तरत्नसम्पन्नागतः । तस्येमान्येवंरूपाणि सप्त रत्नानि भविष्यन्ति । तद्यथा—चक्रवर्तं हस्तिरत्न-
मश्वरत्नं मणिरत्नं वीररत्नं गृहपतिरत्नं परिणायकरत्नमेव सप्तमम् । पूर्णं चास्य भविष्यति सहस्रं
पुत्राणां शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणा परसैन्यप्रमर्दकानाम् । स इमामेव समुद्रपर्यन्तं महा-
पृथिवीमखिलामकण्टकामनुत्पीडामदण्डेनाशङ्केण धर्म्येण सम्येनाभिनिर्जित्वा अध्यावत्स्यति । 30
सोऽपरेण समयेन दानानि दत्त्वा चक्रवर्तिराज्यमपह्राय केशश्मश्रूष्यवतार्य काषायाणि वज्राणि
...सम्पन्नेव श्रद्धया अगारादनगारिकां प्रज्य प्रत्येकां बोधिं साक्षात्करिष्यति, अशोकवर्णो
नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—किं भदन्त
अनेन गोवृषेण कर्म कृतं येन तिर्यग्योनाबुपपन्नः, किं कर्म कृतं येन दिव्यमानुषसुखमनुभूय

प्रत्येकां बोधिमधिगमिष्यति ? भगवानाह—अनेनैव आनन्द गोवृषेण कर्माणि कृतान्युपचितानि
 लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि और्ध्वमस्त्युपस्थितान्यवश्यमावीनि । गोवृषेण कर्माणि कृता-
 न्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुमविष्यति ? न ह्यानन्द कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये
 पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्ध-
 ८ धात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभाशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ७ ॥

भूतपूर्वमानन्द अतीतेऽप्यनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संयुद्धो लोक
 उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्त्रा देवमनुष्याणां
 10 बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति, अन्यतमस्मिन् वनषण्डे । तस्य
 नातिदूरे षष्टिमिक्षवः प्रतिवसन्सारण्यकाः पिण्डपातिकाः । सर्वे च धीतरागा विगतद्वेषा
 विगतमोहा यावत् पञ्चमान्राणि धूर्तकशतानि तेन तेनाहिण्यमानानि तं प्रदेशमनु-
 प्राप्तानि । तेषामेतदवयव—एते हि प्रव्रजिता महात्मानः ईदृशेषु स्थानेष्वभिरमन्ते । येषां
 15 जीवितोपच्छेदं न करिष्यामः, न मृत्यु एतस्मिन् प्रदेशे स्वस्यैर्विहर्तव्यं मविष्यति । यद्यप्येते
 16 महात्मानः सर्वसत्त्वहितोदयप्रवृत्ता न परेषामारोचयिष्यन्ति, तथाप्येषां प्रधानपुरुषा उप-
 संक्रमिष्यन्ति । तेऽस्माकं राज्ञः समर्पयिष्यन्ति । तत्रास्माभिश्चारकावचरुर्हर्तव्यं मविष्यति ।
 कथमत्र प्रतिपच्यमिति ? एकस्तत्रैव निर्बृण्हदयस्त्वत्परलोकः । स कथयति—अघातयित्वा
 एतान् कुतः क्षेम इति ? तैस्ते जीवितास्त्रपरोपिताः । ते चैतत्कर्म कृत्वा पापकमकुशल-
 20 मेकनवतिकल्पानपायेषूपपन्नाः । यद्भूयसा तु नरकेषु तिर्यग्योनौ उपपन्नाश्च सन्तो निर्ल-
 20 क्षणेण प्रघातिताः । तत्र योऽसौ चौरस्तेषां समादापकः, स एवायं गोवृषः । तस्य कर्मणो
 विपाकेन इत्यन्तं कालं न कदाचित् सुगतौ उपपन्नः । यत्पुनरिदानीं ममान्तिके चित्तं
 प्रसादितम्, तस्य कर्मणो विपाकेन दिव्यं मातुषं सुखमनुभूय प्रत्येकां बोधिमधिगमिष्यति ।
 एवं हि आनन्द तथागतानां चित्तप्रसादोऽप्यचिन्त्यविपाकाः, किं पुनः प्रणिधानम् ।
 तस्माच्चर्हि आनन्द एवं शिक्षितव्यं यस्तोकास्तोके मुहूर्तमुहूर्तमन्ततोऽच्छटासंघातमात्रमपि
 25 तथागतभाकारतः समनुसरिष्यामीत्येवं ते आनन्द शिक्षितव्यम् ॥

अथाप्युभान् आनन्दो भगवतो माषितमन्यानन्बानुमोष मिश्रूणां पुरस्ताद्वाया माषते—

अहो नाथस्य कारुण्यं सर्वज्ञस्य हितैषिणः ।

मुकृतेनैव वात्सल्यं यत्सेदृशमहानुत्तरम् ॥ ८ ॥

आपन्नो हि परं कृच्छ्रं गोवृषो येन भोचितः ।

व्याकृतश्च भवे दिव्ये प्रत्येकश्च जिनो ह्यसौ ॥ ९ ॥ इति ॥

30

इदमबोचद्भगवान् । आचमनसस्ते मिश्रवो माषितमन्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदानेऽशोकवर्णावदानमेकादशमम् ॥

१२ प्रातिहार्यसूत्रम् ।

स भगवान् राजगृहे विहरति वेषुवने कलन्दकनिवापे सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्वनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नगरैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महो-
रगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी
जीविरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्रयमैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो दिव्यानां मानुष्याणां ६
च भगवाननुपलितो विहरति पञ्चपत्रमिवाम्मसा ॥

तेन खलु समयेन राजगृहे नगरे षट् पूर्णाद्याः शास्त्रारोऽसर्वज्ञाः सर्वज्ञमानिनः
प्रतिवसन्ति स्म । तद्यथा—पूर्णः काश्यपः, मस्करी गोशाळीपुत्रः, संजयी वैरट्टीपुत्रः, अजितः
केशकम्बलः, कुकुदः कालायनः, निर्ग्रन्थो ज्ञातिपुत्रः । अथ षण्णां पूर्णादीनां तीर्थ्यानां
कुण्डलच्छाळायां संनिषण्णानां संनिपतितानामयमेवंरूपोऽभूदन्तराकथासमुदाहारः—यत्खलु १०
भवन्तो जानीरन्—यदा श्रमणो गौतमो लोकेऽनुत्पन्नः, तदा वयं सत्कृताश्चामूवन् गुरुकृताश्च
मानिताश्च पूजिताश्च राज्ञां राजमात्राणां ब्राह्मणानां गृहपतीनां नैगमानां जानपदानां श्रेष्ठिनां
सार्धवाहानाम् । लामिनश्चामूवंश्जीविरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्रयमैषज्यपरिष्काराणाम् ।
यदा तु श्रमणो गौतमो लोके उत्पन्नः, तदा श्रमणो गौतमः सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो
राज्ञां राजमात्राणां ब्राह्मणानां गृहपतीनां जनपदानां धनिनां श्रेष्ठिनां सार्धवाहानाम् । लामी १५
च श्रमणो गौतमः सश्रावकसंघश्चजीविरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्रयमैषज्यपरिष्काराणाम् ।
अस्माकं च कामसत्कारः सर्वेण सर्वं समुच्छिन्नः । वयं स्म ऋद्धिमन्तो ज्ञानवादिनः ।
श्रमणोऽपि गौतमो रिद्धिमान् ज्ञानवादीत्यात्मानं प्रतिजानीते । अर्हति ज्ञानवादी ज्ञानवादिना
सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयितुम् । यथेकं श्रमणो गौतमोऽनुत्तरे मनुष्यधर्मे
रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति, वयं हे । हे श्रमणो गौतमः, वयं चत्वारि । चत्वारि श्रमणो २०
गौतमः, वयमष्टौ । अष्टौ श्रमणो गौतमः, वयं षोडश । षोडश श्रमणो गौतमः, वयं द्वात्रिंश-
दिति यावच्छ्रमणो गौतम उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति, वयं तद्विगुणं
तद्विगुणं विदर्शयिष्यामः । उपार्धं मार्गं श्रमणो गौतम आगच्छतु, वयमप्युपार्धं मार्गं गमि-
ष्यामः । तत्रास्माकं मवतु श्रमणेन गौतमेन सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । अथ
मारस्य पापीयस एतदभवत्—असकृदसकृन्मया श्रमणस्य गौतमस्य प्राक्तान्तम्, न च कदा- २५
चिदवतारो लब्धः । यत्खलु तीर्थ्यानां प्रहरेयम् । इति विदित्वा पूरणवदालानमभिनिर्माय
उपरि विहायसमन्मुद्रस्य ज्वलनतपनवर्षणविद्योतनप्रातिहार्याणि कृत्वा मस्करीणं गोशाळीपुत्र-
मामन्नयते—यत्खलु मस्कारिन् जानीयाः—अर्हं रिद्धिमान् ज्ञानवादी, श्रमणो गौतमो रिद्धिमान्
ज्ञानवादीत्यात्मानं परिजानीते । अर्हति ज्ञानवादी ज्ञानवादिना सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धि-
प्रातिहार्यं विदर्शयितुम् । यथेकं श्रमणो गौतम उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति, ३०
अर्हं हे । हे श्रमणो गौतमः, अर्हं चत्वारि । चत्वारि श्रमणो गौतमः, अहमष्टौ । अष्टौ
श्रमणो गौतमः, अर्हं षोडश । षोडश श्रमणो गौतमः, अर्हं द्वात्रिंशदिति यावच्छ्रमणो

गौतम उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति, वयं तद्विगुणमुत्तरं मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामः । 'उपार्धं मार्गं श्रमणो गौतम आगच्छतु, अहमप्युपार्धं मार्गं गमिष्यामि । तत्रास्माकं भवतु श्रमणेन गौतमेन सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । अथ मारुत्य पापीयस एतदभवत्—असकृदसकृन्मया श्रमणस्य गौतमस्य पराक्रान्तम्, न च कदाचिदवतारो लब्धः । यज्वहं तीर्थ्यानां प्रहरेयम् । इति विदित्वा मत्करिवदात्मान-
मभिनिर्माय उपरि विहायसमम्युद्गम्य ज्वलनतपनविद्योतनवर्षणप्रातिहार्याणि कृत्वा संजयिनं वैरहीपुत्रमामन्त्रयते—यत्खलु संजयिन् जानीयाः—अहं रिद्धिमान् ज्ञानवादी, श्रमणो गौतमो रिद्धिमान् ज्ञानवादीत्यात्मानं प्रतिजानीते । अहंति ज्ञानवादी ज्ञानवादिना सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयितुम् । यथेकं श्रमणो गौतम उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धि-
प्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति, अहं द्वे । द्वे श्रमणो गौतमः, अहं चत्वारि । चत्वारि श्रमणो गौतमः, अहमष्टौ । अष्टौ श्रमणो गौतमः, अहं षोडश । षोडश श्रमणो गौतमः, अहं द्वात्रिंशदिति यावच्छ्रमणो गौतम उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति, अहं तद्विगुणमुत्तरं मनुष्यधर्मप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामि । उपार्धं मार्गं श्रमणो गौतम आगच्छतु, अहमप्युपार्धं मार्गं गमिष्यामि । तत्र मे भवतु श्रमणेन गौतमेन सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धि-
प्रातिहार्यम् । एवमन्योन्यं सर्वे विहेठिताः । एकैक एवमाह—रिद्धेलोभी नाहमिति ॥

पूरणाथाः षट् शास्त्रारः सर्वज्ञानिनो येन राजा मागधः श्रेण्यो विम्बिसारस्तोप-
संक्रामन् । उपसंक्रम्य राजानं मागधं श्रेण्यं विम्बिसारमिदमवोचन्—यत्खलु देव जानीयाः—वयं ऋद्धिमन्तो ज्ञानवादिनः । श्रमणोऽपि गौतमो रिद्धिमान् ज्ञानवादीत्यात्मानं प्रतिजानीते । अहंति ज्ञानवादी ज्ञानवादिना सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयितुम् । यथेकं श्रमणो गौतम उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति, वयं द्वे । द्वे श्रमणो गौतमः, वयं चत्वारि ।
चत्वारि श्रमणो गौतमः, वयमष्टौ । अष्टौ श्रमणो गौतमः, वयं षोडश । षोडश श्रमणो गौतमः, वयं द्वात्रिंशदिति यावच्छ्रमणो गौतम उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयि-
ष्यति, वयं तद्विगुणं तद्विगुणं रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामः । उपार्धं मार्गं श्रमणो गौतम आगच्छतु, वयमप्युपार्धं मार्गं गमिष्यामः । तत्रास्माकं भवतु श्रमणेन गौतमेन सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयितुम् । एषमुक्ते राजा मागधः श्रेण्यो विम्बिसारस्तीर्थ्या-
निदमवोचत्—यूयमपि शवा मृत्वा भगवता सार्धं रिद्धिं प्रारमभ्वे ? अथ पूरणाथाः षट् शास्त्रारोऽसर्वज्ञाः सर्वज्ञानज्ञानिनोऽर्धमार्गे राजानं मागधं श्रेण्यं विम्बिसारं विज्ञापयन्ति—वयं स्मो देव रिद्धिमन्तो ज्ञानवादिनः । श्रमणोऽपि गौतमो रिद्धिमान् ज्ञानवादीत्यात्मानं प्रति-
जानीते । अहंति ज्ञानवादी ज्ञानवादिना सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयितुम् ।
यावत् तत्रास्माकं भवतु श्रमणेन गौतमेन सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयि-
तुम् । एवमुक्ते राजा मागधः श्रेण्यो विम्बिसारस्तास्तीर्थिकपरित्राजकानिदमवोचत्—यथैवं त्रिरप्येतमर्थं विज्ञापयिष्य, निर्दिष्यान् वः करिष्यामि । अथ तीर्थ्यानामेतदभवत्—अथ राजा

मागवः श्रेण्यो बिम्बिसारः श्रमणस्य गौतमस्य श्रावकः । बिम्बिसारस्तिष्ठतु । राजा प्रसेन-
जित् कौशलो मध्यस्थः । यदा श्रमणो गौतमः श्रावस्तीं गमिष्यति, तत्र वयं गत्वा श्रमणं
गौतममुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्ये आह्वयिष्यामः । इत्युत्त्वा प्रक्रान्ताः ॥

अथ राजा मागवः श्रेण्यो बिम्बिसारोऽन्यतमं पुरुषमामङ्गपते—गच्छ त्वं भोः पुरुष
क्षिप्रम् । मद्रं यानं योजय, यत्राहमधिकृष्टा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रमिष्यामि पर्शुपासनायै । 5 O 147
एवं देवेति स पुरुषो राज्ञो मागवस्य श्रेण्यस्य बिम्बिसारस्य प्रतिश्रुत्य क्षिप्रं मद्रं यानं योज-
यित्वा येन राजा मागवः श्रेण्यो बिम्बिसारस्तोनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य राजानं मागवं श्रेण्यं
बिम्बिसारमिदमवोचत्—युक्तं देवस्य मद्रं यानं यत्सेदानीं देवः कालं मन्यत इति । अथ राजा
मागवः श्रेण्यो बिम्बिसारो मद्रं यानमभिरुह्य राजगृहानिर्गच्छति भगवतोऽन्तिकं भगवन्तं
दर्शनायोपसंक्रमितुं पर्शुपासनाय । तस्य यावती यानस्य भूमिस्तावचानेन गत्वा यानादवतीर्य 10
पद्मचामेवारामं प्राविशत् । अन्तरा राजा मागवः श्रेण्यो बिम्बिसारो भगवन्तमप्राक्षीत् ।
तदन्तरा पञ्च ककुदान्यपनीय तद्यथा—उष्णीपं छत्रं खड्गमणिं वाल्म्यजनं चित्रे चोपानहौ,
स पञ्च ककुदान्यपनीय येन भगवांस्तोनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा
वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णं विदित्वा राजानं मागवं श्रेण्यं बिम्बिसारं
भगवान् धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण 15
धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् । अथ राजा मागवः श्रेण्यो
बिम्बिसारो भगवन्तमभ्यानन्धानुमोक्ष भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवतोऽन्तिकात्
प्रक्रान्तः ॥

अथ भगवत एतदभवत्—कुत्र पूर्वकैः सम्यक्संबुद्धैर्महाप्रातिहार्यं विदर्शितं हिताय
प्राणिनाम् ? देवता भगवत आरोचयन्ति—श्रुतपूर्वं भदन्त पूर्वकैः सम्यक्संबुद्धैर्महाप्रातिहार्यं 20
विदर्शितं हिताय प्राणिनामिति । भगवतो ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—श्रावस्त्वां पूर्वकैः सम्यक्संबुद्धै-
र्महाप्रातिहार्यं विदर्शितं हिताय प्राणिनामिति । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दमामङ्गयते—
गच्छ त्वमानन्द, मिश्रूणामारोचय । तथागतः कोशलेषु जनपदेषु चारिकां चरिष्यति ।
यो शुष्माकमुत्सहते तथागतेन सार्धं कोशलेषु जनपदेषु चारिकां चरितुम्, स चीवरकाणि
धावतु सीव्यतु रक्षयतु । एवं भदन्तेषायुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य मिश्रूणामारोचयति— 25
भगवानायुष्मन्तः कोशलेषु जनपदेषु चारिकां चरिष्यति । यो शुष्माकमुत्सहते तथागतेन
सार्धं कोशलेषु जनपदेषु चारिकां चरितुम्, स चीवराणि धावतु सीव्यतु रक्षयतु इति । ते
मिश्रव आयुष्मन्त आनन्दस्य प्रसन्नौष्ठः । अथ भगवान् दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्त-
परिवारो मुक्तो मुक्तपरिवार आशस्त आशस्तपरिवारो विनीतो विनीतपरिवारोऽर्हार्हपरिवारो
वीतरागो वीतरागपरिवारः प्रासादिकः प्रासादिकपरिवारो वृषभ इव गोगणपरिवृतो गज 30
इव कल्भगणपरिवृतः सिंह इव दंष्ट्रगणपरिवृतो राजहंस इव हंसगणपरिवृतः सुपर्णीव
पक्षिगणपरिवृतो विग्र इव शिष्यगणपरिवृतः सुवैद्य इवातुरगणपरिवृतः शूर इव योवगण-

परिवृतो देशिक इवाध्वगणपरिवृतः सार्षवाह इव वणिग्गणपरिवृतः श्रेष्ठिव पौरगणपरिवृतः
 कोटराज इव मन्त्रिगणपरिवृतश्चक्रवर्तीव पुत्रसहस्रपरिवृतश्चन्द्र इव नक्षत्रगणपरिवृतः सूर्य
 इव रश्मिसहस्रपरिवृतो विरूढक इव कुम्भाण्डगणपरिवृतो विरूपाक्ष इव नागगणपरिवृतो
 घनद इव यक्षगणपरिवृतो घृतराष्ट्र इव गन्धर्वगणपरिवृतो वेमचित्र इवासुरगणपरिवृतः
 ४ शक्र इव त्रिदशगणपरिवृतो ब्रह्मेव ब्रह्मकायिकगणपरिवृतः स्तिमिव इव जलनिधिः सजल
 इव जलधरो विमद इव गजपतिः सुदानैरिन्द्रियैरसंक्षोभितेर्यापधप्रचारोऽनेकैरावेणिकैर्दुः-
 धर्मैर्महता मिक्षुसंधेन च पुरस्कृतो येन आबस्ती तेन चारिकां प्रक्रान्तः । अनेकैश्च
 देवताशतसहस्रैरनुगम्यमानोऽनुपूर्वेण चारिकां चरन् आबस्तीमनुप्राप्तः आबस्तीं विहरति
 जेतवनेऽनाथपिण्डदत्तारामे ॥

- 149 10 अत्रौपुस्तीर्थ्याः श्रमणो गौतमः आबस्तीं गत इति । श्रुत्वा च पुनः आबस्तीं संप्र-
 स्थिताः । ते आबस्तीं गत्वा राजानं प्रसेनजित्कौशलमिदमवोचन्—यत्कल्ल देव जानीयाः—
 वयं ऋद्धिमन्तो ज्ञानवादिनः । श्रमणो गौतमो ऋद्धिमान् ज्ञानवादीत्यात्मानं प्रतिजानीति ।
 अर्हति ज्ञानवादी ज्ञानवादिना सार्षमुत्तरे मनुष्यधर्मे ऋद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयितुम् । यथेकं
 श्रमणो गौतम उत्तरे मनुष्यधर्मे ऋद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति, वयं हे । हे श्रमणो गौतमः,
 15 वयं चत्वारि । चत्वारि श्रमणो गौतमः, वयमष्टौ । अष्टौ श्रमणो गौतमः, वयं षोडश । षोडश
 श्रमणो गौतमः, वयं द्वात्रिंशदिति यावच्छ्रमणो गौतम उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्श-
 यिष्यति, वयं तद्विरुणं तद्विरुणमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामः । उपार्धं
 मार्गं श्रमणो गौतम आगच्छतु, वयमप्युपार्धं मार्गं गमिष्यामः । तत्रास्माकं भवतु श्रमणेन
 गौतमेन सार्षमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । एवमुक्ते राजा प्रसेनजित् कौशलस्तीर्थ्या-
 20 निदमवोचत्—आगमयन्तु तावद्भवन्तो यावदहं भगवन्तमवलोकयामि । अथ राजा प्रसेन-
 जित् कौशलोऽन्यतमं पुरुषमामन्त्रयते—गच्छ त्वं गोः पुरुष । क्षिप्रं भद्रं यानं योजय ।
 अहमभिरुह्य अथैव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रमिष्यामि पर्युपासनायै । एवं देवेति स पुरुषो
 राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य प्रतिश्रुत्य क्षिप्रं भद्रं यानं योजयित्वा येन राजा प्रसेनजित्
 कौशलस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य राजानं प्रसेनजितं कौशलमिदमवोचत्—युक्तं देवस्य
 25 भद्रं यानं यत्वेदानीं देवः कालं मन्यते । अथ राजा प्रसेनजित् कौशलो भद्रं यान-
 मभिरुह्य आबस्तीं निर्याति भगवतोऽन्तिकं भगवन्तं दर्शनाय उपसंक्रमितुं पर्युपासनाय ।
 तस्य यावती यानस्य भूमिस्तावधानेन गत्वा यानादवतार्य पादान्यामेव आरामं प्रविश्य
 150 येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः ।
 एकान्ते निषण्णो राजा प्रसेनजित् कौशलो भगवन्तमिदमवोचत्—इमे भदन्त तीर्थ्या भग-
 30 वन्तमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्येणाह्वयन्ते । विदर्शयतु भगवानुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धि-
 प्रातिहार्यं हिताय प्राणिनाम् । निर्मर्षयतु भगवांस्तीर्थ्यान् । नन्दयतु देवमनुष्यान् । तोषयतु
 सज्जनहृदयमनांसि । एवमुक्ते भगवान् राजानं प्रसेनजितं कौशलमिदमवोचत्—नाहं म्हाराज

एवं श्रावकाणां धर्मं देशयामि एवं श्रूयं मिश्रव आगतगतानां ब्राह्मणगृहपतीनामुत्तरे मनुष्य-
धर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयतेति । अपि तु अहमेवं श्रावकाणां धर्मं देशयामि—प्रतिच्छन्न-
कन्याणां मिश्रवो विहरत विवृतपापा इति । द्विरपि त्रिरपि राजा प्रसेनजित् कौशलो भगवन्त-
मिदमवोचत्—विदर्शयतु भगवानुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं हिताय प्राणिनाम् । निर्म-
त्स्यतु तीर्थान् । नन्दयतु भगवान् देवमनुष्यान् । तोषयतु सज्जनद्वयमनांसि । धर्मता ६
खलु बुद्धानां भगवता जीवतां तिष्ठतां प्रियमाणानां यापयतां यद्गत दशावश्यकरणीयानि
भवन्ति । न तावद्बुद्धा भगवन्तः परिनिर्वान्ति यावन्न बुद्धो बुद्धं व्याकरोति, यावन्न द्विती-
येन सत्त्वेनापरिवर्त्यमनुचरायां सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पादितं भवति, सर्वबुद्धवैनेया विनीता
भवन्ति, त्रिभाग आयुष उत्पद्यते भवति, सीमाबन्धः कृतो भवति, श्रावकसुगमप्रतायां निर्दिष्टं
भवति, सांकाश्ये नगरे देवतावतरणं विदर्शितं भवति, अनवतप्ते महासरसि श्रावकैः सार्धं 10
पूर्विका कर्मक्षेत्रीर्याकृता भवति, मातापितरौ सत्सेषु प्रतिष्ठापितौ भवतः, श्रावस्त्वां महा-
प्रातिहार्यं विदर्शितं भवति । अथ भगवत एतदभवत्—अवश्यकरणीयमेतत्तथागतेनेति
विदित्वा राजानं प्रसेनजितं कौशलमामन्त्रयते—गच्छ त्वं महाराज । इतः सप्तमे दिवसे तथा-
गतो मञ्जानप्रलक्षमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति हिताय प्राणिनाम् । अथ
राजा प्रसेनजित् कौशलो भगवन्तमिदमवोचत्—यदि भगवाननुजानीयात्, अहं भगवतः 15
प्रातिहार्यमण्डपं कारयेयम् । अथ भगवत एतदभवत्—कतरस्मिन् प्रदेशे पूर्वकैः सम्यक्संबुद्धै-
र्महाप्रातिहार्यं विदर्शितं हिताय प्राणिनामिति ? देवता भगवत आरोचयन्ति—अन्तरा मन्दन्त
श्रावस्तीमन्तरा च जेतवनमन्त्रान्तरात् पूर्वकैः सम्यक्संबुद्धैर्महाप्रातिहार्यं विदर्शितं हिताय
प्राणिनाम् । भगवतोऽपि ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—अन्तरा च श्रावस्तीमन्तरा च जेतवनमन्त्रा-
न्तरात् पूर्वकैः सम्यक्संबुद्धैर्महाप्रातिहार्यं विदर्शितं हिताय प्राणिनाम् । अविवासयति 20
भगवान् राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य सूणीभावेन । अथ राजा प्रसेनजित् कौशलो भग-
वतस्तूष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा भगवन्तमिदमवोचत्—कतमस्मिन् मन्दन्त प्रदेशे प्राति-
हार्यमण्डपं कारयामि ? अन्तरा च महाराज श्रावस्तीमन्तरा च जेतवनम् । अथ राजा प्रसेन-
जित् कौशलो भगवतो भाषितमभिनन्द्यानुमोद्य भगवतः पादौ शिरसा धन्दित्वा भग-
वतोऽन्तिकेनात् प्रक्रान्तः ॥

C 151

22

25

अथ राजा प्रसेनजित् कौशलस्तीर्यानिदमवोचत्—यत्खलु भवन्तो जानीरन्—इतः
सप्तमे दिवसे भगवानुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यति । अथ तीर्थानामेत-
दभवत्—किं पुनः श्रमणो गौतमः सप्तभिर्दिवसैरनधिगतमधिगमिष्यति, अथ वा निष्पत्ता-
मिष्यति, अथ वा पक्षपर्येषणं कर्तुं कामः ? तेषामेतदभवत्—न ह्येव श्रमणो गौतमो निष्पत्ता-
मिष्यति, नाप्यनधिगतमधिगमिष्यति । नूनं श्रमणो गौतमः पक्षपर्येषणं कर्तुं कामः । 30
वयमपि तावत् पक्षपर्येषणं करिष्यामः । इति विदित्वा रक्षाक्षो नाम परित्राजक इन्द्रजाल-
मिश्रः स आहूतः । रक्षाक्षस्य परित्राजकत्वेतत् प्रकरणं विस्तरेणारोचयन्ति, एवं चाहुः—

162

- यत्खलु रक्षाक्ष जानीयाः—अमणो गौतमोऽस्माभिरिक्षा आहूतः । स कथयति—इतः सप्तमे दिवसे उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामीति । नूनं अमणो गौतमः पक्षपर्येषणं कर्तुंकामः । त्वमपि तावत् स्रज्जचारिणां पक्षपर्येषणं कुरुष्व । तेन तथेति प्रतिज्ञातम् । अथ रक्षाक्षः परित्राजको येन नानातीर्थिकश्रमणब्राह्मणचरकपरित्राजकास्तेनोपसंक्रान्तः । उप-
 8 संक्रान्त्य नानातीर्थिकश्रमणब्राह्मणचरकपरित्राजकानामेतत्प्रकरणं विस्तरेणारोचयति, एवं चाह—यत्खलु भवन्तो जानीरन्—अमणो गौतमोऽस्माभिरिक्षा आहूतः । स कथयति—इतः सप्तमे दिवसे उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामीति । नूनं अमणो गौतमः पक्षपर्येषणं कर्तुंकामः । भवन्निरपि ब्रह्मचारिणां साहाय्यं करणीयम् । सप्तमे दिवसे शुष्माभि-
 10 मात्राणि ऋपिशतानि प्रतिवसन्ति । अथ रक्षाक्षः परित्राजको येन ते ऋषयस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य तेषामेतत्प्रकरणं विस्तरेणारोचयति, एवं चाह—यत्खलु भवन्तो जानीरन्—अमणो गौतमोऽस्माभिरिक्षा आहूतः । स कथयति—इतः सप्तमे दिवसे उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामीति । नूनं अमणो गौतमः पक्षपर्येषणं कर्तुंकामः । भवन्निरपि स्रज्जचारिणां साहाय्यं करणीयम् । सप्तमे दिवसे शुष्माभिः आवस्तीमागन्तव्यम् । तैस्तथेति प्रतिज्ञातम् ।
 15 तेन खलु समयेन सुमदो नाम परित्राजकः पञ्चामिहः । तस्य कुशिनगर्यामावसथोऽनवतते महासरसि दिवा विहारः । अथ रक्षाक्षः परित्राजको येन सुमदः परित्राजकस्तेनोप-
 20 संक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य एतत्प्रकरणं विस्तरेणारोचयति, एवं चाह—यत्खलु सुमद जानीयाः—अमणो गौतमोऽस्माभिः ऋक्ष्णा आहूतः । स कथयति—इतः सप्तमे दिवसे उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामीति । नूनं अमणो गौतमः पक्षपर्येषणं कर्तुंकामः । त्वया
 7 163 स्रज्जचारिणां साहाय्यं करणीयम् । सप्तमे दिवसे त्वया आवस्तीमागन्तव्यम् । सुमद्रेणामि-
 25 हितम्—न शोभनं भवद्भिः कृतं यशुष्माभिः अमणो गौतमो रिद्धा आहूतः । तत्कस्य हेतोः ? मम तावत् कुशिनगर्यामावसोऽनवतते महासरसि दिवा विहारः । अमणस्य गौतमस्य शारि-
 पुत्रो नाम शिष्यस्तस्य जुन्दो नाम आमणेरकस्तस्यापि तत्रैवानवतते महासरसि दिवा
 30 विहारः । न तथानवततकायिका देवता अपि कारान् कर्तव्यान् मन्यन्ते यथा तस्य ।
 28 एकोऽयं समयः । इहाहं कुशिनगरीं पिण्डाय चरित्वा पिण्डपातमादाय अनवततं महासरसं गच्छामि । तस्य ममानवततकायिका देवता अनवततान्महासरसः पानीयमुद्भूतं एकान्ते न प्रयच्छति । जुन्दः अमणोदेशः पाण्डुकूलान्यादायानवततं महासरो गच्छति । तस्यानव-
 ततकायिका देवता पाण्डुकूलानि धावयित्वा तेन पानीयेनात्मनं सिञ्चति । यस्य तावद्वयं
 शिष्यप्रतिशिष्यकस्यापि न पुल्याः, स शुष्माभिरुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्येणाहूतः । न
 30 शोभनं भवद्भिः कृतं यच्छमणो गौतमो रिद्धिप्रातिहार्येणाहूतः । एवमहं जाने यथा
 महर्द्धिकः अमणो गौतमो महानुभाव इति । रक्षाक्षेणामिहितम्—त्वं तावच्छमणस्य
 गौतमस्य पक्षं वदसि । त्वया तावज्ज गन्तव्यम् । सुमद्रेणामिहितम्—नैव गमिष्यामीति ॥

अथ राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य काळो नाम्ना भ्राता अभिरूपो दर्शनीयः प्रासा-
दिकः श्राद्धो भद्रः कल्याणाश्रयः । स राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य निवेशनद्वारेणामि-
निष्क्रामति । अन्यतमया चावरुद्धिकया प्रासादतल्लगतया राजकुमारं दृष्ट्वा क्षण्डामं क्षिप्तम् ।
तत् तस्योपरि निपतितम् । मित्रारिमध्यमो लोकः । तै राज्ञे निवेदितम्—यत्कलु देव
जानीयाः—कालेन देवस्यान्तःपुरं प्रार्थितम् । राजा प्रसेनजित् कौशलक्षण्डो रमसः कर्कशः । ४
तेनापरीक्ष्य पौरुषेयाणामाज्ञा दत्ता—गच्छन्तु भवन्तः । शीघ्रं कालस्य हस्तपादान् छिन्दन्तु ।
एवं देवेति पौरुषेयै राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य प्रतिश्रुत्य कालस्य वीथीमध्ये हस्तपादा-
दिच्छन्नाः । स आर्तस्वरं क्रन्दते, दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनायां वेदनां वेदयते । काळं
राजकुमारं दृष्ट्वा महाजनकायो विक्रोष्ठमारुन्धः । पूरणादयश्च निर्भ्रन्तास्तं प्रदेशमनुप्राप्ताः ।
कालस्य ज्ञातिभिरभिहितम्—एतमार्याः काळं राजकुमारं सत्त्वाभिधाचनया यथापौराणं कुरुष्व- 10
मिति । पूरणेनाभिहितम्—एष श्रमणस्य गौतमस्य श्रावकः । श्रमणवर्गेण गौतमो यथा-
पौराणं करिष्यति । अथ कालस्य राजकुमारस्यैतदभवत्—कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्तं मां भगवान्
न सम्वाह्यतीति विदित्वा गाथां भाषते—

O 164

इमामवस्थां मम लोकनाथो
न वेत्ति संवाधगतस्य कस्मात् ।

15

नमोऽस्तु तस्मै विगतश्वराय
सर्वेषु श्रुतेष्वनुकम्पकाय ॥ १ ॥

असंमोषधर्माणो ब्रुह्मा भगवन्तः । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दसामन्त्रयते स्म—
गच्छ ज्वमानन्द संघाटिमादाय अन्यतमेन मिश्रुणा पश्चाच्छ्रमणेन येन काळो राजभ्राता
तेनोपसंक्राम । उपसंक्रम्य कालस्य राजकुमारस्य हस्तपादान् यथास्थाने स्थापयित्वा एवं 20
वद—ये केचित् सत्त्वा अपदा वा द्विपदा वा बहुपदा वा अरूपिणो वा रूपिणो वा
संज्ञिनो वा असंज्ञिनो वा नैवसंज्ञिनो वा नासंज्ञिनः, तथागतोऽर्हन् सम्यक्संयुद्धस्तेषां
सत्त्वानामग्र आख्यायते । ये केचित् धर्मा असंस्कृता वा संस्कृता वा, विरागो धर्मस्तेषामग्र
आख्यायतः । ये केचित् संवा वा गणा वा पूगा वा पर्षदो वा, तथागतश्रावकसंघस्तेषामग्र
आख्यायतः । अनेन सत्त्वेन सत्त्ववाक्येन तव शरीरं यथापौराणं स्यात् । एवं भदन्तेस्मायुष्मा- 25
नानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य संघाटीमादायान्यतमेन मिश्रुणा पश्चाच्छ्रमणेन येन राजभ्राता
कालस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य कालस्य राजकुमारस्य हस्तपादान् यथास्थाने स्थापयित्वा
एवमाह—ये केचित् सत्त्वा अपदा वा द्विपदा वा चतुष्पदा वा बहुपदा वा यावन्नैवसंज्ञिनो
नासंज्ञिनः, तथागतोऽर्हन् सम्यक्संयुद्धस्तेषां सत्त्वानामग्र आख्यायतः । ये केचिद्धर्माः संस्कृता
वा असंस्कृता वा, विरागो धर्मस्तेषामग्र आख्यायतः । ये केचित् संवा वा गणा वा पूगा वा 30
पर्षदो वा, तथागतश्रावकसंघस्तेषामग्र आख्यायतः । अनेन सत्त्वेन सत्त्ववाक्येन तव शरीरं
यथापौराणं भवतु । सह्यभिधानात् कालस्य राजकुमारस्य शरीरं यथापौराणं संबृत्तम्,

O 165

यथापि तत्र बुद्धस्य बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेन । कालेन कुमारेण तेनैव संवेगेन अनागामिफलं साक्षात्कृतं ऋद्धिश्चापि निर्दिष्टा । तेन भगवत आरामो निर्यातितः । स भगवत् उपस्थानं कर्तुमारब्धः । यत्रास्य शरीरं गण्डगण्डं कृतं तस्य गण्डक आरामिक इति संज्ञा संवृत्ता । अथ राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन सर्वोपकरणैः स प्रवारितः । कालेनाभिहितम्—
४ न मम त्वया प्रयोजनम् । भगवत एवोपस्थानं करिष्यामीति ॥

राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन अन्तरा च श्रावस्तीमन्तरा च जेतवनमन्त्रान्तराङ्गवतः प्रातिहार्यमण्डपः कारितः शतसहस्रहस्तः....चतुर्णां मण्डपो विततः । भगवतः सिंहासनं प्रज्ञप्तम् । अन्यतीर्थिकश्रावकैरपि पूर्णादीनां निर्ग्रन्थानां प्रलेकप्रलेकमण्डपः कारितः । राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन सप्तमे दिवसे यावज्जेतवनं यावच्च भगवतः प्रातिहार्यमण्डपोऽन्त-
१० रात् सर्वोऽसौ प्रदेशोऽपगतपाषाणशर्करकठल्यो व्यवस्थितः । धूपचूर्णान्धकारः कृतः । छत्रध्वजपताकागन्धोदकपरिषिक्तो नानापुष्पाभिकीर्णो रमणीयः । अन्तरान्तरा च पुष्प-
मण्डपाः सज्जीकृताः ॥

अथ भगवान् सप्तमे दिवसे पूर्वाह्णे निवात्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविशत् । श्रावस्तीं पिण्डाय चरित्वा कृतमक्तकृत्यः पश्चाद्भक्तपिण्डपातप्रतिक्रान्तः पात्र-
१५ चीवरं प्रतिश्राम्य बहिर्विहारस्य पादौ प्रक्षाल्य विहारं प्रविष्टः प्रतिसंलयनाय । अथ राजा प्रसेनजित् कौशलोऽनेकशतपरिवारोऽनेकसहस्रपरिवारोऽनेकशतसहस्रपरिवारो येन भगवतः प्रातिहार्यमण्डपस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः । तीर्थ्या अपि सहाजनकायपरिवृता येन मण्डपस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य प्रलेकप्रलेकस्निभासने निषण्णाः । निषद्य राजानं प्रसेनजितं कौशलमिदमवोचन्—यत्खलु देव जानीयाः—एते वय-
२० मागताः । कुत्र एतर्हि श्रमणो गीतमः ? तेन भवन्तो मुहूर्तमागमयत । एष इदानीं भगवानधि-
गमिष्यति । अथ राजा प्रसेनजित् कौशल उत्तरं माणवमामन्त्रयते—एहि त्वमुत्तरं, येन भगवांस्तेनोपसंक्राम । उपसंक्रम्यास्माकं वचनेन भगवतः पादौ शिरसा बन्दिता अस्या-
बाधतां च पृच्छ, अस्यातङ्कतां च लघूत्थानतां च यात्रां च बलं च सुखं च अनवधतां च स्पर्शविहारतां च । एवं च वद—राजा भदन्त प्रसेनजित् कौशल एवमाह—इमे भदन्त तीर्थ्या
२५ आगता यस्येदानीं कालं मन्यते । एवं देवेखुत्तरो माणवो राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य प्रति-
श्रुत्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवता सार्धं संमुखं संगोदनीं संरक्षणीं विविधं कथां व्यतिसार्य एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्ण उत्तरो माणवो भगवन्तमिदमवोचत्—
राजा भदन्त प्रसेनजित् कौशल, भगवतः पादौ शिरसा बन्दिता, अस्याबाधतां च पृच्छति अस्यातङ्कतां च लघूत्थानतां च यात्रां च बलं च सुखं च अनवधतां च स्पर्शविहारतां च ।
३० सुखी भवतु माणव राजा प्रसेनजित् कौशलस्त्वं च । राजा भदन्त प्रसेनजित् कौशल एवमाह—इमे भदन्त तीर्थ्या आगता यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यते । एवमुक्ते भगवां-
ङ्गुत्तरं माणवमिदमवोचत्—माणव एषोऽहमेषागच्छामि । भगवता तथाविधितो ययोत्तरो

माणवस्तत एवोपरिविहायसा प्रक्रान्तः, येन राजा प्रसेनजित् कौशलस्तोनोपसंक्रान्तः ।
 अद्राक्षीद्राजा प्रसेनजित् कौशल उत्तरं माणवकमुपरि विहायसा आगच्छन्तम् । दृष्ट्वा च पुन-
 स्तीर्थ्यानिदमवोचत्—विदर्शितं भगवतोत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । यूयमपि विदर्शयत ।
 तीर्थ्याः कथयन्ति—महाजनकायोऽत्र महाराज संनिपतितः । किं त्वं ज्ञास्यसि केनैतद्
 विदर्शितमस्माभिर्वा श्रमणेन गौतमेन ? अथ भगवांस्तद्रूपं समाधिं समापन्नो यथा समाहिते 6
 चित्तेऽर्धच्छिद्रेणाचिषो निर्गल्य भगवतः प्रातिहार्यमण्डपे निपतिताः, सर्वश्च प्रातिहार्य-
 मण्डपः प्रज्वलितः । अद्राक्षुस्तीर्थ्या भगवतः प्रातिहार्यमण्डपं प्रज्वलितम्, दृष्ट्वा च पुनः
 प्रसेनजित् कौशलमिदमवोचन्—एष इदानीं महाराज श्रमणस्य गौतमस्य प्रातिहार्यमण्डपः
 प्रज्वलितः । गच्छ इदानीं निर्वापय । अथ सोऽग्निरस्पृष्ट एव वारिणा सर्वप्रातिहार्यमण्डप-
 मदग्ना खयमेव निर्धुतो यथापि तद्बुद्धस्य बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेन । अथ 10
 राजा प्रसेनजित् कौशलस्तीर्थ्यानिदमवोचत्—विदर्शितं भगवतोत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्राति-
 हार्यम् । यूयमपि विदर्शयत । तीर्थ्याः कथयन्ति—महाजनकायोऽत्र महाराज संनिपतितः ।
 किं त्वं ज्ञास्यसि केन एतद्विदर्शितमस्माभिर्वा श्रमणेन गौतमेन ? भगवता कनकमरीचिका-
 वमासा उत्सृष्टाः, येन सर्वलोके उदारेणावभासेन स्फुटोऽभूत् । अद्राक्षीद्राजा प्रसेनजित्
 कौशलः सर्वलोकमुदारेणावभासेन स्फुटम् । दृष्ट्वा च पुनस्तीर्थ्यानामब्रूयते—विदर्शितं 15
 भगवतोत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । यूयमपि विदर्शयत । तीर्थ्याः कथयन्ति—महाजन-
 कायोऽत्र महाराज संनिपतितः । किं त्वं ज्ञास्यसि केन एतद्विदर्शितमस्माभिर्वा श्रमणेन
 गौतमेन ? भगवता कनकमरीचिकावमासा उत्सृष्टा येन सर्वलोके उदारेणावभासेन
 स्फुटोऽभूत् । अद्राक्षीद्राजा प्रसेनजित् कौशलः सर्वलोकमुदारेणावभासेन स्फुटम् । दृष्ट्वा
 च पुनस्तीर्थ्यानामब्रूयते—विदर्शितं भगवतोत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । यूयमपि 20
 विदर्शयत । तीर्थ्याः कथयन्ति—महाजनकायोऽत्र महाराज संनिपतितः । किं त्वं ज्ञास्यसि
 केन एतद्विदर्शितमस्माभिर्वा श्रमणेन वा गौतमेन ? गण्डकेनारामिकेणोत्तरकौरवाद् द्वीपात्
 कार्णिकारवृक्षमादाय भगवतः प्रातिहार्यमण्डपस्याग्रतः स्थापितः । रत्नकेनाप्यारामिकेन
 गन्धमादनादशोकवृक्षमानीय भगवतः प्रातिहार्यमण्डपस्य पृष्ठतः स्थापितः । अथ राजा
 प्रसेनजित् कौशलस्तीर्थ्यानिदमवोचत्—विदर्शितं भगवतोत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । 25
 यूयमपि विदर्शयत । तीर्थ्याः कथयन्ति—महाजनकायोऽत्र संनिपतितः । किं त्वं ज्ञास्यसि
 केन एतद्विदर्शितमस्माभिर्वा श्रमणेन वा गौतमेन ? भगवता सामिसंस्कारेण पृथिव्यां पादौ
 न्यस्तौ । महापृथिवीचाळः संहृतः । अयं त्रिसाहस्रमहासाहस्रो लोकवातुरियं महापृथिवी
 षड्विकारं कम्पति प्रकम्पति संप्रकम्पति । चलति संचलति संप्रचलति । व्यथति
 संव्यथति संप्रव्यथति । पूर्वावनमति पश्चिमोन्नमति । [पूर्वावनमति पश्चिमावनमति ।] 30
 दक्षिणोन्नमति उत्तरावनमति । उत्तरोन्नमति दक्षिणावनमति । मध्ये उन्नमति अन्तेऽव-
 नमति । मध्येऽवनमति अन्ते उन्नमति । इमौ सूर्यचन्द्रमसौ मासतस्तपतो विरोचतः ।

विचित्राणि च आश्चर्यामृतानि प्रादुर्भूतानि । गगनतलस्था देवता भगवत् उपरिष्ठा-
दिव्यानुत्पलानि क्षिपन्ति पद्मानि कुसुदानि पुण्डरीकान्यगरुचूर्णानि चन्दनचूर्णानि तगर-
चूर्णानि तमालपत्राणि, दिव्यानि मान्दारकाणि पुष्पाणि क्षिपन्ति, दिव्यानि च वादित्वाणि
संप्रवादयन्ति, चैलविक्षेपं चाकार्षुः ॥

- ६ अथ तेषां ऋषीणामेतदभवत्—किमर्थं महापृथिवीचालः संवृत् इति । तेषामेत-
दभवत्—नूनमस्माकं सम्राट्चारिभिः श्रमणो गौतमो रिद्ध्या आहूतो मविष्यतीति विदित्वा
पञ्च ऋषिशतानि श्रावस्तां संप्रस्थितानि । तेषामागच्छतां भगवता एकायनो मार्गोऽधिष्ठितः ।
अब्राह्मस्ते ऋषयो भगवन्तं दूरादेव द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतं मूर्तिमन्तमिव
धर्मं हव्यावसिक्तमिव हुतवहं काञ्चनमाजनस्थमिव प्रदीपं जङ्गममिव सुवर्णपर्वतं नानारत्न-
१० विचित्रमिव सुवर्णरूपं स्फुटपटुमहाविमलविशुद्धबुद्धिं बुद्धं भगवन्तम् । दृष्ट्वा च पुनर्न
तथा द्वादशवर्षेऽभ्यस्तशमथो योगाचारस्य चित्तस्य कल्पतां जनयति, अपुत्रस्य वा पुत्रः
प्रतिलम्बो दरिद्रस्य वा निषिद्धदर्शनं राज्याभिनन्दिनो वा राज्याभिषेको यथा तत्प्रथमत-
पूर्वबुद्धारोपितकुशलमूढानां तत्प्रथमतो बुद्धदर्शनम् । अथ ते ऋषयो येन भगवांस्तेनोप-
संक्रान्ताः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ धिरसा वन्दित्वा एकान्ते स्थिताः । एकान्तस्थितास्ते
१५ ऋषयो भगवन्तमिदमवोचन्—छमेमहि वयं भदन्तं स्थाप्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं
मिक्षुभाषम् । चरेम वयं भगवतोऽन्तिके प्रब्रज्य ब्रह्मचर्यम् । ते भगवता ब्राह्मेण खरेणा-
हूताः—एतं मिश्रवश्चरत ब्रह्मचर्यम् । सहामिधान्मुण्डाः संवृत्ताः संघाटीप्रावृताः पात्रकर-
व्यग्रहस्ताः सप्ताहावरोपितकेशाश्मश्रवो वर्षशतोपसंपन्नस्य मिश्रोरीर्यपिनेनावस्थिताः ।

एहीति चोक्ताश्च तथागतेन

३०

मुण्डाश्च संघाटिपरीतदेहाः ।

सस्म(थः) प्रशान्तेन्द्रिया एव तस्थु-

रेवं स्थिता बुद्धमनोरयेन ॥ २ ॥

- अथ भगवान् दिव्यमानुष्येण पूजासत्कारेण सङ्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितोऽर्ह-
कर्मत्परिवारो सप्तमिष्व निकषैः संपुरस्कृतो महता च जनौघेन येन प्रातिहार्यमण्डपस्तेनोप-
२५ संक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य प्रज्ञत एवासने निषण्णः । भगवतः कात्याग्रमयो
निर्गम्य सर्वं प्रातिहार्यमण्डपं सुवर्णवर्णावभासं कृतवत्स्य । अथ छहस्रमुदचो गृहपतिरुपाया-
सनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन भगवांस्तेनाह्लादि
प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—अल्पोत्सुको भगवान् भवतु । अहं तीर्थीः सार्वभुतरे मनुष्य-
धर्मे रिक्षिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामि । निर्मलस्यिष्यामि तीर्थान् । सह धर्मेण नन्दयिष्यामि
३० देवमनुष्यान् । तोषयिष्यामि सज्जनहृदयमनांसि । न त्वं गृहपते एभिः ऋद्ध्या आहूतः,
अपि त्वहं तीर्थीः रिद्ध्या आहूतः । अहमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिक्षिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामि ।
स्थानमेतद्विष्यते, यत्तीर्थ्या एवं वदेयुः—नास्ति श्रमणस्य गौतमस्योत्तरे मनुष्यधर्मे रिक्षिप्राति-

हार्यम् । श्रावकस्यैषा गृहिणोऽवदातवसनस्य ऋद्धिरिति । निषीद त्वं गृहपते यथास्त्रके
 आसने । निषण्णो छहसुदत्तो गृहपतिर्यथास्त्रके आसने । यथा छहसुदत्तो गृहपतिर्ये
 काळो राजभ्राता, रम्यक आरामिकः, ऋद्धिमतां उपसिका श्रमणोद्देशिका, कुन्दः श्रमणो-
 द्देशः, उत्पलवर्णा मिश्रुणी । अथायुष्मान् महामौद्गल्यायन उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा
 येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—अल्पोस्तुको भगवान् भवतु । अहं तीर्थ्यैः ६
 सार्धमुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामि । तीर्थ्यान् निगृह्णामि । सह धर्मेण
 नन्दयिष्यामि देवमनुष्यान् । तोषयिष्यामि सज्जनद्वयमनांसि । प्रतिबलस्त्वं मौद्गल्यायन
 तीर्थ्यान् सहधर्मेण निगृहीतुम् । अपि तु न त्वं तीर्थ्यै रित्था आहूतः । अहमेवमुत्तरे मनुष्य-
 धर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयिष्यामि हिताय प्राणिनाम् । निर्मर्त्सयिष्यामि तीर्थ्यान् । नन्दयि-
 ष्यामि देवमनुष्यान् । तोषयिष्यामि सज्जनद्वयमनांसि । निषीद त्वं मौद्गल्यायन यथास्त्रके १०
 आसने । निषण्ण आयुष्मान् महामौद्गल्यायनो यथास्त्रके आसने । तत्र भगवान् राजानं
 प्रसेनजितं कौशलमामन्नयते—को महाराज तथागतमध्येषते उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं
 हिताय प्राणिनाम् ! अथ राजा प्रसेनजित् कौशल उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा
 दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाय येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमेतदवोचत्—
 अहं भदन्त भगवन्तमध्येषे उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयितुम् । भगवानुत्तरे १४
 मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं [विदर्शयतु] हिताय प्राणिनाम् । निर्मर्त्सयतु तीर्थ्यान् ।
 नन्दयतु देवमनुष्यान् । तोषयतु सज्जनद्वयमनांसि । अथ भगवांस्तद्वर्षं समाधिं समापन्नो
 यथा समाहिते चित्ते खस्मिन्नासनेऽन्तर्हितः पूर्वस्यां दिशि उपरिविहार्यसममुद्गम्य
 चतुर्विधमीर्यपथं कल्पयति तद्यथा—चक्रमन्ते तिष्ठति निषीदति शय्यां कल्पयति ।
 तेजोवातुसमापन्नस्य बुद्धस्य भगवतो विविधान्यर्चांश्च काया- २०
 निश्चरन्ति तद्यथा नीलपीतानि लोहितान्यवदातानि मक्षिष्ठानि स्फटिकवर्णानि । अनेकान्यपि
 प्रातिहार्याणि विदर्शयति । अथःकार्यं प्रज्वालयति, उपरिमात् कायाच्छीतला वारिधाराः
 स्यन्दन्ते । यथा पूर्वस्यां दिशि एवं दक्षिणस्यां दिशीति चतुर्दिशं चतुर्विधं ऋद्धिप्रातिहार्यं
 विदर्श्य तान् ऋद्धमिसंस्कारान् प्रतिप्रसन्न्य प्रक्षप्त एवासने निषण्णः । निषण्ण भगवान्
 राजानं प्रसेनजितं कौशलमिदमवोचत्—इयं महाराज तथागतस्य सर्वश्रावकसाधारणा २५
 ऋद्धिः । तत्र भगवान् हिरपि राजानं प्रसेनजितं कौशलमामन्नयते—को महाराज तथागत-
 मध्येषतेऽसाधारणार्थां ऋद्ध्यामुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं हिताय प्राणिनाम् ! अथ
 राजा प्रसेनजित् कौशल उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां
 प्रतिष्ठाय येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—अहं भदन्त भगवन्तमध्येषे-
 ऽसाधारणार्थां ऋद्ध्यामुत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यं हिताय प्राणिनाम् । निर्मर्त्सयतु ३०
 तीर्थ्यान् । नन्दयतु देवमनुष्यान् । तोषयतु सज्जनद्वयमनांसि ॥

भगवता लौकिकं चित्तमुत्पादितम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवता यदि लौकिकं
 चित्तमुत्पादयन्ति, अन्तःशः कुन्तपिपीलिकोऽपि प्राणी भगवतः चेतसि चित्तमाजानन्ति ।

अथ लोकोत्तरचित्सुत्पादयन्ति, तत्रागतिर्भवति प्रत्येकबुद्धानामपि, कः पुनर्वादः
 श्रावकाणाम् ? अथ शक्रब्रह्मादीनां देवानामेतदभवत्—किमर्थं भगवता लौकिकं चित्समुत्पा-
 दितम् ? तेषामेतदभवत्—श्रावस्त्वा महाप्रातिहार्यं विदर्शयितुकामो हिताय प्राणिनाम् ।
 अथ शक्रब्रह्मादयो देवा अनेकानि च देवताशतसहस्राणि भगवतश्चेतसा चित्तमाहाय तद्यथा
 १० बलवान् पुरुषः संकुञ्चितं वा बाहुं प्रसारयेत्, प्रसारितं वा संकुञ्चयेत्, एवमेव शक्रब्रह्मादयो
 देवा अनेकानि च देवताशतसहस्राणि च देवलोकैः उत्तर्हितानि, भगवतः पुरतस्तस्युः । अथ
 ब्रह्मादयो देवा भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा दक्षिणं पार्श्वं
 निश्चिन्त्य निषण्णाः । शक्रादयो देवा भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवतः पादौ शिरसा
 वन्दित्वा वामं पार्श्वं निश्चिन्त्य निषण्णाः । नन्दोपनन्दाम्यां नागराज्याभ्यां भगवत उपनामितं
 1० निर्मितं सङ्घपत्रं शकटचक्रमात्रं सर्वसौवर्णं रत्नदण्डं पद्मम् । भगवांश्च पद्मकर्णिकया
 निषण्णः पर्यङ्कमासुज्य ऋजुं कार्यं प्रणिधाय प्रतिमुखं स्मृतिमुपस्थाप्य । पद्मस्योपरि पर्श्वं
 निर्मितम् । तत्रापि भगवान् पर्यङ्कनिषण्णः । एवमग्रतः पृष्ठतः पार्श्वतः । एवं भगवता
 बुद्धपिण्डी निर्मिता यावदकनिष्ठभवनमुपादाय बुद्धा भगवन्तो पर्श्वनिर्मितम् (?) । केचिद्बुद्ध-
 निर्माणाश्चक्रमन्यन्ते, केचित् तिष्ठन्ति, केचिन्निषीदन्ति, केचिच्छायां कल्पयन्ति, तेजोवाहु-
 1५ मपि समापद्यन्ते, ज्वलन्तपनवर्षणविषोत्तनप्रातिहार्याणि कुर्वन्ति । अन्ये प्रश्नान् पृच्छन्ति,
 अन्ये विसर्जयन्ति । गाथाद्वयं भाषन्ते—

आरमर्षं निष्क्रामत युज्यर्षं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्पुनः सैन्यं नडागारमिव कुक्षरः ॥ ३ ॥

यो हस्तिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

2० प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ४ ॥

भगवता तथा अधिष्ठितं यथा सर्वलोकोऽनाघृतमप्राक्षीद्बुद्धावतंसकं यावदकनिष्ठ-
 भवनमुपादाय अन्ततो बालदारका अपि, यथापि तद्बुद्धस्य बुद्धानुभावेन देवतानां च
 देवतालुभावेन ॥

तत्र भगवान् मिश्रनामन्नयते स्म—तावत् प्रतिगृहीत मिश्रबोऽनुपूर्वं स्थिताया
 २५ बुद्धपिण्ड्या निमित्तम् । एकपदेऽन्तर्धास्यन्ति । यावदेकपदेऽन्तर्हिता । अथ भगवांस्तं
 ऋद्धमिसंस्कारं प्रतिप्रस्रम्य प्रहस्य एवासने निषण्णः । निषण्ण भगवांस्तस्यां वेलायां
 गाथां भाषते—

तावदवमासते कृमिर्यावन्नोदयते दिवाकरः ।

विरोचन उद्गते तु वैरव्यातो (?) भवति न चावमासते ॥ ५ ॥

2० तावदवमासितमास तार्किकैर्यावन्नोदितवांस्तथागतः ।

संबुद्धावमासिते तु लोके न तार्किको मासते न चास्य श्रावकः ॥ ६ ॥

अथ राजा प्रसेनजित् कौशलस्त्रीर्यानिदमबोचत्—विदर्शितं भगवता उच्यते मण्डप-
 धर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । यूयमपि विदर्शयिष्वम् । एवमुक्ते तीर्थास्तृणीभूता यावत्

प्रयाणपरमाः स्थिताः । द्विरपि राजा प्रसेनजित् कौशल्यस्तीर्थ्यानिदमवोचत्—विदर्शितं भगवता उत्तरे मनुष्यधर्मे रिद्धिप्रातिहार्यम् । यूयमपि विदर्शयिष्वम् । एवमुक्ते तीर्थ्या अन्योन्यं विवद्वन्त्य एवाहुः—त्वमुत्तिष्ठ त्वमुत्तिष्ठति । न कश्चिदप्युत्तिष्ठति ॥

तेन खलु पुनः समयेन पाञ्चिको महासेनापतिस्तस्यामेव पर्षदि संनिपतितोऽमृतं संनिपतितः । अथ पाञ्चिकस्य यक्षसेनापतेरेतदभवत्—चिरमपि ते इमे मोहपुरुषा भगवन्तं विद्वेठयिष्यन्ति भिक्षुसंघं चेति विदित्वा तमुलं वातवर्षं संजनय्य महान्तमुत्सृष्टवान् । तमुलेन वातवर्षेण तीर्थ्याणां मण्डपा अदर्शनपथे क्षिताः । तीर्थ्याश्चानिवर्षेण बाध्यमाना दिशो दिग्भ्यो विचलन्ति । अनेकानि प्राणिशतसहस्राण्यतिवर्षेण बाध्यमानानि येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्दित्वा एकान्ते निषण्णानि । भगवता तथा अधिष्ठितं यथा तस्यां पर्षदैकवारिबिन्दुर्न पतितः । एकान्तनिषण्णान्यनेकानि प्राणिशतसहस्राण्युदानमुदानयन्ति—अहो बुद्धः, अहो धर्मः, अहो संघः । अहो धर्मस्य खाड्यातता । पाञ्चिकेन यक्षसेनापतिना तीर्थ्या अभिहिताः—एते यूयं मोहपुरुषा भगवन्तं शरणं गच्छन् धर्मं च भिक्षुसंघं च । ते निष्पलायमानाः कथयन्ति—एते वयं पर्वतं शरणं गच्छामः, वृक्षाणां कुड्यानामारामाणां च शरणं गच्छामः ॥

अथ भगवांस्तस्यां वेलायां गाथां भाषते—

15

बहवः शरणं यान्ति पर्वतांश्च वनानि च ।
आरामांश्चैत्यवृक्षांश्च मनुष्या मयतर्जिताः ॥ ६ ॥

न ह्येतच्छरणं श्रेष्ठं नैतच्छरणमुत्तमम् ।
नैतच्छरणमागम्य सर्वदुःखात् प्रमुच्यते ॥ ७ ॥

यस्तु बुद्धं च धर्मं च संघं च शरणं गतः ।
आर्यसत्त्वानि चत्वारि पश्यति प्रज्ञया यदा ॥ ८ ॥

दुःखं दुःखसमुत्पन्नं निरोधं समतिक्रमम् ।
आर्यं चाष्टाङ्गिकं मार्गं क्षेमं निर्वाणगामिनाम् ॥ ९ ॥

एतद्वै शरणं श्रेष्ठमेतच्छरणमुत्तमम् ।

एतच्छरणमागम्य सर्वदुःखात्प्रमुच्यते ॥ १० ॥

25

अथ पूरणस्यैतदभवत्—अमणो गौतमो मदीयान् श्रावकानन्वावर्तयिष्यति । इति विदित्वा निष्पलायन् कथयति—अहं युष्माकं शासनसर्वस्वं कथयिष्यामि । यावद् दृष्टिगतान् प्राहयितुमारब्धः । यदुत अन्तर्वाङ्मोकः, अनन्तः, अन्तर्वाङ्मानन्तवांश्च, नैवान्तर्वाङ्मानन्तवान्, स जीवस्तच्छरीरमन्यो जीवोऽन्यच्छरीरमिति । ते कलहजाता विहरन्ति मण्डनजाता विगृहीता विवादमापन्ताः । पूरणोऽपि भीतो निष्पलायितुमारब्धः । स निष्पलायन् पण्डकेन प्रतिमार्गे ३० दृष्टः । पण्डको दृष्ट्वा गाथां भाषते—

। ३८५

कुतस्त्वभागच्छसि मुक्तपाणि

रथकारमेव इव निकृत्तशृङ्गः ।

धर्मं ह्यभिज्ञाय जिनप्रशस्त-

माहिण्डसे कोल्लिकगर्दभो यथा ॥ ११ ॥

६ पूरणः ब्राह्म-

गमनाय मे समयः प्रत्युपस्थितः

कायस्य मे बलवीर्यं [न ?] किञ्चित् ।

स्पृष्टाश्च भावाः सुखदुःखते मे

अनादृतं ज्ञानमिदार्हताम् ॥ १२ ॥

10

दूरापगतोऽस्मि....

परतिमिरापनुदश्च तृषं पतति ।

आचक्ष्व मे दूषिक एतमर्थं

शीतोदका कुत्र सा पुष्करिणी ॥ १३ ॥

नपुंसकः ब्राह्म-

15

एषा खलु शीता पुष्करिणी

नलिनी च विराजति तोयधारा ।

श्रमणाधमं ह्रीनासत्पुरुषं

त्वमिमां ननु पश्यसि पुष्करिणीम् ॥ १४ ॥

पूरणः ब्राह्म-

20

न त्वं नरो नापि च नारिका त्वं

स्मश्रूणि च ते नास्ति न च खनौ तव ।

मिचखरोऽसि न च चक्रवाकः

एवं भवान् वातहतो निरुच्यते ॥ १५ ॥

अथ पूरणो निर्ग्रन्थो बालुकाघटं कण्ठे बद्ध्वा शीतिकार्यां पुष्करिण्यां पतितः । स

25 तत्रैव कालगतः ॥

अथ ते निर्ग्रन्थाः पूरणं शृगयमाणाः प्रतिमार्गे गणिकां दृष्ट्वा पृच्छन्ति-भद्रे, कश्चिद्
त्वमद्राक्षीर्गच्छन्तमिह पूरणं धर्मशाटप्रतिच्छन्नं कटच्छन्नतमोजनम् ? गणिका ब्राह्म-

आपायिको नैरयिको मुक्तहस्तावचारकः ।

श्वेताभ्यां पाणिपादाभ्यामेव ध्वंसति पूरणः ॥ १६ ॥

30

भद्रे मैवं बोचस्त्वं नैतत्तव सुभाषितम् ।

धर्मशाटप्रतिच्छन्नो धर्मं संचरते (संश्रयते ?) मुनिः ॥ १७ ॥

गणिका ब्राह्म-

कथं स बुद्धिमान् भवति पुरुषो व्यङ्गनान्वितः ।

लोकस्य पश्यतो योऽयं प्राप्ते चरति नम्रकः ॥ १८ ॥

यस्यायमीदृशो धर्मः पुरस्ताद्धन्वते दद्या ।

तस्य वै श्रवणौ राजा क्षुरप्रेणावकृन्ततु ॥ १९ ॥

अथ ते निर्ग्रन्था येन शीतिका पुष्किरिणी तेनोपसंक्रान्ताः । अब्राह्मस्ते निर्ग्रन्थाः पूर्णं काश्यपं पुष्किरिण्या मृतम् । कालगतं दृष्ट्वा च पुनः पुष्किरिण्या उद्धृत्य एकान्ते छोरेयत्वा प्रक्रान्ताः ॥

0 1

मगवता बुद्धनिर्माणो निर्मितो द्वात्रिंशता मह्यपुरुषलक्षणैः समन्वागतो मुण्डः संघाटीप्रावृतः । धर्मता खलु बुद्धा मगवन्तो निर्मितेन सार्वं निश्चयं कुर्वन्ति । यं खलु श्रावको निर्मितमनिर्निर्मिति, यदि श्रावको भाषते, निर्मितोऽपि भाषते । श्रावके दृष्णीमूते निर्मितोऽपि दृष्णीमवति ।

एकस्य भाषमाणस्य सर्वे भाषन्ति निर्मिताः ।

10

एकस्य दृष्णीमूतस्य सर्वे दृष्णीमवन्ति ते ॥ २० ॥

मगवान् निर्मितं प्रश्नं पृच्छति, मगवान् व्याकरोति । एषा हि धर्मता तथागतानामर्हता सम्यक्संबुद्धानाम् ॥

मगवता तस्य महाजनकायस्य तथा अभिप्रसक्तस्य आशयं चानुशयं च बाहुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिवेधकी धर्मदेशना कृता, यथा अनेकैः प्राणि- 15 द्यतसहस्रैः शरणगमनशिखापदानि कैश्चिदुभय(ः)गतान्यधिगतानि मूर्धनः क्षान्तयो लौकिका अप्रधर्माः । कैश्चित्तोतापत्तिफलं साक्षात्कृतं सकृदगामिफलमनागामिफलम् । कैश्चित् प्रब्रज्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । कैश्चित् श्रावकमहाबोधौ बीजान्यवरोपितानि । कैश्चित् प्रत्येकार्या बोधौ बीजान्यवरोपितानि । यद्भूयसा सा पर्षद् बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणा संघ- प्राग्भारा व्यवस्थिता । अथ मगवास्तां पर्षदं बुद्धनिष्ठां धर्मप्रवणां संघप्राग्भारां व्यवस्थाप्यो- 20 त्पायासनात् प्रक्रान्तः ॥

धन्यास्ते पुरुषा लोके ये बुद्धं शरणं गताः ।

निर्द्वितीं ते गमिष्यन्ति बुद्धकारकतौ जनाः ॥ २१ ॥

येऽप्यानपि जिने कारान् करिष्यन्ति विनायके ।

विविचित्रं खर्गमागम्य ते लप्स्यन्तेऽमृतं पदम् ॥ २२ ॥

25

इदमबोधद्वयवान् । आसममसस्ते मिश्रबो मगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने प्रातिहार्यसूत्रं द्वादशमम् ॥

बुद्धो भगवान् आवस्तां विहरति स्म जेतवनेऽनाथपिण्डदत्तारामे । तेन खलु पुनः
समयेन शिशुमारगिरौ बोधो नाम गृहपतिः प्रतिवसति आल्लो महावदो महामोगो विस्तीर्ण-
विशालपरिग्रहो वैश्रवणघनसमुदितो वैश्रवणघनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात् कुलात् कलत्र-
मानीतम् । स तथा सार्वं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः
कालान्तरेण पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा उपरिप्रासादतल्लगता अयञ्चितोपचारा धार्यते,
कालर्तुकैः शोपकरणैरनुविधीयते, वैद्यप्रज्ञसैश्चाहारैः नातितित्तैर्नाल्यग्लैः नातिलवणैर्नातिमधुरै-
र्नातिकटुकैर्नातिकषायैस्तिक्ताम्ललवणमधुरकटुककषायविवर्जितैराहारैः । हारार्धहारभूषित-
गात्रा अम्बरेव नन्दनवनचारिणी मञ्चान्मञ्चं पीठात्पीठमनन्तरन्ती अचरिमां भूमिम् ।
१० न चास्याः किंचिदभनोद्गच्छन्मदश्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय । सा अष्टानां वा नवानां
वा मासानामलयात् प्रसृता । दारिका जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका सर्वाङ्ग-
प्रसङ्गोपेता । तस्यास्त्रीणि सप्तकान्येकविंशतिदिवसान् विस्तरेण जातिमहं कृत्वा वर्णसंस्थानं-
विशेषानुरूपं नामधेयं व्यपस्थापितम् । सा धान्यङ्कगता उच्चीयते वर्धते क्षीरेण दद्या नवनीतेन
सर्पिषा सर्पिर्मण्डेनान्यैश्च चोत्ततोत्ततरूपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिव पङ्कजम् ।
१५ यदा महती संवृत्ता, तदा रूपिणी यौवनानुरूपया आचारविहारचेष्टया देवकन्येव तद्बृहन्मव-
भासमाना सुखसंन्धिबान्धवानामन्तर्जनस्य च प्रीतिमुत्पादयति । तस्यास्तादृशी विभूतिं
श्रुत्वा नानादेशनिवासिराजपुत्रा अमात्यपुत्रा गृहपतिपुत्रा धनिनः श्रेष्ठिपुत्राः सार्यवाहपुत्राश्च
भार्यार्यं याचनकान् प्रेषयन्ति । यथा यथा चासौ प्रार्थ्यते, तथा तथा बोधो गृहपतिः सुतरां
प्रीतिमुत्पादयति । संलक्षयति—मया एषा न कस्यचिद्भूषेण देया, न शिल्पेन, नाप्याधिपलेन,
२० किं तु यो मम कुलशीलेन वा धनेन वा सदृशो भवति, तस्य मया दातव्येति । स चैवं चिन्तयति ॥
अनाथपिण्डदेन गृहपतिना श्रुतं यथा शिशुमारगिरौ बोधो गृहपतिस्तस्य दुहितृता
एवं रूपयौवनसमुदिता, सा नानादेशनिवासिनां राजामात्यगृहपतिधनिनां श्रेष्ठिसार्यवाह-
पुत्राणामर्थाय प्रार्थ्यत इति । श्रुत्वा च पुनरत्यैतदभवत्—अहमपि तावत् तां पुत्रस्वर्थाय
प्रार्थयामि । कदाचिद् बोधो गृहपतिर्दद्यादिति विदित्वा तस्या याचनकाः प्रेषिताः । बोधेन
२५ गृहपतिना अनाथपिण्डदस्य गृहपतेः समुदाचारधनसंपदं च विचार्य दत्ता । अनाथपिण्ड-
देन गृहपतिना महता श्रीसमुदयेन पुत्रस्य परिणीता । यावत् पुनरपि बोधस्य गृहपतेः
पत्न्या सार्वं क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । यमेव दिवस-
मापन्नसत्त्वा संवृत्ता, तमेव दिवसं बोधस्य गृहपतेरनेकान्यनर्थशतानि प्रादुर्भूतानि । तेन
नैमित्तिका आहूय पृष्टाः—भवन्तः, पश्यत कस्य प्रभावान्भगानर्थशतानि प्रादुर्भूतानि । नैमित्तिका
३० विचार्यैकमतेनाहुः—गृहपते, य एष तव पत्न्याः कुक्षिमवक्रान्तः, अत्यैष प्रभावः । सदस्य
परिलग्नः क्रियताम् । इति श्रुत्वा बोधो गृहपतिः परं विषादमापन्नः । कथयति—भवन्तः,
स्वागतं न परिलक्ष्यामीति । नैमित्तिकाः स्वस्तीत्युत्तमा प्रक्रान्ताः । अथ बोधो गृहपतिर्वियोग-

पूर्णमल्लका आगताः । ततस्ते क्रोडमल्लकाः सर्वे संमूय संकल्पं कर्तुमारब्धाः—भवन्तः, अयं मन्दमायोऽस्माकं मध्ये प्रविष्टो येन वयं रिक्तहस्ता रिक्तमल्लकाश्चागताः । निष्कासयाम एनमिति । स तैः प्रभूतान् प्रहरान् दत्त्वा शिरसि च मल्लकं मङ्गत्वा निष्कासितः ॥

अत्रान्तरे यावच्छ्रावस्तेषो वणिजो बोधस्य गृहपतेर्वयस्यः पण्यमादाय शिशुमारगिरि-
मनुप्राप्तः । तेन खागतो मल्लकेन हस्तगतेन पीठीं गतो मुखबिम्बकेन प्रसन्निभात उक्तश्च—पुत्र 6
त्वं बोधगृहपतेः पुत्र इति ? स कथयति—तात, अहं तस्य पुत्रो दुरागत इति । स मुहूर्तं
दृष्ट्वां स्थित्वा अश्रुपर्याकुलेक्षणः कथयति—पुत्र, तौ तव मातापितरौ कालगतौ ? ते ज्ञातयः ?
स आह—तेषामपि केचित् कालगताः केचिदिहैव तिष्ठन्तो वाचमपि न प्रयच्छन्ति । ते
दासीदासकर्मकरपौरुषेयाः ? तेषामपि केचित् कालगताः, केचिन्मिषलायिताः, केचिदिहैवान्या-
नाश्रित्वावस्थिता वाचमपि न प्रयच्छन्ति । यदवशिष्टं धनं तदपि किञ्चिदग्निना दग्धम् । 10
ये वणिक्पौरुषेयाः पण्यं गृहीत्वा धनार्थिनो देशान्तरं महासमुद्रं चावतीर्णाः, तत्रापि केषांचित्
पण्यमपण्यीभूतम्, केचित् तत्रैवानयेन व्यसनमापन्नाः, केषांचित् कान्तारमध्यगतानां
तत्स्वरैर्द्रव्यमपहृतम्, केषांचिजगरसमीपमनुप्राप्तानां शौलिककशौलिकैर्द्रव्यं विचारयद्भिः
सारो गृहीतः, केषांचित् पत्तनमनुप्राप्तानां राज्ञो विनियुक्तैर्दोषमुत्पाद्य सर्वस्वमपहृतम् ।
केचित् तस्य प्राणवियोगं श्रुत्वा तत्रैवावस्थिताः । स दीर्घमुष्णं च निश्चस्य कथयति— 15
पुत्र श्रावस्ती किं न गच्छसि ? तात, किं तत्रगतस्य भविष्यति ? पुत्र, तत्रानाश्रयपिण्डदो
गृहपतिः, तस्य पुत्रेण तव भगिनी परिणीता । सा तव योगोद्धनं करिष्यतीति । स
कथयति—तात, यथेवं गच्छामीति । तेन तस्य द्वौ कार्षापणौ दत्तौ, उक्तश्च—पुत्र, आभ्यां
तावदाल्पान् संधारय, यावदहं पण्यं विसर्जयामि । मया सार्धं गमिष्यसि । तेन तौ
कार्षापणौ क्षुत्तवन्तौ बद्ध्वा स्थापितौ, कर्मविपाकेन विस्मृतौ । तथैवासौ कुतश्चित् 20
किञ्चिदारगयति किञ्चिन्नारागयति । क्षुधया पीड्यमानोऽवस्थितः । यावदसौ वणिक् पण्यं
विसर्जयित्वा प्रतिपण्यमादाय खागतं विस्मृत्य संप्रस्थितः । खागतोऽपि तेन सार्धं संप्रस्थितः ।
यावत् ते सार्धकाः कलिं कर्तुमारब्धाः, बलीवर्दा योद्धुमारब्धाः । सार्धिकाः कथयन्ति—भवन्तः,
प्रसवेक्षत सार्धम् । मा असौ दुरागतोऽत्रागतः स्यादिति । तैः प्रसवेक्षमागैरसौ दृष्टः । ते तं
खटुचपेटादिमिस्ताडयित्वा अर्धचन्द्राकारेण ग्रीवायां गृहीत्वा निष्कासितुमारब्धाः । स निष्का- 25
सितः । निष्काममाणो विक्रोडुमारब्धः । सार्धबाहूनां कोलाहलशब्दं श्रुत्वा निरीक्षितुमारब्धः,
यावत् पश्यति तं निष्कास्यमानम् । स कथयति—भवन्तः, मा एनं निष्कासयत, ममैव वयस्यपुत्रो
भवतीति । ते कथयन्ति—सार्धबाहू, यमागम्य बोधस्य गृहपतेरनेकधनसमुदितं समुद्धस्तं बन्धि-
वान्धवं गृहं विनष्टम्, कथं तेन सार्धं गच्छामः ? सर्वथा त्वं सार्धस्य खामी । यथेव गच्छति, वयं
न गच्छाम इति । सार्धबाहूनां कथयति—पुत्र, महाजनविरोधोऽत्र भवति । सार्धकाः क्षुभिताः । 30
त्वं पश्चाद्दासोद्यतिक्रिया गच्छ, अहं त्वार्थे आहारं स्थापयामीति । स मातापितृवियोगप्रति-
स्पर्धिना पूर्वकर्मापराधप्रभावेण दुःखदौर्मनस्येन संतापितमनाः साश्रुकण्ठस्त्वग्भीमवस्थितः ।

कृत्तपौरुषेयं परिक्षयं पर्यादानं गतम् । खागतोऽहं चावस्थिताः । तज्जिज्ञास्यामि तावत्
 कस्यापुण्येनायमुपपन्नः, किं खागतस्य आहोस्विन्मेति । तया खागतस्य नाम्ना स्थास्यां
 तण्डुलान् प्रक्षिप्य भर्तार्यं योजिता विनष्टाः । तत आत्मनो नाम्ना तथैव योजिताः,
 शोभनं भक्तं संपन्नम् । सा संलक्षयति—असौ मन्दभाग्यः । एतमागम्य बोधस्य गृहपते-
 १५ गृहभनेकधनसमुदितं विस्तीर्णस्वजनबन्धुवर्गं प्रभूतदासीदासकर्मकरपौरुषेयं परिक्षयं पर्यादानं
 गतम् । अहं पुनर्न यास्यामीति । कुतः स्वास्यामीति ? अत्र प्राप्तकालं सर्वथा यावत्
 प्राणवियोगो न भवति तावन्निष्पलायेयम् । इति विदित्वा यत्तत्र किञ्चित् सारमस्ति,
 तमादाय निष्पलायिता । तस्मिन् शून्ये गृहे भानः प्रविश्य कलहं कर्तुमारब्धः । यावदन्य-
 तग्रे धूर्तपुरुषस्तेन प्रदेशेनातिक्रामति । स भानकलहं श्रुत्वा संलक्षयति—बोधस्य गृहपते-
 १७ गृहे भानः कलिं कुर्वन्ति । किं तदन्यं भवेत् ? पश्यामि तावदिति । स तत्र प्रविष्टो यावत्
 पश्यति शून्यम् । सोऽपि तस्माच्च किञ्चिच्छेषावशेषमस्ति, तमादाय प्रक्षान्तः ॥

ततः खागतो भोजनवेलां ज्ञात्वा लेखशालायाः खगृहमागतो मोक्षमिति यावत् पश्यति
 शून्यम् । स मोक्षकामावर्जितसंततिः (?) क्षुधासंजनितदौर्मेनसः शब्दापयितुमारब्धः—
 अन्व अन्वेति । न कश्चिद्वचनं ददाति । स तद्ब्रूमितश्चासुतश्च व्यवलोक्य नैराश्यमापन्नो
 १८ निष्क्रान्तः । तस्य गृहस्य नातिदूरेऽयंगृहम् । तस्मिन् खागतस्य ज्ञातयस्तिष्ठन्ति । स
 तेषां सकाशं गतो यावत्तत्र कलिः प्रादुर्भूतः । ते कलहं कृत्वा व्युपशान्ताः परस्परं
 कथयन्ति—भवन्तः, पूर्वमस्माकमन्योन्यं दृष्ट्वा खेदो भवति, इदानीं तु द्वेषः । पश्यन्
 कश्चिदन्य आगतः स्यादिति । ते समन्वेषितुमारब्धा यावत् पश्यन्ति खागतम् । तत्रैके
 कथयन्ति—भवन्तः, खागतः प्रविष्ट इति । अपरे कथयन्ति—नार्यं खागतः, किं तु
 २० दुरागतः, इममागम्यास्माकं कलिः प्रादुर्भूत इति । स तैर्भीतार्या गृहीत्वा निष्कासितोऽयत्र
 गतः । तस्मादपि निष्कासितो यावत् क्रोडमल्लानां मध्ये प्रविष्टः । ते यत्र यत्र
 मैक्षार्षिकाः प्रविशन्ति, तत्र निर्मल्यन्ते निष्कास्यन्ते च । ते नैराश्यमापन्ना
 रिक्तहस्तका रिक्तमल्लकाः शून्यदेवकुलमण्डपवृक्षमूलान्यागताः । तेऽन्योन्यं पृच्छन्ति—
 भवन्तः, वयं पूर्वं यत्र यत्र गच्छामस्ततः पूर्णहस्ताः पूर्णमल्लका आगच्छामः । इदानीं
 २५ को योगो येन वयं रिक्तहस्तका रिक्तमल्लका नैराश्यमापन्ना इहागता इति ? तत्रैके कथ-
 यन्ति—नूनं कोऽपि मन्दभाग्योऽस्माकं मध्ये प्रविष्टो येन वयं रिक्तहस्ता रिक्तमल्लका
 इहागता इति । अपरे कथयन्ति—गतमेतत् । द्विधा सूत्रा प्रविशाम इति । ते परस्मिन्
 दिक्से द्विधा सूत्रा प्रविष्टाः । तत्र येषां मध्ये खागतस्तो तथैव निर्मासिता निष्कासिताश्च
 नैराश्यमापन्ना रिक्तहस्ता रिक्तमल्लका यथानिलयमागताः । ते त्वन्ये पूर्णहस्ता पूर्णमल्लका
 ३० आगताः । ये ते रिक्तहस्तका रिक्तपात्रा आगतास्तो सूत्रो द्विधा सूत्रा प्रविष्टाः । तत्र
 तेषामपि येषां मध्ये खागतस्तो तथैव रिक्तहस्ता रिक्तमल्लका आगताः । ते सूत्रो द्विधा सूत्रा
 एवं यावत् खागतक्रोडमल्लकौ प्रविष्टौ रिक्तहस्तौ रिक्तमल्लकौ आगतौ । ते त्वन्ये पूर्णहस्ताः

विलुप्यते, तमेवं वदन्ति—भोः पुरुष, न त्वया श्रुतं यथा श्रावस्यामुद्यानमोषकाः पुरुषाः प्रति-
दिनमन्वाहिष्यन्ते ? ते यदि सुप्तं पुरुषं पश्यन्ति, वदन्ति—उत्तिष्ठ गच्छेति । यदि न प्रति-
विलुप्यते, मुषित्वा गच्छन्ति । तैः पादेन घटितो न प्रतिविलुप्यते । मुषित्वा प्रक्रान्ताः । स
विगतमधमदः प्रतिबुद्धो यावत् पश्यति तान्येवानन्तकानि (!) प्राब्रूवावस्थितः । ततोऽस्य
महिनी संलक्षयति—अतिशिरयस्सौ । नूनमत्र कारणेन भवितव्यमिति । तस्यासौ दारिका पुनः ८
प्रेषिता—दारिके गच्छ, चिरयस्सौ, पश्य किमर्थं नागच्छतीति । सा गता यावत् पश्यति मुषितकं
तेनैव वेषेणावस्थितम् । सा त्वरितत्वरितं गता तस्याः कथयति—आर्ये, मुषितस्तेनैव वेषेण
तिष्ठतीति । सा संलक्षयति—यमागम्य बोधस्य गृहपतेरनेकघनसमुदितं ससुहृत्संबन्धिवान्धवं
गृहं विनष्टम्, यदि तमिह प्रवेशयामि, स्थानमेतद्विद्यते यन्मयापि अशुरगृहमनयेन व्यसन-
मापत्यते । नासाविह प्रवेशयितव्यः । इति विदित्वा तयाप्युपेक्षितः ॥

10

तस्यापि पूर्वकर्मापराधाद्विस्तृतम् । स क्रोडमल्लकानां मध्ये प्रविष्टः । ते यत्र यत्र मैक्षा-
रिणः प्रविशन्ति, तत्र तत्र निर्मल्यन्ते च निष्कास्यन्ते च । नैराक्यमापन्ना रिक्तहस्ता रिक्त-
मल्लकाः शून्यदेवकुलमण्डपवृक्षमूलान्यागताः । तेऽन्योन्यं पृच्छन्ति—भवन्तः, वयं पूर्वं यत्र यत्र
गच्छामस्ततः पूर्णहस्ताः पूर्णमल्लका गच्छामः । इदानीं को योगो येन वयं रिक्तहस्ता रिक्तमल्लका
नैराक्यमापन्ना इहागता इति ? तत्रैकं कथयन्ति—नूनं कोऽपि मन्दभाग्योऽस्माकं मध्ये प्रविष्टो १५
येन वयं रिक्तहस्ता रिक्तमल्लका इहागता इति । अपरे कथयन्ति—द्विधा भूत्वा प्रविशाम
इति । तेऽपरस्मिन् दिवसे द्विधा भूत्वा प्रविष्टाः । तत्र येषां मध्ये स्वागताः, ते तथैव
निर्मल्यन्ता निष्कासिताश्च नैराक्यमापन्ना रिक्तहस्ता रिक्तमल्लकाश्चागताः । ते त्वन्ये पूर्ण-
हस्ताः पूर्णमल्लका आगता । ये रिक्तहस्ता रिक्तमल्लका आगताः, ते भूयो द्विधा भूत्वा
प्रविष्टाः । तेषामपि येषां मध्ये स्वागताः, ते तथैव रिक्तहस्ता रिक्तमल्लकाश्चागताः । ते भूयो २०
द्विधा भूत्वा एवं यावत् स्वागतोऽन्यश्च क्रोडमल्लकः प्रविष्टः । तौ रिक्तहस्तौ रिक्तमल्लकौ आगतौ,
ते त्वन्ये पूर्णहस्ताः पूर्णमल्लका आगताः । ते क्रोडमल्लकाः सर्वे संभूय संजल्पं कर्तुमारब्धाः—
भवन्तः, अयं मन्दभाग्यसत्त्वोऽस्माकं मध्ये प्रविष्टो येन वयं रिक्तहस्ता रिक्तमल्लकाश्चागताः ।
निष्कासयाम एनमिति । स तैः प्रभूतान् प्रहारान् दत्त्वा शिरसि च मल्लकं मङ्क्त्वा निष्कासितः ॥

O 176

अत्रात्तरेऽनाथपिण्डदेन गृहपतिना बुद्धप्रमुखो मिश्रसंघोऽन्तर्गृहे भक्तनोपनि- २५
यन्निः । तेन दौवारिकाणामाज्ञा दत्ता—न तावत् कस्यचित् क्रोडमल्लकस्य प्रवेशो
दातव्यो यावद्बुद्धप्रमुखेन मिश्रसंघेन युक्तम् । पश्चात् तान् भोजयिष्यामीति । क्रोडमल्लका
ये तस्य गृहं प्रतिशरणभूतास्ते सर्वे संनिपतिताः प्रवेष्टुमारब्धाः । दौवारिकेण विरोधिताः ।
कथयन्ति—भोः पुरुष, अस्माकमेव नाज्ञा अयं गृहपतिः प्रज्ञायते अनाथपिण्डदो गृहपति-
रिति । तत् किमिदमिति कृत्वा अस्मान् विचारयसीति ? स कथयति—गृहपतिना आज्ञा ३०
दत्ता—न तावत् कस्यचित् क्रोडमल्लकस्य प्रवेशो दातव्यो यावद्बुद्धप्रमुखेन मिश्रसंघेन
युक्तम् । पश्चात् तान् भोजयिष्यामीति । ते कथयन्ति—भवन्तः, न कदाचिदयं विचार्य-

O 177

- सार्धः संप्रस्थितः । सोऽपि वासोद्घातिकया गन्तुमारब्धः । स सार्धवाहसस्त्राहारं पत्रपुटके
 बद्ध्वा किञ्चिद्भूयै पाशुना प्रतिच्छाद्य स्थापयति, किञ्चिद्दृक्शशाखापत्रैरवच्छाद्य । तत्र ये भूयौ
 स्थापयति, स शृगलैरन्यैश्चक्षुष्यादैर्भक्ष्यते । यं दृक्शशाखासु, स पक्षिभिः शाखाभूयैश्च
 भक्ष्यते । ततः किञ्चिदारगयति किञ्चिन्नारगयति । अस्थानमनवकाशो यच्चरमभिकः
 5 सत्त्वोऽसंप्राप्ते विशेषाधिगमे सोऽन्तरा कालं कुर्यात् । स कृच्छ्रेण श्रावस्तीमनुप्राप्तः । वह्निः
 श्रावस्स्यामुदपानोपकण्ठके विश्रान्तः । यावत् तस्य भगिन्याः सन्तिका प्रेष्यदारिका उद-
 कार्थिनी कुम्भमादाय गता । स तया मुखविम्बकेन प्रत्यभिज्ञातः । सा चिरं निरीक्ष्य ह्रीन-
 दीनवदना कथयति—दारक, त्वं बोधस्य गृहपतेः शुश्रुमारगिरीयकस्य पुत्र इति ! स कथयति—
 एवं मां भगिनीजनः संजानीत इति । सा अश्रुपर्याकुलेक्षणा बाष्पोपरुष्यमानकण्ठा उरसि
 10 प्रह्रं दत्त्वा करुणादीनविलम्बिताक्षरं प्रहृमारब्धा । तौ तव मातापितरौ कालगतौ ! कालगतौ ।
 ते ज्ञातयः ! स कथयति—तेषामपि केचित् कालगताः, केचिन्निष्कल्यिताः, केचित् तत्रैव
 तिष्ठन्तो वाचमपि न प्रयच्छन्ति । ते दासीदासकर्मकरपौरुषेयाः ! तेषामपि केचित् काल-
 गताः, केचिन्निष्कल्यिताः, केचित् तत्रैवान्यानाश्रित्वावस्थिता वाचमपि न प्रयच्छन्ति ।
 यदपि धनजातं तदपि किञ्चिदग्निना दग्धम्, किञ्चिदन्यपौरुषेया गृहीत्वा धनार्थिनो देश-
 15 न्तरं महासमुद्रं चावतीर्णाः । तत्रापि केषांचिद्यानपात्रं विपन्नम्, केषांचित् पण्यमपण्णीमूतम्,
 केचित् तत्रैवानयेन व्यसनमापन्नाः, केषांचित् कान्तारमप्यगतानां तत्स्वार्द्रैर्व्यमपद्धतम्,
 केषांचिन्नगरसमीपमनुप्राप्तानां शौलिकशौलिकवैर्द्रव्यं विचारयद्भिः सारो गृहीतः, केषांचित्
 पत्तनमनुप्राप्तानां राजनिष्ठकैर्दोषमुत्पाद्य सर्वस्वमपद्धतम्, केचित्तस्य प्राणवियोगं श्रुत्वा तत्रै-
 वावस्थिताः । सा दीर्घमुष्णं च निश्चस्य कथयति—इहैव तिष्ठ यावत्ते भगिन्याः कथयामीति ।
 20 तया गत्वा तस्याः प्रच्छन्नं कथितम् । कीदृशेन पण्येनेति ! सा कथयति—कुतोऽस्य पण्यम् ?
 दण्डमस्य हस्ते मल्लकश्चेति । तया तस्यार्थं महार्हाणि वस्त्राणि दत्तानि । कार्षापणांश्च दत्त्वा
 उक्त्वा च—स वक्तव्यो यदि ते भागिनियो वा भागिनेयिका वा उपसंक्रामति, तस्यैव कार्षा-
 पणान् दद्याः । सा ज्ञातीनां प्रतक्यो भविष्यतीति । सा वस्त्राण्यादाय कार्षापणांश्च तस्य
 5 सकाशं गता कथयति—इमानि ते वस्त्राणि कार्षापणाश्च भगिन्या प्रेषितानि, कथयति च—
 25 यदि ते भागिनियो वा भागिनेयिका वा उपसंक्रामति, तस्यैतत्कार्षापणान् दद्याः । सा
 ज्ञातीनां प्रतक्यो भविष्यति । स कथयति—शोभनमेव भवति । इत्युक्त्वा दृष्णीमवस्थितः ।
 दारिका प्रक्रान्ता । स संलक्षयति—अनाथपिण्डदो गृहपतिर्विस्तीर्णस्त्रजनपरिवारः । अस्माक-
 मपि पिता विस्तीर्णपरिवारः । तेषामेकैकशो वार्ता प्रत्यवेक्षते । भगिन्या चिरमात्रापो
 भविष्यति । स च मार्गपरिश्रमखिन्नेन क्षुधार्तेन न शक्यते कर्तुम् । पुरोभक्षिकां तावत्
 30 करोमि । तृप्तः सुखाल्लापं करिष्यामीति । स पानागारं गतः । तेन तत्र प्रहृद्बवेगमदसंजनकं
 मधं पीतम् । स मत्त उद्यानं गत्वा शयितः । आचरितं श्रावस्त्रासुधानमोषकाः पुरुषाः
 प्रतिदिनमन्वाहिण्यन्ते । ते यदि सुप्तं पुरुषं पश्यन्ति, पादेन व्रणयन्ति । स यदि प्रति-

भ्रष्टः स्वागतशब्दोऽर्थं कुतः पुनरिहागतः ।

नूनमश्रेयसो नाशः श्रेयसश्च समुद्भवः ॥ १ ॥

O 179

तेषां सर्वज्ञ नाशोऽसि ये हि त्वां शरणं गताः ।

तेषां स्वागतमार्याणां ये च तैः शासने रताः ॥ २ ॥

अहं तु भाग्यरहितः सर्वबन्धुविवर्जितः ।

8

शोच्यः कष्टां दशां प्रातः शोकशल्पसमर्पितः ॥ ३ ॥ इति ।

अथायुष्मानानन्दस्तमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवन्तमिद-
मवोचत्—अर्थं भदन्त स्वागत इति । स भगवता क्षुधासंजनितदौर्मनस्यः समाश्वासितः,
उक्तश्च—पुत्र, इमं पात्रशेषं परिसुद्धयेति । स तं दृष्ट्वा संलक्षयति—यद्यप्यहं भगवता त्रैलोक्य-
गुरुणा दैवात् समन्वाहृतः, तदपि स्तोकः पात्रशेषः स्थापितः । किमत्र मोक्ष इति । 10
भगवांस्तस्य चेतसा चित्तमाह्वय कथयति—वत्स, यदि त्वं सुमेरुमात्रैः पिण्डैः समुद्रसदृशेन
कुक्षिणा परिमोक्ष्यसे, तथाप्यव्ययं तन्न परिक्षयं गमिष्यति, यावत्पुनः परिसुद्धयं यथासुख-
मिति । तेन तावद् मुक्तं यावत् वृत्त इति । तत्संतर्पितेन्द्रियो भगवतो मुखं व्यबलोकयितु-
मारब्धः । भगवानाह—वत्स स्वागत, वृत्तोऽसि ? वृत्तोऽस्मि भगवन् । वत्स, यद्येवमपश्चिमं
कवलं गृह्णाण, अन्तर्धत्त्यश्लेष पात्र इति । तेनापश्चिमकवलो गृहीतः, सोऽन्तर्हितः । भगवान् 15
दक्षिणादेशनां कृत्वा प्रक्रान्तः । चरमभक्तिः स सत्त्वो भगवन्तं पृष्ठतः पृष्ठतः समनुबद्धः ।
यावद्भगवान् विहारं गत्वा पुरस्ताद्विभुसंवत्स्य प्रकृत एवासने निषण्णः । सोऽपि भगवतः
पादौ धिरसा बन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । भगवान् संलक्षयति—पुण्याणामेनं प्रेषयामि,
कर्मापनयोऽस्य कर्तव्य । इति विदित्वा स्वागतमामन्त्रयते—वत्स स्वागत, सन्ति ते कार्षापणाः ?
न सन्ति भगवन् । वत्स स्वागत, वक्षान्तं निरीक्षस्व । वक्षान्तं निरीक्षितुमारब्धो यावत् 20
पश्यति द्वौ कार्षापणौ । स कथयति—भगवन्, द्वौ कार्षापणौ । वत्स गच्छ, गण्डकत्यारामि-
कस्य सकाशाभीलोत्पलानि गृहीत्वा आगच्छेति । स्वागतस्तस्य सकाशं गतः । स तं दूरा-
देव दृष्ट्वा पर्यवसितः । स संलक्षयति—आगतोऽयं दूरागतः । नियतं ममानर्थो भवति । इति
विदित्वा सपरुषं कथयति—दूरागत, किमर्थं त्वमिहगच्छसीति । स गाथां भाषते—

O 180

नीलोत्पलैरस्ति कार्यं मे तथान्यैर्नापि पङ्कजैः ।

25

मुनीन्द्रस्य तु दूतोऽहं सर्वज्ञस्य यशस्विनः ॥ ४ ॥

इत्युक्त्वा प्रतिनिवर्तितुमारब्धः । सोऽपि गाथां भाषते—

एवोहि यदि दूतोऽसि तस्य शान्तात्मनो मुनेः ।

पूज्यः स नरदेवानां पूज्यः पूज्यतमैरपि ॥ ५ ॥

इत्युक्त्वा स कथयति—बुद्धदूतस्त्वम् ? बुद्धदूतः । किमर्थमागतः ? पुण्यार्थम् । यदि 30
बुद्धदूतस्त्वम्, गृह्णाण यथेष्टितम् । नीलोत्पलानां भारमादाय भगवतः सकाशमागतः ।

माणाः । तं पश्यत मा अत्रार्या दुरागत आगतो भवेदिति । तं समन्वेष्टितुमारब्धा यावत् पश्यन्त्येकस्मिन् प्रदेशे निलीयावस्थितम् । ततस्तैः कोलाहलशब्दः कृतः—अयं भवन्तः स दुरागतो निमीनस्तिष्ठतीति । स तैः प्रभूतान् प्रहारान् दत्वा निष्कासितस्त्रीणि च पर्यवस्थानेन शिरसि मल्लकेन प्रहारो दत्तः । तस्य शिरो भग्नम् । स निवर्त्य विप्रलपितु-
 ५ मारब्धः । ततस्तैर्हस्तापदेश्च गृहीत्वा संकारकूटे क्षितः—दुरागत अत्र तिष्ठेति । स रुधिरण प्रघरता तस्मिन् संकारकूटेऽवस्थितः । याचद्भगवान् पूर्वाह्निं निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिहृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येनानाथपिण्डदस्य गृहपतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः ।
 अद्राक्षीद्भगवान् खागत परुरुक्षाङ्गुलिदीर्घकेशं रजसावचूर्णितगात्रं कृशमल्पस्यारं मलिन-
 जीर्णवासोनिवसितं शिरसा भग्नेन रुधिरण प्रघरता अन्यैश्च व्रणैश्चाकीर्णः, मक्षिकाभिरुपहतैः
 १० संकारकूटे निपतितम् । दृष्ट्वा च पुनर्मिक्षूनामब्रूयते स्म—तृप्यत भिक्षवः सर्वभवोपपत्तिभ्यः ।
 तृप्यत सर्वभवोपपत्त्युपकरणेभ्यः, यत्र नाम चरममविकल्पस्य सत्त्वस्येयमवस्था । तत्र भगवान् तं खागतमामब्रूयते—आकाङ्क्षसे वत्स पात्रशेषम् ? आकाङ्क्षामि भगवन् । तत्र भगवान् आयुष्मन्तमानन्दमामब्रूयते—खागतस्य ते आनन्द पात्रशेषः स्थापयितव्यमिति । एवं भदन्तेऽप्युष्मानानन्दो भगवतः प्रत्यश्रौषीत् ॥

अथ भगवान् येनानाथपिण्डदस्य गृहपतेर्मकाभिसारस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य
 १५ पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रज्ञत एवासने निषण्णः । अनाथपिण्डदो गृहपतिः सुखोपनिषण्णं बुद्ध-
 प्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन खहस्तेन संतर्प्य संप्रवार्य
 भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्ता-
 क्षिषण्णो धर्मश्रवणाय । आयुष्मन्त आनन्दस्य तत्पात्रशेषं खागताय विस्तृतम् । असंशेष-
 २० धर्माणो बुद्धा भगवन्तः । भगवता उत्थापितम् । आयुष्मानानन्दो भगवतः पात्रं गृहीतु-
 मारब्धो यावत् पश्यति तत्र पात्रशेषं न संस्थापितम् । दृष्ट्वा च स्मृतिरुत्पन्ना । स धर्मतत्त्वो-
 वचसा (?) अथ रोदितुमारब्धः । भगवानाह—कस्मात् त्वमानन्द रोदिषीति । स कथयति—
 न मया भदन्त भगवतः कदाचिदाह्ना प्रत्यूढपूर्वेति । किं कृतम् ? खागतस्य पात्रशेषं न
 स्थापितमिति । भगवानाह—न त्वया आनन्द ममाह्ना प्रतिस्मृता, अपि तु खागतस्यैव तानि
 २५ कर्माणि लब्धसंभाराणि परिणतप्रस्थयान्योषवत्पत्युपस्थितान्यवस्थमावीनि येन तव विस्तृतम् ।
 अलं विषादेन । गच्छ, तं शब्दापयेति । स गत्वा शब्दापयितुमारब्धः । अनेकैः प्रतिवचनं
 दत्तम् । खागतस्य तदपि विस्तृतं यद्भगवता प्रतिज्ञातम्—तव पात्रशेषं स्थापयिष्यामीति ।
 स संलक्षयति—कोऽप्ययं पुण्यकर्मा भगवता त्रैलोक्यगुरुणा समन्वाहृतः शब्दत इति । आयु-
 ष्मता आनन्देन, गत्वा भगवत आरोचितम् । भगवन् खागत इत्युक्त्वा अनेकैः प्रतिवचनं
 दत्तम् । न जाने कं शब्दापयामीति । भगवानाह—गच्छ आनन्द, गत्वा कथय—यो बोधस्य
 ३० गृहपतेः शुश्रुमारगिरियस्य पुत्रः खागतः, स आगच्छतु इति । आयुष्मता आनन्देन गत्वोच्चैः
 शब्दैरुक्तः—यो बोधस्य गृहपतेः शुश्रुमारगिरियकस्य पुत्रः खागतः, स आगच्छतु इति ।
 तेन पितुर्नामश्रवणादात्मनो नाम स्मृतम् । स शनैर्दण्डविष्टश्चमनयोगादुत्थाय गार्थां मायते—

प्रासादिकपरिवारो वृषभ इव गोणपरिवृतो गज इव कलभपरिवृतः सिंह इव दंष्ट्रगणपरिवृतो हंस्राज इव हंसगणपरिवृतः सुपर्णाव पक्षिगणपरिवृतो विप्र इव शिष्यगणपरिवृतः सुवैभ इवातुरगणपरिवृतः शूर इव योधगणपरिवृतो देशिक इवाध्यगणपरिवृतः सार्यवाह इव वणिगणपरिवृतः श्रेष्ठिव पौरगणपरिवृतः कोट्टराज इव मन्त्रिगणपरिवृतश्चक्रवर्तीव पुत्रसहस्रपरिवृतश्चन्द्र इव नक्षत्रगणपरिवृतः सूर्य इव रश्मिसहस्रपरिवृतो घृतराष्ट्र इव गन्धर्व- 5 गणपरिवृतो विरूढक इव कुम्भाण्डगणपरिवृतो विरूपाक्ष इव नागगणपरिवृतो धनद इव यक्षगणपरिवृतो वेमचित्रीवासुरगणपरिवृतः शक्र इव त्रिदशगणपरिवृतो ब्रह्मेव ब्रह्मायिकगणपरिवृतः स्तिमि इव अलनिधिः सजल इव जलधरो विमद इव गजपतिः सुदान्तेन्द्रियैरसंक्षोभितैर्वाप्यप्रचारो द्वात्रिंशता मह्यपुरुषलक्षणैः समलंकृतोऽशीत्यानुव्यक्तनैर्विराजितगात्रो व्यामप्रमालंकृतमूर्तिः सूर्यसहस्रातिरिक्तप्रभो जङ्गम इव रत्नपर्वतः समन्ततो भद्रको दशभि- 10 र्बलैश्चतुर्भिः वैशारदैश्चिमिरवेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च समन्वागत आह्लात-कौण्डिन्यबाष्पमहानामानिरुद्धशारिपुत्रमौद्गल्यायनकाश्यपानन्दरैवतप्रभृतिभिर्महाश्रावकैः परिवृतोऽयेन च महता भिक्षुसंघेन येन शुश्रुमारगिरिस्तेनोपसंक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां चरन् शुश्रुमारगिरिमुप्राप्तः । शुश्रुमारगिरौ विहरति मीषणिकावने मृगदावे । अश्वीषुः शुश्रुमारगिरीयका ब्राह्मणगृहपतयः—भगवान् मर्गेषु जनपदेषु चारिकां चरन् शुश्रुमारगिरि- 15 मनुप्राप्तः शुश्रुमारगिरौ विहरति मीषणिकावने मृगदावे इति । श्रुत्वा च पुनः संघात् सर्वं प्रगाढ्यं संगम्य समागम्य शुश्रुमारगिरिर्निष्क्रम्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णाः । शुश्रुमारगिरीयकान् ब्राह्मणगृहपतीन् धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य दृष्णीम् । अथ शुश्रुमारगिरीयका ब्राह्मणगृह- 20 पतय उत्थायासनादेकांसमुचरासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनाह्वलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमबोचन्—अधिवसयत्वस्माकं भगवान् श्रोतृगृहि भक्तेन सार्धं भिक्षुसंघेन । अधिवसयति भगवान् शुश्रुमारगिरीयकानां ब्राह्मणगृहपतीनां दृष्णीमावेन । अथ शुश्रुमारगिरीयका ब्राह्मणगृहपतयो भगवत्स्पर्णीमावेनाधिवसनां विदित्वा भगवतो माषितममिनश्चाशुमेष भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्ताः । अथ शुश्रुमारगिरीयका ब्राह्मण- 25 गृहपतयस्तामेव रात्रिं शुचिं प्रणीतं खादनीयमोजनीयं समुदानीय कात्ययेनोत्थाय आसनाकानि प्रह्वय उदकमणीन् प्रतिष्ठाय भगवतो दूतेन कालमारोचयन्ति—समयो मदन्त, सज्जं मर्कं यत्वेदानीं भगवान् कालं मन्यत इति । अथ भगवान् पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरसादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन शुश्रुमारगिरीयकानां ब्राह्मणगृहपतीनां भक्त्यामि- सारस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य प्रह्वत एवासने निषण्णः । शुश्रुमारगिरीयका ब्राह्मणगृह- 30 पतयः सुखोपनिषण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयमोजनीयेन सहस्तेन स्तर्पयन्ति संप्रवारयन्ति । अनेकपर्यायेण शुचिना प्रणीतेन खादनीयेन

भगवानाह—वत्स, मिश्रणां चारय । स मिश्रणां चारयितुमारब्धः । मिश्रणो न प्रतिगृह्णति । भगवानाह—गृहीत्वां मिश्रवः सर्वसौगन्धम् । चक्षुर्म्यां कर्मापनयोऽस्य कर्तव्य इति । मिश्रभिर्गृहीतानि । गृहीत्वा पुष्पितानि । तेनापूर्वं नीलकृष्णमुत्पादितं पूर्वम् । स वृद्धान्ते स्थित्वा तानि पुष्पाणि दृष्ट्वा सुतरां निरीक्षितुमारब्धः । तस्य तनीलकृष्णमामुखीभूतम् ।

८ ततस्त्वं भगवानाह—वत्स, किं न प्रव्रजसीति ? स कथयति—प्रव्रजामि भगवन्मिति । भगवता प्रव्रजित उपसंपादितो मनसिकारश्च दत्तः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरण-विच्वसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्राहणादहंत्वं साक्षात्कृतम् । अहंन् संवृत्तस्त्रैघातुकवीत-रागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो

181 10 विद्याभिन्नाप्रतिसंविद्यतो भवलाभलोमसत्कारपराञ्जुषः । सेन्द्रोपेन्द्राणां भूज्यो भान्योऽभि-वाद्यश्च संवृत्तः । सोऽहंत्वं प्राप्तो विसुक्तिसुखप्रतिसंवेदी तस्यां वेलायां गाथां माषते—

उपायपादैर्वरिण वञ्चाहं तत्त्वदर्शिना ।

कारुण्यादुद्धृतो दुःखाब्जीर्णः पङ्कादिव द्विपः ॥ ६ ॥

स्वागतोऽहमभूवं प्रान्ततः पश्चाद्दुरागतः ।

15 आगतोऽस्मि पुरा नाथ श्रुत्वा वाक्यं तवोत्तमम् ॥ ७ ॥

संप्रतं स्वागतो व्यक्तं [संवृत्तो न दुरागतः] ।

संप्रतं काञ्चन देहं धारयामि निराश्रवम् ॥ ८ ॥

रत्नानि प्रतिलेभे हि स्वर्गं मोक्षं च काङ्क्षताम् ।

श्रेष्ठा कल्याणमित्राणां सदा सेवा हितैषिणाम् ॥ ९ ॥ इति ॥

20 यदा आयुष्मान् स्वागतः स्वाख्याते धर्मविनये प्रव्रजितः, तदा सामन्तकेन शब्दो विसृतः—अमणेन गौतमेनासौ दुरागतः क्रोढमल्लुकः प्रव्रजितः । तीर्थैः श्रुतम् । तेऽवध्यायन्ति क्षिपन्ति विवादयन्ति—अमणो भवन्तो गौतम एवमाह—सामन्तप्रासादिक मे शासनमिति । अत्र किं सामन्तप्रासादिकमिहस्य यत्रेदानीं दुरागतप्रभृतयोऽपि क्रोढमल्लुकाः प्रव्रजन्तीति ? अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । भगवान् संलक्षयति—

25 सुमेरुप्रख्ये महाश्रावके महाजनकायः प्रसादं प्रवेदयते । तद्भृणोद्भावनमस्य कर्तव्यम्, कुत्र कर्तव्यम् ? यत्रैव पतितः । इति ज्ञात्वा आनन्दमामन्त्रयते स्म—गच्छ आनन्द मिश्रणामा-रोचय—तथागतो मिश्रणो भर्गेषु जनपदेशु चारिकां चरिष्यति । यो शुष्माकमुत्सहते तयागतेन सार्वं भर्गेषु चारिकां चरिष्य, स चीवरकाणि गृह्णाति इति । एवं मदन्तेष्वायुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य मिश्रणामारोचयति—भगवानायुष्मन्तो भर्गेषु जनपदेशु चारिकां चरिष्यति । यो

30 शुष्माकमुत्सहते भगवता सार्वं भर्गेषु जनपदेशु चारिकां चरितुम्, स चीवरकाणि गृह्णाति इति । अथ भगवान् दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्तपरिवारो मुक्तो मुक्तपरिवार आश्रय आश्रयपरिवारो विनीतो विनीतपरिवारोऽर्हत्परिवारो वीतरागो वीतरागपरिवारः प्रासादिक

आगन्तुरयम्, आगच्छतु तावदिति । अथायुष्मान् खागतस्तस्य हृदं गत्वा पात्रवीवरमेकान्त-
 सुपसंक्षिप्य पादौ प्रक्षाल्य हस्तौ निर्माथ पानीयं परिक्षाल्य जीर्णपर्णकानि समुदानीय निषद्य
 भक्तकृत्स्नं कर्तुमारब्धः । अश्वतीर्थिकेन नागेनासावतिथिरिति कृत्वायुपेक्षितः । आयुष्मान्
 खागतः संलक्षयति—नासंक्षोभिता दुष्टनागा दमयभागच्छन्ति । संक्षोभयाम्येनमिति । तेन
 पात्रं प्रक्षाल्य तत्पात्रोदकं तस्मिन् हृदे प्रक्षिप्तम् । स संसुन्धः । स संलक्षयति—अयं मया ८
 श्रमण आगच्छन्नयुपेक्षितः, मुञ्चानोऽयुपेक्षितः, अनेन मम भवने उच्छिद्योदकं छोरितम् ।
 नामावशेषमेनं करोमीति तीव्रेण पर्यवस्थानेन पर्यवस्थितः । उपरिविहायसमम्युन्नय
 आयुष्मतः खागतस्योपरि चक्रक्तणपपरशुभिन्दिपालादीनि प्रहरणानि क्षेप्तुमारब्धः । आयु-
 ष्मान् खागतो मैत्रीसमापन्नः । तान्यस्य दिव्यानुत्पलपत्रकुसुदपुण्डरीकमन्दारकाणि पुष्पाणि
 भूत्वा काये निपतन्ति । अश्वतीर्थिको नागोऽङ्गारवर्षसुखदुःखमारब्धः । तदपि दिव्यानि 10
 पुष्पाणि मन्दारकाणि भूत्वा काये निपतितुमारब्धम् । अश्वतीर्थिको नागः पांसु वर्षितु-
 मारब्धः । तदपि दिव्यान्यगुरुचूर्णानि चन्दनचूर्णानि तमालपत्रचूर्णानि भूत्वा निपतितु-
 मारब्धम् । अश्वतीर्थिको नागः श्रोधपर्यवस्थानानुमावाद्धमयितुमारब्धः । आयुष्मानपि
 खागतः ऋक्ष्यलुमावाद्धमयितुमारब्धः । अश्वतीर्थिको नागः क्रोधपर्यवस्थानानुमावात् प्रज्व-
 लितः । आयुष्मानपि खागतस्तेजोवात् समपन्नः । इति तत्राश्वतीर्थिकस्य नागस्य श्रोधस्यानु- 15
 मावेनायुष्मतः खागतस्य ऋक्ष्यलुमावेन महानवमासः प्रादुर्भूतो यं दृष्ट्वा शुश्रुमारगिरीयका
 ब्राह्मणगृहपत्यः संभ्रान्ताः, इतश्चासुतश्च निरीक्षितुमारब्धाः । कथयन्ति—एष भवन्तो भगवा-
 नश्वतीर्थिकं नागं विनयति, आगच्छत पश्याम इति । अनेकानि प्राणशतसहस्राणि निर्गन्तानि ।
 भिक्षवोऽपि तमुदारावमासं तत्रस्था एव निरीक्षितुमारब्धाः । तत्र भगवान् भिक्षुनामब्रूयते
 स्व—एषोऽग्रे मे भिक्षवो भिक्षुणां मम श्रावकाणामसीक्ष्यं तेजोवात् समपन्नमानानां यदुत 20
 खागतो भिक्षुरिति । यदाश्वतीर्थिको नागो विगतमददर्पः क्षीणप्रहरणश्च संवृत्तः, तदा
 निष्पलपितुमारब्धः । आयुष्मता खागतेन समन्ततोऽग्निर्निर्मितः । अश्वतीर्थिको नागो यां
 यां दिशं गच्छति, तां तां दिशमादीप्तां प्रदीप्तां संप्रज्वलितामेकज्वालीभूतां पश्यति । स
 इतश्चासुतश्च नैर्नीणिकेनाग्निना पर्याकुलीकृतोऽज्राणः सर्वमशान्तं पश्यति नान्यत्रायुष्मत
 एव खागतस्य समीपं शान्तं शीतिभूतम् । स येनायुष्मान् खागतस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य 28
 आयुष्मन्तं खागतमिदमवोचत्—अहं मदन्त खागत । किं मां विहेठ्यसीति ? स कथयति—
 जराधर्यो नाहं त्वां विहेठ्यामि, अपि तु त्वमेव मां विहेठ्यसि । यदि मया एवंविधा गुणगणा नावि-
 गता अभविष्यन्, अथाहं त्वया नामावशेषः कृतोऽमविष्यमिति । स कथयति—मदन्त खागत,
 आह्वययतु, किं मया करणीयम् ? मद्रमुख, भगवतोऽन्तिकं गत्वा शरणगमनविक्षापदनि
 गृह्णाणेति । स कथयति—मदन्त खागत, शोभनम्, एवं करोमीति । अथायुष्मान् खागतोऽ- 30
 श्वतीर्थनागमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ क्षिरसा वन्दित्वा
 एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्ण आयुष्मान् खागतो भगवन्तमिदमवोचत्—अयं सोऽश्व-

भोजनीयेन खट्वस्त्रं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं भुक्त्वन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्ताद्विपण्णा धर्मश्रवणाय । अथ भगवान् शुशुमारगिरीयकान् ब्राह्मणगृहपतीन् धर्म्यया कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्यया कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तृष्णीम् ॥

- 5 अथ शुशुमारगिरीयका ब्राह्मणगृहपतयो भगवन्तमिदमवोचन्—भगवता भदन्त नानादेशेषु नानाधिष्ठानेषु ते ते दुष्टनागा दुष्टयक्षाश्च विनीताः । अयं भदन्त अश्वतीर्थिको नागोऽस्माकमवैराणां वैरी असपत्नानां सपत्नोऽद्भुतधानां दुरधः । नित्यमस्माकं जातानि जातानि शस्त्रानि विनाशयति, स्त्रीपुरुषदारकदारिकागोमहिषानजैडकांश्च । अहो वत भगवांस्तं विनयेदनुकम्पामुपादायेति । अधिवासयति भगवान् शुशुमारगिरीयकानां ब्राह्मणगृहपतीनाम् ।
- 10 तृष्णीभावेनाधिवासयति । अथ भगवान् शुशुमारगिरीयकानां ब्राह्मणगृहपतीनां तृष्णीभावेनाधिवास्य उत्थायासनात् प्रक्रान्तः । अथ भगवान् विहारं गत्वा पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः । निषथ भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते—गच्छ आनन्द, भिक्षुणामेवमारोचय, शलाकां चारय—यो शुष्पाकमुत्सहते अश्वतीर्थिकं नागं विनेतुम्, स शलाकां गृह्णातु इति । एवं भदन्तेष्वायुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य भिक्षुसंघस्यारोचयित्वा बुद्ध-
15 प्रमुखे भिक्षुसंघे शलाकां चारयितुमारब्धः । भगवता शलाका न गृहीता । स्वविरा भिक्षवः समन्वाहृतं संवृत्ताः—किमर्थं भगवता शलाका न गृहीता इति ? पश्यन्स्वायुष्मतः खागतस्य गुणोद्भावनां कर्तुं कामः । तैरपि न गृहीता । आयुष्मान् खागतः समन्वाहृतं प्रवृत्तः—किं कारणं भगवता शलाका न गृहीता स्वविरस्वविरैश्च भिक्षुमिरिति ? पश्यति मम गुणोद्भावना कर्तुं कामः । तच्छास्तुर्मनोरथं पूरयामि, गृह्णामि शलाकामिति । तेनार्वासनं
20 मुत्तत्वा गजभुजसदृशं बाहुमभिप्रसार्य शलाका गृहीता । जानकाः पृच्छका बुद्धा भगवन्तः । पृच्छति बुद्धो भगवानायुष्मन्तमानन्दम्—कतरेणानन्द भिक्षुणा शलाका गृहीतेति ? स कथयति—खागतेन भदन्तेति । भगवानाह—गच्छ आनन्द, खागतं भिक्षुमेव वद—दुष्ट-
नागोऽसौ, कायेन्द्रियं ते रक्षितव्यमिति । एवं भदन्तेष्वायुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य येनायुष्मान् खागतस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्यायुष्मन्तं खागतमिदमवोचत्—आयुष्मन् खागत,
25 भगवानेवमाह—दुष्टनागोऽसौ, कायेन्द्रियं ते रक्षितव्यमिति । स कथयति—आयुष्मानानन्द अनेकोऽयं शास्त्रारम्भा । अपि तु यादृशोऽश्वतीर्थिको नागः, ईदृशानां नागानामिक्षुवेणुनद्ध-
वद्यदि पूर्णो जम्बुद्वीपः स्यात्, तथापि मे ते रोमापि नेक्षयितुं समर्थाः स्युः, प्रागेवाश्वतीर्थिको नागः कायेन्द्रियस्योपरोषं करिष्यतीति । आयुष्मानानन्द आरोग्यमित्युत्तवा प्रक्रान्तः ॥

अथायुष्मान् खागतस्यस्या एव रात्रेरलयात्पुनर्वि निवात्य पात्रचीवरमादाय शुशुमार-
30 गिरिं पिण्डाय प्राविशत् । शुशुमारगिरिं पिण्डाय चरित्वा येनाश्वतीर्थिकस्य नागस्य भवनं तेनोपसंक्रान्तः । अत्राक्षीदश्वतीर्थिको नाग आयुष्मन्तं खागतं दूरादेव । दृष्ट्वा च पुनः संलक्ष-
यति—किमनेन श्रमणकेन मम श्रुतिप्रवृत्तिः श्रुता येन मे भवनमागच्छतीति ? पुनः संलक्षयति—

पदचारिकां चरन् श्रावस्तीमनुप्राप्तः, इहैव विहरत्यस्माकमेवाम इति । श्रुत्वा च पुनः श्रावस्या निष्क्रम्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णमनाथपिण्डदं गृह्णति भगवान् धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संग्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संग्रहर्ष्य तूष्णीम् । अनाथपिण्डदो गृह्णति रुपायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं ६ कृत्वा येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—अधिवासयतु मे भगवान् श्रोञ्जतगृहे भक्तेन सार्धं भिक्षुसंघेनेति । अधिवासयति भगवाननाथपिण्डदस्य गृहपतेस्तूष्णीमावेन । अथानाथपिण्डदो गृह्णति भगवतस्तूष्णीमावेनाधिवासनां विदित्वा भगवतो भाषितमभिनन्दानुभोष भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्तः । अग्नौषीत् स ब्राह्मणो भगवान् भ्रूषु जनपदचारिकां चरन्निहायुप्राप्त इहैव विहरति १० जेतवनेऽनाथपिण्डदस्याराम इति । श्रुत्वा च पुनर्येनायुष्मान् स्वागतस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्यायुष्मन्तं स्वागतमिदमवोचत्—अधिवासयतु मे आर्यः श्रोञ्जतगृहे भक्तेनेति । अधिवासयत्यायुष्मान् स्वागतस्तस्य ब्राह्मणस्य तूष्णीमावेन । अथ स ब्राह्मण आयुष्मन्तः स्वागतस्य तूष्णीमावेनाधिवासनां विदित्वा उत्पायासनात् प्रक्रान्तः । अथानाथपिण्डदो गृह्णतिस्वामेव रात्रिं शुचिं प्रणीतं खादनीयमोजनीयं समुदानीय कार्त्तमभोत्थाय आसनानि प्रज्जप्य उदक- १५ भणीन् प्रतिष्ठाप्य भगवतो दूतेन काळमारोचयति—समथो भदन्त, सज्जं मर्कं यत्सेदानीं भगवान् कार्कं मन्यत इति । अथ भगवान् पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिहृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येनानाथपिण्डदस्य निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । तेनापि ब्राह्मणेनायुष्मतः स्वागतस्य प्रणीत आहारः सज्जीकृतः । आयुष्मानपि स्वागतः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय येन तस्य ब्राह्मणस्य निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य प्रज्जप्त एवासने निषण्णः । २० एकान्तनिषण्ण आयुष्मान् स्वागतस्तेन ब्राह्मणेन प्रणीतेनाहारेण संतर्पितः । स ब्राह्मणः संलक्षयति—आर्येण स्वागतेन प्रणीत आहारः परिशुक्तः, नो जरयिष्यति, पानकमसै प्रयच्छासि । इति विदित्वा आयुष्मन्तं स्वागतमिदमवोचत्—आर्य, प्रणीतस्ते आहारः परिशुक्तः । पानकं पिब । पानं जरयिष्यतीति । स कथयति—शोभनम् । एवं करोमीति । तेन पानकं सज्जीकृत इस्तिमदादह्वृत्तिः प्रक्षिता । असमन्वाह्लाहर्ता ज्ञानदर्शनं न प्रवर्तते । आयुष्मता २५ स्वागतेन तत्पानकं पीतम् । ततो दक्षिणादेशानां कृत्वा प्रक्रान्तः श्रावस्तीवीथीं किलिङ्गच्छायां । स तामतिक्रान्त आतपेन स्पृष्टो मयक्षितः पृथिव्यां निपतितः । असंमोषधर्मणो बुद्धा भगवन्तः । भगवता ह्युपनिषत्ता कुटिर्निर्मिता—मैतं कश्चिद् दृष्ट्वा चासनेऽप्रसादं प्रवेदयिष्यतीति । अनाथपिण्डदः सुखोपनिषण्णं बुद्धप्रसुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयमोजनीयेन खहस्तेन संतर्पयति संप्रवारयति । अनेकपर्यायेण खहस्तं ३० संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं शुकवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासर्जं गृहीत्वा भगवतः पुरस्तादधिषण्णो धर्मश्रवणाय । अथ भगवाननाथपिण्डदं गृह्णति धर्म्या कथया

तीर्थिको नाग इति । तत्र भगवानश्वतीर्थिकं नागमामन्वयते—त्वं तावद्भद्रमुख, पूर्वकेन दुश्चरितेन प्रत्यवरायां तिर्यग्योनौ उपपन्नः । स त्वमेताहं हतप्रहृतनिविष्टः परप्राणहरः परप्राणोपरोधेन जीविकां कल्पयसि । इतश्च्युतस्य ते का गतिर्यविष्यति, का उपपत्तिः, कोऽभिसंपरायः ? इति । स कथयति—मगवन्, आज्ञापय, किं मया करणीयमिति ।

८ भगवानाह—ममान्तिकाच्छरणशिक्षापदानि गृहाण, शुश्रुमारगिरीयकानां च ब्राह्मणगृहपतीनामभयमनुप्रयच्छेति । स कथयति—एषोऽहं भगवन्तं शरणं गच्छामि, शिक्षापदानि च गृह्णामि, अद्याप्रेण च शुश्रुमारगिरीयकानां च ब्राह्मणगृहपतीनामभयमनुप्रयच्छामीति । अथ शुश्रुमारगिरीयका ब्राह्मणगृहपतयः प्रभूतममिसारं गृहीत्वा येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रान्त्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णाः । एकान्तनिषण्णाः

१० शुश्रुमारगिरीयका ब्राह्मणगृहपतयो भगवन्तमिदमबोचन्—भगवता मदन्त अश्वतीर्थिको नागो विनीतः ? भगवानाह—न मया ब्राह्मणगृहपतयोऽश्वतीर्थिको नागो विनीतः, अपि तु खागतेन मिश्रुणा । कतमेन मदन्त ? इहनिवासिनैव बोधस्य गृहपतेः पुत्रेण । संपत्तिकामो लोको विपत्तिप्रतिकूलः । तत्रैके कथयन्ति—अस्माकमसौ भ्रातुः पुत्रो भवति । अपरे कथयन्ति—अस्माकं मागिलेय इति । अपरे कथयन्ति—अस्माकं वयस्यपुत्र इति । अथ

१५ शुश्रुमारगिरीयका ब्राह्मणगृहपतय उल्यायासनादेकांसमुत्तरासहं कृत्वा येन भगवांस्तेनाह्वयि प्रणम्य भगवन्तमिदमबोचन्—अधिवासयत्वस्माकं भगवान् मदन्तखागतमामगम्य-भर्तृ सप्ताहेन सार्धं मिश्रुसंवेनेति । अधिवासयति भगवान् शुश्रुमारगिरीयकानां ब्राह्मणगृहपतीनां तृष्णीभावेन । अथ शुश्रुमारगिरीयका ब्राह्मणगृहपतयो भगवतस्तृष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्ताः ॥

२० शुश्रुमारगिरौ अन्यतमो ब्राह्मण अहिर्गुण्डिको बोधस्य गृहपतेर्वचस्यः । सोऽश्वतीर्थिकस्य नागस्य मयान्निष्पलाय्य श्रावस्तीं गतः । स राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन हस्तिमण्यस्योपरि विश्वासिकः स्थापितः । स केनचिदेव करणीयेन शुश्रुमारगिरिमुद्राप्तः । तेन श्रुतं यथा खागतेन मिश्रुणा बोधस्य गृहपतेः पुत्रेणाश्वतीर्थिको नागो विनीत इति । श्रुत्वा च पुनर्येनानुष्णान् खागतस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्याद्युष्मतः खागतस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते

२५ निषण्णः । स ब्राह्मण आयुष्मन्तं खागतमिदमबोचत्—अधिवासयतु मे आर्यखागत श्वोऽन्तर्गृहे भक्तेनेति । आयुष्मान् खागतः कथयति—ब्राह्मण, मामागम्य शुश्रुमारगिरिमैक-ब्राह्मणगृहपतिमिर्बुद्धप्रमुखो मिश्रुसंघो भक्तेन सप्ताहेनोपनिमज्जितः । नाहमधिवासयामि । ब्राह्मणः कथयति—आर्य, यदि सांप्रतं नाधिवासयसि, यदा श्रावस्तीगतो भवसि, तदा मम गृहे तद्ययमतः पिण्डपातः परिभोक्तव्य इति । कथयति—एवमस्तु इति । ब्राह्मणः

३० पादाभिवन्दनं कृत्वा प्रक्रान्तः । अथ भगवान् यथाभिरम्य शुश्रुमारगिरौ विहस्य येन श्रावस्ती तेन चारिकां प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां चरन् श्रावस्तीमुद्राप्तः । श्रावस्तीं विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदत्तस्यारामे । अश्वीषीदनाथपिण्डदो गृहपतिर्भगवान् मर्गेण जन-

पूजासत्कारं कृत्वा प्रणिधानं कृतम्—यन्मया एवंविधे सद्भूतदक्षिणीयेऽपकारः कृतः, मा
अस्य कर्मणो भागी स्याम् । यत्तुपकारः कृतः, अनेनाहं कुशलमूलेन आत्मे महावने महामोगे
कुले जायेयम्, एवंविधानां च वर्माणां लामी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्तरमारागयेयं
मा विरागयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ गृहपतिरेव, असौ स्वागतो भिक्षुस्तेन
कालेन तेन समयेन । यदनेन प्रत्येकबुद्धे काराः कृताः, तेनात्मे महावने महामोगे कुले
जातः । यदपकारः कृतः, तेन पञ्चजन्मशतानि क्रोडमल्लको जातः । यावदेतर्ह्यपि चरम-
भविकोऽपि तत्क्रोडमल्लक एव जातः । यत्प्रणिधानं कृतम्, तेन मम शासने प्रव्रज्य
सर्वक्षेत्रप्रहाणादहर्हृत्वं साक्षात्कृतम् । अहमनेन प्रत्येकबुद्धकोटिशतसहस्रेभ्यः प्रतिविशिष्ट-
तरः शास्त्रा आरागितो न विरागितः । भूयोऽपि काश्यपे भगवति सम्यक्संबुद्धे प्रव्रजितो 10
बभूव । यस्य भिक्षोरन्तिके प्रव्रजितः, स भगवता काश्यपेन सम्यक्संबुद्धेनाभीक्ष्णं तेजोधातुं
समापद्यमानानामग्रे निर्दिष्टः । तत्रानेन यावदायुर्ब्रह्मचर्यं चरितम्, न च कश्चिद्ब्रह्मण्यगो-
ऽधिगतः । स मरणसमये प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया भगवति काश्यपे सम्यक्संबुद्धेऽनुचरे
दक्षिणीये यावदायुर्ब्रह्मचर्यं चरितम्, न च कश्चिद्ब्रह्मण्यगोऽधिगतः, अनेनाहं कुशलमूलेन
योऽसौ भगवता काश्यपेन सम्यक्संबुद्धेनोत्तरो माणवो व्याकृतः—भविष्यसि त्वं माणव 15
वर्षशतायुषि प्रजायां शाक्यमुनिर्नाम तथागतोऽहं सम्यक्संबुद्ध इति, तस्याहं शासने
प्रव्रज्य सर्वक्षेत्रप्रहाणादहर्हृत्वं साक्षात्कुर्याम् । यथा मम उपाध्यायो भगवता काश्यपेन
सम्यक्संबुद्धेनाभीक्ष्णं तेजोधातुं समापद्यमानानामग्रे निर्दिष्टः, एवं मामपि स भगवान्
शाक्यमुनिः शाक्याधिराजोऽभीक्ष्णं तेजोधातुं समापद्यमानानामग्रे निर्दिशेदिति । तत्प्रणि-
धानवशादेतर्हि तथागतेनाभीक्ष्णं तेजोधातुं समापद्यमानानामग्रे निर्दिष्टः । इति हि भिक्षव 20
एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां
व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्मण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्त-
शुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्थेवं भो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इत्थेवोचन्नृगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने स्वागतावदानं नाम त्रयोदशमम् ॥

संदर्श्य समादाय्य ससुच्येय्य संप्रहृष्योत्थायासनात् प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण तद्यदेशमुप्राप्तः ।
 अथ भगवांस्तान् ऋद्धामिसंस्कारान् प्रतिप्रन्नम्य भिक्षूनामब्रूयते स्म—अयं स भिक्षवः खागतो
 भिक्षुर्येनाश्वतीर्थिको नागस्तावच्चण्डो विनीतः । किमिदानीमेव शक्तो दुर्मुक्तस्यापि विषमप-
 नेतुम् ? नो मदन्त इति । भिक्षवः, इमे चान्ये चादीनवा मद्यपाने । तस्मान्न भिक्षुणा
 १५ मयं पातव्यं दातव्यं वा । अथ भगवानायुष्मन्तं खागतं मद्यवशात् सुसमुत्थाप्येदमवोचत्—
 खागत, किमिदम् ? असमन्वाहारो भगवन्, असमन्वाहारः सुगत । ततो भगवानायुष्मन्तं
 खागतमादाय विहारं गत्वा पुरस्ताद्विभुसंधस्य प्रव्रजत एवासने निषण्णः । निषथ भिक्षूना-
 मब्रूयते स्म—मां भो भिक्षवः शास्त्रारमुद्दिश्य भवद्विर्मथमपेयमदेयमन्ततः कृद्याप्रेणापि ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेतारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—किं मदन्त आयु-
 १० ष्यता खागतेन कर्म कृतं येनाढ्ये कुले महाधने महाभोगे जातः ? किं कर्म कृतं येन
 श्रोत्रमल्लको जातः, दुरागत इति च संज्ञा संवृत्ता ? किं कर्म कृतं येन भगवतः शासने
 प्रप्रज्य सर्वकेशप्रहणादईच्छं साक्षात्कृतम्, तेजोघातुं समापद्यमानानां चाप्रतार्यां निर्दिष्टः ?
 भगवानाह—खागतेनैव भिक्षवो भिक्षुणा कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणत-
 प्रस्रयानि ओषधव्यत्युपस्थितान्यवश्यमावीनि । खागतेन कर्माणि कृतान्युपचितानि ।
 १५ कोऽन्यः प्रस्रनुभविव्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीघातौ
 विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोघातौ, न वायुघातौ, अपि तु उपाचेष्टेव स्कन्धधात्वायतनेऽ
 कर्माणि कृतान्युपचितानि विपच्यन्ते शुमान्यशुमानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १० ॥

२० भूतपूर्वं भिक्षवोऽन्यतमस्मिन् कर्षटके गृहपतिः प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महा-
 भोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । सोऽपरेण समयेन सुहृद्वसन्धिवान्धव-
 परिवृतोऽन्तर्जनपरिवृतश्चोद्यानभूमिं निर्गतः । असति बुद्धानामुत्पादे प्रत्येकबुद्धा लोक
 उत्पद्यन्ते हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्तशयनासनभक्ता एकदक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतमः
 प्रत्येकबुद्धो जनपदचारिकां चरुं कर्षटकमनुप्राप्तः । सोऽथपरिश्रमाद्वातवैषम्याश्च ग्लानः
 २५ पिण्डार्थी तदुद्यानं प्रविष्टः । स गृहपतिस्तं दृष्ट्वा पर्यवस्थितः । तेन पौरुषेयाणामाज्ञा
 दत्ता—मयन्तः, निष्कासयतैनं प्रव्रजितमिति । तेषां न कश्चिदुत्सहते निष्कासयितुम् ।
 तेन गृहपतिना भूयसा पर्यवस्थितेन स महात्मा खयमेव ग्रीवार्थं गृहीत्वा निष्कासितः,
 उक्तश्च—श्रोत्रमल्लकानां मध्ये प्रतिवसेति । स दुर्बलप्राणो भूमौ निपतितः । स संलक्ष्यपति-
 हतोऽयं तपस्वी गृहपतिरुपहतश्च । अन्युद्धारोऽस्य कर्तव्यः । इति विदित्वा उपरिबिद्यायस-
 ३० मन्सुद्रम्य ज्वलन्तपनवर्षणविद्योतनप्रातिहार्याणि कर्तुमारब्धः । आशु पृथग्जनस्य रिद्धि-
 रावर्जनकरी । स भूल्लिङ्गश्च इव द्रुमः पादयोर्निषल कथयति—अवतरावतर अष्टादक्षिणीय,
 मम द्रुमश्चरितपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुग्रयच्छेति । स तस्यानुग्रहार्थमवतीर्णः । तेन तस्य

बहूनि वर्षाणि उच्चारप्रज्ञावः परिभोक्तव्यं भविष्यति । तमेनमेवं वदामि—एहि त्वं भार्ष बुद्धं
शरणं गच्छ द्विपदानामभ्यस्य, धर्मं शरणं गच्छ विरागाणामभ्यस्य, संघं शरणं गच्छ गणा-
नामभ्यस्यमिति । स एवमाह—एषोऽहं कौशिक बुद्धं शरणं गच्छामि द्विपदानामभ्यस्य, धर्मं
शरणं गच्छामि विरागाणामभ्यस्य, संघं शरणं गच्छामि गणानामभ्यस्य । इत्युक्त्वा स देवपुत्रः
कालगतः । कुत्रासौ मदन्त देवपुत्र उपपन्नः ? भगवानाह—तुषिता नाम कौशिक देवाः ४
सर्वकामसमुद्भूयः । तत्रासौ मोदते देवो गत्वेह शरणत्रयम् । अथ शक्रो देवानामिन्द्र
आत्तमनास्तस्यां वेळ्यामिमां गार्थां माषते—

ये बुद्धं शरणं यान्ति न ते गच्छन्ति दुर्गतिम् ।

प्रहाय मानुषान् कायान् दिव्यान् कायानुपासते ॥ १ ॥

ये धर्मं शरणं यान्ति न ते गच्छन्ति दुर्गतिम् ।

10

प्रहाय मानुषान् कायान् दिव्यान् कायानुपासते ॥ २ ॥

ये संघं शरणं यान्ति न ते गच्छन्ति दुर्गतिम् ।

U 198

प्रहाय मानुषान् कायान् दिव्यान् कायानुपासते ॥ ३ ॥

अथ भगवान् शक्रस्य देवानामिन्द्रस्य भाषितमनुसंवर्णयन्नेवमाह—एवमेतत् कौशिक,
एवमेतत् ।

15

ये बुद्धं शरणं यान्ति न ते गच्छन्ति दुर्गतिम् ।

प्रहाय मानुषान् कायान् दिव्यान् कायानुपासते ॥ ४ ॥

ये धर्मं शरणं यान्ति न ते गच्छन्ति दुर्गतिम् ।

प्रहाय मानुषान् कायान् दिव्यान् कायानुपासते ॥ ५ ॥

ये संघं शरणं यान्ति न ते गच्छन्ति दुर्गतिम् ।

30

प्रहाय मानुषान् कायान् दिव्यान् कायानुपासते ॥ ६ ॥

अथ शक्रो देवानामिन्द्रो भगवतो भाषितमभिनन्द्यानुमोच भगवतः पादौ शिरसा
वन्दित्वा भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य ग्राह्यलिकृतसंपुटो भगवन्तं नमस्यमानस्तत्रैवान्तर्हितः ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्तो मिश्रवोऽभ्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने सूकरिकावदानं चतुर्दशमम् ॥

25

१४ सूकरिकावदानम् ।

- धर्मता खलु च्यवनधर्मणो देवपुत्रस्य पञ्च पूर्वनिमित्तानि प्रादुर्भवन्ति—अक्षिधानि
 वासांसि क्षिप्यन्ति, अम्लानानि माल्यानि म्लायन्ति, दौर्गन्धं कायेन निष्कामति, उभाम्यां
 कक्षाम्यां खेदः प्रादुर्भवति, च्यवनधर्मा देवपुत्रः स आसने धृतिं न लभते । अथान्यतम-
- ४ ५ अयवनधर्मा देवपुत्रः पृथिव्यामावर्तते, संपरिवर्त्यं चाह—हा मन्दाकिनी, हा पुष्किरिणी, हा
 वापी, हा चैत्ररथ, हा पारुष्यक, हा नन्दनवन, हा मिश्रकावन, हा पारियात्रक, हा पाण्डु-
 कम्बलशिला, हा देवसभा, हा सुदर्शन, इति करुणकरुणं परिदेवते स्म । अद्राक्षीच्छ्रो
 देवानामिन्द्रस्तं देवपुत्रमस्यं पृथिव्यामावर्तन्तं परिवर्तन्तम् । इष्ट्वा पुनर्येन स देवपुत्रस्तेनोप-
 संक्रान्तः । उपसंक्रम्य तं देवपुत्रमिदमवोचत्—कस्मात् त्वं मार्ष अत्यर्थं पृथिव्यामावर्तसे,
 १० संपरिवर्तसे, करुणकरुणं परिदेवते—हा मन्दाकिनी, हा पुष्किरिणी, हा वापी, हा चैत्ररथ,
 हा पारुष्यक, हा नन्दनवन, हा मिश्रकावन, हा पारियात्रक, हा पाण्डुकम्बलशिला, हा देव-
 सभा, हा सुदर्शन इति करुणकरुणं परिदेवसे ? एवमुक्ते देवपुत्रः शक्रं देवानामिन्द्रमिदमवो-
 चत्—एषोऽहं कौशिक दिव्यं सुखमनुभूय इतः सप्तमे दिवसे राजगृहे नगरे सूकर्माः कुक्षौ
 उपपत्स्यामि । तत्र मया बहूनि वर्षाण्युच्चारप्रज्ञावः परिभोक्तव्य इति । अथ शक्रो देवाना-
 १५ मिन्द्रः कारुण्यतया तं देवपुत्रमिदमवोचत्—एहि त्वं मार्ष, बुद्धं शरणं गच्छ द्विपदानाम-
 भ्यम्, धर्मं शरणं गच्छ विरागाणामभ्यम्, संघं शरणं गच्छ गणानामभ्यमिति । अथ स
 देवपुत्रस्तिर्यग्योन्युपपत्तिमयभीतो मरणमयभीतश्च शक्रं देवानामिन्द्रमिदमवोचत्—एषोऽहं
 कौशिक बुद्धं शरणं गच्छामि द्विपदानामभ्यम्, धर्मं शरणं गच्छामि विरागाणामभ्यम्, संघं
 शरणं गच्छामि गणानामभ्यम् । अथ स देवपुत्रश्चिशरणपरिगृहीतो भूत्वा च्युतः कालगत-
 २० स्तुपिते देवनिकाये उपपन्नः ॥

- धर्मता खलु अधस्ताद्देवानां ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते नोर्ध्वम् । अथ शक्रो देवानामिन्द्रस्तं
 देवपुत्रमवलोकयति—किमसौ देवपुत्रः सूकरिकायाः कुक्षौ उपपन्नो न वेति । यावत् पश्यति—
 २५ नोपपन्नस्तिर्यग्रेतेषु । नरकेषूपपन्न इति पश्यति । नोपपन्नः । मनुष्याणां समागतयायुष-
 पन्न इति पश्यति । नोपपन्नः । चातुर्मेहाराजकायिकान् देवास्त्रायस्त्रिंशत्स्वावलोकयितुमारब्धः ।
 २६ तत्रापि नाद्राक्षीत् । अथ शक्रो देवानामिन्द्रः क्रुतहृलजातो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ।
 उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्दित्रा एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णः शक्रो देवाना-
 मिन्द्रो भगवन्तमिदमवोचत्—इहाहं भदन्त अद्राक्षमन्यतमं देवपुत्रं च्यवनधर्माणं पृथिव्या-
 मार्वर्तमानं करुणकरुणं च परिदेवमानम्—हा मन्दाकिनि, हा पुष्किरिणि, हा वापि, हा चैत्र-
 रथ, हा पारुष्यक, हा नन्दनवन, हा मिश्रकावन, हा पारियात्रक, हा पाण्डुकम्बलशिला, हा
 देवसभा, हा सुदर्शन इति । तमेतमेवं वदामि—कस्मात् त्वं मार्ष अत्यर्थं शोचसि परिदेवसे
 ३० ऋदसि उरसि ताडयसि संमोहमापयस इति ? स एवमाह—एषोऽहं कौशिक दिव्यं सुख-
 मपहाय इतः सप्तमे दिवसे राजगृहे नगरे सूकरिकायाः कुक्षौ उपपत्स्यामि । तत्र मया

१६ शुक्रपौतकावदानम् ।

O 188

श्रावस्त्वा निदानम् । तेन खलु समयेन अनाथपिण्डदेन गृहपतिना द्वौ शुक्रशावकौ
प्रतिबन्धौ । तेन निवेशनं नीत्वा आलापितौ पोषितौ संवर्धितौ भानुशालापं च शिक्षापितौ ।
तयोश्चायुष्मानानन्दोऽमीक्ष्यमागस्य चतुरार्यसलसंप्रतिविधिकीं धर्मदेशनां करोति—यदुत इदं
दुःखम्, अयं दुःखसमुदयः, अयं दुःखनिरोधः, इयं दुःखनिरोधगामिनी प्रतिपदिति । स्वविर- 5
स्वविरा अपि मिश्रवोऽनाथपिण्डदस्य गृहपतेर्निवेशनमुपसंक्रामन्ति शारिपुत्रमौद्गल्यायन-
काश्यपानन्दरैवतप्रभृतयः । तेषां कालालुकाळमुपसंक्रामतां ताम्यां शुक्रशावकाम्यां नामानि
परिज्ञातानि । यावदपरेण समयेनायुष्मान् शारिपुत्रोऽनाथपिण्डदस्य गृहपतेर्निवेशनमनुप्राप्तः ।
अद्राक्षां तौ शुक्रशावकौ आयुष्मन्तं शारिपुत्रम् । दृष्ट्वा अन्तर्जनमामन्नयतः—एष मदन्तः
स्वविरः शारिपुत्र आगच्छति, आसनमस्य प्रज्ञापयतेति । एषमायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनं 10
काश्यपं रैवतमायुष्मन्तमानन्दं दृष्ट्वा कथयतः—एषोऽस्माकमाचार्यानिन्द आगच्छति, आसनमस्य
प्रज्ञापयतेति । यावदपरेण समयेन भगवाननाथपिण्डदस्य गृहपतेर्निवेशनमनुप्राप्तः । अद्राक्षां
तौ शुक्रशावकौ भगवन्तं दूरादेवागच्छन्तं प्रासादिकं प्रसादनीयं शान्तेन्द्रियं शान्तमानसं
परमेण चित्तमस्युपशमेन समन्वागतं सुवर्णयूपमिव श्रिया ज्वलन्तम् । दृष्ट्वा च पुनस्त्वरित-
व्रितेभ्योऽन्तर्जनमामन्नयतः—एष मदन्तो भगवानागच्छति, आसनमस्य प्रज्ञापयतेति इष्टमधुरस्वरेण 15
निष्कृतः । अथ भगवांस्तयोरनुग्रहार्थं प्रविश्य प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः । निषद्य भगवता
शुक्रशावकौ चतुरार्यसलसंप्रतिविधिकया धर्मदेशनया शरणगमनशिक्षापदेष्टुं प्रतिष्ठापितौ ।
अथ भगवान् शुक्रशावकौ अन्तर्जनं च धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य
संप्रहृष्ट्योत्थायासनात् प्रक्रान्तः । तौ चान्तर्जनस्य विहरतः प्रमादविहारिणौ विडालेन
प्राणिना गृहीतौ । विडालवदनौ छिद्यमानेषु मर्मसु मुच्यमानेषु संविष्टौ नमो बुद्धाय, नमो 20
धर्माय, नमः संघायेत्युक्त्वा कालगतौ चातुर्भहाराजकायिकेषु देवेषूपपकौ ॥

O 199

अथ भगवानन्यतमस्मिन् प्रदेशे स्मितमकार्षात् । अद्राक्षीदायुष्मानानन्दो भगवन्तं
स्मितं प्राविष्कुर्वन्तम् । दृष्ट्वा च पुनर्भगवन्तमिदमवोचत्—नाहेतुप्रस्यं मदन्तं तथागता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । को मदन्तं हेतुः कः प्रस्यः स्मितस्य प्राविष्करणे ?
एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेतुप्रस्यं तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । 25
दृष्टौ त्वया आनन्द तौ शुक्रशावकौ ? दृष्टौ मदन्त । तौ आनन्द शुक्रशावकौ मम
समन्तरप्रक्रान्तस्य विडालेन प्राणिना जीविताद् व्यपरोपितौ । तौ बुद्धधर्मसंघावलम्बनया
स्पृष्ट्वा कालगतौ चातुर्भहाराजकायिकेषु देवेषूपपकौ ॥

अथ संबुद्धा मिश्रवः पूर्वाह्ने निवात्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविशन् ।
अग्नौः संबुद्धा मिश्रवः श्रावस्तीं पिण्डाय प्रचरन्तोऽनाथपिण्डदस्य गृहपतेर्निवेशने 30
शुक्रशावकौ—नमो बुद्धाय, नमो धर्माय, नमः संघायैति कुर्वाणौ विडालेन प्राणिना व्यप-

१५ चक्रवर्तिव्याकुतावदानम् ।

बुद्धो भगवान् श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदत्तारामे । धर्मतां खलु
 बुद्धानां भगवतां जीवतां प्रियमाणां यापयतां केशनखस्तूपा भवन्ति । यदा बुद्धा
 भगवन्तः प्रतिसंलीना भवन्ति, तदा भिक्षवः केशनखस्तूपे पूजां कृत्वा केचित् पिण्डाय
 5 प्रविशन्ति, केचिद्भानविमोक्षसमाधिसमापत्तिस्तुखान्यनुभवन्ति । तेन खलु समयेन बुद्धो
 भगवान् प्रतिसंलीनोऽभूत् । अथान्यतमो भिक्षुः सायाह्नसमये केशनखस्तूपे सर्वाङ्गैः प्रणि-
 पत्य तथागतमाकारतः समनुस्मरंश्चित्तमभिप्रसादयति—इत्यपि स भगवांस्तथागतोऽहं न सम्य-
 कस्तुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
 बुद्धो भगवानिति । अथ भगवान् सायाह्ने प्रतिसंलयनाच्छ्रुत्वाय पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रव्रज
 10 एवासने निषण्णः । अद्राक्षीद्भगवांस्तं भिक्षुं केशनखस्तूपे सर्वशरीरेण प्रणिपत्य चित्तमभि-
 प्रसादयन्तम् । दृष्ट्वा च पुनर्मिथूनामब्रूयते स्म—पश्यत यूयं भिक्षव एतं भिक्षुं केशनख-
 स्तूपे सर्वशरीरेण प्रणिपत्य चित्तमभिप्रसादयन्तम् ? एवं मदन्त । अनेन भिक्षुणा यावती
 भूमिराक्रान्ता अधोऽशीतियोजनसहस्राणि यावत् काञ्चनचक्रमिस्त्रान्तरा यावन्त्यो बालुका-
 स्तावन्त्यनेन भिक्षुणा चक्रवर्तिराज्यसहस्राणि परिभोक्तव्यानि । अप तेषां भिक्षुणामेत-
 15 दमवत्—पुरुषमात्रायां यावद्भर्तायां न शक्यते बालुका गणयितुम्, कुतः पुनरशीतियोजन-
 सहस्राणि यावत् काञ्चनचक्रमिति । कः शक्यते इत्येकालं संसारे संसरितुमिति । अथ ते
 भिक्षवो न भूयः केशनखस्तूपे कारां कर्तुमारब्धाः । अथ भगवांस्तेषां भिक्षूणां चेतसा
 चित्तमाह्वय भिक्षूनामब्रूयते स्म—अनवरामो भिक्षवः संसारोऽविद्यानीवरणानां सत्त्वानां
 तृष्णासंयोजनानां तृष्णार्गलबद्धानां दीर्घमध्वानं संघावतां संसरताम् । पूर्वां कोटिर्न प्रवृत्ता-
 20 यते दुःखस्य । आशुष्मानुपाली बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छ—यदुक्तं भगवता अस्य भिक्षोरियत्पुण्य-
 स्त्वन्व इति, कुत्र मदन्त इत्यपुण्यस्त्वन्वस्तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गमिष्यति ? नाहमुपा-
 लिन् इतो बहिः समनुपश्याम्येव क्षतिं चोपहर्ति च यथा सप्रज्ञचारी सप्रज्ञचारिणोऽन्तिके ।
 तत्रोपालिन् इमानि भ्रष्टानि कुशलमूलानि तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छन्ति । तस्माच्छिं
 ते उपालिन् एवं शिक्षितव्यम्, यद्वत्पूजाया अपि चित्तं न प्रदूषयिष्यामः, प्रागेव
 25 सविज्ञानके काये ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्तो भिक्षवोऽन्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने अन्यतमभिक्षुचक्रवर्तिव्याकृतः पञ्चदशमः ॥

१७ मान्वातावदानम् ।

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान् वैशाल्यां विहरति मर्कटहृदतीरे कूटा-
 गारशालायाम् । अथ भगवान् पूर्वोद्धि निवास्य पात्रचीवरमादाय वैशालीं पिण्डाय प्राविशत् ।
 वैशालीं पिण्डाय चरित्वा कृतमककुलः पश्चाद्भक्तपिण्डपातप्रतिक्रान्तः पात्रचीवरं प्रति-
 समस्य येन चापालचैषं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्यन्यतमं वृक्षमूलं निश्चिन्न निषण्णो ६
 दिवाविहाराय । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दसामन्त्रयते—रमणीया आनन्द वैशाली वृजि-
 भूमिश्चापालचैषं सप्तावकं [बहुपत्रकं] गौतमन्यप्रोषः शालवनं घुरानिक्षेपनं मल्लानां
 मकुटबन्धनं चैषम् । चित्रो जम्बुद्वीपः, मधुरं जीवितं मनुष्याणाम् । यस्य कस्यचिदानन्द 10
 चत्वार ऋद्धिपादा असेविता भाविता बहुलीकृताः, आकाङ्क्षन् स कल्पं वा तिष्ठेत् कल्पा-
 वशेषं वा । तथागतस्य आनन्द चत्वार ऋद्धिपादा असेविता भाविता बहुलीकृताः ।
 आकाङ्क्षमाणस्तथागतः कल्पं वा तिष्ठेत् कल्पावशेषं वा । एवमुक्ते आयुष्माननन्दस्त्पणीम् ।
 द्विरपि त्रिरपि भगवानायुष्मन्तमानन्दसामन्त्रयते—रमणीया आनन्द वैशाली वृजिभूमि-
 श्चापालं चैषं सप्तावकं बहुपत्रकं गौतमन्यप्रोषः शालवनं घुरानिक्षेपनं मल्लानां मकुटबन्धनं
 चैषम् । चित्रो जम्बुद्वीपः, मधुरं जीवितं मनुष्याणाम् । यस्य कस्यचिदानन्द चत्वार
 ऋद्धिपादा असेविता भाविता बहुलीकृताः, आकाङ्क्षन् स कल्पं वा तिष्ठेत् कल्पावशेषं 16
 वा । तथागतस्य आनन्द चत्वार ऋद्धिपादा असेविता भाविता बहुलीकृताः । आकाङ्क्ष-
 माणस्तथागतः कल्पं वा तिष्ठेत् कल्पावशेषं वा । द्विरपि त्रिरपि आयुष्माननन्दस्त्पणीम् । अथ
 भगवत् एतदभवत्—स्फुटोऽभवदानन्दो मिश्रुमीरेण पापीयसा यत्रेदानीं यावत् त्रिरपि औदा-
 रिके अवभासनिमित्ते प्राविश्रियमाणे न शक्नोति तन्निमित्तमाह्वातुं यथापि ततः स्फुटो मारेण
 पापीयसा । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दसामन्त्रयते—गच्छ त्वमानन्द, अन्यतरवृक्षमूलं निश्चिन्न 20
 विहर, मा उभावपि आकीर्णविहारिणौ भविष्यावः । एवं भदन्तेत्यायुष्माननन्दो भगवतः प्रति-
 श्रुत्य अन्यतमवृक्षमूलं निश्चिन्न निषण्णो दिवाविहाराय । स मारः पापीयान् येन भगवां-
 स्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवन्तमिदमवोचत्—परिनिर्वातु भगवान् । परिनिर्वाणकाल-
 समयः सुगतस्य । कस्मात् त्वं पापीयन् एवं वदसि—परिनिर्वातु भगवान्, परि-
 निर्वाणकालसमयः सुगतस्य ! एकोऽयं भदन्त समयः—भगवानुक्त्वित्यायं विहरति नथा 25
 नैरक्षनायास्तीरे बोक्विषलेऽचिरमिस्तुद्धः । सोऽहं येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य
 भगवन्तमेवं वदामि—परिनिर्वातु भगवान्, परिनिर्वाणकालसमयः सुगतस्य । भगवानेवमाह—
 न तावत् पापीयन् परिनिर्वास्यामि, यावच्च मे श्रावकाः पण्डिता भविष्यन्ति व्यक्ता विनीता
 विशारदाः, अलमुपचोत्पन्नानां परप्रवादिनां सहघर्मेण निग्रहीतारः, अलं स्वस्य वादस्य
 पर्यवदापयितारो भिक्षवो भिक्षुष्व उपास्त्वा उपासिताः । वैस्तारिकं च ते ब्रह्मचर्यं 30
 चरिष्यन्ति बाहुजन्मं पृथुभूतं यावदेवमनुष्येभ्यः सम्यक्संप्रकाशितम् । एताहिं भदन्त भगवतः
 श्रावकाः पण्डिता व्यक्ता विनीता विशारदा अलमुपचोत्पन्नानां परप्रवादिनां सहघर्मेण

रोपितौ इति । श्रुत्वा च पुनः श्रावस्तीं पिण्डाय चरित्वा कृतमक्तकृत्वाः पञ्चाङ्गकपिण्डपात-
 प्रतिक्रान्ताः पात्रचीवरं प्रतिसामव्य पादौ प्रक्षाल्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उप-
 संक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णाः । एकान्तनिषण्णाः संवहुला
 10 मिश्रवो भगवन्तमिदमेवोचन्—इह वयं भदन्त संबहुला मिश्रवः पूर्ववद् यावदनाथपिण्डदस्य
 5 गृहपतेर्निवेशने द्वौ शुकशावकौ—नमो बुद्धाय, नमो धर्माय, नमः संघायेति कुर्वाणौ
 विहालेन प्राणिना जीविताश्चपरोपितौ इति । तयोर्मदन्त का गतिः, कोपपत्तिः, कोऽभि-
 संपरायः ? भगवानाह—तौ मिश्रवः शुकशावकौ तस्य शरणगमनस्य विपाकेन षट्त्रिंशत्कृत्व-
 स्वात्महाराजकायिकेषु देवेषूपपत्येते, षट्त्रिंशत्कृत्वज्ञायिकेषु, यामेषु, तुषितेषु, निर्माण-
 रतिषु, परनिर्मितवशवर्तिषु देवेषूपपत्येते । ततस्तावत् षट्सु कामावचरेषु देवेषु सत्त्वा
 10 व्यपसंसृज्य पश्चिमे भवे पश्चिमे निवेत्ते पश्चिम आत्ममावप्रतिलम्भे मनुष्यप्रतिलभं लब्ध्वा
 प्रत्येकां बोधिमभिसंमीत्येते, धर्मश्च सुधर्मश्च प्रत्येकबुद्धौ भविष्यतः । एवं हि मिश्रवो महा-
 फलं धर्मश्रवणं महानुशंसकम्, कः पुनर्वादो धर्मदेशना धर्माभिसमयो वा । तस्मात्तर्हि
 मिश्रव एवं शिक्षितव्यं यन्नो धर्मश्रवणाभिरता भविष्यामः । इत्येवं वो मिश्रवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते मिश्रवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

वायवो वान्ति, आपः क्षोभयन्ति, आपः क्षुब्धाः पृथिवीं चालयन्ति । अयमानन्द प्रथमो हेतुः प्रथमः प्रलयो महतः पृथिवीचालस्य । पुनरपरमानन्द भिक्षुर्महर्षिको भवति महा-
 भावः । स परिचां पृथिवीसंज्ञामपितिष्ठति अग्रमाणां चाप्संज्ञाम् । स आकाङ्क्षमाणः पृथिवीं
 चालयति । देवता महर्षिका भवति महानुभावः । सापि परिचां पृथिवीसंज्ञामपितिष्ठति
 अग्रमाणां चाप्संज्ञाम् । साप्याकाङ्क्षमाणा पृथिवीं चालयति । अयं द्वितीयो हेतुर्द्वितीयः ८
 प्रलयो महतः पृथिवीचालस्य । पुनरपरमानन्द । यस्मिन् समये बोधिसत्त्वस्तुषितादेव-
 निकायास्थित्वा मातुः कुक्षिमवक्रामति, अथ तस्मिन् समये महापृथिवीचालो भवति, सर्वश्चायं
 लोक उदारेणावभासेन स्फुटो भवति । या लोकस्य लोकान्तरिका अन्वास्तमसोऽन्वकार-
 तमिन्ना यत्रमौ सूर्याचन्द्रमसौ एवंमहर्षिकौ एवंमहानुभावौ आमया आमां न प्रत्यनुभवतः,
 ता अपि तस्मिन् समये उदारेणावभासेन स्फुटा भवन्ति । तत्र ये सत्त्वा उपपन्नाः, ते 10
 तथा अन्योन्यं सत्त्वं दृष्ट्वा संजानन्ते—अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्नाः, अन्येऽपीह भवन्तः
 सत्त्वा उपपन्ना इति । अयमानन्द तृतीयो हेतुस्तृतीयः प्रलयो महतः पृथिवीचालस्य ।
 पुनरपरमानन्द यस्मिन् समये बोधिसत्त्वो मातुः कुक्षेर्निष्क्रामति, अथ तस्मिन् समये महा-
 पृथिवीचालो भवति सर्वश्चायं लोक उदारेणावभासेन स्फुटो भवति । या अपि ता लोकस्य
 लोकान्तरिका अन्वास्तमसोऽन्वकारतमिन्ना यत्रेमौ सूर्याचन्द्रमसौ एवंमहानुभावौ आमया 15
 आमां न प्रत्यनुभवतः, ता अपि तस्मिन् समये उदारेणावभासेन स्फुटा भवन्ति । तत्र ये सत्त्वा
 उपपन्नाः, ते तथा आमया अन्योन्यं सत्त्वं दृष्ट्वा संजानन्ति—अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्नाः,
 अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्ना इति । अयमानन्द चतुर्थो हेतुश्चतुर्थः प्रलयो महतः पृथिवी-
 चालस्य । पुनरपरमानन्द यस्मिन् समये बोधिसत्त्वोऽनुत्तरं ज्ञानमधिगच्छति, अथ तस्मिन् समये
 महापृथिवीचालो भवति, सर्वश्चायं लोक उदारेणावभासेन स्फुटो भवति । या अपि ता लोकस्य 20
 लोकान्तरिका अन्वास्तमसोऽन्वकारतमिन्ना यत्रेमौ सूर्याचन्द्रमसौ एवंमहर्षिकौ एवं-
 महानुभावौ आमया आमां न प्रत्यनुभवतः, ता अपि तस्मिन् समये उदारेणावभासेन
 स्फुटा भवन्ति । तत्र ये सत्त्वा उपपन्नाः, ते तयामया अन्योन्यं सत्त्वं दृष्ट्वा संजानन्ति—
 अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्नाः, अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्ना इति । अयमानन्द
 पञ्चमो हेतुः पञ्चमः प्रलयो महतः पृथिवीचालस्य । पुनरपरमानन्द यस्मिन् समये 25
 तथागतस्त्रिपरिवर्तद्वादशाकारं धर्मचक्रं परिवर्तयति, अस्मिन् तस्मिन् समये महापृथिवीचालो
 भवति, सर्वश्चायं लोक उदारेणावभासेन स्फुटो भवति । या अपि ता लोकस्य लोकान्त-
 रिका अन्वास्तमसोऽन्वकारतमिन्ना यत्रेमौ सूर्याचन्द्रमसौ एवंमहर्षिकौ एवंमहानुभावौ
 आमया आमां न प्रत्यनुभवतः, ता अपि तस्मिन् समये उदारेणावभासेन स्फुटा भवन्ति । तत्र
 ये सत्त्वा उपपन्नाः, ते तयामया अन्योन्यं सत्त्वं दृष्ट्वा संजानन्ति—अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा 30
 उपपन्नाः, अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्ना इति । अयमानन्द षष्ठो हेतुः षष्ठः प्रलयो
 महतः पृथिवीचालस्य । पुनरपरमानन्द यस्मिन् समये तथागतो जीवितसंस्कारानविष्टाय

निग्रहीतारः, स्वस्य वादस्य पर्यवदापयितारो मिश्रवो मिश्रुष्य उपासका उपासिकाः ।
वैस्वारिकं च ते ब्रह्मचर्यं बाहुजन्यं पृथुभूतं यावदेवमनुष्येभ्यः सम्यक्संप्रकाशितम् ।
तस्मादहमेवं वदामि—परिनिर्वातु भगवान्, परिनिर्वाणकालसमयः सुगतस्य । अत्योत्तुक्तत्वं
पापीयन् भव । नचिरस्येदानीं तथागतस्य त्रयाणां वार्षिकाणां मासानामख्यानिरुपविशे
5 निर्वाणघातौ परिनिर्वाणं भविष्यति । अथ मारस्य पापीयस एतदभवत्—परिनिर्वात्यते वत
अमणो गौतमः । इति विदित्वा हृष्टस्तुष्टः प्रमुदित उदग्रः प्रीतिसौमनस्यजातस्तत्रैवान्तर्हितः ॥

अथ भगवत एतदभवत्—कस्तथागतस्य संमुखं वैन्यः ? सुप्रियो गन्धर्वाच्चा
सुभद्रश्च परित्राजकः । तयोन्नयणां वार्षिकाणां मासानामखयादिन्द्रियपरिपाको भविष्यति
सुखाधिष्ठानं वा । शक्यं श्रावकवैन्यस्तथागतेन विनयितुं न तु तथागतवैन्यः श्रावकेण ॥

10 अथ भगवत एतदभवत्—यद्भवहं तद्रूपं समाधिं समापयेयं यथा समाहिते चित्ते
जीवितसंस्कारानधिष्ठाय आयुःसंस्कारानुत्सृजेयम् । अथ भगवांस्तद्रूपं समाधिं समापन्नो
यथा समाहिते चित्ते जीवितसंस्कारानधिष्ठाय आयुःसंस्कारानुत्सृष्टमारब्धः । समनन्तराधिष्-
तेषु जीवितसंस्कारेषु महापृथिवीचालोऽभूदुल्कापाता दिशोदाहाः । अन्तरिक्षे देवदुन्दुभयो-
ऽभिनदन्ति । समनन्तरोत्सृष्टेष्वायुःसंस्कारेषु कामावचरेषु देवेषु षणिमिचानि प्रादुर्भूतानि—
15 पुष्पवृक्षाः शीर्णाः, रत्नवृक्षाः शीर्णाः, आभरणवृक्षाः शीर्णाः, भवनसहस्राणि प्रकम्पितानि,
सुमेरुशृङ्गानि विशीर्णानि, दैवतानि वादित्रभाण्डानि पराहतानि । अथ भगवांस्तस्मात्
समाधेर्व्युत्थाय तस्यां बेळार्यां गार्वा मापते—

तुल्यमतुल्यं च संभवं भवसंस्कारमपोत्सृजन्मुनिः ।

अध्यात्मरतः समाहितो ह्यभिनक्तोऽभिराण्डसंभवः ॥ १ ॥

20 समनन्तरोत्सृष्टेष्वायुःसंस्कारेषु पदं कामावचरा देवाः क्रियाकारं कृत्वा भगवतोऽन्तिकं
प्रक्रान्ता दर्शनाय वन्दनाय । भगवता तादृशी धर्मदेशना कृता यदनेकैर्देवताशतसहस्रैः सख्यानि
दृष्टानि, दृष्टसख्याः स्वभवनमनुप्राप्ताः । समनन्तरोत्सृष्टेष्वायुःसंस्कारेष्वनेकानि पर्वतकन्दर-
गिरिगुह्याभ्योऽनेकानि ऋपिशतसहस्राण्यागतानि । ते भगवता 'एत मिश्रवश्चरत ब्रह्मचर्यं'
प्रव्रजिताः । तैर्योजयद्भिर्षट्द्विः सर्वज्ञेशप्रह्मणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । समनन्तरोत्सृष्टेष्वायुः-
25 संस्कारेष्वनेका नागयक्षगन्धर्वकिन्नरमहोरगा भगवतः सकाशमुपसंक्रान्ता भगवतो दर्शनाय ।
भगवता तेषामेवंविधा धर्मदेशना कृता यदनेकैर्नागयक्षगन्धर्वकिन्नरैर्महोरगैः शरणगमनसिद्धा-
पदानि गृहीतानि यावत् स्वभवनमनुप्राप्ताः ॥

अथायुष्मानानन्दः सायाहेऽभिसंख्यनाख्युत्थाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उप-
संक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्तोऽस्याद् । एकान्तस्थित आयुष्मानानन्दो
30 भगवन्तमिदमबोचत्—को भदन्त हेतुः कः प्रसन्नो महन्तः पृथिवीचालस्य ? अद्यै इमे आनन्द
अद्यै प्रसन्ना महन्तः पृथिवीचालस्य । कतमेऽद्यै ? इयमानन्द महापृथिवी अस्तु प्रतिष्ठिता,
आपो वायौ प्रतिष्ठिताः, वायुराकाशे प्रतिष्ठिताः । भवत्मानन्द समयो यदाकाशे विषमा

उपसंक्रम्य पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य प्रवृत्त एवासने न्यवीदत् । निषद्य भगवान् मिश्रनामब्रूयते
 स्म-अनित्या मिश्रवः सर्वसंस्कारा अश्रुवा अनाश्वासिका विपरिणामधर्माणो यावदलमेव
 मिश्रवः सर्वसंस्कारान् संस्कारितुमलम् । विरमन्तु तस्मात् तर्हि मिश्रवः । एतर्हि वा
 मेऽप्ययाचे ते धर्मा दृष्टधर्महिताय संवर्तन्ते दृष्टधर्मसुखाय, संपरायहिताय संपरायसुखाय, ते
 मिश्रुमिरुद्वृद्ध पर्यवाप्य तथा तथा धारयितव्या वाचयितव्या ग्राहयितव्या यथैव तत्र ब्रह्मचर्यं 5 C 208
 चिरस्थितिकं स्याद्ब्रह्मजन्यं पृथुभूतं यावदेवमनुष्येभ्यः सम्यक्संप्रकाशितम् । एतर्हि मिश्रवो धर्मा
 दृष्टधर्महिताय संवर्तन्ते दृष्टधर्मसुखाय, संपरायहिताय संपरायसुखाय, ये मिश्रुमिरुद्वृद्ध पर्यवाप्य
 तथा तथा धारयितव्या ग्राहयितव्या वाचयितव्या यथैतद्ब्रह्मचर्यं चिरस्थितिकं स्याद्ब्रह्मजन्यं
 पृथुभूतं यावदेवमनुष्येभ्यः सम्यक्संप्रकाशितम् । यद्वत् चत्वारि स्फुट्युपस्थानानि, चत्वारि
 सम्यक्प्रवृत्तानि, चत्वार ऋद्धिपादाः, पञ्चेन्द्रियाणि, पञ्च बलानि, सप्त बोध्यज्ञानि, आर्याष्टाङ्गो 10
 मार्गः । इमे ते मिश्रवो धर्मा दृष्टधर्महिताय संवर्तन्ते दृष्टधर्मसुखाय, संपरायहिताय संपरायसुखाय,
 मिश्रुमिरुद्वृद्ध पर्यवाप्य तथा तथा धारयितव्या ग्राहयितव्या वाचयितव्या यथैतद्ब्रह्मचर्यं
 चिरस्थितिकं स्याद्ब्रह्मजन्यं पृथुभूतं यावदेवमनुष्येभ्यः सम्यक्संप्रकाशितम् । आगम्य आनन्द
 येन कुशितामकम् । एवं मदन्तेस्माद्युष्मानानन्दो भगवतः प्रत्यश्रीवीत् । भगवान् वैशाली-
 वनमभिसरन् दक्षिणेन सर्वकायेन नागावलोकितेन व्यवलोकयति । अथायुष्मानानन्दो 15
 भगवन्तमिदमवोचत्-नाहेत्वप्रलयं मदन्त तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धा दक्षिणेन नागाव-
 लोकितामवलोकयन्ति । को मदन्त हेतुः, कः प्रलयो नागावलोकितस्य ? एवमेतदानन्द,
 एवमेतत् । नाहेत्वप्रलयं तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धा दक्षिणेन सर्वकायेन नागावलोकि-
 तेन व्यवलोकयन्ति । इदमानन्द तथागतस्यापश्चिमं वैशालीदर्शनम् । न भूय आनन्द
 तथागतो वैशालीमागमिष्यति । परिनिर्वाणाय गमिष्यति मल्लानामुपवर्तनं यमकशाळवनम् । 20
 अथान्यतरो मिश्रुस्तस्यां वेलायां गाथां माषते-

इदमपश्चिमकं नाथ वैशाल्यास्तव दर्शनम् ।

C 208

न भूयः सुगतो बुद्धो वैशालीमागमिष्यति ॥ २ ॥

निर्वाणाय गमिष्यति मल्लानामुपवर्तनं यमकशाळवनम् । यदा ह भगवता वाग्
 भाषिता इदमपश्चिमकं वैशाल्या दर्शनम्, तदा अनेकामिर्वैशालीवननिवासिनीभिर्देवतैरश्रुपातः 25
 कृतः । स्वविरानन्दः कथयति-न भगवन्ममेधेनैव वर्षासु प्रवृष्टः ? भगवानाह-वैशालि-
 वननिवासिनीभिर्देवतैर्मम वियोगादश्रुपातः कृतः । ता अपि देवता (?) वैशाल्यां शब्दो
 निश्चारितः-भगवान् परिनिर्वाणाय गच्छति, न भूयो भगवान् वैशालीमागमिष्यति ।
 देवतानां शब्दं श्रुत्वा अनेकानि वैशालिकानि प्रागिशतसहस्राणि भगवत्कामसुपसंक्रान्तानि ।
 भगवता तेषामाशयालुशाय धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा एवंविधा धर्मेदशना कृता, यथा अनेकैः 30
 प्रागिशतसहस्रैः शरणगमनशिक्षापदानि गृहीतानि । कैश्चिच्छ्रोतापत्तिफलं कैश्चित् सद्बुदा-
 गमिफलं कैश्चिदनगामिफलं प्राप्तम् । कैश्चित् प्रव्रजित्वा अर्हत्त्वं प्राप्तम् । कैश्चिच्छ्रावक-

आयुःसंस्कारास्तुजति, अन्तरिक्षे तस्मिन् समये महापृथिवीचालो भवति उत्कापता दिशोदाहाः, अन्तरिक्षे देवदुन्दुभ्योऽमिनदन्ति, सर्वश्चायं लोक उदारेणावभासेन स्फुटो भवति । या अपि ता लोकस्य लोकान्तरिका अन्धास्तामसोऽन्धकारतमिक्ता यत्रैमी सूर्याचन्द्रमसौ एवंमहर्दिकौ एवंमहानुभावौ आभया आभां न प्रखनुभवतः, ता अपि तस्मिन् समये उदारेणावभासेन स्फुटा भवन्ति । तत्र ये सत्त्वा उपपन्नाः, ते तथाभया अन्योन्यं सत्त्वं दृष्ट्वा संजानन्ति—अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्नाः, अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्ना इति । अयमानन्द सप्तमो हेतुः सप्तमः प्रलयो महतः पृथिवीचालस्य । पुनरपरमानन्द नचिरस्येदानीं तथागतस्य निरुपविशेषे निर्वाणघातौ परिनिर्वाणं भविष्यति । अथ तस्मिन् समये महापृथिवीचालो भवति उत्कापता दिशोदाहाः, अन्तरिक्षे देवदुन्दुभ्योऽमिनदन्ति, सर्वश्चायं लोक उदारेणावभासेन स्फुटो भवति । या अपि ता लोकस्य लोकान्तरिका अन्धास्तामसोऽन्धकारतमिक्ता यत्रैमी सूर्याचन्द्रमसौ एवंमहर्दिकौ एवंमहानुभावौ आभया आभां न प्रखनुभवतः, ता अपि तस्मिन् समये उदारेणावभासेन स्फुटा भवन्ति । तत्र ये सत्त्वा, उपपन्नाः, ते तथा आभया अन्योन्यं सत्त्वं दृष्ट्वा संजानन्ति—अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्नाः, अन्येऽपीह भवन्तः सत्त्वा उपपन्ना इति । अयमानन्द अष्टमो हेतुरष्टमः प्रलयो महतः पृथिवीचालस्य ॥

१६ अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमबोचत्—यथा खल्वहं भदन्त भगवता भावितस्यायं भाजानामि, इहैव भगवता जीवितसंस्कारानविष्टाय आयुःसंस्कारा उत्सृष्टा भविष्यन्ति । भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । एतर्हि आनन्द तथागतेन जीवितसंस्कारानविष्टाय आयुःसंस्कारा उत्सृष्टाः । संसुखं मे भदन्त भगवतोऽन्तिकाङ्क्षतं संसुखमुद्गृहीतम्—यस्य कस्यचिच्चत्वार ऋद्धिपादा आसेविता भाविता बहुलीकृताः, आकाङ्क्षमाणस्तथागतः २० कल्पं वा तिष्ठेत्, कल्पावशेषं वा । भगवता भदन्त चत्वार ऋद्धिपादा आसेविता भाविता बहुलीकृताः । आकाङ्क्षमाणस्तथागतः कल्पं वा तिष्ठेत् कल्पावशेषं वा । तिष्ठतु भगवान् कल्पम्, तिष्ठतु सुगतः कल्पावशेषं वा । तवैवानन्द अपरावस्यैव दुष्कृतं यत्त्वं तथागतस्य यावत् त्रिरप्यौदारे अवभासनिमित्ते प्राविष्टते न शक्नोषि तन्निमित्तं प्रतिभ्रानयितुम्, अपि ततः स्फुटो भोरण पापीयसा । किमन्यस्य आनन्द भाषेत तथागतस्तां चार्चं या २५ स्याद् द्विधा ? नो भदन्त । साधु साधु आनन्द, अस्यानमेतदानन्द अनवकाशो यद् तथागतस्तां चार्चं भाषेत या स्याद्विधा । गच्छ त्वमानन्द, यावन्तो मिश्रवश्चापालं चैकमुपनिश्चिन्नं विहरन्ति, तान् सर्वाणुपस्थानशास्त्राणां संनिपातय । एवं भदन्त । आयुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य यावन्तो मिश्रवश्चापालं चैकमुपनिश्चिन्नं विहरन्ति, तान् सर्वाणुपस्थानशास्त्राणां संनिपातय येन भगवांस्तोनोपसंक्रान्तः । उपसंक्राम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्दिता ३० एकान्तोऽस्मात् । एकान्तस्थित आयुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमबोचत्—यावन्तो भदन्त मिश्रवश्चापालं चैकमुपनिश्चिन्नं विहरन्ति, सर्वे ते उपस्थानशास्त्राणां निष्पन्नाः संनिपातिताः, यत्सेदानीं भगवान् कालं मन्यते । अथ भगवान् येनोपस्थानशास्त्रा तोनोपसंक्रान्तः ।

देवाधिष्ठानमध्येऽभिषेकः क्रियते । स कथयति—यदि मम धर्मो राज्यं प्राप्स्यते, इहैवाधि-
 ष्ठानमागच्छतु । ततोऽधिष्ठानं स्वयमेव तत्प्रदेशं गतम् । स्वयमागतं स्वयमागतं साकेतसाकेत-
 मिति संज्ञा संवृत्ता । पश्चात् तेऽमात्या भटबलाग्रनैगमजनपदाश्चाभिषेकं गृहीत्वा आगताः ।
 ते कथयन्ति—अभिषेकं देव प्रतीच्छस्व । स कथयति—मम मनुष्याः पटं बन्धिष्यन्ति ? यदि
 धर्मो राज्यं प्राप्स्यते, अमनुष्याः पटं बन्धन्तु । ततोऽमनुष्यैः पटो बद्धः । तस्य सप्त रत्नानिः ८
 प्रादुर्भूतानि, तद्यथा—चक्ररत्नं हस्तिरत्नमश्वरत्नं मणिरत्नं परिणायकरत्नं क्षीररत्नं गृहपतिरत्नमेव
 सप्तमम् । पूर्णं चास्य सहस्रं पुत्राणां दूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानाम् ।
 वैशाखीसामन्तकेन रमणीयं वनखण्डम् । तत्र पञ्च ऋषिशतानि पञ्चाभिज्ञानि ध्यायन्ति ।
 तत्र वनखण्डे प्रभूताः पक्षिणो भृगाश्च प्रतिवसन्ति । शब्दकण्टकानि च ध्यानानि ।
 ते च पक्षिणोऽतीर्यमाणान् अवतीर्यमाणान् शब्दं कुर्वन्ति । दुर्मुखो नाम ऋषिः । स कुपितः १०
 तेनोक्तम्—वकानां पक्षाणि शीर्ष्यन्ताम् । यदा तेषां ऋषिकोपेन पक्षाणि शीर्षाणि, ततस्ते
 पादोद्धारकेण प्रस्थिताः । स च राजा जनपदाननुसंसार्य पश्यति पादोद्धारकेण गच्छतः ।
 यतस्तेऽमात्याः पृष्टाः—कस्मात् पादोद्धारकेण गच्छन्ति ? पश्चात् तेऽमात्याः कथयन्ति—देव,
 शब्दकण्टकानि ध्यानानीति एतेषां ऋषिकोपेन पक्षाणि शीर्षाणि । ततो राज्ञा अमि-
 हितम्—एवंविधा अपि ऋषयो भवन्ति, येषां सत्त्वानामन्तिके नास्त्यनुकम्पा ? ततो राज्ञा १५
 अमात्याः संदिष्टाः—गच्छन्तु भवन्तः, ऋषीणामेवं वदन्तु—तत्र गच्छत यत्राहं न वसया-
 (सा ?) मीति । यतस्तैरमात्यैः ऋषयोऽभिहिताः । राजा समादिशति—न मम राज्ये वस्तव्यम् ।
 गच्छन्तु भवन्तो यत्राहं न वसया (सा ?) मीति । ततस्ते संलक्षयन्ति—एषोऽयं चतुर्द्विषधरः ।
 गच्छाम्ये वयं सुमेरुपरिखण्डम् । ते तत्र गत्वा अवस्थिताः ॥

O 212

राज्ञो मूर्ध्नातस्यामात्याश्चिन्तकास्तुलका उपपरीक्षकाः । चिन्तयित्वा तुल्यित्वो- २०
 पपरीक्ष्य पृथक् पृथगुक्ताः शिल्पस्थानकर्मस्थानानि मापयितुम् । चिन्तका इमे तुलका
 उपपरीक्षका इति मन्त्रजा मन्त्रजा इति संज्ञा । तैरारब्धानि कर्षणकर्माणि कर्तुम् । यतः
 स राजा पश्यति जनपदाननुसंसार्याङ्गान् कर्मान्तान् कुर्वतः । यतो राज्ञा अमिहितम्—
 किमेते मनुष्याः कुर्वन्ति ? ततस्तैरमात्यैः राजा अमिहितः—एते देव मनुष्याः शस्यादीनि
 कृण्वन्ति, ततो ओपधयो भविष्यन्ति । यतश्च स राजा कथयति—मम राज्ये मनुष्याः कृपि- २५
 ष्यन्ति ? ततस्तेनोक्तम्—सप्ताविंशतिबीजजातीनां देवो वर्षतु । सहचिचोत्पादादेव राज्ञो
 मूर्ध्नातस्य सप्ताविंशतिबीजजातिर्देवो वृष्टः । राज्ञा मूर्ध्नातेन जनपदाः पृष्टाः—कस्यैतानि
 पुण्यानि ? तैरभिहितम्—देवस्य चास्माकं च । यतस्ते मनुष्याः कर्पासवातानारब्धा मापयि-
 तुम्, भूयोऽपि च राज्ञा मूर्ध्नातेन जनपदाननुसंसार्य तेन पृष्टाः । ततो राज्ञा अमिहितम्—
 किमेते मनुष्याः कुर्वन्ति ? तैरमात्यैरभिहितम्—देव, मनुष्याः कर्पासवातान् मापयन्ति । पश्चात् ३०
 राज्ञा अमिहितम्—कस्यार्थं ? तैरमात्यैरभिहितम्—देव, वस्त्राणामर्थं । ततो राज्ञा तेनोक्तम्—
 मम राज्ये मनुष्याः कर्पासवातान् मापयिष्यन्तीति कर्पासमेव देवो वर्षतु । सहचिचोत्पादा-

बोधौ चित्तमुत्पादितम् । कैश्चित् प्रलेकायां बोधौ चित्तमुत्पादितम् । कैश्चिदनुत्तरायां
सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पादितम् । कैश्चिच्छरणगमनशिक्षापदानि गृहीतानि । यद्भयसा
सा पर्वद्वन्द्वनिष्ठा धर्मप्रवणा संघप्राग्भारा व्यवस्थिता । स्वविरानन्दः कृतास्त्रलिपुदो मगवन्त-
मिदम्लोचत्-पश्य भदन्त यावत् त्वम् । भगवता परनिर्वाणाय प्रस्थितेनानेकानि देवता-
५ शतसहस्राणि सत्त्वेषु प्रतिष्ठापितानि । अनेकान्यः पर्वतकन्दरगिरिगुह्याभ्योऽनेकानि ऋषि-
शतसहस्राण्यागतानि । भगवता एते भिक्षवः प्रव्रजिताः । तैर्युज्यद्विर्घटद्विव्याप्यच्छमानैः
सर्वक्लेशप्रहाणादहर्हृत् साक्षात्कृतम् । अनेकैर्देवनागयक्षगन्धर्वकिन्नरमहोरैः शरणगमन-
शिक्षापदानि गृहीतानि । अनेकानि वैशालकानि प्राणिशतसहस्राणि स्रोतआपत्तिफले
प्रतिष्ठापितानि । केचित् सकृदागामिफले, केचिदनगामिफले, केचित् प्रव्रजिताः ।
10 प्रव्रजित्वा अर्हत्त्वं प्राप्तम् । केचिच्छरणगमनशिक्षापदेषु प्रतिष्ठापिताः । अत्र आनन्द-
विमार्थ्यं मया एतर्हि सर्वज्ञेन सर्वाकारज्ञेनानुत्तरज्ञानक्षेयवशिप्राप्तेन अस्ततुष्णेन निरुपादानेन
सर्वाहंकारममकारास्मिमानाग्निवेशानुशयप्रहीणेन एवंविधं धैर्यकार्यं कृतम् । यन्मया
अतीतेऽप्यञ्चनि स्रगरेण सद्देवेण समोद्देनापरिख्येन जातिजराभ्याधिभरणशोकपरिदेवदुःख-
दौर्मनस्योपायासधर्मेण यन्मया मरणान्तिकया भेदनया स्पृष्टेन एवविधा परिकर्मकया कृता,
15 यदनेकानि प्राणिशतसहस्राणि गृहाश्रममपहाय, ऋषयः प्रव्रजित्वा चत्वारो ब्रह्मविहारान्
भावयित्वा कल्पवृन्दं ग्रहाय तद्बहुलविहारिणो ब्रह्मलोकसमागतायामुपपन्नाः । तच्छृणु-

भूतपूर्वमानन्द उपोषधो नाम राजा बभूव । उपोषधस्य राज्ञो भूमिं पिङ्गको जातो
भृदुः सुभृदुः, तबया एलपितुर्वा कर्पासपितुर्वा । न केचिदाबाधं जनयति । पक्वः स्फुटितः ।
कुमारो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको द्वात्रिंशन्महापुरुषलक्षणैः समन्वागतः । उपोषधस्य
20 राज्ञः षड्विंशीसहस्राणि । सर्वासा स्तनाः प्रसृताः । एकैका कथयति-मां धय मां धय । भूर्धतो
जातो भूर्धात इति संज्ञा संवृत्ता । मां धय मा धय मान्वात इति संज्ञा संवृत्ता । अन्ये कथयन्ति-
केचिन्माधात इति संजानीते । मान्वातस्य कुमारस्य कुमारक्रीडायां क्रीडंतः पद् चक्राक्ष्युताः ।
यौवराज्ये प्रतिष्ठितस्य षट् चक्राक्ष्युताः । मान्वाता जनपदान् गतः । जनपदान् गतस्य पिता
ग्लानीभूतः । स मूलपत्रगण्डपुष्पमैषज्यैरुपस्थीयमानो ह्रीयत एव । ततस्तैरमालैः संदेशो
30 विसर्जितः-पिता ते ग्लानीभूतः । आगच्छतु । देवराज्यं प्रतीच्छ । तस्यानागच्छतः पिता
कालगतः । तैरमालैः पुनः संदेशो विसर्जितः-पिता ते कालधर्मणा संयुक्तः । आगच्छ,
देवराज्यं प्रतीच्छस्व । ततोऽसौ संलक्षयति-यदि मम पिता कालगतः, किं भूयोऽहं गच्छ-
मीति ? ततो भूयः संदेशोऽन्यागतः । आगच्छ, देवराज्यं प्रतीच्छ । स कथयति-यदि मम
धर्मेण राज्यं प्राप्यते, इद्वैव राज्याभिषेक आगच्छतु । ततस्ते अमात्याः कथयन्ति-रत्नशिख्या
40 देव प्रयोजनं भवति । तस्य च दिवौकसो नाम यक्षः पुरोजवः । तेन रत्नशिखा आनीता ।
यदा रत्नशिखा आनीता, ततस्ते अमात्या भूयः कथयन्ति-देव श्रीपर्यङ्कनात्र प्रयोजनं
भवति । ततस्तेनैव दिवौकसेन श्रीपर्यङ्क आनीतः । ततस्ते अमात्या भूयः कथयन्ति-

राजा मूर्धातः पूर्वविदेहं द्वीपम् । तस्य तत्र समनुशासतः षट् चक्राश्रयताः । मूयः स राजा दिवौक्तसं यक्षमामन्नयति—अस्ति दिवौक्तस किञ्चिदन्यद्वीपे नाज्ञापितम् ? दिवौक्तस आह—अस्ति देव अपरगोदानीयं नाम द्वीपं ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च । यन्नु देवस्तमपि गत्वा समनुशासेत् । अथ राज्ञो मूर्धातस्यैतदभवत्—अस्ति मे जम्बुद्वीपं ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च । सन्ति च मे सप्त रत्नानि । पूर्णं च मे सहस्रं पुत्राणां शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानाम् । वृष्टं मे सप्ताहमन्तः-पुरे हिरण्यवर्षं यथापि तन्महर्द्धिकस्य सत्त्वस्य महानुभावस्य कृतकुशलस्य खपुण्यफलं प्रलभ्युभवत् । श्रूयते अपरगोदानीयं नाम द्वीपं ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च । यन्ब्रह्म तमपि गत्वा समनुशासेयम् । सहचिचोत्पादादेव राजा मान्वाता उपरिविहायसमन्युद्गतः सार्धमष्टादशभिर्मठबलाग्रकोटिभिः पुत्रसहस्रपरिवृतः ससरत्नपुरोजवः । 10 अगमद्राजा मान्वाता अपरगोदानीयं द्वीपम् । अनुशास्ति राजा मान्वाता अपरगोदानीयम् । तस्य समनुशासतः षट् चक्राश्रयताः । यतः स राजा मान्वाता दिवौक्तसं यक्षं पृच्छति—अस्ति कश्चिदन्यद्वीपे दिवौक्तस नाज्ञापितः ? आगतोऽस्मि पूर्वाङ् । अस्ति देव उत्तरकुङ्कुर्नाम द्वीपः । किं चापि ते मनुष्या अममा अपरिग्रहाः । यन्नु देवो गत्वा स्वकं भटबलाग्रं समनुशासेत् । अथ राज्ञो मान्वातस्यैतदभवत्—अस्ति मे जम्बुद्वीपं ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च । सन्ति मे सप्त रत्नानि । पूर्णं च मे सहस्रं पुत्राणां शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानाम् । वृष्टमेव सप्ताहमन्तःपुरे हिरण्यवर्षम् । श्रूयते उत्तरकुङ्कुर्नाम द्वीपः । किं चापि ते मनुष्या अममा अपरिग्रहाः । यन्ब्रह्म तत्रापि गत्वा स्वकं भटबलाग्रं समनुशासेयम् । सहचिचोत्पादादेव राजा मान्वाता सार्धमष्टादशभिर्मठबलाग्रकोटिभिः पुत्रसहस्रपरिवृतः ससरत्नपुरोजव उपरिविहायसेनामन्युद्गतः । अद्राक्षीद्राजा मान्वातः 20 सुमेरुपार्ष्णेनानुयायन् चित्रोपचित्रान् वृक्षानापीडकजातान् । दृष्ट्वा च पुनर्दिवौक्तसं यक्षमामन्नयते स्म—किमेतदिवौक्तस चित्रोपचित्रान् वृक्षानापीडकजातान् । एते देव उत्तरकौरवाणां मनुष्याणां कल्पद्वयवृक्षाः, यत उत्तरकौरवा मनुष्याः कल्पद्वयाणि प्रावृण्वन्ति । देवोऽप्यत्रैव गत्वा कल्पद्वयाणि प्रावरन्ति । श्रुत्वा च पुना राजा मान्वाता अमालानामन्नयते—पश्यथ यूयं ग्रामण्यश्चित्रोपचित्रान् वृक्षानापीडकजातान् ? एवं 25 देव । एते ग्रामण्य उत्तरकौरवाणां मनुष्याणां कल्पद्वयवृक्षा यत उत्तरकौरवा मनुष्याः कल्पद्वयाणि प्रावरन्ति । यूयमप्यत्र गत्वा कल्पद्वययुगानि प्रावरन्तम् । अद्राक्षीद्राजा मान्वाता सुमेरुपार्ष्णेनानुयायन् श्वेतश्वेतं पृथिवीप्रदेशम् । दृष्ट्वा च पुनर्दिवौक्तसं यक्षमामन्नयते—किमेतदिवौक्तस श्वेतश्वेतं पृथिवीप्रदेशम् ? एतदेव उत्तरकौरवकाणां मनुष्याणामङ्गुष्ठोत्तं तण्डुलफलशालिं यत उत्तरकौरवका मनुष्या अङ्गुष्ठोत्तं तण्डुलफलशालिं परिमुञ्चन्ति । देवो- 30 ऽप्यत्र गत्वा अङ्गुष्ठोत्तं तण्डुलफलशालिं परिमुञ्चतु । अगमद्राजा मान्वाता उत्तरकुङ्कुर्वीपम् । अगमद्राजा मान्वाता उत्तरकुर्वी द्वीपे । समनुशास्ति राजा मान्वाता उत्तरकुर्वी द्वीपे स्वकं

देव राज्ञो मूर्धातस्य कर्पासानेव देवो वृष्टः । स च राजा जनपदान् पृच्छति । कस्यैतानि पुण्यानि ? ते कथयन्ति—देवस्य चास्माकं च । पश्चात् तेन जनेन तत्कर्पासं कर्तितुमारब्धम् । स राजा कथयति—किमेते मनुष्याः कुर्वन्ति ? तैरमात्यैरभिहितम्—देव सूत्रेण प्रयोजनम् । ततो राज्ञा अभिहितम्—मम राज्ये मनुष्याः कर्तियन्ति ? सूत्रमेव देवो वर्पतु । सहचिचो-
 ८ त्पादादेव राज्ञो मान्धातस्य सूत्रमेव देवो वृष्टः । स च राजा कथयति—कस्यैतानि पुण्यानि ? यतस्ते कथयन्ति—देवस्य चास्माकं च । यतस्तैरनुपूर्वेण वज्राण्यारब्धानि वापयितुम् । स राजा कथयति—किमेते मनुष्याः कुर्वन्ति ? तैरमात्यैरभिहितम्—देव, वज्राणि वापयन्ति, बलैः प्रयोजनम् । यतो राजा संलक्षयति—मम राज्ये मनुष्या वज्राणि वापयिष्यन्ते ? वज्राण्येव देवो वर्पतु । सहचिचोत्पादादेव राज्ञो मान्धातस्य वज्राण्येव देवो वृष्टः । स राजा कथयति—
 १० कस्यैतानि पुण्यानि ? ते कथयन्ति—देवस्य चास्माकं च । यतः स राजा संलक्षयति—मनुष्या मम पुण्यानां प्रभावं न जानन्ति । अथ राज्ञो मान्धातस्यैतदभवत् । अस्ति मे जम्बुद्वीप ऋद्धश्च स्फीतश्च क्षेमश्च सुमिक्षश्च आकीर्णबहुजनमनुष्यश्च । सन्ति मे सप्त रत्नानि, तद्यथा चक्ररत्नं हस्तिरत्नमश्वरत्नं मणिरत्नं गृहपतिरत्नं क्षीररत्नं परिणायकरत्नमेव सप्तमम् । पूर्णं च मे सहस्रं पुत्राणां शराणां वीराणां वराह्रूपिणा परसैन्यप्रमर्दकानाम् ।
 १५ अहो वत मेऽन्तःपुरे सप्ताहं हिरण्यवर्षं पतेत्, एककार्पापणोऽपि बहिर्न निपतेत् । सहचिचोत्पादादेव राज्ञो मान्धातस्यान्तःपुरे सप्ताहं हिरण्यवर्षं वृष्टम् । एककार्पापणोऽपि बहिर्न निपतितो यथापि तन्महद्विकस्य सत्त्वस्य महानुभावस्य कृतपुण्यस्य कृतकुशलस्य स्वकं पुण्यफलं प्रप्नुमुभवतः । यतः स राजा कथयति—कस्यैतानि पुण्यानि ? ते कथयन्ति—देवस्य चास्माकं च । यतो राजा मूर्धातः कथयति—क्षुण्णा भवन्तो यदि शुष्माभिः पूर्वमेवाभिहित-
 २० मभविष्यदेवस्य पुण्यानीति, मया सकलं जम्बुद्वीपं रत्नैरभिबृष्टमभविष्यत् । अपि तु यो शुष्माक रत्नैरर्थी, स यावदीप्सितानि रत्नानि गृह्णातु ॥

तस्य तत्र मूर्धातस्य राज्ञो महाराज्यं कारयतः पद् चक्राश्चयुताः । राज्ञो मूर्धातस्य दिवौकसो यक्षः पुरोजवः । स राजा मूर्धातेनोक्तः—अस्ति किञ्चिदन्यद्वीपं नाज्ञापितं यद्वय-
 माज्ञापयेम ? यतः पश्चादिवौकसेनाभिहितः—अस्ति देव पूर्वविदेहो नाम द्वीपः, ऋद्धश्च
 २५ स्फीतश्च क्षेमश्च सुमिक्षश्च आकीर्णबहुजनमनुष्यः । स्वयं तु देवो गत्वा तमप्याज्ञापयेत् । अथ राज्ञो मूर्धातस्यैतदभवत्—अस्ति मे जम्बुद्वीप ऋद्धश्च स्फीतश्च क्षेमश्च सुमिक्षश्च आकीर्ण-
 बहुजनमनुष्यश्च । अस्ति मे सप्त रत्नानि तद्यथा चक्ररत्नं हस्तिरत्नमश्वरत्नं मणिरत्नं क्षीररत्नं गृहपतिरत्नं परिणायकरत्नमेव सप्तमम् । पूर्णं च मे सहस्रं पुत्राणां शराणां वीराणां वराह-
 रूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानाम् । वृष्टं मे सप्ताहमन्तःपुरे हिरण्यवर्षम् । शूयते अथ खलु पूर्वविदेहो
 ३० नाम द्वीपः । यत्खलु तमपि गत्वा समनुशासेयम् । सहचिचोत्पादादेव राजा मान्धात उपरि-
 विहायसमम्बुद्रतः सार्धमष्टादशभिर्मर्दवलाप्रकोटिभिः पुनसहस्रपरिवृतः सप्तनपुरोजवः ।
 अगमद्राजा मान्धातः पूर्वविदेहद्वीपम् । प्रत्यष्टाद्राजा मान्धाता पूर्वविदेहद्वीपे । समनुविष्णवात्

कामरूपिभिरभिनिकृषिताः । सुदर्शने नगरे चतुर्विधाः कल्पद्रव्यवृक्षा नीलाः पीता लोहिता
अवदाताः । कल्पद्रव्यवृक्षैश्चतुर्विधानि तृण्डिचेलानि । तैस्तृण्डिचेलैश्चतुर्विधानि कल्पद्रव्यानि
नीलानि पीतानि लोहितान्यवदातानि । यादृशमाकाङ्क्षति देवो वा देवकन्या वा, सह-
चिचोत्पादादस्ते प्रादुर्भवन्ति । चतुर्विधा आभरणवृक्षा हस्तोपगाः पादोपगाः गुह्याः प्रका-
शिताः । यादृशमाकाङ्क्षति देवो वा देवकन्या वा, सहचिचोत्पादाद् हस्ते प्रादुर्भवन्ति । ५

चतुर्विधा वाद्यमाण्डवृक्षा वेणुबल्लरिसुघोषकाः । यादृशमाकाङ्क्षति देवो वा देवकन्या वा,
सहचिचोत्पादाद् हस्ते प्रादुर्भवन्ति । चतुर्विधापि च सुधा, नीला पीता लोहिता अवदाता ।
यादृशमाकाङ्क्षति देवो वा देवकन्या वा, सहचिचोत्पादाद् हस्ते प्रादुर्भवन्ति । मधु माधवः
कादम्बरी पारिपानम् । गुह्याः कूटागारा हर्म्याः प्रासादा खासनका अवलोकनका संक्रम-
णकाः । नारीगणविराजितमप्सरःसहस्रसंघनिषेवितं सूर्यनादाभिनादितमुपेतमन्नपानम् । यत्र 10

O 222

त्रायक्षिशाः क्रीडन्ति रमन्ते परिचारयन्ति, स्वकं पुण्यफलं प्रयत्नुभवन्ति । देवानां त्राय-
क्षिशानां सुधर्मा देवसमा त्रीणि योजनशतान्यायामेन त्रीणि योजनशतानि विस्तरेण समन्त-
परिक्षेपेण नवयोजनशतानि अमिरूपा दर्शनीया प्रासादिका स्फटिकमयी, अर्धपञ्चमानि
योजनानि तस्मान्नगरीतोऽभ्युद्गता । तत्र देवानां त्रायक्षिशानामासनानि प्रवृत्तानि, यत्र पुण्य-
व्याप्तिशतानामुपेन्द्राणामासनानि, त्रयक्षिशतिर्न शक्य देवानामिन्द्रस्य । तेषामेव देवानां 15

सर्वान्ते मूर्धातस्य राज्ञ आसनं प्रवृत्तम् । पश्चाद्देवास्त्रायक्षिशा मूर्धातस्य राज्ञोऽर्धं गृह्य प्रत्यु-
द्गताः । तत्र ये पुण्यमहेच्छाख्याः सत्त्वा अनुपूर्वेण प्रविष्टाः, अवशिष्टा बहिः स्थिताः । यतः
स राजा मूर्धातः संलक्षयति—यान्येतान्यासनानि प्रवृत्तकानि, एतेभ्यो यदन्तिममासनम्,
एतन्मम भविष्यति । अथ राज्ञो मूर्धातस्यैतदमवत्—अहो बत मे शक्रो देवानामिन्द्रोऽर्धासने-
नोपनिमग्नयेत् । सहचिचोत्पादादेव शक्रो देवानामिन्द्रो राज्ञो मान्धातुरर्धासनमदात् । 20

प्रविष्टो राजा मूर्धातः शक्रस्य देवानामिन्द्रस्यार्धासने । न खलु राज्ञो मूर्धातस्य शक्रस्य
देवानामिन्द्रस्यैकासने निपण्णयोः कश्चिद्विशेषो वा, अमिप्रायो वा नानाकरणं वा, यदुक्त
आरोहपरिणाहौ वर्णपुष्कलता खरगुप्तेः, नान्यत्र शक्रस्य देवानामिन्द्रस्यानिमिषतेन ।
राज्ञो मूर्धातस्य देवेषु त्रायक्षिणेषु तिष्ठतः षट्त्रिंशाश्चक्राश्च्युताः । तत्र च तेषां देवानां
देवासुरसंग्रामं भवति । तत्र यच्चसुराः पराजयन्ते, पश्चाद्देवपुर्यां द्वाराणि बहन्ति । देवाना- 25

मपि पञ्च रक्षाः पराजयन्ते । तेऽपि देवपुर्यां द्वाराणि बहन्ति । तेषामेवं देवासुराणां
परस्परतः संग्राम उत्पन्नः । यतो राज्ञा मूर्धातेन त्रायक्षिशानामुक्तम्—किमेतद्भवन्तोऽतीव
संग्रमजता देवाः ? त्रायक्षिशैरुक्तम्—एतैरसुरैरस्माकं पञ्च रक्षा भग्नाः, यतोऽस्माभिर्द्वाराणि
बहन्ति । यतो मूर्धातेन राज्ञा उक्तम्—आत्मपुरुषाः, आनयन्तु भवन्तो वनः । यतस्तस्य
धनुर्गतीतम् । तेन पश्चाद्देवपुर्यां गुणशब्दः कृतः । तस्य च धनुषो गुणशब्दः कृतः । 30

O 223

असुरैः श्रुतः । तं श्रुत्वा असुरा कथयन्ति—कस्यैष गुणशब्दः ? तैः श्रुतम्—राज्ञो मूर्धातस्यैव
गुणशब्दः । ते तं शब्दं श्रुत्वा विसम्यमापन्नाः । पश्चाद्देवा मूर्धातो निर्गतस्मादेव नगरात्,
दि० १८

मटबलाग्रम् । तस्य तत्र खकं मटबलाग्रं समनुशासतः षट् चक्राश्च्युताः । अथ राजा मान्धाता दिवौकसं यक्षमामन्नयते—अस्ति किंचिदन्यद्वीपमनाज्ञापितमिति ? नास्ति देव । श्रूयन्ते देवा-
 क्षायक्षिंशा दीर्घायुषो वर्णवन्तः सुखबहुला उच्चेष्टु विमानेषु चिरस्थितिकाः । यन्तु देवो देवा-
 क्षायक्षिंशान् दर्शनयोपसंक्रमेत् । अथ राज्ञो मूर्धातस्यैतदभवत्—अस्ति मे जम्बुद्वीपम्,
 ५ ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च । अस्ति मे सप्त रत्नानि ।
 पूर्णं च मे सहस्रं पुत्राणां शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानाम् । बृष्टं मे
 सप्ताहमन्तःपुरे हिरण्यवर्षम् । समनुशिष्टो मे पूर्वविदेहो द्वीपः । समनुशिष्टो मे अपरगोदानीयो
 द्वीपः । समनुशिष्टं मे उत्तरकुण्ड्वीपे खकं मटबलाग्रम् । श्रूयन्ते देवाक्षायक्षिंशा दीर्घायुषो
 वर्णवन्तः सुखबहुला उच्चेष्टु विमानेषु चिरस्थितिकाः । यन्बह्वं देवाक्षायक्षिंशान् दर्शनयोप-
 १० संक्रमेयम् । सहचिचोत्पादादेव राजा मान्धाता उपरिबिह्वयसमम्युद्गतः सार्धमद्यादशमिर्द-
 बलाग्रकोटिभिः सप्तरत्नपुरोजवः पुत्रसहस्रपरिवृतः । सुमेरुः पर्वतराजा सप्तकाञ्चनपर्वतपरिवृतः ।
 १७ अथ राजा निर्मिषरे पर्वते प्रत्यष्टात् काञ्चनमये । तस्य तत्र खकं मटबलाग्रं समनुशासतः
 षट् चक्राश्च्युताः । निर्मिषरात् पर्वतात् विनतके पर्वते प्रत्यष्टात् काञ्चनमये । तस्य तत्र खक
 मटबलाग्रं समनुशासतः षट् चक्राश्च्युताः । विनतकात् पर्वतादक्षकर्णगिरौ पर्वते प्रत्यष्टात्
 १६ काञ्चनमये । तस्य तत्र खकं मटबलाग्रं समनुशासतः षट् चक्राश्च्युताः । अक्षकर्णगिरिपि
 पर्वतात् सुदर्शने पर्वते प्रत्यष्टात् काञ्चनमये । तस्य तत्र खकं मटबलाग्रं समनुशासतः षट् चक्रा-
 श्च्युताः । सुदर्शनात् पर्वतात् खदिरके पर्वते प्रत्यष्टात् काञ्चनमये । तस्य तत्र खकं मटबलाग्रं
 समनुशासतः षट् चक्राश्च्युताः । खदिरकात् पर्वतादीपाधारे पर्वते प्रत्यष्टात् काञ्चनमये । तस्य
 तत्र खकं मटबलाग्रं समनुशासतः षट् चक्राश्च्युताः । ईषाधारात् पर्वताद्युगंधरे पर्वते प्रत्यष्टात्
 २० काञ्चनमये । तस्य तत्र खकं मटबलाग्रं समनुशासतः षट् चक्राश्च्युताः । युगंधरात् पर्वतादुप-
 बिह्वयसमम्युद्गतः । तत्र सुमेरुपरिपण्ड्यायां पञ्च ऋषिशतानि ज्योपयन्ति । तैः स राजा दृष्ट
 आगच्छन् । ते कथयन्ति—अयमसौ भवन्तः कलिराजा आगच्छति । तत्र दुर्मुखो नाम ऋषिः ।
 तेन गृह्योदकस्यास्त्रलिः क्षिप्तः । विष्कम्भितं मटबलाग्रम् । तस्य चाग्रतः परिणायकरत्न-
 मनुयाति । तेन ऋषयोऽभिहिताः—

२५

गच्छन् ब्राह्मण्यकोऽयं नैतत् सर्वत्र सिध्यति ।

मूर्धाता नृपतिर्बोधो नैते वैशालिका वकाः ॥ ३ ॥

अथ राजा तस्मिन् शासनेऽन्यागतः कथयति—केनैतद्विष्कम्भितं मटबलाग्रम् ?
 तेनोक्तम्—ऋषिभिर्देव तं मटबलाग्रं विष्कम्भितम् । पञ्चाद् राजा अभिहितम्—विमेषां
 ऋषीणां सर्वं प्रियमिति ? परिणायकरत्नेनोक्तम्—जटा ऋषीणां सर्वेष्टाः । ततो राजा अभि-
 ३० हितम्—ऋषीणां जटाः शीर्यन्ताम्, मम च मटबलाग्रं विहायसा गच्छतु । तेषां ऋषीणां
 ३ जटाः शीर्णाः, राज्ञश्च मूर्धातस्य मटबलाग्रं विहायसेन प्रस्थितम् । सुमेरुः पर्वतराजा
 अशीतियोजनसहस्राण्यधस्तात् काञ्चनमय्यां मूसौ प्रतिष्ठितोऽशीतियोजनसहस्राण्युदका-

यदा च पुनस्तेन जनकायेन श्रुतं राजा मूर्धातो ग्लानो मरणावस्थित इति, ततस्ते-
 ऽमात्या जनपदाश्चानेकानि प्राणिशतसहस्राणि राजानं मूर्धातमुपसंक्राम्य दर्शनाय । यतस्तेन
 राज्ञा तस्य जनस्य तावदेवंविधा धर्मदेशना कृता—कामेष्वादीनवकथा गृहाश्रमपदस्यादीनवो
 भाषितः, तथा कामो जुगुप्सितो यथा अनेकानि प्राणिशतसहस्राणि ऋषीणामन्तिके प्रव्रज्य
 गृहाश्रमपदान्यपहाय वनं संश्रिताः, ऋषिभिः प्रव्रजित्वा चत्वारि ब्रह्मविहारान् भावयित्वा ५
 कामेषु कामच्छन्दं ग्रहय तद्ब्रह्मविहारिणो ब्रह्मलोकसमागतताम्यमुपपन्नाः । यावच्च आनन्द
 मूर्धातः कुमारक्रीडायां क्रीडितवान्, यावच्च यौवराज्यं यावच्च महाराज्यं यावच्च जम्बुद्वीपे
 यावच्च पूर्वविदेहे द्वीपे यावच्चापरगोदानीये द्वीपे यावच्चोत्तरकुरुषु यावच्च सप्तसु काश्चनमयेषु
 पर्वतेषु यावच्च देवांश्चायक्षिंशानधिरूढः, अत्रान्तरे चतुर्दशोत्तरं शक्रशतं व्युत्तम् । शक्रस्य
 मिश्रवो देवानामिन्द्रस्यायुषः प्रमाणं यन्मनुष्याणां वर्षमेकं देवानां त्रायक्षिंशानमेकरात्रि- १०
 दिवसम् । तेन रात्रिदिवसेन त्रिंशद्रात्रकेन मासेन द्वादशमासेन संवत्सरेण दिव्यं वर्ष-
 सहस्रं देवानां त्रायक्षिंशानामायुषः प्रमाणम् । तद्भवति मानुषिकया गणनया तिस्रो वर्षलक्षाः
 षष्टिश्च वर्षसहस्राणि ॥

C 225

यस्मिन्नानन्द समये राजा मूर्धातो देवांश्चायक्षिंशानधिरूढः, एवंविधं चित्तमुत्पा-
 दितम्—अहो बत मे शक्रो देवानामिन्द्रोऽर्धासनेनोपनिमज्जयेत्, काश्यपो मिथुस्तेन कालेन १५
 तेन समयेन शक्रो देवानामिन्द्रो बभूव । यस्मिन् खल्वानन्द समये राज्ञो मूर्धातस्यैवंविधं
 चित्तमुत्पन्नम्—यन्ब्रह्मं शक्रं देवानामिन्द्रमस्मात् स्थानाभ्यावयित्वा स्वयमेव देवानां च मनु-
 ष्याणां च राज्यैश्चर्याविप्लवं कारयेयम्, काश्यपः सम्यक्संस्तुहस्तेन कालेन तेन समयेन
 शक्रो देवानामिन्द्रो बभूव । महेशाख्ये सत्त्वे चित्तं प्रदूषितम्, तस्माद्भेदेः परिभ्रष्टो जम्बु-
 द्वीपे प्रलघ्नात्, खरमाबाधं स्पृष्टवान्, प्रगाढां वेदनां मरणान्तिकीम् । योऽसौ राजा मूर्धातः, २०
 अहमेवानन्द तेन कालेन तेन समयेन । तत्र तावन्मया ध्यानन्द सरागेण सन्नेषेण समोहेन
 अपरिसुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासधर्मेण मरणकालसमये ताव-
 देवंविधा परिकथा कृता यदनेकानि प्राणिशतसहस्राणि गृहाश्रममपहाय ऋषिभ्यः प्रव्रजित्वा
 कामेषु कामच्छन्दं व्यपहाय तद्ब्रह्मविहारिणो ब्रह्मलोकमुपपादिताः । इदानीं सर्वेनानुत्तर-
 ज्ञानज्ञेयवशिष्टासेन निर्वाणाय संप्रस्थितेन तावदेवंविधा धर्मदेशना कृता, यदनेकानि देवता- २५
 शतसहस्राणि सत्त्वेषु प्रतिष्ठापितानि । अनेकानि ऋषिशतसहस्राणि एतमिक्षव इति प्रव्रजि-
 तानि । तैर्युज्यद्विर्वटद्विर्व्यायच्छद्विः सर्वेकेशप्रहाणादर्हत्वं प्राप्तम् । अनेकदेवनागयक्ष-
 गन्धर्वासुरगरुडकिन्नरमहोरगाः शरणगमनशिक्षापदेषु व्यवस्थापिताः । अनेकानि वैशालि-
 कानि प्राणिशतसहस्राणि येषां केचित्स्रोतापत्तिफले व्यवस्थापिताः, केचित् सकृदगामिफले,
 केचिदनागामिफले, कैश्चित् प्रव्रजित्वाऽर्हत्वं प्राप्तम्, कैश्चित् श्रावकबोधौ, कैश्चित् प्रत्येक- ३०
 बोधौ, कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पादितानि, कैश्चिच्छरणगमनशिक्षापदानि
 गृहीतानि ॥

C 226

- पञ्चभिः कामगुणैः समर्पितः समन्वङ्गीभूतः क्रीडतु रमतां परिचारयतु । श्रुत्वा च पुनरा राजा मूर्धातोऽमात्यानामन्नयते—पश्यथ यूयं ग्रामण्यो नीलनीला वनराजि मेघराजिमिवोन्नतम् ? एवं देव । एष देवानां त्रायस्त्रिंशानां पारिजातकः कोविदारो यत्र देवास्त्रायस्त्रिंशश्चतुरो वार्षिकान् मासान् दिव्यैः पञ्चभिः कामगुणैः समर्पिताः समन्वङ्गीभूताः क्रीडन्ति रमन्ते ॥ परिचारयन्ति । यूयमपि ग्रामण्योऽत्र गत्वा दिव्यैः पञ्चभिः कामगुणैः समर्पिताः समन्वङ्गीभूताः क्रीडत रमत परिचारयत । अद्राक्षीद्राजा मूर्धातः सुमेरुमूर्धन्यभिरुहन् श्वेतश्वेतमन्नकूटमिवोन्नतम् । दृष्ट्वा च पुनर्दिवौकसं यक्षमामन्नयते—किमेतद्विवौकस श्वेतश्वेतमन्नकूटमिवोन्नतम् ? एषा देव देवानां त्रायस्त्रिंशानां सुधर्मा नाम देवसभा, यत्र देवास्त्रायस्त्रिंशाश्चत्वारश्च महाराजानः संनिपण्णाः संनिपतिता देवानां मनुष्याणां चार्थं च धर्मं च चिन्तयन्ति तुल्यन्ति उपपरीक्षयन्ति । देवोऽप्यत्र गमिष्यतु । श्रुत्वा च पुनरमात्यानामन्नयते—पश्यथ यूयं ग्रामण्यः श्वेतश्वेतमन्नकूटमिवोन्नतम् ? एवं देव । एषा त्रायस्त्रिंशानां सुधर्मा नाम देवसभा यत्र देवास्त्रायस्त्रिंशाश्चत्वारश्च महाराजानः संनिपण्णाः संनिपतिता देवानां मनुष्याणां चार्थं च धर्मं च चिन्तयन्ति तुल्यन्ति उपपरीक्षयन्ति । यूयमपि ग्रामण्योऽत्र गमिष्यथ । देवानां त्रायस्त्रिंशानां सुदर्शनं नाम नगरमर्धतृतीयानि योजनसहस्राण्यायामेन ॥ १५ ॥ अर्धतृतीयानि योजनसहस्राणि विस्तरेण समन्ततः परिक्षेपेण दशयोजनसहस्राणि सप्तभिः काश्चनमयैः प्राकारैः परिक्षिप्तम् । ते प्राकारा अर्धतृतीयानि योजनान्युच्छ्रेयेण । तेषु प्राकारेषु चतुर्विधाः षो(खो)डका मापिताः सुवर्णमया रूप्यमया वैदूर्यमयाः स्फटिकमयाः । ऊर्ध्वा एका निबद्धा संक्रमणका । सुदर्शननगरेऽभ्यन्तरे भूमिमागोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकश्चित्रः सुचित्र एकैकचित्रषातुशतेन विचित्रो मृदुः सुमृदुः तद्यथा तुलपिचुर्वा । ॥ १६ ॥ कर्पासपिचुर्वा । प्रक्षिते पादे अवनमत्युत्क्षिते पादे उन्नमति दिव्यैर्मन्दारैः पुष्पैर्जानुमात्रेण ओधेन संस्तीर्णः । वायुसंयोगाश्च पौराणान्यवकीर्णन्ते, नवानि पुष्पाणि समाकीर्णन्ते । सुदर्शने नगरे एकोनद्वारसहस्रम् । द्वारे द्वारे पञ्चशतानि नीलवाससा यक्षाणां स्थापितानि संनद्धानि सन्ति चित्रकलापानि यावदेव देवानां त्रायस्त्रिंशानामारक्षणार्थमत्थर्यं शोभनार्थम् । सुदर्शनस्य नगरस्य वीथ्यः अर्धतृतीयानि योजनसहस्राण्यायामेन विस्तरेण द्वादश योजनान्यभिरूपा दर्शनीयाः प्रासादिकाः कनकवालुकास्तीर्णाश्चन्दनवारिपरिषिका हेमजालग्ननद्धाः । सामन्तकेन विविधाः पुष्करिण्यो मापिताः । ता पुष्करिण्यश्चतुर्विधैरिहकैश्चिताः सुवर्णमयै रूप्यमयैः स्फटिकमयैर्वैदूर्यमयैः । वेदिकायाः स्फटिकमया सूची आलम्बनमविष्टानम् । स्फटिकमय्या वैदूर्यमयी सूची आलम्बनमविष्टानम् । ताः पुष्करिण्यः पूर्णाः शीतलेन वारिणा क्षौद्रकल्पेनान्मुना उत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकसंलब्धा विविधैर्जलजैः शकुनैः ॥ १७ ॥ वैतुल्लरैर्मनोबल्लरैः कामरूपिभिर्निर्भूजिताः । सामन्तके विविधाः पुष्पवृक्षाः फल्गवृक्षाः सुजाताः सुसंस्थिता आपीढकजाताः, तद्यथा दक्षेण मालाकारेण वा मालाकारान्तेवासिना वा माळा वा अग्रस्थितावतंसकानि वा सुरचितानि । विविधैः स्फल्जैः शकुनैर्कैवल्युल्लरैर्मनोबल्लरैः

भूतपूर्वं मिश्रवोऽतीतेऽच्चनि विपश्यी नाम तथागतोऽर्चन् सम्यक्संलुब्धः लोके उत्पन्नः । अथ-स विपश्यी सम्यक्संलुब्धो जनपदेषु चर्या चरमाणोऽनुपूर्वेण बन्धुमती राजधानीमनुप्राप्तः । अथ विपश्यी सम्यक्संलुब्धः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय बन्धुमतीं पिण्डाय प्राविशत् । तत्रान्यतरश्चौत्करिको नाम वणिक् । भगवन्तं विपश्यिनमसेचनकदर्शनरूपं दृष्ट्वा अधिकः प्रसाद उत्पन्नः । प्रसादजातेन तस्य मुद्रानां मुष्टिं गृहीत्वा पात्रे प्रक्षिप्तः । ततो मुद्राश्चत्वारः पात्रे पतिताः, एकः कण्टकमाहस्य भूमौ पतितः । अवशिष्टं नैवं संप्राप्तं पात्रम्, असंप्राप्ता एव भूमौ पतिताः । ततो वणिक् प्रसादजातः प्रणिधिं करोति—

अनेन दानेन महद्भतेन

बुद्धो भवेयं सुगतः स्वयंभूः ।

10

तीर्णश्च तारयेयं महाजनौघान्

न तारिता ये पूर्वकैर्जिनेन्द्रैः ॥ ११ ॥

भगवानाह—योऽसौ ओत्करिको वणिक्, अहमेव तेन कालेन तेन समयेन । यन्मया विपश्यिनः सम्यक्संलुब्धस्य प्रसादजातेन मुद्रानां मुष्टिः पात्रे प्रक्षिप्ता, तस्माच्चत्वारो मुद्राः पात्रे पतिता अवशिष्टा भूमौ पतिताः, तस्य कर्मणो विपाकेन चतुर्षु द्वीपेषु राज्यैश्वर्याधिपत्यं कारितम् । यश्चासौ मुद्रः पात्रकण्टकमाहस्य भूमौ पतितः, तस्य कर्मणो विपाकेन त्रायस्त्रिंशान् देवानधिरूढः । सचेद्विश्वः स मुद्रः पात्रे पतितोऽमविष्यन्न भूमौ, स्थानमेतद्विद्यते यदेवेषु च मनुष्येषु च राज्यैश्वर्याधिपत्यं कारितममविष्यत् । योऽसौ ओत्करिको वणिक् तेन कालेन तेन समयेन, स एव राजा मूर्षातः । यो मूर्षातो राजा, अहमेव स तेन कालेन तेन समयेन । यस्मादेवं बुद्धे भगवति महाकारुणिके काराः कृता अत्यर्थं महाफला भवन्ति महालुब्धस्य महाबुतयो महाविस्मारिका इति, तस्माद्भवबोधिः । किं करणीयम् ? बुद्धे धर्मे संधि काराः करणीयाः सम्यक्प्रणिधानानि च करणीयानीति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते मिश्रवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने मान्धातावदानं सप्तदशमम् ॥

तेषां देवानामसुरैर्मग्नकानां स्वं च कार्यं संनद्य । धर्मता च पुनरेषां देवासुराणां शुच्यतां
 रथा वैहायसेन तिष्ठन्ति । तेषामन्योन्यं न कस्यचिदधिको वा ह्रीनो वा । राज्ञो मूर्धतस्त्य
 सर्वेषामप्यसुराणां वैहायसमन्युद्गम्योपरिस्थितः । पश्चात् तेऽसुराः कथयन्ति—क एषोऽस्माक-
 मुपरिविहायसमन्युद्गतः ? यतस्तैः श्रुतम्—मनुष्यराजा एष मूर्धतो नाम । पश्चात् ते
 ५ संलक्षयन्ति—पुण्यविपाकमद्देशाख्योऽयं सत्त्वो यस्यास्माकमुपरिवैहायसं रथो गच्छति । जिता
 मग्नाः पराजिताः परापृष्ठीकृता आसुरीं पुरीं प्रविष्टाः । पश्चाद्राजा मूर्धतोः कथयति—कस्य जयः ?
 यतोऽस्मात्ताः कथयन्ति देवस्य जयः । स राजा संलक्षयति—अहमेव देवानां त्रायक्षिणानां
 सकाशादम्यधिकः । तस्य राज्ञो मूर्धतस्त्यैतदभवत्—एतदस्ति मे जम्बुद्वीपः, अस्ति मे
 सप्त रत्नानि, अस्ति मे सहस्रं पुत्राणाम्, दृष्टं मेऽन्तःपुरे सप्ताहं हिरण्यवर्षम्, समनुशिष्टं मे
 10 पूर्वविदेहम्, समनुशिष्टं मेऽपरगोदानीयं द्वीपम्, समनुशिष्टं मे उत्तरकुरुषु खर्कं मटबलप्रम्,
 अविष्टितं मेऽस्ति देवांश्चायक्षिणान्, प्रविष्टोऽस्मि सुधर्मा देवसमाम्, दत्तं मे शत्रेण
 देवेन्द्रेणार्घासनम् । अहो बताहं शर्कं देवानामिन्द्रमस्मात् स्थानाच्छावयित्वा स्वयमेव देवानां
 च मनुष्याणां च राज्यैश्वर्याधिपत्वं कारयेयम् । सहचिचोत्पादराजा मूर्धतोऽस्मात् ऋक्षितः
 14 परिभ्रष्टो जम्बुद्वीपेषु प्रसृष्टात् । खरमावार्धं स्पृष्टवान् । प्रगाढां वेदनां मरणान्तिकीम् । अथ
 15 राज्ञो मूर्धतोऽस्यामास्यगणमहामास्या राज्यकर्तारो मन्त्रसहजीविनो येन राजा मूर्धतोऽस्तोनोप-
 संक्रान्ताः । उपसंक्रम्य राजानं मूर्धतोमिदमवोचन्—मविष्यन्ति खलु देवस्यास्मयात् पश्चिमा
 जनपदाः ? परिपृच्छन्तः—राज्ञा मूर्धतेन मरणसमये किं व्याकृतम् ? सचेद् वो ग्रामण्यो
 ममास्यपात् कश्चिदुपसंक्रम्यैव पृच्छेत्—किं भवन्तो राज्ञा मूर्धतेन मरणसमये व्याकृतम्,
 तेषामिदं स्याद्वचनीयम्—राजा भवन्तो मूर्धतोः सप्तमी रतैः समन्वागतोऽभूत् । चतसृष्वि
 20 मातुषिकामी ऋक्षिमिच्छतुर्षु द्वीपेषु राज्यैश्वर्याधिपत्वं कारयित्वा देवांश्चायक्षिणानविरुद्धः ।
 अतस्त एव पञ्चानां कामगुणानां कालगतः ।

न कार्षापणवर्षेण तृप्तिः कामेषु विद्यते ।

अस्पाखादान् बहुदुःखान् कामान् विज्ञाय पण्डितः ॥ ४ ॥

अपि दिव्येषु कामेषु रतिं नैवाधिगच्छति ।

25 तृष्णाक्षये रतो भवति सम्यक्संशुद्धश्रावकः ॥ ५ ॥

पर्वतोऽपि सुवर्णस्य समो हिमवता भवेत् ।

नालमेकस्य तद्विचमिति विद्वान् समाचरेत् ॥ ६ ॥

यः प्रेक्षति दुःखमितोनिदानं

कामेषु जातु स कथं रमते ।

कोके हि शल्यमुपाधिं विदित्वा

तस्यैव धीरो विनयाय शिक्षेत् ॥ ७ ॥

तच्छ्रुत्वा वणिजोऽनहितमनसोऽप्रभादेनावस्थिताः । प्राप्य च तं रत्नद्वीपं प्रयत्नमास्थाय रत्नान्वेषणं
 कृत्वा अनुपूर्वेणोपपरीक्ष्य रत्नानां तद्वहनं पूरितं तद्यथा यवानां वा यवसस्यानां वा मुद्गराणां
 वा माषाणां वा । वहनं पूरयित्वा तेऽनुकूलं जम्बुद्वीपामिसुखेन वायुना संप्रस्थिताः ।
 महासमुद्रे च त्रिभिः स्कन्धैः प्राणिनः संमिश्रिताः । प्रथमे योजनशतिका आत्मभावाः,
 द्वित्रियोजनशतिका आत्मभावाः । द्वितीये स्कन्धेऽष्टयोजनशतिका आत्मभावा नवदश्याव- ८ O 231
 द्धतुर्दशयोजनशतिका आत्मभावाः । तृतीये स्कन्धे पञ्चदशयोजनशतिका आत्मभावाः,
 षोडशयोजनशतिका षावदेकविंशतिका आत्मभावाः । तत्र च महासमुद्रे ता मत्स्यजातयः
 परस्परान्धोन्मयभक्षणपराः । ये प्रथमार्या भूमौ अवस्थिताः, ते द्वितीयभूमिस्त्रैर्मक्ष्यन्ते । ये
 द्वितीयभूमिस्थाः, ते तृतीयभूमिस्त्रैर्मक्ष्यन्ते । तत्र तिमिगिण्डो नाम मत्स्यस्तृतीयाद्बुदकस्कन्धा-
 दभ्युद्गम्य उपरिभन्दकस्कन्धमादाय चरति । स यस्यां वेलायां मुखमावृणोति, तस्यां वेलायां 10
 महासमुद्रात् पानीयं महता वेगेनाक्षितं मुखद्वारं यतो धावति । तेनैवोदकस्कन्धेनाक्षिता
 मत्स्यकच्छपवल्गमकशुशुमारमकराश्च मत्स्यजातयो मुखद्वारेणोदरे पतन्ति । तस्यैव चरत
 आत्मभावाश्चिरं एवं लक्ष्यते दूरत एव, तद्यथा—पर्वतो नमःप्रमाणः । अक्षीणि चास्य दूरत एव
 संलक्ष्यन्ते नमसीवादिभ्यो । यतस्तैर्वणिगिर्मर्दूरत एवोपधारितम् । तन्महार्णवैरुपमुपधार्य
 चिन्तयितुं प्रवृत्ताः—किमेतद्भवन्त आदिशब्दस्योदयनम् ? तेषामेवं चिन्तयतां तद्वहनं तस्य 15
 मुखद्वारं यतो वेगेनोपहर्तुमारब्धम् । तेषां वहनं वेगेनापह्रियमाणं दृष्ट्वा आदिशब्दोत्पादनं च
 संलक्ष्य संवेग उत्पन्नः—किं भवन्तो यत् तच्छ्रूयते सप्तादित्याः कल्पसंवर्तन्यां समुदा-
 गमिष्यन्तीति, तदेवेदानीं प्रोदिताः स्युः । यतः कर्णधारणे तेषां विमर्शजातानामुक्तम्—
 यत् तद्भवन्तः श्रूयते तिमितिमिगिण्ड इति, तिमितिमिगिण्डमयमिदम् । तत् पश्यन्तु
 भवन्तः । पानीयादभ्युद्गतपर्वतवदालोक्यते एतत्तस्य शिरः । पश्य चैषा परा बोधितिका 20
 राजियदेतौ तस्योष्ठी । पश्यथ एतामपरा अवदाता माला चैषा तस्य दन्तमाला ।
 पश्यथ एतौ दूरत एव सूर्यवदवलोक्येते एतौ अक्षितारकौ । पुनरसौ कर्णधारो
 वणिजां कथयति—शृण्वन्तु भवन्तः, नास्माकमिदानीं जीवितोपायः कश्चिद्येन वयमस्मान्नयात्
 मुच्येम । सर्वेषामेवास्माकं मरणं प्रत्युपस्थितम् । तदिदानीं भवद्भिः किं करणीयम् ?
 यस्य वो यमिन् देवे भक्तिः स तमायाचत । यदि तेनापि तावदायाचनेन 25
 काचिदेवेता अस्माकमस्मान्महामयाद्विशेषणं कुर्यात् । न चान्योऽस्ति कश्चिदुपायो जीवि-
 तस्य । यतस्तैर्वणिगिर्मरणभयमतीतैः शिववरुणकुबेरमहेन्द्रोपेन्द्रादयो देवा जीवितपरित्राणार्थ-
 मायाचितुमारब्धाः । नैव च तेषामायाचतां तस्मान्मरणभयात् जीवितपरित्राणविशेषः
 कश्चिद् । तस्यैव तद्वहनं सलिलवेगात् क्षिप्तं तिमिगिण्डमुखद्वारं यतोऽपह्रियते । तत्र चोपा-
 सकोऽभिरुद्धः । तेनोक्तम्—भवन्तः, नास्माकमस्मान्मरणभयान्नोक्षः कश्चिद् । सर्वैरेवास्माभि- 30
 र्मर्त्यम् । किं तु सर्व एवैकत्वेण नमो बुद्धयेति वदामः । सति मरणे बुद्ध्यावलम्बनया
 स्मृत्वा कालं करिष्यामः । सुगतिगमनं भविष्यति । यतस्तैर्वणिगिर्मरेकत्वेण नमो बुद्धयेति

मिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—कानि भदन्त
कर्मणि कृतानि राज्ञा मूषतिन येषां कर्मणां विपाकेन सहचिचोत्पादादेव सप्ताहमन्तःपुरे
हिरण्यवर्षं वृष्टम् ? भगवानाह—

भूतपूर्वं मिक्षवोऽतीतेऽञ्चनि सर्वाभिभूनामि तथागतोऽर्हन् लोके उत्पन्नो विद्याचरण-
५ संपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्त्रा देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् ।
तेन खलु समयेन अन्यतरः श्रेष्ठिदारकोऽचिरप्रतिष्ठितः । तत्र विषये धर्मता—या अचिरोढा
दारिका भर्तारि प्रबहणकेन प्रतिप्रदीयते, सा चतुरत्नमयैः पुष्पैरवकीर्य वद्धका स्नामिने
प्रदीयते । सा च भर्तारमादाय खगृहं गच्छति । स च श्रेष्ठिदारकश्चतुरत्नमयानि पुष्पाणि
प्रतिगृह्य यानमधिरुह्य अशुरगृहमनुप्रस्थितः । तस्य गच्छतोऽभिमुखं सर्वाभिभूः सम्य-
१० कसंबुद्धो जनपदेषु चर्या चरन्ननुपूर्वेणाम्यागतः । तं दृष्ट्वा द्वारिश्छक्षणांलंकृतमसेचनकदर्शन-
मतीव प्रसाद उत्पन्नः । यतोऽती प्रसादीकृतचेता यानादवतीर्थं तं भगवन्तं तैश्चतुरत्नमयैः
पुष्पैरवकिरति । तानि सर्वाभिभूषा सम्यक्संबुद्धेनाधिष्ठितानि तथा यथा शकटचक्रमात्रा-
प्यभिनिर्वृत्तानि । तानि वितानं वद्धा गच्छतोऽनुगच्छन्ति, तिष्ठतस्तिष्ठन्ति । स प्रसादजातो
गार्वा भाषते—

१५

अनेन दानेन महद्भूतेन

बुद्धो भवेयं सुगतः स्वयंभूः ।

तीर्णश्च तारयेयं महाजनौघान्

अतारिता ये पूर्वकैर्बिनेन्द्रैः ॥ ८ ॥

सर्वाभिभूर्मे भगवान् महर्षि-

२०

रवकीर्णः पुष्पैः सुमनोरमैश्च ।

प्रणिविश्व मे तत्र कृता उदारा

आकाङ्क्षता वा इदमप्रवोचिम् ॥ ९ ॥

तस्यैव कर्मणो विपाकतो मे

प्राप्ता हि मे वोधिः शिवा अनुत्तरा ।

२५

बृहं च सप्ताहहिरण्यवर्षं

मूर्धातस्य राज्ञो महाबलस्य ॥ १० ॥

तस्यैव कर्मणो विपाकतो मे नगरमपि सौवर्णकाञ्चनं वभूव महासुदर्शनस्य रमणीया
कुशावती नाम पुरी बभूव ॥

मिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—कीदृशं भदन्त
३० राज्ञा मूर्धातेन कर्म कृतं यस्य कर्मणो विपाकेन चतुर्षु द्वीपेषु राज्यैर्यथाविपक्षं कारितम्,
देवास्त्रायस्त्रिंशानविरूढः ? भगवानाह—

भगवानाह—किं मन्यध्वे मिश्रवो यानि तानि पञ्चमिक्षुशतान्यतीतेऽध्वन्यासन्
 काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शासने प्रव्रजितानि, एतावन्नेतानि पञ्चमिक्षुशतानि । तदा
 चैषामिन्द्रियाणि परिपाचितानि, एतर्हि अर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । यश्चासौ महासमुद्रे तिमिरिन्मि-
 णिलो नाम मत्स्यो बुद्धशब्दं श्रुत्वा अनाहारतायां व्यवस्थितः, स खभावैनैव तीक्ष्णाश्रितया
 क्षुब्धः खस्यासहत्वाच्छ्रुतः कालगतः । तेन श्रावस्स्यां षट्कर्मनिरते ब्राह्मणकुले प्रतिसंधि- 6
 र्गृहीतः । तस्य तच्छरीरं कलेवरं महासमुद्रे उच्छ्रुतम् । नागैश्च तस्य खभवनसमीपस्थस्य
 गन्धमसहद्विरन्यतो विक्षिप्तम् । यत्र च विक्षिप्तं तत्रापि समीपे नागस्यैव भवनम् ।
 तेनापि गन्धमसहता अन्यतः क्षिप्तम् । एवं क्षितेन पारंपर्येण तत् कलेवरं महासमुद्रतटं
 समुदानीतम् । यतोऽनन्तरं समुद्रवेल्पोत्सार्य स्थले प्रक्षिप्तम् । तच्चानेकैः काकप्रभ-
 शृगालश्चापदाचैः पक्षिमिस्तसमुच्चितैश्च कृमिभिर्मक्ष्यमाणमस्थिकरङ्गजीर्णमांसं श्वेतं श्वेतं 10
 व्यवस्थितम् । अस्यां च श्रावस्स्यां तस्य ब्राह्मणस्य यदा पत्नी अन्तर्धर्तिनी संवृत्ता,
 तदेव तस्या गर्भोत्पादादतीव क्षुब्धः खेन पीड्यमानया गृहस्वाम्यभिहितः—आर्यपुत्र, क्षुब्धः खे-
 नातीव बाधे । तस्या एवं वदन्त्या गृहस्वामिनोक्तम्—मद्रे, यदस्मद्गृहेऽनपानं
 तत्सर्वमन्यवहरत् । तथा अन्यवहर्तुमारब्धम् । सा च तदन्नपानं सर्वमन्यवहृत्य नैव तृप्ति-
 मुपयाति । पुनरपि गृहस्वामिनं विज्ञापयति—आर्यपुत्र, नैव तृप्तिमुपगच्छामि । यतस्तेन 15
 तिरःप्रातिवेश्यसुष्ठुखजनदिभ्योऽन्तिकदन्नपानमन्त्रिष्य तस्या अनुप्रदत्तम् । सा तमन्यवहृत्य
 नैव तृप्तिं गच्छति । भूयो गृहस्वामिनः कथयति—आर्यपुत्र, नैव तृप्तिमुपगच्छामि । यतोऽसौ
 ब्राह्मणः संविग्रमनाः खेदमापन्नः । किमेतद्भवन्तः स्यात्—अस्याः सच्चमुदरे उत्पन्नं यस्योत्पादा-
 नैव तृप्तिमुपयाति ? यतः स ब्राह्मणो नैमित्तकानां दर्शयित्वा संशयनिर्णयनार्थं वैषादीन्
 भूततन्त्रविदश्च—पश्यन्तु भवन्तः, इयं ब्राह्मणी किं महता रोगेणामिभूता स्यादथ भूतग्रहा- 20
 विद्या स्यादन्यद्वा स्याद्गुणं मरणलिङ्गमनेनोपक्रमेण प्रत्युपस्थिता स्यात् । तैः श्रुत्वा तथाविध
 उपक्रमः कृतः । तस्या ब्राह्मण्यास्ते इन्द्रियाणामन्यथात्वमुपलक्षयन्ति । यदा अस्या इन्द्रिया-
 णामन्यथात्वं नोपलक्षयन्ति, तदा तैर्वैद्यनैमित्तकभूततन्त्रविद्विधिविस्तारैः सा ब्राह्मणी
 पर्यनुयुक्ता—कस्मात् कालादारम्य तवैवंविधा दीप्ताश्रिता समुत्पन्ना ? तथा अभिहितम्—
 गर्भलम्भसमकालमेव स एवंविध उपक्रमः कृतः । यतो नैमित्तकवैद्यचिकित्सकैः 25
 रमिहितम्—नास्याः कश्चिदन्यस्तादृशो रोगो नापि भूतग्रहावेशो बाधाकर उत्पन्नः ।
 अवैषैया गर्भस्यानुभावेनैवंविधा दीप्ताश्रिता । यतोऽसौ ब्राह्मण उपलब्धवृत्तान्तः
 खखीभूतः । सापि ब्राह्मणी नैव कदाचिदन्नपानस्य तृप्ता । अनुपूर्वेण समकालमेव पुत्रो
 जातः । तस्य दारकस्य जातमात्रस्य सा ब्राह्मणी विनीतक्षुब्धः खः संवृत्ता । स दारको जात-
 मात्र एव अल्पैर्बुभुक्षुषोपीष्यते । तस्य बुभुक्षया पीड्यमानस्य माता स्नानं दातुं प्रवृत्ता । 30
 स च दारकः स्नानं पीत्वापि सर्वं नैव तृप्तिमुपयाति । पश्चात् तेन ब्राह्मणेन तथा च
 ब्राह्मण्या तिरस्कृतप्रातिवेश्यखजनयुक्त्वन्मन्यर्थं स्नानं तस्य दारकस्य दापयितुं प्रवृत्ताः ।

१८ धर्मरुच्यवदानम् ।

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान् श्रावस्त्वां विहरति स्म जेतवनेऽनाथ-
 पिण्डदत्तारामे । तेन खलु समयेन पञ्चमात्राणि वणिक्वातानि भाण्डं समुदानीय अनुपूर्वेण
 ५ ग्रामनिगमपल्लीपत्तनराजधानीषु चञ्चूर्यमाणानि महासमुद्रतटमनुप्राप्तानि । तैर्निपुणतः
 सासुद्रं यानपात्रं प्रतिपादितम् । यतो वणिजस्तं महासमुद्रं दृष्ट्वा समिचमनसो न प्रसहन्ते
 समवतरितुम् । पश्चाच्चैर्वणिग्भिः कर्णधार उक्तः—उद्घोषय नः पुरुष महासमुद्रस्य मृतं
 वर्णम् । यतः कर्णधार उद्घोषयितुं प्रवृत्तः—शृण्वन्तु भवन्तो जम्बुद्वीपका मनुष्याः,
 सन्त्यस्मिन् महासमुद्रे एवंविधानि रत्नानि, तद्यथा—मणयो मुक्ता वैदूर्यशङ्खशिला प्रवालो
 १० रजतं जातरूपमममगमो मुसारगन्धो लोहितिका दक्षिणावर्ताः । य इच्छति एवंप्रै रत्नैरात्मानं
 सम्यक्सुखेन ग्रीणयितुं मातापितरौ पुत्रदारं दासीदासकर्मकरपौरुषेयं मित्रामास्रङ्गातिसालो-
 हितम्, कालेन च कालं दक्षिणीयेभ्यः श्रमणब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां प्रतिष्ठापयितुमुर्ध्वगामिनीं
 सौभाग्यकरां सुखविपाकामायसां स्वर्गसंवर्तनीम्, सोऽस्मिन् महासमुद्रे अवतरतु घनहेतोः ।
 एवमुक्ते च पुनः सर्व एव सत्त्वाः संपत्तिकामा विपत्तिप्रतिकूलान् श्रुत्वा तस्मिन् महासमुद्रे
 १५ व्यवसिताः समवतरितुम् । यतस्तद्बह्वनमतिप्रभूतैर्नृप्यैरतिभारेण च आक्रान्तत्वात् तत्रैवाव-
 सीदति । ततः कर्णधारेणोक्तम्—असह्यं बह्वनम् । यतो वणिजः कथयन्ति—वस्त्येदानीं वक्ष्यामः
 बह्वान् प्रलवतरसेति । तैर्वणिग्भिः कर्णधारस्योक्तम्—महासमुद्रस्य मृतं वर्णमुद्घोषयत ।
 ततः स उद्घोषयितुं प्रवृत्तः—शृण्वन्तु भवन्तो जम्बुद्वीपका मनुष्याः, सन्त्यस्मिन् महा-
 समुद्रे इमानि एवंप्रमाणानि महान्ति महाभयानि, तद्यथा तिमिरमयं तिमिग्लिभयमूर्ध्वगामि-
 २० कूर्ममयं स्थले उल्सीदनमयं जले संसीदनमयमन्तर्जलगतानां पर्वतानामाघटनमयं कालिका-
 वातमयम् । चौरा अपि आगच्छन्ति नीलवाससो घनहारिणः । येन चाल्मनो जीवित-
 परित्यागो व्यवस्थितो मातापितरौ पुत्रदारं दासीदासकर्मकरपौरुषेयं मित्रामास्रङ्गातिसालोहितं
 चित्रं च जम्बुद्वीपं परित्यक्तुम्, स महासमुद्रमवतरतु । अल्पाः शूरा बहवः कातराः । तं
 श्रुत्वा तथोद्गुप्य तु तस्माच्चानपात्रादवतीर्णा बहवः, केचिदवशिष्टाः । ततस्त्वैर्वणिग्भिर्बह्वन-
 २५ स्त्र्यैकं वरत्रं छिन्नम् । पश्चाद् द्वौ त्रयो यावदनुपूर्वेण सर्वे वरत्राश्छिन्नाः । तासु छिन्नासु
 तद्बह्वनं महाकर्णधारसंप्रेरित गगने महावातसंप्रेरितो मेघ इव बलबद्धासुसंप्रेरितं क्षिप्रमेव
 संप्रस्थितम् । यावद्ब्रह्मद्वीपमनुप्राप्तः । स तं प्रदेशमनुप्राप्तानां कर्णधारः कथयति—सन्त्यस्मिन्
 रत्नद्वीपे काचमणयो रत्नसदृशाः, ते भवद्भिरुपरीक्ष्योपपरीक्ष्य गृहीतव्याः । मा वः पश्चा-
 जम्बुद्वीपगतानां ताप्यं भविष्यति । तत्रैव च श्लोचकुमारिका नाम स्त्रियो भवन्ति । ताः
 पुरुषं लब्ध्वा तथोपलब्धाऽव्ययान्ति, यथा अत्रैवानयेन व्यसनमापद्यते । अत्रैव च मदनी-
 ३० यानि फलानि भवन्ति । तानि यो भक्षयति, स सप्त रात्रिदिवसान् सुप्तस्तिष्ठति । अस्मिन्नेव
 च—रत्नद्वीपे सप्ताहात् परेण भवन्त्या न सहन्ते, तावद्विधान् विपरीतान् वायूनुत्यादयन्ति
 यैर्बह्वनमपह्रियते यथापि तदकृतकार्याणाम् । तानि भवद्भिर्लब्धानि न भक्षयितव्यानि ।

अथ पानकं भवति तदपि तथैव यदधिकं भवति तत्तस्यानुप्रदीयते । तस्य च यतः प्रव्रजितस्य न कदाचिदन्नपानेन कुक्षिः पूर्णः । तेन खलु समयेन अन्यतमेन गृहपतिना बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघ उपनिमन्त्रितः । मगवान् भिक्षुसंघेन सार्वभन्तर्गुहं प्रविष्टः । पूर्वोक्ते निवात्य पात्रचीवरमादाय । धर्मरुचिर्विहारे उपविहारिको व्यवस्थापितः ॥

तत्र च श्रावस्वामन्यतमो गृहपतिः प्रतिवसति । तेन चैवमुपलब्धं योऽसंविदितमेव ६
बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयति स सहस्रैव भोगैरभ्युद्विज्यते । यतस्तेन पञ्चमात्राणां भिक्षु-
शतानामाहारः समुदानीतः । स तस्याहारस्य शकटं पूरयित्वा प्रणीतप्रणीतस्य क्षुचिनः
सार्व सर्वरूपैर्मित्रस्वजनसहायो बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयिष्यामीति विहारं निर्गतः ।
स पश्यति तस्मिन् जेतवने भिक्षव एव न सन्ति । तेन तत्रान्वाहिण्डता उपविहारिको धर्म-
रुचिर्दृष्टः । तस्य तेन गृहपतिनोक्तम्-आर्य, क गता भिक्षवः ? स कथयति-अन्तर्गृहे उप- 10
निमज्जिताः प्रविष्टाः । स गृहपतिस्तच्छ्रुत्वा दुर्मना व्यवस्थितः-कष्टम्, एवमस्माकं विफलः
परिश्रमो जातः । संचिन्त्य च तस्य धर्मरुचेः कथयति-आर्य, भक्ष त्वमपि तावत् । स कथ-
यति-यदि ते महात्मन् परित्यक्तं भवति । ततस्तेन गृहपतिना संलक्षयित्वा येनाहारेणैकस्य
भिक्षोः पर्याप्तं भवति, तावदन्नपानं शकटं गृहीत्वा तं धर्मरुचिं परिवेषयितुं प्रवृत्तः । तेन
धर्मरुचिना भोक्तुमारब्धं तस्मिन्निशिष्टम् । नैव तृप्तः । गृहपतिः संलक्षयति-नायं तृप्तः । 15
तेन उच्यते-आर्य, पुनर्मोक्ष्यसे ? स कथयति-महात्मन्, यदि ते परित्यक्तम् । ततस्तेन गृह-
पतिना भूयस्तस्मात् शकटाद्येन भिक्षुद्वयस्याहारेण पर्याप्तं स्यात्, तावदन्नपानं शकटं
गृहीत्वा भोजयितुं प्रवृत्तः । यतो धर्मरुचिस्तदपि मुक्त्वा नैव तृप्तः । गृहपतिना भूयः
संलक्षितम्-नायं तृप्तः । तेनोक्तम्-आर्य, पुनर्मोक्ष्यसे ? स कथयति-महात्मन्, यदि ते
परित्यक्तम् । यतस्तस्माच्छकटादन्नपानं गृहीत्वा त्रयाणां भिक्षूणां पर्याप्तं स्यादिति पुनर्मोक्ष- 20
यितुं प्रवृत्तः । स धर्मरुचिस्तदपि मुक्त्वा नैव तृप्तः । पृष्ठः-आर्य, पुनर्मोक्ष्यसे ? स कथयति-
यदि ते परित्यक्तम् । यतः स गृहपतिस्तस्मादन्नपानं गृहीत्वा येन चतुर्णां भिक्षूणां पर्याप्तं
स्यादिति पुनर्मोक्षयितुं प्रवृत्तः । स धर्मरुचिस्तदपि मुक्त्वा नैव तृप्तः । पृष्ठः-आर्य, पुन-
र्मोक्ष्यसे ? भूयः स कथयति-यदि ते परित्यक्तम् । यतः पुनस्तस्माच्छकटाद्येन पञ्चभिक्षूणा-
न्नपानैस्तृप्तिः स्यात्, तावद्गृहीत्वा पुनर्मोक्षयितुं प्रवृत्तः । तदपि चाभ्यवहृतम् । नैव तृप्तः । 25
विसरेण यावदशानां भिक्षूणामन्नपानेन पर्याप्तं स्यात्, तावद् मुक्त्वा नैव तृप्त्यते । यत-
स्तेन संलक्षितम्-नायं मनुष्यो मनुष्यविकारः । यतः श्रूयते पञ्चमिर्नीलवाससो यक्षशतैर्जैत-
वनमशून्पमिति तेषां भविष्यत्वेन अन्यतमः । इति संचिन्त्य गर्भरूपाणि गृहेऽनुप्रवेशयितुं
प्रवृत्तः-गच्छ ययं शीघ्रं गृहमेव, अहमेवैको यदि जीवामि म्रिये वेति । स गृहजने विसर्ग्य
मरणमयमीतस्तस्मात् शकटादन्नपानं गृहीत्वा परिवेषयितुमारब्धः । स च खैरं मुञ्चति । 30
गृहपतिना उक्तम्-आर्य, त्वरितत्वरितं प्रतीच्छस्व । यतस्तेन धर्मरुचिना क्षिप्रं प्रतिगृहीत्वा
भोक्तुमारब्धम् । स गृहपतिस्त्वरितत्वरितं परिवेषयित्वा निरवशेषतस्तदन्नपानं शकटं दत्त्वा

प्रणामः कृतः सर्वैरेव । भगवता च जेतवनस्येन स धादः श्रुतो दिव्येन श्रोत्रेण विशुद्धेन
 अतिक्रान्तमानुषेण । श्रुत्वा च पुनर्भगवता स नादस्तथा अधिष्ठितो यथा तेन तिमिगिलेन
 श्रुतम् । तस्य तं नमो बुद्धयेति रावं श्रुत्वा मनसोऽमर्ष उत्पन्नो विक्रवीभूतश्च-बुद्धो वत लोक
 उत्पन्नः । न मम प्रतिरूपं स्यात् यदहं बुद्धस्य भगवतो नामोद्धोर्षं श्रुत्वा आहारमाहरे-
 ४ यम् । स चिन्तयितुं प्रवृत्तः-यद्यहमिदानीं सहसैव मुखद्वारं पिधास्यामि, सखिलवेग-
 प्रत्याहृतस्य बह्वनस्य विनाशो भविष्यति, एतेषां चानेकानां जीवितविनाशः । यन्बुद्धं यदु-
 नोपक्रमेण खैरं खैरं मुखद्वारं संपिदय्याम् । ततस्तेन तिमिगिलेनात्मीयं मुखद्वारं यदुनोपक्रमेण
 खैरं खैरं पिहितम् । पश्चात् तद्वहनं तस्मान्महाप्राहमुखादिनिर्मुक्तमनुगुणं वायुमासाद्य
 तीरमनुप्राप्तम् । अथ ते वणिजस्तीरमासाद्य तद्भाण्डं शकटोद्ग्रोगोर्दमादिभिः पूरयित्वा अनु-
 १० पूर्वैण ग्रामनिगमपल्लीपत्तनादिषु चक्षूर्यमाणाः श्रावस्तीमनुप्राप्ताः । ते तत्र गत्वा संलक्षयन्ति-
 धर्मतैपा यस्य नाम्ना बह्वनं संसिद्धयानपात्रमागच्छति, तस्यैव तानि रत्नानि गम्यानि भवन्ति ।
 यन्नु वप्येतानि रत्नानि बुद्धस्य भगवतो दद्यामः । ते तानि रत्नानि सगृह्य भगवतः सकाश-
 मुपगताः । अनुपूर्वैण भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवतः कथयन्ति-भगवन्, अस्माकं
 समुद्रे यानपात्रेणावतीर्णानां तिमिगिलग्राहेण तस्मिन् यानपात्रेऽपह्रियमाणे जीवितविनाशे
 १५ प्रत्युपस्थिते भगवतः स्मरणपरायणानां नामप्रवहणं तस्मात् महाप्राहमुखादिनिर्मुक्तम्, ततो
 वयं भगवन् संसिद्धयानपात्राः क्षेमस्वस्तिना इहगताः । धर्मता चैपा यस्य नाम्ना बह्वनं
 संसिद्धयानपात्रा आगच्छन्ति, तस्य तद्व्ययं भवति । तद्वयं भगवतो नामप्रवहणेन मरणमया-
 बुद्धीर्णाः । तदस्माकमेतानि रत्नानि भगवान् गृह्णातु । भगवानाह-येन मयेन्द्राय (?) बलबोध्यङ्ग-
 रत्नात्यधिगतानि, किं तयागतस्य भूयः प्राकृतैः करणीयम् ? यदि चेच्छत अस्मच्छासने
 २० वत्साः प्रव्रजितुम्, आगच्छथ । यतस्ते संलक्षयन्ति वणिजः-यदस्माकं किञ्चित् जीवितम्,
 तत्सर्वं बुद्धस्य भगवतस्तेजसा । यद्वयमेतानि रत्नानि व्यक्तत्वा भगवतोऽन्तिके प्रव्रजेम इति ।
 पश्चात् ते तानि रत्नानि गृह्णातुः पुत्रदारदासीदासकर्मकरमित्रामात्यजातिसाध्विहसेभ्यो
 यथान्यायतः संविभज्य प्रव्रजिताः । प्रव्रज्य तैर्युज्यद्विर्घटद्विर्व्यायच्छत्रिर्यवदहर्त्तुं साक्षात्कृतम् ॥
 यतो मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवत्तं पृच्छन्ति-कौडशानि
 २५ कर्माणि भगवन्, एभिर्वणिग्भिः कृतान्युपचितानि, येषां कर्मणा विपाकेन भगवानारागितो
 न विरागितः ? भगवानाह-

मृतपूर्वं मिश्रवः काश्यपः सम्यक्संबुद्धो लोक उत्पन्नोऽभूत् । तस्य च शासने एव
 एव च प्रव्रजिता अभूवन् । तत्र प्रव्रज्य च न कश्चित् तद्भूषो गुणगणोऽधिगतो नान्यत्र
 सन्नद्धचारिणामुद्दिष्टमधीतं स्वाध्यायितं च । मरणकालसमये प्रणिधानं कृतवन्तः-यदस्माभिः
 ३० काश्यपं सम्यक्संबुद्धमासाद्योद्दिष्टमधीतं स्वाध्यायितं च, न कश्चित् गुणगणोऽधिगतोऽस्ति,
 अस्य कर्मणो विपाकेन वयं योऽसौ अनागतेऽवनि काश्यपेन सम्यक्संबुद्धेन शान्त्यमुनिनर्था
 सम्यक्संबुद्धो व्याकृतः, तं वयमारागयेमो न विरागयेमः ॥

आकाशपाणितत्त्वसमचिचोऽनुनयप्रतिघप्रहीणो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिन्नाप्रतिसंवि-
 त्प्राप्तो भवब्राम्हणेभस्कारपराम्बुखो बासीचन्दनकल्पः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पुण्यो मान्योऽ-
 मिवावक्ष्य संवृत्तः । समन्वाहर्तुमात्मनः पूर्वजातिं प्रवृत्तः—कुतो ह्यहं श्रुतः, कुत्रोपपन्न इति ।
 यतः पश्यति अनेकानि जातिशतानि नरकतिर्यक्प्रेतच्युतश्चोपपन्नश्च । तस्यैतदभवत्—यदहं
 भगवता न समन्वाहृतोऽमविष्यम्, अनागतास्तपि जातिषु उपसृतोऽमविष्यम् । यतः 5 O 241
 संलक्षयति—अनागताप्यात्मनो जातिसंततिर्निरन्तरमनुपरतप्रबन्धेन नरकप्रेतोपपत्तिः । स एवं
 संलक्ष्य दुष्करकारको भव मे भगवान् । यदि च भगवता भ्रमैवैकस्यार्थेऽनुचरा सम्य-
 कसंबोधिरविगता स्यात्, तन्महद्भि उपकृतं स्यात्, प्रागेवानेकेषां सत्त्वसहस्राणामपायगति-
 गमनमपनयति । ततोऽसौ धर्मरुचिर्भूत्वा जेतवनमनुप्राप्तो भगवन्तं दर्शनाय । तेन खलु
 समयेन भगवाननेकशताया मिश्रुपर्वदः पुरस्ताद्विषण्णोऽभूत् । धर्मं देशयति । अथासौ 10
 धर्मरुचिर्न भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पद्मौ शिरसा बन्धित्वा एकान्ते
 न्यषीदत् । एकान्तनिषण्णो भगवता अमिहितः—चिरस्य धर्मरुचे ? धर्मरुचिराह—चिरस्य
 भगवन् । भगवानाह—सुचिरस्य धर्मरुचे ? धर्मरुचिराह—सुचिरस्य भगवन् । भगवानाह—
 सुचिरचिरस्य धर्मरुचे ? धर्मरुचिराह—सुचिरचिरस्य भगवन् ॥

यतो मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—भगवन् धर्म- 15
 रुचिर्हिहैव श्रावस्त्वां जातोऽस्मिन्नेव जेतवने प्रव्रजितो न कुतश्चिदागतो न कुत्रचिद्गतः ।
 इहैव तिष्ठन् भगवता धर्मरुचिरेवमुच्यते—चिरस्य धर्मरुचे, सुचिरस्य धर्मरुचे, सुचिरचिरस्य
 धर्मरुचे । किं संशय भगवान् कथयति ? एवमुक्ते भगवान् मिश्रनामन्नपते स्म—न मिश्रवः
 प्रत्युत्पन्नं संशय कथयामि । अतीतं संशय कथयामि । अतीतं संशय भ्रमैवमुक्तम् । इच्छय
 मिश्रवोऽस्य धर्मरुचेः पूर्विकां कर्मक्षोतिमारम्य धर्मिकयां श्रोतुम् ? एतस्य भगवन् कालः, 20
 एतस्य सुगत समयो यद्भगवान् धर्मरुचिमारम्य मिश्रणां धर्मिकयां कुर्यात् । भगवतः श्रुत्वा
 मिश्रवो धारयिष्यन्ति ॥

मृतपूर्वं मिश्रवोऽतीतोऽस्मिन् प्रथमेऽसंख्येये क्षेमंकरो नाम तथागतो लोक उत्पन्नो
 विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकाविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्त्रा देवमनुष्याणां च बुद्धो
 भगवान् । स च क्षेमावतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । तस्यां च क्षेमावत्सां क्षेमो नाम 25
 राजा राज्यं कारयति । तस्यां च क्षेमावत्सां राजधान्यामन्यतमो वणिक्श्रेष्ठी प्रतिवसति ।
 तेनासौ क्षेमंकरः सम्यक्संबुद्धः बहिं त्रैमासान् सार्धं मिश्रसंघेन सर्वोपकरणैरुपस्थितः ।
 यतोऽसौ श्रेष्ठी संलक्षयति—गच्छामि महासमुद्रम् । माण्डं समुदानीय तस्माच्च रत्नान्यानीय
 सवि पञ्चवार्षिकं करिष्यामीति । एवं संचिन्त्य माण्डं समुदानीय ग्रामनिगमपल्लीपत्तन-
 राजधानीभ्यनुपूर्वेण चञ्चुर्यमाणः समुद्रमनुप्राप्तः । घण्टावघोषणं कृत्वा सासुद्रेण यानपात्रेण 30
 महासमुद्रमवतीर्णः । अस्य तस्मिन् महासमुद्रेऽवतीर्णस्य क्षेमंकरः सम्यक्संबुद्धः सकलं
 बुद्धकार्यं कृत्वा निरुपविशेवे निर्वाणवाप्तौ परिनिर्बृतः । तस्य परिनिर्बृतस्य वशिष्ठो मिश्रवः

स च दारकः सर्वासामपि स्नानं पीत्वा नैव तृप्तिमन्युपगच्छते । पश्चात् तेन ब्राह्मणेन तत्प्राये छगलिका कृता । स दारकस्तस्या अपि च्छगलिकायाः क्षीरं पीत्वा जनिकायाश्च स्नानं नैव तृप्यते । तत्र गृहे कालेन कालं भिक्षुवो भिक्षुष्वथ पिण्डपातं प्रविश्य परिकयां कुर्वन्ति । स दारकस्तां परिकयां श्रुत्वा तस्यां घेल्यां न रोदिति, अवहितश्रोत्रस्तृष्णीमूला १० तां धर्मश्रवणकयां शृणोति । प्रत्यवसृतोऽपि भिक्षुभिक्षुणीषु च पुनः पिपासादुग्धं प्रतिसंवेदयमानो रोदितुं प्रवृत्तः । तैः संलक्षितम्—धर्मे वत्साय रुचिरिति । तस्य धर्मरुचीति नाम प्रतिष्ठापितम् । स च दारकोऽनुपूर्वेण मासार्धमासादीनामश्रयाद्बुद्धानो नैव कदाचिदन्नपानस्य तृप्यति । यदा च विदिष्टे वयसि स्थितः, तदा तस्य मातापितृभ्यां मैक्षमाजनं दत्तम् । गच्छ वत्स, इदं ते मैक्षमाजनम् । गृहीत्वा श्रावस्त्वां भिक्षां पर्यटित्वा आहार- १० कृत्स्नं कुरु । यतः स दारको मैक्षमाजनं गृहीत्वा श्रावस्त्वां मैक्षं पर्यटति । पर्यटन्नेव च मुत्तवा मुत्तवा अतृप्यमान एव गृहमागच्छति । यतोऽतौ संलक्षयति—किं मया कर्म कृतं यस्य कर्मणो विपाकेन न कदाचित् वितृप्यमान आहारमारागयामि ? स विषण्णचेताश्चित्तयितुं प्रवृत्तः—किं तावदभिप्रवेशं करोमि, उत जलप्रवेशमथ तटप्रपातं करोमि ? स एवं चिन्तया स्थितः । उपासकेनोपलक्षितः । तस्य तेनोक्तम्—किं चिन्तापर एवं तिष्ठसि ? गच्छ १५ त्वम् । महान्तं बुद्धशासनं महर्क्षिकं महानुभावम् । तत्र प्रव्रज । तत्र च त्वं प्रव्रजितः कुशलानां धर्माणां संचयं करिष्यसि । अकुशलाश्च ते धर्मा येऽस्मिन्नपि जन्मनि संविता भविष्यन्ति, ते तन्वीमविष्यन्ति । यदि तावद्बुधगणानविगमिष्यसि, पर्यन्तीकृतस्ते संसारो भविष्यति । अथ स महात्मा उपासकेन चोदितो जेतवन् गतः । जेतवन् गत्वा तत्र भिक्षून् पाठशाध्यायमनसिकारोशुचान् दृष्ट्वा अतीव प्रसादजातः । भिक्षुमुपसंक्रम्यैवं वदति— २० आर्य, प्रव्रजितुमिच्छामि । यतो भिक्षुभिरुक्तः—मातापितृभ्यामनुज्ञातोऽसि ? स कथयति—नाहं मातापितृभ्यामनुज्ञातः । तैरुक्तः—गच्छ वत्स, मातापितृभ्यामनुज्ञां मार्गस्व । यतः स मातापितृभ्यां सक्ताश्चादनुज्ञां मार्गितुं प्रवृत्तः । स मातापितृभ्यामभिहितः—गच्छ वत्स, यथाभिप्रेतं कुरु । स लब्धवानुज्ञो भिक्षुसक्ताश्च गतः । पश्चाद्भिक्षुणा प्रव्रजितः । तत्र च भिक्षुणा कदाचित् पिण्डपातो भवति, कदाचित् निमन्त्रणं भवति । स २५ च यस्मिन् दिवसे पिण्डपातो भवति, तत्रोपाध्यायेनोच्यते—वत्स, किं ततोऽसि उत न ? स उपाध्यायस्य कथयति—नास्ति तृप्तिः । यत उपाध्यायेनास्य संलक्षितः—तरुणवयसां अव्रजितो दीप्ताक्षितया न तृप्तिमुपयाति । स आलीयादपि पिण्डपातात् तस्य संविमर्शं प्रारब्धः कर्तुम् । पुनश्च पृच्छति—वत्स, किमिदानीं ततोऽसि ? अथ स तमुपाध्यायं वदति—न ततोऽस्मि । यत उपाध्यायस्तं श्रुत्वा सप्रेमान् भिक्षुजन्याश्च सार्धविहारिणः प्रारब्धो ३० वक्तुम् । यतः समानोपाध्यायैः समानाचार्यैरन्यैश्च सप्रेमैर्भिक्षुभिरुपसंहार आरब्धः कर्तुम् । तेषामन्तिकाङ्क्षमानो नैव तृप्तिमुपयाति । यदा च निमन्त्रणं भवति, तदापि ते तवैव तस्योपसंहारं कुर्वन्ति । दानपतिरपि विदित्वा यच्चदधिकं तच्चदस्मै दत्त्वा आगच्छति ।

दनुपूर्वेण प्रथमा मेढी ततोऽनुपूर्वेण द्वितीया ततस्तृतीया मेढी यावदनुपूर्वेणाण्डम् । तथाविधं च स्तूपस्याण्डं कृतं यत्र सा यूययष्टिरम्यन्तरे प्रतिपादिता । पश्चात् तस्यातिनवाण्डस्योपरि हर्मिका कृता । अनुपूर्वेण यस्मारोपणं कृतम् । वर्षस्थाले महागणिरत्नानि तान्यारोपितानि । तत्र च क्रियमाणे सहस्रयोधिनः पुरुषस्यैवमुत्पन्नम्—नात्र कश्चिदिदानीं प्रहरिष्यति । विस्मस्तमनाः केनचित्कार्येण जनपदेषु गतः । तेन च महाश्रेष्ठिना तस्य स्तूपस्य चतुर्भिः ५ पार्श्वैश्चत्वारो द्वारकोष्ठका मापिताः, चतुर्भिः पार्श्वैश्चत्वारि महाचैल्यानि कारितानि, तद्यथा जातिरभिसंबोधिर्वर्मचक्रप्रवर्तनं परिनिर्वाणम् । तच्च स्तूपाङ्गणं रत्नशिखामिधितम् । चत्वारश्चोपाङ्गाश्चतुर्दिशं मापिताः । पुष्करिण्यश्चतुर्दिशमनुपार्श्वेन मापिताः । तत्र च विविधानि जलजानि मान्यानि रोपितानि तद्यथा उत्पलं पद्मं कुसुदं पुण्डरीकं सुगन्धिकं मृदुगन्धिकम् । विविधानि च पुष्करिणीतीरेषु सखजानि मान्यानि १० रोपितानि, तद्यथा अतिमुत्कृष्टं चम्पकपाटलावार्षिकामल्लिकासुमनायूयिका धातुष्कारी । सर्वर्तुकालिकाः पुष्पफलाः स्तूपपूजार्थम् । स्वावरा वृत्तिः प्रज्ञप्ताः । स्तूपदासा दत्ताः । शङ्खपटहवाद्यानि द्यौर्णि दत्तानि । ये तस्मिन्क्षेत्रे गन्धर्वैर्पैर्मात्स्यैश्च चूर्णैः काराः कुर्वन्ति । तस्माच्चाधिष्ठानाद्विषयाच्चागम्य जनपदा गन्धर्वैर्पैर्मात्स्यैश्च चूर्णैस्तस्मिन्क्षेत्रे काराः कुर्वन्ति । यदि च दक्षिणो वायुर्वति, दक्षिणेन वायुना सर्वपुष्पजातीनां गन्धेन तच्चैल्यमङ्गणं चास्य १५ स्फुटं भवत्यनुमावितम् । एवं पश्चिमेन वायुना, अनुपूर्वेणापि च वायुना । वायता वायता तच्चैल्यमङ्गणं च तेन विविधेन गन्धमाल्येन स्फुटं भवत्यनुमावितम् । तस्मिन्श्च स्तूपे सर्वजातकृतनिष्ठिते सहस्रयोधौ अम्यागतः । स तं स्तूपं दृष्ट्वा सर्वजातकृतनिष्ठितं कथयति—अस्मिन्क्षेत्रे कारां कृत्वा किमवाप्यते ? यतोऽसौ श्रेष्ठी बुद्धोदाहरणं प्रवृत्तः कर्तुम्—एवं त्रिभिरसंख्येयैर्वीर्येण व्यायमता अनुत्तरा बोधिरवाप्यते । स तं श्रुत्वा विपादमापन्नो ह्रीनो- २० स्साहृतया कथयति—नाहं शक्यामि अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं समुदानयितुम् । ततोऽसौ श्रेष्ठी प्रलेकबुद्धोदाहरणं प्रवृत्तः कर्तुम्—एवं सहस्रयोधौ तस्यापि वर्णोदाहरणं श्रुत्वा विषण्ण-चेताः कथयति—एतामप्यहं प्रलेकबोधिं न शक्तः समुदानयितुम् । ततः स महाश्रेष्ठी श्रावकवर्णोदाहरणं कृत्वा कथयति—अस्मिन्नापि तावत् प्रणिघत्स्य चित्तम् । यतः सहस्र-योष्याह—त्वया पुनर्बुद्धाश्रेष्ठिन् कतमस्यां बोधौ प्रणिधानं कृतम् ? तेन महाश्रेष्ठिनोक्तम्— २५ अनुत्तरस्यां बोधौ चित्तमुपादितम् । सहस्रयोष्याह—यदि त्वया अनुत्तरस्यां बोधौ चित्त-मुपादितम्, अहं तवैव श्रावकः स्याम् । त्वयाहं समन्वाहर्तव्यः । यतोऽस्य श्रेष्ठी आह—बहुमिक्षिपकारी वत भवान् । किं तु लोके यदा त्वं बुद्धोत्पादशब्दं श्रुत्वा स्मृतिं प्रति-कमेयाः । स च श्रेष्ठी तं चैवं कृत्वा निरीक्ष्य पादयोर्निपत्य प्रणिधानं करोति—

अनेन दानेन महद्भतेन

बुद्धो भवेयं सुगतः स्वयम्भूः ।

तीर्णोऽहं तारयेयं जनौघा-

नतारिता ये पौर्वैर्वाजिनेन्द्रैः ॥-१ ॥

दक्षिणादेशानामपि भयगृहीतोऽश्रुत्वा त्वरितत्वरितं वन्दाम्यार्येति पृष्ठमनवलोक्तयमानो नगरं
 प्रस्थितः । तस्मान्नगरात् पिण्डपातनिर्हारको भिक्षुः तस्यैव पिण्डपातं गृहीत्वा गतः ।
 तेन तदपि युक्तम् । तस्य धर्मरुचेर्न कदाचिद्यतो जातस्य कुक्षिः पूर्णः । तदिवसं चास्य
 तेनाहारेण वृत्तिर्जाता । तस्य च गृहपतेर्नगरं प्रविशतोऽभिमुखं भगवान् भिक्षुसंघपरिवृतः
 ८ संप्राप्तः । स गृहपतिर्मगवतः कथयति—भगवन्, अहं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघमुद्दिश्य पञ्चानां
 भिक्षुशतानां वृत्तितः शकटमन्नपानस्य पूरयित्वा जेतवर्नं गतो बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं योज-
 यिष्यामीति । न च मे तत्र भिक्षवो लब्धाः । एको मे भिक्षुर्दृष्टः । तेन समाख्यातं बुद्धप्रमुखं
 भिक्षुसंघमन्तर्गृहं उपनिमग्नं प्रविष्टम् । तस्य ममैव चित्तमुत्पन्नम्—एषोऽपि तावदेको मुक्ता-
 मिति । यतस्तस्य मगानुपूर्वेण सर्वं तदन्नपानं शकटं दत्तम् । तेन सर्वं निपुणतोऽभ्यवहृतम् ।
 १० किं भगवन् मनुष्योऽयं वा अमनुष्यः ? भगवतामिहितम्—गृहपते, भिक्षुः स धर्मरुचिर्नाम्ना ।
 प्रामोद्यमुपादय, अथ स जदीयेनानैपानेन वृत्तोऽर्हत्त्वं साक्षात्करिष्यति ॥

अथ भगवान् जेतवनमभ्यागतः । भगवान् संलक्षयति—कोऽसौ दानपतिर्मविष्यति
 योऽस्य धर्मरुचेरेतावता आहारेण प्रतिदिवसं योगोद्धहनं करिष्यति ? यतोऽस्य भगवता अमि-
 हितम्—दृष्टव्या धर्मरुचे महासमुद्रः । स कथयति—नो भगवन् । यतो भगवानाह—गृहाण
 १५ भदीयं चीवरकर्णिकम्, पश्चात् तेऽहं महासमुद्रं दर्शयामि । यतो धर्मरुचिना भगवत-
 चीवरकर्णिकोऽवलम्बितः, पश्चाद्भगवान् विततपक्ष इव हंसराजः सहचिचोत्पादात् ऋक्ष्णा
 धर्मरुचिं गृहीत्वा समुद्रतटमनुप्राप्तः । यस्मिंश्चास्य स्थाने तिमितिमिगिलमूतस्यास्थिशकला
 तिष्ठति, तत्र नीत्वा स्थापितः । उक्तं चास्य—गच्छ वत्स, मनसिकारं चिन्तय । यतोऽसौ
 धर्मरुचिस्तां समीक्षितुमारब्धः । किमेतत् काष्ठं स्यादयास्थिशकला, अथ फलकिनी स्यात् ।
 २० स तस्माद् व्यक्तिमलभमानः पर्यन्तमन्वेपितुं प्रवृत्तः । व्यक्तिं चोपलब्धम् । स इतश्चा-
 मुतश्च तस्या अनुपार्षेण तां पर्येपमाणः श्रममुपगतः । न चास्य पर्यन्तमासादयति ।
 तस्यैतदभवत्—नाहमस्य व्यक्तिं ज्ञास्यामि किमेतदिति, न च पर्यन्तमासादयिष्ये । गच्छामि,
 अस्मिन्नर्थे भगवन्तमेव पृच्छामि । यतोऽसौ भगवतोऽन्तिकं गत्वा भगवन्तं पृच्छति—किं
 तद्भगवन् ? नाहं तस्य व्यक्तिमुपलभामि । यतोऽस्य भगवानाह—वत्स, अस्थिशकलैषा ।
 २५ स कथयति—भगवन्, एवंविधोऽसौ सत्त्वो यस्येदृशी अस्थिशकला ? भगवतोक्तम्—तृप्यक्ष
 धर्मरुचे भवेम्यः, तृप्यक्ष भवोपकरणेभ्यः । तवैषा अस्थिशकला । धर्मरुचिस्तां भुत्वा
 भगवद्वचो व्याकुलितचेताः कथयति—ममैदृशी अस्थिशकला ? तस्योक्तम्—एषा
 धर्मरुचे तवास्थिशकला । तथाविधमुपश्रुत्वा अतीव संविन्नः । यतोऽस्य भगवता अववादो
 दत्तः—धर्मरुचे, इदं चेदं मनसि कुरु । इत्युक्त्वा भगवान् विततपक्ष इव राजहंसं ऋक्ष्णा
 ३० जेतवनमनुप्राप्तः । अथ धर्मरुचिना चिन्तयता मनसिकारमनुतिष्ठता लम्पगतान्युत्पादितानि
 मूर्धानः क्षान्तयो लौकिका अप्रधर्मा दर्शनमार्गो भावनामार्गः । श्रोतव्यपत्तिफलं प्राप्तम् ।
 सहृदगाभिफलभगाभिफलमर्हत्त्वं प्राप्तम् । अर्हन् संबृत्तबैचातुक्वीतरागः समलोद्धकाब्जः

न पुनर्गृहीता, सुमतिनापि माणवेनाप्रतिगृह्यमाणा राज्ञो दीपस्य दीपावतीं नगरीं गता । सा तत्र गत्वा तदालीयमलंकारं शरीरादवतार्य मालाकारायानुप्रयच्छति—अस्यालंकारस्य मूल्यं मे प्रतिदिवसं देवस्थार्ये नीलोत्पलानि ददस्व । सा तेनोपक्रमेण तदलंकारिकं सुवर्णं दत्वा देवशुश्रूषिका संवृत्ता । स च माणवकः सुमतिस्तानि चत्वारि महाप्रदानानि गृह्य उपाध्यायसकाशं गतः । गत्वा चोपाध्यायाय तानि चत्वारि महाप्रदानान्यनुप्रयच्छति । ६

तेभ्यश्चोपाध्यायस्त्रीणि प्रतिगृह्णाति, कार्षापणानां तु पञ्च शतानि तस्यैव सुमतेर्ददाति । स च सुमतिस्तस्यामेव राज्ञौ दश खमानद्राक्षीत्—महास्सुद्रं पिबामि, वैद्यायसेन गच्छामि, इमौ चन्द्रादिसौ एवंमहर्द्धिकौ एवंमहानुभावौ पाणिना आमाद्विं परिमाद्विं, राज्ञो रथे योजयामि ऋषीन्, येतान् हस्तिनः, हंसान्, सिंहान्, महाशैलं पर्वतानिति । स तान् दृष्ट्वा प्रतिबुद्धः । प्रतिबुद्धस्यैतदभवत्—क एषां खमानां मम व्याकरणं करिष्यति ? तत्र पञ्चामिह 10

ऋषिर्नातिदूरे प्रतिवसति । अथ सुमतिर्माणवः संशयनिर्णयनार्थं ऋषेः सकाशं गतः । सुमतिस्तस्य ऋषेः प्रतिसंमोदनं कृत्वा खमानाख्यायाह—कुरुष्व मे एषां खमानां निर्णयम् । स ऋषिराह—नाहमेषां खमानां व्याकरणं करिष्यामि । गच्छ दीपावतीं राजधानीम् । तत्र दीपेन राज्ञा दीपं करो नाम सम्यक्संबुद्धः सामिसंस्कारेण नगरप्रवेशेनोपनिमज्जितः । स एषां खमानां व्याकरणं करिष्यति । अथ वासवो राजा तस्य दीपस्य राज्ञः प्रतिश्रुत्य 15

अशीलमालसहस्रपरिहृतो दीपावतीं राजधानीमनुप्राप्तः । तेन च दीपेन राज्ञा सप्तमादिवसा-दीपंकरस्य सम्यक्संबुद्धस्य सामिसंस्कारेण नगरप्रवेशं करिष्यामीति सर्वविषयावि-ष्ठानाच्च सर्वपुष्पाणां संप्रहं कर्तुमारब्धः । तत्र च यस्मिन् दिवसे राज्ञा दीपेन तस्य दीपंकरस्य सम्यक्संबुद्धस्य सामिसंस्कारेण नगरप्रवेश आरब्धः कर्तुम्, तस्मिन्नेव दिवसे सुमतिरपि तत्रैवागतः । तत्र राज्ञा सर्वपुष्पाणां संप्रहः कारितः । सा च देवोप- 20

स्थायिका दारिका मालाकारसकाशं गता—प्रयच्छ मे नीलोत्पलानि, देवानर्चनं करिष्यामीति । मालाकार आह—अथ राज्ञा सर्वपुष्पाणि गृहीतानि दीपंकरनगरप्रवेशस्थार्ये । सा कथयति—गच्छत, पुनरपि तत्र पुष्करिण्यां यदि मत्पुष्पैर्नीलोत्पलपद्ममनुद्धृतमासाधेत । तत्र पुष्कि-रिण्यां सुमतेः पुष्पानुभावात् सप्त नीलपद्मानि प्रादुर्भूतानि । यतः स मालाकारो गतः, स तानि पश्यति । दृष्ट्वा च दारिकया मालाकारस्योक्तम्—उद्धरैतानि पद्मानि । मालाकारः 25

कथयति—नाहमुद्धरिष्यामि । राजकुलान्ममोपाळम्भो भविष्यति । यतः सा कथयति—न । त्वया सर्वपुष्पाण्युद्धृत्य राज्ञः पूर्वं दत्तान्येव । मालाकार आह—दत्तानि । यतः सा दारिका कथयति—मदीयैः पुष्पैरैतानि प्रादुर्भूतानि, प्रयच्छोद्धृतानि मम । मालाकारः कथयति—कथमेतानि प्रवेशकानि भविष्यन्त्यसंविदितं राजकुलस्य ? दारिका आह—उद्धरतु मवान् । अहमुदककुम्भे प्रक्षिप्तं प्रवेशयिष्यामि । तेन मालाकारेणैव श्रुत्वा तस्या दारिकायास्तान्युद्धृत्य 30

अनुप्रदत्तानि । सा तानि गृहीत्वा उदककुम्भे प्रक्षिप्य तत्कुम्भमुदकस्य पूरयित्वा अविष्टानं गता प्रस्थिता । स च सुमतिस्तस्यानमनुसंप्राप्तः । तस्यैतदभवत्—कथमहं बुद्धं भगवन्तं -

परिनिर्वृताः । सप्ताहपरिनिर्वृतस्य शासनमन्तर्हितम् । स च श्रेष्ठी संसिद्धयानपात्रेण देवता-
 मानुष्यपरिगृहीतेन तस्मान्महासमुद्रात् तीर्णः । उत्तीर्य च तं भाण्डं शकटैरुष्ट्रैर्गोभिर्दिग्भैश्च
 चोत्क्षिप्य अनुपूर्वेण संप्रस्थितः । स च पन्थानं गच्छन् प्रातिपथिकान् पृच्छति—किं भवन्तो
 जानीन् क्षेत्रमावसां राजधान्यां प्रवृत्तिः ? तैरुक्तम्—जानीमः । स कथयति—अस्ति कश्चित्
 ५ क्षेत्रमावसां राजधान्यां क्षेत्रं करो नाम सम्यक्संबुद्धः ? ते कथयन्ति—परिनिर्वृतः स भावान्
 क्षेत्रं करोः सम्यक्संबुद्धः । स च तच्छ्रुत्वा परं खेदमुपगतः । संमूर्छितश्च भूमौ पतितः ।
 तस्माच्च जलामिपेकेण प्रत्यागतप्राणो जीवित उल्लास भूयः पृच्छति—किं भवन्तो जानीन्
 श्रावका अपि तावत्तस्य भगवतस्तिष्ठन्ति ? तैरुक्तम्—तेऽपि वशिनो मिश्रवः परिनिर्वृताः ।
 1० सप्ताहपरिनिर्वृतस्य च बुद्धस्य भगवतः क्षेत्रं करोस्य सम्यक्संबुद्धस्य क्षेत्रेण राज्ञा चैवमन्ये-
 शास्त्रं प्रतिष्ठापितम् । तेन च गत्वा श्रेष्ठिना जनपदाः पृष्टाः । अस्ति भवन्तस्तस्य भगवतो
 बुद्धस्य किंचित् स्तूपं प्रतिष्ठापितम् । तैरुक्तम्—अस्ति, क्षेत्रेण राज्ञा अल्पे शास्त्रं चैव
 प्रतिष्ठापितम् । तस्य एतदभवत्—एतं मया सुवर्णं क्षेत्रं करो सम्यक्संबुद्धं उद्दिश्यामीतम् ।
 स च परिनिर्वृतः । यच्च हमेतेनैव सुवर्णेन तस्यैव भगवतश्चैव महेशास्त्रं कारयेयम् ।
 एवं विचिन्त्य क्षेत्रं राजानं विज्ञापयति—महाराज, इदं मया सुवर्णं क्षेत्रं करो सम्यक्संबुद्धमुद्दि-
 15 श्यामीतम् । स च भगवान् परिनिर्वृतः । इदानीं महाराज यदि व्रतमुजानीयात्, अहमेतेनैव
 सुवर्णेनैतत् तस्य भगवतश्चैव महेशास्त्रं कारयेयम् । स राज्ञा अमिहितः—यथाभिप्रेतं
 कुरु । ततो ब्राह्मणा नगरं प्रति निवासिनः संभूय सर्वे तस्य महाश्रेष्ठिनः सकाशं गत्वा
 कथयन्ति—भो महाश्रेष्ठिन्, यदा क्षेत्रं करो बुद्धो लोकेऽनुत्पन्न आसीत्, तदा वयं लोकस्य
 दक्षिणीया आसन् । यदा उत्पन्नः, तदा दक्षिणीयो जातः । इदानीं तु तस्य परिनिर्वृतस्य
 2० वयमेव दक्षिणीयाः । एतत् सुवर्णमस्माकं गम्यम् । स तेषां कथयति—नाहं शुष्माकमेतत्
 सुवर्णं दास्यामि । ते कथयन्ति—यथस्माकं न दास्यसि, न वयं तव कामकारं दास्यामः ।
 ते ब्राह्मणा बहवः, श्रेष्ठी चाल्पपरिवारः । तेषां तथा व्युत्पन्नतां न लभे तच्चैव यथेष्टितं
 तेन सुवर्णेन कारयितुम् । अथ स श्रेष्ठी राज्ञः सकाशं गत्वा कथयति—महाराज, तच्चैव न
 लभे ब्राह्मणानां सकाशाच्चयामिप्रेतं कारयितुम् । यतोऽस्य राज्ञा स्वपुरुषो दत्तः सहस्रयोषी ।
 25 एवं च राज्ञा स्वपुरुष आहूतः—यथस्य महाश्रेष्ठिनः स्तूपमभिसंस्तुर्वतः कश्चिद्विधत्तं कुर्यात्, स त्वया
 महता दण्डेन शासयितव्यः । एवं देवेति सहस्रयोषी पुरुषो राज्ञः प्रतिशुभं
 3० निर्गतः । निर्गम्य च तान् ब्राह्मणानेवं वदति—शृण्वन्तु भवन्तः, अहं राज्ञस्य महा-
 श्रेष्ठिनः स्वपुरुषो दत्तः—यथस्य स्तूपमभिसंस्तुर्वतः कश्चिद्विधत्तं कुर्यात्, स त्वया
 महता दण्डेन शासयितव्य इति । यदि शूयमत्र किंचिद् विभ्रं करिष्यथ, अहं वो महता
 3५ दण्डेनानुशासयिष्यामि । ते ब्राह्मणाः सहस्रयोषिनः पुरुषस्यैव श्रुत्वा भीताः । यतस्तेन
 महाश्रेष्ठिना संविन्त्य यथैतत् सुवर्णं तत्रैव गर्भसंस्थं स्यात् तथा कर्तव्यमिति तस्य स्तूपस्य
 सर्वैरेव चतुर्भिः पार्श्वैः प्रतिकण्टक्या चत्वारि सोपानानि आरम्भानि कारयितुम् । यच्च-

शिथिलीभवन्ति, जन्मजन्मवैराग्यबद्धास्तदनन्तरं मैत्रचित्तां प्रतिबन्धन्ते, वत्सा दाम्पत्ये
 चित्त्वा मातृभिः संगच्छन्ति, हस्तिनः श्रोशन्ति, अश्वा हेषन्ते, ऋषया गर्जन्ति, शुकसारि-
 काकोकिलजीर्णजीवका मधुरं निकृजन्ति, अनेरितानि वादित्रमाण्डानि मधुरशब्दान्
 निश्चारयन्ति, पेडाकृता अलंकारा मधुरशब्दानिश्चरन्ति, उन्नताः पृथिवीप्रदेशा अवनमन्ति,
 अवनताश्चोन्नमन्ति, अपगतपाषाणशर्करकपालास्तिष्ठन्ति, अन्तरिक्षादेवता दिव्यान्धुत्पलानि 5
 क्षिपन्ति, पद्मानि कुमुदानि पुण्डरीकान्यगुरुचूर्णानि चन्दनचूर्णानि तगरचूर्णानि तमाल-
 पत्राणि दिव्यानि मान्दारवाणि पुष्पाणि क्षिपन्ति, पूर्वो दिग्भाग उन्नमति पश्चिमोऽवनमति,
 पश्चिम उन्नमति पूर्वोऽवनमति, दक्षिण उन्नमत्युत्तरोऽवनमति, उत्तर उन्नमति दक्षिणोऽव-
 नमति, मध्य उन्नमत्यन्तोऽवनमति, अन्त उन्नमति मध्योऽवनमति । तत्र च दीपावर्णां
 राजधान्यामनेकानि प्राणिशतसहस्राणि पुष्पैर्धूपैर्गन्धैश्च कारां कुर्वन्ति । तेऽपि च सुमतिश्च 10
 दारिका च येन दीपंकरः सम्यक्संबुद्धस्तेनानुगच्छन्ति पद्मानि गृह्य । ते च तत्र महाजन-
 कायेन पूजार्थं संपरिवृतस्य भगवत उपश्लेषं न लभन्ते । भगवान् संलक्षयति—बहुतरं
 सुमतिर्माणवोऽस्मान्महाजनकायात् पुष्पप्रसवं करिष्यति इति । भवा महतीं तुमुलां वातवृष्टि-
 मभिनिर्मिणोति । यतस्तेन जनकायेनावकाशो दत्तः । लब्धावकाशश्च सुमतिर्माणवो
 भगवन्तमस्तेचनकदर्शनं दृष्ट्वा अतीव प्रसादजातः । प्रसादजातेन च तानि पञ्च पद्मानि 15
 भगवतः क्षितानि । तानि च भगवता दीपंकरेण सम्यक्संबुद्धेन तथा अधिष्ठितानि, यथा
 शकटीचक्रमात्राणि वितानं बद्ध्वा व्यवस्थितानि । गच्छतोऽनुगच्छन्ति, तिष्ठतोऽनुतिष्ठन्ति ।
 तथा दृष्ट्वा तथा दारिकया प्रसादजातया द्वौ पद्मौ भगवतः क्षितौ । तौ चापि भगवता
 तथा अधिष्ठितौ यथा शकटीचक्रमात्रौ कर्णसमीपे वितानं बद्ध्वा व्यवस्थितौ । तत्र च प्रदेशे
 तुमुलेन वातवर्षेण कर्दमो जातः । पश्चात् सुमतिर्माणवो बुद्धं भगवन्तं सकर्दमं पृथिवीप्रदेश- 20
 मुपगतः । तस्मिन् सकर्दमे पृथिवीप्रदेशे जातं संतीर्य भगवतः पुरतो गाथां भाषते—

यदि बुद्धो भविष्यामि बोधाय बुधबोधन ।

आक्रमिष्यसि मे पञ्चां जटां जन्मजरान्तकाम् ॥ ३ ॥

ततस्तेन दीपंकरेण सम्यक्संबुद्धेन तस्य सुमतेर्माणवस्य जटामु पादौ व्यवस्थापितौ ।
 तस्य च सुमतेः पृष्ठतोऽनुबद्ध एव मतिर्माणवस्तिष्ठति । तेन कुपितेनाभिहितं भगवतो दीपं- 25
 करस्य—पश्य तावद्भो, अनेन दीपंकरेण सम्यक्संबुद्धेनास्य सुमतेर्माणवस्य तिरस्कां यथा
 पद्मथां जटा अवष्टब्धाः । पश्चात् दीपंकरेण सम्यक्संबुद्धेन सुमतिर्माणवो व्याकृतः—

भविष्यसि त्वं नृमबाहिमुक्तो

मुक्तो विमुक्तोऽकस्मिन्नाय शास्ता ।

शाक्यात्मजः शाक्यमुनीति नाम्ना

त्रिलोकसारो जगतः प्रदीपः ॥ ४ ॥

भगवानाह—योऽसौ अतीतेऽब्जनि श्रेष्ठी अमृत, अहमेव स तस्मिन् समये बोधि-
सत्त्वचर्या वर्तमि । योऽसौ सहस्रपयोवी, एष एव धर्मरुचिस्तेन कालेन तेन समयेन ।
इदं मम प्रथमेऽसंख्येये एतस्य धर्मरुचेर्दर्शनम् । तत्संघाय कथयामि—चिरस्य धर्मरुचे ।
यतो धर्मरुचिराङ्गायाह—चिरस्य भगवन् ॥

द्वितीये दीपकरो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उत्पन्नो विधाचरणसम्यक्संबुद्धः सुगतो
लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च बुद्धो भगवान् । अथ दीपकरः
सम्यक्संबुद्धो जनपदेषु चारिकां चरन् द्वीपावतीं राजधानीमनुप्राप्तः । द्वीपावत्यां राजधान्यां
द्वीपो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजन-
मनुष्यं च । तत्र दीपेन राज्ञा दीपकरः सम्यक्संबुद्धः सामिसंस्कारेण नगरप्रवेशेनोपनि-
मज्जितः । तस्य च दीपस्य राज्ञो वासवो नाम सामन्तराजोऽमृत । तेन तस्य दूतोऽनुप्रेषितः—
आगच्छ, इह मया दीपकरः सम्यक्संबुद्धः सामिसंस्कारेण नगरप्रवेशेनोपनिमज्जितः । तस्य
पूजां करिष्याम इति । तदा च वासवेन राज्ञा द्वादशवर्षाणि यज्ञमिष्ट्या यज्ञावसाने राज्ञा
पञ्च महाप्रदानानि व्यवस्थापितानि, तद्यथा—सौवर्णिकं दण्डकमण्डलु, सौवर्णी सपत्नी,
चतुरङ्गमयी शय्या, पञ्च कार्पापणशतानि, कन्या च सर्वालंकारविभूषिता । तेन खलु
समयेन अन्येषु जनपदेषु द्वौ माणवकौ प्रतिवसतः । तान्यां चोपाध्यायसकाशाद्देवाव्ययनं
कृतम् । धर्मता आचार्यस्याचार्यधनमुपाध्यायस्योपाध्यायधनं प्रदेयमिति ज्ञात्वा चिन्तयतः ।
तान्यां च श्रुतं वासवेन राज्ञा पञ्च महाप्रदानानि यज्ञावसाने समुदानीतानि, यो ब्राह्मणः
स्वाध्यायसंपन्नो भविष्यति स लप्स्यतीति । तयोरेतदभवत्—गच्छावस्तत्र, तं प्रदानं
प्रतिगृहीतवः । कोऽस्माकं तत्र बहुश्रुततमो वा स्वाध्यायतमो भविष्यतीति संचिन्त्य येन
वासवस्य राज्ञो महानगरं तेन संप्रस्थितौ । तस्य च राज्ञो देवतया आरोचितम् । यौ एतौ
द्वौ माणवकौ आगच्छतः सुमतिश्च मतिश्च, अनयोर्द्वयोः सुमतेरेतद्वदानं दद । यदेवं
महाराज त्वया द्वादश वर्षाणि यज्ञ इष्टः, अस्मात् पुण्यफलान्महत्तमपदस्य सुमतेर्मणवकस्य
महाप्रदानं दास्यसि । स राजा संलक्षयति—नूनमेतौ महात्मानौ येषामर्थाय देवता अप्या-
रोचयन्ति । यतोऽसौ राजा पश्यति माणवकौ दूरत एवागच्छन्तौ प्रासादिकौ अभिरूपौ ।
तौ च गत्वा तत्र यज्ञे ब्राह्मणपङ्क्तिषु प्रवृत्तेषु आसनेषु अप्रासनमभिरुद्धावस्थितौ । यतो
राजा वासवसौ दृष्ट्वा एवं चिन्तयति—योऽसौ सुमतिर्नाम मम देवतारोचितः, स एव
भविष्यति । स राजा तमप्रासनमुपगम्य सुमतिं माणवं पृच्छति—भवान् सुमतिः ?
तेनोक्तम्—अहम् । यतो राजा वासवः सुमतिं माणवमप्रासने भोजयित्वा पञ्च प्रदानानि
प्रयच्छति । सुमतिर्मणवश्चत्वारि महाप्रदानानि गृह्णाति दण्डकमण्डलुप्रभृतीनि, एकं
कन्याप्रदानं न प्रतिगृह्णाति । स कथयति—अहं ब्रह्मचारी । यतः सा कन्या सुमतिं माणवं
प्रासादिकमभिरूपं दृष्ट्वा लुब्धा जेहोत्यन्ना, तं सुमतिं माणवमेवमाह—प्रतिगृह्ण मां ब्राह्मण ।
स कथयति—न शक्यं मया प्रतिगृहीतम् । यतः सा कन्या राज्ञा प्रदानबुद्ध्या परिलज्जा

एतद्वितीयेऽसंख्येये अस्य च धर्मरुचेर्मम च दर्शनं यदहं संघाय कथयामि—चिरस्य धर्मरुचे,
सुचिरस्य धर्मरुचे ॥

तस्मादप्यर्वाक् तृतीयेऽसंख्येये ऋकुच्छन्दो नाम सम्यक्संखुद्धो लोक उत्पन्नो विद्या-
चरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारयिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् ।
तस्यां च राजधान्यामन्यतरो महाभेष्टी प्रतिवसति । तेन च सदृशात् कुलात् कलत्रमानीतम् ।
स च कलत्रसहायः श्रीढति रमते परिचारयति । तस्य श्रीढतो रममाणस्य परिचारयतः
पुत्रो जातः । स च गृहपतिः श्राद्धः । तस्य चार्हन् मिष्ठुः कुलाववादकोऽस्ति । स च
गृहपतिस्तां पत्नीमेवमाह—जातोऽस्माकं ऋणधरो धनहरः । गच्छाम्यहमिदानीं मग्ने वणि-
ग्धर्माणां देशान्तरं भाण्डमादाय । स च वणिग्लोकेनाहुतो दूरतरं गतो भाण्डमादाय । यतोऽस्य
न भूयश्चिरमप्यागच्छति । स च दारकः कालान्तरेण महान् संवृत्तोऽभिरूपो दर्शनीयः ।
प्रासादिकः । ततोऽसौ मातरं पृच्छति—अम्ब, किमस्माकं कुलार्थागतं कर्म ? सा कथयति—
वत्स, पिता तव आपणं बाहयन्नासीत् । ततः स दारक आपणमारब्धो बाहयितुम् । सा च
माता अस्य केशैर्बाध्यमाना चिन्तयितुं प्रवृत्ता—क उपायः स्यात् यदहं केशान् विनोद-
येयम्, न च मे कश्चिज्जानीयात् ? तया संचिन्तयैवमध्यवसितम्—एवमेव पुत्रकामहेतोस्तथा
परिचरामि, यथा अनेनैव मे सार्धं रोगविनोदकं भवति, नैव खजनस्य शङ्का भविष्यति ।
ततस्तया वृद्धयुवती आहूय भोजयित्वा द्विः त्रिः पञ्चान्वेन पटेनाच्छादिता । तस्याः सा
वृद्धा कथयति—केन कार्येणैव ममानुप्रसादादिना उपक्रमेणानुप्रवृत्तिं करोषि ? सा तस्या
वृद्धाया विशस्ता भूत्वा एवमाह—अम्ब, शृणु विज्ञाप्यम् । केशैरस्तीव्र बाधे, प्रियतां ममोत्पाप
मनुष्यान्वेषणं कुरु, योऽन्यन्तर एव स्यात् न च शङ्कनीयो जनस्य । वृद्धा कथयति—नेह गृहे
तथाविधो मनुष्यः संविषते, नापि प्रणयवान् कश्चित् प्रविशति, यो जनस्याशङ्कनीयो
भवेत् । कतमः स मनुष्यो भविष्यति यस्याहं वक्ष्यामि ? ततः सा वणिक्पत्नी तस्या वृद्धायाः
कथयति—यद्यन्यो मनुष्य एवंविधोपक्रमयुक्तो नास्ति, एष एव मे पुत्रो भवति, नैव लोकस्य
शङ्कनीयो भविष्यति । तस्यास्तया वृद्धया अभिहितम्—कथं नु पुत्रेण सार्धं रतिक्रीडां गमि-
ष्यसि ? युक्तं स्यादन्येन मनुष्येण सार्धं रतिक्रीडामनुभवितुम् । ततः सा वणिक्पत्नी कथयति—
यद्यन्योऽन्यन्तरो मनुष्यो न संविषते, भवतु एष एव मे पुत्रः । तया वृद्धया अभिहितम्—
यथेष्टितं कुरु । ततः सा वृद्धयुवती तस्य वणिजः पुत्रस्यैवागम्य पृच्छति—वत्स, तरुणोऽसि
रूपवांश्च । किं प्रतिष्ठितोऽस्यार्थेन ? तेन तस्या अभिहितम्—किमेतत् ? ततः सा वृद्धा
कथयति—भवानेवमभिरूपश्च युवा च अस्मिन् वयसि तरुणयुवस्या सार्धं शोभेयाः श्रीढन्
रम्भं परिचारयन् । किमेव काममोगपरिहीनस्तिष्ठसि ? वणिग्दारकस्तं श्रुत्वा कञ्चान्यपत्राप्य-
संकीर्णचेतास्तस्या वृद्धायास्तद्वचनं नाभिवासयति । ततः सा वृद्धा एवं द्विरपि त्रिरपि तस्य
दारकस्य कथयति—तरुणयुवतिस्तवार्थं केशैर्बाध्यते । स वणिग्दारको द्विरपि त्रिरप्युच्यमान-
स्तस्या वृद्धायाः कथयति—अम्ब, किं तस्यास्तारुणयुवत्याः संनिमिचे किञ्चिदभिहितम् ? ततः

दृक् न पूजयामि ! स माळाकारगृहाण्यन्वाहिण्डति सर्वपुण्यान्वेषणपरः, न च किंचि-
देकपुष्पमासादयति । पश्चाद्वाह्नेनाधिष्ठानानिर्गम्य आरामेणारामं पुष्पाणि पर्येषमाणः
पर्यटति, न चैकपुष्पमासादयति । अथ पर्यटमानस्तद्बुधानं संप्राप्तः । सा च दारिका तस्मा-
द्बुधानात् तस्य सुमतेर्मणवस्थाभिमुखमागता । यतः पुण्यानुभावेन तानि नीलपद्मानि तस्मा-
द्बुदककुम्भादभ्युद्गतानि । यतस्तानि सुमतिर्दृष्ट्वा तस्या दारिकायाः कथयति—प्रयच्छ मेतानि
पद्मानि । मत्सकाशादेर्षा निष्कयं पञ्चकार्षापणशतं गृहाण । सा दारिका तस्य सुमतेः
कथयति—तदा नेच्छसि मां प्रतिगृहीतुम् । इदानीं मां पद्मानि याचसे । नाहं दास्यामि ।
एवमुत्त्वा तं सुमतिं माणवमुवाच—किमेभिः करिष्यसि ? सुमतिराह—बुद्धं भगवन्तमर्च-
यिष्यामि । पश्चाद्दारिका कथयति—किं मम कार्षापणैः क्लृप्तम् ? एवम्बुद्धं बुद्धाय दाये, यदि
10 त्वमेवं प्रणिधानं प्रदानफलेन ममापि जालां जालां पत्नीमिच्छसि, अस्य दानस्य प्रदानकाले
यथेवं प्रणिधानं करोषि—जालां जालां मम भार्या स्यादिति । सुमतिराह—वयं दानाभिरताः
स्वगर्भरूपपरित्यागं स्वमांसपरित्यागं च कुर्मः । ततः सा दारिका सुमतेः कथयति—त्वमेवं
प्रणिधानं कुरु, पश्चाद्येनाभ्यर्थयसे, तस्य मामनुग्रह्यच्छेयाः । एवमुक्ते तया दारिकया तस्य
सुमतेः पञ्च पद्मान्यनुप्रदानानि, आत्मना द्वे गृहीते । गार्था च मापते—

15

प्रणिधानं यत्र कुर्यात्स्वं बुद्धमासाद्य नायकम् ।

तत्र तेऽहं भवेत् पत्नी नित्यं सहस्रमर्चचरिणी ॥ २ ॥

तेन राज्ञा तत्र सर्वमपगतपाषाणशर्करकपाळं कारितमुच्छ्रितध्वजपताकातोरणमासुक्त-
पट्टदामं गन्धोदकचूर्णपरिषिक्तम् । नगरद्वारादारम्य यावच्च विहरो यावच्च नगरमेतदन्तर-
मपगतपाषाणशर्करकपाळं कारितमुच्छ्रितध्वजपताकातोरणमासुक्तपट्टदामं गन्धोदकचूर्णपरि-
20 षिक्तम् । स च राजा शतशलाकं छत्रं गृहीत्वा दीपंकरस्य सम्यक्संबुद्धस्य प्रत्युद्गतः ।
एवमेवाम्बालाः । एवमेव वासवो राजा अम्बालैः सह प्रत्युद्गतः । दीपो राजा भगवतो बुद्धस्य
पादयोर्निपत्य विज्ञापयति—भगवन्, अधिष्ठानं प्रविश । यतः स भगवान् भिक्षुसंघपुरस्कृतो-
ऽधिष्ठानप्रवेशाभिमुखः संप्रस्थितः । स च राजा दीपः शतशलाकं छत्रं दीपंकरस्य सम्प-
क्संबुद्धस्य धारयति । तथैवाम्बालाः, वासवो राजा अम्बालसहायः । भगवता ऋद्ध्या तथा
25 अधिष्ठितं यथा एकैकः संलक्षयति—अहं भगवतश्छत्रं धारयामीति । अथ भगवतापाविषया
शोभया जनमभ्यमनुप्राप्तः । तत्र भगवता सामिसंस्कार इन्द्रकीले पादो व्यवस्थापितः ।
यदैव भगवता इन्द्रकीले पादो व्यवस्थापितः, तदैव समनन्तरकालं पृथिवी षड्विकारं
प्रकम्पिता—चलित्वा प्रचलित्वा संप्रचलित्वा, वेधिता प्रवेधिता संप्रवेधिता । धर्मा च
बुद्धानां भगवता यदेन्द्रकीले सामिसंस्कारेण पादो व्यवस्थापयन्ति, चित्राण्याश्चर्याप्यहृत-
30 धर्माः प्रादुर्भवन्ति—उन्मत्ताः खचित्तं प्रतिबभूवन्ते, अन्धाश्चक्षुर्वि प्रतिबभूवन्ते, बधिराः
श्रोत्रध्रुवणसमर्था भवन्ति, मूढाः प्रव्याह्वरणसमर्था भवन्ति, पद्मवो गमनसमर्था भवन्ति,
मूढा गर्भिणीनां स्त्रीणां गर्भा अलुलोमीभवन्ति, इतिनिगडबद्धानां च सत्त्वानां बन्धनानि

भवति, एवमेव मातृग्रामः । तीर्थसमोऽपि च मातृग्रामः । यत्रैव हि तीर्थं पिता ज्ञाति, पुत्रोऽपि तस्मिन् ज्ञाति, न च तीर्थं पुत्रस्य ज्ञायतो दोषकारकं भवति । एवमेव मातृग्रामः । अपि च प्रह्मन्तेषु जनपदेषु धर्मतैवैषा यस्यामेव पिता असद्वर्मेणाभिगच्छति, तामेव पुत्रोऽप्यभिगच्छति । एवमसौ वणिगदारको मात्रा बहुविधैरनुययचनैर्विनीतशोकस्तया मात्रा तस्मिन् पातकेऽसद्वर्मे पुनः पुनरतीव संजातरागः प्रवृत्तः । तेन च श्रेष्ठिना गृहे लेख्योऽनुप्रेषितः । भद्रे, धीरोर्षित- 5 महोत्साहा भवस्व । अहमपि लेखानुपदमेवगमिष्ये । सा वणिक्पत्नी तयाविधं लेखार्थं श्रुत्वा वैमनस्यजाता चिन्तयितुं प्रवृत्ता—महान्तं कालं मम तस्यागमनमुदीक्षमाणायाः । तदा नागतः । इदानीं मया एवंविधेनोपक्रमेण पुत्रं च परिचरित्वा स चागमिष्यति । क उपायः स्यात् यदहं तमिहासंप्राप्तमेव जीवितात् व्यपरोपयेयम् ? इति संचिन्त्य तं पुत्रमाहूय कथयति—पित्रा ते लेख्योऽनुप्रेषितः आगमिष्यतीति । जानसेऽस्माभिरिदानीं किं करणीय- 10 मिति ? गच्छस्व, पितरमसंप्राप्तमेव वातय । स कथयति—कथमहं पितरं वातयिष्ये ? यदा असौ न प्रसह्ये पितृवधं कर्तुम्, तदा तथा मात्रा भूयोऽनुवृत्तिवचनैरमिहितः—तस्यानुवृत्तिवचनैरुच्यमानस्य कामेषु संरक्तस्याध्यवसायो जातः पितृवधं प्रति । कामान् खलु प्रतिसेवतो न हि किञ्चित् पापकं कर्माकरणीयमिति वदामि । ततस्तेनोक्तम्—केनोपयेन वातयामि ? तथा अमिहितम्—अहमेवोपायं संविधास्ये । इत्युक्त्वा विषमादाय समितायां 15 मिश्रयित्वा मण्डिलकान् पक्त्वा अन्येऽपि च निर्विषाः पक्काः । यतस्तं दारकमाहूय कथयति—गच्छस्व । अमी सविषा मण्डिलका निर्विषाश्च । गृह्य पितृसकाशं गत्वा च तस्य विषस्तस्यैकत्र शुद्धत एतान् सविषान् मण्डिलकान् प्रयच्छस्व, आत्मना च निर्विषान् भक्षय । ततः स दारकस्तेन लेखवाहिकमनुष्येण सार्धं तान् मण्डिलकान् गृह्य गतः पितृसकाशम् । आगम्य पिता अस्य अतीव तं पुत्रं दृष्ट्वा अभिरूपप्राप्तादिकं महेशाख्यं प्रमोदं प्रातः । सखासखं 20 पृष्ट्वा तेषां वणिजामाख्याति—अयं भवन्तोऽस्माकं पुत्रः । यदा तेन दारकेण संलक्षितं सर्वत्र अहमनेन पित्रा प्रतिसंवेदित इति, ततस्तं पितरमाह—तात, अम्बया मण्डिलकाः प्रहेणकमनुप्रेषितम् । तत्तातः परिशुद्धम् । पश्चात्तेन पित्रा सार्वभेकफलायां शुद्धता तस्य पितुः सविषा मण्डिलका दत्ताः, आत्मना निर्विषाः प्रमक्षिताः । यतोऽस्य पिता तान् सविषान् मण्डिलकान् भक्षयित्वा मृतः । तस्य च पितुः कालधर्मणा युक्तस्य च दारको 25 न केनचित् पापकं कर्म कुर्वाणोऽमिश्रङ्कितो वा प्रतिसंवेदितो वा । पश्चात्तैरिष्ट-क्षिण्वसुद्धिर्वणिग्भिः शोचयित्वा यच्चु किञ्चित्तस्य वणिजो भाण्डमासीद्विरण्यसुवर्णं वा, तत्तस्य दारकस्य दत्तम् । स दारकस्तं भाण्डं हिरण्यसुवर्णं पैतृकं गृह्य स्वगृहमनुप्रातः । तस्य च गतस्य स्वगृहं सा माता प्रच्छन्नासद्वर्मेण तं पुत्रं परिचरमाणा रतिं नाभिगच्छति, अनभिरतरूपा च तं पुत्रं वदति—वियत्कालं वयमेवं 30 प्रच्छन्नेन क्रमेण रतिश्रीढामनुभवविषयः ? यन्मु वयमस्मादेशादन्यदेशान्तरं गत्वा प्रकाश-क्रमेण निःशङ्का भूत्वा जायापतीति विख्यातधर्माणः सुखं प्रतिवसेम । ततस्तौ गृहं त्यक्त्वा

यदा च स सुमतिर्माणवो दीपकरेण सम्यक्संबुद्धेन व्याकृतः, तत्समकालमेव वैद्या-
यसं सप्ततालान्म्युन्नतः । ताश्चास्य जटाः शीर्णाः, अन्याः प्रविशिष्टतरा जटाः प्रादुर्भूताः ।
स वैद्यायसस्यो महता जनकायेन दृष्टः । दृष्ट्वा च प्रणिधानं कृतम्-यदा अनेनानुपरिज्ञान-
मधिगतं भवेत्, तदास्य वयं श्रावका भवेम । सापि च दारिका प्रणिधानं करोति-

६

प्रणिधि यत्र कुर्यात्सवं बुद्धमासाद्य नायकम् ।

तत्र तेऽहं भवेत्पत्नीं निर्लं सहघर्मचारिणी ॥ ५ ॥

यदा भवसि संबुद्धो लोके ज्येष्ठविनायकः ।

श्राविका ते भविष्यामि तस्मिन् काले उपस्थिते ॥ ६ ॥

खगस्थं माणवं दृष्ट्वा सहस्राणि शतानि च ।

१०

श्रावकत्वं प्रार्थयन्ते सर्वे तत्र ह्यनागते ॥ ७ ॥

यदा भवसि संबुद्धो लोके ज्येष्ठविनायकः ।

श्रावकास्ते भविष्यामस्तस्मिन् काले ह्युपस्थिते ॥ ८ ॥

१२३३

यदा च सुमतिर्माणवो दीपकरेण सम्यक्संबुद्धेन व्याकृतः, तदास्य दीपेन राज्ञा
जटा गृहीताः । वासवो राजा कथयति-ममैता जटा अनुप्रयच्छ । ततस्तस्य दीपेन राज्ञा
१५ अनुप्रदत्ताः । तेन गृहीत्वा गणिताः अशीतिर्वालसहस्राणि । तस्य राज्ञोऽमासाः कथयन्ति-
देव, अस्माकमेकैकं बालमनुप्रयच्छ । वयमेषां चैस्त्वानि करिष्यामः । तेन राज्ञा तेषां
श्रुत्वानामेकैको बालो दत्तः । तैरमालैः खके विजिते गत्वा चैस्त्वानि प्रतिष्ठापितानि । यदा
सुमतिर्माणवोऽनुत्तरायां सम्यक्संबोवौ व्याकृतः, तदा दीपेन राज्ञा वासवेन च राज्ञा
तैरनेकैश्च नैगमजानपदैः सर्वोपकरणैः प्रवारितोऽनागतगुणवैश्वतया । ततः स मतिर्माणव
२० उच्यते-अहमनुत्तरस्यां सम्यक्संबोवौ व्याकृतः-त्वया कुत्र चित्तमुत्पादितम् ? स कथयति-
क्षतोऽहं सुमते माणव । स कथयति-कथं कृत्वा क्षतोऽसि ? ततः स कथयति-यदा त्वं
दीपकरेण सम्यक्संबुद्धेन पङ्कचां जटा अवष्टब्धाः, तदा कुपितेन वाग् निश्चारिता-दीपं-
क्तेण सम्यक्संबुद्धेन श्रोत्रियस्य जटा तिरश्चां यथा पङ्कचामवष्टब्धाः । यतस्तस्य सुमतिः
कथयति-आगच्छस्व, बुद्धस्य भगवतोऽन्तिके प्रव्रजावः । ततस्तौ सुमतिर्मतिश्च दीपकरस्य
२५ सम्यक्संबुद्धस्य प्रवचने प्रव्रजितौ । सुमतिना च प्रव्रज्य त्रीणि पिटकान्यधीतानि, वर्गेण
पर्वत् संगृहीता । स च सुमतिर्माणवश्च्युतः कालगतस्त्युजिते देवनिकाये उपपन्नः । मति-
र्माणवश्च्युतः कालगतो नरकेऽपपन्नः ॥

भगवानाह-योऽसौ वासवो राजामूर्ख तेन कालेन तेन समयेन, स राजा विम्बिसारः ।
यानि तान्यशीतिरमालसहस्राणि तेन कालेन तेन समयेन, तान्येतर्द्धाशीतिर्देवतासहस्राणि ।
३० योऽसौ दीपावतीयको जनकायः, यासौ दारिका, एषैव सा यशोधरा । योऽसौ सुमतिः,
अहमेव तस्मिन् समये बोधिसत्त्वचर्यायां वर्तामि । योऽसौ मतिः, एष एव स धर्मरुचिः ।

द्विरपि त्रिरपि प्रव्रज्यामायाचमानोऽपि भिक्षुभिर्न प्रव्राजितः, तदा अमर्षजातश्चिन्तयितुं प्रवृत्तः—या अपि सर्वसाधारणा प्रव्रज्या, तामहमप्यायाचन्न लभामि । ततस्तेन तस्मिन् विहारे शयितानां भिक्षूणामग्निर्दत्तः । तस्मिन् विहारेऽग्निं दत्त्वा अन्यत्र विहारं गतः । तत्रापि गत्वा भिक्षूणामुपसंक्रम्य प्रव्रज्यामायाचते । तैरपि तथैवानुपूर्वेण पुष्ट्या प्रत्याख्यातः । तत्रापि तेन तथैव प्रतिवृत्तचेतसा अग्निर्दत्तः । तत्रापि विहारे बहवो भिक्षवः शैशवानैश्चाश्च दग्धाः । 8 एवं तस्यानेकान् विहारान् दहतः सर्वत्र शब्दो विसृतः—एवंविधश्चैवंविधश्च पापकर्मकारी पुरुषो भिक्षुम्यः प्रव्रज्यामलभन् विहारान् भिक्षूंश्च दहतीति । स च पुरुषोऽप्यविहारं प्रस्थितः । तत्र च विहारे बोधिसत्त्वजातीयो भिक्षुः प्रतिवसति तृपितः । तेन श्रुतं स एवं दुष्करकर्मकारी पुरुष इहागच्छतीति । यतः स भिक्षुस्तस्य पुरुषस्यासंप्राप्तस्यैव तस्मिन् विहारे प्रत्युद्गतः । स तं पुरुषं समेष कथयति—भद्रमुख, किमेतत् ? यतोऽस्य पुरुषेणोक्तम्—आर्य, 10 प्रव्रज्यां न लभामि । ततस्तेन भिक्षुणा उक्तम्—आगच्छ वस्, अहं ते प्रव्राजयामीति । पश्चात् तेन भिक्षुणा तस्य पुरुषस्य शिरो मुण्डापयित्वा क्वाषायणि वस्त्राणि दत्तानि । पश्चात् स पुरुषः कथयति—आर्य, शिक्षापदानि मेऽनुप्रयच्छ । ततस्तेन भिक्षुणा उक्तः—किं ते शिक्षापदैः प्रयोजनम् ? एवं सर्वकालं वदस्व—नमो बुद्धाय, नमो धर्माय, नमः संघायेति । पश्चात् स भिक्षुस्तस्य पुरुषस्य धर्मदेशनामारब्धः कर्तुम्—स्वमेवंविधश्चैवंविधश्च 15 पापकर्मकारी सत्त्वो यदि कदाचिद्बुद्धशब्दं शृणोषि, स्मृतिं प्रतिक्रमेथाः । अथासौ त्रिपिटो भिक्षुश्च्युतः कालगतो देवेषूपपन्नः । स चापि पुरुषश्च्युतः कालगतो नरकेषूपपन्नः ॥

यतो भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवः ? योऽसौ अतीतेऽप्यनि भिक्षुः त्रिपिट आस, अहमेव स तेन कालेन तेन समयेन । योऽसौ पापकर्मकारी सत्त्वो मातापित्रर्हद्भातकः, एव एव धर्मरुचिः । इदं मम तृतीयेऽसंख्येयेऽस्य धर्मरुचेर्दर्शनम् । तदहं संघाय कथयामि— 20 चिरस्य धर्मरुचे, सुचिरस्य धर्मरुचे, सुचिरचिरस्य धर्मरुचे । यावच्च मया भिक्षवस्त्रिभिः रसंख्येयैः षड्भिः पारमिताभिरन्यैश्च दुष्करघातसहस्रैरनुत्तरा सम्यक्संबोधिः समुदानीता, तावदनेन धर्मरुचिना यङ्मयसा नरकतिर्यङ्मु क्षपितम् ॥

इदमवोचन्नृगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो मापितमम्यनन्दन् ॥

धर्मरुच्यवदानमष्टादशम् ॥

सा वृद्धा कथयति—उक्तं तस्या भया तन्निमित्तम् । तथा मम निमित्ते न प्रतिज्ञातम् । सा च दारिका ह्रीन्मपत्राप्यगृहीता न किञ्चिद्वक्ष्यति । न च शरीरमावृतं करिष्यति । न त्वया तस्या वा अन्वेषणे यत्नः करणीयः । ततस्तेन वणिग्दारकेण तस्या वृद्धया अभिहितम्—कुत्रास्माकं संगतं भविष्यति ? तथा अभिहितम्—मदीये गृहे । तेनोक्तम्—कुत्रावकाशे तव गृहम् ? ततोऽस्य तथा वृद्धया गृहं व्यपदिष्टम् । सा च वृद्धा तस्या वणिक्पत्न्याः सकाशं गत्वा कथयति—इच्छापितः स बोऽयं दारकः । सा कथयति—कुत्रावकाशे संगतं भविष्यति ? मदीये गृहे । स च दारकः कार्याणि कृत्वा गृहं गतः । अनुपूर्वेण मुक्त्वा तस्या मातुः कथयति—गच्छाम्यहम् । वयस्यगृहे खप्ये । ततोऽस्य मात्राप्यनुज्ञातम्—गच्छ । स दारको लब्धानुज्ञातस्या वृद्धया गृहं गतः । तस्य दारकस्य तस्मिन् गृहे गतस्य रतिक्रीडाकालमा-
 १० गम्यमानस्य तिष्ठतो निशिकालमप्रत्यभिज्ञातम् । रूपे काले सा माता अस्य वणिग्दारकस्य तस्मिन्नेव गृहे रतिक्रीडामनुभवनाय तत्रैव गता । गत्वा च तस्मिन् गृहे विकालमव्यर्था विमल्यमाने रूपाकृतौ निर्गूढेनोपचारक्रमेण रतिक्रीडां पुत्रेण सार्धमनुभवितुं प्रवृत्ता पाप-
 केनासङ्गमेण । सा च परिक्षीणार्था राज्ञौ अनुभूतरतिक्रीडा सतमोन्धकारे कालायामेव रजन्त्या-
 मविमल्यमानरूपाकृतौ खगृहं गच्छति । स चापि वणिग्दारको रतिक्रीडामनुभूय प्रमा-
 १५ तायां रजन्त्यां भाण्डावारिं गत्वा कुटुम्बकार्याणि करोति । एवं द्विरपि त्रिरपि । तत्र वृद्धया गृहे रतिक्रीडामनुभवन् च विरकालमेवं वर्तमानेन रतिक्रीडाक्रमेण तस्य दारकस्य सा माता चिन्तयितुं प्रवृत्ता—किमल्कालमन्यद्वह्महमेवमविमल्यमानरूपा रतिक्रीडामनुभविष्यामि । यन्महमस्यैतत् रतिक्रीडाक्रमं तथाविधं क्रमेण संवेदयेयम्, यथा इद्वैव गृहे रतिक्रीडा भवेत् । इति संचिन्त्य तत्रैव वृद्धागृहे गत्वा रतिक्रीडां पुत्रेण सार्धमनुभूय रजन्त्याः क्षणे
 २० सतमोन्धकारकाले तस्य दारकस्योपरिभं प्रावरणं निवस्याल्मनीयां च शिरोचरपट्टिकां लक्ष्म्या खगृहं गता । स च दारकः प्रभातकाले तां पट्टिकां धिरसि मञ्जस्यवतिष्ठन्तीं संपश्यति । आल्मनीयामेवोपरिप्रावरणपोत्रीमलममानस्तत्रैव तां पट्टिकां संलक्ष्य लक्ष्म्या भाण्डावारीं गत्वा युगलमन्यं प्राहृत्य खगृहं गतः । तत्र च गतः संपश्यति तमेवाल्मनीयं प्रावरणं तस्या मातुः धिरसि प्राहृतम् । दृष्ट्वा च तां मातरं पृच्छति—अम्ब, कुतोऽयं तव धिरसि प्रावरणोऽप्यागतः ?
 २५ यतस्तस्या अभिहितम्—अथाप्यहं तवान्मा ! एवं विरकालं तव मया सार्धं कामान् परि-
 मुखतोऽवाप्यहं तव सैवान्मा ! यतः स वणिग्दारकस्तथाविधं मातृवचनमुपश्रुत्य संभ्रुवो विह्वल-
 चेता भूमौ निपतितः । ततस्तस्या स मात्रा षटजलपरिषेकावसितः । स जलपरिषेकाव-
 सिक्तो दारकश्चिरेण कालेन प्रत्यागतप्राणस्तस्या मात्रा समाश्वासयते—किमेवं खेदमुपगतस्त्वय ?
 अस्मदीयं वचनमुपश्रुत्य धीरमला भवस्व । न ते विषादः करणीयः । स दारकस्तस्याः कथ-
 ३० यति—कथमहं खेदं न करिष्यामि संमोहं वा, येन मया एवंविधं पापकं कर्म कृतम् ? ततः
 स तथामिहितः—न ते मनःशूकमस्मिन्नर्थे उत्पादयितव्यम् । पन्थासमो मातृप्राणः । येनैव हि
 यथा पिता गच्छति, पुत्रोऽपि तेनैव गच्छति । न चासौ पन्था पुत्रस्यानुगच्छतो दोषकारको

सत्त्वः । तदस्य वैषय्यार्थं स्यादिति । स तस्या वामकुक्षिं मर्दितुमारब्धः । सं. गर्भो दक्षिणं कुक्षिं गतः । सुभद्रो दक्षिणकुक्षिं मर्दितुमारब्धः । स वामं कुक्षिं गतः । अस्थान-
मेतदनवकाशो यच्चरमभिविकः सत्त्वोऽन्तरादुच्छिद्य कालं करिष्यति अप्राप्ते आश्रयक्षये ।
सा गृहपतिपत्नी कुक्षिणा मृचमानेन विक्रोष्टुमारब्धा । प्रातिवेश्यैः श्रुतम् । ते त्वरितत्वरितं
गताः पृच्छन्ति—भवन्तः, किमियं गृहपतिपत्नी विरौति ? सुभद्रः कथयति—कुक्षिमल्लेषा । ८
नूतनमस्याः प्रसवकाल इति । ते प्रक्रान्ताः । सुभद्रः संलक्षयति—न शन्यमस्या अत्रोपसंक्रमं
कर्तुम् । अरण्यं नयामीति । सा तेनारण्यं नीत्वा तथोपक्रान्ता यथा कालगता । स तां
प्रच्छन्नं गृहमानीय सुहृत्संवन्धिवान्धवानां प्रातिवेशकानां च कथयति—भवन्तः, पत्नी मे
कालगतेति । ते विक्रोष्टमारब्धाः । सा तैर्विक्रोशद्विनीलपीतलोहितावदतैर्वैः शिविका-
मलंकृत्य शीतवनं स्मशानमभिनिर्हता । निर्ग्रन्थैः श्रुतम्—ते हृष्टदुष्टप्रमुदिताश्छत्रपताका 10
उच्छ्रित्वा राजगृहस्य नगरस्य रम्यावीथीचत्वरश्चाटके उपाहिण्डमाना आरोचयन्ति—
शृग्वन्तु भवन्तः । श्रमणेन गौतमेन सुभद्रस्य गृहपतेः पत्नी व्याकृता—पुत्रं जनयिष्यति,
कुलमुद्देशेतयिष्यति, दिव्यमानुषीं श्रियं प्रत्यनुमयिष्यति, मम शासने प्रव्रज्य सर्वेकेशप्रहणा-
दर्हणं साक्षात्करिष्यति । सा च कालगता शीतवनस्मशानमभिनिर्हता । यस्य
तावद्बुधमूलमेव नास्ति, कुतस्तस्य शाखापत्रफलं भविष्यतीति ? अत्रान्तरे नास्ति किञ्चि- 15
हुद्धानां भगवताम्नातमहद्विदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महा-
कारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षणां शमयविषयनाविहारिणां त्रिदमथवस्तुकुश-
लानां चतुरोषोत्तीर्णानां [चतुर्]द्विपादचरणतल्लसुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संप्रहवस्तुषु
दीर्घात्रकृतपरिचयानां चतुर्ष्वैशारदविशारदानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां
षडङ्गसमन्वागतानां षट्पारमितापरिपूर्णानामसंहतविहारिणां सप्तबोध्यङ्गकुसुमान्ध्यानमध्याङ्ग- 20
मार्गदेशिकानां नवानुपूर्वविहारसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनां दशदिक्समापूर्णयशसां
दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां त्री रात्रेः त्रिदिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोके व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं
प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः
कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्तः, कोऽपायनिष्ठः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्रागभारः, कमहमपाया-
हुद्ध्य खगै मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्याव- 25
रोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अध्वेवातिक्रमेद्भेलां सागरो मकरालयः ।

न तु नैनयवत्सानां बुद्धो वेळामतिक्रमेत् ॥ १ ॥ इति ।

अथ भगवानन्यतरस्मिन् प्रदेशे स्मितकर्षात् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा
भगवन्तः स्मितं प्राविशुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखाभिश्चार्थं 30
काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिग्राह्यगच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं
संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनप्रवीचिर्मुदं निरर्द्धदमटं हृद्वं हृद्वमुत्पलं पथ

- मित्रस्वजनसंबन्धिवर्गानपह्राय पुराणदासीदासकर्मकरास्तत्त्वा यावदर्धजातं हिरण्यमुवर्णं च गृह्य अन्यविषयान्तरं गतौ । तत्र गत्वा जनपदेषु विख्यापयमानौ जायापतिकमिति रति-
 श्रीढामनुभवमानौ व्यवस्थितौ । यावदर्धं मिश्रः केनचित् कालान्तरेण जनपदचारिकां चरन् तमधिष्ठानमनुप्राप्तः । तेन तत्र पिण्डपातम्वाहिण्डता वीर्यां निपद्य अयं वणिग्वर्मणा
 ६ संव्यवहारमाणः स दारको दृष्टः । दृष्ट्वा चारोग्ययित्वा चामिमाभ्योक्तः—मातुस्तो कुशलम् !
 स च दारकस्तमर्हन्तं तथा अभिवदमानमुपश्रुत्य संमिश्रचेताः स्वेन दुःखरितेन कर्मणा
 शङ्कितमनाश्चित्तयितुं प्रवृत्तः । स विचिन्त्य मातृसकाशं गत्वा संवेदयति—यतिरम्यागतः,
 योऽसौ अस्मद्गृहमुपसंक्रामति, एष स इहाधिष्ठाने प्रतिसंवेदयिष्यति एषा अस्य दारकस्य
 मातेति । कथं चेह जायापतिकमिति ख्यातौ । कथमेष शक्यं घातयितुम् ? ततस्तयोः
 १० संचिन्त्य तं गृहमेनमुपनिमग्नमित्वा मुञ्चानं घातयामः । ततस्तयोरेवं सचिन्त्य सोऽर्हन्
 भिक्षुरन्तर्गृहमुपनिमग्नमित्वा भोजयितुमारब्धः । स दारको गृहशक्तो भूत्वा अर्हन्तं भोज-
 यितुं मात्रा सह निर्जनं गृहं कृत्वा स चार्हद्विभ्रुर्मुत्तवा तस्माद्गृहाद्विभ्रवचारक्रमेण प्रति-
 निर्गतः । ततस्तेन दारकेनैनमन्तर्गृहविभ्रवचारक्रममेवेत्य निर्गच्छन्तं परापृथ्वीभूत्वा शरीरे-
 ऽस्य शब्दं निपात्य जीविताद् व्यपरोपयति । कामाश्च लवणोदकसदृशाः । यथा यथा सेव्यन्ति,
 १५ तथा तथा वृष्ट्या वृद्धिसुपयाति । तस्य दारकस्य सा माता तं पुत्रमसद्वर्मेणानुवर्तमाना
 तस्मिन्नेवाधिष्ठाने श्रेष्ठिपुत्रेण सार्धं प्रच्छन्नकामा असद्वर्मेण सकचिच्छा जाता । तस्य
 दारकस्य तथाविध उपक्रमः प्रतिसंविदितः । ततस्तेन तस्य मातुरुक्तम्—अन्व निवर्तस्वेदृशा-
 रोषात् । सा च तस्मिन् श्रेष्ठिपुत्रे संरक्तचिच्छा हिरपि त्रिरप्युच्यमाना न निवर्तते । तत-
 स्तेन निष्कोषमसिं कृत्वा सा माता जीविताङ्गपरोपिता । यदा तस्य ग्रीष्मानन्तर्याणि
 २० परिपूर्णानि, तदा देवताभिर्जनपदेष्वारोचितम्—पाप एष पितृघातकोऽर्हद्घातको मातृ-
 घातकश्च । ग्रीष्मनेनानन्तर्याणि नरककर्मसंवर्तनीयानि कर्माणि कृतान्युपचिन्तानि । तत-
 स्तेनाधिष्ठानजनेन तच्छ्रुत्वा तदधिष्ठानाभिर्वासितः । स यदा निर्वासितस्तस्मादधिष्ठानात्
 तदा चिन्तयितुं प्रवृत्तः—अस्ति चास्य बुद्ध्यासने कश्चिदेवानुनयः ? एवं मनसि
 कृतम्—गच्छामि, इदानीं प्रव्रजामीति । स च विहारं गत्वा मिश्रसकाशमुपसंक्रम्य
 २५ एषं कथयति—आर्य, प्रव्रजेयम् । ततस्तेन मिश्रुणा उक्तम्—मा तावत् पितृघातको-
 ऽसि ! तेन मिश्रमिहितः—अस्ति मया घातितः पिता । ततः पुनः पृष्ठः—मा
 तावन्मातृघातकोऽसि ? तेनोक्तम्—आर्य, घातिता मया माता । स भूयः पृष्ठः—मा तावदर्ध-
 द्वयस्ते कृतः ? ततः स कथयति—अर्हजपि घातितः । ततस्तेन मिश्रुणा अभिहितः—एकैकेन
 एषां कर्मणामाचरणान्न प्रव्रज्याहो भवसि, प्रागेव समस्तानाम् । गच्छ वत्स, नार्हं प्रव्रज-
 ३० यिष्ये । ततः स पुरुषोऽन्यस्य मिश्रोः सकाशमुपसंक्रम्य कथयति—आर्य प्रव्रजेयम् ।
 ततस्तेनापि मिश्रुणा अनुपूर्वेण पृष्ठ्वा प्रत्याख्यातः । ततः पश्चादन्यस्य मिश्रोः सकाशं गतः ।
 तमपि तथैव प्रव्रज्यामायाचते । तेनापि तथा अनुपूर्वक्रमेण पृष्ठ्वा प्रत्याख्यातः । स यदा

नाकस्माच्छ्रवणजलाद्विराजचैर्याः

संखुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति नाथा-

स्तं श्रोतुं सममिच्छन्ति ते जनौघाः ॥ ७ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेतुप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः ८

सम्यक्संखुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । गच्छ आनन्द, मिश्रणामारोचय—तथागतो मिश्रवः
श्मशानचारिकां गन्तुकामः । यो शुष्माकमुत्सहते तथागतेन सार्वं श्मशानचारिकां गन्तुम्,
स चीवरकाणि गृह्णातु । एवं भदन्तेत्यायुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्य मिश्रणामारोचयति—
तथागत आयुष्मन्तः श्मशानचारिकां गन्तुकामः । यो शुष्माकमुत्सहते तथागतेन सार्वं
श्मशानचारिकां गन्तुम्, स चीवरकाणि गृह्णातु । एवमायुष्मन्निति ते मिश्रवः सर्वे संश्रुत्य 10

भगवत्सक्ताश्चमुपगताः । अथ भगवान् दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्तपरिवारो मुक्तो
मुक्तपरिवार आश्वस्त आश्वस्तपरिवारो विनीतो विनीतपरिवारोऽर्हजर्हत्परिवारो वीतरागो
वीतरागपरिवारः प्रासादिकः प्रासादिकपरिवारो वृषभ इव गोगणपरिवृतो गजराज इव कलम-
गणपरिवृतः सिंह इव दंष्ट्रगणपरिवृतो हंसराज इव हंसगणपरिवृतः सुपर्णीव पक्षिगण-
परिवृतो विभ्र इव शिष्यगणपरिवृतः सुवैद्य इवातुरगणपरिवृतः शूर इव योधगणपरिवृतो 15
देशिक इवाभ्यगणपरिवृतः सार्ववाह इव वणिग्गणपरिवृतः श्रेष्ठेव पौरजनपरिवृतः कोट्टराज
इव मन्त्रिगणपरिवृतश्चक्रवर्तीव पुत्रसहस्रपरिवृतश्चन्द्र इव नक्षत्रगणपरिवृतः सूर्य इव रश्मि-
सहस्रपरिवृतो घृतराष्ट्र इव गन्धर्वगणपरिवृतो विरूढक इव कुम्भाण्डगणपरिवृतो धनद इव
यक्षगणपरिवृतो वैमन्त्रिवासासुरगणपरिवृतः शक्र इव त्रिदशगणपरिवृतो ब्रह्मेव ब्रह्मकायिक-
परिवृतः स्तिमित इव जलनिधिः सजल इव जलधरो विभद इव गजपतिः सुदान्तैरिन्द्रियैः 20
रसंक्षोभितेर्यापयप्रचारो द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतोऽशीष्वा चानुव्यङ्ग्यैर्विराजित-
गात्रो व्यामप्रभालंकृतमूर्तिः सूर्यसहस्रातिरेकप्रभो जङ्गम इव रत्नपर्वतः समन्ततो भद्रको
दशभिर्दक्षैश्चतुर्भिर्वैशारदैश्चिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च समन्वागत आज्ञात-
कौण्डिन्याश्चिद्व्याप्यमहानामभद्रिकशारिपुत्रमौहृन्त्यायनकाश्यपयशःपूर्णप्रभृतिमहाश्रावकैः परि-
वृतोऽज्येन च महता मिश्रुसेवेन अनेकैश्च प्राणिशतसहस्रैः शीतवनं महाश्मशानं संप्र- 25
स्थितः । अष्टादशानुशंसा बुद्धचारिकायामिष्यनेकानि देवताशतसहस्राणि भगवतः पृष्ठतः
पृष्ठतोऽनुबद्धानि । शीतवनानुगुणाश्च वायवो वायितुमारब्धाः ॥

राजगृहात् द्वौ बालदारकौ ब्राह्मणदारकः क्षत्रियदारकश्च बहिर्निर्गल्य श्रीढतः ।
तयोः क्षत्रियदारकोऽग्राह्यश्चो ब्राह्मणदारको न तथा । स ब्राह्मणदारकः क्षत्रियदारकस्य
कथयति—वयस्य, भगवता सुमन्त्रस्य गृहपतेः पत्नी व्याकृता—पुत्रं जनयिष्यति, कुलमुद्घोत- 30
यिष्यति, दिव्यमालुपीं श्रियं प्रत्यनुभवयिष्यति, मम शासने प्रव्रज्य सर्वकेशप्रहणादर्हत्वं
साक्षात्करिष्यतीति । सा च मृता कालगता शीतवनं श्मशानं निर्हता—मा ह्येव भगवता
भाषितं वितर्कं स्यादिति । स क्षत्रियदारको गाथां भाषते—

१९ ज्योतिष्कावदानम् ।

बुद्धो भगवान् राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे । राजगृहे नगरे सुमग्नो
 नाम गृहपतिः प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महाभोगः । सोऽस्यै निर्भयेष्वभिप्रसक्तः । तेन
 सद्यंशात् कुळात् कलत्रमानीतम् । स तथा सार्वं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो
 १० रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । भगवान् पूर्वह्नि निवास्य
 पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राविशत् । राजगृहं पिण्डाय चरन् येन सुमग्नस्य
 गृहपतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । अद्राक्षीत् सुमग्नो गृहपतिर्भगवन्तं दूरगदेव । दृष्ट्वा च पुनः
 पत्नीमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवन्तमिदमबोचत्—भगवन्, इयं
 मे पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । किं जनयिष्यतीति । भगवानाह—गृहपते, पुत्रं जनयिष्यति,
 १० कुलमुद्बोद्योतयिष्यति, दिव्यमानुषीं श्रियं प्रत्यनुभवयिष्यति, मम शासने प्रव्रज्य सर्वकेशप्रहाणा-
 दहर्त्स्वं साक्षात्करिष्यति । तेन भगवतः शुचिनः प्रणीतस्य खादनीयभोजनीयस्य पात्रभूरो
 १०३ दत्तः । भगवानारोग्यं इत्युत्त्वा पिण्डपातमादाय प्रक्रान्तः । तस्य नातिदूरे भूरिकस्तिष्ठति ।
 स संलक्षयति—यदयस्माकमेकं भिक्षाकुलम्, तदपि श्रमणो गौतमोऽन्वावर्तयति । गच्छामि,
 पश्यामि किं श्रमणेन गौतमेन व्याकृतमिति । स तत्र गत्वा कथयति—गृहपते, श्रमणो
 १२५ गौतम आगत आसीत् ? आगतः । किं तेन व्याकृतम् ? आर्य, मया तस्य पत्नी दर्शिता—
 किं जनयिष्यति ? स कथयति—पुत्रं जनयिष्यति, कुलमुद्बोद्योतयिष्यति, दिव्यमानुषीं श्रियं
 प्रत्यनुभवयिष्यति, मम शासने प्रव्रज्य सर्वकेशप्रहाणादहर्त्स्वं साक्षात्करिष्यतीति । स भूरिको
 गणित्रे कृतार्थी श्वेतवर्णा गृहीत्वा गणयितुमारब्धः—पश्यति यथा भगवता व्याकृतं तत्सर्वं
 तथैव । स संलक्षयति—यदि अनुसंवर्णयिष्याम्यहम्, गृहपतिर्यस्य मात्रया श्रमणस्य
 २० गौतमस्याभिप्रशंस्यति । तदत्र किञ्चिद् संवर्णयितव्यं किञ्चित् विवर्णयितव्यमिति विदित्वा
 हस्तौ संपरिवर्तयति, मुखं च विमण्डयति । सुमग्नो गृहपतिः कथयति—आर्य, किं हस्तौ
 संपरिवर्तयसि मुखं च विमण्डयसीति ? स कथयति—गृहपते, अत्र किञ्चित् सत्त्वं किञ्चिन्मृपा ।
 आर्य, किं सत्त्वं किं वा मृपा ? गृहपते, यदनेनोक्तं पुत्रं जनयिष्यतीति, इदं सत्त्वं कथयति ।
 कुलमुद्बोद्योतयिष्यतीतीदमपि सत्यम् । अग्रज्योतिरिति संज्ञा । मन्दमाग्यः स सत्त्वो जातमात्र
 २५ एवाग्निना कुलं वक्ष्यति । यद् कथयति—दिव्यमानुषीं श्रियं प्रत्यनुभवयिष्यतीति, इदं मृपा ।
 गृहपते, अस्ति कश्चित् त्वया दृष्टो मनुष्यभूतो दिव्यमानुषीं श्रियं प्रत्यनुभवन् ? यत्कथयति—
 मम शासने प्रव्रजिष्यतीति, इदं सत्यम् । यदा अस्य न भक्तं न वन्नम्, तदा निश्चयेन
 श्रमणस्य गौतमस्यान्तिके प्रव्रजिष्यति । सर्वकेशप्रहाणादहर्त्स्वं साक्षात्करिष्यतीति, इदं मृपा ।
 श्रमणस्यैव तावद्गौतमस्य सर्वकेशप्रहाणादहर्त्स्वं नास्ति, प्रणेवास्य मविष्यतीति । सुमग्नो
 ३० विवादमापन्नः कथयति—आर्य, अत्र मया कथं प्रतिपत्तव्यमिति ? भूरिकः कथयति—
 गृहपते, वयं प्रव्रजिताः क्षमानुशिक्षाः । त्वमेव जानीषे । इत्युत्त्वा प्रक्रान्तः । सुमग्नः
 १०४ संलक्षयति—सर्वथा परित्याज्योऽसौ इति विदित्वा स मैवज्यं दातुमारब्धः । चरममविकोऽसौ

कथमत्र, प्रतिपत्तव्यमिति ? ते कथयन्ति—गृहपते, वयं शमाचक्षिष्वाः, त्वमेव ज्ञास्य-
सीति । स तां पत्नीं चितायामारोप्य ध्यापयितुमारब्धः । तस्याः सर्वः कायो दग्धः
स्थापयित्वा कुक्षिसामन्तकम् । तथासौ कुक्षिः स्फुटितः, पथं प्रादुर्भूतम् । तस्य चोपरि-
पथकर्णिकायां कुमारो निषण्णोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः । तं दृष्ट्वा अनेकानि प्राणि-
शतसङ्घाणि परं विस्मयमुपगतानि । निर्ग्रन्था निपातमदमाना नच (नष्टः) प्रभावाः ६
संवृत्ताः । तत्र भगवान् सुभद्रं गृहपतिमामन्त्रयते—गृहपते, गृहाण कुमारम् । स निर्ग्रन्थानां
मुखमवलोकितुमारब्धः । ते कथयन्ति—गृहपते, यदि प्रज्वलितामेतां चितां प्रवेक्ष्यसि, सर्वेण
सर्वं न भविष्यसीति । स न प्रतिगृह्णाति । तत्र भगवान् जीवकं कुमारभूतमामन्त्रयते—
गृहाण जीवक कुमारकमिति । स संलक्षयति—अस्थानमनवकाशो भगवान् मामस्थाने
नियोक्षयति । गृह्णामीति । तेन निर्विशङ्केन चितां विगाह्य गृहीतः ।

10

विगाहतस्तस्य जिनाङ्गया चितां

प्रतिगृह्णतश्चास्मिन्तं कुमारकम् ।

जिनप्रभावान्महतो हुताशनः

क्षणेन जातो हिमपङ्कशीतलः ॥ १२ ॥

ततो जीवकं कुमारभूतमिदमवोचत्—जीवक, मासि क्षत उपहतो वेति ? स कथयति— 15
राजकुलेऽहं भदन्त जातो राजकुले वृद्धः । नामिजानामि गोशीर्षचन्दनस्यापीदृशं शैलं
यद्भगवता अधिष्ठितायाश्चितायाः । तत्र भगवान् सुभद्रं गृहपतिमामन्त्रयते—गृहाणेदानीं
गृहपते कुमारमिति । स मिथ्यादर्शनविहतः । तथापि न संप्रतिपद्यते । निर्ग्रन्थानामेव मुखं
व्यवलोकयति । ते कथयन्ति—गृहपते, अयं सत्त्वोऽतीव मन्दभाग्यो यो हि नाम सर्वमक्षेणा-
प्यग्निना न दग्धः । किं बह्वना ? यथेवं गृहं प्रवेशयसि, नीयताम् । ते गृहमुत्सादयद् 20
भविष्यसि, त्वं च प्राणैर्वियुज्यस इति । नास्ति आत्मसमं प्रेमेति । तेनासौ न प्रतिगृहीतः ।
तत्र भगवान् राजानं विम्बिसारमामन्त्रयते—गृहाण महाराज कुमारमिति । तेन ससंभवेण
हस्तौ प्रसार्य गृहीतः । ततः समन्ततो निरीक्ष्य कथयति—भगवन्, किं भवतु अस्य
दारकस्य नामेति । भगवानाह—महाराज, यस्मादयं दारको ज्योतिर्मव्याकुलः, तस्माद्भवतु
दारकस्य ज्योतिष्क इति नामेति । तस्य ज्योतिष्क इति नामधेयं व्यवस्थापितम् । ततो 25
भगवता तस्य जनकायस्याश्यानुशयं घातुं प्रकृतिं च ह्यात्वा तादृशी धर्मदेशना कृता, यां
श्रुत्वा बह्विभिः सत्त्वशतैर्महान् विशेषोऽधिगतः । कैश्चिच्छ्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम्, कैश्चित्
सकृदागामिफलम्, कैश्चिदनागामिफलम्, कैश्चित् सर्वैश्वर्यप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्,
कैश्चिदुष्मृतानि कुशलमूलान्युत्पादितानि, कैश्चिन्मूर्धानः, कैश्चित् मृदुमध्याः क्षान्तयः,
कैश्चिन्मृगकबोवौ चित्ताभ्युत्पादितानि, कैश्चित् प्रलेकबोवौ, कैश्चिदनुचरायां सम्यक्संबोधौ, 30
कैश्चिच्छरणगमनानि, कैश्चिच्छिष्यापदानि । यद्भयसा सा पर्वहुदनिष्ठा धर्मप्रवणा संघ-
प्रणमारा व्यवस्थिता । ज्योतिष्को दारको रात्रौ विम्बिसारेण अष्टाम्यो धात्रीम्योऽनुप्रदत्तो

महापद्मं नरकं गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां
कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नव्याः । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्मि-
दन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान् निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं
दृष्ट्वा एवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः
सत्त्वः, अस्यानुभावादस्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नव्या इति । ते निर्मितं चित्तमभिप्रसाद्य
तत्करकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता
भवन्ति । या उपरिष्टाङ्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजकायिकान् देवांस्त्रायस्त्रिदशान् यामास्तुषिता-
भिर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीत्तामा-
नप्रमाणामानामास्वरान् परीत्तशुभानप्रमाणशुभान् शुभकृत्वाननभकान् पुण्यप्रसवान्
बृहत्फलानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिष्टं दुःखं शून्यमनाल्ले-
ख्यद्वेषयन्ति । गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरमभ्वं निष्क्रामत शुज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुम्भरः ॥ २ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्थान्तं करिष्यति ॥ ३ ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्डव भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
समनुगच्छन्ति । भगवत आत्येऽन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रत्नसङ्घसचित्रो

वक्रान्तराभिष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्ता-

दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ४ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदग्रहीणा

बुद्धा जगत्पुत्रमहेतुभूताः ।

नाकारणं शास्त्रमृणाळगौरं

स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ५ ॥

तत्कालं स्वयमविगम्य धीर बुद्धया

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीरामिर्मुनिवृष धार्मिकरुचामभि-

रुपचं व्यपनय संघायं शुभाभिः ॥ ६ ॥

सूत्रं कर्तितम् । शोभनेन कुबिन्देन कार्षापणसहस्रमूल्या यमली वायिता । तया ब्राह्मण उक्तः—ब्राह्मण, अस्या यमल्याः कार्षापणसहस्रं मूल्यम् । गृहीत्वा वीथीं गच्छ । यदि कश्चित् याचति, कार्षापणसहस्रेण दातव्या, नो चेदपत्तनं घोषयित्वा अन्यत्र गन्तव्यमिति । स तां गृहीत्वा वीथीं गतः । न कश्चित् कार्षापणसहस्रेण गृह्णाति । सोऽपत्तनं घोषयित्वा तां यमलीं छत्रदण्डे प्रक्षिप्य सार्धेन सार्धं राजगृहं संप्रस्थितो यावदनुपूर्वेण शुल्कशालामनु- 5 प्रातः । शुल्कशालिकेन सार्धः शुल्कितः । स शुल्कं दत्त्वा संप्रस्थितः । घण्टा रटितुमारब्धा । शौल्कित्वाः कथयन्ति—भवन्तः, यथेयं घण्टा रणति, नूनं सार्धो न निपुणं शुल्कितः । भूयः शुल्कयाम इति । तैरसौ सार्धः पुनः प्रतिनिवर्त्य शुल्कितः । नास्ति किञ्चिदशुल्कितम् । घण्टा रटत्येव । तैरसौ सार्धो भूयः प्रतिनिवर्त्य प्रत्यवेक्षितः । नास्त्येव किञ्चिद् । सार्धिका अवध्यातुमारब्धाः—किं यूयमस्मान् मृषितुकामा येन भूयो भूयः प्रति- 10 निवर्तयिष्यमिति ? तैरसौ सार्धो द्विधा कृत्वा मुक्तः । येषां मध्ये स ब्राह्मणो नास्ति, तेऽतिक्रान्ताः । अन्येषां गच्छतां सा घण्टा तथैव रटितुमारब्धा । तैस्तो पुनः प्रत्यवेक्षिताः । एवं तावत् द्विधाकृताः, यावत् स चैको ब्राह्मणोऽवस्थित इति । स तैर्गृहीतः । स कथयति—प्रत्यवेक्षत यदि मम किञ्चिदस्तीति । तैः सर्वतः प्रत्यवेक्ष्य मुक्तः । सा 15 घण्टा रटत्येव । तैरसौ ब्राह्मणः प्रतिनिवर्त्योक्तः—भो ब्राह्मण कथय, नैव शुल्कं 15 दापयामः । किं तु देवस्यैव सान्निध्यं ज्ञातं भवतीति । कथयति—सत्यं न दापयाम ? न दापयामः । तेन छत्रदण्डादपनीय सा यमली दर्शिता । ते परं विस्मयमापन्नाः—भवन्तः, ईदृशमपि देवस्य सान्निध्यमिति । तैस्तत एकं वक्षमुद्धाट्य देवः प्रावृतः । ब्राह्मणः कथयति—यूयं कथयथ शुल्कं न दापयाम इति । इदानीं सर्वस्वमपहरथ इति । ते कथयन्ति—ब्राह्मण, नास्माभिर्गृहीतम् । अपि देवस्यैतत् सान्निध्यमिति कृत्वा अस्माभिः प्रावृतः । गृहीत्वा 20 गच्छेति । स तं पुनर्गृहीत्वा पुनश्छत्रनादिकायां प्रक्षिप्य प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण राजगृह-मनुप्रातः । स वीथ्यां प्रसार्यावस्थितः । तत्रापि तां न कश्चित् कार्षापणसहस्रेण याचते । स राजगृहमप्यपत्तनं घोषयितुमारब्धः । ज्योतिष्कश्च कुमारो राजकुलान्निष्कस्य हस्तिस्त्वन्धा-मिरुद्धो वीथीमध्येन खगृहं गच्छति । तेन श्रुतम् । स कथयति—भवन्तः, किमर्थं ब्राह्मणो- 25 ऽपत्तनं घोषयति ? शब्दयतैनम् । पृच्छाम इति । स तैः शब्दितः । ज्योतिष्केणोक्तः—भो 25 ब्राह्मण, किमर्थं त्वं अपत्तनं घोषयसि ? गृहपते, अस्या यमल्याः कार्षापणसहस्रं मूल्यम् । न च कश्चिदाचत इति । स कथयति—आनय, पश्यामः । तेनोपदर्शिता । ज्योतिष्कः कथयति—अस्त्येतदेव । किं तु अत्रैकं वक्षं परिरुक्तकम् । एकमपरिरुक्तकम् । यदपरिरुक्तम्, अथ पञ्चकार्षापणस्यतानि मूल्यम् । यत्तु परिरुक्तकम्, अस्यार्धतृतीयानि । ब्राह्मणः कथयति— 30 किमेतदेवं भविष्यति ? ज्योतिष्कः कथयति—ब्राह्मण, तव प्रत्यक्षीकरोमि । पश्येति । तेनासौ 30 अपरिरुक्त उपरिनिहायसा क्षिप्तः । वितानं कृत्वा अवस्थितः । परिरुक्तः क्षिप्तः । क्षिप्त-मात्रक एव पतितः । ब्राह्मणो दृष्ट्वा परं विस्मयमापनः । कथयति—गृहपते, महर्दिकस्त्वं

सचन्द्रतारं प्रपतेदिहाम्बरं

मही सशैला सवना नमो ब्रजेत् ।

महोदधीनामुदकं क्षयं ब्रजे-

न्महर्षयः स्युर्न मृषामिधायिनः ॥ ८ ॥ इति ।

5 स च ब्राह्मणदारकः कथयति-वयस्य, यथेवम्, गच्छामः शीतवनं महाश्मशानं पश्यामः? वयस्य, गच्छामः । तौ संप्रस्थितौ । मगवांश्च राजगृहानिर्गतः । अब्राक्षीत् स क्षत्रियदारको मगवन्तं दूरादेव । दृष्ट्वा च पुनर्गार्थां मापते-

289

अनुद्धतो विगतकुतूहलो मुनि-

र्यथा ब्रजस्लेप जनौघसंवृतः ।

10

निःसंक्षयं परगणवादिमर्दनो

नदस्यते मृगपतिनादमुत्तमम् ॥ ९ ॥

यथा ह्यमी शीतवनोन्मुखोत्सुकाः

प्रवान्ति वाता हिमपङ्कशीतलाः ।

प्रयान्ति नूनं बहवो दिवौकसो

15

निरीक्षितुं शाक्यमुनेर्विकुर्वितम् ॥ १० ॥ इति ।

राज्ञा बिम्बिसारेण श्रुतम्-मगवता सुभद्रस्य गृहपतेः पत्नी व्याकृता-युत्रं जनविष्यति, कुलमुद्घोतयिष्यति, दिव्यमानुषी श्रियं प्रत्यनुभविष्यति, मम शासने प्रव्रज्य सर्वकेशप्रहाणा-दर्हत्वं साक्षात्करिष्यति । सा च मृता कालगता शीतवनं श्मशानमभिनिर्हता । मगवांश्च सश्रावकसंघः शीतवनं संप्रस्थित इति । श्रुत्वा च पुनरस्यैतदभवत्-न मगवान् निरर्थकं 20 शीतवनं गच्छति । नूनं मगवान् सुभद्रस्य गृहपतेः पत्नीमागम्य महद्दिनेयकार्यं कर्तुं कामो भविष्यति । पश्यामीति । सोऽप्यन्तःपुरकुमारामाल्यपौरजानपदपरिदृतो राजगृहानिर्गन्तु-मारब्धः । अब्राक्षीत् स क्षत्रियकुमारको राजानं मागधश्रेष्ठं बिम्बिसारं दूरादेव । दृष्ट्वा च पुनर्गार्थां मापते-

यथा हि श्रेष्ठो मगधाधिपो ह्ययं

25

विनिर्यथौ राजगृहात् सबान्धवः ।

प्रवर्तते मे हृदि निश्चिता मति-

महाजनस्याभ्युदयो भविष्यति ॥ ११ ॥ इति ।

जनकायेन मगवन्तं दृष्ट्वा विवरमनुप्रदत्तम् । मगवान् स्मितोन्मुखो महाजनमभ्यं प्रविष्टः । निर्गन्त्या मगवन्तं स्मितोन्मुखं दृष्ट्वा संलक्षयन्ति-यथा श्रमणो गौतमः स्मितोन्मुखो

270

30 महाजनमभ्यं प्रविष्टः, नूनमयं बोधिसत्त्वो न कालगतः । तैः सुभद्रो गृहपतिरुक्तः-गृहपते, नन्वयं सत्त्वो मन्दभाग्यो न कालगत इति । स कथयति-आर्यं यथेवम्,

आत्माश्रुपातो जात इति । राजा तत्र दिव्यमातुष्या श्रिया उपचर्यमाणः प्रमत्तो न निष्कामति । राजकृत्यानि राजकरणीयानि परिहातुमारब्धानि । अमात्यैरजातशत्रुः कुमारोऽभिभूतः— कुमार, देवो ज्योतिष्कस्य गृहं प्रविश्य प्रमत्तः । गच्छ, निवेदयेति । तेन गत्वा उक्तः— देव, किमत्र प्रविश्यावस्थितः ? अमात्याः कथयन्ति—राजकृत्यानि राजकरणीयानि परिहीयन्त इति । स कथयति—कुमार, न शक्नोषि त्वमेकं दिवसं राज्यं कारयितुम् ? किं देवो जानीते— 5 ममैको दिवसः प्रविष्टस्य ? अथ देवस्य सप्तमो दिवसो वर्तते । राजा ज्योतिष्कस्य मुखं निरीक्ष्य कथयति—कुमार सत्यम् ? देव सत्यम् । सप्तम एव दिवसो वर्तते । कुमार, कथं रात्रिर्नश्यते दिवसो वा ? देव, पुष्पाणां संकोचविकासान्मणीनां ज्वलनाज्वलनयोर्माच्छकुनीनां च कूजनाकूजनात् । सन्ति तानि पुष्पाणि यानि रात्रौ विकसन्ति, दिवा म्लायन्ति ? सन्ति यानि दिवा विकसन्ति रात्रौ म्लायन्ति ? सन्ति ते मणयो ये रात्रौ ज्वलन्ति, न दिवा ? 10 सन्ति ये दिवा ज्वलन्ति, न रात्रौ ? सन्ति ते शकुनयो ये रात्रौ कूजन्ति, न दिवा ? सन्ति ये दिवा कूजन्ति, न रात्रौ ? राजा विस्मयमापन्नः कथयति—कुमार, अवितथवादी भगवान् । यथा त्वं भगवता व्याकृतस्तथैव नान्यथेत्युत्वा ज्योतिष्कगृहात् निष्क्रान्तः । अजातशत्रुकुमारेण ज्योतिष्कसन्तको मणिरपहृत्य दारकस्य हस्ते दत्तः । तेन यत एव गृहीत- स्तत्रैव गत्वावस्थितः । अजातशत्रुः कथयति—दारक, आनय तं मणिं पश्यामीति । स मुष्टिं 15 विधात्र्य कथयति—कुमार, न जाने कुत्र गत इति । स तं ताडयितुमारब्धः । ज्योतिष्कः कथयति—कुमार, किमर्थमेतं ताडयसि ? गृहपते, अहं चौरः, एष महाचौरः । मया त्वदीयो मणिरपहृतः, सोऽप्यनेनापहृत इति । स कथयति—कुमार, न त्वया अपहृतो नाप्यनेन, अपि तु यत एव त्वया गृहीतस्तत्रैव गत्वा अवस्थितः । अपि तु कुमार, स्वकं ते गृहम् । यावद्विभक्तिभिरन्येन वा प्रयोजनं तावद्गृहाण यथासुखमिति । स प्रतिभिनक्तः 20 संलक्षयते—यदा पितुरस्याम्राजा भविष्यामि, तदा ग्रहीष्यामीति । यदा अजातशत्रुणा देव- दत्तविमोहितेन पिता धार्मिको धर्मराजो जीविताद् व्यपरोपितः, स्वयमेव च पदं बद्धा प्रति- छितः, तदा तेन ज्योतिष्कोऽभिहितः—गृहपते, त्वं मम भ्राता भवसि । गृहं भाजयाम इति । स संलक्षयति—येन पिता धार्मिको धर्मराजः प्रघातितः, स मां मर्षयतीति कुत एतत् ? नूनमयं महद्भागच्छतु, कामं प्रयच्छामीति विदित्वा कथयति—देव, विभक्तमेव, 25 किमत्र विभक्त्यम् ? भदीयं गृहभागच्छ, अहं त्वदीयं गृहभागच्छामीति । अजातशत्रुः कथयति—शोभनम् । एवं कुरु । स तस्य गृहं गतः । ज्योतिष्कोऽप्यजातशत्रोर्गृहं गतः । सा श्रीस्तस्माद्गृहान्ताह्विता, यत्र ज्योतिष्कस्तत्रैव गता । एवं यावत् सप्तवारानन्तर्हिता प्रादुर्भूता च । अजातशत्रुः संलक्षयते—एवमपि मया न शक्तिं ज्योतिष्कस्य मणीनपहर्तुम् । अन्यदुपायं करोमि । तेन धूर्तपुरुषाः प्रयुक्ताः—गच्छत, ज्योतिष्कस्य गृहान्मणीनपहरतेति । 30 ते हि शीटावर्तकप्रयोगेनाभिरोद्धमारब्धाः । तेऽन्तःपुरिकया उपरिप्रासादतलगतया दृष्टाः । तया धूर्तधूर्तका इति नादो मुक्तः । ज्योतिष्केण श्रुतम् । तेनाशयतो वाग्भिन्नारिता—तिष्ठन्तु

द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरघात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलघात्रीभ्यां द्वाभ्यां श्रीरुनिकाम्यां घात्री-
भ्याम् । सोऽष्टाभिर्घात्रीभिरुनीयते वर्षते क्षीरेण दन्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेन अन्यै-
श्चोत्तमोत्तमैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्षते हृदस्थमिव पङ्कजम् ॥

तस्य मातुलः पण्यमादाय देशान्तरं गतः । तेन श्रुतं यथा मम भगिनी सत्त्ववती
5 संवृत्ता । सा भगवता व्याकृता—पुत्रं जनयिष्यति, कुलमुद्घोतयिष्यति, दिव्यमानुषीं श्रियं
प्रत्ननुमविष्यति, मम शासने प्रव्रज्य सर्वल्लेशप्रह्मणादर्हत्वं साक्षात्करिष्यतीति । स पण्यं
विसर्षयित्वा प्रतिपण्यमादाय राजगृहमागतः । तेन श्रुतं यथा सा अस्माकं भगिनी काल-
गतेति । श्रुत्वा च पुनः संलक्षयति—भगवता असौ व्याकृता पुत्रं जनयिष्यति, कुलमुद्घोत-
यिष्यति, दिव्यां मातुषीं श्रियं प्रत्ननुमविष्यति, मम शासने प्रव्रज्य सर्वल्लेशप्रह्मणादर्हत्वं
10 साक्षात्करिष्यतीति । मा ह्येव तद्भगवतो भाषितं वितथं स्यात् । तेन तिरःप्रातिवेश्याः
पृष्टाः—श्रुतं मया अस्माकं भगिनी सत्त्ववती संवृत्ता । सा भगवता व्याकृता पुत्रं जनयि-
ष्यति, कुलमुद्घोतयिष्यति, दिव्यमानुषीं श्रियं प्रत्ननुमविष्यति, मम शासने प्रव्रज्य
सर्वल्लेशप्रह्मणादर्हत्वं साक्षात्करिष्यतीति । श्रुत्वा वयं परितुष्टाः । सा च श्रूयते मृता
कालगतेति । मा ह्येव भगवतो भाषितं वितथं स्यादिति । ते गाथां भाषन्ते—

सचन्द्रतारं प्रपतेदिहाम्बरं
मही सशैल्य सवना नमो ब्रजेत् ।
महोदधीनामुदकं क्षयं ब्रजे-
न्महर्षयः स्युर्न मृषामिषायिनः ॥ १३ ॥

न भगवतो भाषितं वितथम् । कथं भगवतो भाषितं वितथं भविष्यति ? किं तु तेन
20 क्षामिनापि अतौ तथा तथा उपक्रान्ता, यथा कालगता । स दारको महर्षिको महासुभावः ।
अग्निना न दग्धः । अद्यापि राजकुले संवर्धते इति । स सुमद्रस्य गृहपतेः सकाशं गत्वा कल-
यति—न युक्तं गृहपते त्वया कृतम् । किं कृतम् ? अस्माकं सत्त्ववती भगिनी त्वया निर्ग्रन्थ-
विप्राहितेन तथा तथा उपक्रान्ता, यथा कालगता । स दारको महर्षिको महासुभावः । अग्निनापि
न दग्धः । अद्यापि राजकुले संवर्धते । तद्गतमेतत् । यदि तावत्कुमारमानयसि, इत्थं
30 कुशलम् । नो चेद्वयं त्वां ज्ञातिमभ्यादुत्क्षिपामः । सत्त्ववानां [सत्त्वोहितानां ?] संकारं
पातयामः, रथ्यावीथीचत्वरश्मज्जाटकेषु चावरणं निश्चारयामः—अस्माकं भगिनी सुभद्रेण गृह-
पतिना प्रघातिता । क्षीघातकोऽयम् । न केनचिदभाषितव्यमिति । राजकुले च तेऽनर्थं
कारयाम इति । स श्रुत्वा व्यथितः । यथैष परिभाषते, नूलभेनं करोमीति निदिष्ट्वा रात्रिः
7 पादयोर्निपत्य कथयति—देव, मम ज्ञातय एवं परिभाषन्ते—यदि तावत् कुमारमानयसीत्थं
30 कुशलम्, नो चेदानयसि, वयं त्वां ज्ञातिमभ्यादुत्क्षिपामः, संकारं पातयामः, रथ्यावीथी-
चत्वरश्मज्जाटकेषु चावरणं निश्चारयामः—अस्माकं भगिनी सुभद्रेण गृहपतिना प्रघातिता ।
क्षीघातकोऽयम् । न केनचिदभाषितव्यमिति । राजकुले च तेऽनर्थं कारयाम इति ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

साम्प्रती प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १५ ॥

भूतपूर्वमिष्व एकनवतिकल्पे विपश्यी नाम शास्त्रा लोके उदपादि तथागतोऽर्हन्
सम्यक्संबुद्धो विचारणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्त्रा देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । द्वाषष्टिमिक्षुसहस्रपरिवारो जनपदचारिकां चरन् बन्धुमतीं राजधानीमनुप्राप्तो ८
बन्धुमत्सां विहरति स्म बन्धुमतीयके दावे । तेन खलु समयेन बन्धुमत्सां राजधान्यां बन्धु-
मान् नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्पीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आक्षीर्णबहुजन-
मनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तत्स्करोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नम् । धार्मिको
धर्मराजा धर्मेण राज्यं कारयति । तस्यानङ्गणो नाम गृहपतिराढ्यो महाघनो महामोगो विस्तीर्ण-
विशालपरिग्रहो वैश्रवणघनसमुदितो वैश्रवणघनप्रतिस्पर्धी । स संबल्यते-बहुशो मया विपश्यी 10
सम्यक्संबुद्धोऽन्तर्गृहे उपनिमन्य भोजितः । न तु कदाचित् त्रैमासीं सर्वोपकरणैः प्रवारितः ।
यत्नवद् विपश्यिनं सम्यक्संबुद्धं त्रैमासीं सर्वोपकरणैः प्रवारयेयम् । इति विदित्वा येन विपश्यी
सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य विपश्यिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा
एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णमनङ्गणं गृहपतिं विपश्यी सम्यक्संबुद्धो धर्म्या कथया
संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य 15
समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् । अथानङ्गणो गृहपतिरुत्थायासनदेकांसमुत्तरासङ्गं
कृत्वा येन विपश्यी सम्यक्संबुद्धस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य विपश्यिनं सम्यक्संबुद्धमिदमवोचत्-अधि-
वासयतु मे भगवान् त्रैमासीं चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रलयमैषज्यपरिष्कारैः सार्वं मिक्षु-
संवेनेति । अधिवासयति विपश्यी सम्यक्संबुद्धोऽनङ्गणस्य गृहपतेस्तूष्णीमावेन । अथानङ्गणो
गृहपतिर्मगवतस्तूष्णीमावेनाधिवासनां विदित्वा विपश्यिनः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा 20
वन्दित्वा उत्थायासनात् प्रक्रान्तः । अथौषीद्वन्धुमान् राजा-विपश्यी सम्यक्संबुद्धो द्वाषष्टि-
मिक्षुसहस्रपरिवारो जनपदचारिकां चरन् बन्धुमतीमनुप्राप्तो बन्धुमत्सां विहरति बन्धुमतीये दावे
इति । श्रुत्वा च पुनरत्येतदभवत्-बहुशो मया भगवानन्तर्गृहे उपनिमन्य भोजितः । न तु
कदाचित् त्रैमासीं सर्वोपकरणैः प्रवारितः । यत्नवद् विपश्यिनं सम्यक्संबुद्धं सर्वोपकरणैः प्रवार-
येयम् । इति विदित्वा येन विपश्यी सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य विपश्यिनः सम्य- 25
क्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णं बन्धुमन्तं राजानं भगवान्
धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या
कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् । अथ बन्धुमान् राजा उत्थायासनादेकांस-
मुत्तरासङ्गं कृत्वा येन विपश्यी सम्यक्संबुद्धस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य विपश्यिनं सम्यक्संबुद्धमिद-
मवोचत्-अधिवासयतु मे भगवान् त्रैमासीं चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रलयमैषज्यपरिष्कारैः 30
सार्वं मिक्षुसंवेन । उपनिमन्त्रितोऽस्मि महाराज त्वत्प्रथमतोऽनङ्गणेन गृहपतिना । अधिवासयतु
भगवान्, अहं तथा करिष्ये यथा अनङ्गणो गृहपतिराज्ञास्यति । सचेत् ते महाराज अनङ्गणो

शीतया वा कर्कटकेन वा गृहीतव्यम् । य एतच्छ्रमणो वा ब्राह्मणो वा महर्षिको वा महा-
 नुभावः ऋद्ध्या गृह्णाति, तस्येदं यथासुखमिति । तीर्थ्याः कस्यमेवोत्थाय तीर्थस्पर्शनं
 गच्छन्ति । तैस्तद् दृष्टम् । दृष्ट्वा च पुनर्ज्योतिष्कस्य गृहपतेः कथयन्ति—गृहपते, किमेत-
 दिति ? तेन तेषां विस्तारेणारोचितम् । ते कथयन्ति—गृहपते, त्वं श्रमणशाक्यपुत्रेणमिप्रसक्तः ।
 ५ ते एवं ग्रहीष्यन्तीत्युत्तवा प्रक्रान्ताः । यावत् स्थविरस्यविरा मिश्रवो राजगृहं
 पिण्डाय प्रविष्टाः । तैर्दृष्ट्वा तैरपि ज्योतिष्को गृहपतिः पृष्टः—किमेतदिति ? तेन तथैव
 विस्तारेण समाख्यातम् । ते कथयन्ति—गृहपते, किं पात्रमात्रस्यार्थायात्मानं संप्रकाशयामः ?
 उक्तं भगवता—प्रच्छन्नकल्याणैर्बो मिश्रवो विहर्तव्यं भूतपापैरित्युत्तवा प्रक्रान्ताः । यावदायु-
 ष्मान् दशवल्ः काश्यपस्तमनुप्राप्तः । स पृच्छति—गृहपते, किमेतदिति ? तेन यथावृत्त-
 १० मारोचितम् । आयुष्मान् दशवल्काश्यपः संलक्षयति—येन मया अनादिकालोपचितं क्लेशगणं
 बान्तं स्वर्गं छर्दितं प्रतिनिसृष्टम्, तं मा गृहपतिस्तीर्थिकसाधारणया ऋद्ध्या आह्वयति ।
 तदस्य मनोरथं पूरयामीति । तेन गजमुजसदृशं बाहुमभिप्रसार्य तत्पात्रं गृहीतम् । स
 तद्गृहीत्वा विहारं गतो भिक्षुमिरुच्यते—स्थविर, कुतस्त्व गौरीर्षचन्दनमयं पात्रमिति ? तेन
 यथावृत्तमारोचितम् । मिश्रवः कथयन्ति—स्थविर, कथ्यते तव पात्रमात्रस्यार्थाय ऋद्धिं विदर्श-
 १५ यितुमिति ? कथयति—आयुष्मन्तः, कस्यतु वा मा वा । कुतमिदानीम् । किं क्रियतामिति ?
 एतत् प्रकरणं मिश्रवो भगवत आरोचयन्ति । भगवानाह—न भिक्षुणा आगारिकस्य
 पुरस्तात् ऋद्धिर्विदर्शयितव्या । दर्शयति, सातिसारो भवति । अपि तु चत्वारि पात्राणि
 सुवर्णमयं रूप्यमयं वैडूर्यमयं स्फटिकमयम् । अपराण्यपि चत्वारि पात्राणि रीतिमयं
 ताम्रमयं कंसमयमभ्रमयं च । तत्र यानि पूर्वकाणि चत्वारि पात्राणि, एतान्यनुपस्थापितानि
 २० नोपस्थापयितव्यानि, उपस्थापितानि विसर्जयितव्यानि । यानि पश्चिमानि चत्वारि पात्राणि,
 एतान्यनुपस्थापितानि नोपस्थापयितव्यानि, उपस्थापितानि तु नैपज्यशरावपरिभोगेन
 परिभोक्तव्यानि । अपि त्वधीष्ठानि ते द्वे पात्रे आयसं शृण्वयम् । यावदपरेण समयेन
 ज्योतिष्कस्य गृहपतेर्दिव्यमानुषी श्रीः प्रादुर्भूता । अन्तरा च राजगृहमन्तरा च चम्पा-
 मन्त्रान्तरे शुल्कशाला । तस्यां शुल्कशालिकः कालगतः । स व्यालयक्षेष्टपुपञः । तेन
 २५ पुत्राणां खमदर्शनं दत्तम्—पुत्राः, यूयमेतस्मिन् स्थाने यक्षस्थानं कारयत । तत्र च वृष्टां
 बद्ध्वा लम्बयत—यः कश्चित् पुण्यमशुल्कयित्वा गमिष्यति, सा वृष्टा तावद्विरविष्यति याव-
 दसौ निवर्त्य शुल्कं दापयितव्यमिति (यिष्यतीति ?) । तैस्तं खमं संवन्निवान्धवानां
 निवेश दिवसतिथिमुद्धृत्य तस्मिन् प्रदेशे यक्षस्थानं कारितम् । तत्र च वृष्टा बद्ध्वा
 लम्बिता ॥

३० चम्पायामन्यतमो ब्राह्मणः । तेन सदृशात् कुलात् कलत्रमानीतम् । सा ब्राह्मणी
 संलक्षयति—अयं ब्राह्मणो यैस्तेरुपायैर्धनोपार्जनं करोति । अहं भक्षयामि । न मम प्रतिरूपं
 यदहमर्किका तिष्ठेयमिति । तया वीथीं गत्वा कर्पासः क्रीतः । तं परिकर्मयित्वा कृत्वा

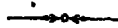
मिति । तेन काष्ठविक्रयोऽनुज्ञातः । अनङ्गणेन गृहपतिना श्रुतम्—राज्ञा काष्ठविक्रयोऽनुज्ञात इति । तेन चित्तं प्रदूष्य खरा वाग् निश्चारिता—तावन्मे भक्तकाष्ठमस्ति, येनाहं एनं सहा-
 माखं चितामारोप्य व्यापयामीति । राजा करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः ।
 अमात्याः कथयन्ति—देव, किमर्थं करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरस्तिष्ठसीति ? तेन विस्तरेण
 समाख्यातम् । ते कथयन्ति—देव, अलं विषादेन । वयं तथा करिष्यामो यथा देवश्चानङ्गणं ६
 गृहपतिं पराजयतीति । तैरपरस्मिन् दिवसे बन्धुमती राजधानी अपगतपाषाणशर्करकठव्या
 व्यवस्थापिता चन्दनवारिपरिविक्ता क्षुरभिषुपघटिकोपनिबद्धा आमुकपट्टदामकलापा उच्छ्रित-
 ष्वजपताका नानापुष्पावकीर्णा नन्दनवनोषानसदृशा । तत्रतिस्पर्धशोमाविभूषितो मण्ड-
 वाटः कारितः । तस्मिन् नानारत्नविभूषितासनवसनसंपन्नशोमासनप्रवृत्तिः कारिता ।
 मृदुविशदक्षुरभिगन्धसंपन्नो विविधमच्छव्यस्ननसहितो दिव्यसुधाभनोदसंकाशसैलोक्यगुरो- 10
 ररुरूप आहार उपसम्बद्धतः । ततो बन्धुमतो राज्ञो निवेदितम्—देव, ईदृशी नगरशोभा
 ईदृशाश्चाहारः । प्रामोषमुपयादेयति । बन्धुमान् राजा दृष्ट्वा परं विस्मयमापन्नः । ततो विस्मया-
 वर्जितचित्तसंततिर्विपश्चिनः सम्यक्संबुद्धस्य दूतेन काळमारोचयति—समयो मदन्त,
 सज्जं भक्तं यस्येदानीं भगवान् काळं मन्यत इति । अथ विपश्यी सम्यक्संबुद्धः
 पूर्वाह्निं निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिहृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन बन्धु- 15
 मतो राज्ञो भक्तमिसारस्तोनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रवृत्त एवा-
 सने निषण्णः । बन्धुमतो राज्ञो मङ्गल्याभिषेको हस्तिनागो विपश्चिनः सम्य-
 क्संबुद्धस्य शतशलाकं छत्रमुपरि मूर्ध्नो धारयति, अवशिष्टा हस्तिनागा भिक्षूणाम् । बन्धुमतो
 राज्ञोऽग्रमहिषी विपश्चिनं सम्यक्संबुद्धं सौवर्णेन भणिवालव्यजनेन वीजयति, अवशिष्टा
 अन्तःपुरिका अवशिष्टानां भिक्षूणाम् । अनङ्गणेन गृहपतिना अवचरकः पुरुषः प्रेषितः— 20
 गच्छ भोः पुरुष, पश्य कीदृशेनाहारेण बन्धुमान् राजा बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयतीति ।
 स गतस्त्वां विभूतिं दृष्ट्वा विस्मयावर्जितमनास्त्रैवावस्थितः । एवं द्वितीयः, तृतीयः प्रेषितः ।
 सोऽपि तत्रैव गत्वा अवस्थितः । ततोऽनङ्गणो गृहपतिः स्वयमेव गतः । सोऽपि तां विभूतिं
 दृष्ट्वा परं विषादमापन्नः संलक्षयति—शक्यमन्यत् संपादयितुम् । किं तु हस्तिनामन्तःपुरस्य
 च कुतो मम विभवः ? इति विदित्वा निवेशनं गतो दौवारिकं पुरुषमामन्त्रयते—भोः पुरुष, 25
 यदि कश्चिद्याचनक आगच्छति, स यत् प्रार्थयते तदातव्यम्, नो तु प्रवेशः । इत्युक्त्वा
 शोकागारं प्रविश्य अवस्थितः । शक्रस्य देवेन्द्रस्याधस्तात् ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । स संलक्षयति—
 ये केचिच्छोके दक्षिणीयाः, विपश्यी सम्यक्संबुद्धस्तोभामग्नः, दानपतीनामन्यनङ्गणो गृहपतिः ।
 साहाय्यमस्य कल्पयितव्यम् । इति विदित्वा कौशिको ब्राह्मणवेषमभिनिर्माय येनानङ्गणस्य
 गृहपतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य दौवारिकं पुरुषमामन्त्रयते—गच्छ भोः पुरुष, 30
 अनङ्गणस्य गृहपतेः कथय—कौशिकगोत्रो ब्राह्मणो द्वारे तिष्ठति भवन्तं द्रष्टुकाम इति । स
 कथयति—ब्राह्मण, गृहपतिना अहं स्थापितः—यः कश्चिद् याचनक आगच्छति, स यत् प्रार्थ-

महानुभाव इति । ज्योतिष्कः कथयति—ब्राह्मण, पुनः पश्यैनं योज्यौ अपरिमुक्त इति, स कण्टकवादस्योपरिष्ठात् क्षितोऽसज्जनानो गतः । सोऽज्यः क्षितः कण्टके लब्धः । स ब्राह्मणो भूयस्या मात्रया अभिप्रसन्नः कथयति—गृहपते, महर्द्धिकस्त्वं महानुभावः । यद् तवाभिप्रेतं तव्यच्छेति । स कथयति—ब्राह्मण, अतिविस्तृतम् । तथैव पूजा कृता भवति । सहस्रमेव ६ प्रयच्छामीति । तेन तस्य कार्षापणसहस्रं दत्तम् । ब्राह्मणस्तमादाय प्रक्रान्तः । ज्योतिष्केण ततो यः परिमुक्तः स दारकाय दत्तः, अपरिमुक्तस्तु ज्ञानशाटकः कृतः । यावदपरेण समयेन राजा विग्विसार उपरिग्रासादतलगतोऽभ्राह्मणपरिवृतस्तिष्ठति । ज्योतिष्कस्य स ज्ञानशाटक उपरि गृहस्थाम्यवकाशे शोषितो वायुना ह्रियमाणो राज्ञो विग्विसारस्योपरि पतितः । राजा कथयति—भवन्तः, राजार्हमिदं वक्ष्यम् । कुत एतदिति ? ते कथयन्ति—
 १० देव, श्रूयते राज्ञो मान्वाद्यः सप्ताहं हिरण्यवर्षं पतितम् । देवस्यापि वक्ष्यवर्षः पतितुमा-
 रब्धम् । नचिराद्धिरण्यवर्षः पतिष्यतीति । राजा कथयति—भवन्तः, ज्योतिष्को गृहपति-
 र्भगवता व्याकृतो दिव्यमानुषीं श्रियं प्रत्यनुभविष्यतीति । इदं च दिव्यं वक्ष्यमाकाशात्
 पतितम् । स्थापयत । तस्यैवागतस्य दास्यामीति । ते चैवमाकाशं कुर्वन्ति, ज्योतिष्कश्चागतः ।
 राजा कथयति—कुमार, त्वं भगवता व्याकृतो दिव्यमानुषीं श्रियं प्रत्यनुभविष्यतीति । मम
 २५ चेदं दिव्यं वक्ष्यमाकाशात् पतितम् । गृह्णाणेति । तेन हस्तः प्रसारितः । देव आनय,
 पश्यामीति । स निरीक्षितुमारब्धो यावत् पश्यन्मात्मीयं ज्ञानशाटकम् । स विस्मृत्य कथ-
 यति—देव, मदीयोऽयं ज्ञानशाटको वायुनोपक्षित इहागत इति । कुमार, तव दिव्यमानुष्यकी
 श्रीः प्रादुर्भूता ? देव, प्रादुर्भूता । कुमार, यथेवम्, किमर्थं मां न निमग्नयसि ? देव,
 निमग्नितो भव । गच्छ, ममं सज्जीकुरु । देव, यस्य दिव्यमानुषी श्रीः प्रादुर्भूता, किं तेन
 ३० सज्जीकर्तव्यम् ? ननु सज्जीकृतमेव, गच्छेति । स ज्योतिष्कस्य गृहं गतः । राजा बाह्यं परिजनं
 दृष्ट्वा इन्द्रियाण्युत्क्षिपति । देव, किमर्थमिन्द्रियाण्युत्क्षिपसि । स कथयति—कुमार, वधूजनोऽय-
 मिति कृत्वा । देव नार्यं वधूजनः, बाह्योऽयं परिजनः । स पर विस्मयमापन्नः । पुनर्मयं जनं दृष्ट्वा
 इन्द्रियाण्युत्क्षिपुमारब्धः । तथैव पृच्छति । राजा अपि तथैव कथयति । ज्योतिष्कः कथयति—
 देव, अयमपि न वधूजनः, किं तु मध्योऽयं जनः । स भूयस्या मात्रया परं विस्मयमापन्नः । तस्य
 ३५ मध्यमार्था द्वारशाळार्या मणिभूमिरुपरचिता । तस्यां भस्त्रा उदकक्षणायां यमि वज्रयोगेनोपरि
 अभ्यन्तो दृश्यन्ते । राजा प्रवेष्टुकामो वापीति कृत्वोपानहौ कोक्तुमारब्धः । ज्योतिष्कः कथयति—
 देव कस्यार्थे उपानहौ अपनयसीति ? स कथयति—कुमार, पानीयमुत्तर्जयामि । ज्योतिष्कः
 कथयति—देव नेदं पानीयम्, मणिभूमिरेषा । स कथयति—कुमार, इमे भस्त्रा उपरि
 अभ्यन्तः पश्यन्ति । देव यज्रयोगेनैते परिभ्रमन्ति । स न श्रद्धये । तेनानुत्तिमुद्रा क्षिता । सा
 ४० रणरणाशब्देन भूमौ पतिता । ततो विस्मयमापन्नः प्रविश्य सिंहासने निषण्णः । वधूजनः
 पादामिबन्धन उपसंक्रान्तः । तासामश्रुपातो जातः । राजा कथयति—कुमार, कस्यादयं
 वधूजमो रोदिति ? देव नार्यं रोदिति, किं तु देवस्य काष्ठधूमेन वक्षाणि धूपितानि, तेन

किं मन्यञ्चे मिश्रवो योऽसौ अनङ्गणो नाम गृहपतिः, एष एवासौ ज्योतिष्कः
 कुलपुत्रस्तेन कालेन तेन समयेन । यदनेन बन्धुमतो राक्षो दृष्टसत्यस्यान्तिके खरा वाग्निश्वा-
 रिता, तस्य कर्मणो विपाकेन पञ्चशतानि समानुकृष्टितायामारोप्य ध्मापितः । यावदेतर्हि
 अपि चित्तामारोप्य ध्मापितः । यद्विपक्षिणि तथागते कारां कृत्वा प्रणिधानं कृतम्, तस्य
 कर्मणो विपाकेन आत्मे महावने महाभोगे कुले जातः । दिव्यमानुषी श्रीः प्रादुर्भूता । मम ८
 शासने प्रव्रज्य सर्वज्ञेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अहमेनेन विपक्षिणा सम्यक्संबुद्धेन
 सार्धं समजवः समबलः समधुरः समसामान्यप्राप्तः शास्ता आरागितो न विरागितः । इति हि
 मिश्रव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यति-
 मिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात् तर्हि मिश्रव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि
 च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो मिश्रवः शिक्षितव्यम् ॥ 10

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते मिश्रवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

इति दिव्यावदाने ज्योतिष्कावदानमूनविंशतिमम् ।

धूर्तका इति । तेषां यो यत्रामिरुद्धः स तत्रैवास्थितो यावत् प्रमाता रजनीं संहृत्वा । महाजनकायेन दृष्टाः । ते कथयन्ति—भवन्तः, अनेन कछिराजेन पिता धार्मिको धर्मराजो जीविताद् व्यपरोपितः । इदानीं गृहाण्यपि मोपयति । तत्किं न मे मोषिष्यत इति ? पुरश्चोमो जातः । अजातशत्रुणा ज्योतिष्कस्य दूतोऽनुप्रेषितः—मुञ्चत ममायं खलीकर इति । ज्योतिष्केणाशयतो वाग् निश्चारिता—गच्छन्तु धूर्तका इति । ते गताः । ज्योतिष्कः संलक्षयते—येन नाम पिता जीविताद् व्यपरोपितः, स मां न प्रघातयिष्यतीति कुत एतत् ? सर्वथा अहं भगवता व्याकृतः—मम शासने प्रब्रज्य सर्वकेशप्रहणादहंत्वं साक्षात्करिष्यतीति । गच्छामि, प्रब्रजामीति । तेन सर्वं धनजातं दीनानाथकृपणेश्वरो दत्तम् । अधनाः सधना व्यवस्थापिताः । अथ ज्योतिष्को गृहपतिः सुहृत्स्वन्धिवान्धवानवलोक्य येन भगवांस्तोप-
 10 संक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निपण्णः । एकान्तनिषण्णो ज्योतिष्को गृहपतिर्भगवन्तमिदमबोचत्—लभेयाहं भदन्तं स्वाख्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुप-
 संपदं भिक्षुमावाम् । चरेयमहं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यमिति । स भगवता एहिभिक्षुक्या आभाषितः—एहि भिक्षो, चर ब्रह्मचर्यमिति । भगवतो वाचावसानमेव मुण्डः संवृत्तः । संघाटीप्रावृत्तः पात्रकरव्यग्रहस्तः सप्ताहावरोपितकेशश्मश्रुर्वर्षशतोपसंपन्नस्य भिक्षोरीर्य-
 15 पथेनावस्थितः ।

एहीति चोक्तः स तथागतेन

मुण्डश्च संघाटिपरीतदेहः ।

सद्यः प्रशान्तेन्म्रिय एव तस्या-

दुपस्थितो बुद्धमनोरथेन ॥ १४ ॥

20 तस्य भगवता अववादो दत्तः । तेनोपच्छमानेन व्याप्यच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहणादहंत्वं साक्षात्कृतम् । अहंन् संवृत्तश्चैवातुकवीतरागः समलोहकाक्षन आकाश-
 ७ पाणितल्लम्पसचिचो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोदो विद्यामिद्वाप्रतिस्विज्वातो भवलाभलोभसत्कारपराधुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः ॥

25 भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं प्रपञ्चुः—किं भदन्त आद्युष्यता ज्योतिष्केण कर्म कृतं येन चितामारोपिताः, दिव्यमासुषी श्रीः प्राहुर्सूता, भगवतः शासने प्रब्रज्य सर्वकेशप्रहणादहंत्वं साक्षात्कृतमिति ? भगवानाह—ज्योतिष्केणैव भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंहाराणि परितप्तप्रस्रयान्योषधव्यस्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । ज्योति-
 30 ष्केण कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रस्रयतुमविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि पुषिधीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न बायुधातौ, अपि दूषात्ते-
 ज्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतान्युपचितानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

अथापरेण समयेन राक्षः कनकवर्णस्य एकाकिनो रहोगतस्य प्रतिसंलीनस्य एवं चेतसि चेतःपरिवितर्कसुदपादि—यत्नवहं सर्ववणिजोऽशुल्कान् गुल्मान् मुञ्चेयम् । सर्वजाम्बुद्वीपकान् मनुष्यान् कारानगुल्मान् मुञ्चेयमिति । अथ राजा कनकवर्णो गणकमहामात्रामात्यदौवारिक-
 पारिषद्यानामब्रूयते—अद्याप्रेण वो ग्रामप्यः सर्ववणिजोऽशुल्कान् मुञ्चामि, सर्वजाम्बुद्वीपकान् मनुष्यान् कारानगुल्कान् मुञ्चामि । तस्यानेनोपायेन बहूनि वर्षाणि राज्यं कारयतोऽपरेण समयेन ८
 नक्षत्रं विषमीभूतम्, द्वादश वर्षाणि देवो न वर्षति । अथ ब्राह्मणा लक्षणज्ञा नैमित्तिका भूम्यन्तरिक्षमङ्गकुशाद्या नक्षत्रशुक्रग्रहचरितेषु तत् संलक्षयित्वा येन राजा कनकवर्णः, तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य राजानं कनकवर्णमिदमवोचन्—यत्नवहं देवो जानीयात्—नक्षत्रं विषमीभूतम्, द्वादश वर्षाणि देवो न वर्षिष्यति । अथ राजा कनकवर्ण इदमेवंरूपं निर्घोषं श्रुत्वा अधूणि प्रवर्तयति—अहो वत मे जाम्बुद्वीपका मनुष्याः, अहो वत मे जम्बुद्वीपः 10
 ऋद्धः स्तूतः क्षेमः सुमिक्षो रमणीयो बहुजनाकीर्णमनुष्यो नचिरादेव शून्यो भविष्यति रहितमनुष्यः । अथ राक्षः कनकवर्णस्य मुहूर्तं शोचित्वा एतदभवत्—य इमे आढ्या महाघना महामोगाः, ते शक्यन्ति यापयितुम् । य इमे दरिद्रा अल्पघना अल्पात्रपानमोगाः, ते कथं यापयिष्यन्ति ? तत्सैतदभवत्—यत्नवहं जम्बुद्वीपादन्नाद्यं संहरेयम्, सर्वजाम्बुद्वीपान् सत्त्वान् गणयेयम् । अथ गणयित्वा मापयेयम्, मापयित्वा सर्वग्रामनगरनिगमकर्षटराजधानीष्वेकं 15
 कोष्ठगारं कारयेयम् । एकं कोष्ठगारं कारयित्वा सर्वजाम्बुद्वीपकानां मनुष्याणां समं भक्तं प्रसूययेयमिति । अथ कनकवर्णो राजा गणकमहामात्रामात्यदौवारिकपारिषद्यानामब्रूयते—गच्छत यूयं ग्रामप्यः, सर्वजम्बुद्वीपादन्नाद्यं संलक्ष्य गणयत, गणयित्वा मापयत, मापयित्वा सर्वग्राम-
 नगरनिगमकर्षटराजधानीष्वेकं कोष्ठगारं स्थापयत । परं देवेति गणकमहामात्रामात्यदौवारिक-
 पारिषद्या राक्षः कनकवर्णस्य प्रतिश्रुत्य सर्वजम्बुद्वीपादन्नाद्यं गणयन्ति, गणयित्वा मापयन्ति, २०
 मापयित्वा सर्वग्रामनगरनिगमकर्षटराजधानीष्वेकस्मिन् कोष्ठगारे स्थापयन्ति । एकस्मिन् कोष्ठगारे स्थापयित्वा येन राजा कनकवर्णः, तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य राजानं कनक-
 वर्णमिदमवोचन्—यत् खलु देव जानीयाः—सर्वग्रामनगरनिगमकर्षटराजधानीष्वेकस्मिन्, संलक्ष्य गणितम्, गणयित्वा मापितम्, मापयित्वा सर्वग्रामनगरनिगमराजधानीष्वेकस्मिन् कोष्ठगारे स्थापितं यस्येदानीं देवः कालं मन्यते । अथ राजा कनकवर्णः संख्यागणकलिपिक- २5
 पौरुषेयानामब्रूयित्वा एतदवोचत्—गच्छत यूयं ग्रामप्यः, सर्वजाम्बुद्वीपकान् मनुष्यान् गण-
 यत, गणयित्वा ग्रामप्यः सर्वजाम्बुद्वीपकानां मनुष्याणां समं भक्तं प्रयच्छत । परं देवेति संख्या-
 गणकलिपिकपौरुषेया राक्षः कनकवर्णस्य प्रतिश्रुत्य सर्वजाम्बुद्वीपकान् मनुष्यान् गणयन्ति, संगण्य राजानं कनकवर्णमादौ कृत्वा सर्वजाम्बुद्वीपकानां मनुष्याणां समं भक्तं ब्रूयन्ति ।
 ते यापयन्त्येकादशवर्षाणि, द्वादशवर्षं न यापयन्ति । निर्गतो द्वादशस्य वर्षस्यैको मासो याव- ३०
 द्ब्रह्मः क्षीपुरुषदारकदारिका जिघत्सिताः पिपासिताः कालं कुर्वन्ति । तेन खलु पुनः समयेन सर्वजम्बुद्वीपादन्नाद्यं परिक्षीणमन्यत्र राक्षः कनकवर्णस्यैका मानिका भक्तस्यावशिष्टा ॥

- गृहपतिरनुजानीते, एवं तेऽहमधिवासयामि । अथ बन्धुमान् राजा विपश्चिनः सम्य-
 क्संबुद्धस्य पादौ शिरसा बन्धित्वा उत्थायासनात् प्रक्रान्तो येन खं निर्वेशनं तेनोपसंक्रान्तः ।
 बन्धुमान् राजा अनङ्गणं गृहपतिं दूतेन प्रक्रोश्येदमवोचत्-यत्खड्गं गृहपते जानीयात्-
 अहं त्वत्प्रथमतो विपश्चिनं सम्यक्संबुद्धं भोजयामि, ततः पश्चात् तवापि न दुष्करं भविष्यति
 5 विपश्चिनं सम्यक्संबुद्धं भोजयितुमिति । स कथयति-देव, मया विपश्यी सम्यक्संबुद्धस्त-
 द्प्रथमत उपनिमङ्गितः । अहमेव भोजयामि । राजा कथयति-गृहपते, यद्यर्थेवम्, तथापि त्वं
 मम विपयनिवासी । नार्हाम्यहं त्वत्प्रथमतो भोजयितुम् ! देव, यद्यप्यहं तव विषयनिवासी,
 तथापि येन पूर्वनिमङ्गितः स एव भोजयति । नात्र देवस्य निर्बन्धो युक्तः । न ते गृहपते
 कामकारं ददामि । अपि तु यो मत्तोत्तरिकया जेष्यति, सोऽप्रशिष्टं कालं भोजयिष्यति ।
 10 तथा भवतु इत्यनङ्गणो गृहपतिः प्रत्यग्रीषीत् । तथा अनङ्गणो गृहपतिस्त्वामेव रात्रिं श्रुतिं
 प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं समुदानीय कारयमेवोत्थायोदकमणीन् प्रतिष्ठाय भगवतो दूतेन
 कालमारोचयति-समथो भदन्त, सखं भक्तं यस्मेदानीं भगवान् कालं मन्यते । अथ
 विपश्यी सम्यक्संबुद्धः पूर्वदि निवात्य पात्रचीवरमादाय मिश्रगणपरिदुतो येनाङ्गणस्य
 गृहपतेर्मकामिसारखेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रव्रत एवासने निपण्णः ।
 15 अथानङ्गणो गृहपतिः सुखोपनिषण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा श्रुतिना प्रणीतेन
 खादनीयभोजनीयेन खहस्तं संतर्पयति संप्रधारयति । अनेकपर्यायेण श्रुतिना प्रणीतेन
 खादनीयभोजनीयेन खहस्तं संतर्प्य संप्रवर्त्य भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा चैतद्वस्त्रमपनीत-
 पात्रं नीचतरमासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । अथ विपश्यी
 सम्यक्संबुद्धोऽनङ्गणं गृहपतिं धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्र-
 20 हर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य प्रक्रान्तः । एवं बन्धु-
 म्मा राक्षो भोजितः । एष एव अन्यो विस्तरेण कर्तव्यः । न कचिद्भक्तोत्तरिकया परा-
 जयति । ततो बन्धुमान् राजा करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः । अमात्याः कथ-
 यन्ति-देव, कस्मात् त्वं करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरस्तिष्ठसीति ? स कथयति-भवन्तः,
 कथमहं न चिन्तापरस्तिष्ठामि योऽहं मम विषयनिवासिनं कुटुम्बिनं न शक्नोमि मत्तोत्तरि-
 25 कया पराजयितुम् ? ते कथयन्ति, देव, तस्य गृहपतेः काष्ठं नास्ति । काष्ठविक्रयो विचार्य-
 तामिति । राक्षो घण्टावघोषणं कारितम् । भवन्तः, न केनचित् मद्भिषयनिवासिना काष्ठं
 विक्रीतव्यम् । यो विक्रीणीति, तेन मद्भिषये न वस्तव्यमिति । अनङ्गणो गृहपतिर्गन्धकाष्ठैर्मयं
 साधयितुमारब्धः । सुगन्धतैलेन च वस्त्राणि तीमयित्वा खाद्यकान्युच्छादयितुम् । सुरमिणा
 गन्धेन सर्वा बन्धुमती नगरी स्फुटा संहृता । बन्धुमान् राजा पृच्छति-भवन्तः, कुत एष
 30 मनोह्रगन्ध इति ? तैर्विस्तरेण समाख्यातम् । स कथयति-अहमप्येवं करोमि । किं मम
 विम्वो नास्तीति ? अमात्याः कथयन्ति-देव, कस्तार्थे एवं क्रियते ? अयं गृहपतिरुन्नो
 मन्त्रिणा कालं करिष्यति । देवस्यैव सर्वं सन्तुष्टापतेर्यं भविष्यति । काष्ठविक्रयोऽनुवाक्यता-

अथ राजा कनकवर्णस्तं भगवन्तं प्रत्येकबुद्धमुत्थापयसनात् प्रत्युद्गम्य पादौ शिरसा
बन्दिन्वा प्रहृत एवासने निषीदयति । अथ राजा कनकवर्णस्तं भगवन्तं प्रत्येकबुद्धमिदमबो-
चत्—किमर्थम् ऋषे इहाम्यागमनम् ? भोजनार्थं महाराज । एवमुक्ते राजा कनकवर्णः प्रारोदीत् ।
अश्रूणि प्रवर्तयन्नेवमाह—अहो मे दारिद्र्यम्, अहो दारिद्र्यम्, यत्र हि नाम जम्बुद्वीपैश्चर्याधि-
पत्यं कारयित्वा एकस्यापि ऋषेरसमर्थः पिण्डपातं प्रतिपादयितुम् । अथ या कनकावल्या ६
राजधान्यामप्युपिता देवता, सा राज्ञः कनकवर्णस्य पुरस्ताद्धार्या आपते—

किं दुःखं दारिद्र्यं किं दुःखतरं तदेव दारिद्र्यम् ।

भरणसमं दारिद्र्यम् ॥ २ ॥

अथ राजा कनकवर्णः कोष्ठगारिकं पुरुषमामन्त्रयते—अस्ति भोः पुरुष, मम निवेशने
किञ्चिद्भक्तम्, यदहमस्य ऋषेः प्रदास्यामि ? स एवमाह—यत् खलु देव जानीयाः—सर्वजम्बु- 10
द्वीपादन्तर्गं परिक्षीणम्, अन्यत्र देवस्यैका मानिका मत्स्यावशिष्टा । अथ राज्ञः कनकवर्ण-
स्यैतदभवत्—सचेत् परिसुखे, जीविष्ये । अथ न परिमोक्ष्ये, मरिष्ये । तस्यैतदभवत्—यदि
परिमोक्ष्ये, यदि वा न परिमोक्ष्ये, अवश्यं मया कालः कर्तव्यः । अलं मे जीवितेन । कथं
नामेहेन्द्रा ऋषिः शीलवान् कल्याणधर्मा मम निवेशनेऽथ यथावैतेन पात्रेण निर्गमिष्यति ?
अथ राजा कनकवर्णो गणकमहामात्रामात्यदौवारिकपारिषधान् संनिपास्यैवमबोचत्—अनु- 16
मोदत यूयं ग्रामण्यः, अयं राज्ञः कनकवर्णस्यापश्चिम ओदनातिसर्गः । अनेन कुशलमूलेन
सर्वजम्बुद्वीपकानां मनुष्याणां दारिद्र्यसमुच्छेदः स्यात् । अथ राजा कनकवर्णस्तस्य महर्षे-
स्तत् पात्रं गृहीत्वा एका मानिकां मत्स्य पात्रे प्रक्षिप्य उभाम्यां पाणिभ्यां पात्रं गृहीत्वा
जानुभ्यां निपत्य तस्य भगवतः प्रत्येकबुद्धस्य दक्षिणे पाणौ पात्रं प्रतिष्ठापयति । धर्मता
पुनर्मगवतां प्रत्येकबुद्धानां कायिकी धर्मदेशना न वाचिकी । अथ भगवान् प्रत्येकबुद्धो 20
राज्ञः कनकवर्णस्यान्तिकात् पिण्डपात्रमादाय तत एव ऋद्ध्या उपरिविहयसा प्रक्रान्तः ।
अथ राजा कनकवर्णः प्राङ्गलिर्मूला तावदनिमिषं प्रेक्षमाणोऽस्यात्, यावच्चक्षुष्यथादति-
क्रान्त इति । अथ राजा कनकवर्णो गणकमहामात्रामात्यदौवारिकपारिषधानामन्त्रयते—गच्छत
ग्रामण्यः खकखकानि निवेशनानि । मा इहैव प्रासादे जिघत्सापिपासाम्यां सर्व एव कालं
करिष्यथ । त एवमाहुः—यदा देवस्य श्रीसीमागयसंपदासीत्, तदा वयं देवेन सार्धं क्रीडता 25
रमता कथं पुनर्वयमिदानीं देवं पश्चिमे काले पश्चिमे समये परित्यज्याम इति । अथ राजा
कनकवर्णः प्रारोदीत् । अश्रूणि प्रवर्तयति । अश्रूणि संपरिमार्ज्यं गणकमहामात्रामात्यदौवारिक-
पारिषधानिदमबोचत्—गच्छत ग्रामण्यो यथाखकखकानि निवेशनानि । मा इहैव प्रासादे
जिघत्सापिपासाम्यां सर्व एव कालं करिष्यथ । एवमुक्ता गणकमहामात्रामात्यदौवारिकपारिषधाः
प्रहृदन्तोऽश्रूणि प्रवर्तयन्तोऽश्रूणि संपरिमार्ज्यं येन राजा कनकवर्णस्तेनोपसंक्रान्ताः । उप- 30
संक्रम्य राज्ञः कनकवर्णस्य पादौ शिरसा बन्दिन्वा अङ्गलिं कृत्वा राज्ञः कनकवर्णस्यैतद्बुद्धुः—
क्षन्तव्यं ते यदस्माभिः किञ्चिदपराद्धम् । अथास्माकं देवस्यापश्चिमं दर्शनम् ॥

यते, तदातव्यं न तु प्रवेश इति । येन ते प्रयोजनं तद्ब्रुहीत्वा गच्छ । किं ते गृहपतिना दृष्टेनेति ? स कथयति—भोः पुरुष, न मम केनचित् प्रयोजनम् । अहं गृहपतिमेव ब्रूयकामः । गच्छेति । तेनानङ्गणस्य गृहपतेर्गत्वा निवेदितम्—आर्य, कौशिकसगोत्रो ब्राह्मणो हरे तिष्ठति आर्य ब्रूयकाम इति । स कथयति—गच्छ भोः पुरुष, येन तस्य प्रयोजनं तत् प्रयच्छ—किं तेनात्र प्रविष्टेनेति ? स कथयति—आर्य, उक्तो मया एवं कथयति—नाहं किञ्चित् प्रार्थयामि, अपि तु गृहपतिमेव ब्रूयकाम इति । स कथयति—भोः पुरुष यथेवम्, प्रवेश्य । स तेन प्रवेशितः । ब्राह्मणः कथयति—कस्मात् त्वं गृहपते करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरस्तिष्ठसीति ? स गृहपतिर्गार्था मापते—

न तस्य कथयेच्छोक्तं यः शोकाच्च प्रमोचयेत् ।

10

तस्मै तु कथयेच्छोक्तं यः शोकात्सप्रमोचयेत् ॥ १६ ॥ इति ।

शक्रः कथयति—गृहपते, कस्ताव शोकः ? कथय, अहं ते शोकात्प्रमोचयामीति । तेन विस्तरेण समाख्यातम् । अथ शक्रो देवेन्द्रः कौशिकब्राह्मणरूपमन्तर्वाप्य स्वरूपेण स्थित्वा कथयति—गृहपते, विश्वकर्मा ते देवपुत्रः साहाय्यं कल्पयिष्यतीत्युक्तत्वा प्रक्रान्तः । अथ शक्रो देवेन्द्रो देवांस्त्रायक्षिशान् गत्वा विश्वकर्माणं देवपुत्रमामन्त्रयते—गच्छ, विश्वकर्मान्, अनङ्गणस्य गृहपतेः साहाय्यं कल्पय । परं भद्रं तव कौशिकेति विश्वकर्माणां देवपुत्रेण शक्रस्य देवेन्द्रस्य प्रतिश्रुत्य आगतः । प्रतिविशिष्टतरा नगरशोभा निर्मिता, दिव्यो मण्डलवाटो दिव्यासनप्रज्ञशिर्षिर्दिव्य आहारः समन्वाहृतः । ऐरावणो नागराजो विपश्चिनः सम्यक्संबुद्धस्य शतशलाकं छत्रमुपरि मूर्ध्ना धारयति, अवशिष्टा नागा अवशिष्टानां मिश्रणम् । शची देवकन्या विपश्चिनं सम्यक्संबुद्धं सौवर्णेन मणिवालव्यजनेन वीजयति, अवशिष्टा अप्सरसो मिश्रन् । बन्धुभ्रा २० राज्ञा अवचरकः पुरुषः प्रेषितः—गच्छ भोः पुरुष, कीदृशेनाहारेणानङ्गणो गृहपतिः बुद्ध-प्रमुखं मिश्रुसंघं तर्पयतीति ? स पुरुषस्तत्र गतस्तां विमूर्तिं दृष्ट्वा तत्रैव अवस्थितः । तेनामास्यः प्रेषितः । सोऽपि तत्रैवावस्थितः । कुमारः प्रेषितः । सोऽपि तत्रैवावस्थितः । ततो बन्धुमान् राजा स्वयमेव तद्भारं गत्वा अवस्थितः । विपश्यी सम्यक्संबुद्धः कथयति—गृहपते, बन्धुमान् राजा दृष्टसखः । तस्यान्तिके त्वया खरवाकर्म्म निश्चारितम् । स एव हरे तिष्ठति । २५ गच्छ क्षमयेति । तेनासौ निर्गन्ध क्षमित उक्तश्च—महाराज, प्रविश खड्गस्येन परिवेषणं कुरु । स प्रविष्टः । पश्यति दिव्या विभूतिम् । दृष्ट्वा च परं विस्मयमापनः कथयति—गृहपते, त्वमेवैकोऽहंस्ति दिने दिने बुद्धप्रमुखं मिश्रुसंघं भोजयितुं न वयमिति । अयानङ्गणो गृहपतिर्विपश्चिनं सम्यक्संबुद्धमनया विभूत्या त्रैमास्यं प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य पादयोर्निपत्य ३० प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया एवंविधे सङ्गतदक्षिणीये कारा कृता, अनेनाह कुशल-मूलेन आढ्ये महावने महाभोगे कुले जायेयम्, दिव्यमातुषीं श्रियं प्रप्तुमवेयम्, एवं विधानां धर्माणां लामी स्याम्, एवंविधमेव शास्त्रारमारण्येयं मा विरागयेयमिति ॥

२१ सहस्रोद्गतावदानम् ।

बुद्धो भगवान् राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे । आचरितमायुष्मतो महा-
मौद्गल्यायनस्य कालेन कालं नरकचारिकां चरितुं तिर्यक्चारिकां चरितुं प्रेतचारिकां देव-
चारिकां मनुष्यचारिकां चरितुम् । स यानि तानि नरकाणां सत्त्वानामुत्पाटानुपाटनच्छेदन-
मेदनादीनि दुःखानि, तिरश्चामन्योन्यमक्षणादीनि, प्रेतानां क्षुत्पृषादीनि, देवानां व्यवन- 5
पतनविकिरणविष्वंसनादीनि, मनुष्याणां पर्येष्टिव्यसनादीनि दुःखानि, तानि दृष्ट्वा जम्बुद्वीप-
मागल्य चतसृणां पर्षदामारोचयति । यस्य कस्यचित् सार्धैर्विहारी अन्तेवासी वा अनभि-
रतो ब्रह्मचर्यं चरति, स तमादाय येनायुष्मान् महामौद्गल्यायनस्तेनोपसंक्रामति, आयुष्मान्
महामौद्गल्यायन एनं सम्यगववदिष्यति, अनुशासिष्यतीति । तमायुष्मान् महामौद्गल्यायनः
सम्यगववदति सम्यगनुशास्ति । एवमपरमपरं ते आयुष्मता महामौद्गल्यायनेन सम्यगव- 10
वादिताः सम्यगनुशिष्टा अभिरता ब्रह्मचर्यं चरन्ति, उत्तरे च विशेषमधिगच्छन्ति । तेन खलु
समयेनायुष्मान् महामौद्गल्यायनश्चतसृभिः पर्षद्विराकीर्णो विहरति मिश्रुभिर्मिश्रुणीभिरुपासकै-
रुपासिकामिश्र । जानकाः पृच्छन्ता बुद्धा भगवन्तः । पृच्छति बुद्धो भगवानायुष्मन्तमानन्दम् ।
स कथयति—आचरितं मदन्त आयुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य कालेन कालं नरकचारिकां
चरितुं तिर्यक्चारिकां प्रेतचारिकां देवचारिकां मनुष्यचारिकां चरितुम् । स यानि तानि 15
नरकाणां सत्त्वानामुत्पाटानुपाटनच्छेदनमेदनादीनि दुःखानि, तिर्यक्षामन्योन्यमक्षणादीनि,
प्रेतानां क्षुत्पृषादीनि, देवानां व्यवनपतनविकिरणविष्वंसनादीनि, मनुष्याणां पर्येष्टिव्यसना-
दीनि दुःखानि, तानि दृष्ट्वा जम्बुद्वीपमागल्य चतसृणां पर्षदामारोचयति । यस्य कस्यचित्
सार्धैर्विहारी अन्तेवासी वा अनभिरतो ब्रह्मचर्यं चरति, स तमादाय येनायुष्मान् महामौद्ग-
ल्यायनस्तेनोपसंक्रामति, आयुष्मान् महामौद्गल्यायन एव सम्यगववदिष्यति सम्यगनुशास्ति- 20
ष्यतीति, तमायुष्मान् महामौद्गल्यायनः सम्यगववदति सम्यगनुशास्ति । एवमपरमपरं ते
आयुष्मता महामौद्गल्यायनेन सम्यगववादिताः सम्यगनुशिष्टा अभिरता ब्रह्मचर्यं चरन्ति,
उत्तरे च विशेषमधिगच्छन्ति । अयं मदन्त हेतुरयं प्रत्ययो येनायुष्मान् महामौद्गल्यायन-
श्चतसृभिः पर्षद्विराकीर्णो विहरति मिश्रुमिश्रुण्युपासकोपासिकाभिः । न सर्वत्र आनन्द
मौद्गल्यायनो मिश्रुर्भविष्यति मौद्गल्यायनसदृशो वा । तस्माद् द्वारकोष्ठके पञ्चगण्डकं चक्रं 25
कारयितव्यम् । उक्तं भगवता द्वारकोष्ठके पञ्चगण्डकं चक्रं कारयितव्यमिति । मिश्रवो न
जानते कीदृशं कारयितव्यमिति । भगवानाह—पञ्च गतयः कर्तव्या नरकास्तिर्यश्चः प्रेता
देवा मनुष्याश्च । तत्राघस्ताद् नरकाः कर्तव्याः, तिर्यश्चः प्रेताश्च, उपरिष्ठाद् देवा मनुष्याश्च ।
चत्वारो द्वीपाः कर्तव्याः पूर्वविदेहोऽपरगोदानीय उत्तरकुर्बज्जुद्वीपश्च । मध्ये रागद्वेषमोहाः
कर्तव्याः, रागः पारवताकारेण, द्वेषो सुजङ्गाकारेण, मोहः सूत्राकारेण । बुद्धप्रतिमाश्चैत- 30
न्निर्वाणमण्डलमुपदर्शयन्त्यः कर्तव्याः । अनुपपादुकाः सत्त्वा वटीयञ्चप्रयोगेण च्यवमाना
उपपद्यमानाश्च कर्तव्याः । सामन्तकेन द्वादशाङ्गः प्रतीत्यसमुत्पादोऽनुलोमप्रतिलोमः कर्तव्यः ।
सर्वमनिष्कृतया प्रसूतं कर्तव्यम्, गाथाद्वयं च लेखयितव्यम्—

२० कनकवर्णविदानम् ।

१९०

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान् श्रावस्त्वां विहरति स्म जेतवनेऽजाव-
 पिण्डदत्तारामे महता भिक्षुसंघेन सार्धमर्धत्रयोदशभिर्मिष्ठुशतैः । सन्ततो भगवान् गुरुकृतो
 मानितः पूजितो भिक्षुभिर्मिष्ठुणीभिरुपासकैरुपासिकामी राजमी राजमात्रैर्नानातीर्थिकश्रमण-
 ५ ब्राह्मणचरकपरित्राजकैर्देवैर्नार्गैर्यक्षैरसुरैरुडैर्गन्धर्वैः किन्नरैर्महोरगैः । लाभी भगवान् प्रभूतानां
 प्रणीतानां चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां दिव्यानां मातृपाणां च ।
 तैश्च भगवाननुपल्लितः पद्ममिव चारिणा । भगवत्श्रायमेवरूपो दिग्विदिक्षु उदारकल्याण-
 कीर्तिशब्दश्लोकोऽभ्युद्भूतः—इत्यपि स भगवास्तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः
 सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स इमं
 १० सदेवकं लोकं समारकं सप्रज्ञकं सभ्रमणप्राज्ञाणीं प्रजा सदेवमानुषीं दृष्ट्वा एव धर्मे स्त्रयमभि-
 ज्ञाय साक्षात्कृत्योपसंपद्य प्रवेदयते । स धर्मं देशयति आदौ कल्याण मध्ये कल्याणं पर्यवसाने
 कल्याणम् । स्वयं सुज्यञ्जनं केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं ब्रह्मचर्यं संप्रकाशयति ।
 तत्र भगवान् भिक्षूनामब्रूयते स्म—सचेद्विभक्तः सत्त्वा जानीशुर्दानस्य फलं दानसंविभागस्य
 च फलविपाकं यथाहं जानामि दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकम्, अपीदानीं
 १५ योऽसौ अपश्चिमः कवलश्चरम आलोपः, ततोऽप्यदत्त्वा असंविभज्य न परिसृज्यते,
 सचेच्छमेरन् दक्षिणीयं प्रतिग्राहकम् । न चैषामुत्पन्नं मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठेत् ।
 यस्मात् तर्हि विभक्तः सत्त्वा न जानन्ते दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकं
 यथाहं जानामि दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकम्, तस्माद्वेतोरदत्त्वा असंवि-
 भज्य परिसृज्यन्ते आगृहीतेन चेतसा । उत्पन्नं चैषां मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठति ।
 २० तत्कस्य हेतोः ?

१९१

भूतपूर्वं भिक्षुवोऽनीतेऽध्वनि राजाभूत् कनकवर्णो नाम अभिरूपो दर्शनीयः प्राप्ता-
 दिकः परमया सुवर्णपुष्कलतया समन्वागतः । राजा भिक्षवः कनकवर्ण आत्बो महाधनो
 महाभोगः । प्रभूतसत्त्वस्वापतेयः प्रभूतविचोपकरणः प्रभूतधनधान्यहिरण्यसुवर्णमणिमुक्तावैह्वर्य-
 शङ्खशिलाप्रवालरजतजातरूपः प्रभूतहस्त्यश्वगवेढकः परिपूर्णकोशकोष्ठागारः । रात्रिः कनक-
 २५ वर्णस्य खलु भिक्षवः कनकावती नाम राजधानी वभूव पूर्वेण पश्चिमेन च द्वादश
 योजनान्यायामेन, दक्षिणेनोत्तरेण च सप्त योजनानि च विस्तारेण । ऋद्धा च स्त्रीता च
 क्षेमा च सुमिक्षा च आकीर्णवहुजनमनुष्या च रमणीया च । रात्रिः कनकवर्णस्याकीर्णवहुजन-
 सहस्राण्यभूवन् । अष्टादश कुलकोटी ऋद्धानि स्त्रीतानि क्षेमाणि सुमिक्षाण्याकीर्णवहुजन-
 मनुष्याणि । सप्तपञ्चाशद्द्वामकोट्य ऋद्धाः स्त्रीताः क्षेमाः सुमिक्षा रमणीया महाजनकीर्ण-
 ३० मनुष्याः । षष्टिः कर्षटसहस्राण्यभूवन् ऋद्धानि स्त्रीतानि क्षेमाणि सुमिक्षाण्याकीर्णवहुजन-
 मनुष्याणि । रात्रिः कनकवर्णस्याष्टादशमात्स्यसहस्राण्यभूवन् । विंशतिस्त्रीसहस्राण्यन्तसुर-
 मभूत् । राजा भिक्षवः कनकवर्णो धार्मिको वभूव । धर्मेण राज्यं कारयति ॥

काममिथ्याचारान्मृषावादात् पैशुन्यात् पारुष्यात् संभिन्नप्रलापादनमिथ्याल्लवोऽप्यपन्नचित्ताः
 सम्यग्दृष्टयः । तदेमिरेते दश कुशलाः कर्मपथा अत्यर्थमासेविता भाविता बहुलीकृताः, येन
 एवंविधानि दिव्यस्त्रीललितविमानोद्यानसुखानि प्रत्यनुभवन्ति । आर्य, एतदपि गतम् ।
 एभिरेतैः किं कर्म कृतं येन एवंविधानि सुखानि प्रत्यनुभवन्ति ? भद्रमुख, एमिरपि दश
 कुशलाः कर्मपथास्तुतरा मृदुतराश्वासेविता भाविता बहुलीकृताः, येन एवंविधानि हस्त्य- ८
 रथाजपानशयनासनस्त्रीललितोद्यानसुखानि प्रत्यनुभवन्ति । आर्य, आसां पञ्चानां गतीनां या
 एतास्तिन्नो गतयो नरकास्तिर्यश्चः प्रेताश्च, एता महां न रोचन्ते । ये तु एते देवा मनुष्याश्च
 एते रोचेते । तत्कथमेते दश कुशलाः कर्मपथाः समादाय वर्तयितव्याः ? भद्रमुख, स्वास्थ्याते
 धर्मविनये प्रव्रज्य सचेद् दृष्ट एव धर्मे आह्वामारागमिष्यसि, एष एव तेऽन्तो दुःखस्य ।
 अथ सावशेषसंयोजनः कालं करिष्यसि, देवेषूपपत्त्यसे । उक्तं हि भगवता—पञ्चानुशंसान् १०
 समनुपश्यता पण्डितेनालमेव प्रव्रज्याधिमुक्तेन भवितुम् । कतमानि पञ्च ? आवेगिका इमे स्वार्था
 अनुप्राप्तो भविष्यामीति संपश्यता पण्डितेनालमेव प्रव्रज्याधिमुक्तेन भवितुम् । येषामहं दासः
 प्रेष्यो निर्देश्यो युजिष्यो नयेन कामंगमः, तेषां पूज्यश्च भविष्यामि प्रशंस्यश्चेति संपश्यता पण्डितेन
 अलमेव प्रव्रज्याधिमुक्तेन भवितुम् । अनुत्तरं योगक्षेमं निर्वाणमनुप्राप्त्यामीति संपश्यता पण्डि- १५
 तेन अलमेव प्रव्रज्याधिमुक्तेन भवितुम् । अनुत्तरं वा योगक्षेमं निर्वाणमनुप्राप्तुवतोऽनापत्तिवत्स्य १६
 सतो देवेषूपपत्तिरिष्यतीति संपश्यता पण्डितेन अलमेव प्रव्रज्याधिमुक्तेन भवितुम् । अनेक-
 पर्यायेण प्रव्रज्या वर्णिता बुद्धेश्च बुद्धश्रावकैश्च । आर्य, शोभनम् । किं तत्र प्रव्रज्यायां क्रियते ?
 भद्रमुख, यावज्जीवं ब्रह्मचर्यं चर्यते । आर्य, न शक्यमेतत् । अन्योऽस्ति उपायः ? भद्रमुख,
 अस्ति, उपासको भव । आर्य, किं तत्र क्रियते ? भद्रमुख, यावज्जीवं प्राणातिपातात् प्रति-
 विरतिः संरक्ष्या, अदत्तादानात् काममिथ्याचारात् सुरामैरयमचग्रभदस्थानात् प्रतिविरतिः २०
 संरक्ष्या । आर्य, एतदपि न शक्यते । अन्यमुपायं कथयेति । भद्रमुख, बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं
 भोजय । आर्य, कियद्भिः कार्षापणैर्बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघो भोज्यते ? भद्रमुख, पञ्चभिः
 कार्षापणशतैः । आर्य, शक्यमेतत् । स तस्य पादाभिवन्दनं कृत्वा प्रक्रान्तः । येन स्वं
 निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य मातरमिदमबोचत्—अम्ब, अथाहं वेषुवनं गतः । तत्र
 मया द्वारकोष्ठके पञ्चगण्डकं चक्रमभिलिखितं दृष्टम् । तत्र पञ्च गतयो नरकास्तिर्यश्चः प्रेता २५
 देवा मनुष्याश्च । तत्र नारका उत्पाटानुपाटनच्छेदनभेदनादीनि दुःखानि प्रत्यनुभवन्ति ।
 तिर्यश्चश्चान्योन्यमक्षणदीनि । प्रेताः क्षुत्तृषादीनि । देवा दिव्यस्त्रीललितोद्यानविमानसुखानि
 प्रत्यनुभवन्ति । मनुष्या हस्त्यश्चरथाजपानशयनासनस्त्रीललितोद्यानानि प्रत्यनुभवन्ति ।
 आसां मम तिनो गतयो नाभिप्रेताः, द्वे अभिप्रेते । तत्किमिच्छसि त्वं मां देवेषूपपन्नमानम् ?
 पुत्र, सर्वसत्त्वानिच्छामि देवेषूपपन्नमानान् प्रागेव त्वाम् । अम्ब, यथेवम्, प्रयच्छ पञ्च ३०
 कार्षापणशतानि । बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयामि । पुत्र, मया त्वं ज्ञातिवलेन हस्तवलेन
 चाप्यायितः पोषितः संवर्धितः । कुतो मे पञ्चानां कार्षापणशतानां विभवः ? अम्ब, यदि

तेन खलु समयेन अन्यतमश्चत्वारिंशत्कल्पसंप्रस्थितो बोधिसत्त्व इमां सहालोकघातु-
मनुप्राप्तो बभूव । अद्राक्षीद् बोधिसत्त्वोऽन्यतरस्मिन् वनवण्डे पुत्रं मात्रा सार्धं विप्रतिपक्ष-
मानम् । दृष्ट्वा च पुनरस्यैतदभवत्—क्षिप्यन्ति बतेमे सत्त्वाः, संक्षिप्यन्ति बतेमे सत्त्वाः,
यत्र हि नाम अस्यामेव नव मासान् कुक्षौ उषित्वा, अस्या एव स्तनौ पीत्वा, अत्रैव कालं
करिष्यति इति । अलं मे ईदृशैः सत्त्वैरधर्मैरधर्मरगरत्नैर्मिथ्यादृष्टकैर्विषमलोमाभिमूतै-
रमातुरैश्चामप्यैराज्ञाप्यैरकुले ज्येष्ठापचायकैः । क उत्सहत् ईदृशानां सत्त्वानामर्थाय बोधि-
सत्त्वचर्यां चरितुम् ? यन्वहं खल्वे कार्ये प्रतिपद्येयम् । अथ बोधिसत्त्वो येनान्यतरद्बुद्धमूलं
तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य तस्मिन् बुद्धमूले निषण्णः । पर्यङ्कमासुज्य ऋक्षकार्यं प्रणिधाय
प्रतिमुखं स्मृतिसुपस्थाप्य पञ्चसूपादानस्कन्धेषूदयव्ययानुदर्शी विहरति यदुतेदं रूपम्, अयं
10 रूपसमुदयः, अयं रूपस्यास्तंगमः, इयं वेदना, इयं संज्ञा, इमे संस्काराः, इदं विज्ञानम्,
अयं विज्ञानसमुदयः, अयं विज्ञानस्यास्तंगम इति । स एवं पञ्चसूपादानस्कन्धेषूदयव्ययानुदर्शी
विहरन्नचिरादेव यत्किंचित् समुदयधर्मकं तत् सर्वं निरोधधर्मकमिति विदित्वा तत्रैव प्रत्येकां
बोधिमधिगतवान् । अथ भगवान् प्रत्येकबुद्धो यथाप्राप्तानवलोक्य तस्यां वेलायां गाथां भाषते—

संसेवमानस्य भवन्ति जेहाः

15

जेहान्वयं संभवतीह दुःखम् ।

आदीनवं जेहगत्तं विदित्वा

एकश्चरेत् खल्विषाणकल्पः ॥ १ ॥ इति ।

अथ तस्य भगवतः प्रत्येकबुद्धस्यैतदभवत्—बहूनां मे सत्त्वानामर्थाय दुष्कराणि
चीर्णानि, न च कस्यचित् सत्त्वस्य हितं कृतम् । कमथाहमनुकम्पेयम्, कस्याहमथ पिण्ड-
20 पातमाह्वय परिमुक्षीय ? अथ भगवान् प्रत्येकबुद्धो दिव्येन चक्षुषा विबुद्धेनातिक्रान्तमात्रुषेण
सर्वावन्तमिमं जम्बुद्वीपं समन्तादनुविलोक्यब्रह्माक्षीत् स भगवान् प्रत्येकबुद्धः सर्वजम्बुद्वीपा-
दक्षाथं परिक्षीणम्, अन्यत्र राक्षः कलकवर्णस्यैका मानिका मत्तस्यावशिष्टा । तस्यैतदभवत्—
यन्वहं राजानं कलकवर्णमनुकम्पेयम् । यन्वहं राक्षः कलकवर्णस्य निवेशनात् पिण्डपात-
मपह्वय परिमुक्षीय । अथ भगवान् प्रत्येकबुद्धस्तत् एव ऋद्धथा विद्यायसमम्बुद्ध्यस्य इत्यथा
25 कायेन शकुनिरिह ऋद्धत्वा येन कलकावती राजधानी तेनोपसंक्रान्तः । तेन खलु समयेन
राजा कलकवर्ण उपरिप्रासादतलगतोऽभूत् पञ्चमत्रैरमाससहस्रैः परिहृतः । अद्राक्षीदन्यतमो
महामात्रस्तं भगवन्तं प्रत्येकबुद्धं दूरत एवागच्छन्तम् । दृष्ट्वा च पुनर्यहमात्रानामग्नयते-
पश्यत् पश्यत् ग्रामण्यः । दूरत एव लोहितपक्षः शकुन्त इहागच्छति । द्वितीयो महामात्र
एवमाह—नैव ग्रामण्यो लोहितपक्षः शकुन्तः, राक्षस एव ओजोहार इहागच्छति । एषोऽस्माकं
30 भक्षयिष्यति । अथ राजा कलकवर्ण उभामन्या पाणिभ्यां मुखं सपरिभार्य महामात्रानामग्नयते-
नैव ग्रामण्यो लोहितपक्षः शकुन्तः, न च राक्षस ओजोहारः । ऋचिरेषोऽस्माकमनुकम्पयेहा-
गच्छति । अथ स भगवान् प्रत्येकबुद्धो राक्षः कलकवर्णस्य प्रासादे प्रत्येकत् ॥

न परिपूर्णानि । पुनरपि मया अन्यत्र भृतिकया कर्म कर्तव्यमिति । स गृहपतिर्यस्य मात्रया
 अतिप्रसन्नः । स कथयति—पुत्र, यथेवम्, अहं पूरयामि । तात, मा देवेषूपपत्ये । पुत्र,
 अभिश्रद्वासि त्वं भगवतः । तात अभिश्रद्वा । पुत्र गच्छ, भगवन्तं पृच्छ । येन भगवा-
 स्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । स गृह-
 पतिपुत्रो भगवन्तमिदमवोचत्—भगवन्, मया पञ्चानां कार्षापणशतानामर्वाय भगवन्तं 5
 सञ्चावकर्त्तुं भोजयिष्यामीत्युक्तस्य गृहपतेर्भृतिकया कर्म कृतम् । तानि मम न परिपूर्णानि ।
 स गृहपतिः परिपूरयति । भगवन् किम् ? आह—वत्स गृहाण, श्राद्धः स गृहपतिः । भग-
 वन्, मा देवेषु नोपपत्ये ? वत्स उपपत्यसे, गृहाण । स परितुष्टो भगवतः पादौ शिरसा
 वन्दित्वा भगवतोऽन्तिकार्त्तं प्रक्रान्तो येन स गृहपतिस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य गृहपते-
 रन्तिकार्त्तं पञ्च कार्षापणशतानि गृहीत्वा मातुः सकाशं गतः । कथयति—अम्ब, एतानि पञ्च 10
 कार्षापणशतानि । मत्तं सञ्जीकुरु । बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयिष्यामीति । सा कथयति—
 पुत्र, न मम माण्डोपस्करो न शयनासनम् । स एव गृहपतिर्विस्तीर्णमाण्डोपस्करः श्राद्धञ्च ।
 तमेव गत्वा प्रार्थय । शक्तोऽसौ संपादयितुमिति । स तस्य स्काशं गतः शिरःप्रणामं कृत्वा
 कथयति—त्वयैव एतानि पञ्च कार्षापणशतानि दत्तानि । अस्माकं गृहे न माण्डोपस्करो
 नापि शयनासनम् । तदहं सि मया लुक्कम्पया मत्तं सञ्जीकर्तुम् । अहमागत्य खट्वस्तेन बुद्ध- 15
 प्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयिष्यामीति । गृहपतिः संलक्षयति—ममेदं गृहमचिरोत्थितं बुद्धप्रमुखेन
 भिक्षुसंघेन परितुक्तं भविष्यति, प्रतिजागमि । इति विदित्वा कथयति—पुत्र, शोभनम् ।
 स्थापयित्वा कार्षापणान् गच्छ, सो बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघमुपनिमन्त्रय । अहमाहारं
 सञ्जीकरोमीति । स संजातसौमनस्यः शिरःप्रणामं कृत्वा प्रक्रान्तो येन भगवा-
 स्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य बुद्धान्ते स्थित्वा कथयति—सोऽहं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघमुप- 20
 निमन्त्रयामीति । अधिवासयति भगवांस्तस्य गृहपतिपुत्रस्य दण्डीभावेन । अथ स गृहपति-
 पुत्रो भगवतस्त्तुष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा भगवतोऽन्तिकार्त्तं प्रक्रान्तः ॥

C 306

तेनापि गृहपतिना तामेव रात्रिं क्षुचिं प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं समुदानीय
 काल्यमेवोत्थाय गृहं संमार्जितम् । सुकुमारी गोमयकार्षीं दत्ता, आसनप्रवृत्तिः कारिता, उदक-
 मणयः प्रतिष्ठापिताः । तेनापि गृहपतिपुत्रेण गत्वा भगवत आरोचितम्—समयो भदन्त, सज्जं 25
 मत्तं यत्वेदानीं भगवान् कालं मन्यते इति । अथ भगवान् पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय
 भिक्षुगणपरिदुतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन तस्य गृहपतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । चट्वाग्याः
 पृच्छन्ति—केनायं बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघ उपनिमन्त्रित इति ? अपरे कथयन्ति—अमुकेन गृहपति-
 पुत्रेणेति । ते परस्परं संजल्पं कुर्वन्ति—नन्दोपनिन्द, भृतकपुरुषः सः । किमसौ दास्यति ?
 गच्छाम कुलोपकगृहेषु गत्वा पुरोभक्त्यां कुर्म इति । ते कुलोपकगृहाण्युपसंक्रान्ताः । तैरुक्ताः— 30
 आर्य, पुरोभक्त्यां कुरुतेति । ते कथयन्ति—एवं कुर्म इति । तैः पुरोभक्त्या कृता । भगवांस्तस्य
 गृहपतेर्निवेशने पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य प्रवृत्त एवासने निषण्णः । पद्मवर्गाया अपि पुरोभक्त्यां कृत्वा

C 307

तद्यथा तेन भगवता प्रत्येकबुद्धेन स पिण्डपात्रः परिमुक्तः, अथ तस्मिन्नेव क्षणे समन्ताच्चतसृषु दिक्षु चत्वार्यंशपटलानि व्युत्थितानि, शीतलाश्च वायवो वातुमारब्धाः, ये जम्बूद्वीपादक्षुब्धिं व्यपनयन्ति, मेघाश्च प्रवर्षयन्तः पांशून् शमयन्ति । अथ तस्मिन्नेव दिवसे द्वितीयेऽर्धभागे विविधस्य खादनीयभोजनीयस्य वर्षं प्रवर्षति । इदमेवंरूपं भोजनमोदनसक्तवः १५ कुलमापमत्स्यमांसम्, इदमेवंरूपं खादनीयं मूलखादनीयं स्कन्धखादनीयं पत्रखादनीयं पुष्प-खादनीयं फलखादनीयं तिलखादनीयं खण्डशर्करागुडखादनीयं पिष्टखादनीयम् । अथ राजा कनकवर्णो बृहत्तुष्टः सदा आत्तमनाः प्रमुदितः प्रीतिसौमनस्यजातो गणकमहामात्रामालदौ-वारिकपार्पद्यानामन्नयते—पश्यथ यूयं ग्रामण्यः, अथैव तस्यैकपिण्डपातदानस्याङ्कुरः प्रादुर्भूतः । फलमन्यद्भविष्यति ॥

10 अथ द्वितीये दिवसे सप्ताहं धान्यवर्षं प्रवर्षन्ति, तद्यथा—तिलतण्डुला मुद्गराणां यवा गोधूममसूराः शालयः । सप्ताहं सर्पिवर्षं प्रवर्षन्ति, सप्ताहं कर्पासवर्षं प्रवर्षन्ति, सप्ताहं नानाविधद्रव्यवर्षं प्रवर्षन्ति, सप्ताहं सप्तरत्नानां वर्षं प्रवर्षन्ति, सुवर्णस्य रूप्यस्य वैदूर्यस्य स्फटिकस्य लोहितमुक्तेरश्मगर्गस्य मुसारगत्वस्य । सर्वमस्य राज्ञः कनकवर्णस्यातुमावेन जाम्बूद्वीपकानां मनुष्याणां दारिद्र्यसमुच्छेदो वभूव ॥

15 स्यात् खलु भिक्षवो शुष्माकं काङ्क्षा विमर्तिष्व । अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन राजा कनकवर्णो वभूव । न खल्वेवं द्रष्टव्यम् । अहं स तेन कालेन तेन समयेन राजा कनकवर्णो वभूव । तदनेन भिक्षवः पर्यायेण वेदितव्यम् । सचेद्भिक्षवः सत्त्वा जानीयुर्दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकम्—अपीदानीं योऽसौ अपश्चिमकः कवलक्षरम आलोपः, ततोऽप्यदत्त्वा असंविभज्य न परिमुञ्जीन्, सचेच्छमेन् दक्षिणीयं प्रतिप्राहकम् । न 20 चैषामुत्पन्नं मात्सर्यं चिरं पर्यादाय तिष्ठति । यस्मात् तर्हि भिक्षवः सत्त्वा न जानते दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकम्—यथा अहं जाने दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकम्, तस्मात्तेऽदत्त्वा असंविभज्य परिमुञ्जते आगृहीतेन चेतसा, उत्पन्नं चैषां मात्सर्यं चिरं पर्यादाय तिष्ठति ।

न नश्यते पूर्वकृतं शुभाशुभं

25

न नश्यते सेवनं पण्डितानाम् ।

न नश्यते आर्यजनेषु भाषितं

कृतं कृतज्ञेषु न जातु नश्यति ॥ ३ ॥

सुकृतं शोभनं कर्म दुष्कृतं वाप्यशोभनम् ।

अस्ति चैतस्य विपाको अवश्यं दास्यते फलम् ॥ ४ ॥

इदमब्रवीच्चङ्गवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भिक्षुष्वुपासकोपासिकादेवनागरक्ष-

30 गन्धर्वासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयः सर्वावती च पर्षद्भगवतो भाषितमन्यमन्दन् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने कनकवर्णविदानं विंशतितमम् ।

तद्वणिजां दत्तम् । ते मम प्रसन्नाः प्रसन्नाधिकारं कुर्वन्ति । किं कल्पते तन्मम प्रहीतु-
माहोस्मिन् कल्पत इति । भगवानाह—यदि प्रसन्नाः प्रसन्नाधिकारं कुर्वन्ति, गृहाण । भगवन्,
मा देवेषु नोपपत्स्ये । भगवानाह—वत्स, पुण्यमेतत्, फलमन्यद्भविष्यति । तेन भगवद्भचना-
मिसंप्रत्ययात् परितुष्टेन गत्वा रत्नानि गृहीतानि ॥

अत्रान्तरे राजगृहेऽपुनः श्रेष्ठी कालगतः । ततो राजगृहनिवासिनः पौराः संनिपत्य ६
संजल्पं कुर्वन्ति—भवन्तः, श्रेष्ठी कालगतः । कं श्रेष्ठिनमभिषिञ्चाम इति । तत्रैकं कथयन्ति—यः
पुण्यमहेशाख्य इति । अपरे कथयन्ति—कथमस्माभिर्हीतव्यमिति । ते कथयन्ति—नानावर्णानि
बीजानि पक्ककुम्भे प्रक्षिपामः, य एकवर्णान्युद्धरिष्यति, तं श्रेष्ठिनमभिषिञ्चाम इति ।
तैर्नानावर्णानि बीजानि पक्ककुम्भे प्रक्षिप्तानि । आरोचितं च—भवन्तः, य एकवर्णानि
बीजानि एतस्मात् कुम्भादुद्धरेत्, स श्रेष्ठमभिषिष्यते । यस्य वः श्रेष्ठिलमभिप्रेतं च, उद्धरतु १०
इति । त उद्धर्तुमारब्धाः । सर्वैर्नानावर्णान्युद्धृतानि । तेन तु गृहपतिपुत्रेणैकवर्णान्युद्धृतानि ।
पौरजानपदाः कथयन्ति—भवन्तः, अयं पुण्यमहेशाख्यः । सर्व एनं श्रेष्ठिनमभिषिञ्चामः ।
तत्रैकं कथयन्ति—भवन्तः, अयं श्रुतकपुरुषः । कथमेनं श्रेष्ठिनमभिषिञ्चाम इति । अपरे
कथयन्ति—पुनरपि तावत् जिज्ञासामः । तेन यावत् त्रिरप्येकवर्णान्युद्धृतानि । ते कथयन्ति—
भवन्तः, मनुष्यका अप्यस्य साक्षेपमनुप्रयच्छन्ति । आगच्छत, एनमेवमभिषिञ्चाम इति । १५
स तैः श्रेष्ठी अभिषिक्तः । स गृहपतिः संलक्षयति—यदप्यनेन मम श्रुतिक्रिया कर्म कृतम्,
तथाप्ययं पुण्यमहेशाख्यः सख्यः । संप्रहोऽस्य कर्तव्य इति । तेन तस्य सर्वालंकारविभूषिता
दुहिता भार्यार्यं दत्ता । तच्च गृहम्, प्रभूतं खापतेयम् । सहस्रैर्भोगैरभ्युद्गत इति तस्य
सहस्रोद्गतो गृहपतिः सहस्रोद्गतो गृहपतिरिति संज्ञा संवृत्ता ॥

स संलक्षयति—या काचिदस्माकं श्रीसौभाग्यसंपत्, सर्वासौ बुद्धं भगवन्तमागम्य । २०
यन्बुद्धं पुनरपि बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघमन्तर्गृहे उपनिमग्न्य भोजयेयम् । इति विदित्वा येन भगवा-
न्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्त-
निषण्णं सहस्रोद्गतं गृहपतिं भगवान् धर्म्या कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति
संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तृष्णीम् ।
अथ सहस्रोद्गतो गृहपतिरुत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनाङ्गलिं ग्रणम्य भग- २५
वन्तमिदमबोचत्—अविवासयतु भगवान् शोऽन्तर्गृहे मत्केन सार्धं भिक्षुसंघेनेति । अविवास-
यति भगवान् सहस्रोद्गतस्य गृहपतेस्तृष्णीभावेन । अथ सहस्रोद्गतो गृहपतिर्भगवतस्तृष्णीभावे-
नाधिवासनां विदित्वा भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वा भगवतोऽन्तिकत्वा प्रक्रान्तः । अथ
सहस्रोद्गतो गृहपतिस्त्वामेव राज्ञि शुचिं प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं ससुदानीयं काव्यमेवोत्थाय
आसनाय प्रज्ज्योदकमणीन् प्रतिष्ठाप्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो मदन्तः, सज्जं ३०
मत्तं यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यत इति । अथ भगवान् पूर्वोद्धे निवास्य पात्रचीवरमादाय
भिक्षुगणपरिवृतो येन सहस्रोद्गतस्य गृहपतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षु-

आरमर्चं निष्कामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्पुनः सैन्यं नडागारमिव कुक्षरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसार दुःखस्थान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ।

- ५ उक्तं भगवता द्वारकोष्ठके पञ्चगण्डकं चक्रं कारयितव्यमिति मिश्रुभिः कारितम् ।
ब्राह्मणगृहपतय आगच्छ पृच्छन्ति—आर्य, किमिदं लिखितमिति ? ते कथयन्ति—मद्रमुखाः, वय-
मपि न जानीम इति । भगवानाह—द्वारकोष्ठके मिश्रुरुदेष्टव्यो य आगतागतानां ब्राह्मणगृह-
पतीनां दर्शयति । उक्तं भगवता मिश्रुरुदेष्टव्य इति । ते अविशेषेणोद्दिशन्ति बालानपि भूदा-
नपि अव्यक्तानपि अकुशलानपि । ते आत्मना न जानते, कुतः पुनरगतानां ब्राह्मणगृहपतीनां
10 दर्शयिष्यन्ति ? भगवानाह—प्रतिबलो मिश्रुरुदेष्टव्य इति ॥

- राजगृहेऽन्यतमो गृहपतिः प्रतिवसति । तेन सदृशात् कुलात् कलत्रमानीतम् ।
स तथा सार्वं श्रीद्धति रमते परिचारयति । तस्य श्रीद्धतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो
जातः । तस्य श्रीणि सप्तकान्येकविंशतिदिवसान् विस्तरेण जातस्य जातिमहं कृत्वा कुलसदृशं
नमधेयं व्यवस्थापितम् । स पत्नीमामन्त्रयते—मद्रे, जातोऽस्माकं ऋणहरो धनहरः । तद्गच्छामि,
15 पण्यमादाय महास्सुद्रमवतरामीति । सा कथयति—आर्यपुत्र, एवं कुरुष्वेति । स सुहृत्संवल-
बान्धवानामब्रवीत्वा अन्तर्जनं च समास्त्रास्य महास्सुद्रगमनीयं पण्यमादाय दिवसतिथिशुद्धतेन
महास्सुद्रमवतीर्णः । तत्रैव च निधनमुपयातः । तस्य पत्न्या स दारको ज्ञातिबलेन हस्तबलेन
पाळितः पोषितः संवर्धितो लिप्यामुपन्यस्तो लिप्यक्षरेषु च कृतावी संवृत्तः । स वयस्करेण
सार्वं वेणुवनं गतो विहारं प्रविष्टः पश्यति द्वारकोष्ठके पञ्चगण्डकं चक्रमभिलिखितम् । स
20 पृच्छति—आर्य, किमिदमभिलिखितमिति ? मिश्रुः कथयति—मद्रमुख, एताः पञ्च गतयो
नरकास्तिर्यञ्चः प्रेता देवा मनुष्याश्च । आर्य, किमेभिः कर्म कृतं येनैवंविधानि
दुःखानि प्रत्यनुभवन्तीति ? स कथयति—एते प्राणातिपातिका अदत्तादायिकाः
काममिष्याचारिका मृषावादिताः पैशुनिकाः पारुषिकाः संभिन्नप्रलापिका अभिघ्नाल्लो
व्यापन्नचित्ता मिष्यादृष्टिकाः । तदेभिरेते दशाकुशलाः कर्मपथा अलक्षणासेविता भाविता
25 बहुलीकृताः, येन एवंविधानि दुःखान्युत्पाटानुपाटञ्छेदनमेदनादीनि प्रत्यनुभवन्ति । आर्य,
गतमेतत् । एभिरेत्यैः किं कर्म कृतं येन एवंविधानि दुःखानि प्रत्यनुभवन्ति ? मद्रमुख,
एभिर्पि दशाकुशलाः कर्मपथा आसेविता भाविता बहुलीकृताः, येन एवंविधानि दुःखा-
न्यन्योन्यमक्षणादीनि प्रत्यनुभवन्ति । आर्य, एतदपि गतम् । एभिरेत्यैः किं कर्म कृतं येन
एवंविधानि दुःखानि प्रत्यनुभवन्ति ? मद्रमुख, एतेऽपि मत्सरिण आसन् कुटुम्बका
30 आगृहीतपरिष्काराः । तत्तेन मात्सर्येणासेवितेन भावितेन बहुलीकृतेन एवंविधानि दुःखानि
कुटुम्बादीनि दुःखानि प्रत्यनुभवन्ति । आर्य, एतदपि गतम् । एभिरेत्यैः किं कर्म कृतं येन
एवंविधानि दुःखानि प्रत्यनुभवन्ति ? मद्रमुख, एते प्राणातिपातात् प्रतिविरता अदत्तादानात्

शुकशारिकाकोकिलजीवजीवकोनादितं वनखण्डमन्तर्जनसहाय उद्यानभूमिं निर्गतः । असति
 बुद्धानामुत्पादे प्रलेकबुद्धो लोक उपचन्ते हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्तक्षयनासनमत्ता एक-
 दक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतमः प्रलेकबुद्धो जनपदचारिकां चरन्तं कर्षटकमनुप्राप्तः ।
 प्रान्तक्षयनासनसेविनस्ते न । सोऽप्रविश्यैव कर्षटकं येन तद्गृहानं तेनोपसंक्रान्तः । अब्राह्मीत्
 स गृहपतिस्तं प्रलेकबुद्धं कायप्रासादिकं च शान्तेनेर्यापयेनोद्यानं प्रविशन्तम् । दृष्ट्वा ६
 च पुनः प्रीतिप्राप्तोद्यतातस्वरितत्वरितं प्रत्युद्गतः । प्रलेकबुद्धः संलक्षयति—आकीर्णमिद-
 मुद्यानम् । अन्यत्र गच्छे । इति विदित्वा प्रतिनिवर्तितुमारब्धः । स गृहपतिः पादयोर्निपत्य
 कथयति—आर्य, किं निवर्तसे त्वम् ? पिण्डकेनार्थी । अहमपि पुण्येन । अस्मिन्नेवोद्याने
 बिह्वर, पिण्डकेनाविघातं करोमीति । परानुग्रहप्रवृत्तास्ते महात्मानः । स तस्यालुकम्पाचित्त-
 सुपस्याय तस्मिन्नेवोद्याने बिह्वरुमारब्धः । सोऽपि तस्य पिण्डकेन योगोद्भवन् कर्तुं प्रवृत्तः । 10
 यावदपरेण समयेन तस्य गृहपतेरन्यतरकर्षटके किञ्चित् करणीयमुत्पन्नम् । स पत्नीमामन्न-
 यते—भद्रे, ममामुष्मिन् कर्षटके किञ्चित् करणीयमुत्पन्नम् । तत्राहं गच्छामि । त्वया तस्य
 महात्मनः प्रव्रजितस्यान्नपानेनाविघातः कर्तव्यः । इत्युक्त्वा प्रक्रान्तः । अपरस्मिन्
 दिवसे सा गृहपती कात्यमेवोत्पाय तदर्थमन्नपानं साधयितुमारब्धा । सा पुत्रेणो-
 च्यते—अम्ब, कस्यार्थेऽन्नपानं साध्यत इति ? सा कथयति—पुत्र, योऽसौ उद्याने शान्तात्मा 15
 प्रव्रजितस्तिष्ठति, तस्यार्थे साध्यत इति । स रुषितः कथयति—अम्ब, किमर्थं भृतिकया कर्म
 कृत्वा न शुद्ध इति ? सा कथयति—पुत्र, मा एवं वोच । अनिष्टोऽस्य कर्मणो विपाक
 इति । स निवार्यमाणोऽपि नावतिष्ठते । यावदसौ गृहपतिरगतः । पत्नीमामन्नयते—भद्रे,
 कृतस्ते तस्य पिण्डकेनाविघातः ? आर्यपुत्र कृतः । किं तु अनेन दारकेण तस्यान्तिके खरा
 बाग्निश्चारिता । स कथयति—भद्रे, किं कथयति ? तया विस्तरेण समाख्यातम् । स संलक्ष- 20
 यति—क्षमोऽयं तपस्वी । गच्छामि, तं महात्मानं क्षमापयामि—मा अत्यन्तमेव क्षतो भविष्यति ।
 इति विदित्वा तं दारकमादाय येन प्रलेकबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । अब्राह्मीत् स प्रलेक-
 बुद्धस्तं गृहपतिमात्मना द्वितीयमागच्छन्तम् । स संलक्षयति—न कदाचिदयं गृहपतिरात्मना-
 द्वितीयमागच्छति । तत् किमत्र कारणमिति ? असमन्वाहस्य श्रावकप्रलेकबुद्धानां ज्ञानदर्शनं
 न प्रवर्तते । स समन्वाहर्तुं प्रवृत्तः । तेन समन्वाहस्य विज्ञातम् । कायिकी तेषां महात्मानां 25
 धर्मदेशना न वाचिकी । स तस्यालुकम्पार्थं विततपक्ष हव हंसराज उपरिविहायस-
 मन्धुग्नस्य ज्वलनतपनवर्षणविद्योतनप्रातिहार्याणि कर्तुमारब्धः । आशु पृथग्जनस्य श्रद्धि-
 रावर्जनकरी । स मूलनिकृत् इव दुमः सपुत्रः पादयोर्निपतितः । ततः स दारक आह्व-
 रोमकूपः कथयति—अवतर अवतर सङ्गतदक्षिणीय, मम कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्यारमनु-
 प्रयच्छेति । स तस्यालुकम्पार्थमवतीर्णः । स गृहपतिपुत्रस्त्रीव्रिणाक्षयेन पादयोर्निपत्य 30
 प्राणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया एवंविधे सङ्गतदक्षिणीये खरा बाग्निश्चारिता, मा तस्य कर्मणो
 मग्नी स्याम् । यत्तु इदानीं चित्तमभिप्रसादितम्, अनेनाहं कुशलमृत्लेनाब्धे महाधने
 द्वि० २५

- नास्ति, श्रुतिकया कर्म करोमि । पुत्र, त्वं सुकुमारः । न शक्यसि श्रुतिकया कर्म कर्तुम् ।
 अम्ब गच्छामि, शक्यामि । पुत्र, यदि शक्तोऽसि, गच्छ । स तथा अनुज्ञातो श्रुतकवीची
 गत्वा अवस्थितः । ब्राह्मणगृहपतयोऽन्यान् श्रुतकपुरुषान् गृह्णन्ति, तं न कश्चित् पृच्छति ।
 स तत्र दिवसमतिनाम्य विकाले गृहं गतः । स मात्रा पृष्ठः—पुत्र, कृतं ते श्रुतिकया कर्मः ।
 ६ अम्ब, किं करोमि ? न मां कश्चित् पृच्छति । पुत्र, न एवंविधा श्रुतकपुरुषा भवन्ति । पुत्र,
 स्फटितपुरुषा रुरुक्ष्वेक्षा मलिनवस्त्रनिवसनाः । यथवदर्थं त्वया श्रुतिकया कर्म कर्तव्यम्,
 ईदृशं वेपमास्थाय श्रुतकवीची गत्वा तिष्ठ । अम्ब, शोभनम् । एवं करोमि । सोऽपरस्मिन्
 दिवसे तादृशं वेपमास्थाय श्रुतकवीची गत्वा अवस्थितः । यावदन्यतरस्य गृहपतेर्गृह-
 मुत्तिष्ठते । स श्रुतकानामर्थे वीची गतः । तेन तं प्रत्याख्याय अन्ये श्रुतकपुरुषा गृहीताः ।
 १० स कथयति—गृहपते, अहमपि श्रुतिकया कर्म करोमीति । गृहपतिः कथयति—पुत्र, त्वं
 सुकुमारः, न शक्यसि श्रुतिकया कर्म कर्तुम् । तात, किं त्वं पूर्वं श्रुतिं ददासि, आहो-
 स्त्रिप् पश्चात् ? पुत्र पश्चात् । तात, अथ तावत् कर्म करोमि । यदि तोपयिष्यामि, दास्यसि
 श्रुतिमिति । स संलक्षयति—शोभनमेव कथयति । अथ तावत् जिज्ञास्यामि यदि शक्यमिति
 कर्म कर्तुम्, दास्यामि । न शक्यमिति, न दास्यामीति विदित्वा कथयति—पुत्र आगच्छ,
 १६ गच्छामि इति । स तेन गृहं नीतः । तेऽन्यश्रुतकाः शाब्देन कर्म कुर्वन्ति । स त्वरितस्वरितं कर्म
 करोति । तांश्च श्रुतकान् समनुशास्ति । वयं तावत् पूर्वकेण दुश्चरितेन दरिद्रगृहेषूपपन्नाः ।
 तद्यदि शाब्देन कर्म करिष्यामः, इत्युच्यतां का गतिर्भविष्यति ? ते कथयन्ति—
 भागिनेय, त्वं नवदान्तः । स्थानमेतद्विद्यते यदस्माकं पृष्ठतो गमिष्यसि । आगच्छ पश्यामः ।
 स लोकाख्यायिकायां कुशलः । तेन तेषां तादृशी लोकाख्यायिका प्रस्तुता, यां श्रुत्वा ते
 २० श्रुतकपुरुषा आक्षिप्ताः । तस्यातिस्वरेण गच्छतोऽनुपदं गच्छन्ति, मा लोकाख्यायिकां न
 श्रोष्याम इति । तस्मिन् दिवसे तैर्युतकपुरुषैस्तद्विगुणं कर्म कृतम् । गृहपतिः कर्मान्तात्
 प्रत्यवेक्षमाणस्तं प्रदेशमागतो यावद्विगुणं कर्म कृतम् । सोऽविष्टायकपुरुषं पृच्छति—
 भोः पुरुष, किं त्वया अपरे श्रुतका गृहीताः ? आर्य, न गृहीताः । अथ कस्मादथ
 द्विगुणं कर्म कृतम् ? तेन यथावृत्तमारोचितम् । श्रुत्वा गृहपतिस्तस्य दारकस्य द्विगुणं
 २६ श्रुतिं दातुमारब्धः । स कथयति—तात, किं द्विदैवसिकां श्रुतिं ददासीति ? स
 कथयति—पुत्र, न द्विदैवसिकां ददामि, अपि तु प्रसन्नोऽहं प्रसन्नाधिकारं करोमीति । स
 कथयति—तात, यदि त्वं ममाभिप्रसन्नः, यावत् तव गृहे कर्म कर्तव्यं तावत् तवैव हस्ते
 तिष्ठतु । पुत्र एवं भवतु । यदा तस्य गृहपतेस्त्रहृदं परिसमाप्तम्, तदा असौ दारको श्रुतिं
 गणयितुमारब्धो यावत् पञ्च कार्षापणशतानि न परिपूर्णन्ते । स रोदितुमारब्धः । स गृह-
 ३० पतिः कथयति—पुत्र, किं रोदिषि ? मासि मया किञ्चित् व्यसितः । तात, महात्मा त्वम्,
 किं मां व्यसयिष्यसि ? अपि तु अहमेव मन्दमायः । मया पञ्चानां कार्षापणशतानामर्थं
 श्रुतिकया कर्म प्रारब्धं बुद्धप्रमुखं मिश्रसंघं भोजयिष्यामि, ततो देवेषूपपत्स्यामीति । तानि

२२ चन्द्रप्रमबोधिसत्त्वचर्यावदानम् ।

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान् राजगृहे विहरति स्म गृध्रकूटे पर्वते
महता भिक्षुसंघेन सार्वमर्षत्रयोदशभिर्मिश्रुतैः । तत्र भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं
बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य भदन्त, यावदायुष्मन्तौ शारिपुत्रमौद्गल्यायनौ तत्प्रथमतः
निरुपधिशेषे निर्वाणघातौ परिनिर्हृतौ, न त्वेव पितृमरणमागमितवन्तौ । अत्रेदानीं भिक्षवः ८
किमाश्चर्यं यदेतर्हि शारिपुत्रमौद्गल्यायनौ भिक्षू विगततरागौ विगतद्वेषौ विगतमोहौ परिमुक्तौ
जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैः निस्तृण्यौ निरुपादानौ प्रह्वीण-
सर्वाहंकारममकारास्मिमानामिनिवेशानुसयौ तिष्ठति बुद्धप्रमुखे भिक्षुसंघे तत्प्रथमतः निरुपधि-
शेषे निर्वाणघातौ परिनिर्हृतौ, न त्वेव पितृमरणमागमितवन्तौ । यत्त्वतीतिऽञ्चनि शारिपुत्र-
मौद्गल्यायनौ सरागौ सदेष्टौ समोहावपरिमुक्तौ जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःख- 10
दौर्मनस्योपायासैर्मनान्तिके चित्तमभिप्रसाद्य कालं कृत्वा कामधातुमतिक्रम्य ब्रह्मलोक उपपन्नौ,
न त्वेव पितृमरणमागमितवन्तौ, तच्छ्रूयताम् ॥

O 315

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतिऽञ्चन्युत्तरापथे भद्रशिला नाम नगरी राजधानी अभूत्, ऋद्धा
च स्तीता च क्षेमा च सुमिक्षा च आकीर्णबहुजनमनुष्या च । द्वादशयोजनान्यायमेन
द्वादशयोजनानि विस्तरेण चतुरन्ना चतुर्द्वारा सुविमक्ता उच्चैस्तोरणगन्धवातायनवेदिका- 15
प्रतिमण्डिता नानारत्नसंपूर्णं सुसमृद्धसर्वद्रव्यविग्नजननिकेता पार्थिवमात्मगृहपतिश्रेष्ठि-
राष्ट्रिकनीतिः^(१) मौलिकराणामावासो वीणावेषुपणवसुघोषकवल्लीभृदङ्गमेरीपटहश्च निरर्नादिता ।
तस्यां च राजधान्यामगुरुगन्धाश्चन्दनगन्धाश्चूर्णगन्धाः सर्वकालिकाश्च कुसुमगन्धा नाना-
वातसमीरिता अतिरमणीया वीथीचत्वरश्मिदण्डकेषु वायवो वायन्ति स्म । हस्त्यश्वरथपत्ति-
वल्कलायसंपन्ना युग्ययानोपशोमिता विस्तीर्णातिरमणीयवीथीमहापथा उच्छ्रितविविचित्रवज्र- 20
पताका तोरणगवाक्षार्धचन्द्रावनद्धा अमरालय इव शोभते । उत्पलपद्मकुसुदपुण्डरीकानि
सुरमिजलजकुसुमपरिमण्डितानि खादुस्त्रच्छशीतलजलपरिपूर्णपुष्करिणीतडागोदपानप्रस्रवणो-
पशोमिता शालतालतमालसूत्र^(२) कर्णिकाराशोकतिलकपुंनागनागकेशरचम्पकवकुलातिमुक्तक-
पाटलपुष्पसंछन्ना कलविहङ्गशुकशारिकाकोकिलबार्हिगणजीवंजीवकोन्नादितवनचण्डोद्यानपरि-
मण्डिता । भद्रशिलायां च राजधान्यामन्यतरं मणिगर्म नाम राजोद्यानं नानापुष्प- 25
फलवृक्षविटपोपशोमितं सोदपानं हंसनौश्चमयूरशुकशारिकाकोकिलजीवंजीवकशकुनिमनो-
रवनिर्नादितमतिरमणीयम् । एवं सुरमणीया भद्रशिला राजधानी बभूव । भद्रशिलायां
राजधान्यां राजाभूषणप्रभो नाम अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको दिव्यचक्षुःश्रुतमार्गचक्रवर्ती
धार्मिको धर्मराजा जम्बुद्वीपे राज्यैश्वर्याधिपत्यं कारितवान् स्वयंप्रभुः । न खलु राज्ञश्चन्द्र-
प्रमय गच्छतोऽप्यकारं भवति, न च मणिर्वा प्रदीपो वा उत्का वा पुरस्ताद् नीयते, 30
अपि तु स्वकात् कात्यात् राज्ञश्चन्द्रप्रमय प्रमा निश्चरन्ति तद्यथा चन्द्रमण्डलाद्रभयः ।
अनेन कारणेन राज्ञश्चन्द्रप्रमय चन्द्रप्रम इति संज्ञा बभूव ॥

O 316

संघमध्ये निषण्णाः । अथ स गृहपतिपुत्रः सुखोपनिषण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा भुविना प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन खट्वस्तं संतर्पयति संप्रवारयति । सततपरिषण्णं कुर्वन् पश्यति षड्वर्गीयान् न सत्कृत्य परियुज्जानान् । इष्ट्वा च पुनर्मगवन्तं विदित्वा बौतहस्तमपनीतपात्रं भगवतः पुरस्तात् स्थित्वा कथयति—भगवन्, कैश्चिद्वार्थकैर्न सत्कृत्य परियुक्तः ४ माहारम् । देवेषु नोपपत्त्ये इति ? भगवानाह—यत्स, शयनासनपरिमोगेन तावत् त्वं देवेषूपपद्यथाः प्रागेवान्नपानपरिमोगेनेति । अथ भगवांस्तं गृहपतिपुत्रं च धर्म्या कथया संदर्शं समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्योत्थायासनात् प्रक्रान्तः ॥

- अत्रान्तरे पञ्चमात्राणि वणिक्शतानि म्हासमुद्रात् संसिद्धयानपात्राणि राजगृहयन्तु-प्राप्तानि । राजगृहे च पर्वं प्रत्युपस्थितमिति न किञ्चित् क्रयेणापि लभ्यते । तत्रैको वणि-
 10 ग्मिष्कुगोचरिकः । स कथयति—भवन्तः, आगमयत कस्याश्च गृहे बुद्धप्रमुखेन भिक्षुसंघेन मत्कम्, तत्रावश्यं किञ्चिदुत्सदनधर्मकं भवतीति । ते श्रवणपरंपरया चान्वेपमाणास्तस्य गृहपतेः सकाशमुपसंक्रान्ताः । कथयन्ति—गृहपते, तवाथ बुद्धप्रमुखेन भिक्षुसंघेन शुक्रे इह पर्वं प्रत्युपस्थितमिति न किञ्चित् क्रयेणापि लभ्यते । यदि किञ्चिदुत्सदनधर्मकमस्ति, मूल्येन दीयतामिति । न ममैतद्भक्तम्, अपि तु तस्यैतद्गृहपतिपुत्रस्य मत्कम् । एवं याचञ्चमिति । ते तस्य सकाश-
 15 मुपसंक्रम्य कथयन्ति—गृहपतिपुत्र, दीयतामस्माकं मुक्तेश्च यदस्ति । मूल्यं प्रयच्छाम इति । स कथयति—नाहं मूल्येनानुप्रयच्छामि । अपि तु एवमेव प्रयच्छामीति । ते तेनाश्रमेन संतर्पिता गृहपतेर्गत्वा कथयन्ति—तस्य ते गृहपते लाभः सुलब्धा यस्य ते निवेशेन बुद्ध-प्रमुखो भिक्षुसंघोऽन्नपानेन संतर्पितः, इमानि च पञ्च वणिक्शतानीति । स कथयति—अनेन गृहपतिपुत्रेण लाभः सुलब्धाः । अनेन बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघोऽन्नपानेन संतर्पितो न भवेति ।
 20 ते पृच्छन्ति—कतरस्यायं गृहपतेः पुत्रः ? अमुकस्य सार्धवाहस्य । सार्धवाहः कथयति—भवन्तः, ममैष वयस्यपुत्रो भवति । तस्य पिता म्हासमुद्रमवतीर्णोऽनयेन व्यसनमापनः । शनयं बहुभिरैकः समुद्धर्तुम्, न त्वेव एकेन बह्वः । तदयं पटकः प्रहृतो येन वो यत् परित्यक्तम्, सोऽस्मिन् पटकेऽनुप्रयच्छन्ति । ते पूर्वमेवाभिप्रसन्नाः सार्धवाहेन च प्रोत्साहिता इति तैर्यथासंभा-
 25 ग्येन मणिमुक्तादीनि रत्नानि दत्तानि । महान् राशिः संपन्नः । सार्धवाहः कथयति—पुत्र, न गृहाणेति । स कथयति—तात, न मया मूल्येन दत्तमिति । सार्धवाहः कथयति—पुत्र, न वयं तव मूल्यं प्रयच्छामः । यदि च मूल्यं गण्यते, एकेन रत्नेनेदृशानां मत्तानामनेकानि शतानि संविचन्ते । किं तु वयं तवाभिप्रसन्नाः प्रसन्नाधिकारं कुर्मः, गृहाणेति । स कथयति—तात, मया बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघो योजितो देवेषूपपत्त्ये इति । तस्मादवशिष्टं शुभम्य दत्तम् । यदि प्रहीष्यामि, स्थानमेतद्विचते यदेवेषु नोपपत्त्ये ? सार्धवाहः कथयति—पुत्र, अभिश्र-
 30 धासि त्वं भगवतः ? तात, अभिश्रद्धे । गच्छ, भगवन्तं पृच्छ । स येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ क्षिरसा बन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । स गृहपति-पुत्रो भगवन्तमिदमबोचत्—भगवन्, मया बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं योजयित्वा यदन्नपानमवशिष्टं

चुत्तगीतवादितशब्देन निर्नादितम् । एवमेव तस्मिन् काले तस्मिन् समये सर्वो जम्बुद्वीप-
वासिनां जनकायस्तेन गीतवादितशब्देन एकान्तसुखसमर्पितोऽत्यर्थं रमते । तेन खलु
समयेन भद्रशिल्पायां राजधान्यां ब्रह्मसतिरयुतकोटीशतानि मनुष्याणां प्रतिवसन्ति स्म ।
तेषां राजा चन्द्रप्रभ इष्टो बभूव प्रियो मनापश्च । अपीदानीं वर्णाकृतिलिङ्गस्यैर्यमस्य निरीक्ष-
माणा न तृप्तिमुपयान्ति स्म । यस्मिंश्च समये राजा चन्द्रप्रभो महायज्ञवार्तं गच्छति, ८
तस्मिन् समये प्राणिकोटीनियुतशतसहस्राण्यवलोकयन्ति, एवं चाहुः—देवगर्भो वतार्य
राजा चन्द्रप्रभ इह जम्बुद्वीपे राज्यं कारयति । न खलु मनुष्या ईदृग्वर्णसंस्थाना यादृशा
देवस्य चन्द्रप्रभस्येति । राजा चन्द्रप्रभो येन येनावलोकयति, तेन तेन सीसहस्राण्यव-
लोकयन्ति—धन्यास्ताः स्त्रियो यासामेव भर्तेति । तच्च ह्युद्वैर्भनोभिनर्न्यषामावात् । एवं
दर्शनीयो राजा चन्द्रप्रभो बभूव । चन्द्रप्रभस्य राज्ञोऽर्धत्रयोदशमाससहस्राणि । तेषां 10
द्वौ अग्रामासौ महाचन्द्रो महीवरश्च । व्यक्तौ पण्डितौ मेधाविनौ गुणैश्च सर्वामात्ममण्डल-
प्रतिविशिष्टौ सर्वाधिकृतौ राजपरिकर्षकौ राजपरिपालकौ । अत्योत्सुकौ राजा सर्वकर्मात्तेषु ।
महाचन्द्रश्चाग्रामासोऽमीदृगं जम्बुद्वीपकान् मनुष्यान् दशसु कुशलेषु कर्मपथेषु नियोजयति—
इमान् भवन्तो जम्बुद्वीपका मनुष्या दश कुशलान् कर्मपथान् समादाय वर्तयेति । यादृशी
च राजश्चक्रवर्तिनोऽजवादाजुशासनी, तादृशी महाचन्द्रस्यामात्यस्याववादाजुशासनी बभूव । 15
महाचन्द्रस्याग्रामासस्य राजा चन्द्रप्रभ इष्टश्चाभूत् प्रियश्च मनापश्च । अपीदानीं वर्णाकृति-
लिङ्गसंस्थानमस्य निरीक्षमाणो न तृप्तिमुपयाति ॥

यावदपरेण समयेन महाचन्द्रेणाग्रामास्येन खमो दृष्टः—राज्ञश्चन्द्रप्रभस्य धूमवर्णैः
पिशाचैर्मूर्च्छिपनीतः । प्रतिविबुद्धस्य चाभूद्भयम्, अभूच्छङ्कितत्वम्, अभूद्रोमहर्षः—मा
हैव देवस्य चन्द्रप्रभस्य शिरोयाचनक आगच्छेत् । देवश्च सर्वददः । सर्वपरित्यागे नास्त्यस्य 20
किञ्चिदपरित्यक्तं दीनानाथकृपणवनीपकयाचनकेभ्य इति । तस्य बुद्धिरुत्पन्ना—न मया
राज्ञश्चन्द्रप्रभस्य खमो निवेदयितव्यः । अपि तु रत्नमयानि शिरांसि कारयित्वा कोषकोष्ठागारं
प्रवेश्य स्थापयितव्यानि । यदि नाम कश्चिदेवस्य शिरोयाचनक आगच्छेत्, तमेनमेमी रत्न-
मयैः शिरोभिः प्रकोमयिष्यामि । इति विदित्वा रत्नमयानि शिरांसि कारयित्वा कोषकोष्ठागारेषु
प्रक्षिप्य स्थापितवान् । अपरेण समयेन महीचरेणाग्रामास्येन खमो दृष्टः—सर्वरत्नमयः पोतश्चन्द्र- 25
प्रभस्य कुलस्यः शतशो विशीर्णः । दृष्ट्वा च पुनर्मातस्त्रस्तः संविभ्रः—मा हैव राज्ञश्चन्द्रप्रभस्य
राज्यभ्युतिर्भवित्थि जीवितस्य चान्तराय इति । तेन ब्राह्मणा ये नैमित्तिका विपक्षिकाश्चाह्वय
उक्ताः—भवन्तः, मयेदृशाः खमो दृष्टः, निर्दोषं कुरुतेति । ततस्तैर्ब्राह्मणैर्नैमित्तिकैर्विपक्षैश्च समा-
ख्यातम्—यादृशोऽयं त्वया खमो दृष्टः, नचिरादेव राज्ञश्चन्द्रप्रभस्य शिरोयाचनक आगमिष्यति ।
स चास्यामेव भद्रशिल्पायां राजधान्यामवतरिष्यतीति । ततो महीचरोऽग्रामासः खमनिर्देशं 30
श्रुत्वा करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः—अतिक्षिप्रं राज्ञश्चन्द्रप्रभस्य भैत्राल्यकस्य
कारुणिकस्य सत्त्ववत्सलस्यानित्यतावत् प्रत्युपस्थितमिति । अथापरेण समयेनार्धत्रयोदशभि-

संक्षय प्रवृत्त एवासने निषण्णः । अथ सहस्रोद्भूतो गृहपतिः सुखोपनिषण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतिन खादनीयेन भोजनीयेन खहस्तं संतर्पयति सप्रवारयति । अनेक-
पर्यायेण शुचिना प्रणीतिन खादनीयेन भोजनीयेन खहस्तं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं सुकवन्तं विदित्वा यौतहस्तसमनीतपात्रं नीचतरमासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्तात् निषण्णो धर्म-
५ श्रवणाय । तस्य भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्त्वसंप्रति-
वेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा सहस्रोद्भूतेन गृहपतिना विंशतिशिखरसमुद्भूतं सत्काय-
दृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा क्षोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्त्वस्मिन्मुदानयति-
इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा नेष्टेन न खजनवन्धुवर्गेण न राज्ञा न देवताभिर्न
पूर्वप्रैतेर्न श्रमणब्राह्मणैर्येद्भगवता अस्माकं कृतम् । उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्गाः, लङ्घिता
१० अस्थिपर्वताः, पिष्टितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि खर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवभु-
ष्येष्टु । अग्निक्रान्तोऽहं भदन्त अग्निक्रान्तः । एषोऽहं बुद्धं भगवन्तं शरणं गच्छामि धर्मं च
भिक्षुसंघं च । उपासकं च मां धारय अथाग्रेण यावज्जीवं प्राणोपेतमभिप्रसजमिति । अथ
भगवान् सहस्रोद्भूतं गृहपतिं धर्म्या कथया संदर्श्य समादाय समुत्तेज्य संप्रहृष्टोत्पाया-
सनात् प्रक्रान्तः ॥

१५ भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्त सहस्रो-
द्भूतेन गृहपतिना कर्म कृत येन मृत्तिकया कर्म कृतम्, येन सहसा भोगैरभिरुद्धः, सत्त्व-
दर्शनं च कृतमिति ? भगवानाह—सहस्रोद्भूतेनैव भिक्षवो गृहपतिना कर्माणि कृतान्युप-
चितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रलयानि ओषधयस्तुपस्थितान्यवश्यमावीनि । सहस्रोद्भूतेन
गृहपतिना कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविव्यति ? न भिक्षवः कर्माणि
२० कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतान्युपचितानि विपच्यन्ते शुभान्य-
शुयानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ३ ॥

२५ भूतपूर्वं भिक्षवोऽन्यतरस्मिन् कर्षटके गृहपतिः प्रतिवसति आब्धो महावने
महामोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणघनसमुद्भूतो वैश्रवणघनप्रतिस्पर्धी । तेन सट्टाद्
कुलाद् कलत्रमानीतम् । स तया सार्वं श्रीहति रमते परिचारयति । तस्य श्रीहते रम-
माणस्य परिचारयतः पत्नी आपक्वसत्त्वा संवृत्ता । सा अद्यानां वा नवानां वा मासानामक्ष-
यात् प्रसूता । दारको जातः । तस्य श्रीणि सप्तकान्येकविंशतिदिक्सानि विक्षारेण जातस्य
३० जातिमहं कृत्वा कुलसदृशं नामधेयं व्यवस्थापितम् । स उन्नीतो वर्धितो मृद्वान् संवृत्तः ।
यावदपरेण समयेन स गृहपतिः संप्राप्ते वसन्तकालसमये संपुण्यितेषु पादपेषु हंसनौजमनूर-

एते हि पादपगणाः फलपुष्पनद्धा

भूमौ पतन्ति पवनैरपि चालितानि ।

संश्रूयते ध्वनिरयं च यथातिभीमो

व्यक्तो भविष्यति पुरे व्यसनं महान्तम् ॥ २ ॥

एते मद्रशिलानिवासनिरताः सर्वे सद्गुःखा जनाः

अत्यन्तप्रतिशोकशल्यविहताः प्रस्पन्दकण्ठाननाः ।

एताश्चन्द्रनिमानना युवतयो रोदन्ति वेदोत्तमे

सर्वे च प्ररुदन्ति तीव्रकरुणाः सन्तः स्मशाने यथा ॥ ३ ॥

किं कारणं पुरनिवासिजनाः समग्राः

संपिण्डितं मनसि दुःखमिदं वहन्ति ।

उल्लोशतामनिशमर्षकृताग्रहस्तै-

रैश्चर्यमप्रतिसमं निरुणद्धि वाचम् ॥ ४ ॥

एते पयोदा विनदन्त्यतोया

जलाश्रयाः शोकमभी क्रजन्ति ।

युवोरिवाम्भसि च बालसमीरणास्ता

वाताः प्रवान्ति च खरा रजसा विमिश्राः ॥ ५ ॥

अशिवानि निमित्तानि प्रवराणि हि सांप्रतम् ।

क्षेमां दिशमतोऽस्माकमितो गन्तुं क्षमो भवेत् ॥ ६ ॥

अपि तु खलु माणवका राजश्चन्द्रप्रमथ्य चतुर्षु महायज्ञवाटेषु सुवर्णमेरीणां ताड्य-
मानानां न भूयो मनोहः खरो निश्चरति । नूनं नत मद्रशिलायां महालुपद्रवो भविष्यतीति ॥ २०

O 222

अथ रौद्राक्षो ब्राह्मणो मद्रशिलायां राजधान्यामनुप्राप्तः । ततो नगरनिवासिनीं देवता
रौद्राक्षं ब्राह्मणं दूरादेव दृष्ट्वा येन राजा चन्द्रप्रमथेनोपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य राजानं चन्द्रप्रम-
थिदम्बोचद-यत्खलु देव जानीयाः-अथ देवस्य याचनक आगमिष्यति हिंसको विह्वेठको-
ऽवतारप्रेक्षी अवतारगवेधी । स देवस्य शिरो याचिष्यतीति । तदेवेन सत्त्वानामर्षयात्मानं
परिपालयितव्यमिति । अथ राजा चन्द्रप्रमथः शिरोयाचनकमुपपञ्चस्य प्रमुदितमना विस्मयो-
रुल्लङ्घ्यदृष्टिर्देवतामुवाच-गच्छ देवते, यथागमिष्यति, अहमस्य दीर्घकालामिलषितं मनोरथं
परिपूरयिष्यामीति । अथ सा देवता राजश्चन्द्रप्रमथस्य इदमेवंरूपं व्यवसायं विदित्वा दुःखिनी
दुर्मनस्का विप्रतिसारिणी तत्रैवान्तर्हिता । अथ राजश्चन्द्रप्रमथस्यैतदभवत्-किमत्राश्चर्यं
यदहमभजमनार्थिभ्योऽनुप्रयच्छामि, पानं पानार्थिभ्यो वस्त्रहिरण्यसुवर्णमणिमुक्तादीन् तद-
र्थिभ्यः । यच्चद्वं याचनकेभ्यः स्त्रहरीरमपि परित्यजेयमिति । ततो रौद्राक्षो ब्राह्मणो दक्षिणेन
नगरद्वारेण प्रविशन् देवतया निवारितः-गच्छ पापब्राह्मण, मा प्रविश । कथमिदानीं त्वं

महामोगे कुले जायेयम्, एवंविधानां च धर्माणां लामी त्वाम्, प्रतिविशिष्टं चातः
शास्त्रारभारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

किं मन्यन्ते भिक्षवः ? योऽसौ गृहपतिपुत्रः, एष एवासौ सहस्रोद्गतो गृहपतिः ।

यदनेन प्रलेकयुद्धस्यान्तिके खरा वाग्निश्चारिता, तेन पञ्च जन्मशतानि भृतकपुरुषो जातः ।

314

5 यावदेतर्ह्यपि भृतिकया कर्म कृतम् । यत् पुनस्तत्त्वैवान्तिके चित्तमभिप्रसाद्य प्रणिधानं
कृतम्, तेन सहस्रैव भोगैरभिवृद्धः । ममान्तिके सत्यदर्शनं कृतम् । अहं चानेन प्रलेक-
युद्धकोटिशतसहस्रेभ्यः प्रतिविशिष्टतरः शास्ता आरागितो न विरागितः । इति हि भिक्षव
एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां
व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्त-
10 शुक्लेभ्येव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥ (इयं तावदुत्पत्तिर्न
तावत् शुद्धो भगवान् श्रावकाणां विनये शिक्षापदम् । १)

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दम् ॥

सहस्रोद्गतस्य प्रकरणावदानमेकविंशतिमम् ॥

अथ राजा चन्द्रप्रमथो ब्राह्मणस्यान्तिकादिदेमेवरूपं वाक्प्रव्याहारं श्रुत्वा प्रमुदितमनाः
प्रीतिविस्फारिताक्षो रौद्राक्षं ब्राह्मणमुवाच—हन्तेदं ब्राह्मण शिरोऽविघ्नतः साधु प्रगृह्णाता-
मुत्तमाङ्गमिति । आह च—

प्रियो यथा यद्यपि चैकपुत्रक-

स्तथापि मे खर्पमिदं गृहाण ।

5

त्वच्चिन्तितानां फलमस्तु शीघ्रं

शिरःप्रदानादि लभेय बोधिम् ॥ ८ ॥

इत्युत्त्वा खयमेव खशिरसो मौलिमपनीतवान् । यदा च राजा चन्द्रप्रमथेण शिरसो
मौलिपरिणीतः, तत्समनन्तरमेव सर्वेषां जम्बुद्वीपकानां मनुष्याणां मौलयः शिरसः पतिताः ।
मद्रशिलायां च राजधान्यां चतुर्दिशमुल्कापाता दिशोदाहाश्च प्रादुर्भूताः । नगरदेवताभिश्च 10
शब्दो निश्चारितः—अस्य राजश्चन्द्रप्रमथस्य पापब्राह्मणो शिरःछेत्स्यतीति । तच्छ्रुत्वा महाचन्द्र-
महीधरौ अप्रामाण्यौ राजश्चन्द्रप्रमथेदेमेवरूपं शरीरपरित्यागं विदित्वा साश्रुदुर्दिदवदनौ
राजश्चन्द्रप्रमथस्य पादौ परित्यज्याहतुः—धन्यास्ते पुरुषा देव य एवमलङ्घ्यतरूपदर्शनं वा
द्रक्ष्यन्तीति । तौ अमिमुखमुदीक्ष्यमाणौ राजनि चन्द्रप्रमे चित्तमभिप्रासाद्य रौद्राक्षे च ब्राह्मणे
मैत्र्यचित्तमुत्पाद्य नावां शक्यामो निरुपगुणाधारस्य देवस्थानित्वातं द्रष्टुमिति तस्मिन्नेव 15
सुहृते कालगतौ । कामधातुमतिक्रम्य ब्रह्मलोकमुपगमौ । राजश्चन्द्रप्रमथेदेमेवरूपं व्यवसायं
कुञ्ज तां च नगरनिवासिनीनां देवतानामार्तच्वनिसुपश्रुत्य मौमा यक्षा अन्तरिक्षचराश्च यक्षाः
ऋन्दिपुमारब्धाः—हा कष्टमिदानीं राजश्चन्द्रप्रमथस्य शरीरनिक्षेपो भविष्यतीति ॥

अत्रान्तरे च राजकुलद्वारेऽनेकानि प्राणिशतसहस्राणि संनिपतितान्यभूवन् । ततो
रौद्राक्षो ब्राह्मणस्तं महाजनकायमेवेक्ष्य चन्द्रप्रमथं राजानमुवाच—यत्खलु देव जानीयाः—नाहं 20
शक्यामि महाजनकायस्य पुरस्तादेवस्य शिरो ग्रहीतुम् । यदि च ते शिरः परित्यक्तम्, एकान्तं
गच्छाव इति । एवमुक्ते राजा चन्द्रप्रमथो रौद्राक्षं ब्राह्मणमबोचत्—एवं महाब्राह्मण क्रियताम् ।
ऋक्षन्तां तव संकल्पाः, परिपूर्वन्तां मनोरथा इति । अथ राजा चन्द्रप्रमथो राजा आसनादुत्थाय
तीक्ष्णमसिमादाय येन मणिरत्नगर्ममुद्यानं तेनोपसंक्रान्तः । अथ राजश्चन्द्रप्रमथस्य हृदमेवरूपं
व्यवसायं दृष्ट्वा मद्रशिलायां राजधान्यामनेकानि प्राणिशतसहस्राणि विक्रोशमानानि पृष्ठतः 25
पृष्ठतः समुत्पन्नानि । सोऽब्राह्मीराजा चन्द्रप्रमथो महाजनसंनिपातं विक्रोशन्तम् । इष्ट्वा च पुनः
समाधासपन्नाह—अप्रमादः करणीयः कुशलेषु धर्मेष्विति । संक्षेपेण धर्मदेशनां कृत्वा रौद्राक्षं
ब्राह्मणमादाय मणिरत्नगर्ममुद्यानं प्रविष्टः । समनन्तरप्रविष्टस्य राजश्चन्द्रप्रमथस्य मणिरत्नगर्म
उद्याने मद्रशिलायां छत्राणि व्यजपताकाश्च येन मणिरत्नगर्ममुद्यानं तेनावनामिताः । ततो
राजा चन्द्रप्रमथो मणिरत्नगर्मस्योद्यानस्य द्वारं पिपाय तं रौद्राक्षं ब्राह्मणमामन्त्रयते—प्रतिगृह्णातां 30
ब्राह्मण ममोत्तमाङ्गमिति । एवमुक्ते रौद्राक्षो ब्राह्मणो राजानं चन्द्रप्रमथमुवाच—नाहं शक्यामि
देवस्य शिरःछेपुमिति । मणिरत्नगर्मस्य उद्यानस्य मध्ये कुरवकः । तत्र सर्वकालिकश्चम्पक-

ॐ 321

- तेन खलु समयेनास्मिन् जम्बुद्वीपेऽष्टषष्ठिनगरसहस्राणि बभूवुर्मद्रशिलाराजधानीप्रमु-
 खानि ऋद्धानि स्फीतानि क्षेमाणि सुमिक्षाप्याकीर्णबहुजनमनुष्याणि । अपीदानीं जम्बुद्वीपका
 अवका अमूवन् अशुल्का अतरपण्याः । कृषिसंपन्नाः सौम्या जनपदा बभूवुः । कुकुटसपात-
 मात्राश्च ग्रामनिगमराष्ट्रराजधान्यो बभूवुः । तेन खलु समयेन चतुश्चत्वारिंशद्वर्षसहस्राणि जम्बु-
 ५ द्वीपे मनुष्याणामायुषः प्रमाणमभूत् । राजा चन्द्रप्रभो बोधिसत्त्वोऽभूत् सर्वददः सर्वपरित्यागी
 निःसङ्गपरित्यागी च । महति त्यागे वर्तते । तेन मद्रशिलायां राजधान्यां निर्गलं बहिर्घां नगरस्य
 चतुर्षु नगरद्वारेषु चत्वारो महायज्ञवाटा मापिताश्चतुर्विधजयपपताकालुच्छ्रिताः । ततः सुवर्णमेरीः
 संताड्य दानानि दीयन्ते, पुण्यानि क्रियन्ते, तद्यथा—अन्नमनार्थिन्यः, पानं पानार्थिन्यः, खाद्य-
 भोज्यमाह्वयविलेपनवस्त्राशयनासनापाश्रयावत्सप्रदीपच्छत्राणि रथा आभरणान्यलंकाराः, सुवर्ण-
 10 पात्र्यो रूप्यचूर्णपरिपूर्णाः, रूप्यपात्र्यः सुवर्णपरिपूर्णाः, सुवर्णशृङ्गाश्च गावः कामदोहिन्यः ।
 कुमाराः कुमारिकाश्च सर्वालंकारविभूषिताः कृत्वा प्रदानानि दीयन्ते । वस्त्राणि नानावस्त्रानि
 नानादेशसमुच्छ्रितानि नानाविचित्राणि, तद्यथा—पट्टांशुकचीनकौशेयचौतपट्टवस्त्राण्यूर्णा-
 17 दुकूलमयशोभनवस्त्राण्यपरातकफलकहर्यणिक्मन्त्ररत्नसुवर्णप्रावरकाकाशिकपञ्चुक्षोमकाषाः ।
 राज्ञा चन्द्रप्रभेण तावन्तं दानमनुदत्तम्, येन सर्वे जम्बुद्वीपका मनुष्या आत्वा
 15 महाधना महाभोगाः संवृत्ताः । राज्ञा चन्द्रप्रभेण तावन्ति हस्त्यश्वरथच्छत्राणि प्रदानमनु-
 प्रदत्तानि, यथा अस्मिन् जम्बुद्वीपे एकमनुष्योऽपि पट्टका न गच्छति । सर्वे जम्बुद्वीपका
 मनुष्या हस्तिप्रष्ठैश्च चतुरश्रयुक्तैश्च रथैरुपरिसुवर्णमयै रूप्यमयैश्चातपत्रैरुद्यमानेनोद्यमानेन
 ग्रामेण ग्राममनुविचरन्ति स्म । ततो राज्ञश्चन्द्रप्रभस्यैतदभवत्—किं पुनर्मे इत्येव दानेन प्रदत्तेन यन्बन्धं
 यादृशान्येव मम वस्त्रालंकाराण्यभरणानि, तादृशान्येव दानमनुप्रयच्छेयम्, यत् सर्वे जम्बुद्वीपका
 20 मनुष्या राजक्रीडया क्रीड्युः । अथ राजा चन्द्रप्रभो जम्बुद्वीपकेभ्यो मनुष्येभ्यो मौलिपट्टवस्त्रा-
 लंकाराभरणान्यनुप्रयच्छति, तद्यथा—हर्षकटककेशूराहारार्धहारादीन् प्रदानमनुप्रयच्छति स्म ।
 राज्ञा चन्द्रप्रभेण तावन्ति राजार्हाणि वस्त्राण्यलंकाराणि मौल्यः पट्टाश्चानुप्रदत्ताः, येन सर्वे
 जम्बुद्वीपका मनुष्या मौलिधराः पट्टधराश्च संवृत्ताः । या राज्ञश्चन्द्रप्रभस्याकृतिस्तादृशा एव
 सर्वे जम्बुद्वीपका मनुष्याः संवृत्ताः । ततो राज्ञा चन्द्रप्रभेणाष्टषष्ठिषु नगरसहस्रेषु घण्टावधोषणं
 25 कारितम्—सर्वे भवन्तो जम्बुद्वीपका मनुष्या राजक्रीडया क्रीडन्तु, यावदहं जीवामीति ।
 अथ जम्बुद्वीपका मनुष्या राज्ञश्चन्द्रप्रभस्य घण्टावधोषणां श्रुत्वा सर्वे एव राजक्रीडया क्रीडितु-
 मारब्धाः । वीणवेणुपणवसुघोषकवल्लरीभेरीपटहमृदङ्गतालशङ्खसहस्रैस्तूर्यशब्दशतैश्च वाद्य-
 मानैः केशूरहारमणिमुक्ताभरणकुण्डलधराः सर्वालंकारविभूषितप्रमदगणपरिवृता राजश्रिय-
 मनुभवन्ति स्म । तेन खलु समयेन जम्बुद्वीपकानां मनुष्याणां राजक्रीडया क्रीडतां यद्य
 30 वीणवेणुपणवसुघोषकवल्लरीभेरीमृदङ्गपटहशब्दो यश्चाष्टषष्टिषु नगरसहस्रेषु तालवन्निर्वाणो
 यश्चन्द्रप्रभस्य चतुर्षु महायज्ञवाटेषु सुवर्णमेरीणां ताड्यमानानां वर्णमनोऽज्ञशब्दो निश्चरति,
 तेन सर्वे जम्बुद्वीपो मनोज्ञशब्दनादितोऽभूत् तद्यथा देवानां त्रायक्षिणानामन्यन्तरं देवपुरं

मान्दारवाणि पुष्पाणि, दिव्यानि च बाधानि प्रवादयितुमारब्धाः, चैलविक्षेपांश्च चाकार्षुः ।
 ततो रौद्राक्षो ब्राह्मणः शिरोग्रहयोवानाभिर्गतः । अथास्मिन्नन्तरेऽनेकैः प्राणिशतसहस्रैर्नादो
 मुक्तः—ह्रा कष्टम् । प्रघातितो देवः सर्वजनमनोरथपरिप्लूक इति । तत एकस्याः पृथिव्या-
 मावर्तन्ते परिवर्तन्ते, एके बाहुभिः प्रकोशन्ति, काश्चित् प्रकीर्णकेभ्यो रुदन्ति । अनेकानि
 च प्राणिशतसहस्राणि संनिपतितानि । तत एकस्यास्तस्मिन्नेव प्रदेशे स्थित्वा ध्यानान्मुत्पाद्य ६
 तत्रैव कालं कृत्वा शुभकृत्स्ने देवनिकाये उपपन्ना राक्षश्चन्द्रप्रभस्य समागतायाम् । अपरे
 ध्यानान्मुत्पाद्य तत्रैव कालं कृत्वा माखरे देवनिकाये उपपन्नाः । अपरे प्रथमध्यानमुत्पाद्य
 कालं कृत्वा ब्रह्मलोकसमागतायामुपपन्नाः । अपरैः संनिपात्य राक्षश्चन्द्रप्रभस्य शरीरं सर्व-
 गन्धकाष्ठैश्चितां चित्वा, ध्यापितानि च अस्तीनि सौवर्णकुम्भे प्रक्षिप्य, चतुर्गृहापथे शरीर-
 स्तूपः प्रतिष्ठापितः । छत्रध्वजपताकाश्चरोपिताः । गन्धैर्माल्यैर्धूपैर्द्वैः पुष्पैः पूर्जां कृत्वा १०
 चन्द्रप्रभे राजनि खचित्तमभिप्रसाद्य कालगताः षट्सु देवनिकायेषु कामावचरेषु देवेषूप-
 पन्नाः । यैश्च तत्र काराः कृताः, सर्वे ते खर्गमोक्षपरायणाः संवृत्ता इति ॥

स्यात्खलु शुष्माकं मिश्रवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा अन्या सा तेन कालेन तेन समयेनो-
 त्तरापथे मद्रशिला नाम राजधान्यमूदिति । न खलु एवं द्रष्टव्यम् । तत्कस्य हेतोः ? एषैव
 सा तद्वशिला तेन कालेन तेन समयेन मद्रशिला नाम राजधानी बभूव । स्यात्खलु शुष्माकं १५
 मिश्रवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन चन्द्रप्रभो नाम राजामूदिति ।
 न खलु एवं द्रष्टव्यम् । तत्कस्य हेतोः ? अहमेव तेन कालेन तेन समयेन राजा चन्द्रप्रभो
 बभूव । स्यात्खलु शुष्माकं मिश्रवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा—अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन
 रौद्राक्षो नाम ब्राह्मणोऽमूदिति । न खल्वेवं द्रष्टव्यम् । तत्कस्य हेतोः ? एष एव स तेन
 कालेन तेन समयेन देवदत्तो बभूव । स्यात्खलु शुष्माकं मिश्रवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा—अन्यो २०
 तौ तेन कालेन तेन समयेन महाचन्द्रमहोदधौ अग्रामासौ बभूवतुरिति । न खल्वेवं द्रष्ट-
 व्यम् । तत्कस्य हेतोः ? एतवेव महाचन्द्रमहोदधौ अग्रामासौ शारिपुत्रमौद्गल्यायनौ बभूवतुः ।
 तदाप्येतौ तत्प्रथमतः कालगतौ, न त्वेव पितृमरणमारागितवन्तौ इति ॥

इदमनोचङ्गवान् । आत्तमनसस्ते मिश्रवोऽप्ये च देवनागयक्षगन्धर्वासुरगरुड-
 विक्तराष्ट्ररागादयो भगवतो भाषितमन्यनन्दन् ॥

चन्द्रप्रमबोधिसत्त्वचर्यावदानं नाम द्वाविंशतिर्लम् ।

२५

After this, Mss. add :

तथा च चन्द्रप्रभमपविर्भूते भणिकनकरजतवैद्यैर्नृनीलादिप्रविणवसनयानभोजनार्थकारप्राप्तनगर-
 निगमविषयराज्यादयो राज्यरथस्तक्षतकलत्रमासदभिरकरचरणशिरोक्षिप्रीवासिसर्वपरिस्त्रागमन्तरेण दुर्गति-
 जननमरणनराकरचरणकरणविकल्पात्रिवर्चयोगप्रियवियोगादितरदुःखोपनिपातमयाभिहतजनपरिभ्राणकरण-
 समर्थो सकलभुवनाधिपक्षानिपेकमहती गाबाधुनी गुणसम्पुष्टिर्लघ्नवन्तेऽधिगन्तुमिति कारुण्यादशेषजग-
 दुःखोपशमकृतनिश्चयः प्रणतसकलसामन्तब्रह्मणिमब्रूवाविच्युरितपादपीठः दुरगगजरथबलार्थकारादिपि-
 र्माणेन परिपूरितनिरवशेषाभ्याम्बुद्वीपकजनमनोरथः सकलजनमनोनयनहारी शिरः परिस्त्राजान् । कथमित्येक-
 मनुश्रूयते इति ॥

रमात्सहस्रैः स्वप्नो दृष्टः—राजश्चन्द्रप्रभस्य चतुर्षु यज्ञवाटेषु करोटपाणिभिर्यक्षैश्च छत्रचजपताकाः
पातिताः, सुवर्णमेर्यश्च भिन्नाः । दृष्ट्वा च पुनर्मूर्तिरुक्ताः संविन्नाः—मा हेव राजश्चन्द्रप्रभस्य
महापृथिवीपालस्य मैत्रात्मकस्य कारुणिकस्य सत्त्वबलस्यन्यानिस्तत्त्वलगागच्छेत्, मा हेव
अस्माकं देवेन सार्धं नानामात्रो भविष्यति विनामात्रो विप्रयोगः, मा हेव अत्राणोऽपरित्राणो
१ जम्बुद्वीपो भविष्यतीति । रात्रा चन्द्रप्रभेण श्रुतम् । तेन श्रुत्वा अष्टपङ्क्तिनगरसहस्रेषु षण्ढाल-
घोषणं कारितम्—राजलीलया भवन्तः सर्वे जम्बुद्वीपका मानुष्याः श्रीरन्तु यावदहं
जीवामि । किं शुष्माकं मायोपमैः स्वमोपमैश्चिन्तितैः ? राजश्चन्द्रप्रभस्य षण्ढालघोषणं श्रुत्वा
सर्व एव जम्बुद्वीपका मनुष्या राजलीलया श्रीवितुमारब्धाः, वीणावेषुपणवसुघोषकजङ्गी-
मेरीषुदङ्गतालशङ्खसहस्रैस्तूर्यशब्दशतैश्च वाद्यमानैः केयूरहारमणिमुक्ताभरणकुण्डलकाः
१० सर्वोत्कर्षारविभूषितप्रभदागणपरिहृता राजश्रियमनुभवन्ति स्म । तेन खलु समयेन जम्बुद्वीप-
कानां मनुष्याणां राजक्रीडया क्रीडतां यश्च राजश्चन्द्रप्रभस्य चतुर्षु महायज्ञवाटेषु सुवर्ण-
मेरीणां तात्त्व्यमानानां बल्युर्मनोज्ञः शब्दो निश्चरति, तेन सर्वो जम्बुद्वीपो मनोज्ञशब्दनि-
र्नादितोऽभूत् । तषया देवानां त्रायस्त्रिंशानामन्यतरं देवपुरं नृत्तगीतवादितम्, एवमेव तस्मिन्
काले तस्मिन् समये सर्वो जम्बुद्वीपनिवासी जनकायस्तेन गीतशब्देनैकान्तसुखसम्पत्ति-
१६ ऽल्लयं रमते ॥

तेन खलु समयेन गन्धमादने पर्वते रौद्राक्षो नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति स्म इन्द्र-
जालविभिन्नः । अश्रौपीन्द्राक्षो ब्राह्मणो मद्रशिलायां राजधान्या चन्द्रप्रभो नाम रात्रा सर्व-
ददोऽस्मीत्यात्मानं प्रतिजानीते । यन्बहं गत्वा शिरो याचेयमिति । तस्यैतदयवत्—यदि
तावत् सर्वददो भविष्यति, मम शिरो दास्यति । अपि तु हुक्त्रमेतदस्यानमनवकाशो
२० यदेवमिदं कान्तं प्रियं मनापमुत्तमाङ्गं परिलक्ष्यति यद्वृत शीर्षम्, नेदं स्नानं विषते ।
इति विदित्वा गन्धमादनात् पर्वतादवतीर्णः । अथ गन्धमादननिवासिनी देवता विमोह-
मारब्धा—हा कष्टं राजश्चन्द्रप्रभस्य मैत्रात्मकस्य महाकारुणिकस्य सत्त्वबलस्यन्यानिस्तत्त्व-
प्रत्युपस्थितमिति । तेन खलु समयेन सर्वजम्बुद्वीप आकुलकुलः, धूमान्धकारः, उन्मत्तपाताः,
दिशोदाहाः, अन्तरीक्षे देवद्वन्द्वभयोऽस्मिन्दन्ति । मद्रशिलायां च राजधान्यां गतिश्रे-
२६ पञ्चाभिज्ञो ऋषिः प्रतिवसति विश्वामित्रो नाम्ना पञ्चशतपरिवारो मैत्रात्मकः कारुणिकः
सत्त्वबलसलः । अथ स ऋषिः सर्वजम्बुद्वीपमाकुलं दृष्ट्वा माणवकानामग्नयन्ते—यखलु माणवका
जानीत सर्वजम्बुद्वीप एतद्वाकुलकुल्लो धूमान्धकारः । सूर्याचन्द्रमसौ एवमहासुखौ न
भासतो न तपतो न विरोचतः । नूनं कस्यचिन्महापुरुषस्य निरोधो भविष्यति । तथा हि—

रोदन्ति किन्नरगणा वनदेवताश्च

भिक्षारमुत्सृजन्ति देवगणा पि न रक्षुः ।

चन्द्रो न भाति न विभाति सहस्ररश्मि-

नैव बाधवादित्रयोऽपि निशाम्यतेऽत्र ॥ १ ॥

नामधेयानि व्यवस्थापितानि । संवरक्षितो दारक उनीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नव-
नीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेन अन्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिव
पङ्कजम् । यदा महान् संहतः, तदा आयुष्मान् शारिपुत्रस्तस्य वैनेयकालं ज्ञात्वा
एकाग्रयेव तत्कुलमुपसंक्रम्य निमित्तमुपदर्शयितुमारब्धः । बुद्धरक्षितेन गृहपतिना संव-
रक्षितोऽभिहितः—पुत्र, अजात एव त्वं मया आर्यशारिपुत्रस्य पश्चाच्छ्रमणो दत्त इति । ४
चरममविकः स आयुष्मता शारिपुत्रेण प्रव्रजित उपसंपादित आगमचतुष्टयं च ग्राहितः ॥

अथापरेण समयेन तानि पञ्च वणिकशतानि महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानीय महा-
समुद्रमवतर्तुकामानि कथयन्ति—किंचिद्वयं भवन्त आर्यकमवतारयाम योऽस्माकं महासमुद्रमध्य-
गतानां धर्मं देशयिष्यति । ते कथयन्ति—भवन्तः, अयमस्माकमार्यसंवरक्षितो वयस्यकः सह-
जन्मिकः सहपाण्डुक्रीडनकः । एतमेवावतारयामः । ते तस्य सकाशमुपसंक्रान्ताः । आर्य संघ- १०
रक्षित, त्वमस्माकं वयस्यकः सहजन्मिकः सहपाण्डुक्रीडनकः । वयं च महासमुद्रं संप्रस्थिताः ।
त्वमप्यस्माभिः सार्धमवतर, समुद्रमध्यगतानां धर्मं देशयिष्यति । स कथयति—नाहं खाचीनः ।
उपाध्यायमवलोकयत । ते येनायुष्मान् शारिपुत्रस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य कथयन्ति—
आर्य शारिपुत्र, अयमस्माकमार्यसंवरक्षितो वयस्यकः सहजन्मिकः सहपाण्डुक्रीडनकः । वयं
महासमुद्रं संप्रस्थिताः । एषोऽप्यस्माभिः सार्धमवतरतु, अस्माकं महासमुद्रमध्यगतानां धर्मं १५
देशयिष्यति । स कथयति—भगवन्तमवलोकयत । ते भगवतः सकाशमुपसंक्रान्ताः । भग-
वन्, वयं महासमुद्रं संप्रस्थिताः । अयमस्माकमार्यसंवरक्षितो वयस्यकः सहजन्मिकः सहपाण्डु-
क्रीडनकः । एषोऽप्यस्माभिः सार्धं महासमुद्रमवतरतु । अस्माकं महासमुद्रमध्यगतानां धर्मं
देशयिष्यति । भगवान् संलक्षयति—अस्त्वेषां कानिचित् कुशलमूलानि ? अस्ति । कस्या-
न्तिके प्रतिबद्धानि ? संवरक्षितस्य भिक्षोः । तत्र भगवान् संवरक्षितमामन्त्रयते—गच्छ २०
संवरक्षित, मयैवैवसहिष्णुना मवितव्यम् । अधिवासयत्यायुष्मान् संवरक्षितो भगवत-
स्त्वंगीभावेन ॥

अथ तानि पञ्च वणिकशतानि कृतकौतुकमङ्गलस्वस्मयनानि शकटैर्मैरिर्महैः
पिटकैरुद्भैर्गोभिर्दिनैः प्रयूतं पण्यमारोप्य महासमुद्रं संप्रस्थितानि । अनुपूर्वेण ग्रामनगर-
निगमपल्लीपत्तनेषु चञ्चूर्माणानि समुद्रतटमनुग्राहानि । ते निपुणतः समुद्रयानपात्रं २५
प्रतिपद्य महासमुद्रमवतीर्णा धनहरकाः । तेषां महासमुद्रमध्यगतानां नागैर्वहनं विचारितम् ।
ते देवतायाचनं कर्तुमारब्धाः—योऽस्मिन् महासमुद्रे देवो वा नागो वा यक्षो वा
प्रतिवसति, स आचक्षतु किं भृगयतीति । महासमुद्राच्छब्दो निष्हरति—आर्यसंवरक्षित-
मस्माकमनुग्रयच्छेति । ते कथयन्ति—आर्यसंवरक्षितोऽस्माकं वयस्यकः सहजन्मिकः सह-
पाण्डुक्रीडनको मदन्तशारिपुत्रेणानुप्रदत्तको भगवताजुपरीतकः । त्रेयोऽस्माकमनेनैव सार्धं ३०
कालक्रिया, न त्वेव वयं संवरक्षितं परित्यज्यामः । ते मन्त्रयन्त आयुष्मता संवरक्षितेन
शुवाः । स कथयति—भवन्तः, किं कथयन्ते ? कथयन्ति—आर्य संवरक्षित महासमुद्राच्छब्दो

मोहपुरुष राक्षश्चन्द्रप्रभस्य मैत्रात्मकस्य कारुणिकस्य सत्त्ववत्सलस्यानेकगुणसंपन्नस्य जम्बु-
 द्वीपपरिपालकस्याद्भूपिणोऽनपकारिणः शिरश्छेत्स्यसि ! रौद्रचित्त पापब्राह्मण, मा प्रविशेति ।
 यावदेतत् प्रकरणं राज्ञा चन्द्रप्रभेण श्रुतम्—याचनको मे नगरद्वारे देवतया विधायते इति ।
 श्रुत्वा च पुनर्महाचन्द्रमग्रामालयमामन्त्रयते—यत्खलु महाचन्द्र जानीयाः—याचनको मे नगर-
 ५ द्वारं देवतया विधायते । गच्छ, शीघ्रं मत्सकाशमानयेति । एवं देवेति महाचन्द्रोऽग्रामालो
 राक्षश्चन्द्रप्रभस्य प्रतिश्रुत्य नगरद्वारं गत्वा तां देवतामुवाच—यत्खलु देवते जानीयाः—प्रविश-
 त्वेव ब्राह्मणः, राजा चन्द्रप्रभ एनमाह्वापयत इति । ततो नगरनिकासिनी देवता महाचन्द्र-
 मग्रामालमिदमवोचत्—यत्खलु महाचन्द्र जानीयाः—एव ब्राह्मणो रौद्रचित्तो निष्कारुणिको
 राक्षश्चन्द्रप्रभस्य विनाशार्थं मद्रशिलाभनुप्रातः । किमनेन दुरात्मना प्रवेक्षितेन ! एव राजान-
 10 मुपसंक्रम्य शिरो याचिष्यतीति । अथ महाचन्द्रोऽग्रामालो देवतामाह—अस्मि मया देवते
 उपायश्चिन्तितो येनायं ब्राह्मणो न प्रभविष्यति देवस्य शिरो ग्रहीतुमिति । अथ महाचन्द्रो-
 ऽग्रामालो रौद्राक्षं ब्राह्मणमादाय नगरं प्रविश्य रत्नधरानाह्वापयति—आनीयतां भवन्तो रत्न-
 मयानि शिरांसि । अस्मै ब्राह्मणाय दास्यामीति । भाण्डगारिकै रत्नमयानां शीर्षाणां राजद्वारे
 राशिः कृतः । महाचन्द्रेणाग्रामालेन रौद्राक्षस्य रत्नमयानि शीर्षाण्युपदर्शितानि—प्रतिगृह्य लं
 15 महाब्राह्मण प्रभूतानि रत्नमयानि शीर्षाणि । यावदाप्तं च ते हिरण्यसुवर्णमनुप्रयच्छामि, येन
 ते पुत्रपौत्राणां जीविका भविष्यति । किं ते देवस्य शीर्षेण मजाशिङ्गणकवसादिपूरेनेति ?
 एवमुक्ते रौद्राक्षो ब्राह्मणो महाचन्द्रमग्रामालमिदमवोचत्—न रत्नमयैर्मै शिरोभिः प्रयोजनम् ।
 नामि हिरण्यसुवर्णेन । अपि त्वहमस्य महापृथिवीपालस्य सर्वददस्य सकाशमागतः शिरसो-
 ऽर्षाय । एवमुक्ते महाचन्द्रमहीधरो अग्रामालौ करे कपोल दत्त्वा चिन्तापरौ व्यवसितौ—
 20 किमिदानीं प्राप्तकालमिति । अथैतद् चान्तमुपश्रुत्य राजा चन्द्रप्रभो महाचन्द्रमहीधरो अग्रामालौ
 दूरेण प्रक्रोश्यैतदवोचत्—आनीयतामेव मत्समीपम् । अहमस्यैवं मनोरथं पूरयिष्यामीति ।
 एवमुक्ते महाचन्द्रमहीधरो अग्रामालौ साश्वदुर्दिनवदनौ करुणकरुणं परिदेवमानौ अमिरुष
 देवस्य मैत्रात्मकस्य कारुणिकस्य सत्त्ववत्सलस्यानेकगुणसमुदितस्य ज्ञानकुशलस्य दिव्यचक्षु-
 षोऽनिल्यताबलं प्रत्युपस्थितम्, अद्यात्माक देवेन सार्धं नानामावो भविष्यति विनायवो
 25 विप्रयोगो विसंयोगः । इति विदित्वा राज्ञः पादयोर्निपत्य एकान्ते निपण्णौ । अथ राजा
 चन्द्रप्रभः परमस्वागप्रतिविशिष्टं स्वागं परित्यक्तुकामो दूरत एव तं ब्राह्मणमामन्त्रयते—एहि लं
 ब्राह्मण, यच्छतां यत् प्रार्थयसे तद्ब्रूहाणेति । अथ रौद्राक्षो ब्राह्मणो येन राजा चन्द्रप्रभस्येनोप-
 संक्रान्तः । उपसंक्रम्य राजानं चन्द्रप्रभं जयेनायुषा च वर्धयित्वा राजानं चन्द्रप्रभमिदमवोचत्—

धर्मे स्थितोऽसि विमले शुभलुङ्घिसस्य

सर्वज्जतामगिलपन् ब्रह्मेन साधो ।

महां शिरः सृज महाकरुणाप्रचेता

महां ददस्व मम तोपकरो भवाथ ॥ ७ ॥

यामः । ते तं बहने प्रक्षिप्य संप्रस्थिताः । तेऽनुपूर्वेण समुद्रतीरं गत्वा सर्वे ते वणिजः शयिताः । आयुष्मान् संघरक्षितो महासमुद्रं द्रष्टुमारब्धः । उक्तं भगवता—पञ्चासेचनका दर्शनेन ।

हस्तिनागश्च राजा च सागरश्च शिलोच्चयः ।

असेचनका दर्शनेन बुद्धश्च भगवतां वरः ॥ १ ॥ इति ।

5

चिरं महासमुद्रं पश्यन् जागरितः । सोऽप्रक्षिमे यामे गाढनिद्रावष्टब्धः शयितः । तेऽपि वणिजः सरात्रमेवेत्याय स्योरांल्लेदयित्वा संप्रस्थिताः । ते कथयन्ति प्रभातायां रजन्याम्—कुत्रायं संघरक्षितः ? तत्रैक एवमाहुः—पुरस्ताद्गच्छति । अपर एवमाहुः—पृष्ठत आगच्छति । अपर एवमाहुः—मध्ये गच्छतीति । ते कथयन्ति—आर्यसंघरक्षितोऽस्माभि- स्छोरितः । न शोभनमस्माभिः कृतम् । प्रतिनिवर्तयामः । आर्यसंघरक्षितो मबन्तो 10 महर्द्विको महालुमावो यः समुद्रमध्ये न कालगतः । स इदानीं कालं करिष्यति ? स्थानमेत- दिद्यते यदसौ अग्रत एव यात्यति । आगच्छत, गमिष्यामः । ते संप्रस्थिताः ॥

आयुष्मानपि संघरक्षितः सूर्यस्याभ्युद्गमनसमये सूर्याशुमिस्ताडितः प्रतिबुद्धो यावन्न किञ्चित्पश्यति । प्रक्रान्ता वणिजः । सोऽपि पन्थलिकां गृहीत्वा संप्रस्थितः । यावदन्यतमस्यां सालाठण्या विहारं पश्यत्युद्गतं मञ्चपीठवेदिकाजालवातायनगवाक्षपरिमण्डितम्, मिश्रंश्च 15 संप्राप्तवान् संप्रच्छन्नान् शान्तेनेर्यापयेनावस्थितान् । स तेषां सकाशमुपसंक्रान्तः । स तैरुक्तः—स्वागतं मदन्तसंघरक्षिताय । स तैर्विश्रामितः । विश्रामयित्वा विहारं प्रवेशितो यावत् पश्यति शोभनां शयनासनप्रवृत्तिं कृतां प्रणीतं चाहारमुपहृतम् । स तैरुक्तः—मदन्त संघरक्षित, मा दृषितोऽसि, मा बुभुक्षितोऽसि ? कथयति—आर्याः, दृषितोऽस्मि, बुभुक्षितोऽस्मि । मदन्त संघरक्षित मुहूर्त्तम् । स कथयति—संघमध्ये मोक्ष्यामि । ते कथयन्ति—मदन्त संघरक्षित, मुहूर्त्तम्, 20 आदीनवोऽत्र भविष्यति । तेन मुक्तम् । स मुक्त्वा एकान्तेऽप्रक्रम्यावस्थितः । यावत् तेषां गण्डिराक्रोडिता । ते स्वकस्वकानि पात्राण्यादाय यथागम्य निषण्णाः । स च तेषां विहारो- ऽन्तर्हितः । अयोमुद्राः प्रादुर्भूताः । तैस्त्वावदयोमुद्रैः परस्परमार्तस्वरं क्रन्दद्भिः शिरांसि मग्नानि, यावत् कालादकालीभूतम् । ततः पश्चात् पुनरपि तेषां विहारः प्रादुर्भूतः, ते च मिश्रवः शान्तेनेर्यापयेनावस्थिताः । आयुष्मान् संघरक्षितस्तोषां सकाशमुपसंक्रान्तः । 25 के यूयमायुष्मन्तः, केन वा कर्मणा इहोपपन्नाः ? मदन्त संघरक्षित, दुष्कुहका जम्बुद्वीपका मनुष्याः । नाभिश्चन्द्रास्तसि । स कथयति—अहं प्रत्यक्षदर्शी, कस्मान्नाभिश्चन्द्रास्त्ये ? ते कथयन्ति—मदन्त संघरक्षित, वयं काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य श्रावका आसन् । तैस्त्वामं मत्तमे रणमुत्पादितम् । ते वयं मत्तमे रणमुत्पादयित्वा इह प्रत्येकनरकेषूपपन्नाः । स्थानमेतदिद्यते यदस्माभिरितश्च्युतैर्नरकेषूपपत्तव्यं भविष्यति । साधु संघरक्षित, जम्बुद्वीपं 30 गत्वा सम्राट् चारिणामारोचय—मा आयुष्मन्तः संघमध्ये रणमुत्पादयिष्यथ । मा अत्यैवंरूपस्य दुःखदौर्मनस्यस्य मागिनो भविष्यथ तद्यथा श्रमणाः काश्यपीयाः ॥

C 385

C 386

- वृक्षो जातः । ततो राजा चन्द्रप्रमस्तीक्ष्णमसिं गृहीत्वा येन सर्वकालिकसम्पत्कष्टक्षणेनोप-
संक्रान्तः । अथ या देवतास्तस्मिन्नुबानेऽध्यवसिताः, ता राजश्चन्द्रप्रमस्येदमेव रूपं
खशरीरपरित्यागं विदित्वा विक्रोष्टुमारब्धाः । एवं चाहुः—कर्ममिदानीं त्वं पापप्राक्ष्ण
राज्ञश्चन्द्रप्रमस्यादूषिणोऽनपकारिणो महाजनवत्सलस्यानेकगुणसंपन्नस्य शिरश्छेत्त्यसीति ।
१ ततो राजा चन्द्रप्रम उद्यानदेवता निवारयति—मा देवता मम शिरोयाचनकस्यान्तरायं
कुर्वत । तत्कस्य हेतोः ? भूतपूर्वं देवता ममोत्तमाङ्गं याचनकस्य देवतया अन्तरायः
कृतः । तया देवतया बहु अपुण्यं प्रसूतम् । तत्कस्य हेतोः ? यदि तया देवतया
अन्तरायो न कृतोऽभविष्यत्, मया लघु लघ्वेवानुत्तरज्ञानमधिगतमभविष्यत् । अतश्च ब्राम्हणेन
ब्रवीमि—मा मे त्वमुत्तमाङ्गयाचनकस्यान्तरायं कुरुष्वेति । अस्मिन्नेव ते मणिरत्नमग्नं उबाने
१० मया सहस्रशः शिरःपरित्यागः कृतः, न च मे केनचिदन्तरायः कृतः । तस्मात् त्वं देवते
ममोत्तमाङ्गयाचनकस्यान्तरायं मा कुरु । एष एव देवते स पृथ्वीभूतो मैत्रेयो यो व्याख्या
आत्मानं परित्यज्य चत्वारिंशत्स्वरूपसंप्रस्थितो मैत्रेयो बोधिसत्त्व एवेन शिरःपरित्यागेनाच-
पृथीकृतः । अथ सा देवता राजश्चन्द्रप्रमस्य महर्द्धिताम्येन तस्मिन् राजनि परं प्रसादं
प्रवेदयन्ती तृणीमवस्थिता । अथ राजा चन्द्रप्रमः सम्यक्प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—शृण्वन्तु
१५ भक्तः, ये दशदिक्षु स्थिता देवतासुरगणरुद्रगन्धर्वकिन्नरा अप्सुविताः, इहाहशुचाले स्नात-
करिष्यामि, अस्मिन् त्यागं खशिरःपरित्यागं येन चाहं सखेन खशिरः परित्यजामि, न
राज्यार्थाय न खर्गार्थाय न मोगार्थाय न शक्रत्वाय न ब्रह्मत्वाय न चक्रवर्तिविजयाय
नान्यत्र कथमहमनुत्तरां सम्यक्संबोधिमिसंबुद्ध्या अदान्तान् सत्त्वान् दमयेयम्, अशान्तान्
शमयेयम्, अतीर्णास्तारयेयम्, अमुक्तान् मोचयेयम्, अनाश्रितान् आश्रयेयम्,
२० अपरिनिर्हृतान् परिनिर्वापयेयम् । अनेन सखेन सखवचनेन सफलः परिश्रमः स्यात्,
परिनिर्हृतस्य च सर्पपफलप्रमाणवातवो भवेयुः, अस्य च मणिरत्नमग्न्योबानस्य मध्ये महान्
स्वरूपः स्यात् सर्वस्वप्रप्रतिविशिष्टः । ये च सत्त्वाः शान्तकाया महाचैर्ष्यं बन्दिगुकामा गच्छेयुः,
ते तं सर्वस्वप्रप्रतिविशिष्टं घातुपरं इष्ट्वा विश्रान्ता भवेयुः । परिनिर्हृतस्यापि मम चैकैष्ट
जनकाया आगत्य कारां कृत्वा खर्गमोक्षपरायणा भवेयुरिति । एव सम्यक् प्रणिधानं कृत्वा
२५ तस्मिंश्चम्पकवृक्षे शिखां बद्ध्वा रौद्राक्षं ब्राह्मणमुवाच—आगच्छ महर्ब्राह्मण, प्रतिगृह्यताम् ।
मा मे विभ्रं कुरुष्वेति । ततो राजा चन्द्रप्रम आत्मनः कायस्य स्वाम च बलं च संजन्व
तस्मिंश्च ब्राह्मणे करुणासद्वत्त मैत्रचित्तमुत्पाद्य शिरश्छित्त्वा रौद्राक्षाय ब्राह्मणाय निर्वातित-
वान् । कालं च कृत्वा अतिक्रम्य ब्रह्मलोकं प्रणीतत्वाष्टुमकृत्स्ने देवनिकाये उपपन्नः ।
समनन्तरपरिक्षेपे राह्वा चन्द्रप्रमेण शिरसि अयं त्रिसाहस्रगुह्यसाहस्रो लोकवयः त्रिः
३० कम्पितः संकम्पितः संप्रकम्पितः, चलितः संचलितः संप्रचलितः, व्यथितः प्रव्यथितः
संप्रव्यथितः । गगनतलस्थाश्च देवता दिव्यान्युपलानि क्षेममारब्धाः, पद्मानि
कुमुदानि पुण्डरीकान्यगुरुचूर्णानि तमरचूर्णानि चन्दनचूर्णानि तमालपत्राणि दिव्यानि

शैक्षशैक्षाः पुत्रला दग्धाः । ते वयं शैक्षशैक्षान् पुत्रलान् दग्ध्वा इह प्रत्येकनरकेषूपपन्नाः ।
 स्थानमेतद्विद्यते यदस्माभिरिह भ्युत्तैरनरकेषूपपन्नैर्भवति । साधु भदन्त संघरक्षित,
 जम्बुद्वीपं गत्वा सन्नद्धचारिणामारोचय-मा आयुष्मन्तः सन्नद्धचारिणामन्तिके प्रदुष्टचित्त-
 मुत्पादयिष्यथ, मा अस्त्यैवंरूपस्य दुःखदौर्मनस्यस्य मागिनो भविष्यथ तद्यथा श्रमणाः
 काश्यपीयाः ॥

C 338

5

आयुष्मान् संघरक्षितः संप्रस्थितो यावत् सत्त्वानद्राक्षीत् स्तम्भाकारान् कुड्याकारान्
 वृक्षाकारान् पत्राकारान् पुष्पाकारान् फलाकारान् रज्ज्वाकारान् संमार्जन्याकारानुदूखला-
 कारान् खट्वाकारान् स्थालिकाकारान् ॥

आयुष्मान् संघरक्षितो जनपदान् गतः । अन्यतमस्मिन्नाश्रमपदे पञ्चमात्राणि
 ऋषिशतानि प्रतिवसन्ति । तैरायुष्मान् संघरक्षितो दूरत एव दृष्टः । ते कथयन्ति-भवन्तः, 10
 क्रियाकारं तावत् कुर्मः-बहुबोल्लकाः श्रमणाः शाक्यपुत्रीया भवन्ति । नास्य केनचिद्वचनं
 दातव्यम् । ते क्रियाकारं कृत्वा अवस्थिताः । आयुष्माश्च संघरक्षितस्तेषां सकाशमुपसंक्रान्ताः ।
 उपसंक्रम्य प्रतिश्रयं याचितुमारब्धः । न कश्चिद्वाचमनुग्रयच्छति । तत्रैक ऋषिः स शुक्लधर्मः ।
 कथयति-किं युष्माकं प्रतिश्रयं न दीयते? अपि तु युष्माकं दोषोऽस्ति । बहुबोल्लका यूयम् ।
 समयेनाहं भवतः प्रतिश्रयं दास्ये, सचेत् किञ्चिन्न भव्यसि । आयुष्मान् संघरक्षितः 16
 कथयति-ऋषे, एवं भवतु । तत्रैक ऋषिर्जनपदचारिकां गतः । तस्य कुटिः शून्यावतिष्ठति ।
 स कथयति-अस्यां कुटिकायां शय्यां कल्पय । आयुष्मन्ता संघरक्षितेन सा कुटिका सिक्ता
 संयुष्टा संमार्जिता सुकुमारी गोमयकांसि चानुप्रदत्ता । तैर्दृष्टः । ते कथयन्ति-भदन्त, शुभ्यपि
 मार्जन्त्येते श्रमणाः शाक्यपुत्रीयाः । आयुष्मान् संघरक्षितो बहिः कुटिकायाः पादौ प्रक्षाल्य
 कुटिकां प्रविश्य निपण्णः पर्यङ्कमायुज्य ऋक्षुकायं प्रणिधाय प्रतिमुखं सृत्तिसुपस्थाय 20
 या तस्मिन्नाश्रमपदे देवता प्रतिवसति, सा रात्र्याः प्रथमे यामे येनायुष्मान् संघरक्षितस्तेनोप-
 संक्रान्ता । उपसंक्रम्य कथयति-आर्यं संघरक्षित, धर्मं देशय । आयुष्मान् संघरक्षितः
 कथयति-सुखिता त्वम् । न पश्यसि मया क्रियाकारेण प्रतिश्रयं लब्धम्? किं निष्कासाप-
 यितुमिच्छसि? सा संलक्षयति-श्रान्तकायोऽयम्, खपितु । मध्यमे यामे उपसंक्रमिष्यामि ।
 सा मध्यमे याम उपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य कथयति-आर्यं संघरक्षित, धर्मं देशय । आयुष्मान् 25
 संघरक्षितः कथयति-सुखिता त्वम् । न पश्यसि मया क्रियाकारेण प्रतिश्रयं लब्धम्? किं
 निष्कासापयितुमिच्छसि? सा संलक्षयति-श्रान्तकायोऽयम्, खपितु । पश्चिमे यामे उपसं-
 क्रमिष्यामि । सा पश्चिमे यामे उपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य कथयति-आर्यं संघरक्षित, धर्मं
 देशय । आयुष्मान् संघरक्षितः कथयति-सुखिता त्वम् । न पश्यसि मया क्रियाकारेण प्रतिश्रयं
 लब्धम्? किं निष्कासापयितुमिच्छसि? सा कथयति-आर्यं संघरक्षित, प्रभातमिदानीम् । 30
 सचेन्निकासयिष्यन्ति, गमिष्यसि । अपि तु ननूक्तं भगवता मयैरवसहिष्युना ते भवितव्य-
 मिति । आयुष्मान् संघरक्षितः संलक्षयति-शोभनं कथयति-सचेत् स निष्कासयिष्यति,
 दि० २७

C 339

२३ संवरक्षितावदानम् ।

२१

किं महच्छेनाधिगतम् ? एकोत्तरिका । अयं तावत् खुस्तिकया एकोत्तरिकया धर्मं देशयति—अमी मिश्रवो धर्मकथिता शुक्लमुक्तप्रतिभानाः । कस्मान्नैतानभ्येपयसि ? स तैरभिहितः—महच्छे, किं त्वया अधिगतम् ? स कथयति—एकोत्तरिका । ते कथयन्ति—त्वं ६ तावन्महच्छे खुस्तिकया एकोत्तरिकया धर्मं देशयसि । अमी मिश्रवस्तृपिता धर्मकथिता शुक्लमुक्तप्रतिभानाः । कस्मान्नैतानभ्येपयसि ? स कथयति—आर्याः, यूयं कस्यार्थे न देशयत ? किमहं निवारयामीति ? ते कथयन्ति—नन्दोपनन्द, प्रतिवदस्वोऽस्माकं महच्छे । कुलत अत्योत्क्षेपणीयं कर्म । स संलक्षयति—यदि मे उत्क्षेपणीयं कर्म करिष्यति, नागभवनेऽप्यहमवकाशं न लप्से । स तेषां शयितकानां तं बिहारमन्तर्हपयित्वा महासमुद्रं प्रविष्टः । ते बाहुका- १० र्शले शयितकास्तिष्ठन्ति । नन्दोपनन्द, उत्तिष्ठ सिंहासनं प्रज्ञापय, धर्मं देशयामः । ते कथयन्ति—क्रोऽप्यसौ देवो वा नागो वा यक्षो वा भगवत्प्रसन्नः बुद्धे धर्मे संघे कारान् कुर्वन्, सोऽस्माभिर्विहेटितः । एतत् प्रकरणं मिश्रवो भगवत आरोचयन्ति । भगवानाह—योऽसौ मिश्रवो निर्मितो यदि षड्वर्गिकैर्मिक्षुभिर्न विहेटितोऽभविष्यत्, यावच्छासनकोटि-मुद्राटको बुद्धे धर्मे संघे कारानकरिष्यत् । भगवान् संलक्षयति—यः कश्चिदादीनो १५ मिश्रवः, अनधीष्टो धर्मं देशयति, तस्मान्न मिश्रुणाऽनधीष्टेन धर्मो देशयितव्यः । मिश्र-रनधीष्टो धर्मं देशयति, सात्तिसारो भवति । अनापत्तयस्तन्मुखिकया निर्गता भवन्ति ॥

३२०

आवस्थां बुद्धरक्षितो नाम गृहपतिः प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महाभोगः । तेन सदृशात् कुलात् कलत्रमानीतम् । स तया सार्वं क्रीडते रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रमतः परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । आयुष्मान् शारिपुत्रो वैनैयपेक्षया तत्कुल- २० मुपसंक्रान्तः । तेन स गृहपतिः सपत्नीकः शरणगमनशिक्षापदेषु प्रतिष्ठापितः । अपरेण समयेन सा तस्य पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । आयुष्मान् शारिपुत्रस्तस्य च वैनैयकात् ज्ञात्वा एकाक्येव तत् कुलमुपसंक्रान्तः । स गृहपतिः कथयति—नास्त्यार्यशारिपुत्रस्य कश्चिद् पञ्चाङ्गमणः ? स कथयति—गृहपते, किमस्माकं काशधानाद्वा कुशधानाद्वा पञ्चाङ्गमणा भवन्ति ? अपि तु ये भवद्विधानां सकाशाद्भवन्ति, अस्माकं ते पञ्चाङ्गमणा भवन्ति । २५ बुद्धरक्षितो गृहपतिः—आर्य, मम पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । यदि पुत्रं जनयिष्यति, तम्ह-मार्यस्य पञ्चाङ्गमणं दास्यामि । स कथयति—गृहपते, औपयिकम् ॥

सा अष्टानां वा नवानां वा मासानां [अवस्थात्] प्रसृता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्राप्तादिको गौरः कनकवर्णश्छत्राकारशिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णललाटः संगतधूसरङ्गनासः । तस्य ज्ञातयः संगम्य समागम्य त्रीणि सप्तकाण्येकविंशतिदिवसानि विस्तरेण ज्ञातस्य जाति- ३० महं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थापयन्ति—किं भवतु दारकस्य नाम ? अयं दारको बुद्धरक्षितस्य गृहपतेः पुत्रः । भवतु दारकस्य संवरक्षितो नाम । यस्मिन्नेव दिवसे संवरक्षितो जातः, तस्मिन्नेव दिवसे पञ्चानां वणिक्शतानां पञ्च पुत्रशतानि जातानि । तेषामपि कुलसदृशानि

पूर्ववद्वावन्मान्यः पूज्यश्चाभिवाद्यश्च संवृत्तः । ते आयुष्मता संवरक्षितेनाभिहिताः—भवन्तः, गृहीध्वं मदीयं चीवरकर्णिकम्, यास्यामः । आयुष्मतः संवरक्षितस्य चीवरकर्णिके लज्जाः । अथायुष्मान् संवरक्षितो विततपक्ष इव हंसराजस्त एव ऋद्ध्या उपरिविहायसा प्रक्रान्तः ॥

यावत् तानि पञ्च वणिक्शतानि भाण्डं प्रतिसामयन्ति । तेषामुपरि छाया निपतिता । स तैर्दृष्टः । ते कथयन्ति—आर्यं संवरक्षित, आगतस्त्वम् ? आगतोऽहम् । कुत्र गच्छसि ? स कथयति—इमानि पञ्च कुलपुत्रशतान्याकाङ्क्षन्ति स्नाह्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं भिक्षु-भावम् । ते कथयन्ति—आर्यं संवरक्षित, वयमपि प्रब्रजिष्यामः । अवतरस्व यावद्भाण्डं प्रतिसामयाम इति । आयुष्मान् संवरक्षितोऽवतीर्णः । तैर्भाण्डं प्रतिसामितम् । अथायुष्मान् संवरक्षितस्तत् कुलपुत्रसहस्रमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥

तेन खलु समयेन भगवाननेकशताया भिक्षुपर्यदः पुरस्ताजिषण्णो धर्मं देशयति— 10
अद्राक्षीद्भगवानायुष्मन्तं संवरक्षितं दूरादेव । दृष्ट्वा च पुनर्मिक्षूनामह्वयते स्म—एष भिक्षुः संवरक्षितो भिक्षुः संप्राप्त्यत आगच्छति । नास्ति तथागतस्त्वैवंविधं प्राप्तुं यथा वैन्य-प्राप्त्यतम् । आयुष्मान् संवरक्षितो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ क्षिरसा बन्दित्र्वा एकान्ते निपण्णः । एकान्तनिषण्ण आयुष्मान् संवरक्षितो भगवन्तमिद-मवोचत्—इदं भदन्त कुलपुत्रसहस्रमाकाङ्क्षति स्नाह्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं भिक्षु- 15
भावम् । तं भगवान् प्रब्रजयति उपसंपादयत्यनुकम्पासुपादाय । ते भगवता एहिभिक्षुकया आमाषिताः—एत भिक्षवश्चरत ब्रह्मचर्यम् । भगवतो वाचावसाने मुण्डाः संवृत्ताः संघाटी-प्रावृताः सप्ताहावरोपितकेशमश्रवः पात्रकरकव्यग्रहस्ता वर्षशतोपसंपन्नस्य भिक्षोरीर्यापये-नावसिताः ॥

एहीति चोक्ता हि तथागतेन

२० ॐ ३१२

मुण्डाश्च सघाटिपरीतदेहाः ।

सद्यः प्रशान्तेन्द्रिया एव तस्थु-

रेवं स्थिता बुद्धमनोरेयेन ॥ ५ ॥

भगवता तेषामववादो दत्तः । तैरुच्यमानैर्वैटमानैर्व्यायच्छन्निः सर्वकेशप्रहाणा-
दर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्तः सवृत्ताश्चैधातुकवीतरागाः पूर्ववद्वावत् मान्याश्च पुण्याश्च 25
अभिवाद्याश्च संवृत्ताः ॥

आयुष्मान् संवरक्षितो बुद्धं भगवन्तं पृच्छति—इहाहं भदन्त सत्त्वानद्रार्क्षं कुड्या-
कारान् क्षाम्माकारान् वृक्षाकारान् पत्राकारान् पुष्पाकारान् फलाकारान् रज्ज्वाकारान्
संमार्जन्याकारान् खट्वाकारानुदूखलाकारान् स्थाळिकाकारान् । मध्येऽत्रच्छिन्नं तन्नुना धार्यमाणं
गच्छति । कस्य कर्मणो विपाकेन ? भगवानाह—यांस्त्वं संवरक्षित सत्त्वानद्राक्षीः कुड्याकारांस्ते 30
काश्यपस्य सम्यक्संयुद्धस्य श्रावका आसन् । तैः साविकं कुड्यं श्लेष्मणा सिंहाणकेन

निश्चरितः—आर्यसंघरक्षितमस्माकमनुप्रयच्छेति । स कथयति—कस्मान्नानुप्रयच्छन्मः । ते कथयन्ति—आर्यं, त्वमस्माकं वयस्यकः सहजन्मिकः सहपाण्डुकीबनकः । भदन्तशारिपुत्रेणालु-
प्रदत्तको भगवतानुप्रदत्तकः । श्रेयोऽस्माकं त्वयैव सार्धं कालक्रिया । न त्वेव वयमार्य
संघरक्षित त्वां परित्यज्यामः । आधुष्मान् संघरक्षितः संलक्षयति—यदुक्तं भगवता मयैव-
सहिय्युना ते भवितव्यमितीदं तत् । स पात्रचीवरं गृहीत्वा आत्मानं महासमुद्रे प्रक्षेपुमारब्धः ।
स तैर्दृष्टः । ते कथयन्ति—आर्यसंघरक्षित किं करोषि, आर्यसंघरक्षित किं करोषीति । स तेष
विक्रोशतां महासमुद्रे प्रपतितः । मुक्तं तद्वहनम् । स नागैर्गृहीत्वा नागमवनं प्रवेशितः ॥

आर्य संघरक्षित, इयं विपश्चिनः सम्यक्संबुद्धस्य गन्धकुटी । इयं शिखिनो विश्वमुवः
ब्रह्मचर्यस्य कनकमुनेः काश्यपस्येयं भगवतो गन्धकुटी । आर्य संघरक्षित, भगवतः सूत्र
मातृका च देवमनुष्येषु प्रतिष्ठितम् । वयं नागा विनिपतितशरीराः । अहो वत आर्यः संघ-
रक्षित इहाप्यागमचतुष्टयं प्रतिष्ठापयेत् । स कथयति—एवं भवतु । तेन त्रयो नागकुमार-
उत्साहिताः । एकोऽभिहितः—त्वं तावत् सयुक्तकमवीच । द्वितीयोऽभिहितः—त्वमपि
मध्यमम् । तृतीयोऽभिहितः—त्वमपि दीर्घागममवीच । स कथयति—अहमपि तामैवैकोत्तरिकां
विमृष्टरूपां प्रज्वालयामि । तेऽप्येतुमारब्धाः । तत्रैकश्चक्षुषी निमीलयित्वादेशं गृह्णाति,
द्वितीयः पृष्ठतोमुख उदेशं गृह्णाति, तृतीयो दूरतः स्थित्वोदेशं गृह्णाति । स एव तेषामेकः
सगौरवः सप्रतीक्ष इति करणीयैश्च सर्वत्र पूर्वगमः । आर्य उचिष्ट, दन्तकाष्ठं विसर्जय,
भगवतो मण्डलकमामार्जय, चैस्वामिवन्दनं कुरु, मुह्य, शय्या कल्पयेति । सर्वेऽस्त्रागम-
न्यधीतानि । स कथयति—आर्य, अधीतान्येभिरागमानि । किं धारयिष्यन्ति आहोस्मिन्
धारयिष्यन्ति ! स कथयति—स्थितिमत्तका ह्येते धारयिष्यन्ति, अपि तु दोषोऽस्त्येषाम् । स
कथयति—आर्य, को दोषः ? सर्वे ह्येतेऽगौरवा अप्रतीक्षाः । एकस्तावच्चक्षुषी निमीलयित्वादेशं
गृह्णाति, द्वितीयः पृष्ठतोमुख उदेशं गृह्णाति, तृतीयो दूरतः स्थित्वोदेशं गृह्णाति । त्रयैकं
सगौरवः सप्रतीक्ष इति करणीयैश्च सर्वत्र पूर्वगमः । स कथयति—आर्य, न ह्येतेऽगौरवा
अप्रतीक्षाः । यस्तावदयं चक्षुषी निमीलयित्वादेशं गृह्णाति, अयं दृष्टविपः । योऽयं
पृष्ठतोमुख उदेशं गृह्णाति, एषोऽपि श्वासविपः । योऽयं दूरतः स्थित्वोदेशं गृह्णाति,
एषोऽपि स्पर्शविपः । अहमेको दंष्ट्राविपः । स मीत उत्पाण्डूत्पाण्डुकः कृशाक्षो दुर्बलको
म्लानकोऽप्रासकायः संवृत्तः । स कथयति—आर्य, कस्मात् त्वमुत्पाण्डूत्पाण्डुकः कृशाक्षो
दुर्बलको म्लानकोऽप्रासकायः संवृत्तः ? स कथयति—मदमुख, अमित्रमन्येष्ट वासं कल्प-
यामि । सचेत् युष्माकमन्यतमोऽन्यतमं प्रकुप्येत, मां नामावशेषं कुर्वीत् । स कथयति—
आर्यस्य वयं न प्रहरामः । अपि तु इच्छसि त्वं जम्बुद्वीपं गन्तुम् ? मदमुख, इच्छामि ।
तच्च वहनमागतम् । स तैरुल्लिखतः ॥

वणिगिर्मईष्टः । ते कथयन्ति—स्वागतमार्यसंघरक्षिताय । स कथयति—अनुमोदन्तां
भवन्तः । मया नागोष्वागमचतुष्टयं प्रतिष्ठापितम् । ते कथयन्ति—आर्य संघरक्षित, अनुमोद-

२४ नागकुमारावदानम् ।

मिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेदारं बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—कुतो भदन्त तेन नागकुमारेण तद्यथमतः श्रद्धा प्रतिलब्धा ! भगवानाह—यूतपूर्वं मिक्षवोऽस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम शास्ता लोक उत्पन्नस्तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स एवं श्रावकाणां धर्मं देशयति—एतानि मिक्षवोऽप्यानि शून्यागाराणि पर्वतकन्दर-
गिरिगुहापलालपुष्काम्यवकाशश्मशानवनप्रस्थानि ग्रान्तानि शयनासनानि ध्यायत । मिक्षवो मा प्रमादत । मा पश्चाद्विप्रतिसारिणो यूत । इदमस्माकमनुशासनम् । तत्र केचिद्विधवः सुमेरुपरिवण्डायां गत्वा ध्यायन्ति, केचिन्मन्दाकिन्याः पुष्करिण्यास्तीरे, केचिदनवतले मङ्गल-सरसि, केचित् समस्त काञ्चनमयेषु पर्वतेषु, केचित् तासु तासु ग्रामनिगमराजराष्ट्रधानीषु गत्वा ध्यायन्ति ॥

O 344

अन्यतमश्च चिरजातको नागकुमारः सुपर्णिना पक्षिराजेन सुमेरुपरिवण्डायामुपरिष्ठा-दपहियते । यावत् तेन मिक्षवो ध्यानाध्ययनयोगमनसिकारमुक्ता विहरन्तो दृष्टाः । दृष्ट्वा चास्य चित्तमभिप्रसन्नम् । प्रसादजातः संलक्षयति—मुक्ता द्योते आर्यता एवंविधाद् दुःखात् । च्युतः कालगतो वाराणस्यां षट्कर्मनिरते ब्राह्मणकुले जातः । उन्नीतो वर्धितो महान् संवृत्तः । सोऽग्रेण समयेन काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शासने प्रव्रजितः । तेनोचता घटता व्यापञ्चता 15 सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः पूर्ववशावन्मान्यश्च पूज्यश्चाभिवन्द्यश्च संवृत्तः । स संलक्षयति—कुतोऽहं च्युतः ? तिर्यङ्मु । कुत्रोपपन्नः ? मनुष्येषु । कुत्र मम माता-पितरौ ? यावत् पश्यति नागभवने रुदनन्तौ तिष्ठतः । स तत्र गतः । गत्वा पृच्छितुमारब्धः—
अर्चं तात कस्यार्थे रुदितः ? तौ कथयतः—आर्य, सुचिरजातकोऽस्माकं नागकुमारः सुपर्णिना पक्षिराजेनापहृतः । स कथयति—अहमेवास्मै । आर्य, तादृशः स दुष्टनागो यद्वयं सुगतिगमन-
मपि न संभावयामः, प्रागेवेदृशानां वर्माणां लायी भविष्यति । तेन तौ स्मारितौ । पादयो-
निपस्य कथयतः—आर्य, एवंविधास्त्वया गुणगणा अविगताः । आर्य त्वं पिण्डकेनार्थी, वयं पुण्येनार्थिकाः । इहैव त्वमगम्य दिवसे दिवसे मत्तच्छ्रुत्वा कृत्वा गच्छ । स नागभवने दिव्यां सुषां परिमुक्त्वा आगच्छति । तस्य श्रामणेरकः सार्वविहारी । स मिश्रुमिरुक्तः—श्रामणेरक,
अयं ते उपाध्यायः कुत्र मुक्त्वा मुक्त्वा आगच्छति ? स कथयति—नाहं जाने । ते कथयन्ति—
नागभवने दिव्यां सुषां परिमुज्य परिमुज्यागच्छति । त्वं कस्यार्थे न गच्छसि ? स कथयति—अयं
भृङ्गिको म्हातृभावो येन गच्छति । कथमहं गच्छामि ? ते कथयन्ति—यदा अयं ऋद्ध्या
गच्छति, तदा त्वस्य चीवरकर्णिकं गृह्णाण । स कथयति—मा पतेयम् । ते कथयन्ति—
मद्रमुख, यदि सुमेरुः पर्वतराजा चीवरकर्णिकामवलम्बते, नासौ पतेत्, प्रागेव त्वं पतित्य-
सीति । यो यस्मिन् स्थानेऽन्तर्वास्यति, तेन तत्र निमित्तमुद्बुद्धीतम् । स तत्रोद्देशं पूर्वमेव
गत्वा अवस्थितः । स चान्तर्वास्यतीति तेन चीवरकर्णिकं गृहीतम् । तौ उपरि विहायसा

O 345

स संप्रस्थितः । यावत् पश्यति द्वितीयं विहारमुन्नतं मञ्चपीठवेदिकाजालवातायन-
परिमण्डितं गवाक्षपरिमण्डितं मिश्रस्य सुप्रावृत्तान् सुप्रतिच्छन्नान् शान्तान् शान्तेर्यापये व्य-
स्थितान् । तेषामुपसंक्रान्तः । स तैरुक्तः—स्वागतं भदन्तसंवरक्षिताय । स तैर्विश्रान्तिः ।
विश्रामयित्वा विहारं प्रवेशितो यावत् पश्यति । शोभनां शयनासनप्रज्ञां कृत्वा प्रणीत
६ चाहारं समन्वाह्य स तैरुक्तः—भदन्त संवरक्षित युद्धव । तेन दृष्टादीनवेन युक्तम् । युक्त्वा
एकान्तेऽपक्रम्यास्थितः । तेषां गण्डवाकोटिता । ते स्वकसकानि पात्राण्यादाम यथागल
निपण्णाः । स च विहारोऽन्तर्हितः, तदचपानमयोरस प्रादुर्भूतम् । तैरार्तस्वरं क्रन्द-
स्तावदयोरसेन परस्परमात्मा सिञ्चो यावत् कालादकालीमृतम् । ततः पश्चात् पुनरपि स
तेषां विहारः प्रादुर्भूतः । ते च मिश्रवः पुनरपि शान्ताः शान्तेर्यापयेनावस्थिताः । स तेषा
१० सकाशमुपसंक्रान्तः—के यूयमायुष्मन्तः, केन वा कर्मणा इहोपपन्नाः ? दुष्कुहका भदन्त संव-
रक्षित जम्बुद्वीपका मनुष्याः, नामिश्रदधास्यन्ति । स कथयति—अहं प्रलम्बदर्शी, कल्पा-
नामिश्रदधास्ये ? ते कथयन्ति—भदन्त संवरक्षित, वयं काश्यपस्य सम्यक्संयुद्धस्य श्रवका
आसन् । संवस्य च खेहलामे संपन्ने आगन्तुका मिश्रव आगताः । तैरस्माभिरनर्थपरि-
गृहीतैरेवं चित्तमुत्पादितम्—न तावद्भोजयिष्यामो यावदेते आगन्तुका मिश्रवो न प्रक्रान्ता
१५ भविष्यन्तीति । तैरस्माभिस्तत्तयैव कृतम् । सप्ताहिकं चाकालदुर्दिनं प्रादुर्भूतम् । तेन
तदचपानं ह्रदं गतम् । वयं श्रद्धादेयं विनिपातयित्वा इह प्रलेकनरकेषूपपन्नाः । स्थानमेत-
द्विद्यते यदस्माभिरिह च्युतैरनरकेषूपपत्तयं भविष्यति । साधु भदन्त संवरक्षित, जम्बुद्वीपं
गत्वा सन्नद्धाचारिणामारोचय—मा आयुष्मन्तः श्रद्धादेयं विनिपातयिष्यथ, मा अस्य पूर्वहस्य
दुःखदौर्मनस्यस्य भागिनो भविष्यथ, तद्यथा ब्राह्मणाः काश्यपीयाः ॥

३३७

२० स संप्रस्थितो यावत् पश्यति तृतीयं विहारमुन्नतं मञ्चपीठवेदिकाजालवातायनगवाक्ष-
परिमण्डितं पूर्ववचावदायुष्मान् संवरक्षितो युक्त्वा एकान्तेऽपक्रम्यास्थितः । गण्डवाकोटिता ।
स तेन विहार आदीतः प्रदीतः संप्रज्वलित एकज्वालीमृतो ध्यायितुमारब्धः । तेषां तस्मि-
नार्तस्वरं क्रन्दतस्तावदग्धा यावत् कालादकालीमृतम् । ततः पश्चात् पुनरपि तेषां विहारः
प्रादुर्भूतः, ते च मिश्रवः शान्तशान्तेनेर्यापयेनावस्थिताः । स तेषां सकाशमुपसंक्रान्तः—
२५ के यूयमायुष्मन्तः, केन वा कर्मणा इहोपपन्नाः ? दुष्कुहका भदन्त संवरक्षित जम्बुद्वीपका
मनुष्याः, नामिश्रदधास्यन्ति । स कथयति—अहं प्रलम्बदर्शी, कल्पा-
नामिश्रदधास्ये ? ते कथयन्ति—भदन्त संवरक्षित वयं काश्यपस्य सम्यक्संयुद्धस्य श्रवका आसन् । दुःशीलान्ते
वयं शीलवद्भिर्मिश्रभिर्निष्कासिताः । तैरस्माभिर्येकः शून्यविहार आवासितः । यावत् तत्रेकः
शीलवान् मिश्रुरागतः । अस्माकं बुद्धिरुपजा—तिष्ठतु अयं मिश्रुः । अपगम्यकोऽस्माक
३० दक्षिणां शोधयिष्यति । स तत्रैव स्थितो यावत् तस्यानिसन्नेन (?) पुनरपि बहवः शीघ्रान्तो
मिश्रव आगताः । ते वयं तत्रापि निर्वासिताः । तैरस्माभिरमर्षजनैः शुष्कानि काष्ठानि
शुष्कानि तृणानि शुष्कानि गोमयानि उपसंहृत्य तस्मिन् विहारेऽग्निर्दग्धः । तत्र प्रभूता

२५ संवरक्षितावदानम् (२) ।

मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—किं मदन्त आयु-
ष्मता संवरक्षितेन कर्म कृतम्, यस्य कर्मणो विपाकेनाढ्ये महाधने महामोगे कुले जातो
भगवतोऽन्तिके प्रव्रज्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् ? एवं तं च वैनयकार्यं कृतम् ?
भगवानाह—संवरक्षितेनैव मिश्रवः कर्मानि कृतानि उपचितानि पूर्ववत् । मृतपूर्वं मिश्र- 5
वोऽस्मिन् एष भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम शास्ता पूर्ववत् ।
तस्यायं शासने प्रव्रजित आसीद्वैयावृत्त्यकरः । अस्य तत्र पञ्च सार्ष्वविहारिशतानि । यद्भूयसा
एककर्षटनिवासी जनकायः, अस्त्यैवामिप्रसन्नः । अनेन तत्र यावदायुःपर्यन्तं ब्रह्मचर्यं
चीर्णम्, न कश्चिद्गुणगणोऽधिगतः । अपरेण समये ग्लानीमृतः । मूलगण्डपत्रपुष्पफल-
मैवज्यैरुपस्थीयमानो हीयत एव । मरणसमये प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया काश्यपो 10
भगवति सम्यक्संबुद्धेऽनुचरे महादक्षिणीये यावदायुर्ब्रह्मचर्यं चीर्णम्, न कश्चिद्गुणगणो-
ऽधिगतः, अनेनाहं कुशळमूलेन योऽसौ भगवता काश्यपेन सम्यक्संबुद्धेनोत्तरो नाम माणवो
वर्षशतायुषि प्रजायामवश्यमागीयकस्य भाव्यतार्या बुद्धो व्याकृतः, तस्य शासने प्रव्रज्य
सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कुर्याम् । ततः पश्चात् सार्ष्वविहारिण उपसंक्रान्ताः । ते कथ-
यन्ति—उपाध्याय, अस्ति किंचित् त्वया गुणगणमधिगतम् ? स कथयति—नास्ति । किं 15
प्रणिधानं कृतम् ? इदं चेदं च । ते कथयन्ति—वयमप्युपाध्यायमेव कल्याणमित्रभागव्य
तत्त्वैव भगवतोऽन्तिके सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कुर्युः । कर्षटनिवासिना जनकायेन श्रुतं
ग्लान आर्यक इति । तेऽप्युपसंक्रान्ताः । अस्ति किंचिदार्येण गुणगणमधिगतम् ? नास्ति ।
किं प्रणिधानं कृतम् ? इदं चेदं च । ते कथयन्ति—वयमप्यार्यमेव कल्याणमित्रभागव्य
तत्त्वैव भगवतोऽन्तिके सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कुर्युः ॥

20

किं मन्यध्वे मिश्रवः ? योऽसौ वैयावृत्त्यकरः, एष एवासौ संवरक्षितो मिश्रः ।
यानि तानि पञ्च सार्ष्वविहारिशतानि, एतान्येव तानि पञ्चमिधुशतानि । योऽसौ कर्षट-
निवासी जनकायः, एतान्येव तानि पञ्च वणिकशतानि । यदनेन तत्र धर्मवैयावृत्त्यं कृतम्,
तस्य कर्मणो विपाकेनाढ्ये महाधने महामोगे कुले उपपन्नः । यत् तन्मरणसमये प्रणिधानं
कृतम्, तस्य कर्मणो विपाकेन भवन्तिके प्रव्रज्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतमेवं च 25
वैनयकार्यं कृतम् ॥

C 348

इति हि मिश्रव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः.....पूर्ववत् ॥

गमिष्यामि । स संलक्षयति—ब्राह्मणा ह्येते । ब्राह्मणप्रतिसंयुक्तं भाषयामीत्याद्युष्मान् संवरक्षितो ब्राह्मणवर्गं स्वाध्यायितुमारब्धः—

न नम्रचर्या न जटा न पङ्को
नानाशनं खण्डिलशायिका वा ।

5 न रजोमलं नोक्तुप्रहाणं
विशोधयेन्मोहमविशोर्णकाङ्क्षम् ॥ २ ॥

अलंकृतश्चापि चरेत् धर्मं
दान्तेन्द्रियः शान्तः सयतो ब्रह्मचारी ।

सर्वेषु भूतेषु निधाय दण्डं
10 स ब्राह्मणः स श्रमणः स मिथुः ॥ ३ ॥

310 तैः श्रुतम् । ते संलक्षयन्ति—ब्राह्मणप्रतिसंयुक्तम् । इत्येक उपसंक्रान्तो द्वितीयस्तृतीयो यावत् सर्वे उपसंक्रान्ताः । तथा तथा देवतया अधिष्ठितम्, यथा परस्परं न पश्यन्ति । ततः पश्चादायुष्मता संवरक्षितेन नगरोपमं सूत्रमुपनिक्षिप्तम् । गाथां च भाषते—

यानीह भूतानि समागतानि
स्थितानि भूस्यामथवान्तरिक्षे ।

15 कुर्वन्तु मैत्रीं सततं प्रजापु
दिवा च रात्रौ च चरन्तु धर्मम् ॥ ४ ॥ इति ।

अस्मिन् खलु धर्मपर्याये भाष्यभागे सर्वैस्तैः सहस्रत्यामिसमयादनागामिकलमतुप्राहम् । ऋद्धिश्चापि निर्हता । सर्वैस्तैः सुभाषितं भदन्तसंवरक्षितापेक्षेकनादो मुक्तः । तथा देवतया
20 ऋद्धयमिसंस्काराः प्रतिप्रसन्धाः । परस्परं द्रष्टुमारब्धाः । तेऽन्योन्यं कथयन्ति—वसत्यागतः^१
आगतोऽहम् । शोभनम् । ते दृष्टसत्याः कथयन्ति—कमेमो वयं भदन्त संवरक्षितं खास्यते
धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं मिथुभावम् । चरेमो वयं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । आयुष्मान्
संवरक्षितः कथयति—किं मत्संस्कारो प्रब्रजथ, आहोस्त्रिद्वगवतः^२ । ते कथयन्ति—भगवतः ।
आयुष्मान् संवरक्षितः कथयति—यत्वेवम्, आगच्छथ, भगवतः संकाशं गच्छामः । ते कथयन्ति—
25 भदन्त संवरक्षित, किमस्मदीयया ऋद्धया गच्छामः, आहोस्त्रिद्वदीयया ! आयुष्मान्
संवरक्षितः संलक्षयति—एभिर्मदीयेनाववादेनैवविधा गुणगणा अविगताः, अहं लब्धनकोपमः
संयुक्तः । स कथयति—तिष्ठन्तु तावद्भवन्तो मुहूर्तम् । आयुष्मान् संवरक्षितोऽन्यतमं वृक्षमूळं
निशिक्ष निपण्णः पर्यङ्कमायुज्य ऋद्धं कार्यं प्रणिधाय प्रतिमुञ्चं स्मृतिसुपस्त्राय । उक्तं
भगवता—पञ्चानुशांसा बाह्यशुक्ले । धातुकुशलो भवति, प्रतीत्यसमुपादकुशलो भवति,
30 स्थानास्थानकुशलो भवति, अपरप्रतिबद्धा चास्य भवति अववादानुशासनीति । तेनो-
पचक्षता घटता न्यायच्छता सर्वज्ञेयप्रहाणादहंस्वं साक्षात्कृतम् । अहंन् सहस्रसौषादकवीतरागः

स तेषां शीर्णपर्णानि मूलफलानि चोपनामयति, ते न प्रतिगृह्णन्ति । स तेषां चीवरकर्णिकान्याकर्षयति, पादौ गृह्णाति । यावत् स मर्कटश्चित्तयति—नियतमेते कालगता भविष्यन्ति । ततः स मर्कटः शोचित्वा परिदेवित्वा च द्वितीयं पार्श्वं गतो यत्र पञ्च ऋविशतानि प्रतिवसन्ति । ते च ऋषयः केचित् कण्टकापाश्रयाः, केचिद्भस्मापाश्रयाः, केचिदूर्ध्वहस्ताः, केचित् पश्चातपावस्थिताः । स तेषां तेषामीर्यापथान् विकोपयितुमारब्धः । ये कण्टकापा- 5
श्रयास्तेषां कण्टकाजुद्धरति । भस्मापाश्रयाणां मस्य विधुनोति । ऊर्ध्वहस्तानामधो हस्तं पातयति । पश्चातपावस्थितानामग्निमवकिरति । यदा च तैरिर्यापयो विकोपितो भवति, तदा स तेषामग्रतः पर्यङ्कं ब्रजति । यावत् तैर्ऋषिभिराचार्याय निवेदितम् । तेनापि चोक्षम्—पर्यङ्केन तावन्निषीदय, यावत् तानि पञ्च ऋविशतानि पर्यङ्केनोपविष्टानि । तेऽनाचार्यका
अनुपदेशकाः सप्तत्रिंशद्वोविपश्चान् धर्मानामुखीकृत्य प्रलेकां बोधिं साक्षात्कृतवन्तः । 10
अथ तेषां प्रत्येकबुद्धिनामेतदभवत्—यत् किञ्चिदस्माभिः श्रेयोऽज्ञातम्, तत्सर्वमिमं मर्कट-
मागम्य । तैर्यावत् स मर्कटः फलमूलैः परिपाकितः, कालगतस्य च तच्छरीरं
गन्धकाष्ठैर्ध्यापितम् ॥

तर्हि मन्यसे आनन्द ! योऽसौ पश्चानां मर्कटशतानां यूथपतिः, स एष उपगुप्तः । तदापि तेन विनिर्पतितशरीरिणायत्रैवोरुमुण्डे पर्वते बहुजनहितं कृतम् । अनागतोऽप्येष्वपि 15
वर्षशतपरिनिर्धृतस्य मम अत्रैवोरुमुण्डे पर्वते बहुजनहितं करिष्यति । तच्च यथैव तथोपदर्श-
यिष्यामः—यदा स्वविरिणं शाणकवासिना उरुमुण्डे पर्वते विहारः प्रतिष्ठापितः, समन्वाहरति—
किमसौ गान्धिक उत्पन्नः, अथाद्यापि नोत्पद्यते इति ! पश्यत्युत्पन्नम् । स यावत् समन्वा-
हरति—योऽसौ तस्य पुत्र उपगुप्तो नाम्ना अलक्षणको बुद्धो निर्दिष्टः, यो मम वर्षशतपरि-
निर्धृतस्य बुद्धकार्यं करिष्यतीति, किमसौ उत्पन्नोऽद्यापि नोत्पद्यते ! तेन यावदुपायेन गुप्तो 20
गन्धिको भगवच्छासनेऽभिप्रसादितः । स यदा अग्निप्रसन्नस्तदा स्वविरः संवृद्धलैर्मिष्टुभिः
सार्धमेकदिवसं तस्य गृहं प्रविष्टः । अपरस्मिन्नहन्त्यात्मद्वितीयः । अन्यस्मिन्नहन्त्येकाकी ।
यावद्गुप्तो गन्धिकः स्वविरं शाणकवासिनेमेकाकिनं दृष्ट्वा कथयति—न खलु आर्यस्य कश्चित्
पश्चाच्छ्रमणः ? स्वविर उवाच—जराधर्माणां कुतोऽस्माकं पश्चाच्छ्रमणो भवति ? यदि केचित्
श्रद्धापुरोगेन प्रव्रजन्ति, तेऽस्माकं पश्चाच्छ्रमणा भवन्ति । गुप्तो गान्धिक उवाच—आर्य, अहं 25
तावद्ब्रह्मचारे परिगृह्यो विषयाभिरतश्च । न मया शक्यं प्रव्रजितुम् । अपि तु योऽस्माकं
पुत्रो भवति, तं वयमार्यस्य पश्चाच्छ्रमणं दास्यामः । स्वविर उवाच—वस्तु, एवमस्तु । अपि तु
दृढप्रतिज्ञां स्मरेथास्त्वमिति । यावद्भुतस्य गान्धिकस्य पुत्रो जातः । तस्याश्च गुप्त इति नामधेयं
कृतम् । स यदा महान् संवृत्तस्तदा स्वविरः शाणकवासी गुप्तं गान्धिकमधिगम्योवाच—
वस्तु, त्वया प्रतिज्ञातम्—योऽस्माकं पुत्रो भविष्यति, तं वयमार्यस्य पश्चाच्छ्रमणं दास्यामः । 30
अनुजानीहि, प्रजाजयिष्यामीति । गान्धिक उवाच—आर्य, अयमस्माकमेकपुत्रः । मर्षय नः ।
योऽस्माकं द्वितीयः पुत्रो भविष्यति, तं वयमार्यस्य पश्चाच्छ्रमणं दास्यामः । यावत् स्वविरः
वि० २८

- विनाशितम् । ते तस्य कर्मणो विपाकेन कुब्जाकाराः संवृत्ताः । यथा कुब्जाकाराः, एवं स्तम्भाकाराः सत्त्वाः । यान् संघरक्षित सत्त्वानद्राक्षीर्दृष्टाकारास्ते काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य श्रावका आसन् । तैः संधिकाः पुष्पवृक्षाः फल्गवृक्षाः पौद्गलिकपरिमोगेन मुक्ताः । ते तस्य कर्मणो विपाकेन वृक्षाकाराः संवृत्ताः । यथा वृक्षाकाराः, एवं पत्राकाराः फल्गवृक्षाः पुष्पाकाराः । यं त्वं संघरक्षित सत्त्वमद्राक्षी रज्ज्वाकारम्, स काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य श्रावक आसीत् । तेन संधिका रज्जुः पौद्गलिकपरिमोगेन परिमुक्ता । स तस्य कर्मणो विपाकेन रज्ज्वाकारः संवृत्तः । यथा रज्ज्वाकारः, एवं संमार्जन्याकारः । यं त्वं संघरक्षित सत्त्वमद्राक्षीस्तप्याकारः (?) काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य श्रावक आसीत् श्रामणेरेकः । सोऽपरेण समयेन पानकवारमुद्दिष्टस्तद्वारकं निर्मादयति ।
- 10 आगन्तुकाश्च मिश्रव आगताः । स तैः पृष्ठः—श्रामणेरेक, किं संघस्य पानकं भविष्यति ? स कथयति—नास्तीति । ते निराशीभूताः प्रक्रान्ताः । संघस्य च पानकं संपन्नम् । स तस्य कर्मणो विपाकेन तप्याकारः संवृत्तः । यं त्वं संघरक्षित सत्त्वमद्राक्षीरुद्धूलाकारम्, स काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य श्रावक आसीत् । तस्य पात्रकर्म प्रत्युपस्थितम् । तत्रैकः श्रामणेरेकोऽहम् । स तेनोक्तः—श्रामणेरेक, ददस्व मे खलस्तोकं कुड्मयिन्वा । स कथयति—स्वविर,
- 15 तिष्ठ तावन्मुहूर्तम् । व्यग्रोऽहम् । पश्चादास्यामीति । सोऽमर्षजातः कथयति—श्रामणेरेक, यदि रोचते, त्वमेवाहमस्मिन् उदूखले प्रक्षिप्य कुड्मये प्रागेव खलस्तोकम् । यत्तदहं तोऽन्तिके खं वाकर्म निश्चारितम्, स तस्य कर्मणो विपाकेन उदूखलाकारः संवृत्तः । यं त्वं संघरक्षित सत्त्वानद्राक्षीः स्यात्पाकारास्ते काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य कल्पिकारका आसन् । ते मिश्रणां मैवज्यानि काश्यपमानाः स्यात्त्रिकां भक्षते । तेषां मिश्रणां विघातो भवति । ते तस्य कर्मणो
- 20 विपाकेन स्यात्पाकाराः संवृत्ताः । यं त्वं संघरक्षित सत्त्वमद्राक्षीर्मध्ये छिनस्तन्नुना धार्यमाणो गच्छति, स काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य प्रवचने प्रव्रजित आसीच्छामभ्राह्मिकः । तेन यद्धार्षिकं लाभं तत् ह्यैमन्तिकं परिणामितम्, यद्दैमन्तिकं तद्धार्षिकम् । तस्य कर्मणो विपाकेन भवे छिनस्तन्नुना धार्यमाणो गच्छति ॥

संघरक्षितावदानं त्रयोविंशतिमम् ॥

उपगुप्तस्य निवेदितम् । उपगुप्त उवाच - अकालस्ते मगिनि मदर्शनायेति । वासवदत्ता पञ्चमिः पुराणशतैः परिचारयते । तस्या बुद्धिरुत्पन्ना—नियतं पञ्च पुराणशतानि नोत्सहते दातुम् । तया यावद्दासी उपगुप्तसकाशं प्रेषिता—न ममार्थपुत्रसकाशात् कार्षापणेनापि प्रयोजनम् । केवल-मार्थपुत्रेण सह रतिमनुवैयम् । दास्या तथा निवेदितम् । उपगुप्त उवाच—अकालस्ते मगिनि मदर्शनायेति । यावदन्यतरः श्रेष्ठिपुत्रो वासवदत्तायाः सकाशं प्रविष्टः । अन्यतरश्च सार्धवाह ८ उत्तरापथात् पञ्चशतमन्त्रपथं गृहीत्वा मथुरामनुप्राप्तः । तेनाभिहितम्—कतरा वेस्या सर्व-प्रधाना ? तेन श्रुतम्—वासवदत्तेति । स पञ्च पुराणशतानि गृहीत्वा बहूँश्च प्राप्तवान् वासव-दत्तायाः सकाशमभिगतः । ततो वासवदत्तया लोभाकृष्टेन तं श्रेष्ठिपुत्रं प्रघातयित्वाऽवस्त्रे प्रक्षिप्य सार्धवाहेन सह रतिमनुभूता । यावत् स श्रेष्ठिपुत्रो बन्धुभिरवस्त्राद्बद्धः (तः) । राज्ञो निवेदितम् । ततो राज्ञा अभिहितम्—गच्छन्तु भवन्तः, वासवदत्तां हस्तपादौ कर्णनासं च १० छित्त्वा श्मशाने छेदयन्तु । यावत् तैर्वासवदत्ता हस्तपादौ कर्णनासं च छित्त्वा श्मशाने छेरिता । यावदुपगुप्तेन श्रुतम्—वासवदत्ता हस्तपादौ कर्णनासं च छित्त्वा श्मशाने छेरिता । तस्य बुद्धिरुत्पन्ना—पूर्वं तया मम विषयनिमित्तं दर्शनमाकाङ्क्षितम् । इदानीं तु तस्या हस्तपादौ कर्णनासं च विकर्तितौ, इदानीं तु तस्या दर्शनकाल इति । आह च—

यदा प्रशस्तान्तरसंवृताङ्गी

१५

अभूद्विचित्रामरगैर्विमूषिता ।

मोक्षार्थिनां जन्मपराङ्मुखानां

O 354

श्रेयस्तदास्यास्तु न दर्शनं स्यात् ॥ २ ॥

इदानीं तु तस्याः कालोऽयं ब्रह्म गतमानरागहर्षायाः ।

निश्चितासिविधतायाः स्वभावनियतस्य रूपस्य ॥ ३ ॥

२०

यावदेकेन दारकेनोपस्थापकेन छत्रमादाय प्रशान्तेनेर्यापयेन श्मशानमनुप्राप्तः । तस्याश्च प्रेषिका पूर्वगुणानुरागात् समीपेऽवस्थिता काकादीन् निवारयति । तया च वासव-दत्ताया निवेदितम्—आर्यदुहितः, यस्य त्वया अहं सकाशं पुनः पुनरनुप्रेषिता, अयं स उपगुप्तोऽन्यागतः । नियतमेव कामरागात् आगतो भविष्यति । श्रुत्वा च वासवदत्ता कथयति—

२५

प्रनष्टशोभां दुःखार्तां भूसौ रुचिरपिङ्गराम् ।

मां दृष्ट्वा कथमेतस्य कामरागो भविष्यति ॥ ४ ॥

ततः प्रेषिकामुवाच—यौ हस्तपादौ कर्णनासं च मच्छरीरद्विकर्तितौ, तौ छेपयेति । तया यावत् छेपयित्वा पटकेन प्रच्छादिता । उपगुप्तश्चागच्छ वासवदत्ताया अप्रतः स्थितः । ततो वासवदत्ता उपगुप्तमप्रतः स्थितं दृष्ट्वा कथयति—आर्यपुत्र, यदा मच्छरीरं स्वस्यमूर्तं विषय- ३० रत्नजुक्लम्, तदा मया आर्यपुत्रस्य पुनः पुनर्दूती विसर्जिता । आर्यपुत्रेणाभिहितम्—

प्रशान्तौ यावत् तौ नागैर्दृष्टौ । तयोर्द्वे ते आसनप्रज्ञसिक्तौ । द्वौ मण्डलकौ आमार्षितौ । स
 संलक्षयति—कृत्यार्थेऽयमपर आसनः प्रज्ञप्तः ? स प्रतिनिवर्त्य पश्यति यावत् आमणेरकम् ।
 स कथयति—भद्रमुख, त्वमप्यागतः ? उपाध्याय, आगतोऽहम् । शोभनम् । नागाः संलक्षयन्ति—
 अयमार्यो महर्द्धिक्तो महानुभावः । शक्यते दिव्यां सुधां कारयितुम् । अयमन्यो न शक्यते ।
 २१० ५ तैस्तस्य दिव्या सुधा दत्ता, तस्यापि प्राकृत आहारः । स तस्य पात्रग्राहकः । तेन तस्य
 पात्रं गृहीतं यावत् तत्रैका ओदनमिज्य (?) वतिष्ठते । सा तेनास्ये प्रक्षिप्ता यावद्विष्य-
 मास्त्रादनम् । स संलक्षयति—ईदृशा अपि मत्सरिणो नागाः । एकस्ये निपण्णयोरस्य दिव्या
 सुधा दत्ता, ममापि प्राकृत आहारः । स प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मया भगवति काश्यपे
 सग्यक्संबुद्धेऽनुत्तरे महादक्षिणीये ब्रह्मचर्यं स्वीर्णम्, अनेनाहं कुशलमूलेनैतं नागसमाह्वना-
 १० ऋयावयित्वा अत्रैवोपपद्येमिति । तस्य दृष्ट एव धर्मे उमाभ्यां पाणिभ्यां जलं स्यन्दितुमा-
 रब्धम् । नागस्यापि शिरोर्तिर्बाधितुमारब्धा । स कथयति—आर्य, अनेन आमणेरैवैनाशोभन-
 चित्तमुत्पादितम् । प्रतिनिवर्तापयतु एनम् । स कथयति—भद्रमुख, अपाया ध्येत, निवर्तय
 चित्तम् । स गार्थां मापते—

प्रवणीभूतमिदं चित्तं न शक्नोमि निवारयितुम् ।

१६

इदस्यस्यैव मे भदन्त पाणिभ्यां स्यन्दते जलम् ॥ १ ॥

स तं नागं तस्माद्भवनाऋयावयित्वा तत्रैवोपपन्नः । तत्र भिक्षवस्तेन नागकुमारेण
 तत्प्रथमतः श्रद्धा प्रतिलब्धा ॥

इति श्रीविद्यावदाने नागकुमारावदानम् ॥

इह हि—

दौर्गन्ध्यं प्रतिवार्यते बहुविधैर्गन्धैरमेघ्याकरै-

वैकुल्यं बहिराग्नियेत विविधैर्वस्त्रादिभिर्भूषणैः ।

खेदक्लेदमलादयोऽप्यशुचयस्तानिर्हरन्सन्मसा

येनामेघ्यकरङ्गमेतदशुभं कामात्मभिः सेव्यते ॥ १३ ॥

5

संबुद्धस्य तु ये वचः सुवचसः शृण्वन्ति कुर्वन्त्यपि

ते कामान् श्रमशोकदुःखजननान् सङ्गिः सदा गह्वितान् ।

अतश्चा कामनिमित्तमुक्तमनसः शान्ते वने निर्गताः

पारं यान्ति मधार्णवस्य महतः संश्रित्य मार्गद्वयम् ॥ १४ ॥

श्रुत्वा वासवदत्ता संसारादुद्दिग्ना । बुद्धगुणानुस्मरणाच्चावर्जितद्वयोवाच-

10

एवमेतत्तथा सर्वं यथा वदसि पण्डित ।

मे त्वां साधुं समासाध बुद्धस्य वचनं श्रुतम् ॥ १५ ॥

यावदुपगुप्तेन वासवदत्ताया अनुपूर्विकां कथां कृत्वा सत्यानि संप्रकाशितानि ।

O 386

उपगुप्तश्च वासवदत्तायाः शरीरसमावमवगम्य कामवातुवैराग्यं गतः । तेनात्मीयया धर्म-

देशनया सहसत्याभिसम्पादनागामिफलं वासवदत्तया च क्षोतापत्तिफलं प्राप्तम् । ततो 15

वासवदत्ता दृष्टसत्या उपगुप्तं संराग्यन्त्युवाच-

तवानुमावापिहितः सुघोरो

ह्यपत्यमार्गो बहुदोषयुक्तः ।

अपाहृता स्वर्गगतिः सुपुण्या

निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ १६ ॥

20

अपि च । एषाहं तं भगवन्तं तथागतमहन्तं सम्यक्संबुद्धं शरणं गच्छामि धर्मं च
मिक्षुसंघं चेत्याह-

एषा ब्रह्मणि शरणं विबुद्धनवकमलविमलधवलनेत्रम् ।

तमभ्युपगमनमहितं जिनं विरागं च संघं च ॥ १७ ॥ इति ॥

यावदुपगुप्तो वासवदत्ता धर्म्या कथया संदर्श्य प्रक्रान्तः । अचिरप्रक्रान्ते चोपगुप्ते 25
वासवदत्ता कालगता देवेषूपपन्ना । देवतैश्च मथुरायामारोचितम्-वासवदत्तया उपगुप्त-
सकाशाद्धर्मदेशनां श्रुत्वा आर्यसत्यानि दृष्टानि, देवेषूपपन्नैति । श्रुत्वा च मथुरावास्तव्येन
जनकायेन वासवदत्तायाः शरीरे पूजा कृता ॥

यावत् स्वविरः शाणक्यासी गुप्तं गान्धिकमभिगम्योवाच-अनुजानीहि उपगुप्तं प्रवार्ज-
मिष्यामीति । गुप्तो गान्धिक उवाच-आर्य, एष समयः । यदा न लामो न च्छेदो 30
भविष्यति, तदा अनुवास्यामीति । यावत् स्वविरःशाणक्यासिना ऋद्ध्या तथा अविष्टितं यथा

२६ पाँचुप्रदानावदानम् ।

योऽसौ खर्मास्तनुभिर्यजनानि कृत्वा

तावच्चिरं करुणया जगतो हिताय ।

तस्य श्रमस्य सफलीकरणाय सन्तः

६

संमार्जितं शृणुत सांप्रतमाभ्यमाणम् ॥ १ ॥

एवं भया क्षुतम् । एकास्मिन् समये भगवान् श्रावस्त्वां विहरतीति सूत्रं वक्तव्यम् ।
अत्र तावद्भगवत्तथागतवदनान्मोघरविवरप्रत्युद्गतवचनसरत्सखिलधारासंपातापनीतराष्ट्रकर्मोद्-
मदमानमायाशाख्यपङ्कपटलानां शब्दन्यायादितर्कशास्त्रार्थलोकोक्तोत्पन्नप्रज्ञाप्रदीपप्रोत्सारित-
कुशाब्जदर्शनान्वकाराणां संसारतृष्णाछेदिप्रवरसद्धर्मपथःपानशौण्डानां गुरुणां संनिधौ
10 सर्वाववादकं श्रेष्ठं शक्रज्योत्स्नानयमवरुणकुबेरवासवसोमादित्यादिमिरप्यप्रतिहृतशासनं कन्दर्प-
दर्पापमर्दनशूरं महात्मानमतिमहर्द्धिकं स्वविरोपगुप्तमारम्य काचिदेव विबुधजनमन-
प्रसादकारी धर्म्यां कथां समनुस्मरिष्यामः । तत्र तावद्भुरभिरवहितश्रेत्रैर्मवितव्यम् ॥

एवमनुश्रूयते—यदा भगवान् परिनिर्वाणकालसमये पलालनागं विनीय कुम्भकारीं चण्डालीं
गोपालीं च, तेषां मथुरामनुप्रातः, तत्र भगवान्पुष्पन्तमानन्दममन्त्रयते स्म—अस्यामानन्द
9 15 मथुरायां मम वर्षशतपरिनिर्घृतस्य गुप्तो नाम गान्धिको भविष्यति । तस्य पुत्रो भविष्यत्युप-
गुप्तो नाम अलक्ष्मणको बुद्धो यो मम वर्षशतपरिनिर्घृतस्य बुद्धकार्यं भवि(क)रिष्यति ।
तस्याववादेन बहवो भिक्षुवः सर्वज्ञेशप्रहाणादहर्त्सवं साक्षात्करिष्यन्ति । तेऽष्टादशहस्ता-
मायामेन द्वादशहस्तां विस्तारेण चतुरङ्गलमात्राभिः शणकाभिः पूजयिष्यन्ति । एषोऽसौ मे
आनन्द श्रावकाणां भविष्यत्यववादकानां यदुत उपगुप्तो भिक्षुः । पश्यसि त्वमानन्द दूरत
20 एव नीलनीलाम्बरराजिम् ? एवं भदन्त । एव आनन्द रुरुमुण्डो नाम पर्वतः । अत्र
वर्षशतपरिनिर्घृतस्य तथागतस्य शाणकवासी नाम भिक्षुर्मविष्यति । सोऽत्र रुरुमुण्डपर्वते
विहारं प्रतिष्ठापयिष्यति, उपगुप्तं च प्रव्रजयिष्यति । मथुरायामानन्द नटो मठश्च द्वौ
धातौ श्रेष्ठिनौ भविष्यतः । तौ रुरुमुण्डपर्वते विहारं प्रतिष्ठापयिष्यतः । तस्य नटमटिकेति
संज्ञा भविष्यति । एतदत्र मे आनन्द भविष्यति शमथानुबूलाणां शय्यासनानां यदिद
25 नटमटिकारण्यायतनम् । अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमवोचत्—आश्चर्यं भदन्त यदीदृश-
मायुष्मानुपगुप्तो बहुजनहितं करिष्यति । भगवानाह—न आनन्द एतादृक्, यथा अतीतेऽयम्वनि
तेन विनिपतितशरीरेणायत्रैव उरुमुण्डपर्वते त्रयः पार्श्वः । एकत्र प्रदेशे पञ्च प्रलेकबुद्ध-
शतानि प्रतिवसन्ति । द्वितीये पञ्चशतशतानि । तृतीये पञ्चमर्कटशतानि । तत्र योऽसौ
पञ्चानां मर्कटशतानां यूथपतिः, स तं यूथमपहृत्य यत्र पार्श्वे पञ्च प्रलेकबुद्धशतानि प्रति-
30 वसन्ति, तत्र गतः । तस्य तान् प्रलेकबुद्धान् दृष्ट्वा प्रसादो जातः । स तेषां प्रलेकबुद्धानां
शीर्णपर्णानि मूलफलानि चोपनाम्यति । यदा च ते पर्यङ्केनोपविष्टा भवन्ति, स बुद्धान्ते
प्रणामं कृत्वा यावज्जन्तर्वां गत्वा पर्यङ्केनोपविशति, यावत् ते प्रलेकबुद्धाः परिनिर्घृताः ।

पुष्पमालामभिनिर्माय मारसकाशमभिगतः । दृष्ट्वा च मारस्य प्रीतिरूपना—उपगुप्तोऽपि मया
आकृष्ट इति । ततो मारेण स्वशरीरमुपनामितम् । स्वविरोपगुप्तः स्वयमेव ब्रज्जाति । ततः
स्वविरोपगुप्तेनाहिकुणपं मारस्य शिरसि बद्धम्, कुर्कुरकुणपं ग्रीवायाम्, कर्णवसक्तं मनुष्य-
कुणपं च । ततः समालम्ब्योवाच—

G 358

मिष्टुजनप्रतिकूला माला बद्धा यथैव मे भवता ।

5

कामिजनप्रतिकूलं तव कुणपमिदं मया बद्धम् ॥ १८ ॥

यत्ते बलं भवति तत्प्रतिदर्शयस्व

बुद्धात्मजेन हि सहाय्य समागतोऽसि ।

उद्धूतमप्यनिलमिजतरंगवर्कं

व्यावर्त्तने मलयकुक्षिष्ठु सागरारम्भः ॥ १९ ॥

10

अथ मारस्तं कुणपमपनेतुमारब्धः । परमपि च स्वयमनुप्रविश्य पिपीलिक इवादि-
राजमपनयितुं न शशाक । असमर्थो वैद्यायसमुत्पन्नोवाच—

यदि मोक्तुं न शक्यामि कण्ठात् श्वकुणपं स्वयम् ।

अन्ये देवापि मोक्षयन्ते मत्तोऽस्यधिकतेजसः ॥ २० ॥

स्यविर उवाच—

15

ब्रह्माणं शरणं शतक्रतुं वा

दीप्तं वा प्रविश ह्युताशमर्णवं वा ।

न ह्येदं न च परिशोषणं न मेदं

कण्ठस्थं कुणपमिदं तु यास्यतीह ॥ २१ ॥

समहेन्द्ररुद्रोपेन्द्रद्रविणेश्वरयमवरुणकुजेरवासवादीनां देवानामभिगम्य अकृतार्थ एव 20
ब्रह्माणमभिगतः । तेन चोक्तः—मर्षय वत्स,

शिष्येण दशबलस्य स्वयमुद्धृता कृतान्तमर्यादा ।

कस्तां मेतुं शक्तो वेलां वरुणाख्यस्येव ॥ २२ ॥

अपि पथनालसूत्रैर्बद्धा हिमवन्तमुद्धरेत् कश्चिद् ।

न तु तव कण्ठासक्तं श्वकुणपमिदमुद्धरेयमहम् ॥ २३ ॥

25

काम ममापि महदस्ति बलं तथापि

नाहं तथागतसुतस्य बलेन तुल्यः ।

तेजसिनां न खलु न ज्वलनेऽस्ति किं तु

नासौ शुतिर्हृतवहे रविमण्डले या ॥ २४ ॥

शाणकवासी समन्वाहरति—किमर्थं स उपगुप्तः ? पश्यति नेति । तेन स्वविरिणामिहितः—
 एवमस्तु इति । तस्य यावद्वितीयः पुत्रो जातः । तस्य धनगुप्त इति नाम कृतम् । सोऽपि
 यदा महान् संवृत्तः, तदा स्वविरः शाणकवासी गुप्तं गान्धिकमुवाच—वत्स, त्वया प्रतिज्ञातम्—
 योऽस्माकं पुत्रो भविष्यति, तं वयमार्यस्य पश्चाच्छ्रमणं दास्यामः । अर्थं च ते पुत्रो जातः ।
 ५ अनुजानीहि, प्रप्राजयिष्यामीति । गान्धिक उवाच—आर्यं मर्षय, एकोऽस्माकं बहिर्वा इव
 संशयिष्यति, द्वितीयोऽन्तर्गृहे परिपालनं करिष्यतीति । अपि तु योऽस्माकं तृतीयः पुत्रो
 भविष्यति, स आर्यस्य दत्तः । यावत् स्वविरः शाणकवासी समन्वाहरति—किमर्थं स उप-
 गुप्तः ? पश्यति नेति । ततः स्वविर उवाच—एवमस्तु इति । यावद्भुतस्य गान्धिकस्य तृतीयः
 पुत्रो जातोऽगिरूपो दर्शनीयः प्राप्तादिकोऽतिक्रान्तो मालुववर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यवर्णम् । तस्य
 १० विस्तरेण जातौ जातिमहं कृत्वा उपगुप्त इति नाम कृतम् । सोऽपि यदा महान् संवृत्तः,
 यावत् स्वविरशाणकवासी गुप्तं गान्धिकमभिगम्योवाच—वत्स, त्वया प्रतिज्ञातम्—योऽस्माकं
 तृतीयः पुत्रो भविष्यति, वयमार्यस्य दास्यामः पश्चाच्छ्रमणार्थम् । अर्थं च ते तृतीयः पुत्र उत्पन्नः ।
 अनुजानीहि, प्रप्राजयिष्यामीति । गुप्तो गान्धिक उवाच—आर्यं, समयतः । यदा कामोऽनुच्छेदो
 भविष्यतीति, तदा अनुज्ञास्यामि । यदा तेन समयः कृतः, तदा मारेण सर्वावृत्तिं श्रुत्वा
 १५ गन्धाविद्या । ते सर्वे उपगुप्तसक्ताश्चाह्मणान् क्रीणन्ति । स प्रभूतानि दास्यति । यावत्
 स्वविरशाणकवासी उपगुप्तसक्ताश्च गतः । उपगुप्तश्च गन्धापणे स्थितः । स धर्मेण व्यवहारं
 करोति, गन्धान् विनीषीति । स स्वविरिणं शाणकवासिना अमिहितः—वत्स, कीदृशाद्ये
 चित्तचेतसिकाः प्रवर्तन्ते क्लिष्टा वा अक्लिष्टा वेति ? उपगुप्त उवाच—आर्यं, नैव जानामि
 कीदृशाः क्लिष्टाश्चित्तचेतसिकाः, कीदृशा अक्लिष्टा इति । स्वविरः शाणकवासी उवाच—वत्स,
 २० यदि केवलं चित्तं परिहृतुं न शक्यसि, प्रतिपक्षं योजयितुम् । तेन तस्य कृष्णिकपट्टिका
 दत्ता पाण्डुरिका च । यदि क्लिष्टं चित्तमुत्पद्यते, कृष्णिकां पट्टिकां स्थापय । अक्लिष्टं
 चित्तमुत्पद्यते, पाण्डुरां पट्टिकां स्थापय । कुमां मनसि कुरु, बुद्धात्सृष्टिं च भावयसेति
 तेनास्य व्यपदिष्टम् । तस्य यावदारब्धा अक्लिष्टाश्चित्तचेतसिकाः प्रवर्तितुम्, स द्वौ भग्नौ
 कृष्णिकानां स्थापयति, एकं पाण्डुरिकाणाम् । यावदर्धं कृष्णिकानां स्थापयति अर्धं पाण्डुरि-
 २५ काणाम् । यावत् द्वौ भग्नौ पाण्डुरिकाणां स्थापयति, एकं कृष्णिकानाम् । यावदुत्पूर्णे
 सर्वाण्येव शुक्लानि चित्तान्युत्पद्यन्ते, स पाण्डुरिकाणामेव पट्टिकां स्थापयति । धर्मेण
 व्यवहारं करोति ॥

मधुरायां वासवदत्ता नाम गणिका । तस्या दासी उपगुप्तसक्ताश्च गत्वा गन्धां
 क्रीणाति । सो वासवदत्तया बोध्यते—दारिके, मुष्यते स गान्धिकस्तत्त्वया । बहून् गन्धानामयसीति ।
 ३० दारिकोवाच—आर्यदुहिते, उपगुप्तो गान्धिकदारको रूपसंपन्नश्चातुर्यमातुर्यसंपन्नश्च धर्मेण व्यव-
 हारं करोति । श्रुत्वा च वासवदत्ताया उपगुप्तसक्ताको सानुरागं चित्तमुत्पन्नम् । तया यावद्वि-
 उपगुप्तसक्ताश्च प्रेषिता—त्वत्सक्ताकामागमिष्यामि । इच्छामि त्वया सार्धं रतिमनुभवितुम् । यावदात्मा

मार उवाच—

ब्रूहि ब्रूहि श्रीमतस्तस्य मावं
सङ्गं छेत्तुं क्षान्तिगुप्तव्रतस्य ।
योऽसौ मोहान्निष्कामायासितो मे
तेनाहं च प्रेक्षितो मैत्र्येणैव ॥ ३४ ॥

६

स्वविर उवाच—शृणु सौम्य, त्वं हि भगवत्सकृदसकृदवस्थलितः । न च बुद्धा-
वरोपितानामकुशलानां घर्माणामन्यत् प्रक्षालनमन्यत्र तथागतप्रसादादेव ।

तदेतत्कारणं तेन पश्यता दीर्घदर्शिना ।
त्वं नाप्रियमिह प्रोक्तः प्रियाण्येव तु लम्बितः ॥ ३५ ॥
न्यायेनानेन भक्तिस्तव हृदि जनिता तेनाग्रमतिना
स्वस्यापि ह्यत्र भक्तिर्मवति मतिमतां निर्वाणफलदा ।
संक्षेपावत्कृतं ते वृजिनमिह मुने मोहान्धमनसा
सर्वं प्रक्षालितं तत्त्व हृदयगतैः श्रद्धाम्बुविसैः ॥ ३६ ॥

10 O 380

अथ मारः कदम्बपुष्पवदाहृष्टरोमकूपः सर्वाङ्गेन प्रणिपत्योवाच—

स्थाने मया बहुविधं परिखेदितोऽसौ
प्राक् सिद्धितश्च भुवि सिद्धमनोरथेन ।
सर्वं च मर्षितघृषिप्रवरेण तेन
पुत्रापरारुह इव साजुनयेन पित्रा ॥ ३७ ॥

15

स बुद्धप्रसादाप्यायितमनाः सुचिरं बुद्धगुणाननुस्मृत्य स्वविरस्य पादयोर्निपत्योवाच—

अनुग्रहो मेऽव परः कृतस्त्वया
निवेक्षितं यन्मयि बुद्धगौरवम् ।
इदं तु कण्ठव्यवलम्बि मैत्र्या
महर्षिकोपाभरणं विसर्जय ॥ ३८ ॥

20

स्वविर उवाच—समयतो विमोक्षायीति । मार उवाच—कः समय इति ? स्वविर उवाच—
अथप्रश्रुति मिश्रवो न विहेठयितव्या इति । मारोऽब्रवीत्—न विहेठयिष्ये । कमपरमाज्ञापय-
सीति ? स्वविर उवाच—एवं तावच्छासनकार्यं प्रति ममाज्ञा । स्वकार्यं प्रति विज्ञापयिष्यामि
भवन्तम् । ततो मारः ससंभ्रम उवाच—प्रसीद स्वविर, किमाज्ञापयसि ? स्वविरोऽब्रवीत्—
स्वयमवगच्छसि—यदहं वर्षशतपरिनिर्बृते भगवति प्रव्रजितः, तद्धर्मकायो मया तस्य दृष्टः ।
त्रैलोक्यनाथस्य काञ्चनाद्रिनिभस्तस्य न दृष्टो रूपकायो मे ।

अकालस्ते भगिनि मम दर्शनायेति । इदानीं मम हस्तपादौ कर्णनासौ च विकर्तितौ,
स्वरुधिरकर्दम एवावस्थिता । इदानीं किमागतोऽसि ? आह च—

इदं यदा पङ्कजगर्मकोमलं

महार्हवस्त्राग्ररौर्विभूषितम् ।

बभूव गात्रं मम दर्शनक्षमं

तदा न दृष्टोऽसि मयास्पर्शमयया ॥ ५ ॥

एतर्हि किं द्रष्टुमिहागतोऽसि

यदा शरीरं मम दर्शनाक्षमम् ।

निवृत्तलीलारतिहर्षविस्मयं

मयावहं शोणितपङ्कलेपनम् ॥ ६ ॥

उपगुप्त उवाच—

नाहं भगिनि कामार्तः संनिधावागतस्तव ।

कामानामशुभानां तु स्वभावं द्रष्टुमागतः ॥ ७ ॥

प्रच्छादिता वस्त्रविमूषणाद्यै-

र्वाक्षैर्विचित्रैर्मदनालुकुलैः ।

निरीक्ष्यमाणा अपि यत्नवद्वि-

नीप्यत्र दृष्टास्ति मवेक्षयावत् ॥ ८ ॥

इदं तु रूपं तव दृश्यमेतत्

स्थितं स्वभावे रचनाद्विशुक्तम् ।

तेऽपण्डितास्ते च विगर्हणीया

ये प्राकृतेऽस्मिन् कुणपे रमन्ते ॥ ९ ॥

त्वचावनस्त्रे रुधिरावसजे

चर्मवृत्ते मांसघनावलिते ।

शिरासहस्रैश्च वृत्ते समन्तात्

को नाम रज्येत इतः शरीरे ॥ १० ॥

अपि च भगिनि ।

बहिर्मद्राणि रूपाणि दृष्ट्वा बालोऽभिरज्यते ।

अभ्यन्तरविदुष्टानि ज्ञात्वा धीरो विरज्यते ॥ ११ ॥

अवकृष्टावकृष्टस्य कुणपस्य क्षमेष्यता ।

मेध्याः कामोपसंहाराः कामिनाः शुभसंज्ञिनः ॥ १२ ॥

धिगस्तु तां निष्करुणामनित्यतां

मिनत्ति रूपाणि यदीदृशान्यपि ।

शरीरमीदृक्किल तन्महामुने-

रनिष्ठां प्राप्य विनाशमागतम् ॥ ४४ ॥

स बुद्धावलम्बनया स्पृष्ट्वा तथाप्यासक्तमनाः संबुद्धो यथा बुद्धं भगवन्तमहं पश्या- ४
मीति व्यक्तमुपागतः । स पद्ममुकुलप्रतिममङ्गलिं कृत्वोवाच-अहो रूपशोभा भगवतः ।
किं बहुना ?

वक्त्रेणामिभक्षयं हि कमलं नीलोत्पलं चक्षुषा

O ३४३

कान्ध्या पुष्पवनं वनं प्रियतया चन्द्रं समाप्तबुद्धिम् ।

गाम्भीर्येण महोदधिं स्थिरतया मेढं रविं तेजसा

10

गत्वा सिंहमवेक्षितेन वृषभं वर्णेन चामीकरम् ॥ ४५ ॥

स मूयस्या मात्रया हर्षेणापूर्यमाणद्वयो व्यापिना खरेणोवाच-

अहो भावविशुद्धानां कर्मणो मधुरं फलम् ।

कर्मणेदं कृतं रूपं नैश्वर्येण यहच्छया ॥ ४६ ॥

यत्तत्कल्पसहस्रकोटिनियुतैर्वाक्यायचिचोद्भवं

15

दानधान्तिसमाधिबुद्धिनियमैस्तेनार्हता शोषितम् ।

तेनेदं जननेत्रकान्तममलं रूपं समुत्पापितं

यं दृष्ट्वा रिपुरप्यग्निप्रमुदितः स्वात्किं पुनर्मद्विषः ॥ ४७ ॥

संलुब्धालम्बनैः संज्ञां वित्पृष्ट्वा बुद्धसंज्ञामविष्टाय मूलनिकृत्त इव द्रुमः सर्वशरीरेण
मारस्य पादयोर्निपतितः । अथ मारः ससंभ्रमोऽज्वीत्-एवं तं भदन्त नार्हसि समयं २०
व्यतिक्रमितुम् । स्वविर उवाच-कः समय इति ? मार उवाच-ननु प्रतिज्ञातं भदन्तेन-नार्हं
भवन्तं प्रणमिष्यामीति । ततः स्वविरोपगुप्तः पृथिवीतलादुत्थाय समाद्भकण्डोऽज्वीत्-
पापीयन्,

न खलु न विदितं मे यस्य वादिप्रधानो

जलविहत इवाग्निर्निर्द्वृतिं संप्रयातः ।

२६

अपि तु नयनकान्तामाकृतिं तस्य दृष्ट्वा

तमृषिमभिनतोऽहं त्वां तु नाम्यर्चयामि ॥ ४८ ॥

मार उवाच-कथमिहाहं नार्चितो भवामि, यदेवं मां प्रणमसीति । स्वविरोऽज्वीत्-
श्रूयताम्, यथा त्वं नैव मया अम्यार्चितो भवसि, न च मया समयातिश्रमः कृत इति ।

न लामो न छेदः । ततो गुप्तो गान्धिको गणयति, तुल्यति, मापयति, पश्यति—न लामो न छेदः । ततः स्वविरः शाणक्यासी गुप्तं गान्धिकमुवाच—अयं हि मगवता बुद्धेन निर्दिष्टः मम वर्षशतपरिनिर्णतस्य बुद्धकार्यं करिष्यतीति । अनुजानीहि, प्रमाचयिष्यामीति । यावद्गुप्तेन गान्धिकेनाभ्यनुज्ञातः । ततः स्वविरेण शाणक्यासिना उपगुप्तो नटमटिकारण्यपतन ६ नीतः, उपसंपादितश्च । इति चतुर्थं च कर्म व्यवसितम् । उपगुप्तेन च सर्वज्ञेशप्रह्लादादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । ततः स्वविरेण शाणक्यासिनामिहितम्—वत्स उपगुप्त, त्व मगवता निर्दिष्टो वर्षशतपरिनिर्णतस्य ममोपगुप्तो नाम भिक्षुर्भविष्यत्सलक्षणको बुद्धः, यो मम वर्षशतपरिनिर्णतस्य बुद्धकार्यं करिष्यतीति । एषोऽग्रे मे आनन्द श्रावकाणामववादकाना यदुत उपगुप्तो भिक्षुः । इदानीं वत्स शासनहितं कुरुष्वेति । उपगुप्त उवाच—एवमस्तु इति ।

10 ततः स धर्मश्रवणेऽधीष्टः । मथुरायां च शब्दो विसृतः—उपगुप्तो नामालक्षणको बुद्धोऽयं धर्मं देशयिष्यतीति । श्रुत्वा चानेकानि प्राणिशतसहस्राणि निर्गतानि । यावत् स्वविरोपगुप्तः समापचाबलोकयति—कथं तथागतस्य परिपन्निपण्णा ! पश्यति चार्थचन्द्राकारेण पर्षदवस्थिता । यावदवलोकयति—कथं तथागतेन धर्मदेशना कृता ! पश्यति पूर्वकालकारणीयां कथां कृत्वा सत्यसंप्रकाशना कृता । सोऽपि पूर्वकालकरणीयां कथां कृत्वा सत्यसंप्रकाशनां कर्तुमारब्धः । मारेण च तस्या पर्षदि मुक्ताहारवर्षमुत्सृष्टम्, वैन्यानां मनांसि व्याकुलीकृतानि, एकेनापि सत्यदर्शनं न कृतम् । यावत् स्वविरोपगुप्तो व्यवलोकयति—केनाय 16 व्याक्षेपः कृतः ? पश्यति मारेण । यावद्वितीये दिवसे बहुतरको जनकायो निर्गतः । उपगुप्तो धर्मं देशयति, मुक्ताहारं च वर्षोपवर्षितमिति । यावत् द्वितीयेऽपि दिवसे स्वविरोपगुप्तेन पूर्वकालकरणीयां कथां कृत्वा सत्यसंप्रकाशनायामारब्धायां मारेण चास्यां पर्षदि सुवर्णवर्ष- 20 मुत्सृष्टम्, वैन्यानां मनांसि संक्षोभितानि, एकेनापि सत्यदर्शनं न कृतम् । यावत् स्वविरोपगुप्तो व्यवलोकयति—केनायं व्याक्षेपः कृतः ? पश्यति मारेण पापीयसेति । यावत् तृतीये दिवसे बहुतरको जनकायो निर्गतः । उपगुप्तो धर्मं देशयति, मुक्तावर्षं सुवर्णवर्षं च पततीति । यावत् तृतीयेऽपि दिवसे स्वविरोपगुप्तः पूर्वकालकरणीयां कथां कृत्वा सत्या न्यारब्धः संप्रकाशयितुम् । मारेण च नातिदूरे नाटकमारब्धम् । दिव्यानि च वायानि सप्रवा- 25 दितानि, दिव्याश्वाप्सरसो नाटयितुं प्रवृत्ताः । यावद्द्वितीरगो जनकायो दिव्यानि कृपाणि दृष्ट्वा दिव्याश्च शब्दान् श्रुत्वा मारेणाकृष्टः । अतो मारेणोपगुप्तस्य पर्षदाकृष्टा । प्रीतिमत्ता मारेण स्वविरोपगुप्तस्य शिरसि माला बद्धा । यावत् स्वविरोपगुप्तः समन्वाहरिण्यारब्धः—कोऽयम् ? पश्यति मारः । तस्य बुद्धिरुपचा—अयं मारो मगवच्छासने मष्टानं व्याक्षेप करोति । किमर्थमयं मगवता न विनीतः ? पश्यति ममायं विनेयः । तस्य च विनयाद्य 30 सत्त्वानुप्रह्लादहं मगवता अलक्षणको बुद्धो निर्दिष्टः । यावत् स्वविरोपगुप्तः समन्वाहति—किमस्य विनयकाल उपस्थित आहोस्त्रिकेति ? पश्यति—विनयकाल उपस्थितः । ततः स्वविरोपगुप्तेन त्रयः कुणपा गृहीताः—अहिकुणपं कुर्कुणपं मनुजकुणपं च । अष्टमा च

सुपगुप्तनामा अववादकानामग्रे निर्दिष्टो भगवता । तद्यथा हि विनीतकामधावीश्वरे द्वितीय-
शास्तृकरूपे महात्मनि स्वविरोपगुप्ते सुरमनुजमहोरगासुरगरुडयक्षगन्धर्वविद्याधराचितपादयुग्मे
पूर्वबुद्धक्षेत्रावरोपितकुशलबीजस्ततीनामनेकेषां सत्त्वशतसहस्राणां सद्धर्मसलिलवर्षधारा-
निपातेन मोक्षाङ्गुरानविवर्धयन्नुमुण्डे शैले ॥

कार्यानुरोधात् प्रणतसकलसामन्तचूडामणिमयूखोद्भासितपादपीठस्याशोकस्य राक्षः ६
पूर्वं पांशुप्रदानं समनुस्मरिष्यामः । इत्येवमनुश्रूयते—

भगवान् राजगृहे विहरति वेषुवने कलिन्दकनिवापे । अथ भगवान् पूर्वाह्ने निवास्थ
पात्रचीवरमादाय मिश्रगुणपरिवृतो मिश्रसंघपुरस्कृतो राजगृहं पिण्डाय प्राविशत् ।
वक्ष्यति च—

कलकाचल्लसंनिभाप्रदेहो

10

द्विरदेन्द्रप्रतिमः सलीलगामी ।

परिपूर्णशशाङ्कसौम्यवक्त्रो

भगवान् मिश्रगुणैर्दृतो जगाम ॥ ५५ ॥

यावद्भगवता सामिसंस्कारं नगरद्वारे पादं प्रतिष्ठापितम् । धर्मता खलु यस्मिन्
समये बुद्धा भगवन्तः सामिसंस्कारं नगरद्वारमिन्द्रकीले पादौ व्यवस्थापयन्ति, तदा चित्रा- 15
प्यङ्कृतानि प्रादुर्भवन्ति । अन्धाश्चक्षुषि प्रतिलभन्ते । बधिराः श्रोत्रग्रहणसमर्था भवन्ति ।
पङ्क्त्यो गमनसमर्था भवन्ति । दृढनिगडचारकावबद्धानां सत्त्वानां बन्धनानि क्षिप्यन्ति ।
जन्मजन्मवैरातुबद्धाः सत्त्वास्तदनन्तरं मैत्रचित्रतां लभन्ते । वत्सा दामानि च्छित्त्वा मातृभिः
सार्धं समागच्छन्ति । हस्तिनः क्रोशन्ति, अश्वा हेषन्ते, ऋषमा गर्जन्ति, शुक्रशारिककोकिल-
जीवजीवकबर्हिणो मधुरान् [शब्दान्] निकृजन्ति । पेडागता अलंकारा मधुरशब्दं निश्चारयन्ति । 20
अपराह्णानि च वादित्रमाण्डानि मधुरं शब्दं निश्चारयन्ति । उन्नतोन्नताः पृथिवीप्रदेशा
अवनमन्ति । अवनताश्चोन्नमन्ति, अपगतपाषाणशार्करकपालाश्चावतिष्ठन्ते । इयं च तस्मिन्
समये पृथिवी बह्विकारं प्रकम्पते । तद्यथा—पूर्वो दिग्भाग उन्नमति पश्चिमोऽवनमति,
अन्तोऽवनमति मध्य उन्नमति, चलितः प्रचलितो वेधितः प्रवेधितः । इतीमे चान्ये चाङ्कत-
वर्णाः प्रादुर्भवन्ति भगवतो नगरप्रवेशे । वक्ष्यति च—

25

लवणजलनिवासिनी ततो वा

नगरनिगममण्डिता सहैला ।

मुनिचरणनिपीडिता च भूमी

पवनबलामिहतेव यानपात्रम् ॥ ५६ ॥

अथ बुद्धप्रवेशकालनियतैः प्रातिहर्षैरावर्जिताः क्षीमनुष्यास्तानगरमनिलबलचलित- 30
मिचवीचीतरङ्गक्षुमितमिव महासमुद्रं निमुक्तोन्ननादं बभूव । न हि बुद्धप्रवेशतुल्यं नाम
जगत्सङ्कृतमुपलभ्यते । पुरप्रवेशसमये हि भगवताश्चित्राण्यङ्कृतानि दृश्यन्ते । वक्ष्यति च—

मारोऽजवीत्-किमिदानीमाज्ञापयसि ? कं शरणं ब्रजामीति ? ब्रह्माजवीत्-

शीघ्रं तमेव शरणं ब्रज यं समेध

अष्टस्त्वं ऋद्धिविग्राहशसः सुखाध ।

अग्रे हि यः क्षितितले भवतीह जन्तु-

5

रुचिष्ठति क्षितिमसावबलम्य सूर्यः ॥ २५ ॥

अथ मारस्तागतशिष्यसामर्थ्यमुपलभ्य विन्तयामास-

Q 359

ब्रह्मणा धूज्यते यस्य शिष्याणामपि शासनम् ।

तस्य बुद्धस्य सामर्थ्यं प्रभातुं को नु शक्नुयात् ॥ २६ ॥

कर्तृकामोऽभविष्यत्कां शिष्टिं स मम सुव्रतः ।

10

यां नाकरिष्यत्क्षान्त्या तु तेनाहमनुरक्षितः ॥ २७ ॥

किं बहुना ?

अद्यावैमि मुनेर्महाकरुणतां तस्यातिमैत्र्यात्मनः

सर्वोपद्रवविप्रमुक्तमनसश्चामीकराजिबुतेः ।

मोहान्धेन हि तत्र तत्र स भया तैस्तैर्नयैः खेदित-

15

स्तेनाहं च तथापि नाम बलिना नैवाप्रियं श्रावितः ॥ २८ ॥

अथ कामधात्वविपत्तिर्भारः नास्त्यन्या गतिरन्यत्रोपयुक्तकादेवेति ज्ञात्वा सर्वसुख्य
स्वविरोपयुक्तसमीपमुपेल पादयोर्निपलोवाच-मदन्त, किमविदितमेतद्भदन्तस्य यथा बोधि-
मूलमुपादाय भया भगवतो विप्रियशतानि कृतानि ? कुतः ?

शालायां ब्राह्मणग्रामे मामासाद्य स गौतमः ।

20

मत्तच्छेदमपि प्राप्य नाकार्यान्मम विप्रियम् ॥ २९ ॥

गौर्यूत्वा सर्पवत् स्थित्वा कृत्वा शाकटिकाकृतम् ।

स मयायासितो नाबो न चाहं तेन हिंस्तितः ॥ ३० ॥

त्वया पुनरहं वीर स्वत्वा (तु) सहजां दयाम् ।

सदेवासुरमध्येषु लोकेष्वद्य विदुम्व्रितः ॥ ३१ ॥

25

स्वविरोऽजवीत्-पापीयन्, कथमपरीक्ष्यैव तथागतमाह्वान्येषु श्रावकमुपसंहरसि-

किं सर्वेण समतां नयसीह मेहं

खद्योतकेन रविं मण्डलिना समुद्वहम् ।

अन्या हि सा दशवलय कृपा ब्रजाम्

न श्रावकस्य हि महाकरुणासि सौम्य ॥ ३२ ॥

30

अपि च-

यदयैव भगवता सापराधोऽपि भर्षितः ।

इदं तत् कारणं साक्षादस्मानिरूपवक्षितम् ॥ ३३ ॥

भवन्तो वयमितस्थुताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति, येनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्वाः ।
 तेषां भगवान् प्रसादसंजननार्थं निर्मितं विसर्जयति । तेषामेवं भवति—न वयमितस्थुताः,
 नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमर्षददर्शनः [सत्त्वः] । अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः
 प्रतिप्रसन्नम्वा इति । ते निर्मिते चित्तानि प्रसादयित्वा नरकवेदनीयानि कर्माणि क्षपयित्वा
 देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनयूता भवन्ति । ये ऊर्ध्वतो गच्छन्ति, ते ८
 चातुर्भूताराजिकान् देवांश्चायस्त्रिदशान् यामांस्तुषिताभिर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनः ब्रह्म-
 कायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मान् परीक्षामानप्रमाणामानामाखरान् परीक्षशुमानप्रमाण-
 शुमान् शुभकृत्वाननभक्तान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानब्रह्मानतपान् सुदृशान् सुदर्शनान-
 नकनिष्ठपर्यन्तेषु देवेषु गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनालेख्युद्बोध्यन्ति । गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरमब्धं निष्कामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

10

धुनीत मृत्पुनः सैन्यं नडागारमिव कुक्षरः ॥ ६१ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रभक्तश्चरिष्यति ।

प्रह्राय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ६२ ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वादिष्यन् भगवन्तमेवानुगच्छन्ति ।
 यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तृकामो भवति, पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तृकामो 15
 भवति, पुरतोऽन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुप-
 पत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । भ्रेतोपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, पादाङ्गुष्ठे-
 ऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, जानुनोऽन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं
 व्याकर्तृकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तृकामो भवति, दक्षिणे
 करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । आषक्बोधिं 20
 व्याकर्तृकामो भवति, आंसेऽन्तर्धीयन्ते । प्रलोकं बोधिं व्याकर्तृकामो भवति, ऊर्णायामन्त-
 र्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्पत्संबोधिं व्याकर्तृकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते । अथ ता
 अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्स्व भगवतो वामे करतलेऽन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः
 कृताङ्गलिपुटो गाथां भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा

25

बुद्धा जगत्पुत्तमद्वैतयूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं

स्मितं निदर्शयन्ति जिना जितात्स्यः ॥ ६३ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्धया

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

30

धीरामिर्मुनिवृष बाग्मिरुत्तमामि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभामिः ॥ ६४ ॥

तदनु त्वमनुग्रहमप्रतिम-

मिह विदर्शय बुद्धविग्रहम् ।

प्रियमधिकमतो हि नास्ति मे

दशवल्गरूपकुटुहलो द्यहम् ॥ ३९ ॥

5 मार उवाच-तेन हि ममापि समयः श्रूयताम् ।

सहसा तमिहोद्दिश्य बुद्धनेपथ्यधारिणम् ।

न प्रणामस्त्वया कार्यः सर्वज्ञगुणगौरवात् ॥ ४० ॥

बुद्धानुत्सृतिपेशलेन मनसा पूजां यदि त्वं मयि

खल्वामप्युपदर्शयिष्यसि विमो दग्धो भविष्याम्यहम् ।

10 का शक्तिर्मम भीतरागविहितां सोढुं प्रणामक्रियां

हस्तन्यासमिनोद्वहन्ति न गजस्यैरण्डवृक्षाङ्कुराः ॥ ४१ ॥

0 361

स्थविरोऽप्याह-एवमस्तु । न भवन्तं प्रणमिष्यामीति । मारोऽजवीत्-तेन हि सुहृत्
मारमय, यावदहं वनगहनमनुप्रविश्य-

शूरं वञ्चयितुं पुरा व्यवसितेनोत्तमहेमप्रभं

15 बौद्धं रूपमचिन्त्यबुद्धिविभवादासीन्मया यत्कृतम् ।

कृत्वा रूपमहं तदेव नयनप्रह्लादिकं देहिना-

मेपोऽप्यर्कमयूखजालममलं भामण्डलेनाक्षिपन् ॥ ४२ ॥

अथ स्थविरः एवमस्तु हस्युत्तवा तं कुणपमपनीय तथागतरूपदर्शनोत्सुकोऽवस्थितः ।

मारश्च वनगहनमनुप्रविश्य बुद्धरूपं कृत्वा नट इव सुरुचिरनेपथ्यस्तस्माद्वनगहनान्तराव्यो

20 निष्कमिषुम् । वक्ष्यते हि-

ताथागतं वपुरद्योत्तमलक्षणालम्ब-

मादर्शयन्नयनशान्तिकरं नराणाम् ।

प्रत्यभ्ररङ्गमिव चित्रपटं महार्ह-

मुद्राटयन् वनमसौ तदलंबकार ॥ ४३ ॥

25 अथ ज्यामप्रभामण्डलमण्डितमसेचनकदर्शनं भगवतो रूपमभिनिर्माय दक्षिणे पार्श्वे
स्थविरशारद्वतीपुत्रं वामपार्श्वे स्थविरमहामौद्गल्यायनं पृष्ठतश्चायुष्मन्तमानन्दं बुद्धपात्रव्यग्रहं
स्थविरमहाकस्यपानिरुद्धसूतिप्रभृतीनां च महाभ्रावकाणां रूपाण्यभिनिर्माय अर्धत्रयोदशभि-
र्मिक्षुद्यतैरर्धचन्द्रेणानुपरिवृत बुद्धवेषमादर्शयित्वा मारः स्थविरोपगुप्तस्यान्तिकमाजगाम ।
स्थविरोपगुप्तस्य च भगवतो रूपमिदमीदृशमिति प्रामोदमुख्यकम् । स प्रमुदितमनास्त्वरित-
30 मासनादुत्थाय निरीक्षमाण उवाच-

आरमते राज्ञः केशवमश्रुं प्रसाधयितुम्, तदा राजा शेते । यावद् राज्ञा ग्रीतेन वेषेण प्रवारिता—किं त्वं वरमिच्छसीति ? तया अभिहितम्—देवेन मे सह समागमः स्यात् । राजा आह—त्वं नापिनी, अहं राजा क्षत्रियो मूर्धामिपिक्तः । कथं मया सार्धं समागमो भविष्यति ? सा कथयति—देव नाहं नापिनी, अपि तु ब्राह्मणस्याहं दुहिता । तेन देवस्य पत्न्यर्थं दत्ता । राजा कथयति—केन त्वं नापितकर्म शिक्षापिता ? सा कथयति—अन्तःपुरिकाभिः । राजा आह—न भूयस्त्वया नापितकर्म कर्तव्यम् । यावद्वाङ्मा अग्रमहिषी स्थापिता । तया सार्धं श्रीढति रमते परिचारयति । सा आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । यावददृष्टानां नवानां वा मासानामल्लयात् प्रसृता । तस्याः पुत्रो जातः । तस्य विस्तरेण जातिमहं कृत्वा किं कुमारस्य भवतु नाम ! सा कथयति—अस्य दारकस्य जातस्य अशोकसि संवृत्ता । तस्य अशोक इति नाम कृतम् । यावद्वितीयः पुत्रो जातः । विगते शोके जातः । तस्य विगतशोकः 10 इति नाम कृतम् । अशोको दुःस्पर्शगात्रः । राज्ञो बिन्दुसारस्यानभिप्रेतः । अथ राजा बिन्दुसारः कुमारं परीक्षितुकामः पिङ्गलवत्साजीवं परित्राजकमामन्त्रयते—उपाध्याय, कुमारं स्तावत्परीक्षामः—कः शक्यते ममालयाद्राज्यं कारयितुम् ? पिङ्गलवत्साजीवः परित्राजकः कथयति—तेन हि देव कुमारानादाय सुवर्णमण्डपमुद्यानं निर्गच्छ, परीक्षामः । यावद्वाङ्मा कुमारानादाय सुवर्णमण्डपमुद्यानं निर्गतः । यावदशोकः कुमारो मात्रा चोच्यते—वत्स, राजा 15 कुमारान् परीक्षितुकामः सुवर्णमण्डपमुद्यानं गतः, त्वमपि तत्र गच्छेति । अशोकः कथयति—राज्ञोऽहमनभिप्रेतो दर्शनेनापि, किमहं तत्र गमिष्यामि ? सा कथयति—तथापि गच्छेति । अशोक उवाच—आहारं प्रेषय । यावदशोकः पाटलिपुत्राभिर्गच्छति, राघवगुप्तेन चाग्रामालपुत्रेणोक्तः—अशोक, क्व गमिष्यसीति ? अशोकः कथयति—राजा अथ सुवर्णमण्डपे उद्याने कुमारान् परीक्षयति । तत्र राज्ञो महच्छको हस्तिनागस्तिष्ठति । यावदशोकस्तस्मिन् 20 महच्छकेऽभिरुह्य सुवर्णमण्डपमुद्यानं गत्वा कुमारानां मध्येऽत्र पृथिव्यां प्रस्तीर्य निषसाद । यावत् कुमारानामाहार उपनामितः । अशोकस्यापि शाल्योदनं दधिसमिश्रं मृद्गात्रने प्रेषितम् । ततो राज्ञा बिन्दुसारेण पिङ्गलवत्साजीवः परित्राजकोऽभिहितः—उपाध्याय, परीक्ष कुमारान्—कः शक्यते ममालयाद्राज्यं कर्तुमिति ? पश्यति पिङ्गलवत्साजीवः परित्राजकः, चिन्तयति च—अशोको राजा भविष्यति । अयं च राज्ञो नामभिप्रेतः । यदि कथयिष्यामि 25 अशोको राजा भविष्यतीति, नास्ति मे जीवितम् । स कथयति—देव अमेदेन व्याकरिष्यामि । राजा आह—अमेदेन व्याकुरुष्व । आह—यस्य यानं शोभनं स राजा भविष्यति । तेषामेकैकस्य दुद्धिरुत्पन्ना—मम यानं शोभनम् । अहं राजा भविष्यामि । अशोकश्चिन्तयति—अहं हस्ति-स्वन्नेनागतः । मम यानं शोभनम्, अहं राजा भविष्यामीति । राजा आह—भूयस्ताव-दुपाध्याय परीक्ष । पिङ्गलवत्साजीवः परित्राजकः कथयति—देव, यस्यासनमग्रम्, स राजा 30 भविष्यति । तेषामेकैकस्य दुद्धिरुत्पन्ना—ममसनमग्रम् । अशोकश्चिन्तयति—मम पृथिव्यासनम्, अहं राजा भविष्यामि । एवं राजनं भोजनं पानम् । विस्तरेण कुमारान् परीक्ष्य प्रविष्टः ।

। ३६३

मृण्मयेषु प्रतिकृतिष्वमराणां यथा जनः ।
 मृतसंज्ञामनादस्य नमथमरसंज्ञया ॥ ४९ ॥
 तथाहं त्वामिहोद्दीक्ष्य लोकनाथवपुर्धरम् ।
 मारसंज्ञामनादस्य नतः सुगतसंज्ञया ॥ ५० ॥

६ अथ मारो बुद्धवेषमन्तर्वापयित्वा स्थविरोपगुप्तमन्यर्च्य प्रक्रान्तः । यावन्मृत्युं दिवसे
 मारः स्वयमेव मथुरायां घण्टावघोषितुमारब्धः—यो शुष्माकं खर्गापवर्गसुखं प्रार्थयते, स
 स्थविरोपगुप्तसकाशाद्धर्मं शृणोतु, यैश्च शुष्मामिस्तथागतो न दृष्टो स्थविरोपगुप्तं पश्यन्तु
 इति । आह च—

उत्सृज्य दारिद्र्यमनर्थमूलं
 १० यः स्फीतशोभां श्रियमिच्छतीह ।
 खर्गापवर्गाय च यस्य वाञ्छा
 स ब्रह्मया धर्ममतः शृणोतु ॥ ५१ ॥
 दृष्टो न यैर्वा द्विपदप्रधानः
 शास्ता महाकारुणिकः स्वयम्भूः ।
 १५ ते शास्तृकल्प स्थविरोपगुप्तं
 पश्यन्तु मास्त्रिभुवनप्रदीपम् ॥ ५२ ॥

यावन्मथुरायां शब्दो विसृतः—स्थविरोपगुप्तेन मारो विनीत इति । कुत्वा च यदूयसा
 मथुरावास्तव्यो जनकायः स्थविरोपगुप्तसकाशं निर्गतः । ततः स्थविरोपगुप्तोऽनेकेषु ब्राह्मण-
 शतसहस्रेषु संनिपतितेषु सिंह इव निर्माः सिंहासनमभिरूढः । वक्ष्यति च—

२० मां प्रति न ते शक्यं सिंहासनमविदुषा समभिरूढम् ।
 यः स सिंहासनस्यो मृग इव स हि याति संकोचम् ॥ ५३ ॥
 सिंह इव यस्तु निर्मांनिनदति प्रवरारिदर्पनाशार्थम् ।
 सिंहासनमभिरूढं स कथिकसिंहो भवति योग्यः ॥ ५४ ॥

३६४

यावत् स्थविरोपगुप्तेन पूर्वकालकरणीयां कथां कृत्वा सत्त्वानि संप्रकाशितानि ।
 २५ श्रुत्वा चानेकैः प्राणिशतसहस्रैर्मोक्षभागीयानि कुशलमूलान्याश्रितानि । कैश्चिदनागामिफलं
 प्राप्तम्, कैश्चित् सङ्कटागामिफलम्, कैश्चित् स्रोतआपत्तिफलम्, यावदष्टादशसहस्राणि
 प्रव्रजितानि । सर्वैश्च शुज्यमानैर्यावदर्हत्त्वं प्राप्तम् ॥

तत्र चोत्सृज्यपर्वते गुहा अष्टदशहस्ता दैर्घ्येण द्वादशहस्ता विस्तारेण । यदा ते
 कृतकरणीयाः संवृतास्तदा स्थविरोपगुप्तेनाभिहितम्—यो मदीयेनाववादेन सर्वैश्चैवब्राह्मणा-
 ३० दर्हत्त्वं साक्षात्करिष्यति, तेन चतुरङ्गुलमात्रा शलाका गुहायां प्रक्षेप्तव्या । यावदेकस्मिन् दिवसे
 दशभिरर्हत्सहस्रैः शलाकाः प्रक्षिप्ताः । तस्य यावदासमुद्रायां [पृथिव्या] शब्दो विसृतः—मथुराया-

भूषयित्वा राज्ञो विन्दुसारस्योपनीतः—इमं तावद्राज्ये प्रतिष्ठापय । यदा सुसीम आगतो मविष्यति, तदा तं राज्ये प्रतिष्ठापयिष्यामः । ततो राजा रुषितः । अशोकैव चामिहितम्—यदि मम धर्मेण राज्यं भवति, देवता मम पट्टं वन्वन्तु । यावदेवताभिः पट्टो बद्धः । तं दृष्ट्वा विन्दुसारस्य राज्ञ उष्णं शोणितं मुखादागतं यावत्कालगतः । यदा अशोको राज्ये प्रतिष्ठितः, तस्योर्ध्वं योजनं यक्षाः शृण्वन्ति, अथो योजनं नागाः । तेन राघगुप्तोऽग्रामालः स्थापितः । ६ सुसीमनापि श्रुतम्—विन्दुसारो राजा कालगतः, अशोको राज्ये प्रतिष्ठितः । इति श्रुत्वा च रुषितोऽन्यागतः । त्वरितं च तस्माद्देशादागतः । अशोकेनापि पाटलिपुत्रे नगरे एकस्मिन् द्वारे एको नग्नः स्थापितः, द्वितीये द्वितीयः, तृतीये राघगुप्तः, पूर्वद्वारे स्वयमेव राजा अशोकोऽवस्थितः । राघगुप्तेन च पूर्वस्मिन् द्वारे यङ्गभयो हस्ती स्थापितः । अशोकस्य च प्रतिमां परिखां खनयित्वा खदिराङ्गिरैश्च पूरयित्वा दृगेनाच्छाद्य पांशुनाकीर्णं । सुसीमश्चामिहितः— १० यदि शक्यसेऽशोकं धातयितुं राजेति(?) । स यावत्पूर्वद्वारं गतः—अशोकैव सह योत्स्यामीति । अङ्गारपूर्णायां परिखायां पतितः । तत्रैव चानयेन व्यसनमापन्नः । यदा च सुसीमः प्रधातितः, तस्यापि महानग्नो भद्रायुधो नाम्ना अनेकसहस्रपरिवारः, स भगवच्छासने प्रव्रजितोऽर्हन् संवृत्तः ॥

यदा अशोको राज्ये प्रतिष्ठितः स तैरमासैरवज्ञया दृश्यते । तेनामालानाममिहितम्—भवन्तः, पुष्पवृक्षान् फलवृक्षांश्च छित्त्वा कण्टकवृक्षान् परिपालयय । अमात्या आहुः— १५ देवेन कुत्र दृष्टम्? अपि तु कण्टकवृक्षान् छित्त्वा पुष्पवृक्षान् फलवृक्षांश्च परिपालयितव्यम् । तैर्यत्नं त्रिरपि राज्ञ आज्ञा प्रतिकूलिता, ततो राजा रुषितेन अस्मिं निष्कोशं कृत्वा पञ्चानाममात्यघातानां शिरसि छिन्नानि । यावद्राजा अशोकोऽपरेण समयेनान्तःपुरपरिवृतो वसन्तकालसमये पुष्पितफलितेषु पादपेषु पूर्वनगरस्योद्यानं गतः । तत्र च परिभ्रमता अशोकवृक्षः सुपुष्पितो दृष्टः । ततो राज्ञो भगवन् सद्यनामा इत्यनुनयो जातः । स च राजा अशोको २० दुःस्पर्शगात्रः । ता शुवतयस्तं नेच्छन्ति स्त्रष्टुम् । यावद्राजा शयितः, तस्यान्तःपुरेण रोषेण तस्मादशोकवृक्षात् पुष्पाणि शाखाश्च छित्त्वाः । यावद्राज्ञा प्रतिबुद्धेन सोऽशोकवृक्षो दृष्टः, पृष्टश्च—केन तच्छिन्नम्? ते कथयन्ति—देव, अन्तःपुरिकाभिरिति । श्रुत्वा च राजा अमर्षजातेन पञ्च वीशतानि किटिकैः संवेष्ट्य दग्धानि । तस्येमान्यशुमान्यालोक्ष्य चण्डो राजा चण्डाशोक इति व्यवस्थापितः । यावद्राघगुप्तेनाग्रामालेनामिहितः—देव, न सदृशं स्वयमेव— २५ दशमकार्यं कर्तुम् । अपि तु देवस्य वध्यघातकाः पुरुषाः स्थापयितव्याः, ये देवस्य वध्यकर्तृणीयं शोधयिष्यन्ति । यावद्राज्ञा राजपुरुषाः प्रयुक्ताः—वध्यघातं मे भार्गवेति ।

यावत् तत्र नातिदूरे पर्वतपादमूले कर्बटकम् । तत्र तन्नवायः प्रतिवसति । तस्य पुत्रो जातः । गिरिक इति नामधेयं कृतम् । चण्डो दुष्टात्मा मातरं पितरं च परिभाषते, दारकदारिकाश्च ताडयति, पिपीलिकान् मक्षिकान् मूषिकान् मत्स्यांश्च जालेन बहिर्देशेन ३० प्रधातयति । चण्डो दारकास्तस्य चण्डगिरिक इति नामधेयं कृतम् । यावद्राजपुरुषैर्दृष्टः पापे कर्मणि प्रवृत्तः । स तैरमिहितः—शक्यसे राज्ञोऽशोकस्य वध्यकर्तृणीयं कर्तुम्? स

निष्ठा चोन्नमते नतावनमते बुद्धानुभावान्मही
स्थाणुः शर्करकण्टकव्यपगतो निर्दोषतां याति च ।

अन्धा मूकज्वरेन्द्रियाश्च पुरुषा व्यक्तेन्द्रियास्तत्क्षणं
संवाचन्त्यनिघडिताश्च नगरे नन्दन्ति र्यस्रनाः ॥ ५७ ॥

४ सर्वं च तत्कारं सूर्यसहस्रातिरेकया कनकमरीचिवर्णया बुद्धप्रमया स्फुटं वक्ष्य ।
आह च—

O 346

सूर्यप्रभामवमर्त्य हि तस्य मामि-

र्व्याप्तं जगत्सकलमेव सकाननस्वम् ।

संप्राप्य च प्रवरधर्मकषाभिरामो

10

लोकं सुरासुरनरं हि ससुखभावम् ॥ ५८ ॥

यावद्भगवान् राजमार्गं प्रतिपन्नः । तत्र द्वौ बालदारकौ । एकोऽप्रकुलिकपुत्रो द्वितीयः
कुलिकपुत्रश्च पांशागारैः क्रीडतः । एकस्य जयो नाम, द्वितीयस्य विजयः । ताम्बां भगवान्
दृष्टो द्वात्रिंशन्महापुरुषलक्षणालंकृतशरीरः अस्तेचनकदर्शनश्च । यावज्ज्येन दारकेन सङ्गुं
दास्यामीति पांशुल्लर्भिर्भगवतः पात्रे प्रक्षिप्तः, विजयेन च कृताञ्जलिनाम्यनुमोदितम् ।

15 वक्ष्यति च—

दृष्ट्वा महाकारुणिकं स्वयंभवं

व्यामप्रमोदघोतितसर्वगात्रम् ।

धीरेण वक्त्रेण कृतप्रसादः

पांशु ददौ जातिजरान्तकाय ॥ ५९ ॥

20 स भगवते प्रतिपादयित्वा प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुशलमूलेन एक-
ञ्चत्रायां पृथिव्यां राजा स्याम्, अत्रैव च बुद्धे भगवति कारां कुर्यामिति ।

ततो मुनिस्तस्य निशाम्य भावं

बालस्य सम्यक्प्रणिधिं च बुद्धा ।

इदं फलं क्षेत्रवशेन दृष्ट्वा

25

जग्राह पांशुं करुणायमानः ॥ ६० ॥

तेन यावद्वाज्यविपाक्यं कुशालमाश्लिष्यत् । ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मतां
खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं विदर्शयन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितान-
दातमस्त्रिष्टरफटिकरजतवर्णा अर्चिषो मुखान्निश्चरन्ति । केचिद्दर्शतो गच्छन्ति, केचिदवस्था-
द्गच्छन्ति । येऽत्रो गच्छन्ति, ते सज्जीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापन-
30 मवीचिपर्यन्तेषु गत्वा ये शीतनरकास्तेषूष्णीमूत्वा निपतन्ति, ये उष्णनरकास्तेषु शीतीमूत्वा
निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं उ

ईस्तयोरायसौ कीलौ क्रामन्ति, उभयोः पादयोरायसे कीले क्रामन्ति, मध्ये हृदयस्थायसं कीलं क्रामन्ति । [एवं] सुदुःखा हि भिक्षवो नरकाः । एवं पञ्च वेदना इति कुरुते सद्यशाश्च कारणाः सत्त्वानामारब्धाः कारयितुम् ॥

यावत् श्रावस्त्वामन्यतमः सार्षवाहः पत्न्या सह महासमुद्रमवतीर्णः । तस्य सा पत्नी महासमुद्रे प्रसूता । दारको जातः । तस्य समुद्र इति नामधेयं कृतम् । यावद्विस्तरेण ८ द्वादशभिर्वर्षैर्महासमुद्रादुत्तीर्णः । स च सार्षवाहः पञ्चमिर्घूर्तशतैर्मुषितः । सार्षवाहः स प्रघातितः । स च समुद्रः सार्षवाहपुत्रो भगवच्छासने प्रव्रजितः । स जनपदचारिकां चरन् पाटलिपुत्रमनुप्राप्तः । स पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय पाटलिपुत्रं पिण्डाय प्रविष्टः । सोऽनभिज्ञतया च रमणीयकं भवनं प्रविष्टः । तच्च द्वारमात्ररमणीयमन्यन्तरं नरक-भवनसदृशं प्रतिभयम् । दृष्ट्वा च पुनर्निर्गन्तुकामश्चण्डगिरिकिनावलोकितः । गृहीत्वा चोक्तः— 10 इह ते निधनमुपगन्तव्यमिति । विस्तरेण कार्यम् । ततो भिक्षुः शोकात्तो वाष्पकण्ठः संवृत्तः । तेनोच्यते—किमिदं बालदारक इव रुदसीति ? स भिक्षुः प्राह—

न शरीरविनाशं हि शोचामि सर्वशः ।

मोक्षधर्मान्तरायं तु शोचामि यश्शमात्मनः ॥ ६७ ॥

दुर्लभं प्राप्य मानुष्यं प्रव्रज्यां च सुखोदयाम् ।

15

शाक्यसिंहं च शास्त्रारं पुनस्त्वक्ष्यामि दुर्मतिः ॥ ६८ ॥

तेनोच्यते—दत्तवरोऽहं वृषतिना । धीरो भव । नास्ति ते मोक्ष इति । ततः सकलजै-र्वचनैस्तं भिक्षुः क्रमं याचति स्म मासं यावत् । सप्तमात्रमनुज्ञातः । स खलु मरणमयो-द्विगृह्णदयः सप्तरात्रेण मे न भवितव्यमिति व्यायतमतिः संवृत्तः ॥

अथ सप्तमे दिवसेऽशोकस्य राज्ञोऽन्तःपुरिकां कुमारेण सह संरक्ता निरीक्षमाणां २० संलपन्ती च दृष्ट्वा सहदर्शनादेव रुषितेन राज्ञा तौ द्वावपि तं चारकमनुप्रेषितौ । तत्र सुसलैरयोद्रोण्यामस्य्यवशेवौ कृतौ । ततो भिक्षुस्तौ दृष्ट्वा संविशः प्राह—

अहो कारुणिकः शास्ता सम्यगाह महामुनिः ।

फेनपिण्डोपमं रूपमसारमनवस्थितम् ॥ ६९ ॥

क तद्वदनकान्तित्वं गात्रशोभा क सा गता ।

25

किगस्त्वयं संसारो रमन्ते यत्र बालिशः ॥ ७० ॥

इदमालम्बनं प्राप्तं चारके वसता मया ।

यमाश्रित्य तरिष्यामि पारमच्च भवोदधेः ॥ ७१ ॥

तेन तां रजनीं कुरक्षां युज्यता बुद्धशासने ।

सर्वसंयोजनं छित्त्वा प्राप्तमहत्त्वमुत्तमम् ॥ ७२ ॥

30

मेघस्तनितनिर्घोष गोवृषेन्द्रनिभेक्षण ।

फलं पांशुप्रदानस्य व्याकुरुष्व नरोत्तम ॥ ६५ ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द एवमेतदानन्द । नाहेत्वप्रलयं तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति । अपि तु सहेतु सप्रलयं तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति । पश्यसि त्वमानन्द दारकं येन तथागतस्य पात्रे पांशुक्कलिः प्रक्षिप्तः ! एवं भदन्त । अयमानन्द दारकोऽनेन कुशलमूलेन वर्षशतपरिनिर्वृतस्य तथागतस्य पाटलिपुत्रे नगरे अशोको नाम्ना राजा भविष्यति चतुर्मासचक्रवर्ती धार्मिको धर्मात्मा, यो मे शरीरघातस् वैस्तारिकान् करिष्यति । चतुरशीतिं धर्मारजिकासहस्रं प्रतिघ्नपयिष्यति । बहुजनहिताय प्रतिपस्यत इति । आह च—

O 369

10

अस्तंगते मयि भविष्यति एकराजा

योऽसौ ह्यशोक इति नाम विशालकीर्तिः ।

मह्नातुगर्मपरिमण्डितजम्बुखण्ड-

मेतत्करिष्यति नरामरपूजितानाम् ॥ ६६ ॥

अयमस्य देयधर्मो यत्तथागतस्य पांशुक्कलिः पात्रे प्रक्षिप्तः । यावद्भगवता तेषां सर्वं 15 आयुष्यते आनन्दाय दत्ताः । गोमयेन मिश्रयित्वा यत्र चक्रमे तथागतसंक्रम्यते, तत्र गोमयकार्षीं प्रयच्छति । यावदायुष्यता आनन्देन तेषां सगोमयेन मिश्रयित्वा यत्र चक्रमति भगवान्, तत्र गोमयकार्षीं दत्ता ॥

तेन खलु पुनः समयेन राजगृहे नगरे बिम्बिसारो राजा राज्यं कारयति । राज्ञो बिम्बिसारस्य अजातशत्रुः पुत्रः । अजातशत्रोरुदायी । उदायिमद्रस्य मुण्डः । मुण्डस्य 20 काकवर्णी । काकवर्णिनः सहली । सहलिनस्तुल्यकुची । तुल्यकुचेर्महामण्डलः । महामण्डलस्य प्रसेनजित् । प्रसेनजितो नन्दः । नन्दस्य बिन्दुसारः । पाटलिपुत्रे नगरे बिन्दुसारो नाम राजा राज्यं कारयति । बिन्दुसारस्य राज्ञः पुत्रो जातः । तस्य सुसीम इति नामधेयं कृतम् । तेन च समयेन चम्पायां नगर्यामन्यतमो ब्राह्मणः । तस्य दुहिता जाता अग्निरूपा दर्शनीया प्रासादिका जनपदकल्याणी । सा नैमिचित्तिकैर्न्याकृता—अस्या दारिकाया राजा भर्ता भविष्यति । 25 द्वे पुत्रौ जनयिष्यति, एकश्चतुर्मासचक्रवर्ती भविष्यति । द्वितीयः प्रव्रजित्वा सिद्धत्रतो भविष्यति । श्रुत्वा च ब्राह्मणस्य रोमहर्षो जातः । संपत्तिकामो लोकः । स तां दुहितं ब्रह्मय पाटलिपुत्रं गतः । तेन सा सर्वालंकारैर्विभूषयित्वा राज्ञो बिन्दुसारस्य मार्गमग्न-प्रदत्ता—इयं हि देवकन्या चन्या प्रशस्ता चेति । यावद् राज्ञा बिन्दुसारेणान्तःपुरं प्रवेशिता । 30 अन्तःपुरिकाणां बुद्धिरूपना—इयमग्निरूपा प्रासादिका जनपदकल्याणी । यदि राजा अनया साधैः परिचारयिष्यति, अस्माकं भूयश्छुसंप्रेषणमपि न करिष्यति । तानिः सा नामिता-कर्म शिक्षापिता । सा राज्ञः केशश्मश्रुं प्रसाधयति यावद् सुशिक्षिता संवृत्ता । यदा

तत्संप्रप्तं ब्रूहि ममेदमर्थं
यथा प्रजानामि तव प्रभावम् ।
ज्ञात्वा च ते धर्मगुणप्रभावान्
यथानलं शिष्यवदाचरेयम् ॥ ८० ॥

ततो मिश्रुः प्रवचनपरिब्राह्मकोऽयं भविष्यति, भगवद्भक्तं च विस्तारीं करिष्यति, ९
महाजनहितार्थं च प्रतिपत्स्यत इति मत्वा स्वगुणमुद्भावयंस्तमुवाच—

अहं महाकारुणिकस्य राजन्
प्रहीणसर्वाश्ववन्धनस्य ।
बुद्धस्य पुत्रो वदतां वरस्य
धर्मान्वयः सर्वभवेष्णसक्तः ॥ ८१ ॥
दान्तेन दान्तः पुरुषर्षभेण
शान्तिं गतेनापि शमं प्रणीतः ।
मुक्तेन संसारमह्नाभयेभ्यो
निर्गोक्षितोऽहं भववन्धनेभ्यः ॥ ८२ ॥

10

अपि च । महाराज, त्वं भगवता व्याकृतः—वर्षशतपरिनिर्हृतस्य मम पाठलिपुत्रे 15
नगरेऽशोको नाम राजा भविष्यति चतुर्भागचक्रवर्ती धर्मराजः, यो मे शरीरघातन् वैस्ता-
रिक्तान् करिष्यति, चतुरशीतिं धर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापयिष्यति । इदं च देवेन नरक-
सदृशं स्थानमेव स्थापितं यत्र प्राणिसहस्राणि निपात्यन्ते । तदर्हसि देव सर्वसत्त्वैभ्योऽ-
भयप्रदानं दातुम्, भगवतश्च मनोरथं परिपूरयितुम् । आह च—

तस्माच्छ्रेन्द्र अमर्यं प्रयच्छ
सत्त्वेषु कारुण्यपुरोजवेषु ।
नाथस्य संप्रर्थ मनोरथं च
विस्तारिकां धर्मवरान् कुरुष्व ॥ ८३ ॥

20

अथ स राजा बुद्धे समुपजातप्रसादः कृतकरसंपुटस्तं मिश्रुं क्षमयन्नुवाच—

O 380

दशबलसुत क्षन्तुमर्हसीमं
कुक्कुतमिदं च तवाथ देशयामि ।
शरणमृषिमुपैमि तं च बुद्धं
गणवरमार्पयन्निवेदितं च धर्मम् ॥ ८४ ॥

25

अपि च—

करोमि चैष व्यवसायमथ तं
तद्दीरवात्तद्यवणप्रसादात् ।

30

यावदशोको मात्रोच्यते—को व्याकृतो राजा भविष्यतीति ? अशोकः कथयति—अमेदेन व्याकृतम्—यस्य यानमग्रमासनं पानं भाजनं भोजनं चेति, स राजा भविष्यतीति । यथा पश्यामि—अहं राजा भविष्यामि । मम हस्तिस्वच्छं यानं पृथिवी आसनं शुष्कं भाजनं शास्त्रोदनं दधिव्यञ्जनं पानीयं पानमिति ॥

६ ततः पिङ्गलवत्साजीवः परिव्राजकः अशोको राजा भविष्यतीति तस्य मातरमारुह्यः सेवितुम् । यावत् तयोच्यते—उपाध्याय, कतरः कुमारो राज्ञो विन्दुसारस्यास्यप्राजा भविष्यतीति ? आह—अशोकः । तयोच्यते—कदाचिद् त्वां राजा निर्वन्धेन पृच्छेत् । गच्छ त्वम् । प्रत्यन्तं समाश्रय । यदा शृणोषि अशोको राजा संवृत्तः, तदा आगन्तव्यम् । यावत् स प्रसन्नेषु जनपदेषु संश्रितः ॥

१० अथ राज्ञो विन्दुसारस्य तक्षशिला नाम नगरं विरुद्धम् । तत्र राज्ञा विन्दुसारेण अशोको विसर्जितः—गच्छ कुमार, तक्षशिलानगरं संसाहय । चतुरङ्गं बलकायं दत्तम्, यानं प्रहरणं च प्रतिविद्धम् । यावदशोकः कुमारः पाटलिपुत्राभिर्गच्छन् भूलैर्विद्धतः—कुमार, नैवास्माकं सैन्यप्रहरणम्—केन वयं कं युष्यामः ? ततः अशोकैनाभिहितम्—यदि नाम राज्यविपाकं कुशलमस्ति, सैन्यं प्रहरणं च प्रादुर्भवत् । एवमुक्ते कुमारेण पृथिव्याभवकाशो दत्तः ।
१० देवताभिः सैन्यप्रहरणेति चोपनीतानि । यावत् कुमारश्चतुरङ्गेन बलकायेन तक्षशिकां गतः । श्रुत्वा तक्षशिलानिवासिनः पौरा अर्धदूतीयानि योजनानि मार्गे शोभां कृत्वा पूर्णवस्त्रमदाय प्रत्युद्गताः । प्रत्युद्गम्य च कथयन्ति—न वयं कुमारस्य विरुद्धाः, नापि राज्ञो विन्दुसारस्य, अपि तु दुष्टमात्रा अस्माकं परिभवं कुर्वन्ति । महता च सत्कारेण तक्षशिकां प्रवेशितः । एवं विस्तरेणाशोकः खड्गराज्यं प्रवेशितः । तस्य द्वौ महानग्नौ संश्रितौ । तेन तौ
२० वृत्त्या संविमलौ तस्याप्रतः पर्वतान् संछिन्दन्तौ संप्रस्रितौ । देवताभिश्चोक्तम्—अशोक-श्चतुर्भागचक्रवर्ती भविष्यति, न केनचिद्विरोधितव्यमिति । विस्तरेण यावदस्सुखा धुमिषी अल्लापिता ॥

यावत् सुसीमः कुमार उचानात् पाटलिपुत्रं प्रविशति । राज्ञो विन्दुसारस्याप्राजाः खड्गदकः पाटलिपुत्राभिर्गच्छति । तस्य सुसीमेन कुमारेण श्रीवाग्निप्राप्तयया खटका प्राप्तिता ।
२५ यावदमाल्यश्रितयति—इदानीं खटकां निपातयति । यदा राजा भविष्यति, तदा शङ्खं पाटमिष्यति । तथा करिष्यामि यथा राजैव न भविष्यति । तेन पञ्चामाल्यश्रिता विनानि । अशोकश्चतुर्भागचक्रवर्ती निर्दिष्ट एव, राज्ये प्रतिष्ठापयिष्यामः । तक्षशिलाश्च विरोधिताः । यावद्वाङ्मा सुसीमः कुमारस्तक्षशिलाम्बुप्रेषितः । न च शक्यते संनामयितुम् । विन्दुसारश्च राजा ग्लानीमृतः । तेनाभिहितम्—सुसीमं कुमारमानयथ, राज्ये प्रतिष्ठापयिष्यामीति । अशोकं
३० तक्षशिकां प्रवेशयथ । यावदमाल्यैराशोकः कुमारो हरिप्रिया प्रलियो लक्ष्मां च लोहपात्रे काययित्वा कथितेन रसेन लोहपात्राणि ब्रह्मयित्वा छोरयन्ति—अशोकः कुमारो ग्लानीमृत इति । यदा विन्दुसारः स्वल्पावशेषप्राणः संवृत्तः, तदा अमाल्यैराशोकः कुमारः सर्वलोकै-

ताम्यः सप्तम्यः पूर्विकाम्यः कृतिम्यो

घातुं तस्य ऋषेः स ह्युपादाय मौर्यः ।

चक्रे स्तूपानां शारदारप्रभानां

लोके साशीति शसदद्वा सहस्रम् ॥ ८७ ॥

यावच्च राज्ञा अशोकेन चतुरशीतिधर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापितम्, धर्मिको धर्मराजा ऽ
संवृत्तः । तस्य धर्माशोक इति संज्ञा जाता । वक्ष्यति च—

आर्यमौर्यश्रीः स प्रजानां हितार्थं

कृत्स्नं स्तूपान् कारयामास लोकम् ।

चण्डाशोकत्वं प्राप्य पूर्वं पृथिव्यां

धर्माशोकत्वं कर्मणा तेन लेभे ॥ ८८ ॥

ॐ ३३३

10

पांशुप्रदानावदानं पद्विंशतिमम् ॥

आह—कृत्स्नस्य जम्बुद्वीपस्य वष्यकरणीयं साधयिष्यामीति । यावद्राज्ञो निवेदितम् । राज्ञा अभिहितम्—आनीयतामिति । स च राजपुरुषैरभिहितः—आगच्छ, राजा त्वामाह्वयतीति । तेनाभिहितम्—आगमयत, यावदहं मातापितरौ अवलोकयामीति । यावन्मातापितरौ उवाच—अम्ब तात, अनुजानीष्वम् । यास्याम्यहं राज्ञोऽशोकस्य वष्यकरणीयं साधयितुम् । ताभ्यां च स निवारितः । तेन तौ जीविताद्व्यपरोपितौ । एवं यावद्राजपुरुषैरभिहितः—किमर्थं चिरेणाम्भागतोऽसि ? तेन चैतद्व्यकरणं त्रिस्तरेणारोचितम् । स तैर्यवद्राज्ञोऽशोकस्योपनामिः । तेन राज्ञोऽभिहितम्—ममार्णयं गृहं कारयस्विति । यावद्राज्ञा गृहं कारयितं परमशोभनं द्वारमात्रमणीयम् । तस्य रमणीयकं बन्धनमिति संज्ञा व्यवस्थापिता । स आह—देव, वरं मे प्रयच्छ, यस्तत्र प्रविशेत्तस्य न भूयो निर्गम इति । यावद्राज्ञाभिहितम्—
 10 एवमस्तु इति ॥

ततः स चण्डगिरिकः कुर्कुटारामं गतः । मिश्रश्च वालपण्डितः सूत्रं पठति । सत्त्वा नरकेषूपपन्नाः । यावन्नरकपाला गृहीत्वा अयोमय्यां भूमौ आदीप्तायां संप्रज्वलितायामेकज्वालीभूतायामुत्तानकान् प्रतिष्ठाप्य अयोमयेन विष्कम्भकेन मुखद्वारं विष्कम्भ्य अशो-
 गुडानादीप्तान् प्रदीप्तान् संप्रज्वलितानेकज्वालीभूतानास्ये प्रक्षिपन्ति, ये तेषां सत्त्वानामोष्ठौ
 15 अपि दहन्ति, जिह्वामपि कण्ठमपि कण्ठनालमपि हृदयमपि हृदयसामन्तमपि अन्नाप्यन्नगुणानपि दग्ध्वा अधः प्रक्षरति । एवं दुःखा हि मिश्रवो नरकाः सत्त्वा नरकेषूपपन्नाः । यावन्नरकपाला गृहीत्वा अयोमय्यां भूमौ आदीप्तायां प्रदीप्तायां संप्रज्वलितायामेकज्वालीभूतायामुत्तानकान् प्रतिष्ठाप्य अयोमयेन विष्कम्भकेन मुखद्वारं विष्कम्भ्य कषितं तावदास्ये प्रक्षिपन्ति, यत्तेषां सत्त्वानामोष्ठवपि दहति, जिह्वामपि ताल्वपि कण्ठमपि कण्ठनालमपि,
 20 अन्नाप्यन्नगुणानपि दग्ध्वा अधः प्रक्षरति । एवं दुःखा हि मिश्रवो नरकाः । सन्ति सत्त्वा नरकेषूपपन्ना यावन्नरकपाला गृहीत्वा अयोमय्यां भूमौ आदीप्तायां संप्रज्वलितायामेकज्वालीभूतायामवाबुखान् प्रतिष्ठाप्य अयोमयेन सूत्रेणादीप्तेन संप्रज्वलितेनैकज्वालीभूतेनास्फाव्य अयोमयेन कुठारेणादीप्तेन संप्रदीप्तेन संप्रज्वलितेनैकज्वालीभूतेन तक्ष्णवन्ति संतक्ष्णवन्ति संप्रतक्ष्णवन्ति अष्टांशमपि षडंशमपि चतुरश्रमपि वृत्तमपि मण्डलमपि उन्नतमपि अवन्तमपि
 25 शान्तमपि विशान्तमपि तक्ष्णवन्ति । एवं दुःखा हि मिश्रवो नरकाः । सन्ति सत्त्वा नरकेषूपपन्ना यावन्नरकपाला गृहीत्वा अयोमय्यां भूमौ आदीप्तायां प्रदीप्तायां संप्रज्वलितायामेकज्वालीभूतायामवाबुखान् प्रतिष्ठाप्य अयोमयेन सूत्रेणादीप्तेन प्रदीप्तेन संप्रज्वलितेनैकज्वालीभूतेनास्फाव्य अयोमय्यां भूम्यामादीप्तायां प्रदीप्तायां संप्रज्वलितायामेकज्वालीभूतायां तक्ष्णवन्ति संतक्ष्णवन्ति संप्रितक्ष्णवन्ति, अष्टांशमपि षडंशमपि चतुरश्रमपि मण्डलमपि उन्नतमपि
 30 अवन्तमपि शान्तमपि विशान्तमपि तक्ष्णवन्ति । एवं दुःखा हि मिश्रवो नरकाः । सन्ति सत्त्वा नरकेषूपपन्ना यावन्नरकपाला गृहीत्वा अयोमय्यां भूमावादीप्तायां प्रदीप्तायां संप्रज्वलितायामेकज्वालीभूतायामुत्तानकान् प्रतिष्ठाप्य पञ्चविषट्बन्धनां कारणां कारयन्ति, उभयो-

आवाहकालेऽप्य विवाहकाले

जातेः परीक्षा न तु धर्मकाले ।

धर्मक्रियाया हि गुणा निमित्ता

गुणाश्च जातिं न विचारयन्ति ॥ ४ ॥

यद्युच्चकुलीनगता दोषा गृह्यं प्रयान्ति लोकेऽस्मिन् ।

४

कथमिव नीचजनगता गुणा न सत्कारमर्हन्ति ॥ ५ ॥

चित्तवशेन हि पुंसां कलेवरं निन्दतेऽप्य सन्नियते ।

शान्त्यश्रमणमनासि च शुद्धान्यर्ण्यान्यतः शान्त्याः ॥ ६ ॥

यदि गुणपरिवर्जितो द्विजातिः

पतित इति प्रथितोऽपि यास्यवह्नाम् ।

10

न तु निघनकुलोद्गतोऽपि जन्तुः

क्षुभगुणयुक्त इति प्रणम्य धूज्यः ॥ ७ ॥

अपि च ।

किं ते कारुणिकस्य शाक्यवृषभस्यैतद्वचो न क्षुतं

प्राज्ञैः सारमसारकेम्य इह यजृम्यो ग्रहीतुं क्षमम् ।

15

तस्यानन्यववादिनो यदि च तामाह्वां चिकीर्षाम्यहं

व्याहन्तुं च भवान् यदि प्रयतते नैतत् सुदृष्टक्षणम् ॥ ८ ॥

इक्षुक्षोदबहुञ्जितो सुवि यदा कायो मम स्वप्स्यति

प्रत्युत्थाननमस्कृतास्त्रलिपुटक्लेशक्रियास्त्रक्षमः ।

0 384

कायेनाहमनेन किं नु कुशलं शक्यामि कर्तुं तदा

तस्मान्नार्यमतः स्मशाननिघनात् सारं ग्रहीतुं मया ॥ ९ ॥

20

भवनादिच प्रदीप्ताग्निमज्जमानादिवाप्सु रत्ननिधेः ।

कात्याद्विधाननिघनाद्ये सारं नाधिगच्छन्ति ॥ १० ॥

ते सारमपश्यन्तः सारासारेष्वकोविदा प्राज्ञाः ।

ते मरणमकरवदनप्रवेशसमये विधीदन्ति ॥ ११ ॥

25

दविधृतनवनीतक्षीरतक्रोपयोगा-

हरमपहृतसारो मण्डकुम्भोऽवमग्नः ।

न भवति बह्व शोष्यं यद्देवं शरीरे

सुचरितहृतसारे नैति शोकोऽन्तकाले ॥ १२ ॥

ततस्तस्मिन् रजनीश्रये स मिश्रुषण्डगिरिभिनोच्यते-मिश्रो, निर्गता रात्रिः । उदित
आदित्यः । कारणाकालस्त्विति । ततो मिश्रुराह-दीर्घायुः, ममापि निर्गता रात्रिः, उदित
आदित्यः । परानुग्रहकाल इति । यथेष्टं वर्ततामिति । चण्डगिरिकः ग्राह-नालगच्छामि ।
निस्तीर्यता वचनमेतदिति । ततो मिश्रुराह-

- ८ ममापि हृदयाद्गोरा निर्गता मोहशर्वरी ।
पञ्चावरणसंलम्भा क्लेशतत्कारसेविता ॥ ७३ ॥
उदितो ज्ञानसूर्यश्च मनोनमसि मे शुभः ।
प्रमथा यस्य पक्ष्याणि त्रैलोक्यमिह तत्त्वतः ॥ ७४ ॥
परानुग्रहकालो मे शास्त्रार्हचालुवर्तिनः ।
१० इदं शरीरं दीर्घायुयथेष्टं कियतामिति ॥ ७५ ॥

ततस्तेन निर्घृणेन दारुणहृदयेन परलोकनिरपेक्षेण रोपाविष्टेन बहुदकार्पां स्वात्मा नर-
रुधिरवसामृत्तपुरीपसंकुलार्पां महालोक्षां प्राक्षितः । प्रभूतेन्वनैश्चाग्निः प्रज्वालितः । स च बहुनापी-
न्वनक्षयेन न संनश्यते । ततः प्रज्वालमितुं (प्रारब्धः ।) यदा तदापि न प्रज्वालति, ततो
विचार्य तां लोही, पश्यति तं मिश्रुं पक्षस्योपरि पश्यन्मोपविष्टम् । इष्ट्वा च ततो रात्रे निवेदया-
१५ मास । अथ राजनि समागते प्राणिसहस्रेषु संनियतितेषु स मिश्रुर्वनैयकालभवेक्षमाणः-

रिद्धिं समुत्पाद्य स तन्मुहूर्तं
लोहान्तरस्थः सल्लिख्यं शशजः ।

निरीक्षमाणस्य जनस्य मन्त्रे
नमस्तत्त्वं हंस इवोत्पपात ॥ ७६ ॥

- २० त्रिचित्राणि च प्रातिहार्याणि दर्शयितुमारब्धः । वक्ष्यति हि-
अर्धेन गात्रेण वर्षर्प तोय-

मर्धेन जग्वाल हुताशनश्च ।
वर्षन् ज्वलंश्चैव रराज यः खे
दीप्तीपविप्रसन्नवणेव शैलः ॥ ७७ ॥

- २५ तन्मुहूर्तं व्योम्नि निशाम्य राजा
कृतास्त्रलिर्विस्मयफुल्लभक्तः ।

उद्दीक्षमाणस्तमुवाच वीरं
कौतुहलाकिचिदहं विवक्षुः ॥ ७८ ॥

मनुष्यतुल्यं तव सौम्य रूपं
शुद्धिप्रभाषस्तु नरानतीक्ष्ण ।

न निश्चयं तेन विमो भ्रजामि
को नाम माषस्तव शुद्धभाष ॥ ७९ ॥

सर्वज्ञलीलो हि स शुद्धसत्त्वो
धर्मं प्रणीतं वदते गणाधि ।

देवासुरेन्द्रोरगमानुषांश्च
सहस्रशो मोक्षपुरं प्रणेता ॥ १८ ॥

तेन खलु समयेन आयुष्मानुपगुप्तोऽष्टादशभिर्हस्तहस्तैः परिहृतो नटमटिकारण्या- ८
यत्नेन प्रतिवसति । श्रुत्वा च राजा अमासगणानाङ्घ्र्यं कथयति-

संनद्धतां हस्तिरथाश्वकायः
शीघ्रं प्रयास्याम्युरुमुण्डशैलम् ।

द्रक्ष्यामि सर्वाश्वविप्रसुक्तं
साक्षादर्हन्तं क्षुपगुप्तं नाम ॥ १९ ॥

10

ततोऽमालैरभिहितः-देव दूतः प्रेषयितव्यो विषयनिवासी, स देवस्य स्वयमेवा-
गमिष्यति । राजा आह-नासी अस्माकमर्हस्वभिगन्तुम्, किं तु वयमेवार्हमस्तस्याभिगन्तुम् ।
अपि च-

G 386

मन्ये वज्रमयं तस्य देहं शैलोपमाधिकम् ।

शास्तुत्युपगुप्तस्य यो ह्यहामाक्षिपेनरः ॥ २० ॥

15

यावद्वाह्वा स्वविरोपगुप्तस्य सकाशं दूतो न प्रेषितः स्वविरदर्शनायागमिष्यामीति ।
स्वविरोपगुप्तश्चिन्तयति-यदि राजा आगमिष्यति, महाजनकायस्य पीडा भविष्यति गोचरस्य
च । ततः स्वविरेणाभिहितम्-स्वयमेवाभिगमिष्यामीति । ततो राज्ञा स्वविरोपगुप्तस्यार्थे
नौयानेनगमिष्यतीति यावच्च मथुरां यावच्च पाटलिपुत्रमन्तरात्रौसंक्रमोऽवस्थापितः । अप
स्वविरोपगुप्तो राज्ञोऽशोकस्यानुग्रहार्थमष्टादशभिर्हस्तहस्तैः परिहृतो नावममिरुद्ध पाटलि- 20
पुत्रमनुप्राप्तः । ततो राजपुरुषै राज्ञोऽशोकस्य निवेदितम्-देव, दिष्ट्या वर्षस्र ।

अनुग्रहार्थं तव सोपगुप्त-

श्चित्तेश्वरः शासनकर्णधारः ।

पुरस्कृतसीर्णमवौषधपारैः

सार्धं समन्यागत एष पङ्कजम् ॥ २१ ॥

25

श्रुत्वा च राजा प्रीतमनसा शतसहस्रमूल्यो मुक्ताहारः स्वशरीरादपनीय प्रियाख्या-
यिनो दत्तः । घण्टिकं चाङ्घ्र्यं कथयति-धुष्यन्तां पाटलिपुत्रे घण्टाः । स्वविरोपगुप्तस्यागमनं
निवेद्यताम् । वक्तव्यम्-

उत्सृज्य दारिद्र्यमनर्धमलं

यः स्फूर्तशोभां श्रियमिच्छतीह ।

30

खर्गापवर्गाय च हेतुश्रुतं

स पश्यतां कारुणिकोपगुप्तम् ॥ २२ ॥

गां मण्डयिष्यामि जिनेन्द्रचैलै-

ईसांशशङ्केन्दुबलाककल्पैः ॥ ८५ ॥

यावत् स मिश्रुस्तदेव ऋद्धया प्रक्रान्तः । अयं राजा आरब्धो निष्क्रामितुम् ।
ततश्चण्डगिरिकः कृताञ्जलिबन्ध-देव, लब्धबरोऽहम् । नैकस्य विनिर्गम इति । राजा
५ आह—मा तावन्ममापीच्छसि घातयितुम् । स उवाच—एवमेव । राजा आह—कोऽस्माकं
प्रयमतं प्रविष्टः ? चण्डगिरिक उवाच—अहम् । ततो राजा अभिहितम् । कोऽनेति ?
यावद्वध्यघातैर्गृहीतः । गृहीत्वा च यन्नगृहं प्रवेशितः । प्रवेशयित्वा दग्धः । तच्च रमणीयकं
बन्धनमपनीतम् सर्वसत्त्वैर्म्यश्वामयप्रदानमनुप्रदत्तम् । ततो राजा मगवच्छरीरघातुं विस्तरी-
प्यामीति चतुरङ्गेन बलकायेन गत्वा अजातशत्रुप्रतिष्ठापितं द्रोणस्तूपमुत्पाद्य शरीरघातुं
१० गृहीतवान् । यत्रोद्धारणं च विस्तरेण कृत्वा घातुप्रसङ्गं दत्त्वा स्तूपं प्रतिष्ठाप्य एवं द्वितीयं
स्तूपं विस्तरेण भक्तिमतो यावत्सप्तद्रोणाद्ब्रूहाय स्तूपांश्च प्रतिष्ठाप्य रामग्रामं गतः । ततो
राजा नागैर्नागभवनमवतारितः, विज्ञप्तश्च—वयमस्यात्रैव पूजां करिष्याम इति । यन्मद्राज्ञा
अभ्यनुज्ञातम् । ततो नागराजा पुनरपि नागभवनादुत्तारितः । वक्ष्यति हि—

रामग्रामे त्वष्ट्रं स्तूपमथ

१५

नागास्तत्कालं भक्तिमन्तो ररक्षुः ।

धातुन्येतस्मान्नोपलेभे स राजा

श्रद्धामू (?) राजा चिन्तयति यत्स्वेतकृत्वा जगाम ॥ ८६ ॥

३८१

यावद्राजा चतुरशीतिकरणसहस्रं कारयित्वा सौवर्णरूप्यस्फटिकवैडूर्यमयानां तेषु
घातवः प्रक्षिप्ताः । एवं विस्तरेण चतुरशीतिकुन्मसहस्रं पङ्क्तसहस्रं च यक्षाणां हस्ते दत्त्वा
२० विसर्जितम्—आसमुद्राया पृथिव्यां हीनोत्कृष्टमध्यमेषु नगरेषु यत्र कोटिः परिप्रयते, तत्र वर्ध-
राजिकां प्रतिष्ठापयितव्यम् ॥

तस्मिन् समये तक्षशिल्पाया पट्विशालकोटयः । तैरभिहितम्—पट्विशालकण्डकानञ्ज-
प्रयच्छेति । राजा चिन्तयति—न यदि वैस्तारिका घातवो भविष्यन्ति । उपायज्ञो राजा ।
तेनाभिहितम्—पञ्चत्रिशालकोटयः शोधयितव्याः । विस्तरेण यावद्राज्ञा अभिहितम्—यत्रा-
२५ विकतरा भवन्ति, यत्र च न्यूनतराः, तत्र न दातव्यम् ॥

यावद्राजा कुर्कुटाराम गत्वा स्वविरयशसमभिगम्योवाच—अयं मे मनोरथः—एक-
स्मिन् दिवसे एकस्मिन्मुहूर्ते चतुरशीतिधर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापयेयमिति । स्वविरिण-
मिहितम्—एवमस्तु । अहं तस्मिन् समये पाणिना सूर्यमण्डलं प्रतिच्छादयिष्यामीति । यावत्
तस्मिन् दिवसे स्वविरयशसा पाणिना सूर्यमण्डलं प्रतिच्छादितम् । एकस्मिन् दिवसे एक-
३० मुहूर्ते चतुरशीतिधर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापितम् । वक्ष्यति च—

अथ स्वविरोपगुप्तो दक्षिणेन पाणिना राजानं शिरसि परिमार्जयन्नुवाच—

अग्रमादेन संपाद्य राज्यैश्वर्यं प्रवर्तताम् ।

दुर्लभं त्रीणि रत्नानि निर्लभं पूजय पापिव ॥ २८ ॥

अपि च महाराज तेन भगवता तथागतेनाहता सम्यक्संजुष्टेन तव च मम [च] C 388
शासनमुपन्यस्तं सत्त्वसारयिवरेण गणमन्वे परीतं परिपाल्यं यत्नतोऽस्माभिः । राजा आह— 5
स्वविर, यथा अहं निर्दिष्टो भगवता, तदेवानुष्ठीयते । कुतः ?

स्तूपैर्विचित्रैर्मिरिच्छकल्पै-

श्छत्रचञ्चैश्चोच्छ्रितरत्नचित्रैः ।

संशोभिता मे पृथिवी समन्ता-

द्वैस्तारिका वातुधराः कृताश्च ॥ २९ ॥

10

अपि च ।

आत्मा पुत्रं गृहं दारान् पृथिवी कोशमेव च ।

न किञ्चिदपरिलक्षं धर्मराजस्य शासने ॥ ३० ॥

स्वविरोपगुप्त आह—साधु साधु महाराज, एतदेवानुष्ठेयम् । कुतः ?

ये सारसुपजीवन्ति कायाद्भोगैश्च जीविकाम् ।

15

गते काले न शोचन्ति इष्टं यान्ति सुरालयम् ॥ ३१ ॥

यावद्वाजा महता श्रीसमुदयेन स्वविरोपगुप्तं राजकुले प्रवेशयित्वा सर्वाङ्गेनानुपरिगृह्य
प्रहस्य एवासने निषादयामास । स्वविरोपगुप्तस्य शरीरं मृदु सुमृदु, तद्वत्पा दलपिचुर्वा
कर्पासपिचुर्वा । अथ राजा स्वविरोपगुप्तस्य शरीरसंस्पर्शमभ्यगम्य कृताञ्जलिबुवाच—

मृदूनि तेऽङ्गानि उदारसत्त्वा

20

दलोपमाः काशिसमोपमाश्च ।

अहं त्वधन्यः खरकर्कशाङ्गो

निःस्पर्शगात्रः परुषाश्रयश्च ॥ ३२ ॥

स्वविर उवाच—

दानं भनार्पं सुष्ठुमं प्रणीतं

25

दत्तं मया ह्यप्रतिपुद्गलस्य ।

न पांशुदानं हि मया प्रदत्तं

यथा लयादायि तथागतस्य ॥ ३३ ॥

राजा आह—स्वविर,

बालभावादहं पूर्वं क्षेत्रं प्राप्य ह्यनुत्तरम् ।

30

पांशुन् रोपित्वांस्तत्र फले यस्येदृशं मम ॥ ३४ ॥

२७ कुणालावदानम् ।

स इदानीमचिरजातप्रसादो बुद्धशासने यत्र शाक्यपुत्रीयान् ददर्श आकीर्णं रहसि
वा, तत्र शिरसा पादयोर्निपत्य बन्धते स्म । तस्य च यथो नामामासः परमश्राद्धो भवति ।
स तं राजानमुवाच—देव, नार्हसि सर्ववर्णप्रव्रजितानां प्रणिपातं कर्तुम् । सन्ति हि
६ शाक्यश्रामणेरक्तश्चतुर्म्यो वर्णैर्म्यः प्रव्रजिता इति । तस्य राजा न किंचिदवोचत् । अथ
स राजा केनचित् कालान्तरेण सर्वसचिवानुवाच—विविधानां प्राणिनां शिरोभिः कार्यम् ।
तत्त्वममुकस्य प्राणिनः शीर्षमानय, त्वममुकस्येति । यशामासः पुनराब्रवीत्—त्वं मानुषं
शीर्षमानयेति । समानीतिषु च शिरःसु अभिहिताः—गच्छत, इमानि शिरांसि मूलेन विन्नी-
१० णीचमिति । अथ सर्वशिरांसि विन्नीतानि । तदेव मानुष्यं शिरो न कश्चिज्ज्ञाह । ततो
राज्ञाभिहितः—विनापि मूलेन कस्मैचिदेतच्छिरो देहीति । न चास्य कश्चिद् प्रतिग्राहको
बभूव । ततो यशामासस्तस्य शिरसः प्रतिग्राहकमनासाद्य सग्रीहो राजानमुपलेदमर्ष-
मुवाच—

गोमर्दभोरभमृगद्विजानां

मूलेर्यैर्गृहीतानि शिरांसि पुमिः ।

15

शिरस्त्रिदं मानुषमप्रशस्तं

न गृह्यते मूल्यमुतेऽपि राजन् ॥ १ ॥

अथ स राजा तममासमुवाच—किमिदमितीदं मानुषशिरो न कश्चिज्ज्ञातीति ?
अमास उवाच—शुगुप्सितत्वादिति । राजाब्रवीत्—किमेतदेव शिरो शुगुप्सितमाहोस्त्रिदं
सर्वमानुषशिरांसीति ? अमास उवाच—सर्वमानुषशिरांसीति । राजाब्रवीत्—किमिदं मदीय-
२० मपि शिरो शुगुप्सितमिति ? स च भयात्नेच्छति तस्माद्भूतार्थमभिधातुम् । स राज्ञाभिहितः—
अमास, सत्यमुच्यतामिति । स उवाच—एवमिति । ततः स राजा तममासं प्रतिबोध्य
प्रतिष्ठाप्य प्रत्यादिशन्निममर्षमुवाच—इं भोः, रूपैश्चर्यजनितमदविस्मित, युक्तमिदं भवतः,
यस्माद् त्वं मिश्रचरणप्रणामं ना विच्छन्दयितुमिच्छसि ?

25

विनापि मूलेर्विशुगुप्सितत्वाद्

प्रतिगृहीता शुचि यस्य नास्ति ।

26

शिरस्तदासाद्य ममेह पुण्यं

यच्चर्जितं किं विपरीतमत्र ॥ २ ॥

जातिं भवान् पश्यति शाक्यमिक्षु-

व्यन्तर्गतांस्तेषु गुणाच्च चेति ।

अतो भवान् जातिमदावकेप-

29

दात्मानमन्यांश्च द्विनस्ति मोहाद् ॥ ३ ॥

यावत् सा देवता स्वरूपेण स्वविरोपगुप्तसमीपे स्थित्वा कृताञ्जलिर्वाच—स्वविर,
किमाज्ञापयसि ? अथ स्वविरो राजानमशोकमुवाच—महाराज, इयं सा देवता, यया दृष्टो
भगवान् जायमानः । अथ राजा कृताञ्जलिस्तां देवतामुवाच—

दृष्टस्त्वया लक्षणाभूषिताङ्गः

प्रजायमानः कमलायताक्षः ।

६

श्रुतास्त्वया तस्य नरर्षभस्य

वाचो मनोज्ञाः प्रथमा वनेऽस्मिन् ॥ ४३ ॥

देवता ग्राह—

मया हि दृष्टः कनकावदातः

प्रजायमानो द्विपदप्रधानः ।

10

पदानि सप्त क्रममाण एव

श्रुता च वाचमपि तस्य शास्तुः ॥ ४४ ॥

राजा आह—कथं देवते, कीदृशी भगवतो जायमानस्य श्रीर्बभूवेति । देवता ग्राह—
न शक्यं मया वाग्भिः संप्रकाशयितुम् । अपि तु संक्षेपतः शृणु—

विनिर्मिताभा कनकावदाता

15

सेन्द्रे त्रिलोके नयनामिरामा ।

ससागरान्ता च मही सद्यैवा

महार्णवस्या इव नौश्वन्वा ॥ ४५ ॥

यावद्वाजा जालां शतसहस्रं दत्तम् । चैवं च प्रतिष्ठाप्य राजा प्रक्रान्तः ॥

अथ स्वविरोपगुप्तो राजानं कपिलवस्तु निवेदयित्वा दक्षिणहस्तमभिप्रसार्योवाच—
अस्मिन् प्रदेशे महाराज बोधिसत्त्वो राज्ञः शुद्धोदनस्योपनामितः । तं द्वात्रिंशता महापुरुष-
लक्षणांलंकृतशरीरमपेक्षकदर्शनं च दृष्ट्वा राजा सर्वशरीरेण बोधिसत्त्वस्य पादयोर्निपतितः ।
इदं महाराज शाक्यवर्षं नाम देवकुलम् । अत्र बोधिसत्त्वो जातमात्र उपनीतो देवमर्च-
यिष्यतीति । सर्वदेवताश्च बोधिसत्त्वस्य पादयोर्निपतिताः । ततो राजा शुद्धोदनेन बोधि-
सत्त्वो देवतानामर्प्य देव इति तेन बोधिसत्त्वस्य देवातिदेव इति नामधेयं कृतम् । अस्मिन्
प्रदेशे महाराज बोधिसत्त्वो ब्राह्मणानां नैमित्तिकानां विपश्चिकानामुपदर्शितः । अस्मिन्
प्रदेशे असितेन ऋषिणा निर्दिष्टो बुद्धो लोके भविष्यतीति । अस्मिन् प्रदेशे महाराज
महाप्रजापत्या संवर्धितः । अस्मिन् प्रदेशे लिपिज्ञानं शिक्षापितः । अस्मिन् प्रदेशे हस्ति-
ग्रीवायामथपृष्ठे रथे शरचक्रग्रहे तोमरग्रहेऽङ्गुशग्रहे कुलानुरूपाम्बु निषास्य पारगः संवृत्तः ।
इयं बोधिसत्त्वस्य व्यायामशाला बभूव । अस्मिन् प्रदेशे महाराज बोधिसत्त्वो देवताशत-
सहस्रैः परिदृतः षड्भिः सीसहस्रैः सार्धं रतिमनुभूतवान् । अस्मिन् प्रदेशे बोधिसत्त्वो
जीर्णाक्षरशृङ्खलसंदर्शनोद्दिष्टो धनं संश्रितः । अस्मिन् प्रदेशे जम्बुच्छायया निषध विविक्तं
दि० ३९

७ अथ

- सुचरितविमुखानां गर्वितानां यदा तु
 प्रसममिह हि मृत्युः कायकुम्भं भिनत्ति ।
 दहति हृदयमेपां शोकवह्निस्तदानीं
 दधिघट इव भग्ने सर्वशोऽप्राप्तसारे ॥ १३ ॥
- ६ कर्तुं विघ्नमतो न मेऽर्हति भवान् कायप्रणामं प्रति
 श्रेष्ठोऽस्मीत्यपरीक्षको हि गणयन् मोहान्धकारावृतः ।
 कार्यं यस्तु परीक्षते दशवल्ग्व्याहारदीपैर्बुधो
 नासौ पार्थिवमृत्योर्विपमतां कायस्य संपश्यति ॥ १४ ॥
- १० त्वग्मांसास्थिशिरायकृष्णशृतयो मावा हि तुर्या दृणा-
 माहार्यस्तु विभूषणैरभिकता कायस्य निष्पद्यते ।
 एतत्सारमिहेष्यते तु यदिमं निश्चितं कायावधं
 प्रत्युत्थाननमत्कृतादिकुशलं प्राज्ञैः समुत्थाप्यते ॥ १५ ॥ इति ।
- अथाशोको राजाऽहिरोदकसिकतापिण्डैरण्डकाष्ठेभ्योऽपि असारतरत्वं कायस्त्वत्सैव
 प्रणामादिभ्यः समुत्थस्य फलस्य बहुकरपशः स्थापयित्वा सुमेरुवन्महापृथिवीभ्यः समुत्थस्य
 १५ फलस्य बहुकरपशः स्थापयित्वा सुमेरुवन्महापृथिवीभ्यः सारतरतामेवेक्ष्य भगवतः स्तूपवन्-
 नायामात्मानमलं कर्तुं कामोऽभ्यासगणपरिवृतः कुर्कुटारामं गत्वा तत्र वृद्धान्ते स्थित्वा कृत्वा-
 ज्जलिरुवाच—अस्ति—
 कश्चिदन्योऽपि निर्दिष्टो द्वितीयः सर्वदर्शिना ।
 यथाहं तेन निर्दिष्टः पांडुदानेन धीमता ॥ १६ ॥
- २० तत्र यशो नाम्ना संवत्सरविर उवाच—अस्ति महाराज । यदा भगवतः परिनिर्वाणकाल-
 समये तदा अपललं नागं दमयित्वा कुम्भकालं चण्डालीगोपालीं च नागं च मधुराममुप्राक्षः
 तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते—अस्यामानन्द मधुरायां वर्षशतपरिनिर्धृतस्य तथागतस्य
 शुभो नाम्ना गान्धिको भविष्यति । तस्य पुत्रो भविष्यत्युपगुप्तो नाम्ना अववादकानामग्रेऽल्लङ्घ-
 णको बुद्धः, यो मम वर्षशतपरिनिर्धृतस्य बुद्धकार्यं करिष्यति । पश्यसि त्वमानन्द इत
 २५ एष नीलनीलाम्बरराजिम् ? एवं भदन्त । एष आनन्द उरुमुण्डो नाम पर्वतः । अत्र वर्ष-
 शतपरिनिर्धृतस्य तथागतस्य नटमटिका नामारण्यायतनं भविष्यति । एतदग्रं मे आनन्द
 भविष्यति शमपाजुकूलानां शय्यासनानां यद्भुत नटमटिका नामारण्यायतनम् । आह च—
 अववादकानां प्रवर उपगुप्तो महायशः ।
 व्याकृतो लोकनाथेन बुद्धकार्यं करिष्यति ॥ १७ ॥
- ३० राजा आह—किं पुनः स शुद्धसत्त्व उत्पन्नः, अथाद्यापि नोत्पद्यत इति ? स्वविर
 उवाच—उत्पन्नः स महात्मा । उरुमुण्डे पर्वते जितक्लेशोऽर्द्धरूपैः परिवृतस्त्रिदशति लोकाऽ-
 कम्पार्षम् । अपि च देव—

दृष्टस्त्वया अवलितकाञ्चनतुल्यवर्णः

शास्ता ममाप्रतिसमः शरदेन्दुवक्रः ।

आख्याहि मे दशबलस्य गुणैकदेशं

तत्कीदृशी वद भवन् सुगते तदानीम् ॥ ५२ ॥

कालिक उवाच—न शक्यं वाग्भिः संप्रकाशयितुम् । अपि तु संक्षेपं शृणु—

चरणतलपराहता सशैला

अवनिस्तदा प्रचचाल षड्विकारम् ।

रविकिरणप्रभाधिका नुलोके

सुगतशशिचुतिसंनिभा मनोह्रा ॥ ५३ ॥

यावद्वाजा चैल्यं प्रतिष्ठाप्य प्रक्रान्तः । अथ स्वविरोपगुप्तो राजानं बोधिमूलमुप- 10
नामयित्वा दक्षिणं करमभिप्रसार्योवाच—अस्मिन् प्रदेशे महाराज बोधिसत्त्वेन महामैत्री-
सहायेन सकलं मारवत् जित्वा अनुत्तरा सम्यक्संबोधिरभिसंबुद्धा । आह च—

इह मुनिवृषभेण बोधिमूले

नमुचिवत् विवृत्तं निरस्तमाशु ।

इदममृतमुदारमय्यबोधिं

अधिगतमप्रतिपुद्गलेन तेन ॥ ५४ ॥

यावद्वाजा बोधौ शतसहस्रं दत्तम् । चैल्यं च प्रतिष्ठाप्य राजा प्रक्रान्तः । अथ
स्वविरोपगुप्तो राजानमशोकमुवाच—अस्मिन् प्रदेशे भगवान् चतुर्णां महाराजानां सकाशा-
च्चत्वारि शैलमयानि पात्राणि ग्रहायैकं पात्रमभिमुक्तम् । अस्मिन् प्रदेशे त्रपुषमल्लिक्योर्वणिजो- 20
रपि पिण्डपात्रः प्रतिगृहीतः । अस्मिन् प्रदेशे भगवान् वाराणसीमभिगच्छन्नुपगोनाजी-
विकेन संस्तुतः । यावत् स्वविरो राजानं ऋषिवदन(पतनः)मुपनीय दक्षिणं हस्तमभि-
प्रसार्योवाच—अस्मिन् प्रदेशे महाराज भगवता त्रिपरिवर्तं द्वादशाकारं धर्म्यं धर्मचक्रं
प्रवर्तितम् । आह च—

शुभं धर्ममयं चक्रं संसारविनिवर्तये ।

अस्मिन् प्रदेशे नाथेन प्रवर्तितमनुत्तरम् ॥ ५५ ॥

अस्मिन् प्रदेशे अटिलसहस्रं प्रजाजितम् । अस्मिन् प्रदेशे राज्ञो विम्बिसारस्य धर्मं
देशितम् । राज्ञा च विम्बिसारेण सत्त्वानि दृष्टानि, अशीतिमिश्र देवतासहस्रैरनेकैश्च
मागधकैर्जाह्नगगृहपतिसहस्रैः । अस्मिन् प्रदेशे भगवता शक्रस्य देवेन्द्रस्य धर्मो देशितः,
शक्रेण च सत्त्वानि दृष्टान्यशीतिमिश्र देवतासहस्रैः । अस्मिन् प्रदेशे महाप्रातिहार्यं
विदर्शितम् । अस्मिन् प्रदेशे भगवान् देवेषु त्रायस्त्रिंशोषु वर्षां लभित्वा मातुर्जनविश्रया धर्मं 30

येभिर्न दृष्टो द्विपदप्रधानः

शास्त्रा महाकारुणिकः स्वयंभूः ।

ते शास्तृकत्वं स्वविरोपगुप्तं

पश्यन्त्युदारं त्रिभवप्रदीपम् ॥ २३ ॥

O ३८७

६ यावद्वाङ्मा पाटलिपुत्रे घण्टां घोषयित्वा नगरशोभां च कारयित्वा अर्धतृतीयाणि योजनानि गत्वा सर्ववाघेन सर्वपुष्पगन्धमाल्येन सर्वपैरैः सर्वामालैः सह स्वविरोपगुप्तं प्रत्युद्गतः । ददर्श राजा स्वविरोपगुप्तं दूरत एवाद्यादशमिरहस्तसहस्रैरर्धचन्नेणोपगुप्तम् । यदन्तरं च राजा स्वविरोपगुप्तमद्राक्षीत्, तदन्तरं हस्तिस्कन्धादवतीर्य पञ्चा नदीतीर-
मभिगम्य एकं पादं नदीतीरे स्थाप्य द्वितीयं नौफल्के स्वविरोपगुप्तं सर्वाङ्गानुपरिगृह्य नौ-
१० [संक्रमाद्] उच्चारितवान् । उच्चार्य च मूलनिकृत्त इव द्रुमः सर्वशरीरेणोपगुप्तस्य पादयो-
र्निपतितो मुखद्वन्द्वकेन च पादौ अनुपरिमाज्य उत्थाय द्वौ जालुमण्डलौ पृथिवीतले
निक्षिप्य कृताञ्जलिः स्वविरोपगुप्तं निरीक्षमाण उवाच—

यदा मया शत्रुगणानिहस्य

प्राप्ता समुद्राभरणा सशौण ।

१५

एकातपत्रा पृथिवी तदा मे

प्रीतिर्न सा या स्वविरं निरीक्ष्य ॥ २४ ॥

त्वदर्शनान्मे द्विगुणः प्रसादः

संजायतेऽस्मिन् वरशासनाग्रे ।

त्वदर्शनाच्चैव पुरेऽपि शुद्धा

२०

दृष्टो मयावाप्रतिमः स्वयंभूः ॥ २५ ॥

अपि च ।

शान्तिं गते कारुणिके जिनेन्द्रे

त्वं बुद्धकार्यं कुरुषे त्रिलोके ।

नष्टे जगत्पोहनिमीळिताक्षे

२५

त्वमर्कजञ्जानवभासकर्ता ॥ २६ ॥

त्वं शास्तृकल्पो जगदेकचक्षु-

रववादकानां प्रवरः शरण्याम् ।

विमो ममाङ्गो वद शीघ्रमथ

कर्तोऽस्मि वाक्यं तव बुद्धसत्त्वा ॥ २७ ॥

शत्रुस्य येन भवनं पादाङ्गुष्ठेन कम्पितम् ।
 पूजनीयः प्रयत्नेन कोलितः स द्विजोत्तमः ॥ ६१ ॥
 मुजगेश्वरौ प्रतिभयौ दान्तौ तौ येनातिदुर्दमौ ।
 लोके कस्तस्य शुद्धबुद्धेः पारं गच्छेद्गुणार्णवस्य ॥ ६२ ॥

यावद्राजा महामौद्गल्यायनस्य स्तूपे शतसहस्रं दत्त्वा कृताञ्जलिर्वाच—

६

ऋद्धिमतामग्नौ यो जन्मजराशोकदुःखनिर्मुक्तः ।
 मौद्गल्यायनमहं वन्दे भूर्मा प्रणिपत्य विख्यातम् ॥ ६३ ॥

यावत् स्वविरोपगुप्तः स्वविरमहाकाश्यपस्य स्तूपम्....[क्रियतामस्यार्चनमिति । राजा
 आह—के तस्य गुणा बभूवुः ? स्वविर उवाच—स हि महात्मा अत्येच्छानां संतुष्टानां धृत-
 गुणवादिनामग्नौ निर्दिष्टो भगवता, अर्धासनेनोपनिमङ्गितः, श्वेतचीवरेणाच्छादितः, दीनहृत्- 10
 ग्राहकः शासनसंधारकश्चेति । आह च—

पुण्यक्षेत्रमुदारं दीनहृत्प्राहको निरायासः ।
 सर्वज्ञचीवरवरः शासनसंधारको मतिमान् ॥ ६४ ॥
 कस्तस्य गुरोर्भजुजो वक्तुं शक्तो गुणान्निरवशेषान् ।
 आसनवरस्य सुमतिर्यस्य जिनो दत्तवानर्घम् ॥ ६५ ॥

15

ततो राजा अशोकः स्वविरमहाकाश्यपस्य स्तूपे शतसहस्रं दत्त्वा कृताञ्जलिर्वाच—
 पर्वतगुह्यानिर्लभं वैरपराञ्जुखं प्रशमयुक्तम् ।
 संतोषगुणविद्वद्धं वन्दे खलु काश्यपं स्वविरम् ॥ ६६ ॥

U 396

यावत् स्वविरोपगुप्तः स्वविरवल्लुलस्य स्तूपं दर्शयन्नुवाच—इदं महाराज स्वविर-
 नल्लुलस्य स्तूपम् । क्रियतामर्चनमिति । राजा आह—के तस्य गुणा बभूवुरिति ? स्वविर उवाच— 20
 स महात्मा अल्पाबाधानामग्नौ निर्दिष्टो भगवता । अपि च । न तेन कस्यचिद्विपदिका गाथा
 श्रविता । राजा आह—दीयतामत्र काकाणिः । यावदमालैरमिहितः—देव, किमर्थं मृत्युष्वव-
 स्थितेष्वत्र काकाणी दीयत इति ? राजा आह—श्रूयतामत्राभिप्रायो मम—

आह्वाप्रदीपेन मनोगृहस्थं

हृतं तमो यद्यपि तेन कृत्स्नम् ।

25

अत्येच्छभावाच्च कृतं हि तेन

यथा कृतं सत्त्वहितं तदन्यैः ॥ ६७ ॥

सा प्रत्याहता तस्यैव राज्ञः पादभूले निपतिता । यावदमासा विस्मिता कञ्चुः—
 अहो तस्य महामनोऽत्येच्छता बभूव । अनयाप्यनर्था । यावत् स्वविरोपगुप्तः स्वविरानन्दस्य
 स्तूपमुपदर्शयन्नुवाच—इदं स्वविरानन्दस्य स्तूपम् । क्रियतामस्यार्चनमिति । राजा आह—के 30
 तस्य गुणा बभूवुरिति ? स्वविर उवाच—स हि भगवत् उपस्थायको बभूव, बहुश्रुतानामग्न्यः
 प्रवचनग्राहकश्चेति । आह च—

अथ स्वविरो राजानं संहर्षयन्नुवाच—महाराज,
पश्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं पांडुर्यत्र विरुद्धते ।
राजश्रीयेन ते प्राप्ता आधिपत्यमनुत्तरम् ॥ ३५ ॥

89

श्रुत्वा च राजा विस्मयोऽकुलनेत्रोऽमात्यानाहूयोवाच—
बलचक्रवर्तिराज्यं प्राप्तं मे पांडुदानमात्रेण ।
केन भगवान् भवन्तो नार्चयितव्यः प्रयत्नेन ॥ ३६ ॥

5

अथ राजा स्वविरोपगुप्तस्य पादयोर्निपत्योवाच—स्वविद, अयं मे मनोरथो ये भगवता
बुद्धेन प्रदेशा अध्युपितास्तानर्चयस्व, चिह्नानि च कुर्यां पश्चिमस्यां जनतायामनुग्रहार्थम् ।
आह च—ये बुद्धेन भगवता प्रदेशा अध्युपिताः, तानर्चयन्नाहं गत्वा चिह्नानि चैव कुर्यां
10 पश्चिमां जनतामनुकम्पार्थम् । स्वविर उवाच—साधु साधु महाराज, शोभनस्ते चित्तोत्पादः ।
अहं प्रदर्शयिष्याम्यधुना ।

ये तेनाध्युपिता देशास्तान्मस्ये कृताञ्जलिः ।
गत्वा चिह्नानि तेऽप्येव कुरिष्यामि न संशयः ॥ ३७ ॥

अथ राजा चतुरङ्गबलकार्यं संताढ्य गन्धमात्यपुष्पमादाय स्वविरोपगुप्तसहायः
15 संप्रस्थितः । अथ स्वविरोपगुप्तो राजानमशोकं सर्वप्रथमेन लुम्बिनीवनं प्रवेशयित्वा दक्षिणं
हस्तमभिप्रसार्योवाच—अस्मिन् महाराज प्रदेशे भगवान् जातः । आह च—

इदं हि प्रथमं चैवं बुद्धस्योत्तमचक्षुषः ।
जातमात्रेह स मुनिः प्रक्रान्तः सप्तपदं शुवि ॥ ३८ ॥
चतुर्दिशमवलोक्य वाचं माक्षितवान् पुरा ।
इयं मे पश्चिमा जातिर्गर्भासप्तश्च पश्चिमः ॥ ३९ ॥

20

अथ राजा सर्वशरीरेण तत्र पादयोर्निपत्य उत्थाय कृताञ्जलिः प्ररुदनुवाच—
चन्यास्ते कृतपुण्यैः(प्या)श्च यैर्दृष्टः स महामुनिः ।
प्रजातः संश्रुता यैश्च वाचस्तस्य मनोरमाः ॥ ४० ॥

अथ स्वविरो राज्ञः प्रसादबृहन्नर्षमुवाच—महाराज, किं ब्रूयसि तां देवताम् ?
यया दृष्टः प्रजायन्स वनेऽस्मिन् वदतां वरः ।

25

क्रममाणः पदान् सप्त श्रुता वाचो यया मुनेः ॥ ४१ ॥

890

राजा आह—परं स्वविर ब्रूयामि । अथ स्वविरोपगुप्तो यस्य दृक्षस्य शाखामवलोक्य

देवी महामाया प्रसूता, तेन दक्षिणहस्तमभिप्रसार्योवाच—

नैवासिका या इहाशोकवृक्षो
संबुद्धदर्शिनी या देवकन्या ।

30

साक्षादसौ दर्शयतु स्वदेहं
राज्ञो वाशोकस्य [मनः]प्रसादबृहन् ॥ ४२ ॥

यत्रोपविष्टेन तथागतेन

कुलं जगद्भूमिर्दं यथावत् ।

सर्वज्ञता चाविगता नरेन्द्र

बोधिद्रुमोऽसौ निधनं प्रयाति ॥ ७४ ॥

ॐ ३९८

श्रुत्वा च राजा मूर्च्छितो भूमौ पतितः । यावज्जलसेकं दत्त्वोत्थापितः । अथ राजा ६
कर्णचित् संक्षुप्तपलम्प्य प्ररुदन्नुवाच—

दृष्ट्वान्वहं तं द्रुमराजमूलं

जानामि दृष्टोऽब मया स्वयंभूः ।

नाथद्रुमे चैव गते प्रणाशं

प्राणाः प्रयास्यन्ति ममापि नाशम् ॥ ७५ ॥

10

अथ तिष्ठरक्षिता राजानं शोकार्तमवैक्ष्योवाच—देव, यदि बोधिर्न मविष्यति, अहं
देवस्य रतिमुत्पादयिष्यामि । राजा आह—न सा जी, अपि तु बोधिवृक्षः सः । तत्र मगवता
अनुत्तरा-सम्यक्संबोधिरविगता । तिष्ठरक्षिता मातङ्गीमुवाच—शक्यसि त्वं बोधिवृक्षं यथा-
पौराणमवस्थापितुम् ? मातङ्गी आह—यदि तावत् प्राणान्तिकावशिष्टा मविष्यति, यथापौराण-
मवस्थापयिष्यामीति । निस्तरेण यावत्तया सूत्रं मुत्तवा वृक्षसामन्तेन खनित्वा दिवसे 15
क्षीरकुम्भसद्वत्त्वेण पाययति । यावदल्पैरहोर्मिर्यथापौराणः संवृत्तः । ततो राजपुरुषै रात्रौ
निवेदितम्—देव, दिष्ट्वा वर्षस्र, यथापौराणः संवृत्तः । श्रुत्वा च प्रीतमना बोधिवृक्षं
निरीक्षमाण उवाच—

बिम्बिसारप्रभृतिभिः पार्थिवैर्बुद्धैर्तिषरैः ।

न कृतं तत्करिष्यामि सत्कारद्वयमुत्तमम् ॥ ७६ ॥

३०

बोधिं च आपयिष्यामि कुम्भैर्गन्धोदकाकुलैः ।

आर्यसंघस्य च करिष्यामि सत्कारं पञ्चवार्षिकम् ॥ ७७ ॥

अथ राजा सौवर्णरूप्यवैदूर्यस्फटिकमयानां कुम्भानां सद्वत्तं गन्धोदकेन पूरयित्वा
प्रभूतं चालपानं समुदानीय गन्धमात्यपुष्पसंचयं कृत्वा ज्ञात्वा अहतानि वासंस्ति नवानि
दीर्घदशानि प्रावृत्त्य अष्टाङ्गसमन्वगतमुपवाससुपोष्य धूपकटञ्जुकमादाय क्षरणतलमभिरुद्ध 25
चतुर्दिशमायाचितुमारब्धः—ये भगवतो बुद्धस्य श्रावकास्ते ममाजुग्रहायागच्छन्तु । अपि च—

ॐ ३९९

सम्यग्गता ये सुगतस्य शिष्याः

ज्ञान्तेन्द्रिया निर्जितकामदोषाः ।

संमाननार्हा नरदेवभूजिता

आयान्तु तेऽस्मिन्ननुकम्पया मम ॥ ७८ ॥

३०

पापकैरकुशलैर्धर्मैः सवितर्कं सविचारं विवेकजं प्रीतिसुखमनाश्रवसदृशं प्रथमव्याजं समापयः ।
अथ परिणते भव्याहे अतिक्रान्ते भक्तकालसमये अन्येषां वृक्षाणां छाया प्राचीननिजा
प्राचीनप्रवणा प्राचीनप्राग्वहारा, जम्बुच्छाया बोधिसत्त्वस्य कार्यं न जहाति । दृष्ट्वा च पुनः
राजा सुहृदोदनः सर्वशरीरेण बोधिसत्त्वस्य पादयोर्निपतितः । अनेन द्वारेण बोधिसत्त्वो
६ देवताशतसहस्रैः परिभूतोऽर्धरात्रेः कपिलवस्तुनो निर्गतः । अस्मिन् प्रदेशे बोधिसत्त्वेन
छन्दकस्याश्वभामरणानि च दत्त्वा प्रतिनिवर्तितः । आह च—

छन्दाभरणान्यथ च अस्मिन् प्रतिनिवर्तितः ।

निरुपस्थापितो धीरः प्रविष्टकस्तपोवनम् ॥ ४६ ॥

अस्मिन् प्रदेशे बोधिसत्त्वो लुब्धकसकांशाद् काशिकैर्धर्मैः काषाण्याणि वृक्षाणि
१४ १० ग्रहाय प्रव्रजितः । अस्मिन् प्रदेशे मागविणाश्रमेणोपनिमग्नितः । अस्मिन् प्रदेशे बोधिसत्त्वो
राज्ञा त्रिभिसारेणार्धरात्र्येणोपनिमग्नितः । अस्मिन् प्रदेशे आराढेद्रकमग्नितः । आह च—

उद्रकाराडका नाम ऋपयोऽस्मिन्सुपोवने ।

अधिगताचार्यसत्त्वेन पुरुषेन्द्रेण तापिता ॥ ४७ ॥

अस्मिन् प्रदेशे बोधिसत्त्वेन वट्टर्पाणि दुष्करं चीर्णम् । आह च—

१५ वट्टर्पाणि हि कटुकं तपस्वाद्या महासुनिः ।

नायं मार्गो ह्यभिज्ञाय इति ज्ञात्वा ससुसुजेत् ॥ ४८ ॥

अस्मिन् प्रदेशे बोधिसत्त्वेन नन्दाया नन्दबलायाश्च ग्रामिकदुहित्र्योः सकाशाद्
बोद्धशृणुगितं मधुपायसं परिमुक्तम् । आह च—

अस्मिन् प्रदेशे नन्दाया सुत्तवा च मधुपायसम् ।

२० बोधिमूलं महावीरो जगाम वदतां वरः ॥ ४९ ॥

अस्मिन् प्रदेशे बोधिसत्त्वः कालिकेन नागराजेन बोधिमूलमभिगच्छन् संस्तुतः ।

आह च—

कालिकसुजगेन्द्रेण संस्तुतो वदतां वरः ।

प्रयातोऽनेन मार्गेण बोधिमण्डेऽमृतार्पितः ॥ ५० ॥

अथ राजा स्वविरस्य पादयोर्निपत्य कृताञ्जलिं रुवाच—

२६

अपि पश्येम नागेन्द्रं येन दृष्टस्तथागतः ।

मज्जानोऽनेन मार्गेण मत्तनागेन्द्रविक्रमः ॥ ५१ ॥

अथ कालिको नागराजः स्वविरसदीपे स्थित्वा कृताञ्जलिं रुवाच—स्वविर, किमद्याप-
यसीति । अथ स्वविरो राजानमुवाच—अयं स महाराज कालिको नागराजा येन भगवा-
२० ननेन मार्गेण बोधिमूलं निर्गच्छन् संस्तुतः । अथ राजा कृताञ्जलिः कालिकं नागराजमुवाच—

कामः परः स्यादतुलो ममेह

महासुखश्चायमनुत्तमश्च ।

पश्याम्यहं यत्तमुदारसत्त्वं

साक्षाद्भरद्वाजसमोन्नतार्म ॥ ८५ ॥

ततो राजा कृतकरपुटो गगनतलावसक्तदृष्टिरवस्थितः । अथ स्वविरपिण्डोल- ४
भरद्वाजोऽनेकैरहस्यैरर्षेणन्द्राकारेणोपगूढो राजहंस इव गगनतलादवतीर्य वृद्धान्ते
निषसाद । स्वविरपिण्डोलभरद्वाजं दृष्ट्वा तान्यनेकानि मिश्रशतसहस्राणि प्रत्युपस्थितानि ।
अद्राक्षीद्राजा पिण्डोलभरद्वाजं श्वेतपलितशिरसं प्रलम्बभ्रूललाटं निगूढाक्षितार्कं प्रत्येक-
बुद्धाश्रयम् । दृष्ट्वा च राजा मूलनिकृत्त इव द्रुमः सर्वशरीरेण स्वविरपिण्डोलभरद्वाजस्य
पादयोः पतितः । मुखतुण्डकेन च पादावनुपरिभार्य उत्थाय तौ जानुमण्डलौ पृथिवीतले १०
प्रतिष्ठाय कृताकृतिः स्वविरपिण्डोलभरद्वाजं निरीक्षमाणः प्ररुदन्नुवाच—

यदा मया शत्रुगणानिहृत्य

प्राप्ता समुद्राभरणा सशैला ।

एकातपत्रा पृथिवी तदा मे

प्रीतिर्न या मे स्वविरं निरीक्ष्य ॥ ८६ ॥

१६

त्वदर्शनाद्भवति । दृष्टोऽथ तथागतः । करुणालामात् त्वदर्शनाच्च द्विगुणप्रसादो
भयोत्पन्नः । अपि च स्वविर दृष्टस्ते त्रैलोक्यनाथो गुरुर्मे भगवान् बुद्ध इति ? ततः स्वविर-
पिण्डोलभरद्वाज उभाभ्यां पाणिभ्यां भ्रुवमुन्नाम्य राजानमशोकं निरीक्षमाण उवाच—

दृष्टो मया ह्यसङ्कटप्रतिभो महर्षिः

संतप्तकाञ्चनसमोपमस्तुन्यतेजाः ।

द्वात्रिंशलक्षणधरः शरदिन्दुवक्त्रो

ब्राह्मखराधिकरणो ह्यरणाविहारी ॥ ८७ ॥

O 401

२०

राजा आह—स्वविर, कुत्र ते भगवान् दृष्टः, कथं चेति ? स्वविर उवाच—यदा
महाराज भगवान् विजितमारपरिवारः पञ्चभिर्हच्छतैः सार्षं प्रथमतो राजगृहे वर्षासुपगतः,
अहं तत्कालं तत्रैवासम् । मया स दक्षिणीयः सम्यग्दृष्ट इति । आह च—

वीतरागैः परिहृतो वीतरागो महासुनिः ।

यदा राजगृहे वर्षा उषितः स तथागतः ॥ ८८ ॥

तत्कालमासं तत्राहं संबुद्धस्य तदन्तिके ।

येषा पश्यसि मां साक्षादेवं दृष्टो मया मुनिः ॥ ८९ ॥

यदापि महाराज भगवता श्रावस्स्यां तीर्थान् विजयार्थं महाप्रातिहार्यं कृतम्, ३०
बुद्धवतंसकं यावदकनिष्ठमवनं निर्मितं महत्, तत्कालं तत्रैवाहमासम् । मया तद्बुद्धविश्रीडितं
दृष्टमिति । आह च—

देशयित्वा देवगणपरिहृतोऽवतीर्णः । विस्तरेण यावत् स्वविरो राजानमशोकं कुक्षिगरी-
मुपनामयित्वा दक्षिणं करतलमभिप्रसार्योवाच—अस्मिन् प्रदेशे महाराज भगवान् सकलं
सुखकार्यं कृत्वा निरुपविशेये निर्वाणधातौ परिनिर्वृतः । आह च—

लोकं सदेवमनुजासुरयक्षनाग-

४

मक्षप्यधर्मविनये मतिमान् विनीय ।

वैनेयसत्त्वविद्वानुपशान्तबुद्धिः

शान्तिं गतः परमकारुणिको महर्षिः ॥ ५६ ॥

श्रुत्वा च राजा मुञ्चितः पतितः । यावज्जलपरिषेकं कृत्वोत्थापितः । अथ राजा
कथंचिद् संज्ञासुपलभ्य परिनिर्वाणे शतसहस्रं दत्त्वा चैषं प्रतिष्ठाप्य पादयोर्निपलोवाच—
10 स्वविर, अयं मे मनोरथः—ये च भगवता श्रावका अप्रताप्या निर्दिष्टाः, तेषां शरीराणां
करिष्यामीति । स्वविर उवाच—साधु साधु महाराज । शोभनस्ते चित्तोत्पादः । स्वविरो
राजानमशोकं जेतवन् प्रवेशयित्वा दक्षिणं करमभिप्रसार्योवाच—अयं महाराज स्वविरशारि-
पुत्रस्य स्तूपः । कियतामस्यार्चनमिति । राजा आह—के तस्य गुणा बभूवुः ? स्वविर
उवाच—स हि द्वितीयशास्त्रा धर्मसेनाधिपतिर्धर्मचक्रप्रवर्तनः प्रज्ञावतामग्नौ निर्दिष्टो
15 भगवता ।

सर्वलोकस्य या प्रज्ञा स्थापयित्वा तथामहत् ।

शारिपुत्रस्य प्रज्ञायाः कलां नार्हति बोद्धशीम् ॥ ५७ ॥

आह च—

सहस्रम्वक्रमणुलं यज्जिनेन प्रवर्तितम् ।

२०

अनुष्टुप् हि तत्तेन शारिपुत्रेण वीमता ॥ ५८ ॥

१५

कस्तस्य साधु बुद्धान्यः पुरुषः शारद्वतस्येह ।

ज्ञात्वा गुणगणनिधिं वक्तुं शक्नोति निरवशोपात् ॥ ५९ ॥

ततो राजा प्रीतमनाः स्वविरशारद्वतीपुत्रस्तूपे शतसहस्रं दत्त्वा कृताञ्जलिबुवाच—

शारद्वतीपुत्रमहं मत्तन्या बन्दे विमुक्तमवसङ्गम् ।

२५

लोकप्रकाशकीर्तिं ज्ञानवतामुत्तमं वीरम् ॥ ६० ॥

यावत् स्वविरोपरुतः स्वविरमहामौद्गल्यायनस्य स्तूपमुपदर्शयन्नुवाच—इदं महाराज
स्वविरमहामौद्गल्यायनस्य स्तूपम् । कियतामस्यार्चनमिति । राजा आह—के तस्य गुणा
बभूवुरिति ? स्वविर उवाच—स हि ऋद्धिमत्तमग्नौ निर्दिष्टो भगवता, येन दक्षिणेन पादा-
ङ्गुष्ठेन शक्रस्य देवैत्रस्य वैजयन्तः प्रासादः प्रकाशितः, चन्द्रोपचन्द्रौ नागराजनी विनीतौ ।
३० आह च—

राजा आह—स्वविर, कुत्रेदानीमुष्यत. इति ? स्वविर उवाच—

उत्तरे सरराजस्य पर्वते गन्धमादने ।

वसामि नृपते तत्र सार्धं सन्नद्धाचारिमिः ॥ ९५ ॥

राजा आह—कियन्तः स्वविरस्य परिवाराः ? स्वविर उवाच—

षष्ठ्यर्हन्तः सहस्राणि परिवारो नृणां वर ।

वसामि यैरहं सार्धं निस्पृहैर्जितकल्मषैः ॥ ९६ ॥

अपि च महाराज, किमनेन संदेहेन कृतेन ? परिविष्यतां मिक्षुसंघः । मुक्तवतो मिक्षुसंघस्य प्रतिसंशोधनां करिष्यामि । राजा आह—एवमस्तु, यथा स्वविर आज्ञापयति । किं तु बुद्धस्पृतिप्रतिबोधितोऽहं बोधिरूपनं तावत् करिष्यामि । समनन्तरं च मनापेन चाहारेण मिक्षुसंघमुपस्थास्यामीति । अथ राजा सर्वमित्रसुद्वोपकमामङ्गयति—अहमार्थसंघस्य 10 शतसहस्रं दास्यामि, कुम्भसहस्रेण च बोधिं ज्ञापयिष्यामि, मम नाम्ना धुष्यतां पञ्चवार्षिकमिति । तत्कालं च कुणालस्य नयनद्वयमविपकमासीत् । स राज्ञो दक्षिणे पार्श्वे स्थितः । तेनाङ्गुलिद्वयसुलक्षितम्, न तु वाग्माषिता । द्विगुणं त्वहं प्रसादयिष्यामीत्याकारयति । पाणिना वर्धितमात्रे च कुणालेन सर्वजनकायेन हास्यं मुक्तम् । ततो राजा हास्यं सुक्त्वा कथयति—अहो राघगुप्त, कैनेतद्वर्धितमिति ? राघगुप्तः कथयति—देव, बहवः पुण्यार्थिनः 18 प्राणिनः । यः पुण्यार्थी, तेन वर्धितमिति । राजा आह—शतसहस्रत्रयं दास्यामीत्यर्थसंघे कुम्भसहस्रेण च बोधिं ज्ञापयिष्यामि, मम नाम्ना धुष्यतां पञ्चवार्षिकमिति । यावत् कुणालेन चतस्रोऽङ्गुल्य उल्लिखिताः । ततो राजा रुषितः । राघगुप्तमुवाच—अहो राघगुप्त, कोऽयमस्माभिः सार्धं प्रतिद्वन्द्वयल्लोकज्ञः ? रुषितं च राजानमवेक्ष्य राघगुप्तो राज्ञः पादयोर्निपल्लोवाञ्च— देव, कस्य शक्तिर्नरेन्द्रेण सार्धं विस्पर्धितुं भवेत् ? कुणालो गुणवान्, पित्रा सार्धं विकुर्वते । 20 अथ राजा दक्षिणेन परिवृत्त कुणालमवलोक्योवाच—स्वविरोऽहम् । कोऽयं स्थापयित्वा राज्यमन्तःपुरमालगणमात्मानं च कुणालं सुवर्णरूप्यस्फटिकवैदूर्यमयानां पञ्चकुम्भसहस्राणि नानागन्धपूर्णानि क्षीरचन्दनकुङ्कुमकर्पूरवासिर्नैर्वाहबोधिं ज्ञापयिष्यामि, पुण्यशतसहस्राणि च बोधिप्रमुखे चार्यसंघे ददामि, मम नाम्ना धुष्यतां पञ्चवार्षिकमिति । आह च—

राज्यं समृद्धं संस्थाप्य कोश-

मन्तःपुराणि चामालगणं च सर्वम् ।

ददामि संघे गुणपात्रभूते

आत्मा कुणालं च गुणोपपन्नम् ॥ ९७ ॥

ततो राजा पिण्डोत्तराजप्रमुखे मिक्षुसंघे निर्यातयित्वा बोधिवृक्षस्य च चतुर्दिशं वारं वृद्धां सुयमेव च वारमभिष्टा चतुर्भिः कुम्भसहस्रैर्बोधिरूपनं कृतवान् । कृतमात्रे च 30 बोधिरूपने बोधिवृक्षो यथापौराणः संवृत्तः । वक्ष्यति हि—

मुनिपात्ररक्षणपटुः स्मृतिवृत्तिमतिनिश्चितः श्रुतसमुद्रः ।

विस्पष्टमधुरवचनः सुरनरमहितः सदानन्दः ॥ ६८ ॥

संबुद्धचिचकुशलः सर्वत्र विचक्षणो गुणकरण्डः ।

जिनसंस्तुतो जितरणः सुरनरमहितः सदानन्दः ॥ ६९ ॥

यावद्वाङ्मा तस्य रूपे कोटिर्दत्ता । यावदमासौरमिहितः—किमर्थमयं देव सर्वेषां
सकाशादधिकतरं पूज्यते ? राजा आह—श्रूयतामभिप्रायः—

यत्तच्छरीरं वदतां वरस्य

धर्ममनो धर्ममयं विशुद्धम् ।

तद्धारितं तेन विशोकनाम्ना

तस्माद्विशेषेण स पूजनीयः ॥ ७० ॥

धर्मप्रदीपो ज्वलति प्रजासु

क्षेत्रान्धकारान्तकरो यदथ ।

तत्तत्प्रभावात्सुगतेन्द्रसूनु-

स्तस्माद्विशेषेण स पूजनीयः ॥ ७१ ॥

यदा समुद्रं सलिलं समुद्रे

कुर्वति कश्चिन् हि गोप्यदेन ।

नायेन तद्धर्ममवेक्ष्य भावं

सूत्रान्तकोऽयं स्वविरिञ्चिषितः ॥ ७२ ॥

अथ राजा स्वविराणां स्तूपार्चनं कृत्वा स्वविरोपगुप्तस्य पादयोर्निपन्न प्रीतिम्ना

२० संवाच—

मानुष्यं सफलकृतं क्रतुशतैरिष्टेन संप्राप्यते

राज्यैश्वर्यगुणैश्चलैश्च विमवैः सारं गृहीतं परम् ।

लोकं चैत्यशतैरलंकृतमिदं श्रेताभकूटप्रभै-

रस्याद्याप्रतिमस्य शासनमिदं किं नः कृतं दुष्करम् ॥ ७३ ॥ इति ।

२५ यावद्वाङ्मा स्वविरोपगुप्तस्य प्रणामं कृत्वा प्रकान्तः ॥

यावद्वाङ्मा अशोकैव जातौः बोधौ धर्मचक्रे परिनिर्वाणे एकैकशतसहस्रं दत्तम्,

तस्य बोधौ विशेषतः प्रसादो जातः—इह भगवानुत्तरा सम्यक्संबोधिरभिसंलुङ्घेति । स

यानि विशेषयुक्तानि रत्नानि, तानि बोधिं प्रेषयति । अथ राज्ञोऽशोकस्य त्रिष्वरक्षिता नाम

अग्रमहिषी । तस्या बुद्धिरूपना—अयं राजा मया सार्धं रतिमनुभवति, विशेषयुक्तां कानि

३० च) रत्नानि बोधौ प्रेषयति । तया मातङ्गी व्याहरिता—शक्यसि त्वं बोधिं मम संपत्तौ

प्रघातितुम् ? तयामिहितम्—शक्यामि, किं तु कार्षापणान् देहीति । यावन्मातङ्गा बोधिवृक्षो

मौः परिजतः, सूत्रं च बद्धम् । यावद्बोधिवृक्षः शुक्तिगुमारब्धः । ततो राजपुरुषे रत्ने

निवेदितम्—देव, बोधिवृक्षः शुष्यत इति । आह च—

प्रीतिः परा मे विपुला ह्यवासा

नौर्यस्य वंशस्य परा विभूतिः ।

धर्मेण राज्यं मम कुर्वतो हि

जातः सुतो धर्मविवर्धनोऽस्तु ॥ १०१ ॥

तस्य धर्मविवर्धन इति नाम कृतम् । यावत् कुमारो राज्ञोऽशोकस्योपनामितः । अथ ८
राजा कुमारं निरीक्ष्य प्रीतमनाः कथयति—

O 408

सुतस्य मे नेत्रवराः सुपुण्याः

सुजातनीलोत्पलसंनिकाशाः ।

अलंकृतं शोभति यस्य वक्त्रं

संपूर्णचन्द्रप्रतिभं विभाति ॥ १०२ ॥

10

यावद्वाजा अमात्यानुवाच—दृष्टानि भवन्निः कल्पेदृशानि नयनानि ! अमात्या ऊचुः—
देव, मनुष्यभूतस्य न दृष्टानि, अपि तु देव, अस्ति हिमवति पर्वतराजे कुणालो नाम पक्षी
प्रतिवसति, तस्य सदृशानि नयनानि । आह च—

हिमेन्द्रराजे गिरिचैलशृङ्गे

प्रवालपुष्पप्रसवे जलाब्धे ।

15

कुणालनाम्नेति निवासपक्षी

नेत्राणि तेनास्य समान्यमृनि ॥ १०३ ॥

ततो राज्ञा अभिहितम्—कुणालः पक्षी आनीयतामिति । तस्योर्ध्वतो योजनं यक्षाः
शृण्वन्मूढो योजनं नागाः । ततो यक्षैस्तत्क्षणेन कुणालः पक्षी आनीतः । अथ राजा
कुणालस्य नेत्राणि सुचिरं निरीक्ष्य न किञ्चिद्विशेषं पश्यति । ततो राज्ञाभिहितम्—
कुमारस्य कुणालसदृशानि नयनानि । भवतु कुमारस्य कुणाल इति नाम । वक्ष्यति हि—

नेत्रानुरागेण स पार्श्वेन्द्रः

सुतः कुणालेति तदा बभाषे ।

ततोऽस्य नाम प्रथितं पृथिव्यां

तत्पार्यसत्त्वस्य नृपालजस्य ॥ १०४ ॥

25

विस्तरेण यावत् कुमारो महात्वं संबुद्धः । तस्य काञ्चनमाला नाम दारिका पद्मवर्णं
अग्रणीता । यावद्वाजा अशोकः कुणालेन सह कुर्कुटारामं गतः । तत्र यद्यो नाम्ना संघ-
स्वविरोर्ध्वं पटमिहः । स पश्यति—कुणालस्य नचिराक्षयनविनाशो भविष्यति । तेन राज्ञोऽ-
भिहितम्—किमर्थं कुणालः स्वकर्मणि न नियुज्यते ! ततो राज्ञा अभिहितः—कुणाल, संघ-
स्वविरो यदाह्वापयति तत्परिपालयितव्यम् । ततः कुणालः स्वविरस्य पादयोर्निपत्य कथयति—
स्वविर, किमाह्वापयसि ! स्वविर उवाच—चक्षुः कुणाल अनित्यमिति कुरु । आह—

प्रशमदमरता विमुक्तसङ्गाः

प्रवरसुताः सुगतस्य धर्मराज्ञः ।

असुरसुरनरार्चितार्थवृत्ता-

स्निह मदनुग्रहणात्समन्वयेभ्यः ॥ ७९ ॥

6

वसन्ति काशीरपुरे सुरस्ये

ये चापि धीरास्तमसावनेऽस्मिन् ।

महावने रेवतके रयेऽर्था

अनुग्रहार्थं मम तेऽम्युपेयुः ॥ ८० ॥

10

अनवतप्तहृदे निवसन्ति ये

गिरिनिदीडु सपर्वतकन्दरेषु ।

जिनसुताः खलु ध्यानरताः सदा

समुदयान्निह तेऽथ कृपाकलाः ॥ ८१ ॥

शैरीपके ये प्रवरे विमाने

वसन्ति पुत्रा वदतां वरस्य ।

15

अनुग्रहार्थं मम ते विशोका

द्यायान्नु कारुण्यनिविष्टभावाः ॥ ८२ ॥

गन्धमादनशैले च ये वसन्ति महौजसः ।

इहायान्नु कारुण्यमुत्पाद्योपनिमङ्गिताः ॥ ८३ ॥

एवमुक्ते च राजा ग्रीणि शतसहस्राणि सिङ्गुणां संनिपतितानि । तत्रैकं शतसह-
 २० न्राणामर्हतां वीक्षाणां धृष्यजनकल्याणकानां च । न कश्चिदुद्धासनमाक्रम्यते स्म । राजा
 आह—किमर्थं बृद्धासनं तत्राक्रम्यते ? तत्र यस्यो नाम्ना बृद्धः बृद्धमिहः । स उवाच—
 महाराज, बृद्धस्य तदस्सनिमिति । राजा आह—अस्ति स्वविर त्वत्सकाशादन्यो बृहत्तर इति ?
 स्वविर उवाच—अस्ति महाराज—

वदतां वरेण वञ्चिता निर्दिष्टः सिंहनादिनामग्नयः ।

D 480

25

पिण्डोलभरद्वाजस्यैतदग्रासनं नृपते ॥ ८४ ॥

अथ राजा कदम्बपुष्पवदादृष्टरोमकूपः कथयति—अस्ति कश्चिद्बुद्धदर्शी निष्ठुर्निष्ठ
 इति ? स्वविर उवाच—अस्ति महाराज पिण्डोलभरद्वाजो नामा बुद्धदर्शी तिष्ठत इति ।
 राजा कथयति—स्वविर, शक्यः सोऽस्मात्पिर्बुधमिति ? स्वविर उवाच—महाराज, इदानीं
 प्रकथयति । अयं तस्यागमनकाल इति । अथ राजा ग्रीतमना उवाच—

ततो द्रुपस्तास्य निशाम्य भार्वा
पुत्राभिधानस्य मनोरथस्य ।

ब्रह्माश्च योग्यं मनसा च बुद्ध्वा

आज्ञापयामास विधाय यात्राम् ॥ १११ ॥

अथ राजा अशोको नगरशोभां मार्गशोभां च कृत्वा जीर्णोत्तरकृपणानां च मार्गा- ८
दपनीय एकरथेऽमिरुद्ध कुमारेण सह पाटलिपुत्राभिर्गतः । अनुव्रजित्वा निवर्तमानः कुणालं
कण्ठे परिवर्ज्य नयनं निरीक्षमाणः प्रवदन्नुवाच-

धन्यानि तस्य चक्षूषि चक्षुष्मन्तश्च ते जनाः ।

सततं ये कुमारस्य द्रक्ष्यन्ति मुखपङ्कजम् ॥ ११२ ॥

यावच्चैमित्तिको ब्राह्मणः-कुमारस्य नचिराज्यनविनाशो भविष्यति । स च राजा 10
अशोकस्तास्य नयनेष्वस्यैर्मनुष्यैः । दृष्ट्वा च कथयति-

तृपात्मजस्य नयने विशुद्धे

महीपतिश्चाप्यनुरक्तमस्य ।

श्रिया विद्वदे हि सुखालुक्कले

पश्यामि नेत्रेऽथ विनश्यमाने ॥ ११३ ॥

15

इदं पुरं स्वर्गमिव प्रहृष्टं

कुमारसंदर्शनजातद्वर्षम् ।

पुरं विपचे नयने तु तस्य

भविष्यति शोकपरीतचेताः ॥ ११४ ॥

अनुपूर्वेण तक्षशिलामनुप्राप्तः । श्रुत्वा च तक्षशिलापौरा अर्धत्रिकाणि योजनानि 20
मार्गशोभां नगरशोभां च कृत्वा पूर्णकुन्मैः प्रत्युद्रताः । वक्ष्यति च-

श्रुत्वा तक्षशिलापौरो रत्नपूर्णघटादिकान् ।

गृह्णा प्रत्युज्जगामास्तु बहुमान्यो तृपात्मजम् ॥ ११५ ॥

प्रत्युद्रम्य कृताञ्जलिर्वाच-न वयं कुमारस्य विरुद्धाः, न राज्ञोऽशोकस्य, अपि तु
दुष्टालानोऽग्राह्या आग्राह्यास्माकमपमानं कुर्वन्ति । यावत्कुणालो महता संमानेन तक्षशिल्पां 25
प्रवेशितः ॥

O 409

राक्षसाशोकस्य महान् व्याविरूपणः । तस्य मुखादुद्धारो निर्गन्तुमारब्धः ।
सर्वैर्यक्षैश्चैव श्लाघ्यं प्रवर्तते । न च शक्यते चिकित्सितुम् । ततो राज्ञा अभिहितम्-
कुणालमनयत, राज्ये प्रतिष्ठापयिष्यामीति । किं ममेदं ज्ञेयं जीवितेन प्रयोजनम् ? श्रुत्वा
च तत्प्रवृत्तिरिति चिन्तयति-यदि कुणालं राज्ये प्रतिष्ठापयति, नास्ति मम जीवितम् । 30
तथा अभिहितम्-अहं ते स्वस्थं करिष्यामि । किं तु वैधानां प्रवेशः प्रतिषिध्यताम् ।
यावद्वाह्या वैधानां प्रवेशः प्रतिषिद्धः । ततस्तिष्प्यरक्षितया वैधानामभिहितम्-यदि कश्चि-

तीर्थ्या यदा भगवता कुपयप्रयाता

ऋद्धिप्रभावविधिना खलु निर्गृहीताः ।

वित्रीकृतं दशमलस्य तदा ह्युदारं

इष्टं मया तु नृप हर्षकतं प्रजानाम् ॥ ९० ॥

६ यदापि महाराज भगवता देवेषु त्रायस्त्रिंशोषु वर्षा उपविश्या मातुर्जनयिष्या धर्मं
देशयित्वा देवगणपरिभूतः साक्षादप्ये नगरेऽवतीर्णः, अहं तत्कालं तत्रैवास्मि । मया सा
देवमनुष्यसंपदा दृष्टा, उत्पलवर्णया च निर्मिता चक्रवर्तिसंपदा इति । आह च-

यदावतीर्णो वदतां वरिष्ठो

वर्षासुपित्वा खलु देवलोकैः ।

10

तत्राप्यहं संनिहितो नमूष

दृष्टो मयासौ मुनिरभ्रसत्त्वः ॥ ९१ ॥

। 408

यदा महाराज सुमागधया अनाद्यपिण्डदुहित्र्या उपनिमग्नितः पञ्चमिहच्छतैः
सार्धं ऋद्ध्या पुण्ड्रवर्धनं गतः, तदाहं ऋद्ध्या पर्वतशैलं ग्रहाम् गगनतलमाक्रम्य पुण्ड्रवर्धनं
गतः । तन्निमित्तं च मे भगवता आह्लाक्षिता-न तावत् ते परिनिर्वातव्यं यावद्दमौ नान्तर्हित
15 इति । आह च-

यदा जगामर्द्धबलेन नायकः

सुमागधयोपनिमग्नितो गुरुः ।

। 4

तदा गृहीत्वार्द्धबलेन शैलं

जगाम तूर्णं खलु पुण्ड्रवर्धनम् ॥ ९२ ॥

30

आह्ला तदा शक्यकुलोदितेन

दत्ता च मे कारुणिकेन तेन ।

तावन् ते निर्हृतिरस्युपेया

अन्तर्हितो यावदयं न धर्मः ॥ ९३ ॥

यदापि महाराज त्वया पूर्वं बालमावाह्यगवतो राजगृहं पिण्डाय प्रविष्टस्य सुकुं
25 दास्यामीति पांशुच्छर्दिर्भवतः पात्रे प्रक्षिप्तः, रात्रगुप्तेन चासुप्नोदितस्य, त्वं च भगवता
निर्दिष्टः-अयं दारको धर्मशतपरिनिर्हृतस्य मम पाटलिपुत्रे नगरे अशोको नाम राजा मन्विष्यति
अतुर्मर्गचक्रवर्ती धार्मिको धर्मराजा, यो मे शरीरधातुकं वैस्वारिकां करिष्यति, चतुरशीति-
धर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापयिष्यति, अहं तत्कालं तत्रैवासीत् । आह च-

यदा पांशुच्छर्दिस्तत्त्वया बुद्धस्य राजने ।

बालमावाह्यं प्रसादित्वा तत्रैवाहं तदामभवम् ॥ ९४ ॥

30

श्रुत्वा च राजा अशोकस्वरितमुत्पायासनात् कृताञ्जलिश्चतुर्दिशं देवतां याचयितु-
मारब्धः । आह च—

या देवता शास्तुरग्निप्रसन्ना
धर्मे च संधि च गणप्रधाने ।

ये चापि लोके ऋषयो वरिष्ठा

5

रक्षन्तु तेऽस्मत्तनयं कुणालम् ॥ ११८ ॥

स च लेखोऽनुपूर्वेण तक्षशिलासुपनीतः । अथ तक्षशिलाः पौरजानपदा लेखदर्शनात्
कुणालस्य गुणविस्तरतुष्ट्या नोत्सहन्ते तदग्रियं निवेदितुम् । चिरं विचारयित्वा राजा
दृष्टशीलः स्वपुत्रस्य न मर्षयति, प्रागेवास्माकं मर्षयति । आह च—

C 411

मुनिवृत्तस्य शान्तस्य सर्वभूतहितैषिणः ।

10

यस्य द्वेषः कुमारस्य कत्यान्यस्य भविष्यति ॥ ११९ ॥

तैर्यावकुणालस्य निवेदितम्, लेखश्चोपनीतः । ततः कुणालो वाचयित्वा कथयति—
विश्रब्धं यथात्मप्रयोजनं क्रियतामिति । यावच्चण्डाला उपनीताः—कुणालस्य नयनमुत्पाट-
यथेति । ते च कृताञ्जलिपुटा ऊचुः—नोत्साहयामः । कुतः ?

यो हि चन्द्रमसः कान्तिं मोहादभ्युद्धरेन्नरः ।

15

स चन्द्रसदृशाद्वक्त्राच्च न नेत्रे समुद्धरेत् ॥ १२० ॥

ततः कुमारेण मकुटं दत्तम् । अनया दक्षिणोत्पाटयथेति । तस्य तु कर्मणोऽन्यस्य
विपत्तयम् । पुरुषो हि विकृतरूपोऽष्टादशभिर्द्विर्वर्णिकैः समन्वागतोऽभ्यागतः । स कथयति—
अहमुत्पाटयिष्यामीति । यावकुणालस्य समीपं नीतः । तस्मिंश्च समये कुणालस्य स्वविराणां
वचनमासुखीभूतम् । स तद्वचनमनुस्मृत्योवाच—

20

इमां विपत्तिं विज्ञाय तैरुक्तं तत्त्ववादिभिः ।

पश्यानिष्कमिदं सर्वं नास्ति कश्चिद् भुवे स्थितः ॥ १२१ ॥

कल्याणमित्रास्ते महां सुखकामा हितैषिणः ।

यैरयं देशितो धर्मो वीतकेशैर्महात्मभिः ॥ १२२ ॥

अनिलतां संपरिपश्यतो मे

25

गुरूपदेशान्मनसि प्रकुर्वतः ।

उत्पाटनेऽहं न विभेमि सौम्य

नेत्रद्वयस्यास्थिरतां हि पश्ये ॥ १२३ ॥

उत्पाटे वा न वा नेत्रे यथा वा मन्यते नृपः ।

गृहीतसारं चक्षुर्मे ह्यनित्यादिमिराश्रयैः ॥ १२४ ॥

30

ततः कुणालस्तं पुरुषमुवाच—तेन हि भोः पुरुष, एकं तावन्नयनमुत्पाट्य मम हस्तेऽ-
नुप्रयच्छ । यावत् स पुरुषः कुणालस्य नयनमुत्पाटयितुं प्रवृत्तः । ततोऽनेकानि प्राणिशत-
सहस्राणि विजोह्वमारब्धानि—कष्टं भोः ।

C 412

कृतमाने नृपतिना बोधिक्षपनमुत्तमम् ।

बोधिवृक्षस्तदा जातो हरिष्यल्लवकोमलः ॥ ९८ ॥

दृष्ट्वा हरितपत्राढ्यं पल्लवाङ्कुरकोमलम् ।

राजा हर्षं परं जगाम सामाख्यगणनैगमः ॥ ९९ ॥

- ८ अथ राजा बोधिक्षपनं कृत्वा भिक्षुसंघं परिवेष्टुमारब्धः । तत्र यशो नाम्ना स्वविरः । तेनाभिहितम्—महाराज, महानयं परमदक्षिणीय आर्यसंघः संनिपतितः, तथा ते परिवेष्टव्यं यथा ते क्षतिर्न स्यादिति । ततो राजा स्वहस्तेन परिवेषणं यावन्नवकान्तं गतः । तत्र द्वौ ग्रामणेरौ संरक्षणीयं धर्मं समादाय वर्ततः । एकेनापि सत्त्वो दत्ताः, द्वितीयेनापि सत्त्वः । एकेन खाद्यकाः, द्वितीयेनापि खाद्यका एव । एकेन मोदकाः, द्वितीयेनापि मोदकाः । तौ
- १० दृष्ट्वा राजा हसितः । इयौ ग्रामणेरौ बालक्रीडया क्रीडतः । यावद्वाक्त्रा भिक्षुसंघं परिवेष्य दृष्ट्वा न्तमारुढः । स्वविवरेण चातुयुक्तः—मा देवेन कुत्रचिदप्रसादमुत्पादित इति । राजा आह—न इति । अपि तु अस्ति द्वौ ग्रामणेरौ बालक्रीडया क्रीडतः, यथा बालदरकाः पांशागारैः क्रीडन्ति, एवं तौ ग्रामणेरौ सत्तुकीडया क्रीडतः, खाद्यक्रीडया क्रीडतः । स्वविर उवाच—अलं महाराज, उयौ हि तौ उभयतोभागविमुक्तौ अर्हन्तौ । श्रुत्वा च राजः
- १५ प्रीतिमनसो बुद्धिरूपज्ञा—तौ ग्रामणेरौ आगम्य भिक्षुसंघं पटेनाच्छादयिष्यामि । ततश्चौ ग्रामणेरौ राज्ञोऽभिप्रायमवगम्य भूयोऽन्येऽस्माभिः खरगुणा उद्गातव्यतन्व्या इति, तयोरेकेन कटाहका उपस्थापिता, द्वितीयेन रङ्गः समुदानीतः । राजा दृष्टौ ग्रामणेरकौ । किमिदमाश्वयः तयोरभिहितम्—देवोऽस्माकमवगम्य भिक्षुसंघं पटेनाच्छादयितुकामः । ताव् पटान् रक्षयिष्यामः । श्रुत्वा च राज्ञो बुद्धिरूपज्ञा—मया केवलं चिन्तितम्, न तु वाग्निधारिता । पर-
- २० चित्तवादै एतौ महात्मानौ । ततः सर्वशरीरेण पादयोर्निपत्य कृताङ्गलिखवाच-

मौर्यः समृद्धः सन्नः सपौरः

सुलब्धलाभार्थमुयययः ।

यस्येदृशः साधुजने प्रसादः

काले तयोत्साहि कृतं च दानम् ॥ १०० ॥

- २५ यावद्वाक्त्रा अभिहितम्—शुष्माकमगम्य त्रिचीवरेण भिक्षुसंघमाच्छादयिष्यामीति । ततो राजा अशोकः पञ्चवार्षिके पर्यवसिते सर्वभिक्षुन् त्रिचीवरेणाच्छाद्य चत्वारि शतसहस्रानि संघस्याच्छादनं दत्त्वा पृथिवीमन्तःपुरममाख्यगणमात्मानं च कुणालं च निष्क्रीतवायु । भूयसा भगवच्छासने अद्वा प्रतिलब्ध्वा चतुरशीतिधर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापितमिति ॥

- यस्मिन्नेव दिवसे राजा अशोकैव चतुरशीतिधर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापितम्, तस्मिन्नेव दिवसे राज्ञोऽशोकस्य पद्मावती नाम्ना देवी प्रसूता । पुत्रो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रसादिकः । नयनानि चास्य परमशोभनानि । यावद्वाक्त्रोऽशोकस्य निवेदितम्—देव, दिव्या बुद्धिः । देवस्य पुत्रो जातः । श्रुत्वा राजा आत्तमनाः कथयति—

नेत्राणि कान्तानि मनोहराणि
ये मां निरीक्षन्त्यनन्ति मुष्टिम् ।

ते मे विपन्ना ह्यनिरीक्षणीया-

स्सजन्ति मे प्राणसमाः शरीरम् ॥ १३३ ॥

ततः कुणालो भार्यामनुनयन्नुवाच-अलं रुदितेन । नार्हसि शोकमाश्रयितुम् । ८
स्वयं कृतानामिह कर्मणां फलमुपस्थितम् । आह च-

कर्मात्मकं लोकमिदं विदित्वा

दुःखात्मकं चापि जन् हि मत्वा ।

मत्वा च लोकं प्रियविप्रयोगे

कर्तुं प्रिये नार्हसि बाष्पमोक्षम् ॥ १३४ ॥

ततः कुणालो भार्याया सह तक्षशिलाया निष्कासितः । स गर्भादानमुपादाय
परमसुकुमारशरीरः । न किञ्चिदुत्सहते कर्म कर्तुम् । केवलं वीणां वादयति, गायति
च । ततो मैत्र्यं लभते । कुणालः पत्न्या सह युक्ते । ततः काञ्चनमाला येन मार्गेण
पाटलिपुत्रादानीता, तमेव मार्गमनुसरन्ती भर्तृद्वितीया पाटलिपुत्रं गता । यावदशोकस्य
गृहमारब्धा प्रवेष्टुम् । द्वारपालेन च निवारितौ । यावद्राक्षोऽशोकस्य यानशालायामवस्थितौ । १८
ततः कुणालो राज्याः प्रत्यूषसमये वीणां वादयितुमारब्धः । यथा नयनान्धुत्पाटितानि, सख्य-
दर्शनं च कृतम्, तदनुसृतं हितं च गीतं प्रारब्धम् । आह च-

चक्षुरादीनि यः प्राज्ञः पश्यन्नायतनानि च ।

ज्ञानदीपेन शुद्धेन स संसाराद्धिमुच्यते ॥ १३५ ॥

यदि तव भवदुःखपीडिता

भवति दोषविनिश्चिता मतिः ।

सुखमिह च यदीच्छसि ध्रुवं

त्वरितमिहायतनानि संस्रजस्व ॥ १३६ ॥

तस्य गीतशब्दो राज्ञा अशोकेन श्रुतः । श्रुत्वा च राजा प्रीतमना उवाच-

गीतं कुणालेन मयि प्रसक्तं

वीणास्वरं चैव श्रुतिश्चिरेण ।

अभ्यागतोऽपीह गृहं नु कंचि-

न चेच्छति ब्रह्ममयं कुमारः ॥ १३७ ॥

अथ राजा अशोकोऽन्यतमपुरुषमाहूयोवाच-पुरुष, लक्ष्यते-

न खल्वेष किं गीतस्य कुणालसदृशो ज्ञानिः ।

कर्मण्यधैर्यतां चैव सूचयन्निव लक्ष्यते ॥ १३८ ॥

तदनेनास्मि शब्देन धैर्यादाकम्पितो भृशम् ।

कलमस्येव नष्टस्य प्रनष्टकलमः करी ॥ १३९ ॥

चक्षुः कुमार सततं परीक्ष्यं

चलामर्कं दुःखसहस्रयुक्तम् ।

यत्रासुरका बहवः पृथग्जनाः

कुर्वन्ति कर्माण्यहितावहानि ॥ १०५ ॥

15 स च तथा अम्यासं करोति मनसिकारप्रयुक्तः । एकाभिरामः प्रशमारामश्च संवृत्तः ।
स राजकुले विविक्ते स्थानेऽवस्थितश्चक्षुरादीन्यायतनान्यनिव्यादिमिराकारैः परीक्षते । तिष्य-
रक्षिता च नाम्ना अशोकस्याग्रमहिषी तं प्रदेशमभिगता । सा तं कुणालमेकाकिनं दृष्ट्वा
नयनानुरागेण गात्रेषु परिष्वज्य कथयति—

दृष्ट्वा तवेदं नयनाभिरामं

16 श्रीमद्वपुर्नैत्रयुगं च कान्तम् ।

दंदद्वते मे हृदयं समन्ता-

- दावाग्निना प्रज्वलतेव कक्षम् ॥ १०६ ॥

श्रुत्वा कुणाल उमाम्यां पाणिभ्या कर्णौ पिधाय कथयति—

वाक्यं न युक्तं तव वक्तुमेतत्

18 सूतोः पुरस्ताज्जननी ममासि ।

अधर्मरागं परिवर्जयस्व

अपायमार्गस्य हि एष हेतुः ॥ १०७ ॥

ततस्तिष्यरक्षिता तत्कालमलममाना क्रुद्धा कथयति—

अभिकामामभिगतां यत्त्वं नेच्छसि मामिह ।

20 नचिरादेव दुर्बुद्धे सर्वथा न भविष्यसि ॥ १०८ ॥

कुणाल उवाच—

मम भवतु मरणं मा तु स्थितस्य धर्मे विद्युद्धमावस्य ।

न तु जीवितेन कार्यं सज्जनधिकृतेन मम ॥ १०९ ॥

स्वर्गस्य धर्मलोपो यतो भवति जीवितेन किं तेन ।

25 मम मरणहेतुना वै क्षुब्धपरिमृतेन धिक्कृतेन ॥ ११० ॥

यावत् तिष्यरक्षिता कुणालस्य छिद्रान्वेषिणी अवस्थिता । रात्रोऽशोकस्योत्तरापथे तक्ष-
शिला नगरं विरुद्धम् । श्रुत्वा च राजा स्वयमेवाभिप्रस्थितः । ततोऽमात्रैरभिहितः—देव,
कुमारः प्रेष्यताम् । स संनामयिष्यति । अथ राजा कुणालमाह्वय कथयति— वत्स कुणाल,
गमिष्यसि तक्षशिलानगरं संनामयितुम् । कुणाल उवाच—परं देव गमिष्यामि ।

तदस्य नेत्रे निघनं गते ते
पुत्रं कुणालेति कथं च वक्ष्ये ॥ १४६ ॥

आह च—

कथय कथय साधु पुत्र ताव-
द्वदनमिदं तव चारुनेत्रम् ।

5

गगनमिव विपन्नचन्द्रतार-
व्यपगतशोममनीक्षकं कृतं ते ॥ १४७ ॥

अकरुणद्वयेन तेन तात

O 416

मुनिसदृशस्य न साधु साधुबुद्धेः ।

नरवरनयनेष्वैवैरं

10

प्रकृतमिदं मम मूरि शोकमूलम् ॥ १४८ ॥

वद सुवदन क्षिप्रमेतदर्थं

ब्रजति शरीरमिदं पुरा विनाशम् ।

तव नयनविनाशशोकदग्धं

वनमिव नागविमुक्तवज्रदग्धम् ॥ १४९ ॥

15

ततः कुणालः पितरं प्रणिपत्योवाच—

राजनतीतं खलु नैव शोष्यं

किं न श्रुतं ते मुनिवाक्यमेतत् ।

यत्कर्ममिदंऽपि जिना न मुक्ताः

प्रत्येकबुद्धाः सुदृढैस्तथैव ॥ १५० ॥

20

लब्धाः फलस्थाश्च पृथग्जनाश्च

कृतानि कामान्यश्नुमानि देहिनाम् ।

स्वयंकृतानामिह कर्मणां फलं

कथं तु वक्ष्यामि पौरिदं कृतम् ॥ १५१ ॥

अहमेव महाराज कृतापराधश्च सापराधश्च ।

25

विनिवर्तयामि योऽहं विनयामि विपत्तिजननानि ॥ १५२ ॥

न शस्त्रवज्राग्निविषाणि पन्नगाः

कुर्वन्ति पीडां नमसोऽविकारिणः ।

शरीरलक्षणेन धृतेन पार्थिव

पतन्ति दुःखान्यश्विबानि देहिनाम् ॥ १५३ ॥

30

अथ राजा शोकाग्निना संतापितद्वय उवाच—

केलोकृतानि नयनानि सुतस्य मह्यं

को जीवितं सुमधुरं व्यजितुं व्यवस्तः ।

दीदृशेन व्याधिना स्पृष्टः स्त्री वा पुरुषो वा आगच्छति, मम दर्शयितव्यः । अन्यतमश्चाभीर-
स्तादृशेनैव व्याधिना स्पृष्टः । तस्य पत्न्या वैधाय व्याधिर्निवेदितः । वैधेनाभिहितम्—स
एवागच्छतु आतुरः । व्याधिं दृष्ट्वा मैषज्यमुपदेक्ष्यामि । यावदाभीरो वैषसकाशमभिगतः ।
वैधेन च तिष्यरक्षितायाः समीपमुपनीतः । ततस्तिष्यरक्षितया प्रतिगृहे प्रदेशे जीविताद्
व्यपरोपितः । जीविताद् व्यपरोप्य कुक्षिं पाटयित्वा पश्यति च तस्य पक्षाशयस्थाने अङ्गत्वा
कृमिर्महान् प्रादुर्भूतः । स यद्युर्ध्वं गच्छति तेनाशुचीनि प्रघरति, अथाधो गच्छति, अधः
प्रघरति । यावत् तत्र मरिचान् पेषयित्वा दत्तं न च क्षियते । एवं पिप्पली शृङ्गेरं च ।
विस्तरेण यावत् पलाण्डुर्दत्तः । स्पृष्टश्च मृत उच्चारमार्गेण निर्गतः । एतच्च प्रकरणं तथा
राज्ञे निवेदितम्—देव, पलाण्डुं परिमुकुक्ष्व, स्वास्थ्यं भविष्यति । राजा आह—देवि, अहं
10 क्षत्रियः । कथं पलाण्डुं परिमक्ष्यामि ? देव्युवाच—देव, परिमोक्तव्यं जीवितस्यार्थं, मैषज्य-
मेतत् । राज्ञा परिमुक्तम् । स च कृमिर्मृत उच्चारमार्गेण निर्गतः । खस्यीभूतश्च राजा ।
तेन परितुष्टेन तिष्यरक्षिता वरेण प्रवारिता—किं ते वरं प्रयच्छामि ? तथा अभिहितम्—
सप्ताहं मम देवो राज्यं प्रयच्छतु । राजा आह—अहं को भविष्यामि ? देव्युवाच—सप्ताह-
स्यास्वयादेव एव राजा भविष्यति । यावद्राज्ञा तिष्यरक्षितायाः सप्ताहं राज्यं दत्तम् । तस्या
O 410 15 बुद्धिरुत्पन्ना—इदानीं मया अस्य कुणालस्य वैरं निर्यातितव्यम् । तथा कपटलेखो लिखित-
स्तक्षशिलकानां पौराणान्—कुणालस्य नयनं विनाशयितव्यमिति । आह च—

राजा ह्यशोको बलवान् प्रचण्ड

आज्ञापयत्तक्षशिलाजनं हि ।

उद्धत्यतां लोचनमस्य शत्रो-

मैर्यस्य वंशस्य कलङ्क एयः ॥ ११६ ॥

20

राज्ञोऽशोकस्य यत्र कार्यमाशु परिप्राप्यं भवति, दन्तमुद्रया मुद्रयति । यावत् तिष्य-
रक्षिता शयितस्य राज्ञस्त्वं लेखं दन्तमुद्रया मुद्रयिष्यामीति राज्ञः सकाशमभिगता । राजा च
भीतः प्रतिबुद्धः । देवी कथयति—किमिदमिति ? राजा कथयति—देवि, खमं मेऽशोमनं
दृष्टम् । पश्यामि द्वौ गृध्रौ कुणालस्य नयनमुत्पाटयितुमिच्छतः । देवी कथयति—स्वास्थ्यं
25 कुमारस्येति । एवं हिरपि राजा भीतः प्रतिबुद्धः कथयति—देवि, खमो मे न शोभनो दृष्ट
इति । तिष्यरक्षिता कथयति—कीदृशः खम इति । राजा आह—पश्यामि कुणालम्—दीर्घक-
नक्षत्रमशुः पुरं प्रविष्टः । देव्याह—स्वास्थ्यं कुमारस्येति । यावत् तिष्यरक्षितया राज्ञः शयितस्य
स लेखो दन्तमुद्रया मुद्रयित्वा तक्षशिलां प्रेषितः । यावद्राज्ञा शयितेन खमे दृष्टं दन्ता
विशीर्णाः । ततो राजा तस्या एव रात्रेरखये नैमित्तिकानाह्वय कथयति—कीदृश एषा
30 खमानां विपाक इति ? नैमित्तिकाः कथयन्ति—देव, य ईदृशखमानि पश्यति । आह च—

दन्ता यस्य विशीर्यन्ते खमान्ते प्रपतन्ति च ।

चक्षुर्मदं च पुत्रस्य पुत्रनाशं च पश्यति ॥ ११७ ॥

मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारमायुष्मन्तं स्वविरोपगुप्तं पृच्छन्ति—किं कुणालेन कर्म कृतं यस्य कर्मणो विपाकेन नयनान्युत्पादितानि ? स्वविर उवाच—तेन ह्यायुष्मन्तः श्रूयताम्—

भूतपूर्वमतीतेऽध्वनि वाराणस्यामन्यतमो लुम्बकः । स हिमवन्तं गत्वा मृगान् प्रघातयति । सोऽपरेण समयेन हिमवन्तं गतः । तत्र पाशनिपतितान्येकस्यां गुह्यायां ८ प्रविष्टान्यासादितानि । तेन वायुरया सर्वे गृहीताः । तस्य बुद्धिरुत्पन्ना—यदि प्रघातयिष्यामि, मांसः क्लेदमुपयास्यति । तेन पञ्चानां मृगशतानां नयनान्युत्पादितानि ॥

किं मन्यच्चमायुष्मन्तः ? योऽसौ लुम्बकः, स एष कुणालः । यत्तत्रानेन बहूनां मृगशतानां नयनान्युत्पादितानि, तस्य कर्मणो विपाकेन बहूनि वर्षशतसहस्राणि नरकेषु दुःखमनुभूय ततः कर्मावशेषेण पञ्च जन्मशतानि तस्य नयनान्युत्पादितानि ॥ १०

किं कर्म कृतं यस्य कर्मणो विपाकेनोत्ते कुले उपपन्नः, प्रासादिकश्च संवृत्तः, संस्यदर्शनं च कृतम् ?

तेन ह्यायुष्मन्तः श्रूयताम्—भूतपूर्वमतीतेऽध्वनि चत्वारिंशद्वर्षसहस्रायुपि प्रजायां क्रकुच्छन्दो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि । यदा क्रकुच्छन्दः सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा निरुपविशेषे निर्वाणघातौ परिनिर्हृतः, तस्य अशोकेन राज्ञा चत्वरत्नमयं स्तूपं १६ कारितम् । यदा राजा अशोकः कालगतः, अश्राद्धो राजा राज्यं प्रतिष्ठितः । तानि रत्नान्यदत्तादयिकैर्हृतानि । पाञ्चकाष्ठं चावशिष्टम् । अत्र जनकायो गत्वा विशीर्णं दृष्ट्वा शोचितुमारब्धः । तस्मिन् समयेऽन्यतमश्च श्रेष्ठिपुत्रः । तेनोक्तः—किमर्थं रुषत इति ? तैरभिहितम्—क्रकुच्छन्दस्य सम्यक्संबुद्धस्य स्तूपं चत्वरत्नमयमासीत्, स इदानीं विशीर्ण इति । ततस्तेन च तत्र क्रकुच्छन्दस्य सम्यक्संबुद्धस्य कायप्रमाणिका प्रतिमा बभूव २० विशीर्णा, सा अभिसंस्कृता, सम्यक्संनिधानं च कृतम्—यादृशः क्रकुच्छन्दः शास्त्रा, ईदृशमेव शास्त्रारामारगयेयं मा विरागयेयमिति ॥

किं मन्यच्चमायुष्मन्तः ? योऽसौ श्रेष्ठिपुत्रः, स एष कुणालः । यत्रानेन क्रकुच्छन्दस्य स्तूपमभिसंस्कृतम्, तस्य कर्मणो विपाकेनोत्ते कुले उपपन्नः । यद्यतिमा अभिसंस्कृता, तेन कर्मणो विपाकेन कुणालः प्रासादिकः संवृत्तः । यत् प्रणिधानं कृतम्, तस्य कर्मणो २५ विपाकेन कुणालेन शान्त्यमुनिः सम्यक्संबुद्धस्यादृश एव शास्त्रा समारागितो न विरागितः, संस्यदर्शनं च कृतम् ॥

इति श्रीदिग्वावदाने कुणालवदानं सप्तविंशतिमं समाप्तम् ॥

एषा हि निर्मला ज्योत्स्ना गगनात्पतते शशी ।

पुण्डरीकवनाच्चापि श्रीमन्नुत्पाद्यतेऽनुजम् ॥ १२५ ॥

तेषु प्राणिशतसहस्रेषु रुदत्सु कुणालस्यैव नयनमुत्पाद्य हस्ते दत्तम् । ततः कुणाल-
स्तज्जयनं गृह्योवाच—

रूपाणि कल्माष निरीक्षसे त्वं

यथापुरा प्राकृत मांसपिण्ड ।

ते वञ्चितास्ते च विगर्हणीया

आलेति ये त्वामबुधाः श्रयन्ते ॥ १२६ ॥

सामग्रजं बुद्धदर्सनिकारं

सुदुर्लभं निर्विषमस्वतन्त्रम् ।

एवं प्रवीक्षन्ति सदाप्रमत्ता

ये त्वां न ते दुःखमनुप्रयान्ति ॥ १२७ ॥

एवमनुविचिन्तयता तेन सर्वभावेष्चनित्यताम् ।

स्रोतापचित्फलं प्राप्तं जनकायस्य पश्यतः ॥ १२८ ॥

ततः कुणालो दृष्टसत्यस्त पुरुषसुवाच—इदानीं द्वितीयं विब्रम्भं नयनमुत्पाद्य हस्ते
दत्त । अथ कुणालो मांसचक्षुष्युद्धूते ब्रह्माचक्षुषि च विशुद्धे कथयति—

उद्धृतं मांसचक्षुर्मे यद्यप्येतत्सुदुर्लभम् ।

ब्रह्माचक्षुर्विशुद्धं मे प्रतिलब्धमनिन्दितम् ॥ १२९ ॥

परित्यक्तोऽहं नृपतिना यद्यहं पुत्रसंज्ञया ।

वर्मराजस्य पुत्रत्वमुपेतोऽस्मि महात्मनः ॥ १३० ॥

ऐश्वर्याद्यद्यहं अष्टः शोकदुःखनिबन्धनात् ।

धर्मैश्वर्यमवाप्तं मे दुःखशोकविनाशनम् ॥ १३१ ॥

यावत्कुणालेन श्रुतम्—नायं तातस्याशोकस्य कर्म, अपि तु तिथ्यरक्षिताया अयं
प्रयोग इति । श्रुत्वा च कुणालः कथयति—

चिरं सुखं चैव सा तिथ्यनास्ती

आयुर्वर्लं पाल्यते च देवी ।

संप्रोषितोऽयं हि यया प्रयोगो

यस्यानुभावेन कृतः स्वकार्यः ॥ १३२ ॥

ततः काञ्चनमात्म्या श्रुतम्—कुणालस्य नयनान्युत्पादितानीति । श्रुत्वा च यद्वर्तमा
३० कुणालसमीपमुपसंक्रम्य पर्वदभवाद्वा कुणालमुद्धृतवयनं रुचिरावसिक्तमात्रं दृष्ट्वा यद्विज्ञा
मूयै पतिता । यावज्जल्मेकं कृत्वोवापिता । ततः कर्षन्निदं संक्रामुपलभ्य सखरं-
प्ररुदन्युवाच—

यावद्दीतशोक उच्यते—सशस्त्रैर्वध्यघातैरस्माभिः परिबृतोऽसीति । ततोऽभावाद्वा राज्ञः पादयो-
र्निपलोवान्—देव, मर्षय वीतशोकम् । देवस्यैव भ्राता । ततो राज्ञा अभिहितम्—सप्ताहमस्य
मर्षयामि । भ्राता चैवः । मम भ्रातुः स्नेहादस्य सप्ताहं राज्यं प्रयच्छामि । यावत् त्वय्यशतानि
संप्रवादितानि, जयशब्दैश्चानन्दितम्, प्राणिशतसहस्रैश्चाङ्गलिः कृतः, क्षीरतैश्च परिबृतः ।
वध्यघातकाश्च द्वारि तिष्ठन्ति । दिवसे गते वीतशोकस्याग्रतः स्थित्वा आरोचयन्ति—निर्गतं
वीतशोक एकं दिवसम् । षडहान्यवशिष्टानि । एवं द्वितीये दिवसे । विस्तरेण यावत्सप्ताह-
दिवसे वीतशोको राजालंकारविभूषितो राजोऽशोकस्य समीपमुपनीतः । ततो राज्ञा अशोके-
नाभिहितम्—वीतशोक, कश्चित्सुगीतं सुतुल्यं सुवादितमिति ? वीतशोक उवाच—न मे दृष्टं
वा स्फुटं वेति । आह च—

येन श्रुतं मवेहीतं तुल्यं चापि निरीक्षितम् ।

10

रसास्वादादिता येन स भूयाच्चव निर्णयम् ॥ २ ॥

राजा आह—वीतशोक, इदं मया राज्यं सप्ताहं तव दत्तम्, त्वय्यशतानि संप्रवादि-
तानि, जयशब्दैश्चानन्दितम्, अङ्गलिशतानि प्रगृहीतानि, क्षीरतैश्च परिचीर्णः । कथं त्वं
कथयसि—नैव मे दृष्टं न श्रुतमिति ? वीतशोक उवाच—

न मे दृष्टं तुल्यं न च नृप श्रुतो गीतनिनदो

15

न मे गन्धा प्राप्ता न खलु रसा येऽथ विदिताः ।

न मे स्पृष्टः स्पर्शः कनकमणिहाराङ्गजनितः

समूहो नारीणां मरणपरिवन्धेन मनसा ॥ ३ ॥

क्षियो नृत्तं गीतं भवनशयनान्यासनविधि-

र्षयो रूपं लक्ष्मीर्विद्वदिविधरत्ना च वसुधा ।

20

निरानन्दा शून्या मम नृप वरशय्या गतसुखा

स्थितान् दृष्ट्वा द्वारे वधकपुरुषाजील्वसमान् ॥ ४ ॥

श्रुत्वा घण्टारवं घोरं नीलाम्बरधरस्य हि ।

C 422

भयं मे मरणाज्जातं पार्थिवेन्द्र सुदारुणम् ॥ ५ ॥

मृत्युशक्त्यपरीतोऽहं नाश्रीषीद्गीतमुत्तमम् ।

25

नाद्राक्षं नृपते नृत्तं न च भोक्तुं मनःस्पृहा ॥ ६ ॥

मृत्युज्वरगृहीतस्य न मे स्वप्नोऽपि विद्यते ।

कुत्सा मे रजनी याता मृत्युमेवासुचिन्तयन् ॥ ७ ॥

राजा आह—वीतशोक, मा तावत् तवैकजन्मिकस्य मरणमयाच्चव राजश्रियं प्राप्य
हर्षो नोत्पन्नः । किं पुनर्मिक्षवो जन्मशतमरणमयगीताः सर्वाण्युपपत्त्यात्यतनानि दुःखा- 30
न्यनुसृतानि पश्यन्ति । नरको तावच्छरीरसंतापकृतमग्निदाहदुःखं च, तिर्यक्षु अन्योन्य-
मक्षणपरित्रासदुःखम्, प्रेतेशु क्षुत्तर्षदुःखम्, पर्येष्टिसमुदाचारदुःखं मनुष्येषु, प्यवन-
वि ३५

गच्छ, कुणालमानयस्तेति । यावत् पुरुषो यानशालां गतः । पश्यति कुणालमुद्धत-
नयनं वातातपपरिदग्धगात्रम् । अप्रत्यभिज्ञाय च राजानमशोकमभिगम्योवाच—देव, न शेष
कुणालः । अन्वक् एष वनीपकः पत्न्या सह देवस्य यानशालायामवस्थितः । श्रुत्वा च
राजा संविग्रश्चित्तपामास—यथा मया सप्रामन्यशोभनानि दृष्टानि, नियतं कुणालस्य नयनानि
५ विनष्टानि भविष्यन्ति । आह च—

सप्रामन्तरे निमिच्चानि यथा दृष्टानि मे पुरा ।

निःसंशयं कुणालस्य नेत्रे वै निघनं गते ॥ १४० ॥

ततो राजा प्ररुदन्नुवाच—

शीघ्रमानीयतामेष मत्समीपं वनीपकः ।

10 न हि मे शाम्यते चेतः सुतन्पसनचिन्तया ॥ १४१ ॥

यावत् पुरुषो यानशालां गत्वा कुणालमुवाच—कस्य त्वं पुत्रः, किं च नाम !

कुणालः प्राह—

अशोको नाम राजासौ मौर्याणां कुलवर्धनः ।

। 415

कृष्णेयं पृथिवी यस्य वशे वर्तति किंकर ॥ १४२ ॥

15

तस्य राक्षस्त्वहं पुत्रः कुणाल इति विश्रुतः ।

धार्मिकस्य तु पुत्रोऽहं बुद्धस्यादिस्त्वान्धवः ॥ १४३ ॥

ततः कुणालः पत्न्या सह राज्ञोऽशोकस्य समीपमानीतः । अप राजा अशोकः
[पश्यति] कुणालमुद्धतनयनं वातातपपरिदग्धगात्रं रथ्याचोलकसंघातप्रलवरेण वाससा लब्धा-
लक्ष्यप्रच्छादितकौपीनम् । स तमप्रत्यभिज्ञाय आकृतिमात्रकं दृष्ट्वा राजा कथयति—त्वं कुणाल
20 इति ! कुणालः प्राह—एवं देव, कुणालोऽस्मीति । श्रुत्वा मूर्च्छितो भूमौ पतितः । वक्ष्यति हि—

ततः कुणालस्य मुखं निरीक्ष्य

नेत्रोद्धतं शोकपरीतचेताः ।

राजा ह्यशोकः पतितो घरण्यां

हा पुत्रशोकेन हि दहमानः ॥ १४४ ॥

25 यावज्जलपरिवेकं कृत्वा राजानमुत्थापयित्वा आसने निषादितः । अप राजा कथंचिद्
संज्ञासुपलभ्य कुणालमुत्सङ्गे स्थापयामास । वक्ष्यति हि—

ततो मुहूर्तं नृप आबसित्वा

कण्ठे परिष्वज्य रसाश्रुकण्ठः ।

मुहः कुणालस्य मुखं प्रपृज्य

बहूनि राजा विललाप तत्र ॥ १४५ ॥

30

नेत्रे कुणालप्रतिमे विलोक्य

सुतं कुणालेति, पुरा वभाषे ।

उद्भ्रान्तोऽस्मि निरकुशो गज इव व्यावर्तितो विभ्रमात्

त्वद्बुद्धिप्रमत्ताङ्गुशेन विधिवद्बुद्धोपदेशैरहम् ।

एकं त्वमर्हसि मे वरं प्रदर्शितुं त्वं पार्थिवानां पते

लोकोलोकवरस्य शासनवरे लिङ्गं श्रुमं धारयेत् ॥ १३ ॥

श्रुत्वा च राजा साश्रुकण्ठो वीतशोकं कण्ठे परिष्वज्योवाच—वीतशोक, अलमनेन-^५ ० 424
व्यवसायेन । प्रत्रय्या खलु वैवर्णिकाम्युपगतावासः, पांशुकूलं प्रावरणं परिजनोज्झितम्,
आहारो मैक्ष्यं परकुले, शयनासनं वृक्षमूले वृणसंस्तरः, पर्णसंस्तरः, व्याबाधे खल्वपि
मैषज्यमसुखं भूतिमूत्रं च भोजनम् । त्वं च सुकुमारः वीतोष्णक्षुत्पिपासानां दुःखाना-
मसहिष्णुः । प्रसीद, निर्वर्तय मानसम् । वीतशोक उवाच—देव,

नैव हि जाने तं नूनं विषयवृषितोऽनायासविहतः

10

प्रत्रय्यां प्राप्नुकामो न रिपुद्वतबलो नैवार्थकृपणः ।

दुःखार्तं मृत्युनेष्टं व्यसनपरिगतं दृष्ट्वा जगदिदं

पन्थानं जन्ममरीरुः शिवमभयमर्हं गन्तुं व्यवसितः ॥ १४ ॥

श्रुत्वा च राजा अशोकः सत्वरं प्ररुदितुमारब्धः । अथ वीतशोको राजान-
मनुनयन्नुवाच—देव,¹⁵

संसारदोलाभमिरुद्धं लोलां

यदा निपातो नियतः प्रजानाम् ।

किमर्थमागच्छति विक्रिया ते

सर्वेण सर्वस्य यदा वियोगः ॥ १५ ॥

राजा आह—वीतशोक, मैक्षे तावदभ्यासः क्रियताम् । राजकुले वृक्षवाटिकार्यां²⁰
तस्य वृणसंस्तरः संस्तृतः, भोजनं चास्य दत्तम् । सोऽन्तःपुरं पर्यटति, महार्हं चाहारं न
लभते । ततो राज्ञा अन्तःपुरिका अभिहिता—प्रव्रजितसारूप्यमस्याहारमनुप्रयच्छतेति । तेन
यावदभिदूषिता भूतिकुल्पापा लब्धाः । तांश्च परिमोक्तुमारब्धः । दृष्ट्वा राज्ञा अशोकेन
निवारितः । अनुज्ञातश्च—प्रव्रज, किं तु प्रव्रजित्वा उपदर्शयिष्यसि । स यावत् कुर्कुटारामं
गतः । तस्य बुद्धिरुत्पन्ना—यदीह प्रव्रजिष्यामि, आकीर्णो भविष्यामि । ततो विदेहेषु जन-²⁵
पदेषु गत्वा प्रव्रजितः । ततस्तेन शुज्यता यावदर्हत्वं प्राप्तम् । अथायुष्मतो वीतशोकस्यार्हत्वं
प्राप्तस्य विमुक्तिप्रीतिसुखसंवेदिन एतदभवत्—अस्ति खलु मे—पूर्वं राज्ञोऽशोकस्य गृहद्वार-
मनुप्राप्तः । ततो दौवारिकमुवाच—गच्छ, राज्ञोऽशोकस्य निवेदय—वीतशोको द्वारि तिष्ठति
देवं द्रष्टुकाम इति । ततो दौवारिको राजानमशोकमभिगम्योवाच—देव, दिव्या बुद्धिः ।
वीतशोकोऽभ्यागतो द्वारि तिष्ठति देवं द्रष्टुकामः । ततो राज्ञा अभिहितम्—गच्छ, शीघ्रं³⁰ ० 425
प्रवेशयेति । यावद्वीतशोको राजकुलं प्रविष्टः । दृष्ट्वा च राजा अशोकः सिंहासनादुत्थाय
मूळनिकृत्त इव कुमः सर्वशरीरेणायुष्मन्तं वीतशोकं निरीक्षमाणः प्ररुदन्नुवाच—

शोकानलो निपतितो हृदये प्रचण्डः

आचक्ष्व पुत्र लघु कस्य हरामि दण्डम् ॥ १५४ ॥

यावद्वाह्या अश्वेन श्रुतम्—तिष्परक्षिताया अयं प्रयोग इति । श्रुत्वा राजा तिष्-
रक्षितामाह्वयोवाच—

O 417

8

कथं हि धन्ये न निमज्जसे क्षितौ

छिन्दामि शीर्षं परशुप्रहरैः ।

अजाभ्यहं त्वामतिपापकारिणी-

मधर्मयुक्तां त्रियमात्मवानिष ॥ १५५ ॥

ततो राजा क्रोधाग्निना प्रज्वलितस्तिष्परक्षितां निरीक्ष्योवाच—

10

उत्पात्र्य नेत्रे परिपातयामि

गात्रं किमस्या नखैरः सुतीक्ष्णैः ।

जीवन्तिशूलामप्य कारयामि

छिन्दामि नासां शक्रत्वेन वास्याः ॥ १५६ ॥

क्षुरेण जिह्वामप्य कर्तयामि

15

विषेण पूर्णमप्य घातयिष्ये ।

स इत्येवमादिवधप्रयोगं

बहुप्रकारं दृष्टव्येन्द्रः ॥ १५७ ॥

श्रुत्वा कुणालः करुणात्मकस्तु

विज्ञापयामास गुहं महारुमा ।

20

अनार्यकर्मा यदि तिष्परक्षिता

त्वमार्यकर्मा सव सा वध क्षियम् ॥ १५८ ॥

फलं हि मैत्र्या सदृशं न विद्यते

प्रमोक्षितिक्षा सुगतेन वर्णिता ।

पुनः प्रणम्य पितरं कुमारः

25

कृताङ्गलिः सूतवाग्जगाद ॥ १५९ ॥

राजकं मे दुःखमल्लोऽस्ति कश्चि-

रीत्यापकरेऽपि न मम्युतापः ।

मनः प्रसन्नं यदि मे जनन्यां

मेनोऽस्तु मे नयने खयं हि ।

30

तत्तेन सखेन ममास्तु ताव-

नेत्रद्वयं प्राक्तनमेव सखः ॥ १६० ॥

O 418

इत्युक्तमात्रे पूर्वाधिकप्रशोभिते नेत्रयुग्मे प्रादुर्बभूवतः । यावद्वाह्या अश्वेन तिष्-
रक्षितामाह्वयित्वा जगुर्ह प्रवेद्ययित्वा दग्धा, तक्षयित्वा पौराः प्रघातिताः ॥

तत आयुष्मान् वीतशोकः खगुणालुङ्गावयन् पश्यतः सर्वजनकायस्य ऋद्ध्या वैदायस-
मुत्पल प्रक्रान्तः । अथ राजा अशोकः कृतकरपुटः प्राणिशतसहस्रैः परिहृतः पुरस्कृतो
गगनतलावसक्तदृष्टिरायुष्मन्तं वीतशोकं निरीक्षमाण उवाच—

खजनस्नेहनिःसङ्गो विहंग इव गच्छसि ।
श्रीरागनिगदैर्वैद्वानस्मान् प्रत्यादिशन्निव ॥ २३ ॥
आत्मायत्तस्य शान्तस्य मनःसंकेतचारिणः ।
व्यानस्य फलमेतच्च रागान्वैर्यज द्रव्यते ॥ २४ ॥

अपि च ।

ऋद्ध्या खल्ववमर्षिताः परमया श्रीगर्वितास्ते वयं
बुद्ध्या खल्वपि नामिताः शिरसिताः प्रज्ञाभिमानोदयम् ।
प्राप्तायेन फलान्वबुद्धिमनसः संविजितास्ते वयं
संक्षेपेण सबाष्पदुर्दिनमुखाः स्थाने विसुक्ता वयम् ॥ २५ ॥

तत्रायुष्मान् वीतशोकः प्रत्यन्तिमेषु जनपदेषु शय्यासनाय निर्गतः । तस्य च महान्
व्याधिरूपजः । श्रुत्वा च राजा अशोकेन मेषज्यमुपस्थायिकाश्च विसर्जिताः । तस्य तेन व्याधिना
स्पृष्टस्य शिरः सुस्तमभवत् । यदा च व्याधिर्विगतः, तस्य विरूढानि शिरसि रोमाणि । १८
तेन वैद्योपस्थायाश्च विसर्जिताः । तस्य च गोरसप्राय आहारोऽनुसेव्यते । स घोषे गत्वा
मैत्र्यं पर्यटति । तस्मिन् समये पुण्ड्रवर्धननगरे निर्ग्रन्थोपासकेन बुद्धप्रतिमा निर्ग्रन्थस्य
पादयोर्निपातिता चित्रार्पिता । उपासकेनाशोकस्य राज्ञो निवेदितम् । श्रुत्वा च राजा अमि-
हितम्-शीघ्रमानीयताम् । तस्योर्ध्वं योजनं यक्षाः शृण्वन्ति, अघो योजनं नागाः । यावत्
तच्छणेन यक्षैरुपनीतम् । दृष्ट्वा च राजा रुषितेनामिहितम्-पुण्ड्रवर्धने सर्वे आजीविकाः २०
प्रघातयितव्याः । यावदेकदिवसेऽष्टादशसहस्राण्याजीविकानां प्रघातितानि । ततः पाटलि-
पुत्रे भूयोऽन्येन निर्ग्रन्थोपासकेन बुद्धप्रतिमा निर्ग्रन्थस्य पादयोर्निपातिता चित्रार्पिता । श्रुत्वा
च राजा अमर्षितेन स निर्ग्रन्थोपासकः सबन्धुवर्गो गृहं प्रवेशयित्वा अग्निना दग्धः । आहृतं
च-यो मे निर्ग्रन्थस्य शिरो दास्यति, तस्य दीनारं दास्यामीति । घोषितम् । स चायुष्मान्
वीतशोक आमीरस्य गृहे रात्रिं वासमुपगतः । तस्य च व्याधिना क्षिप्तस्य लहानि चीव- २५
राणि, दीर्घकेशनखसमश्रुः । आमीर्या बुद्धिरूपजा-निर्ग्रन्थोऽयमस्माकं गृहे रात्रिं वासमुप-
गतः । स्वामिनमुवाच-आर्यपुत्र, संपन्नोऽयमस्माकं दीनारः । इमं निर्ग्रन्थं प्रघातयित्वा शिरो
राज्ञोऽशोकस्योपनाम्नेयमिति । ततः स आमीरोऽसि निष्कोपं कृत्वा आयुष्मन्तं वीतशोक-
मभिगतः । आयुष्मता च वीतशोकेन पूर्वान्ते ज्ञानं क्षितम् । पश्यति स्वयंकृतानां कर्मणां
फलमिदमुपस्थितम् । ततः कर्मप्रतिशरणो भूत्वा अवस्थितः । तेन तथास्यामीरेण शिरश्छिन्नम् । ३०
राज्ञोऽशोकस्योपनीतम्-दीनारं प्रयच्छेति । दृष्ट्वा च राजा अशोकेन परिहृतम्-विरलानि
चास्य शिरसि रोमाणि न व्यक्तियुगच्छन्ति । ततो वैद्या उपस्थायाका आनीताः । तैर्दृष्ट्वा

२८ वीतशोकवदानम् ।

यदा राजा अशोकः भगवच्छासने श्रद्धा प्रतिष्ठया, तेन चतुरशीतिधर्मरत्नविक्र-
सत्पत्रं प्रतिष्ठापितं पञ्चपार्थिकं च कृतम् । व्रीणि शनसद्वर्णाणि मिथूणां भोजितानि
यन्त्रकोऽर्पितः श्री शैशापां पुष्पजनकस्याणकानां च । (स)समुद्रायां पृथिव्यां जनकाया
१ यद्भूपसा भगवच्छासनेऽभिप्रसन्नाः । तस्य भ्राता वीतशोको नाम तीर्थ्याभिप्रसन्नः । स
तीर्थ्याभिप्रार्थितः—नान्नि भ्रमगशाप्यपुत्रीयाणां मोक्ष इति । एते हि सुखामिरताः परिखेद-
भीत्यधेनि । यावद्वाजा अशोकैर्नोच्यते—वीतशोकः, मा त्वमनायतनेऽनसादमुपादय, अपि
तु ब्रह्मधर्मगते प्रसादमुत्पादय । एष आयननगनः प्रसाद इति । अथ राजा अशोको-
ऽदरेण समपेन भृगवभाष निर्गतः । तत्र वीतशोकैर्नारण्ये ऋषिर्दृष्टः पश्चात्पेनावस्थितः ।
२ स च कष्टनपः गमसंती । तेनाभिगम्य पादाभिगमनं कृत्वा स ऋषिः पृष्टः—भगवन्,
कियदिति ते शहरण्ये प्रतिवसतः ? स उवाच—द्वादश वर्षाणीनि । वीतशोकः कथयति—
कत्वाहाहारः ? स ऋषिरुवाच—पल्लवमृष्टानि । किं प्रावरणम् ? दर्भचीवरणि । का शय्या ?
शृणस्तन्नरणम् । वीतशोकः उवाच—भगवन्, किं दुःखं बाधते ? ऋषिरुवाच—इमे मृगा
ऋतुकान् संवदन्ति । यदा मृगानां स्नातो दृष्टो भवति, तस्मिन् सम्ये रागेण परिदृष्टानि ।
३ वीतशोकः उवाच—अस्य कटेन तपसा रागोऽयापि न बाध्यते, प्रागेव भ्रमणाः शाक्यपुत्रीयाः
स्नानीर्णासनक्षयनोपसेविनः । कुत एषां रागग्रहणं भविष्यति ? आह च—

कटेऽस्मिन् विजने वने निवसतां वाक्चक्षुमृष्टाशिनं
रागो नैव जितो यदीह ऋषिणा कालप्रकर्षेण हि ।

शुचिवाचं सपूतं प्रभूतपिणितं दक्षुत्तमालंछितं

शास्त्रेभ्यन्दिमनिग्रहो यदि भवेद्विन्ध्यः प्रवेत्सामरे ॥ १ ॥

२०

सर्वथा वञ्चितो राजा अशोको यच्छ्रमणेषु शाक्यपुत्रीयेषु कारां करोति । एतच्च
वचनं श्रुत्वा राजा उपायकोऽमात्यानुवाच—अयं वीतशोकस्तीर्थ्याभिप्रसन्नः । उपायेन भगव-
च्छासनेऽभिप्रसादयितव्यः । अमात्या आहुः—देव, किमाज्ञापयसि ? राजा आह—यदा अहं
राजा अलंकारं मौलिं पटं चापनयित्वा ज्ञानशालां प्रविष्टो भवामि, तदा यूयं वीतशोकस्यो-
२२ पायेन मौलिं पटं च बद्ध्वा सिंहासने निपादयिष्यथ । एवमस्तु इति । यावद्वाजा राजालं-
कारं मौलिं पटं चापनयित्वा ज्ञानशालायां प्रविष्टः, ततोऽमात्यैर्वीतशोकं उच्यते—राज्ञोऽशोक-
स्यालयात् त्वं राजा भविष्यसि । इमं तावद्वाजालंकारं प्रवरमौलिं पटं च बद्ध्वा सिंहासने निपादितो
निपीदयिष्यामः—किं शोभसे न वेति । तैस्तदामरणमौलिं पटं च बद्ध्वा सिंहासने निपादितो
राजश्च निषेदितम् । ततो राजा अशोको वीतशोकं राजालंकारं मौलिपटद्वयं च सिंहासनेप-
३० विष्टं दृष्ट्वा कथयति—अद्याप्यहं जीवामि । त्वं राजा संवृतः । ततो राजा अमिहितस्-
कोऽत्र ? ततो यावद्ब्रह्मवातका नीलान्वरवसनाः प्रलम्बकेशा घण्टाशब्दपाणयो राज्ञः
पादयोर्निपत्योवाच—देव, किमाज्ञापयसि ? राजा आह—वीतशोको मया परित्यक्त इति ।

२९ अशोकावदानम् ।

यदा राज्ञा अशोकेन अर्धमल्लकदानेन भगवच्छासने श्रद्धा प्रतिलब्धा, स भिक्षु-
 लुवाच—केन भगवच्छासने प्रभूतं दानं दत्तम् ? भिक्षव ऊचुः—अनाथपिण्डदेन गृहपतिना ।
 राजा आह—कियत्तेन भगवच्छासने दानं दत्तम् ? भिक्षव ऊचुः—कोटिशतं तेन भगव-
 च्छासने दानं दत्तम् । श्रुत्वा च राजा अशोकाश्चिन्तयति—तेन गृहपतिना भूत्वा कोटिशतं
 भगवच्छासने दानं दत्तम् । तेनाभिहितम्—अहमपि कोटिशतं भगवच्छासने दानं
 दास्यामि । तेन यावच्चतुरशीतिधर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापितम्, सर्वत्र च शतसहस्राणि
 दत्तानि—जातौ, बोधौ, धर्मचक्रे, परिनिर्वाणे च, सर्वत्र शतसहस्रं दत्तम् । पञ्चवार्षिकं
 कृतम् । तत्र च चत्वारि शतसहस्राणि दत्तानि, त्रीणि शतसहस्राणि भिक्षुणां भोजितानि
 यत्रैकमहतां द्वौ शैक्षाणां पृथग्ननकत्यागकानां च । कोशं स्थापयित्वा महापृथिवीमन्तः—
 पुरामालगणमाभानं कुणालं च आर्यसंघे निर्यातयित्वा चत्वारि शतसहस्राणि दत्त्वा निष्क्रीत-
 वान् । षण्णवतिकोट्यो भगवच्छासने दानं दत्तम् । स यावद् ग्लानीभूतः । अथ राजा
 इदानीं न भविष्यामीति विह्वलीभूतः । तस्य राघगुप्तो नामामास्यो येन सह पांशुदानं
 दत्तम् । तदा स राजानमशोकं विह्वलीभूतमवेक्ष्य पादयोर्निपत्य कृताङ्गलिस्त्वाच—

यच्छत्रुसंघैः प्रबलैः समेल्य

नोद्धीक्षितं चण्डदिवाकरामम् ।

पश्चान्नश्रीशतसंप्रपीतं

कस्मात् सबाष्पं तव देव वक्त्रम् ॥ १ ॥

राजा आह—राघगुप्त, नाहं द्रव्यविनाशं न राज्यनाशनं न चाश्रयवियोगं शोचामि,
 किं तु शोचामि—आर्यैर्यद्विप्रयुक्ष्यामि ।

नाहं पुनः सर्वगुणोपपन्नं

संघं समर्थं नरदेवपूजितम् ।

संपूजयिष्यामि वरान्नपानै-

रेतं विचिन्त्याश्रुविमोक्षणं मे ॥ २ ॥

अपि च राघगुप्त, अयं मे मनोरथो बभूव—कोटिशतं भगवच्छासने दानं दास्यामीति,
 स च मेऽभिप्रायो न परिपूर्णः । ततो राज्ञा अशोकेन चत्वारः कोट्यः परिपूरयिष्यामीति
 हिरण्यसुवर्णं कुर्कुटारामं प्रेषयितुमारब्धः ॥

तस्मिन् समये कुणालस्य संपदिर्नाम पुत्रो युवराज्ये प्रवर्तते । तस्यामालैरभिहितम्—
 कुमार, अशोको राजा खल्यकाण्डवत्सायी । इदं च द्रव्यं कुर्कुटारामं प्रेष्यते । कोशमलिनश्च
 राजानः । निवारयितव्यः । यावत् कुमारेण माण्डागारिकः प्रतिषिद्धः । यदा राज्ञोऽशोक-
 स्थाप्रातिषिद्धा (तस्य) सुवर्णमाजने आहारमुपनाम्यते । भुत्वा तानि सुवर्णमाजनानि

पतनभ्रंशदुःखं देवेषु । एभिः पञ्चभिर्दुःखैस्त्रैलोक्यमनुपगतम् । शरीरमानसैर्दुःखैरपीदृशिता
वधकभूतान् स्कन्धान् पश्यन्ति, शून्यग्रामभूतान्यायतनानि, चौरभूतानि विषयाणि, कृष्णं
च त्रैषास्तुकमनिलयताग्निना प्रदीप्तं पश्यन्ति । तेषां रागः कथमुत्पद्यते ? आह च—

मा तावदेकजन्मिकस्य मरणमथास्तव न जायते हर्षः ।
मनसि विपर्ययैर्मनोहैः सततं खलु पश्यमानस्य ॥ ८ ॥

किं पुनर्जन्मशतानां मरणमयमनागतं विचिन्तयताम् ।
मनसि भविष्यति हर्षो मिश्रणां योजनाद्येषु ॥ ९ ॥

तेषां तु वक्ष्ययनासनभोजनादि
मोक्षेऽभिपुच्छमनसां जनयेते सङ्गस्य ।

पश्यन्ति ये वधकशत्रुनिर्भरं करीर-
मादीप्तवेदमसदृशांश्च भवाननित्यान् ॥ १० ॥

करं च तेषां न भवेद्विमोक्षो
मोक्षार्थिनां जन्मपराङ्मुखानाम् ।

येषां मनः सर्वसुखाश्रयेषु

न्यायतेते पद्मदलादिवाम्भः ॥ ११ ॥

/ 423

यदा वीतशोको राज्ञा अशोकानोपायेन भगवच्छासनेऽभिप्रसादितः, स कृतप्रपुट
उवाच—देव, एषोऽहं तं भगवन्तं तयागतमर्हन्तं सम्यक्संबुद्धं शरणं गच्छामि धर्मं च
मिक्षुसंघं चेति । आह च—

एष ब्रजामि शरणं विबुधनवकमलमिमलमिनेत्रम् ।

बुधविबुधमनुजमहितं विनं विरारं च संघं च ॥ १२ ॥ इति ।

अथ राजा अशोको वीतशोकं कण्ठे परिष्वज्योवाच—न त्वं मया परित्यक्तः, अपि
तु बुद्धशासनाभिप्रसादार्थं तव मया एष उपायः प्रदर्शितः । ततो वीतशोको गन्ध-
पुष्पमालादिवादिद्रव्यसमुदयेन यगवत्क्षैलामर्चयति, सद्धर्मं च शृणोति, संघे च कार्यं
कुरुते । स कुर्कुटारामं गतः । तत्र यशो नाम स्वकिरोऽहं पद्ममिन्द्रः । स तस्य पुरतो
निषण्णो धर्मश्रवणाय । स्वविरश्च तमवलोकयितुमारब्धः । स पश्यति वीतशोकसुप-
चितहेतुकं चरमभविकम् । तेनैवाश्रयेनार्हत्त्वं प्राप्तव्यम् । तेन तस्य प्रब्रज्यायां वर्णो
भाषितः । तस्य श्रुत्वा स्पृहा जाता—प्रब्रजेयं भगवच्छासने । तत उवाच कृतास्त्रिभिः
स्वविरमुवाच—छमेयाहं स्त्रास्थ्याते धर्मविनये प्रब्रज्यासुपसंपदं मिश्रुमात्रम् । चरेयमहं
भवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । स्वविर उवाच—कस्तु, राजानमशोकमनुज्ञापयस्विति । ततो वीत-
शोको येन राज्ञा अशोकस्तेनोपसंक्रम्य कृतास्त्रिभिर्वाच—देव, अनुजानीहि मयम् । प्रवर्ति-
ष्यामि स्त्रास्थ्याते धर्मविनये सम्यगेव श्रद्धया अगारादनगारिकाम् । आह च—

एकच्छत्रसमुच्छ्रयां वसुमतीमाह्वापयन् यः पुरा
लोकं तापयति स मध्यदिबसप्राप्तो दिवा भास्करः ।
भाग्यच्छिद्रमवेक्ष्य सोऽथ वृषतिः सैः कर्मभिर्विधितः
संप्राप्ते दिवसक्षये रविरिव अष्टप्रभाबः स्थितः ॥ ८ ॥

भवत्सवनतेन शिरसा प्रणम्य संघाय तेन खलु दत्तमिदमामलकस्यार्धं लक्ष्मीचापल्य- ८
विहितम् । ततः संघस्थविरो भिक्षुनुवाच—मदन्ता भवन्तः, शक्यमिदानीं संवेगमुत्पादयितुम् ।
कुतः ? एवं क्षुक्तं भगवता—परविपत्तिः संवेजनीयं स्थानमिति । कस्येदानीं सङ्गदयस्य संवेगो
नोत्पद्यते ? कुतः ?

आगच्छो नरेन्द्रोऽसावशोको सौर्यकुल्लरः ।
जम्बुद्वीपिश्चरो भूत्वा जातोऽर्धमल्लकेश्चरः ॥ ९ ॥
युल्लैः स भूमिपतिरथ हताधिकारो
दानं प्रयच्छति किलामलकाधमेतत् ।
श्रीभोगविस्तरमदैरतिगर्वितानां
प्रत्यादिशन्निव मनांसि पृषग्जनानाम् ॥ १० ॥

10

यावत्तदार्धमलकं चूर्णयित्वा यूषे प्रक्षिप्य संघे चारितम् । ततो राजा अशोको राघ- 15
गुप्तमुवाच—कथं राघगुप्त, कः संप्रतं पृथिव्यामीश्वरः ? अथ राघगुप्तोऽशोकस्य पादयोर्निपत्य
कृताञ्जलिर्नुवाच—देवः पृथिव्यामीश्वरः । अथ राजा अशोकः कथंचिदुत्पापं चतुर्दिशमवलोक्य
संघाय अञ्जलिं कुल्लोवाच—एष इदानीं महत्कोशं स्थापयित्वा इमां समुद्रपर्यन्तां महापृथिवीं
भगवच्छ्रावकसंघे निर्यातयामि । आह च—

C 483

इमां समुद्रोत्तमनीलकण्ठका-
मनेकरत्नाकरभूषिताननाम् ।
ददाम्यहं भूतपरां समन्दरां
संघाय तस्मिन्नुपमुज्यते फलम् ॥ ११ ॥

20

अपि च ।

दानेनाहमनेन नेन्द्रभवनं न ब्रह्मलोके फलं
काङ्क्षामि द्रुतवारिवेगचपलां प्रागेव राज्ञिभ्यम् ।
दानस्यास्य फलं तु यत्किमहृतो यन्मेऽस्ति तेनाप्नुयां
चित्तैश्चर्यमहर्ष्यमार्थमहितं नायाति यद्विक्रियाम् ॥ १२ ॥

25

यावत् पत्राभिलिखितं कृत्वा दन्तमुद्रया मुद्रितम् । ततो राजा महापृथिवीं संघे दत्त्वा
कालगतः । यावदमालैर्नीलपीताभिः शिबिकाभिर्निर्हृत्वा शरीरपूजां कृत्वा राजानं प्रति- 30
स्थापयिष्याम इति, यावद्राघगुप्तेनाभिहितम् । राज्ञा अशोकेन महापृथिवी संघे निर्यातिता
वि० ३६

भूतेषु संसर्गतेषु निस्त्रयं
दृष्ट्वापि मां नैति यथा विकारम् ।

विवेकवेगाधिगतस्य शङ्के

प्रह्वारसस्यातिरसस्य तुष्टः ॥ १६ ॥

5 अथ राज्ञोऽशोकस्य राघवगुप्तो नामाग्रामात्मः । स पश्यति—आयुष्मतो वीतशोकस्य
पांशुकूलं च चीवरं मृण्मयं पात्रं यावदञ्च मैक्ष्यं ल्हप्रणीतम् । दृष्ट्वा च राज्ञः पादयोनिपल
कृताञ्जलिरुवाच—देव, यथा अयमल्पेच्छः संतुष्टश्च, नियतमयं कृतकरणीयो भविष्यति,
प्रीतिरुपाधेत । कुतः ?

भैक्षान्नभोजनं यस्य पांशुकूलं च चीवरम् ।

10 निवासो वृक्षमूलं च तस्यानियतं कथम् ॥ १७ ॥

निराश्रवं यस्य मनो विशालं

निरामयं चोपचितं शरीरम् ।

खञ्जन्दतो जीवितसाधनं च

निस्त्र्योत्सवं तस्य मनुष्यलोके ॥ १८ ॥

15 श्रुत्वा ततो राजा प्रीतमना उवाच—

अपह्राय मौर्यवंशं मगधपुरं सर्वरत्ननिचयं च ।

दृष्ट्वा वंशनिबहं प्रहीणमदमानमोहसारम्मम् ॥ १९ ॥

अत्युद्धृतमिव मन्ये यशसा धृतं पुरमिव महं च ।

प्रतिपद्यतां त्वया दशबलधरशासनमुदारेण ॥ २० ॥

20 अथ राजा अशोकः सवङ्गिनं परिगृह्य प्रह्वस एवासने निषादयामास, प्रणीतं
चाहारेण खहस्त्रं संतर्पयति । मुक्तबन्तं विदित्वा वीतहस्तमपनीतपात्रमायुष्मतो वीतशोकस्य
पुरतो निषण्णो धर्मश्रवणाय । अथायुष्मान् वीतशोको राजानमशोकं धर्म्या कथया
संदर्शयन्नुवाच—

अग्रमादेन संपाद्य राज्यैश्वर्यं प्रवर्तताम् ।

25 दुर्लभा त्रीणि रत्नानि निस्त्रयं पूजय पार्थिव ॥ २१ ॥

से यावद्धर्म्या कथया संहरयित्वा संप्रस्थितः ॥

अथ राजा अशोकः कृतकरपुटः पञ्चमिरमास्यशतैः परिवृतोऽनेकैश्च पौरजनपद-
सहस्रैः परिवृतः पुरस्कृत आयुष्मन्त वीतशोकमनुमज्जितुमारब्धः । वक्ष्यति हि—

आता ज्येष्ठेन राज्ञा तु गौरवेणाशुगम्यते ।

प्रभ्रज्यायाः खलु क्षाप्यं संदष्टिकमिदं फलम् ॥ २२ ॥

३० सुधनकुमारावदानम् ।

पुनरपि महाराज यन्मया अनुत्तरसम्यक्संबोधिप्राप्तये दानानि दत्तानि, पुण्यानि कृतानि, वीर्यपारमिता च परिरिपूता, अनुत्तरा सम्यक्संबोधिर्नाराधिता, तच्छ्रूयताम् ॥

C 435

सूतपूर्वं महाराज पाञ्चालविषये राजानौ वसूवतुः, उत्तरपाञ्चालो दक्षिणपाञ्चालश्च । तत्रोत्तरपाञ्चाले महाजनो नाम्ना हस्तिनापुरे राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च ८ सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च शान्तकलिकलहृदिम्बद्वमरतस्करदुर्भिक्षरोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नम् । धार्मिको धर्मराजो धर्मेण राज्यं कारयति । तस्मिंश्च नगरे महाहृद उत्पलकुमुदपुण्डरीकसंपन्नो हंसकारण्डवचक्रवाकोपशोमितो रमणीयः । तत्र च हृदे जन्मचित्रको नाम नागपोतः प्रतिवसति । स कालेन कालं सम्यग्वारिधारामनु- प्रयच्छति । अतीव शस्यसंपत्तिर्भवति । शस्यवती वसुमती । सुमिक्षान्नपानो देशः । 10 दानमानसत्कारवांश्च लोकः श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकोपभोज्यः । दक्षिणपाञ्चालस्तु राजा अधर्मभूयिष्ठश्चण्डो रमसः कर्कशोऽधर्मेण राज्यं कारयति, निस्त्रं दण्डेन घातनघारणबन्धन- हृदिनिगडोपरोधेन राष्ट्रनिवासिनां त्रासयति । अधर्मभूयिष्ठतया चास्य देवो न कालेन कालं सम्यग्वारिधारायुत्सृजति । ततोऽसौ महाजनकायः संव्रस्तः खजीवितापेक्षया राष्ट्रपरित्यागं कृत्वा उत्तरपाञ्चालस्यैव राज्ञो विषयं गत्वा प्रतिवसति । यावदपरेण समयेन दक्षिणपाञ्चालो 15 राजा शृगयाव्यपदेशेन जनपदान् व्यवलोकनाय निर्गतः । यावत् पश्यति ग्रामनगराणि शून्यानि, उद्यानदेवकुलानि मित्रप्रमत्नानि । स जनकायः क्व गत इति कथयति । अमात्याः कथयन्ति—देव, उत्तरपाञ्चालस्य राज्ञो विषयं गतः । किमर्थम् ? देव, अमयं प्रयच्छ, कथयामः । दत्तं भवतु । ततस्ते कथयन्ति—देव, उत्तरपाञ्चालो राजा धर्मेण राज्यं कारयति । तस्य जनपदा ऋद्धाश्च स्फीताश्च क्षेमाश्च सुमिक्षाश्च आकीर्ण- 20 बहुजनमनुष्याश्च प्रशान्तकलिकलहृदिम्बद्वमरतस्करदुर्भिक्षरोगापगताः शालीक्षुगोमहिषी- संपन्नाः । दानमानसत्कारवांश्च लोकः श्रमणब्राह्मणवनीपकोपभोज्यः । देवस्तु चण्डो रमसः कर्कशो निस्त्रं ताडनघातनघारणबन्धननिगडोपरोधे(न) राष्ट्रं त्रासयति । यतोऽसौ जनकायः संव्रस्तः सविगमापन्न उत्तरपाञ्चालस्य राज्ञो विषयं गतः । दक्षिणपाञ्चालो राजा कथयति— भवन्तः, कोऽसावुपायः स्याद्येनासौ जनकायः पुनरागम्य एषु ग्रामनगरेषु प्रतिवसेत् ? 25 अमात्या आहुः—यदि देव उत्तरपाञ्चालवद्वर्मेण राज्यं कारयसि, मैत्रचित्तोऽनुकम्पाचित्तश्च राष्ट्रं पालयसि, नचिरावसौ जनकायः पुनरागम्य एषु ग्रामनगरेषु प्रतिवसेत् । दक्षिण- पाञ्चालो राजा कथयति—भवन्तः, यद्येवम्, अहमभ्युत्तरपाञ्चालवद्वर्मेण राज्यं कारयामि, मैत्रचित्तो हितचित्तोऽनुकम्पाचित्तश्च राष्ट्रं पालयामि । यूयं तया कुरुत, यथा असौ जनकायः पुनरागम्य एषु ग्रामनगरेषु प्रतिवसतीति । अमात्या आहुः—देव, अपरोऽपि 30 तत्रालुसंसोऽस्ति । तस्मिन् नगरे महाहृद उत्पलकुमुदपुण्डरीकसंपन्नो हंसकारण्डवचक्र-

C 436

अभिहितम्—देव, वीतशोकस्तैतच्छिरः । श्रुत्वा राजा मूर्च्छितो भूसौ पतितः । यावज्जलदेकं दत्त्वा स्थापितः । अमासैश्चामिहितम्—देव, वीतरागाणामप्यत्र पीडा । दीयतां सर्वसन्ने-
भ्यमयप्रदानम् । यावद्वाङ्मा अमयप्रदानं दत्तम्—न भूयः कश्चिद् प्रघातमित्यम् ॥

ततो भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारमायुष्मन्तमुपगुप्तं पृच्छन्ति—किं कर्म
५ कृतमायुष्मता वीतशोकेन यस्य कर्मणो विपाकेन शब्देन प्रघातितः ? स्वविर उवाच—तेन
ह्यायुष्मन्तः कर्माणि कृतानि पूर्वमन्यासु जातिषु । श्रूयताम्—

मृतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽप्यनि अन्यतमो छुब्धो मृगान् प्रघातयित्वा जीविकां कल्पयति ।
अटव्यामुदपानम् । स तत्र छुब्धो गत्वा पाशान् यन्त्रांश्च स्थापयित्वा मृगान् प्रघातयति ।
असति बुद्धानामुत्पादे प्रलेकबुद्धा लोके उत्पद्यन्ते । विस्तारः । अन्यतरः प्रलेकबुद्ध-
१० स्तस्मिन्नुदपाने आहारकुलं कृत्वा उदपानाद्दुसीर्यं बृक्षमूले पर्यङ्केन निषण्णः । तस्य गन्धेन
मृगास्तस्मिन्नुदपाने नान्म्यागताः । स छुब्ध आगत्य पश्यति—नैव मृगा उदपानमन्यागताः ।
पदानुसारेण च तं प्रलेकबुद्धमभिगतः । दृष्ट्वा चास्य बुद्धिरुत्पन्ना—अनेनैव आदीनव
उत्पादितः । तेनासि निष्कोषं कृत्वा स प्रलेकबुद्धः प्रघातितः ॥

किं मन्यध्वे आयुष्मन्तः ? योऽसौ छुब्धः, स एव वीतशोकः । यत्रानेन मृगाः
१५ प्रघातिताः, तस्य कर्मणो विपाकेन महान् व्याधिरुत्पन्नः । यत्रलेकबुद्धः शब्देन प्रघातितः,
तस्य कर्मणो विपाकेन बहूनि वर्षसहस्राणि नरकेषु दुःखमनुभूय पञ्च जन्मशतानि मनुष्ये-
भूपपन्नः शब्देन प्रघातितः । तत्कर्मावशेपेणैतर्हि अर्हत्तातोऽपि शब्देन प्रघातितः ॥

किं कर्म कृतं येनोच्चकुले उपपन्नः, अर्हत्त्वं च प्राप्तम् ? स्वविर उवाच—काश्यपे
सम्यक्संबुद्धे प्रव्रजितोऽमृतं प्रदानरुचिः । तेन दायकदानपतयः संघमकं कारापितास्पर्ष-
२० णानि यथागृपानानि निमग्नणकानि । रूपेषु च छत्राण्यवरोपितानि, ध्वजाः पताकाः ।
गन्धमात्यपुष्पवादित्रसमुदयेन पूजाः कृताः । तस्य कर्मणो विपाकेनोच्चकुले उपपन्नः ।
यावद्दशवर्षसहस्राणि ब्रह्मचर्यं चरित्वा सम्यक्प्रणिधानं कृतम्, तस्य कर्मणो विपाकेनार्हत्त्वं
प्राप्तमिति ॥

इति श्रीदिव्यावदाने वीतशोकावदानमष्टाविंशतितमम् ॥

आगल अस्य हृदस्य चतसृषु दिक्षु खदिरशलाकानिखन्य नानारक्षैः सूत्रैर्वहयित्वा मन्त्रान-
वर्तयिष्यति । तत्र त्वया प्रच्छन्ने संनिष्ठे स्थातव्यम् । यदा तेनापमेवरूपः प्रयोगः कृतो
भवति, तदा हृदमभ्यात् कथमानं पानीयमुत्पास्यति अहं चोत्पास्यामि । तदा त्वयासौ
अद्वितुण्डिकः श्रेण मर्मणि तादयितव्यः, आद्यु चोपसंक्रम्य वक्तव्यः—मन्त्रानुपसंहर । मा ते
उत्कृष्टमूलं शिरः कृत्वा पृथिव्यां निपातयिष्यामीति । यथसौ मन्त्रानुपसंहर्य प्राणैर्वियो- ८
क्यते, भृतं तेऽहं यावज्जीवं मन्त्रपाशबद्धः स्यामिति । छुब्धकः प्राह—यदि तवैकस्यैवं गुणः
स्यात्, तथाप्यहमेवं कुर्याम्, प्रागेव सराजकस्य राष्ट्रस्य । गच्छ, अहं ते ज्ञातेति ।
ततस्तेन नागपोतकेन तस्यैकपार्श्वे गुप्तस्थानमुपदर्शितम् । यावदसौ छुब्धकः सप्तमे दिक्से
प्रतिगुप्ते प्रदेशे आत्मानं गोपयित्वा अवस्थितः । स चाद्वितुण्डिक आगल वस्युपहारं
कर्तुमारब्धः । तेन चतसृषु दिक्षु चत्वारः खदिरकीलका निखाताः । नानारक्षैः सूत्रैर्वह- 10
यित्वा मन्त्रा आवर्तिताः । ततस्तस्मात् पानीयं क्षयितुमारब्धम् । छुब्धकेन च श्रेण
मर्मणि तादितः । निष्कोशं चासि कृत्वा अयिहितः—त्वमस्माद्विषयनिवासिनं नागपोतमप-
हरसि । मा ते उत्कृष्टमूलं शिरः कृत्वा पृथिव्यां निपातयामीति । ततोऽद्वितुण्डिकेन दुःख-
वेदनाभिमृतेन मरणमयमीतेन मन्त्रा व्यावर्तिताः । तत्समनन्तरं च छुब्धकेन जीविताद्
व्यपरोपितः । ततो नागो मन्त्रपाशविनिर्मुक्तो हृदादभ्युद्गम्य छुब्धकं परिष्वक्तवान्, एवं 15
चाह—त्वं मे माता, त्वं मे पिता, यन्मया त्वामागम्य मातापितृवियोगजं दुःखं नोत्पन्नम् ।
आगच्छ, भवनं गच्छामः । तेनासौ भवनं नीतः, नानाविधेन चान्नपानेन संतर्पितः,
रत्नानि चोपदर्शितानि, मातापित्रोश्च निवेदितः । अन्व तात—एष मे सुहृच्छरणं वान्ववः ।
अत्यानुभावाधुष्माभिः सह वियोगो न जात इति । तान्म्यामसौ श्रेण प्रवारितो विविधानि
च रत्नानि दत्तानि । स तान्पादाय तस्माद् हृदाद् व्युत्थितः । तस्य च हृदस्य नातिदूरे 20
पुष्पफलसलिलसंपन्ने नानाशकुनिकृजिते ऋषेरभमाश्रमपदम् । तत्र च नागपोतकेन सार्धं
हृत्पकं तत्सर्वं विस्तरेण समाख्यातम् । तत ऋषिः कथयति—किं रत्नैः किं वा ते सुवर्णेन ?
तस्य भवनेऽमोघो नाम पाशस्तिष्ठति, तं याचस्व । ततो छुब्धकोऽमोघपाशे संजातदृष्ट्याः
ऋषिवचनमुपश्रुत्य पुनरपि नागभवनं गतः । यावत्पश्यति भवनद्वारे तममोघपाशम् ।
तस्यैतदभवत्—एष स पाशो यो मया प्रार्थनीयः । इति विदित्वा नागभवनं प्रविष्टः । ततो 25
जन्मचित्रेण नागपोतकेन अन्यैश्च नागैः ससंभ्रमैः प्रतिसंमोदितो रत्नैश्च प्रवारितः । स
कथयति—अलं मम रत्नैः । किं तु एतममोघपाशं प्रयच्छेति । स नाग आह—त्वानेन
किं प्रयोजनम् ? यदा गरुभतोपद्रुता भवामः, तदा अनेनात्मानं रक्षामः । छुब्धक आह—
शुष्पाकमेव कदाचित् कर्हिचित् गरुभतोपद्रुतानामुपयोगं गच्छति । मम तु अनेन
सततमेव प्रयोजनम् । यद्यस्ति कृतसुपकृतं च, अनुप्रयच्छेति । जन्मचित्रस्य नागपोतकस्यै- 30
तदभवत्—ममानेन बहुपकृतम् । मातापितरौ अवलोक्य ददामीति । तेन मातापितरौ
अवलोक्य स पाशो दत्तः । ततोऽसौ छुब्धकः पृथिवीलब्धप्रस्थेन सुखसौमनस्येनाप्या-
यितमना अमोघपाशमादाय नागभवनादभ्युद्गम्य स्वगृहं गतः ॥

कुर्कुटारामं प्रेषयति । तस्य सुवर्णभाजनं प्रतिविद्धम् । रूप्यभाजने आहारमुपनाम्यते, तान्यपि कुर्कुटारामं प्रेषयति । ततो रूप्यभाजनमपि प्रतिविद्धम्, यावन्नोहभाजन आहारमुपनाम्यते । तान्यपि राजा अशोकः कुर्कुटारामं प्रेषयति । तस्य यावन्मृद्भाजन आहारमुपनाम्यते । तस्मिन् समये राज्ञोऽशोकस्य अर्धामलकं करान्तरगतम् । अथ राजा अशोकः संविभ्रोऽमालान् पौरांश्च सनिपाल्य कथयति—कः सांप्रतं पृथिव्यामीश्वरः ? ततोऽमाल्य उत्थायासनाधेन राजा अशोकस्तेनाङ्गलिं प्रणम्योवाच—देवः पृथिव्यामीश्वरः । अथ राजा अशोकः साश्रुदुर्दिननयनवदनोऽमाल्यानुवाच—

दाक्षिण्यादनुतं हि किं कथयत अष्टाधिराज्या वयं
शेषं त्वामलकार्धमिल्यवसितं यत्र प्रसुप्तं मम ।
१० ऐश्वर्यं धिगनार्यमुद्धतनदीतोयप्रवेशोपमं
मर्त्येन्द्रस्य ममापि यजतिमयं दारिद्र्यमभ्यागतम् ॥ ३ ॥

अथवा को भगवतो वाक्यमन्यथा करिष्यति ? संपत्तयो हि सर्वा विपचिनिषना इति प्रतिज्ञातं यदवितथवादिना गौतमेन, न हि तद्विसंवदति ॥

प्रतिशिष्यतेऽस्मन्ने चिरादाज्ञा मम यावती यथा मनसा ।
१६ साचैव महाद्रिशिलातलविहृतनदीवत् प्रतिनिवृत्ता ॥ ४ ॥

आज्ञाप्य व्यवधूतहिम्बडभरामेकातपत्रा मही-
मुत्पात्र्य प्रतिगर्वितानरिगणानाश्चास्य दीनातुरान् ।
अष्टस्त्रायतनो न भाति कृपणः संप्रत्यशोको वृषः
छिन्नाम्लानविशीर्णपत्रकुसुमः क्षुण्णत्यशोको यथा ॥ ५ ॥

२० ततो राजा अशोकः समीपं गतं पुरुषमाहूयोवाच—भद्रमुख, पूर्वगुणानुरागाद्भैरवैर्य-
स्यापि मम इमं तावदपश्चिमं व्यापार कुरु । इदं ममार्धामलकं ग्रहण्य कुर्कुटारामं गत्वा सधे
निर्यातय । मद्बचनाच्च संघस्य पादाभिवन्दनं कृत्वा वक्तव्यम्—जम्बुद्वीपैश्वर्यस्य राज एष
सांप्रतं विभव इति । इदं तावदपश्चिमं दानं तथा परिभोक्तव्यं यथा मे संवृता दक्षिणा
विस्तीर्णा स्यादिति । आह च—

२६ इदं प्रदानं चरमं ममाद्य
राज्यं च तं चैव गतं स्वभावम् ।
आरोग्यवैद्योषधिबर्जितस्य
प्राता न मेऽस्त्यार्यगणाद्विहर्षा ॥ ६ ॥

तत्तथा मुज्यतां येन प्रदानं मम पश्चिमम् ।
३० यथा संवृता मेऽद्य विस्तीर्णा दक्षिणा भवेत् ॥ ७ ॥

एवं देवेति स पुरुषो राज्ञोऽशोकस्य प्रतिश्रव्य तदर्धामलकं गृह्य कुर्कुटारामं गत्वा
बृहन्ते स्थित्वा कृताङ्गलिस्तदर्धामलकं सधे निर्यातयन्नुवाच—

व्यवस्थितम्, चन्दनवारिसितसुच्छित्तपञ्चपताकं सुरभिष्वृषाटिकोपनिबद्धं नानापुष्पाभि-
कीर्णरमणीयम् । आह्वा च दत्ता—श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकेभ्यो दानं प्रयच्छत, सर्वबन्धन-
मोक्षं च कुर्वतेति । तस्यैव त्रीणि सप्तकान्येकविंशतिदिवसान् विस्तरेण जातकर्म करोति ।
तस्य जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थापितुमारब्धम्—किं भवतु दारकस्य नामेति ? अमात्याः
कथयन्ति—अयं दारको धनस्य राज्ञः पुत्रः, भवतु दारकस्य सुधनो नामेति । तस्य सुधन इति ५
नामधेयं व्यवस्थापितम् । सुधनो दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्योऽनुदत्तो द्वाभ्यामसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां
क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां श्रीढनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभि-
रुच्यते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनतीति सर्पिषा सर्पिमण्डैर्वा अन्यैश्चोत्तमोत्तमैरुपकरणविशेषैः ।
आशु वर्धते हृदयमिव पङ्कजम् ॥

स यदा महान् संवत्सरादा लिप्यासुपन्यस्तः संख्यायां गणनायां सुद्रायासुद्वारे न्यासे 10
निक्षेपे वस्तुपरीक्षायां कुमारपरीक्षायां कुमारिकापरीक्षायां दारुपरीक्षायां रत्नपरीक्षायां बन्ध-
परीक्षायाम् । सोऽष्टासु परीक्षासु घटको वाचकः पण्डितः पटुप्रचारः संवृत्तः । स यानि
तानि भवन्ति राज्ञां क्षत्रियाणां मूर्खाभिषिक्तानां जनपदैर्धर्ममनुप्राप्तानां महान्तं पुषिवीमण्डल-
मग्निनिर्जिह्वाभ्यावसतां पृथग्भवन्ति शिरस्थानकर्मस्थानानि, तथया—हस्तिप्रीवयाममष्टपृष्ठे
रथे त्सरी धनुषि अपयाने निर्यागेऽङ्गुष्ठग्रहे पाशग्रहे छेदे मेघे मुष्टिवन्धे शिखावन्धे पद- 15
बन्धे दूरवेधे शब्दवेधे मर्मवेधेऽक्षुण्णवेधे दृढप्रहारितायाम् । पञ्चस्थानेषु कृतावी संवृत्तः ।
तस्य पित्रा त्रीण्यन्तःपुराणि व्यवस्थापितानि ज्येष्ठं मय्यं कनीयसम् । त्रीणि बासगृहाणि
भापितानि, हैमन्तिकं त्रैभिर्कं वार्षिकम् । त्रीण्युद्यानानि भापितानि, हैमन्तिकं त्रैभिर्कं
वार्षिकम् । ततः सुधनकुमार उपरिप्रासादतलगतो निम्पुरुषेण त्र्येणं श्रीढति रमते
परिचारयति ॥

20

यावदपरेण समयेन हल्लको छुब्धको मृगयामन्वेषमाणस्तोन तेनासुविचरन्नन्यतमं
पर्वतमनुप्राप्तः । तस्य च पर्वतस्याधस्ताद्वेराश्रमपदं पश्यति पुष्पफलसंपन्नं नानापक्षिगण-
विचरितम् । महान्तं च हृदमुत्पलकुसुदपुण्डरीकसंछन्नं हंसकारण्डवचक्रवाकोपशोभितम् ।
स तमाश्रमपदं परिभ्रमिषुमारब्धः । यावत्तं ऋषिं पश्यति दीर्घकेशमश्रुनखरोमाणं वातातप-
कर्षितशरीरं चीवरवस्त्रलघारिणमन्यतमहृक्षमूलाश्रयतृणकुटिकाकृतनिलयम् । दृष्ट्वा च पुनः 25
पादाग्निवन्दनं कृत्वा कृताञ्जलिपुटः पप्रच्छ—भगवन्, कियच्चिरमस्मिन् प्रदेशे तव प्रति-
वसतः ? चत्वारिंशद्वर्षाणि । अस्ति त्वया इयता कालेनास्मिन् प्रदेशे कश्चिदाश्चर्याद्भुत-
धर्मो दृष्टः श्रुतो वा ? प्रशान्तात्मा ऋषिर्नन्दं मन्दमुवाच—भद्रमुख, दृष्टस्तोऽयं हृदः ? दृष्टो
भगवन् । एषा ऋक्षसमा नाम पुष्करिणी उत्पलपद्मकुसुदपुण्डरीकसंछन्ना नानापक्षिगण-
निषेविता हिमरजतलुपारगौरान्धुसंपूर्णा सुरभिःसुमधूर्णतोया । अस्यां पुष्करिण्यां पञ्च- 30
दशभ्यां मनोहरा नाम दुमस्य कितनराजस्य दुहिता पञ्चकिन्नरीशतपरिवारा नानाविध-
ज्ञानोद्भर्तनैरागस्य ज्ञाति । ज्ञानकाले चास्या मधुरगीतवादितशब्देन मृगपक्षिणोऽजहियन्ते ।

इति । ततोऽमासैरभिहितम्—किमर्थमिति ? राघगुप्त उवाच—एष राज्ञोऽशोकस्य मनोरथो वयू-
कोटिशतं भगवच्छासने दानं दास्यामीति । तेन पण्यवतिकोऽशो दत्ता यावद्राष्ट्रा प्रनि-
पिक्ता । तदभिप्रायेण राजा मह्यपुत्रिवी संधे दत्ता । यावदमालैश्चतस्रः कोऽशो भगवच्छासने
दत्त्वा पृथिवीं निष्क्रीय संपदिः राज्ये प्रतिष्ठापितः । संपदेर्बृहस्पतिः पुत्रः, बृहस्पतेर्हृषिकेशः,
8 हृषिकेशस्य पुष्यवर्मा, पुष्यवर्मणः पुष्यमित्रः । सोऽमास्यानामन्वयते—न उपायः स्याद्वत्साकं
नाम चिरं तिष्ठेत् ? तैरभिहितम्—देवस्य च वंशादशोको नाम्ना राजा वयूरेति । तेन
चतुरशीतिधर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापितम् । यावद्भगवच्छासनं प्राप्यते, तावत्तस्य यशः
स्यात्यति । देवोऽपि चतुरशीतिधर्मराजिकासहस्रं प्रतिष्ठापयत् । राजा आह—महेश्वरो
राजा अशोको वयूच । अन्यः कश्चिदुपाय इति ? तस्य ब्राह्मणपुरोहितः पृथग्नरोऽग्राहः ।
10 तेनाभिहितम्—देव, द्वाभ्यां कारणाभ्यां नाम चिरं स्यात्यति । यावद्राजा पुष्यमित्रश्चतुर-
वल्काय संनाहयित्वा भगवच्छासनं विनाशयिष्यामीति कुक्कुटारामं निर्गतः । द्वारे च
सिंहनादो मुञ्चः । यावत्स राजा भीतः पाटलिपुत्रं प्रविष्टः । एवं द्विरपि त्रिरपि । यावद्विभूय
संघमाहूय कथयति—भगवच्छासनं नाशयिष्यामीति । किमिच्छथ त्वयं संघाराय
वा ? मिश्रुभिः परिगृहीताः । यावत्पुष्यमित्रो यावत् संघारामं मिश्रून् प्रघातयन् प्रस्थितः ।
15 स यावच्छाकलभनुग्रातः । तेनाभिहितम्—यो मे श्रमणशिरो दास्यति, तस्याहं ईनास्तत
दास्यामि । धर्मराजिकावार्हद्विजा(?) शिरो दातुमारब्धम् । श्रुत्वा च राजा अर्हद्विजातशिर-
मारब्धः । स च निरोधं समापन्नः । तस्य परोपक्रमो न क्रमते । स यत्नमुत्सृज्य याव-
त्कोष्ठकं गतः । दंष्ट्रानिवासी यक्षश्चिन्तयति—इदं भगवच्छासनं विनश्यति । अहं च निष्का
वास्यामि । न मया शक्यं कस्यचिदप्रियं कर्तुम् । तस्य दुहिता कुमिशेन यक्षेण याच्यते, न
20 चानुप्रयच्छति—त्वं पापकर्मकारीति । यावत्सा दुहिता तेन कुमिशेन दत्ता भगवच्छासन-
परित्राणार्थं परिग्रहपरिपालनार्थं च । पुष्यमित्रस्य राज्ञः वृष्टतः यक्षो महान् प्रमाणे वृयम्(?) ।
तस्यानुभावात्स राजा न प्रतिहन्यते । यावद्दंष्ट्रानिवासी यक्षस्तं पुष्यमित्रानुबन्धयन् ग्रहाय
पर्वतचर्येऽवरत् । यावदक्षिणा महासमुद्रं गतः । कुमिशेन च यक्षेण महान्तं पर्वतमानयित्वा
पुष्यमित्रो राजा सबलबाह्नोऽवगन्धः । तस्य मुनिहृत इति संज्ञा व्यवसापिना । यदा
25 पुष्यमित्रो राजा प्रघातितस्तदा गौर्यवंशः समुच्छिन्नः ॥

इति श्रीदिव्यावदाने अशोकावदानं समाप्तम् ॥

मकरसुरभिगमनेन गुरुपवनजवसम्भातिना दूळपरिवर्तनलघुतरेण वानरावस्थितचपलो-
 झन्ततरेण सतताभ्यासकेशनिषेवणरामसुखाखादलोमेन सर्वकेशविषमदुर्गप्रपातनिःसङ्गेन
 परमसलीलेन चित्तेन तद्भूतानुगतया अयोनिशोभनस्कारधनुर्विसृतैः संयोगामिलपितपरम-
 रहस्यशब्देन कामशरेण हृदये विद्धः । आह च—

दृष्ट्वा च तां सुधन इन्दुसमानवक्रां

प्रावृद्धनान्तरविनिश्चरितिव विधुत् ।

तत्करोहन्मन्थविलाससमुद्भवेन

सद्यः स चेतसि नु रामशरेण विद्धः ॥ २ ॥

स तामतिमनोहरां गृहीत्वा हस्तिनापुरं गतः । स च द्युन्धः पञ्चग्रामवरेणाच्छादितः ।
 ततः सुधनो राजकुमारो मनोहरया रूपयौवनगुणेन सुधनः कुमारोऽनेकैश्चोपचारशतैस्तथा¹⁰
 अपहृतो यथा सुहृत्तमपि तां न जहाति । यावदपरेण समयेन चेतवनाद्वा ब्राह्मणौ अभ्यागतौ ।
 तत्रैको राजानं संश्रितः, द्वितीयः सुधनं कुमारम् । यो राजानं संश्रितः, स राज्ञा पुरोहितः
 स्थापितो भोगैश्च संविभक्तः । यस्तु सुधनं कुमारम्, स भोगमात्रेण संविभक्तः । स कथ-
 यति—कुमार, यदा त्वं पितुरस्ययादौ प्रतिष्ठास्यसि, तदा मे किं करिष्यसीति ? सुधनः
 कथयति—यथा तव सहचरो ब्राह्मणो मम पित्रा पौरोहित्येऽवस्थापितः, एवमहं त्वामपि पौरोहित्ये¹⁵
 स्थापयामीति । एष च वृत्तान्तस्तेन ब्राह्मणेन कर्णपरंपरया श्रुतः । तस्यैतदभवत्—अहं
 तथा करिष्ये, यथा कुमारो राज्यमेव नासादयिष्यति, कुतस्तं पुरोहितं स्थापयिष्यतीति ?
 यावदपरेण समयेन तस्य राज्ञो विजितेऽप्यतमः कार्वटिकः प्रतिविरुद्धः, तस्य समुच्छिन्नये
 एको दण्डः प्रेषितः । स हतविहृतविष्वस्तः प्रत्यागतः । एवं यावत्सप्त, ये दण्डाः
 प्रेषिताः, तेऽपि हस्तविष्वस्ताः प्रत्यागताः । अमात्यै राजा विज्ञापितः—देव, किमर्थं स्वबलं²⁰
 हार्यते, परं वर्धते ? यावन्नैकः कश्चिदेवस्य विजिते शस्त्रबलोपजीवी सर्वोऽसौ आहूयता-
 मिति । ब्राह्मणः पुरोहितः संलक्षयति—अयं स कुमारस्य वधोपायकाल इति । तेन राजा
 विद्वतः—देव, नैवमसौ शक्यः संनामयितुम् । राजा कथयति—किं मया स्वयं गन्तव्यम् ?
 पुरोहितः कथयति—किमर्थं देवः स्वयं गच्छति ? अयं सुधनः कुमारो युवा बलदर्पयुक्तः ।
 एष दण्डसहायः प्रेष्यतामिति । राजा कथयति—एवमस्त्विति । ततो राजा कुमारमाहूय²⁵
 कथयति—गच्छ कुमार, दण्डसहायः कार्वटिकं संनामय । एवं देवेति सुधनः कुमारो राज्ञः
 प्रतिश्रुत्य अन्तःपुरं प्रविष्टः । मनोहरादर्शनाच्चास्य सर्वं निस्पृष्टम् । पुनरपि राज्ञा अभिहितः—
 पुनरपि तदर्शनात्सर्वं निस्पृष्टम् । पुरोहितेन चाभिहितः—देव, सुधनः कुमारो मनोहरया
 अतीव सत्त्वो न शक्यते प्रेषयितुम् । राजा कथयति—साधनं सज्जं क्रियताम् । निर्गीतः
 कुमारोऽन्तःपुरात् प्रेषयितव्यो यथा मनोहरायाः सकाशं न प्रतिवसतीति । एवं देवेति³⁰
 अमात्यै राज्ञः प्रतिश्रुत्य बलौघो हस्तशरपदातिसंपन्नोऽनेकप्रहरणोपकरणयुक्तः सज्जीकृतः ।
 ततः कुमारो निर्गीतः उक्तः—गच्छ कुमार, सज्जो बलौघ इति । स कथयति—देव, गमिष्यामि
 दि० ३७

- वाकोपशोभितः । तत्र जन्मचित्रको नाम नागपोतकः प्रतिवसति । स कालेन कालं
 सन्यगवारिधारामनुप्रयच्छति । अतीव शस्यसंपत्तिर्भवति । तेन तस्य शस्यवती वसुध्ती,
 सुमिक्षाजपानश्च देशः । राजा आह—कोऽसौ उपायः स्याच्चेनासौ नागपोत इहानीमेतः
 अमात्या आहुः—देव, विद्यामङ्गधारिणः, तानानयेति । ते समन्विष्यन्ताम् । ततो राजा
 ५ सुवर्णपिटकं चजाग्रे बद्धा खविजिते घण्टावधोषणं कारितम्—य उत्तरपाञ्चालराज-
 विषयाज्जन्मचित्रकं नाम नागपोतकमानयति, तस्येवं सुवर्णपिटकं दास्यामि, महता च
 सत्कारेण सत्कारिष्यामीति । यावदन्यतमोऽहिर्गुण्डिकोऽमात्यानां सकाशं गत्वा कथयति—
 ममेदं सुवर्णपिटकमनुप्रयच्छत । अहं जन्मचित्रं नाम नागपोतकमपह्नवानयामीति ।
 अमात्याः कथयन्ति—एष गृहाण । स कथयति—यो युष्माकं श्रद्धयितः प्रत्ययितश्च, तस्य
 10 हस्ते तिष्ठतु । आनीते जन्मचित्रे नागपोतके ग्रहीष्यामीति । एवं कुरुष्वेति । ततोऽसौ
 अहिर्गुण्डिकः प्रत्ययितस्य पुरुषस्य हस्ते सुवर्णपिटकं स्थापयित्वा हस्तिनापुरं गतः ।
 तेनासौ हृदः समन्ततो व्यबलोकितः । निमिच्छीकृतः—असौ जन्मचित्रो नागपोतक
 एतस्मिन् प्रदेशे तिष्ठतीति । ततो बल्युपहारनिमित्तं पुनः प्रत्यागतः । अमात्यानां कथयति—
 बल्युपहारमेवं प्रयच्छत । सप्तमे दिवसे तं नागपोतकमपह्नवानयामीति । स चाहिर्गुण्डिकस्तेन
 15 संलक्षितः—ममासावपहरणायागतः । सप्तमे दिवसे मामपहरिष्यति । मातापितृवियोगज
 मे दुःखं भविष्यतीति । किं करोमि, किं शरणं प्रपद्येयमिति । तस्य हृदस्य नाददूरे
 हौ लुब्धकौ प्रतिवसतः, सारफो हलकः । तौ हृदमाश्लिष्य जीविकां कल्पयतः । ये
 स्थलगताः प्राणिनो धृगशरमसूकरादयस्तं हृदमुपसर्पन्ति, तान् प्रघातयतः, येषां
 जलगता मत्स्यकच्छपमण्डूकादयः । तत्र सारकः कालगतः, हलको जीवति । जन्मचित्रो
 20 नागपोतः संलक्षयति—कोऽप्योऽस्ति मम शरणयुते हलकात् लुब्धकात् ? ततो मनुष्यवेष-
 मास्थाय हलकस्य लुब्धकस्य सकाशं गतः । गत्वा कथयति—मोः पुरुष, किं त्वं जानीषि
 कस्यानुभावाद्भनस्य राज्ञो जनपदा ऋद्धाश्च स्त्रीताश्च सुमिक्षाकीर्णवङ्गजनमनुष्याश्च प्रशान्त-
 कलिकलहडिम्बबभ्रतस्करदुर्मिक्षरोगापगताः शालीक्षुगोमहिषीसंपन्ना इति ? स कथ-
 यति—जाने स राजा धार्मिको धर्मेण राज्यं कारयति, भैरवचित्रो हितचित्रोऽनुकम्पाचित्रश्च
 25 राज्ञं पालयतीति । स कथयति—किमेतदेव, अयास्त्वन्यदपि ? लुब्धकः कथयति—अस्त्वन्यो-
 ऽप्यनुशंसः । अस्मिन् प्रदेशे जन्मचित्रको नाम नागपोतकः प्रतिवसति । स कालेन
 कालं सन्यगवारिधारामनुप्रयच्छति । अतीव शस्यसंपत्तिर्भवति । शस्यवती वसुध्ती, सुमिक्षा-
 जपानश्च देश इति । जन्मचित्रः कथयति—तं नागपोतकमितो विषयादपहरेत्, तस्य नाग-
 30 पोतकस्य किं स्यात् ? न शोभनं स्यात्, मातापितृवियोगजं दुःखं स्याद्वाज्ञो राष्ट्रस्य च ।
 योऽपहरेत्, तस्य किं त्वं कुर्याः ? स आह—जीविताङ्गपरोपयेयम् । जानीषे तं
 कतरोऽसौ नागपोतक इति ? न जाने । अहमेवासौ नागः । दक्षिणपाञ्चालवैपयिकेनाहि-
 र्गुण्डिकेनापह्नवान नीयत । स बल्युपहारविधानार्थं गतः । सप्तमे दिवसे आगमिष्यति ।

प्रतिनिवृत्तः । धनेन च राज्ञा तामेव रात्रिं खमो दृष्टः—गुप्तेणागच्छ राज उदरं स्फोटयित्वा
 अन्नाप्याकृष्य सर्वं तन्नगरमन्वैवेष्टितम्, सप्त रत्नानि गृहं प्रवेक्ष्यमानानि दृष्टानि । ततो राजा
 भीतस्त्रस्तः संविश आहृष्टरोमकूपो लघुलघ्वेवोत्थाय महाशयने निषण्ण करो कपोलं दत्त्वा
 चिन्तापरो व्यवस्थितः—मा हैव मे अतोनिदानं राज्याभ्युत्तिर्भविष्यति, जीवितस्य वा अन्तराय
 इति । स प्रमातायां रजन्यां खमं ब्राह्मणाय पुरोहिताय निवेदयामास । स संलक्षयति—
 यादृशो देवेन खमो दृष्टः, नियतं कुमारेण कर्णटको निर्जितः । वितथनिर्देशः करणीयः ।
 इति कृत्वा कथयति—देव, न शोमनः खमः । नियतमतोनिदानं राज्याभ्युत्तिर्भविष्यति,
 जीवितस्यान्तराय इति । केवलं तु अत्रास्ति प्रतिकारः, स च ब्राह्मणकर्मण्येव दृष्टः । कोऽसौ
 प्रतिकारः ? देव, उवाचने पुष्करिणी पुरुषप्रमाणिका कर्तव्या । ततः सुधया प्रलेप्तव्या ।
 सुसंमृष्टां कृत्वा क्षुद्रभृगाणां रुचिरेण पूरयितव्या । ततो देवेन ज्ञानप्रयतेन तां पुष्करिणी-
 मेकेन सोपानेनावतरितव्यम्, एकेनावतीर्य द्वितीयेनोत्तरितव्यम्, द्वितीयेनोत्तीर्य तृतीयेनाव-
 तरितव्यम्, तृतीयेनावतीर्य चतुर्थेनोत्तरितव्यम् । ततश्चतुर्भिर्ग्राहणैर्वैदेवेदाङ्गपारगैर्देवस्य
 पादयोजिह्वाया निर्लेढव्यम्, किन्नरवसया च धूपो देयः । एवं देवो विघृतपापशिरं राज्यं
 पाळयिष्यतीति । राजा कथयति—सर्वमेतच्छक्यं यदिदं किन्नरमेदमतीव दुर्लभम् । पुरोहितः
 कथयति—देव, यदेव दुर्लभं तदेव सुलभम् । राजा कथयति—यथा कथम् ? पुरोहितः
 कथयति—देव, नन्विष्यं मनोहरा किन्नरी । राजा कथयति—पुरोहित, मा मैवं वद । कुमारस्यात्र
 प्राणाः प्रतिष्ठिताः । स कथयति—ननु देवेन श्रुतम्—

लजेदेकं कुलस्यार्थं ग्रामस्यार्थं कुलं लजेत् ।

ग्रामं जनपदस्यार्थं आत्मार्थं पृथिवीं लजेत् ॥ ६ ॥

दृष्टेनाम्नयात्मना(?) राज्यं कुमारस्यास्य धीमतः ।

शक्यसि ह्यपरां कर्तुं घातयैनां मनोहराम् ॥ ७ ॥ इति ।

20

आत्माभिनन्दिनो न, किञ्चिन्न प्रतिपद्यन्त इति तेनाविवासितम् । ततो यथो-
 पदिष्टं पुरोहितेन कारयितुमारब्धम् । पुष्करिणी खाता सुधयोपलिप्ता संमृष्टा क्षुद्रभृग-
 रुचिरसुपावर्तयितुमारब्धम् । स च प्रयोगः सुधनस्यान्तःपुरजनेनोपलब्धः । ताः प्रीति-
 मनसः संबृत्ताः—अयं रूपयौवनसंपन्नाः । इदानीमस्माकं सुधनः कुमारः परिचारयिष्यतीति ।
 ताः प्रमुदिता दृष्ट्वा मनोहरा पृच्छति—किं यूयमतीव प्रहर्षिता इव ? यावदपरया स वृत्तान्तो
 विस्तारेण मनोहराया निवेदितः । ततो मनोहरा संजातदुःखदौर्मनस्या येन सुधनस्य कुमा-
 रस्य जननी तेनोपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य पादयोर्निपत्य करुणदीनबिलम्बितैरश्वरैरेतमर्थं निवेद-
 यामास । सा कथयति—यथेवं ज्ञागतमिदं कुरु विचारयिष्यामीति । मनोहरया आगम्य
 पुनरपि समाख्यातम् । तथा अपि विचारितम् । पश्यति भूतम् । ततस्तया स चूडामणि-
 र्वज्ज्वालि च मनोहरायै दत्तानि, उक्ता च—पुत्रिके, प्राप्ते काले आगन्तव्यम् । एवं भयो-
 पाळम्भो न भवतीति । ततो राजा यथादिष्टेन क्रमेण ज्ञानप्रयतो रुचिरपूणां पुष्करिणी-

20

C 440

यावदपरेण समयेन धनो राजा देव्या सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य
 क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतो न पुत्रो न दुहितः । स करो कनोळं दत्त्वा चिन्तापो
 व्यवस्थितः—अनेकधनसमुदितं मे गृहम् । न मे पुत्रो न दुहिता । ममास्यस्तत्कुलवंशच्छेदे
 राष्ट्रपहारः सर्वसन्तस्त्रापतैर्यमपुत्रमिति कृत्वा अन्यराजविधेयो भविष्यतीति । स अग्न-
 ५ ब्राह्मणसुहृत्सर्वं चिन्तयन् देव, किमसि चिन्तापरः ? स एतद्वक्तव्यं विद्वान्गणेशोच-
 यति । ते कथयन्ति—देवताराधनं कुरु, पुत्रस्ते भविष्यतीति । सोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिव-
 वरुणकुबेरवासवादीनन्यांश्च देवताविशेषानायाचते, तद्यथा—आरामदेवता वनदेवता चक्ष-
 देवता शृङ्गाटकदेवता बलिप्रतिमादिकाः । सहजाः सहधर्मिका निस्सालुबद्धा अपि देवता
 आयाचते । अस्ति चैव लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति । तद्य
 १० नैवम् । यथेवमभविष्यत्, एकैकस्य पुत्रसहस्रमभविष्यत्, तद्यथा राक्षसक्रान्तिनः । अपि
 तु त्रयाणां स्थानानां संसुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । कतमेषां त्रयाणां ? मत्त-
 पितरौ रक्षौ भवतः संनिपतितौ । माता चास्य कल्या भवति ऋतुमती च । गन्धर्वः
 प्रत्युपस्थितो भवति । एषा त्रयाणां स्थानानां संसुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । स
 चैवमायाचनपरतिष्ठति । अन्यतमश्च भद्रकल्पिको बोविसत्त्वस्तस्मात्प्रमादित्वा अवक्रान्तः ।
 १५ पञ्चविंशतीया धर्मा एवमेव पण्डितजातीये मातृग्रामे । कतमे पञ्च ? रक्तं पुरुषं जानाति विरक्तं
 जानाति । काळं जानाति ऋतुं जानाति । गर्भमवक्रान्तं जानाति । यस्य सकाशाद्गर्भमवक्रान्ति
 तमपि जानाति । दारकं जानाति, दारिकां जानाति । सचेदारको भवति, दक्षिणं कुक्षिं
 निश्चित्य तिष्ठति । सचेदारिका भवति, वामं कुक्षिं निश्चित्य तिष्ठति । सा आरुमनाः स्वामि-
 न् आरोचयति—दिष्ट्वा वर्षखं आर्यपुत्र । आपन्नसत्त्वास्मि संवृत्ता । यथा च मे दक्षिणं
 २० कुक्षिं निश्चित्य तिष्ठति, नियतं दारको भविष्यतीति । सोऽप्यारुमनाः स्वामि-
 कायमुत्तमस्य दक्षिणं बाहुमभिप्रसार्धं उदानमुदानयति—अप्येवाहं चिरकालमिच्छितं
 पुत्रमुत्तं पश्येयम् । जातो मे स्यान्नावजातः । कुलानि मे कुर्वीत । प्रतिभेत् । दायार्थं मे
 प्रतिपद्येत । कुलवंशो मे चिरस्थितिकः स्यात् । अस्माकं चाप्यतीतकालगतानामर्थं वा
 प्रभूतं वा दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा अस्माकं नाम्ना दक्षिणामादेयति—इदं तपोर्ध्व-
 २५ तत्रोपपन्नयोगेच्छसोरदुग्धच्छत्तु इति । आपन्नसत्त्वां विदित्वा उपरिप्रासादतलगतमप्युक्षितं
 धारयति तित्काम्बलवणमधुरकटुककायविभिर्जितैरारुहैः । इत्थार्धहरित्युषितगान्नीमससमि-
 नन्दनवन्नचारिणीं मन्त्रान्मन्त्रं पीठाल्पीठमनवतरन्तीमवहिर्मां भूमिम् । न चास्याः किञ्चि-
 दमनोद्देशश्च श्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय । सा अद्यानां वा नवानां वा मासानामस्त-
 यावत्सूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णश्छत्राकारधराः
 ३० प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णललाट उच्चघ्रोनः संगतभूत्सुङ्गनासः सर्वाङ्गमसङ्गोपेतः । तस्य जातो
 आनन्दमेर्यस्त्राहिताः । श्रुत्वा राजा कथयति—किमेतदिति । अन्तःपुरिकाग्नी राक्षे निवेदितम्—
 देव, दिष्ट्वा वर्षख । पुत्रस्ते जात इति । ततो राजा तं सर्वं नगरमपगतपाषाणसर्वैरकठं

C 441

रक्षा पतङ्गा तपनी चित्रा रुदन्ती हसन्ती आशीविषा वेत्रनदी च ।

O 451

रक्षायां राक्षसीकोपः पतङ्गायाममनुष्यकाः ।

तपन्त्यां ग्राहबहुलत्वं चित्रायां कामरूपिणः ॥ १४ ॥

रुदन्त्यां किन्नरीचेव्यो हसन्त्यां किन्नरक्षुषा ।

आशीविषायां नानाविधाः सर्पा वेत्रनद्यां तु शात्मलिः ॥ १५ ॥

5

रक्षायां वैर्यकरण पतङ्गायां पराक्रमः ।

तपन्त्यां ग्राहमुखवन्धं चित्रायां विविचगीतम् ॥ १६ ॥

रुदन्त्यां सौमनस्ये समुत्तारम्, हसन्त्यां दृष्णीमावयोगेन, आशीविषायां सर्पविषमन्त्र-योगेन, वेत्रनद्यां तीक्ष्णशस्त्रसंपातयोगेन समुत्तारः । नदीः समतिक्रम्य पञ्च यक्षशतानि गुल्मकम् । तद्वैर्यमाश्रयं विद्राव्यम् । ततो ह्रुमस्य किन्नरराजस्य भवनमिति । ततो 10 मनोहरा तं श्रुतिमेवमुक्त्वा पादामिवन्दनं कृत्वा प्रक्रान्ता ॥

यावत्सुघनः कुमारस्तं कर्कटकं संनाम्य गृहीतप्राभृतो हस्तिनापुरमनुप्राप्तः । श्रुत्वा च राजा परां प्रीतिसुपगतः । ततः कुमारो मार्गश्रमं प्रतिविनोष पितुः सकाशं गतः । प्रणामं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णः । राज्ञा परमया संतोषणया संभाषितः, उक्तश्च—कुमार, शिवेन त्वमागतः ? देव, तव प्रसादात्कर्कटकः संनामितः, निपका गृहीताः, चिन्तकः स्थापितः । इमे तु कर- 15 प्रसूयाः । पण्यागारश्च स्थाप्यतामिति । राजा कथयति—शोभनं प्रतिगृहीतम् । ततः पितुः प्रणामं कृत्वा संप्रस्थितः । राजा कथयति—कुमार तिष्ठ, प्राभृतं सहिता एव मोक्ष्यामः । देव गच्छामि, चिरं दृष्ट्वा मे मनोहरा । अहं कुमार अद्य गमनेन । तिष्ठ, श्रो गमिष्यसीति । सोऽनवबुध्यमान एवमाह—तात, अद्यैव मया अवश्यं गन्तव्यम् । राजा दृष्णीमवस्थितः । ततः कुमारः खगुहं गतः । यावत्पश्यति श्रिया वर्जितमन्तःपुरद्वारम् । स चिन्तापरः प्रविश्य 20 मनोहरां न पश्यति । इतश्चासुतश्च संभ्रान्तः शून्यहृदयः शब्दं कर्तुमारब्धः—मनोहरे मनोहरे इति । यावदन्तःपुरं संनिपतितम् । ताः स्त्रियः क्षेपं कर्तुमारब्धाः । विद्वोऽसौ हृदयशाल्येन स्तुतरां प्रहृमारब्धः । तामिष्यथाभूतं समाख्यातम् । स शोकेन संप्रमुद्यते । ताः स्त्रियः कथयन्ति—देव, अस्मिन्नन्तःपुरे तद्विविधस्तृताः स्त्रियः सन्ति, किमर्थं शोकः क्रियते ? स पितुर्नैर्गुण्य-मुपश्रुत्य कृतज्ञतां च, मातुः सकाशमुपसंक्रान्तः । पादयोर्निपत्य कथयति—अम्ब, 25

O 452

मनोहरां न पश्यामि मनोरथगुणैर्युताम् ।

साधुरूपसमायुक्ता क्व गता मे मनोहरा ॥ १७ ॥

मनसा संप्रभावाभि मनो मे संप्रमुद्यते ।

हृदयं दहते चैव रहितस्य तया मृदया ॥ १८ ॥

मनोभिरात्मा च मनोहरा च

मनोमुकूला च मनोरतिश्च ।

30

अहमपि तं शब्दं श्रुत्वा महता प्रीतिसौमनस्येन सप्ताहमतिनामयासि । एतदाश्चर्यं मद्रसुख
मया दृष्टमिति । अथ हलकस्य छुम्भकस्यैतदभवत्—शोमनोऽयं मया अमोघः पाशो नामाछुम्भो
मनोहरायाः किन्नरीः क्षेप्यामीति । सोऽपरेण समयेन पूर्णपञ्चदश्याममोघं पाशमादाय
हृदतीरसमीपे पुष्पफलविटपगहनमाश्रित्य अवधानतत्परोऽवस्थितः । यावन्मनोहरा किन्नरी
5 पञ्चशतपरिवारिता तादृशैव विभूत्या ब्रह्मसभां पुष्किरिणीमवतीर्णा ज्ञातुम् । तत्समनन्तरं च
हलकेन छुम्भकेन अमोघः पाशः क्षिप्तः, येन मनोहरा किन्नरी बद्धा । तया अमोघाश-
श्रितया हृदे महाहृतनादः कृतो मीपणश्च शब्दो निश्चारितः, यं श्रुत्वा परिशिष्टः किन्नरि-
गण इतश्चासुतश्च संभ्रान्तो मनोहरा निरीक्षितुमारब्धः । पश्यन्ति बद्धाम् । दृष्ट्वा च
पुनर्भाति निष्पलायिताः । अद्राक्षीत्स छुम्भकस्तां परमरूपदर्शनीयाम् । दृष्ट्वा च पुनरप-
10 क्षिप्तो ब्रह्मिण्यामीति । सा आह—हा हतास्मि, हा मन्दभाग्या, ममेदशीमवस्थामाप्ताम् ।

मा नैपीत्स्वं हि मा स्राक्षीर्नतचव सुचेष्टितम् ।

राजमोग्या सुरुपाहं न साधु ग्रहणं तव ॥ १ ॥ इति ॥

छुम्भकः प्राह—यदि त्वां न गृह्णामि, निष्पलायसे । सा कथयति—नाहं निष्पलाये ।
यदि न श्रद्धासि, इमं चूडामणिं गृहाण । अस्यानुभावेनाहमुपरिविहायसा गच्छामीति ।
15 छुम्भकः कथयति—कथं जाने ? तया शिरसश्चूडामणिर्दत्त उक्तश्च—एष चूडामणिर्यस्य हृत्वे,
तस्याहं वशा भवामि । ततो छुम्भकेनासौ चूडामणिर्गृहीतः, पाशवद्धां चैनौ संप्रस्थितः ॥

G 444

तेन खलु समयेन सुधनराजकुमारो भृगयानिर्गतः । अद्राक्षीत्स छुम्भकः सुधनं
राजकुमारमभिरूपं दर्शनीयं प्रासादिकम् । दृष्ट्वा च पुनरस्यैतदभवत्—अयं च राजकुमारः,
इयं च परमदर्शनीया । यथेनां द्रव्यति, बलाह्महीप्यति । यन्महमेनां प्राप्नुतन्यायेन, स्वप-
20 मेनोपनयेयम् । ततस्ता पाशवद्धामादाय येन राजकुमारस्तो नोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पादयो-
निंपत्य कथयति—इदं मम देवस्य स्तोरत्रं प्राप्नुतपानीतम्, प्रतिगृह्णतामिति । अद्राक्षी-
सुधनकुमारो मनोहरां किन्नरीमभिरूपां दर्शनीयां प्रासादिकां परमशुभवर्णपुष्कलतया
समन्वतां सर्वगुणसमुदितामष्टादशभिः क्षीलक्ष्णैः समलंकृतां जनपदकल्याणां काव्यन-
कलशकूर्मपीनोभतकठिनसहितसुजातवृत्तप्रगल्भमानस्तनीमभिनीलरक्तशुक्लविसृतायतनव-
25 कमलसदृशनयनां सुशुभमायततुङ्गनासां विद्वन्मणिर्बालिम्बफलसंस्थानसदृशावरोक्षीं सुहृदपरि-
पूर्णगण्डपार्श्वमक्षर्यरतिकरकपोलतिलकातुर्ध्वचरितां संगतभुवारेविन्दविकचसदृशपरिपूर्ण-
विमलशशिपुषं प्रलम्बबाहुं गम्भीरत्रिवलिकसंततमव्यां स्तनयारावनाम्यमानपूर्वावां रक्त-
संस्थितसुजातजघनां कदलीगर्भसदृशकरानुपूर्वावस्थितसुजातकरभोरं सुनिगूढसुरचितसर्वाङ्ग-
सुन्दरशिरां सहितमणिपीडासंरक्तकरतलग्रहर्धनपुरवलयां हारार्धहारनिर्वोचविमलशिरगति-
30 मायतनीलसूक्ष्मेक्षीं सचीवरप्रभञ्जकाङ्गीगुणां नूपुरावञ्छादितपादां क्षामोदरीम् । तां प्रति-
कीर्णहारामुत्तजजम्बूनदचारुपूर्णां दृष्ट्वा कुमारः सहसा पपात विद्धो दृढरागश्रोण । तत्र स
रागवराहदवदहनपतङ्गसदृशेन जलचन्द्रचञ्चलविमलोज्ज्वलमानेन दुर्ग्राह्यतरेण नदीतटजगत्

मालाबद्धशिरा येन रक्षिणः पुरुषा न सन्ति, तेन तां मालां ध्वजे बद्धा अवतीर्णः । चन्द्र-
श्वेदितः । ततोऽसौ चन्द्रमवेक्ष्य मनोहराविरहित एवं विल्लाप—

भोः पूर्णचन्द्र रजनीकर तारराज

त्वं रोहिणीनयनकान्त सुसार्यवाह ।

कच्चिद्विषया मम मनोहरणैकदक्षा

5 O 464

दृष्ट्वा त्वया भुवि मनोहरनामधेया ॥ २४ ॥ इति ।

अनुभूतपूर्वरतिमनुस्मरन् जगाम । ददर्श सृणीम् । तामप्युवाच—

हे त्वं कुरङ्गि तृणवारिपलाशमक्षे

खस्त्वस्तु ते चर सुखं न सृगारिरस्मि ।

दीर्घेक्षणा मृगवधूकमनीयरूपा

10

दृष्ट्वा त्वया मम मनोहरनामधेया ॥ २५ ॥

स तामतिक्रम्य अन्यतमं प्रदेशं गतो ददर्श वनं नानापुष्पफलोपशोभितं भ्रमरैरुप-
शुज्यमानसारम् । ततोऽन्यतमं भ्रमरमुवाच—

नीलास्त्रनाचलसुवर्णं मधुद्विरेफ

वंशान्तरागुल्लभ्यकृताविवास ।

15

वर्णाधिमात्रसदृशायतकेशहस्ता

दृष्ट्वा त्वया मम मनोहरनामधेया ॥ २६ ॥

तस्मादपि प्रदेशादतिक्रान्तः पश्यत्प्राचीविषम् । दृष्ट्वा चाह—

भोः कृष्णसर्प तनुपल्लवलोकाजिह्व

वक्रान्तरोत्पतितधूमकलापवक्र ।

20

रागाग्निना तव समो न विषाग्निरुग्रो

दृष्ट्वा त्वया मम मनोहरनामधेया ॥ २७ ॥

तमपि प्रदेशं समतिक्रान्तो ददर्शापरं कोकिलाम्बितादितम् । दृष्ट्वा च पुनस्तं
कोकिलमुवाच—

भोः कोकिलोत्तम वनान्तरवृक्षवासिन्

25

नारी मनोहर पतन्निगणस्य राजन् ।

नीलोत्पलामलसमायतचारुनेत्रा

दृष्ट्वा त्वया मम मनोहरनामधेया ॥ २८ ॥

तमपि प्रदेशं समतिक्रान्तो ददर्शाशोकवृक्षं सर्वपरिपुङ्गम् ।

मङ्गल्यनामान्तरनामयुक्त

30

सर्वद्रुमाणामधिराजतुल्य ।

मनोहरां दृष्ट्वा । राजा कथयति—कुमार न ब्रह्म्या, कालोऽतिवर्तते । स कथयति—तावद्वि
एवम्, मातरं दृष्ट्वा गच्छामि । गच्छ कुमार अवलोक्य जननीम् । स मनोहरासक्तं
चूचामणिमादाय मातुःस्वाशसुपसंक्रान्तः । पादयोर्निपत्य कथयति—अम्ब, अहं कार्वटिकं
संनमनाय गच्छामि ।

8 दुहिता शक्रकल्पस्य किनेन्द्रस्य मालिनी ।

पात्या विरहशोकार्ता म्हात्सल्यविषया त्वया ॥ ३ ॥

अयं चूचामणिः सुगुप्तं स्थापयितव्यः । न कदाचिन्मनोहराया दत्तव्योऽन्यत्र
प्राणवियोगादिति । स एवं मातरं पितरं संदिश्य अभिवाच्य च नानायोगवबलौघवर्धनिनादितैः
संप्रस्थितः । अनुपूर्वेण जनपदानतिक्रम्य तस्य कार्वटिकस्य नातिदूरेऽन्यतमं दृष्ट्वा
10 निश्चित्य वाससुपगतः । तेन खलु समयेन वैश्रवणो म्हाराजोऽनेकयक्षपरिवारोऽनेकयक्षसत्त-
सहस्रपरिवारः । तेन यक्षाणां यक्षसमितिं संप्रस्थितः । तस्य तेन पथा गच्छतः खगपथेन
यानमवस्थितम् । तस्यैतदभवत्—बहुशोऽब्रमनेन पथा समतिक्रान्तः । न च मे कदाचिच्चानं
प्रतिहतम् । कोऽत्र हेतुर्येनेदानीं प्रतिहत इति ? पश्यति सुषनं कुमारम् । तस्यैतदभवत्—
अयं भद्रकल्पिको बोधिसत्त्वः खेदमापत्स्यति युद्धाभ्यामिप्रस्थितः । साहाय्यमस्य कर्तव्यम् ।
15 कार्वटिकः संनमयितव्यः । न च कस्यचिद्व्यागिनः पीडा कर्तव्येति विदित्वा पाक्षिकं
महायक्षसेनापतिमामन्त्रयते—एहि त्वं पाक्षिक, सुषनस्य कुमारस्य कार्वटिकमनुदेन संनमय ।
न च ते कस्यचिद्व्यागिनः पीडा कर्तव्येति । तथेति पाक्षिकेन यक्षसेनापतिना वैश्रवणस्य
म्हाराजस्य प्रतिश्रुत्य दिव्यश्चतुरश्रो बलकायो निर्मितः—सालमात्रप्रमाणाः पुरुषाः, पर्वतप्रमाणा
हस्तिनः, हस्तिप्रमाणा अश्वाः । ततो नानाविधखड्गमुशालतोमरपाशचक्रशरपरशवादिशस्त्र-
20 विधेयेण नानावादित्रसंक्षोभेण च महामयसुपदर्शयन् महता बलौघेन पाक्षिकोऽनुप्राप्तः ।

हस्तशस्त्रनिर्घोषाजानावादित्रनिस्सनाद् ।

यक्षाणां सप्रमावाच्च प्राकारः प्रपपात वै ॥ ४ ॥

ततस्ते कर्बटनिवासिनस्तं बलौघं दृष्ट्वा तच्च प्राकारपतनं परं विषादमापन्ता
पप्रच्छुः—कुत एष बलौघ आगच्छतीति ? ते कथयन्ति—शीघ्रं शीघ्रं हरामि मुञ्चत । एष
25 पृष्ठतः कुमार आगच्छति । तस्य च बलौघो यदि चिरं निवारयिष्यथ, सर्वथा न भविष्येति ।
ते कथयन्ति—

ज्युत्पन्ना न वयं राहो न कुमारस्य वीरतः ।

दुपपौरुषकेभ्यो स्म भीताः संश्रासमागताः ॥ ५ ॥

तैर्वारिणि मुक्त्वानि । तत उच्छ्रितध्वजपताकार्णवकलशा नानाविधवर्धनिनादितैः
30 सुषनं कुमारं प्रत्युद्गताः । तेन च समाश्रयिताः, तदभिप्रायश्च राजभटः स्थापितः । निप-
काश्च निगृहीताः । करप्रस्थाप्याश्च निबद्धाः । ततस्तं कर्बटकं स्पीतीकृत्य सुषनकुमारः

अयं मुक्तेन वागेन हन्तव्यो मम कारणात् ।
 यत्र पश्येद्भौ भैवौ संघटन्तौ परस्परम् ।
 तयोः शृङ्गमेकं मद्धन्त्वा मार्गं प्रतिलप्यसे ॥ ३३ ॥
 आयसौ पुरुषौ दृष्ट्वा शङ्खपाणी महाभयौ ।
 तयोरेकं ताडयित्वा मार्गं प्रतिलप्यसे ॥ ३४ ॥
 संकोचयन्तीं प्रसारयन्तीं राक्षसीभ्यासं मुखम् ।
 यदा पश्येत्तदा कीलं लब्ध्वा तस्या निखानयेत् ॥ ३५ ॥
 शूलावर्तस्तदा कूपो विलङ्घ्यस्ते षष्ठिहस्तकः ।
 हरिपिङ्गलकेशाक्षो दारुणो यक्षराक्षसः ॥ ३६ ॥
 कार्मुकं मण्डलं कृत्वा हन्तव्यश्च दुरासदः ।
 नक्षत्रं बहवस्तार्या नक्षत्राहसमाकुलाः ॥ ३७ ॥

5

10

रक्षा पतङ्गा तपनी चित्रा रुदन्ती हसन्ती आशीविषा वेत्रनदी च ।

रङ्गायां राक्षसीकोपः पतङ्गायाम्मातुषाः ।
 तपन्त्यां ग्राहवद्बलं चित्रायां कामरूपिणः ॥ ३८ ॥
 रुदन्त्यां किन्नरीचेज्यो हसन्त्यां किन्नरीस्तुषा ।
 आशीविषायां नानाविधाः सर्पा वेत्रनद्यां तु शास्त्रमलिः ॥ ३९ ॥
 रङ्गायां धैर्यकरणं पतङ्गायां पराक्रमः ।
 तपन्त्यां ग्राहमुखवन्धुचित्रायां विविधं गीतम् ॥ ४० ॥

15

रुदन्त्यां सौमनस्येन समुत्तारः । हसन्त्यां दृष्णीभावेन, आशीविषायां सर्वविषमङ्ग-
 प्रयोगेण समुत्तारः, वेत्रनद्यां तीक्ष्णशङ्खसंपातयोगेन समुत्तारः । नदीमतिकस्य पञ्च यक्षशतानि ३०
 गुल्मकस्थानम् । तद्वैर्यमास्थाय विद्राव्यम् । ततो ब्रुमस्य किन्नरराजस्य भवनमिति ॥

C 487

ततः सुधनः कुमारो यथोपदिष्टानौषधिमन्त्रागदप्रयोगान् समुदानीय तस्य ऋषेः
 पादाभिवन्दनं कृत्वा प्रक्रान्तः । ततस्तेन यथोपदिष्टाः सर्वे समुदानीताः स्थापयित्वा वान-
 रम् । ततस्त्वानादाय पुनरपि तस्य ऋषेः सकाशमुपसंक्रान्तः । उक्तञ्च—अलं कुमार, किमनेन
 व्यवसायेन ? किं मनोहरया ? त्वमेकाकी असहायः शरीरसंशयमवाप्स्यसीति । कुमारः ग्राह—
 महर्षे, अवश्यमेवाहं प्रयास्यामीति । कुतः ?

चन्द्रस्य खे विचरतः कः सहायभावो
 दंष्ट्राबलेन बलिनश्च भृगाविपस्य ।

अग्नेश्च दावदहने कः सहायभावः

अस्मद्विषस्य च सहायबलेन किं स्यात् ॥ ४१ ॥

मवतीर्योत्तीर्णः । ततोऽयं ब्राह्मणैर्विहया पादौ निवृद्धौ, अवस्थितः—आनीयतां किन्नरीति च समादिष्टम् । तत्समनन्तरमेव मनोहरा गगनतलमुद्बुध्य गार्गा भापते—

स्पर्शसंगमनं मह्यं हसितं रमितं च मे ।

नागीव बन्धनान्मुक्ता एषा गच्छामि संप्रतम् ॥ ८ ॥ इति ।

८ राज्ञा दृष्टा बाधुपथेन गच्छन्ती । स भीतः पुरोहितमामन्त्रयते—यदर्थं कृतो यत्नः, स न संपन्नः, मनोहरा किन्नरी निष्पलायितेति । पुरोहितः कथयति—देव, सिद्धार्थोऽपगत-पापो देवः संप्रतमिति । ततो मनोहरायाः खगपथेन गच्छन्त्या एतदभवत्—यदहमेतामवस्थां प्राप्ता, तत्तस्य ऋपेर्व्यपदेशात् । यदि तेन नाख्यातमभविष्यत्, नाहं ग्रहणं गता अभविष्यत् । तेन हि यास्यामि तावदस्यैव ऋपेः सकाशमिति । सा तस्याश्रमपदं गता । पादाभिमन्दनं

१० कृत्वा तं ऋषिमुवाच—महर्षे, तव व्यपदेशादहं ग्रहणं गता, मनुष्यस्य संस्पर्शश्च संप्राप्तः । जीवितान्तरायश्चैतत्संबृचः । तद्विज्ञापयामि—यदि यदा कदाचित्सुधनः कुमार आगच्छेति मां समन्वेपमाणः, तस्येवामङ्गुलिमुद्रा दातुमर्हसि । एव च वक्तव्यम्—कुमार, विषमाः पन्थानो दुर्गमाः, खेदमापत्स्यसे, निवर्तस्विति । यदि निवार्यमाणो न तिष्ठेत्, तस्य मार्गं व्यपदेशु-मर्हसि—कुमार, मनोहरया समाख्यातम्—उचरे दिग्भागे त्रयः कालपर्वताः, तानतिक्रम्य १५ अपरे त्रयः, तानप्यतिक्रम्य अपरे त्रयः, तानतिक्रम्य हिमवान् पर्वतराजः, तस्योत्तरेणोक्तीलक-पर्वतः, तत उत्कूलको जलपथ एकधारको वज्रकः क्षामरूपी । उत्कीलक ऐरावतो-ऽधोवाणः प्रमोक्षणः एते पर्वताः समतिक्रमणीयाः । तत्र खदिरके पर्वते गुहा, प्रवेश एक-धारके तु कीलकाः, वज्रके पक्षिराजेन प्रवेशः । एमिरुपायैस्ते पर्वता अतिक्रमणीयाः यन्त्राणि च मङ्गल्यानि । अजवक्रमेण्डकः पुरुषो राक्षसरूपी पिङ्गलगुह्यायां लालास्रोतसां २० महानजगरो वेगेन प्रधावति । स ते विक्रमेण हन्तव्यः । अरान्तरगतां नामी यत्र पश्येत्तत्र किटिभकश्च ।

अयं मुक्तेन बाणेन हन्तव्यो मम कारणात् ।

यत्र पश्येद्भौ मेयौ संवदन्तौ परस्परम् ।

तयोः शृङ्गेर्यं मङ्गत्वा मार्गं प्रतिलप्यसे ॥ ९ ॥

२५ आयत्तौ पुरुषौ दृष्ट्वा शङ्कपाणी ग्रहामयौ ।

तयोरेकं पादयित्वा मार्गं प्रतिलप्यसे ॥ १० ॥

संकीर्चयन्तीं प्रसारयन्तीं राक्षसीमायसं मुखम् ।

यदा पश्येत्तत्र कीलकं ललटे तस्या निधानयेत् ॥ ११ ॥

शूलावर्तसादा कूपो विलङ्घ्यस्तो पश्चिद्विस्तकः ।

३० हरिपिङ्गलकेच्छाक्षो दारुणो यत्र राक्षसः ॥ १२ ॥

कार्मुकं मण्डलं कृत्वा हन्तव्यश्च दुरासदः ।

नवश्च बहवश्चार्या नम्रमहसमाकुलाः ॥ १३ ॥

संदर्शय चतुर्वेदे दृढलक्षादिकौशलम् ।

ततः कीर्तिपताकेयं तवायत्ता मनोहरा ॥ ४५ ॥

सुघनकुमारो बोधिसत्त्वः । कुशलाश्च भवन्ति बोधिसत्त्वास्तोषु तेषु शिल्पस्थानकर्म-
स्थानेषु । देवताक्षेपामौत्सुक्यमापत्यन्ते अविघ्नमावाय । ततो बोधिसत्त्वो नृत्तगीतवीणा-
पणवसुघोषकचल्लीधृदङ्गादिनानाविधेन दैवतोपसङ्घतेन वादित्रविशेषेण समन्तादापूर्यमाणो- ६
ऽनेकैः किन्नरसहस्रैः परिभूतः ।

शतक्रतुसमादिष्टैर्यक्षैः सूकररूपिभिः ।

उत्पाटिते शरवणे समे व्युत्तं तिलाढकम् ॥ ४६ ॥

एकीकृतं समुच्चिष्य शक्रसृष्टैः पिपीलिकैः ।

कुमारः किन्नरेन्द्राय विस्मिताय न्यवेदयत् ॥ ४७ ॥

10

नीलोत्पलदलामेनासिना गृहीतेन पश्यतो हुमस्य किन्नरराजस्य सौवर्णस्तम्भसमीपं
गत्वा तान् स्तम्भान् कदलीच्छेदेन खण्डखण्डं छेत्तुमारब्धः । ततस्तान् तिलशोऽवकीर्य
सप्त तालान् सप्त मेरीः सप्त च सूकरान् बाणेन विष्य सुमेरुवदकम्भ्योऽवस्थितः । ततो
गगनतलस्याभिर्देवतामिश्र किन्नरशतसहस्रैर्हार्वाकारकिलिकिलाप्रक्षेडोन्नैर्नादो मुक्तः, यं
दृष्ट्वा च किन्नरराजः परं विस्मयमुपगतः । ततः किन्नरीसहस्रस्य मनोहरासमानरूपस्य मध्ये 15
मनोहरां स्थापयित्वा सुघनः कुमारोऽभिहितः—एहि कुमार, प्रत्यभिजानासि मनोहरामिति ?
ततः सुघनः कुमारस्तां प्रत्यभिज्ञाय गाथाभिगीतिनोक्तवान्—

यथा हुमस्य दुहिता ममेह त्वं मनोहरा ।

शीघ्रमेतेन सखेन पदं ब्रज मनोहरे ॥ ४८ ॥

ततः सा द्रुतपदमभिक्रान्ता । किन्नराः कथयन्ति—देव, अयं सुघनः कुमारो बलवीर्य- 20
पराक्रमसमन्वितो मनोहरायाः प्रतिरूपः । किमर्थं विप्रलम्भ्य ? दीयतामस्य मनोहरेति ।
ततो हुमः किन्नरराजः किन्नरगणेन संवर्णितः सुघनं किन्नरामितेन महता सत्कारेण
पुरस्कृत्य मनोहरां दिव्यालंकारविभूषितां बालेन पाणिना गृहीत्वा दक्षिणेन सौवर्णयुगलं
सुघनं कुमारमभिहितः—कुमार, एषा ते मनोहरा किन्नरीपरिभूता मार्यार्याय दत्ता । अपरिचिता
मातुषाः, यथैनां न परित्यज्यसीति । परं तातेति सुघनः कुमारो हुमस्य किन्नरराजस्य 25
प्रतिश्रुत्य किन्नरभवनस्यो मनोहरया सार्धं निष्पुरुषेण दुर्येण क्रीडते रमते परिचारयति ।
सोऽपरेण सम्येन खदेशमनुस्यूत्य मातापितृवियोगजेन दुःखेनात्साहत्यो मनोहरया निवेद-
यति—मातापितृवियोगं मे दुःखं बाधत इति । ततो मनोहरया एष वृत्तान्तो विस्तरेण
पितृनिवेदितः । स कथयति—गच्छ कुमारेण सार्धम् । अपक्रान्तया ते भवितव्यम् । विप्रलम्भका
मनुष्याः । ततो हुमेण किन्नरराजेन प्रभूतं मणिमुक्तासुवर्णादीन् दत्त्वा अनुप्रेषितः । स 30
मनोहरया सार्धमुपरिविह्वल्यसा किन्नरखगपथेन संप्रस्थितः । अनुपूर्वेण हस्तिनापुरनगरमनु-

संततदेहोऽस्मि मनोहरां विना

कुतो ममेदं व्यसनं समागतम् ॥ १९ ॥ इति ।

सा कथयति—पुत्र, कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्ता मनोहरोति मया प्रतिसुक्ता । अम्ब, यथा कथम् ? तथा यथाहृतं विस्तरेण समाख्यातम् । स पितुर्नैर्गुण्यमकृतज्ञतां च ज्ञात्वा कथयति—कुत्र गता कतरेण वा पथेति ? सा कथयति—

एपोऽसौ पर्वतशैल ऋपिसंधनिपेवितः ।

उपितो धर्मराजेन यत्र याता मनोहरा ॥ २० ॥ इति ।

स मनोहरावियोगदुःखार्तः कृच्छ्रं विललाप, करुणं परिदेवते—

मनोहरां न पश्यामि मनोरथगुणैर्युताम् ।

10

साधुरूपसमायुक्ता क्व गता मे मनोहरा ॥ २१ ॥

मनसा संप्रधावामि मनो मे संप्रमुह्यते ।

हृदयं दह्यते चैव रहितस्य तथा शृणाम् ॥ २२ ॥

मनोभिरामा च मनोहरा च

मनोनुकूला च मनोरतिश्च ।

52

15

संततदेहोऽस्मि मनोहरां विना

कुतो ममेदं व्यसनं समागतम् ॥ २३ ॥ इति ।

ततो मात्रा अभिहितः—पुत्र, सन्त्यस्मिन्नन्तःपुरे तद्विशिष्टतराः स्त्रियः । विस्मयं शोकः क्रियत इति ? कुमारः कथयति—कुतो मे रतिरनुप्राप्यतामिति ? स तथा समाश्वासमानोऽपि शोकसंतापसंततस्तस्याः प्रवृत्तिं समन्वेषमाण इतश्चासुतश्च परिभ्रमिषुमारब्धः । तस्य बुद्धि-
रूपज्ञा—यत एव लब्धस्तमेव तावत्पृच्छामि । स हृल्लस्य सकाशं गतः पृच्छति—मनोहरा
कुतस्त्वया लब्धेति ? स कथयति—अमुष्मिन् प्रदेशे ऋषिः प्रतिवसति । तस्याश्रमपदे ब्रह्म-
समा नाम पुष्करिणी । तस्यां ज्ञातुमवतीर्णा ऋषिव्यपदेशेन लब्धेति । स संलक्षयति—
ऋषिरिदानीमभिगन्तव्यः, तस्मात्प्रवृत्तिर्मेविष्यतीति । एष च वृत्तान्तो राज्ञा श्रुतः—मनोहरा-
वियोगाल्कुमारोऽजीव विह्वल इति । ततो राज्ञा अभिहितः—कुमार, किमसि विह्वलः ? इदानीं
तद्विशिष्टतरमन्तःपुरं व्यवस्थापयिष्यामीति । स कथयति—तात, न शक्यं मया तामननीय
अन्तःपुरस्थेन भवितुम् । स राज्ञा बहुप्युच्यमानो न निवर्तते । ततो राज्ञा नगरप्राकारवाग्ने-
प्यारक्षकाः पुरुषाः स्थापिताः, यथा कुमारो न निष्कासतीति । कुमारः कृष्णां रात्रिं जागर्तु-
कामः । उक्तं च—पञ्चमे रात्र्या अल्पं स्वपन्ति बहु जागर्ति । कतमे पञ्च पुरुषाः ? स्त्रियामवेक्ष्य-
(पेक्षा ?) ज्ञान् प्रतिबद्धचित्तः । क्षीपुरुष उत्क्रोशः, ऋणी, चौरसेनापतिः, मिथुश्चाळम्ब-
वीर्य इति । अथ कुमारस्यैतदभवत्—यदि द्वारेण यास्यामि, राजा द्वारपालकान् रक्षकांश्च
दण्डेनोत्सादयिष्यति । यद्वह्निरक्षितेन पथा गच्छेयमिति । स रात्र्या व्युत्थाय नीलोत्पल-

३१ तोयिकामहावदानम् ।

तत्र भगवानाधुष्मन्तमामब्रूयते स्म—आगम्य आनन्द येन श्रावस्तीति । एवं
मदन्तेस्वाधुष्मानानन्दो भगवतः प्रत्यश्रीषीत् । अथ भगवान् येन श्रावस्ती तेन चारिकां
प्रक्रान्तः । यावदन्यतमस्मिन् प्रदेशे ब्राह्मणविच्छिन्नभक्तो हलं वाहयति, तत्पार्ष्ण्य दारिका
पेयामादाय गता । भगवांश्च तं प्रदेशमनुप्राप्तः । ददर्श स ब्राह्मणो बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता ८
महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीलानुव्यङ्गनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेक-
प्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चास्य भगवति प्रसाद उत्पन्नः ।
न तथा द्वादशवर्षान्यस्तः शमथश्चित्तस्य कल्पतां जनयति, अपुत्रस्य वा पुत्रप्रतिलम्भः,
दरिद्रस्य वा निषिद्धदर्शनम्, राज्याभिनन्दिनो वा राज्याभिषेकः, यथोपचितकुशलभूलस्य
सख्यस्य तत्प्रथमतो बुद्धदर्शनम् । स तां पेयामादाय लघुलघ्वेव येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । 10
उपसंक्रम्य भगवन्तमेतदबोचत्—इयं भो गौतम पेया । यद्यस्ति ममान्तिकेऽनुकम्पा, पिबेद्भगवान्
गौतमः पेयामिति । ततो भगवता ब्राह्मणस्य जीर्णकूपो दर्शितः—सचेत्ते ब्राह्मण परितृप्ता,
अस्मिन् जीर्णकूपे प्रक्षिपेति । तेन तस्मिन् जीर्णकूपे प्रक्षिता । स जीर्णकूपो वाय्पायमानः
पेयापूर्णः, यथापि तद्बुद्धानां बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेन । ततो भगवता स
ब्राह्मणोऽभिहितः—चारय महार्राह्मण पेयामिति । स चारयितुमारब्धः । भगवता तथा 15
अधिष्ठिता यथा सर्वसन्नेन पीता । स च जीर्णकूपो वाय्पायमानस्तथैव पेयापूर्णोऽनस्थितः ।
ततोऽतौ ब्राह्मणो भूयस्या मात्रया अभिप्रसन्नो भगवतः पादाम्बुनन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निष्पन्नो
धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता आश्यानुशयं वातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसस-
संप्रतिवेविकी धर्मदेशना कृता, पूर्ववचावदनदिकालोपचितं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण
भित्त्वा स्रोत आपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । अतिक्रान्तोऽहं मदन्त, अतिक्रान्तः । एषोऽहं 20
भगवन्तं बुद्धं शरणं गच्छामि धर्मं च भिक्षुसंघं च । उपासकं च मां धारय अचाग्रेण
यावज्जीवं प्राणोपेतं शरणं गतमभिप्रसन्नम् । अथासौ ब्राह्मणो वणिगिव लब्धलाभः
शत्यसंपन्न इव कृषीवलः शूर इव विजितसंग्रामः सर्वरोगनिर्मुक्त इवाशुतो भगवतो माषित-
मभ्यामन्वानुमोष भगवतः पादौ शिरसा बन्दित्वा भगवतोऽन्तिकेऽन्तिके प्रक्रान्तो यावत्क्षेत्रं
गतः । पश्यति तस्मिन् क्षेत्रे सौवर्णान् यवान् संपन्नान् । दृष्ट्वा च पुनर्विस्मयोत्फुल्लोचनो 25
माषां भाषते—

अहो गुणमयं क्षेत्रं सर्वदोषविवर्जितम् ।

अथैव वापितं बीजमथैव फलदायकम् ॥ १ ॥

ततोऽतौ ब्राह्मणस्त्वरितवर्तितं राज्ञः सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य जयेनाधुषा
धर्षयित्वा राजानमुवाच—देव, मया यथाः प्रकीर्णाः, ते सौवर्णाः संवृत्ताः । तस्यविधायकेन 30
प्रसादः क्रियतामिति । राज्ञा अधिष्टायकोऽनुप्रेषितः । ब्राह्मणेन राज्ञीकृत्य भाजितः । राज-
भागः स्वामाविका यथाः संवृत्ताः । अधिष्टायकेन राज्ञे निवेदितम् । राज्ञा समादिष्टम्—

मनोहराशोक विमूर्च्छितं मां

एयोऽल्लखितो कुरु धीतशोकम् ॥ २९ ॥

66

स एवं विह्वलोऽनुपूर्वेण तस्य ऋषेराश्रमपदमनुप्राप्तः । स तं ऋपिं सन्निन्द्य
प्रणिपत्योवाच—

6

चीराजिनाम्बरधर क्षमया विशिष्ट

मूलाङ्कुरामलकविल्वकापिलभक्त ।

बन्धे ऋपे नतशिरा घट मे लघु त्वं

दृष्ट्वा त्वया मम मनोहरनामधेया ॥ ३० ॥

ततः स ऋपिः सुधनं कुमारं स्वागतवचनासनदानक्रियादिपुरःसरः प्रतिसंशोष

20 उवाच—

दृष्ट्वा सा परिपूर्णचन्द्रवदना नीलोत्पलामासरा

रूपेण प्रियदर्शना सुवदना नीलाश्रितभ्रूलता ।

त्वं स्वस्थो भुवि मुन्यतां हि विविधं मूलं फलं च प्रभो

पश्चात्स्वस्ति गमिष्यसीति मनसा नात्रास्ति मे संशयः ॥ ३१ ॥

16

इदं क्षवोचश्चर्चनं च सुखः

कुमार तृष्णा त्वयि बाधते मे ।

महच्च दुःखं वसतां वनेषु

यातां रमां द्रक्ष्यसि निश्चयेन ॥ ३२ ॥ इति ॥

इयं च तया अङ्गुलिसुप्रिका दत्ता । कथयति च—कुमार, विषयाः पञ्चानो
20 दुर्गमाः । खेदमापत्त्यसे, निवर्ततेति । यदि च निवार्यमाणो न तिष्ठेत्, तस्य मार्गसुपदेष्टु-
मर्हति । कुमार, इदं च तया समाख्यातम्—उत्तरे दिग्मये त्रयः कालपर्वताः, तालति-
क्रम्य अपरे त्रयः, तानप्यतिक्रम्य हिमनान् पर्वतराजः । तत्रावेवैव त्वया इमानि भैषज्यानि
समुदानेतव्यानि—तत्रया सूदया नामौषधिसंस्तया धृतं पत्रं पातव्यम् । तेन च ते न
तृषा न ह्यमुक्षा, स्पृतिवल् च वर्धयति । वानरः समुदानेतव्यः, भङ्गमप्येतव्यम्, तस्मै
25 धनुर्महीतव्यम्, मणयोऽम्बासात्मकाः अगदो विषघातकोऽप्यस्तीलाजयो वीणा च ।
हिमवतः पर्वतराजस्योचरोत्कीलकाः पर्वतः । ततः कूलको जलपथः खदिरक एकवारको
वज्रकः कामरूपी । उत्कीलक ऐरावतकोऽजोबाणः प्रमोक्षक एते पर्वताः । सर्वे ते समति-
क्रमणीयाः । तत्र खदिरके पर्वते गुहा, प्रवेक्ष्य एकवारको वृ कौलकाः, वज्रको पक्षिराजेन
प्रवेशः । एमिरुपायैको सर्वे पर्वताः समतिक्रमणीयाः, यत्राणि च मङ्गल्यानि । अजवको
30 मेढकः पुरुषो राक्षसीरूपी पिङ्गलया गुहायां लाजान्नोतसा भक्षता अजगरो केन
प्रधावति । स ते विज्रमेण हन्तव्यः । अरान्तरगतां नाभीं यत्र पश्येत्तत्र किटिभक्तम् ।

किं मन्यन्ते भिक्षवो यानि तानि पञ्च भिक्षुशतानि, एतान्येव तानि पञ्च कर्षक-
शतानि । योऽसौ विहारस्वामी, स एवासौ गृहपतिर्यस्यैते कार्षकाः । यदेभिर्विहारस्वामि-
सन्तं कं श्रद्धादेयं परिमुष्य न पठितं न स्वाध्यायितं नापि मनसिकारो विहितः, किं तु
संगणिकामिरतैः कौसीचेनाभिनामितम्, तेन कर्मणा पञ्च जन्मशतानि तस्य विहार-
स्वामिनः कार्षकाः संबुत्ताः । यावदेतर्ह्यपि तस्यैव कार्षका जाताः । यदेभिः काश्यपस्य ४
सम्यक्संबुद्धस्य शासने प्रव्रज्य ब्रह्मचर्यं चरितम्, तेनैतर्हि मम शासने प्रव्रज्य सर्वज्ञेश-
प्रह्मणादहंत्वं साक्षात्कृतम् । ते च बलीवर्दपूर्व्विणो देवपुत्राः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य
शासने प्रव्रजिता आसन् । तत्रैभिः क्षुद्रानुक्षुद्राणि शिक्षापदानि खण्डितानि । तेन कर्मणा
बलीवर्देषूपपन्नाः । यन्ममान्तिके चित्तमभिप्रसादितम्, तेन देवेषूपपन्नाः । यत्काश्यपे सम्य-
क्संबुद्धे ब्रह्मचर्यं वासितम्, तेनेदानीं देवपुत्रभूतैः सख्यदर्शनं कृतम् । इति भिक्षव एकान्त- 10
कृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, पूर्व्ववशावदामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् ॥

O 465

तत्र भगवानाशुष्मन्तमामन्त्रयते स्म—आगम्य आनन्द येन तोयिका । एवं
भदन्तेत्याशुष्मानानन्दो भगवतोऽब्रवीत् । भगवांस्तोयिकामनुप्राप्तः । तस्मिन् प्रदेशे
ब्राह्मणो लङ्गलं बाहयति । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः 15
समलंकृतगात्रं पूर्व्ववशावत्समन्ततो भद्रकम् । दृष्ट्वा संलक्षयति—यदि भगवन्तं गौतममुपेक्ष्य
अभिवादयिष्यामि, कर्मपरिहाणिर्मे भविष्यति । अथ नोपेक्ष्यामिवादयिष्यामि, पुण्यपरि-
हाणिः । तत्कोऽसावुपायः स्याद्येन मे न कर्मपरिहाणिः स्यान्नापि पुण्यपरिहाणिरिति ?
तस्य बुद्धिरुपपन्ना—अत्रस्य एवामिवादानं करोमि । एवं न कर्मपरिहाणिर्भवति
नापि पुण्यपरिहाणिरिति । तेन यथागृहीतयैव प्रतोदयन्ना तत्रस्थेनाभिवादनं कृतम्— 20
अभिवादे बुद्धं भगवन्तम् । तत्र भगवानाशुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते—क्षण आनन्द एव
ब्राह्मणः । सचेदस्यैवं सम्यक्प्रत्यात्मज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । एतस्मिन् प्रदेशे काश्यपस्य
सम्यक्संबुद्धस्याविकोपितोऽस्त्रिसंघातस्तिष्ठतीति । अथानेनोपसंक्रम्य वन्दितो भवेयम् । एव-
मनेन द्वान्यां सम्यक्संबुद्धान्यां वन्दना कृता भवेत् । तत्कस्य हेतोः ? अस्मिन् आनन्द
प्रदेशे काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्याविकोपितोऽस्त्रिसंघातस्तिष्ठतीति । अथाशुष्मानानन्दो लज्जु- 25
लक्ष्मेव चतुर्गुणमुत्तरासङ्गं प्रब्रूय भगवन्तमिदमवोचत्—निषीदतु भगवान् ब्रह्म एवासने ।
एवमयं पृथिवीप्रदेशो द्वान्यां सम्यक्संबुद्धान्यां परिसुक्तो भविष्यति, यच्च काश्यपेन
सम्यक्संबुद्धेन, यच्चैतर्हि भगवतेति । निषण्णो भगवान् ब्रह्म एवासने । निषद्य भगवान्
भिक्षुनामन्त्रयते स्म—इच्छ्य यूयं भिक्षवः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शरीरसंघातमविकोपितं
ब्रह्म ? एतस्य भगवन् कालः, एतस्य सुगत समयोऽयम् । भगवान् भिक्षूणां काश्यपस्य 30
सम्यक्संबुद्धस्याविकोपितं शरीरसंघातमुपदर्शयतु, दृष्ट्वा भिक्षवश्चित्तमभिप्रसादयिष्यन्ति ।
भगवता लौकिकं चित्तमुत्पादितम् । धर्मा खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तो लौकिकं

O 466

किं भो महार्णवजलं न विगाहितव्यं
किं सर्पदष्ट इति नैव चिकित्सनीयः ॥

वीर्यं भजेत्सुमहदूर्जितसत्त्वदष्टं

यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽत्र दोषः ॥ ४२ ॥ इति ।

- ५ ततः सुघनः कुमारो मनोहरोपदिष्टेन विधिना संप्रस्थितः । अनुपूर्वेण पर्वतनदी-
गुहाप्रपातादीनि भैषज्यमन्त्रागदप्रयोगेण विनिर्जित्वा द्रुमस्य किन्नरराजस्य भवनसमीपं गतः ।
कुमारोऽपश्यन्नागरमदूरं श्रीमदुद्यानोपशोभितं नानापुष्पफलोपेतं नानाविहगसेवितं तदग-
दीर्घिकावापीकिनैः समुपावृतम् । किन्नरीस्तत्र चापश्यत् पानीयार्थमुपगताः । ततस्ताः
सुघनकुमारेणामिहिताः—किमनेन बहुना पानीयेन क्रियत इति ? ताः कथयन्ति—अस्मि
१० द्रुमस्य किन्नरराजस्य दुहिता मनोहरा नाम । सा मनुष्यहस्तागता बभूव । तस्याः स मनुष्य-
गन्धो नश्यति । सुघनः कुमारः पृच्छति—किमेते घटाः समस्ताः सर्वे तस्या उपरि निपा-
त्यन्ते, आहोस्विदनुपूर्वेणेति ? ताः कथयन्ति—अनुपूर्व्या । स संलक्षयति—शोभनोऽयमुपगताः ।
इमामङ्गुलिमुद्रामेकस्मिन् घटे प्रक्षिपामीति । तेनैकस्याः किन्नर्या घटेऽजलक्षितं प्रक्षिप्ता ।
सा च किन्नरी अमिहिता—अनेन त्वया घटेन मनोहरा तत्प्रथमतः स्नापयितव्या । सा संलक्ष-
१५ यति—नूनमत्र कार्येण भवितव्यम् । ततस्तयासौ घटः प्रथमतः मनोहरया भूर्जि निपा-
तितो यावदङ्गुलिमुद्रा उत्सङ्गे निपातिता । सा मनोहरया प्रलम्बिज्ञाता । ततः किन्नरी पृच्छति—
मा तत्र कश्चिन्मनुष्योऽभ्यागतः ? सा आह—अभ्यागतः । गच्छ, एनं प्रच्छन्नं प्रवेक्ष्य ।
तया प्रवेक्षितः, सुगुप्ते प्रदेशे स्थापितः । ततो मनोहरा पित्रः पादयोर्निपत्य कथयति-
तात, यद्यसौ सुघनः कुमार आगच्छेत्, येनाहं हता, तस्य त्वं किं कुर्याः ? स कथयति-
२० तमहं खण्डयत् कृत्वा चतसृषु दिक्षु क्षिपेयम् । मनुष्योऽसौ, किं तेनेति । मनोहरा
कथयति—तात, मनुष्यभूतस्य कुत इहागमनम् ? अहमेवं ब्रवीमीति । ततो द्रुमस्य
किन्नरराजस्य पर्यवस्थानो विगतः । ततो विगतपर्यवस्थानः कथयति—यद्यसौ कुमार
आगच्छेत्, तस्याहं त्वां सर्वालकारविभूषितां प्रभूतचित्रोपकरणैः किन्नरीसहस्रपरिहृतां
भार्यायै दद्यामिति । ततो मनोहरया दृष्टदृष्टप्रमुदितया सुघनः कुमारो दिव्यालंकार-
२५ विभूषितो द्रुमस्य किन्नरराजस्योपदर्शितः । ततो द्रुमः किन्नरराजः सुघनं कुमारं दर्दर्यं
अभिरूपं दर्शनीयं प्रसादिक परमया शुभवर्णपुष्कलतया समन्वामतम् । दृष्ट्वा च पुनः परं
विस्मयमुपगताः । ततस्तस्य जिज्ञासां कर्तुं कामेन सौवर्णाः स्रग्मा उच्छ्रिताः, सप्त ताम्बाः,
सप्त मेर्यः, सप्त सूकराः । आह च—

त्वया कान्त्वा जितास्तावदेते किन्नरदारकाः ।

संदर्शितप्रभावस्तु दिव्यसंवन्धमर्हसि ॥ ४३ ॥

अस्मायतं शरघणं कुल्बोद्धूय शरं क्षणात् ।

व्युत्तमन्यूनमुच्चिन्न पुनर्देहि तिलाढकम् ॥ ४४ ॥

शतसहस्राणि सुवर्णमूढं

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

आरोपयेन्मुक्तकपुष्परश्मिम् ॥ ४ ॥ इति ।

अपरैस्तत्र मालाविहारः कृतः, चित्तं चाभिसंस्कृतम्—मुक्तपुष्पाणां भगवता इत्युप्य-
मुक्तम् । अस्माकं मालाविहारस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषामपि चित्त-
माहाय गाथां भाषते—

शतसहस्राणि सुवर्णवाहा

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तो

मालाविहारं प्रकरोति विद्वान् ॥ ५ ॥ इति ।

10 O 488

अपरैस्तत्र दीपमाला दत्ता, चित्तं चाभिसंस्कृतम्—मालाविहारस्य भगवता इत्युप्य-
मुक्तम् । अस्माकं प्रदीपदानस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषां चेतसा
चित्तमाहाय गाथां भाषते—

शतसहस्राणि सुवर्णकोट्यो

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

प्रदीपदानं प्रकरोति विद्वान् ॥ ६ ॥ इति ।

18

अपरैस्तत्र गन्धामिषेको दत्तः, चित्तं चाभिसंस्कृतम्—प्रदीपदानस्य भगवता इत्यु-
प्यमुक्तम् । अस्माकं गन्धामिषेकस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषां चेतसा
चित्तमाहाय गाथां भाषते—

शतसहस्राणि सुवर्णराशयो

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तो

गन्धामिषेकं प्रकरोति विद्वान् ॥ ७ ॥ इति ।

25

अपरैस्तत्र ध्वजपताकारोपणं कृतम्, चित्तं चाभिसंस्कृतम्—पदाविहारस्य मृत्पिण्ड-
दानस्य मुक्तपुष्पाणां मालाविहारस्य प्रदीपदानस्य गन्धामिषेकस्य च इत्युप्यमुक्तं भगवता,
अस्माकं ध्वजध्वजपताकारोपणस्य कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषां चित्तमाहाय
गाथां भाषते—

प्राप्तः । ततो हस्तिनापुरं नगरं नानामनोहरेण सुरमिना गन्धविशेषेण सर्वा दिगामोदितम् ।
 श्रुत्वा धनेन राज्ञा आनन्दमेर्यस्ताडिताः, सर्वे च तत्नगरमपगतपाषाणशर्करकण्ठं कारितम् ।
 चन्दनवारिषिक्तमासुक्तपद्मदाम्कलापसमुच्छ्रितध्वजपताकं सुरमिघृणघटिकोपनिबद्धं नाना-
 पुष्पावकीर्णरमणीयम् । ततः कुमारोज्ज्वलरवरसदृशपरिवृतो मनोहरया सार्धं हस्तिनापुरं
 ८ नगरं प्रविष्टः । ततो मार्गश्रमं प्रतिविनोष विविधानि रत्नान्यादाय पितुः सकाशमुप-
 संक्रान्तः । पित्रा कण्ठे परिष्वक्तः । पार्श्वे राजासने निषण्णः । किन्नरनगरगमनागमनं च
 विस्तरेण समाख्यातम् । ततो धनेन राज्ञा अतिबलवीर्यपराक्रम इति विदित्वा राज्याभि-
 पेक्षणाभिषिक्तः । सुधनः कुमारः संलक्षयति—यन्मम मनोहरया सार्धं समागमः संवृत्तो राज्या-
 मिपेक्षानुप्राप्तः, तत्पूर्वकृतहेतुविशेषात् । यच्च हस्तिनापुरं दानानि दद्यात्, पुण्यानि
 १० कुर्यामिति । तेन हस्तिनापुरे नगरे द्वादश वर्षाणि निरर्गढो यज्ञ इष्टः ॥

D 462

स्यात्खलु ते महाराज अन्यः स तेन कालेन समयेन सुधनः कुमारो वेति न
 खल्वेवं द्रष्टव्यम् । अपि त्वहमेव तेन कालेन तेन समयेन बोधिसत्त्वचर्यायां वर्तमानः
 सुधनो नाम राजा बभूव । यन्मया मनोहरानिमित्तं बलवीर्यपराक्रमो दर्शितः, द्वादश वर्षाणि
 निरर्गढो यज्ञ इष्टः, न तेन मया अनुत्तरा सम्यक्संज्ञोदिरधिगता, किं तु तदानं तच्च वीर्यमनु-
 १२ चरायाः सम्यक्संज्ञोदहेतुमात्रकं प्रत्ययमात्रकं संभारमात्रकम् ॥

इत्यबोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते च सर्वे लोका भगवतो भाषितमम्यनन्दम् ॥

इति सुधनकुमारवदानं समाप्तम् ॥

३२ रूपावत्यवदानम् ।

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान् श्रावस्त्वां विहरति स्म जेतवनेऽनाय-
पिण्डदस्यारामे महता भिक्षुसंघेन सार्धमर्धत्रयोदशमिभिक्षुरातैः । सत्कृतो भगवान् गुरुकृतो
मानितः पूजितो भिक्षुभिक्षुष्युपासकोपासिकैः राज्ञा राजभान्नैर्नानावणिक्कूमण्णाहणपरिब्राजक-
नैगमजनपदैर्नैर्यक्षैर्गन्धर्वैरसुरगरुडकिन्नरमहोरगैः । कामी च भगवान् प्रभूतानां प्रणीतानां 5
चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्ययमैपज्यपरिष्काराणां दिव्यानां च मनुष्याणां च, तैश्च
भगवाननुपलितः पद्ममिव वारिणा । तेन खलु पुनः समयेन अयमेव भगवतोऽनुरूप उदारः
कल्याणकीर्तिशब्दश्लोकोऽन्युद्भूतः—इत्यपि स भगवांस्तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विवाचरण-
संपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारणिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च बुद्धो
भगवान् । स इमां सदेवकं समारकं सब्रह्मकं सश्रमणब्राह्मणीं प्रजां सदेवमातुषीं स्वयमभि- 10
ज्ञाय साक्षात्कृत्वोपसंघं विहरति । स धर्मं देशयत्पादौ कल्याणं मध्ये कल्याणं पर्यवसाने
कल्याणम् । स्वयं सुव्यञ्जनं केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं ब्रह्मचर्यं संप्रकाशयति स्म ।
तत्र भगवान् भिक्षुतामब्रूयते स्म—एवं च भिक्षवः सत्त्वा जानीयुः—दानं दानफलं दान-
संविभागस्य च विपाकम्, अपीदानीं योऽसौ चरमः कवलः पश्चिम आलोपः, तमपि
नासंविभज्य परेष्वात्मना वा परिशुक्लीरन्, न चोत्पन्नं मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठेयुः । 15
यस्मात्तर्हि भिक्षवः सत्त्वा न जानन्ति दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकं यथाहं
जाने दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकम्, तस्मात्सत्त्वा योऽसौ चरमः कवलः
पश्चिम आलोपः, तमेवादृश्या इममसंविभज्य परेष्वात्मना वा परिशुक्लते, उत्पन्नं चैषां मात्सर्यमलं
चित्तं पर्यादाय तिष्ठति ॥

भिक्षवः सर्वसंशयजाताः सर्वसंशयानां छेत्तारं बुद्धं भगवन्तमपृच्छन्—आश्चर्यं भदन्त 20
यावच्च भगवत् एतर्हि याचकाः प्रियाः । न भिक्षव एतर्हि मम, यथा अतीतेऽप्यध्वनि
याचनकाः प्रियाः । तच्छ्रूयताम् ॥

मृतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽप्यन्युत्तरापथेषु जनपदेषु उत्पलावती नाम नगरी राजधानी
बभूव ऋद्धा च स्तीता च क्षेमा च आकीर्णबहुजनमनुष्या च । अथापरेण समयेन उत्पला-
वत्यां नगरराजधान्यां दुर्भिक्षमभूद् दुर्जावं दुर्लभपिण्डं नमुक्तरमपताने प्रग्रहणे यापयितुम् । 25
तेन खलु समयेनोत्पलावत्यां राजधान्यां रूपावती नाम स्त्री बभूव अभिरूपा दर्शनीया
प्रासादिका शुभवर्णपुष्कलनया समन्वागता । अथ रूपावती स्त्री खान्निवेशनान्निष्कम्य
उत्पलावत्यां राजधान्यां जङ्घाविहारमनुकामति । अन्यतरदपवरकं प्राविशत् । तस्मिन्
खलु समये तस्मिन्पवरके स्त्री प्रसूता, दारकं प्रजाता अभिरूपं दर्शनीयं प्रासादिक
शुभवर्णपुष्कलतया समन्वागतम् । तं सा स्त्री भुक्त्वामपरीता रौक्षचित्ता दारकं गृह्णाति, 30
इष्टति च खानि पुत्रमासानि भक्षयितुम् । ता दृष्ट्वा रूपावती स्त्री एतदबोचत्—किमिदं
भगिनि कर्तुंकामासि ? सा आह—जिघत्सितास्मि भगिनि । इच्छामि खकानि पुत्रमासानि

163

पुनर्भाजयतेति । तैः पुनर्भाजितम् । तथैव राजभागः खामाविका यवाः संवृचाः । एवं यावत् समकृत्यो भाजितम् । तथैव । राजा कुत्तुहलजातः खयमेव गतः पश्यति-तथैव । तेनासौ ब्राह्मणोऽभिहितः-ब्राह्मण, तवैतत्पुण्यनिर्जातम् । अहं राजभगेन, यथाभिप्रेतं तन्ममानुग्रह्यच्छेति । ततस्तेन ब्राह्मणेन परितुष्टेन यद्वचम्, तस्मैवर्णाः संवृचाः ॥

ततो भगवान् संप्रस्थितः । यावदन्यतमस्मिन् प्रदेशे पञ्चकार्षकाशतान्युत्पाहृत्पाण्डुकानि स्फुटितपाणिपादानि शणशाटीनिवासितानि लाङ्गलानि बाह्वन्ति । तेऽपि बलीवर्दा बह्वैः प्रयोक्त्रैः प्रतोदयष्टिभिः क्षतविक्षतगात्रा मुहुरमुहुरिन्धसन्तो वहन्ति । ददृशुस्ते कार्षका बुद्ध भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतं पूर्ववचावदुपचितकुशलमूलसत्त्वस्य तद्वपस्मो बुद्धदर्शनम् । ततो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । अब्राह्मीभृगवांस्तान् कार्षकान् दूरदेव ।
10 दृष्ट्वा च पुनर्विनेयापेक्षया मार्गादपक्रम्य पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य प्रव्रजत एवासने निषण्णः । एते कार्षका भगवतः पादौ शिरसा बन्दित्रा एकान्तनिषण्णाः । ततो भगवता तेषां कार्षकाणां माशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्प्रतिवेष्टिकी धर्मदेशना कृता, पूर्ववचावदनादिकालोपचितं सत्कायदृष्टिशैवं ज्ञानवज्रेण भित्वा क्षोतव्यापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । ते दृष्टसत्त्वा येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचन्-देस्य
15 भदन्त, खाह्यते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । धरेम भगवतोऽन्तिके श्रद्ध-
चर्चमिति । ते भगवता एहिभिक्षुकया प्रव्रजिताः पूर्ववचावत्तदवस्थिता बुद्धमनोरपेन ।
464 तेषां भगवता अववाद्यो दत्तः । तैर्युज्यमानैः पूर्ववदमिवाद्याश्च संवृचाः । तेऽपि बलीवर्दा योक्त्राणि वरत्राणि च छित्त्वा येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य भगवन्तं सामन्तेन अनुपरिवार्यवस्थिताः । तेषां भगवता त्रिभिः पदार्थैर्वर्गैर्देवितः पूर्ववचावदथ गङ्गावतारे
20 हंसमत्स्यकूर्माणां यावद् दृष्टसत्त्वाः स्वर्गवनं गताः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः-किं नु तैः कार्षक-
पूर्वकैर्भिक्षुभिः कर्म कृतं येन कार्षकाः संवृचाः, भगवत्तश्च शासने प्रब्रज्य सर्वत्रैवप्रहणादहर्त्वं
साक्षात्कृतम् ? तैर्बलीवर्दपूर्वकैर्देवपुत्रैः किं कर्म कृतम्, येन बलीवर्देष्टुपपन्नाः, समदर्शन
च कृतमिति ? भगवानाह-एभिरेव भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंगाराणि
25 पूर्ववचावत्फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

मूलपूर्व भिक्षवोऽस्मिन्नेव भद्रकरये विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम
शास्ता लोक उदपादि । पूर्ववत् । स वाराणसीनगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिबदने(पत्तने)
मुगदावे । तस्य शासने एतानि पञ्च कर्षकशतानि प्रव्रजितान्यभूवन् । तत्रैभिर्न पठितं
न खाप्यायितं नापि मनसिकारो विहितः । किं नु अद्वादेयं सुत्त्वा सुक्त्वा संगणिकामितैः
30 कौसौषेनाभिनामितम् ॥

1 This is the last word of the well-known stanza: एही वोक्ते
सथागदेन etc.

राजधान्यां प्रस्रव्यात् । अथ शक्तो देवानामिन्द्र उत्पलावस्यां राजधान्यां मैक्ष्यमन्वाहिण्डन्
येन रूपावस्याः स्त्रिया निवेशनं तेनोपसंक्रम्य द्वारि स्थित्वा मैक्ष्यमुक्कोशते । ततो रूपावती
क्षी मैक्षमादाय येन स ब्राह्मणवेषधरः शक्तः, तेनोपसंक्रम्य मैक्षमुपनामयते । अथ स शक्तो
देवानामिन्द्रो रूपावतीं स्त्रियमेतदवोचत्—सखं ते रूपावति दारकस्यार्थोयोमौ स्तनौ
परिल्लक्षौः^१ सा आह—आर्य ब्राह्मण सखम् । स तामाह—एवं ते रूपावती उमौ स्तनौ^२
परिल्लजामीति परिल्लजन्त्याः परिल्लज्य वा अभूच्चित्तस्य विप्रतिसारः ? सा आह—न मे उमौ
स्तनौ परिल्लजन्त्या अभूच्चित्तस्य विप्रतिसारः । शक्र आह—अत्र कः श्रद्धास्यति ? रूपा-
वस्याह—तेन हि ब्राह्मण सखवचनं करिष्यामि । येन सखेन ब्रह्मन् सखवचनेनोमौ स्तनौ
परिल्लजामीति परिल्लजन्त्याः परिल्लज्य वा नाभूच्चित्तस्यान्यथात्वम्, नाभूच्चित्तस्य विप्रति-
सारः, अपि च ब्रह्मन् येन सखेन मया दारकस्यार्थोयोमौ स्तनौ परिल्लक्षौ, न राज्यार्थं^३
न मोगार्थं न खर्गार्थं न शक्तार्थं न राज्ञां चक्रवर्तिनां विषयार्थं नान्यत्राहमनुत्तरां सम्य-
क्संबोधिमिसिंघुष्य अदान्तान् दमयेयम्, अमुक्तान् मोचयेयम्, अनाशस्तानांशासयेयम्,
अपरिनिवृत्तान् परिनिर्वापयेयम्, तेन सखेन सखवचनेन मम क्षीन्द्रियमन्तर्धाय पुरुषेन्द्रियं
प्रादुर्भवेत् । तस्यास्तस्मिन्नेव क्षणे क्षीन्द्रियमन्तर्हितम्, पुरुषेन्द्रियं प्रादुर्भूतम् । अथ खलु
शक्तो देवेन्द्रस्तुष्ट उदग्र आत्तमनाः प्रमुदितः प्रीतिसौमनस्यजातः तत एव ऋद्ध्वा वैद्यस्य-^४
मन्युद्वन्योदानमुदानयति—रूपावस्याः क्षीन्द्रियमन्तर्हितम्, पुरुषेन्द्रियं प्रादुर्भूतम् । रूपावस्याः
स्त्रियः रूपावतः कुमार इति संज्ञा उत्पादिता ॥

O 474

अथापरेण समयेनोत्पलावस्यां राजधान्यां नगर्यां राजा अपुत्रः कालगतः । तत्र
पण्डितजातीयानां महामात्राणामेतदमूत्—यन्तु वयमुत्पलावस्यां राजधान्यां राजानं स्थापयेम ।
तेषामेतदमूत्—नान्यत्र रूपावतकुमारात्कृतपुण्यात्कृतकुशलात् । ते रूपावतं कुमारमुत्पलावस्यां^५
राजधान्यां राजानं स्थापयन्ति । अथ स षष्ठिवर्षाणि राज्यं कारयति । धर्मेण राज्यं कारयित्वा
कालमकार्षात् । कायस्य मेदात्तस्यामेवोत्पलावस्यां राजधान्यामन्यतमस्य श्रेष्ठिनो गृहपतेरप्र-
महिष्याः कुक्षानुपपन्नः । सा पूर्णानामष्टानां वा नवानां वा मासानामस्ययाद्वारकं जनयति अभिरूपं
दर्शनीयं प्रासादिकं शुभवर्णपुष्कलतया समन्वागतम् । तस्य जातमात्रस्य तादृशी कायाव्यमा
मुक्ता, यया प्रमया चन्द्रस्य प्रमा निष्प्रमीकृता । अथान्यतरा क्षी येन स श्रेष्ठी गृहपतिस्तेनोप-^६
संक्रान्ता । उपसंक्रम्य श्रेष्ठिनं गृहपतिमेतदवोचत्—यत्खलु गृहपते जानीयाः—ते दारको जातो-
ऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः शुभया वर्णपुष्कलतया समन्वागतः । तस्य जातमात्रस्य तादृशी
कायाव्यमा प्रमुक्ता, यया चन्द्रस्य प्रमा निष्प्रमीकृता । अथ स श्रेष्ठी गृहपतिस्तुष्ट उदग्र
आत्तमनाः प्रीतिसौमनस्यजातः तस्या एव राज्या अस्ययाचे जानन्ति ब्राह्मणा लक्षण्या नैमि-
त्तिका वैपक्षिका भूयन्त्यरिक्षिमन्नकुशला नक्षत्रशुक्रग्रहचरितद्वाः, स तान् संनिपास्य दारक-^७
मुपदर्शयति—यत्खलु ब्राह्मणा जानीष्वम्—अयमप्रमहिष्या दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः
प्रासादिकः शुभया वर्णपुष्कलतया समन्वागतः । एतस्य जातमात्रस्य तादृशी कायाव्यमा
मुक्ता, यया चन्द्रस्य प्रमा निष्प्रमीकृता । तदस्य ब्राह्मणा दारकस्य लक्षणानि प्रेक्ष्य

O 475

चित्तमुत्पादयन्ति, तस्मिन् सम्ये क्लृप्तपिपीलिकादयोऽपि प्राणिनो भगवत्चेतसा चित्त-
माजानन्ति । नैगाः संलक्षयन्ति—किं कारणं भगवता जैविकं चित्तमुत्पादितम् ? भगवान्
काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शरीरसंघातमविकोपितं द्रष्टुकामः । ततस्तैः काश्यपस्य सम्य-
क्संबुद्धस्याविकोपितः शरीरसंघात उच्छ्रापितः । तत्र भगवान् भिक्षूनामब्रूयते स्म—गृहीत
३ भिक्षवो निमित्तम् । अन्तर्धास्यतीति । अन्तर्हितः ॥

राज्ञा प्रसेनजिता श्रुतम्—भगवता श्रावकाणां दर्शनाय अविकोपितः काश्यपस्य
सम्यक्संबुद्धस्य शरीरसंघात उच्छ्रापित इति । श्रुत्वा च पुनः कुतूहलजातः सार्धमन्त-
पुरेण कुमारैरगालैर्मटबलत्रैर्नैगमजनपदैश्च द्रष्टुं संप्रस्थितः । एवं विरुद्धकोऽनाद्यपिण्डो
गृहपतिः, ऋषिदत्तः पुराणस्थपतिः, विशाखा मृगारमाता, अनेकानि च प्राणिशतसहस्राणि
१० कुतूहलजातानि द्रष्टुं संप्रस्थितानि पूर्वकैश्च कुशलमूलैः संबोधमानानि । यावदसौ अन्त-
र्हितः । तैः श्रुतम्—अन्तर्हितोऽसौ भगवतः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य शरीरसंघात इति ।
श्रुत्वा च पुनस्तेषां दुःखदौर्मनस्यमुत्पन्नम्—वृथा अस्माकमागमनं जातमिति ॥

C 467

अथान्यतमेन चोपासकेन स प्रदेशः प्रदक्षिणीकृतः । एवं चेतसा चित्तमगिसंस्कृतम्-
अस्मान्मे. पदाविहारात् कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तस्य महाजनकायसा-
१६ विप्रतिसारसंजननार्थं तस्य चोपासकस्य चेतसा चित्तमाज्ञाय गाथां भाषते—

शतसहस्राणि सुवर्णनिष्का

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

पदाविहारं प्रकरोति विद्वान् ॥ २ ॥

२० अन्यतमेनायुपासकेन तस्मिन् प्रदेशे वृत्तिकापिण्डो दत्तः । एवं चित्तमगिसंस्कृतम्-
पदाविहारस्य तावदियत्पुण्यमाख्यातं भगवता । अस्य तु वृत्तिकापिण्डस्य कियत्पुण्यं
भविष्यतीति ? अथ भगवान् तस्यापि चित्तमाज्ञाय गाथां भाषते—

शतसहस्राणि सुवर्णपिण्डं

जाम्बूनदा नास्य समा भवन्ति ।

२६

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्तः

आरोपयेन्मृत्तिकापिण्डमेकम् ॥ ३ ॥ इति ॥

तच्छ्रुत्वा अनेकैः प्राणिशतसहस्रैर्यत्पिण्डसमारोपणं कृतम् । अपरैस्तत्र मुक्तपुण्याणि
क्षितानि, एवं चित्तमगिसंस्कृतम्—पदाविहारस्य वृत्तिकापिण्डस्य कियत्पुण्यमुक्तं भगवता,
३० अस्माकं तु मुक्तपुण्याणां कियत्पुण्यं भविष्यतीति ? अथ भगवांस्तेषामपि चित्तमाज्ञाय
गाथां भाषते—

मन्त्रा अधीताः । यदा ब्रह्मप्रभो माणवको द्वादशवर्षजातीयः संवृत्तः, स पञ्चमात्राणि माणव-
कानि स्वयमेव मन्त्रान् वाचयति । यदा ब्रह्मप्रभो माणवकः षोडशवर्षो जाल्सा संवृत्तः,
तदैर्न मातापितरौ आहृतुः—ब्रह्मप्रभ, तवार्थाय निवेशनं करिष्यावः । स आह—अम्ब तात,
न तावन्मम निवेशनेन प्रयोजनम् । तौ आहृतुः—किं पुनस्त्वं ब्रह्मप्रभ करिष्यसि ? स आह—
इच्छाम्यहं सत्त्वानामर्थाय तपस्तप्तुं दुष्करं चरितुम् । तौ आहृतुः—यस्येदानीं ब्रह्मप्रभ कालं ५
मन्यसे । ब्रह्मप्रभमाणवको मातापित्रोः पादौ शिरसा बन्धित्वा त्रिभुजः प्रदक्षिणीकृत्य
उत्पलावल्या राजधान्या निष्क्रम्य येनान्यतरह्मणपण्डं तेनोपसंक्रान्तः । तेन खलु समयेन तस्मिन्
वनषण्डे द्वौ ब्राह्मणर्षी प्रतिवसतः । अपश्यतां तौ ब्राह्मणर्षी ब्रह्मप्रभं माणवकं दूरत एवागच्छन्तम् ।
दृष्ट्वा च ब्रह्मप्रभं माणवकमेतदवोचत्—एहि ब्रह्मप्रभ, स्वागतम्, मा श्रान्तोऽसि, मा क्लान्तः ।
किमर्थमिदं वनपण्डमस्यागतः ? स आह—इच्छाम्यहं सर्वसत्त्वानामर्थाय तपस्तप्तुं दुष्करं चरितुम् । 10
तौ आहृतुः—एवमस्तु, भवतु, ऋद्धन्तां संकल्पाः, परिश्रयन्तां मनोरथाः ॥

अथ ब्रह्मप्रभो माणवकोऽन्यतरस्मिन् प्रदेशे कुटीं कारयित्वा चक्रं प्रतिष्ठाप्य सत्त्वा-
नामर्थाय तपस्तप्तवान् । अथापरेण समयेन ब्रह्मप्रभस्य कुट्या नातिदूरे व्याघ्री गुर्विणी बासमुपगता ।
तां ब्रह्मप्रभो माणवकोऽप्राक्षीत् । तां दृष्ट्वा च येन पुनस्तौ द्वौ ब्रह्मर्षी तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य
तौ च ब्रह्मर्षी एतदवोचत्—यत्खलु ऋषी जानीताम्—इह मे कुट्या नातिदूरे व्याघ्री गुर्विणी 15
वासमुपगता । तस्याः क उत्सहते मर्कं दातुम् ? तौ आहृतुः—आवा तस्या मर्कं दास्यावः ।
अथापरेण समयेन व्याघ्री प्रसूता क्षुब्धामपरीता इच्छति खकौ पोतकौ भक्षयितुम् । एकं
पोतकं गृह्णाति द्वितीयं मुञ्चति, न भक्षयति । तां ब्रह्मप्रभो माणवकोऽपश्यत् । दृष्ट्वा च
पुनर्येन तौ ब्रह्मर्षी तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुनर्येन तौ द्वौ ब्रह्मर्षी तेनोपसंक्रान्तः ।
उपसंक्रम्य द्वौ ब्रह्मर्षी एतदवोचत्—यत्खलु ब्राह्मणौ जानीताम्—सा व्याघ्री प्रसूता क्षुब्धाम- 20
परीता खकौ पोतकौ भक्षयितुमिच्छति । एकं पोतकं गृहीत्वा द्वितीयं मुञ्चति न भक्षयति ।
तस्याः क उत्सहते मर्कं दातुम् ? तौ आहृतुः—आवां तस्या मर्कं दास्यावः । अथ तौ
ब्रह्मर्षी येन सा व्याघ्री तेनोपसंक्रान्तौ । अपश्यत्सा व्याघ्री ब्रह्मर्षी दूरत एवागच्छन्तौ ।
दृष्ट्वा च क्षुब्धामपरीता अमिद्वितुकामा । तयोरेतदभूत्—क उत्सहते तिर्यग्योनिगतस्यार्थाय
जीवितं परित्यक्तुमिति ? तौ तत एव ऋद्ध्या वैहायसमभिनिर्गतौ । ब्रह्मप्रभो माणवको- 25
ऽप्राक्षीत् । दृष्ट्वा च पुनस्तौ ब्रह्मर्षी एतदवोचत्—ननु ब्राह्मणौ, युवाम्यामेतदुक्तम्—आवा-
मस्या मर्कं दास्याव इति । एतत्खलु ब्राह्मणौ युवयोर्ब्राह्मणजालोः सत्यम् ? तौ आहृतुः—क
उत्सहते तिर्यग्योनिगतस्यार्थाय जीवितं परित्यक्तुम् ? ब्रह्मप्रभो माणवक आह—अहमुत्सह-
तिर्यग्योनिगतस्यार्थाय जीवितं परित्यक्तुम् । अथ स ब्रह्मप्रभो माणवको येन सा व्याघ्री
तेनोपसंक्रान्तः । तस्या व्याघ्राः पुरत आत्मानमवसृजति स्म । ब्रह्मप्रभो माणवो मैत्रीविहारी 30
बभूव । सा तं न शक्तामिदोत्तु(गु)म् । अथ ब्रह्मप्रभस्य माणवस्येतदभवत्—इयं मम व्याघ्री
सविज्ञानकं कार्यं न भक्षयति । स इतश्चेतश्च विवोक्तवान् । ततस्तीक्ष्णं च वेणुपेशीं
तीक्ष्णां गृहीत्वा इदमेवं रूपं सत्यवचनमकरोत्—समन्वाहन्तु मे येऽस्मिन् वनषण्डेऽधुमिता

शतंसहस्राणि सुवर्णपर्वता

मेरोः समा नास्य समा भवन्ति ।

यो बुद्धचैत्येषु प्रसन्नचित्त

आरोपयेच्छत्रवज्रपताकम् ॥ ८ ॥

८

एषा हि दक्षिणा प्रोक्ता अग्रमेये तथागते ।

समुद्रकल्पे संबुद्धे सार्थवाहे अनुचरे ॥ ९ ॥ इति ।

: 459

तेषामेतदम्बत्-परिनिर्भूतस्य तावद्भगवतः पूजाकरणदि यत्पुण्यमुक्तं भगवता,
तिष्ठतः कियत्पुण्यं भविष्यतीति । अथ भगवांस्तेषामपि चेतसा चित्तमाज्ञाय गाथां यापते-

तिष्ठन्तं पूजयेच्च यच्चापि परिनिर्भूतम् ।

10

समं चित्तप्रसादेन नास्ति पुण्यविशेषता ।

एवं ह्यचिन्तिया बुद्धा बुद्धधर्माप्यचिन्तिया ॥ १० ॥

अचिन्तियैः प्रसन्नानामप्रतिहतधर्मचक्रप्रवर्तिनाम् ।

सम्यक्संबुद्धानां नालं गुणपारमर्षिगन्तुम् ॥ ११ ॥ इति ।

ततो भगवता तस्य महाजनकायस्य तथाविधा धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा अनेकैः
16 प्राणिशतसहस्रैर्महान् विशेषोऽधिगतः । कैश्चिच्छ्रावकबोधै चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चित्
प्रत्येकबोधै, कैश्चिदुपमगतानि प्रतिलब्धानि, कैश्चिद् धर्मानः, कैश्चित्सत्त्वानुलोमाः शान्तयः,
कैश्चिच्छ्रोतवापत्तिफलं साक्षात्कृतम्, कैश्चित्सकृदगामिफलम्, कैश्चिदनगामिफलम्,
कैश्चित्सर्वज्ञेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । यद्भूयसा सा पर्पद्बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणा संव-
प्राम्भारा व्यवस्थिता । सार्वं तत्र ब्राह्मणगृहपतिभिस्तस्मिन् प्रदेशे महः स्थापितः-तोयिका-
20 महस्तोयिकामह इति संज्ञा संबुद्धा ॥

इति तोयिकामहावदानमेकत्रिंशत्तमम् ॥

अभूवन् । स्याद्युष्माकं भिक्षवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा-अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन तस्मिन् महाप्रमशने उच्चंगमो नाम पक्षी बभूव । न ह्येवं द्रष्टव्यम् । कौण्डिन्यो भिक्षुस्तेन कालेन तेन समयेनोच्चंगमो नाम पक्षी बभूव । स्याद्युष्माकं भिक्षवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा-अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मप्रभो नाम माणवोऽभूत् । न ह्येवं द्रष्टव्यम् । अहमेव स तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मप्रभो नाम माणवोऽभूत् । स्याद्युष्माकं भिक्षवः ८ काङ्क्षा वा विमतिर्वा-अन्यौ तौ तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मप्रभस्य माणवस्य मातापितरौ अभूताम् । न ह्येवं द्रष्टव्यम् । राजा शुद्धोदनो मायादेवी तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मप्रभस्य माणवस्य मातापितरौ अभूवताम् । स्याद्युष्माकं भिक्षवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा-अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन वनभभूत् ।....'स्याद्विहवो युष्माकं काङ्क्षा वा विमतिर्वा-अन्यौ तौ तेन कालेन तेन समयेन द्वौ ब्रह्मर्षी अभूताम् । न ह्येवं द्रष्टव्यम् । मैत्रेयो बोधिसत्त्वः १० सुप्रभश्च बुद्धस्तेन कालेन तेन समयेन तस्मिन् वनवण्डे द्वौ ब्रह्मर्षी अभूताम् । स्याद्युष्माकं भिक्षवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा-अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन व्याघ्री बभूव । न ह्येवं द्रष्टव्यम् । कौण्डिन्यो भिक्षुः स तेन कालेन तेन समयेन [व्याघ्री] बभूव । स्याद्युष्माकं भिक्षवः काङ्क्षा वा विमतिर्वा-अन्यौ पोतौ तेन कालेन तेन समयेन द्वौ व्याघ्रपोतौ बभूवतुः । ११ न ह्येवं द्रष्टव्यम् । नन्दो भिक्षुः राहुलश्च तेन कालेन तेन समयेन व्याघ्रपोतकौ अभूताम् । १२ तदा मे भिक्षवश्चत्वारिंशत्कल्पसंप्रस्थितो मैत्रेयो बोधिसत्त्व एकेन गलपरित्यागेन पश्चान्मुखीकृतः । तदनेन भिक्षवः पर्यायिण वेदितव्यम् । एवं सचेत् सर्वे सत्त्वा जानीयुः-दानस्य फलं दानसंवि-मागस्य च विपाकं यथा अहं जानामि दानस्य फलं दानसंविमागस्य च विपाकम्, योऽसौ चरमः कललः पश्चिम आलोपः, तमपि नादत्त्वा नासंविमज्यापरेष्वात्मना नोपसुद्धीरन्, नाप्युत्पन्नं मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठेत् । यस्मात्तर्हि भिक्षवः सत्त्वा न जानन्ति दानस्य फलं २० दानसंविमागस्य च विपाकम्, तस्मात्सत्त्वा योऽसौ चरमः कललः पश्चिम आलोपः, तमप्यदत्त्वा असंविमज्य अपरेषामात्मना परिमुक्तते, उत्पन्नक्षैषां मात्सर्यमलक्षितं पर्यादाय तिष्ठति ॥

पुराकृतं न पश्यति नो शुभाशुभं न सेवितम् ।

न पश्यति पण्डिते जने न नाशमेत्यार्यगणे ॥ ३ ॥

शुभाशुभं कृतं कृतवेषु न जातु नश्यति ।

सुकृतं शोभनं कर्म दुष्कृतं चाप्यशोभनम् ।

उभयस्य विपाकोऽस्ति ह्यवश्यं दास्यते फलम् ॥ ४ ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसो भिक्षवो भिक्षुष्य उपासका उपासिका देवनागयक्षा-सुरगरुडकिन्नरमहोरगाः सर्वावती च परिषद्भगवतो भाषितमन्यनन्दन् ॥

रूपावस्थवदानं द्वात्रिंशत्तमम् ॥

- मक्षयितुम् । रूपावती आह—तेन भगिनि निवेशने किंचित्संविद्यतेऽनं वा पानं वा भोजनं वा खादनीयं वा लेहं वा ? दुर्लभः पुत्रशब्दो लोकस्य । न मे भगिनि किंचित्संविद्यते निवेशने अन्नं वा पानं वा खाद्यं वा भोजनं वा खादनीयं वा लेहं वा । दुर्लभं जीवितं लोकस्य । रूपावत्याह—तेन हि भगिनि मुहूर्तभागमय, यावदहं निवेशनं गत्वा तवार्थाय भोजनमानयिष्यामि । सा आह—यत्कलु भगिनि जानीयाः—कुक्षिर्मे लुप्यति, पृथिवी मे स्फुटति, हृदयं मे घृमायति, दिशो मे न प्रतिमान्ति । न तावत्त्वं द्वारशाक्या निर्गता भविष्यति यावन्मे वायव आक्रमिष्यन्ति । यथा रूपावत्या एतदभवत्—यदि दारकं गृहीत्वा गमिष्यामि, एषा ह्रीं क्षुब्धामपरीता कालं करिष्यति । अपि दारकमपहाम यास्यामि, निष्कं दारकं भक्षयिष्यति । यथाकथं पुनर्मम कुर्बन्त्या द्वयोर्जीवितकामः स्याद् ? तस्या एत-
 १० दभवत्—अनपराध्याशयवति संसारे बहूनि दुःखान्यनुभूतानि असकृन्मरकेष्वसकृत्तिर्यत्नसकृद् यमलोकेऽसकृन्मनुष्यलोकेषु हस्तच्छेदाः पादच्छेदाः कर्णच्छेदाः नासाच्छेदाः कर्णनासाच्छेदा अङ्गप्रसङ्गच्छेदास्तपान्यानि विविधानि बहूनि दुःखान्यनुभूतानि । को मया तेनामोऽनुप्राप्तो यदा अहमात्मनः स्वामं च बलं च वीर्यं च संजनयित्वा इमं सिधं स्वेन रुषिरेण मत्सेन संतर्प्य इमं दारकं परिमोचयेयम् । रूपावती धृच्छति—यस्ति ते भगिनि निवेशने शक्तम् ?
 ११ सा ह्रीं आह—अस्तीति । तेन हि यत्र भवति, तदुपदर्शय । सा तं प्रदेशमुपदर्शयामास । ततो रूपावत्या स्वयमेव शक्यं तीक्ष्णं गृहीत्वा तौ स्तनौ छित्त्वा तां शिषं स्तनेन मादक्षि-
 रेण संतर्पयति स्म । संतर्प्य च तां क्षियमेतदवोचत्—यत्कलु भगिनि जानीयाः—अयं दारको मया स्तनेन मांसरुषिरेण क्रीतः । साहं तव निक्षेपमनुप्रयच्छामि—मा यूयो दारकं भक्षयि-
 ष्यसि, यावदहं निवेशनं गत्वा तवार्थाय भोजनमानयिष्यामि । सा आह—अब तावत्
 २० भूयः । अयं रूपावती ह्रीं रुषिरेणोद्भूतता प्रकृता येन हं निवेशनं तेनोपसंभ्रमा । अद्राक्ष्यद्विपावल्याः क्षियाः स्वामी रूपावती ह्रीं रुषिरेणोद्भूतता प्रकृता दूरत एवागच्छतीम् । इह च पुना रूपावतीमेतदवोचत्—केनेदमेवैरूपं रूपावति विप्रकारं कृतम् ? सैतां प्रकृतिं विश्लेणरोचयति स्म । आरोचयित्वा एतदवोचत्—प्रहृषय आर्यपुत्र तस्या क्षिया मरुत् । स आह—प्रहृषय आर्यदुहितस्तस्या मरुत् । अपि तु सखवचन तावत्करिष्यामि । येनार्थ-
 २० दुहितः सखेन संभवचनेन अयमेवैरूप आश्चर्याद्भूतो धर्मो न कदाचिद् दृष्टो वा श्रुतो वा, तेन सखेन संभवचनेन उभौ तव स्तनौ यथापैराणौ प्रादुर्भवेताम् । सहकृतेनस्मिन्नेवैरूपे संभवचने तस्या अस्मिन्नेव क्षणे उभौ स्तनौ यथापैराणौ प्रादुर्भूतौ ॥

अथ शक्तस्य देवानामिन्द्रस्यैतदभवत्—अतिस्नागोऽतिस्नागीरवता या रूपावत्या क्षिया कृतः । मा हैव सा रूपावती ह्रीं अतः शक्रमबन्धाविवेत् । यत्कहमेनां मीषसेयम् ।
 २० अथ शक्रो देवेन्द्र उदारप्राज्ञाणरूपमात्मानमभिनिर्माय सौवर्णदण्डकमण्डलुमादाय सुवर्ण-
 दण्डेन मणिबालव्यजनेन बीज्यमानस्तथया बलवान् पुरुषः संमिक्षितं बाह्यं प्रसारयेद्
 प्रसारितं संमिक्षयेत्, एवमेव शक्रो देवानामिन्द्रो देवेषु ब्राह्मणैश्चान्तर्हितं उपयजत्

अथायुष्मत आनन्दस्य चित्तमाक्षिप्तम् । स विहारान्निष्कम्य येन चण्डालगृहं तेनोपसंक्रामति स्म । अद्राक्षीत्चण्डाली आयुष्मन्तमानन्दं दूरेदेवागच्छन्तम् । दृष्ट्वा च पुनः प्रकृतिं दुहितरमिदमबोचत्—अयमसौ पुत्रि श्रमण आनन्द आगच्छति । शयनं प्रवृत्तय । अयं प्रकृतिर्मातङ्गदारिका हृष्टतुष्टा प्रमुदितमना आयुष्मत आनन्दस्य शय्यां प्रवृत्तयति स्म ॥

अथायुष्मानानन्दो येन चण्डालगृहं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य वेदीमुपनिश्रित्वास्थात् । ८
एकान्तस्थितः स पुनरायुष्मानानन्दः प्रारोदीत् । अश्रूणि प्रवर्तयमान एवमाह—व्यसनप्राप्तोऽहमस्मि । न च मे भगवान् समन्वाहरति । अयं भगवानायुष्मन्तमानन्दं समन्वाहरति स्म । समन्वाहस्य सबुद्धमग्नैश्चण्डालमन्त्रान् प्रतिहन्ति स्म । तत्रेय विद्या—

स्थितिरच्युतिः सुनीतिः । खस्ति सर्वप्राणिन्यः ॥

सरः प्रसन्नं निर्दोषं प्रशान्तं सर्वतोऽभयम् ।

10 M 4

ईतयो यत्र शाम्यन्ति मयानि चलितानि च ॥ १ ॥

तद्वै देवा नमस्यन्ति सर्वसिद्धाश्च योगिनः ।

एतेन सत्यवाक्येन खस्त्वानन्दाय मिश्रवे ॥ २ ॥

अथायुष्मानानन्दः प्रतिहृतचण्डालमग्नश्चण्डालगृहान्निष्कम्य येन स्वको विहार-
स्तेनोपसंक्रामितुमारब्धः ॥

15

अद्राक्षीत्प्रकृतिर्मातङ्गदारिका आनन्दमायुष्मन्तं प्रतिगच्छन्तम् । दृष्ट्वा च पुनः स्वां जननीमिदमबोचत्—अयमसौ मातः श्रमण आनन्दः प्रतिगच्छति । तस्माद् माता—नियतं पुत्रि श्रमणेन गौतमेन समन्वाह्यतो भविष्यति । तेन यम मन्त्राः प्रतिहृता भविष्यन्ति । प्रकृतिराह—किं पुनरम्ब बलवचराः श्रमणस्य गौतमस्य मन्त्रा नास्माकम् ? तस्माद् माता—बलवचराः श्रमणस्य गौतमस्य मन्त्रा नास्माकम् । ये पुत्रि मन्त्राः सर्वलोकस्य प्रभवन्ति, तान् मन्त्रान् श्रमणो गौतम आकाङ्क्षमाणः प्रतिहन्ति । न पुनर्लोकः प्रभवति श्रमणस्य गौतमस्य मन्त्रान् प्रतिहन्तुम् । एवं बलवचराः श्रमणस्य गौतमस्य मन्त्राः ॥

अथायुष्मानानन्दो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्तोऽस्थात् । एकान्तस्थितमायुष्मन्तमानन्दं भगवानिदमबोचत्—उद्बुद्ध त्वमानन्द इमां षडक्षरीविद्याम् । धारय वाचय पर्यवामुहि आत्मनो हिताय सुखाय भिक्षूणां भिक्षुणीना-
मुपासकानामुपासिकानां हिताय सुखाय । इयमानन्द षडक्षरीविद्या पद्मिः सम्यक्संबुद्धै-
र्मपिता, चतुर्भिश्च महाराजैः, शत्रेण देवानामिन्द्रेण, ब्रह्मणा च सहापतिना । मया चैतर्हि शाक्यमुनिना सम्यक्संबुद्धेन मापिता । त्वमप्येतर्हि आनन्द तां धारय वाचय पर्यवामुहि । यदुत तथया—

अण्डरे पाण्डरे कारण्डे केयूरेऽर्चिहस्ते खरप्रीने वन्धुमति वीरमति घर विघ्न ३०
चिलिमिले विलोढय विषाणि लोके । विष चल चल । गोलमति गण्डविले चिलिमिले
सातिनित्रे यथासंविमक्ते गोलमति गण्डविलयै खाहा ॥ M 5

- नाम अवस्थापयत । तस्यै त ब्राह्मणा लक्षणनैमित्तिका विपश्चिका न्यूनतरिक्षमङ्गुला
नक्षत्रशुक्रग्रहचरितेषु कोविदा दारकमुपाताः । ते संलक्ष्य वदन्ति—अयं ते गृहपते
दारको जातोऽभिमुखो दर्शनीयः प्रासादिकः शुभया वर्णपुष्कलतया समन्वागतः । अस्य
जातमात्रस्य तादृशी कायाधमा मुक्ता यया चन्द्रग्रमा निष्प्रमीकृता । तद्वत्त्वस्य चन्द्रग्रम
इति नाम । अथ श्रेष्ठी गृहपतिस्तान् ब्राह्मणान् भोजयित्वा विसर्ज्य चन्द्रग्रमस्य दारकस्य
अतस्रो धात्रीरनुग्रयच्छति अङ्गधात्री मलधात्री स्तनधात्री क्रीडापणिका धात्री । अङ्गधात्री-
त्युच्यते या दारकमङ्गेन परिकर्षयति, अङ्गग्रसङ्गानि च संस्थापयति । मलधात्रीत्युच्यते या
दारकं अणयति, चीवरकान्मलं प्रपातयति । स्तनधात्र्युच्यते या दारकं स्तन्यं पाययति ।
क्रीडापणिका धात्र्युच्यते यानि तानि दारकाणां दक्षकाणां तरुणकानां क्रीडापणिकानि भवन्ति,
10 तत्रथा—अकायिका सकायिका विलोटेका(?) स्पेटरिका अघरिका वंशघटिका संवाणिका
हस्तिविग्रहा अश्वविग्रहा बलीवर्दविग्रहाः कथयन्ति धनुर्महाः काण्डकाटच्छुभ्रूचर्मैष्य-
स्यविकाश्च पुरतः परिक्रम्यन्ते । स आभिष्वत्तसुमिष्ठभीयते वर्धते महता श्रीसौभाग्येन । यदा
चन्द्रग्रमो दारकोऽष्टवर्षो जात्या संवृत्तः, तदैव मातापितरौ सुखान्तं सुविक्रिप्तं सर्वलंकारविभूषितं
कुत्वा संवृद्धैर्दारकैः परिदृतं लिपिं प्रापयन्ते । तेन खलु समयेन तस्यां लिपिधालयं पञ्च-
15 भाषकदारकस्तानि लिपिं शिक्षन्ति । अथ चन्द्रग्रमो दारकस्तान् दारकानेतदवोचत्—एतद्दारका
वयं सर्वेऽनुत्तरां सत्यकसंभोविमसिंभवौ चित्तमुत्पादयेम । ते आह—किं चन्द्रग्रम बोधि-
सत्त्वेन करणीयम् ? स आह—यद् पारमिताः परिपूरयितव्याः । क्तमाः यद् ! तथच—दान-
पारमिता शीलपारमिता क्षान्तिपारमिता वीर्यपारमिता ध्यानपारमिता ब्रह्मपारमिता । तदहं
दानं ददामि, यत्तुहं तिर्यग्योनिगतैर्मन्योऽपि दानं दद्याम् । स तीक्ष्णं शङ्कमादाय मधुसर्पिश्च
20 येनान्यतरं महाश्मशानं तेनोपसंक्रान्तः । शङ्केषाल्मनः कार्यं क्षणित्वा मधुसर्पिणा ब्रह्मणित्वा
तस्मिन् स महाश्मशाने आत्मानं वधायोत्सृजति । तेन च समयेन तस्मिन् महाश्मशाने
उच्छंगमः पक्षी प्रतिवसति । स चन्द्रग्रमस्य दारकस्याङ्गे स्थित्वा दक्षिणं नयनं गृहीत्वा
उत्पाटयति, पुनर्मुञ्चति । द्विरपि त्रिरपि उच्छंगमः प्राणी चन्द्रग्रमस्य दारकस्य दक्षिणं नयनं
गृहीत्वा उत्पाटयित्वा पुनर्मुञ्चति । अथ चन्द्रग्रमो दारक उच्छंगमं पक्षिणमिदमवोचत्—
25 किमिदं पक्षि मम नयनं गृहीत्वा उत्पाटयित्वा पुनः प्रमुञ्चसि ? स आह—न मम
चन्द्रग्रम किञ्चिदेवमिष्ये(?) यथा मनुष्याक्षि । त मन्ये चन्द्रग्रम वारयिष्यसि ? चन्द्रग्रम
आह—सचेन्मम पक्षी सहस्रकुलो नयनं गृहीत्वा उत्पाटयत्, पुनर्मुञ्च (३), न त्वेवाहं
वारयेयम् । इत्युक्त्वा तावन्तः पक्षिणः संनिपतिताः । येन चन्द्रग्रमो निर्मासोऽसिञ्जकमी-
कृतः । स कालमकालीत् । तस्यामेवोत्पलावस्थां राजधान्यामन्यतरस्य ब्राह्मणमहाशाल-
30 स्याग्रमहिष्याः कुक्षौ उपपन्नः । सा पूर्णानां नवानां भासानामस्त्याहारक जनपति,
अभिरूपं दर्शनीयं प्रासादिकं शुभया वर्णपुष्कलतया समन्वागतम् । तस्य सहजानमात्रस्य
तादृशी कायाधमा मुक्ता, यया ब्रह्मग्रमा निष्प्रमीकृता । तस्य मातापितरौ ब्रह्मग्रम इति
नाम स्थापितवन्तौ । यदा ब्रह्मग्रमो नाम भाणवकोऽष्टवर्षजातीयः संवृत्तः, तेन सर्वे ब्राह्मणा

अर्थिकास्मि सुगत । तेन हि प्रकृते य आनन्दस्य वेषः, स त्वया धारयितव्यः । सा आह—धारयामि भगवन्, धारयामि सुगत । प्रब्राजयतु मां सुगत, प्रब्राजयतु मां भगवान् । अथ भगवान् प्रकृतिं मातङ्गदारिकाभिदमवोचत्—एहि त्वं मिश्रुणि, चर ब्रह्मचर्यम् । एवमुक्ते प्रकृतिर्मातङ्गदारिका भगवता मुण्डा काषायप्रावृता । अथ भगवान् प्रकृतिं मातङ्गदारिकामेहिमिश्रुणीवादेन प्रब्राजयित्वा धर्म्यया कथया संदर्शयति स्म, समादापयति स्म, समुत्तेजयति स्म, संप्रहर्षयति स्म । येयं कथा दीर्घरात्रं संसारसमापन्नानां प्रतिकूला श्रवणीया, तद्यथा—दानकथा शीलकथा खर्गकथा कामेष्वदीनवं निःसरणं भयं संक्षिप्तव्यवदानम्, बोधिपक्षांस्तान् धर्मान् भगवान् प्रकृत्यै मिश्रुण्यै संप्रकाशयति स्म । अथ प्रकृतिर्मिश्रुणी भगवता धर्म्यया कथया संदर्शिता समादापिता समुत्तेजिता संप्रहर्षिता दृष्टचिच्छा कल्याणचिच्छा मुदितचिच्छा विनीवरणचिच्छा ऋजुचिच्छाखिलचिच्छा भव्या धर्मेदेशितमाज्ञातुम् । यदा च भगवान् ज्ञातः 10 प्रकृतिं मिश्रुणीं दृष्टचिच्छा कल्याणचिच्छां मुदितचिच्छां विनीवरणचिच्छां भव्यां प्रतिबलां सामुक्तीर्षिकां धर्मेदेशनामाज्ञातुम्, तदा येयं भगवतां बुद्धानां चतुरार्यसत्यप्रतिवेधिकी धर्मेदेशना, यदुत दुःखं समुदयो निरोधो मार्गः, तां भगवान् प्रकृतेर्मिश्रुण्या विस्तरेण संप्रकाशयति स्म । अथ प्रकृतिर्मिश्रुणी तस्मिन्नेवासने निषण्णा चतुरार्यसत्यान्यभिज्ञातासीत्, दुःखं समुदयं निरोधं मार्गम् । तद्यथा वज्रमपगतकालकं रजनोपगतं रज्जोदेके प्रक्षितं सम्प्लेब 15 रज्जं प्रतिगृह्णीयात्, एवमेव प्रकृतिर्मिश्रुणी तस्मिन्नेवासने निषण्णा चतुरार्यसत्यानि अभिसमयति स्म, तद्यथा—दुःखं समुदयं निरोधं मार्गम् ॥

M 8

M 9

अथ प्रकृतिर्मिश्रुणी दृष्टधर्मा प्राप्तधर्मा विदितधर्मा अकोप्यधर्मा पर्यवसितधर्मा अधिगतार्थलभसंबुद्धा तीर्णकाङ्क्षाविकिचिता विगतकथंकथा वैशारद्यप्राप्ता अपरप्रत्यया अनन्यनेया शास्तुः शासने अनुधर्मचारिणी आजानेयमाना धर्मेषु भगवतः पादयोः शिरसा 20 निपत्य भगवन्तमिदमवोचत्—अस्यो मे भगवन्, अस्यो मे सुगत । यथा बाळा यथा मूढा यथा अन्यक्ता यथा अकुशला दुष्प्रज्ञजातीया, याहमानन्दं मिश्रुं स्वाभिवादेन समुदाचार्यम् । साहं मदन्त अस्यमस्यतः पश्यामि । अस्यमस्यतो दृष्ट्वा देशयामि । अस्यमस्यत आविष्करोमि । आयत्नां संवरमापद्ये । अतस्तस्या मम भगवन् अस्यमस्यतो जानातु प्रतिगृह्णीत अनुकम्पासुपादाय । भगवानाह—आयत्नां संवराय सित्वा त्वं प्रकृते अस्यमस्य- 25 यतोऽध्यागमः । यथा बाळा यथा मूढा यथा अन्यक्ता यथा अकुशला दुष्प्रज्ञजातीया त्वमानन्दं मिश्रुं स्वाभिवादेन समुदाचरसीति । यतश्च त्वं प्रकृते अस्यं जानासि, अस्यं पश्यसि, आयत्नां च संवरमापद्यसे, अहमपि तेऽस्यमस्यतो गृह्णीमि । दृष्ट्वैरेव ते प्रकृते प्रतिकाङ्क्षितव्या कुशलानां धर्माणाम्, न हानिः । अथ प्रकृतिर्मिश्रुणी भगवतामिनन्दितानुशिष्टा एका व्यपकृष्टा अप्रमत्ता जातापिनी स्मृतिमती संप्रजाना प्रहितानि विविक्तानि 30 विहरति स्म । यदर्थं कुलदुहितरः केशानवतार्य काषायाणि वज्राण्याच्छाद्य सम्प्लेब श्रद्धया अगारादनागारिका प्रव्रजन्ति, तदनुत्तरब्रह्मचर्यपर्यवसानं दृष्ट एव धर्मे स्वयमभिज्ञाय साक्षा-

M 10

रूपतश्च कुलतश्च शीलतश्च गुणतश्च सर्वगुणोपेतोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः परमया
 शुभवर्णपुष्कलतया समन्वागतः । अथ त्रिशङ्कुर्मातङ्गराजः शार्दूलकर्णं कुमारं पूर्वजन्माधीतान्
 वेदानध्यापयति स्म यदुत साङ्गोपाङ्गान् सरहस्यान् सनिघण्टकैटमान् साक्षरप्रभेदानिति-
 हासपञ्चमान्, अन्यानि च शास्त्राणि, मार्थं च यथाधर्मं वेदव्रतपदानि ॥

अथ त्रिशङ्कोर्मातङ्गराजस्यैतदभवत्—अयं मम पुत्रः शार्दूलकर्णो नाम कुमारः उपेतो ८
 रूपतश्च कुलतश्च शीलतश्च गुणतश्च, सर्वगुणोपेतोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः, परमया
 च वर्णपुष्कलतया समन्वागतः । चीर्णव्रतोऽधीतमन्त्रो वेदपारगः । सम्योऽयं यन्ब्रह्मस्य
 निवेशनधर्मं करिष्ये । तत्कुतो न्वहं शार्दूलकर्णस्य पुत्रस्य शीलवतीं गुणवतीं रूपवतीं प्रति-
 रूपां प्रजावतीं लभेयमिति ?

M 13

तस्मिन् खलु समये पुष्करसारी नाम ब्राह्मण उत्कूटं नाम द्रोणमुखं परिमुञ्चे १०
 ससतोत्सदं सत्पणकाष्टोदकं धान्यसहगतं राक्षाभिदत्तेन ब्रह्मदेयं दत्तम् । पुष्करसारी पुनर्ब्राह्मण
 उपेतो मातुतः पितुतः संशुद्धो गृहिष्णामना कुले जात्या वा शिक्षितो जातिवादेन गोत्र-
 वादेन यावदसप्तममातामहपितामहम् । युगपदुपाध्यायोऽध्यापको मन्त्रधरस्त्रयाणां वेदानां
 पारगः साङ्गोपाङ्गानां सरहस्यानां सनिघण्टकैटमानां साक्षरप्रभेदानमितिहासपञ्चमानां पदको-
 [शो] वैयाकरणः । लोकायतयज्ञमन्त्रमहापुरुषलक्षणेषु पारगः । स्फीतमुकूटं नाम द्रोणमुखं १६
 परिमुञ्चे । पुष्करसारिणो ब्राह्मणस्य प्रकृतिर्नाम माणविका दुहिता भूता । उपेता रूपतश्च
 कुलतश्च शीलतश्च गुणतश्च, सर्वगुणोपेता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका परमया वर्ण-
 पुष्कलतया समन्वागता शीलवती गुणवती ॥

अथ त्रिशङ्कोर्मातङ्गराजस्यैतदभवत्—अस्त्युत्तरपूर्वेणोत्कूटो नाम द्रोणमुखः । तत्र
 पुष्करसारो नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति । उपेतो मातुतः पितुतो यावत् त्रैवेदिके प्रवचने २०
 विस्तरेण । स चोत्कूटं द्रोणमुखं परिमुञ्चे ससतोत्सदं सत्पणकाष्टोदकं धान्यभोगैः सहगतं
 राक्षाभिदत्तेन ब्रह्मदेयं दत्तम् । तस्य पुष्करसारिणो ब्राह्मणस्य प्रकृतिर्नाम माणविका दुहिता
 उपेता रूपतश्च कुलतश्च शीलतश्च सर्वगुणोपेता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका परमया
 वर्णपुष्कलतया समन्वागता शीलवती गुणवती पुत्रस्य मे शार्दूलकर्णस्य प्रतिरूपा पत्नी
 मणिष्यतीति । अथ त्रिशङ्कुर्मातङ्गराज एतमेवार्थं बह्वलं रात्रौ चिन्तयित्वा वितर्क्य तस्या एव २६
 रात्र्या अलयात् प्रस्थूषकाळसमये सर्वश्वेतं बहवारथमभिरुह्य महता श्वाकगणेन अमास-
 गणेन परिहृतश्चण्डालनगरान्निष्क्रम्योचरेण प्रागच्छबेनोत्कूटं द्रोणमुखम् । अथ त्रिशङ्कु-
 र्मातङ्गराज उत्कूटस्योत्तरपूर्वेण सुमनस्कं नासोद्यनं नानावृक्षसंछन्नं नानावृक्षकुसुमितं नाना-
 द्विजनिर्कृतं नन्दनमिव देवानां तदुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य ब्राह्मणं पुष्करसारिणमगमय-
 मानोऽस्यात्—ब्राह्मणः पुष्करसारी माणवकान् मन्त्रान् वाचयितुमिष्टमणिष्यतीति ॥ ३०

M 14

अथ ब्राह्मणः पुष्करसारी तस्या एव रात्र्या अलयात् सर्वश्वेतं बहवारथमभिरुह्य
 शिष्यगणपरिवृतः पञ्चमत्रैर्माणवकशतैः पुरस्कृत उत्कूटानिर्याति स्म ब्राह्मणान् मन्त्रान्

M 15

३३ शार्दूलकर्णावदानम् ।

M 1

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान् श्रावस्तीं विहरति स्म जेतवनेऽश्व-
पिण्डदत्तारामे । अथायुष्मानानन्दः पूर्वाह्निं निवात्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं म्हानगरीं
पिण्डाय प्राविशत् । अथायुष्मानानन्दः श्रावस्तीं पिण्डाय चरित्वा कृतमत्तकुलो येनान्य-
५ तममुदपानं तेनोपसंक्रान्तः । तेन खलु समयेन तस्मिन्नुदपाने प्रकृतिर्नाम मातङ्गदारिका
उदकमुद्धरते स्म । अथायुष्मानानन्दः प्रकृतिं मातङ्गदारिकाभेतदवोचत्-देहि मे मगिनि
पानीयम्, पास्यामि । एवमुक्ते प्रकृतिर्मातङ्गदारिका आयुष्मन्तमानन्दमिदमवोचत्-मातङ्ग-
दारिकाहमस्मि मदन्त आनन्द । नाहं ते मगिनि कुलं वा जातिं वा पृच्छामि । अपि तु
सचेत्ते परित्यक्तं पानीयम्, देहि, पास्यामि । अथ प्रकृतिर्मातङ्गदारिका आयुष्मन्त आनन्दाय
१० पानीयमदात् । अथायुष्मानानन्दः पानीयं पीत्वा प्रक्रान्तः ॥

M 2

अथ प्रकृतिर्मातङ्गदारिका आयुष्मन्त आनन्दस्य शरीरे मुखे खरे च साधु च सुधु
च निमित्तमुद्बुद्धीत्वा योनिशोभनसिंकारेणाविष्टा संरागचित्तमुत्पादयति स्म-आर्यो मे आनन्दः
स्वामी स्यादिति । माता च मे महाविबाधरी । सा शक्यस्यार्यमानन्दमानयितुम् । अथ
प्रकृतिर्मातङ्गदारिका पानीयघटमादाय येन चण्डालगृहं तेनोपसंक्रम्य पानीयघटमेकान्ते
१५ निक्षिप्य स्नां जननीमिदमवोचत्-यत्खलु एवमन्व जानीयाः-आनन्दो नाम श्रमणो महा-
श्रमणगौतमस्य श्रावक उपसयायकः । तमहं स्वामिनमिच्छामि । शक्यसि तमन्व आनयितुम् ?
सा तमवोचत्-शक्ताहं पुत्रि आनन्दमानयितुं स्थापयित्वा यो धृतः स्वाधो वा वीतरागः ।
अपि च । राजा प्रसेनजित् कौशलः श्रमणगौतममतीव सेवते भजते पशुपासते । यदि
जानीयात्, सोऽयं चण्डालकुलस्थानर्षाय प्रतिपद्येत । श्रमणश्च गौतमो वीतरागः श्रूयते ।
२० वीतरागस्य [मन्नाः] पुनः सर्वमज्ञानमिभवन्ति । एवमुक्ता प्रकृतिर्मातङ्गदारिका मातरमिद-
मवोचत्-सचेदन्व श्रमणो गौतमो वीतरागः, तस्यान्तिकाच्छ्रमणमानन्दं न प्रतिलप्ये, जीवितं
परित्यजेयम् । सचेत्प्रतिलप्ये, जीवामि । मा ते पुत्रि जीवितं परित्यजसि । आनयासि
श्रमणमानन्दम् ॥

अथ प्रकृतेर्मातङ्गदारिकाया माता मध्ये गृहाङ्गनस्य गोमयेनोपलेपनं कृत्वा वेदी-
२५ मालिष्य दर्शनीं संस्तीर्य अग्निं प्रज्वाल्य अष्टशतमर्कपुष्पाणां गृहीत्वा मन्त्रानवर्तयमाना
एकैकमर्कपुष्पं परिजप्य अग्नौ प्रतिक्षिपति स्म । तत्रेयं विधा भवति-

M 2

अमले विमले कुङ्कुमे सुमने । येन वद्वासि विधुत् । इच्छया देवो वर्पति विभतेति
गर्जति । विस्मयं महाराजस्य समगिर्वर्धयितुं देवेभ्यो मनुष्येभ्यो गन्धर्वेभ्यः शिक्षिग्रहा देवा
विक्षिग्रहा देवा आनन्दस्यागमनाय संगमनाय क्रमणाय ग्रहणाय बुद्धोमि स्वाहा ॥

१ some Mss. read नमो राज्ञाय before एवं; while T reads सर्वं बुद्धोमि-
सत्वेभ्यो नमः..

न हि श्रेष्ठो हि हीनेन संबन्धं कर्तुमिच्छति ।
 प्रार्थयसेऽप्रार्थनीयां वायुं पाशेन बन्धिष्यम् ।
 यदस्माभिश्च संबन्धमिह त्वं कर्तुमिच्छसि ॥ ९ ॥
 क्षुण्णस्तितः सर्वलोके कृपणः पुरुषायमः ।
 गच्छ त्वं वृषल क्षिप्रं किमस्मानवगम्यसे ॥ १० ॥
 चण्डालाः सह चण्डालैः पुक्कसाः सह पुक्कसैः ।
 कुर्वन्तीहैव संबन्धं जातिभिर्जातिरेव च ॥ ११ ॥
 ब्राह्मणा ब्राह्मणैः सार्वं क्षत्रियाः क्षत्रियैः सह ।
 सार्वं वैश्यास्तथा वैश्यैः शूद्राः शूद्रैस्तथा सह ॥ १२ ॥
 सदृशाः सदृशैः सार्वभावहन्ति परस्परम् ।
 न हि कुर्वन्ति चण्डालाः संबन्धं ब्राह्मणैः सह ॥ १३ ॥
 सर्वजातिविहीनोऽसि सर्ववर्णक्षुण्णस्तितः ।
 कथं हीनश्च श्रेष्ठेन संबन्धं कर्तुमिच्छसि ॥ १४ ॥

४

M 18

10

इदं पुनर्वचनं श्रुत्वा ब्राह्मणस्य पुष्करसारिणः त्रिशङ्कुर्मातङ्गराज इदमबोचद्—

यथा मस्मिन् सौवर्णे विशेष उपलभ्यते ।
 ब्राह्मणे वान्यजातौ वा न विशेषोऽस्ति वै तथा ॥ १५ ॥
 यथा प्रकाशतमसोर्विशेष उपलभ्यते ।
 ब्राह्मणे वान्यजातौ वा न विशेषोऽस्ति वै तथा ॥ १६ ॥
 न हि ब्राह्मण आकाशान्मरुतो वा समुत्थितः ।
 भित्त्वा वा पृथिवीं जातो जातवेदा यथारणेः ॥ १७ ॥
 ब्राह्मणा योनितो जाताश्चण्डाला अपि योनितः ।
 श्रेष्ठत्वे वृषलत्वे च किं वा पश्यसि कारणम् ॥ १८ ॥
 ब्राह्मणोऽपि मृतोत्सृष्टो क्षुण्णोऽप्युचिरुच्यते ।
 वर्णास्तथैव चाप्यन्ये का नु तत्र विशेषता ॥ १९ ॥
 यत्किञ्चित्पापकं कर्म किंस्त्रिणं कल्लिरेव च ।
 सत्त्वानामुपवाताय ब्राह्मणैस्तत्रकाशितम् ॥ २० ॥
 इति कर्माणि चैतानि प्रकाशितानि ब्राह्मणैः ।
 कर्मभिर्दारुणैश्चापि “पुण्योऽहं” ब्रुवते द्विजाः ॥ २१ ॥
 मांसं खादितुकामैस्तु ब्राह्मणैरुपकल्पितम् ।
 मत्त्रैर्हि प्रोक्षिताः सन्तः सर्गं गच्छन्त्यजैडकाः ॥ २२ ॥

18

20

22 M 19

20

यः कश्चिदानन्द पदद्वयार्थं विधया परित्राणं स्वस्त्वयनं कुर्यात्, स यदि वषाहो मवेत्, दण्डेन मुच्यते, दण्डार्हः प्रहारेण, प्रहारार्हः परिभाषणया, परिभाषणाहो रोमहर्षणेन, रोमहर्षणार्हः पुनरेव मुच्यते । नाहमानन्द तं समनुपश्यामि सदेवलोके समलोके संप्रहलोके सश्रमणब्राह्मणिकार्या प्रजायां सदेवमानुषिकार्यां सामुरायां यत्स्वना पदद्वयार्थं विधया रक्षार्यां कृतार्यां रक्षसूत्रे बाहौ बद्धे स्वस्त्वयने कृते धमिमवितुं शक्नोति वर्जयित्वा पौराणं कर्मविपाकम् ॥

M 8

अथ प्रकृतिर्मातङ्गदारिका तस्या एव रात्र्या अलयात् शिरःश्चाता अनाहतदूष्य-
प्रावृता मुक्तामाल्याभरणा येन श्रावस्ती नगरी तेनोपसंक्रम्य नगरद्वारे कपाटमूले निश्चिन्नास्था-
दायुष्मन्तमानन्दमागमयमाना—नियतमनेन मार्गेण आनन्दो मिथुरागमिष्यतीति । ददर्श-
10 युष्मानानन्दः प्रकृतिं मातङ्गदारिकां पृष्ठतः पृष्ठतः समनुबद्धाम् । दृष्ट्वा च पुनर्जोहीयमाण-
रूपोऽग्रगल्भयमानरूपो दुःखी दुर्म्नाः शीघ्रं शीघ्रं श्रावस्त्वा विनिर्गम्य येन जेतवन्
तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्तेऽस्थात् । एकान्तस्थित
आयुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमवोचत्—इयं मे भगवन् प्रकृतिर्मातङ्गदारिका पृष्ठतः पृष्ठतः
समनुबद्धा गच्छन्तमनु गच्छति, तिष्ठन्तमनु तिष्ठति । यद्यदेव कुलं पिण्डाय प्रविशामि,
15 तस्य तस्यैव द्वारे दृष्णीभूता तिष्ठति । ब्राहि मे भगवन्, ब्राहि मे सुगत । एवमुक्ते
भगवानायुष्मन्तमानन्दमिदमवोचत्—किं ते प्रकृते मातङ्गदारिके आनन्देन मिथुणा !
प्रकृतिराह—स्वामिन् मदन्त आनन्दमिच्छामि । भगवानाह—अनुज्ञातासि प्रकृते मातापितृभ्या-
मानन्दाय ? अनुज्ञातासि भगवन्, अनुज्ञातासि सुगत । भगवानाह—तेन हि संसृष्टं
ममानुज्ञापय त्वम् । अथ प्रकृतिर्मातङ्गदारिका भगवतः प्रतिश्रुत्य भगवतः पादौ शिरसा
20 वन्दित्वा भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्ता । येन स्वकौ मातापितरौ
तेनोपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य मातापित्रोः पादान् शिरसा वन्दित्वा एकान्तेऽस्थात् । एकान्त-
स्थिता स्वकौ मातापितराविदमवोचत्—संसृष्टं मे अम्ब तात श्रमणस्य गौतमस्य आनन्दाय
उत्सृजतम् । अथ प्रकृतेर्मातङ्गदारिकाया मातापितरौ प्रकृतिमादाय येन भगवांस्तेनोप-
संक्रान्तौ । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते न्यवीदताम् । अथ प्रकृति-
25 र्मातङ्गदारिका भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्तेऽस्थात् । एकान्तस्थिता भगवन्त-
मेतदवोचत्—इमौ तौ भगवन् मातापितरावागतौ । अथ भगवान् प्रकृतेर्मातङ्गदारिकाया
मातापितराविदमवोचत्—अनुज्ञाता युवाभ्यां प्रकृतिर्मातङ्गदारिका आनन्दयेति ! तावाहवः—
अनुज्ञाता भगवन्, अनुज्ञाता सुगत । तेन हि यूयं प्रकृतिमपहाय गच्छत खगूहय । अथ
प्रकृतेर्मातङ्गदारिकाया मातापितरौ भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणी-
30 कृत्य भगवतोऽन्तिकात्प्रक्रान्तौ ॥

अथ प्रकृतेर्मातङ्गदारिकाया मातापितरावचिरप्रक्रान्तौ वन्दित्वा भगवान् प्रकृतिं मातङ्ग-
दारिकामिदमवोचत्—अर्थिकासि प्रकृते आनन्देन मिथुणा ! प्रकृतिराह—अर्थिकासि भगवन्,

असौ ह्यवसानार्थाणि धारयित्वा खराविनम् ।
खट्वाङ्गुलिभूतं कृत्वा घृष्टदर्शिनं च भोजनम् ॥ ३८ ॥
पुनरुक्तं सम्यक्तय निश्चयेन निरन्तरम् ।
पूर्णे ह्यवशमे वर्णे पुनर्ग्राह्यतां व्रजेत् ॥ ३९ ॥
इति निरन्तरं दृष्टं ग्राह्यैस्तु तपस्त्रिभिः ।
कुमार्यामिनिर्निर्हैरितिरणदार्ढ्यिभिः ॥ ४० ॥

M 21

5

तदिदं ग्राह्यं ते ब्रवीमि-संज्ञास्यनकान्तिं लोकस्य यदि वसुच्यते ग्राह्यं इति वा
क्षत्रिय इति वा वैश्य इति वा शूद्र इति वा । सर्वनिदमेकमेवेति विज्ञाय पुत्राय मे शार्ङ्ग-
कर्णाय प्रकृतिं माणविकामव्युपयच्छ भार्याभ्याम् । यावन्तं कुलशुक्लं मन्यसे तावन्तमनुभूदा-
स्यामि ॥ इदं च खलु पुनर्वचनं श्रुत्वा त्रिशङ्कोर्गीतज्ञराजस्य ग्राह्यः पुष्करसारी क्षत्रियः 10
कुपितशष्पीभूतोऽनात्तमनः कोपे च द्वे च तटाक्षर्यं जनयित्वा कण्ठे त्रिषिद्धां शकुटिं कृत्वा
कण्ठं जनयित्वा क्षत्रिणी परितर्षे नकुलपिङ्गवो दृष्टिशुपाथ त्रिशङ्कुं मातङ्गराजमिदमोचत्-

M 22

अस्मीत्येतत्तस्या हि कृता स्तब्धमीदृशी ।
एकैव जातिर्लोकैस्त्रिभिन् सागाम्या न वृथाश्रिता ॥ ४१ ॥
कसं शपाकजातीयो ग्राह्यो वेदपारमम् ।
निहीनयोगिजो भूत्वा विगर्हिष्यच्छ्रित्सि ॥ ४२ ॥

15

राजानः खलु वृषल प्रसिद्धिं वि भागहा भवन्ति । तद्यथा देशधर्मं वा नगरधर्मं
वा ग्रामधर्मं वा विग्रमधर्मं वा शुल्कधर्मं वा आवाहधर्मं वा विवाहधर्मं वा पूर्वकर्मसु वा ।
चत्वार इमे वृषल वर्णाः । यदुक्तं ग्राह्यः क्षत्रियो वैश्यः शूद्र इति । तेषां विवाहधर्मेषु चतस्रो
भार्या ग्राह्यगण्य भवन्ति । तद्यथा ग्राह्यणी क्षत्रिया वैश्या दृष्टी चेति । तिस्रः क्षत्रियस्य 20
भार्या भवन्ति । क्षत्रिया वैश्या दृष्टी चेति । वैश्यस्य द्वे भार्ये भवतः । वैश्या दृष्टी चेति ।
शूद्रस्य लेका भार्या भवति दृष्टी एव । एवं ग्राह्यगण्य वृषल चत्वारः पुत्रा भवन्ति ।
तद्यथा ग्राह्यः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चेति । क्षत्रियस्य त्रयः पुत्राः, क्षत्रियो वैश्यः शूद्र इति ।
वैश्यस्य द्वौ पुत्रौ, वैश्यः शूद्र इति । शूद्रस्य लेक एव पुत्रो भवति यदुक्तं शूद्र एव । ते
ग्राह्याः पुनर्वचनं ग्राह्यः पुत्राः । नौरसा मुखतो जाताः । उरखो बाहुतः क्षत्रियाः 25
नाभितो वैश्याः । पद्मपां ग्राह्याः । ग्राह्यगण्यं खलु वृषल लोकः सर्वभूतानि निर्मितानि ।

M 23

तस्य ज्येष्ठा वयं पुत्राः क्षत्रियास्तदनन्तरम् ।
वैश्यास्तदुत्तरिका वर्णाः शूद्रनात्ता चतुर्थिकाः ॥ ४३ ॥ इति ॥

स त्वं वृषल चतुर्थीयं वर्णं न सद्यशते । अहं चत्तरे वर्णे श्रेष्ठे वर्णे परमे वर्णे प्रवे-
द्वे । परमार्थं च संयोगमाकाङ्क्षसि । अणस्य त्वं वृषल क्षिप्रम् । मा चास्माकमवसंसाः ॥ 20
इदं पुनर्वचनं श्रुत्वा ग्राह्यगण्य पुष्करसारिणश्चिदाङ्कुर्यतस्तस्मै शूद्रमोचत्-इदमग्न
ग्राह्यं शय्य यद् ब्रवीमि । ग्राह्यगण्यं लोकः, सर्वभूतानि निर्मितानि ।

कुलोपसंपद्य प्रवेदयते स्म—क्षीणा मे जातिः, उपितं ब्रह्मचर्यम्, कृतं करणीयम्, नापर-
मस्माद्भवं प्रजानामीति ॥

अश्रौषुः श्रावस्तेयका ब्राह्मणगृहपतयः—भगवता किल चण्डालदारिका प्रव्रजितेति ।
श्रुत्वा च पुनरवध्यायन्ति—कथं हि नाम चण्डालदारिका भिक्षूणां सम्यक्चर्यां चरिष्यति ?
5 भिक्षुणीनामुपासकानामुपासिकानां सम्यक्चर्यां चरिष्यति ? कथं हि नाम चण्डालदारिका
ब्रह्मक्षत्रियगृहपतिमहाशालकुलेषु प्रवेदयति ?

M 11

अश्रौषीद्राजा प्रसेनजित्कौशलः—भगवता चण्डालदारिका प्रव्रजितेति । श्रुत्वा च
पुनरवध्यायति—कथं हि नाम चण्डालदारिका भिक्षूणां सम्यक्चर्यां चरिष्यति ? भिक्षुणीना-
मुपासकानामुपासिकानां सम्यक्चर्यां चरिष्यति ? कथं ब्राह्मणक्षत्रियगृहपतिमहाशालकुलेषु
10 प्रवेदयति ? विमृश्य च भद्रं यान योजयित्वा भद्रं यानमभिरुद्धं संवहुलैश्च श्रावस्तेयैर्ब्राह्मण-
गृहपतिभिः परिहृतः पुरस्कृतः श्रावस्त्वा निर्याति स्म । येन जेतवनमनाथपिण्डदत्तरामः,
तेनोपसक्रान्तः । तस्य खलु यावती यानस्य भूमिः, तावदानेन गत्वा स यानादवतीर्थं
पत्तिकायपरिहृतः पत्तिकायपुरस्कृतः पद्मशामेवाराम प्राविशत् । प्रविश्य येन भगवांस्तेनोप-
सक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । तेषु संवहुलाः
15 श्रावस्तेयका ब्राह्मणक्षत्रियगृहपतयो भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णाः ।
अथैकस्या भगवता सार्धं संमुखं सरज्जनीं समोदिनीं विविधां कथां व्यतिसार्य एकान्ते
निषण्णाः । अथैकस्या भगवतः पुरतः खकखकानि मातपैतृकाणि नामगोत्राणि अनुश्राव्य
एकान्ते निषण्णाः । अथैकस्या येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य एकान्ते निषण्णाः ।
अथैकस्यास्तूष्णींभूता एकान्ते निषण्णाः ॥

M 12

अथ भगवान् राजानं प्रसेनजितं कौशलमारम्य तेषां च संवहुलानां श्रावस्तेयकानां
ब्राह्मणक्षत्रियगृहपतीनां चेतसा चित्तमाहाय प्रकृतेर्भिक्षुण्याः पूर्वनिवासमारम्य भिक्षूनामन्त्र-
यते स्म—इच्छथ यूयं भिक्षवस्तथागतस्य संमुखं प्रकृतेर्भिक्षुण्याः पूर्वनिवासमारम्य धर्मकथां
श्रोतुम् ? भिक्षवो भगवन्तमाहुः—एतस्य भगवन् कालः, एतस्य सुगत समयः, यद्भगवान्
प्रकृतेर्भिक्षुण्याः पूर्वनिवासमारम्य धर्मकथा कथयेत्, यद्भगवतः श्रुत्वा भिक्षवो वारयिष्यन्ति ।
25 भगवानाह—तेन हि भिक्षवः शृणुत, साधु च सुष्ठु च मनस्विभिरुत, भाविष्ये । एवं साधु
भगवन्निति ते भिक्षवो भगवतः प्रत्यश्रौषुः । भगवांस्तानिदमवोचत्—

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतिऽध्वनि गङ्गातटे अतिसुप्तकदलीपाटलकामलकीवनगहनप्रदेशे
तत्र त्रिशङ्कुर्नाम मातङ्गराजः प्रतिवसति स्म संवहुलैश्च मातङ्गसहस्रैः सार्धम् । स पुनर्भिक्षव-
क्षिशङ्कुर्मातङ्गराजः पूर्वजन्माधीतान् वेदान् समनुस्मरति स्म साङ्गोपाङ्गान् सरहस्यान्
30 सनिघण्टकैटमान् साक्षरप्रमेदानितिहासपञ्चमान्, अन्यानि च शास्त्राणि पदको[शो] ।
वैयाकरणो लोकायते यज्ञमन्त्रे महापुरुषलक्षणे निष्णातो निष्काङ्कः । मायं च यथाधर्मं वेदव्रत-
पदान्यनुश्रुतं च भाषते स्म । तस्य त्रिशङ्कुर्मातङ्गराजस्य शार्दूलकर्णो नाम कुमारोऽयमुत्पन्नः ।

यश्चान् युक्तं विषमं समं वा
तत्ते प्रवक्ष्यामि नियुज्यमानः ।
दोषो हि यश्चापि भवेद्युक्तो
वक्ष्यामि ते ह्युत्तरतोत्तरं च ।
श्रुत्वा तु मत्तः प्रतिपद्य सौम्य
कर्माधिपलप्रमवा मनुष्याः ॥ ५६ ॥

5

अनुमानमपि ते ब्राह्मण यदि प्रमाणम्, तत्र यद् ब्रवीषि—ब्रह्मा एक इति तस्माद्यजा
अपि एकजात्या एव । कथमप्येकजात्या भवामः । यश्च ब्रवीषि—ब्राह्मणायं लोकः सर्वभूतानि
च निर्मितानीति । सचेत्ते ब्राह्मण इदं प्रमाणं, तदिदं ते ब्राह्मण अयुक्तं यद् ब्रवीषि
चत्वारो वर्णाः—ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्चेति । अपि तु ब्राह्मण मित्या मम वचो भवेत्,
यदि ब्राह्मण संवादेन मनुष्यजतेर्नाकारणं प्रज्ञायते । यदुत शीर्षतो वा मुखतो वा कर्णतो 10
वा नासिकातो वा श्रोतो वा रूपतो वा संस्थानतो वा वर्णतो वा आकारतो वा योनितो
वा आहारतो वा संभवतो वा नानाकरणं प्रज्ञायते ॥

M 26

तद्यथापि गोः पुष्करसारिन् गवाश्चर्गर्दभोदृष्टृगपक्ष्यजैडकानामण्डजरायुजसंखेद-
जौपपादुकानां नानाकरणं प्रज्ञायते । यदुत पादतोऽपि मुखतोऽपि वर्णतोऽपि संस्थानतोऽपि
आहारतोऽपि योनिसंभवतोऽपि नानाकरणं प्रज्ञायते । न चैवं तेषां चतुर्णां वर्णानां 15
नानाकरणं प्रज्ञायते । तत्तस्मात्सर्वमिदमेकमिति ॥

अपि च ब्राह्मण अमीषां फल्गुवृक्षाणामाघ्रातकजम्बुखर्जूरपनसदालावनतिन्दुकशृङ्गीक-
बीजपूरकपित्वाक्षोढनारिकेलितिनिशकरादीनां नानाकरणं प्रज्ञायते । यदुत मूलतश्च
स्कन्धतश्च त्वग्मातश्च सारतश्च पत्रतश्च पुष्पतश्च फलतश्च नानाकरणं प्रज्ञायते । न चैवं
चतुर्णां वर्णानां नानाकरणं प्रज्ञायते ॥

M 27

20

तद्यथा ब्राह्मण अमीषां स्थलजानां वृक्षाणां सारतमालनकमाल्कार्णिकारसप्तपर्णशिरीष-
कोविदारस्यन्दनचन्दनशिशपैरण्डखदिरादीनां नानाकरणं प्रज्ञायते । यदुत मूलतश्च स्कन्धतश्च
त्वग्मातश्च गुल्मतश्च सारतश्च पत्रतश्च पुष्पतश्च फलतश्च विशेष उपलभ्यते । न चैवं
चतुर्णां वर्णानां नानाकरणं प्रज्ञायते ॥

तद्यथा गोः पुष्करसारिन्, अमीषां क्षीरवृक्षाणामुदुम्बरप्रक्षाम्बल्यन्यप्रोषवल्गुकेत्येवमादीनां 25
नानाकरणं प्रज्ञायते । यदुत मूलतश्च स्कन्धतश्च त्वग्मातश्च सारतश्च पत्रतश्च पुष्पतश्च
फलतश्च नानाकरणं प्रज्ञायते । न त्वेव चतुर्णां वर्णानां नानाकरणं प्रज्ञायते ॥

तद्यथा पुष्करसारिन्, अमीषामपि फलमैषज्यवृक्षाणामाम्बकीहरीतकीविमीतकीफर-
सकादीनामन्यासामपि विविधानामोषधीनां ग्रामजानां पार्वतीयानां तृणवनस्पतीनां नानाकरणं
प्रज्ञायते । यदुत मूलतश्च स्कन्धतश्च गुल्मतश्च सारतश्च पत्रतश्च पुष्पतश्च फलतश्च 30
नानाकरणं प्रज्ञायते । न त्वेव चतुर्णां वर्णानां नानाकरणं प्रज्ञायते ॥

वाचयितुम् । अदाधीविशङ्कुर्मातङ्गराजो ब्राह्मणं पुष्करसारिणं सूर्यभिवोदयन्तं तेजसा,
 ज्वलन्तमिव हुतबहम्, यक्षमिव ब्राह्मणपरिवृतम्, शक्रमिव देवगणपरिवृतम्, हैमन्त-
 मिवौपविभिः, समुद्रमिव रत्नैः, चन्द्रमिव नक्षत्रैः, वैश्रवणमिव यक्षगणैः, ब्राह्मणमिव
 देवर्षिगणैः परिवृतं शोभमानम् । दूरत एवागच्छन्तं दृष्ट्वा च एनं प्रत्युद्गम्य यथावयं क्लेशे-
 ८ भवोचत्—हं भोः पुष्करसारिन्, खलगतम्, आयाहि । कार्यं च ते वक्ष्यामि, तच्छ्रुताम् ।
 एवमुक्ते ब्राह्मणः पुष्करसारी त्रिशङ्कुं मातङ्गराजमिदमवोचत्—न हि भोक्षिशङ्को शक्यं
 ब्राह्मणेन सह भोःकारं कर्तुम् । अहं भोः पुष्करसारिन् शक्नोमि भोःकारं कर्तुम् । यच्छक्यं
 मे कर्तुं भवति, नैव तच्छक्यं ते कर्तुम् । अपि तु चत्वारो भोः पुष्करसारिन् पुरुषस्य
 कार्यसमारम्भाः पूर्वसमारम्भा भवन्ति यदुत आत्मार्थं वा परार्थं वा आत्मीयार्थं वा सर्व-
 १० भूतसंग्रहार्थं वा । इदं चात्र महत्तरं कार्यम् । यत्ते व्याख्यास्यामि, तच्छ्रुताम् । पुत्राय ये
 शाईलकर्णाय प्रकृतिं द्रुहितरमुत्सृज्य भार्यार्षाथ । यावन्तं कुलञ्जुलकं भन्यते, तामन्तं
 दास्यामि ॥

M 16

इदं च खलु पुनर्वचनं श्रुत्वा त्रिशङ्कोर्मातङ्गराजस्य मृष्टं ब्राह्मणः पुष्करसारी
 अभिप्रेतः कुपितश्चण्डीभूतोऽजात्तमनाः कोपं च द्वेपं च ब्रध्मं च तत्प्रत्ययासंजनिता कण्ठे
 १५ त्रिखिलां मृकुटीं कृत्वा कण्ठं धमयित्वा अक्षिणी परिवर्त्य नकुलपिङ्गलं दृष्टिसुपाव त्रिशङ्कुं
 मातङ्गराजमिदमवोचत्—धिग् प्राण्यविषय चण्डाल, नेदं श्रपाकवचनं दुष्कर, दत्त्वं
 ब्राह्मणं वेदपरंगं हीनश्चण्डालयोनिजो भूत्वा इच्छत्यवर्धितुम् । भो दुष्टि-

२०

M 17

२५

३५

३०

प्रकृतिं त्वं न जानासि आत्मानं चाभिमन्यसे ।
 बालमे सर्वपं मा भोः स्वापय [मा] क्लेशमागमः ।
 मा प्रार्थयाप्रार्थनीयां वायुं पाद्येन वन्दय ॥ ३ ॥
 न हि चाभीकरं मूढ भवेद्भस्म कदाचन ।
 प्रकाशो बान्धकारे किं विशेषो नोपलभ्यते ॥ ४ ॥
 चण्डालोऽप्योनिजस्तु हि हिजातिः पुनरप्यहम् ।
 हीनः श्रेष्ठेन संबन्धं मूढ प्रार्थयसे कथम् ॥ ५ ॥
 चण्डालस्योनिभूतस्त्वमहमसि हिजातिजः ।
 न हि श्रेष्ठः प्रहीनेन संबन्धं कर्तुमिच्छति ।
 श्रेष्ठाः श्रेष्ठैर्हि संबन्धं कुर्वन्तीह हिजातयः ॥ ६ ॥
 विषया ये तु संपन्नाः संछुद्धाश्चरणेन च ।
 जाला नैवानभिहिता सन्निः परस्तां गताः ॥ ७ ॥
 अध्यापका मन्त्रवराक्षिषु वेदेषु पारगाः ।
 निष्प्रण्यैवैतान् वेदान् ब्राह्मणा ये ह्यधीयते ।
 तैस्तान्त्वयैर्हि संबन्धं कुर्वन्तीह हिजातयः ॥ ८ ॥

रागैश्च नाम परवातनं च
 एवंप्रकारं च विहेठनं च ।
 सत्त्वस्य वै कर्मणो बंसनं च
 एतान्यकस्याणकृतानि विप्रैः ॥ ६३ ॥
 युद्धं विवादं कलहान्परीक्षणं
 गोप्रीक्षणं चिन्तितं ब्राह्मणैर्हि ।
 अथर्वणः कर्मणा त्रासनं च
 एतानि भेदाणि कृतानि विप्रैः ॥ ६४ ॥
 पापेच्छता बहुजनवञ्चनं च
 शाठ्यं च धौर्त्यं च तथैव कल्पम् ।
 एवं परेषामहितं विचिन्त्य
 कदा च ते स्वर्गमितो ब्रजेयुः ॥ ६५ ॥
 ये ब्राह्मणा उग्रतपा विनीता
 ऋतेन शीलिन सदा ह्युपेताः ।
 अहिसका ये दमसंयमे रता-
 स्ते ब्राह्मणा ब्रह्मपुरं ब्रजन्ति ॥ ६६ ॥
 सहास्यिमांसः सनखः सचर्मा
 दुःखं सुखं मूत्रपुरीषमेकम् ।
 पञ्चेन्द्रियैर्नास्ति यतो विशेष-
 स्तस्मान्न वै वर्णचतुष्क एषः ॥ ६७ ॥

6

10

15

20

तद्यथा नाम ब्राह्मण कस्यचित्पुरुषस्य चत्वारः पुत्रा भवेयुः । स तेषां नामानि
 कुर्यात्—नन्दक इति वा जीवक इति वा अशोक इति वा शतायुरिति वा । इष्टाश्च पुनर्मो
 एतस्य पुरुषस्य पुत्रा भवेयुः । तत्र यो नन्दकः स नन्देत् । यो जीवकः स जीवेत् ।
 योऽशोकः स न शोचेत् । यः शतायुः स वर्षशतं जीवेत् ॥

नामताः पुनर्ब्राह्मण तेषां नानाकरणं प्रहायते न जातितः । तत्कस्य हेतोः ? इह २५
 खलु पुनर्ब्राह्मण पितृतः पुत्रो जायते । तस्माच्च तत्रेदं व्याकरणं भवति—

माता भवति पितुः पुत्रो येन जातः स एव सः ।
 यथेवं मो विजानासि न ते (पुत्रा) परभूताः कचिद् ॥ ६८ ॥

परीक्षल ब्राह्मण सम्यगेव—कोऽत्र ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्र इति ।

सर्वे काणाश्च कुब्जाश्च सर्वेऽपस्मारिणोऽपि वा ।

किल्बासिनः कुष्ठिनश्च गौराः कृष्णाः पृषक् पृषक् ॥ ६९ ॥

यथेष मार्गः स्वर्गाय कस्मान् ब्राह्मणा क्षमी ।

आत्मानमथवा बन्धून्मित्रैः संप्रोक्षयन्ति वै ॥ २३ ॥

मातरं पितरं चैव आतरं भगिनीं तथा ।

पुत्रं दुहितरं भार्यां द्विजा न प्रोक्षयन्त्यमी ॥ २४ ॥

मित्रं ह्यति सखीं वापि ये वा विषयवासिनः ।

प्रोक्षितास्तेऽपि वा मन्त्रैः सर्वे यास्यन्ति सन्नतिम् ॥ २५ ॥

सर्वे यज्ञैः समाहूता गमिष्यन्ति सतां गतिम् ।

पशुभिः किं नु मो यष्टैरात्मानं किं न यक्ष्यसे ॥ २६ ॥

न प्रोक्ष्यैर्न मन्त्रैश्च स्वर्गं गच्छन्त्यजैश्चकाः ।

न ह्येष मार्गः स्वर्गाय मिथ्याप्रोक्षणमुच्यते ॥ २७ ॥

ब्राह्मणै रौदचित्तैस्तु पर्यायो ह्येष चित्तिः ।

मांसं खादितृकामैस्तु प्रोक्षणं कल्पितं पशोः ॥ २८ ॥

अन्यच्छाहं प्रवक्ष्यामि ब्राह्मणैर्यत् प्रकल्पितम् ।

पातका हि समाख्याता ब्राह्मणेषु चतुर्विधाः ॥ २९ ॥

सुवर्णचौर्यं मघं च गुरुदाराभिर्दहनम् ।

ब्रह्महता च चत्वारः पातका ब्राह्मणेष्वमी ॥ ३० ॥

सुवर्णहरणं कर्ष्यं स्तौयमन्यत्र विधत्ते ।

सुवर्णं यो हरेद्विप्रः स तेनाब्राह्मणो भवेत् ॥ ३१ ॥

सुरापानं न पातव्यमन्नपानं यथेष्टतः ।

सुरां तु यः पिबेद्विप्रः स तेनाब्राह्मणो भवेत् ॥ ३२ ॥

गुरुदारा न गन्तव्या अन्यदारा यथेष्टतः ।

गुरुदारां तु यो गच्छेत्स तेनाब्राह्मणो भवेत् ॥ ३३ ॥

न हन्याद् ब्राह्मणं ह्येकं हन्यादन्याननेकशः ।

हन्यासु ब्राह्मणं यो वै स तेनाब्राह्मणो भवेत् ॥ ३४ ॥

इत्येते पातका ह्युक्ता ब्राह्मणेषु चतुर्विधाः ।

भवन्यब्राह्मणा येन ततोऽन्येऽपातकाः स्मृताः ॥ ३५ ॥

कृत्वा चतुर्णामेकैकं भवेद्ब्राह्मणस्तु सः ।

कथ्यते न च सामीचीं ब्राह्मणानां समागमे ।

आसनं चोदकं चैव व्युत्थानं स न चाहति ॥ ३६ ॥

तस्य निःसरणं दृष्टं ब्राह्मणैः पतितस्य तु ।

व्रतं वै स समादाय पुनर्ब्राह्मणतां व्रजेत् ॥ ३७ ॥

अथ तेषामेव सत्त्वानामन्यतमे सत्त्वास्त्रानि ध्यानान्यसंभावयन्तो ग्रामेष्ववतीर्य
मन्त्रपदान् स्थापयन्ति स्म । तांस्तो ग्रामनिवासिन आहूः—न केवलमिमे सत्त्वाः, इमेऽध्या-
पकाः, तेषामध्यापका इति लोके संज्ञा उदपादि । अयं हेतुरयं प्रत्ययो ब्राह्मणानां
लोके प्रादुर्भावाय ॥

M 38

अथान्यतमे सत्त्वा विवेककालप्रतिसंयुक्तान् कर्मान्तान् विविधानर्थप्रतिसंयुक्तान् ६
कुर्यन्ति स्म । तेषां वैश्या इति संज्ञा उदपादि ॥

अथान्यतमे सत्त्वाः क्षुद्रेण कर्मणा जीविकां कल्पयन्ति स्म । तेषां शूद्रा इति
संज्ञा उदपादि ॥

भूतपूर्वं ब्राह्मण अन्यतमः सत्त्वो वधूसादाय रथमारुह्य अन्यतमस्मिन्नरण्यप्रदेशे गतः ।
तत्र च रथो भग्नः । तस्मात्मातङ्गम् [मा त्वं गमः] इति संज्ञा उदपादि ॥ 10

क्षेत्रं कर्षन्ति ये तेषां कर्षका इति संज्ञा प्रवृत्ता ॥

माण्येण च पर्षदं रक्षयति धर्मेण शीलव्रतसमाचारेण सम्यक्, तस्य राजा इति
संज्ञाभूत् ॥

ततोऽप्ये सत्त्वा बाणिज्यया जीविकां कल्पयन्ति, तेषां बाणिज इति संज्ञा उदपादि ॥
ततश्चान्ये सत्त्वाः प्रव्रजन्ति स्म । प्रव्रजित्वा परान् जयन्ति क्लेशान् जयन्तीति तेषां 16
प्रव्रजिता इति लोके संज्ञा उदपादि ॥

M 34

अपि तु ब्राह्मण एकैव संज्ञा लोक उदपादि । तां ते प्रवक्ष्यामि—

ब्रह्मा लोकेऽस्मिन् इमान् वेदान् वाचयति । ब्रह्मा देवानां परमतापसः । इन्द्रस्य
कौशिकस्य वेदान् वाचयति स्म । इन्द्रः कौशिकोऽरण्यमि-गौतमं वेदान् वाचयति । अरण्यमि-
गौतमः श्वेतकेतुं वेदान् वाचयति । श्वेतकेतुः शुक्रं पण्डितं वेदान् वाचयति । शुक्रः पण्डित- 20
तश्च वेदान् विमज्जति स्म । तद्यथा पुण्यो बहुचानां पङ्क्तिरुच्छन्दोगानामेकविंशतिरध्वर्यवः ।
ऋतुरध्वर्यगिकानाम् । बृचानामेते ब्राह्मणाः । सर्वे ते व्याख्यायन्ते । पुण्य एको भूत्वा
पञ्चविंशतिषा भिन्नः । तद्यथा शुक्ला चल्कला माण्डव्या इति । तत्र दश शुक्लाः । अष्टौ
चल्कलाः । सप्त माण्डव्याः । इतीयं ब्राह्मण बहुचानां शाखा । पुण्य एको भूत्वा पञ्च-
विंशतिषा भिन्नः ॥

M 35

25

अनुमानमपि ब्राह्मण प्रमाणं छन्दोगानाम् । ब्राह्मणाः सर्वे एते छन्दोगाः । पङ्क्ति-
रिल्लेका भूत्वा साशीतिसहस्रधा भिन्ना । तद्यथा शीलवल्का अरण्यमिका लौकाक्षाः कौशुमा
ब्रह्मसमा महासमा महायागिकाः सात्यमुप्राः समन्तवेदाः ॥

तत्र शीलवल्का विंशतिः । अरण्यमिका विंशतिः । लौकाक्षाश्चत्वारिंशत् । कौशुमानां
शतम् । ब्रह्मसमानां शतम् । महासमानां पञ्चशतानि । महायागिकानां शतम् । सात्यमुप्राणां 30
शतम् । समन्तवेदानां शतम् । इतीयं ब्राह्मण छन्दोगानां शाखा । पङ्क्तिरिल्लेका भूत्वा
साशीतिसहस्रधा भिन्ना ॥

M 36

तस्य ज्येष्ठा वयं पुत्राः क्षत्रियास्तदनन्तरम् ।

वैश्यास्तृतीयका वर्णाः शूद्रनाम्ना चतुर्थकः ॥ ४४ ॥ इति ॥

सपादजङ्घाः सनखाः सर्मासाः

सपार्श्वपृष्ठाश्च नरा भवन्ति ।

5

एकांशतो नास्ति यतो विशेषो

वर्णाश्च चत्वार इतो न सन्ति ॥ ४५ ॥

अथो विशेषः प्रवरोऽस्ति कश्चि-

त्तद् ब्रूहि यच्चानुमतं यथा ते ।

अथो विशेषः प्रवरो हि नास्ति

10

वर्णाश्च चत्वार इतो न सन्ति ॥ ४६ ॥

1 24

यथा हि दारका बालाः क्रीडमाना महापथे ।

पांशुपुष्पानि संपिण्ड्य स्वयं नामानि कुर्वते ॥ ४७ ॥

इदं क्षीरमिदं दधि इदं मांसमिदं घृतम् ।

न च बालस्य वचनात्पांशवोऽर्जं भवन्ति हि ॥ ४८ ॥

15

वर्णास्तथैव चत्वारो यथा ब्राह्मण भाषसे ।

पांशुपुष्पाभिधानेन योगोऽयः को ऽप्येष न विद्यते ॥ ४९ ॥

न केशेन न कर्णाम्यां न शीर्षेण न चक्षुषा ।

न मुखेन न नासया न ग्रीवया न बाहुना ॥ ५० ॥

नोरसाप्यथ पार्श्वाम्यां न पृष्ठेनोदरेण च ।

20

नोरम्यामथ जङ्घाम्यां पाणिपादनखेन च ॥ ५१ ॥

न खरेण न वर्णेन न सर्वांशेन मैथुनैः ।

नानाविशेषः सर्वेषु मनुष्येषु हि विद्यते ॥ ५२ ॥

यथा हि जातिष्वन्यास्तु लिङ्गं योनिः पृथक् पृथक् ।

सामान्यं कारणं तत्र किं वा जातिषु मन्यसे ॥ ५३ ॥

25

सशीर्षिकाश्वाय नरास्थियुक्ताः

सचर्मकाः सेन्त्रियसोदराश्च ।

एकांशतो नास्ति यतो विशेषो

वर्णा न युक्ताश्चतुरोऽभिधातुम् ॥ ५४ ॥

30

दोषो ह्ययं चात्र भवेदयुक्तो

यद्यस्त्वया चामिहितं निदाने ।

30

श्रुत्वा तु मत्तः प्रतिपद्य सौम्य

यच्चात्र मन्ये शृणु चोद्यमानम् ॥ ५५ ॥

ब्राह्मण इतः पश्चाद्वाजपेयं यज्ञं यक्ष्यन्ति, येऽश्वमेधं पुरुषमेधं ये शाम्यप्राशं निररीढं यज्ञं यक्ष्यन्ति, ते निरर्थकं महाविघातं संयोक्ष्यन्ति । तस्मात्ते ब्राह्मण ब्रवीमि—एहि त्वं मया सार्धं संबन्धं योजयस्व । तत्कस्य हेतोः ? धर्मेण हि चण्डाला अब्रुगुप्सनीया भवन्ति । अपि च ।

अद्वा शीलं तपस्स्यागः श्रुतिर्ज्ञानं दयैव च ।

-5 M 39

दर्शनं सर्ववेदानां स्वर्गव्रतपदानि वै ॥ ७१ ॥

प्रमाणमष्टप्रकारं स्वर्गाय । तदेभिरष्टभिः प्रकारैः स्वर्गगमनमिष्यते । ये प्रायेण जानन्ति विशेषेण खल्वप्यनेकैर्विविधैर्यज्ञैः । अष्टौ चेमा ब्राह्मण निर्दिष्टा मातृगुण्या भगिन्यो लोके प्रवर्तन्ते । तद्यथा—अदितिर्देवानां माता । दितिर्दानवानाम् । मनुर्मानवानाम् । सुरभिः सौरमेयानाम् । विनता सुपर्णानाम् । कद्रुर्नर्गानाम् । पृथिवी भूतानां माता 10 सर्वबीजानाम् । मरुतां महामहः । महाकाश्यपं मनसा विदन्ति ऋषयः ॥

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् ब्राह्मणानां सप्त गोत्राणि व्याख्यास्यामि, तानि श्रूयन्ताम्—
तद्यथा गौतमा वात्स्याः कौत्साः कौशिकाः काश्यपा वासिष्ठा माण्डव्या इत्येतानि ब्राह्मण सप्त गोत्राणि । एषामेकैकं गोत्रं सप्तधा भिन्नम् । अत्र ये गौतमास्ते कौशुमास्ते गर्गास्ते भारद्वाजास्ते आर्द्धिषेणास्ते वैश्वानसास्ते वज्रपादाः । तत्र ये वात्स्यास्ते आत्रेयास्ते मैत्रेयास्ते 15 मार्गवास्ते सावर्ण्यास्ते सलीलास्ते बहुजाताः । तत्र ये कौत्सास्ते मौद्गल्यायनास्ते गौणायनास्ते ऋङ्गलास्ते लम्बास्ते दण्ड्यलास्ते सोममुवाः[वः] । तत्र ये कौशिकास्ते कात्यायनास्ते दर्म-कात्यायनास्ते बत्कलिनस्ते पक्षिणस्ते लौकाक्षास्ते लोहितायनाः (लोहिलायनाः) । तत्र ये काश्यपास्ते मण्डनास्ते इष्टास्ते शौण्ड्यायनास्ते रोचनेयास्तेऽनपेक्षास्तेऽग्निवेश्याः । तत्र ये वासिष्ठास्ते जातुकर्ण्यास्ते धान्यायनास्ते पाराशरास्ते व्याघ्रनखास्ते आप्ण्डायनास्ते औप- 20 मन्यवाः । तत्र ये माण्डव्यास्ते माण्डायनास्ते धोत्रायनास्ते कात्यायनास्ते खल्वबाहनास्ते सुगन्धारायनास्ते कापिष्ठलायनाः । इत्येतानि ब्राह्मण एवमेकोनपञ्चाशद्गोत्राणि ब्राह्मणैः पौराणैः सम्पद्य दृष्टानि छन्दसि व्याकरणे पदमीमांसायाम् । अन्यानि च गोत्राणि विस्तरतो मया वाचितानि । तानि अन्यैर्न ज्ञायन्ते ॥

M 40

यदुतैकत्वमिति विदित्वा भवान् वन्दुर्मवितुमर्हति । तस्मात्ते ब्राह्मण ब्रवीमि सामान्यं 25 संज्ञामात्रकमिदं लोकस्य यदुत ब्राह्मण इति वा क्षत्रिय इति वा वैश्य इति वा शूद्र इति वा । एकमिदं सर्वमिदमेकम् । पुत्राय मे शार्दूलकर्णाय प्रकृतिं द्रुहितरमुत्सृज्य मार्याधाय । यावन्तं कुलशुल्कं मन्यसे तावन्तमनुप्रदास्यामि ॥

इदं पुनर्वचनं श्रुत्वा त्रिशङ्कोर्मातङ्गराजस्य ब्राह्मणः पुष्करसारी दृष्णीभूतो मद्भूतः 30 क्षत्रात्कन्वोऽजोगुहो निष्प्रतिमः प्रथ्यानपरः स्थितोऽभूत् । अद्वाधीत् त्रिशङ्कोर्मातङ्गराजः 30

M 41

तद्यथा स्थलजानां पुष्पवृक्षाणामतिमुत्तकचम्पकपाटलाणां सुमनावार्षिकवदुष्कारि-
कादीनां नानाकरणं प्रज्ञायते । यद्भुत रूपतोऽपि वर्णतोऽपि गन्धतोऽपि संस्थानतोऽपि
नानाकरणं प्रज्ञायते । न त्वेव चतुर्णां वर्णानां नानाकरणं प्रज्ञायते ॥

तद्यथा ब्राह्मण अमीपामपि जलजानां पुष्पाणां पद्मोत्पलसौगन्धिकमृदुगन्धिकादीनां
६ नानाकरणं प्रज्ञायते । यद्भुत रूपतश्च गन्धतश्च संस्थानतश्च वर्णतश्च नानाकरणं प्रज्ञायते ।
न त्वेव चतुर्णां वर्णानां नानाकरणं प्रज्ञायते । तद्यथा पुष्करसारिन् अमी ब्राह्मणा इति
क्षत्रिया इति वैश्या इति शूद्रा इति । तस्मादेकमेवेदं सर्वमिति ॥

अप्यन्यत्ते प्रवक्ष्यामि ब्राह्मणैः कल्पितं यथा ।

शिरः सतारं गगनमाकाशमुदरं तथा ॥ ५७ ॥

10

पर्वताश्चाप्युमाबूरू पादौ च धरणीतलम् ।

सूर्याचन्द्रमसौ नेत्रे रोम तृणवनस्पती ॥ ५८ ॥

अश्रूण्यबोचद्वपरित्य नद्यः प्रज्ञावमेव च ।

सगराश्चाप्यमेव्यं वै एवं ब्रह्मा प्रजापतिः ॥ ५९ ॥

28

परीक्षस्व त्वं ब्रह्मणः स्वलक्षणम् । यस्माद् ब्रह्मणो ब्राह्मणा उत्पन्नाः, तस्मात्क्षत्रिया
३० अपि वैश्या अपि शूद्रा अप्युत्पन्नाः ॥

एवं प्रसूतिर्यदि तत्त्वतः स्या-

चतो हि स्याद्वर्णकृतो विशेषः ।

यदि ब्राह्मणा ब्रह्मलोकं ब्रजेयु-

क्षयश्च वर्णा न ब्रजेयुः स्वर्गम् ।

30

एवं भवेद्वर्णकृतो विशेषो

न चेन्न चलारो भवन्ति वर्णाः ॥ ६० ॥

यस्माद्वि वर्णश्चतुर्थ एव

प्रयाति स्वर्गं स्वकृतेन कर्मणा ।

यतस्तपश्चार्चमिह प्रशस्तं

तस्माद् द्विजातेर्न विशेषणं स्याद् ॥ ६१ ॥

36

यदि ब्राह्मणः स्याद्विद्वैक एव

द्विजिह्वश्चतुःश्रवणस्तथैव ।

चतुर्विधाणो बहुपाद् द्विशीर्ष

एवं कृते वर्णकृतो विशेषः ॥ ६२ ॥

निषाद्यजनयत्काळी पुत्रं द्वैपायनं मुनिम् ।
 उग्रं तेजस्विनं भीष्मं पञ्चामिहं महातपम् ।
 न ह्यसौ ब्राह्मणीपुत्रः किं वा ब्राह्मण वक्ष्यसि ॥ ८६ ॥
 क्षत्रिया रेणुका नाम जज्ञे रामं महामुनिम् ।
 पण्डितं च विनीतं च सर्वशास्त्रविशारदम् ।
 न ह्यसौ ब्राह्मणीपुत्रः किं वा ब्राह्मण वक्ष्यसि ॥ ८७ ॥
 ये च ते मनुजा आसन् तेजसा तपसा युताः ।
 पण्डिताश्च विनीताश्च लोके च ऋषिसंमताः ।
 न हि ते ब्राह्मणीपुत्राः किं वा ब्राह्मण वक्ष्यसि ॥ ८८ ॥
 संज्ञा कृतेयं लोकस्य ब्राह्मणाः क्षत्रियास्तथा ।
 वैश्याश्चैव तथा शूद्राः स्त्रीयं संप्रकीर्तिता ॥ ८९ ॥

5

10

तस्मात्ते ब्राह्मण ब्रवीमि संज्ञामात्रकमिदं लोकस्य यदुत ब्राह्मण इति वा क्षत्रिय इति
 वा वैश्य इति वा शूद्र इति वा । एकमिदं सर्वमिदमेकम् । पुत्राय मे शार्दूलकर्णाय प्रकृतिं
 दृष्टितरमनुग्रयच्छ भार्यार्षाय । यावन्तं कुलशुल्कं मन्यसे तावन्तमनुप्रदास्यामि ॥

M 44

इदं च पुनर्वचनं श्रुत्वा त्रिशङ्कोर्मतङ्गराजस्य ब्राह्मणः पुष्करसारी त्रिशङ्कुं मातङ्ग-
 राजमिदमबोचत्—किंलोत्रो भवान् ? आह—आत्रेयगोत्रोऽसि । किंपूर्वः ? आह—आत्रेयः ।
 किंचरणः ? आह—कालेय—मैत्रायणीयः । कति प्रवराः ? आह—त्रयः प्रवराः । तद्यथा वात्स्याः
 कौत्स्या मरद्वाजाश्च । के भवन्तः सप्रह्वचारिणः ? छन्दोगाः । कति छन्दोगानां मेधाः ?
 षट् । ते कतमे ? आह—तद्यथा । कौथुमाः । चारायणीयाः । लाङ्गलाः । सौवर्चसाः ।
 कार्पिजलेयाः । आर्दिषेणा इति ॥

20

किं भवतो मातुर्जं गोत्रम् ? आह—पाराशरीयम् । पठतु भवान् सावित्रीम् । कथं
 भवति ? कल्यक्षरा सावित्री ? कतिगण्डा ? कतिपदा ?

चतुर्विंशत्यक्षरा सावित्री । त्रिगण्डा । अष्टाक्षरपदा । उच्चारयतु भवान् सावित्रीम् ।
 अथ खलु भोः पुष्करसारिन्, सोपत्तिकां सावित्रीं प्रवक्ष्यामि । तच्छ्रूयताम् । कथयतु भवान् ।

भूतपूर्वं ब्राह्मण वर्ततेऽञ्चनि वसुनमि ऋषिर्वभूव । पञ्चामिह उग्रतेजा महाबुधो
 ध्यानानां लाभी । तेन तत्र तक्षकदुहिता कपिला नाम आसादिता भार्यार्षम् । स तत्र
 संकचित्तस्तया कन्यया सार्षं मैथुनमगच्छत् । स ऋषिर्ऋद्ध्या ब्रह्मो ध्यानेभ्यो वञ्चितः ।
 ऋद्धिपरिहीनः स विप्रतिसारी आत्मनो दुश्चरितं विगर्हमाणस्तस्यां वेल्यायां सावित्रीं भाषते
 स्म । तद्यथा—

M 45

ॐ भूर्भुवः स्वः । तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् । ३०

इति हि ब्राह्मण अज्ञानशोधनार्थमिमेव मन्त्रं स ब्राह्मणो दिवारात्रं जपति स्म ।

इयं ब्राह्मणानां सावित्री । पूर्वजः प्रजापतिः—

प्रतिष्ठिताः ॥

सममज्जानखम्बचपाम्भोदरवक्त्राः प्रजा हि ताः स्वकर्मणा ।

एवं गते ब्राह्मण नैव भवति विशेषः को जातिकृतो विशेषः ।

यस्मान्न जानेर्विशेषणोऽस्ति तस्मान्न वै वर्णचतुष्क एव ॥ ६९ ॥ (ब)

५ तस्मात्ते ब्राह्मण ब्रवीमि-संज्ञामात्रमिदं लोकस्य यदिदं ब्राह्मण इति वा क्षत्रिय इति वा वैश्य इति वा शूद्र इति वा चण्डाल इति वा । एकमिदं सर्वमिदमेकम् । पुत्राय मे शार्ङ्गलक्षणाय प्रकृतिं दूहि तस्मै सुखं भार्यार्याय । यावन्तं कुलशुक्लं मन्थसे तावन्तमनुमद त्वामिह ॥

इदं पुनर्वचनं श्रुत्वा त्रिशङ्कोर्मातङ्गराजस्य आक्षेपः पुष्करसारी हृदयनेचद-
पुनर्वचता ऋग्वेदोऽधीतः, यजुर्वेदोऽधीतः, सामवेदोऽधीतः, अथर्ववेदोऽधीतः, आधुर्वेदोऽधीतः,
10 कल्पाभ्याम्योऽपि, अभ्यात्ममपि, भृगुचक्रं वा, नक्षत्रगणो वा, तिपिक्त्रगणो वा त्वयाधीतः ?
कर्मचक्रं वा त्वयाविगतम् ? अथवा अङ्गविद्या वा वरुविद्या वा शिवाविद्या शङ्खविद्या वा
त्वयाधीता ? अथवा राहुचरितं वा शुक्रचरितं वा ग्रहचरितं वा त्वयाधीतम् ? अथवा
लोकायतं मन्त्राभाष्यप्रवचनं वा पञ्चाभ्याम्यो वा न्यायो वा त्वयाधीतः ?

एवमुक्ते त्रिकाङ्गुर्मातङ्गराजः पुष्कत्सारिणं ब्राह्मणमेतदबोधत्-एतच्च मया ब्राह्मण
 16 अधीतं भूयस्बोचत् । यदपि ते ब्राह्मण एवं स्यात्-अहमस्मि मन्त्रेषु पारं प्रात इति, तत्र ते
 ब्राह्मण सह धर्मेणानुमानं प्रवक्ष्यामि । न खल्वेवं ब्राह्मण प्रायमकस्मिन्कार्त्तं सत्त्वानमेत-
 दमवत्-यदुत ब्राह्मण इति वा क्षत्रिय इति वा वैश्य इति वा शूद्र इति वा । एकनिदं
 सर्वमिदमेकम् ॥

अथ ब्राह्मण सत्त्वानामसहस्रानां चोभयथा सदृशानां ततोऽप्ये सत्त्वाः शाल्विधेनाग्नि
 २० कैरापयन्ति गोपायन्ति वापयन्ति वा, तेऽमी क्षत्रिया इति संज्ञा उदपादि । अपात्र ब्राह्मण
 तदन्यतमानां सत्त्वानामेतदभवत्-परिग्रहो रोगः परिग्रहो मण्डः परिग्रहः शूलः । यत्तु
 वयं सपरिग्रहमपहाय अरण्यायतनं गत्वा तुणकाष्टराखांपर्णपलराकाजुपसंस्मृत्य तुणकुटिकां
 वा पर्णकुटिकां वा कृत्वा प्रविश्य ध्यायेम इति । अथ ते सत्त्वात् सर्वं परिग्रहमपहाया
 अरण्यायतनं गत्वा तुणकाष्टराखांपत्रपर्णपलराकैस्तुणकुटिं वा पर्णकुटिकां वा कृत्वा तत्रैव
 २५ प्रविश्य ध्यायन्ति स्म । ते तत्र सायमासनहेतोः प्रातर्वाटिकां प्रातरक्षमहेतोश्च भ्रातृ
 पिण्डाय प्रविकान्ति स्म ॥

अथ तेषां आमवासांस्ति स्त्वानमेतदभवत्—दुष्कारकात्वा वत गोः सत्त्वा ये कर्क
परिग्रहमुत्सृज्य आमनिगमजनपदेभ्यो बहिर्निर्गताः । तेषां बहिर्गमत्त्वा प्राश्रया इति संज्ञा
उदयादि । ते च पुनर्ग्रामवासिनः सत्त्वास्त्वानतीव सकुर्वन्ति स्म । तेषां च दातव्यं
३३ मय्यन्ते स्म ॥

पिङ्गलायनीयं गोत्रेण । पूर्वफल्गुनीनक्षत्रं हितारं पदकसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं विष्वभोजनं मवदैवतं गौतमीयं गोत्रेण । उत्तरफल्गुनीनक्षत्रं हितारं पदकसंस्थानं पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तयोगं गोघूममत्स्याहारमर्ममादैवतं कौशिकं गोत्रेण । हस्तनक्षत्रं पञ्चतारं हस्तसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं इयामाकमोजनं सूर्यदैवतं काश्यपं गोत्रेण । चित्रानक्षत्रमेकतारं तिलकसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं मुद्गकसरधृतपूपाहारं लघुदैवतं कात्यायनीयं गोत्रेण । स्वातीनक्षत्र- ५ मेकतारं तिलकसंस्थानं पञ्चदशमुहूर्तयोगं मुद्गकसरफलाहारं वायुदैवतं कात्यायनीयं गोत्रेण । विशाखानक्षत्रं हितारं विषाणसंस्थानं पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तयोगं तिलपुष्पाहारमिन्द्राग्निदैवतं शाखायनीयं गोत्रेण । इत्येतानि मोः पुष्करसारिन् सप्तनक्षत्राणि दक्षिणद्वारकाणि ॥

M 49

अनुराधानक्षत्रं चतुस्तारं रत्नावलीसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं सुरामासाहारं मित्रदैवत-मालम्बायनीयं गोत्रेण । ज्येष्ठानक्षत्रं त्रितारं यवमप्यसंस्थानं पञ्चदशमुहूर्तयोगं शाल्यवाग- 10 मोजनमित्रदैवतं दीर्घिकात्यायनीयं गोत्रेण । मूलनक्षत्रं सप्ततारं बृश्चिकसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं मूलफलाहारं नैऋतिदैवतं कात्यायनीयं गोत्रेण । पूर्वाषाढानक्षत्रं चतुस्तारं गोविक्रमसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं न्यग्रोषकवायाहारं तोयदैवतं दर्मकात्यायनीयं गोत्रेण । उत्तराषाढानक्षत्रं चतुस्तारं गजविक्रमसंस्थानं पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तयोगं मधुलाजाहारं विश्वदैवतं मौद्गलायनीयं गोत्रेण । अमिजिन्नक्षत्रं त्रितारं गोशीर्षसंस्थानं षण्मुहूर्तयोगं वाक्पाहारं 15 ब्रह्मदैवतं ब्रह्मवतीयं गोत्रेण । श्रवणानक्षत्रं त्रितारं यवमप्यसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं पक्षि-मासाहारं विष्णुदैवतं कात्यायनीयं गोत्रेण । इत्येतानि मोः पुष्करसारिन् सप्त नक्षत्राणि पश्चिमद्वारकाणि ॥

M 50

घनिष्ठानक्षत्रं चतुस्तारं शकुनसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं कुलत्पपूपाहारं वसुदैवतं कौण्डिन्यायनीयं गोत्रेण । शतभिषानक्षत्रमेकतारं तिलकसंस्थानं पञ्चदशमुहूर्तयोगं यवागु- 20 मोजनं वरुणदैवतं ताण्ड्यायनीयं गोत्रेण । पूर्वभाद्रपदानक्षत्रं हितारं पदकसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं मांसशिराहारमहिर्बुध्न्यदैवतं जादकपथं गोत्रेण । उत्तरभाद्रपदानक्षत्रं हितारं पदकसंस्थानं पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तयोगं मांसाहारं अर्यमादैवतं ध्यानद्राह्यायनीयं गोत्रेण । रेवतीनक्षत्रमेकतारं तिलकसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं दध्याहारं पूषदैवतमष्टमिनीयं गोत्रेण । 25 अश्विनीनक्षत्रं हितारं तुरगाशीर्षसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं मधुपायसमोजनं गन्धर्वदैवतं मैत्रायणीयं गोत्रेण । मरणीनक्षत्रं त्रितारं भगसंस्थानं त्रिशन्मुहूर्तयोगं तिलतण्डुलाहारं यमदैवतं मार्गवीयं गोत्रेण । इत्येतानि मोः पुष्करसारिन् सप्त नक्षत्राणि उत्तरद्वारकाणि ॥

M 51

अमीषां मोः पुष्करसारिन् अष्टविंशतीनां नक्षत्राणां षण्णक्षत्राणि पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तयोगानि । तद्यथा—रोहिणी पुनर्वसु उत्तरफल्गुनी विशाखा उत्तराषाढा उत्तरभाद्रपदा चेति । पञ्चनक्षत्राणि पञ्चदशमुहूर्तयोगानि । तद्यथा—आर्द्रा आश्लेषा स्वाती ज्येष्ठा शतभिषा 30 चेति । एकोऽभिजित् षण्मुहूर्तयोगः । अवशिष्टानि त्रिशन्मुहूर्तयोगानि ॥

अनुमानमपि प्रमाणमर्च्यैषां । एते ब्राह्मणा एकविंशत्यर्च्यैर्बो भूत्वा एकोत्तर-
शतधा भिन्नाः । तद्यथा कठाः कणिमा वाजसनेयिनो जातुकर्णाः प्रोष्ठपदा ऋषयः । तत्र
दश कठाः । दश कणिमाः । एकादश वाजसनेयिनः । त्रयोदश जातुकर्णाः । षोडश
प्रोष्ठपदाः । एकचत्वारिंशद्वयः । इतीयं ब्राह्मण अर्च्यैषां शाखा । एकविंशत्यर्च्यैर्बो
५ भूत्वा एकोत्तरशतधा भिन्नाः ॥

अनुमानमपि ब्राह्मण प्रमाणमर्च्यैषां कानाम् । एते भन्नाः सर्वे तेऽर्च्यैषां ।
ऋतुरेको भूत्वा द्विधा भिन्नः । द्विधा भूत्वा चतुर्धा भिन्नः । चतुर्धा भूत्वा अष्टधा भिन्नः ।
अष्टधा भूत्वा [नव-] दशधा भिन्नः । इतीयं ब्राह्मण अर्च्यैषां कानां शाखा । ऋतुरेको
षोडशोत्तरद्वादशशतधा भिन्नः ॥

10 अनुमानमपि ब्राह्मण प्रमाणं प्रतीत्य एतानि द्वादशमेदशतानि षोडशमेदश ये
M 37 ब्राह्मणैः पौराणैः सम्यग् दृष्टाः । छन्दसि वा व्याकरणे वा लोकापेते वा पदमीमांसाया वा ।
न चैषामुद्देशः प्रज्ञायते । यदुत एकजात्यो नामेति निदित्वा बन्धुर्नैवितुमर्हति । तत्र
ब्राह्मणं ब्रवीमि—संज्ञास्मात्प्रकमेतल्लोकस्य यदुत ब्राह्मण इति वा क्षत्रिय इति वा वैश्य इति वा
शूद्र इति वा । एकमिदं सर्वमिदमेकम् । पुत्राय मे शार्दूलकर्णाय प्रकृतिं दुहितरसुखं
15 भार्यायाय । यावन्तं कुलशुक्लं मन्यसे तावन्तमनुप्रदास्यामि ॥

इदं पुनर्बर्चनं श्रुत्वा त्रिशङ्कोर्मतङ्गराजस्य ब्राह्मणः पुष्करसारी दूर्णीभूतो बहु-
भूतः स्रस्तस्त्वन्बोऽबोमुखो निष्प्रतिमः प्रच्यानपरोऽस्मात् ॥

ददर्श त्रिशङ्कुर्मतङ्गराजो ब्राह्मणं पुष्करसारिणं दूर्णीभूतं बहुभूतं स्रस्तस्त्वन्ब-
मबोमुखं निष्प्रतिमं प्रच्यानपरं स्थितम् । दृष्ट्वा च पुनरिदमब्रवीत्—यदपि ते ब्राह्मण एवं
20 स्रस्तस्त्वन्बोऽबोमुखो मविष्यतीति । न पुनस्तत्त्वया ब्राह्मण एवं द्रष्टव्यम् । तत्कस्य
M 38 हेतोः ? ये प्रमाणश्रुतिशीलप्रज्ञादयो गुणा अत्र्या लोकस्य ते मम पुत्रस्य शार्दूलकर्णस्य
सविद्यन्ते । यदपि ते ब्राह्मण एव स्यात्—ये वाचपेयं यज्ञं यजन्ति, अश्वमेधं पुरुषमेधं
शान्म्यप्राशं निर्गर्हं यज्ञं यजन्ति, सर्वे ते कायस्य मेदात्सुगतौ स्वर्गलोके देवेभ्युपपन्नता
इति । न पुनर्ब्राह्मण त्वयैवं द्रष्टव्यम् । तत्कस्य हेतोः ? वाचपेयं ब्राह्मणं यज्ञं यजमाना
25 अश्वमेधं पुरुषमेधं शान्म्यप्राशं निर्गर्हं यज्ञं च यजमाना बहुधा भग्नान् प्रवर्तयन्तः
प्राणिर्हिंसां च प्रवर्तयन्ति । तस्मात्ते ब्राह्मणं ब्रवीमि—न ह्येष मार्गः स्वर्गाय । अहं ते
ब्राह्मणं मार्गं स्वर्गाय व्याख्यामि । तच्छृणु—

शीलं रक्षेत मेधावी प्रार्थयानः सुखत्रयम् ।

प्रशसां वित्तलाभं च प्रेक्ष्य स्वर्गं च मोदनम् ॥ ७० ॥

30 यैर्ब्राह्मण इतः पूर्वं वाचपेयो यज्ञ इष्टः, वैरश्चमेधो यैः पुरुषमेधो यैः शान्म्यप्राशो
यैर्निर्गर्हो यज्ञ इष्टः, परिगृहीतस्त्रैर्निर्गर्हं च कामैः कर्मभिः । इतो नक्तः पर्येक्यते । ये

भतिसम्बद्धो नाम मुहूर्तो भवति । चतुःपौरुषायां छायायामुद्गतो नाम मुहूर्तो भवति ।
त्रिपौरुषायां छायायां सुमुखो नाम मुहूर्तो भवति । स्थिते मध्याह्ने वज्रको नाम मुहूर्तो
भवति । परिवृत्ते मध्याह्ने त्रिपुरुषायां छायायां रोहितो नाम मुहूर्तो भवति । चतुःपौरुषायां
छायायां बलो नाम मुहूर्तो भवति । पञ्चपौरुषायां छायायां विजयो नाम मुहूर्तः । षट्पौरुषायां
छायायां सर्वरसो नाम मुहूर्तः । द्वादशपौरुषायां छायायां वसुर्नाम मुहूर्तः । षष्टिपौरुषायां
छायायां सुन्दरो नाम मुहूर्तः । अवतरमाण आदिले षण्णवतिपौरुषायां छायायां परमयो नाम
मुहूर्तो भवति । इत्येतानि दिवसस्य मुहूर्तानि ॥

M 55

अथ खलु मोः पुष्करसारिन् राज्या मुहूर्तानि व्याख्यास्यामि । अस्तांगत आदिले
रौद्रो नाम मुहूर्तः । ततस्तारावचरो नाम मुहूर्तः । संयमो नाम मुहूर्तः । सांघ्रियको नाम
मुहूर्तः । अनन्तो नाम मुहूर्तः । गर्दभो नाम मुहूर्तः । राक्षसो नाम मुहूर्तः । स्थितोऽर्धरात्रे-
ज्यवो नाम मुहूर्तः । अतिशान्तेऽर्धरात्रे ब्रह्मा नाम मुहूर्तः । दितिर्नाम मुहूर्तः । अर्को
नाम मुहूर्तः । विषमनो नाम मुहूर्तः । आग्नेयो नाम मुहूर्तः । आतपाग्निर्नाम मुहूर्तः ।
अभिजिज्ञाम मुहूर्तः । इत्येतानि रात्रेर्मुहूर्तानामानि । इति मोः पुष्करसारिन् इमानि
त्रिंशन्मुहूर्तानि यैश्चोरात्रं प्रज्ञायते ॥

M 56

तत्क्षणः क्षणो लवो मुहूर्तः । तत्र त्रिंशतितमो भागो मुहूर्तस्य लवः । षष्टितमो
भागो लवस्य क्षणः । विंशत्युत्तरभागशतं क्षणस्य तत्क्षणः । तच्च सा खिया नातिदीर्घद्वयः
कर्तिन्याः सुत्रोचामः । एवं दीर्घस्तत्क्षणः । विंशत्युत्तरक्षणशतं तत्क्षणस्यैकः क्षणः । षष्टिः
क्षणा एको लवः । त्रिंशद्वय एको मुहूर्तः । एतेन क्रमयोगेन त्रिंशन्मुहूर्तमेकमहोरात्रम् ।
त्रिंशदहोरात्राण्येको मासः । द्वादश मासाः संवत्सरः । चतुरोजाः श्वेतः समुद्रः शरपथोऽति-
समुद्र उद्गतः सुमुखो वज्रको रोहितो बलो विजयः सर्वरसो वसुः सुन्दरः परमयः । रौद्र-
स्तारावचरः संयमः सांघ्रियकोऽनन्तो गर्दभो राक्षसोऽज्यवो ब्रह्मा दितिरर्को विषमनो आग्नेय
आतपाग्निर्मिजित् । इतीमानि मुहूर्तानां नामानि ॥

M 57

कालोत्पत्तिमपि ते ब्राह्मण वक्ष्यामि, शृणु—

कालस्य किं प्रमाणमिति तदुच्यते । द्वावक्षिनिमेपावेको लवः । अष्टौ लवा एका काष्ठा ।
षोडश काष्ठा एका कला । कलानां त्रिंशदेका नाडिका । तत्र द्वे नाडिके एको मुहूर्तः ॥ २५

नाडिकायाः पुनः किं प्रमाणम् ? तदुच्यते—

द्रोणं सलिलस्यैकम् । तद्वरगतो द्वे पलशते भवतः । नालिकाछिद्रस्य किं प्रमाणम् ?
सुवर्णमात्रम् । उपरि चतुरङ्गुला सुवर्णशलाका कर्तव्या । दृत्तपरिमण्डला समन्ताच्चतुरस्रा
आयता । यदा चैवं शीर्येत तद् तोयं षट्स्य तदैका नाडिका । एतेन नाडिकाप्रमाणेन विभक्ते
द्वे नाडिके एको मुहूर्तः । एतेन मो ब्राह्मण त्रिंशन्मुहूर्तानि, यै रात्रिदिवसा अनुमीयन्त इति ॥ ३०

M 58

पुष्करसारिणं ब्राह्मणं दूष्णीभूतं बहुभूतं क्षत्रस्त्वमवोमुखं निष्प्रतिमं प्रथानपरं
स्थितम् । इह्य च पुनरिदमवोचत्—

यादृशं धाप्यते बीजं तादृशं लभ्यते फलम् ।

प्रजापतेर्हि चैकत्वे निर्विशेषो भवत्यतः ॥ ७२ ॥

६

न चेन्द्रियाणां नानात्वं क्रियाभेदश्च दृश्यते ।

ब्राह्मणे वान्यजातौ वा नैषां किञ्चिद्विशिष्यते ॥ ७३ ॥

न ह्यात्मनः समुत्कर्षः श्रेष्ठत्वमिह युज्यते ।

शुक्रशोणितसंभूतं योनितो ह्युभयं समम् ॥ ७४ ॥

चातुर्वर्ण्यं प्रवक्ष्यामि पशुधर्मकथां तव ।

10

भवेत्ते भगिनी भार्या नैतद् ब्राह्मण युज्यते ॥ ७५ ॥

यदि तावदयं लोको ब्राह्मणा जनितः स्वयम् ।

ब्राह्मणी ब्राह्मणस्त्रसा क्षत्रिया क्षत्रियस्त्रसा ॥ ७६ ॥

अथ वैश्यस्य वैश्या वै शूद्रा शूद्रस्य वा पुनः ।

न भार्या भगिनी युक्ता ब्राह्मणा जनिता यदि ॥ ७७ ॥

15

न सत्त्वा ब्राह्मणो जाताः क्लेशजाः कर्मजास्त्वमी ।

नीचैश्चोच्चैश्च दृश्यन्ते सत्त्वा नानाश्रयाः पृथक् ॥ ७८ ॥

तेषां च जातिसामान्याद् ब्राह्मणे क्षत्रिये तथा ।

अथ वैश्ये च शूद्रे च सप्तं ज्ञानं प्रवर्तते ॥ ७९ ॥

M 42

ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदोऽप्यथर्वणम् ।

20

इतिहासो निघण्टश्च कुतश्छन्दो निरर्थकम् ॥ ८० ॥

अस्माकमप्यव्ययने मैत्री विद्या तथा शिखी ।

संक्रामणी प्रक्रामणी स्तम्भनी कामरूपिणी ॥ ८१ ॥

मनोजवा च गान्धारी घोरी विद्या वशंकरी ।

काकवाणी च भद्रं च इन्द्रजालं च भस्मनी ॥ ८२ ॥

25

अस्माकमासीत्युक्त्वा विद्याखातव्यातपण्डिताः ।

भगिपुण्याश्च ऋषयो भास्वराश्च महर्षयः ॥ ८३ ॥

संप्राप्ता देवतारूढिं किं चिकित्ससि विषया ।

अशिक्षिताश्च चण्डाला ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥ ८४ ॥

क्षपिजलाद्यो जनितो मन्त्राणां पारमिं गतः ।

30

न ह्यसौ ब्राह्मणीपुत्रः किं वा ब्राह्मण मन्यसे ॥ ८५ ॥

जातः कासुको भवति । मध्यां जातो मतिमान् भवति, महात्मा च । पूर्वफल्गुन्यां जातोऽर्वाषुष्को भवति । उत्तरफल्गुन्यां जात उपवासशीलो भवति, खर्गपरायणश्च । हस्ते जातश्चैरो भवति । चित्रायां जातो नृत्तगीतकुशलो भवति, आमरणविधिज्ञश्च । स्वात्यां जातो गणको भवति, गणकमहामात्रो वा । विशाखायां जातो राजभटो भवति । अश्लेषायां जातो वाणिजको भवति सार्धिकः । ज्येष्ठायां जातोऽर्वाषुष्को भवति, अल्प- 5 भोगश्च । मूले जातः पुत्रवान् भवति, यशस्वी च । पूर्वाषाढायां जातो योगाचारो भवति । उत्तराषाढायां जातो भक्तेश्वरः कृष्णश्च भवति । अमिजिते जातः कीर्तिमान् पुरुषो भवति । श्रवणे जातो राजपूजितो भवति । धनिष्ठायां जातो धनाढ्यो भवति । शतभिषायां जातो मूलिको भवति । पूर्वभाद्रपदायां जातश्चौरसेनापतिर्भवति । उत्तरभाद्रपदायां जातो गन्धिको भवति, गन्धर्वश्च । रेवत्यां जातो नाविको भवति । अश्विन्यां जातोऽश्ववाणिजको 10 भवति । मर्यादां जातो वध्यघातको भवति । अयं भोः पुष्करसारिन् नक्षत्रव्याकरणो नाम ॥

MI 69

पठ भोक्षिच्छो नक्षत्रनिर्देशं नामाध्यायम् । अथ भोः पुष्करसारिन् नक्षत्रनिर्देशं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रुताम् । कथयतु भवान्—

कृत्तिकासु निविष्टं वै नगरं ज्वलति श्रिया ।

प्रभूतरत्नोज्ज्वलं चैव तन्नगरं विनिर्दिशेत् ॥ ९२ ॥

16

रोहिण्यां तु निविष्टं वै नगरं तद् विनिर्दिशेत् ।

धार्मिकोऽत्र जनो भूयात्प्रभूतधनसंचयः ।

विद्याप्रकृतिसंपन्नः खदारामिरतोऽपि च ॥ ९३ ॥

मृगशीर्षे निविष्टं तु क्षीमिर्गोभिर्धनैस्तथा ।

माल्यमोगैश्च संकीर्णमद्भुतैश्च पुरस्कृतम् ॥ ९४ ॥

20

आर्द्रायां मत्स्यमांसानि भक्ष्यमोज्यधनानि च ।

भवन्ति क्रूरपुरुषा मूर्खप्रकृतयः पुरे ॥ ९५ ॥

MI 69

पुनर्वसौ निविष्टे तु नगरं दीप्यते श्रिया ।

प्रभूतधनधान्यं च भूत्वा चापि विनश्यति ॥ ९६ ॥

श्रीमत्पुष्ये निविष्टे तु प्रजा दुष्टा प्रसीदति ।

शुक्लाः श्रिया च धर्मिष्ठास्तथैव चिरजीविनः ॥ ९७ ॥

26

तेजस्विनश्च दीर्घायुर्धनधान्यरसान्विताः ।

वनस्पतिस्तथा क्षिप्रं पुष्येत्तत्र पुनः पुनः ॥ ९८ ॥

आश्लेषायां निविष्टे तु दुर्मगाः कलहप्रियाः ।

दुःशीला दुःखमाजश्च निवसन्ति नराधमाः ॥ ९९ ॥

30

मध्यां च निविष्टे तु विद्यावन्तो महाधनाः ।

खदारामिरता मर्त्या जायन्ते सुपराक्रमाः ॥ १०० ॥

जटिलस्तापसो भूत्वा गहनं वनमाश्रितः ।

गम्भीरावमासे तत्र ह्यात्मरामस्तपोरतः ॥ ९० ॥

देवस्य श्रेष्ठकं भोजनमुपनाम्योपविष्ट इमं मङ्गमजपत् । इयं क्षत्रियाणां सावित्री ।

६ ॐ चित्रं हि वैद्यकन्यका । अथ सा कन्या अर्थतः प्रवीणा । इयं वैद्यानां सावित्री ।

७ ॐ अतपः सुतपः । जीवेम शरदां शतम् । पश्येम शरदां शतम् । इयं शूद्राणां सावित्री ।

ॐ भूर्भुवः स्वः ।

कामा हि लोके परमाः प्रजानां

केशामहाणे भूता अन्तरायाः ।

तस्माद्भवन्तः प्रजहन्तु कामान्

१० ततोऽप्युक्तं प्राप्यथ ब्रह्मलोकम् ॥ ९१ ॥

इतीयं ब्राह्मण ब्रह्मणा सदापतिना सावित्री भाषिता, पूर्वैकैव सन्यसंभुदै-
रम्यमुपदिता ॥

पठ मोक्षिशङ्को नक्षत्रवंशम् । अथ किम् ? मोः कथयतु भवान् । श्रूयताम् ।

मोः पुष्करसारिन्, नक्षत्रवंशं कथयिष्यामि । तद्यथा—

१५ कृत्तिका रोहिणी मृगशिरा आर्द्रा पुनर्वसुः पुष्यः आश्लेषा मघा पूर्वफल्गुनी उत्तर-
फल्गुनी हस्ता चित्रा स्वाती विशाखा अनुराधा ज्येष्ठा मूला पूर्वाषाढा उत्तराषाढा अभिजित्
श्रवणा धनिष्ठा शतभिषा पूर्वभाद्रपदा उत्तरभाद्रपदा रेवती अश्विनी मरगी । इमेत्यानि
मोः पुष्करसारिन् अष्टाविंशतिनक्षत्राणि ॥

कतितारकाणि कतिसंस्थानानि कतिसुहृत्संयोगानि किमाहाराणि किदैवतानि

२० किंगोत्राणि ?

M 47

कृत्तिका मोः पुष्करसारिन् नक्षत्रं चतुर्दशं क्षुरसंस्थानं त्रिंशन्सुहृत्संयोगं दद्याद्भारगम्भि-
दैवतं वैष्णवायनीयं गोत्रेण । रोहिणीनक्षत्रं पञ्चतारकं शकटाकृतिसंस्थानं पञ्चचत्वारिंश-
न्सुहृत्संयोगं श्रुगमंसाहारं प्रजापतिदैवतं भारद्वाजं गोत्रेण । मृगशिरानक्षत्रं त्रितारं मृगशीर्ष-
संस्थानं त्रिंशन्सुहृत्संयोगं फल्गुल्लहारं सोमदैवतं मृगायणीयं गोत्रेण । आर्द्रानक्षत्र-
२२ मेकतारं तिलकसंस्थानं पञ्चदशसुहृत्संयोगं सर्पिर्मण्डाहारं सूर्यदैवतं हारीतायनीयं गोत्रेण ।
पुनर्वसुनक्षत्रं द्वितारं पदसंस्थानं पञ्चचत्वारिंशन्सुहृत्संयोगं मघाहारं अदितिदैवतं वासिष्ठं
गोत्रेण । पुष्यनक्षत्रं त्रितारं वर्षमानसंस्थानं त्रिंशन्सुहृत्संयोगं मघुल्लहारं बृहस्पति-
दैवतम् जौपमन्यवीर्यं गोत्रेण । आश्लेषानक्षत्रमेकतारं तिलकसंस्थानं पञ्चदशसुहृत्संयोगं
पायसभोजनं सर्पदैवतं मैत्रायणीयं गोत्रेण । इतीमानि मोः पुष्करसारिन् सप्त नक्षत्राणि
३० पूर्वद्वारकाणि ॥

M 48

मघानक्षत्रं पञ्चतारं नदीकुञ्जसंस्थानं त्रिंशन्सुहृत्संयोगं तिलकसारहारं मित्रदैवतं

पुरे प्रोष्ठपदाभ्यक्षे नरास्तत्र सुखप्रियाः ।
 परोपतापिनो मूर्खा मानकाभिवर्जिताः ॥ ११६ ॥
 उत्तरायां निविष्टे तु शम्भद्विरेनुत्तरा ।
 पूर्णं च धनधान्याभ्यां रत्नाब्जं च विनिर्दिशेत् ॥ ११७ ॥
 पुरे निविष्टे रेखसां सुन्दरी जनता भवेत् ।
 खरोष्ट्रं चैव गावश्च प्रसूतधनधान्यता ॥ ११८ ॥
 अश्विन्यां विनिविष्टं तु नगरं शिवमादिशेत् ।
 अरोगिजनसंपूर्णं दर्शनीयजनाकुलम् ॥ ११९ ॥
 भरण्यां संनिविष्टे तु दुर्भगाः कलहप्रियाः ।
 दुःशीला दुःखमाजश्च वसन्ति पुरुषाधमाः ॥ १२० ॥
 पुराणि राष्ट्रानि तथा गृहाणि
 नक्षत्रयोगं प्रसमीक्ष्य विद्वान् ।

इष्टे प्रशस्ते च निवेशयेत्तु

पूर्वे च जन्मेऽधिगतं मयेदम् ॥ १२१ ॥

अयं भोः पुष्करसारिखक्षत्रनिर्देशो नामाध्यायः ॥

15 M 67

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् अष्टाविंशतीनां नक्षत्राणां स्थाननिर्देशं नामाध्यायं
 प्रवक्ष्यामि । तच्छ्रूयताम् । कथयतु भगवान्—

कृत्तिका भोः पुष्करसारिन् नक्षत्रं कलिङ्गमगधानाम् । रोहिणी सर्वप्रजायाः ।
 मृगशिरा विदेहानां राजोपसेवकानां च । एवमाद्री क्षत्रियाणां ब्राह्मणानां च । पुनर्वसुः
 सौपर्णानाम् । पुष्यनक्षत्रं सर्वेषामवदातवसनानां राजपदसेवकानां च । आश्लेषा नागानां 20
 हैमवतानां च । मघानक्षत्रं गौडिकानाम् । पूर्वफल्गुनी चौराणाम् । उत्तरफल्गुनी अवन्ती-
 नाम् । हस्ता सौराष्ट्रिकाणाम् । चित्रा पक्षिणां द्विपदानाम् । स्वाती सर्वेषां प्रब्रज्यासमा-
 पन्नानाम् । विशाखा बौद्धिकानाम् । अनुराधा वाणिजकानां शाकटिकानां च । ज्येष्ठा
 दौवालिकानाम् । मूला पथिकानाम् । पूर्वाषाढा बाह्लीकानां च । उत्तराषाढा काम्बोजानाम् ।
 अभिजित्सर्वेषां दक्षिणापथिकानां ताम्रपर्णिकानां च । श्रवणा घातकानां चौराणां च । धनिष्ठा 25
 कुरुपाञ्चालानाम् । शतभिषा मौलिकानामाथर्वणिकानां च । पूर्वभाद्रपदा गन्धिकानां यवन-
 काम्बोजानां च । उत्तरभाद्रपदा गन्धर्वाणाम् । रेवती नाविकानां च । अश्विनी अश्ववाणिजानां
 च । मरुगी भद्रपदकर्मणां भद्रकायकानां च ॥ अयं भोः पुष्करसारिन् नक्षत्राणां स्थान-
 निर्देशन्याकरणो नामाध्यायः ॥

M 68

पठ मोक्षिशङ्को ऋतुवप नामाध्यायम् । तदहं वक्ष्ये श्रूयताम् । कथयतु भगवान्— 30

अमीषां भोः पुष्करसारिन् सप्तानां नक्षत्राणां पूर्वद्वारिकाणां कृत्तिका प्रथमा नाम,
आश्लेषा पश्चिमा नाम । अमीषां सप्तानां नक्षत्राणां दक्षिणद्वारिकाणां मघा प्रथमा नाम, विशाखा
पश्चिमा नाम । अमीषां पश्चिमद्वारिकाणां सप्तानां नक्षत्राणामनुराधा प्रथमा नाम, श्रवणा
पश्चिमा नाम । अमीषां सप्तानां नक्षत्राणामुत्तरद्वारिकाणां धनिष्ठा प्रथमा नाम, भरणी
६ पश्चिमा नाम ॥

६ ३३

अमीषां भोः पुष्करसारिन् अष्टाविंशतीनां नक्षत्राणां सप्त बलानि । कतमानि सप्त ?
यदुत त्रीणि पूर्वाणि विशाखानुराधा पुनर्वसुः स्वातिश्च । त्रीणि दारुणानि । आर्द्रा आश्लेषा
भरणी चेति । चत्वारि संमाननीयानि । यदुत त्रीणि उत्तराणि रोहिणी चेति । पञ्च यदु-
क्तानि । श्रवणा धनिष्ठा शतभिषा ज्येष्ठा मूला इति । पञ्च धरणीयानि । हस्ता चित्रा आश्लेषा
१० मघा अभिजिष्चेति । चत्वारि क्षिप्रकरणीयानि । यदुत कृत्तिका मृगशिरा पुष्या अश्विनी चेति ॥

अमीषां भोः पुष्करसारिन् अष्टाविंशतीनां नक्षत्राणां त्रयो योगा भवन्ति-ऋषभ-
जुसारी योगः । वत्सानुसारी योगः । युगनद्धो योगः । तत्र नक्षत्रं यदि पुरस्तात्पठति
चन्द्रश्च पृष्ठतः, अयमुच्यते ऋषभानुसारी योग इति । यदुत चन्द्रः पुरस्ताद् गच्छति नक्षत्रं
च पृष्ठतः, तदा भवति वत्सानुसारी योगः । यदि पुनश्चन्द्रो नक्षत्रं चोभौ समौ शुभम्
१६ गच्छतः, तदायमुच्यते युगनद्धो योग इति ॥

१ ३४

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् ग्रहान् प्रवक्ष्यामि । तच्छ्रूयताम् । तबया शुक्रो बृहस्पतिः
शनिश्चरो बुधोऽङ्गारकः सूर्यस्ताराधिपतिश्चेति ॥

एवं विपरिवर्तमाने लोके नक्षत्रेषु प्रविमलेषु कथं रात्रिदिवसानां हासो वृद्धिश्च
भवति ? तदुच्यते । हेमन्तानां द्वितीये मासि रोहिण्यामष्टम्यां द्वादशमुहूर्तो दिवसो भवति ।
२० अष्टादशमुहूर्ता रात्रिः । ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे रोहिण्यामष्टम्यामष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति ।
द्वादशमुहूर्ता रात्रिः । वर्षाणां पश्चिमे मासे रोहिण्यामष्टम्यां चतुर्दशमुहूर्तो दिवसो भवति ।
षोडशमुहूर्ता रात्रिः ॥

१ ३५

किं मोक्षिशङ्को रात्रिदिवसानां प्रस्थानम् ? दिवसानुदिवसम् । किं पक्षस्य प्रस्थानम् ?
प्रतिपद् । किं संवत्सरस्य प्रस्थानम् ? पौषः । किमुदनां प्रस्थानम् ? प्राश्नद् ॥

२६ किं मोक्षिशङ्को क्षणस्य परिमाणम् ? किं लवस्य ? किं मुहूर्तस्य ? तबया भोः
पुष्करसारिन् क्षिप्वा नातिदीर्घहस्तः कर्तिन्याः सृजोबासः । एवं दीर्घसंक्षणाः । विशालपिकं
तत्क्षणशतमेकः क्षणः । षष्ठिक्षणा एको लवः । त्रिंशद्विंश एको मुहूर्तः । एतेन क्रम-
बन्धेन त्रिंशन्मुहूर्तमेकं रात्रिदिवसमनुमीयते । तेषां मुहूर्तानामिमानि नामानि भवन्ति-

आदिस्य उदयति घण्टवतिपौरुषायां छायायां चतुरोजा नाम मुहूर्तो भवति । पश्चि-
३० पौरुषायां छायायां ज्येष्ठो नाम मुहूर्तो भवति । द्वादशपौरुषायां छायायां सप्तद्वो नाम मुहूर्तो
भवति । षट्पौरुषायां छायायां शरपथो नाम मुहूर्तो भवति । पञ्चपौरुषायां छायाया-

उत्तरफल्गुन्यां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, अशीष्माढकानि प्रवर्षति । एको वर्षः सर्वसस्यानि च संपादयति । निक्षिप्तशस्त्राश्चित्रं राजानो भवन्ति । ब्रह्मक्षत्रियोश्च विरोधो भवति । क्षिप्रं च अनीतिकाः प्रजा विनश्यन्ति । उत्तमुत्तर-
फल्गुन्याम् ॥

• हस्ते ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, एकोनपञ्चाशदाढकानि प्रवर्षति । ५
देवश्च तद्यथा परिक्षिपति । पतितानि च सस्यानि जनस्यारसाम्राणि अनुदग्राणि अल्प-
साराण्यल्पोदकानि । दूर्गिक्षिप्त्वा भविष्यति । उक्तं हस्ते ॥

M 73

चित्रायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, चतुःषष्ठाढकानि प्रवर्षति ।
सारोपरोधस्ततः पश्चाद्वर्ष संजनयति । निक्षिप्तशस्त्राश्च राजानो भवन्ति । मुदिताश्चात्र
जनपदा भवन्ति । उक्तं चित्रायाम् ॥

10

स्त्रायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, एकविंशत्याढकानि प्रवर्षति ।
निक्षिप्तशस्त्राश्च राजानो भवन्ति । चौराश्चात्र बलवत्तरा भवन्ति । उक्तं स्त्रायाम् ॥

विशाखायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, अशीष्माढकानि प्रवर्षति ।
एको वर्षः सर्वसस्यानि संपादयति । राजानश्चात्र छिद्रयुक्ता भवन्ति । अग्निदाहाश्चात्र
प्रबला भवन्ति । दंष्ट्रिणश्चात्र बलवन्तोऽपि क्षयं गच्छन्ति । उक्तं विशाखायाम् ॥

M 74

अनुराधायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, षष्ठाढकानि प्रवर्षति ।
एको वर्षः सस्यं संपादयति । मित्राणि चात्र दृढानि भवन्ति । उत्तमनुराधायाम् ॥

15

ज्येष्ठायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, पोढशाढकानि प्रवर्षति ।
तत्र कृषिकर्मन्तानि प्रतिसंहर्तव्यानि । युगवरत्राणि वर्जयितव्यानि । स्वधान्यानि उपसंहर्त-
व्यानि । अग्नयः प्रतिसंहर्तव्याः । लाङ्गलानि प्रतिसंहर्तव्यानि । अवश्यमनेन जनपदेन
विनष्टव्यं भवति । परचक्रपीडितो भवति । उक्तं ज्येष्ठायाम् ॥

20

शूले ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, चतुःषष्ठाढकानि प्रवर्षति । एकः
सस्यं संपादयति । चौरबहुलाश्चात्र दिशो भवन्ति । त्रयश्चात्र व्याधयो बलवन्तो भवन्ति—
वातगण्डः पार्श्वशूलमक्षिरोगश्च । पुष्यफलानि चात्र समृद्धानि भवन्ति । निक्षिप्तशस्त्राश्चात्र
राजानो भवन्ति । उक्तं शूले ॥

M 75

25

पूर्वस्यामाषाढायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, षष्ठाढकानि
प्रवर्षति । द्वौ चात्र ग्राहौ भवतः । प्रोष्ठपदे वा आम्बयुजौ वा पक्षे । एको वर्षः सर्वसस्यानि
संपादयति । द्वौ चात्र रोगौ प्रबलौ भवतः—कुक्षिरोगोऽक्षिरोगश्च । उक्तं पूर्वाषाढायाम् ॥

उत्तरस्यामाषाढायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, पूर्णमाढकस्यातं
प्रवर्षति । तत्र स्थलानि कृषिकर्तव्यानि । निम्नानि परिवर्जयितव्यानि । महास्रोतांसि
चात्र प्रवहन्ति । अग्रोदका चात्र वर्षा भवन्ति । सर्वसस्यानि निष्पादयति । त्रयश्चात्र
रोगाः प्रबला भवन्ति—गण्डः कण्ठः कण्ठरोग इति । उत्तमुत्तराषाढायाम् ॥

30

ततः षोडश निमेषा एका काष्ठा । षोडश काष्ठा एका कला । षष्टिः कला एको मुहूर्तः । त्रिंशन्मुहूर्ता एकमहोरात्रम् । त्रिंशदहोरात्राण्येको मासः । द्वादश मासाः संवत्सरः ॥

एतेन पुनरक्षिनिमेषेण षोडशकोट्योऽष्टपञ्चाशच्च शतसहस्राणि अष्टाशीतिसहस्राणि स एवं मापितः । तच्च ब्राह्मण कालोत्पत्तिर्व्याख्याता ॥

५ शृणु ब्राह्मण क्रोशयोजनानामुत्पत्तिम् । सप्त परमाणव एकोऽष्टमवति । सम्राणवः सर्वसूक्ष्मं दृश्यते । तदेकं वातायनरजः । वातायनरजांसि सप्त, शशक्वरजः । सप्त शशक्वरजांसि एडकरजः । सप्त एडकरजांसि एकं गोरजः । सप्त गोरजांसि एका यूका । सप्त यूका एका लिखा । सप्त लिखा एको यवः । सप्त यवा एकाङ्गुलिः । द्वादशाङ्गुल्यो त्रितस्तः । द्वे त्रितस्तौ एको हस्ताः । चत्वारो हस्ता एकं धनुः । धनुःसहस्रमेकः क्रोशः । चत्वारः क्रोश एको मागधयोजनः । योजनस्य प्रमाणं पिण्डितम् । परमाणूनां कोटिशतसहस्राणि चतुर्विंशतिभैकोनत्रिंशत्कोटिसहस्राणि द्वादश च शतसहस्राणि । एवं मापितं योजनमिति ॥

४ ६९

शृणु ब्राह्मण सुवर्णस्य परिमाणोत्पत्तिम् । तत्कथयतु भवान्—

द्वादश यवा माषकः । षोडश माषका एकः कर्षः । सुवर्णस्य परिमाणं पिण्डितमिति । द्वे कोटी पञ्चविंशतिश्च सहस्राणि पञ्चशतान्यष्टौ च परमाणवः । एवं मापिता ब्राह्मण सुवर्णस्य परिमाणोत्पत्तिः ॥

शृणु ब्राह्मण प्लवप्रमाणम् । चतुःषष्टिमाषकाः पलं मागधकम् । मागधकया तुलया पलस्य परिमाणं पिण्डितम् । परमाणूनामष्टकोटयः सप्तचत्वारिंशच्च शतसहस्राणि सप्त च सहस्राणि द्वे शते अष्टातिश्च परमाणवः । एवं मापितं ब्राह्मण पलस्य परिमाणमिति ।

शृणु ब्राह्मण रसपरिमाणस्योत्पत्तिम् । चतुर्विंशतिपलानि मागधकाः प्रस्थः । तत् २० रसपरिमाणम् । मागधकया तुलया प्रस्थस्य परिमाणं पिण्डितम् । द्वे कोटिशते तिस्रश्च कोटय एकोनत्रिंशच्च शतसहस्राणि चतुःसप्ततिसहस्राणि सप्त च शतानि विंशतिश्च परमाणवः । एवं मापिता ब्राह्मण रसमानस्योत्पत्तिरिति ॥

४ ६०

शृणु ब्राह्मण धान्यपरिमाणस्योत्पत्तिम् । एकोनत्रिंशतिपलान्येककर्षेणोनानि मागधकाः प्रस्थः । मापितं धान्यपरिमाणम् । मागधकया तुलया प्रस्थस्य परिमाणं पिण्डितम् । कोटिशतमष्टपञ्चाशच्च कोटयो द्विरशीतिश्च शतसहस्राणि एकषष्टिश्च सहस्राणि पञ्चशतानि त्रिंशच्च परमाणवः । एवं मापितं ब्राह्मण धान्यस्य परिमाणमिति ॥

पठ मोक्षिशङ्को नक्षत्रव्याकरणं नामाध्यायम् । अथ खलु भो ब्राह्मण नक्षत्रव्याकरणं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि तच्छ्रूयताम् । कथयतु भवान्—

४ ६१

कृत्तिकामस्तु जातो मानवो यशस्वी भवति । रोहिण्यां जातः सुगुणो भवति । मृगशिरसि जातो युद्धार्थी भवति । आर्द्राय जात उत्तोऽजपानाना भवति । पुनर्वसौ जातः कुविमान् भवति गोरक्षश्च । पुष्ये जातः शीलवान् भवति । आश्लेषाय

भरण्यां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यच्चत्र देवः प्रवर्षति, पूर्णमाढकशतं प्रवर्षति । तत्र स्थलानि कृषिकर्तव्यानि । निष्ठानि परिवर्जयितव्यानि । दुर्मिक्षश्चात्र भवति । जरामरणं जनानां भवति । राजानश्चात्र अन्योन्यघातका भवन्ति । पुत्रपौत्राणां च कलहो भवति । उक्तं भरण्याम् ॥

अयं भोः पुष्करसारिणक्षत्रतुर्वर्षाभ्यायः ॥

5

अमीषां भोः पुष्करसारिन् अष्टाविंशतीनां नक्षत्राणां राहुग्रहे फलविपाकं व्याख्यास्यामि ।

कृत्तिकासु भोः पुष्करसारिन् यदि चन्द्रग्रहो भवति, कलिङ्गभगधानामुपपीडा भवति । यदि रोहिण्यां चन्द्रग्रहो भवति, प्रजानामुपपीडा भवति । यदि मृगशिरसि चन्द्रग्रहो भवति, विदेहानां जनपदानामुपपीडा भवति राजोपसेवकानां च । एवमार्द्रायां पुनर्वसौ पुष्ये च वक्तव्यम् । आश्लेषायां यदि चन्द्रग्रहो भवति, नागानां हैमवतानां च 10 पीडा भवति । यदि मघासु चन्द्रग्रहो भवति, गौडिकानामुपपीडा भवति । यदि पूर्वफल्गुन्यां सोमो गृह्यते, चौराणामुपपीडा भवति । यद्युत्तरफल्गुन्यां सोमो गृह्यते, अवन्तीनामुपपीडा भवति । यदि हस्तेषु सोमो गृह्यते, सौराष्ट्रिकाणामुपपीडा भवति । यदि चित्रायां सोमो गृह्यते, पक्षिणां द्विपदानां च पीडा भवति । यदि स्वात्यां सोमो गृह्यते, सर्वेषां प्रज्यासमापन्नानामुपपीडा भवति । यदि विशाखायां सोमो गृह्यते, औदकानां सत्त्वानामुप- 15 पीडा भवति । यद्यजुराषासु सोमो गृह्यते, वणिजानामुपपीडा भवति शाकटिकानां च । यदि ज्येष्ठायां सोमो गृह्यते, दौवालिकानां पीडा भवति । यदि मूले सोमो गृह्यते, अश्वगानां पीडा भवति । यदि पूर्वाषाढायां सोमो गृह्यते, अवन्तीनां पीडा भवति । यद्युत्तराषाढायां सोमो गृह्यते, काम्बोजकानां पीडा भवति वाह्यिकानां च । यद्यभिजिति सोमो गृह्यते, दक्षिणापथिकानां पीडा भवति ताम्रपर्णिकानां च । यदि श्रवणेषु सोमो 20 गृह्यते, चौराणां घातकानां चोपपीडा भवति । यदि धनिष्ठायां सोमो गृह्यते, कुरुपाञ्चालानां पीडा भवति । यदि शतभिषायां सोमो गृह्यते, मौलिकानाम्पार्थवणिकानां च पीडा भवति । यदि पूर्वभाद्रपदायां सोमो गृह्यते, गान्धिकानां यवनकाम्बोजकानां च पीडा भवति । यद्युत्तरभाद्रपदायां सोमो गृह्यते, गन्धर्वाणां पीडा भवति । यदि रेवत्यां सोमो गृह्यते, नाविकानां पीडा भवति । यद्यश्विन्यां सोमो गृह्यते, अश्ववणिजानां पीडा भवति । यदि 25 भरण्यां सोमो गृह्यते, मरुकच्छानां पीडा भवति ॥

M 50

M 51

एवं भोः पुष्करसारिन् यस्मिन्क्षत्रे चन्द्रग्रहो भवति तस्य तस्य देशस्य पीडा भवति । इत्युक्तो राहुग्रहफलविपाकाभ्यायः ॥

प्रतिनक्षत्रवंशशास्त्रे यथोक्तं कर्म तच्छृणु ।

उच्यमानमिदं विप्र ऋषीणां वचनं यथा ॥ १२२ ॥

30

यद्वतारां कृत्तिकां विधादाश्रयं तासु कारयेत् ।

अभ्याधानं पाक्यतः ससृद्धिप्रसवश्च यः ॥ १२२ अ ॥

M 84

फाल्गुन्यां तु स्त्रियो मारुत्यं भोजनाच्छादनं क्षुमम् ।
गन्धोपेतानि धान्यानि निविष्टे नगरे भवेत् ॥ १०१ ॥

उत्तरार्यां तु फाल्गुन्यां धान्यानि च धनानि च ।
मूर्खा जना जिताः क्षीमिनिविष्टे नगरे भवेत् ॥ १०२ ॥

6

हस्तो च विनिविष्टे तु विद्यावन्तो महाधनाः ।
परस्परं च रुचिर्तं क्षयनं नगरे भवेत् ॥ १०३ ॥
चित्रार्यां च निविष्टे तु क्षीजिताः सर्वमानवाः ।
श्रीमत्कान्तं च नगरं ज्वलन्तं तद्विनिर्दिशेत् ॥ १०४ ॥

10

स्वात्मां पुरे निविष्टे तु प्रभूतधनसंचयाः ।
क्षुब्धाः क्रूराश्च मूर्खाश्च प्रभूता नगरे भवेत् ॥ १०५ ॥
विद्यास्त्रायां निविष्टं तु नगरं ज्वलति श्रिया ।
धायज्जुज्जनाकीर्णं शब्दान्तं च विनिर्दिशेत् ॥ १०६ ॥

M 85

15

अतुराधानिविष्टे तु धर्मशीला जितेन्द्रियाः ।
खदारनिरताः पुण्या जपहोमपरायणाः ॥ १०७ ॥

ज्येष्ठार्यां संनिविष्टं तु बहुरक्षधनान्वितैः ।
सत्त्वैर्बुद्धिर्बुद्धिः पूर्णं शान्तसमिधवर्धते ॥ १०८ ॥

भूलेन संनिविष्टं तु पुरं धान्यधनान्वितम् ।
दुःशीलजनसंकीर्णं पांसुना च विनश्यति ॥ १०९ ॥

20

पूर्वाषाढानिविष्टं तु पुरं स्थाद्धनधान्यमाक्ष् ।
क्षुब्धाः क्रूराश्च मूर्खाश्च निवसन्ति नराधमाः ॥ ११० ॥

निविष्टे उत्तरार्यां च धनधान्यसमुच्चयः ।
विद्याप्रकृतिर्संपन्नो जनश्च कलहप्रियः ॥ १११ ॥

अभिमिति निविष्टे तु नगरे तत्र भोदिताः ।
नराः सर्वे सदा हृष्टाः परस्पराल्लुगणिः ॥ ११२ ॥

25

अवणार्यां निविष्टं तु पुरं धान्यधनान्वितम् ।
अरोगिजनसुविष्टसहितं तद्विनिर्दिशेत् ॥ ११३ ॥

धनिष्ठार्यां निविष्टं तु क्षीजितं पुरमादिशेत् ।
प्रभूतवस्त्रमारुत्यं च कामभोगविवर्जितम् ॥ ११४ ॥

पुरे शतभिषाद्युक्ते मूर्खशाठ्यप्रिया जनाः ।
क्षीद्व पानेषु संसक्ताः सलिलेन विनश्यति ॥ ११५ ॥

30

आच्छादयेन्नवं वासश्चालंकारं च कारयेत् ।
 द्विजातीनां तु कर्माणि सर्वाण्येवात्र कारयेत् ॥ १३८ ॥
 प्रवर्षणं च देवस्य सुवृद्धिं चात्र निर्दिशेत् ।
 स्वमशीलस्ताथा त्रासी मेघावी स च जायते ॥ १३९ ॥ मृगशिरसि ॥
 आर्द्रायां मृगयेदर्शान् मद्रं कर्म च कारयेत् ।
 क्रूरकर्माणि सिध्यन्ति तानि विद्वान् विवर्जयेत् ॥ १४० ॥
 उदपानपरीक्षांश्च तदङ्गान्यत्र कारयेत् ।
 ऊहेत (उहयेत्) प्रथमां वृद्धिं विक्रीणीयाच्च नात्र गाम् ।
 तिलपीठानि कर्माणि शौण्डिकानां तषापणम् ॥ १४१ ॥
 पीडयेद्विष्णुदण्डानि इष्टुवीजानि वापयेत् ।
 प्रवर्षणं च देवस्य विद्याद्विष्णुपरिस्रवम् ।
 क्रोधनो मृगयाशीलो मांसकामोऽत्र जायते ॥ १४२ ॥ आर्द्रायाम् ॥
 पुनर्वसौ तु युक्तेऽत्र कुर्याद्वै व्रतधारणम् ।
 गोदानं चोपनायनं सर्वमत्र प्रसिष्यति ॥ १४३ ॥
 प्रजायमानां प्रमदां गृहीत्वा गृह्णानयेत् ।
 पुनः पुनर्यदीच्छेत् तत्र कर्माणि कारयेत् ॥ १४४ ॥
 चिकित्सनं न कुर्वीत यदीच्छेन्न परामवम् ।
 प्रवर्षणं च देवस्य जन्म चात्र प्रशस्यते ॥ १४५ ॥
 अलोलश्चात्र जायेत क्षीलोलश्चापि मानवः ।
 चित्रशीलश्च नैकत्रार्पितचित्तः स उच्यते ॥ १४६ ॥ पुनर्वसौ ॥
 धन्यं यशस्यमायुष्यं पुण्ये नित्यं प्रयोजयेत् ।
 सर्वेषां च द्विजातीनां सर्वकर्माणि कारयेत् ॥ १४७ ॥
 राजामासं प्रयुञ्जीत शुश्रूषां विनयं चरेत् ।
 राजानमभिषिञ्चेच्च अलंकुर्यात्स्वकां तनुम् ॥ १४८ ॥
 स्मश्रुकर्माणि कुर्याच्च धपनं नखलोमतः ।
 पुरोहितं च कुर्वीत प्वजाग्रं च प्रकारयेत् ॥ १४९ ॥
 प्रवर्षणं च देवस्य मन्दवर्षं समादिशेत् ।
 न च रोगो न चौरश्च क्षेमं चात्र सदा भवेत् ॥ १५० ॥
 पुण्येण नित्ययुक्तः सन् सर्वकर्माणि साधयेत् ।
 वैरेणात्रोपनाहैश्च ये जनास्तान् विवर्जयेत् ।
 आयुष्मांश्च यशस्वी च महामोगः प्रजायते ॥ १५१ ॥ पुण्ये ॥

5 M 84

10

15

M 85

20

25

30

कृत्तिकासु ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, चतुःषष्ठादकानि प्रवर्षति । वर्षो दशरात्रिकः । श्रवणायुक्तप्रोष्ठपदायाम् अग्रोदको वर्षरात्रो भवति । पश्चाद्वर्ष संजनयति । हेम्नते ग्रीष्मे ग्रीणि चात्र मयप्रग्रहाणि भवन्ति । अग्निमयं शस्त्रमयं चोदकमयं च भवति । उक्तं कृत्तिकासु ॥

रोहिण्यां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, एकविंशत्यादकानि प्रवर्षति । तत्र निम्नानि कृषिकर्तव्यानि । खलानि परिवर्जयितव्यानि । एष च वर्षरात्रः सारोपरोषः सस्यं च संपादयति । द्वौ चात्र रोगौ प्रबलौ भवतः । कुष्ठिरोगश्चरुमरुतश्च । चौरबहुलाश्चात्र दिशो भवन्ति । उक्तं च रोहिण्याम् ॥

शुगशीर्षे ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, चतुःषष्ठादकानि प्रवर्षति । सारोपरोषो वर्षरात्रः । पश्चाद्वर्ष संजनयति । निक्षिप्तशस्त्राश्चात्र राजानो भवन्ति । क्षेमिणः सुनीतिकाश्च दिशो भवन्ति । मुदिताश्चात्र जनपदा भवन्ति । उक्तं शुगशीरसि ॥

आर्द्रायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, अष्टादशादकानि प्रवर्षति । तत्र निम्नानि कृषिकर्तव्यानि । खलानि परिवर्जयितव्यानि । निषपश्च रक्षयितव्याः । चौरबहुलाश्चात्र दिशो भवन्ति । निक्षिप्तशस्त्राश्च राजानो भवन्ति । त्रयश्चात्र रोगाः प्रबला भवन्ति—ज्वरः श्वसो गल्मग्रहश्च । बालानां दारकदारिकाणां च मरणं भवति । इत्युक्तमार्द्रायाम् ॥

पुनर्वसौ ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, नवत्यादकानि प्रवर्षति । महामेघास्तुपादयति । आषाढायां प्रविष्टायां मृदूनि प्रवर्षति । अनन्तरं च निरस्तरेण प्रवर्षति । निक्षिप्तशस्त्राश्चात्र राजानो भवन्ति । उक्तं पुनर्वसौ ॥

पुष्ये ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, द्वाविंशत्यादकानि प्रवर्षति । अत्र निम्नानि कृषिकर्तव्यानि । खलानि परिवर्जयितव्यानि । ज्येष्ठं प्रघानवर्षाणि भवन्ति । सस्यं च निष्पादयति । ब्राह्मणक्षत्रियाणां च विरोधो भवति । दंष्ट्रीणश्चात्र प्रबला भवन्ति । तत्र त्रयो रोगाश्च भवन्ति—गण्डाः पिटकाः पामानि च । इत्युक्तं पुष्ये ॥

आश्लेषायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, एकविंशत्यादकानि प्रवर्षति । तत्र निम्नानि कृषिकर्तव्यानि । खलानि परिवर्जयितव्यानि । विषमाश्च वायव्यो भवन्ति । संविम्नाश्चात्र ज्ञानिनो राजानश्च भवन्ति । एषो वर्षः सर्वसस्यानि संपादयति । जायापति-कानां राजाभ्यासानां च विरोधो भवति । उक्तमाश्लेषायाम् ॥

मघायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, चतुःषष्ठादकानि प्रवर्षति । एषो वर्षः सर्वसस्यानि संपादयति । शुगपक्षिपशुमनुष्याणां चात्र गर्भा विनश्यन्ति । जनमरणं चात्र भविष्यतीति । उक्तं मघायाम् ॥

पूर्वफल्गुन्यां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, चतुःषष्ठादकानि प्रवर्षति । एषो वर्षः सर्वसस्यानि संपादयति । तच्च सस्यं जनविला परचक्रीडिता मनुष्या न ह्युखेनोपसृज्यते । पशूनां मनुष्याणां चात्र गर्भाः सुखिनो भवन्ति । उक्तं पूर्वफल्गुन्याम् ॥

प्रवर्षणं च देवस्य वर्षा विश्रावणी भवेत् ।
 अथात्र जातं जानीयाच्छूरां चौरं विचक्षणम् ।
 कुशलं सर्वविद्यासु अरोगं चिरजीविनम् ॥ १६६ ॥ हस्ते ॥
 चित्रायामहतं वक्षं मूपणानि च कारयेत् ।
 राजानं मृषितं पश्येत् सेनाव्यूहं च दर्शयेत् ॥ १६७ ॥ ४
 हिरण्यं रजतं द्रव्यं नगराणि च मापयेत् ।
 अलंकुर्यात्तथात्मनः गन्धमात्यविलेपनैः ॥ १६८ ॥
 गणकानां च विद्यां च वाद्यं नर्तनगायनम् ।
 पूर्विकां रूपकारांश्च रथकारांश्च शिक्षयेत् ।
 चित्रकारांश्च लेखकान् पुस्तकर्म च कारयेत् ॥ १६९ ॥ १०
 प्रवर्षणं च देवस्य चित्रवर्षं विनिर्दिशेत् ।
 मेधावी दर्शनीयश्च चित्राक्षो मज्जोल्लुपः ॥ १७० ॥ M ८९
 मृदुशीलश्च भीरुश्च चलचित्तः कुतूहली ।
 आयुष्मान् सुभगश्चैव क्षीलोऽश्वात्र जायते ॥ १७१ ॥ चित्रायाम् ॥
 स्वाक्षां प्रयोजयेद्योषान् अश्मानश्चतुरीं खरान् ।
 क्षिप्रं गमनीयं मदयं लङ्घकान्ध्वमानिकान् ॥ १७२ ॥ १५
 मेरीमृदङ्गपणवान् सुरजांश्चोपनाहयेत् ।
 आवाहाश्च विवाहांश्च सौहृदं चात्र कारयेत् ॥ १७३ ॥
 निर्वासनममित्राणां खयं न प्रवसेद्ब्रूहात् ।
 प्रवर्षणं च देवस्य वातवृष्टिरभीक्ष्णशः ।
 मेधावी रोगबहुलश्चलचित्तश्च जायते ॥ १७४ ॥ स्नातौ ॥ २०
 लङ्गलानि विशाखासु कर्षणं च प्रयोजयेत् ।
 यवगोधूमवर्मान्तान् शमीधान्यं च वर्जयेत् ॥ १७५ ॥
 शालयस्त्रिमाषाश्च ये च वृक्षाः सुशाखिनः ।
 रोपयेत्तान् विशाखासु गृहकर्म च कारयेत् ।
 शिरःश्रानानि कुर्वीत मेघं प्रायश्च कारयेत् ॥ १७६ ॥ २५ M ९०
 प्रवर्षणं च देवस्य विद्यात्क्लृपपरिज्ञवम् ।
 मनस्वी दर्शनीयश्च मेधावी चात्र जायते ।
 क्रोधनोऽल्पसुतश्चैव दुर्मनो मज्जोल्लुपः ॥ १७७ ॥ विशाखासु ॥
 अनुराधासु कुर्वीत मित्रैः सङ्गिश्च संगतिम् ।
 सर्वाणि मृदुकर्माणि माधुर्यं चात्र कारयेत् ॥ १७८ ॥ ३०

M 76

अभिजिति ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, चतुःपञ्चादकानि प्रवर्षति । मण्डलवर्षं च देवः प्रवर्षति । पश्चाद् वर्षः सत्यं जनयति । औदकानां मृतानामुत्थो भवति । उक्तमभिजिति ॥

श्रवणे तु ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, चतुःपञ्चादकानि प्रवर्षति । मण्डलवर्षं च देवो वर्षति । पश्चाद् वर्षा सत्यं संपादयति । औदकानां मृतानामुत्थो भवति । व्याविबहुलाश्च नरा भवन्ति । राजानश्च तीव्रदण्डा भवन्ति । उक्तं श्रवणे ॥

घनिष्ठयां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, एकपञ्चादादकानि प्रवर्षति । विभक्ताश्चात्र वर्षा भवन्ति । तत्र निन्नानि कृषिकर्तव्यानि । स्थलानि परिवर्जयितव्यानि । दुर्मुखो राज्ञो वर्षो भवति । सत्यानि संपादयति । एकश्चात्र रोगो भवति-गण्डविकारः । 10 शब्रसमादानाश्च राजानो भवन्ति । उक्तं घनिष्ठायाम् ॥

M 77

शतभिषयां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, षोडशादकानि प्रवर्षति । तत्र निन्नानि कृषिकर्तव्यानि । स्थलानि परिवर्जयितव्यानि । एको वर्षः सर्वस्थानि संपादयति । चक्रसमारुढा जनपदा भवन्ति । मनुष्या दारकदारिकाश्च स्कन्धे कृत्वा देशान्तरं गच्छन्ति । उक्तं शतभिषायाम् ॥

16 पूर्वस्यां भाद्रपदायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, चतुःपञ्चादकानि प्रवर्षति । वर्षासुखे चात्र एकोनविंशतिरात्रिकोऽजग्रहो भवति । पुष्पसत्यं च नास्त्यति । एताश्च वर्षा बहुचौरा भवन्ति । द्वौ चात्र महाव्याधी भवतः-प्रथमं पित्तापज्वरो भवति, पश्चाद् बलवान् महाग्रहो भवति । मर्त्यानां नारीणां च मरणं भवति । उक्तं पूर्वभाद्रपदायाम् ॥

I 78

20 उत्तरस्यां भाद्रपदायां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, पूर्णमादकानि प्रवर्षति । महास्रोतासि प्रबहन्ति । आमनगरनिगमाः स्रोतसा उच्छन्ते । चत्वारश्चात्र व्याधयः प्रबला भवन्ति । तद्यथा-कुक्षिरोगोऽक्षिरोगः कासो ज्वरश्चेति । बालानां दारकदारिकाणां मरणं भवति । अत्र स्थलानि कृषिकर्तव्यानि । निन्नानि परिवर्जयितव्यानि । एताश्च वर्षाः पुण्याणि फलानि च संपादयन्ति । उक्तमुत्तरभाद्रपदायाम् ॥

28 रेवत्यां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवो प्रवर्षति, एकपञ्चादकानि प्रवर्षति । तत्र निन्नानि कृषिकर्तव्यानि । स्थलानि परिवर्जयितव्यानि । एका च वर्षा सर्वस्थानि संपादयति । तच्च सत्यं मित्रवान्धवा मनुष्याश्च परिमुञ्चते । निक्षिप्तशस्त्रदण्डाश्च राजानो भवन्ति । अतुष्टिप्राश्च जनपदा भवन्ति । उष्टिप्राश्च दानपतयो भवन्ति । देवनक्षत्रसमयुक्ताश्च जनपदा भवन्ति । मित्राणि समायुक्तानि भवन्ति । उक्तं रेवत्याम् ॥

I 79

30 अश्विन्यां ग्रीष्माणां पश्चिमे मासे यद्यत्र देवः प्रवर्षति, अष्टचत्वारिंशदादकानि प्रवर्षति । यच्च मध्ये वर्षा भवति, तत्र निन्नानि कृषिकर्तव्यानि । स्थलानि परिवर्जयितव्यानि । एका वर्षा सर्वस्थानि संपादयति । भयसमायुक्ताश्च जनपदा भवन्ति । चौराश्च प्रबला भवन्ति । उक्तमश्विन्याम् ॥

- नष्टं पथ्युपतप्तं वा नैतदस्तीति निर्दिशेत् ।
 आत्युष्मान् पुण्यशीलश्च दर्शनीयोऽत्र जायते ॥ १९२ ॥ पूर्वाषाढायाम् ॥
 उत्तरस्यामाषाढायां वैराणि न समाचरेत् ।
 धारयेत्सर्ववासांसि नवं नाच्छादयेदिति ॥ १९३ ॥
 न संहरेद्देवदेवा वास्तुकर्म न सिध्यति । 5 M 93
 शालाकर्म गवादीनां ग्रामे ग्रामणिनस्तथा ।
 श्रेणीबन्धं च राजा तु समयं चात्र कारयेत् ॥ १९४ ॥
 प्रगल्भश्च समाशीलः कृती चात्र प्रजायते ।
 सुहृदामभियोगी च मन्त्रभाष्ये विचक्षणः ॥ १९५ ॥
 नष्टं वायुपतप्तं वा अस्तीत्येवं विनिर्दिशेत् । 10
 प्रवर्षणं च देवस्य सुवृष्टिमभिनिर्दिशेत् ॥ १९६ ॥ उत्तराषाढायाम् ॥
 अग्निजिति न कुर्वीत ब्रह्मदेवस्य ह्यर्चनम् ॥ १९७ ॥ अग्निजिति ॥
 श्रवणे न च कुर्वीत सर्वाः संप्रामिक्षाः क्रियाः ।
 गीतशिक्षाध्ययनं च न चिरेण हि सिध्यति ॥ १९८ ॥
 कर्णयोर्वेधनं कुर्याद्वाजानं चाभिषिञ्चयेत् । 15
 द्विजातीनां तु कर्माणि सर्वाण्येव प्रयोजयेत् ॥ १९९ ॥
 बलिक्लृप्तानि कुर्वीत दर्शयेच्च बलान्यपि । M 94
 मेघाम्बरोगी बलवान् यज्ञशीलोऽत्र जायते ॥ २०० ॥
 प्रवर्षणं च देवस्य सुवृष्टिमभिनिर्दिशेत् ।
 नष्टं च लभ्यते तत्र श्रवणस्य निशाकरे ॥ २०१ ॥ श्रवणे ॥ 20
 धनिष्ठा लघुनक्षत्रं सर्वकर्मसु पूजितम् ।
 अशीलः ब्राह्मणः क्षायाद्राजानमभिषिञ्चयेत् ॥ २०२ ॥
 सर्वेषां च द्विजातीनां सर्वकर्माणि कारयेत् ।
 श्रेष्ठिनं स्थापयेद् देशे गणाध्यक्षं गणेष्वपि ॥ २०३ ॥
 मेघावी च यशस्वी च महाभोगी महाधनः । 25
 बहूपस्यो धृदुर्दान्तो महात्मा चात्र जायते ॥ २०४ ॥
 नष्टं दग्धं प्रविद्धं वा क्लेशैर्नैवात्र लभ्यते ।
 प्रवर्षणं च देवस्य विषाखात्र सुवृष्टिताम् ॥ २०५ ॥ धनिष्ठायाम् ॥
 निरुलं शतभिषायोगे भैषज्यानि प्रयोजयेत् ।
 कीर्तिकर्म च कुर्वीत सिध्यन्त्याथर्वणानि च ॥ २०६ ॥ 30

सर्पिर्विलोडयेत्तत्र गवां वेष्टम् च कारयेत् ।

अजैडकाश्च श्रेतन्या गवां च वृषमुत्सृजेत् ॥ १२३ ॥

अश्मसारमयं माण्डं सर्वमत्र तु कारयेत् ।

द्विरप्यकारकर्मान्तमिष्वक्षं चोपकारयेत् ॥ १२४ ॥

मेतृको मापयेदत्र कुटिकाग्निनिवेशनम् ।

पीतलोहितपुष्पाणां बीजान्यत्र तु वापयेत् ॥ १२५ ॥

गृहं च मापयेदत्र तथावासं प्रकल्पयेत् ।

नवं च छादयेद्वस्त्रं त्रयणं नात्र कारयेत् ॥ १२६ ॥

क्रूरकर्माणि सिध्यन्ति युद्धसंरोधवन्धनम् ।

परपीडामयात्रैव विद्वानैव प्रयोजयेत् ॥ १२७ ॥

शस्त्राणि क्षुरकर्माणि सर्वाण्यत्र तु कारयेत् ।

तैजसानि च माण्डानि कारयेच्च क्रीणीत च ॥ १२८ ॥

आयुष्यं च शिरःक्षानं स्त्रीणां विष्कम्भणानि च ।

प्रवर्षणं चेद् देवस्य नात्र वैरं प्रशाम्यति ॥ १२९ ॥

क्रोधनो हर्षणः शूरस्तेजस्वी साहसप्रियः ।

आयुष्मांश्च यशस्वी च यज्ञशीलोऽत्र जायते ॥ १३० ॥ कृत्तिकास्तु ॥

सर्वं कृषिपदं कर्म रोहिण्यां संप्रयोजयेत् ।

क्षेत्रवस्तुविहारंश्च नवं वेष्टम् च कारयेत् ॥ १३१ ॥

प्रयोजयेच्चक्रान् वारान् दासांश्चैव गृहे पश्यन् ।

वापयेत्सर्वबीजानि ध्रुवं वासांसि कारयेत् ॥ १३२ ॥

ऋणं न दद्यात्तत्रैव वैरमत्र तु वर्धते ।

संप्राप्तं च सुरायोगं द्वयमेव विवर्जयेत् ॥ १३३ ॥

प्रवर्षणं च देवस्य जन्म चात्र प्रशस्यते ।

सातुकोशः क्षमायुक्तः स्त्रीकामो भक्षलोलुपः ।

आयुष्मान् पशुमान् धन्यो महाभोगोऽत्र जायते ॥ १३४ ॥ रोहिण्याम् ॥

सौम्यं मृगशिरो विद्याद् ऋजुं तिस्रश्च तारकाः ।

मृदूनि यानि कर्माणि तानि सर्वाणि कारयेत् ।

यानि कर्माणि रोहिण्यां तानि सर्वाणि कारयेत् ॥ १३५ ॥

सक्षीरान् वापयेद् ब्रह्मान् बीजानि क्षीरवन्ति च ।

राजप्राप्तादवलभीष्टत्राण्यपि च कारयेत् ॥ १३६ ॥

सर्वकर्मकथाः कुर्यात् चर्यावासान् कारयेत् ।

उष्ट्रंश्च बलीवदाश्च दमयेदपि कृष्टं ॥ १३७ ॥

ऋणप्रयोगः कर्तव्यो बीजान्यत्र प्रवापयेत् ।

यानानि च हयान् दम्यान् दन्तिनश्च प्रयोजयेत् ॥ २२० ॥

मैषज्यं मोजयेदत्र भिपकर्म च कारयेत् ।

मधावी दर्शनीयश्च राजयोग्यश्च संपदा ॥ २२१ ॥

अरोगी बलवोऽक्षरः सुमगो ह्यत्र जायते ।

5

सुवृष्टिं नष्टलामं च अश्विन्यामभिनिर्दिशेत् ॥ २२२ ॥ अश्विन्याम् ॥

त्रितारां भरणीं विद्याल्लूरकर्माणि साधयेत् ।

मृत्पांश्च मृतकांश्चापि वृणुयादशयेत्तथा ॥ २२३ ॥

मृतिं चोपनयेदत्र भार्या च न विवाहयेत् ।

उत्खुट्टको वञ्चनकः कूटसाक्षी च तन्निजः ॥ २२४ ॥

10

विधिद्वयं पापचारित्र्यं कदर्यश्चात्र जायते ।

M 98

जायते चात्र दुःशीलो गुरुणामभ्यसूयकः ।

परोपतापी लुब्धश्च परव्याहारगोचरः ॥ २२५ ॥ भरण्याम् ॥

सप्तविंशतिनक्षत्रे कृत्तिकादि यदा भवेत् ।

भरण्यन्तानि ऋक्षाणीमां प्रतिपादयेत्क्रियाम् ॥ २२६ ॥

15

तेषां मध्ये यदा सर्वे शस्यान्योपधयोऽपि च ।

वनस्पतयश्च पीड्यन्ते यत्रासौ तिष्ठते ग्रहः ।

सर्वं प्रतिपादयितव्यमुक्तनक्षत्रकर्मसु ॥ २२७ ॥

उक्तो नक्षत्रकर्मनिर्देशो नामाध्यायः ॥

चत्वारि मोः पुष्करसारिन् नक्षत्राणि ध्रुवानि भवन्ति । तानि व्याख्यास्यामि । तच्चूणु । 20

तद्यथा-त्रीणि उत्तराणि रोहिणी च । क्षेमेऽव्यावसेत् । बीजानि चात्र रोपयेत् । निवेशनं

M 99

चात्र कल्पयेत् । राजानं चाभिपिच्छयेत् । यानि चान्यानि उक्तानि कर्माणि तानि कारयेत् ।

अथ नष्टं दग्धं वा विद्धं चापि हतं च वा ।

एवमभिनिर्दिष्टं वा खस्ति क्षिप्रं भविष्यति ॥ २२८ ॥

अथात्र जातो धन्योऽसौ विद्यात्मा च यशस्वी च ।

25

मङ्गलीयो महामोगी महायोगी भविष्यति ॥ २२९ ॥

चत्वारि मोः पुष्करसारिन् नक्षत्राणि क्षिप्राणि भवन्ति । तद्यथा-पुष्यो हस्ताभिजि-
दक्षिणी चेति । एषु क्षिप्राणि कर्माणि कारयेच्च विचक्षणः । स्वाध्यायं मन्त्रसमारम्भं
प्रवासप्रस्थानं गाथं तुरङ्गानयनं योजयेत् । धूर्वाणि शुक्रकर्माणि चोषधीकर्माणि च ।
मैषज्यानि सर्वाण्यत्र प्रयोजयेत् ॥

30

तत्र यज्ञसमारम्भं चातुरीत्यं च कारयेत् । अथात्र नष्टं दग्धं वा विद्धं वा, खस्ति
भविष्यतीति वक्तव्यम् ॥

४६

सिध्यते दारुणं कर्म आलेषायां च कारयेत् ।
कुर्यादाभरणान्यत्र प्राकारमुपकल्पयेत् ॥ १५२ ॥

देहबन्धं नदीबन्धं संधिकर्म च कारयेत् ।
प्रभूतदंशमशकं वर्षं मन्दं च वर्षति ।

४

शोधनः खमशीलश्च कुहकश्चात्र जायते ॥ १५३ ॥ आलेषायाश्च ॥

मघासु सर्वधान्यानि वापयेत्संहरेदपि ।
संघातकर्म कुर्वीत सुमुखं चात्र कारयेत् ॥ १५४ ॥

कोष्ठगाराणि कुर्वीत फलं चात्र निवेशयेत् ।
सर्वदा पितृदेवेभ्यः श्राद्धं चैवात्र कारयेत् ॥ १५५ ॥

१०

सस्यानां बहुलीभावो यदि देवोऽत्र वर्षति ।
सुहृच्च द्वारिकश्चैव रसकामश्च जायते ।
आयुष्मान् बहुपुत्रश्च लीकामो भक्तलोहपः ॥ १५६ ॥
संग्रामं जीयते तत्र यदि पूर्वं प्रवर्तते ।
दारुणानि च कर्माणि तानि विद्वान् विवर्जयेत् ॥ १५७ ॥ मघासु ॥

१ ४७

१६

फल्गुनीषु च पूर्वार्धे सौभाग्यार्थानि कारयेत् ।
विशेषादामलक्यादिफलानामुपकारयेत् ॥ १५८ ॥

कुमारीमङ्गलार्थानि स्नापनानि च कारयेत् ।
कन्याप्रवह्नार्थाय विहारं चैव कारयेत् ॥ १५९ ॥

वैश्वानि कारयेत्तत्र वैश्यमत्र प्रयोजयेत् ।
भारं ये श्रोपजीवन्ति तेषां कर्म प्रयोजयेत् ॥ १६० ॥

२०

अव्यक्तवेशोऽक्लेशः सुभगश्चात्र जायते ।
प्रवर्षणं च देवस्य सुवृष्टिमभिनिर्दिशेत् ।
नष्टं विद्धं कृतं चापि न तदस्तीति निर्दिशेत् ॥ १६१ ॥ पूर्वफल्गुन्याश्च ॥

उत्तरायां तु फल्गुन्यां सर्वकर्माणि कारयेत् ।
मेधावी दर्शनीयश्च यशस्वी चात्र जायते ॥ १६२ ॥

२५

अपात्र नष्टं दग्धं वा सर्वमस्तीति निर्दिशेत् ।
प्रवर्षणं च देवस्य विष्वात्सपदस्तुतमाश्च ॥ १६३ ॥ उत्तरफल्गुन्याश्च ॥

४ ४८

हस्तेन लघुकर्माणि सर्वाण्येव प्रयोजयेत् ।
सर्वेषां च द्विजातीनां सर्वकर्माणि कारयेत् ॥ १६४ ॥

हस्तमारोहं महामात्रं पुष्करिणीं च कारयेत् ।
चौर्यं च सिध्यते तत्र तच्च विद्वान् विवर्जयेत् ॥ १६५ ॥

३०

कृत्तिका रात्रिं नयति । चित्रायामादित्यो गतो भवति । हेमन्तानां द्वितीये मासे अमावास्यायां ज्येष्ठा भवति, पुष्यः पूर्णमास्याम् । त्रयोदशमुहूर्तो दिवसो भवति । सप्तदशमुहूर्तो रात्रिः । दशाङ्गुल्यां छायायामादित्यः परिवर्तते । मृगशिरा रात्रिं नयति । विशाखायामादित्यो गतो भवति । हेमन्तानां तृतीये मासे पूर्वाषाढा अमावास्यायां भवति, मघा पूर्णमास्याम् । द्वादशमुहूर्तो दिवसो भवति । अष्टादशमुहूर्तो रात्रिः । द्वादशाङ्गुल्यां छायायामादित्यः परिवर्तते । ६ पुष्यो रात्रिं नयति । ज्येष्ठायामादित्यो गतो भवति । हेमन्तानां चतुर्थे मासे श्रवणा अमावास्यायां भवति । फल्गुनी पूर्णमास्याम् । त्रयोदशमुहूर्तो दिवसो भवति । सप्तदशमुहूर्तो रात्रिः । दशाङ्गुल्यां छायायामादित्यः परिवर्तते । मघा रात्रिं नयति । आषाढायामादित्यो गतो भवति ॥

M 108

श्रीष्माणां प्रथमे मासे उत्तरभाद्रपदा अमावास्यायां भवति, चित्रा पूर्णमास्याम् । १० चतुर्दशमुहूर्तो दिवसो भवति । बोधशमुहूर्तो रात्रिः । अष्टाङ्गुल्यां छायायामादित्यः परिवर्तते । फल्गुनी रात्रिं नयति । श्रवणायामादित्यो गतो भवति । श्रीष्माणां द्वितीये मासेऽश्विनी अमावास्यायां भवति । विशाखा पूर्णमास्याम् । पञ्चदशमुहूर्तो दिवसो भवति । पञ्चदशमुहूर्तो रात्रिः । षडङ्गुल्यां छायायामादित्यः परिवर्तते । चित्रा रात्रिं नयति । उत्तरायां भाद्रपदायामादित्यो गतो भवति । श्रीष्माणां तृतीये मासे कृत्तिका अमावास्यायां १५ भवति, ज्येष्ठा पूर्णमास्याम् । बोधशमुहूर्तो दिवसो भवति । चतुर्दशमुहूर्तो रात्रिः । चतुरङ्गुल्यां छायायामादित्यः परिवर्तते । विशाखा रात्रिं नयति । कृत्तिकायामादित्यो गतो भवति । श्रीष्माणां चतुर्थे मासे मृगशिरा अमावास्यायां भवति, उत्तराषाढा पूर्णमास्याम् । सप्तदशमुहूर्तो दिवसो भवति । त्रयोदशमुहूर्तो रात्रिः । मघादे द्वाचङ्गुल्यां छायायामादित्यः परिवर्तते । ज्येष्ठा रात्रिं नयति । पुष्य आदित्यो गतो भवति ॥

M 108

20

संवत्सरमन्वेष्टणतो मुहूर्तविशेषणैः सर्वाणि चैतानि (नक्षत्राणि) भागालुभागेन अमावास्यायां पूर्णमास्यां च युज्यन्ते । ऊनरात्रस्य पूर्णरात्रस्य च ग्रहीतव्यम् । तत्र तृतीये वर्षेऽधिको मासो युज्यते । पण्णां मासानामहोरात्राणि समानि भवन्ति । अतः षण्मासाद् दिवसो वर्षते । षण्मासाद्वात्रिर्वर्षते । पण्मासाद्विद्वसो मासे मासे सममेव हीयते । षण्मासाद्वात्रिर्मासे मासे परिहीयते ॥

M 104

25

षण्मासादादित्यः परिवर्तते । उत्तरां दिशं संचरति । पण्मासादक्षिणां दिशम् । षण्मासात्समुद्रे उदकपरिमाणस्य ह्रासो वृद्धिश्च भवति । सूर्यगत्या चन्द्रगत्या च समुद्रोदक-वेलाभिदृष्टिर्भवति । अत्र गणनाप्रतिजागरणात्सरमित्येवम् । एष संवत्सरो व्याख्यातो भवति ।

चन्द्र आदित्यः शुक्रो बृहस्पतिः शनैश्चरोऽङ्गारको बुधश्च इमे ग्रहाः । एषां ग्रहाणां बृहस्पतिः संवत्सरस्यासी । एवं शनैश्चरो बुधोऽङ्गारकः शुक्रश्चैवे मण्डलचारिणः ॥ ३०

भरणी कृत्तिका रोहिणी मृगशिरा एतत्साधारणं प्रथमं मण्डलम् । आर्द्रा पुनर्वसुः पुष्योऽश्लेषा एतत्साधारणं द्वितीयं मण्डलम् । मघा अथ फल्गुनद्वयं हस्ता चित्रा एतत्साधारणं

- क्षौरं च कारयेदत्र शस्त्रकर्माणि कारयेत् ।
 संयुक्तान्तप्रयोगांश्च संधिं कुर्याच्च निवृत्तः ।
 नष्टं पर्युपतप्तं वा खन्यायासेन निर्दिशेत् ॥ १७९ ॥
 सुहृन्मित्रकृतश्चात्र धर्मशीलश्च जायते ।
 प्रवर्षणं च देवस्य सुवृष्टिमभिनिर्दिशेत् ॥ १८० ॥ अक्षुरावयाम् ॥
 ज्येष्ठार्यां पूर्वकारी स्याद्भ्राजालं चाभिपिञ्चयेत् ।
 नगरं निगमं ग्रामं आपयेदारमेत च ।
 क्षत्रियाणां च राज्ञां च सर्वकर्माणि कारयेत् ॥ १८१ ॥
 भ्रातृणां भवति ज्येष्ठो ज्येष्ठार्यां योऽभिजायते ।
 आशुर्ष्पाश्च यशस्वी च विद्वस्तु च कुतश्चली ॥ १८२ ॥
 भ्रातादमारोहेश्चात्र गजभञ्जं रथं तथा ।
 ग्रामनिगमरोष्ट्रं स्नापयेच्छ्रेष्ठिनां बलम् ॥ १८३ ॥
 नष्टं पर्युपतप्तं वा ह्येवैनैवेति निर्दिशेत् ।
 दारुणान्यत्र सिध्यन्ति तानि विद्वान् विवर्जयेत् ।
 प्रवर्षणं च देवस्य सुवृष्टिमभिनिर्दिशेत् ॥ १८४ ॥ ज्येष्ठार्याम् ॥
 मूले तु मूलजातानि मूलकन्दालुक्कान्यपि ।
 मूलबानि च सर्वाणि वीजान्यत्र प्रयोजयेत् ॥ १८५ ॥
 ऋणं वै यत्पुराणं स्यादर्धो वास्याप्रतः स्थितः ।
 मूले सिद्धार्धमारम्यं तथा सर्वं वराङ्गकम् ॥ १८६ ॥
 चिकित्सितानि धानीह स्त्रीणां दारककल्पयोः ।
 नदीदु अपनं चैव मूले सर्वान् प्रयोजयेत् ॥ १८७ ॥
 दारुणान्यत्र सिध्यन्ति मङ्गलानि च कारयेत् ।
 विजययोगाल् सुरयोगाच्च कुर्याच्छत्रुभिः सह ॥ १८८ ॥
 वनवान् बहुपुत्रश्च मूलवानत्र जायते ।
 जयात्र नष्टं दग्धं वा नैतदस्तीति निर्दिशेत् ।
 प्रवर्षणं च देवस्य सुवृष्टिमभिनिर्दिशेत् ॥ १८९ ॥ मूले ॥
 आषाढार्यां च पूर्वस्यां सरितश्च सरांसि च ।
 बापीक्षूपप्रपादैश्च तटगानि च कारयेत् ॥ १९० ॥
 उलाबानि च पुष्पाणि तथा मूलमलानि च ।
 आरामांश्च प्रकुर्वीत भैक्षकांश्च प्रयोजयेत् ।
 यानि चोपमाणि कर्माणि सिध्यन्त्यत्र तु तानि च ॥ १९१ ॥

- पार्थिवाः पार्वतीयाश्च ये च तद्भक्तिगोचराः ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ।
 विलम्बं प्रवर्षन्ति शस्यानामनयो महान् ॥ २५५ ॥
- आश्लेषार्थां चलेद्भूमिर्नागाः सर्वे सरीसृपाः ।
 कीटाः पिपीलिकाः श्वाना एकसुराश्च ये मृगाः ॥ २५६ ॥ 5
- वैद्या विपकराश्चापि ये च सत्त्वा दरीश्रयाः ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २५७ ॥
- मद्यसु चलिता भूमिर्महाराजोऽत्र तप्यते ।
 ये च श्रद्धा निवर्तन्ते समाजा उत्सवास्तथा ।
 यज्ञाश्च देवकृष्णं च सर्वमत्र निवर्तते ॥ २५८ ॥ 10
- ये जाता ये च संवृद्धा ये चान्येऽप्यप्रपण्डिताः ।
 गन्धर्वाश्च विनश्यन्ति नरा ये च महाकुलाः ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २५९ ॥
- फलान्यां चलिता भूमिर्ऋतुर्व्यावर्तते तदा ।
 तिर्यग्वातश्चैव वाति कृत नश्यति शाश्वतम् ।
 पथिकाश्चोपतप्यन्ति मापयाच्योपजीविकाः ॥ २६० ॥ 15
- धर्मे रता आसनिका ये च शुल्कोपजीविनः ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २६१ ॥ M 113
- चलत्युत्तरफलान्यां वणिजा द्वीपयानिकाः ।
 सार्थवाहा आसनिका ये च शिल्पोपजीविनः ॥ २६२ ॥ 20
- अङ्गा विदेहमगधा नैऋताः क्षीपरिग्रहाः ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २६३ ॥
- हस्तेन चलिता भूमिः कुम्भकारचित्रिसकाः ।
 गणसुख्या महामात्राः सेनाध्यक्षाश्च ये नराः ॥ २६४ ॥
- तारमका (१) नारपटा (२) विप्तराः (३) कौटिका अपि ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २६५ ॥ 25
- चित्रार्थां चलिता भूमिः कारुका उपकल्पकाः ।
 कुमार्यः सर्वरत्नं च सत्यानां बीजकैः सह ॥ २६६ ॥
- वज्रा दशार्णकुरवश्चेदिमाह्विपकास्तथा ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २६७ ॥ 30

M 95

5

10

15

M 96

20

25

M 97

30

प्रसारयेच्च पण्यानि चौण्डिकं च प्रयोजयेत् ।

उदधिं खानयेत्तत्र तिलमाषांश्च धापयेत् ॥ २०७ ॥

सामुद्रिकाणि पण्यानि नाविनश्च प्रयोजयेत् ।

आदेयं च तदादद्याद् व्ययं चात्र न कारयेत् ॥ २०८ ॥

संधिपालान् द्वारपालैश्छिक्कांश्च प्रयोजयेत् ।

मिषकर्म च कुर्वीत मैषज्यानि च संहरेत् ॥ २०९ ॥

निधिं वा खानयेत्तत्र निदध्यादपि वा निधिम् ।

धनं चात्र प्रयुज्जीत मिषकर्म च शिक्षयेत् ॥ २१० ॥

अथात्र भृगयेन्नष्टं लभ्यते तच्चिरादपि ।

अरोगी क्रोधनश्चात्र स्वमशीलश्च जायते ।

प्रवर्षणं च देवस्य सुहृष्टिमितिर्दिशेत् ॥ २११ ॥ शतमिषायास् ॥

पूर्वमाद्रपदायोगे कूराणां सिद्धिरुच्यते ।

नष्टविद्धोपतप्तं वा नैतदस्तीति निर्दिशेत् ॥ २१२ ॥

दीर्घश्रोत्रो महाभोगो ज्ञातीनां च सदा प्रियः ।

महाधनोऽङ्गूरकर्मा निःश्रोषश्चात्र जायते ।

प्रवर्षणं च देवस्य चण्डां वृष्टिं समादिशेत् ॥ २१३ ॥ पूर्वमाद्रपदे ॥

उत्तरस्यां तु कुर्वीत आयुष्यं पुष्टिकर्म च ।

न च दक्षिणतो गच्छेत्पुरं चात्र प्रदापयेत् ॥ २१४ ॥

आयुष्मांश्च यशस्वी च धनवांश्चात्र जायते ।

अत्रापि त्रिगुणं विन्देदादानं यदि वा व्ययम् ।

प्रवर्षणं च देवस्य सुहृष्टिमितिर्दिशेत् ॥ २१५ ॥ उत्तरमाद्रपदे ॥

रेवसां रत्नरजतं धनचाम्यं प्रयोजयेत् ।

क्षोष्ठागाराणि कुर्वीत किम्बं चात्र न कारयेत् ॥ २१६ ॥

सुराकर्म च कुर्वीत हिरण्यं गोमज्जानि च ।

गोसर्धं स्थापयेच्चात्र गोद्यालां चात्र कारयेत् ।

आच्छादयेन्नवं वस्त्रं हिरण्यमपि धारयेत् ॥ २१७ ॥

मिक्षुको दानशीलश्च दरिद्रश्चानसूयकः ।

ज्ञातीनां सेवको निर्लभं धर्मज्ञश्चात्र जायते ।

सुहृष्टिं नष्टलाभं च रेवसामितिर्दिशेत् ॥ २१८ ॥ रेवसास् ॥

क्षीपुंसमग्निना शुक्लादग्निशालां च कारयेत् ।

अश्वान् प्रयोजयेदत्र रथं चात्र प्रयोजयेत् ॥ २१९ ॥

वैष्णवे चलिता भूमिस्तदेति यदनीप्सितम् ।	
अच्यापकाः शास्त्रविदः कचयो मन्त्रपारगाः ।	M 116
युगंधराः शूरसेना अभिराजाः पठश्चराः ॥ २८१ ॥	
कुशण्डाः शरदण्डाश्च ये नरा राजपूजिताः ।	
एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २८२ ॥	5
घनिष्ठयां चलेद् भूमिर्वनिनामनयो महान् ।	
महेश्चरास्तथा महानगराः श्रेष्ठिनस्तथा ॥ २८३ ॥	
प्रचण्डाः खस्तिमन्तश्च मदकारा युगंधराः ।	
पारिकूलाश्च मोज्याश्च ह्यन्ये सन्नागरा अपि ।	
एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २८४ ॥	10
वारुण्ये चलिता भूमिरौदकेष्वनयो महान् ।	
हस्तिनोऽश्वाखरोष्ठाश्च स्पर्शमर्च्छन्ति दारुणम् ॥ २८५ ॥	
तदासौ वीरकान् महान् बाह्वीकान् केकयानपि ।	
अनाश्रयांश्चक्रवाकान् जनस्थानपि पीडयेत् ॥ २८६ ॥	
साजेन चलिता भूमी राक्षसान् घातकांस्तथा ।	15 M 117
औरभिकान् सौकरिकान् सौवीरांश्च निपातयेत् ॥ २८७ ॥	
वणिज्यजीविनो वैक्ष्यान् शूद्रांश्च करीतीनपि ।	
यवनान् मालवाद्यांश्च गन्धिमेदांश्च नाशयेत् ॥ २८८ ॥	
अहिर्बुध्न्ये चलेद् भूमिर्वणिजामनयो महान् ।	
धर्मे रताश्च ये सिद्धा ये च शौक्तिककर्मिणः ॥ २८९ ॥	20
शिबीन् वत्सान् तथा वात्स्यान् क्षत्रियानार्जुनायनान् ।	
सिन्धुराजधनुष्याणीन् सर्वानर्दयतेऽचिरात् ॥ २९० ॥	
रेवत्यां चलिता भूमिः संग्रामः स्यात्सुदारुणः ।	
ग्रामघाताश्च वर्तन्ते ग्रामो ग्रामं च हिंसति ॥ २९१ ॥	
गौचरानुदकाजीवान् रमठान् मरुक्कच्छकान् ।	25
सुघन्वानभिसारांश्च सर्वसेनांश्च निर्दहेत् ॥ २९२ ॥	
अश्विन्यां चलिता भूमिरश्वानामनयो महान् ।	M 118
ग्रामघाताश्च वर्तन्ते घाता आवृत्तं जिघांसति ॥ २९३ ॥	
या चात्र गर्भमावसे ये च जाताश्च तानिह ।	
श्रीणि वर्षाण्यतो दुःखमुपैति च निरन्तरम् ॥ २९४ ॥	30

अथात्र जातकं विद्यान्मङ्गलीयं यशस्विनम् ।

महामोर्गं च राजानं महायोगिनमीश्वरम् ॥ २३० ॥

महाधनं महामोर्गं तथा च महदुत्तमम् ।

क्षत्रियं दानशीलं च ब्राह्मणं च पुरोहितम् ॥ २३१ ॥ इति ॥

६ पञ्च खलु भोः पुष्करसारिन् नक्षत्राणि दारुणानि भवन्ति । तद्यथा—

मघा त्रीणि च पूर्वाणि भरणी चेति पञ्चमी ।

अथात्र दग्धं नष्टं वा विद्धं वा न भविष्यति ॥ २३२ ॥

इति वक्तव्यम् । अर्धरात्रिकाणि पट् । तद्यथा—आर्द्रा आश्लेषा स्वाती ज्येष्ठा
 १०० शतमिषा भरणी चेति । नवांशाः पद्मप्रासा द्विधेत्राणि । रोहिणी पुनर्वसुर्विशाखा च ।
 १० त्रीणि उत्तराणि चेति उभयतोविभागानि । पञ्चदश क्षेत्राणि । कृत्तिका च मघा मूला
 त्रीणि पूर्वाणि । इमानि पट् पूर्वमागिकानि । मृगशिरा पुष्या हस्ता चित्रा अश्लेषा
 श्रवणा धनिष्ठा रेवती अश्विनी चेति इमानि नव नक्षत्राणि पञ्चाङ्गाणीयानि त्रिंशन्मुख-
 योगानि क्षेत्राणि च ॥

अपि च ब्राह्मण शुभाश्व सुहृता भवन्ति, अशुभाश्व सुहृता भवन्ति, शुभाशुभाश्व
 १५ सुहृता भवन्ति । संप्रयुक्तनक्षत्रेषु सर्वेषु यदा शुभमुहूर्तसमापत्तयो भवन्ति, तदा शोभना
 भवन्ति । यदा अशुभमुहूर्तसमापत्तयो भवन्ति, तदा न शोभना भवन्ति । यदा तु पुनः
 शुभाश्वशुभाश्व समापत्तयो भवन्ति, तदा साधारणा भवन्ति ॥

अथात्र कथं रात्रिदिवसानां हासो वृद्धिर्वा भवतीति तद्वच्यते । वर्षाणां प्रथमे मासे
 पुष्यनक्षत्रममावास्या भवति, श्रवणा पूर्णमास्याम् । अष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति ।
 २० द्वादशमुहूर्ता रात्रिः । षोडशाङ्गुलकाष्टस्य मध्याह्नेऽर्धाङ्गुलायां छायायामादिस्यः परिवर्तते ।
 आषाढा रात्रिं नयति । मृगशिरसि आदिस्यो गतो भवति । वर्षाणां द्वितीये मासे मघा अमा-
 वास्यायां भवति, भाद्रपदा पूर्णमास्याम् । सप्तदशमुहूर्तो दिवसो भवति । त्रयोदशमुहूर्ता
 १ रात्रिः । इषाङ्गुलायां छायायामादिस्यः परिवर्तते । श्रवणा रात्रिं नयति । पुष्य आदिस्यो
 गतो भवति । वर्षाणां तृतीये मासे फल्गुन्यमावास्याया भवति, अश्विनी पूर्णमास्याम् ।
 २५ षोडशमुहूर्तो दिवसो भवति । चतुर्दशमुहूर्ता रात्रिः । चतुरङ्गुलायां छायायामादिस्यः
 परिवर्तते । पूर्वभाद्रपदा रात्रिं नयति । मघायामादिस्यो गतो भवति । वर्षाणां चतुर्थे मासे
 चित्रा अमावास्यायां भवति, कृत्तिका पूर्णमास्याम् । पञ्चदशमुहूर्तो भवति दिवसः । पञ्चदश-
 मुहूर्ता रात्रिः । षडङ्गुलायां छायायामादिस्यः परिवर्तते । अश्विनी रात्रिं नयति । फल्गुन्या-
 मादिस्यो गतो भवति ॥

३० हेमन्तानां प्रथमे मासेऽश्लेषा अमावास्यायां भवति, मृगशिरा पूर्णमास्याम् । चतुर्दश-
 मुहूर्तो दिवसो भवति । षोडशमुहूर्ता रात्रिः । अष्टाङ्गुलायां छायायामादिस्यः परिवर्तते ।

पङ्केनापि जलेनापि नश्येयू रजसापि वा ।
 एतेषां भूमिकम्पानां प्रशस्ता जलकम्पिताः ॥ ३०८ ॥
 वेपितायां तु मेदिन्यां भवेद्भूपमनन्तरम् ।
 सप्ताह्यम्यन्तरे तत्र वाता वान्ति सुदारुणाः ॥ ३०९ ॥
 दृश्यते कपिला संघ्या चन्द्रसूर्यौ तु लोहितौ ।
 लक्षणं तादृशं दृष्ट्वा जानीयाद्वायुकम्पितान् ॥ ३१० ॥
 ततो भवति निर्देशो महर्षेर्वचनं यथा ।
 न तत्र प्रवसेष्वाह्म आत्मानं चात्र गोपयेत् ॥ ३११ ॥
 गुह्यमावरणं कुर्यात्पाकारपरिखां खनेत् ।
 प्रातिसीमा विरुच्यन्ते नराणां जायते भयम् ॥ ३१२ ॥
 एतेषां भूमिकम्पानां सर्वेषां कीर्तिता गुणाः ।
 विक्षेपेण मलुष्याणां निर्मिता वायुकम्पिताः ॥ ३१३ ॥
 कम्पितायां तु मेदिन्यां भवेद्भूपमनन्तरम् ।
 सप्ताह्यम्यन्तरात्तत्र उल्कापाताः सुदारुणाः ॥ ३१४ ॥
 संघ्या च लोहिता माति चन्द्रसूर्यौ तु लोहितौ ।
 लक्षणं तादृशं दृष्ट्वा विज्ञेया अग्निकम्पिताः ॥ ३१५ ॥
 अग्निर्दहति काष्ठानि रक्षितानि घनानि च ।
 दृश्यन्ते घूमशिखराः शङ्खं च खिद्यते भूशम् ॥ ३१६ ॥
 वीणाश्च दिवि दृश्यन्ते नव मासान्न वर्षति ।
 एतेषां भूमिकम्पानां जघन्या अग्निकम्पिताः ॥ ३१७ ॥
 जयति अहनि पूर्वे क्षत्रियान् पार्ष्णीवांश्च
 हयगजरथमुख्यान् मन्त्रिणो मध्यमाह्वे ।
 व्यथयति अपराह्वे गोपशून् वैश्यशूद्रान्
 प्रदहति निशिसंघ्या तत्स्वरानन्तवासान् ॥ ३१८ ॥
 रजनिमिह प्रदोषे हिंसते म्लेच्छसंघान्
 क्षियमापि च नपुंसस्यार्धरात्रेष्वनन्तान् ।
 कृषिवणिगुपजीव्यान् हन्ति यामे तृतीये
 व्यथयति सुरपथं रौद्रकर्मान्तकृष्णे ॥ ३१९ ॥
 प्रदहति शशिपक्षे याज्ञिकं ब्रह्मक्षत्र
 अथयति शुचिवृत्तानेव धर्मे प्रधानान् ।
 विदुषि च मृदुमानं विन्दते यो ह्यधीति
 स भवति नृपकृष्यो ब्राह्मणो वेददर्शी ॥ ३२० ॥

5

M 121

10

15

20

M 122

25

30

पूषमासे पूर्णं अर्धरात्रिसङ्कलितं दिवसे सूर्योदये चतुरोच्चा नाम सुद्धर्मा भवति ।
मघाहौ चित्वा नाम सुद्धर्मा भवति । सूर्योत्तरांशे चैकलौ नाम सुद्धर्मा भवति ।
समदश-
सुद्धर्मायां राजावधर्माणांमात्रे सूर्ये चरणा नाम सुद्धर्मा भवति । अर्धरात्रे राक्षसा नाम सुद्धर्मा
भवति । राजवधर्मा आलपयामिरेव नाम सुद्धर्मा भवति ॥

५ माघमासे पूर्णं द्वादशसङ्कलितं दिवसे सूर्योदये चतुरोच्चा नाम सुद्धर्मा भवति । सावि-
त्रस्य च त्रिरात्रस्य च सूर्योत्तरांशे मघाहौ भवति । सूर्योत्तरांशे चित्वा नाम सुद्धर्मा
भवति । गार्गमस्य भवति । अष्टादशसङ्कलितं राजावधर्माणांमात्रे सूर्ये चैकलौ नाम सुद्धर्मा भवति । गार्गमस्य
सुद्धर्मास्य च राजवधर्माणांमात्रे भवति । राजवधर्मा आलपयामिरेव नाम सुद्धर्मा भवति ॥
यथा आगच्छेत्तथा माध्व । यथा मादपदे तथा आश्वयुजे तथा चैत्रे ।
यथा आगच्छेत्तथा चैत्राह । यथा मार्गशीर्षे तथा ज्येष्ठे । यथा पूर्वाषाढा । एवमेतेषां १०
नक्षत्राणां सुद्धर्मा चरितं विचरितं च ज्ञातव्यम् ॥ नक्षत्रविचरणं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

यथामघं नक्षत्राणां राजवधर्मा दिवसेवमेव चोत्कर्षात्पुनर्मा कर्तव्यं । क्षीयमाने
वधर्माने वा दिवसे वा मासे वा पूर्णोऽधर्मासे वा । हित्वाया पक्षी नवमी द्वादशी चतुर्दशी
अत्रान्तरे दिवसे कला वध्वे, राज्ञो कला क्षीयते ॥

चत्वारो महाराजानो विप्रते चैवसुविप्र ।
अतिवृत्तिविशुद्धश्च धर्ममानः पुण्यश्रवाः ॥ २३३ ॥
महामूर्तानि चत्वारि कर्मयानि धर्मविराज ।
आप इन्द्रश्च वायुश्च तथाहिर्महावनापि ॥ २३४ ॥
अस्य ते यत्र भवन्ति पक्षे
वधकमासे तु भवन्ति वेगाः ।

परस्य चक्रस्य निदर्शनं सा-
रकमप्यते यत्र मही त्वमीश्वरम् ॥ २३५ ॥
विशाला दशरानी स्वात्मैष्टा द्वादशरात्रिजना ।
पञ्चविंशतिरात्राणां श्रवणा पञ्चसप्ततिः ॥ २३६ ॥
रात्रिस्तत्र मादपदे अग्निश्चतुर्जं सप्ततः ।

अथर्व कालिके मासे अग्निर्मासिरे सप्ततः ॥ २३७ ॥
पौषे तु पञ्चपञ्चाशत्याश्वे राजिवशं सप्ततम् ।
अथर्व फल्गुने मासे चैत्रे त्रिंशत्सु राज्ञः ।
विप्राणां सूर्योत्तरांशे कर्मः प्रवर्तते ॥ २३८ ॥
यथा सूर्यो मासेषु सप्ततं कर्मपते मही ।

वृषाकाया चतुर्जं सप्ततं सप्ततं सप्ततं ।
पर्वतः पूर्णवर्षकर्मस्य मयस्य विनिर्दिष्टम् ॥ २३९ ॥

आश्लेपायां भवेद् व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
 न तं वैबाश्विक्त्विस्सन्तु सर्पस्तत्र तु दैवतः ॥ ३३४ ॥
 मघासमुत्थितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
 अष्टरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३३५ ॥
 पितरो देवतास्तत्र क्रसरेण बलिं हरेत् ।
 अनेन बलिकर्मेण तस्माद्भोगाद्भिमुच्यते ॥ ३३६ ॥
 पूर्वफाल्गुनिजो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
 सप्तरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३३७ ॥
 अर्षमा देवता तत्र गन्धमाल्यैर्बलिं हरेत् ।
 अनेन बलिकर्मेण तस्माद्भोगाद्भिमुच्यते ॥ ३३८ ॥
 उत्तरायां भवेद् व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
 न तं वैबाश्विक्त्विस्सन्तु मगोऽप्यत्र तु देवता ॥ ३३९ ॥
 हस्तेनाप्युत्थितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
 पञ्चरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३४० ॥
 रविर्हि देवता तत्र गन्धपुष्पैर्बलिं हरेत् ।
 अनेन बलिकर्मेण तस्माद्भोगाद्भिमुच्यते ॥ ३४१ ॥
 चित्रायासुत्थितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
 अष्टरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३४२ ॥
 त्वष्टा हि देवता तत्र घृतमुद्गैर्बलिं हरेत् ।
 अनेन बलिकर्मेण तस्माद्भोगाद्भिमुच्यते ॥ ३४३ ॥
 स्वास्यां समुत्थितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
 केशितो हि भवेद् व्याधिः पञ्चविंशतिरात्रिकः ॥ ३४४ ॥
 देवतात्र भवेद् वायुश्चित्रमाल्यैर्बलिं हरेत् ।
 अनेन बलिकर्मेण तस्माद्भोगाद्भिमुच्यते ॥ ३४५ ॥
 विशाखायां भवेद् व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
 गुरुकोऽसौ भवेद् व्याधिरहान्येकोनविंशतिः ॥ ३४६ ॥
 हन्त्राग्नी देवता तत्र गन्धमाल्यैर्बलिं हरेत् ।
 अनेन बलिकर्मेण तस्माद्भोगाद्भिमुच्यते ॥ ३४७ ॥
 अनुराधोत्थितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
 अर्धमासं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३४८ ॥

6

M 125

10

15

20

25

M 126

30

खातौ प्रचलिता भूमिश्चौरा ये च कुशीलकाः ।
 द्विस्का ये च तत्कर्मरताऽऽम्यर्थितमूपकाः ॥ २६८ ॥
 द्विमवत उत्तरेण वायुमक्षास्तपस्विनः ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २६९ ॥
 विशाखायां चलेद् भूमिर्महाशैलक्षयो भवेत् ।
 उग्रा वाताः प्रवान्सत्र अश्मवैत्कुशालिनः ॥ २७० ॥
 अनुराधे चलेद् भूमिर्दस्यूनामनयो महान् ।
 विटा द्यूतकराश्चैव ग्रन्थिभेदाश्च ये नराः ॥ २७१ ॥
 अन्ध्राः पुण्ड्राः पुलिन्दाश्च मये तिष्ठन्सनाश्रिताः ।
 मित्रभेदश्च बलवान् तदा जगति जायते ॥ २७२ ॥
 ज्येष्ठायां चलिता भूमिर्महाराज प्रतप्यते ।
 वायसा वृषभा व्याडास्तथा चण्डभृगाश्च ये ॥ २७३ ॥
 कुरवः शूरसेनाश्च मल्ला बाह्लीकनिग्रहाः ।
 प्रत्यर्थिकेन शीघ्रेण ये च तद्भक्तिमाजनाः ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २७४ ॥
 भूलेन चलिता भूमिश्चतुष्पङ्क्तिपदास्तथा ।
 ग्रहाश्रयाः पिशाचाश्च ये च सत्त्वा दरीश्रयाः ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २७५ ॥
 दुर्मिक्षं च करोत्पाशु धान्यमल्पोदकं भवेत् ।
 दरीपर्वतमूलानि गच्छन्ति च तदा सुवि ॥ २७६ ॥
 पूर्वाषाढे चलेद् भूमिर्जलजा मत्स्यशुक्तिकाः ।
 शिशुमारा उद्रकाश्च नक्ता मकरकच्छपाः ॥ २७७ ॥
 जातिगोत्रप्रधानाश्च घनिनोऽथ विचक्षणाः ।
 द्वितीयामिजाताश्च महाविषाकराश्च ये ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ॥ २७८ ॥
 उत्तरस्यां चलेद् भूमिः शिल्पिनामनयो महान् ।
 अयस्काराः स्थपत्यज्ञपुकाराश्च तक्षकाः ॥ २७९ ॥
 दरिद्रा धनिनश्चापि शिल्पिनो विविधा अपि ।
 एते व्यसनमर्च्छन्ति भूमिचालविचालिताः ।
 ग्रामकूटानि च घ्नन्ति सचलस्थावराणि च ॥ २८० ॥

पूर्वमद्रोषितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
 न तं वैषाक्षिकित्सन्तु अहिर्बुध्नोऽत्र दैवतः ॥ ३६४ ॥
 उत्तरामाद्रजो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
 सप्तरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्वं विमुच्यते ॥ ३६५ ॥
 अर्यमा देवता तत्र गन्धमात्यैर्बलिं हरेत् ।
 अनेन बलिकर्मेण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३६६ ॥
 रेवत्यामुत्थितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
 शृङ्गुको हि भवेद् व्याधिरष्टाविंशतिरात्रिकः ॥ ३६७ ॥
 पूषा हि देवता तत्र गन्धमात्यैर्बलिं हरेत् ।
 अनेन बलिकर्मेण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३६८ ॥
 अश्विन्यामुत्थितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
 सक्लेशिको भवेद् व्याधिः पञ्चविंशतिरात्रिकः ॥ ३६९ ॥
 गन्धर्वो देवता तत्र यावकेन बलिं हरेत् ।
 अनेन बलिकर्मेण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३७० ॥
 मरण्यामुत्थितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
 न तं वैषाक्षिकित्सन्तु यमस्तत्र तु दैवतः ।
 शीलं रक्षतु मेघावी ततः स्वर्गं गमिष्यति ॥ ३७१ ॥

8

M 128

10

15

अयं भोः पुष्करसारिन् व्याधिसमुत्थानो नामाध्यायः ॥

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् बन्धननिर्मोक्षं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् ।

कथयतु भगवान्—

20

M 129

कृत्तिकास्तु भोः पुष्करसारिन् बद्धो वा रुद्धो वा त्रिरात्रेण मोक्ष्यतीति वक्तव्यः । रोहिण्यां
 बद्धो वा रुद्धो वा त्रिरात्रेण मोक्ष्यतीति । मृगशिरसि बद्धो वा रुद्धो वा एकविंशतिरात्रेण
 मोक्ष्यतीति । आर्द्रायां बद्धो वा रुद्धो वा अर्धमासेन मोक्ष्यतीति । पुनर्वसौ रुद्धो वा बद्धो
 वा सप्तरात्रेण । पुष्ये त्रिरात्रेण । आश्लेषायां त्रिंशद्वात्रेण । मघासु षोडशरात्रेण । पूर्वफाल्गु-
 नीष्टु दशरात्रेण । उत्तरफाल्गुनीष्टु सप्तरात्रेण । हस्ते पञ्चरात्रेण । चित्रायां सप्तरात्रेण ।
 स्वात्यां दशरात्रेण । विशाखायां पञ्चविंशद्वात्रेण । अनुराधायामेकत्रिंशद्वात्रेण । ज्येष्ठाया-
 मष्टादशरात्रेण । मूले षट्त्रिंशद्वात्रेण । पूर्वाषाढायां चतुर्दशरात्रेण । उत्तराषाढायां चतुर्दश-
 रात्रेण । अभिजिंति षड्वात्रेण । श्रवणे घनिष्ठयां शतभिषायां पूर्वमाद्रपदे उत्तरमाद्रपदे
 रेवत्यां चतुर्दशरात्रेण । अश्विन्यां त्रिरात्रेण । मरण्यां बद्धो वा रुद्धो वा परित्रिंशमवाप्स्यतीति
 वक्तव्यः ॥

30

अयं भोः पुष्करसारिन् बन्धननिर्मोक्षो नामाध्यायः ॥

अथ भोः पुष्करसारिन् तिलकाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् । कथयतु भगवान्—

सहिताश्चित्रगर्माश्च ये ह्यन्ये चाङ्गनाजनाः ।

आर्जुनायना राजन्याः सुष्ठु त्रींश्चापि हिंसति ॥ २९५ ॥

भरण्यां चलिता भूमिश्चौराणामनयो महान् ।

विटा घृतकराश्चैव ग्रन्थिभेदाश्च ये नराः ॥ २९६ ॥

5

आदर्शचक्राटा धूर्तास्तथा बन्धनरक्षकाः ।

अन्तावशायिनः पापाश्चरन्ति ये तु दुर्जनाः ।

तेऽपि तत्र विपद्यन्ते भूमिचालविचालिताः ॥ २९७ ॥

वेपितायां तु मेदिन्यां भवेद्भूपमनन्तरम् ।

सप्ताहाम्यन्तरात्तत्र मेघो भवति प्रार्थितः ॥ २९८ ॥

M 119

10

क्षिणो ह्यङ्गनसंकाशो महापर्वतसन्निभः ।

इन्द्रश्च वपेते तत्र महर्षेर्वचनं यथा ।

[एव निगदितं नाथैरिन्द्रश्चात्र प्रवर्षति ॥ २९९ ॥]

खस्तिकाकारसंकाशा इन्द्रवज्रध्वजोपमाः ।

दृश्यन्तेऽग्रा हि संघ्यायां प्रस्त्वा चन्द्रदिवाकरौ ॥ ३०० ॥

15

तदा नमसि जायन्ते मेघा दाडिमसंनिभाः ।

लक्षणं तादृशं दृष्ट्वा विद्यात्तानिन्द्रकम्पितान् ।

स निर्देशो भवेत्तत्र महर्षेर्वचनं यथा ॥ ३०१ ॥

अतीव तत्र बिम्बस्तः सर्वबीजानि बापयेत् ।

व्यवहारांश्च कुर्वीरन्निर्मयास्तत्र बाणिजाः ।

20

सर्वेषां भूमिकम्पानां प्रशस्ता इन्द्रकम्पिताः ॥ ३०२ ॥

वेपितायां तु मेदिन्यां भवेद्भूपमनन्तरम् ।

सप्ताहाम्यन्तरे तत्र मेघः संछादयेन्नमः ॥ ३०३ ॥

M 120

ततोऽनुबद्धा जायन्ते अग्राः कौशेयसंनिभाः ।

अनुलोमं च संयान्ति चरन्तः पश्चिमा दिशम् ॥ ३०४ ॥

शिखुमार-उद्रकाणां मत्स्यमकरसन्निभाः ।

25

दृश्यन्तेऽग्राश्च संघ्यायां प्रस्त्वा चन्द्रदिवाकरौ ॥ ३०५ ॥

लक्षणं तादृशं दृष्ट्वा विद्यात्तान्मलकम्पितान् ।

स निर्देशो भवेत्तत्र महर्षेर्वचनं यथा ॥ ३०६ ॥

स्थलेषु गिरिकूटेषु क्षेत्रेषूपवनेषु च ।

स्थायन्ते तत्र बीजानि निजे नश्यन्ति वै तदा ॥ ३०७ ॥

30

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् नक्षत्रजन्मगुणं नामाभ्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् ।
कथयतु भवान् त्रिशङ्को-

कृत्तिकास्तु नरो जातस्तेजस्वी प्रियसाहसः ।
मवेच्छरस्तथा चण्डः प्रियवादी च मानवः ॥ ३८० ॥
रोहिण्यां पुरुषो जातो घनवान् धार्मिकस्तथा ।
व्यवसायी स्थिरः शूरो ध्रुवं चात्य सदा सुखम् ॥ ३८१ ॥

6

M 133

जातो मृगशिरे यस्तु मृदुः सौम्यस्तु मानवः ।
दर्शनीयो भवेच्चासौ बीकान्तस्तु विशेषतः ॥ ३८२ ॥

आर्द्राजातस्तु हिंसात्मा चण्डः परमजल्पकः ।
रौद्रकर्मा भवेच्चासावीचरश्च शर्तर्महान् ॥ ३८३ ॥

10

जातः पुनर्वसौ यस्तु ह्यलो लो बुद्धिमान्नरः ।
धर्मशीलो भवेच्चासौ जातश्रोत्रश्च मानवः ॥ ३८४ ॥

पुष्येण पुरुषो जातस्तेजस्वी ब्राह्मणो भवेत् ।
क्षत्रियश्च भवेद्वाजा वैश्यश्चरौ च पूजितौ ॥ ३८५ ॥

15

शसनः श्रोत्रनः क्रूरो ह्यालेषासंभवो नरः ।
दुर्मनुष्यश्च चण्डश्च इति सर्वमिहादिशेत् ॥ ३८६ ॥

बहुभ्रमः श्राद्धकरो बहुभाग्यस्तथैव च ।
घनवान् धान्यवान् भोगी मघास्तु पुरुषो भवेत् ॥ ३८७ ॥

पूर्वफाल्गुनीजातस्तु यः कश्चित्पुरुषो भवेत् ।
अधर्मस्तु द्विशीलश्च गुरुदाराभिर्मदकः ॥ ३८८ ॥

20

उत्तरार्था तु फाल्गुन्यां जातो भवति भोगवान् ।
दिव्यज्ञानश्च विद्वाने पुरुषः सुमगो भवेत् ॥ ३८९ ॥

हस्ते जातश्च शुद्धात्मा विक्रान्तो मृदुभोजनः ।
सेनापत्यं च कुरुतेऽस्तेयकर्मा भवेदसौ ॥ ३९० ॥

चित्रास्तु जातश्चित्राक्षस्तथा चित्रकथाकरः ।
दर्शनीयो बहुबीकश्चित्रशीलो भवेन्नरः ॥ ३९१ ॥

25

स्वासां च पुरुषो जातो वन्धुह्लापी विचक्षणः ।
मृदुकः पानशौण्डश्च मित्रकारी विचारवान् ॥ ३९२ ॥

M 134

विशाखास्तु नरो जातस्तेजस्वी द्रव्यवान् महान् ।
शूरो विक्रमवान् दक्षः सुमगश्च भवेदसौ ॥ ३९३ ॥

30

अनुराधोद्भवो मर्त्यो मित्रवान् संप्रह्नी नरः ।
शुचिश्चैव कृतज्ञश्च धर्मात्मा च भवेच्च सः ॥ ३९४ ॥

बृहस्पतेश्च चत्वारि समानि शुभकर्मणा ।
चत्वारि सूर्यकर्मणि तुल्यानि शुक्रकर्मणा ।
सोमकर्मणि चत्वारि ब्रह्मकर्म च तत्समम् ॥ ३२१ ॥

अयं भोः पुष्करसारिन् भूमिकम्पनिर्देशो नामाध्यायः ॥

६ अयं भोः पुष्करसारिन् अभीषामष्टाविंशतीनां नक्षत्राणां रोगोत्पत्तिं नामाध्यायं
व्याख्यामि । तच्छ्रूयताम् । कथयतु भगवान्—

कृत्तिकासंस्थितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
चक्षरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३२२ ॥

१० अग्निर्हि देवता तत्र दध्ना ह्यस्य बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३२३ ॥

रोहिण्यामुत्थितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
पञ्चरात्रं भवेद्व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३२४ ॥

देवः प्रजापतिस्तत्र शुद्धमाल्यैर्बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३२५ ॥

१६ व्याधिर्शुभशिरोभूतः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
अष्टरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३२६ ॥

सोमो हि देवता तत्र मण्डेन तु बलिं हरेत् ।
अनेन बलिदानेन तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३२७ ॥

२० आर्द्रायामुत्थितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
दशरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३२८ ॥

रुद्रो हि देवता तत्र पायसेन बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३२९ ॥

पुनर्वसौ भवेद् व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
अष्टरात्रं भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३३० ॥

२६ आदिषो देवता तत्र गन्धमाल्यैर्बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३३१ ॥

पुष्ये समुत्थितो व्याधिः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ।
स्तोककालं भवेत्तस्य पञ्चरात्राद्विमुच्यते ॥ ३३२ ॥

देवो बृहस्पतिस्तत्र गन्धमाल्यैर्बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्रोगाद्विमुच्यते ॥ ३३३ ॥

पठ मोक्षिशङ्को उत्पातचक्रं नामाध्यायम् । कथयति च—

M 126

उत्पातचक्रनिर्देशः ।

अष्टाविंशतिपर्यन्तकृत्स्ने नक्षत्रमण्डले ।

दिव्या विकारा दृश्यन्ते सूर्यचन्द्रग्रहादिषु ॥ ४०७ ॥

माघस्य प्रथमे पक्षे शैलो वा पार्थिवो यदि ।

धूमवृष्टिर्हि आदिजे उदयति प्रदृश्यते ।

5

विद्युतो वाय दृश्यन्ते तदा विद्याज्जनक्षयम् ॥ ४०८ ॥

अश्विन्यामर्कतो धूमो निर्गच्छन्नपि छादयेत् ।

अनाहुतिं तदा विद्यापूर्णवर्षाणि द्वादश ॥ ४०९ ॥

भरण्यां माघमासे तु पीतसूर्योऽथ दृश्यते ।

समन्ताद्दृष्यते राष्ट्रं मध्ये दुर्मिक्षमादिशेत् ॥ ४१० ॥

10

फाल्गुने कृत्तिकायां तु आदित्ये परिखो यदि ।

नश्यन्ति कर्षटास्तत्र यदि देवो न वर्षति ॥ ४११ ॥

चैत्रमासे यदा पुष्ये सूर्ये कृष्णं प्रदृश्यते ।

अचिरोदयकाले तु क्षितिपालोऽनंरुध्यते ॥ ४१२ ॥

वैशाखमासे चार्द्रायामादित्यः प्रतिसूर्यकः ।

15

संभ्रामं तत्र जानीयाद्भूमौ घास्ते पार्थिवौ ॥ ४१३ ॥

गृह्येतां चन्द्रसूर्यौ वा ज्यैष्ठे भरिण्येष्ठयोः ।

सामालो वध्यते राजा राष्ट्रं दुर्मिक्षमादिशेत् ॥ ४१४ ॥

आषाढे च यदादित्ये पूर्वमाद्रपदे स्थिते ।

सायाहे दृश्यतेऽस्यर्ष लोहितो मण्डले व्रणः ॥ ४१५ ॥

20

परचक्रेण तद्वाङ्मं षण्मासान् पीळ्यते तदा ।

क्षितिपालश्च सामास्यः पुत्रदारेण वध्यते ॥ ४१६ ॥

पूर्वायां चोत्तरापाढाभ्यामाषाढे गृह्यते शशी ।

विबाद् दुर्मिक्षकल्हरोगाश्वात्र विनिर्दिशेत् ॥ ४१७ ॥

मासेऽथ श्रावणे मूले चन्द्रसूर्यौ न मासतः ।

25

स्फुलिङ्गाश्वात्र दृश्यन्ते विबाद्भोगमयं महत् ॥ ४१८ ॥

मासेऽथयुजि गृह्येतामेकपक्षेन्दुमास्करो ।

M 127

राजपुत्रसहस्राणां तदा जायेत संक्षयः ॥ ४१९ ॥

अलक्ष्णो निग्रकाशः पूर्णमास्यां तु कार्तिके ।

चन्द्रसूर्यावभिवर्णौ रक्तवर्णे नभस्तले ॥ ४२० ॥

30

1 Both Chinese and Tibetan translations omit chapters from
उत्पातचक्रनिर्देश up to the end of तिथिकर्मेनिर्देश.

- मित्रो हि देवता तत्र धृतपात्रं बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३४९ ॥
ज्येष्ठायामुत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
क्लेशिको हि भवेद् व्याधिरहोरात्रत्रयोदश ॥ ३५० ॥
- 5 इन्द्रो हि देवता तत्र गन्धमास्त्यैर्बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३५१ ॥
मूले समुत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
मासिको हि भवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३५२ ॥
- 10 नैऋतिर्देवता तत्र मघमांसैर्बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३५३ ॥
पूर्वाषाढे भवेद् व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
सांक्षेधिको भवेद् व्याधिरष्टौ मासान्न संशयः ॥ ३५४ ॥
आपो हि देवतास्तत्र कसरेण बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३५५ ॥
- 15 उत्तरायां भवेद् व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
सप्तरात्रं भवेत् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३५६ ॥
विश्वो हि देवता तत्र पायसेन बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३५७ ॥
- 127 20 अभिजिह्वुत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
षण्मासान् संभवेद् व्याधिस्ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३५८ ॥
विष्णुश्च देवता तत्र दधिमण्डं बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३५९ ॥
श्रवणेनोत्थितो व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
गुरुको हि भवेद् व्याधिः पूर्णं द्वादशमासिकम् ॥ ३६० ॥
- 25 विष्णुर्हि देवता तत्र गन्धमास्त्यैर्बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३६१ ॥
घनिष्ठयां भवेद् व्याधिः क्षिया वा पुरुषस्य वा ।
त्रयोदशदिवस्तात्र ततश्चोर्ध्वं विमुच्यते ॥ ३६२ ॥
वरुणो देवता तत्र पायसेन बलिं हरेत् ।
अनेन बलिकर्मण तस्माद्भोगाद्विमुच्यते ॥ ३६३ ॥
- 30

भरण्या ज्येष्ठमासे तु शब्द उत्तरतो भवेत् ।
 पीतवर्णं तदाकाशं परचक्रमयं भवेत् ॥ ४३७ ॥
 आषाढे मासि पुण्येऽथ दृश्यन्ते व्योम्नि विद्युतः ।
 सतृणोदकवृष्टिमिषिभागं मुच्यते प्रजा ॥ ४३८ ॥
 श्रावणे तु यदा मूले बह्व देवः प्रवर्षति ।
 दृश्यतेन्द्रघटुस्तत्र क्षत्रियाणां महद्भयम् ॥ ४३९ ॥
 मासे भाद्रपदे यत्र निर्घातः पतति क्षितौ ।
 झुकन्मूला वायवो वान्ति महद्रोगमयं तदा ॥ ४४० ॥
 मासे भाद्रपदे पुण्ये विदिग्न्यो निश्चरेद् ध्वनिः ।
 क्षत्रियः कुप्यते क्षिप्रं विपक्षा तु तदा प्रजा ॥ ४४१ ॥
 भरण्यामश्वयुजे शब्द उपरिष्टाद्भवति ।
 सतृणं चोत्सृजेत्याहु तापसानां महद्भयम् ॥ ४४२ ॥
 कार्तिके तु यदार्द्रायां शब्दः श्रूयत भैरवः ।
 चतुष्पदः कार्षकाणां मृत्युं तत्र विनिर्दिशेत् ॥ ४४३ ॥
 मार्गशीर्षे धनिष्ठायां त्र्यशब्दोऽन्वरे भवेत् ।
 वातातुरस्तादा राष्ट्रे व्याधिर्मवति दारुणः ॥ ४४४ ॥
 पौषमासे यदा स्वासां शब्दो भवति भैरवः ।
 अमीक्ष्णं विद्युदाकाशे पण्डितानां महद्भयम् ॥ ४४५ ॥
 माघे शुक्ले तु निर्घातो निलं शाम्येद्वसुंधराम् ।
 जानीयात्तृतीये वर्षे सकलं राष्ट्रविभ्रमम् ॥ ४४६ ॥
 ज्येष्ठायां फाल्गुने मासे कृष्णवायुः समाकुलः ।
 अमीक्ष्णं कम्पते भूमिर्ब्रह्मचारिभयं तदा ॥ ४४७ ॥
 पूर्वमाद्रपदायां तु चैत्रे कम्पेत्क्षितिर्दिवा ।
 तस्मिन् वर्षे च तद्राष्ट्रे परसैन्यान्महद्भयम् ॥ ४४८ ॥
 पूर्वायां चेदाषाढायां रात्रौ चैत्रे च निश्चलेत् ।
 असिगिह्न्यते राजा हन्यते च महाजनः ॥ ४४९ ॥
 वैशाखे कम्पिता भूमिः कृष्णपक्षे ह्यमीक्ष्णशः ।
 अनावृष्ट्या तु दुर्मिथं मासान् पदं तत्र निर्दिशेत् ॥ ४५० ॥
 ज्येष्ठे मासे भरण्यां तु दिवा कम्पेद्वसुंधरा ।
 विषाणोषसहस्राणां मही पात्यति शोणितम् ॥ ४५१ ॥
 ज्येष्ठे मासे यदा मूले रात्रौ भूमिः प्रकम्पते ।
 प्रसन्तो वष्यते राजा राष्ट्रे बलिं समादिशेत् ॥ ४५२ ॥

5

10

15 M 139

20

25

30

- मूर्ध्नि तु यस्यास्तिलकोऽस्ति सूक्ष्मः
 क्षिग्धो भवेत् पद्मसमानवर्णः ।
 राजा तु तस्या भवतीह मर्ता
 खनोपरिष्ठाप्रतिबिम्बमाहुः ॥ ३७२ ॥
- ५ शीर्षे तु यस्यास्तिलकालकः स्यात्
 सूक्ष्मो भवेदङ्गनचूर्णवर्णः ।
 सेनापतिस्तस्या भवेद्दि मर्ता
 खनान्तरेऽस्याः प्रतिबिम्बकं स्यात् ॥ ३७३ ॥
- १० भ्रुवोन्तरेऽस्यास्तिलकालकः स्याद्
 दुश्चारिणीं तां प्रमदां वदन्ति ।
 पञ्चैव तस्याः पतयो भवन्ति
 बह्वक्षपान लभते च नारी ॥ ३७४ ॥
- १५ गण्डस्य नासादिकमव्यदेशे
 भवेच्च बिम्बं तिलकस्य यस्याः ।
 तां शोकमात्रं प्रमदां वदन्ति
 रोमप्रदेशे प्रतिबिम्बमाहुः ॥ ३७५ ॥
- २० कर्णे तु यस्यास्तिलकालकः स्याद्
 बहुश्रुतां तां प्रमदां वदन्ति ।
 बहुश्रुतां तां श्रुतिधारिणीं च
 त्रिके तु यस्याः प्रतिबिम्बकं स्यात् ॥ ३७६ ॥
- २५ यस्योत्तरोष्ठे तिलकालकः स्या-
 तां मित्रसत्यां प्रमदा वदन्ति ।
 कृच्छ्रेण सा वै लभते हि वृत्ति-
 म्मरौ तु तस्यास्तिलबिम्बमाहुः ॥ ३७७ ॥
- ३० यस्याधरोष्ठे तिलकालकः स्याद्
 दुश्चारिणीं तां प्रमदां वदन्ति ।
 मिष्टान्नपानं बहु ऋच्छते सा
 तथा हि गुह्ये प्रतिबिम्बकं स्यात् ॥ ३७८ ॥
- ३५ चिबुके तु यस्यास्तिलकालकः स्याद्
 दुश्चारिणीं तां प्रमदां वदन्ति ।
 मिष्टान्नपानं बहु सा लभेत
 गुह्ये द्वितीयं प्रतिबिम्बकं स्यात् ॥ ३७९ ॥
- अथं मो पुष्करसारिस्तिलकाध्यायो नामाध्यायः ॥

विशाखायां समीपस्थौ बृहस्पतिश्चैश्वरौ ।
 सोमो वा रविणा सार्वं परचक्रमयं तदा ॥ ४६९ ॥
 काकाः श्येनाश्च गृध्राश्च वसेयुः सहिता मुदा ।
 भैथुनं वारितं वेयुः परैः सह रणस्तदा ॥ ४७० ॥
 श्येनो हस्तिनिवासे वा अभिरोहेऽपुनः पुनः ।
 परचक्रेण युद्धं तु भवेच्चापि पुनः पुनः ॥ ४७१ ॥
 कन्या प्रसूयते यत्र चतुर्हस्ता चतुःस्तनी ।
 क्षीणामेव भवेत्तत्र मरणं ह्यतिदारुणम् ॥ ४७२ ॥
 गर्भस्था दारका यत्र हसन्ति च वदन्ति च ।
 तस्य देशस्य जालीयाद्विनाशं समुपस्थितम् ॥ ४७३ ॥
 एकपादाङ्घ्रिपादांश्च चतुरङ्गास्तथैव च ।
 नार्यो यत्र प्रसूयन्ते राष्ट्रो व्यसनमादिशेत् ॥ ४७४ ॥
 स्यन्ते विष्णुतान् गर्मान् संतानान् मयव्यञ्जनान् ।
 प्रमदा यत्र देशे तु राजा तत्र विनश्यति ॥ ४७५ ॥
 लघुहस्तशीर्षमुखान् मानुषं कायमाश्रितान् ।
 प्रमदा यत्र स्यन्ते राष्ट्रं तत्र विनश्यति ॥ ४७६ ॥
 खराश्च महिषाश्चापि पशवोऽप्य तथाविधाः ।
 द्वित्रिशीर्षाः प्रसूयन्ते देशे यत्र स नश्यति ॥ ४७७ ॥
 शृगालश्चानभकरहयरूपाश्च मानवाः ।
 जायन्ते यत्र देशे तु स देशो लघु नश्यति ॥ ४७८ ॥
 पादाबुमौ यदा वैश्या गुर्विणी संप्रसूयते ।
 देशस्य विलयं ब्रूयात्परचक्रेण दारुणम् ॥ ४७९ ॥
 पूर्वार्धः पश्चिनरयोर्गर्भौ यत्र प्रसूयते ।
 राजा वा राजामासो वा सह देशेन नश्यति ॥ ४८० ॥
 कुम्भाण्डो जायते यत्र हिमखोऽप्य चतुर्मुखः ।
 त्रिनेत्रश्चिमुखो वापि विवात्तत्र महद्भयम् ॥ ४८१ ॥
 सौकरेण तु वक्त्रेण शरीरं मानुषं यदि ।
 स्रुतं चतुर्दिशं राष्ट्रं हन्यात्तत्र न संशयः ॥ ४८२ ॥
 आदिसस्य तु रूपेण मानुषो यत्र जायते ।
 विभ्रमात्सकळं राष्ट्रं विनाशमुपगच्छति ॥ ४८३ ॥

5

10

15

20

25 M 142

30

- ज्येष्ठसु पुरुषो जातो मित्रवानमिजायते ।
घनुर्वेदाभिरामश्च नारीषु कुरुते मनः ॥ ३९५ ॥
मूलेषु पुरुषो जातोऽकृतज्ञः स्यादधार्मिकः ।
५ दृढो वीरो भवेचासौ किल्बिषी च स मानवः ॥ ३९६ ॥
आषाढासु च पूर्वासु मत्सरी चलितेन्द्रियः ।
मत्स्यमांसप्रियश्चापि घातकः स्यात्स मानवः ॥ ३९७ ॥
सानुक्रोशश्च दाता च विद्यानिष्ठः सुहृज्जनः ।
विश्वदैवे नरो जातो भवेदपि च निश्चितः ॥ ३९८ ॥
आचार्यः शास्त्रकर्ता च विद्यासी च क्रियापरः ।
१० श्रवणे जात आयुष्मान् श्रीर्मांश्च पुरुषो भवेत् ॥ ३९९ ॥
अनवसितचित्तश्च चित्रद्रव्यश्च मानवः ।
घनिष्ठसु भवेज्जातः पुरुषः सर्वशङ्कितः ॥ ४०० ॥
५४१५ बार्हणे यदि नक्षत्रे जातो म्रियति मानवः ।
पुरुषो द्वेषशीलश्च परिवादी च सर्वशः ॥ ४०१ ॥
१५ जातो भाद्रपदायां तु पूर्वस्यामिह मानवः ।
चारित्र्यगुणयुक्तश्च कृतज्ञो सुखरस्तथा ॥ ४०२ ॥
उत्तरस्यां नरो जातो मविष्यति विचक्षणः ।
मेघावी बह्वपलश्च धर्मशीलो महाजनः ॥ ४०३ ॥
२० रेवत्यां पुरुषो जातो धर्मात्मा ज्ञातिसेवकः ।
दरिद्रोऽल्पधनो नित्यं दायको नानसूयकः ॥ ४०४ ॥
अश्विन्यां पुरुषो जातो भवत्यतिविचक्षणः ।
महाजनप्रियश्चापि शूरश्च सुमगश्च सः ॥ ४०५ ॥
भरण्यां पुरुषो जातः पापान्वारोऽविचक्षणः ।
कन्दर्पे दातुकामश्च परतश्चोपजीवकः ॥ ४०६ ॥
२५ अथ भोः पुष्करसारिन् नक्षत्रजन्मगुणो नामाध्यायः ॥

दैवासुरं च संग्रामं पश्येदद्भुतदर्शनम् ।
 शस्त्रं मूर्च्छयते तत्र तत्कारैश्चापि पूर्ववत् ॥ ४९९ ॥
 कम्पते रुदते शास्त्रा गच्छन् वा यत्र दृश्यते ।
 परचक्रात्तदा विबादस्यै तत्पराजयम् ॥ ५०० ॥
 देवता यत्र देशे तु नृत्सन्ति च हसन्ति च ।
 अश्रूणि पातयेयुर्वा तदा विबान्महद्भयम् ॥ ५०१ ॥
 देवता यत्र क्रीडन्ति ज्वलन्ति निमिषन्ति वा ।
 चलेयुरथवा यत्र क्षितिपोऽन्यो भवेत्तदा ॥ ५०२ ॥
 शिवलिङ्गं यदा कम्पेद्भगने वाथ दृश्यते ।
 निमज्जते धरण्या वा ध्रुवं राजवधो भवेत् ॥ ५०३ ॥
 प्रतिमाः परिवर्तन्ते धूमायन्ते रुदन्ति च ।
 प्रस्त्रिबेद्युः प्रधावेयुरन्यो राजा भविष्यति ॥ ५०४ ॥
 अचलो वा चलेत्स्थानाच्चलं वाप्यचलं भवेत् ।
 अमासो हन्ति राजानं कलहं चात्र निर्दिशेत् ॥ ५०५ ॥
 वमन्ति रुचिरं कन्या नमन्ते वा दिशो दश ।
 अयुक्ता वा प्रवर्तन्ते क्षत्रियाणां महद्भयम् ॥ ५०६ ॥
 वर्षते कुसुमं यत्र रक्तबिन्दुमथापि वा ।
 प्राणिनो विविधान् वापि विद्याच्चौरमयं तदा ॥ ५०७ ॥
 शूपाः पुराणा निगमा देवागाराणि चेतियाः ।
 नगराण्यथ धूम्यन्ते क्षिप्रं राजा विनश्यति ॥ ५०८ ॥
 इन्दुर्वा दीपदृक्षो वा दीपो यत्र न दीप्यते ।
 राज्यकामः कुमारो वा क्षुम्येद्विदपकोऽपि वा ॥ ५०९ ॥
 अन्तःपुरे यदा नीढं कुर्वते मधुमक्षिकाः ।
 अक्षं वापि गृहं दद्याद् राज्ञो व्यसनमादिशेत् ॥ ५१० ॥
 पतेदन्तःपुरे विबुद्धं दृक्षो वाप्याश्रमे तथा ।
 पुरि चैलच्छायायां वा राजार्थे पतिता हि सा ॥ ५११ ॥
 प्राकारे वायुवागारे गोपुरास्नानकेषु वा ।
 वायसः कुरुते नीढं सामासो ध्वंसते नृपः ॥ ५१२ ॥
 अनाहतेभ्यस्त्वर्येभ्यः स्वयं शब्दो विनिश्चरेत् ।
 खचक्रक्षोभदोषेण सर्वं राष्ट्रं विलुप्यते ॥ ५१३ ॥

: .

रविबद्धाति तद्राष्ट्रं विनश्येत् पुनः पुनः ।
 राज्ञां विषादतानां वै भूमिः पात्यति क्षोणितम् ॥ ४२१ ॥
 भरण्यां माघमासे तु कृष्णो वायुः स्सुस्थितः ।
 छादयेच्चन्द्रसूर्यौ तु शीघ्रं राष्ट्रं विनश्यति ॥ ४२२ ॥
 ४ मासे तु फाल्गुने वायुः पांशुवर्षं सविधुतम् ।
 वष्यन्ते पूर्वराजानः प्रतिष्ठन्ते तथापरे ॥ ४२३ ॥
 सहादित्येन चन्द्रेऽथ यदा कश्चिद् ग्रहश्चरेत् ।
 वायुर्वा विपमो वाति विषादाजबधं तदा ॥ ४२४ ॥
 अशान्युल्के तु वैशाखे आदित्येन सहोत्थिते ।
 १० पण्मासाभ्यन्तरेणाय राष्ट्रे व्यसनमादिशेत् ॥ ४२५ ॥
 ज्येष्ठमासे यदादित्यो ग्रहतो निर्गतो भवेत् ।
 आदित्यलोपघातेन ग्रहाः सर्वेऽथ पीडिताः ॥ ४२६ ॥
 ज्येष्ठे च पांशुर्वर्षेत् आदित्यः परिविष्यते ।
 क्षितिपालसहस्राणामेक एकस्तु वष्यते ॥ ४२७ ॥
 १५ आषाढे वायवो वान्ति गच्छन्तो मरणीक्षिताः ।
 उदपानानि शुष्यन्ते सर्वशस्यं च पुष्यति ॥ ४२८ ॥
 श्रावणे वायवः पीताः सदा कृष्णं नमस्तलम् ।
 मयं तत्र विजानीयात्समन्तात् स्सुपस्थितम् ॥ ४२९ ॥
 श्रावणे वर्षते ह्यग्निः पूर्वमाद्रपदे दिवा ।
 २० मेघाः शब्दमुत्सृजन्ति रोगदुर्मिषमादिशेत् ॥ ४३० ॥
 यदा माद्रपदे मासे नमः स्याच्छलगर्जितम् ।
 परचक्रं तदा राष्ट्रे हरते धनसंचयम् ॥ ४३१ ॥
 अश्वयुजि वातदृष्टिः स्यादाग्लोत्तरां दिशम् ।
 पातयेच्चैवमाघातं कृत्वां राष्ट्रं विनश्यति ॥ ४३२ ॥
 कार्तिके शुक्लत्रयोदश्यां यदा चन्द्रे घनुर्भवेत् ।
 २५ समन्ताकश्यते राष्ट्रं मध्ये दुर्मिषमादिशेत् ॥ ४३३ ॥
 उल्कापाता ह्यशनयो माघमासे भवन्ति वा ।
 अश्विन्यां विषये तत्र प्रजा भ्रसेन वष्यते ॥ ४३४ ॥
 मासे तु फाल्गुने यत्र अग्निवर्षं नमस्तलात् ।
 भवेच्छब्दस्त्रादाकाशे तद्राष्ट्रं नश्यते लघु ॥ ४३५ ॥
 ३० स्वास्यां चैत्रे यदा वर्षं निरुद्धं वातवर्षितम् ।
 दृश्यतेन्मधुः क्षिप्रं नगरं तद्विनश्यति ॥ ४३६ ॥

बिल एकत्र बहवः सर्पाः सुपरिवेष्टिताः ।
 शङ्खमृत्युं तदा विधात् क्षत्रियाणां महद्भयम् ॥ ५२९ ॥
 निश्चरन्त्यवधानेन खड्गाः प्रज्वलिता यदा ।
 ततस्तं नचिरात्पश्येत्संप्रभं प्रत्युपस्थितम् ॥ ५३० ॥
 काकः श्येनश्च गृध्रो वा यस्य नीयेत मूर्धनि ।
 घण्टासाम्यन्तरे राजा म्रियते सपुरोहितः ॥ ५३१ ॥
 प्रासादाश्च प्रक्रम्यन्ते शरणानि गृहाणि च ।
 महाबलं च वच्येत राष्ट्रस्य राजपालकः ॥ ५३२ ॥
 वज्रोद्धृता दिशः सर्वाः कृष्णपक्षे चतुर्दिशम् ।
 वर्षेयुः शोणितं यत्र क्षितिपालोऽत्र वष्यते ॥ ५३३ ॥
 सूर्यस्योदयकाले तु महोत्सा निपतेषदा ।
 राजपुत्रसहस्राणां मूमिः पात्यति शोणितम् ॥ ५३४ ॥
 वृक्षाः सर्पाः प्रकम्पेयुर्मुच्येयुस्त्वचो वा तथा ।
 सर्वस्मिन्नेव राष्ट्रे तु विधाच्छत्रुमयं महत् ॥ ५३५ ॥
 दिने क्षुत्काग्रशुक्तिर्वा ज्वलन्ती यदि दृश्यते ।
 रक्तोत्पादं तदा विधात्संप्रभं भीमदर्शनम् ॥ ५३६ ॥
 असिं प्रज्वलितं पश्येत्तोमरं चक्रमेव च ।
 विधात्पश्यन्ति शस्त्राणि संप्रभं भीमदर्शनम् ॥ ५३७ ॥
 दीर्घमुच्छ्वसते वायुः अश्रूणि च निपातयेत् ।
 पादेन कर्षते शीघ्रं युद्धे राजवधो क्षुब्धम् ॥ ५३८ ॥
 काकश्चेद् गृहमारुह्य हा पुत्र इति वाशति ।
 सर्वः प्रणश्यते देशो नगरग्रामकर्णटः ॥ ५३९ ॥
 अनग्नौ जायते धूमः स्थले पश्यानि वा यदा ।
 विनाशं तस्य देशस्य नियमाच्छीघ्रमादिशेत् ॥ ५४० ॥
 आरवन्ति यदा घोरं मेघा वृक्षशृगास्तथा ।
 विनाशं तस्य देशस्य विधाच्छीघ्रमुपस्थितम् ॥ ५४१ ॥
 छिन्नक्षोता भवेन्नबाक्षिरकालवहा अपि ।
 गृहाः शून्योदकेनापि क्षुत्कास्तत्र भयं भवेत् ॥ ५४२ ॥
 प्रतिक्षोता यदा नभो बहन्त्यप्रतिवारिताः ।
 निलोद्विग्ना जनपदा निर्दिशेच्च जनक्षयम् ॥ ५४३ ॥

5 M 146

10

15

20

25

30

M 140

5

10

15

20

25

30

आषाढे कम्पते भूमिः पुष्पनक्षत्रसंस्थिते ।
 शस्यं विनश्यते तत्र कलिकर्म च जायते ॥ ४५३ ॥
 प्रकम्पन्ते यदा चैला आर्द्रायां वा मघासु वा ।
 ज्वलेयुः प्रपतेयुर्वा नश्येद्वाष्ट्रं तदा लघु ॥ ४५४ ॥
 चैला यत्र प्रकम्पन्ते हसन्ति च नमन्ति च ।
 सराष्ट्रः क्षितिपस्तत्र नचिरात्राशमञ्छति ॥ ४५५ ॥
 श्रावणे कम्पते भूमिः पूर्वमाद्रपदास्थिते ।
 सदा पराजितो राजा चैरै राष्ट्रे च वध्यते ॥ ४५६ ॥
 कार्तिके क्षितिकम्पेन यदा चैलं विशीर्यते ।
 द्वारं वा नगरस्याथ सूर्यिष्ठं नश्यते प्रजा ॥ ४५७ ॥
 वामे वा दक्षिणे चेन्दोः शङ्गे तिष्ठेद् बृहस्पतिः ।
 महामोगा विनश्येयुः प्रकाशाः पृथिवीश्वराः ॥ ४५८ ॥
 सूर्याचन्द्रमसोः शङ्गे लोहिताङ्गो यदारुहेत् ।
 क्रूराक्षमन्त्रिकात्पीडां प्रत्यन्तानां विनिर्दिशेत् ॥ ४५९ ॥
 शनैश्चरो यदा शङ्गे सोमस्याभिरुहेत्तदा ।
 ज्ञेयं रोगमयं घोरं दुर्मिच्छं चात्र निर्दिशेत् ॥ ४६० ॥
 राहुणा निगृहीतस्तु चोत्कया हन्यते शशी ।
 पण्मासाम्यन्तरात्तत्र राज्ञो व्यसनमादिशेत् ॥ ४६१ ॥
 यस्य चैवाथ नक्षत्रे शशी सूर्यो विगृह्यते ।
 राहुणा क्षितिपो राज्यैः सह पीढामवाप्नुयात् ॥ ४६२ ॥
 राज्ञो वै चाथ नक्षत्रे चन्द्रं केतुर्यदा विधेत् ।
 प्रत्यन्तराजमिः सार्वं शङ्कमञ्छं विनिर्दिशेत् ॥ ४६३ ॥
 चन्द्रमध्यगतः शुक्रः फाल्गुन्याथ मघा यदा ।
 सर्वधान्यानि शुष्येयुस्तदा रोगं विनिर्दिशेत् ॥ ४६४ ॥
 बृहस्पतिश्च शुक्रश्च लोहिताङ्गः शनैश्चरः ।
 लिङ्गयन्ति सोमशङ्कस्य तदा विधान्महद्भयम् ॥ ४६५ ॥
 धूमकेतुर्महामागः पुष्यमारुह्य तिष्ठति ।
 चतुर्दिशं तदा विधात्परचक्रैः परामवम् ॥ ४६६ ॥
 मघायां लोहिताङ्गो वा श्रवणे वा बृहस्पतिः ।
 तिष्ठेत्संवत्सरस्त्रीणि मयं विधात्समागतम् ॥ ४६७ ॥
 तिष्ठेच्छुक्रोऽथ रोहिण्यां ज्येष्ठे मासे कर्पचन ।
 व्याकुर्वन्म्रियतमत्र क्षत्रियाणां महद्भयम् ॥ ४६८ ॥

ग्रीवायामर्षगृह्णा तु दाहो यस्य प्रदृश्यते ।	
मृगशीर्षं ह्यसौ जातः शूरो मोगसमर्पितः ॥ ५५६ ॥	
अर्षद्वितीयगृह्णा तु पिन्यो वामे हि यस्य तु ।	
आर्द्रायां श्रोत्रनो जातो मूर्खो गोपतिकश्च सः ॥ ५५७ ॥	
वामे कक्षे व्रणो यस्य कृष्णश्चैव पुनर्वसौ ।	5
धनधान्यसमृद्धो हि जायते स्वल्पमेवसः ॥ ५५८ ॥	
तथैव पुण्ये जातोऽसौ दृश्यते वरलक्षणः ।	
चक्रमध्ये च हस्ते च सूर्यश्चन्द्रो विराजते ॥ ५५९ ॥	
अर्षप्रदक्षिणावर्तोः केत्याः सर्वे हि संस्थिताः ।	M 149
परिमण्डलश्च कायेन जितक्लेशोऽपि नायकः ॥ ५६० ॥	10
हृदये यस्य दाहः स्यादास्त्रेयायां कलिप्रियः ।	
दुःखीलो दुःखसंवासो मैथुनाभिरतश्च सः ॥ ५६१ ॥	
अथ उरसि पृष्ठे वा यस्य व्रणः प्रदृश्यते ।	
मघायां धनवान् जातो महात्मा धार्मिको नरः ॥ ५६२ ॥	
नाम्यां दक्षिणवामान्या व्रणो यस्य प्रदृश्यते ।	15
पूर्वफाल्गुनीजातोऽसौ मत्सरी चाल्पजीवितः ॥ ५६३ ॥	
चतुरङ्गुलो नाम्ना यस्य पिन्यः प्रदृश्यते ।	
उत्तरफाल्गुनीजातो मोगशीलः श्रुतोवतः ॥ ५६४ ॥	
श्रोण्यामलोहितः पिन्यो हस्ते जातस्य दृश्यते ।	
चौरः शठश्च मायावी मन्दपुण्योऽल्पमेवसः ॥ ५६५ ॥	20
व्यङ्गने यस्य पिन्यस्तु दृश्यते नियमेन हि ।	
चित्राजातः स चेद्रेणी दुःखगीतरतस्तथा ॥ ५६६ ॥	
व्यङ्गनेऽपि च ऊर्ध्वे वा पीतः पिन्यः प्रदृश्यते ।	
जातः स्यात्सामसौ लुब्धो गुणद्विष्टो ह्यपण्डितः ॥ ५६७ ॥	
कुगृह्णा यस्य ऊरुभ्यां पिन्यो लोहित एव हि ।	25
आकीर्णो नरनारीभिर्विशाखायां मटोऽग्रणीः ॥ ५६८ ॥	
विद्वान् शूरो जिताभिरो निर्लभं सौख्यपरायणः ।	
श्रिया वृद्धा च संपन्नोऽभ्युतः स्वरूपपथते ॥ ५६९ ॥	
द्वितीयगृह्णामृग्यामङ्गे यस्य प्रदृश्यते ।	
शीलवाननुराधायां धर्ममोगसमन्वितः ॥ ५७० ॥	30

. . .

उत्तानशायी बालस्तु देशे यत्र द्विजोत्तमः ।
 दृष्टः प्रव्याहरन् वेदान् क्षिप्रं देशो विनश्यति ॥ ४८४ ॥
 कुक्षिं भित्त्वा यदा बालो गर्भाभिष्कमते स्वयम् ।
 अत्राणां मातरं कृत्वा स देशो नश्यते लघु ॥ ४८५ ॥
 ६ गर्भस्थाः सूकरा उष्ट्राः सर्पाश्च शकुनिस्तथा ।
 स्त्रीणां गर्भाऽसूयन्ते देशे तु भयमादिशेत् ॥ ४८६ ॥
 पौरुषं गार्दमं चाथ सौकरं चार्थविग्रहम् ।
 गावो यत्र प्रसूयन्ते निर्दिशेद्भयमागतम् ॥ ४८७ ॥
 नारी गृह्णाति गर्भं वा अष्टप्रस्तनरूपिणी ।
 १० विनाशः तस्य देशस्य सत्पुत्रस्य विनिर्दिशेत् ॥ ४८८ ॥
 जटी दीर्घनखो यत्र सुकृष्णः परुषश्च विः ।
 स जनो जायते यत्र राष्ट्रं साधिपतिं दहेत् ॥ ४८९ ॥
 अप्रीवा दन्तसहिता जायन्ते यत्र बालकाः ।
 शुष्येत सकलं शस्यं जनश्च विलयं व्रजेत् ॥ ४९० ॥
 १६ एकत्रादुरशीर्षोऽथ गर्भो यत्र प्रसूयते ।
 स्वयं क्षुभ्येत तद्राष्ट्रं विनश्येत न संशयः ॥ ४९१ ॥
 फले फलं यदा पश्येत्पुण्ये वा पुष्पमाश्रितम् ।
 गर्भाः स्रवेयुर्नारीणां युवराजश्च बध्यते ॥ ४९२ ॥
 अकाले पादपा यत्र पुण्यन्ति च फलन्ति च ।
 २० लता गुल्मोऽथ वल्ली वा देशो तत्र मयं भवेत् ॥ ४९३ ॥
 बृक्षोपरिष्ठात्पश्येद्वा स्रवन्तमात्मशोणितम् ।
 कूजमानं पतङ्गं वा तदा विषान्महद्भयम् ॥ ४९४ ॥
 बृक्षाणां मण्डपानां वा छाया न परिवर्तते ।
 चतुर्वर्णभयं तत्र कलिकर्म च जायते ॥ ४९५ ॥
 पुण्येयुः पादपा यत्र विविधाः पुष्पजातयः ।
 २५ कल्पबृक्षप्रकृतयस्ततो विषान्महद्भयम् ॥ ४९६ ॥
 अनावर्तं यदा पुष्पं फलं चापि प्रदृश्यते ।
 विनाशं तस्य देशस्य दुर्मिष्टं कलहं वदेत् ॥ ४९७ ॥
 स्थानास्थानं गता बृक्षा द्रव्येयुर्यत्र कुत्रचिद् ।
 ३० पूर्वप्रतिष्ठितो राजा नचिरेण विचास्यते ॥ ४९८ ॥

M 142

20

. . . २५

लामालामं सुखं दुःखं जीवितं मरणं तथा ।
 प्राप्ता येनाभिजानन्ति तं च सर्वं निबोधताम् ॥ ५८५ ॥
 तत्राभिधातदग्धा वा तिलास्त्रापका अपि ।
 विस्फोटवर्णमैदाश्च पिटकाभिहिताः स्मृताः ॥ ५८६ ॥
 श्वेतवर्णेन पिटको विप्राणां पूजितो भवेत् ।
 क्षतोपमः क्षत्रियाणां वैश्यानां पीतकः स्मृतः ॥ ५८७ ॥
 शूद्राणामसितः श्रेष्ठो विवर्णो म्लेच्छजातिषु ।
 यदा सर्ववर्णपिटको मूर्ध्नि राजा महान् स्मृतः ॥ ५८८ ॥
 शीर्षे तु घनघान्याम्यां कान्तये सुमगाय च ।
 उपधातं भ्रुवोर्विधात्स्त्रीलामो भ्रुवसंगमे ॥ ५८९ ॥
 अक्षिस्थाने तु पिटकः करोति प्रियदर्शनम् ।
 अक्षिभ्रूमगे शोकाय गण्डे पुत्रवधो ह्रुवम् ॥ ५९० ॥
 अश्रुपातो ह्रुवं शोकः श्रवणे गोष्ठे नाशकः ।
 कर्णपीठे विमूषाय नासावधे तु जातये ॥ ५९१ ॥
 नासागण्डे पुत्रलामं वल्ललामं ह्रुवं वदेत् ।
 नासाध्रे जाते नामोति गन्धमोगानमीप्सितान् ॥ ५९२ ॥
 उत्तरोष्ठे तथाधरे चाल्मपानं शुभाश्रुभम् ।
 चिबुकं हस्तदेशे च धनं गावः सर्ता श्रियः ॥ ५९३ ॥
 गले तु दानमामोति पानमाभरणानि च ।
 शिरःसंधौ च ग्रीवायां शिरःछेदनमादिशेत् ॥ ५९४ ॥
 जातोऽयं शिरसो मूले हस्तनि च घनक्षयः ।
 मैक्ष्मचर्या भवेत्संधौ हृदये प्रियसंगमः ॥ ५९५ ॥
 पृष्ठे तु दुःखशय्यायै अन्नपानक्षयाय च ।
 पार्श्वे तु सुखशय्यायै स्तने तु सुतज्जन्मता ॥ ५९६ ॥
 जातेन शिवमामोति न चाप्रियसमागमः ।
 बाह्वोः शत्रुविनाशाय युक्तं स्त्रीलाम एव च ॥ ५९७ ॥
 ददात्पामरणं जातः प्रबाह्वोः कूर्परे क्षुधा ।
 मणिबन्धे नियमनमैसान्यां हर्ष एव च ॥ ५९८ ॥
 सौमर्गं घनलामं च जातः पाणौ ददाति च ।
 पुष्पितो ह्येकदेशे तु दशनेषु नखेषु च ॥ ५९९ ॥

5

10

15

M 152

20

25

30

- मांसशोणितवर्षं वा पत्रपुष्पफलानि वा ।
यदामिवर्षेत्तद्वर्षं चक्रे राष्ट्रं विद्युप्यते ॥ ५१४ ॥
- मधुफाणितपुष्पाणि गन्धवर्षाण्यथापि वा ।
दिशो दाहाश्च दृश्येयुर्मार्दुर्मिक्षलक्षणम् ॥ ५१५ ॥
- मेघः समन्ततो गजद्वपवर्षेत्सचातकम् ।
शोणितं सकरकं स्यात्तदा विद्यात्पराङ्मयम् ॥ ५१६ ॥
- विद्युच्च पतते घोरा करकाणां च वर्षणम् ।
गन्धर्वनगरं चाथ दृष्ट्वा विद्यान्महद्भयम् ॥ ५१७ ॥
- शशी शोणितसंकाशो मध्ये कृष्णो विवर्णवान् ।
सामन्तकेन पीड्यते विद्याद्वाष्ट्रे महद्भयम् ॥ ५१८ ॥
- प्रदीपिताग्निसंकाशो यदा दृश्येत चन्द्रमाः ।
गगनं दह्यते तत्र लोकपीढा ज्वरेण च ॥ ५१९ ॥
- यदा गैरिकसंकाशः क्षिप्रमेवोपशान्यति ।
वर्षणस्यागमो विद्याद्यदि वायुः प्रवायते ॥ ५२० ॥
- संख्यायां धूम्रवर्णायां दृश्येतेन्दुश्च मास्करः ।
विच्छिन्नो ब्रह्मरूपेण वर्षं तत्र विनिर्दिशेत् ॥ ५२१ ॥
- नाप्सु मज्जति नाप्यग्नौ पूर्ववच्च न दृश्यते ।
अग्निरुत्पत्स्यते तत्र कोष्ठगारं दहेत सः ॥ ५२२ ॥
- ध्वजग्रे वायसो यत्र लम्बपक्षो विधावते ।
उदकं संहरेत्क्षिप्रमग्निः सुमहद्भयम् ॥ ५२३ ॥
- जलं जाज्वल्यमानं तु मत्स्यो निर्दहति खयम् ।
अनावृष्टिं तदा ब्रूयाद् दुर्मिक्षं च महद्भयम् ॥ ५२४ ॥
- पुरद्वारे यदागच्छेत्खयमारण्यको युगः ।
चक्रद्वयेऽपि दुर्मिक्षं राष्ट्रे रोगं च निर्दिशेत् ॥ ५२५ ॥
- त्रिशीर्षः पञ्चशीर्षो वा यदा सर्पोऽय दृश्यते ।
अनावृष्ट्या तदा विद्यात्सर्वशयं विनश्यति ॥ ५२६ ॥
- कुशलो यत्र दृश्येत कम्पयंस्तु वसुधराम् ।
कोष्ठागाराणि नश्येयुर्ये चान्ये घनसंचयाः ॥ ५२७ ॥
- सर्प उच्चतशीर्षस्तु शुष्यते पुरुषैः सह ।
चक्रद्वयाद्भोगतश्च विद्यात्तत्र महद्भयम् ॥ ५२८ ॥

सिद्धा भुवा त्रणा मिचास्ताथा सद्यःकृताश्च ये ।
 धर्मकीलसमाश्चैव सर्वे ते पिटकाः स्मृताः ॥ ६१४ ॥
 गुणदोषाश्च सर्वेषां तथाप्यन्ये प्रकीर्तिताः ।
 इत्याह भगवांस्त्रिशङ्कुः शिष्येभ्यो निम्नदर्शनम् ॥ ६१५ ॥
 न नखेन न शस्त्रेण नायसेन कर्षचन ।
 काश्चनेन सुवर्णेन दहेद्विप्रांश्च भोजयेत् ॥ ६१६ ॥

5 M 154

अयं मोः पुष्करसारिन् पिटकाध्यायनामाध्यायः ॥

अथ खलु मोः पुष्करसारिन् खमाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् । अथ किम् ।

कथयतु भगवान्—

खमाध्यायः ।

10

शुभाशुभं च खमानां यत्फलं समुदाहृतम् ।
 देवताप्राप्त्यणौ गावौ बहिं प्रज्वलितं तथा ।
 यस्तु पश्यति खमान्ते कुटुम्बं तस्य वर्धते ॥ ६१७ ॥
 यस्तु पश्यति खमान्ते राजानं कुक्षरं हयम् ।
 सुवर्णं वृषभं चैव कुटुम्बं तस्य वर्धते ॥ ६१८ ॥
 सारसांश्च शुकान् हंसान् कौश्वान् श्वेतांश्च पक्षिणः ।
 यस्तु पश्यति खमे वै कुटुम्बं तस्य वर्धते ॥ ६१९ ॥
 समृद्धानि च शस्यानि नवानि सुरभीणि च ।
 पक्षिणीं पुष्पितां चापि पूर्णकुम्भांस्तथैव च ॥ ६२० ॥
 प्रसन्नमुदकं चैव पुष्पाणि विविधानि च ।
 यस्तु पश्यति खमान्ते कुटुम्बं तस्य वर्धते ॥ ६२१ ॥
 पाणौ पादेऽथ वा ज्ञानौ शस्त्रेण धनुषापि वा ।
 ग्रहारा यस्य दीयन्ते तस्याम्बरोऽभिवर्धते ॥ ६२२ ॥
 ताराचन्द्रमसौ सूर्यं नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा ।
 यस्तु पश्यति खमान्ते कुटुम्बं तस्य वर्धते ॥ ६२३ ॥
 अश्वपृष्ठं गजस्कन्धं यानानि शयनानि च ।
 योऽभिरोहति खमान्ते महदैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ ६२४ ॥
 पतितश्चारुहेद् भूयस्तत्रस्थश्च विबुध्यते ।
 ऐश्वर्यवनलाभाय नष्टलाभाय निर्दिशेत् ॥ ६२५ ॥
 गोयुतं च रथं खमे हयं वा योऽभिरोहति ।
 तत्रस्थश्च विबुध्यते ऐश्वर्यमधिगच्छति ॥ ६२६ ॥

15

20

25

M 155

30

I 147

धनंष्ठाकृष्यमाणानि धूमायन्ति ज्वलन्ति च ।
 अन्यद्वापि प्रहरणं परेम्यो जायते भयम् ॥ ५४४ ॥
 मयूरग्रीवसंकाशः परिवेशो निशाकरे ।
 विचाद्राजसहस्राणां मही पास्यति शोणितम् ॥ ५४५ ॥
 5 नराणां प्रमदानां च रतिहर्षो न जायते ।
 सर्वत्र शोकचिन्ता वा महत्तत्र भयं भवेत् ॥ ५४६ ॥
 निर्ग्रन्था ऋषयः सन्तो देशाध्यक्रमेयुर्यतः ।
 नदीं मित्वा निकुञ्जान् वा स देशो नश्यतेऽचिरात् ॥ ५४७ ॥
 यत्रौषध्यश्च विरसा जलं च परिहीयते ।
 10 विचादेशं तमुत्सृष्टं देवता-ऋषिसाधुभिः ॥ ५४८ ॥
 मत्स्याः कूर्माश्च सर्पाश्च त्रियन्ते यत्र जाङ्गलाः ।
 घनस्कन्धः क्षियास्तत्र सपत्नैर्विप्रलोप्यते ॥ ५४९ ॥
 अपूर्वाः पक्षिणो यत्र स्थले वारिणि एव वा ।
 दृश्येयुः परचक्रेण घनस्कन्धो विलोप्यते ॥ ५५० ॥
 15 महापथो यदा कक्षैः प्रसृतैरपथो भवेत् ।
 सप्राग्वर्षटं राष्ट्रं पुत्रेण सह नश्यति ॥ ५५१ ॥

नानोत्पातचक्रनिर्देशो नामाध्यायः ।

पठ भोक्षिषाङ्को पुरुषपिन्याध्यायम् । अथ किम् । कथयतु भगवान्—अथ खलु
 भोः पुष्करसारिन् पुरुषपिन्याध्यायं व्याख्यामि । तच्छ्रूयताम् । कथयतु भगवान्—
 20 अष्टाविंशतिः पुष्करसारिन् नक्षत्राणि प्रकीर्तितानि, यानि चन्द्रसूर्यनिःसृतान्यनु-
 148 वहन्ति । तत्र सुकुगृह्या अष्टाङ्गुलप्रमाणया द्वादशाक्षगृह्यः खशरीरं दैर्घ्येण ज्ञातव्यम् ।
 एकाक्षगृहिः शीर्षमूर्ध्नि एकपादतलं भवेत् । चतुर्दशगृह्यो नक्षत्राणां पदं यत्र संदृश्यते,
 तदन्यथा न भवति । नक्षत्रे यत्र यो जातस्तत्र तत्र संदृश्यते ॥

पुरुषपिन्यः ।

25 कृत्तिकायां हि जातस्य मुखे वै चतुरङ्गुलः ।
 पिन्यो दक्षिणतो यस्य लोमशः कृष्णलोहितः ॥ ५५२ ॥
 भोगवान् यदासा युक्तः पण्डितो ज्वलति त्रिया ।
 कृत्तिकास्तत्र जातस्य भवत्येतद्वि लक्षणम् ॥ ५५३ ॥
 दृश्यते ब्रह्म एवायं यस्य वै चतुरङ्गुलः ।
 30 रोहिण्यां जातकः सोऽपि विद्वान् धर्मरतः सदा ॥ ५५४ ॥
 मण्डितो भोगसंपन्नो ह्यियुक्तापि सर्वतः ।
 शूरो विजयसंपन्नो निखं शत्रुप्रमर्दकः ॥ ५५५ ॥

फलानि च समप्राणि वनानि हरितानि च ।
 खमान्ते लभते नारी श्रीमत्पुत्रं प्रसूयते ॥ ६७४ ॥
 उत्पलं कुमुदं पद्मं पुण्डरीकं स्कुन्धमलम् ।
 लब्ध्वा नारी तु खमान्ते श्रीमत्पुत्रं प्रसूयते ॥ ६७५ ॥
 उपायनसूत्रयोरन्तः सज्जं तत्र तु पिण्डकम् ।
 खमे या लभते नारी सापि पुत्रं प्रसूयते ।
 यमं तु भाजनं चापि यमं तु सा प्रसूयते ॥ ६७६ ॥
 म्नायन्तीमथ ग्रीष्मान्ते तरुणीमात्मिकामपि ।
 क्षुब्धां दृष्ट्वा तथा खमे स्वपक्षमरणं भवेत् ॥ ६७७ ॥
 बाह्वो यस्य वर्षन्ते चक्षुरक्षुब्धयोपि वा ।
 ज्ञातयस्तस्य वर्षन्ते शत्रूणां मरणं भवेत् ॥ ६७८ ॥
 बध्यन्ते बाह्वो यस्य चक्षुश्च व्यङ्गुलं भवेत् ।
 बाहुर्वा प्रपतेयस्य स्वपक्षमरणं भवेत् ॥ ६७९ ॥
 देवो वा यदि वा प्रेतो नार्या वक्षं फलानि वा ।
 खमे प्रयच्छते यस्याः पुत्रस्तस्याः प्रजायते ॥ ६८० ॥
 अपकृष्टो रुदन् यो वा नमोऽथ मलिनः क्रुशः ।
 क्रोधं वा.....विनिर्दिशेत् ॥ ६८१ ॥
 चर्म यङ्गं गणितं वा कीलं वाय किलाटकम् ।
 खमे लब्ध्वा च प्रामुजानीयाद् भुवं वत्सागमो भवेत् ॥ ६८२ ॥
 अमालुषोऽथ राजा वा देवः प्रेतोऽथ ब्राह्मणः ।
 खमे यथा ते जल्पन्ति स तथार्थो भविष्यति ॥ ६८३ ॥
पूर्वविचिन्तितम् ।
 यच्चालुस्मरते दृष्ट्वा यच्चापि बह्व पश्यति ॥ ६८४ ॥
 अम्युत्थितो यथा मार्गे खमान्ते प्रतिबुध्यते ।
 विषमं वा तथाव्यानं छिद्रं वा प्रतिपद्यते ॥ ६८५ ॥
 अग्निं प्रज्वलितं तप्तं शमित्वा तु प्रशस्यते ।
 गृहाणां करणं शस्तं मेदनं न प्रशस्यते ॥ ६८६ ॥
 निर्मलं गगनं शस्तं समेधं न प्रशस्यते ।
 प्रसन्नमुदकं शस्तं कलुषं न प्रशस्यते ॥ ६८७ ॥
 अध्वानं गमनं शस्तं न कचिद्विनिवर्तनम् ।
 सुवर्णदर्शनं शस्तं धारणं न प्रशस्यते ॥ ६८८ ॥

M 169

5

10

15

20

25

M 160

30

M 159

5

10

15

20

25

M 161

30

अधो यस्येह चोद्व्यां पिन्यो ज्येष्ठे स जायते ।

अल्पायुरप्रियो दुःखी दुःशीलः कृपणस्तथा ॥ ५७१ ॥

जानुम्यामूर्ध्वतः सूक्ष्मो व्रणो यस्येह दृश्यते ।

मूलेन माग्यवान् जातः खगूहं नास्येच्छु ॥ ५७२ ॥

पूर्वाषाढासु जातस्य पिन्यः स्याज्जानुमण्डले ।

दायको धर्म आसन्नच्युतः खर्गपरायणः ॥ ५७३ ॥

उत्तरायामाषाढायां जातस्य तिलकक्षिके ।

यदि दृश्येत्स मेधावी मोगवान्स्यात्जनप्रियः ॥ ५७४ ॥

द्वितीयः पिन्यो दृश्येत धनवान् मोगवान् सदा ।

सत्प्रियस्तथारोगोऽच्युतः खर्गं च गच्छति ॥ ५७५ ॥

धनिष्ठयां च जङ्घाया यस्य पिन्यः प्रदृश्यते ।

क्रोधनो मन्दरागश्च प्राज्ञो भोगविवर्जितः ॥ ५७६ ॥

द्विकुगूढया च जङ्घायां कृष्णः पिन्यः प्रदृश्यते ।

मूर्खः शतमिषायां तु म्रियते ब्रुदकेन सः ॥ ५७७ ॥

अधो जङ्घां कुगूढया तु पूर्वमाद्रपदे व्रणः ।

परोपतापको मूर्खो दरिद्रश्चौर इत्यपि ॥ ५७८ ॥

कुगूढया यस्य पिन्यः स्याज्जातो माद्रपदोत्तरे ।

दानशीलः स्युतिप्राप्तो दयापन्नो विशारदः ॥ ५७९ ॥

उभयोः पादयोः सूक्ष्मः पिन्यो यस्य प्रदृश्यते ।

रेवलां जायते नीचो नापितः स भवत्यपि ॥ ५८० ॥

अङ्गुष्ठविकरे पिन्यो नीलो यस्य प्रदृश्यते ।

अरोगो बलवानित्यमर्थिन्यां जात एव सः ॥ ५८१ ॥

अथ पाणितले पिन्यो भरण्यमक्षयः स्मृतः ।

वच्यधातश्च दुःशीलः स्यात्करकपरायणः ॥ ५८२ ॥

नक्षत्राणां पदं ह्येतत्तेन चर्या प्रजायते ।

एतद्वि लोकप्रज्ञानं लोक्यो यत्र समाश्रितः ॥ ५८३ ॥

इति पिन्याध्यायः ॥

अथ खलु मोः पुष्करसारिन् पिटकाध्यायं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रुयताम् ।

कथयतु भगवान् त्रिशङ्कुः—

पिटकाध्यायः ।

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि सर्वस्नानगतं पुनः ।

क्षीणां च पुरुषाणां च पिटकं सर्ववर्त्मकम् ॥ ५८४ ॥

द्विजोत्तमे वा तिलपात्रदानं

शान्तित्रियाः स्वस्मयनप्रयोगाः ।

पूजा गुरुणां परिमिष्टमनं

दुःखभ्रमेतानि विनाशयन्ति ॥ ६९९ ॥

कैयं नोः पुष्करसारिन् स्वप्नाध्यायनामाध्यायः ॥

अथ खलु मो पुष्करसारिन् अपरमपि स्वप्नाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् ।

अथ किम् । कथयतु भगवाद्दिशङ्कुः—

अपरः स्वप्नाध्यायः ।

शुभाशुभानां स्वप्नानां यत्फलं स्मृदाहृतम् ।

निमित्तं यादृशं यस्य शृणु वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥ ७०० ॥

जाग्रतो यदि वा त्रस्तो दिवा स्वप्नानि पश्यति ।

न तु भयं भवेत्तस्य जानीयादेव बुद्धिमान् ॥ ७०१ ॥

यस्य तु यो भवेच्छत्रुर्यस्य विधेयमिच्छति ।

स्वप्ने तु कलङ्कं दृष्ट्वा क्षिप्रं प्रीतिर्मविष्यति ॥ ७०२ ॥

रजन्यां पुरिमे यामे योऽद्राक्षीत्सुखदुःखदम् ।

अध्वानं चिरकालेन तथा ह्येव निवर्तते ॥ ७०३ ॥

मध्यमे भवते नैव क्षिप्रं भवति पश्चिमे ।

वैभार्यं त्वरितं दृष्ट्वा स्त्रीलाममभिनिर्दिशेत् ॥ ७०४ ॥

दृष्ट्वा जलचरान् मत्स्यानेवं जानीत बुद्धिमान् ।

यत्किञ्चिदारमिष्यामि क्षिप्रमेव भविष्यति ॥ ७०५ ॥

चम्पायां वृषणं हस्ते घृषेत्स्वप्नान्तरेषु वा ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाद् वर्णमेवं भविष्यति ॥ ७०६ ॥

सर्वाणि खलु पानानि मधुराणि सुखानि च ।

यस्तु पिबति स्वप्नान्ते स च लामैः प्रयुज्यते ॥ ७०७ ॥

अशृगालैर्मध्यतेऽत्र स्वप्ने संपरिवार्यते ।

प्रतिबुद्धस्तु जानीयात् शत्रुवै प्रमूर्च्छति ॥ ७०८ ॥

उपरि काका गुग्गुक्ष चावन्युपरि यान्ति च ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाच्छत्रुर्यां वधयिष्यति ॥ ७०९ ॥

यस्य परगृहस्थानो द्वारे मूत्रं प्रकुर्वते ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाद्भार्या मे वारमिच्छति ॥ ७१० ॥

एकश्च धरणी पादो द्वितीयः चिरसि स्थितः ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाद्वाज्यलामो भविष्यति ॥ ७११ ॥

19

18

20

25

M 163

30

जातेन हृदि जानीयाद् भ्रातृपुत्रसमागमम् ।

जठरे सोमदानाय नाम्यां ब्रीळाममादिशेत् ॥ ६०० ॥

जघने व्यसनं विद्याचार्या दौःशील्यमेव च ।

पुत्रोत्पत्तिस्तु वृषणे लिङ्गे भार्या तु शोयना ॥ ६०१ ॥

- 5

पृष्ठान्ते मुखमागित्वं स्फिचि चापि घनक्षयः ।

ऊरुजाताश्च पिटका घनसौभाग्यदायकाः ॥ ६०२ ॥

जानौ शत्रुभयं विद्यास्यैव च घनक्षयम् ।

जानुसंधौ विजानीयान्मेढ्रके ह्यथ जातकैः ।

विजयं ह्यानलामं च पुत्रजन्म विनिर्दिशेत् ॥ ६०३ ॥

10

ब्रीळामं वक्षसि चैव मवेदन्यो निरर्थकः ।

जङ्घायां परसेवा तु परदेशात्तु मुञ्चते ॥ ६०४ ॥

[188

मणिबन्धे तु पिटको बन्धनं निर्दिशेद् भुवम् ।

परिबावं स लभते बन्धनं च न संशयः ॥ ६०५ ॥

पार्श्वे गुल्फे च जानीयाच्छ्लेण मरणं भुवम् ।

15

अङ्गुलीषु ध्रुवं शोको व्याधिश्चाङ्गुलिपर्वस्तु ।

प्रवासं प्रवसेनित्वं तथैवोत्तरपादके ॥ ६०६ ॥

यस्य पादतले जातस्ताथा हस्ततलेऽपि च ।

धनं धान्यं सुता गावः स्त्रियो यानानि चामुधात् ॥ ६०७ ॥

स्निग्धं स्निग्धेषु विज्ञेयं चलेषु च चलं फलम् ।

20

स्थानस्थे विपुलं दद्यात् फलं नृणां क्षुभोदयम् ॥ ६०८ ॥

विषणो विपरीतश्च फलं सर्वं प्रयच्छति ।

पुंसां मध्ये ये स्निग्धाश्च देशे दक्षिणतश्च ये ।

तथा चाम्यन्तरे चैव स्थाने तु प्रतिप्रजिताः ॥ ६०९ ॥

बीजां मृदुषु देशेषु वक्रान्तेषु च पर्वतः ।

25

तत्त्वं विज्ञाय पिण्यानां स्थानं वर्णं च जन्म च ॥ ६१० ॥

स्थानास्थानं च मतिमान् विकारं गतिमेव च ।

आदिशेत्तु नरः पश्चाच्चैवं समुदाहृतम् ॥ ६११ ॥

वाममार्गे तु नारीणां विज्ञेयाः पिटकाः क्षुभाः ।

दक्षिणे तु मनुष्याणां भवन्ति क्षयसाधकाः ॥ ६१२ ॥

30

विपरीतास्तु पिटका मोघास्तु बहवः स्थिताः ।

यथोक्तानां च संविस्थाः सर्वे विफलदाः स्थिताः ॥ ६१३ ॥

ब्राह्मणं श्रमणं दृष्ट्वा क्षपणं सुरनायकम् ।
 प्रतिबुद्धो विजानीयाद्यक्षा मे ह्यनुकम्पकाः ॥ ७२८ ॥
 रुषिरेण विद्युत्तस्य ज्ञात्वा चैवात्मलोहितैः ।
 प्रतिबुद्धो विजानीयादैश्वर्याधिसमागमः ॥ ७२९ ॥
 मुद्रभाषयवांश्चैव धान्यं ज्वलनदर्शनम् ।
 यस्तु खप्रान्तरे पश्येत्सुमिक्षं तत्र निर्दिशेत् ॥ ७३० ॥
 सुवर्णं च तथा रूप्यं मुक्ताहारं तथैव च ।
 यस्तु खप्रान्तरे पश्येन्निधिं तत्र विनिर्दिशेत् ॥ ७३१ ॥
 बन्धनं बद्धं दृष्ट्वा तु छेदनं कुरुनं तथा ।
 प्रतिबुद्धो विजानीयादर्थसिद्धिर्भविष्यति ॥ ७३२ ॥

5

10

अयं भोः पुष्करसारिचपरः खमाध्यायः ॥

M 164

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् मासपरीक्षानामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् ।

कथयतु मगवांश्चिदङ्गः—

मासपरीक्षा ।

यदि फाल्गुने मासे निर्घोष उपरि भवेत्, मनुष्याणां मरणं चोदयति । नवचन्द्रो 15
 लोहिताभासो दृश्यते, सर्वसत्त्वानुत्पत्तिं चोदयति । यदि देवो गर्जति, प्रथमं महासत्त्वानि
 भवन्ति । पश्चिममासं न भवेत् । कलहं चोदयति ॥

यदि चैत्रे मासे देवो गर्जति, तदा सर्वसत्त्वमुत्पत्तिं चोदयति । यदि चन्द्रग्रहो
 भवति, महान् संनिपातो भवति । शून्यानि ग्रामक्षेत्राणि भविष्यन्ति । यदि नीहारं सूर्यं
 छादयति, सुमिक्षं चोदयति ॥

20

यदि वैशाखे मासे देवो गर्जति, सुमिक्षं चोदयति । यदि पूर्वे पश्चिमे शङ्खे चन्द्रग्रहो
 भवति, क्षेमं चोदयति । यदि चोत्कापातो भवति, यस्मिंश्च जनपदे निपतति, तत्र देशे
 प्रधानपुरुषस्य विनाशो भवति । यदि सूर्यमिच्छां भवति, सुमिक्षं चोदयति ॥

यदि ज्येष्ठे मासे देवो गर्जति, रोगं चोदयति । यदि सूर्यग्रहो भवति, मनुष्याणां
 विनाशं चोदयति । पूर्वे पश्चिमे वा शङ्खे यदि चन्द्रस्य सूर्यस्य किञ्चिन्निमित्तं लक्ष्यते, तदा 25
 क्षेमं चोदयति । यदि मध्यरात्रौ चन्द्रग्रहो भवति, मनुष्याणामन्योन्यघातं चोदयति । यदि
 चोपरि निर्घोषो भवति, अव्यक्तपुरुषस्य पीडां चोदयति, परचक्रागमं चेति ॥

आषाढे मासे यदि सूर्यग्रहो रुचिराभासो भवति, सुमिक्षं चोदयति । यदि चन्द्रग्रहो
 भवति, रोगं चोदयति । यदि विद्युन्निश्चरति, कल्याणं चोदयति । यदि नीहारं सूर्यं
 छादयति, सुमिक्षं चोदयति ॥

30

श्रावणमासे यदि सूर्यग्रहो भवति, राज्यं परिवर्तते । यदि चन्द्रग्रहो भवति, प्रथमे
 मासे दुर्मिक्षं चोदयति । शरभैः शोभनशस्यनाशो भविष्यति । यदि तारका यत्र देशे पतन्ति,
 दि० ५०

M 165

- उदकेन समन्ताद् नगरं परिधिमेत ।
 चालेनान्येन वा खमे परचक्रोद्गमो भवेत् ॥ ६५८ ॥
 तैलवर्दमलिताङ्गो रक्तकाष्ठशुणो नरः ।
 गायते हसते चैव प्रहारं तस्य निर्दिशेत् ॥ ६५९ ॥
- ५ यं कृष्णवसना नारी आर्द्रा वा मलिनाथ वा ।
 परिष्वजेन्नरं खमे बन्धनं तस्य निर्दिशेत् ॥ ६६० ॥
 कृष्णसर्पो यदि खमे ह्यभिरोहति यं नरम् ।
 गात्राणि वेष्टयेद्वापि बन्धनं तस्य निर्दिशेत् ॥ ६६१ ॥
- ५५८ कृताभिः स्थाणुवृन्दैर्वा यज्ञैर्वा परिवार्यते ।
 १० खमान्ते पुरुषो यस्तु बन्धनं तस्य निर्दिशेत् ॥ ६६२ ॥
 यन्नाणि यदि सर्वाणि वायुराबन्धनानि वा ।
 यस्य छिद्येरन् खमान्ते बन्धनात्स विमुच्यते ॥ ६६३ ॥
 विषमाणि च निम्नानि पर्वताङ्गराणि च ।
 यस्तु पश्यति खमान्ते क्षिप्रं क्षेयाद्विमुच्यते ॥ ६६४ ॥
- १५ भूतना वा पिशाचा वा दुःखला मलिनाथ वा ।
 पूर्वरूपाणि रूपाणि दृष्ट्वा खमे भुवं कलिः ॥ ६६५ ॥
 सुजातं च सुवेशं च सुगन्धं शुक्लवाससम् ।
 पुरुषं वाथ नारीं वा दृष्ट्वा खमे म्हात्सुखम् ॥ ६६६ ॥
 तृणं वृक्षमथो काष्ठं विरूढं यत्र दृश्यते ।
 २० गृहे वा यदि वा क्षेत्रे क्षिप्रं द्रव्यक्षयो भवेत् ॥ ६६७ ॥
 भद्रासने वाभ्यासीनो शयने वा सुसंस्कृते ।
 नरो वा लभते नारीं नारी वा लभते नरम् ॥ ६६८ ॥
 नरः शुक्लमथो वस्त्रं शुक्लगन्धालुलेपितम् ।
 खमान्ते यस्तु पश्येत क्रीडामं तस्य निर्दिशेत् ॥ ६६९ ॥
- २५ यस्तु ह्यञ्चानि पश्येत सूषणं निगडैस्तथा ।
 नरस्तु लभते मार्यां नारी वा लभते पतिम् ॥ ६७० ॥
 मेखलां कर्णिकां मालां स्त्रीणात्मभरणानि च ।
 लब्ध्वा नरो लभेद् भार्यां नारी च लभते पतिम् ॥ ६७१ ॥
 कुक्षारं वृषमं नागं चन्द्रादिवसौ सतारकौ ।
 ३० अभिवन्देत या नारी पतिं सा लभतेऽचिरात् ॥ ६७२ ॥
 एषामन्यतमः कुक्षौ प्रविशेद्यदि स्त्रियाः ।
 सा काले सर्वदुर्गाहं श्रीमत्पुत्रं प्रसूयते ॥ ६७३ ॥

तत्र सर्वे प्रवर्तयुर्यत्र येषु मवेद्भवेत् ।	
शाहले बहुचेलत्वं गोमयेषु प्रबन्धता ॥ ७३५ ॥	
कक्षारे बहुचेलत्वं कर्दमे बहुभक्षता ।	
कृक्रे खल्पचेलत्वं पुरीषे तु कृशं श्रवः ॥ ७३६ ॥	
मस्मे विवादमफलं बालकायां तु संभ्रमः ।	5
देवहारे तु संमानं पद्मेषु बहुविचिता ।	
फलेऽर्णानुगुणं प्रोक्तं पुष्पेषु प्रियसंगमः ॥ ७३७ ॥	
मयं प्राकारश्चक्षेत्रे कटकेष्वरिदर्शनम् ।	
पक्षया चरते व्याधिः पतितो मृत्युमादिशेत् ॥ ७३८ ॥	1
सुगन्धतैलमूतानि मैथुने निषिदर्शनम् ।	10
वृक्षाग्रे विद्यते पानं गृहेष्वपिलसः ॥ ७३९ ॥	
देशमङ्गप्रवादे च बन्धनं विप्रहीकृते ।	
अमृतं च स्थितं दृष्ट्वा ओदनं नात्र संशयः ॥ ७४० ॥	
गवां पृष्ठे ध्रुवं सिद्धिरथपृष्ठे ध्रुवं जयः ।	
अविकानामजानां च पृष्ठे सर्वत्र शस्यते ॥ ७४१ ॥	15
उष्ट्रपृष्ठे ध्रुवं क्लेशः श्वानपृष्ठे च विद्रवः ।	M 157
पृष्ठे च गर्दमस्येह मरणं नात्र संशयः ॥ ७४२ ॥	
कीले तु मरणं विषाद् यूपाग्रे च न संशयः ।	
कुम्भस्थाने इमशाने वा मृतो वा यत्र दृश्यते ॥ ७४३ ॥	
अन्तरीक्षे प्रदीनं तु अफलं तु विनिर्दिशेत् ।	20
दृष्ट्वा समागतं वासं प्रद्वष्टं खड्गरीटकम् ।	
यथास्थानं यथावर्णं मनुष्याणां विनिर्दिशेत् ॥ ७४४ ॥	
विषये खद्वकक्षेत्रे प्रसक्तः कलहो भवेत् ।	
समेषु समके क्षेत्रे समान् वर्णान् विनिर्दिशेत् ।	
नद्यां तु शैलवाहिन्यां प्रवासमभिनिर्दिशेत् ॥ ७४५ ॥	25
काष्ठेषु नातिका चिन्ता तथास्थिषु धनक्षयः ।	
यां दिशं समुदागच्छत् पञ्चोत्तरपदः खगः ।	
तां दिशं गमनं विद्याधया तस्य तथा पुनः ॥ ७४६ ॥	
कीटा वाय पतङ्गा वा मयं यदिह दृश्यते ।	
प्रजुरापि यदाज्ञेया नरत्वास्थीनि निर्दिशेत् ॥ ७४७ ॥	30

मांसस्य दर्शनं साधु मक्षणं न प्रशस्यते ।
मयस्य दर्शनं शस्त्रं पानं तु न प्रशस्यते ॥ ६८९ ॥

पृथिवी हरिता शस्त्रा विवर्णा न प्रशस्यते ।
यानस्यारोहणं शस्त्रं पतनं न प्रशस्यते ॥ ६९० ॥

क्षमेषु रुदितं शस्त्रं हसितं न प्रशस्यते ।
प्रच्छन्नदर्शनं शस्त्रं नग्नं नैव प्रशस्यते ॥ ६९१ ॥

मात्स्यस्य दर्शनं शस्त्रं धारणं न प्रशस्यते ।
गार्जं विकर्तितं साधु प्रोक्षितं न प्रशस्यते ॥ ६९२ ॥

भृदुः प्रशस्यते वातो नातिवातः प्रशस्यते ।
व्याधितो मलिनः शस्तो भूषितो न प्रशस्यते ।

पर्वतारोहणं शस्त्रं न तु तत्रावतारणम् ॥ ६९३ ॥
भूमा घना दुर्न्दुमिशङ्कशब्दो

वातोऽञ्जवृष्टिश्च तथा समन्तात् ।

सर्वस्त्रिणां च शूलश्च यः स्या-

धेः चान्तरे दोषकृता विकाराः ॥ ६९४ ॥

पूर्वेषु रूपेषु यथावदिष्टा

राजर्षयो देवगणाश्च सर्वे ।

यद् ब्राह्मण गात्रविकर्तनं च

एतानि सर्वाण्यपि शोभनानि ॥ ६९५ ॥

यत्पूर्वरूपेषु भवेत्प्रशस्तं

दुःखप्रमेतानि शमं नयन्ति ।

गावः प्रदानं द्विजपूजनं च

दुःखप्रमेतेन पराजितं स्यात् ॥ ६९६ ॥

देवं च यं मक्तिगतो मनुष्य-

स्तं तु परांश्चार्चयितुं यत्नेत ।

स्वर्गं तु दृष्ट्वा प्रथमे प्रदोषे

संवत्सरान्तेऽस्य विपाकमाहुः ॥ ६९७ ॥

अण्मासिकं यच्च भवेद् द्वितीये

षट्पाक्षिकं यत्तु भवेद् तृतीये ।

अर्च्यमासेतरमेव यत्स्यात्

फलैश्चतुर्थे रजनीप्रभाते ॥ ६९८ ॥

उत्तरस्यां दिशि उत्तराभिमुखं स्थित्वा त्रिवारान् वाशति, पुरुषस्य प्रस्थितस्य निरर्थकं गमनं भवति । चतुर्वारान् वाशति, राजप्रतिभयं निवेदयति । पञ्चवारान् वाशति, विवादं निवेदयति । षड्वारान् वाशति, कुशलं निवेदयति । सप्तवारान् वाशति, वर्षां निवेदयति । अष्टवारान् वाशति, राजकुलदण्डं निवेदयति । असीक्ष्णं वाशति, यक्षराक्षसपिशाचकुम्भाण्ड-
मयं निवेदयति । इत्याह भगवांश्चिदाङ्कः ॥

M 169

दिशि विदिशि चैव गिरिप्राग्गारेषु शिखरेषु निर्देशं तं च शृणोय मे । “अग्रे तुष्येत् पिपासार्ता विचासिद्धौ तथैव च” ।

विचालम्भं धनलम्भं निर्दिशेच्च विचक्षणः ।

तीर्थाकारवृक्षमूले वाशती यदि दृश्यते ॥ ७५० ॥

सर्वत्र सिद्धिं निर्दिशेत् । न च शृगालमये शिवा (वा)भे समेति अप्रमत्तेन स्तुतिमत्ता १० पूजयितव्या शिवा निष्पत् । गन्धपुष्पोपहारेण शुश्रूषा कर्तव्या । एवमर्च्यमाना सर्वसिद्धिं निवेदयिष्यति । एवं “सर्वेऽर्थास्तस्य सिध्यन्ति त्रिशङ्कोर्वचनं यथा” । त्रौष्टिको यदि वाशति, अर्थलम्भं निवेदयति । अधोमुखो यदि वाशति, निधानं तत्र निवेदयति । ऊर्ध्वमुखो यदि वाशति, वर्षां तत्र निवेदयति । द्विपये यदि वाशति, पूर्वमुखं स्थित्वा अर्थलभं निवेदयति । दक्षिणाभिमुखो यदि वाशति, यथाप्रियसमागमनं निवेदयति । द्विपये पश्चिमाभि- १५ मुखो यदि वाशति, कल्हं विवादं विग्रह मरणं च निवेदयति । कूपकण्डके यदि वाशति, अर्थं तत्र निवेदयति । शादले यदि वाशति, अर्थसिद्धिं निवेदयति । अतिशुद्धं यदि वाशति, व्याधिकं तत्र निवेदयति । गीतहारेण यदि वाशति, अर्थमनर्थं च निवेदयति । त्रिभिर्वरैरर्थं चतुर्भिर्नर्थं पञ्चभिः प्रियसमागमं षड्भिर्मौजनं सप्तभिर्मयमष्टभिर्विग्रहं विवादं च । इत्याह भगवांश्चिदाङ्कः ॥

20

“अथ भूयः प्रवक्ष्यामि अनुपूर्वं शृणोय मे” । नानाहारे यदि वाशति, मार्गे संस्थितस्यापि सर्वं वक्ष्यामि तं शृणोय मे । संप्रस्थितस्य पुरुषस्य शिवा वाशति वा, या पूर्वमुखं स्थित्वा क्षिप्रगमनमर्थसिद्धिं निवेदयति । अथ दक्षिणमुखं वाशति, या अर्थसिद्धिं निवेदयति । पश्चान्मुखं वाशति, भयं निवेदयति । अधोत्तरमुखं वाशति, अर्थलभं निवेदयति । अथ संप्रस्थितस्य वाशति, या पुरतः स्थित्वा उपप्लेक्षं निवेदयति । अथ दक्षिणे वाशति, २५ यदि दक्षिणामुखा एव दिशः कर्मसिद्धिं च निवेदयति । पश्चिमतो यदि वाशति, चौरतोऽहितमस्य दुःखदौर्मनस्य निवेदयति । अथ मार्गे व्रजतो दक्षिणतो वाशति, महाव्याधिमनर्थं चौरा मुपन्ति तन्निवेदयति । ग्लानस्य यदि वाशति, दक्षिणमुखं, “न स चिकित्सितुं शक्यो मृत्युदूतेन चोदितः” । ग्लानस्य यदि वाशति, उत्तरमुखं स्थित्वा आरोग्यवनलभं च निवेदयति । अथ भूर्जा वाशति, या उपप्लेक्षं निवेदयति । अथ पश्चिममुखं स्थित्वा या अन्योन्यं ३० व्याहरते, यमशासनं [निवेदयति] । नानाहारे यदि वाशति, या संक्षोभं निवेदयति । इत्याह भगवांश्चिदाङ्कः ॥

M 170

समुद्रं यदि पश्येद्वा पातुमिच्छति तज्जलम् ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाद्राज्यलाभो भविष्यति ॥ ७१२ ॥

वृक्षं पर्वतमारुह्य नागं च तुरगं तथा ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाद्राज्यलाभो भविष्यति ॥ ७१३ ॥

यस्तु स्वप्नान्तरे पश्येत् पितॄन् यानिह चान्यथा ।

तथा माता पिता चैव तस्य जीवन्ति ते चिरम् ॥ ७१४ ॥

यस्तु स्वप्नान्तरे पश्येत्क्षेत्रमशु विकर्तितम् ।

प्रतिबुद्धो विजानीयादर्थसिद्धिर्भविष्यति ॥ ७१५ ॥

आननं चोदके दृष्ट्वा मध्येऽग्नौ च विधावितम् ।

प्रतिबुद्धो विजानीयात् कुलवृद्धिर्भविष्यति ॥ ७१६ ॥

बावनं लह्वनं चैव ग्रामाणां परिवर्तनम् ।

प्रतिबुद्धो विजानीयादात्मानं शातितमिति ॥ ७१७ ॥

चौराणामपि सामग्रीं स्वप्नान्ते यस्तु पश्यति ।

प्रतिबुद्धो विजानीयादात्मानं शातितमिति ॥ ७१८ ॥

कृष्णसर्पगृहीतं तु स्वप्नान्ते यस्तु पश्यति ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाच्छत्रुपीडा भविष्यति ॥ ७१९ ॥

M'163

कटकान् कार्णिकाश्चैव हंसकेतूरकुण्डलम् ।

यस्तु चाभरणं पश्येद् बन्धुवर्गो भविष्यति ॥ ७२० ॥

कुम्भे च गृहप्राकारे भावतीह परस्परम् ।

नाविके घनसंयोगे अङ्गते क्षण्यं(?) खजः ॥ ७२१ ॥

यस्तु स्वप्नान्तरे पश्येत्वात्मानमग्नितापितम् ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाज्ज्वरं क्षिप्रं भविष्यति ॥ ७२२ ॥

राजानं कुपितं दृष्ट्वा आत्मानं मलिनीकृतम् ।

प्रतिबुद्धो विजानीयात्कुटुम्बं तस्य नश्यति ॥ ७२३ ॥

काष्ठभारं तृणं चैव बहुभारममीक्षणदाः ।

आत्मनः शिरसो दृष्ट्वा गुरुव्याधिर्भविष्यति ॥ ७२४ ॥

यस्तु धानरयुक्तेन गच्छते पुरिमां दिशम् ।

प्रतिबुद्धो विजानीयाद्रात्रिरेवा ह्यपश्चिमा ॥ ७२५ ॥

चन्द्रसूर्यौ च संगृह्य यागिना परिमार्जति ।

प्रतिबुद्धो विजानीयादायुष्यमार्गो हि सः ॥ ७२६ ॥

सुमनां वार्षिकीं कीं चैव कुसुदान्मुसलानि च ।

यस्तु पश्यति स्वप्नान्ते दक्षिणीयसमागमः ॥ ७२७ ॥

अथातः पुष्करसारिन् पाणिलेखानामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् । अथ
किम् । कथयतु भगवांश्चिराद्भुः-

पाणिलेखा ।

अथातः संप्रवक्ष्यामि नराणां करसंस्थितम् ।
लक्षणं सुखदुःखानां जीवितं मरणं तथा ॥ ७५३ ॥ 5
अङ्गुष्ठमूलाश्रित्य ऊर्ध्वरेखा प्रवर्तते ।
तत्र जातं सुखतरं द्वितीया ज्ञानमन्तरे ॥ ७५४ ॥
तृतीया सा लेखा यत्र प्रदेशिन्या प्रवर्तते ।
तत्रोक्ता हेतवः शास्त्रे समासेन चतुर्विधाः ॥ ७५५ ॥
अपर्वसु च पर्वणि नक्षत्राणामुपद्रवः । 10
द्विनिःसृतो विशुद्धात्मा जीवेद्वर्षशतं हि सः ॥ ७५६ ॥
त्रिंशत् त्रिभागेन जानीयादर्धे पञ्चाशदाद्युपः ।
सप्ततिस्थंशभागेषु अत्यन्तानुगते शतम् ॥ ७५७ ॥
आयुर्लेखा प्रहस्यैवं व्यन्तरायः प्रकाश्यते ।
नक्षत्रसंख्या ह्येया मनुजैर्यशस्तथा ॥ ७५८ ॥ 15
अङ्गुष्ठोदरमार्गे तु यावत्सो यस्य राज्यः ।
तस्यापल्यानि जानीयात् तावन्ति नात्र संशयः ॥ ७५९ ॥
दीर्घायुषं विजानीयाद् दीर्घलेखा तु या भवेत् ।
हस्तयुषं विजानीयात्सखलेखा तु या भवेत् ॥ ७६० ॥
अङ्गुष्ठमूले यवको राज्ञौ जन्माभिनिर्दिशेत् । 20
दिवा तु जन्म निर्दिष्टमङ्गुष्ठयवके भुवम् ॥ ७६१ ॥
अल्पको यवको यत्र तत्र लभं विनिर्दिशेत् ।
लभं पुंसंको ह्येयोऽहोरात्रं विनिर्दिशेत् ॥ ७६२ ॥
दिवसं जन्म निर्दिशेद् राज्ञौ स्त्रीसंज्ञको भवेत् ।
रात्रिः संख्या समाख्याता भगैरन्यैर्न संशयः । 25 M 178
पुंसंश्चादुदयं तेषामहोरात्रान्तिकं वदेत् ॥ ७६३ ॥
अङ्गुष्ठमूले यवको शले सौख्यं विधीयते ।
अन्धाद् भद्रं विजानीयादङ्गुष्ठयवकेष्विह ॥ ७६४ ॥
यवमाळा च मत्स्यः स्यादङ्गुष्ठयवको रतौ ।
बालयौवनमभ्यान्ते सुखं तस्याभिनिर्दिशेत् ॥ ७६५ ॥ 30
यस्य स्याद् यवकश्चापि चापो वा साक्षिकस्तथा ।
तलेषु येषु दृश्यन्ते धन्यास्ते पुरुषा ह्यमी ॥ ७६६ ॥

तत्र शुद्धं चोदयति । यदि चातिशयं भूमिचालो भवति, रोगं चोदयति । यदि निर्धोषो भवति, तत्र गृहे यो गृहस्वामी भवति तस्य विनाशं चोदयति । अत्र च मासेऽपि न प्रावरणं न प्रावरितव्यम् । आवाहो विवाहो न कर्तव्यः । परिभूतो भवति ॥

यथाशुभे मासे देवो गर्जति, मनुष्याणां विनाशनं चोदयति । यदि सूर्योपरागो भवति, महापुरुषविनाशं चोदयति । यदि पूर्वे यामे चन्द्रस्य निमित्तं दृश्यते, सुमिहं चोदयति । यदि भूमिचालो भवति, आकुलं चोदयति । परराजा देशं हनिष्यति । तत्र च मनुष्या अन्योन्यं बधयिष्यन्तीति चोदयति ॥

यदि कार्तिके मासे देवो वर्षति, महाकुलं चोदयति । प्राणकाश्च धान्यं खादिष्यन्ति । यजेकान्तरूपं वातो वाति, तत्र च मनुष्या जलेन विजमिष्यन्ति । महात्मनः पुरुषस्य विनाशं चोदयति । यदि पूर्वे यामे उत्पातो भवति, महावर्षं भवति । महापुरुषस्य च मरणं भवति । यदि निर्धोषो भवति रोगं चोदयति ॥

यदि मार्गशीर्षे मासि देवो गर्जति, शस्त्रविनाशो भवति । अन्यश्च तत्र स्वामी भवति । यदि चाकाशे निर्धोषो भवति, यत्पूर्वभागीया मनुष्यास्तेषामामयं चोदयति । यदि भूमिचालो भवति, यस्तत्र जनपदे प्रधानपुरुषः स बधान्मोक्षयति ॥

यदि पौषे मासे देवो गर्जति, प्रथमे यामे जनपदनाशो भवति । द्वितीये महात्मनः पुरुषस्य जन्मनं चोदयति । प्रथमे यामे च यदि चन्द्रोपरागो भवति लोहितवर्णश्च दृश्यते, उदकागमं चोदयति । महात्ममनुष्यं चोदयति । यदि सूर्यग्रहो भवति, शुद्धपुरुषाणां रणम् । यदि तारकाः पतन्मो विदृश्यन्ते, तत्र जनपदे आकुलं चोदयति । यथाकाशे निर्धोषो भवति, मनुष्याणां मरणं चोदयति । यदि द्वितीये निर्धोषो भवति, मनुष्याश्चैरिदृश्यन्ते । यथात्रैव मासे तारका उत्सृष्टा न चन्द्रो दृश्यते, सस्यं संचोदयति । यदि भूमिचालो भवति, महामनुष्यस्य मरणं भवति । अत्रैव मासे देवस्थानं कर्तव्यम् । ईदृशो रोपयितव्यः । मूलवास्तु प्रतिष्ठापयितव्यम् ॥

अथ भोः पुष्करसारिन् मासपरीक्षानामाध्यायः ॥

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् खल्लरीटकज्ञानं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूय-

ताम् । अथ किम् । कथयतु मगवान् त्रिशङ्कुः-

खल्लरीटकज्ञानम् ।

खल्लरीटकशास्त्रं वै पर्वते गन्धमादने ।

कुचैर्दृश्यते सौम्य कुचरस्य महामयम् ॥ ७३३ ॥

यानि तानि निमित्तानि दर्शयेत्खल्लरीटकः ।

प्रचरतो मवेद् दृष्ट्वा पञ्चोत्तरपदो द्विजः ॥ ७३४ ॥

बल्यसमनराधिपं भजन्धः

समनुगता मणिबन्धने तु तिष्ठः ।

द्विरपि च [स] भवान्तरे महात्मा

विपुलवनश्रिय आह वल्लभः ॥ ७७८ ॥

ददति सततमुन्नतस्तु पाणि-

र्भवति चिराय तु दीर्घपीनपाणिः ।

परिपतति शिराविरुद्धपाणि-

र्धनमधिगच्छति मांसगूढपाणिः ॥ ७७९ ॥

सुदृश [करतलैश्च] साधवस्ते

कुटिलकृतैर्विनिमीलितैश्च धूर्ताः ।

भवति रुचिरसंनिभः सुरक्त-

श्चिरमिह पिण्डितपाणिरीश्वरः स्यात् ॥ ७८० ॥

धृतरुचिरमनाः शिलारविन्दै-

र्ज्वलनकषायसुवर्णपाणिरा[जिः] ।

भवति बहुधनो निगूढपाणि-

श्चिरमिह जीवति पानभोगमोगी ॥ ७८१ ॥

सुभग इह तयोष्णदीर्घपाणि-

र्धुवमिह शीतलपाणिकस्तु षण्डः ।

इह हि बहुधनो बलेन युक्तः

धृतसुसुसंचितपाणिरेखको यः ॥ ७८२ ॥

धनमुपनयतीह पाणिलेखा

कृतजनिता जलवच्च या सुदीर्घा ।

जलवदनुगता सुवर्णवर्णा

धनमधिगच्छति निम्नशोभता या ॥ ७८३ ॥

धनमुपलभते सुरक्तपाणि-

र्विपुलमयो च निरन्तराङ्गुलिः स्यात् ।

बलिपुरुषमपि स्रजेद्धि वित्तं

दितविवशा (?) च विशीर्णवर्णलेखा ॥ ७८४ ॥

अपगतधृतवर्णपाणिलेखो

भवति नरो धनवान् बलेन युक्तः ।

असृष्टतिसदृशा भवेत्तया

भूषणवृत्त [रूपवती शुभा] एकमार्था ॥ ७८५ ॥

अपां समीपे गजमस्तके वा
 सूर्योदये ब्राह्मणसंनिधौ वा ।
 मुख्यप्रकाशेऽप्यहिमस्तके वा
 यः पश्यते खड्गनकं स धन्यः ॥ ७४८ ॥

5 मातङ्गराजो मतिमांस्त्रिशङ्कुः
 प्रोवाच तत्त्वं खड्गनं च शास्त्रम् ।
 स्त्रिंशे सरूक्षे विषमे समे च
 आदेशयेद् दोषगुणैर्यथोक्तैः ।
 तमादिशेत्तत्र समीक्ष्य विद्वान्
 10 शुभाशुभं तत्फलमादिशेच्च ॥ ७४९ ॥

अयं भोः पुष्करसारिन् खड्गरीटकज्ञानं नामाध्याप्यः ॥
 अथ खलु भोः पुष्करसारिन् शिवारुत नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रुताम् ।
 अथ किम् । कथयतु भगवान् त्रिशङ्कुः—

शिवारुतम् ।

15 नमः सर्वेषामार्याणाम् । नमः सर्वेषां सत्त्वादिनाम् । तेषां सर्वेषां तपसा वीर्येण च
 इमं शिवारुतं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । इत्याह भगवांस्त्रिशङ्कुः । शाण्डिल्यमिदमग्रीत् ।
 यादृशं च यथा वाशेत्तेषां सर्वेषां वाशान् शृणोष मे । पूर्वस्यां दिशि यदि वाशेत्, शिवा
 पूर्वमुखं स्थित्वा त्रीन् बारान् वाशेत्, बुद्धिं निवेदयति । चतुरो बारान् यदि वाशेत्,
 अत्र भङ्गलं निवेदयति । पञ्च बारान् वाशेत्, धर्मा निवेदयति । षड्वारान् वाशेत्,
 20 परचक्रमयं निवेदयति । सप्तवारान् वाशेत्, बन्धनं निवेदयति । अष्ट बारान् वाशेत्,
 प्रियसमागमं निवेदयति । अमीक्षणं वाशेत्, परचक्रमयं निवेदयति । इत्याह भगवांस्त्रिशङ्कुः ॥

दक्षिणाया दक्षिणमुखं स्थित्वा त्रिवारान् वाशेत्, 'अतु अतु' कुरुते मरणं तत्र निवेद-
 यति । चतुरो बारान् वाशति, दक्षिणमुखं स्थित्वा दक्षिणाया एव दिशायाः प्रियसमागमं
 निवेदयति । अर्थलाभं च निवेदयति । पञ्चवारान् वाशेत्, अर्थं निवेदयति । षड्वारान् वाशेत्,
 25 सिद्धिं निवेदयति । सप्तवारान् वाशेत् विवादकलहं निवेदयति । अष्टवारान् वाशेत्, मयं
 निवेदयति । अमीक्षणं वाशेत्, आकुलं निवेदयति । इत्याह भगवांस्त्रिशङ्कुः ॥

पश्चिमायां पश्चिमाभिमुखं स्थित्वा शिवा त्रिवारान् वाशति, मरणं निवेदयति ।
 चतुर्वारान् वाशति, बन्धनं निवेदयति । पञ्चवारान् वाशति, वर्षं निवेदयति । षड्वारान् वाशति,
 अन्नपानं निवेदयति । सप्तवारान् वाशति, मैथुनं निवेदयति । अष्टवारान् वाशति, अर्थसिद्धिं
 30 निवेदयति । अमीक्षणं वाशति, महामेघं निवेदयति । इत्याह भगवांस्त्रिशङ्कुः ॥

शुष्कदृष्टे निषीदित्वा 'कामुकाकं' प्रवाशति ।
 तत्क्षणं संनिवेदेति तत्र चौरमयं भवेत् ॥ ७९९ ॥
 शुष्कदृष्टे निषीदित्वा 'कामुकाकं' प्रवाशति ।
 पृष्ठेन दर्शयेद्भारं क्षुधापीडां च निर्दिशेत् ॥ ८०० ॥
 पक्षं विभूयमानो यः पश्यन् पथस्य वाशति ।
 न तत्र गमनं कुर्याच्चौरैः पथमुपहृतम् ॥ ८०१ ॥
 रज्जुं वा फलकं वापि यदि कर्षति बायसः ।
 न तत्र गमनं श्रेयश्चौरैः पथमुपहृतम् ॥ ८०२ ॥
 गोमये शुष्ककाष्ठे वा यदि वाशति बायसः ।
 कलहः कुवचो व्याधिर्न चार्थं तत्र सिध्यति ॥ ८०३ ॥
 तृणं वा यदि वा काष्ठं दर्शयेच्च सदा खगः ।
 पुरतः शुष्कपाणिस्तु तत्र चौरमयं भवेत् ॥ ८०४ ॥
 सार्धोपरि निषीदित्वा क्षामं दीनं च व्याहरेत् ।
 निपतेत् सार्धमभ्येऽस्मिन् चौरसैन्यं न संशयः ॥ ८०५ ॥
 यदा प्रदक्षिणं त्रैलोक्यं वाशन्ति विविधं खगाः ।
 शुष्कदृष्टे निषीदित्वा तत्र विधान्महामयम् ॥ ८०६ ॥
 मीतल्लस्तः परीतश्च यस्तु व्याहरते खगः ।
 परिबाधन् दिशः सर्वास्तत्र भयमुपस्थितम् ॥ ८०७ ॥
 गच्छन्तं समनुगच्छेत्पुरः स्थित्वा तु व्याहरेत् ।
 न तत्र गमनं कुर्यान्मार्गमत्र प्रशातनम् ॥ ८०८ ॥
 वास्तुमभ्ये प्रतिस्थाने क्षामं दीनं च व्याहरेत् ।
 ज्याधिं तत्र विजानीयाद् वासे वा गृहस्वामिनाम् ॥ ८०९ ॥
 शकटस्य यथा शब्दं विश्रब्धं वाशति बायसः ।
 दूरादभ्यागतं ज्ञात्वा प्रसिद्धिं चाभिनिर्दिशेत् ॥ ८१० ॥
 गगरे घटके चैव स्थाविकपिठेषु वा ।
 निषण्णो वाशते काकः प्रसिद्धं गमनं भुवम् ॥ ८११ ॥
 आसने शयने वापि स्थितो वाशति बायसः ।
 प्रसिद्धं गमनं श्रूयस्त्रोषितेन समागमः ॥ ८१२ ॥
 ब्रह्मस्थाने निषीदित्वा भुवं वाशति बायसः ।
 अर्थलभं विजानीयाद्वनलभं च आकरोत् ॥ ८१३ ॥
 ब्रह्मस्थाने निषीदित्वा क्षामं दीनं च वाशति ।
 संविस्थाने हरेच्चौरस्तत्र वै नास्ति संशयः ॥ ८१४ ॥

5

10

M 177

15

20

25

30

शिवा पुरतः पुरुषस्य मार्गप्रयातस्य यदि वाशति, या अग्रतः क्षेममार्गं विज्ञापयति ।
 अर्थसिद्धिं निवेदयति । मार्गं व्रजतोऽस्य शिवा वामेनागस्य गच्छते, दक्षिणमुखं क्षेममार्गं
 विजानीयादर्थसिद्धिं च निवेदयति । मार्गे व्रजतः पुरुषस्य शिवा वामेनागस्य पुरतो वाशति,
 या तथा समयं मार्गं विज्ञापयति । निवर्तेत विचक्षणः । दक्षिणां दिशं वामं गत्वा वामतः
 ८ परिवर्तेत “न तन्मार्गेण गन्तव्यं त्रिशङ्कुवचनं यथा” । पुरतः शिवा गत्वा अग्रतश्च निरी-
 दति, समयं मार्गं विजानीयात् । निवर्तेत विचक्षणः । शिवा पुरत आगस्य वामेन परिवर्तेत,
 ‘भयमेतीह’ तेनापि मयं जानीयाद्विचक्षणः । सेनायामावाहितार्यां शिवा वाशति, पश्चिमं
 निवर्तनं निवेदयति । यदि गच्छेत्पराजयः । सेना न गच्छेत् । सेनायां व्रजमानायां शिवा
 आगच्छेदग्रतः सेनाजयं निवेदयति । परचक्रपराजयं च निवेदयति । सार्वस्य व्रजमानस्य
 10 शिवा गच्छत्यग्रतः क्षेममार्गं निवेदयति । अर्थसिद्धिं तथैव च । पुरुषस्य पथि व्रजतो वामतो
 वाशति, मार्गं निवेदयति । “तन्मार्गेण [हि] गन्तव्यं त्रिशङ्कुवचनं यथा” ॥

“ग्रामस्य नगरस्यापि चैत्यस्थाने तथैव च” । पूर्वोत्तरेणापि शिवा वाशति, क्षेमं
 तत्र निवेदयति । दक्षिणे पश्चिमे यदि वाशति, या मयं तत्र निवेदयति ।

वामतो न प्रशंसन्ति तथैव विदिशासु च ।
 15 अतिदीर्घातिरूक्षा वा काले मासान्तिके तथा ।
 अधरां तु मयं वक्ष्ये त्रिशङ्कुवचनं यथा ॥ ७५१ ॥

171

मधुखरां शिवां ज्ञात्वा काले वेले उपस्थिते ।
 क्षेमं चैवार्थसिद्धिश्च चिन्तितव्यं विचक्षणैः ॥ ७५२ ॥

ज्याधिरुपद्रवाश्च, “सर्वं तु प्रशमं यान्ति त्रिशङ्कुवचनं यथा” । शिवारुतस्योपचारे
 20 दिग्बिदिशासु निमित्ता ग्रहीतव्याः । यः शिवाया दिवसो भवति, स दिवसो ज्ञातव्यः ।
 पुष्पगन्धमास्त्योपहारस्तादिवसे उपपादयितव्यः । निर्लं देवताशुरुकेण भवितव्यम् । देव्या
 शुरुकेण भवितव्यम् । देव्यै शुश्रूषा कर्तव्या । सर्वार्थान् संपादयिष्यति । सर्वकार्याणि
 निवेदयति ॥

यत्किञ्चित्कार्यमारमिष्यति, तत्सर्वं निवेदयति । देव्यै सर्जरसो गुग्गुलु च धूपवि-
 25 तव्यम् । पुष्पबलिश्च यथाकाले दापयितव्यः । इत्याह भगवान्निशङ्कुः ॥ -

शिवारुतकथनेऽत्र विद्यां वक्ष्यामि यथासत्त्वं भविष्यति ।
 नम आरण्यायै । चीरिण्यै स्वाहा सर्जरसधूपम् ।

अयं भोः पुष्करसारिन् शिवारुतनामाध्यायः ॥

पूर्वेण चैव ग्रामस्य यदा सूर्यति वायसी ।
 अल्पोदकेनोद्यन्ति वनानि नगराणि च ॥ ८३० ॥
 पुरस्तादक्षिणे पार्श्वे यदि सूर्यति वायसी ।
 वर्षति प्रथमे मासे पश्चादेवो न वर्षति ।
 कृष्टधान्यानि वर्षन्ते माषधान्यं विनश्यति ॥ ८३१ ॥
 दक्षिणे वृक्षशिखरे यदा सूर्यति वायसी ।
 मण्डूककीटकमक्षा चौरश्च बहुलीभवेत् ॥ ८३२ ॥
 पश्चिमोत्तरपार्श्वे तु यदा सूर्यति वायसी ।
 अशानिर्निपतेत्तत्र मयं च भृगपक्षिणाम् ॥ ८३३ ॥
 उत्तरे वृक्षशिखरे यदा सूर्यति वायसी ।
 पूर्वमुत विजानीयाच्छल्यं समुपजायते ॥ ८३४ ॥
 उपरि वृक्षशिखरे यदा सूर्यति वायसी ।
 अल्पोदकं विजानीयात्स्थले बीजानि रोपयेत् ॥ ८३५ ॥
 यदा तु मध्ये वृक्षस्य निलयं करोति वायसी ।
 मध्यमं वर्षति वर्षं मध्यमस्य प्रजायते ॥ ८३६ ॥
 स्कन्धमूले तु वृक्षस्य यदा सूर्यति वायसी ।
 अनाकृष्टिर्भवेद् घोरा दुर्मिषां तत्र निर्दिशेत् ॥ ८३७ ॥
 चतुरः पञ्च वा पोतान् यदा सूर्यति वायसी ।
 सुमिषां च भवेत्तत्र फलानामुदितं भवेत् ॥ ८३८ ॥

अर्थ मोः पुष्करसारिन् वायसरुतं नामाध्यायः ॥

20 M 180

अथ खलु मोः पुष्करसारिन् द्वारलक्षणं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् ।

अथ किम् । कथयतु भगवान् त्रिशङ्कुः—

द्वारलक्षणम् ।

माहेन्द्रमथ दिव्यं च माङ्गल्यं पूर्वतः स्मृतम् ।
 दक्षिणे तु दिशो भागे पूषा च पित्र्यमेव च ॥ ८३९ ॥
 सुग्रीवं पुष्यदन्तं च पश्चिमेनात्र निर्दिशेत् ।
 मल्लान्तकं राजयक्ष्मं विद्यादुत्तरतः शुभम् ॥ ८४० ॥
 जन्मसंपद्विपत्त्येवमप्रत्यरिसाधनम् ।
 अथ वै धनमित्रं च परमं मैत्रमेव च ॥ ८४१ ॥
 उवाच विधिवद्भ्रात्रो विश्वकर्मा महामतिः ।
 वास्तूनां गुणदोषौ च प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ ८४२ ॥

25

30

- मत्स्यो घान्यं भवेद् भोगायामिपादौ यवं घनम् ।
 भोगसौभाग्यं जानीयान्नीनादौ नात्र संशयः ॥ ७६७ ॥
- पताकाभिर्वजैर्वापि शक्तिभिस्तोमैस्तथा ।
 तलस्यैरङ्गुशैश्चापि विज्ञेयः पृथिवीपतिः ।
 ६ राजवंशप्रसूतं च राजमात्रं विनिर्दिशेत् ॥ ७६८ ॥
- प्रेक्ष्यन्ते शाखया पञ्च हस्ते चत्वार एव च ।
 क्षत्रियो वा भवेद् भोगी राजमिश्रापि सक्तः ॥ ७६९ ॥
- वैश्योऽयं क्षत्रियो वार्यमी घनघान्यं न संशयः ।
 शूद्रो विपुलभागी स्यात् पर्वशीलोऽयं नैष्ठिकः ॥ ७७० ॥
- १० सततमभिपूज्यः स्यात् सर्वेषां च प्रियंवदः ।
 विशीलः शीलकुञ्जो वा बहुभिर्न बहुस्तथा ॥ ७७१ ॥
- श्यामवर्णाय भिन्ना वा सा लेखा दुःखभागिनी ।
 त्रिलेखा यस्य दृश्यन्ते यस्य पूर्णाः करस्थिताः ।
 ७४ महाभोगो महाविद्वान् जीवेद्वर्षशतं च सः ॥ ७७२ ॥
- १५ अजपदं राजच्छत्रं शङ्खचक्रपुरस्कृतम् ।
 तलेष्टु यस्य दृश्यन्ते त विद्यात् पृथिवीपतिः ॥ ७७३ ॥
- भगस्तु भाग्याय प्वजैः पताकै-
 र्हस्त्यश्चमालाङ्कुशतश्च राजा ।
 मत्स्यो नु पानाय यवो घनाय
 २० वेदिस्तु यज्ञाय गर्वा च गोष्ठः ॥ ७७४ ॥
- अनामिकापर्व अतित्रमेद् यदि
 कनिष्ठिका वर्षशतं स जीवति ।
 सप्त त्वशीतिवर्षाणि सप्तभि-
 र्यथा नदीनां मरिताय निर्दिशेद् ॥ ७७५ ॥
- २५ शरीरवर्णप्रमवां तु लेखां
 सवैशिखा वर्णविहीनकां च ।
 समीक्ष्य नीचोत्तममध्यमानां
 दारिद्र्यमध्ये चरता विजानताम् ॥ ७७६ ॥
- अम्यङ्गनोद्धर्तनसत्करी[षे]-
 रध्यक्ष्णूर्णैश्च विपूज्य पाणिम् ।
 ३० प्रक्षाल्य चैकान्तरपृष्ठलेखा-
 ः, क्ताप्रचित्तस्तु क्व परीक्षेत् ॥ ७७७ ॥

क्षयं विषादस्य तस्य घनस्य च कुलस्य च ।
यमे मृत्युं विजानीयाकुले श्रेष्ठोत्तमस्य च ।
मृङ्गिराजे तु मतिमान् गन्धर्वं गन्धमाल्यता ॥ ८५९ ॥
युक्ते क्रोधः कलिश्चैव पितरि मोगसंपदः ।
दौवारिके सत्यघनं सुग्रीवे राजपूजितः ॥ ८६० ॥
पुष्पदन्ते घनावातिर्वरुणे जलचित्रता ।
असुरे मरणं घोरं रोगे तु बहुदोषता ॥ ८६१ ॥
बलींश्च उपहारांश्च प्रवक्ष्यामि यथागृहम् ।
विचित्रैर्विदिशैर्गन्धैः परिपूज्य बलिं हरेत् ॥ ८६२ ॥
कलत्रे हेतुबीजानि मन्त्रमेऽर्जितमेव तु ।
महेन्द्रे मुक्तपुष्पाणि पावके च पयो दधि ॥ ८६३ ॥
आदित्ये परिदेयं तु मत्तं चैव प्रियङ्गवः ।
अन्तरीक्षे जलं दिव्यं पुष्पाणि जलजानि च ॥ ८६४ ॥
नन्दा प्रतिपदा ज्ञेया षष्ठी त्रयोदशी जया ।
तासु तासु ह्येवं कुर्याज्जाहो ह्येवं विचक्षणः ॥ ८६५ ॥

5

10

15

अयं भोः पुष्करसारिन् द्वारलक्षणं नामाध्यायः ॥

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् द्वादशराशिकं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् ।

अथ किम् । कथयतु भगवान् त्रिशङ्कुः—

M 183

द्वादशराशिकः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि चित्तविज्ञानकाण्डकम् ।
यथादृष्टान्तेनैवेनं नराणां समुदाहृतम् ॥ ८६६ ॥
तदहं संप्रवक्ष्यामि चित्तविज्ञानमुत्तमम् ।
द्वादशैव तु चित्तास्ते ये लोके प्रचरन्ति वै ॥ ८६७ ॥
तानहं संप्रवक्ष्यामि शृणु तत्त्वेन मे ततः ।
द्वादशैव तु कुर्याच्च मण्डलानि विचक्षणः ॥ ८६८ ॥
प्रथमं मेपो नाम स्याद् द्वितीयं तु वृषः स्पृतः ।
तृतीयं मिथुनं नाम चतुर्थं चापि कर्कटः ॥ ८६९ ॥
पञ्चमं चापि सिंहस्तु षष्ठं कन्या इति स्पृतम् ।
सुखा तु सप्तमं ज्ञेया वृश्चिकस्तु तथाष्टमम् ॥ ८७० ॥
घनवी तु नवमं ज्ञेया दशमं मकरः स्पृतः ।
कुम्भश्चैकादशं ज्ञेयो द्वादशं मीन उच्यते ॥ ८७१ ॥

20

25

30

भवति बहुधनो धनैर्विहीनः

श्रुतमविगम्य विशालपाणिच्छेदः ।

[सु]श्रुतिरहिनीलनिर्मलाभिः]

करतलराजि [मिरीशरः स धन्यः] ॥ ७८६ ॥

४

अयं भोः पुष्करसारिन् करतललेखानामाध्यायः ॥

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् वायसरुतं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रुताम् ।

अथ किम् । कथयतु भगवांश्चिदाङ्कः । नमोऽर्हताम् । तेषां नमस्कृत्वा-

वायसरुतम् ।

इदं शास्त्रं प्रवक्ष्यामि वायसानां शुभाशुभम् ।

10

जयं पराजयं चैव लामालाभं तथैव च ॥ ७८७ ॥

सुखदुःखं प्रियाप्रियं जीवितं मरणं तथा ।

वायसानां वचःसिद्धिं प्रवक्ष्यामि यथाविधि ॥ ७८८ ॥

देवाः प्रवदन्ति श्रेष्ठा वायसानां नमो नमः ।

आगत्य मानुषं लोकं वायसा बलिभोजनाः ॥ ७८९ ॥

15

प्रसितस्य यदाञ्चानमग्रतो वायसो भवेत् ।

व्याहरन् क्षीरिवृक्षस्थो निर्दिशेदर्धसिद्धिताम् ॥ ७९० ॥

स्वरेण परितुष्टेन फलवृक्षसमाश्रितः ।

पुनरागमनं चैव सिद्धमर्थनिवेदितम् ॥ ७९१ ॥

176

विवृक्षवृक्षपत्राणि मधुरं चानुवासति ।

20

असूयं निर्दिशेद् भोज्यं शुद्धमिन्नं तु गोरसम् ॥ ७९२ ॥

दृष्ट्वस्तु तुण्डपादेन आत्मनः परिमार्जति ।

पायसं सर्पिषा मिश्रं तत्र विद्यान्न संशयः ॥ ७९३ ॥

रूक्षं निर्धर्षते तुण्डं शिरश्च परिमार्जति ।

सफलं वृक्षमास्थाय ध्रुवं मांसेन भोजनम् ॥ ७९४ ॥

25

लोचयति व्याहरति फलवृक्षसमाश्रितः ।

व्याघ्रेण च हतं मांसं निवेदयति भोजनम् ॥ ७९५ ॥

घोरे व्याहरते कार्यं वायसो वृक्षमाश्रितः ।

कलहं संग्रामभयं तत्र विद्यान्न संशयः ॥ ७९६ ॥

शुष्कवृक्षे निषीदित्वा क्षामं दीनं च व्याहरेत् ।

30

कलहं सुमहत् कृत्वा न चार्थं तत्र सिध्यति ॥ ७९७ ॥

क्षीरिवृक्षे निषीदित्वा क्षामं दीनं च व्याहरेत् ।

क्रमेण युगमात्रेण न चार्थं तत्र सिध्यति ॥ ७९८ ॥

पुरुषः कश्चिदागल्य पञ्चमं मण्डलं स्पृशेत् ।
 हृदयं स्पृशते यस्तु अपलं तत्र चिन्तितम् ॥ ८८७ ॥
 प्रवासकश्च विज्ञेयः परग्राभगतो मृतः ।
 शङ्खद्रव्यं च यत्तस्य ब्राह्मणानां कुले स्थितम् ॥ ८८८ ॥
 अथ शब्दो भवेत्तत्र यं दृष्ट्वा तु महर्षिभिः ।
 पुत्रपुत्रेति यच्छब्दो यद्गतं गतमेव च ।
 एतादृशं दृष्ट्वात्पातं मरणं तत्र निर्दिशेत् ॥ ८८९ ॥
 पुरुषः कश्चिदागल्य षष्ठं तु मण्डलं स्पृशेत् ।
 स्पृशते चापि पार्श्वानि गात्रचिन्ता तु चिन्तिता ॥ ८९० ॥
 विग्रहस्तु महाघोरः शत्रुश्चापि प्रवर्ष्यते ।
 अथ वा तत्र ये शब्दाः श्रोतव्यास्ते न संशयः ॥ ८९१ ॥
 अयं तु प्रक्षरश्चैवं हतश्च विहतस्तथा ।
 एतादृशं दृष्ट्वात्पातमरिविग्रहमादिशेत् ।
 अथ वा यादृशः शब्दस्तादृशं तेन चिन्तितम् ॥ ८९२ ॥
 पुरुषः कश्चिदागल्य सप्तमं मण्डलं स्पृशेत् ।
 हस्तेन मर्दयेद् हस्तं तथा नाडीं च मर्दयेत् ॥ ८९३ ॥
 निवेशचिन्ता विज्ञेया अन्यग्राभगता भवेत् ।
 तत्रेमे भवन्ति शब्दाः श्रोतव्या भूमिमिच्छता ॥ ८९४ ॥
 स्थितं निविष्टं वर्तं च कृतं हस्तगतं तथा ।
 एतादृशं दृष्ट्वात्पातं निवेशं तस्य निर्दिशेत् ।
 यादृशो वा श्रुतः शब्दस्तादृशं तेन चिन्तितम् ॥ ८९५ ॥
 पुरुषः कश्चिदागल्य अष्टमं मण्डलं स्पृशेत् ।
 उदरं चैव फिचकं द्वे इमे परिभार्जयेत् ॥ ८९६ ॥
 निघनं दृश्यते तस्य मरणं चापि दृश्यते ।
 यदि भवेद् भवेन्मृत्युर्यश्चान्यप्रियसंगमः ॥ ८९७ ॥
 तत्रेमे शब्दाः श्रोतव्या मृत एव भविष्यति ।
 एतादृशं दृष्ट्वात्पातं व्यापत्तिं तस्य निर्दिशेत् ॥ ८९८ ॥
 पुरुषः कश्चिदागल्य नवमं मण्डलं स्पृशेत् ।
 ऊरुं च स्पृशते सूर्यो घर्मचिन्ता च चिन्तिता ॥ ८९९ ॥
 तत्र शब्दाश्च श्रोतव्या भवन्ति हि न संशयः ।
 यजन् हि याजकश्चैव यजमानस्तथैव च ।
 शब्दानेवंविधान् श्रुत्वा यद्वचिन्तां तु निर्दिशेत् ॥ ९०० ॥

5

10

15

20

M 186

25

30

- देवतादेवतानां च देवस्योपवनानि च ।
 यस्य वाचं वदेत्तस्य अर्घ्यलाभं विनिर्दिशेत् ॥ ८१५ ॥
 लाक्षाहरिद्रामक्षिष्ठाहरिताल्मनःशिलाः ।
 यस्याहरेत्पुरस्तस्य स्वर्णलाभं विनिर्दिशेत् ॥ ८१६ ॥
 पात्रं च पात्रकं चैव श्रुत्तिकावरभाजनम् ।
 यस्य यस्य हरेत्तस्य द्रव्यलाभं विनिर्दिशेत् ॥ ८१७ ॥
 संवीभूत्वा शुगमात्रं क्षुभं तिष्ठति वायसः ।
 काष्ठं वा वायसा यत्र गृहमारोपयन्ति च ।
 निगदन्त्यत्र विजानीयाद् याचकास्तु महामयम् ॥ ८१८ ॥
 नीलं पीतं लोहितं च प्रतिसंहरणानि च ।
 निगृह्णन्ति यत्र काका व्याधिं तत्र विनिर्दिशेत् ॥ ८१९ ॥
 ग्रामान्ते भयमाख्याति काको वा वाशति भुवम् ।
 प्रत्येकतो वा वाशन्ति विषात्तत्र महामयम् ॥ ८२० ॥
 वायसोऽस्त्रिंशद्गृहीत्वा वै प्रगच्छेदनुदक्षिणम् ।
 निषीदन् सफले वृक्षे स वदेन्मांसभोजनम् ॥ ८२१ ॥
 यस्य शीर्षे निषीदित्वा कर्णं कर्षति वायसः ।
 अम्यन्तरे सप्तरात्रान्तरणं तस्य निर्दिशेत् ॥ ८२२ ॥
 करके चोदके चैव स्निग्धदेशेषु वाशति ।
 ऊर्ध्वमुखं निरीक्षंस्तु जगद् वृष्टिं विनिर्दिशेत् ॥ ८२३ ॥
 स्वरेण परितुष्टेन तीर्थवृक्षेषु वाशति ।
 ऊर्ध्वमुखं तथा वक्ति वातवृष्टिं विनिर्दिशेत् ॥ ८२४ ॥
 कार्यं किलकिळायंस्तु स्निग्धदेशेषु वाशति ।
 बद्धो विधुन्वन् वायसः सधो वृष्टिं विनिर्दिशेत् ॥ ८२५ ॥
 स्वरेण परितुष्टेन स्निग्धं मधुरं वाशति ।
 सक्षरसद्भवं भागं वाशति भोजनं भवेत् ॥ ८२६ ॥
 प्राकारे तोरणाग्रे वा यदि वाशति वायसः ।
 अभीक्ष्णं वर्षति तुण्डं संग्रामं तत्र निर्दिशेत् ॥ ८२७ ॥
 मण्डलानि वायर्तानि वह्निर्वा नगरस्य च ।
 वैरं च विग्रहं घोरं तत्र चैव विनिर्दिशेत् ॥ ८२८ ॥
 ग्रामे वा नगरे वापि कुर्वति यत्र मण्डलम् ।
 ऊर्ध्वमुखं वाशन्तो वै विषण्णत्वं समुत्थितम् ॥ ८२९ ॥

ओष्ठौ जिह्वां च दन्तांश्च कपोली नासिकां तथा ।	
अक्षिभ्रुवौ ललाटं च कर्णौ केशास्तथैव च ॥ ९१४ ॥	
रोमराज्जी खरं वर्णं मञ्जितं गीतमेव च ।	M 188
मतिं सत्त्वं समीक्षेत कन्यानां शास्त्रकोविदः ।	
तत्र पूर्वं परीक्षेत स्वयमेव विचक्षणः ॥ ९१५ ॥	८५
हंसखरा मेघवर्णा नारी मधुरलोचना ।	
अष्टौ पुत्रान् प्रसूयेत दासीदासैः समावृता ॥ ९१६ ॥	
व्यावर्ताश्वत्वारो यस्याः सर्वे चैव प्रदक्षिणाः ।	
समगात्रविमक्ताङ्गी पुत्रानष्टौ प्रसूयते ॥ ९१७ ॥	
मण्डूककुक्षिर्या नारी सैश्वर्यमधिगच्छति ।	10
घन्यान् सा जनयेत्पुत्रांस्तेषां प्रीतिं च मुञ्चते ॥ ९१८ ॥	
यस्याः पाणितले व्यक्तः कच्छपः खस्तिको ध्वजः ।	
अङ्गुशं कुण्डलं माला दृश्यन्ते सुप्रतिष्ठिताः ।	
एकं सा जनयेत्पुत्रं तं च राजानमादिशेत् ॥ ९१९ ॥	
यस्याः पाणौ प्रदृश्येत कोष्ठागारं सतोरणम् ।	15
अपि दासकुले जाता राजपत्नी भविष्यति ॥ ९२० ॥	
द्वात्रिंशदशना यस्याः सर्वे गोक्षीरपाण्डराः ।	
समशिखरिस्त्रिधामा राजानं सा प्रसूयते ॥ ९२१ ॥	
स्निग्धा कारण्डवप्रेक्षा हरिणाक्षी तनुत्वचा ।	
रक्तोष्ठजिह्वा सुमुखी राजानमुपतिष्ठति ॥ ९२२ ॥	20
सूक्ष्मा च तुङ्गनासा च मुकुमारकिमोदरी ।	
सुभ्रूः सुवरकेशान्ता सा तु कन्या बहुप्रजा ॥ ९२३ ॥	
अङ्गुल्यः संहिताः कान्ता नखाः कमलसंनिभाः ।	
सुशृङ्गुरकचरणा सा कन्या सुखमेधते ॥ ९२४ ॥	
यस्यावर्तौ समौ स्निग्धौ उभौ पार्श्वौ सुसंस्थितौ ।	25
.....राजपत्नी तु सा भवेत् ॥ ९२५ ॥	
प्रदक्षिणं प्रक्रमेत प्रेक्षते च प्रदक्षिणम् ।	M 189
प्रदक्षिणसमाचारां कन्यां मार्यार्थमावहेत् ॥ ९२६ ॥	
ऊरू जङ्घे च पार्श्वे च तथा विक्त्रमः संस्थितः ।	
रक्तान्ते विपुले नेत्रे सा कन्या सुखमेधते ॥ ९२७ ॥	30
शृङ्गाक्षी शृङ्गजङ्घा च शृङ्गप्रीवा शृङ्गोदरी ।	
शुक्लनासा इ या नारी राजानमुपतिष्ठते ॥ ९२८ ॥	

- * समं स्याच्चतुरक्षं च विस्तीर्णां चैव वृत्तिका ।
 क्षीरिवृक्षाकुलं धन्यं ब्राह्मणस्य प्रशस्यते ॥ ८४३ ॥
 पूर्वार्थतनतया वास्तु रथचक्राकृति च यत् ।
 रक्तपाशुर्भवेच्च तत्र राज्ञां तत्तु प्रशस्यते ॥ ८४४ ॥
 ५ त्रिकोणं कुशासंस्तीर्णमुत्तानं मधुरं च यत् ।
 व्यापमतो जलं चैव वास्तु तस्य धनौषधी ॥ ८४५ ॥
 अङ्गाराकारसंस्थानं गोमुखं शकटाकृति ।
 अनावार्यं च तत् प्रोक्तं यच्च पुत्रक्षयावहम् ॥ ८४६ ॥
 ११ यत्तु कक्षरकक्षैस्तात् स्रक्तं वर्षोदकेन च ।
 १० अपसव्योदकं चैव दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ८४७ ॥
 त्रिप्रस्य चतुरक्षं तु क्षात्रियं परिमण्डलम् ।
 दशद्वादशकं वैश्ये गृहस्य तत्र लेखनम् ॥ ८४८ ॥
 वास्तुपूर्वोत्तरे देशे गोकुलं तत्र कारयेत् ।
 तथैव चाग्निशालां तु पूर्वदक्षिणतो दिशि ॥ ८४९ ॥
 १५ वर्षवृष्यायुधामारान् दक्षिणेन निवेशयेत् ।
 पश्चिमोत्तरतश्चात्र वणिग्याण्डं निवेशयेत् ॥ ८५० ॥
 उत्तरायां तु कर्तव्यं बर्चःस्थानमनुत्तरम् ।
 ऐशान्यामेव सर्वाणि प्रासादश्च पुरोमुखः ॥ ८५१ ॥
 अविधिपरिवर्तेन तत्र चैरं बधो मयेत् ।
 २० रचितसर्वद्वाराणामायामो द्विगुणो मतः ॥ ८५२ ॥
 कुर्यात्सुरमवनानां यथेष्टं द्वारकाण्यपि ।
 तद्द्वारवाहुपर्यन्ते क्षियो दृष्टा दोषावहाः ॥ ८५३ ॥
 विद्विपस्य सलोकस्य द्वारे स्यान्नु कप्रहः ।
 महेन्द्रे पुरे वा राज्यं सूर्ये सूर्यमावता ॥ ८५४ ॥
 २५ ससे मृदुर्मृगे क्षरोऽन्तरीक्षे धनक्षयः ।
 वायव्ये तु बहुव्याधिमगे साम्यविपर्ययः ॥ ८५५ ॥
 पुष्ये तु सुमगो नित्यं वितयेऽप्यशुभो भवेत् ।
 शोके मृतविकारः स्यात् शोषे तस्य विपण्णता ॥ ८५६ ॥
 मल्लतके गृहे वासो राज्यक्षमे समावृतिः ।
 ३ हृदे रेणुपरिश्राव आदिसे तु कलिर्भूवम् ॥ ८५७ ॥
 नागराजे नागमयं महश्चेद् दीर्घमायुषम् ।
 २० भवेदस्य च यद् द्वारं तत्राग्निमयादिशेत् ॥ ८५८ ॥

यस्या हस्तौ च पादौ च छिद्रौ दन्तान्तराणि च ।
 पतिनोपार्जितं द्रव्यं न तस्या रमते गृहे ॥ ९४५ ॥
 यस्यास्तु व्रजमानायाः स्फुटन्ते पर्वसंघयः ।
 सा ह्येया दुःखबहुला सुखं नैवाधिगच्छति ॥ ९४६ ॥
 यस्याः कनिष्ठिका पादे मूर्ध्नि न स्पृशतेऽङ्गुलिः ।
 कौमारं सा पतिं सत्तवा आत्मनः कुरुते प्रियम् ॥ ९४७ ॥
 अनामाङ्गुलिः पादस्य मर्ध्नि न स्पृशतेऽङ्गुलिः ।
 न सा रमति कौमारं बन्धकीत्वेन जीवति ॥ ९४८ ॥
 यस्याः अदेहिनी पादेऽङ्गुष्ठं समतिक्रमेत् ।
 कुमारी कुरुते जारं यौवनस्या विशेषतः ॥ ९४९ ॥
 आवर्तः पृष्ठतो यस्या नामी सा चानुबन्धति ।
 न सा रमति कौमारं द्वितीयं कथते पतिम् ॥ ९५० ॥
 विकृता स्थिरजाळा च रुक्षगण्डशिरोरुहा ।
 अपि राजकुले जाता दासीत्वमधिगच्छति ॥ ९५१ ॥
 यस्यास्तु हसमानाया गण्डे जायति कूपकम् ।
 अग्निकार्येऽपि सा गत्वा क्षिप्रं दोषं करिष्यति ॥ ९५२ ॥
 समासमगता सुभूर्गण्डावर्ता च या भवेत् ।
 प्रलम्बोष्ठी तु या नारी नैकत्र रमते चिरम् ॥ ९५३ ॥
 लम्बोदरी स्थूलशिरा रक्षाक्षी पिङ्गलानना ।
 अष्टौ मक्षयते वीराजवने तिष्ठते चिरम् ॥ ९५४ ॥
 न देविका न नदिका न च दैवतनामिका ।
 वृक्षगुल्मसनामा च वर्जनीया विचक्षणैः ॥ ९५५ ॥
 नक्षत्रनामा या नारी या च गोत्रसनामिका ।
 सुगुप्ता रक्षिता वापि मनसा पापमाचरेत् ॥ ९५६ ॥
 दारान् विवर्जयेदेतान् या मया परिकीर्तिताः ।
 ग्रथस्ता यास्तु पूर्वोक्तास्त्राद्वशीयाभरः (?) सदा ॥ ९५७ ॥
 पद्याङ्कुशस्तिकवर्धमानै-

शक्राब्जजाम्यां कलशेन पाणौ ।

शङ्खतपत्रोत्तमलक्षणैश्च

संपत्तये साधु भवन्ति कन्याः ॥ ९५८ ॥

अयं शोः पुष्करसारिन् कन्यालक्षणं नामाध्यायः ॥

5

10

M 191

18

20

25

30

होरा शरीरं जातस्य द्वितीये चिन्तितं घनम् ।

तृतीये भ्रातरश्चैव चतुर्थे खजनस्तथा ॥ ८७२ ॥

चिन्त्यते पञ्चमे पुनः षष्ठे मण्डले शत्रुता ।

सप्तमे दारसंयोगो द्वाष्टमे नैघनं स्पृशेत् ॥ ८७३ ॥

४

नवमे चिन्त्यते घर्मे दशमे कर्मजं फलम् ।

एकादशे चार्थलाभो द्वादशे व्यर्थसंभवः ॥ ८७४ ॥

एते द्वादश चिन्तास्तु यथा दृष्टा महर्षिभिः ।

सर्वभूतात्मभूताश्च यथाज्ञेयास्त देहिनाम् ॥ ८७५ ॥

M 184

आगत्य पृच्छते कश्चिद् प्रथमं मण्डलं स्पृशेत् ।

10

शिरस्तु स्पृशते यश्च शब्दश्च उपलभ्यते ॥ ८७६ ॥

व्याधितं चैव ह्यात्मानमाप्तेयाश्च विनश्यतः ।

यदि श्रूयात्तदा तस्य आत्मार्यं चिन्तितं भवेत् ॥ ८७७ ॥

काञ्चनं रजतं ताम्रं लोहं चैव मृशं भवेत् ।

स च सर्वगतश्चैव अग्निरभ्राति निश्चितम् ॥ ८७८ ॥

15

एतादृशं दृष्ट्वोत्पातमाप्तेयं तस्य निर्दिशेत् ।

यादृशश्च भवेच्छब्दस्तादृशं तेन चिन्तितम् ॥ ८७९ ॥

पुरुषः कश्चिदागम्य द्वितीयं मण्डलं स्पृशेत् ।

ग्रीवां वा परिमार्जयेद् गलं च चिबुकं पुनः ॥ ८८० ॥

यदि शब्दश्च श्रूयेत दृष्टा गावस्तथैव च ।

20

ईदृशं च दृष्ट्वोत्पातं गोशब्दं तत्र निर्दिशेत् ।

अथ वा यादृशः शब्दस्तादृशं तेन चिन्तितम् ॥ ८८१ ॥

पुरुषः कश्चिदागम्य तृतीयं मण्डलं स्पृशेत् ।

मार्जयेन्मुखदेशं तु क्षीचिचं तस्य निर्दिशेत् ॥ ८८२ ॥

अथ शब्दो भवेत्तत्र श्रूयन्तां तादृशास्तु ते ।

25

जातं प्रजातमुपजातं तथा जातो भविष्यति ॥ ८८३ ॥

एतादृशं दृष्ट्वोत्पातं गर्भं तस्य विनिर्दिशेत् ।

अथ वा यादृशः शब्दस्तादृशं तेन चिन्तितम् ॥ ८८४ ॥

पुरुषः कश्चिदागम्य चतुर्थं मण्डलं स्पृशेत् ।

कण्ठपं स्पृशते यस्तु कल्हं तत्र निर्दिशेत् ।

खजनव्यवहारस्तु सति कल्हं न संशयः ॥ ८८५ ॥

30

आकल्हा क्लेति शब्दा भवन्ति च निरन्तरम् ।

एतादृशं दृष्ट्वोत्पातं कल्हं तत्र निर्दिशेत् ॥ ८८६ ॥

दर्मसूचीमुखी वापि कारणं तत्र को भवेत् ।
 कति सौमिक्षिका छद्माः कति दौर्मिक्षिकाः स्मृताः ।
 कतिवर्णाः समाख्याताः कतिवर्णा निदर्शिताः ॥ ९७० ॥
 नष्टापनष्टबीजस्य वर्षति यदि वासवः ।
 निर्घातो वा भवेत्तीम्रोऽप्यवापि मेदिनी चलेत् ॥ ९७१ ॥
 शस्यं फलस्य किं तत्र निमित्तमुपलक्षयेत् ।
 सर्वमेतत्समासेन श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ९७२ ॥

पुष्करसारिणो ब्राह्मणस्य वचनं श्रुत्वा त्रिशङ्कुर्मतङ्गाधिपतिरिदं वचनमब्रवीत्—

पुरा देवाद्यैर्नगैर्मक्षराक्षसकिन्नरैः ।
 सागरादभृतं दृष्टं मन्यते तु समुद्रवम् ॥ ९७३ ॥
 अभृते मक्ष्यमाणे तु मार्गं प्रार्थितवान् द्विजः ।
 ततो दत्ताः सुरैर्भगा अभृताश्शबिन्दवः ॥ ९७४ ॥
 तत उत्पन्ना इमे बीजा मुवि लोकमुखावहाः ।
 यवव्रीहितिळाश्चैव गोघ्नसा मुद्गमाषकाः ॥ ९७५ ॥
 श्यामकं सप्तमं विषादिस्तुष्टाष्टमकः स्मृतः ।
 शेषास्तु संगता जाता बहवः शस्यजातयः ॥ ९७६ ॥
 हरितकेषु सर्वेषु ये चान्ये सत्त्वजातयः ।
 परितो नवमो बिन्दुः सर्वदेहेऽभृतोऽभवत् ।
 मूलेषु चैव सर्वेषु बिन्दुरेकः प्रपातितः ॥ ९७७ ॥
 आषाढे शुक्लपक्षेऽस्य व्रीहिवान्यानि बापयेत् ।
 शारदादीनि सर्वाणि मासे भाद्रपदे तथा ॥ ९७८ ॥
 कार्तिके मार्गशीर्षे वा ग्रीष्मवान्यानि बापयेत् ।
 पञ्चम्यां शुक्लसप्तम्यां षष्ठ्यामेकादशीषु च ॥ ९७९ ॥
 त्रयोदश्यां द्वितीयायां तथा हि नवमीषु च ।
 विशेषतस्तु निचेषु सर्वबीजानि क्षुत्सृजेत् ॥ ९८० ॥
 मरणीपुष्पमूलेषु हस्ताश्विनीमघासु च ।
 कृत्तिकासु विशाखासु विशेषेण तु शारदम् ॥ ९८१ ॥
 सौम्ये मैत्रेऽनुरावे च धनिष्ठाश्रवणासु च ।
 उत्तरीः सर्वबीजानामुत्तरेषु प्रशस्यते ।
 वर्जयेज्जन्मनक्षत्रं संग्रहं च विवर्जयेत् ॥ ९८२ ॥
 ग्रामक्षेत्रे च यद् बीजं गृहे च गृहदेवता ।
 निमित्तमुपलक्षेत मङ्गलानि शुभानि च ॥ ९८३ ॥

5

10

M 194

15

20

25

30

- पुरुषः कश्चिदागल दशमं मण्डलं स्पृशेत् ।
 कर्मचिन्ता विचिन्त्येति गृहकर्म न संशयः ॥ ९०१ ॥
 स्पृशते जातुनी चैव कर्मचिन्तां तु निर्दिशेत् ।
 तत्र शब्दा भवन्तीमि श्रोतव्याश्च न संशयः ॥ ९०२ ॥
- ५ भूमिकर्म च क्षेत्रं च क्षेत्रकर्म तथैव च ।
 एतादृशं दृष्ट्वात्पार्त कर्मचिन्तां विनिर्दिशेत् ॥ ९०३ ॥
 पुरुषः कश्चिदागल एकादशं तु संस्पृशेत् ।
 जङ्घे तु स्पृशते भूयो ह्यर्थलाभं विनिर्दिशेत् ॥ ९०४ ॥
 तत्रेमे शब्दाः श्रोतव्या भवन्तीह न संशयः ।
 १० पणसुवर्णचेलानि धान्यं समणिकुण्डलम् ॥ ९०५ ॥
 एतादृशं रवं श्रुत्वा हिरण्यं तस्य निर्दिशेत् ।
 अथ वा यादृशः शब्दस्तादृशं फलमादिशेत् ॥ ९०६ ॥
- १८७ पुरुषः कश्चिदागल द्वादशं मण्डलं स्पृशेत् ।
 पादौ च स्पृशते पृच्छन् चित्तं चाप्यनर्थिकम् ॥ ९०७ ॥
- १६ यस्तु तच्चिन्तितो ह्यर्थं आशा आगन्तुका च या ।
 अथ वा शब्दाः श्रोतव्या निमित्तज्ञानपारगैः ॥ ९०८ ॥
 निराशश्चैव शेषश्च निराशं तस्य निर्दिशेत् ।
 अथ वा यादृशः शब्दस्तादृशं तेन चिन्तितम् ॥ ९०९ ॥
- अथ भोः पुष्करसारिन् द्वादशराशिको नामाध्यायः ॥
- ३० अथ खलु भोः पुष्करसारिन् कन्यालक्षणं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रुत्वा ।
 अथ किम् । कथयतु भगवन्निशङ्कः—

कन्यालक्षणम् ।

- तत्त्वं विज्ञायते येन येन क्षुभमुपस्थितम् ।
 निन्दितं च प्रशस्तं च क्षीणां वक्ष्यामि लक्षणम् ॥ ९१० ॥
- २६ पितरं मातरं चैव मातुलं भ्रातरं तथा ।
 विम्बाद्विम्बं परीक्षेत त्रिशङ्कुवचनं यथा ॥ ९११ ॥
 मुहूर्ते तिथिसंपन्ने नक्षत्रे चापि प्रथिते ।
 तद्विज्ञैः सह संगम्य कन्यां पश्येत शास्त्रवित् ॥ ९१२ ॥
 हस्तौ पादौ निरीक्षत नखानि ह्यङ्गुलीक्षया ।
 ३० पाणिकेखाश्च जङ्घे च कटि नाम्यूरुमेव च ॥ ९१३ ॥

जपेत्पाराशरं पूर्वं प्रियतां वाचयेद् द्विजैः ।
प्रथमं ब्राह्मणं बीजं प्रक्षिपेदुत्तरेऽथ वा ॥ ९९९ ॥
पिपीलिका यदा क्षेत्रे बीजं कुर्वन्ति संचयम् ।
सुवृष्टिं च सुमिक्षं च सर्वसत्त्वेषु संपदा ॥ १००० ॥
हरन्ति चेत् तृणाद् बीजं तृणे शस्यापहा अपि ।
परस्परं च द्विसन्ति धान्यं च निधनं व्रजेत् ॥ १००१ ॥ 5
खलेषु संचयं दृष्ट्वा महावृष्टिं विनिर्दिशेत् ।
दृष्ट्वा तु संचयं निम्नेऽनावृष्टिं च निर्दिशेत् ॥ १००२ ॥
यदा तु प्रोषितं बीजं सप्तरात्रेण जायते ।
सुवृष्टिं च सुमिक्षं च सर्वसत्त्वेषु संपदा ॥ १००३ ॥
यदा तु प्रोषितं बीजमर्चमासेन जायते । 10
अल्पं निष्पद्यते शस्यं दुर्मिक्षं चात्र जायते ॥ १००४ ॥
त्रिरात्राच्चतुरात्राद्वा यदि छद्मः प्रजायते ।
अतिवृष्टिर्मेघतत्र परचक्रमयं विदुः ॥ १००५ ॥
छद्मस्य तु ये पादाः पञ्च सप्त नव तथा ।
सुवृष्टिं च सुमिक्षं च सर्वसत्त्वेषु संपदा ॥ १००६ ॥ 15
स्याल्लुप्तस्य तु ये पादाश्चत्वारोऽष्टपादाश्च वा ।
अल्पं निष्पद्यते शस्यं दुर्मिक्षं चात्र निर्दिशेत् ॥ १००७ ॥
छद्मस्य यदि पादास्तु दृश्यन्ते द्वादश क्वचित् ।
क्वचिन्निष्पद्यते शस्यं दुर्मिक्षं क्वचिदादिशेत् ।
वामावर्तीः प्रदृश्यन्ते दुर्मिक्षं तत्र निर्दिशेत् ॥ १००८ ॥ 20
यदा पूर्वमुखी छद्मा क्षेत्रं वृष्टिं च निर्दिशेत् ।
यदा पश्चान्मुखी छद्मा अतिवृष्टिं च निर्दिशेत् ॥ १००९ ॥
क्षेत्रं सुमिक्षं चैवात्र यदा छद्मोत्तरमुखी ।
हरितालसुवर्णमा मद्रशोचिरिवोत्थिता ॥ १०१० ॥
दर्भसूचीमुखी चापि दृश्यते यत्र कुत्रचित् । 25
क्वचिन्निष्पद्यते शस्यं दुर्मिक्षं तत्र निर्दिशेत् ॥ १०११ ॥
यदा नागमुखी छद्मा दृश्यते यत्र वा क्वचित् ।
क्वचिन्निष्पद्यते शस्यं दुर्मिक्षं चात्र निर्दिशेत् ।
तत्राशनिमयं चापि मयं मेघान् संशयः ॥ १०१२ ॥ 30
कृविमूलमिदं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
नास्ति कृषिसमावृत्तिः स्वयमुक्तं स्वयमुवा ॥ १०१३ ॥

- यस्याप्रललिताः केशा मुखं च परिमण्डलम् ।
नाभिः प्रदक्षिणावर्ता सा कन्या कुलवर्धिनी ॥ ९२९ ॥
नातिदीर्घा नातिह्रस्वा सुप्रतिष्ठतुल्यचा ।
सुखसंस्पर्शकेशाग्रा सौमग्यं नातिवर्तते ॥ ९३० ॥
- 5 कान्तचिह्ना तु या नारी रक्तोष्ठी प्रियमाविणी ।
तादृशीं वरयेत्प्राज्ञो गृह्यार्थं सुखमेविनीम् ॥ ९३१ ॥
नीलोत्पलसुवर्णार्मा दीर्घाङ्गुलितला तु या ।
सहस्राणां बहूनां तु स्वामिनी सा भविष्यति ॥ ९३२ ॥
धनधान्यैः समायुक्तामायुषा यथासा श्रिया ।
10 कन्यां लक्षणसंपन्नां प्राप्य वर्धति मानवः ॥ ९३३ ॥
कीर्तितास्तु मया धन्या मङ्गल्यलक्षणाः स्त्रियः ।
अप्रदास्तं प्रवक्ष्यामि यथोद्देशेन लक्षणम् ॥ ९३४ ॥
कर्णग्रेक्षी अधग्रेक्षी या च तिर्यक् च प्रेक्षिणी ।
उज्ज्वला विपुलाक्षी च वर्जनीया विचक्षणैः ॥ ९३५ ॥
- 15 मित्राग्रशक्तिका रूक्षाः केशा यस्याः प्रलम्बिकाः ।
चित्राजली चित्रगात्रा भवति कामचारिणी ॥ ९३६ ॥
कामुका पिङ्गला चैव गौरी चैवातिकालिका ।
अतिदीर्घा अतिह्रस्वा वर्जनीया विचक्षणैः ॥ ९३७ ॥
- 4 180 यस्याङ्गीणि प्रलम्बन्ति ललाटमुदरं स्फिचौ ।
20 श्रीश्च सा पुरुषान् हन्ति देवरं शत्रुरं पतिम् ॥ ९३८ ॥
पार्श्वतो रोमराज्यी तु विनता च कटिमेव ।
दीर्घमायुरवाप्नोति दीर्घकालं च दुःखिता ॥ ९३९ ॥
काकजङ्घा च या नारी रक्षाक्षी वर्णरक्षरा ।
निःसुखा च निराशा च वर्जिता नष्टबान्धवा ॥ ९४० ॥
- 25 अतिस्थूलोदरं यस्याः प्रलम्बो निचसंनिभः ।
अल्पान्तमवशा नारी बह्वपुत्रा सुदुःखिता ॥ ९४१ ॥
या तु सर्वसमाचारा शुद्धा समता गता ।
सर्वैः समैर्युगैर्युक्ता विज्ञेया कामचारिणी ॥ ९४२ ॥
यस्या रोमचिते जङ्घे मुखं च परिमण्डलम् ।
30 पुत्रं वा चातरं वापि जारमिच्छति तादृशी ॥ ९४३ ॥
यस्या बाहुप्रकोष्ठौ द्वौ रोमराज्यसमावृतौ ।
उत्तरोष्ठे च रोमाणि सा तु भक्षयते पतिम् ॥ ९४४ ॥

तत्र बीजानि रोहन्ति अक्षपानं समृच्यति ।
एवं पिण्डाद्यनिराया ततो वाताशनी सृता ।
दन्ताशनी तृतीया तु अशनिस्तु चतुर्थिका ॥ १०२८ ॥
पञ्चमी क्रिमयः प्रोक्ताः षष्ठी तु शळमास्तथा ।
सप्तमी स्यादनाद्यधिरतिदृष्टिस्तथाष्टमी ॥ १०२९ ॥

5

नवमी संवरः प्रोक्ता इत्याह भगवांश्चिशङ्कुः ।
एतास्त्वशान्यो व्याख्यातास्तासां वै देवताः शृणु ।
पिण्डाशनी ब्रह्मसृष्ट्या एषा ज्येष्ठाबदेवता ॥ १०३० ॥
दन्ताशनी तु सैन्यानां ग्रहा वाताशनी सृता ।
अदेश.....देवताः ॥ १०३१ ॥
शळमाः केतुदैवस्या आदिष्या दितिदेवताः ।
शंसकामतिवर्षस्य अनाद्यष्टेस्तु ज्योतिः [घः] ॥ १०३२ ॥

10

[सन्ध] रस्य तु पर्जन्यमाख्याताः नव देवताः । अशान्या देवताः प्रोक्ता आकाश-
गमनार्थं बोधत ।

पूर्वमधीन्द्रदैवलं दक्षिणे यमदैवतम् ।
वरुणं पश्चिमे विष्णादुत्तरे धनदः स्यूतः ।
...स्या दैवतं विष्णुराश्रमं विश्वदैवतम्-॥ १०३३ ॥
समिषादैवता देवास्त्यो देवी प्रकल्पिता ।
समिषादैवता.....तोमिष्ठताशनम् ॥ १०३४ ॥
वेधां तु दैवतं.....कारादिस्वदैवतम् ।
पात्रस्य देवता धर्मः पूर्णकुम्भे जनार्दनः ॥ १०३५ ॥
चरुं चेति.....धूपस्थानस्य ज्योतिषः ।
शस्य.....शस्यपालो महामतिः ।
वायुस्कान्धैश्चतुर्मिस्तु शुक्रो वेगं प्रमुञ्चति ॥ १०३६ ॥
अत्र मध्ये पृथिव्याप आश्रमो विश्वदैवतः ।
तस्मिन् देशे.....यस्मिन् प्रीतो वृषभ्वजः ॥ १०३७ ॥

15

M 200

20

25

इत्याह भगवांश्चिशङ्कुः । पुनरपि पुष्करसारी ब्राह्मणश्चिशङ्कुमेवमाह—
किमर्थमाश्रमे निजं हूयते हव्यवाहनः ।
वृणकाष्ठानि संकल्प्य मेघं दृष्ट्वा समुत्थितम् ॥ १०३८ ॥
अति.....न्यते अग्निं सुदारुणम् ।
सर्वलोकहितार्थाय ध्यात्वा दिव्येन चक्षुषा ।
प्रथमेन समालेन तद्गवार्थं तु.....॥ १०३९ ॥

30

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् वक्षाध्यायं व्याख्यास्यामि । तच्छ्रूयताम् । अथ किम् ।
कथयतु भगवान् त्रिशङ्कुः—

वक्षाध्यायः ।

M 192

- कृत्तिकासु दहत्यग्निर्यत्नाभाय रोहिणी ।
5 भृगुशिरा सूषीदंशा आर्द्रा प्राणविनाशिनी ॥ ९५९ ॥
पुनर्वसुश्च घन्या स्यात्पुष्ये वै वक्षवान् भवेत् ।
आश्लेषासु मवेन्मोघः श्मशानं मध्या भवेत् ॥ ९६० ॥
फाल्गुनीषु भवेद् विषा उत्तरासु च वक्षवान् ।
हस्तासु हस्तकर्माणि चित्रायां गमनं ध्रुवम् ॥ ९६१ ॥
10 स्वात्वां च शोभनं वक्षं विशाखा प्रियदर्शनम् ।
बहुवक्षा चानुराधा ज्येष्ठा वक्षविनाशिनी ॥ ९६२ ॥
मूलेन हृदयेद्वास आपाढा रोगसंमहा ।
उत्तरा मृष्टमोक्षी स्याच्छ्रवणे चक्षुषो रुजम् ॥ ९६३ ॥
घनिष्ठा धान्यबहुला विषाच्छतभिषे मयम् ।
15 पूर्वभाद्रपदे तोयं पुत्रलाभाय चोत्तरा ॥ ९६४ ॥
रेवती घनलाभाय अश्विनी वक्षलाभदा ।
मरणी च भयाङ्गीर्णा चौरगम्या च सा भवेत् ॥ ९६५ ॥

अयं भोः पुष्करसारिन् वक्षाध्यायः ॥

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् लक्ष्माध्यायं प्रवक्ष्यामि । तच्छ्रूयताम् । अथ किम् ।
20 कथयतु भगवान् त्रिशङ्कुः—

लक्ष्माध्यायः ।

M 193

- कुत्रोत्पन्ना इमे बीजाः (?) शस्त्रानां च यथादयः ।
यैरिदं ध्रियते विश्वं कृत्स्नं स्यात्परजन्तमम् ॥ ९६६ ॥
वापयेत् तु कर्षं बीजं लाङ्गलं योजयेत्कर्मम् ।
25 केषु मन्त्रयोगेषु तिर्ययोगेषु केषु च ॥ ९६७ ॥
शास्त्रं वायुं ग्रैष्मं तु कस्मिन् मासे तु वापयेत् ।
निमित्तं कति शस्यन्ते कानि वा परिवर्जयेत् ।
कस्य वा दापयेद् धूपं केन मन्त्रेण दापयेत् ॥ ९६८ ॥
प्रदक्षिणसमावृत्ता यदि लक्ष्मा प्रजायते ।
30 तदा नागमुखी लक्ष्मा दहति चित्रमुल्हसि ॥ ९६९ ॥

चतुर्थी कथिता रिक्ता ग्रामसैन्यवधे हिता ।
 चौर्योभिचारकूटाग्निदाहगोरससाधने ॥ १०५३ ॥
 पूर्णा तु पञ्चमी ज्ञेया चिकित्सामनाम्बसु ।
 दानाध्ययनशिल्पेषु व्यायामे च प्रशस्यते ॥ १०५४ ॥
 जयति संज्ञिता षष्ठी गार्हिताम्बसु शस्यते ।
 गृहे क्षेत्रे विवाहे वा आवाहकर्मसु मित्रेति ॥ १०५५ ॥
 भद्रा च सप्तमी ख्याता श्रेष्ठा सा सौहृतेऽञ्जनि ।
 चृपाणां शासने छत्रे शय्यानां करणेषु च ॥ १०५६ ॥
 महाबलाष्टमी सा च प्रयोज्या परिरक्षणे ।
 मयमन्दरवस्त्रेषु योगेषु हरणेषु च ॥ १०५७ ॥
 उग्रसेना तु नवमी तस्यां कुर्याद्विपुक्षयम् ।
 तथा विषमनावस्करन्दविद्याबन्धवधक्रियाः ॥ १०५८ ॥
 द्युषर्मा दशमी शास्ता शास्त्रारम्भे धनोद्यते ।
 शान्तिस्वस्त्ययनारम्भे दानयज्ञोद्यतेषु च ॥ १०५९ ॥
 एकादशी पुनर्मन्या स्त्रीषु च मसिमद्ययोः ।
 कारयेन्मगरं गुप्तं विवाहं शास्त्रकर्म च ॥ १०६० ॥
 यथेति द्वादशीमाहुर्वैरेऽञ्जनि च गार्हिता ।
 विवाहे च गिरौ क्षेत्रे गृहकर्मसु पूजिता ॥ १०६१ ॥
 जया त्रयोदशी साष्ठी मण्डलेषु च योषिताम् ।
 कन्यावरणवाणिज्यविवाहादिषु चेष्ट्यते ॥ १०६२ ॥
 उग्रा चतुर्दशी तु स्यात्कारयेदभिचारिकम् ।
 वधबन्धप्रयोगांश्च पूर्वं च प्रहरेदपि ॥ १०६३ ॥
 सिद्धा पञ्चदशी साष्ठी देवताभिषिचौ हिता ।
 गोसंप्रहृष्टपोत्सर्गबलिजप्यव्रतेषु च ॥ १०६४ ॥
 नन्दादीनां क्रिया पूर्वं षष्ठ्यादीनां तु मध्यमे ।
 सुनन्दारियाश्च संध्याभिर्दिनरात्र्योः प्रसिष्यति ॥ १०६५ ॥

15

M 208

20

25

अयं मोः पुष्करसारिन् तिथिकर्मनिर्देशो नामाध्यायः ॥
 अपि च महाप्राज्ञान इदं पूर्वनिवासानुसृष्टिज्ञानसाक्षात्क्रियायां विद्यायां चित्तमभि-
 निर्णयामि निवर्तयामि, अनेकविधपूर्वनिवासं समनुस्मरामि ॥

स्यात्ते ब्राह्मण काह्वा वा विमतिर्वा अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मा देवानां ३०
 प्रवरोऽमृतं । नक्षत्रं ब्रह्मव्यम् । अहमेव स तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मा देवानां प्रवरो-
 ऽमृतम् । सोऽहं ततश्च्युतः समान इन्द्रः कौशिकोऽमृतम् । ततश्च्युतः समानोऽरण्येभिर्गौतमो-

M 185

ब्राह्मणं क्षत्रियं कन्यामर्चिष्मन्तं च पावकम् ।
 वारणेन्द्रं वृषं चैव हृषं वा खम्बलंकृतम् ॥ ९८४ ॥
 पूर्णकुम्भं ध्वजं छत्रमाम्बांसं-धुरां तथा ।
 उन्मुतां धारणीं चैव बद्धमेकपञ्चं दधि ॥ ९८५ ॥

5

चक्रारुढं च शकटं काकारुढं च सूक्तीम् ।
 परस्यारोपणं दृष्ट्वा सत्यसंपत्तिमादिशेत् ॥ ९८६ ॥
 सर्वे दक्षिणतो धन्याः पुरश्च वृगपक्षिणः ।
 दर्शनं शुक्लपुष्पाणां फलानां चैव शस्यते ॥ ९८७ ॥
 जज्जो वा वामतः शस्यो जम्बुकश्च प्रशस्यते ।

10

विकृतं कुम्भकुण्डं च मुखं श्मश्रुषरं तथा ॥ ९८८ ॥
 नरं निर्मलितं दीनं शोकातं व्याधिपीडितम् ।
 वराहवृन्दं सर्पं च गर्दभं मारहीनकम् ।
 दृष्ट्वा निवर्तयेद् बीजं पुनर्ग्रामं प्रवेशयेत् ॥ ९८९ ॥

15

तिलस्य बहुपूर्णस्य भाण्डे स्थापनं तथा ।
 श्रुत्वा ह्येतानि ऋजतां सत्यसंपत्तिमादिशेत् ॥ ९९० ॥
 राशिस्य ग्रथितं धौतं स्वस्वमङ्कुरितं तथा ।
 श्रुत्वा संमार्जितं चैव इत्याशुक्रुतिर्न विदुः ॥ ९९१ ॥
 श्रुत्वा स्थानं च शुष्कं च मन्ददृष्टिं च निर्दिशेत् ।
 श्रुत्वा निवर्तयेद् बीजं पुनर्ग्रामं प्रवेशयेत् ॥ ९९२ ॥

20

नीयमानं च यद् बीजं वर्षते यदि वासवः ।
 खयमेव तु तच्छस्यं कामं कालेन मुज्यते ॥ ९९३ ॥
 नीयमानं च यद् बीजं कम्पते यदि मेदिनी ।
 अम्रयते कर्षकाः स्थानाच्च तच्छन्यं तु वापिमुम् ॥ ९९४ ॥
 नीयमानस्य बीजस्य निर्वातो दारुणो भवेत् ।
 खामिनो मरणं क्षिप्रं शस्यपालस्य निर्दिशेत् ॥ ९९५ ॥

M 186

25

अथ वा न्याकुलं कुर्म्यग्राजदण्डं निरुन्तति ।
 दृष्ट्वा निवर्तयेद् बीजं पुनर्ग्रामं निवेशयेत् ॥ ९९६ ॥
 ब्राह्मणेभ्यो यथाशक्ति दत्त्वा तु संप्रयोजयेत् ।
 कृत्वा सुविपुलां वेदीं दर्मानास्तीर्थं सर्वतः ॥ ९९७ ॥
 समिद्धिरमिं प्रज्वाल्य शुद्धयाद् द्रुतसर्वपम् ।
 वेदशान्तिं जपेयुर्वं शस्यशान्तिमतः परम् ॥ ९९८ ॥

30

सूर्याचन्द्रमसौ नेत्रे रोम तुण्वनस्पती ।
सागराश्चाप्यमेव्यं वै नभो मूत्रस्रवोऽस्य तु ॥ १०७० ॥
अश्रूणि वर्षणं चास्य एष ब्रह्मा सहापतिः ।
मवांसु परम्भोऽस्ति तन्मे ब्रूहि यथा तथा ॥ १०७१ ॥

इह भोक्षिशङ्को किमाह खलक्षणं ब्रह्मणः प्रत्यवेक्ष्य । पित्रा च मात्रा च कृतानि ५
कर्माणि भवन्ति । अश्वस्तानास्तेन वक्षिताः ।

गच्छन्ति सत्त्वा बहुगर्मयोगिं
न चैव कश्चिन्मनुजो ह्ययोनिः ।
समस्तजातौ प्रचरन्ति सत्त्वा
न मासृताज्जायते कश्चिदेव ॥ १०७२ ॥

10

खभावमाव्यं ह्यवगच्छ लोके
के ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राः ।
सर्वत्र काणाः कुणिनश्च खड्गाः
कुष्ठी किल्वासी ह्यपस्मारिणोऽपि ॥ १०७३ ॥

कृष्णाश्च गौराश्च तथैव श्यामाः
सत्त्वाः प्रजा ह्यन्यतमे विशिष्टाः ।
सह्यस्त्रिचर्माः सनखाः समसा
दुःखी सुखी मूत्रपुरीषयुक्ताः ।

15 M 207

न चेन्द्रियाणां प्रविविक्तिरस्ति
तस्मान्न वर्णाश्चतुरो भवन्ति ॥ १०७४ ॥

20

ममैर्हि यदि लभ्येत स्वर्गं तु गमनं द्विजः ।
कृष्णशुक्लानि कर्माणि भवेयुर्निष्फलानि हि ॥ १०७५ ॥
यस्मात्कृष्णानि शुक्लानि कर्माणि सफलानि हि ।
पथ्यमानानि दृश्यन्ते गतिष्वेतानि पञ्चसु ॥ १०७६ ॥

माणवकशतेषु स तत्र विनिहतो महायशसा त्रिशङ्कुना पुष्करसारी ब्राह्मणोऽजनीत्- 25
ब्राह्मणोऽसौ मातङ्गराजो हि त्रिशङ्कुर्नाम । भवान् हि ब्रह्मा इन्द्रश्च कौशिकः । त्वमरणमिष्य
गौतमः । त्वं श्वेतकेतुश्च शुक्रपण्डितः । वेदः समाख्यातस्त्वया चतुर्धा । भगवान्त्वसू राजर्षि-
र्महायशा भगवान् ।

ज्ञानेन हि त्वं परमेण युक्तः
सर्वेषु शास्त्रेषु भवान् कृतार्थः ।

20

नाकृषेर्धर्ममाप्नोति नाकृषेः सुखमाप्नुयात् ।

धर्ममर्थं तथा कामं सर्वं प्राप्नोति कर्षकः ॥ १०१४ ॥

इति छल्लाघ्यायः ॥

पुनरपि पुष्करसारी ब्राह्मणस्त्रिशङ्कुं भातङ्गाधिपतिमेतदवोचत्—

कथं पृथिव्यां नागाश्च केन वा विनिवारिताः ।

कुतो मूलसमुत्थानं निर्वातः कुत्र जायते ॥ १०१५ ॥

कुतश्चाभ्राणि जायन्ते नानावर्णा दिशो दश ।

कस्यैष महतः शब्दः श्रूयते दुन्दुभिस्त्रिः ॥ १०१६ ॥

को हि सृजति दुर्मिथं सुमिथं चैव प्राणिनाम् ।

कस्तत्र स मुनिश्रेष्ठो नाम गोत्रं ब्रवीहि मे ॥ १०१७ ॥

दैवतानि च मे ब्रूहि विधानानि स्वयमुवः ।

यज्ञं च यज्ञभागं च होतव्यश्च यथा बलिः ॥ १०१८ ॥

पृथिव्यां दैवतं ब्रूहि आश्रमे दैवतं ब्रूहि ।

देवे तु दैवतं ब्रूहि केन देवी सा कल्पिता ॥ १०१९ ॥

पात्रस्य दैवतं ब्रूहि पूर्णकुम्भस्य दैवतम् ।

करके दैवतं ब्रूहि तथा स्थात्यां च दैवतम् ॥ १०२० ॥

शस्यस्य दैवतं ब्रूहि शस्यपालस्य दैवतम् ।

वायुस्त्वन्मैश्च कतिमिः शुक्रो वेगं प्रमुञ्चति ॥ १०२१ ॥

अथ त्रिशङ्कुर्भातङ्गाधिपतिर्ब्राह्मणं पुष्करसारिणमेतदवोचत्—

पृथ्वी वा वायुराकाशमापो ज्योतिश्च पञ्चमम् ।

तत्र संवर्तते पिण्डं ततो मेघः प्रवर्तते ॥ १०२२ ॥

एष व्याप्नोति चाकाशं वायुना जन्यते वनः ।

आदित्यरश्मयो वारि समुद्रस्य नमस्तले ॥ १०२३ ॥

तज्जलं नागसंक्षिप्तं ततो वरुणसंक्षयः ।

वायुर्नमो गर्जयते अग्निर्विद्योतते दिशः ॥ १०२४ ॥

मरुता क्षिप्यते पिण्डं संनिपातश्च गर्जते ।

विरोधनं तु वायोश्च अग्नेश्च अनिलस्य च ॥ १०२५ ॥

आकाशे वर्तते पिण्डं पश्चात्पतति मेदिनीम् ।

यद् ग्रहाणामधिपतिर्नक्षत्रज्योतिषामपि ।

ततो मारुतसंसर्गात्यर्जन्यमपि वर्षति ॥ १०२६ ॥

वर्षते शैलशिखरे यत्र संप्रस्थितो जनः ।

यत्र सर्वं च धर्मश्च हविर्मेघश्च वर्तते ॥ १०२७ ॥

तस्मात्तर्हि भिक्षवोऽनभिसमितानां चतुर्णामार्यसत्त्वानामभिसमयाय, अभिमात्रं वीर्यं तीव्रच्छन्दो वीर्यं शब्दापयामि । उत्साह उन्नतिरप्रतिवाणिः । स्पृष्ट्वा संप्रजन्येन अप्रमादतो योगः करणीयः । द्रुतमेवां चतुर्णां दुःखस्यार्यसत्त्वस्य दुःखसमुदयस्य निरोधस्य निरोधगामिन्याः प्रतिपद आर्यसत्त्वस्य अभीषां चतुर्णामार्यसत्त्वानामनभिसमितानामभिसमयाय अभिमात्रं तीव्रच्छन्दो वीर्यं व्यायाम उत्साह उन्नतिरप्रतिवाणिः स्पृष्ट्वा संप्रजन्येना- ५
प्रमादतो योगः करणीयः ॥

अस्मिन् खलु पुनर्वर्षपर्याये माध्यमाणे भिक्षूणां षष्टिमात्राणामनुपादाय आसन्नवेम्य-
श्चित्तानि विमुक्तानि । संब्रह्मलानां श्रावकाणां ब्रह्मणां गृहपतीनां च विरजस्कं विगतमलं
धर्मचक्षुरुदपादि विमुक्तम् ॥

M 210

इदमवोचद्भगवान् । आसन्नमनसस्ते भिक्षवो मगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

10

इति श्रीदिव्यावदाने शार्दूलकर्णविवेचनम् ॥

एवमुक्ते त्रिशङ्कुर्मार्तङ्गाधिपतिर्ब्राह्मणं पुष्करसारिणमेतदबोचद्-

धूमिकाध्यायः ।

पुरा हि स्वाण्डवद्वीपमर्जुनेन महात्मना ।

.....ज्वलितं जातवेदसा ॥ १०४० ॥

.....प्रसन्नमानानिधिगतम् ।

तत्र दग्धा अनेका हि नागाः कोटिसहस्रशः ॥ १०४१ ॥

पुरा महोरगराणां यक्षराक्षसपङ्कजाः ।

पादहीनाः कृताः केचिद् बाहुहीनाः कृतापरे ॥ १०४२ ॥

वैकल्यं कर्णनासान्यां कृतं चैवाक्षिपातनम् ।

10 तदाप्रभृति भूतानां दृष्टं वै त्रासित मनः ॥ १०४३ ॥

अग्निना तापिताः केचिद्वाणैरन्ये च सृदिताः ।

वाचाटकेनापि पुरा काद्रवेयाः प्रपातिताः ॥ १०४४ ॥

अर्विषा हविगन्धेन मुह्यमाना नमोन्तरे ।

तद्विहीनाः पतन्त्येव गुह्यक्ता धरणीतले ॥ १०४५ ॥

15 सहापतिस्तु नाम्ना स शस्यकाले तदाश्रमे ।

शस्यपालैस्तु सततं होतव्यो हव्यवाहनः ॥ १०४६ ॥

गृहमेधी ज्वालयेदग्निं निर्मलेऽपि नमोन्तरे ।

दिग्मणेषु च भूतानां तेषामर्थं दिने दिने ॥ १०४७ ॥

जाग्रतं सततं बहिर्माश्रमस्थोऽपि वारयेत् ।

20 मेघं दृष्ट्वा विशेषेण ज्वालितव्यो हुताशनः ॥ १०४८ ॥

सधूसं ज्वलितं दृष्ट्वा दीप्यमानं तु पावकम् ।

भयमापतते तेषां नागसैन्यं विमुह्यते ॥ १०४९ ॥

अग्निं परिचरतोऽस्य शस्यपालस्य चाश्रमे ।

अग्निना हूयमानेन सिध्यते सर्वकर्म च ॥ १०५० ॥

25 अयं भोः पुष्करसारिन् धूमिकाध्यायः ॥

अथ खलु भोः पुष्करसारिन् तिथिकर्मनिर्देशं नामाध्यायं व्याख्यास्यामि । तत्तूय-
ताम् । अथ किम् । कथयतु मगवाक्षिशङ्कुः—

तिथिकर्मनिर्देशः ।

नन्दां प्रतिपदामाहुः प्रशस्तां सर्वकर्मसु ।

विज्ञानस्य समारम्भे प्रवासे च विगर्हिता ॥ १०५१ ॥

द्वितीया कथिता मद्रा शस्ता सृपणकर्मसु ।

जया तृतीया व्याख्याता प्रशस्ता जयकर्मसु ॥ १०५२ ॥

३५ चूडापञ्चावदानम् ।

बुद्धो भगवान् श्रावस्त्वां विहरति स्म जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । श्रावस्त्वामन्य-
तमो ब्राह्मणः प्रतिवसति । तेन सङ्घशात् कुलात् कलत्रमानीतम् । स तथा सार्वं क्रीडति
रमते परिचारयति । तस्यापत्वं जातं जातं कालं करोति । अथापरेण समयेन तस्य पत्नी
आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । स करो कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः । तस्य नातिदूरे वृद्धयुवतिः ८
प्रतिवसति । तथा दृष्टः । सा कथयति—कस्मात्त्वं ब्राह्मण करो कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो
व्यवस्थितः ? स कथयति—ममापत्वं जातं जातं कालं करोति । मम चेदानीं पत्नी आपन्नसत्त्वा
संवृत्ता । यदप्यन्यदपत्वं जनयिष्यति, तदपि कालं करिष्यति । सा कथयति—यदा तव
पत्न्याः प्रसवकालः स्यात्, तदा मां शब्दापयेया इति । अथापरेण समयेन तस्य पत्न्याः
प्रसवकालो जातः । तेन सा वृद्धयुवतिः शब्दापिता । तथा सा प्रसवापिता । पुत्रो १०
जातः । तथा स दारकः स्नापयित्वा शुक्लेन वस्त्रेण धेष्टयित्वा नवमीतेनार्यं पूरयित्वा
दारिकाया हस्तेऽनुप्रदत्तः । सा दारिकोक्ता—इमं दारकं चतुर्मेहापये धारय । यं कंचित्
पश्यसि ब्राह्मणं वा श्रमणं वा, स वक्तव्यः—अयं दारकः पादाम्बिवन्दनं करोतीति । अस्तं
गते आदिक्षे यदि जीवति, गृहीत्वा आगच्छ । अथ कालं करोति, तत्रैवारोपयितव्यः । सा
तमादाय चतुर्मेहापये गत्वा स्थिता । आचरितं तीर्थ्यानां कल्पमेवोत्पाय तीर्थोपस्पर्शनाय १५
गच्छन्ति । सा दारिका सगौरवा सप्रतीक्षा पादाम्बिवन्दनं कृत्वा कथयति—अयं
दारक आर्याणां पादाम्बिवन्दनं करोति । ते कथयन्ति—चिरं जीव, दीर्घमायुः पालयतु,
मातापित्रोर्मनोरथं पूरयतु । स्वविरस्वविरा भिक्षवः पूर्वाह्नकालसमये निवास्य पात्रचीवर-
मादाय श्रावस्त्वां पिण्डाय प्रविशन्ति । सा दारिका सगौरवा सप्रतीक्षा पादाम्बिवन्दनं कृत्वा
कथयति—अयं दारक आर्याणां पादाम्बिवन्दनं करोतीति । स्वविराः कथयन्ति—सुचिरं २०
जीवतु, दीर्घमायुः पालयतु, मातापित्रोर्मनोरथं पूरयतु । भगवान् पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवर-
मादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्रविशति स्म । सा दारिका सगौरवा सप्रतीक्षा पादाम्बिवन्दनं
कृत्वा कथयति—भगवन्, अयं दारको भगवतः पादाम्बिवन्दनं करोतीति । भगवानाह—
चिरं जीवतु, दीर्घमायुः पालयतु, मातापित्रोर्मनोरथं पूरयतु । विकालीभूते पश्यति—याव-
जीवति । सा तं गृहीत्वा गृहमागता । सा तैः पृष्टा—जीवति दारकः ? सा कथयति—जीवति । २५
ते कथयन्ति—कुत्र धारितः ? अस्मिन् महापथे । ते कथयन्ति—किं भवतु दारकस्य नाम ?
अयं दारको महापथे धारितः । भवतु दारकस्य महापन्थक इति नाम । महापन्थको दारक
उचीतो वर्धितो महान् संवृत्तः । स यदा महान् संवृत्तस्तदा लिप्यामुपन्यस्तः, संख्यायां
गणनायां सुवार्त्ता ब्राह्मणिकापात्रीर्यायां शौचे समुदाचारे भस्मप्रक्षेपे जौत्स्ने भोक्ता रे ऋग्वेदे
यजुर्वेदे सामवेदेऽथर्ववेदे धजने याजनेऽव्ययनेऽव्यापने दाने प्रतिप्रक्षे । षट्कर्म्मनिरतो ३०
ब्राह्मणः संवृत्तः । स पञ्चसप्तगणं ब्राह्मणकर्म ॐ वाचयितुमारब्धः । तस्य भूयः क्रीडतो
रमतः परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । तस्याः प्रसवकालो जातः । तेन सा वृद्ध-

ऽमूवम् । ततश्च्युतः समानः श्वेतकेतुर्नाम महर्षिरमूवम् । ततश्च्युतः समानः शुक्लपण्डितो-
ऽमूवम् । मया ते तदा ब्राह्मण चत्वारो वेदा विभक्ताः । तद्यथा पुण्यो बह्वृचानां पङ्क्ति-
शब्दो गानाम् । एकविंशतिचरणा अचर्यवः । क्रतुरर्षर्षणिकानाम् ॥

स्यात्तव ब्राह्मण काङ्क्षा वा विमतिर्वा अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन
वसुर्नाम महर्षिरमूवम् । न ह्येवं द्रष्टव्यम् । अहमेव स तेन कालेन तेन समयेन वसुर्नाम
महर्षिरमूवम् । मया - सा तक्षकवधूकायाः कपिला नाम माणविका दुहिता आसादिता
भार्यार्याय । सोऽहं तत्र संरक्तचित्त ऋद्ध्वा भ्रष्टो व्यानेभ्यो वञ्चितः परिहीनः । सोऽह-
मात्मानं शुगुप्समानस्तस्यां वेलायामिमां गाथां बभाषे—~~अ~~ मूर्धुवः स्वः । तत्सवितुर्वरेण्यं
मर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥

10 सोऽहं ब्राह्मण त्वां ब्रवीमि—सामान्यसंज्ञामात्रकमिदं लोकस्य ब्राह्मण इति वा क्षत्रिय
इति वा वैश्य इति वा शूद्र इति वा । एकमेवेद सर्वं सर्वमिदमेकम् । पुत्राय मे शार्दूल-
कर्णाय प्रकृतिं दुहितरमतुप्रयच्छ भार्यार्याय । यावतकं कुलशुल्कं मन्यसे तावतकमतुप्रदा-
स्यामि । इदं च वचनं पुनः श्रुत्वा त्रिशङ्कोर्मातङ्गराजस्य ब्राह्मणः पुष्करसारी इदमवोचत्—

भगवान् ओत्रियः श्रेष्ठस्त्वत्तो भूयान् विद्यते ।

15 सदेवकेषु लोकेषु महाब्रह्मसमो भवान् ॥ १०६६ ॥

पुत्राय ते मोः प्रकृतिं ददामि

शीलेन रूपेण गुणैरुपेतः ।

शार्दूलकर्णः प्रकृतिस्तु मद्रा

उभौ रमेतां रुचितं ममेदम् ॥ १०६७ ॥

90 तत्र तानि पञ्चमात्राणि माणवकशतानि उच्चैःशब्दानि प्रोचुर्भद्राशब्दानि—भा त्वं
मो उपाध्याय विद्यमानेषु ब्राह्मणेषु चाण्डालेन सार्वं संबन्धं रोचय । नार्हसि मो उपाध्याय
विद्यमानेषु ब्राह्मणेषु चाण्डालेन सार्वं संबन्धं कर्तुम् ॥

अथ ब्राह्मणः पुष्करसारी तेषां निदानं निदाय शब्दं संस्थाप्य निपत्य श्लेष्मैता-
नर्थानभाषत्—

95 एवमेतद्यथा श्लेष त्रिशङ्कुर्भाषते गिरम् ।

तत्त्वं ह्यवितर्कं मृतं सत्त्वं नित्यं तथा क्षुब्धम् ॥ १०६८ ॥

अथ ब्राह्मणः पुष्करसारी तेषां माणवकानां तं महान्तं शब्दं संस्थाप्य त्रिशङ्कुं
मातङ्गराजमिदमवोचत्—अयं भो त्रिशङ्को ब्रह्मणा सहापतिना चातुर्भद्राभौतिको महापुरुषः
प्रहसः । यस्य

90 शिरः सतारं गगनमाकाशमुदरं तथा ।

पर्वताश्चाप्युमावूरू पादौ च धरणीतलम् ॥ १०६९ ॥

पञ्चमात्राणि माणवकशतानि ब्राह्मणकान् मन्त्रान् वाचयति । तेन स जनकायः श्रावस्त्वा निर्गच्छति दृष्टः । स तान् माणवकान् पृच्छति—भवन्तः, क एष महाजनकायो निर्गच्छति ? ते तस्य कथयन्ति—उपाध्याय, भदन्तौ शारिपुत्रमौद्गल्यायनौ पञ्चशतपरिवारौ कोसलेषु जनपदेषु चारिकां चरित्वा इह श्रावस्तीमनुप्राप्तौ, तद्दर्शनायोपसंक्रान्तः । किं नु तौ द्रष्टव्यौ ? यत्रेदानीं तदग्रं वर्णमपह्नाय द्वितीयवर्णस्य श्रमणस्य गौतमस्यान्तिके प्रव्रजितौ । एकस्तत्र ८ माणवकः श्राद्धः । स कथयति—उपाध्याय, मैवं बोधः । महानुभावौ तौ । यद्युपाध्यायस्तेषां धर्मं शृणुयात्, स्थानमेतद्विधते यदुपाध्यायस्यापि रोचते । आचरितं तेषां माणवकानां यदा अपाठा भवन्ति, ते कदाचिन्नगरावलोकनया गच्छन्ति । कदाचिन्नीयैपस्पर्शका गच्छन्ति । कदाचिन्समिधाहारका गच्छन्ति । अपरेण समयेन ते सर्वे अपाठाः संबृत्ताः । ते समिधाहारकाः संप्रस्थिताः । सोऽपि महापण्यकोऽन्यतमवृक्षशृङ्गे चंद्रम्य स्थितः । तत्रैकं १० भिक्षुमद्राक्षीत् । स तमुपसंक्रम्यैवमाह—भो भिक्षो, उच्यतां तावत्किंचिद्बुद्धवचनम् । तेन तस्य दश कुशलाः कर्मपथा विस्तरेण संप्रकाशिताः । सोऽभिप्रसन्नः कथयति—भो भिक्षो, पुनरप्याह्माहिं विस्तारम् । इत्युक्त्वा प्रक्रान्तः । अपरेण समयेन भूयस्ते अपाठाः संबृत्ताः । ते समिधाहारकाः संप्रस्थिताः । महापण्यकोऽपि भिक्षुसकाशमुपसंक्रान्तः । तेन तस्य द्वादशाङ्गः प्रतीत्यसमुत्पादोऽनुलोमप्रतिलोमो विस्तरेण प्रकाशितः । सोऽभिप्रसन्नः कथयति— १५ भो भिक्षो, लभेयाहं स्नाह्याते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । चरैषमहं श्रमणस्य गौतमस्यान्तिके ब्रह्मचर्यम् । स भिक्षुः संलक्षयति—प्रव्रजयामि शासने, धुरमुनामयतीति । स तेनोक्तः—ब्राह्मण, एवं कुरुष्व । महापण्यकः कथयति—भिक्षो, वयं प्रज्ञाता ब्राह्मणाः । न शक्याम इहैव प्रव्रजितुम् । जनपदं गत्वा प्रव्रजामः । स तेन जनपदं नीत्वा प्रव्रजितः उपसंपादितः, उक्तश्च । द्वे भिक्षुकर्मणी व्यानमध्ययनं च । किं करिष्यसि ? उभयं २० करिष्यामि । तेन दिवा उदिशता योनिशो भावयता त्रीणि पिठकानि, रात्रौ चिन्तयता तुल्यता उपपरीक्षमाणेन सर्वज्ञेनाग्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संबृत्तवैधायकवीतरागः समलोष्टकाश्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यातो भवलामलोमसत्कारपराष्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां मान्यः पूज्योऽभिवाचश्च संबृत्तः ॥ २५

O 488

यदा पण्यकस्य भोगास्तुल्यं परिक्षयं पर्यादानं गताः, स कृच्छ्रेण जीविकां कल्पयितुमारब्धः । अथ पण्यकस्यैतदभवत्—यत्तावन्मे श्रुतेन प्राप्तव्यं तन्मया... । यच्चहं श्रावस्तीं गत्वा भगवन्तं पुर्युपास्यामि । अथायुष्मान् महापण्यकः पञ्चशतपरिवारो येन श्रावस्तीं तेन चारिकां प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां चरन् श्रावस्तीमनुप्राप्तः । श्रावस्त्वां जनकायेन श्रुतम्—आर्यो महापण्यकः पञ्चशतपरिवारः कोसलेषु जनपदेषु चारिकां चरन् ३० श्रावस्तीमनुप्राप्तः । श्रुत्वा च पुनर्निर्गन्तुमारब्धः । पण्यकेन दृष्टः । स पृच्छति—भवन्तः, कुत्रैव महाजनकायो गच्छति ? ते कथयन्ति—आर्यो महापण्यकः पञ्चशतपरिवारः कोसलेषु

श्रेष्ठो विशिष्टो परमोऽसि लोके

भवान् हि विद्याचरणेन युक्तः ॥ १०७७ ॥

ददामि तेऽहं प्रकृतिं ममामलं

शीलेन रूपेण गुणरूपेतः ।

शार्दूलकर्णः प्रकृतिश्च मद्रा

उभौ रमेतां रुचित ममेदम् ॥ १०७८ ॥

प्रगृह्य भृङ्गारमुदकप्रपूर्ण-

भावर्जितो ब्राह्मणो हृष्टचित्तः ।

अनुप्रदासीदुदकेन कन्यकां

शार्दूलकर्णस्य इयमस्तु भार्या ॥ १०७९ ॥

उदप्रचित्त आसीन्मातङ्गराजः ।

कृत्वा निवेशं स तदात्मजस्य

गत्वाश्रमेऽसौ नगरं यशस्वी ।

धर्मेण वै कारयति खराज्यम्

क्षेमं सुमिहं च सदोत्सवाढ्यम् ॥ १०८० ॥ इति ।

स्याद् भिक्षवो शुष्माकं काङ्क्षा वा वियतिर्वा विचिकित्सा वा-अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन त्रिशङ्कुर्नाम मातङ्गराजोऽभूत् ? नैवं ब्रह्मव्यम् । अहमेव स तेन कालेन तेन समयेन त्रिशङ्कुर्नाम मातङ्गराजोऽभवम् । स्यादेवं च भिक्षवो शुष्माकम्-अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन शार्दूलकर्णो नाम मातङ्गराजकुमारोऽभूत् । नैवं ब्रह्मव्यम् । एष स ३० आनन्दो भिक्षुः स तेन कालेन तेन समयेन शार्दूलकर्णो नाम मातङ्गराजकुमारोऽभूत् । स्यादेवं शुष्माकम्-अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन पुष्करसारी नाम ब्राह्मणोऽभूत् । नैवं ब्रह्मव्यम् । एष शारद्वतीपुत्रो भिक्षुः स तेन कालेन तेन समयेन पुष्करसारी नाम ब्राह्मणोऽभूत् । नान्या सा तेन कालेन तेन समयेन पुष्करसारिणो ब्राह्मणस्य प्रकृतिर्नाम माणविका दुहिताभूत् । नैवं ब्रह्मव्यम् । एषा सा प्रकृतिर्भिक्षुणी तेन कालेन तेन समयेन पुष्कर- ३५ सारिणो ब्राह्मणस्य प्रकृतिर्नाम माणविका दुहिताभूत् । सा एतादृं तेनैव क्षेत्रेव तेनैव प्रेम्णा आनन्दं भिक्षुं गच्छन्तमनुगच्छति तिष्ठन्तमनुतिष्ठति । यद्यदेव कुलं पिण्डाय प्रविशति, तत्र तत्रैव द्वारे दृष्णीभूता अस्यात् ॥

अथ खलु भगवन्नेतस्मिन्निदने एतस्मिन् प्रकरणे तस्यां वेलायाभिर्मां गत्यामभाषत—

पूर्वकेण निवासेन प्रत्युत्पन्नेन तेन च ।

एतेन जायते त्रेय चन्द्रस्य कुसुदे यथा ॥ १०८१ ॥

गृही न प्रव्रजितः । अद्राक्षीद्भगवानायुष्मन्तं पन्थकं बहिर्विहारस्य भ्रमन्तम् । दृष्ट्वा च पुनरागच्छन्तमिदमवोचत्—कस्मात्त्वं पन्थकं बहिर्विहारस्य रोदिष्यसि, अश्रूणि वर्तयसि ? अहमस्मि भदन्त उपाध्यायेन निष्कासितः । इदानीमहं न गृही न प्रव्रजितः । भगवानाह—नेदं वत्स मौनीन्द्रं वचनं तवोपाध्यायेन त्रिभिः कल्पासंख्येयैरनैकैर्दुष्करशत-सहस्रैः षट् पारमिताः परिपूर्य्य समुदानीतम्, अपि तु मयेदं मौनीन्द्रं प्रवचनं त्रिभिः ४ कल्पासंख्येयैरनैकैर्दुष्करशतसहस्रैः षट् पारमिताः परिपूर्य्य समुदानीतम् । न शक्यसि त्वं तथागतस्यान्तिकाल्पठितुम् ? अहमस्मि भदन्त चूडः परमचूडो धन्वः परमधन्वः । अथ भगवानस्यामुष्यचौ गाथां भाषते—

यो बालो बालभावेन पण्डितस्तत्र तेन सः ।

बालः पण्डितमानी तु स वै बाल इहोच्यते ॥ २ ॥

10

अस्थानमनवकाशो यद्वृद्धा भगवन्तः पदशो धर्मं वाचयिष्यन्ति नेदं स्थानं विद्यते । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दमामब्रूयते स्म—इमं पाठय त्वमानन्द पन्थकम् । आयुष्मानानन्दस्त्वं पाठयितुमारब्धः । स न शक्नोति पाठयितुम् । आयुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमवोचत्—मया तावद्भदन्त शास्त्ररूपस्थानं करणीयम्, श्रुतमुद्ब्रहीतव्यम्, गणो वाचयितव्यः । आगता-गतानां ब्राह्मणगृहपतीनां धर्मो देशयितव्यः । नाहं शक्यामि पन्थकं पाठयितुम् । भगवता 15 तस्य द्वे पदे दत्ते—रजो हरामि, मलं हरामीति । तस्यैतत्पदद्वयं न लेभे । भगवान् संलक्षयति । कर्मापनयोऽस्य कर्तव्यमिति । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दमामब्रूयते—शक्यसि त्वं पन्थकं मिश्रणामुपानहान्मूलाच्च प्रोज्झितुम् । परं मदन्तं शक्यामि । गच्छ प्रोज्झस्व । स मिश्रणामुपानहान्मूलाच्च प्रोज्झितुमारब्धः । तस्य ते मिश्रवो नानुप्रयच्छन्ति । भगवा-नाह—अनुप्रयच्छत, कर्मापनयोऽस्य कर्तव्य इति । पदद्वयस्य दास्ये खाद्यायनिकाम्, अनु- 20 प्रयच्छत । स मिश्रणामुपानहान्मूलं क्रमतश्च प्रोज्झते । तस्य ते मिश्रवः पदद्वयस्य खाद्यायनिकामनुप्रयच्छन्ति । तस्यैतत्पदद्वयं खाद्यायतः कालान्तरेण प्रवृत्तं जातम् । अथायुष्मतः पन्थकस्य राज्ञ्याः प्रत्युपसमये एतदभवत्—भगवानेवमाह—रजो हरामि, मलं हरामीति । किं नु भगवानाध्यात्मिकं रजः संवायाह आहोस्त्रिद्वयाहम् ? तस्यैव चिन्तयत-स्तस्यां वेळायामश्रुतपूर्वास्तिष्ठो गाथां आमुखीप्रवृत्ता जाताः—

25

रजोऽत्र रागो न हि रेणुरेष

रजो रागस्याधिबचनं न रेणोः ।

एतद्वचनं प्रतिविबुदन्ति पण्डिता

न ये प्रमत्ताः सुगतस्य शासने ॥ ३ ॥

रजोऽत्र द्वेषो न हि रेणुरेष

रजो द्वेषस्याधिबचनं न रेणोः ।

30

३४ दानाधिकरणमहायानसूत्रम् ।

० 489

एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान्ब्रह्मरत्नां विहरति जेतवनेऽनाम-
पिण्डदत्तारामे महता मिश्रसंघेन सार्वम् । तत्र [भगवान्] मिश्रनामब्रह्मणे स्म—सह-
त्रिंशता मिश्रव आकाशैः पण्डितो दानं ददाति । काले दानं ददाति तथागतानुज्ञातम् ।
5 करिपतं दानं ददाति त्रिवस्तुपरिच्छिदम् । सत्कृत्य दानं ददाति सर्वदोषविक्षेपविमर्षम् ।
सहस्रेण दानं ददात्यसारप्रकायात्सारसंग्रहार्थम् । स्कन्धं दानं ददाति महासागमोदविपाक-
प्रतिलाभसंवर्तनीयम् । वर्णसंपन्नं दानं ददाति प्रासादिकविपाकप्रतिसंवर्तनीयम् । गन्धसंपन्नं
दानं ददाति गन्धविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । रससंपन्नं दानं ददाति रसरसप्रव्यञ्जन-
विपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । प्रणीतं दानं ददाति प्रणीतभोगविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् ।
10 विपुलं दानं ददाति विपुलभोगविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । अन्नदानं ददाति क्षुब्ध-
विच्छेदविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । पानदानं ददाति सर्वत्र जातिषु दृष्टिच्छेदविपाकप्रति-
लाभसंवर्तनीयम् । वस्त्रदानं ददाति प्रणीतवस्त्रभोगविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । प्रतिश्रयं
दानं ददाति हर्षकूटगारप्रासादमवनविमानोद्यानारामविशेषविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् ।
शय्यादानं ददात्युच्चकुलभोगविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । यानं दानं ददाति ऋद्धिपद-
15 विपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । भैषज्यदानं ददाति अजरामरविशोकसंक्लिष्टनिरोधनिवाक-
विपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । धर्मदानं ददाति जातिस्मरप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । पुण्यदानं
ददाति बोध्यङ्गपुण्यविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । मास्यदानं ददाति रागद्वेषमोहविशुद्धविपाक-
प्रतिलाभसंवर्तनीयम् । गन्धदानं ददाति दिव्यगन्धसुखोपपत्तिविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् ।
धूपदानं ददाति संक्षेपदौर्गन्धप्रहाणविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । छत्रदानं ददाति धर्मवर्ण-
20 विपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । घण्टादानं ददाति मनोज्ञस्वरविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् ।
वाद्यदानं ददाति ब्रह्मस्वरनिर्घोषविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । पट्टदानं ददाति देवमुष्ण-
भिषेकपट्टवन्धविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । तथागतचैलेषु तथागतविम्बेषु च सुगन्धोदकलालं
दानं ददाति द्वात्रिंशन्महापुरुषलक्षणाशीत्यनुव्यञ्जनविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । सूत्रदानं
ददाति सर्वत्र जातिभूयस्यता आद्याकुलेषूपपन्नं समन्तप्रासादिकविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् ।
25 पञ्चसारदानं ददाति सर्वत्र जातिषु महाबलविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । श्रेयान्मददानं
ददाति व्यापादप्रहाणविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । करुणाश्रितदानं ददाति महद्भुक्तविपाक-
प्रतिलाभसंवर्तनीयम् । मुदिताश्रितदानं ददाति सर्वथा मुदितानन्दविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् ।
उपेक्षाश्रितं दानं ददाति अरतिप्रहाणविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । विचित्रोपचित्रं दानं ददाति
नानाबहुविधविचित्रोपभोगविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । सर्वार्थपरित्यागं दानं ददाति बहुव-
30 सम्यक्संनोषविपाकप्रतिलाभसंवर्तनीयम् । एभिर्मिश्रवः सप्तत्रिंशत्प्रकारैः पण्डितो दानं ददाति॥
इदमबोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते मिश्रवो भगवतो माषितमन्यनन्दम् ॥
इति श्रीदिव्यावदाने दानाधिकरणमहायानसूत्रे समाप्तम् ॥

7 489

भगिन्यः पश्यत, कथं मातृग्रामः परिभूतः ? येन त्रिमिर्मसैरेका गाथा पठिता, सापि न प्रवृत्ता । इमा भिक्षुष्वक्षिपिटा धार्मिकथिका युक्तमुक्तप्रतिमानाः, स किञ्च किमासामव-
 द्दिष्यतीति ? ताः कथयन्ति—भगिन्यः, षड्जन्यो द्वादशहस्तिकाभिर्लताभिः सिंहासनं
 प्रह्वयन्तु । षड्जन्यः श्रावस्तीं प्रविश्य रथ्यावीथिचत्वरश्चक्राटकेष्वारोचयन्तु—सोऽस्माकं
 तादृशोऽववादक आगमिष्यति, योऽस्माकं तनुसत्वानि न द्रक्ष्यति । तेन संसारे चिरं वस्तव्यं ८
 भविष्यतीति । येन न कश्चित् पुत्रभोटिकापुत्रोऽप्यभूत उत्सहते भिक्षुणीरववदितुम् ।
 तासां षड्भिः जनीभिः द्वादशहस्तिकाभिः लताभिः सिंहासनं प्रह्वयन्तु, षड्भिक्षुणीभिः
 श्रावस्तीं प्रविश्य रथ्यावीथिचत्वरश्चक्राटकेष्वारोचितम्—सोऽस्माकं तादृशोऽववादक आगमि-
 ष्यति, योऽस्माकं तनुसत्वानि न द्रक्ष्यति । तेन संसारे चिरं वस्तव्यं भविष्यतीति ।
 आयुष्मान् पन्थकः पूर्वह्नि निवास्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविक्षत् । १०
 कृतमककुलः पश्चाद्भूतपिण्डपात्रप्रतिक्रान्तः पात्रचीवरं प्रतिसमम्य पादौ प्रक्षाल्य विहारं
 प्रविष्टः प्रतिसंलयनाय । अथायुष्मान् पन्थकः सायाह्ने प्रतिसंलयनाद् व्युत्थाय संधाटी-
 मादाय अन्यतमेन भिक्षुणा पश्चाच्छ्रमणेन संप्रस्थितः । अनेकानि प्राणिशतसहस्राणि—कानि
 च कुतूहलजातानि, कानिचित् पूर्वकैः कुशलमूलैः संचोद्यमानानि । अद्राक्षीत् सा परिपत्
 आयुष्मन्तं पन्थकं दूरादेव । दृष्ट्वा च पुनः परस्परं पृच्छति—कस्तरोऽत्र भिक्षुष्वववादकः ? १६
 किं पुरःश्रमणः, आहोस्वित् पश्चाच्छ्रमणः ? तत्रैके कथयन्ति—पुरःश्रमणः । तेऽवध्यायितु-
 मारब्धाः—पश्यत भदन्त, संचिन्त्य कथं भिक्षुणीभिर्विहेदिताः । येन त्रिमिर्मसैरेका गाथा
 पठिता, सापि न प्रवृत्ता, स किं भिक्षुणीरववदिष्यति, धर्मं वा वाचयिष्यति ? गच्छामः ।
 अपरे कथयन्ति—तिष्ठामो यदि धर्मं देशयिष्यति, श्रोष्यामः । अथ न, गच्छामः । इति सा
 पर्वत् समवस्थिता । आयुष्मता पन्थकेन सिंहासनं दृष्टं प्रह्वयन्तु । दृष्ट्वा संलक्षयति—किं २०
 तावत् प्रसादजाताभिः प्रह्वयन्माहोस्वित् विहेठनाभिप्रायाभिः ? पश्यति—यावत् विहेठनाभि-
 प्रायाभिः । आयुष्मता पन्थकेन गजसुजसदृशं बाहुमभिप्रसार्य तं सिंहासनं यथास्थाने
 स्थापितम् । आयुष्मान् पन्थकस्तत्र निषण्णः । स निर्वादिन् कैश्चित् दृष्टः, कैश्चित् न दृष्टः ।
 अयात्रस्य आयुष्मान् पन्थकस्तद्रूपं समाधिं समापन्नो यथा समाहिते चित्ते खे आसनेऽन्तर्हितः,
 पूर्वस्यां दिशि उपरिविहायसमम्युद्गम्य पूर्ववत् यावत् ऋद्धिप्रातिहार्याणि विदर्यं तान् २५
 ऋष्यभिसंस्कारान् प्रतिप्रह्वयन् प्रह्वयन् एवास्थाने निषण्णः । निषण्ण आयुष्मान् पन्थकस्ता
 भिक्षुणीरामभ्रयते—मया भगिन्यक्षिमिर्मसैरेका गाथा पठिता । उत्सहेतव्यानि(?) श्रोतुमेक-
 गाथायाः सप्तत्रिंशद्विंशत्यन्यैः पदैर्व्यञ्जनैरर्थं विभक्तम् ।

पापं न कुर्यान्मनसा न वाचा

कायेन वा किञ्चन सर्वलोके ।

रिक्तः कामैः स्पृतिमान् संप्रजानन्

दुःखं न स विचादनर्थोपसंहितम् ॥ ६ ॥ इति ।

युवतिः शब्दापिता । तया प्रसविता । तस्याः पुत्रो जातः । तया स दारकः ज्ञापयित्वा
 छुल्लेन वक्षेण वेष्टयित्वा नवनीतेनस्यं पूरयित्वा दारिकाया हस्तो दत्तः । सा दारिकोक्तं—
 त्वं दारकं चतुर्महापथे धारय । यदि कंचित्पश्यसि श्रमणं ब्राह्मणं वा, स वक्ष्यः—अयं
 दारक आर्यस्य पादामिवन्दनं करोति । अस्तं गत आदिसे यदि जीवति, गृहीत्वा आगच्छ ।
 ८ अथ कालं करोति, तत्रैवारोपयित्वा आगच्छ । सा दारिका अलसजातीया तं दारकमदाय
 पन्थलिकायां स्थिता । आचरितं तीर्थ्यानां कस्यमेवोत्थाय तीर्थोपस्पर्शका गच्छन्ति । सा
 दारिका सगौरवा सप्रतीशा पादामिवन्दनं कृत्वा कथयति—आर्य, अयं दारक आर्याणां
 पादामिवन्दनं करोति । ते कथयन्ति—चिरं जीवतु, दीर्घमायुः पाल्यतु, मातापित्रोर्मेनोरपे
 पूरयतु । सा तं विकालीभूते पश्यति—यावज्जीवति । सा तं गृहीत्वा गृहभगता । सा तैः
 १० पृष्टा—जीवति दारकः ? सा कथयति—जीवतीति । ते कथयन्ति—कुत्र त्वयैव धारितः ?
 सा कथयति—अमुष्यां पन्थलिकायाम् । ते कथयन्ति—किं भवतु दारकस्य नाम ? अयं
 दारकः पन्थलिकायां धारितः । भवतु दारकस्य नामधेयं पन्थक इति । पन्थको
 दारक उन्नीतो वर्धितो महान् संवृत्तः । स यदा महान् संवृत्तस्तदा लिप्यामुपन्यस्तः । तस्य
 सीत्युक्ते धमिति विस्मरति । अथ तस्याचार्यः कथयति—ब्राह्मण, मया प्रभूतदारकाः पाठमि-
 १५ त्तव्याः । न शक्याम्यहं पन्थकं पाठयितुम् । महापन्थकस्याप्यमुच्यते प्रभूतं गृह्णाति, अस्य
 तु पन्थकस्य सीत्युक्ते धमिति विस्मरति । ब्राह्मणः संलक्षयति—सर्वे ब्राह्मणा लिप्यक्षरकुञ्जल
 भवन्ति, वेदब्राह्मण एव भविष्यति । स तेनाध्यापकस्य वेदं पाठयितुं समर्पितः । तस्य
 ओमित्युक्ते भूरिति विस्मरति, भूरित्युक्त ओमिति विस्मरति । अध्यापकः कथयति—प्रभूता
 माणवकाः पाठयितव्या मया । न शक्याम्यहं पन्थकं पाठयितुम् । अस्य ओमित्युक्ते भूरिति
 २० विस्मरति, भूरित्युक्त ओमिति विस्मरति । ब्राह्मणः संलक्षयति—न सर्वे ब्राह्मणा वेदपरमा
 भवन्ति । जातिब्राह्मण एवायं भविष्यतीति । स यत्र कचिन्निमज्जितको गच्छति, तमेव
 पन्थकमादाय गच्छति । अथ तेन समयेन स ब्राह्मणो गत्वानीभूतः । स मूढगण्डपत्रफल्-
 भ्रैवज्यैरुपस्तीयमानो ह्रियत एव । स तेन महापन्थक उक्तः—पुत्र, त्वं ममासयादशौच्योऽसि ।
 अपि तु त्वया पन्थकस्य योगोद्बहनं कर्तव्यमिति । इत्युक्त्वा—

सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः ।

२५

संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं च जीवितम् ॥ १ ॥

इति स कालधर्मेण संयुक्तः । ते तं नीलपीतलोहितावदतैर्वक्षैः शिविकामलंशुल
 महता सुत्कारेण स्मशाने आपयित्वा शोकविनोदं कृत्वा अवस्थिताः ॥

आयुष्मन्तौ शारिपुत्रमौद्गल्यायनौ पञ्चशतपरिवारौ कोसलेषु जानपदेषु चारिकां
 २० चरन्तौ श्रावस्तीमनुभ्रातौ । श्रावस्त्वां जनकायेन भुतम्—आयुष्मन्तौ शारिपुत्रमौद्गल्यायनौ
 पञ्चशतपरिवारौ कोसलेषु जनपदेषु चारिकां चरन्तौ श्रावस्तीमनुभ्रातौ । भूत्वा च पुनः स
 जनकायो बहिर्निर्गन्तुमारब्धः । महापन्थकोऽपि बहिः श्रावस्त्वामन्यतमस्मिन् दृक्कले

स्थाल्यां तण्डुलाः प्रक्षिता एकस्यां दधि । तामिः साधितम् । कथयन्ति—आर्यपुत्रस्य किं तावत्तातस्तत्प्रथमतः परियुक्तमाहोस्त्रि यूपम् । ते कथयन्ति—तातस्तावत्परियुक्तम् । तामिक्षेष्वां पुरस्तात्तस्यैकस्याः स्थाल्या उद्धृत्य चकञ्चोदनं दत्तं द्वितीयायाः काक्षिकम् । तत एव तामिक्षेष्वामेकस्याः स्थाल्या उद्धृत्य शाल्योदनं दत्तं द्वितीयाया दधि उद्धृतम् । ते तस्य कथयन्ति—तात, तव पुण्यानि परिक्षीणानि । यत एकस्यां स्थाल्यां शालितण्डुलाः 5 O 497 प्रक्षिताः, द्वितीयस्यां दधि, तच्चकञ्चोदनं काक्षिकं च परिवृत्तम् । ब्राह्मणः संलक्षयति—मया हस्तोच्छ्रयशतैर्गोपाः समुदानीताः । किं कारणं मम पुण्यानि परिक्षीणानि ? तेन तासामप्रत्यक्षं महानसं प्रविश्य पर्येषमाणेन हस्तसंस्पृशेनैकमुखे द्वे स्थाल्यौ लब्धे । तेन गोपायिते । तेन तेषां पुत्राणामगतानां ते प्रदर्शित—पश्यत, मम पुण्यानि परिक्षीणानि । गत्वा पश्यन्वमस्माकं गृह एव एकमुखी स्थाली । पुत्रक, अन्येषु गृहेषु न स्थालीद्वयं 10 त्वेकमुखमस्माकं मन्दभाग्यानाम् । तैस्ताः पश्यः सुताडिताः । ताः संलक्षयन्ति—अयं ब्राह्मणोऽस्माकमनर्थाय प्रतिपन्नकः । प्रघातयाम इति । तेन च प्रदेशेनाहितुष्टिक आगतः । ताः पृच्छन्ति—अस्ति सर्प इति ? स कथयति—कीदृशं सर्पं मृगयय जीवन्तमाहो-स्त्रि मृतकमिति ? ताः कथयन्ति—मृतकम् । स संलक्षयति—किमेता मृतकेन सर्पेण करिष्यन्ति ? नूनमेता एतं वृद्धं भारयितुकामा भविष्यन्ति । धर्मता खलु सर्पस्य रुपितस्य 15 द्वयोः स्थानयोर्विष संक्रामति—शिरसि पुच्छे च । तेन रोषित्वा शिरः पुच्छं स्त्रयं छित्त्वा तासां मध्ये सर्पो दत्तः । तामिजौमां साधयित्वा स ब्राह्मण उक्तः—तात, हिलिमां जोम पात्यसि ? स ब्राह्मणः संलक्षयति—किमेता मे हिलिमां जोमां दास्यन्ति ? नूनं किञ्चित् अमैषज्यं दत्तं भविष्यति । स संलक्षयति—पिबामि, यथा च तथा मरामि । तामिस्तस्य हिलिमा जोमा दत्ता । तेन पीता । तस्य वाष्पेण पटले स्फुटिते । स ब्रह्ममारब्धः । स 20 निपत्यावस्थितः । कथयति च—मरामि मरामीति । ताः कथयन्ति—शीघ्रं मा पातु । ताः कथयन्ति—तात, भूयः पात्यसि ? स कथयति—पास्यामीति । तामिस्तस्य भूयः हिलिमा जोमा दत्ता । तेन भूयः पीता । तस्य तेन वाष्पेण भूयस्या मात्रया पटले स्फुटिते । स स्पष्टतरं ब्रह्ममारब्धः । ताः पूर्वं यथा तस्यान्धस्य ततो विश्वस्ता विद्वत्तन्त्रस्तथैव विद्वत्-मारब्धाः । स दण्डं गृहीत्वा उत्थितः । कथयति च—किं यूयं जानीथ इदानीमप्यहं न पश्यामि ? पश्याम्यहमिदानीमिति । ताः संलज्जाः निष्पलायिताः ॥

25

किं मन्यन्ते भिक्षवः । योऽसौ ब्राह्मणः, एष एवासौ पन्थकस्तेन कालेन तेन सम्यगेन । यास्तास्तस्य द्वादश कुवाः, एता एव ता द्वादशवर्गायाः । तदाद्याभिरस्यानर्थं करिष्याम इत्यर्थ एव कृतः । एतद्वर्षि आभिरस्यानर्थं करिष्याम इत्यर्थ एव कृतः ॥

भिक्षवो बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—पश्य भदन्त भगवता आधुष्मान् पन्थकः परीत्तेना-ववादेनाचोच संसारकान्ताराद्बुद्धार्थं अत्यन्तनिष्ठे अनुत्तरे योगक्षमे निर्वाणे प्रतिष्ठापितः । 30 भगवानाह—न भिक्षव एतद्विं यथा अतीतेऽप्यच्चन्येप मया परीत्तेनाववादेनाचोच महस्यै-श्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापितः । तच्छ्रुताम् ॥

जनपदेषु चारिकां चरन् श्रावस्तीमनुप्राप्तः । तमेष महाजनकायो दर्शनोपसंक्रामति ।
पन्थकः संलक्षयति-एषामसौ न भ्राता न भ्राता न भ्राता न भ्राता । अहं कस्यापि न
दर्शनोपसंक्रामामि ? सोऽपि तदर्शनोपसंक्रान्तः । स तेन दृष्टः पृष्ठश्च-पन्थक, क्व
यापयसि ? कृच्छ्रेण यापयामि ? किं न प्रव्रजसि ? स कथयति-अहं चूडः परमचूडो
धन्वः परमधन्वः । को मां प्रव्रजयिष्यतीति ? आयुष्मान् महापन्थकः संलक्षयति-सन्तस्र
कानिचिच्छालमूलानि ? सन्ति । केनायं न योग्यः ? आगच्छ, अहं त्वां प्रव्रजयिष्यामि ।
तेन प्रव्रजित उपसंपादितः । तेन तस्योद्देशो दत्तः-

पापं न कुर्यान्मनसा न वाचा
कायेन वा किंचन सर्वलोके ।

रिक्तः कामैः स्मृतिमान् संप्रजानन्
दुःखं न स विषादनर्थोपसंहितम् ॥ १ ॥

तस्यैषा गाथा त्रैमास्येनापि न वृत्ता जाता । अन्येषां गोपालकानां पञ्चपाळकानां
श्रुत्वा प्रवृत्ता जाता । सगौरवः सप्रतीक्ष उपसंक्रम्य प्रहृष्टं प्रवृत्तः । ते उपसंहरन्ति । कर्मा
खलु यथा बुद्धानां भगवतां द्वौ श्रावकाणां संनिपातौ भवतः, आषाढ्या वर्षोपनायिकायां
१५ कार्तिकपूर्णिमास्याम् । एवं महाश्रावकाणामपि । तत्र ये आषाढीवर्षोपनायिकायामुपसंक्रामन्ति,
ते तांस्तान् मनसिकारविशेषानादाय तासु तासु ग्रामनिगमराष्ट्रराजधानीषु वर्षा उपगच्छन्ति ।
ये कार्तिक्यां च पूर्णिमास्यामुपसंक्रामन्ति, ते स्वाध्यायनिकां परिपृच्छनिकां च याचन्ति,
यथाधिगतं चारोचयन्ति । आयुष्मतो महापन्थकस्य सार्धविद्यार्थन्तेवास्तिका मिश्रनो जनपदे
वर्षोपिताः, तेऽप्येव कार्तिक्यां पूर्णिमास्यां येनायुष्मान् महापन्थकस्तेनोपसंक्रान्ताः । तत्र
२० केचित्स्वाध्यायिनिकां याचन्ति, केचित्परिपृच्छन्ति, केचित्पथाधिगतमारोचयन्ति । तत्र ये
चूडा भवन्ति परमचूडा धन्वाः परमधन्वाः, ते षड्वर्गीयान् सेवन्ते भजन्ते पर्वपासते ।
आयुष्मान् पन्थकः षड्वर्गीयान् सेवते भजते पर्वपासते । स षड्वर्गीयरुच्यते-आयुष्म
पथक, तव समानोपाध्याय्या उपाध्यायस्यान्तिकाल्स्वाध्यायिनिकां परिपृच्छनिकां याचन्ति ।
गच्छ, त्वमपि त्वदुपाध्यायस्यान्तिकाल्स्वाध्यायिनिकां परिपृच्छनिकां याचस्व । स क्व-
२५ यति-मया न किंचित्पठितं त्रैमास्ये, न त्वेका गाथा मम वृत्ता जाता, किमहं स्वाध्या-
यिनिकां याचेयमिति ? ते कथयन्ति-भनूक्तं भगवता-अस्वाध्यायगाना भवा इति । किं
तवास्वाध्यायमानस्य गाथा अनुप्रवृत्ता भविष्यति ? गच्छ, याचाहि । स गत्वा कथयति-उपा-
ध्याय, स्वाध्यायिनिकां तावन्मे देहि । आयुष्मान् महापन्थकः संलक्षयति-किमस्येदं खं
प्रतिभानमाहोसिद् केनचित्पुत्रः ? स पश्यति-यावत्पुत्रः । आयुष्मान् महापन्थकः
३० संलक्षयति-किं न्ययमुसहनाविनेय आहोसिदवसादनाविनेयः ? स पश्यति-यावदवसादना-
विनेयः । स तेन प्रीवायां गृहीत्वा बहिर्विहारस्य निष्कासितः । तं तावच्चूडः परमचूडो
धन्वः परमधन्वः । किं त्वमस्मिन् शासने करिष्यसि ? स रोदिषुमारुग्धः । इदानीमहं च

कलायानां गृहीत्वा भर्जयित्वा उदकस्य कुम्भं पूरयित्वा तस्मिन्नेव प्रदेशे गत्वावस्थितः ।
 ते काष्ठधारकास्तथैव तेन कलायैः संविमक्ताः, शीतलेन पानीयेन संतर्पिताः । ते तस्य
 कथयन्ति—भागिनेय, दिवसे दिवसे त्वं कलायान् पानीयं च गृहीत्वा आगम्य अत्रैव
 तिष्ठ । वयं तवोपरि काष्ठमूळिकामानयिष्यामः । स दिवसे दिवसे तथैव कर्तुमारब्धः । स
 तेषां कथयति—मातुल, मा यूयं काष्ठभारान् वीर्यां नयथ । मम गृहे स्थापयत । शुष्माक- ६
 मेवं पिण्डितमूल्यां दास्यामि । तैस्तस्य गृहे काष्ठभारकाः स्थापिताः । अपरेण समयेन
 सप्ताहवर्द्धिका जाताः । तेन तानि काष्ठभारकाणि विक्रीतानि । तस्य प्रभूतो लाभः
 संपन्नः । स संलक्षयति—एतत्प्रतिक्रुष्टतरं वाणिज्यानां यदुत काष्ठवाणिज्यम् । स संलक्ष-
 यति—अपि चन्दनकाष्ठेन काष्ठवाणिज्यमेव । यन्महमुक्तरिकापणं प्रसारयेयम् । तेन उक्तरि-
 कापणः प्रसारितः । स धर्मेण व्यवहरति । तस्य तत्प्रभूतो लाभः संपन्नः । स संलक्ष- १०
 यति—एतत् प्रतिक्रुष्टतरं वाणिज्यानां यदुत उक्तरिकापणः । यन्महं गान्धिकापणं प्रसारयेयम् ।
 तेन गान्धिकापणः प्रसारितः । तस्य प्रभूतो लाभः संपन्नः । स संलक्षयति—एतदपि प्रति-
 क्रुष्टतरं च तद्वाणिज्यानां पूर्ववत् । तेन सर्वे हैरण्यिका अभिभूताः । तस्य मूषिकाहैरण्यको
 मूषिकाहैरण्यिक इति संज्ञा संवृत्ता । ते हैरण्यिकाः कथयन्ति—भवन्तः, सर्वे वयमनेन
 मूषिकाहैरण्यिकेनाभिभूताः । वयमेनं मानं प्राह्वयामः, यथा महासमुद्रमवतरेत्, तत्रैवानयेन १५
 व्यसनमाप्लव्यते तथा करिष्याम इति । ते तस्य नातिदूरे स्थित्वा स्रैः कथासंलापेन
 तिष्ठन्ति—यथापि नाम भवन्तः पुरुषो हस्तिप्रीवार्थां गत्वा अश्वघृष्टेन गच्छेत्, अश्वघृष्टेन
 गत्वा शिबिकायां गच्छेत्, शिबिकायां गत्वा पञ्चां गच्छेत्, एवमेवास्य मूषिकाहैरण्यिकस्य
 पिता च पितामहाश्च समुद्रे पोतसंन्यवहारिण आसन् । एष इदानीं कृच्छ्रेण जीविकां कल्पयति
 हैरण्यिकापणं बाहयतीति । श्रुत्वा स कथयति—किं कथयत ? ते कथयन्ति—तव पिता च २०
 पितामहाश्च पोतसंन्यवहारिण आसन् । स त्वमिदानीं कृच्छ्रेण जीविकां कल्पयसि, हैरण्यि-
 कापणं बाहयसि ? स गृहं गत्वा मातरं पृच्छति—अम्ब, सख्यमस्माकं पिता च पितामहाश्च
 महासमुद्रे पोतसंन्यवहारिण आसन् ? सा संलक्षयति—नूनमनेन किंचिच्छ्रुतश्चिद् श्रुतं
 स्यात् । तदप्रतिरूपं स्यात्, यदहं वृषावादेन वक्षयेयम् । सख्य पुत्र । स कथयति—अनु-
 जानीष्व, अहमपि महासमुद्रमवतरिष्यामि । सा कथयति—पुत्र, इहैव तिष्ठ । स भूयो भूयः २५
 कथयति—गच्छामि । तस्य निर्वन्धं ज्ञात्वा अनुज्ञातः । तेन घण्टावधोपणं कृतम्—यो शुष्माक-
 सुत्सहते मूषिकाहैरण्येन सार्धमश्रुत्वेनापुष्पेनातरपण्येन महासमुद्रमवतरितुम्, स महासमुद्र-
 गमनीयं पण्यं समुदानयतु । पञ्चमात्रैर्वणिक्शतैर्महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानीतम् । अथ
 मूषिकाहैरण्यिकाः कृतमङ्गलकौतुहलस्त्वयनः शकटैर्मैर्मैः पिटकैरुद्गैर्मैर्मैः पण्य-
 मारोप्य महासमुद्रं संप्रस्थितः । सोऽनुपूर्वेण महासमुद्रमवतरन्नप्रातः । ते वणिजो महासमुद्रं ३०
 दृष्ट्वा भीताः । नोत्सहन्ते वधनमभिरोद्धुम् । सार्धवाहः कर्णधारस्य कथयति—कथय कथय
 भोः पुरुष यथाभूतं महासमुद्रस्य वर्णम् । ततः कर्णधार उद्घोषयितुमारब्धः—सन्त्येतस्मिन्

एतद्रजः प्रतिविनुदन्ति पण्डिता

न ये प्रमत्ताः सुगतस्य शासने ॥ ४ ॥

रजोऽत्र मोहो न हि रेणुरेष

रजो मोहस्याधिचर्चनं न रेणोः ।

एतद्रजः प्रतिविनुदन्ति पण्डिता

न ये प्रमत्ताः सुगतस्य शासने ॥ ५ ॥

३ ४३३

६

तेनोबच्छमानेन घटमानेन व्यापच्छमानेन सर्वज्ञेयप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् ।
 अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दन-
 कल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्यामिद्धाप्रतिसंविभ्रासो भवबालोभसत्कारपराङ्मुखः ।
 १० सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां मान्यश्च पूज्यश्चाभिवाचश्च संवृत्तः । ध्याने निषण्ण आयुष्मता महा-
 पन्थकेन दृष्टः । असमन्वाह्यसार्हतां ज्ञानदर्शनं न प्रवर्तते । स तेन बाहौ गृहीत्वोक्त-
 आगच्छ स्वाध्यायिनिकं तावत्कुरु, ततः पश्चाद्व्यायिष्यसीति । अथायुष्मता पन्थकेन सर्व-
 ज्ञेयप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्, गजमुजसदृशो बाहुकृत्युष्टः । आयुष्मता महापन्थकेन
 पृष्ठतो मुखं व्यवलोकयता दृष्टः । स कथयति—आयुष्मन् पन्थक, एवं ते त्वया गुणगणा
 १५ अधिगताः ? अधिगताः ॥

यदा आयुष्मता पन्थकेन सर्वज्ञेयप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्, अन्यतीर्षिका अव-
 ध्यायन्ति त्रियन्ति विवाचयन्ति । श्रमणो गौतम एवमाह—गम्भीरो मे धर्मो गम्भीरावगातो
 दुर्दृशो दुरनुबोधोऽतर्कोऽतर्कावचरः, सूक्ष्मो निपुणपण्डितविद्वद्देवीयः । अत्रेदानीं किं
 गम्भीरोऽस्य, यत्सेदानीं पन्थकप्रसृतयश्चूडाः परमचूडा धन्वाः परमधन्वाः प्रव्रजन्ति ।
 २० भगवान् संलक्षयति—सुमेरुप्रख्ये महाश्रावके महाजनकायः क्षान्तिं गृह्णाति । गुणे-
 द्वावना अस्य कर्तव्या । तत्र भगवान् आयुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते—गच्छ आनन्द, पन्थकस्य
 कथय—मिक्षुण्यस्ते अववदितव्या इति । एवं भदन्तेत्यायुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्वा
 येन आयुष्मान् पन्थकस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्यायुष्मन्तं पन्थकमिदमवोचत्—शास्त्रा-
 ३३ त्वमायुष्मन् पन्थक एवमाह—मिक्षुण्यस्ते अववदितव्या इति । आयुष्मान् पन्थकः कथयति—
 २५ किमर्थं स्वविरस्यविरान् मिक्षुणपहाय मां भगवान् मिक्षुण्यववादकमङ्गापयति ? ममैव
 गुणोद्भावना कर्तव्येति शास्त्रमनोरथं परिश्रयिष्यामीति । मिक्षुण्यस्त्रुदहानिसः (१) जेत-
 वनमागताः । ता मिक्षून् पृच्छन्ति—भगवता कोऽस्माकमववादक आहृतः ? ते कथयन्ति—
 आयुष्मान् पन्थकः । ताः कथयन्ति—भगिन्या, पश्यत कथं मातृप्रामः परिभूतः । येन
 त्रिमिसैरेका गाथा पठिता, सापि न प्रवृत्ता । मिक्षुण्यखिपिटा धार्मिकविका कुक्क-
 ३० मुक्तप्रतिमानाः । स किञ्च मिक्षुणीरववदिष्यतीति । ताः पर्वदमागता मिक्षुणीभिः पृष्टाः—
 भगिन्या, कोऽस्माकमववदितुमागमिष्यति ? ताः कथयन्ति—आर्यपन्थकः । किमर्थं महा-
 पन्थकः ? न ह्ययम्, स त्वन्यश्चूडापन्थकः । इदं शर्वगीयामिः श्रुत्वा । तावदवधायन्ति ।

तथा कथासंलापेन तिष्ठति । दौवारिकेण चास्य गत्वा आरोचितम्-भूषिकाहैरण्यिको द्वारि तिष्ठति । स कथयति-प्रविष्टासु, भूषिकाहैरण्यिकं वा आनयेति । स प्रविश्य कथयति-इदं ते मूलम्, अयं लामः । प्रतिगृह्यताम् । स आह-विस्मरामि, ससं यत्तव किञ्चिद्वत्तकमिति । अहं ते स्मारयिष्यामि । तेन स्मारितम् । स पृच्छति-कस्य त्वं पुत्र इति । अमुकस्य गृहपतेः । श्रेष्ठी कथयति-त्वं मम वयस्यपुत्रो भवसि । मयैव तव दातव्यम् । तव पित्रा गच्छता मम हस्ते कार्षापणाः स्थापिताः । तेन श्रेष्ठिना दुहिता सर्वालंकारविभूषिता तस्य मार्यार्षमनुप्रदत्ता ॥

किं मन्यचे मिश्रवो योऽसौ श्रेष्ठी, अहमेव तेन कालेन तेन समयेन । योऽसौ भूषिकाहैरण्यिकः, एष एव पन्थकस्तेन कालेन तेन समयेन । तदाप्येष मया परीक्षेनाववादेनावबोधे मह्यैश्वर्यं प्रतिष्ठापितः । एतर्ह्यप्येष मया परीक्षेनाववादेनाववाद्य संसारकान्तारादुत्तार्य असन्तनिष्ठेऽनुत्तरे योगक्षेमे निर्वाणे प्रतिष्ठापितः ॥

10

मिश्रवो बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति-किं मदन्त पन्थकेन कर्म कृतं यस्य कर्मणो विपाकेन धन्वः परमधन्वबुद्धः परमबुद्धो जातः ? पन्थकेनैव मिश्रवः कर्माणि कृतानि । न मिश्रवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीघातौ विपच्यन्ते, नाव्घातौ, न तेजोघातौ, न वायुघातौ, अपि त्पाप्मैश्चैव स्कन्धघात्वाप्यतनेषु विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

15

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ७ ॥

भूतपूर्वं मिश्रवो विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम शास्ता लोक उत्पन्न-स्तथागतोऽर्हन् सन्त्यकसंबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारधिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च बुद्धो भगवान् । स विंशतिमिर्मिक्षुसहस्रैः परिवारो वाराणसीमुपनिश्चित्य विहरति स्म । तस्यैव प्रवचने मिश्रुरासीत् त्रिपिटः । अनेन तत्र मात्सर्येण न कस्यचिच्चतुष्टयदिकापि गाथा उद्दिष्टा । भूयोऽप्यस्मिन् कर्पटके सौकरिक आसीत् । तस्मात् कर्पटकानदीपारे द्वितीयं कर्पटकम् । तत्र पर्वणी प्रत्युपस्थिता । स संलक्षयति-यदि सूकरान् प्रघाल्य नयिष्यामि, मांसस्य क्रयिको न भविष्यति, क्लृप्तं गमिष्यति । जीवन्तमेव गृहीत्वा गच्छामि । तत्र तत्र प्रघाल्य नेष्यामि, यत्र यत्र क्रयिकोऽस्ति । स प्रभूतान् सूकरान् जालेषु बद्ध्वा नावमारोप्य संग्रह्यतः । सा नौस्तैः परिस्पन्दमानैर्वाहिता । तत्रैवानयेन व्यसनमापन्नः । सोऽपि सौकरिकोऽत्र स्रोतेनोद्यमानः । तस्या नद्यास्तीरे पञ्च प्रत्येकबुद्धशतानि प्रतिवसन्ति । तेषामेकः प्रत्येकबुद्धः पानीयस्यार्थे नदीं गतः । तेन स दृष्टः । स संलक्षयति-किं तावदयं श्रुतः आहोस्त्रिजीवतीति ? पश्यति यावज्जीवति । स तेन गजमुजसदृशं बाहुमभिप्रसार्य उद्धृत्य बाहुकायाः स्थलं कृत्वा तत्रावधूयकः स्थापितः । तस्य कायात् पानीयं निःसृतम् । स व्युत्थितः । मनुष्यपदानि पश्यति । स तेन पादालु-सारेण गतो यावत्पश्यति पञ्चमात्राणि प्रत्येकबुद्धशतानि । स तेषां पत्रेण पुष्पेण फलेन दन्तकाष्ठेन चोपस्थानं कर्तुमारब्धः । ते तस्य पात्रशेषमनुप्रयच्छन्ति । तेन मुक्तम् । अथ

सर्वपापस्य भगवान् कारणमाह—यानद्वायार्थस्यार्थमधीतं याति, तावद् द्वादशभिः प्राणिसहस्रैः सत्त्वानि दद्यानि । कैश्चिच्छ्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम्, कैश्चित् सकृदगामि-फलम्, कैश्चिदनागामिफलम्, कैश्चित् प्रपञ्च सर्वैकेशप्रहणादहर्हं साक्षात्कृतम्, कैश्चिच्छ्रवकनोषौ चित्तान्श्रुत्यादितानि, कैश्चित् प्रलेकायां बोधौ, कैश्चिदनुत्तरायां सम्पन्नसंशेवौ चित्तान्श्रुत्यादितानि । यद्भूयसा सा परिषद् बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणा संवप्राग्मारा व्यवस्थिता । अथायुष्मान् पन्थकस्तां परिषदं धर्म्या कथया संदर्श्य समादाय्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्योत्तराया-सनात् प्रकान्तः । स भिक्षुभिरागच्छन् दृष्टः । ते संलक्षयन्ति—अद्यायुष्मता पन्थकेन महा-जनकायः प्रसादितो भविष्यति । ते न शक्नुवन्त्यायुष्मन्तं पन्थकं संमुखमप्रियं प्रहृष्टम् । तैः पश्चाच्छ्रमणः पृष्टः । आयुष्मन्, अद्य आयुष्मता पन्थकेन किं महाजनकायो न प्रसादितो १० वा प्रसादितः ? आयुष्मता न कश्चित् अप्रसादितः । भगवता वाराणस्यां ऋषिवदने शृगदने त्रिपरिवर्तं द्वादशाकारं धर्म्यं चक्रं प्रवर्तितम्, तदद्यायुष्मता पन्थकेनानुप्रवर्तितम् । शत-द्वायार्थं न विभजति, तावद् द्वादशभिः प्राणिसहस्रैः सत्त्वानि दद्यानि ॥

तत्र भगवान् भिक्षुनामद्वयते स्म—एषोऽग्रे मे भिक्षवो भिक्षूणां मम श्रावकाणां चेतोविवर्तकुशलानां यदुत पन्थको भिक्षुः । भिक्षवो बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—पश्य भदन् १५ द्वादशवर्गायामिरायुष्मन्तः पन्थकस्यानर्थं करिष्याम इत्यर्थ एव कृतः । भगवानाह—न भिक्षव एतर्हि यथा अतीतेऽप्येष्वनि आभिरनर्थं करिष्याम इत्यर्थ एव कृतः । तच्छ्रूयताम् ॥

मृतपूर्वमेवं भिक्षवोऽन्यतमस्मिन् कर्कटके ब्राह्मणः प्रतिवसति । तेन सदृशाकुललाल-मानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयो भूयः क्रीडति रमते परिचारयति यावत् द्वादश पुत्रा जाताः । तेन तेषां निवेशः कृतः । २० अपरेण समयेन तस्य पत्नी कालगता । सोऽपि ब्राह्मणो वृद्धावस्थायां जातः । अन्वीकृतस्य क्षुषा दुःखारिण्यः । यदा तासां स्वामिनो बह्निर्निर्गता भवन्ति, तदा ताः परपुरुषैः सार्धं परिचारयन्ति । स ब्राह्मणः शब्दे कृतावी । स जानाति—अयं मम पुत्रस्य शब्दः, अयं परपुरुषस्येति । स पुरुषाणां पदशब्दान् श्रुत्वा ताः क्षुषा गर्जयति । ताः संलक्षयन्ति—अयं ब्राह्मणोऽस्माकमनर्थाय प्रतिपन्नः । तास्तस्य चकच्योदनं काक्षिकच्छिष्टं चातुप्रयच्छति । २५ स ब्राह्मणः पुत्राणां कथयति—ममैताः क्षुषाश्चकच्योदनं काक्षिकच्छिष्टं चातुप्रयच्छति । तैस्ता उक्ताः—किं कारणं यूयं तातस्य चकच्योदनं काक्षिकच्छिष्टं चातुप्रयच्छत ? ताः कथयन्ति—तस्य पुण्यानि परिक्षीणानि, अस्यार्थं पिपरीकायां तण्डुलाः प्रक्षिता भवन्ति, चकच्योदनं परिवर्तते, दधि प्रक्षिप्तं काक्षिकं परिवर्तते । ते कथयन्ति—किमेतदेवं भविष्यति ? ताः कथयन्ति—वयं युष्माकं प्रपञ्चीकरिष्यामः । ताः कथयन्ति—अस्माभिः प्रतिष्ठातमिदानीं ३० निर्वोढव्यम् । तामिः कुम्भकार उक्तः—शक्यसि त्वं भद्रमुख एकमुखिके द्वे स्थालौ कर्तुम् ? स कथयति—शक्यामि । तैर्नैकमुखिके द्वे स्थाल्यौ कृते । तामिरेकतां स्थाल्यां चकटितण्डुलाः प्रक्षिताः, द्वितीयायां काक्षिकम् । तामिः स्वामिनां पुरस्तादेकस्य

उपसंक्रम्य पुरस्ताद्विष्णुसंघस्य ब्रह्म एवास्ते निषण्णः । निषद्य भगवान् आयुष्मन्तमानन्द-
मामङ्गयते—पन्थकस्यानुगन्ती भोक्तव्या । जीवकः कुमारभूतः सौवर्णमुद्गारं गृहीत्वा बृहन्ते
तिष्ठति । भगवान् वारिधारां न प्रतिगृह्णाति । जीवकः कुमारभूतः कथयति—किं कारणं
भगवन् वारिधारां न प्रतिगृह्णाति । भगवानाह—न तावद्विष्णुसंघ इति समग्र इति ।
जीवकः कुमारभूतः कथयति—भगवन्, कोऽजागत इति । भगवानाह—पन्थको भिक्षुः संघः । 5
जीवकः कथयति—भगवन्, नासौ मया निमज्जित इति । भगवानाह—न त्वया जीवक
बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघो निमज्जितः ? भगवन्, निमज्जितः । किमसौ भिक्षुसंघाद्बहिर्न वा ?
भगवान् कथयति जीवकम्—गच्छ त्वं शब्दापय । जीवकः कुमारभूतः संलक्षयति—किं चाप्यहं
भगवतो गौरवेण शब्दापयामि, न सत्कृत्स्न परिवेषयिष्यामि । तेन दूतोऽनुप्रेषितः—गच्छ,
शब्दापयस्व । आयुष्मानपि पन्थकश्च त्रयोदशभिक्षुशतानि निर्मायावस्थितः । तेन दूतेन 10
गत्वा पन्थक इति शब्दो मुक्तः । अनेकैर्भिक्षुभिः प्रतिवचनं दत्तम् । स दूत आगच्छ
जीवकस्य कथयति—तथैव वेणुवनं कल्न्दकनिवापो भिक्षुणां पूर्णस्तिष्ठति । भगवानाह—गच्छ
त्वं कथय यो भूतपन्थकः स आगच्छतु । स गत्वा कथयति—यो भूतपन्थकः स आगच्छतु ।
आयुष्मान् पन्थकस्तत्र गत्वा खस्थां गत्वा निषण्णः । जीवकः कुमारभूतो बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं
परिवेषयितुमारब्धः । आयुष्मन्तं पन्थकं न सत्कृत्स्न परिवेषयति । भगवान् संलक्षयति—सुमेरुप्रख्ये 15
महाश्रावके जीवकः कुमारभूतः क्षान्तिं गृह्णाति । गुणोद्भावना अस्य कर्तव्या । भगवता
आयुष्मन्त आनन्दस्य पात्रं नानुप्रदत्तम् । धर्मता खलु न तावत् स्वविरस्यविराणां भिक्षुणां
पात्राणि प्रतिगृह्णन्ते, यावद्भगवतः पात्रप्रतिग्रही न मविष्यति । आयुष्मान् पन्थकः
संलक्षयति—किं कारणं भगवतः स्वविरस्यविराणां भिक्षुणां पात्राणि न गृह्णन्ते ? मया अत्र
गुणोद्भावना कर्तव्या । आयुष्मता पन्थकेनार्घासनं कृत्वा गजमुजसदृशं बाहुममिप्रसार्य 20
भगवतः पात्रं गृहीतम् । कुमारभूतेन जीवकेन बृहन्ते स्थितेन दृष्टम् । स संलक्षयति—कोऽप्ययं
स्वविरो भिक्षुः । ऋद्धिप्रातिहार्यं विदर्शयति । स पात्रानुसारेण गतो यावत्पश्यन्नायुष्मन्तं
पन्थकम् । स दृष्ट्वा भूर्छितकस्तिष्ठति । स जलपरिवेकप्रत्यागतप्राण आयुष्मन्तः पन्थकस्य
पादयोर्निपत्य क्षमापयति, गार्थां च भाषते—

नित्यं चैत्यगुणो हि चन्दनरसो नित्यं सुगन्धयुतम्

25

नित्यं मासति काञ्चनस्य विमलं वैदूर्यशुद्धं द्रवम् ।

नित्यं पापजने हि क्रोधमृतुलं पाषाणरेखोपमं

नित्यं चार्यजनेषु प्रीतिर्वसते क्षान्तिर्ध्रुवा बर्हिताम् ॥ ८ ॥

आयुष्मान् पन्थकः कथयति—क्षान्तं जीवक ॥

भिक्षवो बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—पश्य भदन्त, यदा जीवकः कुमारभूत आयुष्मन्तः 30
पन्थकस्य गुणानामभिवृद्धिस्तदा असत्कारः प्रयुक्तः, यदा गुणानामभिवृद्धिस्तदा पादयोर्निपत्य
दि० ५१

O 509

मृतमृतं भिक्षवोऽन्यतमस्मिन् कर्षटके गृहपतिः प्रतिवसति आत्मो महावन्नो महा-
भोगः । तेन सदृशाकुलाकलत्रमानीतम् । स तया सार्धं श्रीवति रमते परिचारयति । तस्य
पुत्रो जातः । स पत्नीमामन्नयते—भद्रे, जातोऽस्माकं ऋणहरः । गच्छामि, अहं पण्यमादाय
महासमुद्रमवतरामि । सा आह—एवं कुरुष्व । स गृहपतिः संलक्षयति—यद्यहमस्य प्रभूतान्
८ कार्पाषणान् दास्यामि, परपुरुषैः सार्धं विहरिष्यति । तेन तस्याः कार्पाषणा न दत्ताः ।
तस्मिन् कर्षटके श्रेष्ठी प्रतिवसति तस्य गृहपतेर्वयस्यः । तस्य हस्तो प्रभूताः कार्पाषणाः
स्थापिताः—यदि मम पत्न्या भक्ताच्छादेन योगोद्वहनं कुर्याः । स पण्यमादाय महासमुद्रम-
तीर्षः । तत्रैवान्येन व्यसनमापन्नः । तया स दारको ज्ञातिबलेन सहस्तबलेन वा आ-
यापिता (पयित्वा) पालितो वर्धितः । स मातरं पृच्छति—अम्ब, किमस्माकं पिता पितामहाश्च
१० कर्माकार्यः ? सा संलक्षयति—यद्यस्य वक्ष्यामि महासमुद्रे पोतसंन्यवहारिण आसन् इति,
स्थानमेतद्विद्यते यदेपोऽपि महासमुद्रमवतरिष्यतीति, तत्रैव अन्येन व्यसनमापत्स्यते । कुत-
माहितस्तव पिता च पितामहाश्च इहैव वाणिज्यमकार्युः । स कथयति—कार्पाषणान्
ममानुप्रयच्छ, यैरिहैव वाणिज्यं करिष्यामि । माता कथयति—कुतो मम कार्पाषणाः ? त्वं
मया कथंचित् ज्ञातिबलेन सहस्तबलेन आयापितः पोषितः संवर्धितः । कुतो मे कार्पाषणान्
१६ विभवं ? अपि त्वयं श्रेष्ठी तव पितृवयस्यो भवति । अस्य सकाशात् कार्पाषणान्
गृहीत्वा कर्म कुरु । स तस्य गृहं गतः । तस्यान्यतमेन पुरुषेण यावद् द्विरपि विनाशितः ।
स तमवसादयति । तस्य च गृहाद् श्रेष्ठ्यदारिकायाः संकारतल्लोपरि मृतमूपिकां दृष्ट्वा
प्रयच्छति छोरयितुम् । स श्रेष्ठी तस्य पुरुषस्य कथयति—यः पुरुषः स्यात्, शक्यते अनया
मृतमूपिकया आत्मानमुद्धर्तुम् । तेन दारकेण श्रुतम् । स संलक्षयति—महात्मैवः । न
२० शक्यमनेन यद्वा तद्वा वक्तुम् । नूनं शक्यमनया मृतमूपिकया आत्मानमुद्धर्तुम् । स तस्या
दारिकायाः पृष्ठतो निर्गतः । तया दारिकया संकारे छोरिता । स तां मृतमूपिका-
मादाय वीथीं गतः । तत्र वाणिजको विडालेन क्रीडित्वा स्थितः । तेन तस्य विडालस्य
मृतमूपिका दर्शिता । स तां दृष्ट्वा उत्पत्तिमारुन्धः । तेन वाणिजकेन दारक उच्यते—
अनुप्रयच्छ अस्य विडालस्य मृतमूपिकाम् । स कथयति—किमयं कलिकया दीयते ? मृत्यु-
२६ मनुप्रयच्छ । तेन तस्य कल्याणानामखलिपूरो दत्तः । स संलक्षयति—यद्येतान् भक्षयिष्यामि,
मूलमेव भक्षितं भविष्यति । स तान् आष्टौ मर्जयित्वा शीतलस्य पानीयस्य वर्धनीयस्य पूर्णं
कृत्वा तद्ब्रह्म तस्मात्स्थानकान्निष्ठस्य यस्मिन् प्रदेशे काष्ठहारका विश्राम्यन्ति, तस्मिन्
प्रदेशे गत्वावस्थितः । काष्ठहारका आगताः । तेनोक्ताः—मातुल्या, अर्पयत काष्ठमारकाः, सुद्वर्त
विश्राम्यताम् । तैः काष्ठमाराः स्थापिताः । तेन तेषां कल्याणानां स्त्रोत्रं दत्तं शीतलं च
३० पानीयं पातम् । ते कथयन्ति—भागिनेय, क्वायस्यसि ? काष्ठानाम् । भागिनेय, वयं तावद्
कल्पमेवोत्थाय गत्वा इदानीमागच्छामः । त्वमिदानीं गच्छन् कियता आगमिष्यसि ? तैस्तस्यैवैतौ
काष्ठमनुप्रदत्तम् । तस्य काष्ठमूलिका संपन्ना । स तां गृहीत्वा प्रतिनिवृत्तः । स तां विनीय

वा । ते निर्गतकण्ठेऽनुबोध्य आनयिष्यामः । स तेषां करप्रस्थायान् नानुप्रयच्छति, नापि
 तं स उषानं समागतः । सार्षवाहोऽनुपूर्वेण वाराणसीनगरमनुप्रातः । ब्रह्मदत्तेन राज्ञा
 श्रुतम्—उत्तरापथात् सार्षवाहोऽश्वपण्यमादाय वाराणसीमनुप्रातः इति । सोऽमात्मानमभ्रयते
 स्म—भवन्तः, किमर्षिर्भवेद्दृष्टेन प्रविष्टेन स्यातव्यम् ? गच्छत, अश्वाजानेयं पर्येष्वचम् ।
 ते सार्षवाहस्य सकाशं गताः । तैस्तेऽश्वा दृष्टाः । तेऽप्योन्यं कथयन्ति—भवन्तः, आजानेया- ८
 स्तेऽश्वाः । न चात्र कश्चिदश्वाजानेयो विद्यते । सार्षवाहं दृष्ट्वा ते कथयन्ति—भवन्तो-
 ऽश्वावचवाया अश्वाजानेयो जातः । स च न दृश्यते । सार्षवाहमुपसंक्राम्य पृच्छन्ति—अस्ति
 कश्चिदश्वस्तव्या विन्नीतः कस्यचिद्वा दत्त इति ? स कथयति—नास्ति कश्चिद्विन्नीतः । अपि
 त्वस्ति मया पूजितकेऽपिष्ठानेऽमङ्गलकः किशोरकः कुम्भकारस्य दत्त इति । तेऽप्योन्यं कथ-
 यन्ति—भवन्तः, महामूर्खोऽयं सार्षवाहः, योऽयं मङ्गलमपहायामङ्गलानेवादायगत इति । ते 10
 राजानमवलोक्य पूजितकं गताः । ते स कुम्भकारमुपसंक्रान्ताः । उपसंक्राम्य कथयन्ति—
 किमनेन किशोरेकेन करोषि ? स आह—एष मम मृत्तिकां बहति । ते कथयन्ति—वयं ते
 तथा गर्दभमनुप्रयच्छामः, त्वमस्माकमनुमनुप्रयच्छस्व । कथयति—एष मे शोभन इति ।
 चतुर्विधं शकटमनुप्रयच्छामः । स कथयति—एष मम शोभन इति । ते कथयन्ति—
 एवं चेत् संप्रधारय वयं श्वो भूय आगमिष्यामः । ह्युत्तवा प्रक्रान्ताः । स 15
 किशोरकः कथयति—किमर्थं नानुप्रयच्छसि ? किं त्वं जानासि मया मृत्तिका बोद्धव्या
 तुषाश्च कुटिसकण्ठं भक्षितव्यम् । मया राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तो बोद्धव्यः, सौवर्णस्याले
 मधुघ्नयितका मूलका भक्षितव्याः । ते यदि संकथयन्ति किशोरक इति, वक्तव्याः—
 किं लज्जार्थं वक्तुमश्वाजानेय इति ? श्वः पुनरागत्वा ते कथयिष्यन्ति मृत्येनानुप्रयच्छेति ।
 वक्तव्याः—सुवर्णलक्षं वायुप्रयच्छथ यावद्वा दक्षिणेन सक्त्वा करिष्यति तावदनुप्रयच्छथ । 20
 तेऽपरस्मिन् दिवसे उपसंक्राम्य पृच्छन्ति—भोः पुरुष, संप्रचारितं त्वया ? संप्रचारितम्—किं
 लज्जार्थं वक्तुमश्वाजानेय इति ? ते कथयन्ति—मूर्खः स एषः । किमेव ज्ञास्यति ? एष
 अश्वाजानेयो धारयति । एतदेव तेन सार्षवाहेनास्यारोचितं भविष्यति । ते कथयन्ति—
 अश्वाजानेयो भवतु । मृत्येनानुप्रयच्छ । स कथयति—सुवर्णलक्षं वायुप्रयच्छथ, यावद्वा
 सुवर्णलक्षं दक्षिणेन सक्त्वा करिष्यति । ते संलक्षयन्ति—ब्रह्मवानेपः । स्थानमेतद्विद्यते यत् 25
 प्रभूततरमाकर्षयति । सुवर्णलक्षमनुप्रयच्छामः । तैर्ब्रह्मदत्तस्य राज्ञः संदिष्टं सुवर्णलक्षेण
 अश्वाजानेयो लभ्यते । राज्ञापि संदिष्टम्—ययं यावता मृत्येन तावता गृहीत । तैः सुवर्ण-
 लक्षेण गृहीतः । ते तस्मादाय वाराणसीमागताः । स तैश्च मन्दुरायां प्रतिष्ठापितः । तस्य
 परमयोऽवाहनं दीयते । स तं न परिरुद्धे । किं सरोगो भवद्भिरश्वाजानेय आनीतः ? अपि
 तु समनुपुष्ट्यामहे तावदेनम् । अथ सूतो गार्थां भाषते—

C 511

C 512

30

स्मरसि सुरग घटिकस्य शालां

किमिह कविर्वैर्यं विप्रयुक्तः ।

- महासमुद्रे इमान्येवंरूपाणि रत्नानि तच्चथा-मणयो मुक्ता वैदूर्यश्च शिलाप्रवाल रजतजाल-
रूपमद्भुतगर्भो मुसारगत्वा लोहितका दक्षिणावर्तः । यो शुष्माकसुसहते एवंलै
रत्नैरत्मानं सम्यक्सुखेन प्रीणयितुम्, मातापितरौ पुत्रदारान् दासीदासकर्मकरपौरुषेभ्यं
मित्रामालज्जातिसालोहितं कालेन काले भ्रमणप्राप्तयेभ्यो दक्षिणां प्रतिष्ठापयितुम्, पूर्व-
५ गामिनीं सौवासिकीं सुखविपाकामायलां स्वर्गसंवर्तनीयम्, स महासमुद्रमवतरतु । संपत्तिकामो
लोकः । महाजनकायोऽभिरुद्धो यतस्तद्ब्रह्ममसृष्टं जातम् । सार्षवाहः संलक्ष्यति-
किमिदानीं वक्ष्यामि अवतरतेति ! स कर्णधारस्य कथयति-बोधय भोः पुरुष महासमुद्रस्य
यथाभूत वर्णम् । ततः कर्णधार उद्धोपितुमारब्धः-शृण्वन्तु भवन्तो जन्मुद्दीपका वणिजः ।
सन्त्यस्मिन् महासमुद्रे इमान्येवंरूपाणि महान्ति महामयानि, तच्चथा तिमिरमयं तिमिगिहमयं
10 तिमितिर्मिगिलमयमावर्तमयं कुम्भीरमयं क्षिप्रुमारमयमन्तर्ज्वलगतानां पर्वतानामाघातमयम् ।
चौरा अप्यत्रागच्छन्ति नीलैः सितैर्वनचारिणः, अस्माकं सर्वेण सर्वं जीविताश्चवरोपयिष्यन्ति,
येन शुष्माकं प्रियमात्मानं परिलक्ष्त्वा मातापितरौ पुत्रदारं दासीदासकर्मकरपौरुषेभ्यं
मित्रामालज्जातिसालोहितं महासमुद्रमवतरतु । अस्याः शूरा बहवः कातराः । महाजन-
कायोऽवतीर्णः, यतस्तद्ब्रह्मं सत्त्वं संवृत्तम् । ततः कर्णधारस्त्रिदोषणान्नबोधणं कृत्वा ततः
15 पश्चादेकं वक्त्रा मुञ्चति, द्वित्रिवक्त्रां मुञ्चति, यतस्तद्ब्रह्मं महाकर्णधारसंघानवलम्बद्वायुस्रस्रति
महामेघ इव संप्रस्थितोऽनुगुणेन वायुना यावद् रत्नद्वीपमनुप्राप्ताम् । ततः कर्णधार
उद्धोषयितुमारब्धः-शृण्वन्तु भवन्तो जन्मुद्दीपका वणिजः, सन्त्यस्मिन् रत्नद्वीपे काचमणयो
रत्नसदृशाः । ते भवद्विरूपपरीक्ष्योपपरीक्ष्य गृहीतव्याः । मा वः पश्चाजन्मुद्दीपप्राप्तानां
पश्चात्तापो भविष्यति । अस्मिन्नेव च रत्नद्वीपे श्लोच्चकुमारिका नाम राक्षस्यः प्रतिवसन्ति ।
20 ताः पुरुषं तथा तथा उपलब्धयन्ति यथा तत्रैवानयेन व्यसनमापद्यन्ते । अस्मिन्नेव रत्नद्वीपे
मदनीयानि फलानि सन्ति । तानि यः परिसृष्टे, स ससरात्रं शृङ्खितस्त्रिष्यति । तानि
भवद्विर्न परिमोक्षय्यानि । अस्मिन्नेव च रत्नद्वीपेऽनुगुण्याः प्रतिवसन्ति । ते मनुष्याणां सहायं
मर्षयन्ति । सप्ताहस्यालयाद् तादृशं वायुमुत्सृजन्ति येन ब्रह्ममपहृष्यते यथापि तदकृ-
कार्याणाम् । यं श्रुत्वा ते वणिजोऽजहिता अग्रमत्ता अवसिताः । तैस्तद्ब्रह्मं रत्नानामुप-
25 परीक्ष्योपपरीक्ष्य धूर्तिं तच्चथा तिलतण्डुलकोलकुल्लयानाम् । ते अनुगुणेन वायुना
जन्मुद्दीपमनुप्राप्ताः । एवं यावद् सप्तकृत्वः संसिद्धयानपात्र आगतः । स मात्राऽग्निद्वि-
पुत्र, अत्र निवेशः क्रियतामिति । स कथयति-अग्रधानिकं तावच्छिन्नाभिः, ततः पश्चाभिर्नैर्
करिष्यामि । स तथा उक्तः-पुत्र न तव पिता न पितामहो धनिकः कृतः, कुतश्च
धनिको जातः ! स कथयति-अम्ब, अहमेव जानामि । तेन चातुर्लभमप्यक्षतज्ञो भूषिकाः
30 कारिताः । तेन सुवर्णस्य फेलां पूरयित्वा चतस्रो भूषिकाश्चतुर्षु पार्श्वेभ्यः स्थापयित्वा श्रेष्ठिर्ह
गतः । स श्रेष्ठिं तदा तस्यैव सद्गर्भं मापमाणस्त्रिष्यति-पश्यत भवन्तो भूषिकाश्चैर्यथाः
कथं पुण्यमहेष्टास्यो यं यमेव गृह्णाति तुणं वा लोहं वा सर्वं तद् सुवर्णं संपद्यते । स च

दुःखमधिरोक्ष्यतीति । यतोऽनेनावनामितं स राजा तममिरुद्धं संप्रस्थितः । तस्य गच्छतः पानी-
यमागतम् । स तत्र नावतरति । राजा सूतं पृच्छति—एषो विभेति ? देव, नैव विभेति । अपि
तु मा राजानं पुच्छोदकेन सेवयामीति । तस्य तत्पुच्छं सौवर्णायां नाळिकार्यां प्रक्षिप्तम् । स तं
पानीयमुत्तीर्णः । स उद्यानं गत्वा प्रमत्तोऽवस्थितः । सामन्तराजैः श्रुतम्—यथा राजा ब्रह्मदत्त
उद्यानं गत इति । तैरागल्यं नगरस्य द्वाराणि बन्धयन्ति । राजा ब्रह्मदत्तेन श्रुतं सामन्तराजैः
नगरद्वाराणि निगृहीतानीति । सोऽम्बाजानेयममिरुद्धः । अन्तरा च वाराणस्यन्तरा बोद्यानमन्त्रा-
न्तरा ब्रह्मावती नाम पुष्करिण्युत्पलकुमुदपुण्डरीकसंज्ञा । सोऽम्बाजानेयः पथोपरि सरन्
वाराणसीं प्रविष्टः । राजा तुष्टोऽमात्यानां कथयति—भवन्तः, यो राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्च्छामिषिक्तस्य
जीवितमनुप्रयच्छति, किं तस्य कर्तव्यम् ? देव, उपार्धराज्यं दातव्यम् । राजा कथयति—तिर्य-
गेषः । किमस्योपार्धराज्येन ? अपि त्वेनमागम्य सप्ताहं दानानि दीयन्ताम्, पुण्यानि क्रियन्ताम्, 10
अकालकौमुदी च क्रियताम् । अमासैः सप्ताहं दानानि दातुमारब्धानि, पुण्यानि कर्तु-
मारब्धानि, सप्ताहमकालकौमुदी प्रस्थापिता । सार्धवाहः पुरुषान् पृच्छति—भवन्तः, कि-
मकालकौमुदी वर्तते ? तेऽस्य कथयन्ति—मूर्जितं नामाधिष्ठानम् । ततः कुम्भकारस्य सकाशात्
सुवर्णलक्ष्मेणाम्बाजानेयं गृहीत्वा इहानीतम् । तेनाथ राज्ञो जीवितं दत्तम् । तमागम्य सप्ताहं
दानानि दातुमारब्धानि, पुण्यानि क्रियन्ते, अकालकौमुदी च प्रस्थापिता । सार्धवाहः 15
संलक्षयति—यो मया छेरितो नाम, स एव किशोरकोऽम्बाजानेयः स्यात् ? तच्चावहन्ना
पश्यामि । स तस्य सकाशं गतः । स तेनाम्बाजानेयेनोक्तः—भोः पुरुष, किं त्वया तेषामम्बानां
सकाशाच्छ्रवम् ? भयैकाकिनैव तस्य कुम्भकारस्य सुवर्णलक्षं दत्तम् । स मूर्द्धितकः पृथिव्यां
निपतितः । जलपरिधेकेन प्रस्नागतप्राणः पादयोर्निपत्य क्षमापितवान् ॥

O 515

किं मन्यन्ते मिश्रवो योऽप्यौ सार्धवाहः, एष एव जीवकस्तेन कालेन तेन समयेन । 20
योऽम्बाजानेयः, एष एव पन्थकस्तेन कालेन तेन समयेन । तदापि यदा अस्त्यैव गुणानामन-
मिहः, तदास्यासत्कारं प्रयुक्तवान् । यदा तु गुणानाममिहः, तदा पादयोर्निपत्य क्षमा-
पितवान् । एतर्ह्येष यदा गुणानामनमिहः, तदा असत्कारं प्रयुक्तवान् । यदा गुणानाममिहः,
तदा पादयोर्निपत्य क्षमापयति ॥

इति श्रीदिव्यावदाने चूडापक्षावदानं समाप्तम् ॥

ते प्रलोकबुद्धाः पर्यङ्कं बद्ध्वा ध्यायन्ति । तदा सोऽप्येकान्ते स्थित्वा पर्यङ्कं बद्ध्वा ध्यायति ।
स तत्रासन्निकमुपाध असन्निसत्त्वेषु देवेषूपपन्नः ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवः । योऽसौ काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य प्रवचने भिक्षुक्षिपिः
आसीत्, पश्चादसौ सौकरिकः, एष एव पन्थको भिक्षुः । यदनेन मात्सर्येण न कस्यचि-
५ द्धत्तुपदिका गाथा उद्दिष्टा, यच्च सूक्तान् प्रधात्य यच्चासन्निसत्त्वस्य इहोपपन्नः, तस्य कर्मणो
विपाकेन चूडः परमचूडो धन्वः परमधन्वः संवृत्तः ॥

O 506

यदा आयुष्मान् पन्थकः स्नाह्यते धर्मविनये प्रव्रजितः, जीवकेन भुतम्-पन्थकः
स्नाह्यते धर्मविनये प्रव्रजित इति । स संलक्षयति-यदि भगवान् राजगृहमागमिष्यति, अहं
बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयिष्यामि स्थापयित्वा भदन्तं पन्थकम् । भगवान् यथाभिरम्यं ब्राह्मणीं
१० विद्वत्स्य येन राजगृहं तेन चारिकां प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां चरन् राजगृहमनुप्राप्तः ।
राजगृहे विहरति वेषुवने कलन्दकनिवापे । अश्रौपीजीवकः कुमारभूतः-भगवान् मण्डपेषु
जनपदचारिकां चरन् राजगृहे विहरति वेषुवने कलन्दकनिवापे । भुत्वा पुनर्येन मगध-
स्तोनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णं
जीवकं कुमारभूतं भगवान् धर्म्यया कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति ।
१५ अनेकपर्यायेण धर्म्यया कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य दृष्टीम् । अथ जीवकः
कुमारभूतः उत्थायासनादेकांसमुत्तरासन्नं कृत्वा येन भगवांस्तोनोपसंक्रान्तं प्रणम्य भगवन्तमेत-
दबोचत्-अधिवासयतु मे भगवान्छोऽन्तर्गृहे भक्तेन सार्वं भिक्षुसंघेन । दुरासदा बुद्धा भगवन्तो
दुष्प्रसहाः । स न शक्नोति भगवन्तं वक्तुं स्थापयित्वा भदन्तं पन्थकम् । अथ जीवकः
कुमारभूतो भगवतो भाषितमभिनन्द्यानुमोच भगवतोऽन्तिकारं प्रक्रान्तो येनायुष्मा-
२० नानन्दस्तोनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्यायुष्मत आनन्दस्य पादौ शिरसा बन्धित्वा एकान्ते
निषण्णः । एकान्तनिषण्णो जीवकः कुमारभूत आयुष्मन्तमानन्दमिदमबोचत्-यत्खलु
भदन्त आनन्द जानीयाः-मया बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघः शोऽन्तर्गृहे भक्तेनोपनिमग्नितः स्थाप-
यित्वा भदन्तं पन्थकम् । यथा ते जीवक कुशळानां धर्माणां वृद्धिर्भवति । अथ जीवकः
कुमारभूत आयुष्मत आनन्दस्य भाषितमभिनन्द्यानुमोच आयुष्मत आनन्दस्य पादौ शिरसा
२५ बन्धित्वा प्रक्रान्तः । अथायुष्मानानन्दोऽचिरप्रक्रान्तं जीवकं कुमारभूतं विदित्वा येनायुष्मा-
पन्थकस्तोनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्यायुष्मन्तं पन्थकमिदमबोचत्-यत्खल्वायुष्मन् पन्थक
जानीयाः-जीवकेन कुमारभूतेन बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघः शोऽन्तर्गृहे भक्तेनोपनिमग्नितः
स्थापयित्वा आयुष्मन्तं पन्थकम् । यथास्य भदन्तानन्द कुशळानां धर्माणां वृद्धिर्भवति । स
जीवकः कुमारभूतस्यामेव रात्रिं श्रुत्वा प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं समुदाजीय कल्पेमोक्षाय
३० आसनानि प्रक्षप्य उदेकमणीन् प्रतिष्ठाप्य भगवतो दूतेन काळमारोचयति-समयो भदन्त,
सज्जं भक्तं यत्सेदानीं भगवान् कालं मन्यते । अथ भगवान् पूर्वदि निवात्य पात्रचीवरमादय
भिक्षुगणपरिबृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन जीवकस्य कुमारभूतस्य निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः ।

607

अमङ्गले साकलिके त्वं

मङ्गल्यकाले वदसे ह्यमङ्गलम् ।

सचेद्भुतं समधिकृतं भविष्यति

पुनरप्यसौ कामगुणेषु रंश्यते ॥ २ ॥ इति ।

सा अनुपमां वस्त्रालंकारैरलंकृत्य संप्रस्थिता । भगवानपि तस्माद्भनषण्डादन्यवनषण्डं
संप्रस्थितः । अद्राक्षीन्माकन्दिकः परिव्राजको भगवन्तं तृणसंस्तरणकम् । दृष्ट्वा च पुनः
पत्नीमामङ्गयते—यत्खलु भवति जानीयाः—एष ते दुहितुस्तृणसंस्तरक इति । सा
गार्थां भाषते—

रक्तस्य शय्या भवति विकोपिता

द्विद्वस्य शय्या सहसा निपीडिता ।

10

मूढस्य शय्या खलु पादतो गता

सुवीतरागेण निसेविता न्वियम् ।

नासौ भर्ता भजते कुमारिकां

निवर्त, यास्यामः खं निवेशनम् ॥ ३ ॥

अमङ्गले साकलिके त्वं

15

मङ्गल्यकाले वदसे ह्यमङ्गलम् ।

सचेद्भुतं समधिकृतं भविष्यति

पुनरप्यसौ कामगुणेषु रंश्यते ॥ ४ ॥

अद्राक्षीन्माकन्दिकः परिव्राजकः । भगवतः पदानि दृष्ट्वा पुनः पत्नीमामङ्गयते—
इमानि ते भवन्ति भद्रे दुहितुर्जामातुः पदानि । गार्थां भाषते—

20

रक्तस्य पुंसः पदमुत्पटं स्या-

निपीडितं द्वेषवतः पदं च ।

पदं हि मूढस्य विसृष्टदेहं

सुवीतरागस्य पदं त्विहेदशम् ।

नासौ भर्ता भजते कुमारिकाम् ।

25

निवर्त, यास्यामः खकं निवेशनम् ॥ ५ ॥

अमङ्गले साकलिके पूर्ववत् ।

भगवतोत्काशनशब्दः कृतः । अश्रीषीन्माकन्दिकः परिव्राजको भगवत उत्काशनशब्दं
शुश्राव । श्रुत्वा च पुनः पुनः पत्नीमामङ्गयते—एष ते भवति दुहितुर्जामातुरुत्काशनशब्दं
इति । सा गार्थां भाषते—

30

रको नरो भवति हि गद्गदस्वरो

द्विष्टो नरो भवति हि खक्खटास्वरः ।

क्षमापयति । भगवानाह—न मिश्रव एतर्हि यथातीतिऽन्वयेषोऽस्य गुणानामनमिद्धः, का
असत्कारं प्रयुक्तवान् । यदा गुणानामभिज्ञसदा पादयोर्निपत्य क्षमापितवान् । तच्छ्रुत्वा ॥

मृतपूर्वं मिश्रव उत्तरापचात् सार्धबाहः पञ्चशतमश्वपथमादाय मयदेशमागतः ।
तस्य च बहवायाः क्रुद्धावञ्जानेयोऽवकान्तः । स यमेव दिवसमवकान्तस्तमेव दिवसमुपादाय
5 तेऽश्वा न भूयो हेषन्ते । सार्धबाहः संलक्षयति—किं च ममाशानां कश्चिद् रोगः प्रादुर्भूते
मविष्यति येन ते न हेषन्ते ? अपरेण समयेनाश्वा बहवा प्रसूता । तस्याः किशोरको जातः ।
स यमेव दिवसमुपादाय तेऽश्वाः संचर्तुमपि नारब्धाः । सार्धबाहः संलक्षयति—नृमर्गं
दौर्भाग्यसत्त्वो जातः अत्य दोषेण ममाशानां रोगः प्रादुर्भूतः । स तां बहवां निक्षेपे
बाहयति । तस्या नवयवसंपन्नयोग्यादानमनुप्रयच्छति । सोऽनुपूर्वेण श्रुतिं नामाविष्मन्मनु-
10 प्राप्तः । तस्य तत्र वर्षारब्धः प्रत्युपस्थिताः । स संलक्षयति—यदि गमिष्यामि, अशानां ह्युप-
ह्वेदं गमिष्यामि, अपण्णीमविष्यन्ति । इहैव वर्षां तिष्ठामि । स तस्यैव वर्षमुमितस्य तद्वसिणे
ये शिष्टिपनस्ते स्वेन शिष्टेनोपस्थानं कुर्वन्ति । तस्य गमनकाले शिष्टिपन उपसंक्रान्ताः ।
तेषां तेन संविभागः कृतः । तत्रैकः कुम्भकारः प्रतिवसति । तेनापि तस्य स्वेन शिष्टेनोप-
स्थानं कृतम् । स पथ्यामिहितः—आर्यपुत्र, स सार्धबाहो गच्छति । गच्छ, त्वं गत्वा किञ्चि-
15 बाचस्व । तस्याचलितस्य श्रुतिपुण्ड्रं गृहीत्वोपस्थितः । स तेन सार्धबाहेन दृढः । स तस्य
कथयति—भोः पुरुष, अतिचिरेण त्वमागतः । मम किञ्चिदातव्यम् । स आह—सर्वं मतम् ।
तस्यापि सार्धबाहस्य तस्य किशोरस्यान्तिकेऽमङ्गलश्रुद्धिः । स कथयति—अपि त्वमेकः
किशोरस्तिष्ठति, यदि प्रियोऽसि, गृहीत्वा गच्छ । कुम्भकारः कथयति—शोभनम् । अहं
भाण्डानि करिष्यामि, एष मेत्यते । स किशोरकस्तस्य कुम्भकारस्य पादौ विह्वया के-
20 मारब्धः । तस्याश्वस्यान्तिकेऽनुनय उत्पन्नः । स तं गृहीत्वा गतः । स पथ्या उक्तः—अति
किञ्चित्त्वया तस्य सकाशाच्छ्रुद्धम् ? कञ्चम् । अयं किशोरकः । शोभनम् । त्वं भाण्डानि
करिष्यसि, एष मेत्यते । स किशोरकोऽप्याः पादानि केदुमारब्धः । तस्या अपि तस्यान्तिके-
ऽनुनय उत्पन्नः । स पक्कमानानां भाण्डानां मध्ये परिसर्पणं किञ्चिद्वाण्डं भिनत्ति । सा
तस्य पत्नी कथयति—शोभनम् । अयं किशोरकः संप्रजानन् परिसर्पति । अपरेण समये
25 कुम्भकारो श्रुतिकार्यमागतः । स किशोरकस्तस्य पृष्ठतोऽनुसरन्नुद्वहः । तेन कुम्भकारेण
श्रुतिकाप्रसेवकः ध्रुतः । तेन किशोरकेन पृष्ठमवनामितम् । तेन तस्य श्रुतिकायाः प्रसेवकः
पृष्ठमारोपितः । स तं गृहीत्वा गृहमागतः । तेन कुम्भकारेण पत्नी उक्ता—यदे, शोभनः
किशोरकः । न भूयो मया श्रुतिका बोद्धव्या मविष्यति । अहमस्य तत्रारोपयिष्यामि,
त्वमिहावतारयिष्यसि । स तस्य तुवान् कुटिं चानुप्रयच्छति ॥

30 तेन कालेन तेन समयेन वाराणस्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति कर्हं च
स्फीतं च बहुजनमनुष्यं च । तस्याश्वाजनेयः कालगतः । सामन्तराज्यैः श्रुतम्—ब्रह्मदत्तस्य
राज्योऽश्वाजनेयः कालगत इति । तैस्तस्य संदिग्धम्—कतप्रसायान् वा अनुप्रयच्छ उषान्

अथ माकन्दिकः परित्राजको येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवन्त-
मिदमवोचत्—

इमां भगवान् पश्यतु मे सुतां सतीं

रूपोपपन्नां प्रमदामलङ्कृताम् ।

कामार्थिनीं यद्भवते प्रदीयते

5

सहानया साधुरिवाचरतां भवान् ।

समेत्य चन्द्रो नमसीव रोहिणीम् ॥ ११ ॥

भगवान् संलक्षयति—यद्यहमनुपमाया अनुनयवचनं ब्रूयाम्, स्थानमेतद्विषयते यदनु-
पमा रागेण स्त्रिया कालं कुर्वाणा भविष्यति । तत्तस्याः प्रतिषवचनं ब्रूयामिति विदित्वा
गाथां भाषते—

10

दृष्ट्वा मया मारुसुता हि विप्र

तृष्णा न मे नापि तथा रतिश्च ।

छन्दो न मे कामगुणेषु कश्चित् ।

तस्मादिमां मृजपुरीषपूर्णं

प्रष्टुं हि यत्कामपि नोत्सहेयम् ॥ १२ ॥

15

माकन्दिको गाथां भाषते—

सुतामिमां पश्यसि किं मदीयां

हीनाङ्गिनीं रूपगुणैर्वियुक्ताम् ।

छन्दं न येनात्र करोषि चारौ

विविक्तभावेष्विव काममोगी ॥ १३ ॥ इति ।

20

भगवानपि गाथां भाषते—

यस्मादिहार्थी विषयेषु मूढः

स प्रार्थयेद्विप्र सुतां तवेमाम् ।

रूपोपपन्नां विषयेषु सक्ता-

मवीतरागोऽत्र जनः प्रमूढः ॥ १४ ॥

25

अहं तु बुद्धो मुनिसत्तमः कृती

प्राप्ता मया बोधिरनुचरा शिवा ।

पथं यथा वारिकणैरल्लितं

चरामि लोकेऽनुपल्लित एव ॥ १५ ॥

नीलाम्बुजं कर्दमवारिमध्ये

30

यथा च पङ्केन व नोपल्लितम् ।

तथा क्षाहं ब्राह्मण लोकमध्ये

चरामि कामेषु विविक्तः [एव] ॥ १६ ॥ इति ।

परिशिखिलदिरास्थिचर्मभातः

खदशनचूर्णितवांसस्य चारी ॥ ९ ॥

न चरसि बहुमतस्तदर्थे

मासीदिह हि चर यानसहस्रपूर्णयासी ।

६ धावसनमिदं तुपापनीतं

न चरसि किं वद मेऽथ साधु पृष्ठः ॥ १० ॥

तमकथयदमर्पितः सकोपं

परमयवार्जवधैर्यसंप्रयुक्तः ।

उपशममथ संप्रचिन्त्य तस्मात्

१० कुरगवरो नरसूतमैत्रबुद्धिः ॥ ११ ॥

त्वमिह विधिहितप्रदाभिमानो

न च विहितो भवतो यथावदस्मि ।

६१३

निधनमहमिह प्रयायमाशु

न च विदुपाय तरेयं पूज्याम् ॥ १२ ॥

१२ सुचिरमपि हि न सज्जनावमानो

यदि गुणवानसि सौम्य नावमानः ।

क्षणमपि खलु सज्जनावमानो

यदि गुणवानसि नावमानः ॥ १३ ॥

सूतो राज्ञः कथयति—देवस्यानुपूर्वी न कृता येनैव यवस्योग्यादानं न गृह्णाति ।
 २० कास्यानुपूर्वी कृता ! अस्यायमुपचारः । सार्धतृतीयानि योजनानि मार्गशोमा कर्तव्या । राज-
 भिक्षिक्तुस्तुरङ्गेन बलकायेन सार्धं प्रत्युह्यच्छति । यस्मिन् प्रदेशे स्थाप्यते, स प्रदेशस्ताम्रपै-
 र्वध्यते । राज्ञो ज्येष्ठपुत्रः । स तस्य शतशालाकं छत्रं धूमिं धारयति । राज्ञो ज्येष्ठा दुहिता सौवर्णेन
 मणिमयजनेन मक्षिकान् धारयति । राज्ञोऽग्रमहिषी सौवर्णस्थाले मधुमक्षितकान् मूलान्
 मक्षयतो धारयति । राज्ञोऽग्रमासः सौवर्णेन लक्षणेन लङ्घितश्छोरयति । राजा कथयति—एष
 २५ नाम राजा, माहं स राजेति । सूतः कथयति—देव, नास्य सर्वकालमेव उपचारः किरते ।
 अपि तु सप्ताहस्यास्मयादिवेयो भवति । राजा कथयति—यत्तावदतीतं न शक्यं तत्पुनः कर्तुम्,
 यदवशिष्टं तत्क्रियताम् । यस्मिन् प्रदेशे ताम्रपैर्वर्द्धः, तस्य राज्ञो ज्येष्ठः पुत्रः शतशालाकं
 धारयति, राज्ञो ज्येष्ठा दुहिता सौवर्णमणिमयबालमयजनेन मक्षिकान् धारयति, राज्ञोऽग्रमहिषी
 ३० सौवर्णेन स्थालेन मधुमक्षितकान् मूलान् मक्षयतो धारयति, राज्ञोऽग्रमासः सौवर्णेन लक्षणेन
 लङ्घितश्छोरयति । तत्पुनरयति पार्ष्विवः । ससूतपरम्भुगान्धिविलेपनाशुचरी मधुरमधुरकृतान्त-
 राजुरगा नृपमहिषी कुरगोत्तमाय दत्ता राज्ञा । उषान्धूमि निर्गन्धुकाभोज्यावाबानेव उपगम्य
 'पृष्ठमुचामयति । राजा सूतं पृच्छति—राजा अस्य पृष्ठं दुःखयति । स कथयति—किं तु राजा

तेनायस्कारभाण्डिकां याचित्वा अन्यत्र गृहे सुसूत्राः सूच्यो घटिताः, या उदके ध्रुवन्ते ।
एका च महती घटिता यस्यां सप्त सूच्यः प्रतिक्षिताः सह तथा ध्रुवन्ते । स ताः कृत्वा
तस्यायस्कारस्य गृहभागतः । स कथयति—सूच्यः सूच्य इति । तथा दारिकया दृष्टाः । सा
गार्थां भाषते—

उन्मत्तकत्स्नं कटुकोऽयं वासि अचेतनः ।

6 C 892

अयस्कारगृहे यत्स्नं सूचीं विव्रेतुभागतः ॥ १९ ॥ इति ।

सोऽपि गार्थां भाषते—

नाहमुन्मत्तको वासि कटुकोऽहमचेतनः ।

मानावतारणार्थं तु मया शिल्पं प्रदृश्यते ॥ २० ॥

सचेयित्वा ते जानीयाच्छिल्पं मम हि यादृशम् ।

10

त्वां चैवानुप्रयच्छेत् अन्यच्च विप्रतं (विपुलं ?) धनम् ॥ २१ ॥ इति ।

सा कथयति—कीदृशं त्वं शिल्पं जानीषे? ईदृशीं सूचीं करोमि योदके ध्रुवते ।
तया मातुर्निवेदितम्—अन्व, शिल्पिकमार्त्रागत इति । सा कथयति—प्रवेक्ष्येति । तथा प्रवे-
क्षितः । अयस्कारभार्या कथयति—कीदृशं त्वं शिल्पं जानीषे? तेन समाख्यातम् । तथा
स्वामिने निवेदितः । आर्यपुत्र, अयं शिल्पदारकः । ईदृशं जानीत इति । स कथयति—यथेव-
मानय पानीयम्, पश्यामीति । तथा पानीयस्य भाजनं पूरयित्वापनामितम् । तेनैका सूची 18
प्रक्षिता । सा श्लोतुमारब्धा । एवं द्वितीया, तृतीया । ततः सा महती सूची प्रक्षिता । सापि
श्लोतुमारब्धा । पुनस्तस्यामेका सूची प्रक्षिता । तथापि श्लोतुमारब्धा । एवं द्वितीयां तृतीयां
यावत् सप्तसूचीं प्रक्षिप्य प्रक्षितास्तथापि श्लोतुमारब्धाः । अयस्कारः संलक्षयति—मैषो-
ऽधिकतरः शिल्पेन । अस्मै दुहितरमनुप्रयच्छाम् । इति विदित्वा तां दारिकां सर्वाङ्ककार-
विभूषितां कृत्वा वामेन पाणिना गृहीत्वा दक्षिणेन पाणिना शृङ्गारकमादाय भाग्यवस्य पुरतः 20
स्थित्वा कथयति—इमां तेऽहं माणवक दुहितरमनुप्रयच्छामि भार्यार्ययेति । स कथयति—
नाहमनयार्थी, किं तु तवैव मदापनयः कर्तव्य इति मया शिल्पमुपदर्शितमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते मिश्रवो योऽसौ माणवः, अहमेव स तेन कालेन तेन
समयेन । योऽसावयस्कारः, एष एव माकन्दिकस्तेन कालेन तेन समयेन । यासावय-
स्कारभार्या, एषैवासौ माकन्दिकभार्या तेन कालेन तेन समयेन । यासावयस्कारदुहिता, 25
एषैवासावनुपमा तेन कालेन तेन समयेन । तदार्येवा मया लभ्यमाना न प्रतिगृहीता ।
एतर्ह्येषा मया लभ्यमाना न प्रतिगृहीता ॥

C 822

पुनरपि मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य
मदन्तं अयं महद्भक्तोऽनुपमामागम्यानयेन व्यसनमापन्न इति । भगवानाह—न मिश्रव एतर्हि
यथातीतिऽप्यचन्येय अनुपमामागम्य सान्तपुरोऽनयेन व्यसनमापन्नः । तच्छ्रूयताम् ॥ 30

३६ भाकन्दिकावदानम् ।

बुद्धो भगवान् कुरुषु जनपदचारिकां चरन् कल्पाषदम्यमनुप्राप्तः । तेन खलु पुनः
समयेन कल्पाषदम्ये भाकन्दिको नाम परिव्राजकः प्रतिवसति । तस्य सत्कृतीनां पत्नी ।
तस्य द्रुहिता जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका सर्वाङ्गप्रलङ्घनेता । तस्या अस्त्रीनि
सूक्ष्माणि सुसूक्ष्माणि, न शक्यत उपमा कर्तुम् । तस्यास्त्रीणि सप्ताहान्येकविंशति दिक्कान्
विस्तरेण जातिमह्यी संवृत्ता यावज्जातमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारिकाम्या
नामेति ? ज्ञातव्य ऊचुः—इयं दारिका अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका सर्वाङ्गप्रलङ्घनेता ।
तस्या अस्त्रीनि सूक्ष्माणि सुसूक्ष्माणि, न शक्यते उपमा कर्तुम् । भवतु दारिकाम्या अनुप-
मेति नाम । तस्या अनुपमेति नामधेयं व्यवस्थापितम् । सोऽभीता वधिता । भाकन्दिकाः संलब्ध-
यति—इयं दारिका न मया कस्यचित् कुलेन दातव्या न घनेन वापि श्रुतेन, किं तु योऽस्या
रूपेण समो वाय्वधिको वा, तस्य मया दातव्येति ॥

516

अत्रान्तरे भगवान् कुरुषु जनपदेषु चारिकां चरन् कल्पाषदम्यमनुप्राप्तः । कल्पाष-
दम्ये विहरति कुरूणां निगमे विहरति । अथ भगवान् धृतिं निवात्य पात्रचीवरमादाय
कल्पाषदम्यं पिण्डाय प्राविशत् । कल्पाषदम्यं पिण्डाय चरित्वा कृतमत्तकुलः पञ्चाङ्ग-
पिण्डपात्रः प्रतिक्रान्तः । पात्रचीवरं प्रतिशाम्य पादौ प्रक्षाल्य अन्ततमबुद्धमूलं निश्चि-
निषण्णः सुसोरगराजभोगपरिपिण्डीकृतं पर्यङ्कं बद्धा । तेन खलु समयेन भाकन्दिका
परिव्राजकः पुष्पसमिधस्थायै निर्गतोऽभूत् । अद्राक्षीन्भाकन्दिकः परिव्राजको भगवत्तं
दूरादेवान्यतरबुद्धमूलं निश्चि सुसोरगराजभोगपरिपिण्डीकृतं पर्यङ्कं बद्धा निषण्णं प्रासा-
दिकं प्रदर्शनीयं शान्तेन्द्रियं शान्तमानसं परमेण विचव्युपसमेन सम्भागतं सुवर्णयूपमिव
श्रिया ज्वलन्तम् । इष्ट्वा च पुनः प्रीतिप्रामोदजातः । स संलक्षयति—यादृशोऽयं भ्रमणः
प्रासादिकाः प्रदर्शनीयाः सकलजनमनोहारी, दुर्लभस्तु सर्वजीवनस्य पतिः प्रतिरूपः प्राप्तेन
अनुपमायाः । लब्धो मे जाभातेति । येन खं निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य पत्नी-
सामन्वयते—यत्खलु भदे जानीयाः—लब्धो मे द्रुहितुर्जामाता । अलंकुरुष्व, अनुपमां ददामीति ।
सा कथयति—कस्य प्रयच्छसीति ? स कथयति—भ्रमणस्य गौतमस्येति । सा कथयति—
गच्छावकावपस्याव इति । भाकन्दिकस्तथा सार्धं गतः । दूरात्तथा दृष्टः । तस्या अन्तर्भी-
रूपेतिरूपपक्षा । गार्था भाषते—

दृष्टो मया मित्रं स पिण्डहेतोः

कल्पाषदम्ये विचरन्महर्षिः ।

भूरक्षमा सन्ति तस्य प्रगच्छतो-

ज्युक्षमते न चैव(?) ॥ १ ॥

30

नासौ भर्ता मज्जेते कुमारिकाय । निवर्त, यास्यायः खलं निवेशनम् । सोऽपि
गार्था भाषते—

संज्ञासिता अपक्रान्ता । यावन्मध्यदेशात् सार्धं आगतः । सा राक्षसी सार्धवाहस्य पादयो-
र्निपत्नाह—सार्धवाह, अहं ताम्रद्वीपकस्य राज्ञो दुहिता । तेनाहं सिंहलसार्धवाहस्य भार्यार्यं
दत्ता । तस्य महासमुद्रमध्यगतस्य मकरेण मत्स्यजातेन यानपात्रं भग्नम् । तेनाहममङ्गलेति
कृत्वा छेरिता । तदर्हसि तं ममोपसंवरयितुमिति । तेनाधिवासितं क्षमापयामीति । स तस्य
सकार्षं गतः । विश्रम्भकथालापेन मुहूर्तं स्थित्वा कथयति—वयस्य, राजदुहितासौ त्वया ८
परिणीता । मा तामस्थाने परित्यज, क्षमस्वेति । स कथयति—वयस्य, नासौ राजदुहिता,
ताम्रद्वीपादसौ राक्षसी । अथ कथमिहागता ? तेन वृत्तमारोचितम् । स तृष्णीभवस्थितः ।
सिंहलः सार्धवाहोऽनुक्रमतः खगूहमनुप्राप्तः । सापि राक्षसी खयमतीवरूपयौवनसंपन्न-
महासुन्दरीमानुषीरूपमास्थाय सिंहलसदृशनिर्विशेषसुन्दरं पुत्रं निर्माय तं पुत्रमादाय
सिंहकल्पां राजधानीमनुप्राप्ता । सिंहलस्य सार्धवाहस्य खगूहद्वारमूलेऽवस्थिता । जनकाये- 10
नासौ मुखविम्बकेन प्रलम्भिज्ञातः । ते कथयन्ति—भवन्तः, ज्ञायन्तामयं दारकः सिंहलस्य
सार्धवाहस्य पुत्र इति । राक्षसी कथयति—भवन्तः, परिज्ञातो युष्माभिः । तस्यैवायं पुत्र इति ।
ते कथयन्ति—मगिनि, कुत आगता, कस्य वा दुहिता त्वमिति ? सा कथयति—भवन्तः,
अहं ताम्रद्वीपराजस्य दुहिता सिंहलस्य सार्धवाहस्य भार्यार्यं दत्ता । महासमुद्रमध्यगतस्य
सार्धवाहस्य मत्स्यजातेन यानपात्रं भग्नम् । तेनाहममङ्गलेति कृत्वा अस्थाने छेरिता, 15
कथंचिदिह संप्राप्ता । क्षुद्रपुत्राहम् । अर्हस्य सिंहलं सार्धवाहं क्षमयितुमिति । तैस्त्रय-
मातापित्रोर्निवेदितम् । स ताम्यामुक्तः—पुत्र, भैनां [त्यज]दुहितरं राज्ञः, क्षुद्रपुत्रेयं तपस्विनी,
क्षमेति । स कथयति—तात, नैषा राजदुहिता, राक्षसेषा ताम्रद्वीपादिहागतेति । तौ कथयतः—
पुत्र, सर्वा एव क्षियो राक्षस्यः । क्षमेति । तात, यथेपा युष्माकमभिप्रेता, एतां गृहे धारयत ।
अहमप्यन्यत्र गच्छामीति । तौ कथयतः—पुत्र, सुतरां वयमेनां तवैवार्थाय धारयामः । यथेपा 20
तव नामिप्रेता, किमस्माकमनया ? न धारयाम इति । ताम्यां निष्कासिता । सा सिंह-
केसरिणो राज्ञः सकाशं गता । अमास्यै राज्ञो निवेदितम्—देव, ईदृशी रूपयौवनसंपन्ना स्त्री
राजद्वारे तिष्ठतीति । राजा कथयति—प्रवेशयेति । पश्याम इति । सा तैः प्रवेशिता । हारीणी-
न्त्रियाणि । राजा तां दृष्ट्वा रगेनोत्क्षिप्तः । सागतवादसमुदाचारेण तां समुदाचर्य कथयति—
कुतः कथमत्रागता, कस्य वा त्वमिति । सा पादयोर्निपत्न कथयति—देव, अहं ताम्रद्वीपकस्य 25
राज्ञो दुहिता सिंहलस्य सार्धवाहस्य भार्यार्यं दत्ता । तस्य महासमुद्रमध्यगतस्य मकरेण
मत्स्यजातेन यानपात्रं भग्नम् । तेनाहममङ्गलेति श्रुत्वा अस्थाने छेरिता, कथंचिदिह संप्राप्ता ।
क्षुद्रपुत्राहम् । तदर्हसि देव तमेव सिंहलं सार्धवाहं क्षमापयितुमर्हसि । तेन राज्ञा समा-
यासिता । अमास्यानामाज्ञा दत्ता—गच्छन्तु भवन्तः, सिंहलं सार्धवाहं शब्दयतेति । तैरसौ
शब्दितः । राजा कथयति—सिंहल, एतां राजदुहितरं धारय, क्षमस्वेति । स कथयति—देव, 30
नैषा राजदुहिता, राक्षसेषा ताम्रद्वीपादिहागतेति । राजा कथयति—सार्धवाह, सर्वा एव
क्षियो राक्षस्यः, क्षमस्व । अथ तव नामिप्रेता, ममानुप्रयच्छेति । सार्धवाहः कथयति—देव,

मूढो नरो हि भवति समाकुलस्त्रो
 बुद्धो ह्ययं ब्राह्मणदुन्दुभिस्त्रः ।
 नासौ भर्ता भजते कुमारिकां
 निवर्त यास्यामः स्वर्क निवेशनम् ॥ ६ ॥

४ अमङ्गले साकलिके पूर्ववत् ।

भगवता माकन्दिकः परिव्राजको दूरादवलोकितः । अद्राक्षीन्माकन्दिकः परिव्राजको
 भगवन्तमवलोकयन्तम् । दृष्ट्वा च पुनः पत्नीमामग्नयते स्म—एष ते भवति दुहितुर्जामाता
 निरीक्षत इति । सा गार्धा भाषते—

रक्तो नरो भवति हि चञ्चलैक्षणो
 द्विष्टो मुजग्वोरविषो ययेक्षते ।
 मूढो नरः संतमसीव पश्यति
 द्विजवीतरागो शुगमात्रदर्शी ।
 न एष भर्ता भजते कुमारिकां
 निवर्त यास्यामः स्वर्क निवेशनम् ॥ ७ ॥

१५ अमङ्गले साकलिके पूर्ववत् ।

भगवार्थचक्रम्यते । अद्राक्षीन्माकन्दिकः परिव्राजको भगवन्तं चक्रम्यमाणम् ।
 दृष्ट्वा च पुनः पत्नीमामग्नयते—एष दुहितुर्जामाता चक्रम्यत इति । सा गार्धा भाषते—

यथास्य नेत्रे च यथावलोकितं
 यथास्य काले स्थित एव गच्छतः ।
 यथैव पद्मं स्तिमिते जलेऽस्य
 नेत्रं विशिष्टे वदने विराजते ।
 न एष भर्ता भजते कुमारिकां
 निवर्त यास्यामः स्वर्क निवेशनम् ॥ ८ ॥

२४ अमङ्गले साकलिके त्वं
 मङ्गलकाले वदसे ह्यमङ्गलम् ।

० ५१८ सचेष्टुतं समधिकृतं भविष्यति
 पुनरप्ययं कामगुणेष्टु रस्यते ॥ ९ ॥

वशिष्टोशीरमौनलायना (?)

अपस्वहेतोरतत्काममोहिताः ।

३० धर्मो मुनीनां हि सनातनो ह्यय-
 मपस्वमुत्पादितवान् सनातनः ॥ १० ॥

कस्यचिदपराज्येति । ताः कथयन्ति—देव, एवं कुर्मः । शोभनम् । तं नगरमुक्तीलयित्वा
अन्यत्र गत्वावस्थिताः । सिंहलेनापि राज्ञा आवासितमिति सिंहलद्वीपः सिंहलद्वीप इति
संज्ञा संबुद्धा ॥

किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ सिंहलः, अहमेव स तेन कालेन तेन समयेन । योऽसौ
सिंहकेतरी राजा, एष एव स महच्छस्तेन कालेन तेन समयेन । या सा राक्षसी, एषैवानु- ६
पमा तेन कालेन तेन समयेन । तदाप्येष अनुपमाया अर्थे अनयेन व्यसनमापन्नः । एतर्ह्यप्येष
अनुपमाया अर्थे अनयेन व्यसनमापन्नः ॥

माकन्दिकः परित्राजकोऽनुपमामादाय कौशाम्बीं गतः । अन्यतमस्मिन्नुद्यमोऽवस्थितः ।
उद्यानपालकपुरुषेण राज्ञ उदयनस्य वत्सराजस्य निवेदितम्—देव, स्त्री अमिरूपा दर्श-
नीया प्रासादिका उद्याने तिष्ठति । देवस्यैषा योग्येति श्रुत्वा राजा तदुद्यानं गतः । 10
तेनासौ दृष्टा । हरीणीन्द्रियाणि । सहदर्शनादेवास्तिषट्कदयः । तेन माकन्दिकः परित्राजक
उक्तः—कस्येयं दारिका ! स आह—देव, महुहिता देव, न कस्यचिद् । मम कस्माच्च दीयते ?
देव, दत्ता भवतु राज्ञः । शोभनम् । महाराजस्य बहवः पण्यपरिणीताः । तस्य पुष्पदन्तस्य
परिणीता । तस्याः पुष्पदन्तस्य प्रासादस्यार्धं दत्तम्, पञ्चोपस्थायिकाश्चतानि दत्तानि,
पञ्च च कार्ष्णपणशतानि दिने दिने गन्धमात्यनिमित्तम् । माकन्दिकः परित्राजकोऽग्रामास्यः 15
स्थापितः । तेन खलु पुनः समयेनोदयनस्य राज्ञकयोऽग्रामास्या योगन्धरायणो घोषिलो
माकन्दिक इति । यावदपरेण समयेन उदयनस्य राज्ञः पुरुष उपसंक्रान्तः । राज्ञा पृष्टः—
कस्त्वमिति ? स कथयति—देव प्रियाख्यायीति । अमात्यानामाज्ञा दत्ता—भवन्तः, प्रयच्छत
प्रियाख्यायिनो वृत्तिमिति । तैस्तस्य वृत्तिर्दत्ता । यावदपरः पुरुष उपसंक्रान्तः । सोऽपि राज्ञा
पृष्टः—कस्त्वमिति ? स कथयति—देव अप्रियाख्यायीति । राज्ञा अमात्यानामाज्ञा दत्ता—भवन्तः, 20
प्रयच्छतास्याप्यप्रियाख्यायिनो वृत्तिमिति । ते कथयन्ति—मा कदाचिदेवोऽग्रियं शृणुयात् । स
कथयति—भवन्तः, विस्तीर्णानि राजकार्याणि । प्रयच्छतेति । तैस्तस्यापि वृत्तिर्दत्ता । याव-
दपरेण समयेन राजा उदयनः श्यामावती अनुपमा चैकस्मिन् स्थाने तिष्ठन्ति । तदा राज्ञा
क्षुतं कृतम् । श्यामावलोक्तम्—नमो बुद्धयेति । अनुपमया नमो देवस्येति । अनुपमा
कथयति—महाराज, श्यामावती देवस्य सन्तकं मत्तं मुञ्चे, श्रमणस्य गौतमस्य नमस्कारं 25
करोतीति । राजा कथयति—अनुपमे, नात्र ह्येवम् । श्यामावत्युपासिका । अवश्यं श्रमणस्य
गौतमस्य नमस्कारं करोतीति । सा तूष्णीमवस्थिता । तस्याः प्रेम्णदारिका उक्ता—दारिके,
यदा देवः श्यामावती अहं च रहसि तिष्ठेम, तदा त्वं सोपानके कांसिकां पातयिष्यसीति ।
एवमस्त्विति । तथा तेषां रहस्यवस्थितानां सोपानके कांसिका पातिता । श्यामावलोक्तम्—
नमो बुद्धयेति । अनुपमा नमो देवस्येत्युक्त्वा कथयति—देवस्य सन्तकं भवती मुञ्चे, 30
श्रमणस्य गौतमस्य नमस्कारं करोतीति । राजा कथयति—अनुपमे, अत्र मा संरम्भं
कुरु, उपासिकेया, नात्र दोष इति । राजा उदयन एकस्मिन् दिवसे श्यामावत्या सकाशं

अथानुपमा भगवता भूतपुरीषवादेन समुदाचरिता वीतद्वर्षा दुर्मनाः संवृत्ता । तस्या
यत्रागपर्यवस्थानं तद्विगतम्, द्वेषपर्यवस्थानमुत्पन्नम्, स्थूलीमूर्तार्थस्वीतिकावरीभूतेक्षिणी(?) ।
तेन स खलु समयेनान्यतमो महल्लो भगवतः पृष्ठतः स्थितोऽभूत् । अथ महल्लो
भगवन्तमिदमवोचत्—

६ समन्तदृष्टे प्रतिगृह्य नारी-

मस्मत्समेतां भगवन् प्रपच्छ ।

रता वयं हि प्रसदामलंकृतां

भोक्ष्यामहे धीर यथालोभम् ॥ १७ ॥ इति ।

एवमुक्ते भगवांस्तं महल्लमिदमवोचत्—अपेहि पुरुष, मा मे पुरतस्त्रिष्टेति । स

१० रुपितो गार्था भाषते—

इदं च ते पात्रमिदं च चीवरं

यष्टिश्च कुण्डी च व्रजन्तु निष्ठाम् ।

इमां च शिक्षां स्वयमेव धारय

धानी यथा शङ्कगतं कुमारकम् ॥ १८ ॥ इति ।

१६ एवमुक्ते स महल्लः शिक्षां प्रत्याख्याय महाननार्योऽयमिति भवा येन भाक्तिक-
परित्राजकस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भाक्तिकं परित्राजकमिदमवोचत्—अनुग्रहं
२४ ममान्तिकेऽनुपमामिति । स पर्यवसितः कथयति—महल्ल, ब्रह्मपि ते न प्रपच्छामि, प्रणोष
स्मिदमिति । एवमुक्तस्य भाक्तिकस्य परित्राजकस्यान्तिके तादृशं पर्यवस्थानमुत्पन्नं येनोप-
शोणितं छर्दयित्वा कालगतो नरकेषूपपन्नः ॥

२० ततो भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेदार्थं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य भदत्त,
भगवता अनुपमा लभ्यमाना न प्रतिगृहीतेति । भगवानाह—न भिक्षव एतादृक्, यथा अतीति-
प्यध्वन्येषा भया लभ्यमाना न प्रतिगृहीता । तच्छ्रूयताम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽन्यतमस्मिन्कर्षटकेऽयस्कारः प्रतिवसति । तेन सदृशाकुल्यात् कल-
मानीतम् । पूर्ववधावदुद्धिता जाता अभिरूपा दर्शनीया प्राप्तादिका । उन्नीता बर्षिता
२६ महती संवृत्ता । अयस्कारः संलक्षयति—मयैषा दुद्धिता न कस्यचित् कुलेन दातव्या, न
रूपेण न धनेन, अपि तु यो मम शिल्पेन समोऽन्यधिको वा, तस्याहमेनो दास्यामीति ।
यावदन्यतमो माणवो भिक्षार्थी तस्य गृहं प्रविष्टः । सा दारिका मैक्षमादाय निर्गता । स
माणवस्तां दृष्ट्वा कथयति—दारिके, त्वं कस्यचिद्वा आहोस्त्रिंश दत्तेति ? सा कथयति—यदा
जाताहं तदैव मयितैवाङ्गीकृत्य वदति—दुष्करमसौ मां कस्यचिदादायति । किं तव पिता
३० वदति ? यो मम शिल्पेन समोऽन्यधिको वा, अस्याहमेनो दास्यामीति । तव पिता कीदृशं
शिल्पं जानीते ? सूचीमीदृशां करोति यावदुदके प्लवते । स माणवः संलक्षयति—किं चाप-
हमनयानर्थी, भदापनयोऽस्य कर्तव्य इति । कुशलोऽसौ तेषु तेषु शिल्पस्थानकर्मस्थानेषु ।

मविष्यति । तेन कौशाम्ब्यां घण्टावघोषणं कारितम्—यो मम विजिते कश्चिच्छत्रोपजीवी
 प्रतिवसति, तेन सर्वेण गन्तव्यमिति । तेन संप्रस्थितेन योगन्वरायण उक्तः—त्वमिह
 तिष्ठेति । स न संप्रतिपद्यते । स कथयति—देवेनैव सार्वं गच्छामीति । घोषिलोऽन्युक्त
 एवमेव कथयति । राज्ञा माकन्दिकः स्थापित उक्तश्च—श्यामावत्या योगोद्बहनं कर्तव्यमिति ।
 संप्रस्थितेनाप्यनुव्रजन् स एवमेवोक्तः । निवर्तमानेनापि तेन संप्रतिपन्नम् । सोऽनुपमायाः ८
 सकाशं गतः । तया पृष्ठः—तात, क इह देवेन स्थापितः ? अहम् । सा संलक्षयति—
 शोभनम् । शक्यमानेन सहायेन वैरनिर्यातनं कर्तुमिति विदित्वा कथयति—नाजुजानीपे
 श्यामावती का मम भवतीति । पुत्रि, जाने सपत्नीति । तात सख्यमेवम् । नाजुजानीपे
 कतरो घर्मोऽल्यर्थं बाधत इति ? पुत्रि, जाने ईर्ष्यां मात्सर्यं च । तात यथेवम्, श्यामावती
 प्रधातय । स कथयति—किं मे हे शिरसी ? यावत् त्रिरप्यहं राज्ञा संदिष्टः—श्यामावत्या 10
 योगोद्बहनं करिष्यसीति । भवतु नामापि न गृहीतुमिति । सा कथयति—तात, ईदृशोऽपि
 त्वं मूर्खः ? अस्ति कश्चित्पिता दुहितुरर्थे विमुखः, यः सपत्न्याः सकाशे अतीव खेदं करोति ?
 प्रधातयसीत्येवं कुशलम् । नो चेदहं पैराणे स्थाने स्थापयामीति । स भीतः संलक्षयति—
 जीवशगा राजानः । स्यादेवमिति विदित्वा कथयति—पुत्रि, नैवमेव शक्यते प्रधातयितुम्,
 उपायविधानं करोमीति । सा कथयति—शोभनम् । एवं कुरु । स श्यामावत्याः सकाशं गतः । 15
 स कथयति—देवि, किं ते करणीयमस्ति ? सा कथयति—माकन्दिक, न किञ्चित्करणीय-
 मस्ति । अपि त्वेता दारिका राज्ञौ प्रदीपेन बुद्धवचनं पठन्ति, अत्र भूर्जेन प्रयोजनं तैलेन
 मसिना कलमया तुलेन । स कथयति—देवि, शोभनम् । उपावर्तयामीति । तेन प्रभूत-
 मुपावर्त्सं प्रवेशितम्, द्वारकोष्ठके राशिर्व्यवस्थापितः । श्यामावती कथयति—माकन्दिक,
 अलं पर्याप्तमिति । माकन्दिकः कथयति—देवि प्रवेशयामि, न भूयो भूयः प्रवेशितव्यम् । 20
 तेनापश्चिमे भूर्जमारकेऽग्निं प्रक्षिप्य शरः प्रवेशितः । तेन संघुक्षितेन द्वारकोष्ठकः प्रज्वा-
 लितः । कौशाम्बीनिवासी जनकायः प्रधावितो निर्वापयितुम् । माकन्दिको निष्कोषमस्ति
 कृत्वा जनकार्यं निर्वासयितुमारब्धः । तिष्ठत, किं यूयं राज्ञोऽन्तःपुरं द्रष्टुम् ? कौशाम्ब्यां
 यज्ञकराचार्यः कथयति—अहमेनं द्वारकोष्ठकं ज्वलन्तं यन्नेणान्यस्थानं संक्रमयामीति । सोऽपि
 माकन्दिकेनैवमेवोक्तो निवर्तितः । श्यामावती ऋक्ष्या आकाशमुद्बुल्य कथयति—मग्न्यः, 25
 अस्माग्निवैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योवधवत्युप-
 स्थितान्यवश्यंभावीनि । अस्माग्निरेव कृतान्युपचितानि । कोऽयः प्रत्यनुपविष्यति ? उक्तं
 च भगवता—

नैवान्तरिक्षे न समुद्रमध्ये

न पर्वतानां विवरं प्रविश्य ।

20

न विद्यते स पृथिवीप्रदेशो

यत्र स्थितं न प्रसहेत कर्म ॥ २२ ॥ इति ।

- मृतपूर्वं मिश्रवः सिंहकल्याणां सिंहकेसरी नाम राजा राज्यं कारयति शृङ्गं च स्त्रीतं च क्षेत्रं च सुमिर्षं च आकीर्णवद्भुजं पूर्ववधावहर्मेण राज्यं कारयति । तेन खलु समयेन सिंहकल्याणां सिंहको नाम सार्षवाहः प्रतिवसति आल्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहः पूर्ववधावह-
त्तेन कलत्रमानीतम् । सा आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । न चास्याः किंचिदमनोज्ञशब्दश्रवणं यावद्गर्भस्य
परिपाकस्य । सा अध्वानां वा नवानां वा मासानामध्यात् प्रसूता । दारको जातः अभिरुषो
दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णः छत्राकारशिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णललाट उच्चघोणः
संगतभूः गुह्यनासः सर्वाङ्गप्रलङ्गोपेतः । तस्य श्रीणि सप्तकान्येकविंशतिं दिवसान् विस्तरेण
तस्य जातस्य जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति ? ज्ञातप-
ञ्चुः—अयं दारकः सिंहस्य सार्षवाहस्य पुत्रः । भवतु सिंहख इति नाम । तस्य सिंहख
इति नामधेयं व्यवस्थापितम् । सिंहलो दारकोऽध्वान्यो धात्रीभ्यो दत्तः पूर्ववधावहाद्य
परीक्षासु घटको वाक्चकः पण्डितः पटुप्रचारः संवृत्तः । तस्य पित्रा श्रीणि वासगृहाणि
मापितानि हैमन्तिकं त्रैभिर्कं वार्षिकम् । त्रीण्यन्तःपुराणि व्यवस्थापितानि ज्येष्ठं मधं
कनीयसम् । सोऽपरेण समयेन पितरमाह्वयते—तात, अनुजानीहि, महासमुद्रमवतरामीति ।
स कथयति—पुत्र, तावद्यभूतं मे धनजातमस्ति यदि त्वं तिष्ठतप्सुल्लकुलन्यादिपरिभोगेन
रत्नानि मे परिभोक्ष्यसे, तथापि मे भोगा न तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गमिष्यन्ति । तथावदहं
जीवामि, तावत् श्रील रमख परिचारय । भगवत्याद् धनेनोपाजितं करिष्यसीति । स
भूयो भूयः कथयति—तात, अनुजानीहि, महासमुद्रमवतरामीति । स तेनावदपरिभोगं
ज्वाला उक्तः—पुत्र, एवं कुरु । किं तु भयमैवसहिष्णुना ते भवितव्यमिति । तेन सिंहकल्याणां
राजधान्यां घण्टावघोषणं कारितम्—शृण्वन्तु भवन्तः सिंहकरूपनिवासिनो वणिजः नाना-
देशाभ्यागताश्च । सिंहलसार्षवाहो महंसमुद्रमवतरिष्यतीति । यो शुष्माकमुसहते सिंहलेन
सार्षवाहेन सार्षमशुल्केनातरपण्येन महासमुद्रमवतर्तुम्, स महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदा-
नयत्विति । ततः पञ्चभिर्वणिक्शतैर्महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानीतम् । मातापितरौ भूलाश्च
सुहृदस्तन्विधान्वान्वानवलोकेय दिवसतिमिमुहूर्तप्रयोगेण कृतकौतुकमङ्गलकृत्ययनः शकटैर्मरैः
पिटकैः मृदैरुद्भैर्गौर्मर्गदैः प्रभूतं महासमुद्रगमनीयं पण्यमादाय पञ्चभिर्वणिक्शतैः सपरिवारः
संप्रस्थितः । सोऽनुपूर्वेण ग्रामनगरनिगमराष्ट्रराजधानीषु चभ्रूर्यमाणः पचनान्वयलोकेनय
समुद्रतीरमनुप्राप्तः । विस्तरेण राक्षसीसूत्रं सर्वं बाध्यम् । सर्वे ते वणिजो बालाहाराज-
पतिताः, तामिश्व राक्षसीभिर्भक्षिताः । सिंहलक एकः खलिकेमाभ्यां जन्मुद्गीपयमुप्राप्तः ।
सिंहलमार्या या राक्षसी सा राक्षसीभिरुच्यते—भगिनि, अस्माभिः खकखकाः खलिनो
भक्षिताः, त्वया स्वामी निर्बाधितः । यदि तावत्तमानमिष्यसीत्येवं कुशलम्, नो चेद्वं
भक्षयाम इति । सा संनृत्ता कथयति—यदि शुष्माकमेव निर्बन्धो मां वरिष्यव आनयामीति ।
ताः कथयन्ति—शोभनम् । एवं कुरुष्वेति । सा परममीपणरूपमभिनिर्माय लघुलघेय
गत्वा सिंहलस्य सार्षवाहस्य पुरतो गत्वा स्थिता । सिंहलेन सार्षवाहेन निष्कोपमार्गं कृत्वा

मोहसंवर्धनो लोको मय्यरूप इव दृश्यते ।

उपविबन्धना बालस्तमसा परिवारिताः ।

असत्सदिति पश्यन्ति पश्यतां नास्ति किञ्चन ॥ २४ ॥ इति ।

एवं ब्राह्म—तस्माच्छिदं मिश्रण एवं शिक्षितव्यम्, यद्गन्धस्थूणायामपि चित्तं न प्रदूषयिष्यामः प्रागेव सविज्ञानके काये । इत्येवं वो मिश्रणः शिक्षितव्यम् ॥

अथ कौशाम्बीनिवासिनः पौराः संनिपत्य संजल्पितुमारब्धाः—भवन्तः, राज्ञ ईदृशोऽनर्थः संवृत्तः । तत्को न्वस्माकं राज्ञ आरोचयिष्यतीति ? तत्रैकै कथयन्ति—योऽसावप्रियाख्यायी स आरोचयिष्यति । तं शब्दयाम इति । अपरे कथयन्ति—एवं कुर्मः । तैरसावाह्वयोक्तः—देवस्येदमीदृशमप्रियमनुपूर्व्या निवेदयेति । वृत्तिर्दीयताम् । किमप्रियाख्यायिनो वृत्तिर्दीयत इत्ययं स कालः । यूयमेव निवेदयत । ते कथयन्ति—अतोर्यमेव तव वृत्तिर्दत्ता । कार्यं निवेदयेति । समयतो निवेदयामि यदहं ब्रवीमि तत्कुर्वन्मम् ? ब्रूहि, करिष्यामः । एवमनुपूर्वेणास्य निवेदयितव्यम्—पञ्चदशिशतानि प्रयच्छत, पञ्चदशिनीशतानि पञ्चाशशतानि पञ्चवत्तवाशतानि पञ्चकुमारशतानि पञ्चकुमारिकाशतानि सुवर्णलब्धं कौशाम्ब्यविधानम् । पटे लेखयत पुष्पदन्तप्रासादं यथा माकण्डिकेन भूर्जं कलमा तैलं तुलमसिरपश्चिमे च भूर्जमारकेऽग्निः प्रक्षितः । यथा द्वारकोष्ठकः प्रज्वालितः, यथा कौशाम्बीनिवासी जनकायो निर्वापयितुं प्रधावितः, यथा माकण्डिकेन निष्कोषमसिं कृत्वा निवारितः । यथा यज्ञकलाचार्य आगच्छ कथयति—द्वारकोष्ठकं ज्वलन्तमन्यत् स्थानं संक्रमयामीति । सोऽपि माकण्डिकेन निवारितः । यथा श्यामावतीप्रमुखानि पञ्चदशिशतान्युल्लुख निपतितानि । ते कथयन्ति—एवं कुर्मः । तैः पञ्चदशिशतान्युपस्थापितानि पञ्चदशिनीशतानि पञ्चाशशतानि पञ्चवत्तवाशतानि पञ्चकुमारशतानि पञ्चकुमारिकाशतानि सुवर्णस्य लब्धं कौशाम्ब्यविधानं पटे लिखितं पुष्पदन्तप्रासादः । यथा माकण्डिकेन भूर्जं कलमा तैलं तुलमसिरपश्चिमे भूर्जमारकेऽग्निः प्रक्षितो यथा द्वारकोष्ठके प्रज्वालितः । यथा कौशाम्बीनिवासी जनकायो निर्वापयितुं प्रधावितः । यथा माकण्डिकेन निष्कोषमसिं कृत्वा निवारितः । यथा यज्ञकलाचार्य आगतः—अहमेनं द्वारकोष्ठकं ज्वलन्तमन्यत् स्थानं संक्रमयामीति, सोऽपि माकण्डिकेन निवारितः । यथा श्यामावतीप्रमुखानि पञ्चदशिशतान्युल्लुख निपतितानि, तत्सर्वं पटे लिखितम् । ततोऽप्रियाख्यायिनोऽस्मात्मानं लेखोऽनुप्रेषितो राज्ञ ईदृशोऽनर्थ उत्पन्नोऽहमस्यानेनोपायेन निवेदयिष्यामि । शुष्माग्निः साहाय्यं कल्पयितव्यमिति । स तेषां लेखां लेखयित्वा चतुरङ्गबलकाययुक्तोऽन्यतमस्मिन् प्रदेशे गत्वावस्थितः । उदयनस्य च लेखोऽनुप्रेषितः—देव, अहमसुप्तिन् प्रदेशे राजा । मम च पुत्रो मृत्युनापहतः । तदहं तेन सार्वं संग्रामं संग्रामयिष्यामि । यदि तावत्त्वं शक्नोषि शुद्धेन नियोजुमिषेवं कुशलम्, नो चेत्पञ्चदशिशतानि पञ्चदशिनीशतानि पञ्चाशशतानि पञ्चवत्तवाशतानि पञ्चकुमारशतानि पञ्चकुमारिकाशतानि सुवर्णस्य लब्धं दत्त्वा तमानेन्यामीति । राज्ञ उदयनस्य स कार्यटिको बलवान् संग्रामं न गच्छति । सोऽस्मात्मानं कथयति—

- राक्षस्येषा । नाहं ददामि, न वरयामीति । सा राज्ञा अन्तःपुरं प्रवेष्टिता । तथा राजा वक्षी-
कृतः । यावदपरेण समयेन राज्ञः सान्तःपुरस्यास्त्रापनं दत्त्वा तासां राक्षसीनां सकाशं गत्वा
कथयति—मगिन्यः, किं युष्माकं सिंहलेन सार्षवाद्देन ? मया सिंहकेसरिणो राज्ञः सान्तः-
पुरस्यास्त्रापनं दत्तम् । आगच्छत, तं मक्षयाम इति । ता विकृतकचरणनासाः परमैश्व-
र्यमात्मानमभिनिर्माय राज्ञौ सिंहकल्पामगताः । तामिरसौ राजा सान्तःपुरपरिवारो महितः ।
प्रभातार्थां रजन्यां राजद्वारं न मुच्यते । राजगृहस्योपरिष्ठाकुणपखादकाः पक्षिणः परि-
आमिदुमारब्धाः । अमास्या मटवलाग्रनैगमजनपदाक्ष राजद्वारे तिष्ठन्ति । एष शब्दः
सिंहकल्पायां राजधान्यां समन्ततो विसृतः—राजद्वारं न मुच्यते । राजगृहस्योपरिष्ठाकुणप-
खादकाः पक्षिणः परिभ्रमन्ति । अमास्या मटवलाग्र नैगमजनपदाक्ष राजद्वारे तिष्ठतीति ।
10 सिंहलेन सार्षवाद्देन श्रुतम् । स त्वरितत्वरितं खड्गयादाय गतः । स कथयति—मवन्तः,
क्षमं चिन्तयत । तथा राक्षस्या राजा खादित इति । अमास्याः कथयन्ति—कथमत्र प्रति-
पक्षव्यमिति ? स कथयति—निश्रयणीमानयत, पश्यामीति । तैरानीता । सिंहलः सार्षवाद्देन
खड्गयादाय निरूढः । तेन ताः संत्रासिताः । तासां काश्चिद्वस्तपादानादाय निष्पक्षयिताः,
काश्चिच्छिरः । ततः सिंहलेन सार्षवाद्देन राजकुलद्वाराणि मुक्तानि । अमास्यै राजकुलं
16 शोधितम् । पौरमास्यजनपदाः संनिपक्ष कथयन्ति—मवन्तः, राजा सान्तःपुरपरिवारो
राक्षसीभिर्महितः । कुमारो नास्य, कमत्राभिषिञ्चाम इति ? तत्रैके कथयन्ति—यः सात्त्विकः
प्राज्ञश्चेति । अपरे कथयन्ति—सिंहलास्तार्षवाद्देन कोऽन्यः सात्त्विकः प्राज्ञश्च ? सिंहलं
सार्षवाद्देनमभिषिञ्चाम इति । एवं कुमारः । तैः सिंहलः सार्षवाद्देन उक्तः—सार्षवाद्देन, राज्यं
प्रतीच्छेति । स कथयति—अहं वणिक्संव्यवहारोपजीवी । किं मम राज्येनेति ? ते कथयन्ति—
20 सार्षवाद्देन, नान्यः शक्नोति राज्यं धारयितुम् । प्रतीच्छेति । स कथयति—समयेन प्रतीच्छामि
यदि मम वचनानुसारिणो भवन् । प्रतीच्छ, भवामः, शोभन् ते । तैरसौ नगरशोभां कृत्वा
महता सत्कारेण राज्येऽभिषिक्तः । तेन नानादेशनिवासिनो विद्यावादिना आहूय श्रूयसा
मात्रया विद्या शिक्षिता, एवमिच्छाचार्या इव ब्राह्मणि । अमास्यानां चाज्ञा दत्ता—सञ्जीवित्वा
मवन्तश्चतुरङ्गबलकायम् । गच्छामः, ता राक्षसीस्ताम्रद्वीपानिर्वासयाम इति । अमास्यै-
25 चतुरङ्गबलकायं संनाहितम् । सिंहलो राजा चतुरङ्गाद्वलकायाद्वरराज्ञान् हस्तिनोऽप्ययं
रणान् मनुष्याश्च बहुनेष्टारोऽयं ताम्रद्वीपं संप्रस्थितः । अनुपूर्वेण समुद्रतीरमनुप्राप्तः । तासां
राक्षसीनामापणस्थानीयो ज्वजः कम्पितमारब्धः । ताः 'संजल्पं कर्तुमारब्धाः—मवन्तः,
आपणस्थानीयो ज्वजः कम्पते । नूनं जम्बुद्वीपका मनुष्या शुद्धमिनिदिन आगताः ।
सम्भवेवाम इति । ताः समुद्रतीरं गताः । यावत् पश्यन्ति अनेकशतानि दानपत्राणि समुद्र-
30 तीरमनुप्राप्तानि । दृष्ट्वा च पुनस्ता अर्थेन प्रत्युन्नताः । ततो विद्यावारिभिराविष्टा इव ब्रा-
ह्मणैः संप्रदातिताः । अवशिष्टाः सिंहलस्य राज्ञः पादयोर्निपक्ष कथयन्ति—देव, क्षमसेति ।
स कथयति—समयेन क्षमे, यदि यूयमेतन्नगरमुत्कीर्णयित्वा अन्यत्र गच्छथ, न च महिजिते

तेनासौ भूमिगृहादानीता तदवस्थानाद्विष्टा अम्बानशरीरा । राजा दृष्ट्वा संलक्षयति—यथेयं-
मम्बाना, नैवा निराहारा । नूनमनया परपुरुषेण सार्धं परिचारितमिति विदित्वा कथयति—
अनुपमे, अन्येन परिचारितमिति ? सा कथयति—शान्तं पापम्, नाहमेवंकारिणी । कथं जाने ?
अभिश्रद्धासि त्वं भगवतः ? अभिश्रद्धे गौतमे । तत्तदा श्रमणो गौतमः, इदानीं भगवान् । अपि
तु किं नवशवाया अर्थे भगवन्तं प्रवक्ष्यामि, श्यामावत्या अर्थे प्रवक्ष्यामीति विदित्वा येन 5
भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णः । उदयनो
वत्सराजो भगवन्तमिदमवोचत्—किं मदन्त श्यामावतीप्रमुखैः पञ्चभिः क्षीयतैः कर्म कृतं
येनाग्निना दग्धानि ? कुञ्जोत्तरा अनुक्रमेण निष्पलायितेति । भगवानाह—आमिरेव महाराट्
कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रस्थयानि पूर्ववद्भावफलन्ति खलु देहिनाम् ॥

मृतपूर्वं महाराज वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्त्रीतं च 10
क्षेमं च पूर्ववद्भावद्वर्गेण राज्यं कारयति । असति बुद्धानामुत्पादे प्रलेकबुद्धा लोके उत्पद्यन्ते
हीनदीनानुत्पत्तयः प्रान्तशयनासनयुक्ता एकदक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतमः प्रलेकबुद्धो
जनपदचारिकां चरन् वाराणसीमनुप्राप्तः । सोऽन्यतमस्मिन्बुद्धाने कुटिकायामवस्थितः ।
राजा च ब्रह्मदत्तः सान्तःपुरपरिवारस्तदुद्धानं निर्गतः । ता अन्तःपुरिकाः श्रीहृत्पुष्करिण्यां
जाला शीतेनानुबद्धाः । ततोऽग्रमहिष्या प्रेष्यदारिकोक्ता—दारिके, शीतेनातीव बाष्पामहे । 15
गच्छ, एतस्यां कुटिकायामग्निं प्रज्वलयेति । सा उक्त्वा प्रज्वल्य गता । पश्यति तं प्रलेक-
बुद्धम् । तया तस्या निवेदितम्—देवि, प्रज्वितोऽस्यां तिष्ठतीति । सा कथयति—प्रज्वजितो
वा तिष्ठतु, अग्निं दत्त्वा तां प्रज्वलयेति । तया न दत्तम् । ततस्तया कुपितया स्वयमेव
दत्तम् । स प्रलेकबुद्धो निर्गतः । आभिः सर्वामिरन्तःपुरिकाभिरनुमोदितम् । देवि, शोभनं
व्याय यदस्मिदं च । सर्वा वयं प्रतथा इति । स प्रलेकबुद्धः संलक्षयति—क्षता एतास्तपस्विन्य 20
उपहृताश्च । सा अत्यन्तक्षता एता मविष्यन्ति । अनुग्रहमासां करोमीति । स तासामनुकम्पार्थं
तत एवाकाशमुल्लुख्य तपनवर्षणविद्योतनप्रातिहार्याणि कर्तुमारब्धः । आशु पृथग्जनस्य
ऋद्धिरावर्जनकरी । ता मूलनिकृन्तित इव ह्रुमः पादयोर्निपत्य क्षमयितुमारब्धाः । अवतराव-
तर सङ्गतदक्षिणीय, अस्माकं कामपङ्कनिमग्नाणां हस्तोद्धारमनुप्रयच्छेति । स तासामनुकम्पार्थ-
मवतीर्थः । तानि तस्मिन् कारां कृत्वा प्रणिधानं कर्तुमारब्धाः—यदस्माभिरेव सङ्गत- 25
दक्षिणीयेऽप्यकारः कृतः, सा अस्य कर्मणो विपाकमनुभवेम । यद्यु काराः कृताः, अनेन वयं
कुशलमूलैर्नैवविधानां धर्माणां लामिन्यो भवेम, प्रतिविशिष्टतरं ज्ञातः शास्त्रारमारागयेम इति ॥

किं मन्यसे महाराज तदा यासौ राज्ञो ब्रह्मदत्तस्याग्रमहिषी, एवैव सा श्यामावती
तेन काळेन तेन समयेन । यानि पञ्च क्षीयतानि, एतान्येव तानि पञ्च क्षीयतानि तानि
तेन काळेन तेन समयेन । या सा प्रेष्यदारिका, एवैवासी कुञ्जोत्तरा तेन काळेन तेन 30
समयेन । यदाभिः प्रलेकबुद्धस्य कुटिकां दग्ध्वा अनुमोदितम्, तस्य कर्मणो विपाकेन
बहूनि वर्षाणि नरकेषु पक्वा यावदेतर्ह्यपि दृष्टसत्या अग्निना दग्धाः । कुञ्जोत्तरा अनुक्रमेण

सङ्के, द्वितीयदिवसेऽनुपमायाः । राज्ञा शाकुनिकस्यान्ना दत्ता—यस्मिन् दिवसे श्यामावला
 भोजनवारः, तस्मिन् दिवसे जीवन्तः कर्पिजला आनेतव्या इति । शाकुनिकेन जीवन्तः
 कर्पिजला राज्ञ उपनीताः । राजा कथयति—अनुपमायाः समर्पयेति । अनुपमा श्रुत्वा
 सा कथयति—देव, न मम वारः । श्यामावला वार इति । राजा कथयति—गच्छ भोः पुरुष,
 ५ श्यामावलाः समर्पयेति । तेन श्यामावलाः सकाशमुपनीतः—देवस्यार्थ्य साधयेति । सा
 कथयति—किमहं शाकुनिकायिनी ? न मम प्राणातिपातः कल्पते । गच्छेति । तेन राज्ञे
 गत्वा निवेदितम्—देव, श्यामावती कथयति—किमहं शाकुनिकायिनी ? न मम प्राणातिपातः
 कल्पते । गच्छेति । अनुपमा श्रुत्वा कथयति—देव, यद्यसादुच्यते श्रमणस्य गौतमस्यार्थ्य
 साधयेति सांप्रतं सपरिवारा साधयेत् । राजा संलक्षयति—स्यादेवम् । तेनासौ पुरुष
 10 उक्तः—गच्छ भोः पुरुष, एवं वद—भगवतोऽर्थ्य साधयेति । संप्रस्थितोऽनुपमया प्रच्छन्न-
 मुक्तः—प्रघातयित्वानयेति । तेन प्रघातयित्वा श्यामावला उपनीताः । देवः कथयति—भग-
 वतोऽर्थ्य साधयेति । सा सपरिवारा उद्युक्ता । शाकुनिकेन गत्वा राज्ञे निवेदितम्—सा
 देव सपरिवारा उद्युक्तेति । अनुपमा कथयति—श्रुतं देवेन ? यदि तावद्व्याणातिपातो न
 कल्पते, श्रमणस्यार्थ्य न कल्पते, देवस्यापि कल्पते ? देवस्य न कल्पते इति कुत एतद् ?
 15 राजा पर्यवस्थितो धनुः पूरयित्वा संप्रस्थितः । मित्रामित्रमध्यमो लोकः । अपरया श्यामावला
 निवेदितम्—देवोऽस्य पर्यवस्थितो धनुः पूरयित्वा आगच्छति, क्षमयेति । तया
 खोपनिषदुक्ता—ममिन्यः, सर्वा यूयं मैत्रीं समापद्यध्वमिति । ताः सर्वा मैत्रीसमापन्नाः ।
 राज्ञा आ कर्णाद्धनुः पूरयित्वा शरः क्षिप्तः । सोऽर्धमार्गे पतितः । द्वितीयः क्षिप्तः । न निर्वा
 राज्ञः समीपे पतितः । तृतीयं क्षेत्रमारब्धः । श्यामावती कथयति—देव, मा क्षेप्यसि । मा
 20 सर्वेण सर्वं न भविष्यतीति । राजा विनीतः कथयति—त्वं देवी नागी यक्षिणी गन्धर्वी किन्नरी
 महोरगीति ? सा कथयति—न । अथ का त्वम् ? भगवतः श्राविका अनगामिनी । मया
 भगवतोऽन्तिकेऽनागामिफलं साक्षात्कृतम्, एमिष पञ्चभिः क्षीरतैः सस्यानि दृष्टानीति । राजा
 अभिप्रसन्नः कथयति—वरं तेऽनुग्रयच्छामीति । सा कथयति—यदि देवोऽभिप्रसन्नः, यदा
 देवोऽन्तःपुरं प्रविशति, तदा ममान्तिके धर्मान्वयमुपस्थापयेदिति । राजा कथयति—शोभनम् ।
 25 एवं भवत्विति । सोऽनुपमायाः श्यामावला अन्तिके धर्मान्वयं प्रसादयति । यन्त्यस्य
 नवसस्यानि नवफलानि नवर्तुकानि समापद्यन्ते, तानि तत्प्रथमतः श्यामावलाः प्रयच्छति ।
 ईर्ष्याप्रकृतिर्मातृप्रायः । अनुपमा संलक्षयति—अयं राजा मया सार्व रतिक्रीडां प्रत्यनुभवति ।
 श्यामावला नवैः फलैः नवैः सस्यकैर्नवर्तुकैः कारां करोति । तदुपायसंविधानं कर्तव्यं
 येनैषा प्रघातयत इति । सा च तस्याः प्रघातनाय रन्ध्रान्वेषणतत्परा अवस्थिता । राज्ञ-
 30 श्रान्ततमः कार्षटिको विरुद्धः । तेनैकं दण्डस्थानं प्रेषितम् । तद्वत्प्रहृतमागतम् ।
 एवं द्वितीयं तृतीयम् । अमावस्याः कथयन्ति—देवस्य बलं हीयते, कार्षटिकस्य बलं
 वर्धते । यदि देवः स्वयमेव न गच्छति, स्थानमेतद्विद्यते यत् सर्वथासौ दुर्दमो

भूतपूर्वं मिश्रबोऽन्यतमस्मिन् कर्बटके द्वे दारिके अन्योन्यसंस्तुतिके क्षत्रियदारिका
 ब्राह्मणदारिका च । असति बुद्धानामुत्पादे प्रत्येकबुद्धा लोक उत्पद्यन्ते हीनदीनानुकम्पकाः
 प्रान्तशयनासनमत्ता एकदक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतमः प्रत्येकबुद्धोऽन्यतमस्मिच्छान्ते
 प्रदेशे रात्रिं चासमुपगतः । अपरस्मिन् दिवसे पूर्वाह्णे निवास्य पिण्डार्थी प्रचलितः । तं दृष्ट्वा
 ते दारिके प्रसादिते, असौ प्रणीतानपूर्णं पात्रं प्रयच्छतः । तत्कर्मणो विपाकेनानुपमा 5
 जाता, एका घोषिलस्य गृहपतेर्दुहिता जाता महासुन्दरी श्रीमती नाम । एकस्मिन् समये
 राज्ञा दृष्टा पृष्टा च—कस्येयं कन्या ? मन्त्रिभिः कथितम्—घोषिलस्य गृहपतेः । ततो घोषिलो
 गृहपतिः समाङ्गयोक्तः—गृहपते, तव दुहितेयं कन्या ? स प्राह—मम देव । कस्मान्मम न
 दीयते ? दीयतां मह्यम् । स प्राह—देव, दत्ता भवतु । घोषिलेन गृहपतिना दत्ता । उदय-
 नेन कसुराजेनान्तःपुरं प्रवेक्ष्य महता श्रीसमुदयेन परिणीता । अपरेण समयेन राजा उक्तः—10
 देव, मिश्रदर्शनममिकाङ्क्षामीति । स कथयति—आकाङ्क्षसे किं तु मिश्रबो राजकुलं
 प्रविशन्ति । देव, अहं नाम दारकं प्रवेशिता । सर्वथा यदि मिश्रदर्शनं न लभे, अद्याप्येन
 न मोक्षेयं न पास्य इति । सा अनाहारतां प्रतिपन्ना । राज्ञा घोषिलो गृहपतिरुक्तः—गृहपते,
 न त्वं दुहितरं प्रत्यवेक्षसे ? देव, किम् ? अनाहारतां प्रतिपन्ना । किमर्थम् ? मिश्रदर्शन-
 माकाङ्क्षते । तदात्मनो गृहे मत्तं साधित्वा कार्या(?) मिश्रसंघसुपनिषद्य भोजय, अन्तरेण 15
 च द्वारं छेदयेति । राज्ञो घोषिलस्य च संसक्तसीमं गृहम् । घोषिलेन गृहपतिना द्वारं
 छिन्नम् । ततो भूरि कर्म कारयित्वा येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य भगवतः पादौ
 शिरसा बन्धित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णं घोषिलं गृहपतिं भगवान् धर्म्या कथया
 संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य
 समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्षं तृणीम् । अथ घोषिलो गृहपतिरुत्थायासनाच्चेन भगवांस्तेना- 20
 ज्जलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमबोचत्—अधिवासयतु मे भगवाञ्छ्रोऽन्तर्गृहे मत्तेन मम
 निमज्जितं सार्षं मिश्रसंघेन । पूर्ववत्वावद्भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो मदन्तं, सर्वं
 मत्तं यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यत इति । भगवानौपधिके स्थितः । शारिपुत्रप्रमुखो
 मिश्रसंघः संप्रस्थितः । पञ्चभिः कारणैर्बुद्धा भगवन्त औपधिके तिष्ठन्ति—अग्निनिर्द्धतं मज्जयते
 स्म । चतुर्णामायुष्मन्त आह्वा अकोप्या तथागतस्यार्हतः सम्यक्संयुद्धस्य, अरहतो मिश्रोः 25
 क्षीणाश्रवस्य उपधिवासकस्य, राज्ञश्च क्षत्रियस्य मूर्ध्नाभिषिक्तस्य । स्मृतिसुपस्यापयति—
 प्रविशामेति । स प्रविश्य पुरस्ताद् मिश्रसंघस्य प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः । अथ श्रीमती
 देवी सुखोपनिषण्णं शारिपुत्रप्रमुखं मिश्रसंघं विदित्वा पूर्ववत्वावन्नौचतरमासनं गृहीत्वा
 पुरस्तानिषण्णा धर्मश्रवणाय । अथायुष्माञ्छारिपुत्रः श्रीमतीं देवीं धर्म्या कथया संदर्शयति
 समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । सां सत्त्वानि न पश्यति । आयुष्माञ्छारिपुत्रः 30
 संबुध्यति—किमस्याः सन्ति कानिचिच्छुश्रूषणानि ? न सन्तीति पश्यति । सन्ति कस्यान्तिके
 प्रतिबद्धानि ? पश्यत्यात्मनः । तस्य धर्मं देशयतो विचारयतश्च सूर्यास्संगमनसमयो

तत्कर्मपरायणैर्बो भवितव्यमित्युक्त्वा गाथां भाषते—

दृष्टो मया स भगवान् तिर्यक्प्राकारसंनिभः ।

आह्वातानि च सत्त्वानि कृतं बुद्धस्य शासनम् ॥ २३ ॥ इति ।

श्यामावतीप्रमुखास्ताः स्त्रियः पतङ्ग इवोन्मुलाग्नौ निपतिताः । इति तत्र श्यामावती-
५ प्रमुखानि पञ्च स्त्रीशतानि दग्धानि । कुब्जोत्तरा ससंभवेण निष्पलायिता । गकन्दिकेन
तेषां पञ्चानां स्त्रीशतानां कलेवराणि स्मरान्ते छोरितानि । राजकुलं सान्तर्बहिः शोषितम् ।
कौशाम्बीनिवासी जनकायो नानादेशाम्यागतश्च विजोशक्तिवारितः ॥

अथ संबहुला मिश्रवः पूर्वह्नि निवास्य पात्रचीवरमादाय कौशाम्बीं पिण्डाय प्राप्ति-
क्षन् । अश्रौषुः संबहुला मिश्रवः कौशाम्बीनगरे उदयनस्य वत्सराजस्य जनपदान् गतस्य
१० अन्तःपुरमग्निना दग्धं पञ्चमात्राणि स्त्रीशतानि श्यामावतीप्रमुखानि । श्रुत्वा च पुनः कौशाम्बीं
पिण्डाय प्रविश्य चरित्वा प्रतिक्रम्य पुनर्येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ता एतद्बुधः—अश्रौष्व क्वं
मदन्त संबहुला मिश्रवो कौशाम्बीं पिण्डाय चरन्त उदयनस्य वत्सराजस्यान्तःपुरमग्निना
दग्धं पञ्चमात्राणि स्त्रीशतानि श्यामावतीप्रमुखानि दग्धानि ॥

भगवानाह—बहु मिश्रवस्तेन मोहपुरुषेणापुण्यं प्रसूतं येनोदयनस्य वत्सराजस्य
१५ जनपदगतस्यान्तःपुरमग्निना दग्धं पञ्चमात्राणि स्त्रीशतानि श्यामावतीप्रमुखानि । किं चापि
मिश्रवस्तेन मोहपुरुषेण बहुपुण्यं प्रसूतम्, अपि तु न ता दुर्गतिं गताः । सर्वाः शुद्धपुत्राः
कालगताः । तत्कस्य हेतोः ! सन्ति तस्मिन्तःपुरे स्त्रियो याः पञ्चानाम्भरमागीथानां संयो-
जनानां प्रहाणादुपपादुकाः । तत्र परिनिर्वायिष्योऽनागामिन्योऽनादृत्तिकवर्मिण्यः पुनरिषं
लोकम् । एवंरूपास्तस्मिन्तःपुरे स्त्रियः सन्ति । सन्ति तस्मिन्तःपुरे स्त्रियो याश्चयाणां
२० संयोजनानां प्रहाणाद्वागद्वेषमोहानां कालं कृत्वा सकृदगामिन्यः, सकृदिषं लोकमागत्य
दुःखस्यान्तं करिष्यन्ति । एवंरूपास्तस्मिन्तःपुरे स्त्रियः सन्ति । सन्ति तस्मिन्तःपुरे स्त्रियो
याश्चयाणां संयोजनानां प्रहाणाच्छ्रोतापत्ना अविनिपातवर्मिण्यो नियतसमाधिपरायणाः
सप्तकृत्वो भवपरमाः सप्तकृत्वो देवाश्च मनुष्याश्च संधाव्य संसृज्य दुःखस्यान्तं करिष्यन्ति ।
एवंरूपास्तस्मिन्तःपुरे स्त्रियः सन्ति । सन्ति तस्मिन्तःपुरे स्त्रियो याः खजीवितहेतोरपि
२५ शिक्षां न व्यतिक्रान्ताः । इत्येवंरूपास्तस्मिन्तःपुरे स्त्रियः सन्ति । सन्ति तस्मिन्तःपुरे
स्त्रियो या ममान्तिके प्रसन्नचित्तालंकारं कृत्वा कायस्य मेदास्सुगतीं स्वर्गलोके देवेषूपयन्ताः ।
एवंरूपास्तस्मिन्तःपुरे स्त्रियः सन्ति । आगम्यत मिश्रवो येन श्यामावतीप्रमुखानां पञ्चस्त्री-
शतानां कलेवराणि । एवं मदन्तेति मिश्रवो भगवतः प्रत्यश्रौषुः । अथ खलु भगवान्
संबहुलैर्मिश्रमिः सार्धं येन तासां पञ्चानां स्त्रीशतानां कलेवराणि तेनोपसंक्रान्तः ।
३० उपसंक्रम्य मिश्रूनमद्भ्यते स्म—एतानि मिश्रवस्तानि पञ्चशतकलेवराणि यत्र उदयनो
वत्सराजो रक्तः सज्जो गृह्णे प्रथितो भूयिष्ठोऽप्यवसितोऽप्यवसायमायजः । तत्र नैव
प्राङ्गधीः पादेनापि स्मृशेत् । गाथां च भाषते—

३७ रुद्रायणावदानम् ।

बुद्धो मगवान् राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे । द्वे महानगरे पाटलि-
 पुत्रं रोरुकं च । यदा पाटलिपुत्रं संवर्तते, तदा रोरुकं विवर्तते । रोरुके महानगरे रुद्रायणो
 नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णवहुजनमनुष्यं
 च । सदापुष्पफलवृक्षाः । देवः कालेन कालं सम्यग्वारिधारामनुप्रयच्छति । अतीव शस्य- 5
 संपत्तिर्भवति । तस्य चन्द्रप्रभा नाम देवी, शिखण्डी पुत्रः कुमारः, हिरुर्मिरुस्तस्याग्रामात्मौ ।
 राजगृहे राजा बिम्बिसारो राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्ण-
 बहुजनमनुष्यं च । तस्य वैदेही महादेवी, अजातशत्रुः पुत्रः कुमारः, वर्षकारो ब्राह्मणो
 मगधमहामालोऽग्रामालः । सदापुष्पफलवृक्षाः । देवः कालेन कालं सम्यग्वारिधारामनु-
 प्रयच्छति । अतीव शस्यसंपत्तिर्भवति । राजगृहाह्मणिजः पण्यमादाय रोरुकमनुप्राप्ताः । अथ 10
 राजा रुद्रायणोऽमात्यगणपरिवृतोऽमात्यानामब्रूयते—भवन्तः, अस्ति कस्यचिदन्यस्यापि राज्ञ्
 एवंविधा जनपदा ऋद्धाश्च स्फीताश्च क्षेमाश्च सुमिक्षाश्च आकीर्णवहुजनमनुष्याश्च । सदा-
 पुष्पफलवृक्षाः । देवः कालेन कालं सम्यग्वारिधारामनुप्रयच्छति । अतीव शस्यसंपत्तिर्भवति ।
 ते वणिजः कथयन्ति—अस्ति देव पूर्वदेशे राजगृहं नगरम् । तत्र राजा बिम्बिसारो राज्यं
 कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णवहुजनमनुष्यं च । तस्यापि 15
 सदापुष्पफलवृक्षाः । देवः कालेन कालं सम्यग्वारिधारामनुप्रयच्छति । अतीव शस्यसंपत्ति-
 र्भवति । तस्य सहश्रवणादेव तस्यान्तिकेऽनुनय उत्पन्नः । सोऽमात्यानामब्रूयते—किं
 भवन्तस्तस्य राज्ञो दुर्लभम् ? ते कथयन्ति—देवो रत्नाधिपतिः, स राजा वज्राधिपतिः । तस्य
 रत्नानि दुर्लभानि । तेन तस्य रत्नानां पेटां पूरयित्वा प्राशुतमनुप्रेषितं लेखश्च दत्तः—प्रिय-
 वयस्य, त्वं ममादृष्टसखा । यदि तव किञ्चिद् रोरुके नगरे करणीयं भवति, मम लेखो 20
 दातव्यः । सर्वं तद् परिप्रापयिष्यामि । ते तं प्राशुतमादाय येन राजगृहं तेन प्रक्रान्ताः ।
 अनुपूर्वेण राजगृहमनुप्राप्ताः । तैः सा रत्नपेटा राज्ञो बिम्बिसारस्योपनामिता लेखश्च । राजा
 बिम्बिसारो लेखं वाचयित्वा अमात्यानामब्रूयते—किं भवन्तस्तद्राज्ञो दुर्लभम् ? अमात्याः
 कथयन्ति—देवो वज्राधिपतिः, स राजा रत्नाधिपतिः । तस्य वज्राणि दुर्लभानि । तेन तस्य
 महाहार्णां वज्राणां पेटां पूरयित्वा प्राशुतमनुप्रेषितं लेखश्च दत्तः—प्रियवयस्य, त्वं ममादृष्ट- 25
 सखा । यस्मिञ्चित्तव राजगृहे प्रयोजनं भवति, मम लेखो दातव्यः । तत्सर्वं परिप्राप-
 यिष्यामि । ते तं प्राशुतमादाय येन रोरुकं तेन प्रक्रान्ताः । अनुपूर्वेण रोरुकमनुप्राप्ताः ।
 तैः सा वज्रपेटा राज्ञो रुद्रायणस्योपनामिता लेखश्च । स दत्तः प्रत्यागतः । अथापरेण
 समयेन राजा रुद्रायणोऽमात्यगणपरिवृतः । सोऽमात्यानामब्रूयते—भवन्तः, कीदृशस्तस्य राज्ञो
 आनाहपरिणाहः ? ते कथयन्ति—यादृश एव देवस्य, अपि तु स राजा स्वयं प्रहर्ता । 30
 प्राप्तिर्सीमेः कीदृशं राजभिः सार्वं संग्रामयति ? रुद्रायणस्य राज्ञो मणिवर्मं पञ्चाङ्गेपेतोशीतं
 उष्णसंस्पर्शमुष्णे शीतसंस्पर्शं दुश्छेदं दुर्मदे विपन्नमवमासात्मकं च । तेन तस्य तं प्राशुत-

O 845

O 848

भवन्तः, ईदृशोऽपि राजा मूर्खः ! अस्ति कश्चिन्मृत्युनापङ्क्तः शक्यत आनेतुम् ? तत्रतम् ।
 एतत्तत्सर्वं लिखितम्—ममैवंनामा कार्वटिकः संनामं न गच्छति । स त्वमस्माकं तावत्साहाय्यं
 कल्पय, पश्चाच्चत्वापि साहाय्यं करोमीति । सोऽमात्यैस्तत्सर्वं लेखोऽनुप्रेषितः । स लेखश्चवणा-
 देवागस्त्य कार्वटिकस्य नातिदूरे व्यवस्थापितः । कार्वटिकेन श्रुतम् । स संलक्षयति—एकेन
 १० तावदहं राज्ञा दश दिशो विश्रान्तः, अयं च द्वितीयः । सर्वथा पुनरपि विषयाच्च तु
 प्राणान्निर्गच्छामीति । स कण्ठेऽसि बद्धा निर्गस्त्य राज्ञ उदयनस्य पादयोर्निपतितः । स
 राज्ञा उदयनेन करदो व्यवस्थापितः । अथासावप्रियाख्यायी राजलीलया राज्ञ उदयनस्य
 सक्तार्थं गत्वा कथयति—देव, मम पुत्रो मृत्युना अपङ्क्तः । त्वं मम देवः साहाय्यं कल्पयतु ।
 अहं तेन सार्धं संप्रामं संप्रामयिष्यामीति । यदि तावत्त्वं शक्नोषि शुद्धेन निर्जेतुमिच्छेवं
 १० कुशलम्, नो चेत्पञ्चदशतिशतानि पञ्चदशतिशतानि पञ्चदशतिशतानि पञ्चकुमारशतानि
 पञ्चकुमारिकाशतानि सुवर्णस्य लब्धं दत्त्वा तमानयिष्यामीति । उदयनो राजा कथयति—प्रियवयस्य,
 मूर्खस्त्वम् । अस्ति कश्चिच्छक्यते मृत्योः सकाशादानेतुमिति ? स कथयति—देव, न शक्यते ।
 यथेषम्, इमं पटं पश्येति । तेन पटः प्रसारितः । राजा पटं निरीक्ष्य मर्मैवेष्टिद्वि इव
 रुष्यमाणः कथयति—भोः किम् ? कथयति—भोः पुरुष, किं कथयसि इयामावतीप्रमुखाणि
 १५ पञ्च क्रीशतान्यग्निना दग्धानीति ? स पटं मौलिं चापनीय गार्था भाषते—

नाहं नरेन्द्रो न नरेन्द्रपुत्रः

पादोपजीवी तव देव भूलाः ।

अथाप्रियस्येव निवेदनार्थं-

मिहागतोऽहं तव पादमूलम् ॥ २५ ॥ इति ।

२० राजा सुतरां निरीक्ष्य विचारयति । इयं कौशाम्बी नगरी, इदं राजकुलम्, अयं
 माकन्दिकः पुष्पदन्तं प्रासादं मूर्जादिना प्रयोगेण दहति, इयानि इयामावतीप्रमुखानि पञ्च
 क्रीशतान्यग्निना दह्यमानान्युच्छ्रित्य निपतितानीति । विचार्य कथयति—भोः पुरुष, किं कथयसि
 इयामावती दग्धेति ? देव, नाहं कथयामि अपि तु देव एव कथयति । भोः पुरुष, उपायेन मे
 त्वया निवेदितम्, अन्यथा ते मयासिना निष्कृन्तितमूर्खं शिरः कृत्वा पृथिव्यां निपातितमन्वयवि-
 २५ प्यदितुल्यत्वा मूर्च्छितः पृथिव्यां निपतितः । ततो जलपतिष्वेकेण प्रत्यागतप्राणः कथयति—
 संनाहयत भवन्तश्चतुरङ्गवल्कायम् । कौशाम्बी गच्छाम इति । अमात्यैश्चतुरङ्गवल्कायं
 संनाहयितम् । राजा कौशाम्बीं संप्रस्थितः । अनुपूर्वेण संप्राप्तः । तेन पौराणां सकाशाद्
 सर्वं श्रुतम् । तैरमर्षितम् । तमारागितम् । ततो योगन्धरायणस्यान्ना दत्त्वा—गच्छ माकन्दिक-
 मनुपमया सह यन्नगृहे प्रक्षिप्य दह्यताम् । ततो योगन्धरायणेन सुपुत्रं मूमिगृहे प्रक्षिप्य
 ३० स्थापितः । राज्ञः सप्तमे दिवसे शोको विगतः । स विगतशोकः । स कथयति—योगन्धरायण,
 कुत्रानुपमेति ? तेन यथावत्त्वं निवेदितम् । राजा कथयति—योगन्धरम् । माकन्दिकेन इयामावती
 प्रघासिता, त्वयायनुपमया सपरिवारया सार्धं मया प्रवर्जितमर्थं जातमिति । योगन्धरायणः
 कथयति—देव, इत्यर्थमेव मया असौ मूमिगृहे प्रक्षिप्य स्थापिता । पश्यामि तावद्वि जीवतीति ।

रुद्रायणस्य लेख उपनामितः । तेन वाचितः । तस्यामर्ष उत्पन्नः । सोऽमात्यानां कथयति—
 भवन्तः, कीदृशं मम तेन प्राप्तमनुप्रेषितं यस्य भयैवविधः सत्कारः कर्तव्यो भविष्यति ?
 संताडयत चतुरङ्गबलकायम् । राष्ट्रापमर्दनमस्य करिष्यामः । अमात्याः कथयन्ति—देव,
 महात्मासौ राजा श्रूयते । न शक्यं तेन यद्वा तद्वा प्रतिप्राप्तमनुप्रेषयितुम् । आनुपूर्वी
 तावत्क्रियताम् । यदि देवस्य न चित्तपरितोषो भविष्यति, तत्र कालज्ञा भविष्यामः । एवं ६
 क्रियताम् । तेनार्धतृतीयानि योजनानि मार्गशोभा कृता । स्वयमेव चतुरङ्गबलकायेन प्रत्यु-
 ह्मस्य प्रवेशितः । विस्तीर्णवकाशे प्रदेशे स्थापयित्वा महतीं पूजां कृत्वोद्घाटिता । मध्य-
 देशाद्वणिजः पण्यमादाय तत्रानुप्राप्ताः । तैर्बुद्धप्रतिमां दृष्ट्वा एकरवेण नादो मुक्तः—नमो
 बुद्धयेति । तस्य बुद्ध इत्यश्रुतपूर्वं घोषं श्रुत्वा सर्वरोमकूपाण्याह्वयानि । स कथयति—क एष
 भवन्तो बुद्धो नाम ? ते कथयन्ति—देव, शाक्यानां कुमार उत्पन्नोऽस्ति हिमवत्पार्ष्णे नभा 10-
 मागीरस्थास्तीरे कपिलस्य ऋपेराश्रमपदस्य नातिदूरे । स ब्राह्मणैर्नैमित्तिकैर्विपश्चिकैर्न्याकृतः ।
 सचेद्बुद्धी अगरामध्यावसिष्यति, राजा भविष्यति चक्रवर्ती चतुरङ्गैर्विजेता धार्मिको धर्मराजः
 सत्तरत्नसमन्वागतः । तस्येमान्येवंरूपाणि सत्तरत्नानि भवन्ति, तद्यथा—चक्रवर्त्तं हस्तिरत्नमम्बरत्नं
 मणिरत्नं क्षीरत्नं गृहपतिरत्नं परिणायकरत्नमेव सप्तमम् । पूर्णं चास्य भविष्यति सहस्रं पुत्राणां
 शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानाम् । स इमामेव समुद्रपर्यन्तां महापृथ्वी- 15
 मखिलामकण्टकामनुत्पीडामदण्डेनाश्लेषेण धर्मेण शमेनाभिनिर्जित्वा अध्यावसिष्यति । सचेत्
 केशश्मश्रूयन्वतार्य काषायानि वक्ष्याप्याच्छाद्य सम्यगेव श्रद्धया अगरादनगारिकां प्रव्रजिष्यति,
 तथागतो भविष्यत्सर्वान् सम्यक्सबुद्धो विषुष्टशब्दो लोके । स एष बुद्धो नाम । तस्यैषा
 प्रतिमा । इदं किम् ? अम्युपपत्तिः । इदं किम् ? शिक्षापदम् । इदं किम् ? लोकस्य प्रवृत्ति-
 निवृत्ती । इदं किम् ? अत्युत्साहना । तेन प्रतीत्यसमुत्पादोऽनुलोमप्रतिलोमः सुगृहीतः कृतः ॥ २०

O 549

अथ रुद्रायणो राजा सामात्यः प्रत्यूषसमये सर्वार्थान् सर्वकर्मान्तान् प्रतिपन्नस्य
 निषण्णः पर्यङ्कमासुज्य ऋजुकार्यं प्रणिधाय प्रतिमुखां स्मृतिमुपस्थाप्य । स इममेव द्वादशाङ्गं
 प्रतीत्यसमुत्पादमनुलोमप्रतिलोमं न्यबलोकयति, यदुत अस्मिन् सतीदं भवति, अस्योत्पादा-
 दिदमुपपद्यते यदुत अविषाप्रलयाः संस्कारा यावत्समुदयो निरोधश्च भवति । तेनेमं द्वादशाङ्गं
 प्रतीत्यसमुत्पादमनुलोमप्रतिलोमं न्यबलोकयता विशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञान- २५
 वज्रेण भिक्षा क्षोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसलो गाथां भाषते—

मूरत्नेन हि बुद्धेन प्रज्ञाचक्षुर्विशोषितम् ।

नमस्तस्मै सुवैचाय चिक्तिसा यस्य हीदृशी ॥ ३ ॥

तेन राज्ञो विम्बिसारस्य संदिष्टम्—प्रियवयस्य, त्वामागम्य मयोद्धतो नरकर्तार्यकु-
 भ्रेत्यस्यः पादः, प्रतिष्ठापितो देवमनुष्येषु । उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लङ्घिता अस्थि- ३०
 पर्वताः, अनादिकालोपचितं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भिक्षा क्षोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् ।
 भिक्षुदर्शनमाकाङ्क्षामि । तदर्हसि भिक्षुं प्रेषयितुम् । अथ स राजा विम्बिसारो येन भगवांस्तेनो-

निष्पत्तायिता । यत्प्रणिधानं कृतं तेन ममान्तिके सत्यदर्शनं कृतम् । इति हि महाराज
एकान्तकृष्णानां कर्माणां पूर्ववशादेवमाभोगः करणीयः । इत्येवं ते महाराज शिक्षितव्यम् ।
अत्रोदयनो वत्सराजो भगवतो भाषितमभिनन्वाप्तुमेष भगवतः पादौ शिरसा बद्ध्वा
भगवतोऽन्तिकाष्ठश्रान्तः ॥

6 भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेदारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्तं कुब्जो-
त्तरया कर्म कृतं येन कुब्जा संवृत्ताः ? भगवानाह—कुब्जोत्तरयैव भिक्षवः कर्माणि कृता-
न्युपचितानि पूर्ववशावद् फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

C 640

सूतपूर्वं भिक्षवो वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति पूर्ववशा-
दर्थेण राज्यं कारयति । नैमित्तिकैर्द्वादशवार्षिका जनादृष्टिरादिद्यः । राजा वाराणस्यामेवं
16 षष्ठावधोपपन्नं कारितम्—यस्य द्वादशवार्षिकं भक्तमस्ति, तेन स्थातव्यम् । यस्य नास्ति
तेनान्यत्र गन्तव्यमिति यतः कालेनागन्तव्यमिति । तेन खलु समयेन वाराणस्यां संघातो
नाम गृहपतिः प्रतिवसति आत्मो महाजनो महामोग इति विस्तारः पूर्ववशावद् वैश्व-
धनप्रतिरूपार्थः । तेन कोष्ठगारिक आह्वयोक्तः—भोः पुरुष, भविष्यति मम सपरिवारस्य
द्वादश वर्षाणि भक्तमिति ? स कथयति—आर्य, भविष्यतीति । अस्ति बुद्धानामुपदे-
16 प्रलेकबुद्धो लोक उत्पद्यन्ते पूर्ववशावद्भ्योः पुरुष, विन्यस्य प्रवर्जितसहस्रस्य मम द्वादश
वर्षाणि भक्तमिति । स कथयति—आर्य, भविष्यतीति । तेन तेषां प्रतिज्ञातम् । दानशाला
भाषिताः । पूर्ववत्तत्र दिने दिने प्रलेकबुद्धसहस्रे भुङ्क्ते । तत्रैकः प्रलेकबुद्धो ग्लानः ।
सोऽन्यतमस्मिन् दिने नागच्छति । संधानस्य दृष्टिता कथयति—तात, एकोऽत्र प्रवर्जितो
नागत इति । स कथयति—पुत्रि, कीदृश इति । सा पृष्ठं विनागमत्वा कथयति—तात,
20 ईदृश इति । यदनया प्रलेकबुद्धो विनाशितः, तस्य कर्मणो विपाकेन कुब्जा संवृत्ता ।

पुनरपि भिक्षवो बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्तं कुब्जोत्तरया कर्म कृतं येन
क्षुत्तधरा जातेति ? भगवानाह—तेन कालेन तेन समयेन प्रलेकबुद्धानां यः संवत्सरः स
वाय्वाधिकः । तस्य मुद्धानस्य पात्रं कम्पते । तस्य संधानदृष्टिना हस्तात् कटानवतार्य स
प्रलेकबुद्ध उक्तः—आर्य, तैस्तत्पात्रं स्थापयेति । तेन तत्र स्थापितम् । निष्कम्पम-
20 स्थितम् । तथा पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतम् । यथैव तत्पात्रं निष्कम्पमस्थितम्,
एवमेव ममापि संताने ये धर्माः प्रमिथेयुः, ते निष्कम्पं तिष्ठन्ति । यत्तथा प्रणिधानं
कृतं तस्य कर्मणो विपाकेन क्षुत्तधरा संवृत्ता ॥

I 641

पुनरपि भिक्षवो भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्तं कुब्जोत्तरया कर्म कृतं येन दासी
संवृतेति ? भगवानाह—जनया भिक्षवस्तत्रैश्वर्यमदमत्तया परिजनो दासीवदेन समुदा-
20 चरितः । तस्य कर्मविपाकेन दासी संवृत्ता ॥

पुनरपि भिक्षवो भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्तं अनुपमया कर्म कृतं यदेवा
निराहारा यूमिगृहे स्थापिता अम्बलमग्री चोत्थिता । भगवानाह—अनुपमयैव भिक्षवः
कर्माणि कृतान्युपचितानि पूर्ववशावत्फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

विदिता सर्वसंस्कारगतीः शतशः शतनपतनविकिरणविष्वसनधर्मतया पराहृत्य सर्वक्षेत्र-
प्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्तौ संवृत्तौ त्रैधातुकवीतरागौ समलोष्टकाश्चनवाकाश-
पणिसमचितौ वासीचन्दनकरूपौ विधाविदारिताण्डकोशौ विधामिद्धाप्रतिसंविष्मसौ भव-
लामलोमसत्कारपराङ्मुखौ । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यौ मान्यावमिवाधौ च संवृत्तौ । तौ
ज्वलनतपनवर्षणविद्योतनप्रातिहार्याणि कृत्वा निरुपविशेधे निर्वाणघातौ परिनिर्हृतौ । ६
तयोर्बाहुभिः शरीरपूजां कृत्वा द्वौ स्वसौ कारितौ—एकस्त्रिष्यस्य, द्वितीयः पुण्यस्य ॥

O 552

रुद्रायणो राजा दिने दिने आयुष्मन्तो महाकात्यायनस्यान्तिकाद् धर्मं श्रुत्वा अन्तः-
पुरस्थारोचयति—आर्यो महाकात्यायनो मधुरमधुरं धर्मं देशयति क्षौद्रमिव मधुरं प्रप्रीण-
यतीति । ताः कथयन्ति—देवस्य सफलो बुद्धोत्पादः । कथम्? येन त्वं धर्मं शृणोषि ।
यथेवम्, यूयं कस्मान् शृणुय? देव, कयं ह्रीमन्त्यः । कयं वयं तत्र गत्वा धर्मं शृणुमः? 10
यद्यार्यो महाकात्यायन इहैवागल्य धर्मं देशयेत्, एवं वयमपि शृणुयाम इति । रुद्रायणेन
राज्ञा आयुष्मान् महाकात्यायन उक्तः—मम आर्य सान्तःपुरमिच्छति श्रोतुम् । स कथयति—
महाराज, न मिश्रवोऽन्तःपुरं प्रविश्य धर्मं देशयन्ति । प्रतिक्षितो भगवता अन्तःपुरप्रवेशः ।
आर्य, अत्र कोऽन्तःपुरस्य धर्मं देशयति? महाराज, मिश्रुष्यः । रुद्रायणराज्ञा विम्बिसारस्य
राज्ञो लेखोऽनुप्रेषितः—प्रियवयस्य, अन्तःपुरमिच्छति धर्मं श्रोतुम् । तदर्हसि कांचिन्मिश्रुणीं 15
प्रेषयितुम् । विम्बिसारो राजा तं लेखं वाचयित्वा येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य
भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णो राजा विम्बिसारो
भगवन्तमिदमबोचत्—रुद्रायणेन भगवन् राज्ञा लेखोऽनुप्रेषितः—अन्तःपुरमिच्छति धर्मं श्रोतुम् ।
तदर्हसि कांचिन्मिश्रुणीं प्रेषयितुमिति । तदत्र कथं प्रतिपत्तव्यमिति? भगवान् संलक्ष-
यति—कतरस्या मिश्रुष्या रुद्रायणस्य राज्ञो अन्तःपुरपरिजनो विनेयो रौरुकनिवासी च 20
जीजन इति? पश्यति शैलाया मिश्रुष्याः । तत्र भगवाञ्छैलं मिश्रुणीमामन्त्रयते—समन्वाहर
शैले रौरुके नगरे रुद्रायणस्य राज्ञोऽन्तःपुरजनं रौरुकनिवासिनं जीजनमिति । एवं भदन्तेति
शैला मिश्रुणी भगवतः प्रतिश्रुत्य पादौ शिरसा बन्धित्वा भगवतोऽन्तिकात् प्रक्रान्ता ।
अथ शैला मिश्रुणी तस्या एव रात्रेरलयात्पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं
पिण्डाय चरित्वा कृतमक्तकृत्या पश्चाद्भक्तपिण्डपातप्रतिक्रान्ता यथापरिसुक्तं शयनासनं 25
प्रतिसमभ्य समादाय पात्रचीवरं पञ्चशतपरिवारा येन रौरुकं नगरं तेन चारिकां प्रक्रान्ता ।
विम्बिसारेण च राज्ञा रुद्रायणस्य राज्ञो लेखोऽनुप्रेषितः—प्रियवयस्य, एषा ते मया महा-
श्रविका शालानुगता पञ्चशतपरिवारा प्रेषिता । अस्यां ल्यार्वतृतीयाणि योजनानि मार्गशोभा
कर्तव्या नगरशोभा च । खयमेव च चतुरङ्गेन बलकायेन प्रत्युद्गन्तव्यम् । अन्यन्तरे च नगरस्य
पञ्च विहारशतानि कारयितव्यानि, पञ्च मञ्चपीठशतानि, वृषिकोच्चविम्बोपधानचतुरस्रकशतानि 30
दातव्यानि, पञ्च पिण्डपातशतानि प्रदद्यापयितव्यानि । अतस्ते पुण्यस्यावातिर्भविष्यतीति ।
रुद्रायणेन राज्ञा लेखं वाचयित्वा प्रागोद्यजतेनार्धतृतीयाणि योजनानि मार्गशोभा कारिता ।

O 553

जातः । मिश्रव उन्त्यायासनाद्यक्रान्ताः । आयुष्माञ्छारिपुत्रः संलक्षयति—किं चापि भगवता
 नानुज्ञातम्, स्थानमेतद्विद्यते यदेतदेव प्रत्यक्षं कृत्वा अनुज्ञास्यतीति । स विनयोपेक्षया
 तत्रैवावस्थितः । तेन तस्या आशयानुसृत्य धातुं च प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी धर्मदेशना कृत्वा
 यां श्रुत्वा श्रीमत्या विशतिशिवरस्समुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं पूर्ववधावसर्वं वाचं त्रिहारणगम-
 5 भिप्रसन्नम् । अथायुष्माञ्छारिपुत्रः श्रीमतीं ससेषु प्रतिष्ठाप्य प्रक्रान्तो येन भगवांस्तेनोप-
 संक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निपण्यः । एकान्ते निपण्य
 आयुष्माञ्छारिपुत्र एतद्व्यकरणं मिश्रवो भगवते विस्तरेणारोचयति । भगवानाह—साधु
 साधु शारिपुत्र, सत्तानामाह्वा अकोप्या—तथागतस्यार्हतः सम्यक्संबुद्धस्य, अर्हते मिश्रोः
 क्षीणाश्रवस्य, राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्ध्नाभिषिक्तस्य, संघस्यविरस्य, उपविहारिकस्य, आचार्यस्य,
 10 उपाध्यायस्य । अथ भगवान्छिश्वाकामतया वर्णं भाषित्वा पूर्ववधावत् पूर्विका प्रवृत्तिः ।
 इयं चाम्यनुज्ञाता—एवं च मे श्रावकैर्विनयशिक्षापदमुपदेष्टव्यम् । यः पुनर्मिशुरनिर्गताया
 रजन्यामनुद्गतेऽरुणे अनिर्द्विष्टेषु रत्नेषु रत्नसंमतेषु वा राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्ध्नाभिषिक्तस्य
 इन्द्रकीलं वा इन्द्रकीलसामन्तं वा समतिक्रामेदन्यत्र तद्वृत्तावस्थयात् पापान्तिकेति । यः
 पुनर्मिशुरिच्छुदायी इति, सो वा पुनरन्योऽप्येवंजातीयः अनिर्गताया रजन्यामिहप्रग-
 15 तायास्, अनुद्गत इत्यनुदिते अरुणे इति, अरुणः नीलारुणः पीतारुणः ताम्रारुणः ।
 तत्र नीलारुणो नीलमासः, पीतारुणः पीतामासः, ताम्रारुणः ताम्रमासः । इह तु
 ताम्रारुणोऽभिप्रेतः । रत्नेषु वेति रत्नान्युच्यन्ते मणयो मुक्ता वैडूर्यं पूर्ववधावदक्षिणावर्तः ।
 रत्नसंमतेषु वेति रत्नसंमतमुच्यते सर्वं संप्रामावचरशब्दं सर्वं च गन्धर्ववचर भाण्डम् ।
 20 राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्ध्नाभिषिक्तस्येति वा राज्ये स्यपि राज्याभिषेकेणाभिषिक्ता भवति, राजा
 सः क्षत्रियो मूर्ध्नाभिषिक्तः । क्षत्रियोऽपि ब्राह्मणोऽपि वैश्योऽपि शूद्रोऽपि राज्याभिषेकेणा-
 भिषिक्तो भवति राजा क्षत्रियो मूर्ध्नाभिषिक्तः । इन्द्रकीलं वेति त्रयं इन्द्रकीलः । नगरे
 इन्द्रकीलो राजकुले इन्द्रकीलोऽन्तःपुर इन्द्रकीलश्च । इन्द्रकीलसामन्तं वेति तत्समीपम् ।
 समतिक्रमेदपि विगच्छेत् । अन्यत्र तद्वृत्तावस्थयादिति तद्वृत्तं प्रत्ययं स्थापयित्वा । पापान्तिकेति
 दहति पचति यातयति पूर्ववत् । तत्रापत्तिः कथं भवति ? मिशुरप्रभाते प्रभातसंज्ञी
 25 नगरेन्द्रकीलं समतिक्रामति, आपबते दुष्कृतम् । अप्रभाते वैमतिकः, आपबते दुष्कृतम् ।
 प्रभाते अप्रभातसंज्ञी, आपबते दुष्कृतम् । प्रभाते वैमतिकः, आपबते दुष्कृतम् ।
 मिशुरप्रभाते अप्रभातसंज्ञी अन्तःपुरेन्द्रकीलं समतिक्रामति आपबते पापान्तिकम् । अना-
 प्रभातेऽप्रभातसंज्ञी आपबते दुष्कृतम् । प्रभाते वैमतिकः, आपबते दुष्कृतम् । अना-
 पत्तिः—राजा शब्दयति—देव्यः कुमारा अमास्या अष्टनाम्नतरायाथामन्यतमान्यतममुपस्थित
 30 भवति राजा चौरमनुव्यामनुव्यालाभमुदकानाम् । अनापत्तिरादिकर्मिकस्येति पूर्ववत् ॥

इति श्रीदिव्यावदाने भाकान्दिकावदानं समाप्तम् ॥

तवासुमावाप्तिहितः सुधोरो
 ह्यपायमार्गो बह्वदुःखयुक्तः ।
 अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या
 निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ ४ ॥
 त्वदाश्रयादाप्तमपेतदोषं
 भमाथ शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।
 प्राप्तं च शान्तं पदमर्यकान्तं
 तीर्णश्च दुःस्वार्णवपारमसि ॥ ५ ॥
 जगति दैत्यनरामरप्रजित
 विगतजन्मजरामरणमय ।
 भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन
 सफलमथ मुने तव दर्शनम् ॥ ६ ॥
 अवनम्य ततः प्रलम्बहारा
 चरणी द्वावभिवन्ध जातहर्षा ।
 परिगम्य प्रदक्षिणं जितारिं
 सुरलोकाभिमुखी दिवं जगाम ॥ ७ ॥

C 555

5

10

15

अथ चन्द्रप्रभा देवकन्या वणिगिव लब्धलामः, सत्यसंपन्न इव कर्षकः, शूर इव
 विजितसंग्रामः, सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरः, यया विभूत्या भगवत्सत्काशमागता तथैव विभूत्या
 स्वर्गवनं संप्रस्थिता । तस्या एतदभवत्—मया रुद्रायणस्य राक्षः प्रतिज्ञातमुपदर्शयिष्यामीति ।
 अथ चन्द्रप्रभा देवकन्या येन राजा रुद्रायणस्तोपसंक्रान्ता । तेन खलु समयेन रुद्रायणो 20
 राजा एकाकी गृहस्थोपरितलके शयितः । स तथा उदारावभासं कृत्वा अञ्छटाशब्देन प्रति-
 बोधितः । स सिद्धावस्थलोचनापरिस्फुटोऽविज्ञातः कथयति—का त्वमिति ? सा कथयति—
 अहं चन्द्रप्रभेति । राजा कथयति—आगच्छ, परिचारयाम इति । सा कथयति—देव, श्रुताहं
 कालगता चातुर्भूषणविकेषु देवेषूपपन्ना । यदीच्छसि मया सार्धं समागमम्, भगवतोऽन्तिके
 प्रव्रज । यदि तावद्दृष्टवर्मा सर्वलेशप्रहणादर्हत्वं साक्षात्करिष्यसे, स एव तेऽन्तो दुःखस्य । 25
 अथ सावशेषसंयोजनः, कालं कृत्वा चातुर्भूषणविकेषु देवेषूपपत्स्यसे । तत्र ते मया सार्धं
 समागमो भविष्यति । इत्युत्तवा तत्रैवान्तर्हिता । रुद्रायणो राजा कृत्वा रात्रिं प्रव्रज्यामनुवि-
 चिन्तयन् कात्पमेवोत्थाय अमालानामघ्नयते—पश्यत भवन्तः, चन्द्रप्रभा देवी क्व तिष्ठतीति ?
 ते कथयन्ति—देव, कालगत्येति । रुद्रायणः संलक्षयति—न मम प्रतिरूपं स्यात्तदहं देवता-
 चोदितोऽहं गृही अगारमव्यावसेयम् । संनिधानी कालपरिमोगेन वा कामान् परिमुञ्चयाम् । 30
 यच्चहं शिखण्डिनं कुमारं राज्येऽभिषिष्य केशदमश्रूण्यवतार्य काषायाणि वक्ष्याम्याच्छाद्य
 सम्भवेव श्रद्धया अगारादनगारिकां प्रव्रजेयमिति । तेन हिरुमिरुक्तावग्रामालौ दूतेनाह्वयोक्तौ—

C 556

मनुप्रेषितं लेखश्च दत्तः—प्रियवयस्य, इदं मया च तव मणिवर्म प्राप्तमनुप्रेषितं पञ्चाङ्गोपेतं
 शीत उष्णसंस्पर्शमुष्णो शीतसंस्पर्शं दुश्छेदं दुर्भेदं विपन्नमवमासात्मकम् । न त्वथैतत्कस्य-
 चिदातव्यम् । स दूतस्तन्मणिवर्म आदाय लेखं च, येन राजगृहं तेन प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण
 राजगृहमनुप्राप्तः । तेन तन्मणिवर्म राज्ञो विन्विसारस्योपनीतं लेखश्च । राजा विन्वि-
 ५ सारस्त्रं दृष्ट्वा विस्मयमापन्नः । तेन रत्नपरीक्षका आहूताः—मूल्यमस्य कुरुत । ते कथयन्ति—देव,
 एवैकरत्नमनवोऽयम् । धर्मता खलु यस्य न शक्यते मूल्यं कर्तुम्, तल्लैवैकस्य कोटिमूल्यं
 क्रियते । राजा विन्विसारो व्यथितः कथयति—किं मया तस्य प्राप्तमनुप्रेषितव्यं मवि-
 ष्यति ? स संलक्षयति—अयं बुद्धो भगवान् । स राज्ञः सर्वदस्यानुत्तरज्ञानज्ञो वशिप्राप्तः ।
 गच्छामि, बुद्धं भगवन्तं पृच्छामि । स तमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उप-
 १० संक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । राजा विन्विसारो भगवन्त-
 मिदमवोचत्—रोस्के मदन्त नगरे राजा रुद्रायणो नाम प्रतिवसति ममादृष्टसखा । तेन
 मम पञ्चाङ्गोपेतमणिवर्म प्राप्तमनुप्रेषितम् । अहं तस्य किं प्राप्तमनुप्रेषयामि ? भगवानाह—
 तथागतप्रतिमां पटे लिखापयित्वा प्राप्तमनुप्रेषय । तेन चित्रकरा आहूयोकाः—तथागत-
 प्रतिमां पटे चित्रयथ । दुरासदा बुद्धा भगवन्तः । ते न शक्नुवन्ति भगवतो निमित्त-
 १५ मुद्रहीतुम् । ते कथयन्ति—यदि देवो भगवन्तमन्तर्गृहे भोजयेत्, एवं स्वयं संधापय भगवतो
 निमित्तमुद्रहीतुम् । राजा विन्विसारेण भगवानन्तर्गृहे उपनिमग्न्य भोजितः । असेचनक-
 दर्शना बुद्धा भगवन्तः । ते यमेवावयवं भगवतः पश्यन्ति, तमेव पश्यन्तो न दृष्टिं
 गच्छन्ति । ते न शक्नुवन्ति भगवतो निमित्तमुद्रहीतुम् । भगवानाह—महाराज, लेदमाप-
 त्त्यन्ते, न शक्यते तथागतस्य निमित्तमुद्रहीतुम् । अपि तु पटकमानय । तेन पटक-
 २० आनीतः । तत्र भगवता छाया उत्सृष्टा, उक्ताश्च—रक्षैः पूरयत । तस्याधस्ताच्छरणमगम्य शिष्टा-
 पदानि लिखितव्यानि । अनुलोमप्रतिलोमद्वादशाङ्गः प्रतीलसमुत्पादो लिखितव्यः । गाथा-
 द्वयं च लिखितव्यम्—

आरमध्वं निष्कामत शुज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्पुनः सैन्यं नडागारमिव कुक्षरः ॥ १ ॥

अस्मिन् यो धर्मविनये ह्यप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

यदि कथयति—किमिदम् ? वक्तव्यम्—इयमभ्युपपत्तिरियं शिक्षा इयं लोकसंहृतिरिय-
 मनुत्साहता । तैर्यथासंदिष्टं सर्वमभिलिखितम् । भगवता राजा विन्विसार उक्तः—महाराज, रुद्रा-
 यणस्य लेखमनुप्रेष्य—प्रियवयस्य, इदं ते मया त्रैलोक्यप्रतिविशिष्टं प्राप्तमनुप्रेषितम् । अस्य
 २५ त्वया अर्चतृतीयानि योजनानि मार्गशोभा कर्तव्या । स्वयमेव चतुरङ्गेन बलकायेन प्रत्युद्गन्तव्यम् ।
 विस्तीर्णावकाशे प्रदेशे स्थापयित्वा महती पूजा सत्कारं कृत्वा दद्यादित्यव्यम् । ततस्तो गृह्यतः
 पुण्यस्यावाप्तिर्भविष्यतीति । राजा विन्विसारेण यथासंदिष्टं लेखो लिखित्वा संप्रेषितः । राज्ञो

आकाङ्क्षामि खाह्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं मिश्रुभावम् । इति श्रुत्वा राजा बिम्बिसार
 आत्तमनाः पूर्वकायमभ्युचमभ्य दक्षिणत्राडुमभिप्रसार्योदानमुदानयति—अहो बुद्धः, अहो धर्मः,
 अहो संघः अहो धर्मस्य खाह्यातता, यजेदानीमेवंविधाः पुरुषाः स्फीतं राज्यमपहाय
 स्फीतमन्तःपुरं विस्तीर्णस्त्रजनबन्धुवर्गं स्फीतानि च कोशकोष्ठगाराण्यपहाय आकाङ्क्षन्ते
 खाह्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं मिश्रुभावम् । इत्युत्त्वा राजानं रुद्रायणं समादाय 5
 येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । तेन खलु समयेन भगवाननेकशताया मिश्रुपर्षदः पुरस्तान्निषण्णो
 धर्मं देशयति । अद्राक्षीद्भगवान् राजानं मागधं श्रेष्ठं बिम्बिसारं दूरादेव । इष्ट्वा च पुनर्मिश्रु-
 नायन्नयते स्म—एष मिश्रुवो राजा बिम्बिसारः सप्राभृत आगच्छति । नास्ति तेषागतस्यैवंविधः
 प्राभृतो यथा विनयेप्राभृतः । इत्युत्त्वा तूष्णीमवस्थितः । राजा बिम्बिसारो भगवतः पादौ
 शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णो राजा बिम्बिसारो भगवन्तमिदमबोचत्—अयं 10
 भदन्त राजा रुद्रायण आकाङ्क्षते खाह्याते धर्मविनये प्रब्रज्यामुपसंपदं मिश्रुभावम् । तं
 भगवान् प्रब्रज्ययत्, उपसंपादयत् अनुकम्पामुपादयेति । स भगवता एहिमिश्रुक्या आमा-
 वितः—एहि मिश्रो, चर ब्रह्मचर्यमिति । स भगवतो वाचावसाने एव मुण्डः संबृत्तः
 संघाटीप्राभृतः पात्रकरव्यग्रहस्तो वर्षशतोपसंपन्नस्य मिश्रोरीर्यापयेनावस्थितः ॥

एहीति चोकः स तथागतेन

15

मुण्डश्च संघाटिपरिवृतदेहः ।

सघः प्रशान्तेन्द्रिय एव तस्यौ

एवं स्थितो बुद्धो मनोरथेन ॥ ८ ॥

आयुष्मान् रुद्रायणः पूर्वङ्घ्रिं निवास्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राविशत् ।
 स महाजनकायेन दृष्टः । एष च शब्दो राजगृहे नगरे समन्ततो विस्तृतः—रुद्रायणो राजा 20
 भगवता प्रब्रजितः, स राजगृहं मिश्रुार्थं प्रविष्टः । इति श्रुत्वा अनेकानि प्राणिशत-
 सहस्राणि संनिपतितानि । अन्तर्मवनविचारिण्योऽपि योषितो वातायनगवाक्षवेदिकास्त्रव-
 स्थिता निरीक्षितुमारब्धाः । अमालै राज्ञो बिम्बिसारस्य निवेदितम्—देव, रुद्रायणो राजा
 राजगृहं पिण्डाय प्रविष्टोऽनेकैः प्राणिशतसहस्रैः परिवृत्तस्तिष्ठतीति । श्रुत्वा च पुन राजा
 बिम्बिसारो येन रुद्रायणो मिश्रुतेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य रुद्रायणं मिश्रुमिदमबोचत्— 25

मुक्त्वा ग्रामसहस्राणि रौरुकं च नराधिप ।

उत्सृष्टं पिण्डमेषाणः कश्चिन् परितप्यसे ॥ ९ ॥

मुक्त्वा शतपले पात्रे सौवर्णे राजतेऽथ वा ।

मुञ्चानो मृन्मये पात्रे कश्चिन् परितप्यसे ॥ १० ॥

शाळीनामोदनं मुक्त्वा श्रुचि मांसोपसेवितम् ।

मुञ्चानः शुष्ककुल्पाणान् कश्चिन् परितप्यसे ॥ ११ ॥

पसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्दिता एकांते निषण्णः । एकांतनिषण्णो भगवन्तमिदमबोचत्—रुद्रायणेन भदन्त राज्ञा सत्त्वानि दृष्टानि । तेन मम संदिह्य—मिक्षु-
दर्शनमाकाङ्क्षामीति । भगवान् संलक्षयति—कतमस्य मिक्षो रुद्रायणो राजा सपरिवारो विनेयो रौरुकनिवासी च जनकायः ? कात्यायनस्य मिक्षोः । तत्र भगवान् आयुष्मन्तं महा-
कात्यायनमामन्त्रयते—समन्वाहर कात्यायन रौरुके नगरे रुद्रायणं राजानं सपरिवारं रौरुक-
निवासिनं च जनकायम् । अधिवासयत्यायुष्मान् महाकात्यायनः । भगवतः पादौ शिरसा बन्दिता भगवतोऽन्तिकात्प्रक्रान्तः । अयायुष्मान् महाकात्यायनस्तस्या एव राज्यं
अस्यात्पूर्वादि निवास्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राविशत् । राजगृहं पिण्डाय चरित्वा कृतमत्तकृत्यः पश्चाद्भुक्तपिण्डपातप्रतिक्रान्तः परिभुक्तं शयनं प्रतिशाम्य समाहूय
10 पात्रचीवरं पञ्चशतपरिवारो येन रौरुकं तेन चारिकां प्रक्रान्तः । राज्ञा विम्बिसाणेन रुद्र-
यणस्य राज्ञो लेखोऽनुप्रेषितः । प्रियवयस्य, एव ते मिक्षुर्मया शास्तृकस्यो महाश्रावकोऽनु-
प्रेषितः । अस्य त्वयार्धवृत्तीयानि योजनानि मार्गशोभा कर्तव्या नगरशोभा च । स्वयमेव
चतुरङ्गेन वलकायेन प्रत्युद्गन्तव्यः । पञ्च विहारशतानि कर्तव्यानि । पञ्च मञ्चपीठ-
वृषिकोच्चकविम्बोपधानचतुरस्रकशतानि दातव्यानि । पञ्च पिण्डशतानि प्रज्ञापयितव्यानि ।
15 अतस्ते महतः पुण्यस्यावाप्तिर्भविष्यति । तेनार्धवृत्तीयानि योजनानि मार्गशोभा कृता, नगर-
शोभा कृता, पञ्च विहारशतानि, येन एकजनसहस्रपरिवारेण च स्वयमेव प्रत्युद्गम्य महता
सत्कारेण रौरुकं नगरं प्रवेशितः । बहिर्नगरस्य पञ्च विहारशतानि कारितानि, पञ्च
मञ्चपीठवृषिकोच्चकविम्बोपधानचतुरस्रकशतानि दापितानि, पञ्च पिण्डपातशतानि प्रज्ञप्तानि,
विस्तीर्णविकाशे च पृथिवीप्रदेशे आसन्नप्रवृत्तिः कारिता । आयुष्मान् महाकात्यायनः
20 पुरस्ताद् मिक्षुसंघस्य प्रवृत्त एवासने निषण्णः । अनेकानि प्राणिशतसहस्राणि संनिपति-
तानि । कानिचिच्छुक्लहृल्लजातानि, कानिचित्पूर्वकैः कुशलमूलैः संचोषयानानि । तत
आयुष्मता महाकात्यायनेन तस्याः परिषद आशयालुशयं घातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी
धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा अनेकैः प्राणिशतसहस्रैर्हविशेषोऽधिगतः । कैश्चिच्छ्रोतापचि-
30 फलम्, कैश्चिदनागामिफलम्, कैश्चित्प्रज्य सर्वस्वैश्चप्रहणादार्हत्वं साक्षात्कृतम्, कैश्चि-
25 च्छ्रावकबोधौ चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चित्प्रत्येकायां बोधौ, कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संभोधौ ।
यज्ञयसा सा परिषद्बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणा संघप्रागमारा व्यवस्थापिता ॥

रौरुके नगरे तिथ्यः पुष्यश्च गृहपती वसतः । तौ येनायुष्मान् महाकात्यायनसौनेप-
संक्रान्तौ । उपसंक्रम्य आयुष्मन्तो महाकात्यायनस्य पादौ शिरसा बन्दिता एकांते निषण्णौ ।
तिथ्यपुष्यौ गृहपती आयुष्मन्तं महाकात्यायनमिदमबोचताम्—कमेवेहि आर्यमहाकात्यायन
30 खाख्यते धर्मविनये प्रज्यसुपसंपदं मिक्षुभावम् । चरेव आर्यमहाकात्यायन भवतोऽन्तिके
ब्रह्मचर्यमिति । तावायुष्मता कात्यायनेन प्रवृत्तितासुपसंपादितौ, अववादो दत्तः । ताभ्यां
शुभ्यमानाभ्यां व्यायच्छमानाभ्यां घटमानाभ्यामिदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं बलाचकं

पुत्राहेषिणीयामाहुर्मर्याया कृतिरुच्यते ।
शौरा धनं प्रार्थयन्ते राजन् मुक्तोऽस्मि बन्धनात् ॥ २६ ॥

न मैवज्यानि त्रायन्ते न धनं ज्ञातयो न च ।
न सर्वविद्या न बलं न शौर्यं त्रायतेऽन्तकात् ॥ २७ ॥

देवापि सन्तीह महानुभावाः
स्थानेष्विहोच्चैषु चिरायुषोऽपि ।

आयुःक्षयान्तेऽपि ततश्च्यवन्ते
मुच्येत को नेह शरीरमेदात् ॥ २८ ॥

राज्यानि कृत्वापि महानुभावा
बृष्यन्धकाः कुरवश्च पाण्डवाश्च ।

संपन्नचित्ता यशसा ज्वलन्तः
ते न शक्ता मरणं नोपगन्तुम् ॥ २९ ॥

न संयमेन तपसा न राजन्
न कर्मणा धीर्यपराक्रमेण वा ।

न वित्तपूरैर्न धनैरुदारैः
शक्यं कदाचिन्मरणाद्विमोक्तुम् ॥ ३० ॥

नैवान्तरीक्षे न समुद्रमध्ये
न पर्वतानां विवरं प्रविश्य ।

न विद्यते स पृथिवीप्रदेशो
यत्र स्थितं न प्रसहेत मृत्युः ॥ ३१ ॥

नैवान्तरीक्षे न समुद्रमध्ये
न पर्वतानां विवरं प्रविश्य ।

न विद्यते स पृथिवीप्रदेशो
यत्र स्थितं न प्रसहेत कर्म ॥ ३२ ॥

यानीमान्यपविद्धानि शिक्षितानि दिशो दश ।
कपोतवर्णान्यस्त्रीनि तानि दृष्ट्वेह का रतिः ॥ ३३ ॥

इमानि यान्युपस्थानानि अलङ्घुरिव सेरमे ।
शङ्खवर्णानि शीर्षाणि तानि दृष्ट्वेह का रतिः ॥ ३४ ॥

यमातपे छादपसे शीते यमुपगृहसे ।
एवं ते प्रियमात्मानं राजन् मृत्युर्हनिष्यति ॥ ३५ ॥

४

10

18

O 861

20

26

30

- अनेकजनसहस्रपरिवारेण च स्वयमेव प्रत्युद्गम्य महता सत्कारेण रौक्मं नगरं प्रवेशिता ।
 अम्यन्तरे च नगरस्य पञ्च विहारशतानि कारितानि, पञ्च मञ्चपीठवृषिकोषजिन्धोपधानचतुर-
 कशतानि दापितानि, पञ्च पिण्डपातशतानि प्रदत्तानि । शैला मिश्रुणी रुद्रायणस्य राजोऽन्तःपुरं
 प्रविश्य दिने दिनै धर्मं देशयति । रुद्रायणो राजा वीणायां कृतावी, चन्द्रप्रभा देवी नृत्ये ।
 ५ यावदपरेण समयेन रुद्रायणो राजा वीणां वादयति, चन्द्रप्रभा देवी नृत्यति । तेन तस्या
 नृत्यन्त्या विनाशलक्षणं दृश्यम् । स तामितश्चासुतश्च निरीक्ष्य संलक्षयति—सप्ताहस्यात्मयां कालं
 करिष्यति । तस्य हस्ताङ्घ्रिणा वस्त्रा, भूमौ निपतिता । चन्द्रप्रभा देवी कथयति—देव, मा
 मया दुर्नुत्सम् देवि, न त्वया दुर्नुत्सम् । अपि तु मया तव नृत्यन्त्या विनाशलक्षणं दृश्यम्—
 सप्तमे दिवसे तव कालम्रिया भवतीति । चन्द्रप्रभा देवी पादयोर्निपत्य कथयति—देव यद्येवम्,
 10 कृतोपस्थानाहं देवस्य । यदि देवोऽनुजानीयात्, अहं प्रजयेयमिति । स कथयति—चन्द्रप्रभा,
 सम्यतोऽनुजानामि । यदि तावत्प्रजय्य सर्वैकेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्करोषि, एव एव ते
 दुःखान्तः । अथ सावशेषसंयोजना कालं कृत्वा देवेषूपपद्यसे, देवभूतया ते ममोपदर्शयि-
 तव्यमिति । सा कथयति—देव, एवं भवत्विति । सा रुद्रायणेन राज्ञा शैलाया मिश्रुण्याः
 समर्पिता—आर्यचन्द्रप्रभा देवी आकाङ्क्षति खाक्याते धर्मविनये प्रज्यासुपसंपदं मिश्रुणी-
 15 भावम् । तदर्हसि तां प्रजाजयितुमुपसंपादयितुमिति । शैला मिश्रुणी कथयति—एवं मय्यु-
 प्रजाजयामीति । तयासौ प्रजाजिता उपसंपादिता च । सम्मन्वाह्य चाववादो दत्तः—
 मरणसंज्ञां भावयेति । चन्द्रप्रभा देवी मरणसंज्ञां भावयितुमारब्धा । सा सप्तमे दिवसे
 कालगता चातुर्गह्वराजिकेषु देवेषूपपन्ना । धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा
 अन्विरोपपन्नस्य, श्रीणि चित्तान्युपबन्ते—कृतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । चन्द्रप्रभा
 20 देवकन्या संलक्षयति—कृतोऽहं च्युता ? मनुष्येभ्यः । कुत्रोपपन्ना ? चातुर्गह्वराजिकेषु देवेषु ।
 केन कर्मणा ? भगवतः शासने ब्रह्मचर्यं चरित्वेति । तस्या एतदभवत्—तदप्रतिरूपं
 स्यादहं पर्युषितपरिवासा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामितुम् । यन्महामर्षुषितपरिवासैव भगवन्तं
 दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ चन्द्रप्रभा देवकन्या चलविमलकुण्डलधरा हारार्पहार-
 विभूषितगाम्त्री तामेव रात्रीं दिव्यानामुत्पलकुमुदपुण्डरीकमान्दारवाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा स्वै
 25 वेणुवनं कलन्दककनिपासुदरेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः
 पुरस्तान्निषण्णा धर्मश्रवणाय । भगवता तस्या आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी
 चतुरार्यसत्यसंप्रतिवैधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा चन्द्रप्रभया देवकन्यया विशति-
 शिखरसमुद्रतंसत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा श्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । सा दृष्टसत्ता
 त्रिरुदानमुदानयति—इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा कृतं न राज्ञा न देवताभिर्नैर्देवैर्
 30 स्वजनबन्धुवर्गेन पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यैर्द्वगवतास्माकं कृतम् । उच्छेविता रुषिराभुसुभ्राः,
 लक्षिता अक्षिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विद्वतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिता
 देवमनुष्येषु । आह च—

अथ विन्विसरो राजा रुद्रायणेन मिश्रुणा उत्तरोत्तरेण प्रतिभावेन निराकृतस्पर्शा
निश्च्युतिमः प्रक्रान्तः ॥

अथ शिखण्डी राजा यावत्कञ्चिद्धर्मेण राज्यं कारयित्वा अधर्मेण राज्यं कारयितु-
मारब्धः । स हि रुमिष्वाम्यस्तुतः—देव, धर्मेण राज्यं कारय, मा अधर्मेण । तत्कस्य
हेतोः ? पुष्पफलवृक्षसदृशा देव जनपदाः । तथा देव पुष्पवृक्षाः फलवृक्षाश्च कालेन कालं ६
सम्यक्परिपालयमाना अनुपरतप्रयोगेण यथाकालं पुष्पाणि फलानि चास्तुप्रयच्छन्ति, एवमेव
जनपदाः प्रतिपालयमाना अनुपरतप्रयोगेण यथाकालं कर्मप्रत्यायानस्तुप्रयच्छन्तीति । स
ताभ्यां निवारितो यावत्तावद्धर्मेण राज्यं कारयित्वा पुनरयधर्मेण राज्यं कारयितुमारब्धः ।
स ताभ्यां यावत् त्रिरप्युक्तः । विसारिणी कृत्(तु?)ष्णा । निवार्यमाणा नावतिष्ठते । रुषितो-
ऽप्यात्मानामध्वयते—यो मन्तो राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्धामिषिक्तस्य यावत् त्रिरप्याह्वां प्रतिवहति, १०
तस्य कीदृशो दण्ड इति । तत्र केचिद्बुद्धाभावाः कथयन्ति—देव, किमत्र ज्ञातव्यम् ? तस्य
वधो दण्ड इति । गाधे च माधन्ते—

अमासस्य च दुष्टस्य दन्तस्य चलितस्य च ।

O 568

भोजनस्य च [अजीर्णस्य] नान्यत्रोद्धरणस्तुखम् ॥ ४५ ॥

अमार्त्तं बुद्धिसंपत्तिप्रद्वानियकोविदम् ।

15

कोशस्य च बलस्य च यो न हन्यात्स धास्यते ॥ ४६ ॥ इति ।

शिखण्डी राजा कथयति—भवन्तः, ममैतौ पित्रा संन्यस्तौ । नाहमेतौ प्रधातयामि ।
किं त्वाभ्यां मम दर्शनपथे न स्थातव्यमिति । तयोर्हर्त्रं निवारितम् । अन्यौ द्वौ दुष्टमालौ
स्थापितौ । तौ कथयतः—देव, नाक्रान्दिता नाकुञ्चिता नातप्ता नोत्पीडितास्त्रिंशत्सैकं
प्रयच्छन्ति, तद्वन्नरपते जनपदा इति । राजा कथयति—यदेताभ्यां कृतम्, तत्परं प्रमाणमिति । २०
तौ जनपदान् पीडयितुमारब्धौ । यावदन्यतमो वणिक् पण्यमादाय रौरुकाजगराद् राजगृह-
मनुप्राप्तः । स आयुष्मता रुद्रायणेन दृष्टः ।

कश्चिच्छिखण्डी खलु रौरुकेषु

समृत्त्यवर्गो बलवानरोगः ।

धर्मेण वा कारयति खराज्यं

26

न चास्य कश्चित्परतोपसर्गः ॥ ४७ ॥ इति ।

स कथयति—

तस्य शिखण्डी खलु रौरुकेषु

समृत्त्यवर्गो बलवानरोगः ।

न चास्य कश्चित्परतोपसर्गो

30

अधर्मेण तु राज्यं करोति नित्यम् ॥ ४८ ॥

भवन्तौ, यादृश एव मम शिखण्डी कुमारः पुत्रः, तादृश एव युवयोः । स एव युवाम्यामहिता-
निवारयितव्यो हिते च संनियोजयितव्यः । अहं प्रव्रजामि स्वाख्याते धर्मविनये इति । एषौ
साश्रुकण्ठौ व्यवस्थितौ । शिखण्ठ्यपि कुमारोऽभिहितः—पुत्र, येष्वं मम वचनं श्रोतव्यं
कर्तव्यं मन्यसे, तथा अनयोरपि हिरुमिरुक्कयोरप्रामास्योर्वचनं श्रोतव्यं कर्तव्यं मन्येषाः । अहं
५ प्रव्रजामि स्वाख्याते धर्मविनये । इति श्रुत्वा सोऽपि साश्रुकण्ठो व्यवस्थितः । ततो रुद्रायणेन
राज्ञा रौरुके नगरे घण्टावघोषणं कारितम्—शृण्वन्तु भवन्तो रौरुकनिवासिनः पौराः नाना-
देशाम्यागतश्च जनकायः । अहं केशश्मश्रूष्यवतार्यं काषायाणि बल्लाप्याच्छाद्य सम्यगेव श्रद्धया
अगारादनगारिकां प्रव्रजिष्यामि । भूयशः पुत्रमाह—पुत्र, त्वया राज्यं कारयता कस्यचिदपराधं
न क्षन्तव्यमिति । अनुरक्तपौरजनपदोऽसौ राजा । श्रुत्वा सर्व एव रौरुकनिवासी जनकायोऽन्यश्च
10 नानादेशाम्यागतः साश्रुकण्ठो व्यवस्थितः । ततो रुद्रायणो राजा शिखण्डीनं कुमारं राज्ये
प्रतिष्ठाप्य बन्धुजनं क्षमापयित्वा श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकेभ्यो दानानि दत्त्वा पुष्पानि कृत्वा
एकेन पुरुषेणोपस्थायकेन राजगृह्यामिमुखः [संप्रस्थितः] । ततः शिखण्डी राजा सान्त-
पुरामास्यपौरजनपदोऽन्यश्च नानादेशाम्यागतो जनकायः पृष्ठतः पृष्ठतः समनुबद्धः । सोऽनैकैः
प्राणिशतसहस्रैरनुगम्यमानो रौरुकाक्षगरात्रिक्लम्य अन्यतमस्मिन्नुषाने विविधतरुषण्डमण्डिते
D 557 15 नानापुष्पसलिलसंपन्ने हंसत्रोक्षमयूरशुकसारिकाकोकिलजीवजीवकनिषेधिते मुहूर्तमास्त्राय
रौरुकं नगरमवलोक्य शिखण्डीनं राजानमामन्त्रयते—पुत्र, मया धर्मेण राज्यं कारितम्, येन मे
इयन्ति प्राणिशतसहस्राणि पृष्ठतोऽनुबद्धानि । तत्त्वयापि धर्मेण राज्यं कारयितव्यमिति । सोऽपि
जनकायः समाश्वास्योक्तः—भवन्तः, एष युष्माकं राजा समनुयुक्तो मया । निवर्तत, सुखं
प्रतिवर्त्यथ, इत्युक्त्वा संप्रस्थितः । राजा शिखण्डी सान्तपुरकुमारमास्यपौरजनपदोऽश्रुपर्ष-
20 कुलेक्षणो मुहुर्मुहुर्निर्वर्त्य निरीक्षमाणो रौरुकं नगरं प्रतिनिवृत्तः । ततो रुद्रायणो राजा
अनुपूर्वेण राजगृहं नगरमनुप्राप्तः । तेनोषाने स्थित्वा स पुरुष उक्तः—गच्छ भोः पुरुष, राज्ञो
बिम्बिसारस्य गत्वा निवेदय—रुद्रायणो नाम उषाने तिष्ठतीति । तेन पुरुषेण गत्वा राज्ञो
बिम्बिसारस्य निवेदितम्—देव, रुद्रायणो राजा उषाने तिष्ठतीति, स राजा श्रुत्वा सहस्रैर्वेष्टितः
पौरुषानामभ्रयते—भवन्तः, महासाधनो राजा अप्रतिसंविदित एवागतः । न युष्माकं केन-
25 चिद्विज्ञात इति ! स कथयति—देव, कुतोऽन्य साधनम् ! आत्मना द्वितीय आगत इति । राजा
बिम्बिसारः संलक्षयति—न मम प्रतिरूपं स्यादहं राजानं क्षत्रियं मुहूर्तमिषिकेकेमेव प्रवेश-
येयम् । महता सत्कारेण प्रवेशयामीति विदित्वा मार्गशोभां नगरशोभां च कारयित्वा चतुर्धनं
बल्लकायेन प्रत्युद्गतः । काष्ठे परिष्वज्य हस्तिस्कन्धे आरोप्य राजगृहं महानगरं प्रवेशितः ।
नानागन्धपरिभाषितेनोदकेन ज्ञापितः । राजर्हिर्वर्चैर्गन्धमास्यविलेपनैश्च समलंकृत्य भोजितः ।
30 मार्गक्षमे प्रतिषिन्नोदिते उक्तः—प्रियवयस्य, स्फूर्तिं राज्यमपास्य अन्तःपुरं कुमारानामास्रान्
पौरजनपदान् किमिहागमनप्रयोजनम् ! मा केनचिद्भूम्यन्तरेण राज्ञा राष्ट्रावसर्जनः कृतः !
कुमारेण वा केनचिद्दुष्टमास्यविप्राहितेन राज्यामिनन्दिना पराक्रान्तमिति ! स कथयति—वयस्य,

देव, नात्र किञ्चित्पनीयम् । वधाहोऽसौ प्रघातयितव्यः । यदि देवोऽत्र विकम्बते, यदेवस्यातुरकाः कुमारमास्यपौरैरजनपदास्ते क्षोभमापन्ना नियतमनर्थं कुर्वन्तीति । कामान् खलु प्रतिसेवमानस्य नास्ति किञ्चित्पापं कर्माकर्णीयमिति तेनाधिवासितम्—एवं क्रियता-
मिति । तौ दुष्टमासौ दृष्टतुष्टौ प्रमुदितौ वधकपुरुषानुत्साहयतः—भवन्तः, गच्छन्त, बुद्धराजं प्रघातयत । भौगैर्बैः संविभागं करिष्याम इति । अतुरक्तपौरैरजनपदः स राजा । न कश्चि- 5
दुत्सहते प्रघातयितुम् । ताम्यां ते हिरण्यसुवर्णग्रामप्रदानादिना प्रोत्साहिता न प्रतिपद्यन्ते । ततस्ताम्यां श्लोषपर्यवस्थिताम्यां चारपालानामाह्वा दत्ता—गच्छन्तु, भवन्तः एतान् पुरुषान् सपुत्रदारान् ससुहृत्संबन्धिवान्ववांश्चारके बद्धा स्थापयतेति । ते श्रुत्वा भीताः संप्रतिपन्नाः कथयन्ति—देव, अलं क्रोधेन । भृश्या वयमाह्वयः । गच्छाम इति । ते तीक्ष्णानसीन् कक्षेणा-
दाय संप्रस्थिताः । आयुष्मानपि रुद्रायणक्षयाणां मासानामस्ययात्कृतचीवरो निष्ठितचीवरः 10
समादाय पात्रचीवरं येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा बन्दिन्वा भगवन्तमिदमबोचत्—इच्छाम्यहं भदन्त रौरुकं नगरं जनपदचारिकां चरितुमिति । भगवानाह—गच्छ रुद्रायण, कर्मक्षकता ते मनसिकर्तव्येति । अथायुष्मान् रुद्रायणो भगवतः पादौ शिरसा बन्दिन्वा भगवतोऽन्तिकान् प्रक्रान्तः । आयुष्मान् रुद्रायणस्तस्या एव रात्रेरलयात् पूर्वाह्णे निवात्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राविशत् । राजगृहं 15
पिण्डाय चरित्वा कृतमककुलः पश्चाद्भक्तपिण्डपात्रः प्रतिक्रान्तो यथापरिशुक्तं शयनासनं प्रतिसाम्य समदाय पात्रचीवरं कर्मबलप्रेरितम्—

0 566

दूरं हि कर्षते कर्म दूरात्कर्म प्रकर्षते ।

तत्र प्रकर्षते जन्तुं यत्र कर्म विपच्यते ॥ ५२ ॥

इति येन रौरुकं तेन चारिकां प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां चरन्तर्मार्गेऽन्यतमं 20
कर्षटकं पिण्डाय प्रविष्टः । स च तस्मात् पिण्डपातमटित्वा निष्क्रामति । ते च वधकपुरुषाः संप्राप्ताः । स तैर्दृष्टः । तेनापि ते प्रसमिन्नाः । स तैः पुरुषैः सार्धमेकस्मिन्नेवोद्याने रात्रिदिवा समुपगतः । स तान् प्रष्टुमारब्धः—

कञ्चिच्छिखण्डी खलु रौरुकेषु

सद्यस्वर्गो बलवानरोगः ।

28

धर्मेण वा कारयति स्वकं राज्यं

न चास्य कञ्चित्परतोपसर्गः ॥ ५३ ॥ इति ।

ते कथयन्ति—देव,

तस्यं शिखण्डी खलु रौरुकेषु

सद्यस्वर्गो बलवानरोगः ।

30

न चास्य कञ्चित्परतोपसर्गः

अधर्मराज्यं तु करोति निस्यम् ॥ ५४ ॥

- हित्वा कौशेयकर्पासान् क्षौमं कौटुम्बकाशिकान् ।
 धारयन् पांशुकूलानि कञ्चिन्न परितप्यसे ॥ १२ ॥
 कूटागारे शयित्वा त्वं निर्वर्तते स्पृहीतप्राप्ते ।
 आसीनो वृक्षमूलेषु कञ्चिन्न परितप्यसे ॥ १३ ॥
 ६ पर्यङ्केऽवशयित्वा त्वं मृदुके तलसंनिभे ।
 तुणसंस्तरे शयानः कञ्चिन्न परितप्यसे ॥ १४ ॥
 भार्या सदृशिकां हृत्वा माश्रवां वै प्रियंवदाम् ।
 रुदन्तीं विप्रहाय त्वं कञ्चिन्न परितप्यसे ॥ १५ ॥
 यानैस्त्वं हस्तिग्रीवाभिरथैरपि रथैरपि ।
 १० पङ्क्त्यां परिभ्रमन् भूमौ कञ्चिन्न परितप्यसे ॥ १६ ॥
 कोष्ठागाराणि कोशं च बहुवित्तं प्रहाय वै ।
 आर्किचन्यमनुप्राप्तः कञ्चिन्न परितप्यसे ॥ १७ ॥ इति ।

५००

रुद्रायणः प्राह—

- अतृद्धिर्दमयत्नेन सचेन्नवति दुर्दमः ।
 १५ परमोजनमुञ्जानः कथं दमयते युगम् ॥ १८ ॥ इति ।

राजा विन्विसारः प्राह—

- किं नु त्वं दुर्मना राजन् किं दीन इव भाषसे ।
 ददाम्युपार्धराज्यं ते मुहूर्ध्व भोगपरायण ॥ १९ ॥
 किं नु त्वं दुर्मना राजन् किं दीन इव भाषसे ।
 २० ददामि प्रवरान् भोगान् यान् कञ्चिन्मत्सेच्छसि ॥ २० ॥ इति ।

रुद्रायणः प्राह—

- न राजन् कृपणो लोके धर्मकायेन संस्पृशेत् ।
 देव त्रिपयनिराशी (१) क्षुवं तस्य विधीयते ॥ २१ ॥
 यस्तु धर्मविरागार्थमधर्मे निरतो वृषः ।
 २५ स राजन् कृपणो ज्ञेयस्तमस्तमःपरायणः ॥ २२ ॥
 शृणु मे त्वं महाराज धर्मतां देशयाम्यहम् ।
 श्रुत्वा धर्मं ततो ज्ञेयो यदि त्वं प्रीतिमेष्यसि ॥ २३ ॥
 निर्गुणस्य शरीरस्य एक एव महागुणः ।
 यथा यथा विधाय ते तत्तथैवानुवर्तते ॥ २४ ॥
 दशमे वर्षदशाः पुरुषस्यासु निरुज्यते ।
 ३० श्रीहा तत्र रतिः का वा पुत्रपरवनेषु वा ॥ २५ ॥

इदं चापरं वक्तव्यः—हे त्वया आनन्तर्ये कर्मणि कृते—यच्च पिता जीविताद् व्यपरोपितः, यच्चाहं भिक्षुः क्षीणाश्रवः । तेऽजीचौ महानरके वस्तव्यम् । अस्वयमस्वयतो देशय, अयेतत्कर्मा तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छेदिति । पुनरायुष्मान् रुद्रायणः संलक्षयति—ऋद्धा गच्छामि । ममासौ सत्त्वो नरकपरायणो भविष्यतीति । यं यं ऋद्धुपायं प्रारभते, तस्य धर्मविनष्टत्वाद् ऋकारोऽपि न प्रतिभाति प्रागेव ऋद्धिः । ततस्तोपायमेकेन पुरुषेण निर्घृणहृदयेन क्षत्तपरलोकेन कक्षादसि निष्कृष्य उत्कृत्तमूलं शिरः कृत्वा पृथिव्यां निपातितः ॥

C 589

अथ भगवान् स्मितमकार्षीत् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविशुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखाभिश्चार्थं काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिद्वाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं १० रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिर्मर्तुदं निर्जुदमटटं हृहवं ह्रुह्वमुत्पलं पथं महापथं नरकं गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेष्वष्णीभूत्वा निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु कथं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्त्रिदन्त्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं द्वैवं भवति—न ह्येव कथं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । १५ अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः । अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति । ते निर्मिते चित्तमग्निप्रसाध तं नरकनिवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिद्वाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकांश्चाप्यर्क्षिणान् यामांस्तुषिताग्निर्माणरतीन् परिनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् ब्रह्मपार्षधान् महाब्रह्मणः परीक्षामानप्रमाणामानाभास्वरान् परीक्ष्यमानप्रमाणानुभाञ्छुमकूत्माननभकान् २० पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिर्लङ्गं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति । गाथाद्वयं च माषन्ते—

आरमभ्यं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत शृत्युनः सैन्यं नढागारमिव कुञ्जरः ॥ ५९ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अग्रमत्तश्चरिष्यति ।

३५

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ६० ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमवाहिष्यन् भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धाप्यते । अनागतं चेत् पुरस्तात् । नरकोपपत्तिं चेत् पादतले । तिर्यगुपपत्तिं चेत् पाण्थ्याम् । प्रेतोपपत्तिं चेत् पादाङ्गुष्ठे । मनुष्योपपत्तिं चेत् जालुनोः । बलचक्रवर्तिराज्यं २० चेद्दामे करतले । चक्रवर्तिराज्यं चेदक्षिणे करतले । देवोपपत्तिं चेत् नाम्याम् । श्रावकबोधिं चेदाद्ये । प्रत्येकां बोधिं चेद्दूर्णायाम् । यद्यनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति

C 590

यामन्युलोर्वशं मुञ्चे परिधत्ते ददाति वा ।
तद्धि तस्य स्वकं त्रेयमन्यमिदं विगच्छति ॥ ३६ ॥

असाधारणमन्येपामशौराहरणं निषिम् ।
मूल्यो निदद्याद्दानेन अन्येन मुञ्कतेन वा ॥ ३७ ॥

5 पुरा हि त्वां व्याघ्र इव मृगं निहस्य
व्याघ्रिणेरा कर्षति अन्तकक्ष ।

न ते मित्राण्यपनेप्यन्ति रोग
संगम्य सोदर्यगणाश्च सर्वे ॥ ३८ ॥

यदेव लब्धाधिकमस्य भवति
10 धनं धान्यं रजतं जातरूपम् ।

दायाधमेवानुविचिन्तयन्ति
पुत्राः सदारा धनुर्जीविनश्च ॥ ३९ ॥

सचेष्टणं भवति पितुर्मृतस्य
प्रियाः सुता नास्य बहिं विचिन्ति
15 मृत्यौ न बाप्यश्रुमुखा रुदन्ति
राहुः पिता मम कार्यतेति (?) ॥ ४० ॥

C 562

आयान्तु सत्त्वाः पिता ममेति
प्रकीर्णकेशाश्रुमुखा रुदन्ति ।

ज्योतिश्चास्य पुरतो हरन्ति
20 ह्यहो वतायममरो मवेदिति ॥ ४१ ॥

दूष्यैरेनं प्राकृतं निर्हरन्ति
ज्योतिः समादाय [च तं] दहन्ति ।

स दहते ज्ञातिमी रुचमान
एकेन वस्त्रेण विहाय मोगम् ॥ ४२ ॥

25 एको ह्ययं जायते जायमान-
स्तथा म्रियते म्रियमाणोऽयमेकः ।

एको दुःखाननुभवतीह जन्तु-
र्न विद्यते ससरतः सहस्रम् ॥ ४३ ॥

एतच्च दृष्टेह परिजन्ति
कुलपयकास्ते न भवन्ति सन्तः ।

30 ते सर्वसंगानमिसंग्रहाय
न गर्भवात्या पुनरावसन्ति ॥ ४४ ॥ इति ।

राजा स्मृष्टः पृथिव्यां निपतितो जलपरिषेकप्रसङ्गतप्राणः कथयति—भवन्तः, किं वृक्ष-
राजेन मरणकाले व्याकृतम् ? देव, वृक्षराजः प्राणवियोगः कथयति—

बहुपुण्यं प्रसवसे राज्यहेतोः पितुर्वचात् ।

अहं च परिनिर्वास्ये त्वं चावीचिं गमिष्यसि ॥ ६६ ॥ इति ।

इदं चापरं वक्तव्यः—हे त्वया आनन्तर्ये कर्मणी कृते—यच्च पिता जीविताद् ६
व्यपरोपितः, यच्चाहंन् मिथुः क्षीणाश्रवश्च । चिरं तेऽवीचौ महानरके वस्तव्यम् । अस्य-
मस्यतो देशम् । अप्येवैतत्कर्म तनुत्वं परिश्रयं पर्यादानं गच्छेदिति । मनःशोकशाल्ये-
नाम्याहृतो हरितश्चन इव नडो म्हायितुमारब्धः । तेन हिरुमिरुकावग्रामात्सावाङ्मयोक्तौ—
मन्यौ, न युवाम्यामहमीदृशकर्म कुर्वाणो निवारित इति ? तौ कथयतः—वयं देवेनादर्शन-
पथे व्यवस्थापिताः । कथं निवारयाम इति ? तेन तौ दुष्टामासौ अदर्शनपथे व्यवस्थापितौ । 10
भूयो हिरुमिरुकावग्रामासौ स्थापितौ । ताम्यामपि दुष्टामासाम्यां प्रच्छन्नं तिष्यपुण्यस्तूपयोर्हं
बिले कृत्वा द्वौ विडालपोतकौ स्थापितौ । तयोर्दिने दिने मांसपेक्षीर्दत्त्वा शिक्षयतः—
तिष्यपुण्यौ, येन सस्नेन सस्त्वचनेन युवाम्यां मायया लोके वञ्चयित्वा श्रद्धादेयं विनिपात्य
प्रसवरायां विडालयोनातुपपन्नौ, तेन सस्नेन सस्त्वचनेन मांसपेक्षी कृत्वा खकखकं स्तपं
प्रदक्षिणीकृत्य खकखकं बिलं प्रविशतामिति । तौ यदा सुशिक्षितौ संहृतौ, तदा ताम्यां 15
दुष्टामासाम्यां रुद्रायणस्य राज्ञो देवी उक्ता—देवि, पुत्रस्ते कृशाक्षको दुर्बलको म्ळानो-
ऽप्राप्तकायः । किमप्युपेक्षस इति ? सा कथयति—किमहं करोमीति ? युवाम्येमेवासावीदृशकर्म
कारित इति । तौ कथयतः—देवि, यत्र घटः पतितः, किं तत्र रज्जुरपि पातयितव्या ?
सा कथयति—सस्मेतस्मिदुर्वचम् । तदहं तस्य प्रतिविनोदयामि । अर्हद्वचं कः प्रतिविनोद-
यिष्यतीति ? तौ कथयतः—देवि, वयमर्हद्वचं प्रतिविनोदयाम इति । सा कथयति—यथेवम्, 20
शोभनम् । सा तस्य सकाशं गत्वा कथयति—पुत्र, कस्मात्स्वमुत्पाण्डूपाङ्गुः कृशाक्षको
दुर्बलको म्ळानोऽप्राप्तकाय इति ? स कथयति—अम्ब, त्वमप्येवं कथयसि—कस्मात्स्वमुत्पाण्डू-
पाङ्गुः कृशाक्षको दुर्बलो म्ळानोऽप्राप्तकाय इति, कथमहं नोत्पाण्डूत्पाण्डुको भवामि
कृशाक्षको दुर्बलको म्ळानोऽप्राप्तकाय इति, येन मया दुष्टामालविप्राहितेन द्वे आनन्तर्ये
कर्मणी कृते—यच्च पिता जीविताद्व्यपरोपितो यच्चाहंन् मिथुः क्षीणाश्रवः ? चिरमवीचौ 25
महानरके वस्तव्यमिति । सा कथयति—पुत्र, अमय तावत्प्रयच्छ, यत्सर्वं तत्कथयामीति । स
कथयति—दत्तं भवतु । सा कथयति—यथामृतं पुत्र, नासौ तव पिता, किं तु मया ऋतु-
ज्ञातया अन्येन पुरुषेण सार्वं परिचरितम्, ततस्त्वं जात इति । स संलक्षयति—पितृवध-
ज्ञातव जातः । इति विदित्वा कथयति—अम्ब, यथेवं पितृवधो नास्ति, अर्हद्वचोऽस्ति । स
कथं निस्सार्य इति ? सा कथयति—पुत्र, ज्ञानकोविदाः प्रष्टव्याः । ते एतदेकान्तीकरिष्यन्तीति 30
उक्त्वा प्रभ्रान्ता । तया तौ दुष्टामासौ आङ्मयोक्तौ—मया अस्य पितृवधो विनोदितः । युवा-
मिदानीमर्हद्वचं प्रतिविनोदयतामिति । शिखण्डिना राज्ञा अमात्यानामाज्ञा दत्ता, सर्वामास्यान्

O 571

O 572

अथायुष्मान् रुद्रायणोऽनुपूर्व्यां प्रह्वमारब्धः—कस्तत्रामास्यप्रधानः ? कस्य शिखण्डी
 वशेन जनपदान् पीडयतीति ? स कथयति—देव, हिरुमिरुकायोरमास्योर्द्ध्वं निवर्त्तं
 अन्यौ दृष्टामासौ स्थापितौ । तद्वशेन शिखण्डी जनपदान् पीडयतीति । रुद्रायणः
 कथयति—गच्छ त्वं भोः पुरुष, रौरुकनिवासिन जनकस्य समावाप्तय । अहमपि तत्र
 १० प्रचारिते गमिष्यामि । अहमेनं शिखण्डिनमहिताग्निवारयिष्यामि, हिते च संनियोजयिष्या-
 मीति । स वणिक् पण्यं विसर्जयित्वा प्रतिपण्यमादाय संप्रस्थितोऽनुपूर्वेण रौरुकमनुग्राहः ।
 तेन ज्ञातीनां रहसि निवेदितम्—भवन्तः, अहं पण्यमादाय राजगृहं गतः । तत्र मया
 वृद्धराजो दृष्टः । स कथयति—अहं प्रचारितं रौरुकं गमिष्यामि, शिखण्डिनं चाहिताग्निवार-
 यिष्यामि, हिते च संनियोजयिष्यामि यथा जनपदान् पीडयतीति । तैरपरेषामरोचितम्,
 १० तैरप्यपरेषाम् । एवं कर्णपरंपरया स शब्दस्तयोर्दुष्टामास्योः कर्णं गतः । तौ संलक्षयतः—
 यदि वृद्धराजा आगमिष्यति, नियतमसौ भूयो हिरुमिरुकावग्रामासौ स्थापयिष्यति,
 आत्मयोश्चानयं कारयिष्यति । तदुपायसंविधानं च कर्तव्यं येनासावन्तर्मार्गं एव प्रधास्यत
 इति । ताम्यां राहः शिखण्डिन आरोचितम्—देव, श्रूयते वृद्धराजा आगच्छतीति । स
 कथयति—प्रव्रजितोऽसौ । किमर्थं तस्यागमनप्रयोजनमिति ? तौ कथयतः—देव, येनैकदिवस-
 १५ मपि राज्यं कारितम्, स विना राज्येनागिरंत्यत इति कुत एतत् ? पुनरप्यसौ राज्यं कार-
 यितुकाम इति । शिखण्डी कथयति—यच्चसौ राजा भविष्यति, अहं स एव कुमारः । को
 तु क्रिगेव इति ? तौ कथयतः—देव, अप्रतिरूपमेतत् । कथं नाम कुमारमास्यपौरजन-
 पदैरह्निहस्तैर्नमस्यमानेन राज्यं कारयित्वा पुनरपि कुमारवासेन वस्तव्यम् ? वरं देश-
 परिखागो न तु कुमारवासेन वासम् । तच्चयापि नाम पुरुषो हस्तिश्रीवायां गत्वा अश्वपृष्ठेन
 २० गच्छेत्, अश्वपृष्ठेन गत्वा रथेन गच्छेत्, रथेन गत्वा पादाम्यामेव गच्छेत्, एवमेव राज्यं
 कारयित्वा पुनः कुमारवासेन वास इति । स ताम्यां विप्रलब्धः कथयति—किमत्र युक्तम् ?
 कथं प्रतिपस्यमिति ? तौ कथयतः—देव, प्रघातयितव्योऽसौ । यदि न प्रघास्यते, निवर्त्तं
 दुष्टामास्यविप्राहितो देवं प्रघातयतीति । स एवमुक्ते हीनदीनवदनो मुहूर्तं तृष्णीं स्थित्वा
 २५ बाष्पोपरुष्यमानरुद्रयः करुणदीनविलम्बितैरक्षरैः स कथयति—भवन्तौ, कथं पितरं प्रघातया-
 मीति ? तौ कथयतः—न देवेन क्षुतम् ?

पिता वा यदि वा आता पुत्रो वा खाङ्गनिःसृतः ।

प्रखनैर्केषु वर्तेत कर्तव्या भूमिवर्धना (?) ॥ ४९ ॥ इति ।

पुनरप्याह—

यस्य पुत्रसदृशं स्यादेकनाबाधिरुद्धकम् ।

२०

एकश्च तत्र शत्रुः स्यात्तदर्थं तान्निमज्जयेत् ॥ ५० ॥ इति ।

अन्यत्राप्युक्तम्—

स्यजेदेकं कुलस्यार्थं ग्रामस्यार्थं कुलं सज्जेत् ।

ग्रामं जनपदस्यार्थं आत्मार्यं पृथिवीं सज्जेत् ॥ ५१ ॥ इति ।

आयुष्मान् महाकात्यायनस्तथैव एकान्तेऽपक्रम्यावस्थितः । शिखण्डी राजा कथयति—
 भवन्तः, पूर्वमप्ययमार्यो महाकात्यायनो मां दृष्ट्वा एकान्तेऽपक्रम्यावस्थितः, सांप्रतमपि ।
 कोऽत्र हेतुरिति ? तस्य पृष्ठतस्तौ दृष्टामासौ गच्छतः । तौ कथयतः—देव, एष कथयति—
 मा अहमस्य पितृमारकस्य रजसा प्रन्रम्यामीति । अपरीक्षकोऽसौ । श्रुत्वा पर्यवस्थितः ।
 स कथयति—भवन्तः, यस्याहं प्रियः, सोऽस्य सुण्डकस्य श्रमणकस्योपर्यैकैकं पांशुमुष्टिः ८
 क्षिपत्विति । सर्वेण जनकायेनैकैका पांशुमुष्टिः क्षिप्ता । महासाधनोऽसौ राजा । एकैकया
 पांशुमुष्ट्या आयुष्मतो महाकात्यायनस्योपरि महान् पांशुराशिर्यवस्थितः । सोऽपि ऋद्ध्या
 पूर्णिकां कुटिमभिनिर्मायावस्थितः । स गोपालकैः पशुपालकैश्चावष्टम्यमानो दृष्टः । ते
 बुद्ध्यायमानाः (१) परिवार्यावस्थिताः । हिरुभिरुकावग्रामासौ पृष्ठतोऽनुहिण्ड्य तं प्रदेश-
 मनुप्राप्तौ । तौ पृच्छतः—भवन्तः, किमिदमिति ? ते कथयन्ति—तेन कबिराजेन पितृमारकेण १०
 आर्यो महाकात्यायनोऽनुष्मनयकारी पांशुना अवष्टब्ध इति । तौ साश्रुकण्ठौ रुदन्मुखौ
 गोपालकपशुपालकैः सार्वं पांशूनपनेतुमारब्धौ । आयुष्मान् महाकात्यायनो निर्गतः । तौ
 पादयोर्निपत्य पृच्छतः—आर्य, किमिदमिति ? स कथयति—किमन्यद्भवति ११
 आर्य, यदिदं शिखण्डिना महाकात्यायने जनकायसहायेन कर्म कृतम् । अस्य को भविष्य-
 तीति । इतः सप्तमे दिवसे रौरुकं नगरं पांशुना अवष्टप्यते । आर्य, का आनुपूर्वा भविष्यतीति ? १६
 आयुष्मन्तौ, प्रथमे दिवसे महावायुरागल्य रौरुकं नगरमपगतपाषाणशर्करकपाळं व्यवस्थाप-
 यिष्यति । द्वितीये दिवसे पुष्पवर्षं पतिष्यति । तृतीये वज्रवर्षम्, चतुर्थे हिरण्यवर्षम्, पञ्चमे
 सुवर्णवर्षम्, पश्चाच्च रौरुकसाम्प्रतनिवासिभिः सामवायिकं कर्म कृतम्, ते रौरुकं नगरं
 प्रवेक्ष्यन्ति । तेषु प्रविष्टेषु षष्ठे दिवसे रत्नवर्षं पतिष्यति, सप्तमे दिवसे पांशुवर्षमिति । तौ
 कथयतः—आर्य, किमावामस्य कर्मणो भागिनौ ? मद्रमुखौ, न युवामस्य कर्मणो २०
 भागिनौ । आर्य, यथेवं कथमस्माभिरस्मान्नगराजिष्कमित्यमिति ? स कथयति—युवां यावच्च
 गृहं यावच्च नदी अत्रान्तरे सुरुङ्गां खानयित्वा गृहसमीपे नावं स्थापयित्वा तिष्ठत ।
 यदा रत्नवर्षं पतेत्, तदा रत्नानां नावं पूरयित्वा निष्पलायितव्यमिति । तौ तस्य पादयोर्निपत्य
 रौरुकं प्रविष्टौ । राज्ञः सकाशं प्रविष्टौ कथयतः—किं देवेनार्यो महाकात्यायनः किञ्चि-
 दुक्तः पांशुनावष्टब्धः ? स कथयति—भवन्तः, जीवत्यसौ ? देव, जीवति । किं कथयति— २५
 देव, एवं कथयति—इतः सप्तमे दिवसे रौरुकं नगरं पांशुना अवष्टप्यत इति । आनुपूर्वा ?
 कथयति—देव, स एवं कथयति, प्रथमे तावदिवसे महावायुरागल्य रौरुकं नगरमपगतपाषाण-
 शर्करकपाळं व्यवस्थापयिष्यति, द्वितीये दिवसे पुष्पवर्षं पतिष्यति, तृतीये दिवसे वज्रवर्षम्,
 चतुर्थे हिरण्यवर्षम्, पञ्चमे सुवर्णवर्षम्, पश्चाच्च रौरुकसाम्प्रतनिवासिभिः सामवायिकं
 कर्म कृतं ते रौरुकं नगरं प्रवेक्ष्यन्ति, तेषु प्रविष्टेषु षष्ठे दिवसे रत्नवर्षं पतिष्यति, सप्तमे ३०
 दिवसे पांशुवर्षमिति । तौ कथयतः—आर्य, किमावामस्य कर्मणो भागिनौ ? मद्रमुखौ, न
 युवामस्य कर्मणो भागिनौ । आर्य, यथेवं कथमस्मान्नगराजिष्कमित्यमिति ? स कथयति—

नरवर यत्तव सदृशं कृतं त्वया आर्यपराभवचिह्नकरम् ।

तस्यापि तु यत्सदृशं तदथ उपलभ्यसे सौम्येति ॥ ५५ ॥

आयुष्मान् रुद्रायणः कथयति—भवन्तः, किमसौ मम तत्र गमनं नाभिनन्दतीति !
ते कथयन्ति—देव, नाभिनन्दतीति । स कथयति—भवन्तः, यद्येवं न गच्छामि, प्रतिनिर्वा-
० मीति । ते गाथां भाषन्ते—

क यात्यसि त्वं नरवीर भूयो

न ते सुतो नन्दति जीवितेन ।

वर्यं ह्यध्वन्या नृपसंप्रयुक्ता

इहाम्युपेतास्तव घातनाय ॥ ५६ ॥ इति ॥

10 आयुष्मान् रुद्रायणः कथयति—भवन्तः, यूयं नाम मम वधकपुरुषाः ? देव, वधक-
587 पुरुषाः । स संलक्षयति—यत्तदुक्तं भगवता कर्मलक्षता ते रुद्रायण मनसि कर्तव्येति, इदं
तत् । सर्वथा धिक् संसारमङ्कुरमिति विदित्वा तेषां कथयति—भद्रमुखाः, अहमस्मि वदर्यं
प्रवर्जितः, सोऽयं मया न संग्रातः । तिष्ठत तावन्मुहूर्तं यावत्त्वकार्यमनुरूपं गच्छामीति ।
ते परस्परं संवल्यं कृत्वा कथयन्ति—देव, एवं कुरु । अथायुष्मान् रुद्रायणोऽन्यतमं
15 वृक्षमूलं निम्लित सुसोरगराजमोगपरिपिण्डितं पर्यङ्कं बद्ध्वा शान्तेनेर्यापयेनावस्थितः । उक्तं
भगवता—पञ्चानुरांसा बाहुभुजे—स्कन्धकुशलो भवति घातुकुशल आभ्यतनकुशलः प्रतीक्ष-
समुत्पादकुशलः, अपरप्रतिबद्धा चात्य भवत्यववादनुशासनीति । तेन वीर्यमारम्य इदमेव
पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविविध-
सनघर्मतया पराहृत्य सर्वेकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तवैघातुकवीतरागः
20 समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो
विद्याभिन्नाप्रतिसंविद्यासो भवत्कामलोमसत्कारपराञ्जुलः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो
मान्योऽभिवाच्यश्च संवृत्तः । अथायुष्मान् रुद्रायणोऽर्हत्त्वप्राप्तो विमुक्तिप्रीतिसुखप्रतिसवेदी
तस्यां वेलायां गाथां भाषते—

सुको ग्रन्थैश्च योगैश्च शल्पैर्नीवरणैस्तथा ।

25 अथाम्युद्रायणो निष्कू रानवधर्मैर्न मुच्यते ॥ ५७ ॥ इति ।

इत्युक्त्वा तान् वधकपुरुषानुवाच—भद्रमुखाः, यं मया प्राप्तव्यं तत्प्राप्तम् । इदानीं
यदर्थं यूयमगतास्तादर्थं संग्रापयतेति । ते कथयन्ति—देव, यदि शिखण्डी राजा अस्मान्
पृच्छति—किं वृद्धराजेन भरणसमये व्याकृतमिति, किमस्माभिर्वक्ष्यम् ? भद्रमुखाः, स
वक्ष्यः—

30 बहुपुष्पं प्रसवसे राज्यहेतोः पितुर्वचात् ।
अहं च परिनिर्वर्त्ये त्वं चावीर्षि गमिष्यसि ॥ ५८ ॥ इति ।

तेनाधिवासितम् । आयुष्मता महाकालायनस्य श्यामाक उक्तः—पुत्र, गृहाण चीवर-
 कर्णिकम् । गच्छाम इति । तेन चीवरकर्णिको गृहीतः । स ऋद्ध्या उपरिविहायसा
 श्यामाकं दारकमादाय संप्रस्थितः । रौरुकनिवासिन्यपि देवता खड्ग्या तस्य पृष्ठतोऽनुवद्धा ।
 रौरुकमपि नगरं पशुनावष्टब्धम् । तेऽनुपूर्वेण खरं नाम कर्बटकमनुप्राप्ताः । तेन तत्र
 खलामिधानेऽवस्थिताः । आयुष्मान् महाकालायनः श्यामाकं दारकं खलामिधाने स्थाप-
 यित्वा पिण्डपात्रं प्रविष्टः । देवतालुभावात्तस्मिन् खलामिधाने धान्यं वर्धितुमारब्धम् ।
 यस्तत्र पुरुषोऽवस्थितः, स तं दारकं दृष्ट्वा तस्य सकाशमुपसंक्रम्य कथयति—भो दारक,
 तव प्रभावात्खलामिधाने धान्यं वर्धत इति । स कथयति—न मम प्रभावाद् खलामिधाने
 धान्यं वर्धत इति, अपि तु रौरुकनिवासिनी देवता इहगता अमुष्मिन् प्रदेशे तिष्ठति,
 तस्याः प्रभावाद् खलामिधाने धान्यं वर्धत इति । स तस्याः सकाशं गत्वा पादयो-
 निपथ कथयति—देवते, ताढकं कुक्षिकां च तावद्धारय, यावद्ग्रामं [गत्वा] आगच्छामि । न
 च त्वया मां मुक्त्वा अन्यस्य कस्यचिदातव्यमिति । तथा गृहीतम् । तेनापि कर्बटकं गत्वा
 कर्बटकनिवासी जनकायः संनिपातितः । उक्तश्च—भवन्तः, रौरुकनिवासिनी देवता
 इहगता खलामिधाने तिष्ठति । तत्प्रभावाद् खलामिधाने धान्यं वर्धते । तस्या हस्तो
 मया ताढकं कुक्षिका च दत्ता । [उक्तं] च—देवते, ताढकं कुक्षिकां च तावद्धारय यावद्
 ग्रामं गत्वा आगच्छामि । न च त्वया मां मुक्त्वा अन्यस्य कस्यचिदातव्यमिति । तदधिष्ठानं
 विज्ञापयामि—यदि मम पुत्रं श्रेष्ठिममिषिष्यश्च, अहमात्मानं जीविताह्वयपरोपयामीति । देवता
 अस्मादधिष्ठानाच्च कचिद्गमिष्यति, युष्माकं भोगाभिवृद्धिर्भविष्यति, सर्वाश्च ईतयो न्युपशमं
 गमिष्यन्तीति । तैस्तस्य पुत्रः श्रेष्ठी अभिपिक्तः । तेनात्मा जीविताह्वयपरोपितः । ततः
 सर्वं तदधिष्ठानं गन्धपुष्पोपशोमितं छत्रपञ्चपताकाशोमितं च बलिमादाय येन देवता
 तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य पादयोर्निपथ कथयति—देवते, अधिष्ठा भव, इहैव तिष्ठेति ।
 नास्ति ममेहावस्थानम् । आर्यस्याहं महाकालायनस्योपस्थायिकेति । आयुष्मान् महाकालायन
 इति कथयति—देवते, समन्वाहर अस्य यस्य सकाशाद् ताढकः कुक्षिका च गृहीतेति ।
 सा समन्वाहर्तुं प्रवृत्ता पश्यति, यावत्कालगतः । तयासावधिष्ठाननिवासी जनकायोऽभिहितः—
 भवन्तः, समयतोऽहं तिष्ठामि । यदि यादृशमेव मम स्थण्डिलं कारयथ तादृशमेवार्थस्येति ।
 तैः प्रतिज्ञातम् । तैर्यादृशमेव तस्या देवतायाः स्थण्डिलं कारितं तादृशमेवायुष्मतो महा-
 कालायनस्य । तस्या देवताया योऽधिष्ठाने प्रदीपः प्रज्जप्तः, तस्मै गृहीत्वा आयुष्मतो
 महाकालायनस्य स्थण्डिले स्थापयति । सा अन्यतमेन पुरुषेण प्राकारकण्डके स्थितेन
 प्रदीपं गृहीत्वा गच्छन्ती दृष्टा । स संलक्षयति—एषा देवता आर्यस्य महाकालायनस्याभि-
 सारिका गच्छतीति । तथा तस्य चित्तमुपलक्षितम् । सा रुषिता—यापचित्तसमुदाचारोऽयं
 कर्बटकनिवासी जनकायः । आर्यस्य महाकालायनस्य निरामग्नवस्यादुप्तपुण्यस्यापवादमनु-
 ग्रहयच्छतीति । तस्मात्तस्मिन् कर्बटके मारिरुत्सृष्टा । महाजनमरको जातः । मृतजने

उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते । अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवतः पादतले-
ऽन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ-

नानाविधो रङ्गसङ्गच्छन्नित्रो

वक्त्रान्तराग्निष्कसितः कण्ठपः ।

6

अवमासिता येन दिशः सम्पन्ता-

दिव्यकारेणोदयता यथैव ॥ ६१ ॥

गार्गा च भाषते-

विगतोद्भवा दैन्यमदग्रहीणा

बुद्धा जगत्पुत्तमहेतुभूताः ।

16

नाकारणं सङ्गपृष्णाङ्गौरं

स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ६२ ॥

तत्कालं खयमधिगम्य वीर बुद्धा

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

वीरामिर्मुनिवृष वाग्मिरुत्तमभि-

16

रुत्तमं व्यपनय संशयं क्षुमाभिः ॥ ६३ ॥

नाक्तसालवणजलाद्रिरजधैर्याः

संक्षुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाभाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति वीरा-

स्तं श्रोतुं सममिलयन्ति ते जनौषाः ॥ ६४ ॥ इति ।

870

20 भगवानाह-एवमेतदानन्द, एवमेतद् । नाहेत्वप्रलयमानन्द तथगता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविश्वुर्वन्ति । अपि त्वानन्द,

मुक्तो भन्वैष योगैश्च शल्यैर्नारैर्वरणैस्तथा ।

अथापि रुद्रायणो मिश्रजोविताद् व्यपरोपितः ॥ ६५ ॥

रुद्रायण आनन्द अर्हस्वं प्राप्तो जीविताद् व्यपरोपितः । क्षुत्वा आयुष्मानानन्दः

26 साङ्गकण्ठो व्यवसितः । अथ ते वक्त्रपुरुषा आयुष्मतो रुद्रायणस्य पात्रचीवरं खिनिखरं

यादाय रौरुकमलुप्राप्ताः । तैस्तयोर्दुष्टमाश्रयोनिवेदितम्-बृद्धराजः प्रधातित इति । तौ

क्षुत्वा प्रीतिप्राप्तोवधातौ येन शिखण्डी राजा तेनोपसंक्रान्तौ । कथयतः-देव, दिव्या

वर्षसे । इदानीं देवस्याकण्ठकं राज्यम् । कर्षं कृत्वा ! यो देवस्य शत्रुः, स प्रधातितः ।

को नाम शत्रुः ? देव, बृद्धराजः । कर्षं ज्ञायतेऽसौ प्रधातित इति ! ताम्नां ते वक्त्रपुरुषा

30 दर्शिताः-देव, इमे ते वक्त्रपुरुषा यैरसौ प्रधातितः । शिखण्डीना राजा ते पृष्ठाः-भवन्तः,

कियद्बृद्धराजस्य बलम् । देव, कुतस्तस्य बलम् ? इदं पात्रचीवरं खिनिखरं चेति । शिखण्डी

कृतं न पित्रा न राज्ञा न देवताभिर्नेष्टेन खजनवन्धुवर्गेण न पूर्वप्रैतेन श्रमणब्राह्मणैर्यद्भवता
अस्माकं कृतम् । समुच्छेषिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लङ्घिता अस्थिपर्वताः, पिहितान्यपाय-
द्वाराणि, निवृतानि खर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च—

यत्कर्तव्यं सुपुत्रेण मातुर्दुष्करकारिणा ।

तत्कृतं भवता मह्यं चित्तं मोक्षपरायणम् ॥ ६७ ॥

दुर्गतिभ्यः समुद्धृत्य खर्गे मोक्षे च ते अहम् ।

स्थापिता पुत्र यत्नेन साधु ते दुष्कृतं कृतम् ॥ ६८ ॥

अथायुष्मान् महाकात्यायनस्तां भद्रकन्यां सस्येषु प्रतिष्ठाप्य कथयति—अम्ब, अवलोकिता
भव, गच्छामीति । सा कथयति—पुत्र, यद्येवं मम किंचिदनुप्रयच्छ, यत्राहं पूर्जां कृत्वा
तिष्ठामीति । तेन तस्या यष्टिर्दत्ता । तथा स्तूपं प्रतिष्ठाप्य सा तस्मिन् प्रतिमारोपिता । 10
यष्टिस्तूप इति संज्ञा संवृत्ता । अथापि चैत्यवन्दका मिश्रवो बन्दन्ते ॥

अथायुष्मान् महाकात्यायनो मध्यदेशमागन्तुकामः सिन्धुमनुप्राप्तः । अथ या
उत्तरापथनिवासिनी देवता, सा आयुष्मन्तं महाकात्यायनमिदमवोचत्—आर्य, ममापि किंचि-
च्छिद्रमनुप्रयच्छ, यत्राहं पूर्जां कृत्वा तिष्ठामीति । स संलक्षयति—उक्तं भगवता मध्यदेशे
पुले न धारयितव्ये इति । तदेते अनुप्रयच्छामीति । तेन तस्यैते दत्ते । तथा स्पष्टिहेले 15
कारमित्वा ते प्रतिष्ठापिते इतश्चरसन्तिसञ्ज्ञा संवृत्ता । आयुष्मान् महाकात्यायनोऽनुपूर्वेण
श्रावस्तीमनुप्राप्तः । मिश्रुमिर्दष्ट उक्तश्च—स्वागतं स्वागतमायुष्मन् । कश्चिदुत्सुखचर्येति ? स
कथयति—आयुष्मन्तः, किंचित् सुखचर्या किंचिदुत्सुखचर्येति । मिश्रवः कथयन्ति—किं सुख-
चर्या किं दुःखचर्येति ? स कथयति—यत्सत्त्वकार्यं कृतम्, इयं सुखचर्या । यद् राजा
शिखण्डी रौरुकनिवासी च जनकाय अहं च पांशुनावष्टब्धः, हिरुमिस्कौ चाग्रामासौ 20
कृच्छ्रेण पलायितौ, इयं दुःखचर्येति । अथ पाथाभिमिश्रवोऽब्रवीत्यन्तः कथयन्ति—पितृमारकोऽसी ।
तेनायुष्मान् रुद्रायणोऽर्हत्त्वं प्राप्तः । अदुष्यनयकारी प्रघातित इति । इदं तस्य पुष्पमात्रम् ।
अन्यत्फलं भविष्यतीति ॥

मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं प्रपच्छुः—किं भदन्त आयुष्मता
रुद्रायणेन कर्म कृतं येनाढ्ये महावने महामोगे कुले प्रस्राज्जातः ? भगवतः शासने प्रब्रज्य 25
सर्वेच्छाप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् ? अर्हत्त्वप्राप्तश्च शस्त्रेण प्रघातित इति ? भगवानाह—रुद्र-
यणेन मिश्रुणा कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रस्रयान्योवधत्तान्युप-
स्थितान्यवर्ष्यमावीनि । रुद्रायणेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रस्रनुभविष्यति ?
न मिश्रवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्वे धृषिनीघातौ विपश्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोघातौ,
न वायुघातौ, अपि रूपात्तेष्वेव स्कन्धघातायतनेषु कर्माणि कृतान्युपचितानि विपश्यन्ते 30
शुभान्यनुमानि च ।

संनिपातयत ये च केचिज्ज्ञानकोविदा इति । तैः सर्वाभासाः संनिपातिताः, ये च केचि-
 ज्ञानकोविदाः । तावपि दुष्टाभालौ तत्रैव संनिपातितौ । सर्व एव राजोपजीवी लोकोऽनुकूलं
 वक्तुमारब्धः । तत्र केचित्कथयन्ति—देव, केनासौ दृष्टोऽर्हत्त्वं कुर्वाण इति ? अपरे कथयन्ति—
 देव, अर्हन्तः सर्वज्ञानकाल्या आकाशगामिन इति । तौ दुष्टाभालौ कथयतः—देव, किन्न
 ६ शोकः क्रियते ? स कथयति—युवामयेवं कथयथ—किमर्थं शोकः क्रियते इति, ननु युवाम्या-
 मेवाहमर्हद्वधं कारितः । देव, न सन्सर्हन्तः । कुतोऽर्हद्वधः ? स कथयति—मया प्रसन्नदृष्टौ
 तिथ्यपुण्यौ अर्हन्तौ ज्वलनतपनवर्पणविद्योतनप्रातिद्वार्याणि कृत्वा निरुपविशेषे निर्वाणघातौ
 निर्वातौ । युवामेवं कथयथ—न सन्सर्हन्तः, कुतोऽर्हद्वध इति ? तौ कथयतः—नयं देवस्य
 प्रत्यक्षीकुर्मो यया मायया लोकं वञ्चयित्वा श्रद्धादेयं विनिपात्य प्रसन्नवरायां विद्यालयोनादुप-
 १० पन्नौ अथत्वेऽपि स्वरूपे तिष्ठत इति । राजा अमात्यानामन्त्रयते—भवन्तः, यथेवमगच्छत
 गच्छामः, पश्यामः किं भूतमभूतं वेति । एष च शब्दो रौरुके नगरे समन्ततो विसृतः ।
 ततस्ते सर्वे जनपदनिवासिनो लोकास्तद्गच्छन्ति निष्क्रान्ताः । ततस्तौ दुष्टाभालौ कथयतः—यथा
 तिथ्यपुण्यौ येन सखेन सख्यवचनेन युवा मायया लोकं वञ्चयित्वा श्रद्धादेयं विनिपात्य प्रस-
 न्नवरायां विद्यालयोनादुपपन्नौ खकखके स्वरूपे तिष्ठतः । अनेन सखेन सख्यवचनेन इमां मांसपेशी-
 १५ मादाय खकखकं स्वरूपं प्रदक्षिणीकृत्य खकखकं बिलं प्रविशतामिति । तावेवमुक्तौ खक-
 खकात् स्वरूपान्निर्गतौ । तावेवानेकैः प्राणिशतसहस्रैर्दृष्टौ । तौ मांसपेशीमादाय खकखकस्वरूपं
 प्रदक्षिणीकृत्य खकखकविलं प्रविष्टौ । तौ दुष्टाभालौ कथयतः—दृष्टं देवेनेति ? स कथयति—
 दृष्टम् । देव, न सन्ति लोकेऽर्हन्तः । केवलं त्वयं जनप्रवाद इति । तस्य यासौ दृष्टि-
 सन्ति लोकेऽर्हन्त इति, सा प्रतिविगता । तत्र येऽश्रद्धास्तेषामसहस्रैर्नमुत्पन्नम्, ये मयस्या-
 २० स्तेषां काङ्क्षा, ये श्रद्धास्तेषामद्भुतं संवृत्तम् । अनुभावोदग्रा अविशारादाः । शिखण्डी राजा
 संलक्षयति—यदि न सन्नेव लोकेऽर्हन्तः, किमर्थमार्यकाश्यपस्य कात्यायनस्य पञ्चशतपरि-
 वारस्य शैलस्य भिक्षुण्याः पञ्चशतपरिवारयाः पिण्डकमनुग्रह्यच्छामीति ? तेन भिक्षुणां
 भिक्षुणीनां च पिण्डपातः समुच्छिन्नः । भिक्षवो भिक्षुण्यश्च रौरुकाप्रक्रान्ताः । अथायुष्मान्
 महाकात्यायनः शैला च भिक्षुणी विनयापेक्षया तत्रैवावस्थितौ । यावदपरेण समयेन राजा
 २५ शिखण्डी रौरुकाभ्रगान्निर्गच्छति । आयुष्माश्च महाकात्यायनो रौरुकं नगरं पिण्डाय
 प्रविशति । स राजानं दृष्ट्वैकान्तेऽप्रकम्यावस्थितः—मा अयमप्रसादं प्रवेदयिष्यतीति ।
 स राजा शिखण्डिना एकान्तेऽवस्थितो दृष्टः । दृष्ट्वा च पुनरामन्त्रयते—भवन्तः, किमर्थ-
 मयमार्यो महाकात्यायनो मां दृष्ट्वा एकान्तेऽप्रकम्यावस्थित इति । तस्य प्रुष्टो हिर-
 म्रिकावधमालौ गच्छतः । तौ कथयतः—देव, आर्यो महाकात्यायनः संलक्षयति—देवः
 ३० कृतकौतुकमङ्गलो गच्छति, मा अप्रसादं वेदयिष्यति, दुःखं चरद्गच्छति, कर्म क्लियते,
 पात्रचीवराणि पाण्डुना अवतरिष्यतीति । राजा दृष्ट्वा निमग्न इति । आयुष्मान् महा-
 कात्यायनो रौरुकं नगरं पिण्डाय चरित्वा निर्गच्छति, राजा च शिखण्डी प्रविशति ।

लुब्धः । तेन सर्वगन्धकाष्ठैश्चितां चित्वा ध्यापितः । सा चिता क्षीरेण निर्वापिता । तान्य-
स्थीनि नवे कुम्भे प्रक्षिप्य शरीरस्तूपः प्रतिष्ठापितः । छत्रध्वजपताकाधारोपिताः । गन्धै-
र्मलैर्धूपैश्च पूजां कृत्वा पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतम्—यन्मयैवंविधे सङ्गतदक्षिणीयऽपकारो
कृतः, या अहमस्य कर्मणो मानी स्याम् । यत्तु कारा कृता, अनेनाहं कुशलमृतेनाढ्ये महा-
घने महामोगे कुले जायेयम्, एवंविधानां च गुणानां लामी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः ६
शास्तरभारागयेयं न विरागयेयमिति ॥

C 584

किं मन्यन्ते मिश्रवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन लुब्धकाः, एष एवासौ रुद्र-
यणो मिश्रः । यदनेन प्रलेकलुब्धः सविषेण शरेण मर्मणि ताडितः, तस्य कर्मणो विपाक्तेन
बहूनि वर्षशतानि बहूनि वर्षसहस्राणि नरकेषु पठः, तस्मिन्नापि चोदपाने सविषेण शरेण
मर्मणि ताडितः, तेनैव च कर्मावशेषेणैतर्क्ष्यार्हत्त्वप्राप्तः शलेण प्रघातितः ॥ १०

पुनरपि मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं प्रपञ्चुः—किं भदन्त
सिखण्डिना रौरुक्निवासिना जनकायेनामुष्मता महाकात्यायनेन च कर्म कृतं येन पाञ्चुना-
वष्टम्बाः, हिमिद्वौ त्वग्रामासौ निष्यञ्जयिताविति ? भगवानाह—एभिरेव मिश्रवः कर्माणि
कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योषवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । एभिः
कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुमविष्यति ? न मिश्रवः कर्माणि कृतान्युपचितानि १५
बाह्ये पृथिवीघातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोघातौ, न वायुघातौ, अपि तृणासेचने
स्क्वन्धघात्यायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ७० ॥

भूतपूर्वं मिश्रवोऽन्यतरस्मिन् कर्षटके गृहपतिः प्रतिवसति । तेन सदृशाद् कुलाद् २०
कलत्रमानीतम् । स तया सह क्रीडते रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परि-
चारयतः पुत्रो जातः । पुनरस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतो दारिका जाता । याव-
दन्यतमः प्रलेकलुब्धो जनपदचारिकां चरस्तं कर्षटकमनुप्राप्तः । या जन्मिका दारिकाः,
तासां याचनका आगच्छन्ति । तस्या न कश्चिदागच्छति । असति बुद्धानामुपादे प्रलेक-
बुद्धा लोक उल्लभन्ते हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्तशयनासनभक्ता एकदक्षिणीया लोकस्य २५
यावदन्यतमः प्रलेकलुब्धो जनपदचारिकां चरस्तं कर्षटकमनुप्राप्तः । यावत्तया दारिकया
गृहं संभृज्य चाटस्योपरिष्टाद् संस्कारश्छेरितः । तस्य प्रलेकलुब्धस्य पिण्डपातमटतः क्षिरसि
पतितः । तयासौ दारिकया पतन् दृष्टः । न चास्य विप्रतिसारचित्तमुत्पन्नम् । नैवम् ।
तस्यास्तमेव दिक्त्वं याचनका आगतः । सा भ्रात्रा पृष्टा—किं त्वया च कृतं येन ते याचनका
नामता इति । तया समाख्यातम्—मया तस्योपरि संस्कारश्छेरितः । तेन विपुष्पितम् ३०
तदा दारिकया अन्यस्या दारिकाया निवेदितम् । तयाप्यस्या लोकस्येदं पापकं दृष्टिगत-
मुत्पन्नम् । यस्या यस्या याचनका आगच्छन्ति, सा सा तस्य प्रलेकलुब्धस्योपरि संस्कारं

C 585

- शुवां यावच्च गृहं यावच्च नदी अत्रान्तरे सुरुक्षां खानयित्वा गृहसमीपे नावं स्थापयित्वा
 तिष्ठत । यदा रत्नवर्षं पतेत्, तदा रत्नानां नावं पूरयित्वा निष्कलयितव्यमिति । तौ
 दुष्टमात्मौ कथयतः—समुच्छिन्नपिण्डपातः पांशुवर्षेणावष्टम्भः स किमन्यद्दत्तः ? ईदृशं
 वा वदते, देवतो वा पापनरमिति (?) । राजा शिखण्डी संलक्षयति—स्यादेवमिति । हिरुमिरु-
 ६ कावग्रामात्मौ मुखं विभण्ड्य हस्तान् संपरिवर्त्य प्रक्रान्तौ । तत्र हिरुकस्य श्यामाको दारकः
 पुत्रः । मिरुकस्य श्यामावती नाम दारिका दुहिता । हिरुकेन श्यामाको दारक आयुष्मते
 महाकात्यायनाय दत्तः—आर्य, यद्यस्य कानिचित्कुशलमूलानि स्युः, प्रजाजयेथाः । नो चेत्
 तवैवायमुपस्थायक इति । मिरुकेनापि श्यामावती दारिका शैलया मिश्रुण्या दत्ता—आर्य,
 यद्यस्याः कानिचित् कुशलमूलानि स्युः, प्रजाजयेथाः । नो चेत् कौशाम्ब्यां घोषिलो नाम
 १० गृहपतिर्मम वयस्यस्तस्य समर्पयिष्यसीति । तयाविवासितम् । अथ शैला मिश्रुणी श्याम-
 वतीमादाय ऋद्ध्या रौरुकाजगरात् प्रक्रान्ता । तदा कौशाम्ब्यां घोषिलस्य गृहपतेर्दत्ता ।
 यथा च संदिष्टं समाख्यातम् । आयुष्मान् महाकात्यायनस्तत्रैवावस्थितः । हिरुमिरुकाम्या-
 मग्रामात्काम्यां यावच्च गृहं यावच्च नदी अत्रान्तरे सुरुक्षां खानयित्वा गृहसमीपे च नौः
 स्थापिता । यावदन्यतमस्मिन् दिवसे महावायुरागतः, येन तं रौरुकं नगरमपगतपाषाण-
 १५ शर्करकपात्रं व्यवस्थापितम् । द्वितीये दिवसे पुष्पवर्षं पतितम् । तौ दुष्टमात्मौ कथयतः—देव,
 श्रूयते राज्ञो मान्धातुः सप्ताहं हिरण्यवर्षं पतितमिति । देवत्येदं पुष्पवर्षं पतितम्, न-
 चिराद्बलवर्षं पतिष्यति । तृतीये दिवसे बलवर्षं पतितम् । तौ दुष्टमात्मौ कथयतः—देवत्येदं
 बलवर्षं पतितम्, नचिराद्धिरण्यवर्षं पतिष्यतीति । चतुर्थे दिवसे हिरण्यवर्षं पतितम् ।
 तौ दुष्टमात्मौ कथयतः—देवत्येदं हिरण्यवर्षं पतितम्, नचिरादेव सुवर्णवर्षं पतिष्यतीति ।
 २० पञ्चमे दिवसे सुवर्णवर्षं पतितम् । तौ दुष्टमात्मौ कथयतः—देवत्येदं सुवर्णवर्षं पतितम्, न-
 चिरादेव रत्नवर्षं पतिष्यतीति । यै रौरुकसामन्तकनिवासिभिः सामवायिकं कर्म कृतम्, ते
 रौरुकं नगरं प्रविष्टाः । तेषु प्रविष्टेषु षष्ठे दिवसे रत्नवर्षं पतितम् । हिरुमिरुकावग्रामात्मौ
 रत्नानां नावं पूरयित्वा निष्कलयितौ । तत्र हिरुकेणान्यतमस्मिन् प्रदेशे हिरुकं नाम नगरं
 मापितम् । तस्य हिरुकं हिरुकमिति संज्ञा संभूता । मिरुकेणान्यतमस्मिन् प्रदेशे मिरुकं
 २५ नाम नगरं मापितम् । तस्यापि मिरुकच्छं मिरुकच्छमिति संज्ञा संभूता । सप्तमे दिवसे
 पांशुवर्षं पतितुमारब्धम् । अमनुष्यकैर्हाराण्यवष्टम्भानि । श्यामाकः कथयति—आर्य, किमेव
 उच्छशब्दो महाशब्द इति । आयुष्मान् महाकात्यायनः कथयति—पुत्र, बातायनेन काशिकं
 ३० निष्कासयेति । तेन बातायनेन काशिका निष्कासिता । पांशुमिरनवीकृता । आयुष्मान्
 महाकात्यायनः संलक्षयति—सावरोपागोचर इति । यावद्भूयो निष्कासिता, पूर्णा चूचिकावष्टा
 ३५ संभूता । आयुष्मान् महाकात्यायनः संलक्षयति—अगोचरीभूतम् । इदानीं गच्छामीति । अथ
 या रौरुकनिवासिनी देवता सा येनायुष्मान् महाकात्यायनस्तोनोपसंक्रान्ता । उपसंक्रम्य
 पादाभिवन्दनं कृत्वा कथयति—आर्य, अहमप्यागच्छामि । आर्यस्योपसर्जनं करिष्यामीति ।

३८ सैत्रकन्यकावदानम् ।

मातर्यपकारिणः प्राणिन इहैव व्यसनप्रपातपातालावलम्बिनो भवन्तीति सतत-
समुपजायमानप्रेमप्रसादबहुमानमानसैः सत्पुरुषैर्मतरः - शुश्रूषणीयाः । तद्यथानुश्रूयते-
विकसितसितकुमुदेन्दुकुन्दकुसुमावलीगुणगणविभूषितः पूर्वजन्मान्तरोपात्ताप्रमेयानवद्यविपुल-
सकलसंसारो धनदसमानरत्नाश्रयः खजनकूपणवनीपकमुज्यमानोदारविभवसारनिचयो मित्रो १
नाम सार्थवाहो बभूव ।

परोपकारैकरसामिरामा

विभूतयः स्फीततरा बभूवुः ।

तत्सार्थसत्त्वस्य नमस्त्यरात्रे

क्वरा नवेन्दोः कुसुदावदताः ॥ १ ॥

10

तृष्णानिलैः शोकशिखाप्रचण्डै-

क्षिप्तानि दग्धानि बहुप्रकारम् ।

आशावतां सप्रणयामिरामै-

र्दानाम्बुषैः क्षमयां बभूव ॥ २ ॥

दृष्ट्वा लोकमिमं धनक्षयमयात् संसक्तदानोत्सवं

15

लोककेशपिशाचिकावशतया संदृषिताप्याश्रयम् ।

कारुण्यात् स ददावनाथकूपणक्रीबातुरेभ्यो धनं

O 187

मत्वा च ग्रहताणनोर्मिचपलं स्वं जीवितं भूयसा ॥ ३ ॥

येषु व्यासज्जचेता शुजगवरवधूमोगमीमेषु लब्ध्वा

गाहन्ते पापगर्तं स्फुटदहनशिखामीमपर्यन्तरन्म्रम् ।

20

वाताघातप्रवृत्तप्रवरनरबधूनेत्रपक्ष्माप्रलोलान्

तानर्थानर्थिदुःखज्युपशमपट्टमिः प्रोत्ससर्जं प्रदत्तैः ॥ ४ ॥

तस्मात् पुत्रधनत्वात् पुत्रामिलाषिणो यदा मनोरथशतैरसङ्कटुन्निषितोन्मिषिताः

पुत्रश्रियः प्रसङ्ग स्फीततरवैरमारोन्धनवह्नैव विगतनिखिलप्रतीकारदारुणप्रभावमहता

सुकृतान्तल्यैकपरायणाः जिन्यन्ते स्म, यदासौ लोकप्रवादमात्रयापि पन्थानं समवतीर्थ २१

धनदवरुणकुबेरशंकरजनार्दनपितामहादीन् देवताविशेषान् पुत्रार्थं याचितुमारेमे ।

यस्मिन् यस्मिन्स्तनयसरसि खञ्जपूर्णान्नुपूर्णे

वने(जते)हृदिः समुदितमहार्घशालक्यम्बुजस्य ।

तत्तत्तत्त्वं प्रबलविरसं याति तीक्ष्णांशुमालैः

शोषं मन्ये रविरिव जलं भागधेयार्कविन्धम् ॥ ५ ॥

30

- निष्कास्यमाने मन्त्रकामन्त्रके सङ्कुमारब्धाः । अविष्टाननिवासिना जनकायेन नैमिषिका बाह्वृ-
 पृष्टाः—किमेतदिति ? ते कथयन्ति देवताप्रकोप इति । ते तां क्षमयितुमारब्धाः । सा कथयति—
 यूयमार्यस्य महाकात्यायनस्य निरामगन्धस्यासत्कारमनुप्रयच्छेति ? ते यूयः कथयन्ति—
 क्षमस्व देवते, न कश्चिदसत्कारं करिष्यतीति । सा कथयति—यदि यूयं यादृशमेवार्थं
 १ महाकात्यायनस्येति । ते कथयन्ति—देवते क्षमस्व, प्रतिविशिष्टतरं कुर्म इति । तथा तेषां
 क्षान्तम् । तैरप्यायुष्मतो महाकात्यायनस्य प्रतिविशिष्टतरः सत्कारः कृतः । आयुष्मान्
 महाकात्यायनस्तत्र वर्णोपेतः श्यामाकं दारकमादाय देवतामुपामन्त्र्य संप्रस्थितः । सा कथ-
 यति—आर्य, मम किञ्चिद्विह्वमनुप्रयच्छ, यत्राहं कारां कृत्वा तिष्ठामीति । तेन तस्यां काविका
 दत्ता । तयात्र प्रक्षिप्य स्तूपः प्रतिष्ठापितो महश्च प्रस्थापितः—काशीमह काशीमह इति
 १० संज्ञा संवृत्ता । अद्यापि चैलवन्दका शिक्षवो वन्दन्ते । श्यामाको दारकश्चैवकार्णिके लब्धः
 प्रलम्बमानो गोपालकपञ्चुपालकैर्दृष्टः । तैर्लम्बते लम्बत इति उच्यते नो मुक्तः । तस्मिन्
 जनपदे मनुष्याणां लम्बकपाल इति संज्ञा संवृत्ता । आयुष्मान् महाकात्यायनोऽप्यतं
 कर्षटकमनुप्राप्तः । तत्र श्यामाकं दारकं वृक्षगुले स्थापयित्वा पिण्डाय प्रविष्टः । तस्मिन्
 कर्षटकेऽपुत्रो राजा कालगतः । पौरजानपदाः संनिपत्य कथयन्ति—भवन्तः, कं राजानमभि-
 १५ पिञ्चाम इति ? तत्रैके कथयन्ति—यः पुण्यमहेशाख्य इति । अपरे कथयन्ति—कथमसौ प्रक्षयत
 इति ? अन्ये कथयन्ति—परीक्षकाः प्रयुज्यन्तामिति । तैः परीक्षकाः प्रयुक्ताः । ते इतश्चासुतश्च
 पर्यटितुमारब्धाः । तैरसौ वृक्षस्यावस्थान्मिद्धमवक्रान्तो दृष्टः । ते तस्य निमित्तमुद्बुद्धीतुमारब्धा
 यावत्स्थन्ति । अन्येषां वृक्षाणां छाया प्राचीनप्रवणा प्राचीनप्रतभारा । तस्य वृक्षस्य
 छाया अस्व श्यामाकस्य दारकस्य कार्यं न विजहतीति । दृष्ट्वा च पुनः संजयितुमारब्धाः—
 २० भवन्तः, अयं पुण्यमहेशाख्यः सत्त्वः, एतमपि पिञ्चाम इति । स तैः प्रबोध्योक्तः—दारक,
 राज्यं प्रतीच्छेति । स कथयति—नाहं राज्येनार्य । अहमार्यस्य महाकात्यायनस्योपसापक
 इति । आयुष्मता महाकात्यायनेन श्रुतम् । सम्बाह्वर्तुं प्रवृत्तः । किमस्य दारकस्य राज्यः
 २० संवर्तनीयानि कर्माणि न वेति । पश्यति, सन्ति । स कथयति—पुत्र, प्रतीच्छ राज्यम्,
 किं तु धर्मेण ते कारयितव्यमिति । तेन तं प्रतीक्ष्य । स तै राज्येऽभिषिक्तः । श्यामकेन
 २५ दारकेण तस्मिन् राज्यं कारितमिति । श्यामाकराज्यं श्यामाकराज्यमिति संज्ञा संवृत्ता ॥

आयुष्मान् महाकात्यायनो बोक्तामनुप्राप्तः । बोक्ताणे आयुष्मतो महाकात्यायनस्य
 माता उपपन्ना । सा आयुष्मन्तं महाकात्यायनं दृष्ट्वा कथयति—दृष्ट्वा चिरस्य वत् पुत्रकं पश्यामि,
 चिरस्य वत् पुत्रकं पश्यामीति । स्नानान्यां चाल्याः क्षीरधाराः प्रसृताः । आयुष्मता महा-
 कात्यायनेन अन्त्र अन्वेति समावृत्ता । तया आयुष्मान् महाकात्यायनो मोचितः । तस्या
 ३० आयुष्मता महाकात्यायनेनाश्यानुचर्यं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुर्दशसं प्रतिविष्वक्
 धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा विशतिशिखरसमुद्रतः सत्कायदृष्टिर्लब्धं ज्ञानवज्रेण निष्ठा क्रोतः-
 पत्तिफलं साक्षात्कृतम् । सा दृष्टस्या त्रिरुदानमुदानयति स्म—इदमस्माकं भदन्त न मया

मत्तैरावणचारुपुष्करव्यालम्बबाहुद्वयो

मिजेन्दीवरपुल्लपत्रनिचयस्यामारुणान्तेक्षणः ॥ १४ ॥

भूयः कल्पसहस्रसंचितमहापुण्यप्रभावोद्भवैः

प्रव्यक्तस्फुरितेन्द्रचापवृचैः प्रह्लादिभिर्लक्षणैः ।

मूर्तिस्तस्य रराज चारुशिखराद्धेमं यथा मृच्युतं

मोक्षीर्णखमयूखजाळजटिलै रत्नाङ्कुरैर्वेष्टितम् ॥ १५ ॥

४

C 589

अमरचमरपङ्क्तिस्यामकेशामिभिरां

समविपुल्लळाटं श्रीमदुत्तुङ्गनासम् ।

तनयमुदितचेता मैत्रकन्यामिधानं

दशदिवसपरेण ख्यापयामास लोके ॥ १६ ॥

10

शरीरिणां वृद्धिकरैः समृद्धै-

र्विशेषयुक्तैर्विनिधानपानैः ।

सुधावदतैः स्फुटचन्द्रपादैः

पयोधिवेलेव ययौ समृद्धिम् ॥ १७ ॥

प्राप्ताभिः स ससुधीतः क्षीरैश्च सर्पिमण्डकैः ।

पुपोष सुन्दरं देहं हृदस्वमिव पङ्कजम् ॥ १८ ॥

15

अथ तस्य पिता मित्रः सार्थवाहो वणिग्जनैः ।

ब्रह्मैर्वहनमारोप्य जगाहे चोदधि मुदा ॥ १९ ॥

तिर्मिगिलक्षोमविबर्धितोर्मि-

पयोदधौ मीनविपन्नपात्रे ।

20

पितर्यतीति जननीं जगाद

चकार किं कर्म पिता ममेति ॥ २० ॥

ततोऽस्य जननी पतिवियोगशोकलपितहृदया चिन्तामारेपेदे ।

आशापाशशताकृष्टो जनो मृत्युं न पश्यति ।

विषयास्वादकृपणो वारणस्येव बन्धनम् ॥ २१ ॥

25

यद्यपि कथयिष्यामि पितरं यानपात्रिकम् ।

एषोऽपि मम मन्दाया नाशमेष्यति तोयधौ ॥ २२ ॥

यावन्नायं जनपदमिमं तस्य वृत्तिं न मृतां

पृच्छस्वसौ कथयति न वा सर्व एवैव लोकः ।

तावद्युक्तं मम सुतमिमं मृत्युककान्तरालं

नानादुःखव्यसनगहनं व्याधिपक्तं निषेद्धम् ॥ २३ ॥

30

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं ग्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ६९ ॥ इति ।

मृतपूर्वं भिक्षुभोज्येतिऽप्यनि असति बुद्धानां मगवतामुत्पादे प्रसेकलुब्धो लोक उद्गच्छन्ते हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्तशयनासनमक्षाः खड्गविषाणकल्पा एकदक्षिणीया
 ५ लोकस्य । यावदन्यतमस्मिन् कर्षटके लुब्धः प्रतिवसति । तस्य कर्षटकस्य च नातिदूरे उदपानं प्रभूतानां भृगानामावासः । तत्रासौ लुब्धकः प्रतिदिनं प्रभूतान् कूटान् पाशाळेपाश प्रतिक्षिपति प्रभूतानां भृगानामुत्सादाय विनाशाय अनयेन व्यसनाय । तस्य चामोघाक्षे कूटाः
 १० पाशाळेपाश । यावदन्यतरः प्रलेकलुब्धो जनपदचारिकां चरंशं कर्षटकमनुप्राप्तो देवतायत्ने रात्रिदिवा समुपागतः । स पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय तं कर्षटकमनुप्राप्तः । तं कर्षटकं पिण्डाय प्राविशत् । ततः पिण्डपातमटित्वा संलक्षयति—इदं देवायतनं दिवा आकीर्णम् । वह्निः कर्षटकस्य शान्ते स्थाने पिण्डपातं वेलां करोमीति । स कर्षटकाक्षिप्तम्येदं शान्तमिदं शान्तमिति येन तदुदपानं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पात्रस्त्रावणमेकान्त उप-
 निक्षिप्य पादौ प्रक्षाल्य हस्तौ निर्माष पानीयं परिस्नाप्य शीर्णपर्णकानि समुदानीष निषध मत्तकृत्वं कृत्वा हस्तौ निर्माष मुखं पात्रं च पात्रपरिस्त्रावणं यथास्थाने स्नाप्य पादौ
 १५ प्रक्षाल्य अन्यतमबृक्षमूलं निश्चित्य सुसरेगराजमोगपरिपिण्डीकृतं पर्यङ्कं बद्धा शान्तेनेर्यापयेन निषण्णः । तस्मिन् दिवसे मातृषगन्धेनैकमृगोऽपि न भ्रष्टानुगतः । अथ स लुब्धकः काल्यमेवेत्याय येन तदुदपानं तेनोपसंक्रान्तः । स तान् कूटान् पाशांश्च प्रलेकलुब्धमारब्धः । एकमृगमपि नाग्राहीत् । तस्यैतदभवत्—ममामी कूटाः पाशाळेपाशावन्म्याः । किमत्र कारणं येनाथ एकमृगोऽपि न बद्ध इति । तदुदपानं सामन्तकेन पर्यटितुमारब्धः । पश्यति मनुष्य-
 २० पदम् । स तेन पदानुसारेण गतः । पश्यति तं प्रलेकलुब्धं शान्तेनेर्यापयेन निषण्णम् । स संलक्षयति—एते प्रव्रजिताः शान्तात्मान ईदृशेऽपि स्थानेष्वभिरमन्ते । यद्यथाहमस्य जीवितापच्छेदं न करोमि, नियतमेष मम हृदिसमुच्छेदं करोति । सर्वथा प्रवासोऽयमिति । तेनासौ निर्द्वेष्टदयेन क्षत्तपरलोकेन कराकारसदृशं घटुराकर्णं पूरयित्वा सविषेण शरेण मर्मणि ताडितः । स महात्मा प्रलेकलुब्धः संलक्षयति—मा अयं तपस्वी लुब्धोऽस्मत्पक्षतश्च
 २५ भविष्यति, उपहतश्च । हस्तोद्धारमस्य ददामीति । स विततपक्ष इव हंसराज उपरिविहाय सममृगद्वयम् अवलनतपनवर्षणविषोतनप्रातिहार्याणि कर्तुमारब्धः । आशु पुष्पञ्जनस्य ऋद्धि-
 रावर्जनवरी । स भूलनिकृत्त इव दुःसः पादयोर्निपत्य कथयति—अवतरावतर समुत्तदक्षिणीय, मम क्लेशपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रयच्छेति । स तस्यानुकम्पार्थमवतीर्णः । ततस्तेन विक्षर्य-
 ३० कृतः । उपनाहो दत्तः । उक्तश्च—आर्य, निवेशनं गच्छामः । यद्यत्र सुवर्णपलोऽपि दातव्यः, अहं परिप्रापयामीति । स संलक्षयति—यन्मया अनेन धृतिकायेन प्राप्तव्यं तदिदानीं शान्तं निरुपविशेशं निर्वाणधातुं प्रविशामीति । स तस्यैव पुरस्तात्पुनर्गगनतलमनुगम्य विचित्राणि प्रातिहार्याणि विदर्य निरुपविशेशे निर्वाणधातौ परिनिर्धृतः । धनवानसौ

लेभे दिने स प्रथमे महार्हः

कार्षापणान् षोडश तान् ददौ च ॥ ३१ ॥

दिने द्वितीये द्वान्निशत् कार्षापणमुपाज्य सः ।

दक्षिणीयविशेषयै मात्रे तानपि दत्तवान् ॥ ३२ ॥

अथ हैरण्यिकापणिकाः पुरुषा समेलागल च तं तस्मात्कर्मणो विनिवर्तनार्थमाहुः— 5

शरच्चन्द्राशुषवले लब्ध्वा जन्म कुले कथम् ।

कृपणां जीविकाहेतोर्हृत्तिमाश्रयते भवान् ॥ ३३ ॥

प्रमल्लनोद्धूतशिखाकराले

हुताशने विस्फुरितस्फुलिङ्गे ।

विवर्तितं श्लाघ्यमतीव पुंसां

10

न तु खट्वेतेभ्यवनं प्रवृत्तम् ॥ ३४ ॥

महोरगाश्वासविघूर्णितोऽग्नि-

स्तरंगमङ्गैर्विषमं पयोधिम् ।

अगाधपातालविलम्बमूलं

पिता विगाहार्जितवान् धनं ते ॥ ३५ ॥

15

यदाश्रितं कर्म जनानुवर्तिना

त्वया विदग्धेन घनेष्पुनाधुना ।

कथं न संग्राह्यसि माग्यसंपदं

पितुर्व्यतीतिऽपि विशालिनीं श्रियम् ॥ ३६ ॥

विसेश्वरोऽप्यर्थविभूतिविस्तरै-

20

र्नाद्यां सदृशां विबभार यस्य ।

तस्या महेन्द्रामलमुत्पकीर्तः

सूनुः कथं त्वं न विमर्षि लज्जाम् ॥ ३७ ॥

ये मूर्खं गणयन्ति नैव विपदि प्राप्तां भजन्तेऽनघ

गेहं बन्धुषु सूनुषु व्यपगतस्नेहात्मनोद्योगिनः ।

25

ये नीत्वा जलघीनगावसलिलानावर्तमीमान् बुधाः

प्राप्त्यर्थान् गजदन्तमङ्गसितयासिन्वन्त कीर्त्सां जगत् ॥ ३८ ॥

अथ मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वस्तोम्योऽपि तथानुगुणिनीं कयाम्बधार्थं समुद्रावतरणकृत-

C 592

व्यवसायो मातरमुपसृज्योवाच—अन्ध, सार्धबाहः किल्लास्माकं पिता पुरा । तदनुष्ठां प्रयच्छ, यदहमपि महासमुद्रमवतरिष्यामीति । सा पूर्वमेव भर्तृमरणदुःखेन विगतजीविताशा स्वस्य 30

तनयस्य तेनासंलक्षितदारुणेन वियोगशोकशब्देन मृशतरं प्रविदार्यमाणहृदयेव स्वतनयमाह—

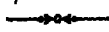
वत्स केन तवाख्यातं विनाकारणशत्रुना ।

जीवितं कस्य तेऽनिष्टं त्वया त्रीढां करोति कः ॥ ३९ ॥

छौरयन्ति । असत्कारमीरवसो महात्मानः सर्वे प्रत्येकबुद्धाः । स तस्मात् कर्मटकावक्रान्ताः । पञ्चाभिज्ञानामृषीणामुपरि श्रेष्ठुमारब्धाः । तेऽपि प्रक्रान्ताः । ततो यातापिनोऽपरि श्रेष्ठुमारब्धाः । तस्मिन् कर्मटके द्वौ गृहपती समकौ प्रतिवसतः । सा आम्नामुक्ता—भक्तः, असद्वर्गोऽयं वर्धते, विरमतेति । ताम्यां निवारिताः प्रतिविरताः ॥

- ६ किं मन्यन्ते मिश्रवो यासी दारिका यया प्रत्येकबुद्धस्योपरि संकारश्छेरितः, एष एवासी शिखण्डी । योऽसौ कर्मटकनिवासी जनकायः, एष एवासी रौरुका निवासी जनकायः । यदेभिः प्रत्येकबुद्धानामुपरि पापकं दृष्टिगतमुत्पन्नं कृतम्, अस्य कर्मणो विपाकेन पांशुनावष्टम्भाः । योऽसौ गृहपती ताम्यां निवारितम्, एतत्तैतौ हिंस्रमिहका-वभ्रामासौ । तस्य कर्मणो विपाकेन निष्पन्नमितौ । योऽसौ दारिकाया भ्राता केन विपुम्पितम्, एष एवासी कात्यायनो मिश्रः । यदनेन विपुम्पितं तस्य कर्मणो विपाकेन पांशुनावष्टम्भः । यदि तेन न विपुम्पितं (चिचं) न पांशुनावष्टम्भोऽभविव्यदिति । यदि तस्य पापकं दृष्टिगतमुत्पन्नमविव्यत्, कात्यायनोऽपि मिश्रः पांशुनावष्टम्भोऽनयेन व्यसन-मापनोऽभविव्यदिति । इति हि मिश्रव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मादाहं मिश्रव एकान्तकृष्णानि १० कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्थेन वो मिश्रवः शिक्षितव्यमिति । मिश्रवो भगवतो भाषितमम्यनन्दञ्जिति ॥

इति श्रीदिव्यावदाने रुद्रायणावदानं समाप्तम् ॥

१ After DA 87, there is a fragment from the सिंहातक in all MSs, used by C:

नमः सर्वज्ञाय । मातर्यपकारिणः प्राणिन इहैव व्यसनप्रपातपासाकावकम्पिनो भवन्ति । ततस्तमुपकायमानप्रेमप्रसादबहुमानमानसैः सत्युत्सवैर्मातरः शुश्रूषणीयाः । तदवाशुश्रूषते—निरुद्धिच्छुपेच्छुन्दच्छुमानकीशुण्यणविश्रुषितः पूर्वजन्मान्तरोपाताप्रमेगानवशविपुलसकलसंभारो वनवसमानकामिनः स्वजनकमनतस्यैव नान्यदस्ति शुचं वृणाम् । तथैवं तेन भगवता तिरिन्वनापतिवर्तमानेन शुक्तिरत्ननिर्झरः प्राणिविक्षेपः तदवस्थेवापि प्रह्लापरिचर्यः कृत इति विनिन्द्य यत्नेन धर्मविक्षेपो निश्चितः साक्षात्प्राप्ता पातनीयः स शुष्मासिरसन्तं शुक्लमिच्छति ॥ सिंहातकमिति ॥

After this, Avadāna 88 begins with मातर्यपकारिणः etc.

अथ मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वो मातरमप्रमाणीकृत्य निर्गलं गृहाद्वाराणस्यां पुर्यामात्मानं
सार्यवाहमित्युद्धोषयामास ।

अस्यामेव पुरा पुरंदरपुरीप्रतिस्पर्धिपुर्यां वणिक्
मित्रो नाम बभूव यत्पुरनरप्रख्यातकीर्तिवज्रः ।

पुत्रस्तस्य महासमुद्रमचिरादात्यल्यमुष्मिन्दिने

यातुं ये वणिजः कृतोपकरणस्ते सन्तु सज्जा इति ॥ ४९ ॥

अथ मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वो विविधोपकरणसंभारसाधनानां समागृहीतपुण्याहप्रस्थान-
मद्राणासुपद्धतमङ्गलविविधानां वणिजां पञ्चमिः शतैः कृतपरिवारः प्रससार । माता चैनं
गच्छतीति श्रुत्वाह—ममैकपुत्रक, का यात्यसीति करुणकरुणाक्रन्दितमात्रपरायणा कोमलविमल-
कमलदलविलासालसाम्यां पाणिकमलाम्यां रुचिरकनकघटितघटविकटपयोधरबरोरुमासुर- ३०
मुरः प्रगाढममिताद्वयति । बाष्पसलिलधारापरंपरोद्भवोपरुच्यमानकण्ठी अनिलबलाकुलित-
गलितसज्जलजलदपटलावलीमलिनकेशपाशा सुत्वरत्नरमभिराम्य, मैत्रकन्यकस्य बोधिसत्त्वस्य
पादयोः परिष्वज्यैवमाह—मा मां पुत्रक परिलज्ज्य यासीति ।

अनर्थरागग्रहमूहबुद्धयो

ॐ ३८४

नरा हि पश्यन्ति न केवलं हितम् ।

१५

सतां हिताधानविधानचेतसां

गिरोऽपि शृण्वन्ति न भूतवादिनाम् ॥ ५० ॥

मैत्रकन्यकोऽपि—

वरणिं तल्ल निमग्नां मातरं शोकवश्यां

शिरसि कुपितचित्तः पादवज्रेण हत्वा ।

२०

मुहुरुपचित्तशोकः कर्मणा प्रेर्यमाणः

त्वरितमतिरभूत् संप्रयातुं वणिग्भिः ॥ ५१ ॥

ततः सा माता समुत्पायाह—पुत्रक,

मयि गमननिवृत्तिं कर्तुमस्युचतायां

यदुपचित्तमुपुण्यं मच्छिरस्ताडनाच्चे ।

२६

व्यसनफलमनन्तं मा तु भूत् कर्मणोऽप्य

पुरनरपि गुरुवाक्यं मातिगाः स्वप्नतोऽपि ॥ ५२ ॥

अथ मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वो विविधविहारायतनपर्वतोपवनगह्वरसरित्तडागारास-
रमणीयतराननेकनगरनिगमकर्षटग्रामादीननुविचरन् क्रमेण समुद्रतीरं संप्राप्य सजीकृतयान-
पात्रो मुजगपतिविदन्विद्युत्तन्वसनचपलबलविलुलितविपुलविमलसलिलमरुणतरुणकिरण- ३०
निकररुचिरपथरागपुञ्जप्रभारागरक्षितोर्मिमाळाजलमसुरस्वरसमसुरपसुरेश्वरकरोदरस्फुरितद्रुत-
वह्निशिखावलीकरालवज्रपतनमयनिर्लीनवरणीधरशिखरपराहृतजलोद्धतोमुज्जतरंगमङ्गरौद्रं समुद्र-
भवततार ।

रुद्रं नैषत्कपालशेखरधरं चक्रायुधं वज्रिणं
 स्रष्टारं मकरध्वजं गिरिसुतापुत्रं मथूरासनम् ।
 गङ्गाशङ्खदलावदातसलिलांस्तास्ताश्च देवानसौ
 पुत्रार्थं शरणं ययौ बह्व पुनर्दानं द्विजेभ्यो ददौ ॥ ६ ॥

यद्यज्जनो भङ्गलदेशनाभि-
 र्भृतोपवासाविगतैश्च दुःखैः ।

पुत्रार्थसंसिद्धिनिमग्नबुद्धि-
 विक्षिप्य खेदं स चकार तांस्तान् ॥ ७ ॥

एवमनेकप्रकारकायचेतसोरायासकारिभिरपि भृतोपवासमङ्गलैर्यदा नैव कदाचित्
 १८८ १० कालेऽस्य पुत्रा जीविनो वयूढः, तदैवमतिविपुले प्रगाढशोकपगाम्मसि निमज्जन्तं कश्चित्
 साधुपुरुषोऽववीत्-

कर्माण्येवावलम्बन्ति देहिनां सर्वसंपदः ।

भूतानां दुःखशङ्काया विनिपातो न मृत्युये ॥ ८ ॥

संक्षेपं बहवः प्राप्ताः पुत्रवृष्णार्तबुद्धिना ।

न च तेऽद्यापि जीवन्ति तत्र किं परिशिष्यसे ॥ ९ ॥

कर्माणि निर्मुच्य कथं भवेभ्यः

स्वर्गाकस्सस्तुष्टिबशादिहेयुः ।

ये यैर्विना नात्मभवं लभन्ते

ते तैर्विना जन्म कथं भजेरन् ॥ १० ॥

ये सांसारिकनैकदुःखदहनज्वालालतालिङ्गिता-

स्तो बाञ्छन्ति नरामरोरगद्गुह्यं प्रायेण दानादिभिः ।

त्वं केनापि विदम्बसे जडमतिः पुत्राशयोन्मत्तको

यस्त्वं ध्यामधिगन्तुमिच्छसि बृहत्सोपानमाकाश्रयात् ॥ ११ ॥

विचिमपरमहं ते बोधयामि प्रसिद्धै

त्वमपि च कुरु तावत् संप्रसिद्धै कदाचित् ।

यदि भवति सुतस्ते कल्पकानाम् तस्य

सकलजनपदेऽस्मिन् रूपपयस्य प्रसिद्ध्या ॥ १२ ॥

अथ तस्य कालान्तरे गगनतलमंशुमाजीव स्वकिरणनिकरैर्विराजमानं स्ववंशकल्पी

पुत्रं जनयामभूत् । स च--

निर्वान्तामलहेमशैलशिरसः प्रच्छेदगौरवृत्तिः

संपूर्णमलचन्द्रमण्डलसमञ्चत्रोरुमासच्छिराः ।

दंष्ट्राकराले क्षयवन्नरन्त्रे

काश्चिन्ममारातरवक्ष्यपक्षी ।

केचिज्जलोद्गारनिरुद्धकण्ठा

जगमुर्निरुद्धासगिरा व्यसुत्वम् ॥ ६० ॥

गत्वापि केचित्फलकैर्महद्भि-

रम्भोनिषेक्षीरभवेक्षमाणाः ।

दूराम्बुसंतानपरिश्रमार्ता-

श्चासाकुला नेदुरुदीर्घनादाः ॥ ६१ ॥

अथ भैत्रकन्यको बोधिसत्त्वस्तेन महता व्यसनोपनिपातेनाप्यनापतितभयविवाद-
दैन्यायासमनाः समवलम्ब्य महद्द्वैर्यपराक्रमं संसंभ्रमं फलकमादाय प्रससार । ततोऽसौ १०
समपवनगमनजवजमितसविलसगतिभिः सलिलध्रुवैरितस्ततः समाक्षिप्यमाणो निराहारतया च
परिग्लायमाननयनवदनकमलस्थान्यैर्बहुगिरहोरात्रैर्यथाकर्णचित्तस्य दुरवगाहसलिलस्य महा-
र्णवस्य दक्षिणं तीरदेशमाससाद ।

तीर्त्वा तमम्भोनिषिम्प्रगाध-

मासाय तीरं फलकं सुमोच ।

संस्पृष्ट्वा मातुर्वचनं स पाणा

व्यासज्य मूर्षानमिदं जगाद ॥ ६२ ॥

शृण्वन्ति ये नामाहितं गुरुणां

वाक्यं हितार्थोदयकार्यमद्भ्यम् ।

तेषामिमानी व्यसनानि पुंसा-

मावाहयन्ति प्रभवन्ति मूर्खि ॥ ६३ ॥

तैरेव नैकव्यसनप्रदस्य

तोयेन्दुविम्बस्थितिमङ्कुरस्य ।

प्राप्तं फले जन्मतरोः सुधीभि-

र्यै मानयन्तीह गिरो गुरुणाम् ॥ ६४ ॥

मातुर्हितायैव सदोषतायाः

गोष्ठ्याण्य वाक्यं मम दुष्कृतस्य ।

पुष्पं यदीहमरपापदारुणं

प्रान्तं गमिष्यामि कदा फलस्य ॥ ६५ ॥

हुतवह्महतलेखास्मन्तपर्यन्तरौद्रं

गमनपतितमुग्रं विस्मयास्मन्तवज्रम् ।

गुरुशिरसि दधानः पादवज्रं खलोऽहं

कथमवनिविदार्यश्चभ्रन्त्रे न लभ्यः ॥ ६६ ॥

परोऽपि यः साधुजनानुषुङ्गं

विहाय मार्गं श्रयते विमर्शम् ।

निवारणीयः स क्षमताब्जनेन

प्रयत्नतः किं पुनरेव पुनः ॥ २४ ॥

500 8

ततो जननी कपयाचक्रे—

पुत्र औकरिकत्वेन पिता ते मामप्युपपत् ।

यद्यहं सुखिता कार्या कार्पारीकारिमूषणम् ॥ २५ ॥

अथ मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वो मातुर्बचनं कुसुममालाम्बित्वा समभिवन्ध कन्य-
स्मिन्नि औकरिकापणं प्रससत् ।

10

पुण्यसंसारमहतस्तस्य सत्त्वदयावतः ।

प्रथमेऽहनि संपन्नं चतुःकार्षापणं धनम् ॥ २६ ॥

स्वगर्भसंधारणदुःखितायै

ददौ स तस्यै मुदितो जनन्यै ।

दारिद्र्यदुःखव्यसमच्छिदयै

15

धनं महामोगफलप्रसूतै ॥ २७ ॥

अथ ये तस्मिन् पुरवरे चिरंतना औकरिकाः, ते तस्य तत्प्रसिद्धिर्बभूव कर्मविश्र-
मलोकमविषमव्यवहारनीत्या प्रकृतिप्रेमपेदावस्थया चावर्जितमनसस्तस्मिन् महासत्त्वे व्यवहार-
मापतन्तमवलोक्य तं तस्मात्कर्तव्यो विनिवर्तनार्थमाहुः—

गान्धिकापणिकः श्रेष्ठो पितैतस्मिन् पुरे पुरा ।

20

स त्वं तां वृत्तिमुज्जित्वा श्रयसेऽन्यां कया विधा ॥ २८ ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तामपि जीविकामपह्राय गान्धिकापणं चकार—

यस्मिन्नेव दिने चक्रे स साधुर्गान्धिकापणम् ।

कार्षापणाष्टकं तस्य तस्मिन्नेवोपपद्यते ॥ २९ ॥

तमपि मात्रे प्रतिपादितवान् । अथ गान्धिकापणिकः पुरुषाः समेज्जाम्बलं च तं

35 महासत्त्वं विच्छन्दयामाहुः—

गान्धापणं क्लीबजनाभिपद्यं

पिता न वै माय पुरे(?) चकार ।

तत्रैव हैरण्यिकतां स कृत्वा

धनानि भूयांसि समाप साधो ॥ ३० ॥

20

अथ मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वस्तामपि जीविकामपह्राय हैरण्यिकापणं चकार ।

तथापि तस्मिन् व्यवहारनीत्या

हैरण्यिकांस्तानभिभूय सर्वान् ।

91

कचिदुपचितवारणदन्तशिखाद्यनिदारितशिखरततं प्रविरुद्धविलासशिखागरुहक्षयनम् ।
कचिदुपरिपयोधरभारतरलब्धनिरक्षितशिखिकुलापविचित्रितचारुतटम् ।
कचिदनिलविकम्पितपुष्पतहं स्खलितोज्ज्वलसुरभिर्बलं कुसुमप्रवलप्रतिवासितसाधुशिखम् ॥ ७४

तथापरं ददर्श—

लिखन्तं करालैर्मयः शृङ्गजालैः

5

क्षिपन्तं मयूखैस्तमः सागराणाम् ।

बहन्तं समभ्रान्भरामप्रिगुर्वी

क्षरन्तं कचिद् काश्चनाम्भप्रवाहम् ॥ ७५ ॥

फलितामलकासनकरूपतहं

तरुखण्डविराजितसाधुशिखम् ।

10

शिखरस्थितदेववधूमिथुनं

मिथुनैर्दहतां वयसा मधुरम् ॥ ७६ ॥

कचिदर्कमहारथचक्रनिपातविखण्डितमयूखकलापकरालितनैकमहामणि-

पल्लवसंचयं मौलिभरावनतोन्नतमासुरवज्रधरम् ।

कचिदिन्द्रकरीन्द्रविमर्दतरंगनयन्नमितप्रचलत्कलहंसकुलावलिहार-

16

नभस्सरिदम्बुविषौतशिलम् ।

कचिदण्डजराजविलाससमुच्छ्रितयक्षमहामुजवज्रविपाटितसागर-

वारितलोद्धतपन्नगभोगधरम् ।

कचिदेव सुरासुरसंयुगशक्तविपन्नमहासुरविद्रुत-

शोणितरङ्गमहावलयम् ॥ ७७ ॥

20

दृष्ट्वैवमाह—

एते पर्वतशृङ्गवन्दनतरुच्छायास्थलं संसृताः

कर्णप्रावरणं नवारुणकरच्छायासमानश्रियः ।

श्रेक्षन्ते मदवारिलोकमधुलिट्प्रोल्लीढगण्डस्थलं

C 599

दर्पात् केसरिणो बलेन महता श्रोत्रमध्यमाना गजम् ॥ ७८ ॥

25

इत्येवमसावतिकान्तारदुर्गं सलिलफलाहारमात्रपरायणः परिभ्रमन्नज्ञानतमपटलाव-

गुण्डितमिव जगत् संसारपद्मे त्रिमुवनसामीवोदयद् रमणकं नाम नगरं ददर्श ।

समुच्छ्रितोत्पुल्लचलपताकैः

पतत्पतत्रिखनबावदूकैः ।

सुवर्णसालैर्मणिहेमशृङ्गै-

30

र्भद्वीवराकारगृहैः सुगुहैः ॥ ७९ ॥

निलीनपद्माच्छिक्नुलाक्षिपदैः

समुन्मिषत्पन्नरजःपिशङ्गैः ।

दैवात् कथंचित्संप्राप्तं चक्षुरेकं त्वमथ मे ।
पुत्रद्वेषभागिन्या मृत्युना हियसेऽधुना ॥ ४० ॥

न यावदेवं मम दुःखशाल्यं
प्रयाति नारां प्रविदार्य शोकम् ।

५

कथं नु तस्योपरि मे द्वितीयं
निपाल्यते पापमयैरमित्रैः ॥ ४१ ॥

येषां चेतो विविधविरसायासदुःखाप्रकम्प्यं
यैः संलप्य कृपणद्वयैर्जीवितं भोगलुब्धैः ।

१०

ते संलप्य नयनगळिताश्रुप्रवाहार्द्रवक्त्रान्
बन्धूनङ्गा मकरनिलये मूलवे यान्ति नाशम् ॥ ४२ ॥

तन्नामनारां प्रतिपालनीयां
त्वजीविताशैकनिबन्धजीवाम् ।

संलज्य यातुं कथमुद्यमस्ते

मा सा कथा मा नु बचो मदीयम् (?) ॥ ४३ ॥

१५

स्वप्राणसंदेहकरीमवस्थां

प्रविश्य नैकान्तसुखं प्रसाध्यम् ।

संपत्तयो येन वणिग्जनस्य

ततोऽहमेवं सुत वारयामि ॥ ४४ ॥

स तस्या हितार्थं मधुराण्यपि वचनकुसुमानि तुणमिवावधूय सप्रगल्भतया सम-

२० लम्बितविकल्पाशोभं किंचिदीदृशं प्रत्याह-

१८

वरं नैव तु जायेरेन् ये जाता निर्धना जनाः ।

जातस्य यदि दुःखानि वरं मृत्युर्न जीवितम् ॥ ४५ ॥

आशया गृहमागस्य दीनदीनास्तपस्विनः ।

अर्थिनो मम पापस्य यान्ति निःश्वस्य दुर्मनाः ॥ ४६ ॥

२५

ये शक्तिहीना विभर्जनादौ

ते देहिनो दुःखशतं सहन्ते ।

लोकं पुनर्दुःखशतोपततं

ब्रह्म न शक्नोमि चिरायमाणः ॥ ४७ ॥

तस्माद्विलङ्घ्यामि वचस्त्वदीयं

यास्यामि तं त्वं प्रजहीहि शोकम् ।

३०

तत्रैव यायां निषनं समुद्रे

छिन्नं मया वा न्यसनं जनस्य ॥ ४८ ॥

विशेषदुःखाय रतिं प्रयान्ति

तेषां परो नास्ति विमूढचेताः ॥ १०१ ॥

अथाप्सरसस्ताः समस्तास्तद्गमनवियोगशोकोपितहृदयाः सर्सभ्रमाः कमलकुवलय-
कुण्डलविलासा नलिन्य इव शिरसि विरचितोमयकमलाञ्जलयः प्राहुः—

अस्मास्तु ते कर्तुमनिष्टमिष्टं

कथं हि भक्तिप्रणयार्पितास्तु ।

सोऽन्येन एकग्रहणीयरूपः

शरीरदानेन वयोऽग्रहीचे ॥ १०२ ॥

गत्वा तन्नगरत्रयं यदपि हे स्वामिनिहाप्यागतः

संप्राप्ता विषयोपभोगमधुराः संपत्तयस्ते चिरम् ।

गन्तव्यं न पुनस्त्वया सुबहुना प्रोक्तेन किं यासि चेत्

संस्मर्तासि विपत्समुद्रपतितो वाक्यं हि नो दुःखितः ॥ १०३ ॥

बोविसत्त्वः प्राह—

यदभ्यासवशाङ्गणामुदयः संपदस्थिरा ।

कथं तेषु निवार्यैरनिवर्तेरन् कथं नु वा ॥ १०४ ॥

नियोजनीयाः सुहृदोऽसुहृद्भिः

यस्मिन् हिने कर्मणि निष्कालम् ।

निवारणं तत्र तु ये प्रकुर्वते

ते शत्रवो मित्रतया भवन्ति ॥ १०५ ॥

दिव्यं प्राप्य सुखं पुरे रमणके संचोदितः कर्मणा

आयातोऽस्मि निषेवणाय परमं सौख्यं सदामत्तकम् ।

संप्राप्तोऽस्मि ततः स्वकर्मकुशलनेष्टं पुरं नन्दनं

तस्मादागतकस्य यूयमधुना प्रोन्मूलिता भूमयः ॥ १०६ ॥

तस्मादतो मे गमनं भवन्त्यो

मा वारयन् न हि नोऽस्त्रपायः ।

अस्माद्विशेषाणि सुखानि मन्ये

लप्स्येऽहमित्युच्चलितोऽहमथ ॥ १०७ ॥ इति ।

अयं मैत्रकन्यको बोविसत्त्वस्तासामप्सरसां हितमपि वाक्यमहितमिवावब्रूया तिरस्कृत्य
तेनैव दक्षिणेन पथा गच्छन् ददर्श महार्गलप्रघटितप्रकटपुटचतुर्द्वारदारुणं सुरेश्वरेणाप्यमेबो-
धुङ्गायसविशालप्रकारपरिविष्टितमन्तर्भगच्चक्रमण्डलालोकप्रमुक्तदमदभाराब्दगम्भीरमैरवमायसं
नगरम् । तस्य च द्वारदेशमुपचक्राम ।

महानिखेस्त्रिषतरंगमङ्गैः

समुल्लसद्भिः खमिवोत्पतन्तम् ।

सरित्सहस्रान्धुरयप्रवाहै-

र्मुजैर्निलसैरिव गृह्यमाणम् ॥ ५३ ॥

६

प्रसृज्ज्वशीर्षोरंगमीममोग-

व्यामर्तितोद्धर्तिततोपराशिम् ।

तन्मूर्ध्नि रत्नोद्गतरश्मिपुञ्जं

ज्वालाकलापोच्छुरितोर्मिवक्त्रम् ॥ ५४ ॥

६९६

अद्विपतिवदनद्विमुत्ततीक्ष्ण-

ज्वलितविधानलदाहमीमशङ्कम् ।

१०

तिमिनखकुलिशाप्रदारिताद्वि-

तदचलपादहृताम्बुमीनवृन्दम् ॥ ५५ ॥

तुङ्गतरंगसमुद्गततीरं

तीरनिखीलकलखनहंसम् ।

१६

हंसमखक्षतदारुणमीनं

मीनविषर्तितकम्पितवैलम् ॥ ५६ ॥

रत्नलतावृतमासुरशङ्खं

शङ्खसितेन्दुगमस्त्रिविहृदम् ।

वृद्धसुजंगममहामवरौघं

रौघमहामक्तराहतचक्रम् ॥ ५७ ॥

२०

खगपतितबिळासपाणिब्रजं

प्रहृतविपाटितदृष्टिम्बूरन्त्रम् ।

प्रमुदितजलदन्तिदन्तकोटि-

प्रमथितनैकविलासकरूपवृक्षम् ॥ ५८ ॥

२५

तदेव स संलक्ष्य तीरपर्यन्तरेखं प्रकटविकटार्तगतोदिरञ्जमङ्गमितम्रयमुजगकुलमण्डलं

नैकविचित्राद्भुताश्चर्यमतिशयमभ्यसामालयमतिक्रामतस्तस्य वरणीवरशिखरविपुलाभमावस्य

मक्तरकरिपतोर्विर्वर्तमानस्य समुत्पितैर्बुर्बावराकारदारुणैः प्रमुक्ककलकलारावरौघैर्गह्वरैः सलिल-

निवहैरुत्पीड्यमानं तथानपात्रं भरणभयविपादभ्रश्यमानगात्रैर्दानशदितान्दिततयात्रपरायणैः

संयानपात्रकैः सह सदैव सलिलनिवेशः प्रवेष्टुमारब्धम् ।

३०

उर्बावराकारतरंगतुङ्गै-

रुप्रैर्युगान्तानिलचण्डवैगैः ।

तथानपात्रं जलधेर्जलैर्वै-

रास्फाल्यमानं विददार मध्ये ॥ ५९ ॥

रक्षो नाहं नापि विषाधरोऽपि
जातिस्तुल्या संप्रतीहि त्वया नः ॥ ११३ ॥

बोविसत्त्वः प्राह—

किं कर्म भ्रमता त्वया कुमतिना संसारदुर्गे कृतं
येनेदं ज्वलितानलं शिरसि ते चक्रं भ्रमसायसम् ।

5 0 605

पुरुषः प्राह—

नानादुष्कारकारिका भगवती संसारसंदर्शिका-
तत्र श्रेयस्तुषोपपादनपरा मत्सेहबद्धाशया ॥ ११४ ॥

यां लोके प्रवदन्ति साधुमतयः क्षेत्रं परं प्राणिनां
दैववैशवशादकार्यगुरुकस्तस्या जनन्या महत् ।

10

साधो प्राप्तव्यं शिरःप्रहरणं पादेन पापाश्रयः

तेनेदं ज्वलितानलं शिरसि मे चक्रं भ्रमसायसम् ॥ ११५ ॥

अथ बोविसत्त्वस्तस्य पुरुषस्य प्रवचनप्रतोदेन संचोदितद्वयस्तां परशुगुप्ता-
मात्मन्यनुपश्यन्नाह—

अन्यं शुगुप्ताभ्यहमल्पबुद्धि-

15

रात्मानमेवाह निनिन्द अहः ।

येषु स्वयं दोषगुणेषु मग्नः

तैरेव लोके कथमङ्कयामि ॥ ११६ ॥

मयापि यन्मातरि दक्षिणीयैः (गाथाः ?)

कृतोऽपराधः पुरुषावमेन ।

20

तस्यैव पापस्य फलानि मोक्तु-

मुल्लङ्घ्य तोयावलिमागतोऽस्मि ॥ ११७ ॥ इति ।

अथ तस्य वचनानन्तरमेव प्रभिन्नवकुललयदलनिर्मलाक्षमस्तलात् सजलजलदनिनाद-
गम्भीरवीरो ध्वनिरुच्चचार—

किं न पश्यति कर्माणि बलवन्ति शरीरिणाम् ।

25

लोकालोकान्तरस्यायी पाशेनेव विक्रम्यते ॥ ११८ ॥

ये बद्धा विषयेण दुःखनिगडेनायासकर्मोत्कटे

ये क्षत्तत्वा गुरुवाक्यमन्वमतयः पापाश्रयं कुर्वते ।

मुक्ताः कर्मभिरेव दुःखनिगडप्रच्छेदशरीरैः शुभैः

मानुष्यं यदवाप्य मूढमतयो हरे स्थिता जर्मिणः (जन्मिनः ?) ॥ ११९ ॥

30

अथ तस्य वचनानन्तरमेव कर्मानिलावेगोत्क्षिप्तमिव तच्चक्रं चिटिचिटायमानदहन-
कणचयोद्धारौर्ध्वं तस्य मूर्ध्निः सममुद्गम्य भैरवकव्यकस्य बोविसत्त्वस्य शिरः प्रविदारयद्
अभिमुखमारण्यम् ।

0 606

क्षणात्स रेजे रुधिरप्रवाहै-

र्ध्नां प्युतैः ज्ञातसमस्तमूर्ध्निः ।

ये सन्तो हितवादिनां स्फुटविधां संपादयन्ते गिरः

श्रेयस्ते समवामुवन्ति नियतं क्रव्यादपुंर्या यथा ।

ये हस्तुज्य महार्थसारदयितां वाचं श्रयन्तेऽन्यथा

दुस्तारे व्यसनोदधौ निपतिताः शोचन्ति तेऽहं यथा ॥ ६७ ॥

६ ततोऽसौ ऋणेण खदिरवरसरलनिचुलवकुलतमालतालनालिकैरदुग्धमनगहनं प्रक-
वारणवराहचमरशरमशम्बरमहिपविपाणकर्षणपतितमथितविविधमाङ्गुलाजालदुःसंचरं कधि-
क्षुमितकेसरिनिनादमयचकितवनचरकुलाकोणचरणं कथंचिदपि शबरमनुजनचरणा-
क्षुण्णपर्यन्तमनुचरन् कंचित् स्थितैवमाह-

एते दाडिमपुष्पलोहितमुखाः प्रोन्मुक्तकोलाहला

१० हासादर्थितदन्तपङ्क्तिविरसाः शाखाभृगा निर्मेयाः ।

सर्पान् भीमविषानलस्फुरदुरुज्वालाकरालस्फुटान्

हत्वा पाणितलैः प्रयान्ति विवशाः फलकारमीताः पुनः ॥ ६८ ॥

रम्ये कुङ्कुमशाखिनामविरलच्छायाकुशाशीतले

मूले कोमलनीलशाहलवति प्रव्यक्तपुष्पोत्करे ।

१५ वंद्यैस्तालवैः संगीतमधुरैः प्रच्छेदसंपादिभिः

संगीताहितचेतसः प्रमुदिता गायन्त्यमी किंकराः ॥ ६९ ॥

ततो नातिदूरमसिद्धं महीवरवपुकारं पर्वतं ददर्श ।

कचिदुग्रतरवारुमणिप्रभया

सुरभीकृतमीमगुहाविवरम् ।

२० कचिदुद्धतकिजरीतरवं

प्रतिबुद्धसंसंभ्रमनागकुलम् ॥ ७० ॥

चपलानिलवेह्रितपुष्पतरुं

तरुमन्दिरभूमिं चलक्रमम् ।

७१

अमरध्वनिपूर्णगुहाकुहरं

२५ कुहरस्थितरौद्रमुजंगकुलम् ॥ ७१ ॥

पक्षिविराजितपर्वतशृङ्गं

शृङ्गशिलातलसंस्थितसिद्धम् ।

सिद्धवद्भजनरम्यनिकुञ्जं

कुञ्जनिसेवितमत्तशकुन्तम् ॥ ७२ ॥

२०

मत्तशिखण्डिकलसररम्यं

रम्यगुहासुखनिर्गतसिद्धम् ।

सिंहनिनादमयङ्गुलनागं

नागमदाम्बुसुगन्धिसमीरम् ॥ ७३ ॥

किं तद्भवेदुःखमतीव तीव्रं
का वा विपत्तिर्बहुदुःखयोनिः ।
तुष्णाविषामिक्षितचित्तवृत्ते-
र्या दूरतः संपरिवर्तिनी स्यात् ॥ १२८ ॥

अपि च हे सावो,
कर्मणा परिकृष्टोऽस्मि वर्तमानोऽपि दूरतः ।
कर्षति प्राणिनस्तत्र फलं यत्र प्रयच्छति ॥ १२९ ॥

अपि च—
कति वर्षसहस्राणि कति वर्षशतानि च ।
प्रदीप्तमायसं चक्रं मम मूर्ध्नि भ्रमिष्यति ॥ १३० ॥

पुरुषः प्राह—
षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च ।
प्रदीप्तमायसं चक्रं तव मूर्ध्नि भ्रमिष्यति ॥ १३१ ॥

बोधिसत्त्वः प्राह—
एतद्भासुरवह्निपिङ्गलशिखाज्जालाकलापोज्ज्वलं
कोऽप्योऽवभ्रमितं प्रयास्यति समं छित्त्वा परवैष्यति ।

पुरुषः प्राह—
यो मातर्यपकारकर्तुमनसः कृत्वा समायास्यति
तत्प्रेदं शिरसि भ्रमिष्यति पुनर्मूर्ध्ना तव ग्रन्थितम् ॥ १३२ ॥
अथ बोधिसत्त्वस्तेन मूर्ध्ना प्रविदाहजेन तीव्रेण दुःखेन समाकुलहृदयोऽपि सत्त्वे-

चनन्तेषु समुत्पादिततीव्रकारुण्याशयस्तं पुरुषमावभाषे—

क्षपितसकलरागद्वेषजालान्वकारा
गगनतलनिलीना योगिनो ये नमस्याः ।
स्फुरितकटकहाराः प्रज्वलन्मौलयो ये
पुनरभरसमहास्तेऽपि शृण्वन्त्यु सन्तः ॥ १३३ ॥

कृत्वा दुःखरितं खमातरि जगत्कृत्स्नं यदि मोहहे-
देतद्व्यञ्जितामिरागकपिलं चक्रं बृहन्मूर्धनि ।

कल्पं कल्पसमैरहोभिरयुतान् बोद्धुं चिरायत्सिद्धे
सत्त्वार्थे प्रतिपद्यमानमस्य हि मे चित्तं न संलिखते ॥ १३४ ॥

अथ तस्य सर्वसत्त्वप्रियस्य मैत्रकन्यकस्य बोधिसत्त्वस्य वचनानन्तरमेव मूर्ध्ना समु-
त्पाद्योत्क्षिप्तमिव तच्चक्रं सप्ततालोच्छ्रयाच्चक्रं नमस्तलं समुत्पल्यावतस्ये ।

रेजे तच्चपलामिलाहृतचलज्ज्वालाकलापोज्ज्वलं
चक्रं खे परिवर्तमानमसकुलोन्मुखमीमखनम् ।

वधद्विन्धमिवारुणस्य सकलप्रोन्मुखरश्म्युत्कर्तं
रत्नाद्यैः प्रविलम्बमानमलैर्बहुवैभित्याम्रैः ॥ १३५ ॥

5

10

15

25

C 608

30

35

कलप्रलापाण्डजरावरस्यै-

र्मन्दानिलैरावसपीकृतं सदा ॥ ८० ॥

सुरकारिकरजस्रकल्पवृक्षै-

र्मकतरुतृणैः शुकांशुनीलैः ।

६

मणिकनकलतानिबद्धशाखैः

कचिदुरुमिस्तरुभिः प्रकाम्भारि ॥ ८१ ॥

विकसितनवकाणिकारगैरैः

कनकगृहैर्वह्नुरनशङ्कचित्रैः ।

खकिरणरुचिरोरुनसानो-

१०

रचलपतेः सकलश्रियं दधानम् ॥ ८२ ॥

कचिदमरविलासिनीकराप्र-

ग्रहतमहामुरजस्रनाभिरामम् ।

कचिदुपरिपयोदर्यनाद-

प्रमुदितमच्छिखण्डिवृन्दकीर्णम् ॥ ८३ ॥

१५

ततस्तद्दर्शनात् समुत्पन्नजीविताशोऽसौ रमणं नगरमुपससर्प । तस्मान्नगराङ्घ्रिनिःसृष्ट

चतस्रोऽप्सरसः द्रवितनवकनकरसरागावदातमूर्त्यः प्रविकसिताम्बुजकुसुमरुचकरुचिनयन-

सुगलोत्पलविलासाः कण्डवुचिरविविधमणिमेखलापमा(प्रममा)रमन्दविलासगतयः कनक-

कलशाकारपृथुतरपयोधरभरावनमिततनुमध्या दिवसकरकरस्पर्शविबोधिताम्बानकमलपलाश-

मासुराधरकिंस्तल्या विविधविभूषणशता निरामयदर्शनाः शिरसि विरचितोमयकमलाञ्जलयो

३० मैत्रकन्यस्य बोधिसत्त्वस्य पादयोर्विन्यसितशिरसः प्राहुः-

सुखागतं चन्द्रसमाननाय

नारीजनप्रीतिविषर्धनाय ।

कृपापृताह्लादितमानसाय

बोधौ चिरावद्धविनिश्चयाय ॥ ८४ ॥

२५

अथैव दुःखानि शमं गतानि

अथैव नो जीवितमात्तसारम् ।

निरव्ययप्रेमविशेषभद्रा-

प्यथैव सौख्यानि पुरः स्थितानि ॥ ८५ ॥

इमानि दुःखाद्बुधखण्डितानि

मनांसि नः शोकपरिक्षितानि ।

३०

भवन्तमासाद्य वसन्तकाळे

वनान्तराणीव विजृम्भितानि ॥ ८६ ॥

प्रथमं परिशिष्टम् ।

श्लोकसूची ।

[अस्यां सूच्यां ३३.९२ श्लोकमारभ्य ३३.१०६५ श्लोकपर्यन्तं श्लोका न निर्विष्टाः]

अकरुणहृदयेन तेन ताल २७.१४८
अशिमित्यैः प्रसन्नानां ३१.११
अस्त्रायतं शरवर्णं ३०.४४
अत्युत्तममिव मन्ये २८.२०
अथ तस्य पिता मित्रः ३८.१९
अथ वैद्यस्य वैद्या वै ३३.७७
अथो विद्वेषः प्रवरोऽस्ति कश्चित् ३३.४६
अथावैमि मुनेर्महाकरुणतां २६.२८
अथैव दुःखानि धर्मं गतानि ३८.८५
अथैव मा बन्धुसुहृद्वियोग ३८.८८
अप्यापका भञ्जधरा ३६.८
अनर्थरागाग्रहसूत्रमुदयो ३८.५०
अनवरतसहदे निवसन्ति ये २७.८१
अनिलतां संपरिपश्यतो मे २७.१२३
अनुग्रहायै तव सोपगुप्तः २७.२१
अनुग्रहो मेऽथ परः कृतस्त्वया २६.३८
अनुदत्तो विगतकुलहलो मुनिः १९.९
अचुक्षिर्दमयलेनं ३७.१८
अनेन वृत्तेन महद्भूतेन १७.८, ११; १८.१
अन्यथाहं प्रवक्ष्यामि ३३.२९
अन्यं ह्युत्तमान्यहमन्यमुचिः ३८.११६
अपहास मौर्ख्यतां २८.१९
अपि दिव्येषु कामेषु १७.५
अपि पद्मनाभसूत्रैः २६.२३
अपि पद्मेन वागेन्द्रं २७.५१
अन्यन्येषु प्रवक्ष्यामि ३३.५७
अन्येव हि स्वादन्तुवाभिचारिणी ४.९
अन्येवातिक्रमेद्वेलां ८.१; ९.१; १९.१
अप्रमादेन संपाद्य २७.२८; २८.२१
अभिकामाभिलाषां २७.१०८
अमृते साकल्ये त्वं ३६.२, ४, ९
अमात्मस्य च दुष्टस्य ३७.४५
अमार्गं कुद्वर्त्तयति ३७.४६
अयं मुक्तेन बाणेन ३७.९, ३३
सि० ६५

अर्थेन गात्रेण धर्मेण तोष्ये २६.७७
अरुह्यतस्मापि चरेत् धर्मं २३.३
अवकृष्टावकृष्टस्य २६.१२
अवनम्य सतः प्रकम्बहारा ३७.७
अववादकानां प्रवर २७.१७
अशिवानि निमिच्चानि २२.६
अशोको नाम राजासौ २७.१४२
अश्रुणि वर्णं चास्य ३३.१०७१
अश्रुण्यबोधहर्षास्य ३३.५९
असमीक्ष्यैतत्त्वया हि ३३.४१
असाधारणमन्येषां ३७.३७
असौ द्वादश वर्षाणि ३३.२८
अस्मंगते मयि सविन्यति एकराजः २६.६६
अस्माकमन्यव्ययने ३३.८१
अस्माकमासीत्युक्ता ३३.८३
अस्मासु ते कर्तुमनिष्टमिष्टं ३८.१०२
अस्मिन् प्रवेशो बन्दाया २७.४९
अस्मिन् यो धर्ममनिये ३७.२
अस्त्रामेव पुरा पुरंदरपुरी ३८.४९
अहमेव महाराज २७.१५२
अहं तु ब्रह्मो मुनिसत्तमाः कृती ३६.१५
अहं तु आन्यरहितः १३.३
अहं महाकारुणिकस्य राजन् २६.८१
अक्षिपतिवदनाद्विमुक्ततीव्र ३८.५५
अहो कारुणिकः शास्त्रा २६.६९
अहो गुणमयं क्षेत्रं १०.२, ३, १.१
अहो नाथस्य कारुण्यं ११.८
अहो भावविस्तृतायां २६.४६
आक्रोशका रोषका वर्गं १.१
आज्ञा तवा धाम्यकुलोदितेन २७.९३
आज्ञाप्य नववर्षतस्मिन्बभूव २९.५
आज्ञाप्रदीपेन मनोगृहस्यं २७.६७
आत्मा पुत्रं गृहान् दारान् २७.३०
आत्मावचसस आत्मस्य २८.२४

विपुलमवनमालाजालवातायनस्याः

प्रमुदितमनसोऽन्याधिक्षिपुः सस्तकाक्ष्यः ॥ ९४ ॥

रत्नप्रदीपप्रहतान्धकारं

मुक्ताफलप्ररुचिरोरुहम्यम् ।

६

चलत्पताकाप्रविमिश्रमेघं

गेहं विवेक्षाप्सरसां हि तासां ॥ ९५ ॥

तासां विलासैर्मनैः सलीलै-

र्हसैः कटाक्षैर्मधुरैः प्रलापैः ।

श्रित्वन् स कालं न विवेद यातं

१०

सर्वात्मना रागपरीतचेताः ॥ ९६ ॥

प्रत्यहं च दक्षिणेन गमनं वारयन्ति स्म । सोऽपि यथा यथा निवार्यते, तथा तथा
तथा दिशा गमनायैष्यन्त्यमना बभूव ।

यत्रायं वार्यते लोको जनेन हितमुद्दिना ।

विपर्यस्तमतिस्तत्र जनः स परिधावति ॥ ९७ ॥

१६

यदि कुर्यादयं लोके सुहृदां वचनं हितम् ।

परैति स्वर्गं पाताले श्वे वा स्वमतोऽपि न ॥ ९८ ॥

अथ भैरवकन्यको बोधिसत्त्वस्तासामप्सरसामपरिहातगमनप्रयोजनो दक्षिणस्यां दिशि
पदवीमारुह्य प्रजन् सदाभक्तं नाम नगरं ददर्श । तस्मादपि नगरादष्टाप्सरसाः ससंभन
निःसृत्य तं महासत्त्वं अवेशयामासुः । तत्राप्यतिचिरं रतिमनुभूय प्रतिविद्धमानगमनक्रियेत्येव
२० दक्षिणेन पथा गच्छन्नन्दनं नाम नगरं ददर्श । तस्मादपि षोडशाप्सरसोभिरभिगम्य सकल
प्रवेशयामासे । तत्रापि चिरं श्रीढां सेवित्वा तस्मादपि ब्रह्मोत्तरं नाम नगरं प्रययौ । तत्रापि
१ द्वात्रिंशताप्सरसोभिः प्रभूतसत्कारं विषयमुत्तुङ्ग मुत्तवा ताः प्राह--

इच्छामि गन्तुं तदहं भवन्त्यो

मा मत्कृते शोकहृदे शयीष्यम् ।

२६

संपातमद्राणि हि कस्य नाम

विश्लेषदुःखानि न सन्ति लोके ॥ ९९ ॥

स्थित्वापि येनैव चिरं वियोगः

शत्रोः कृतान्ताद्भितान्तकाले ।

तेनैव नेत्राश्रुजलार्द्रगण्डान्

३०

शुभ्रान् विहायाथ यियासुरस्मि ॥ १०० ॥

वाताहताम्भोधितरंगलोले

ये जीवलोके बहुदुःखमीमि ।

पुष्कर्याण्यहं अष्टः २७.१३१

कश्चित्कलङ्गी कल्ल रौरवेक्षु ३७.४७.५३
 कति वर्षसङ्ख्यायि ३८.१३०
 कथय कथय साधु पुत्र दावत् २७.१४७
 कथं न तेषां न भवेद्भिन्नोद्यो २८.११
 कथं वपाफवासीयो ३३.४२
 कथं स बुद्धिमान् भवति १२.१८
 कथं हि वन्ये न निमज्जति क्षितौ २७.१५५
 कलकाचकस्सिन्निमाप्नोवो २६.५५
 कर्पिकाण्यो ज्ञितो ३३.८५
 कर्णधीनि पुण्यानि ७.४
 करोमि वैष व्यवसायमप २६.५
 कर्तुं कामोऽभिव्यल्कां २६.२७
 कर्तुं विप्रमतो न मेऽईति भवान् २७.१४
 कर्मणा परिक्रुद्योऽसि ३८.१२९
 कर्माणि निरुध्य कथं भवेन्न्यः ३८.१०
 कर्माग्नेवावलम्बति ३८.८
 कर्मात्मकं लोकेऽस्मिन् विविक्षा २७.१३४
 कल्याणमिन्द्रास्ते महं २७.१२२
 कञ्चिद्वन्योऽपि निर्दिष्टो २७.१६
 कटोऽसिद् विजने वने २८.१
 कल्लस गुरोर्मज्जो २७.६५
 कल्लस साधु बुद्धान्यः २७.५९
 कामं ममापि महद्विदि बलं तथापि २६.२४
 कामा हि लोके परमाः प्रसतां ३३.९१
 कास्तेऽपि मण्डकं कृष्या २७.१२,३७
 कातिकसुकोट्येन २७.५०
 किं कर्म अमया त्वया कुमतिना ३८.११४
 किं कारणं पुरनिवासिजनाः सप्तमा २२.४
 किं कृत्यं तुष्टपात्रेन ३.३
 किं तत्प्रेतुः क्षमसीव सीमं ३८.१२८
 किं तु वृत्तं दुर्मता राजन् ३७.१९,२०
 किं ते कारुणिकस सायणवृषभ २७.८
 किं वीररक्षिर्बिम्बिखट्वादिमाः ३८.९३
 किं बुद्धं दारिद्र्यं २०.२
 किं न पश्यति कर्माणि ३८.११८
 किं नागोऽसि झुरोऽसि किन्नरपरो ३८.११२
 किं पुनर्लभसावार्तां २८.९
 किं नो महार्णवजकं न विगाहित्वर्त्यं ३०.४२
 किं सर्वेण समवां नयसीद् मेरुं २६.३२

कुटुम्बं मिषते स्त्रीभिः २.२

कुतस्त्वमागच्छसि मुक्तपाणि १२.११

पूडागारे षष्ठित्वा त्वं ३७.१३

कृतमात्रे नृपसिन्

कृत्वा चतुर्णामैकैकं ३३.३ व

कृत्वा दुश्चरितं स्वमातरि ३८.१३५

कृत्वा निवेशं स तदात्मजस्य ३३.१०८०

कृष्णाश्च गोराश्च तथैव श्यामाः ३३.१०७४

केचिन्नमस्यन्ति शचीपतिं नराः २.५

केनोद्भूतानि नयनानि सुतस्य मह्यं २७.१५४

कोष्टागाराणि कोशं च ३७.१७

कचिदमराविलासिनीकराग्र ३

काचिदर्कमहारथचक्र ३८.७७

कचिदुग्रतरधारुमणिप्रभया ३८.७०

कचिहुपचितवारण ३८.७४

क सङ्गदुनकान्तित्वं २६.७०

क पात्यति स्वं नरवीर मृषो ३७.५६

क्षणात्स रजे स्त्रिभिरप्रवाहैः ३८.१२०

क्षेत्रिया रेणुका नाम ३३ ८७

क्षायितसकलरागकुण्डलाह्वयकारा ३८.१३३

धुरण जिह्ममथ कर्तव्यामि २७.१५७

संगपतिसविलासपाणिजपुत्रं ३८.५८

सगस्यं माण्यं इष्टा १८.७

अष्टम ब्राह्मण्यकोटयं १७.३

अष्टाविंश सत्त्वा बहुगर्भयोनिं ३३.१०७२

त्वा सं नगरत्रयं यद्यपि हे ३८.१०३

तथापि केचित्पारुषेयैर्महद्भिः ३८.६३

અન્ધમાવૃનસૈલે ચ ૨૭.૮૩

मनाय मे समयः प्रत्युपस्थितः १२.१२

आन्वापणं क्लीबज्जनाभिपद्यं ३८.३०

आन्विकापणिकः श्रेष्ठी ३८.२८

॥ मिथ्या वृत्ततन्त्र्येके २.१४

गीतं कुणालेन मयि प्रसक्तं २७.१३७

सुद्वारा न गस्तम्या ३३.३३

गोवर्द्धभोरअसृगध्विजानां २७.१

भिर्भूत्वा सर्पवत् स्थित्वा २६.३०

संस्कृत-भाषायाः प्राज्ञः २०१३

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १० ॥

पञ्चालयोनिसत्त्वं हि ३३.५

संप्राप्तमात्रस्य तु तत्क्षणेन
द्वारं च पुरोदो कपाटमारम् ।

वज्राप्रधारोपरिभिज्जसानी-
र्विन्याचलस्येव नितम्बकुक्षिः ॥ १०८ ॥

८ ततो मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वोऽत्र विवेश ।

प्रविष्टमात्रस्य तु तत्क्षणेन
द्वारं परिक्षिप्तकपाटयन्त्रम् ।

तत्कर्मवायुप्रमवैर्महद्भिः
क्षणाद्भुजाग्नैरिव संजघाट ॥ १०९ ॥

१० अग्रीषीच्च प्रगाढवेदनाविह्वलहृदयपुरुषस्यान्तःप्राकारान्तरतिरस्कृतपरमभीषणनिर्गदं
सकलज्जनोन्नासनमुत्थरन्तम् । श्रुत्वा च द्वारदेशं त्वरितमतिकलङ्घ्य ।

प्रविष्टमात्रस्य ततो द्वितीय-
मास्फालितं द्वारमिवापरुद्धम् ।

पर्यन्तकालानिलवेगविद्धं
१५ द्वारं सुराणासिव वज्रकल्पम् ॥ ११० ॥

ततो मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वः प्रविवेश ।

प्रविष्टमात्रस्य पुनस्तृतीयं
द्वारं परिक्षिप्तकपाटयन्त्रम् ।

क्षणादभूत्तकगरं च सर्वं
२० भ्रान्तं च कृत्स्नं स ददर्श भीतः ॥ १११ ॥

ततो मैत्रकन्यको बोधिसत्त्वः पश्यति स्म तमतिदारुणाकारप्रमाणं भूराज्यकल-
मालालिङ्गितमुदारेण पटुपवनविकीर्यमाणधूमपटलान्धकारदुर्दिनेन स्फुरत्स्फुल्लिङ्गवलिकरा-
दर्शनेनायसेन भ्रमता चक्रेण दार्विव प्रविदार्यमाणमूर्ध्नि खशिरप्रविगलितसोषित-
वसारसाहारमात्रविधूतप्राणक्षोषम् । समीपं चोपगम्यैनं पर्यटुच्छत्-

२५ किं नागोऽसि सरोऽसि किन्नरवरो यक्षोऽसि किं मानुषः
किं विद्यावरसैनिकः किमसि वा दैत्यः पिशाचोऽसि वा ।

किं वाकारि भवान्तरेषु भवता कर्मातिरौघं खयं
यास्यामि व्यसनं दुरुत्तरमिदं मुञ्च्यं फलं कन्दयत् ॥ ११२ ॥

पुरुषः प्राह-

२७ नाहं नागो नैव यक्षो न देवो
दैत्यो नाहं नापि गन्धर्वराजः ।

स्वया पुनरहं वीर २९.३१
 एवं क्षात्तुकस्यो जगदेकचक्षुः २७.२७
 बुभामि तेऽहं प्रकृतिं ममामलां ३३.१०७८
 दक्षिणनवनीतक्षीरतकोपयोगात् २७.१२
 वन्द्या यस्य विधीर्यन्ते २७.११७
 दशावकमुत्तु क्षन्तुमर्हसीमं २९.८४
 वशेमे वर्षवशाः ३७.२५
 वृद्धाकराले क्षपवन्नरान्ध्रे ३८.६०
 दाक्षिण्यात्सुतं हि किं कथयत २९.३
 दानं भगवं सुखं प्रणीतं २७.३३
 दानेनाहमेन नेत्रमभनं २९.१२
 दानोदकमहसीर्यं ३८.१४२
 दान्तेन दात्वा पुनर्यमेन २९.८२
 दिने द्वितीये द्वात्रिंशत् ३८.३२
 दिवसं परप्राणपीडको १.३
 दिव्यं चास्य सुधामर्क ७.३
 दिव्यं प्राप्य सुखं पुरे हमणे ३८.१०६
 दिव्यक्ष्माणीवमनोहराणि ३८.१२१
 दुरीतिभ्यः समुत्पन्न ३७.६८
 दुर्जनं प्राप्य मातुल्यं २९.६८
 दुष्टिना शक्यकथय ३०.३
 दुष्टं दुःखसमुत्पन्नं १२.९
 दुष्टे महासप्रतिकारोरे ३८.९०
 दूरं हि कथंते कर्म ३७.५२
 दुरापगतोऽसि १२.१३
 दूर्जयेन मातुलं निहैरमि ३७.४२
 दृढेनाभ्याष्वना राज्यं ३०.७
 दृष्टस्त्वया ज्वलितकाञ्चनसुखदणः २७.५२
 दृष्टस्त्वया लक्षणसूपिताङ्गः २७.४३
 दृष्टा मया मास्त्वया हि विप्र ३९.१२
 दृष्टा सा परिपूर्णवस्त्रवदना ३०.३१
 दृष्टो न यैर्वा द्विपदप्रधानाः २९.५२
 दृष्टो मया विप्र स पिण्डहेतोः ३९.१
 दृष्टो मया स भगवान् ३९.२३
 दृष्टो मया क्षसकृदप्रतिमो महावीरः २७.८७
 दृष्ट्वा च तां सुखं हन्तुसमागवन्नां ३०.२
 दृष्ट्वा तवेदं नयनाभिरामं २७.१०६
 दृष्ट्वात्सर्वं यं दुःखमावृणुते २७.७५
 दृष्ट्वा महाकारुणिकं स्वयंभुवं २९.५९
 दृष्ट्वा लोकमिमं जलक्षयमयात् ३८.३

दृष्ट्वा हरितपत्राख्यं २७.९९
 देवा पि सन्तीह महाभुम्बावाः ३७.२८
 देवाकर्णं दिव्यसुखोपयोगं ३८.१२२
 देवात्कर्णविलसंभ्रातं ३८.४०
 दोषो क्षयं चात्र भवेदुद्यतो ३३.५५
 दौर्लभ्यं प्रतिभायैते बहुविधैः २९.३३
 धन्यामि तस्य चार्द्धं २७.११२
 धन्यास्ते कृतपुण्याश्च २७.४०
 धन्यास्ते पुस्वा लोके १२.२१
 धरणिपवनमित्रां भारं शोकमग्रां ३८.५१
 धर्ममदीपो ज्वलति प्रजासु २७.७१
 धर्मे स्थितोऽसि विमले शुभमुद्दिशस्त २२.७
 धात्रीभिः स सख्यधीतः ३८.१८
 धिगस्तु तां निष्कल्याणमनिसत्तां २९.४४
 ध्यायामिमितगम्भीरं ३८.१४३
 न कार्षापणवर्षेण १७.४
 न केहो न कर्णान्मां ३३.५०
 न सख्यं न विदितं ते २९.४८
 न जल्लेखं किं गीतस्य २७.१३८
 न कराति बहुमतसर्व्वं ३५.११
 न चेन्मित्राणां नावात्वं ३३.७३
 न तस्य कथयेच्छोकं १९.१६
 न त्वं नरो नापि च वारिका त्वं १२.१५
 न मग्नचर्षा व जटा न पङ्क्तौ २३.२
 न वयते पूर्व्वकृतं शुभाशुभं २०.३
 न प्रणश्यन्ति कर्माणि २.१९; १०.११; ११.७;
 १३.१०; १९.१५; २१.३; ३५.८; ३७.६९, ७०
 न मोक्षमैव सन्नैव ३३.२७
 न भैषज्यानि प्रापन्ते ३७.२७
 न मे दृष्टं नृत्यं न च सुख २८.३
 न यावदेवं मम दुःखकार्यं ३८.४१
 नरवर भवच सधर्मं ३७.५५
 न राजन् कृष्णो लोके ३७.२१
 न यदुष्मत्तया ह्युतेव वा २.११
 न शरीरविनाशं हि २९.६७
 न शब्दभ्राष्टिबिवाणि पश्याताः २७.१५३
 न सत्त्वा मग्नानो जाताः ३३.७८
 न संयमेन तपसा न राजन् ३७.३०
 न खरेण न वर्णेन ३३.५२
 न हन्याद् ब्राह्मणं लोकं ३३.३४

प्रभिन्नचक्राप्रविभिन्नमूर्धा

ऐरावणस्येव तदुः पतन्ती ॥ १२० ॥

ततः स पुरुषो हा हेति मूर्धा प्रविदाहजेन तीव्रेण दुःखेन समाक्रम्यमाणसरीसृकं
मैत्रकन्यकं बोधिसत्त्वमाह—

5

दिव्याङ्गनागीतमनोहराणि

चित्तप्रमोदोदयसाधनानि ।

संलज्ज्य कर्माद पराणि तानि

प्राप्तस्त्विदं स्थानमनन्तदुःखम् ॥ १२१ ॥

देवालयं दिव्यसुखोपभोगं

10

को नाम संप्राप्य शुभैरनुत्यैः ।

नित्यं ज्वलद्बहिःशिखाकरेण

संप्राप्येद्रीममपायगर्तम् ॥ १२२ ॥

बोधिसत्त्वः प्राह—

15

मत्तालिकोलाहलसंकुलानि

वनानि पुष्पोज्ज्वलमस्तकानि ।

संलज्ज्य नागा व्यसनं सहन्ते

यया तयेच्छालतया गतोऽहम् ॥ १२३ ॥

राज्यानि विस्तीर्णवनोज्ज्वलानि

विहाय नारीमुखपङ्कजानि ।

20

युद्धे त्रियन्ते बहवो नरेन्द्रा

यया तयेच्छालतया गतोऽहम् ॥ १२४ ॥

समुत्पततुङ्गतरंगरोद्रे

भ्रमज्जलवर्तविमुक्तनादे ।

महोदधौ यान्ति नराः प्रणाशं

25

यया तयेच्छालतया गतोऽहम् ॥ १२५ ॥

निरस्यालयान्तिकस्तौख्यसाधनं

नराभरश्रीसुखसिद्धिमार्गम् ।

मुनीश्वराणां व्रतमुत्सृजन्ति

30

यया तयेच्छालतया गतोऽहम् ॥ १२६ ॥

तेषां मुनीनां विगतव्यथानां

30

देयं कथं पादरजेन मूर्ध्नि ।

यैर्लङ्घितास्तीम्रविषप्रचण्डा

17

आशाप्रपाता बह्वदुःखमीमाः ॥ १२७ ॥

बलवत्प्रवर्तिराज्यं २७.३६
 बहवः क्षरणं धामि १२.६ (क)
 बहिर्नैर्गमि कृपाणि २६.११
 बलपुण्यं प्रसवते ३७.५८, ६६
 बाह्यावाहदं पूर्वं २७.३४
 निम्बिसारप्रभृतिभिः २७.७६
 कुचानुसृष्टिपेक्षलेन भलसा २६.४१
 बोरि च क्षापयिष्यामि २७.७७
 ब्राह्मणा पूज्यते यश्च २६.२६
 ब्रह्माणं धारण क्षतकृतं वा २६.२१
 ब्राह्मणा ब्राह्मणैः सार्व ३३.१२
 ब्राह्मणा योनिवो जाताः ३८.१८
 ब्राह्मणे रौद्रचितैस्तु ३३.२८
 ब्राह्मणोऽपि मृतोत्पद्यते ३३.१९
 ब्रूहि ब्रूहि श्रीमत्सख्यं भावं २६.३४
 भगवान् ओन्नयः श्रेष्ठः ३३.१०६६
 यत्रै सैवं बोचस्त्वं १२.१७
 भवतामिव प्रदीप्तात् २७.१०
 भविष्यति त्वं नृमवादिमुक्तो १८.४
 सार्यां सप्तशिकां हृष्यां ३७.१५
 भिक्षुजनप्रतिष्ठा २६.१८
 मुक्त्वा ग्रामसहस्राणि ३७.९
 मुक्त्वा क्षतपले पात्रे ३७.१०
 मुर्जगविद्योमसमुद्रतोर्मयः ३८.१३७
 मुजगेखरौ प्रतिमयो २७.६२
 भूतेषु संसर्गतेषु तिलं २८.१६
 भूयाः कल्पसहस्रसंनितमहा ३८.१५
 भूरत्नेन हि दुर्देवं ३७.३
 भूत्यै स भूमिपतिरयं ह्यवाधिकारो २९.१०
 भौह्माभिनोजनं यस्य २८.१७
 भोः कृष्णसर्पं तनुपल्लवलोकाभिह ३०.२७
 भोः कोकिळोत्तम धनाम्तरहृक्षवासिन् ३७.२८
 भोः पूर्णकञ्जं रजनीकरं ३०.२४
 अमरचमरपङ्क्तिप्रथमकेवाभिरारम्भं ३८.१६
 अष्टः स्वागतवाग्दोऽयं १३.१
 अत्रा ज्येष्ठेन राज्ञा तु २८.२२
 मङ्गलवामान्तरनाममुक्त ३०.२९
 मत्पतिपतिपङ्कजसुरारम्भं ३८.७३
 मत्पङ्कजकोलाहलसंक्रान्ति ३८.१२३
 ममसा संप्रधावामि ३०.१८, २२
 मनुजमुत्सवं तव सौम्यं रूपं २६.७९

मनोजवा च शान्तवारी ३३.८२
 मनोभिरामा च मनोहरा च ३०.१९, २३
 मनोहरां न पद्मयामि ३०.१७, २१
 मन्त्रैर्हि यदि छन्द्येत ३३.१०७५
 मन्ये वज्रमयं तस्य २७.२०
 मम भवतु मरणं मा तु २७.१०९
 मयापि हृदयार्द्रो २६.७३
 मयापि यन्मातरि दक्षिणीयैः ३८.११७
 मया हि दृष्टः कनकावदातः २७.४४
 मयि गमननिवृत्तिं कर्तुमस्तुधत्तायां ३८.५२
 महानिर्लोच्छिस्ततरंगमन्त्रैः ३८.५३
 महोरगाद्यासविमूर्णितोत्रैः ३८.३५
 मातरं पितरं चैव ३३.२४
 माता भव्या पितुः पुत्रो ३३.६८
 मा चावदेकजन्मिकस्य २८.८
 मातुर्हिवायैव सर्वोद्यतायाः ३८.६५
 मानुष्यं सफलीकृतं कर्तुमर्हति २७.७३
 मा नैपीत्स्वं हि मा स्माक्षीः ३०.१
 मां प्रति न ते क्षम्यं २६.५३
 मांसं स्वादितुकासैश्च ३३.२२
 मित्रं श्रुतिं सखीं वापि ३३.२५
 मुक्तो ग्रन्थैश्च योगैश्च ३७.५७, ६५
 मुनिपात्ररक्षणपट्टः २७.६८
 मुनिवृत्तस्य शान्तस्य २७.११९
 मुष्मयेषु प्रतिकृति २६.४९
 मुत्सुज्वरगृहीतस्य २८.७
 मुत्सुज्वरपरीतोऽहं २८.६
 मुष्टुनि सेऽङ्गानि उदारसत्त्वा २७.३२
 मेघसन्निवर्तितोऽयं २६.६५
 मोहसंनर्धनो लोके ३६.२४
 मोर्यैः सन्तुल्यः सजनः सपौरः २७.१००
 यथात्र पुष्कं विषमं समं वा ३३.५६
 यच्छत ब्राह्मण्यकोऽयं १७.३
 यच्छत्रुसंसर्गः प्रवर्तते समेत २९.१
 यच्छतैस्त्वं सुपुत्रेण ३७.६७
 यत्किंचित्पापकं कर्म ३३.२०
 यत्पच्छरीरं वदतां वरस्य २७.७०
 यत्तत्कल्पसहस्रकोटिमितुतैः २६.४७
 यत्ते बर्कं सचति सत्वातिवर्षयस्य २६.१९
 यत्रायं धार्यते लोको ३८.९७
 यत्रोपविष्टेन सत्यागतेन २७.७४

ततः क्षवभिर्भरवारिचारिणः

समीरणोच्छासितपुष्पशाखिनः ।

नभो विचुम्ब्यायतशृङ्गबाहव-

श्चकम्पिरे भूमिभूतो हता इव ॥ १३६ ॥

६

सुजगविक्षोभसमुद्गतोर्मयः

पयोधरध्वानगमीरनादिनः ।

जलालया रत्नशिखानिवासिन-

स्तादातिविलासलिलैल्लङ्घिरे ॥ १३७ ॥

१०

प्रमुक्तनिःशेषमथूखमासुरं

रराज खे मण्डलमंशुमालिनः ।

रवेर्मथूखाङ्कुरदन्तुरान्तरा-

दिशः समन्ताद्दृष्टुः स्फुटश्रियः ॥ १३८ ॥

स्फुरत्तडिदामविराजितोरसः

सुरेन्द्रचापप्रतिबद्धकङ्कणाः ।

१६

पयोमुखः किञ्चिदबाधुताम्भसो

वितानवच्छोमनि ते विरेजिरे ॥ १३९ ॥

क्षजो विचित्रा विनिपेतुरम्बरात्

वितुष्टुबुद्धतरा दिवौकसः ।

चिरप्रगाढव्यसना हतार्तयः

२०

क्षणादभूवन् बहवो निरामयाः ॥ १४० ॥

उवलति विषमचक्रे प्रान्तदीर्णोर्ध्वकायः

गलितरुधिरचारासिक्तसर्वाङ्गकायः ।

भगवति गुणराशौ संप्रसाद्य क्षचित्तं

खगूहमिव स साधुर्धामयात्तल्लणेन ॥ १४१ ॥

२६

दानोदक्तमहर्षीर्षे शीलशौचमुनिर्मले ।

क्षमासुरमिह्यीताच्छे वीर्यागाधप्रबाहके ॥ १४२ ॥

ध्यानस्तिमितगम्भीरे प्रज्ञापथप्रबोधके ।

तस्मिन् बोधिमहतीर्षे स्थित्वा बोधिपुरोद्युक्तः ॥ १४३ ॥

। ४००

प्रक्षालयेच्छेषपापं ज्वलितेऽसौ ययौ मुदा ।

३०

तत्रस्थोऽप्यचिरं रेमे दृष्ट्वा लोकं कृपान्वितः ॥ १४४ ॥

तत्किमिदमुपनीतम् ? एवं हि मातर्यपकारिणः प्राणिनः इहैव न्यसमप्रपातपातालावकम्बिनो

भवन्तीति सततसमुपजायमानप्रेमप्रसादबहुमानमानसैः सत्पुरुषैर्मातरः क्षुब्धणीया इति ॥

इति श्रीदिव्यावदाने मैत्रकन्यकावदानं समाप्तम् ॥

रजोऽत्र द्वेयो न हि रेणुरेष ३५.५
 रजोऽत्र मोहो न हि रेणुरेष ३५.६
 रजोऽत्र रागो न हि रेणुरेष ३५.७
 रक्तस्य संसः पञ्चसुखं स्यात् ३६.५
 रक्तस्य शब्दा भवति विक्रोपिता ३६.३
 रक्तो नरो भवति हि गृहदस्वरो ३६.६
 रक्तो नरो भवति हि चञ्चलेश्वरो ३६.७
 रत्नमदीपप्रह्लास्यकारं ३८.९५
 रत्नकलावृत्तमासुरसङ्घं ३८.५७
 रत्नाणि धास्यसि ससुज्ज्वलानि ३८.८९
 रत्नानि प्रतिष्ठेते हि १३.९
 रम्ये कुङ्कुमसाखिन्यामविरल ३८.६९
 रागैश्च नाम परचातनं च ३३.६३
 राजनृतीये सङ्घे नैव शोभ्यं २७.१५०
 राजन्य मे दुःखमकोऽसि कश्चित् २७.१६०
 राज्ञा क्षाप्तोको बलवान् प्रचण्डो २७.११६
 राज्ञं सद्बुद्धं संख्याय कोदां २७.९७
 राज्यानि कृत्वापि महासुभावाः ३७.२९
 राज्यानि विस्तीर्णधनोऽभवन् ३८.१२४
 राज्ञौ परदारसुचिह्नो १.४
 रामग्रामे लब्धमे स्तूपमथ २६.८६
 रिद्धिं सप्तुलाभ स चन्द्रदूर्वं २६.७६
 र्द्धं नैककपाण्डोऽखरार्थं ३८.६
 रत्नमूर्ता किञ्चरीयेभ्यो ३०.१५, ३९
 रूपाणि कसाक्ष निरीक्षते त्वं २७.१२६
 रेजे सक्षपकानिहाय ३८.१३५
 रोदन्ति किञ्चरगणा वनदेवताश्च २२.१
 कृत्वाः फलस्याश्च प्रथमनाम २७.१५१
 कवणञ्चमिवास्तिनी ततो वा २६.५६
 छायाः परा स्यादुक्तो ममेह २७.८५
 क्षिप्तान् कराकैर्ननः शृङ्गाजलैः ३८.७५
 कोकं सदैवमनुजासुरयक्षनाग २७.५६
 वक्त्रेणाभिवचनार्थं हि कमलं २६.४५
 वल्ल केन उवाचपार्श्वे ३८.३९
 वदतां वरेण वक्षिष्या २७.८४
 वद सुचवद क्षिप्तमेतदर्थं २७.१४९
 वरं नैव दु जायेरन् ३८.४५
 वर्णोत्तमैव शब्दवरो ३३.४९
 वसिष्ठोद्यीरसौम्यकाचना ३६.१०
 वसन्ति काश्मीरपुरे सुरम्भे २७.८०
 वाक्प न शुक्लं तव वक्त्रमेतत् २७.१०७
 वि० ६६

वाताहतान्मोचितरंगलोले ३८.१०१
 विकसितमवकर्णिकारगौरैः ३८.८२
 विगतोन्नवा दैन्यमवग्रहीणा ४.४; ५.३; ११.४;
 १९.५; २६.६३; ३७.६२
 विगाहवस्त्रस्य विनाहया चित्तां १९.१२
 विन्नेवरोऽप्यर्थविसृतिविकारैः ३८.३७
 विद्याया ये तु संपन्नाः ३३.७
 विधिमपरमहं ते बोधयामि ३८.१३
 विनापि मूलैर्विस्तृत्युत्पित्तत्वात् २७.२
 विनिर्मितामा कनकाक्षदाता २७.४५
 विष्णुदत्तकीं सुविष्णुदत्तदे २.८
 वीतरागैः परिहृतो २७.८८
 व्याघ्रीनखावलिबिकास ३२.१
 व्युत्पन्ना न वर्य रात्रौ ३०.५
 शकस्य येन भवनं २७.६१
 शतक्रतुसमादिष्टैः ३०.४६
 शतंसहस्राणि सुवर्णकोट्यो ६.५; ३१.६
 शतंसहस्राणि सुवर्णमिन्का ६.१, २३; ३१.२
 शतंसहस्राणि सुवर्णपर्वता ३१.८
 शतंसहस्राणि सुवर्णपिण्डं ३१.३
 शतंसहस्राणि सुवर्णमूर्तं ३१.४
 शतंसहस्राणि सुवर्णराशयो ६.६; ३१.७
 शतंसहस्राणि सुवर्णवाहा ६.४; ३१.५
 शब्दायमानवरवृद्धरमेखलाभिः ३८.९२
 शमनीकपिपक्षपात्रावकैः २ १२
 शरच्चन्द्राक्षिपवले ३८.३३
 शरीरिणां वृद्धिकरैः सस्यैः ३८.१७
 शान्तिं गते काशिके निनेन्द्रे २७.२६
 शारद्वतीपुत्रमहं २७.६०
 शाकायां ग्राह्यग्रामां २६.२९
 शास्त्रीनामोदवं मुक्त्वा ३७.११
 शिरः सत्तारं गगनं ३३.१०६९
 शिववरुणकुबेरवाकमहाद्या २.६
 शिष्येण दक्षबलस्य २६.२२
 श्रीभ्रमास्तीयतामेव २७.१४१
 श्रीश्री तमेव शरणं ब्रज २६.२५
 श्रीकं रक्षेत् मेधावी ३३.७७
 शुभं धर्ममर्थं चक २७.५५
 शूरं वक्ष्यिष्ये पुरा व्यवसिते २६.४२
 शूलावर्तसदा कुरो ३०.३६
 शूलावर्तसाधोः कुरो ३०.१२

आपन्नो हि परं कृच्छ्रं ११.९
 आपायिको वैरविको १२.१६
 आयसौ युक्तौ द्यूता ३०.१०, ३४
 आयान्तु सत्त्वाः पिता मनेति ३७.४१
 आरमर्धं निष्कामत ४.१; ११.१; १२.३; १९.२;
 २१.१; २६.६१; ३७.१, ५९
 आरोग्यमदेन मत्तका १.२
 आर्यमौर्वशीः स प्रजानां हितार्थं २६.८८
 आवाहकालेऽथ विवाहकाले २७.४
 आशया गृहमागस्य ३८.४६
 आशापाशपातकृतो ३८.२१
 ब्रह्मलोचनबहुमित्रो मुनि यदा २७.९
 ब्रह्माभि गन्तुं तद्वद् भवन्त्यो ३८.९९
 इति कर्माणि चैतानि ३६.२१
 इति निःसरणं दहं ३३.४०
 इत्येते पातका ह्युक्ता ३३.३५
 इदमपश्चिमं नाथ १७.२
 इदमात्मन्यर्धं प्राप्तं २६.७१
 इदानीं तु तस्याः काकोऽयं २६.३
 इदं क्षीरमिदं दुग्धि ३३.४८
 इदं च ते प्राप्तमिदं च जीवरं ३६.१८
 इदं तु रूपं तव इदमेतत् २६.९
 इदं पुरं स्वर्गमिव प्रहृष्टं २७.११४
 इदं प्रदानं चरमं ममाद्य २९.६
 इदं यदा पङ्कजगर्भकोमलं २६.५
 इदं हि प्रथमं चैत्वं २७.३८
 इदं ह्यवोचहर्चं च सुभूः ३०.३२
 इमानि दुःखाङ्गान्मण्डितानि ३८.८६
 इमानि धान्युपस्थानानि ३७.३४
 इमामवस्थां मम लोकनाथो १२.१
 इमां भवान् पश्यतु मे सुतां सतीं ३६.११
 इमां निपतिं विज्ञाय २७.१२१
 इमां समुद्रोत्थमनीलकण्ठिकां २९.११
 इह मुनिवृक्षेन बोधिमूले २७.५४
 उत्तरे सरानस्य २७.९५
 उत्तीर्णो भगवान् बुद्धो ३.२
 उत्पादे वा न वा नेत्रे २७.१२४
 उत्पाद्य नेत्रे परिपातयामि २७.१५६
 उत्सृज्य दारिद्र्यमवर्धयितुं २६.५१; २७.२२
 उदितो ज्ञानसूर्यश्च २६.७४

उद्धृतं मांसचक्षुर्मे २७.१२९
 उद्भान्तोऽक्षि निरुद्धो गत इव २८.१३
 उद्भकारात्मका नाम २७.४७
 उन्मत्तकत्वं कटुको ३६.१९
 उपायपादैर्विरिण १३.६
 उर्ध्वीभराकारतरंगगुह्यैः ३८.५९
 भगवदोऽथ यक्षुर्वैवः ३३.८०
 भद्रमिदममो यो २७.६३
 भक्त्या सत्प्रवर्तयित्वाः २८.२५
 एकच्छमस्सुच्छ्मां यक्षुर्मती २९.८
 एकस्य भाषमाणस्य १२.२०
 एकीकृतं ससुधिल ३०.४७
 एको ह्ययं जायते जायमानः ३७.४३
 एतच्च द्यूहं परित्वनन्ति ३७.४४
 एतच्छरणं श्रेष्ठं १२.१०
 एतज्जासुरवद्विप्लवकशिक्षा ३८.१३२
 एतद्वत् समादाय ३३.३९
 एतर्हि किं ब्रह्ममहागोऽति २६.६
 एते दाहिमधुपकोद्वितस्तृणा ३८.९८
 एते पयोदा विनदन्त्यवोया २२.६
 एते पर्वतद्वज्रवन्द्यवत् ३८.७८
 एते अत्र शिक्षानिवासनिरताः २९.३
 एते हि पादपगणाः फलप्रुपन्नदाः २२.२
 एवमनुविचिन्तयता तेन २७.१२८
 एवमेतच्चया सर्वं २५.१५
 एवमेतच्चया शेष ३३.१०६८
 एवं प्रसूतिर्यदि तत्त्वताः सात् ३३.६०
 एवं कश्चिन्तिया बुद्धा ६.८
 एष ब्रह्माभि कारण २८.१२
 एषा सज्ज वीता पुष्करिणी १२.१४
 एषा ब्रह्माभि शरणं २६.१७
 एषा हि निर्मला ज्योत्स्ना २७.१२५
 एषा हि दक्षिणा प्रोक्ता ३१.९
 एषोऽसौ पर्वतशैल ३०.२०
 एहीति चोक्तः स तथागतेन २.२, १९.१४; ३७.८
 एहीति चोक्ताश्च तथागतेन १२.२
 एहीति चोक्ता हि तथागतेन २.१५; २३.५
 एषोहि यथि दूवोऽस्ति १३.५
 देरावणस्याहतिवृक्षफलो ५.६

द्वितीयं परिशिष्टम् ।

विशेषनामसूची ।

[अङ्कः पत्राङ्कबोधकः]

अभिद्व ३१९	२५३; ३०१; ३०३; ३१७; ३१५;
अभिसुख ७४; ७६	३१६; ३१७; ३३१; ३४०; ३८२
अजातशत्रु ३४; १०३; २३२; २४०; ३४९	आसीर २६४; २७७
अजित ८९	आराठ २५०
अजोबाण २९२; २९६	आवर्त ६४; ६५
अनङ्गण १७५	आशीविषा २९३; २९७
अनवत ९३; ९४; २१३; २५६	आशीविषपर्वत-नदी ६७
अनवतकायिका (देवता) ९४	हन्त्र ५२; ५३; १२०; ३०८
अनापिण्ड १; १५; २१; ४८; ५०; ५१;	हन्त्र (ब्राह्मण) ४७
५८; ९२; १०९; ११६; ११७; १२२;	हन्त्रमह ४७
१२३; १४२; १८०; २५८; २७९; ३०४;	ईषाधार १३४
३०७; ३१४; ३१८; ४२६; ४२७	
अनिकट ७६; २२६	उत्कीलक २९२; २९६
अनुपमा ४४६; ४४७; ४४९; ४५५; ४५६;	उल्ह (a village) ३१९
४५७; ४६०; ४६१; ४६२	उल्हक २९२
अनुलोमप्रतिजोम ६४; ६५	उत्तर ९६
अपरगोवानीय १३३	उत्तरकुव १३३
अपकाक (नाग) २४४	उत्पलावती ३०७; ३०९; ३१०
अप्रिय (यक्ष) २५	उत्पलवणी ९९; २५८
अयस्त्रिक ६४; ६७	उदयन, उदयनवत्सराज ४५५; ४६८; ४६९;
अयस्त्रिका ६७	४६३
अरण्यिकाः ३२९	उदयिन्, उदयिमन्त्र २३२
अरण्यिगौतमा ३२९	उदयिन् ४६४
अरुण (बैल) १५०	उन्नक २५०
अशोक २३२	उन्नापण (= रुद्रापण) ४७९; ४८०
अशोकवर्ग ८७	उपग (आसीनिक) २५१
अशकर्मणि १३४	उपशु २१६; २१७; २१८; २२४; २२८;
अशुल २१७	२५२; २७८
अश्वतीर्थिक ११७; ११५	उपस्थूणक १३
अष्टावक्र ६४; ६७	उपाधिन् १३; १२२
अष्टावक्रिका ६७	उपोषद् (राजा) १३०
आनन्द १२; २६; २७; ३४; ४२; ४५; ४७;	उखुण्ड २१६; २१७; २२८; २४४
५५; ५६; ५७; ७८; ८७; ९१; १२३;	उखिल्ला १२५
१२५; २१६; २२६; २६९; २४४;	उन्नीरगिरि १३

चण्डालयोनिमूतद्वयं ३३.६
 चण्डालाः सङ्घं चण्डालैः ३३.११
 चतुर्दिशमवलोक्य २७.३९
 चन्द्रस्य को भिन्नरसः ३०.७१
 चण्डानिलपेक्षितमुत्पत्य ३८.७१
 चरणतलंपराहृता सरीका २७.५३
 चरतः पिण्डपातं हि ७.१
 चातुर्वर्ण्यं प्रवक्ष्यामि ३३.७५
 चित्तवशेन हि पुंसां २७.६
 चिरं मुखं वैव सा तिज्जनासी २७.१३२
 चीराभिनाम्बरधर क्षमया विविष्ट ३०.३०

छन्दाभरणान्तरं च २७.४६

जगति वैद्यनरामरूपजित २.१८; ३७.६
 जटिलस्त्राप्तो भूत्वा ३३.२०
 जालिं भवान् पश्यति ज्ञानयमिष्ठ २७.३
 क्षुण्णितः सर्वलोके ३३.१०
 ज्ञानेन हि त्वं परमेन युक्तः ३३.१०७७
 ज्वलति विपमचक्रे ग्रन्थ ३८.१७१
 ज्वलन्ति सहिताग्नयः २.१

ततः कृष्णालस्य मुखं निरीक्ष्य २७.१४४
 ततः स्रवविश्वरवारिचरिणः ३८.१३६
 ततो नृपस्य निजान्त्य भावं २७.१११
 ततो मुनिस्त्वस्य सिधाम्य भावं २६.६०
 ततो मुहूर्तं नृप भावसिद्धि २७.१४५
 तत्कालमात्रं तन्नाहं २७.८९
 तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या ४.५; ५.४;
 ११.५; १२.६; ३७.६३

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या २६.६४
 तत्पथा मुन्यतां येन १५.७
 तत्प्राप्तं ब्रूहि भवेत्पर्यं २६.८०
 तथार्हं त्वाभिहोहीक्ष्य २६.५०
 तस्यं विशाण्डी बल्ल रौद्रकेषु ३७.७८, ५४
 तवमु स्वमुग्रमहमस्ति २६.३९
 तद्वेवाधि शब्देन २७.१३९
 तद्वेवकार्यं तेन २६.३५
 तद्देवैः नमस्तु ३३.२
 तन्माभगायां प्रतिपादनीयां ३८.७३
 तमकथयद्वर्तिताः सकोपं ३५.१२
 तमुद्रतं व्योक्ति निजान्त्य राजा २६.७८

तथापि तस्मिन् श्ववद्वरनीया ३८.३१
 तबलुभावाविहितः सुषोरो २.१६; २६.१६;
 ३७.४

तस्याद्वतो मे धर्मनं भवन्त्यो ३८.१०७
 तस्याधरेन्द्र समर्थं प्रपच्छ २६.८३
 तस्याहिच्छामि वचस्त्वदीयं ३८.७८
 तस्य ज्येष्ठा वर्णं युजाः ३३.४३, ४४
 तस्य निरसनं वदं ३३.३७
 तस्य राक्षस्यहं युजाः २७.१४३
 तस्याभिवाहरणकोणित ३२.२
 तस्यैव कर्मणो विपत्तयो मे १७.१०
 तायागतं व्युत्पद्योत्पद्यमानं २६.४३
 ताम्बाः सप्तम्याः पूर्विकाम्बाः कृतिभ्यो २६.८७
 तावद्वभासते कृमिः १२.५
 तावद्वभासितमास ताकिरैः १२.६
 तासां निजसैरगैः सलीकैः ३८.९६
 तस्मिन्निष्कलेभ्यः ध्वामकोपकमलेभ्यः ३८.९४
 तस्मिन्निष्कलोभविधितोऽस्मि ३८.२०
 तिष्ठन्तं पूजयेद्यच्च ६.७; ३३.१०
 तीर्थां तस्मिन्निधिमग्राणं ३८.९२
 तीर्थार्थं यदि भगवता कृपयमया २७.९०
 मुन्नतरंगसमुद्रतरीं ३८.५६
 तुल्यममुद्रकं च संततं १७.१
 तुषिता भाम ते देवाः ७.२
 तुष्यामिहैः शोकसिद्धामचक्रेः ३८.२
 तेन तां रजनीं कृत्वा २६.७२
 तेषामन्तिष्ठितार्थां ६.९
 तेषां च वासिसामान्यात् ३३.७९
 तेषां तु वक्ष्येयमात्मनोभवादि ३८.१०
 तेषां सुप्रीयां विगतभयानां ३८.१२७
 तेषां सवैद्य नापोऽस्ति १३.२
 ते सारनपद्मन्तः २७.११
 तैरेव नैक्यसममदस्य ३८.६४
 तलेवेकं कुक्ष्यायै ३०.६; ३७.५१
 तामाहूरो वनेन्द्रोऽसौ २९.९
 तस्मात्साक्षिकिरावकुम्भचूडयो २७.१५
 त्वयाननकेः खिरावसकं २६.१०
 त्वयान्नवाचात्मनपदार्थं २.१७; ३७.५
 त्वयैवैवाभ्ये दिव्यः मसादः २७.२५
 त्वमिह विविधित्वप्रदाभिमानां ३५.१३
 त्वया कान्त्या विवास्ते ३०.४३

गौतम-क (नाग) ३१

गौतमम्यमोच १२५

घरिणील्लु २९

घोषिक ४५५; ४५७; ४६३; ४८६

घण्टगिरिक २३५; २३६; २३७; २३८; २४०

घण्टाशोक २३५; २४१

घण्टप्रभा ७१; ७६; १९५; ३१०; ३१२

घण्टप्रभा ४६५; ४७०

घम्पा १७०; २३२

घातुर्महाराजिका:-(देवाः) ५२; १३५

घापाकचैल १२५; १२८

घिन्ना २९३; २९७

घुन्द ९४; ९९

घुडापक्ष ४२७

घैश्वर्य १२०

छन्द, छन्दक २५०

छन्मचिन्म-क २८३; २८४; २८५

छय २३०

छळपय २९२; २९६

जीवक (कुमारकुल) १६७; ४४०

जेलवन १; १५; २१; २६; ५१; ५८; ९२;

९६; ११६; १२२; १४२; १८०; २५२;

३०७; ३१४; ३१८; ४२७; ४३२

ज्ञातिपुत्र ८९

ज्योतिष्क १६७

जगन्मिका २३४; २४०; २६२; २६७

जपनी २९३; २९७

जमसायन २५६

जात्राहीन-क ४५३; ४५४

जात्राक्ष ६६

जात्राक्षी ६४; ६६

जाराक्ष, जाराक्ष ६४; ६५

जिन्व ४६८; ४८३; ४८४

जिन्वरक्षिता २५४; २५५; २६२; २६३

मुळकुली २३२

मुषित [छनी] ५२; ८७

मेषिका ४७; ३०३

मेषिकामह ५०; ३०६

अयुक्तगिन् १६; २७; ३०

अयुष २५१

आयुर्किष्ठा: [देवाः] ५२; ५६; १३४; १३५; १३६

त्रिहाङ्ग ६४; ६६

त्रिहाङ्ग (मातङ्गराम) ३१८; ३१९; ३२०;

३२१; ३२३; ३२८; ३३०; ३३१; ३३३;

३३४; ३३६; ३३८; ३३९; ३४१; ३६९;

३७१; ३८०; ३९१; ३९३; ३९४; ३९६;

३९७; ३९९; ४०२; ४०५; ४०७; ४१०;

४१४; ४१५; ४१८; ४१९; ४२०; ४२२;

४२३; ४२४

वराचलकाक्षय १७०

वर्धननिवासिन् २८२

वासकर्मिन् १६; २४; २५; २७; ३०

वात्सक २; ३

द्विचौक १३०; १३२; १३३; १३५

दीप १५२; १५३; १५४; १५६

दीपकर १५२; १५३; १५४; १५५; १५६

दीपवती १५३; १५५

दुर्लभ १३१; १३४

देववत्त ७६

हुम २८७; २९३; २९७; २९८; २९९

होणस्तूप २४०

ह्राववावर्गीयाः ४३२; ४३४

ख २८४; २८६; २८७; ३००

खनगुप्त २१८

खनद ७८; ९२

खनसमत ३७

खर्मे १२४

खर्मेक्षि १४६; १५६; १५७

खर्मेक्षिर्वर्चन २६०

खर्मेक्षिक २४१

खुरानिक्षेपन १२५

भूमनेत्र ६४; ६७

भुतराष्ट्र ७८; ९२

नठ २१६

नटमटिका २१६; २२२; २४५

नन्द २३२

न हि आनीकं सूत्र ३३.७
 न हि आश्रय आकाशाद् ३३.१७
 न हि अत्रे हि हीनेन ३३.९
 न एतात्मना समुत्कर्ष ३३.७४
 न क्षेत्रच्छरणं अर्थ १२.७
 नाकस्याह्वयजलाद्रिराजयैर्वाः ४.१; ५; ११.६;
 १९.७; ३७.६४.
 नावाविधो रत्नसहस्रविधो ४.३; ७.२; ११.३;
 १९.४; ३७.६१.
 नाहमुन्मत्तको वासि ३६.२०
 नाहं नरेन्द्रो न नरेन्द्रपुत्रः ३६.२५
 नाहं वागो नैव बल्लो न देवो ३८.११३
 नाहं पुनः सर्वयुगोपपन्नं ३९.२
 नाहं भगिनि कामातेः २६.७
 नित्यं चैत्यगुणो हि चान्नरमो ३५.९
 नित्ये विप्रो मे मरणात्सुस्थितो ३८.९१
 निष्ठा चोन्नमते यथावनमते ३६.५७
 नियोजनीयाः सुहृदोऽमुकः ३८.१०५
 निरस्यतामन्तिकसौरयसाधनं ३८.१२६
 निराश्रयं यस्य मनो विसाहं २८.१८
 निरुण्णं शरीरस्य ३७.२४
 निर्वान्तामलहेमवीरभिरसः ३८.१४
 नीलाक्षनाचलमुवर्णं मञ्जुहिरक ३०.२६
 नीलाम्बुजं कर्दमवारिमये ३६.१६
 निकीनपद्माधिकुलाधिपैः ३८.८०
 नीलोत्पलैरसि कार्यं १३.४
 निपाद्यन्नयवत्काली ३३.८६
 नृपात्मजस्य नयने विद्युदं २७.११३
 नेत्राणि कान्तानि मनोहराणि २७.१३३
 नेत्रासुराणोऽस्य स पार्थिवेन्द्रः २७.१०४
 नेत्रे कुण्डलप्रतिमे विलोक्य २७.१४६
 नैतन्नोक्तमस्युप्याद् २.९
 नैव हि जाने तं पूर्वं २८.१४
 नैवान्तरिक्षे न समुद्रमध्ये २६.२२; ३७.३१; १२
 नैवास्तिका या इहानोरुहस्ये २७.४२
 नोरसाप्यथ पाशोर्न्या ३३.५१
 न्यायेनानेन भक्तिव्य हृदि २६.३६

पक्षिभिरातितपर्वतच्छात्रं ३८.७२
 परासुभद्रकालो मे २६.७५
 परित्यक्तोऽहं नृपतिना २७.१३०

परोपकारैकत्वाभिरामा ३८.१
 परोऽपि यः साधुजनानुशिष्ट ३८.२४
 पर्यङ्केऽन्यथाविद्या त्वं ३७.१४
 परित्यक्तगुह्यमिहार्थं २७.६६
 परित्यागान्मुखावक ३३.५८
 परितोऽपि सुवर्णस्य १७.६
 पश्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं २७.३५
 पार्थ न कुर्यान्मनसा न वाचा ३५.२, ७
 पापेच्छाया बहुजनवन्दनं च ३३.६५
 पित्रश्च कलिश्रेष्ठ ३.४
 पिता वा यदि वा भ्राता ३७.४९
 पुण्यक्षेत्रमुत्तरं २७.६४
 पुण्यसंभारमहसः ३८.२६
 पुत्र औकरिकत्वेन ३८.२५
 पुत्रादेविणीयामाहु ३७.२६
 पुत्राय ते भो अर्कतिं वदामि ३३.१०६७
 पुराकृतं न पश्यति ३२.३
 पुरा हि त्वां भ्याम हृद मूर्धं ३७.३८
 पूर्वेण निवासेन ३३.१०८१
 अर्कति त्वं न जानासि ३३.३
 प्रकालयेच्छेषपाप ३८.१४४
 प्रकृष्यणीयैर्यसीमभोग ३८.५४
 प्रशुभा भूत्रासुदकमार्गं ३३.१०७९
 प्रच्छादिता वक्त्रविभूषणार्थं २६.८
 प्रणिधौ यत्र कुर्यात्स्वं १८.२
 प्रणिधौ यत्र कुर्यात्स्वं १८.५
 प्रतिशिव्यतेऽसन्न विरावाहा २९.४
 मनहसोर्मां दुःखार्तां २६.४
 प्रमल्लनोदुत्तसिद्धाकराले ३८.३४
 प्रमुक्तनिर्गोपमयूखमासुरं ३८.१३८
 प्रवणीभूतमिदं पितृं २४.१
 प्रविष्टमात्रस्य ततो द्वितीयं ३८.११०
 प्रविष्टमात्रस्य तु तत्क्षणेन ३८.१०९
 प्रविष्टमात्रस्य पुनस्तृतीयं ३८.१११
 प्रसन्नमहता विमुक्तसत्त्वा २७.७९
 प्रियो यथा यद्यपि चैकमुत्रक २२.८
 प्रीतिः परा मे विपुला ब्रह्मता २७.१०१

कर्कं हि मैत्र्या सहस्रं न नियते २७.१५९
 कलितामलकासवकदरतवं ३८.८६

मठ २१६
 महालिङ्ग ३४
 महाकन्या ३२
 महाकर ७७; ७८; ७९
 महाशिला १९५
 महायुध २३५
 महिष २५१
 मध १५
 मधनात १५; १६
 मधनन्दिन १५; १६
 महिष १५; १६; १७; २१
 मागीरणी ४६७
 मिह-क ४६५; ४७१; ४७८; ४८३; ४८६;
 ४९१; ४९२
 मिहकण्ठ ४८६
 मूरिक १६२
 मकुटवन्धन १२५
 मगधमहामात्र ४६५
 मगधा ५८; ५९
 मध ५७; ७६
 मणिली १९५
 मति १५२
 मधुरा २१६; २१८; २२८; २४४; २४५ ४४३
 मध्यादेश ३७
 मधोहरा २८७
 मन्दाकिनी १२०; २१३
 मरीचिक (लोकाधी) ३१
 मरुतद्व ८५; १२५
 मछाः १२५; १२९
 सरकरिन् ८९
 महाकात्यायन ६; ४६८; ४८४; ४८५; ४८६
 महाकाश्यप ५१; २२६; २५३
 महाचन्द्र १९७
 महावन २८३
 महापद्म ४२७; ४२८
 महाप्रजापती २४९
 महाप्रणाद ३४; ३५; ३६
 महाप्रणव २३२
 महामाया ५६; २४८

महाभौतस्यायन-भौतस्यायन ३१; ५६; ९९;
 १२३; १८५; १९५; २२६; २५२; ४२८
 महाभागिकाः ३२९
 महावन २५६
 महासमाः ३२९
 महीधर १९७
 महेश्वर (यक्ष) २५
 माकन्दिक ४४६
 माण्डव्याः ३२९
 मायङ्ग ३२९
 मायङ्गराज (४०० त्रिशङ्क)
 मातङ्गी २५४; २५५
 मान्वात-त १३०; १७२; ४८६
 मायादेवी ३१३
 मार ७६; ८९; १२५; १२६; २२३
 मालाधारः (देव) १३५
 मित्र ४९३; ४९५
 मिथिला ३७
 मित्रकायन १२०
 मुण्ड २३९
 मुनिहृत २८२
 मुसलक ३०
 मूर्धन्य १३०
 मूर्धिकाद्वैतियक ४३७; ४३८
 मृगार २७
 मृगारमाला (विशाखा) ४८; ३०४
 मृगितकुक्षिकदाय १६९
 मृगक-मृगक ७७; ८२
 मृगकन्या-क ४९५
 मृगैव ३७; ४०; ७६; ३१३
 भौतस्यायन ४०० महा०
 यमकसाकयन १२९
 यक्ष (जमाय) २४२
 यक्ष-(खगिर) २४०; २४४; २५६; २६०;
 २६१; २७४
 यक्ष (खगिर) २४०
 यक्षोचरा १५६
 यक्षिण ४८९
 याम-यामा ८७; १२४
 युराचर १३४

यथा क्षेत्रे च नीजिते ४.७
 यथा स्वया प्राह्ण दष्टमेतत् ४.८
 यथा हुमस्य दृष्टिता ३०.४८
 यथा प्रकाशतमसोः ३३.१६
 यथा भस्मनि सौवर्णे ३३.१५
 यथास्य नेत्रे च यथावलोकितं ३६.८
 यथा हि ज्ञातिष्वन्यास्तु ३३.५३
 यथा हि दारका बालाः ३३.४७
 यथा हि माता प्रियमेरुपुत्रकं ८.२
 यथा हि श्रेष्ठो भगवाधिपो ह्ययं १९.११
 यथा ह्यमी प्रीतवन्तोन्मुखोत्सुकाः १९.१०
 यदभ्यासवशात्पुण्यं ३८.१०४
 यदर्थेन भगवता २६.३३
 यदा जगामर्दिवलेन नायकः २७.९२
 यदा पांथाक्षलिवृत्तः २७.९४
 यदा प्रकाशान्तरसंभ्रुताक्षी २६.२
 यदा भवति संभ्रुतो १८.६, ८
 यदा भया क्षत्रगणाक्षिह्वल २७.२४, ८६
 यदावतीर्णो यद्वतो धरिष्ठो २७.९१
 यदाभितं कर्म जनाजुषार्तिना ३८.३६
 यदा समुद्रं सलिलं ससुत्रे २७.७२
 यदि कुर्यादर्थं लोके ३८.९८
 यदि गुणपरिवर्जितो द्विजातिः २७.७
 यदि तव भवदुःखपीडिता २७.१३६
 यदि तावदर्थं लोको ३३.७६
 यदि बुद्धो भविष्यामि १८.३
 यदि ब्राह्मणः स्याद्विद्वैक एव ३३.६२
 यदि मोक्षं न क्षम्यामि २६.२०
 यदेव कृष्णाधिकमस्य सधति ३७.३९
 यद्यजानो भङ्गकक्षेपायामिः ३८.७
 यद्यपि क्वयिष्यामि ३८.२२
 यद्युपकुलीनगता २७.५
 यद्येष मार्गः स्वर्गाय ३३.२३
 यमासुपे छादयसे ३७.३५
 यथा दष्टः प्रजापत्य २७.४१
 यस्तु धर्मविरागार्थं ३७.२२
 यस्तु हृदं च धर्मं च १२.८
 यस्मात्कुण्डलि मुक्तालि ३३.१०७६
 यस्मादिहार्थी विषयेषुमुदः ३६.१४
 यस्मादि वर्णेष्वप्यर्थं पर्व ३३.६१
 यस्मिन्नेव दिने चक्रे ३८.२९
 यस्मिन् पार्थिवयसरति ३८.५

यस्य पुत्रसहस्रं स्यात् ३७.५०
 यस्मार्थे गहने चरन्ति २.५
 यस्यापसीद्वतो धर्मः १२.१९
 याः प्रेक्षति दुःखमितोनिदानं १७.७
 यावत् वाप्यते धीव ३३.७२
 या देवता शास्त्रमिमसत्ता २७.११८
 यानीमान्यपविद्यानि ३७.३३
 यानीह सूतानि समागतानि २३.४
 यानैस्त्वं हस्तिप्रोवाभिः ३७.१६
 यान्यर्जितान्यन्यमवाप्तेषु ३८.८७
 यावच्चायं जनपदमिमं ३८.२३
 यावन्सुलोपेषां सुक्रे ३७.३६
 यां लोके प्रचरन्ति साधुमतयः ३८.११५
 युद्धं विवादं कलहान्यभीक्ष्णं ३३.६४
 ये च ते मनुजा आसन् ३३.८८
 ये तन्वर्णनं सरः ३.१
 ये तेनाभ्युषिता देशाः २७.३७
 ये धर्मं धारणं याप्ति १४.२, ५
 येन मुक्तं भवेद्भीरुं २८.२
 ये यदा विषयेषु दुःखनिगते ३८.११९
 ये युद्धं धारणं याप्ति १४.१, ४
 ये ब्राह्मणा उग्रतया विनीता ३३.६६
 येनिर्न दष्टो द्विपदप्रधाना २७.३३
 ये सुस्तु गणयन्ति नैव विपदि ३८.३८
 येऽस्मानपि जिने कारान् १२.२२
 ये क्षात्रिहीना विभवाश्चैनादौ ३८.४७
 येषां चेत्तो विविचिरसायास ३८.४२
 येषु व्यासजयेत्ता युक्ता ३८.४
 ये सन्तो हितवाणिनां स्फुटधियां ३८.६७
 ये सर्वं धारणं याप्ति १४.३, ६
 ये संसारिकनैकुःखदहन ३८.१२
 ये सारसुपजीवन्ति २७.३१
 यो ब्रह्मसिन्धुति जिने ९.३
 यो बालो बाळमावेन ३५.३
 यो मे गजेन्द्रो दक्षिणो मवाप ५.७
 योऽसौ स्वर्गसत्त्वलिः २६.१
 यो हि चन्द्रमसः कार्मि २७.१२०
 यो हस्तिन् धर्मविनये ४.२; ११.२; १२.४
 १९.३; २१.२; २६.६२; ३७.६०
 यथायां धैर्यकरणं ३०.१६, २०
 यथायां राक्षसीकोपा ३०.१४, ३८

शची ५३; १७८

शाकल २८२

शाक्यवर्ष २४९

शाणक्यासिन् (शाणक) २१६

शारद्वत् २५२

शारद्वत्पुत्र २२६; २५२

शारिपुत्र ५६; ५७; ७६; ९४; १२३; १९५;
२०४; २०५; २५२; ४२८; ४३६

शार्ङ्गलकर्ण ३१८; ३१९; ३२०; ३२३ ३२८;
३३०; ३३१; ३३३; ४२२; ४२४

शिक्षणिकन् ४६५; ४७१; ४७२; ४७७; ४८२;
४९१; ४९२

शिमिन् २०६

श्रीतवनहमशान १६३; १६५

शीलनरकाः ३२९

शुक ३२९

शुक्राः ३२९

शुक्रोदन ५६; २४९; ३१३

शुक्रमारगि (शि-?) ११०

शुपरिक ४०० सूर्या

श्रीरीषक २५६

शौला ४६९; ४७०; ४८६

श्यामाक ४८६; ४८७; ४८८

श्यामाकराज्य ४८८

श्यामावती ४५५; ४५६; ४८६;

श्यावली १; १२; १५; २१; २४; २६; ३४;

५१; ५८; ७७; ७८; ९१; ११६; १२२

१२३; १४२; १८०; २०४; २१६; २३७;

३००; ३०७; ३१४; ३१६; ४२६; ४२७;

४२८; ४२९; ४३३; ४४०; ४८९

श्रीमती ४६३; ४६४

श्रोण-कोठिकर्ण २

श्रोणापरान्तकाः २३; २४

श्रद्धा ६४; ६७

श्वकरी ३१५; ३१६

श्ववर्गीयाः १८९; २०४

श्वरक्षित २०४

श्वमिन् ८९; ९०

सद्यन्तयाः ३२९

दि० ६७

सद्यन्तयाक ५०६

सद्यन्तयाः (देवाः) १३५

संधान ४६२

संज्ञात्रक १२५

संज्ञाशीविपयवैता-नथाः ६४; ६७

संयुद्ध २३७

सर्वमित्र २५९

सरावती (सरा?) १३

सर्वाभिन् १४०

सहलिन् २३२

सहस्रोद्धत १९१; १९२

संपदि २८२

संपदिन् २७९

साकलि ४४६

साकेत १३१

सारक २३४

सांकाश्य ९३; २५८

सिधु ४८९

सिंह सिंहक ४५२

सिंहकन्या ४५२; ४५४

सिंहकेतसिन् ४५२; ४५३; ४५४; ४५५

सिंहक ४५२

सिंहकद्वीप ४५५

सुजात १३; १४

सुजात ४७

सुदर्शन १२०; १३४; १३५; १३६; १४०

सुधन-सुधनकुमार २८७

सुधर्म १२४

सुधर्मा १३६

सुधावदात ६७

सुनिमित्त ८७

सुवर्ण ७८

सुपर्णिन् ९१; २१३

सुप्रणिहित ४३

सुप्रिय ५८

सुप्रिय (गन्धर्वराज) १२६

सुप्रिय ९४; १२६; १३२; १३६

सुप्रति २२६

कृणु मे त्वं महाराज ३७.२३
 कृण्वन्ति ये नात्महितं गुरुणां ३८.६३
 कौरीपके ये प्रवरे विमाने २७.८२
 अद्वा श्रीकं तपस्त्रयागः ३३.७१
 श्रुत्वा क्रुणालः कर्णारमकस्तु २७.१५८
 श्रुत्वा घण्टारवं घोरं २८.५
 श्रुत्वा तक्षशिलापौरा २७.११५
 पद् वपाणि हि कटुकं २७.४८
 पश्चिर्वर्षसहस्राणि ३८.१३१
 पथ्यन्ताः सहस्राणि २७.९६
 सचन्द्रवारं प्रपतेदिहाम्बरं १९.८, १३
 सचेत्पिता ते ज्ञानीयात् ३६.२१
 सचेष्टं भवति पितृर्भुवस्य ३७.४०
 सदक्षाः सद्वैः सार्धं ३३.१३
 सद्धर्मचक्रमृतं २७.५८
 सपावजह्वाः सनखाः समासाः ३३.४५
 समन्तदृष्टे प्रतिगृह्य भारीं ३६.१७
 सममज्जनसत्त्वच ३३.६९ (अ)
 समुच्छिन्नोत्तुन्नचक्षुस्तयोः ३८.७९
 समुत्पत्तुमुत्तरंगौत्रे ३८.१२५
 सम्यग्गता ये सुगतस्य क्षिप्वा २७.७८
 सरा प्रसन्नं निर्दोषं ३३.१
 सर्वजातिविहीनोऽसि ३३.१४
 सर्वजलीलो हि स शुद्धसत्त्वो २७.१८
 सर्वज्ञसंज्ञानिवासीति हि ८.३, ९.२
 सर्वलोकस्य या प्रज्ञा २७.५७
 सर्वाभिभूयै भगवान् महर्षिः १७.९
 सर्वे काणाश्च कुब्जाश्च ३३.६९
 सर्वे क्षयान्ता निचयाः २.३, ८.४, ३५.१
 सर्वे भवैः समाहृताः ३३.२६
 सत्तीर्पकाश्चाथ नरास्थियुक्ताः ३३.५४
 सहसा समिहोद्दिक्ष्य २६.४०
 सहास्थिमांसः सनखः सचर्म ३३.६७
 संकोचयन्तीं प्रसारयन्ती ३०.११, ३५
 संक्षेपे बहवः प्रासाः ३८.९
 संज्ञा कृतेयं लोकस्य ३३.८९
 संदर्शय धनुर्वेदे ३०.४५
 संनाह्यतां हस्तिरथाश्वाकायः २७.१९
 संप्राप्तमात्रस्य तु तत्कण्येव ३८.१०८
 संप्राप्ता देवता कर्दि ३३.८४
 सख्युच्चित्तकुसलः २७.६९
 संख्यस्य तु ये बन्धः सुवचसः २६.१४

संसारदोकामभिरुद्धा लोकां २८.१५
 संसेचमानस्य भवन्ति खेदाः २०.१
 साधिकं योनित्तवं २.१०
 सामग्र्यं ब्रह्मवर्तिकासां २७.१२७
 सांप्रत स्थागतो व्यक्तं १३.८
 सिंह इव यस्तु निर्भीः २६.५४
 सिंहन्याम्यगन्धनागवृषभान् २.१३
 सुकृतं भोमनं कर्म २०.४, ३२.४
 सुचिरमपि हि न सञ्जनावमानो ३५.१४
 सुचरितविमुक्तानां गर्वितानां यदा तु २७.१३
 सुतस्य ते नेत्रवरा सुपुण्या २८.१०२
 सुचामिमां पश्यसि किं मदीयां ३६.१३
 सुरकरिकरज्जकल्पवृक्षैः ३८.८१
 सुरापारं न पातस्य ३३.३२
 सुवर्णचौर्यं मयं च ३३.३०
 सुवर्णवर्णो नयनाभिरामः ५.१
 सुवर्णहरणं वर्ज्यं ३३.३१
 सुखागतं चन्द्रसमाननाम ३८.८४
 स्वर्गप्रभाभवमर्त्यं हि तस्य भाभिः २६.५८
 सुधाचन्द्रमसौ नेत्रे ३३.१०७०
 स्वर्गविचित्रैरिगिरिपद्मकल्पैः २७.२९
 क्षियो धूर्तं गीतं भवन २८.४
 स्थाने मया बहुविधं परितोदितोऽसि २६.३७
 स्थित्वापि येवैव चिरं विद्योगः ३८.१००
 स्वर्गसंगमनं मयं ३०.८
 स्फुरच्छिद्रमविराजितोरसः ३८.१३९
 खरसि सुरग घटिकरस्य शार्का ३५.१०
 ज्ञानो विचित्रा विनिपेतुरम्बराय ३८.१४०
 स्वगर्भसंघातगुणसिदापे ३८.२७
 स्वजनक्षेत्रमिःसत्रो २८.२३
 स्वमान्तरे निमिजानि २७.१४०
 स्वप्राणसंवेदकरीमयस्यां ३८.४४
 स्वभावभाष्यं क्षयगच्छ लोके ३३.१०७३
 स्वर्गस्य धर्मकोपो २७.११०
 स्वागतोऽहमभूवं माय १३.७

हस्तिनागश्च राजा च २३.१
 हस्तभरयनिर्बोपात् ३०.४
 हस्तभरयपत्तिपायिनी ७.५
 हिप्वा कौशेयक्यांसाय ३७.१२
 हिमेन्द्रराजे गिरिशैक्यो २७.१०३
 कुत्तवहहल्लेखालन्तपर्वण्यौत्रे ३८.६९
 हे त्वं कुरुति पृथवारिपलाभमसौ ३०.२५

तृतीयं परिशिष्टम्।

शब्दकोशः।

[This Glossary contains a few important and rare words and their meanings occurring in the *Dvayāvadāna*. They have been noted here for the convenience of the reader who need not turn the pages of a dictionary every now and then, and thus have a break in his reading. Now that Professor *Franklin Edgerton's Dictionary of Buddhist Hybrid Sanskrit* is available to readers, no references to occurrence of the word on pages and lines is thought necessary.]

अकणक—unbroken rice
 अकर्मिका—idle
 अकायिका—a kind of game
 अकाकम्—food permitted to be eaten at odd hours
 अकालकौटुबी—moonlight festival out of season
 अकोप्या (अङ्गा)—a rule not to be disregarded
 अकन्दित—not squeezed
 अकुण्ठवैद्य—
 the spear so as to graze the mark (सर्ववैद्य)
 अमय—
 a magic jewel
 अगोचरीकरोति—makes unfit to collect alms
 अग्रजर्मे—high spiritual state
 अचरिका—a kind of game
 अङ्गवात्री—a nurse to fondle a child on lap (also अङ्गवात्री)
 अङ्गुष्ठान्द—snap fingers
 अण्ड—part of a Stūpa
 अण्डकोश—cocoon (of ignorance)
 अतरपण्येन—without paying toll or fare
 अतर्क—
 incomprehensible
 अतिनामयति—pass time
 अतिवाता—fare or crossing

अतिसर्प—remnant
 अतिसार—(in अतिसारम्) transgression
 अत्यन्तनिष्ठ—absolute, final
 अत्यमलवतो देशयति—makes confession
 अत्ययिपिण्डपात—special alms
 अत्युत्साहता—great enthusiasm
 अवचादानम्—
 theft
 अवर्णनपथ—disgrace (of a minister), not to allow one to see (the king)
 अवैतवादिन्—ep. of Buddha
 अवदिम—lowest
 अविष्टिष्ठति—
 bless
 अविष्टुक्त—intent on, resolved on
 अविवातना—acceptance of invitation
 अविद्यान—king's court
 अविद्यायक—attendant
 अभ्यवसाय—
 clinging (to earthly things)
 अभ्याशय—purpose
 अभ्युपेक्षति—disregards
 अभ्येयते—seeks, requests
 अच्यवण—crowd of travellers
 अनवकाशः—often with अस्यानम्, out of place, impossible

नखिलमात्रा २९
 नखिदत्त ४८; ३०४
 नखिवदन २५१; ३०२
 एकधारक २९२; २९३
 एकापत्र ३७
 ऐरावत २९२
 ऐरावतक २९३
 ओष्कारिक १४१
 ककुब् ८९
 कनकमुनि २०६
 कनकवर्ण १८०
 कनकावती १८०
 कपिल ४६७
 कपिलवस्तु ४१; ५४; २४९
 कपिला (उष्णकटुहिला) ३३३
 करोटपाणयः (देवाः) १३५
 कलन्वुकनिवाप ८९; १६२; १८५; २२२;
 ४४७; ४६५
 कलिङ्गः ३७
 कल्पावदन्य ४४६
 काकवर्णिन् २३२
 काञ्चनमाका २६१; २६६
 कात्यायन ७; ४६८; ४९२; (४०० मन्त्रा-)
 कामरूपिन् २९२; २९३
 काळ ९५; ९९
 काळकर्णिन् २४
 कालन्वुकनिवाप ४७०
 कालिक २५०
 काशिराज ६३; ७५
 काश्मीर २५३
 काद्वय (खट्) १३; ३३; ३७; ४८; ७६;
 ११९; १३९; १४४; २०६; २०७; २०८;
 २१२; २१३; २१५; २७८; ३०२;
 ३०३; ४३९
 काद्वय ३७; १२३; २५३
 किन्नरनगर ७२
 कुकुटाराम [४०० कुकुटा-] २८२
 कुणाळ २५९; २६१; २७९
 कुञ्जोत्तरा ४५८; ४६१; ४६२

कुन्मकारी २१६
 कुनवः ४४६
 कुकुटाराम २३६; २४०; २४४; २६१; २७४;
 २७५; २७९
 कुवावती १४०
 कुक्षिग्रामक १२९
 कुक्षिमगरी ९४; २५२
 कुटागारशाला ८५; १२५
 कुलक २९६
 कुकि १३; १४
 कुमिश २८२
 कुम्भ (नाग) ३१
 कुटिकर्ण २
 कुलिश २५३
 कुशलाः ५१; ९१
 कुष्ठक २८२
 कुसलाः ४२८; ४२९
 कुशिकन्य ३१३
 कुशुमाः ३२९
 कुशुमसी ४५५; ४५७; ४६०
 कुशिक [४०० Indra]
 कुकुच्छन्द १५७; २०३; २०१;
 कुञ्जकुमारिकाः १४२; ४३८
 क्षारनदी ६४; ६६
 क्षेम १४९; १५०
 क्षेमकर १४९; १५०
 क्षेमावती १४९; १५०
 क्षादिरक १३४; २९२; २९६
 खर ४८७
 खलामिचान ४८७
 खल्लाटक २३४
 गङ्गा ३४; ३८; ३०२
 गण्डक आरामिक-(काळ) ९६; ९७
 गन्धमादन ९७; १९८; २५६; २५९
 गान्धार ३७
 गिरिक २३५
 गुप्त २१६; २१७; २१८; २४४
 गुरुपादक ३७
 गृध्रकूट १९५
 गोपाली २१६

अवशावाचता—good health:-तां पृच्छति
asks for one's health
अवद्रुह—deposit, security, earnest
money
अवलोकनम्—giving a fine view,
worth seeing
अववाद—admonition, sermon (Pali-
ओवाद)
अववादक—spiritual instructor
अवश्यमासीत्—inevitable
अवसादादिनेय—one to be taught
by discouragement
अवस्कृत्—refuse, dung
अविक्रोपित—uninjured (of relics)
cf. Pali विक्रोपेति
अवेक्षता—foreseeing
अव्यापन्न—benevolent
अङ्गमर्ग—iron
अश्वानानेय—a horse (of good breed)
belonging to a Cakravarti
king
अष्टाङ्गमार्गविशिष्ट—ep. of Buddha
असंज्ञिकम्—unconsciousness, state
of exaltation
अ[आ]संज्ञिकसत्त्वा—class of deities
अवगाढअद्—of deep faith
अवचरक—footman, runner
अवचारक—running
अवचरिन्निचौरक—without clothes, or
with bad clothes
अवनाद—misborn
अवचरं लभति—got a chance
अवदातवसन—layman
अवष्टुष्टीकृत—set on the path to
Buddhahood than a Buddha
अवधूर्यक—with hanging head
अवदभागीय—ep of संयोजन Pali ओरभागीय
अवरोपयति कुशळमूलाति (or-भीमानि)—
make roots of virtue, strike
अवलोकावति—takes leave of (or gets)

leave to go) अवलोकित—active ?
असद्वर्ग—sin; esp. sexual inter-
course
असमम्बाहृत्—thoughtlessness:-
आहृत्य—without specific thought
असंमोषवर्मन्—ep. of Buddha, ever
alert (always in same state
of exaltation)
असह्य—unendurable, a sinking
(ship)
असेवनकवर्णन—lovely, of pleasing
appearance
अस्मिन्मात्—egotism, self-conceit
अल्पेष्टाव्य—mean, low
अस्वोत्सुक—careless, easy in mind,
to be at ease
आकारयति—invite by signs
आकोटयति—tap, strike (cf. त्रिकोट)
आक्षिप्त—struck (of a root)
आगन्तुक—arriving priest, stranger
आगम—sacred text
आगतवत्—waited for
आगारिक—householder, layman
आगृहीत—narrow, greedy
आगृहीतपरिष्कार—niggardly, stingy
आच्छादयति (जीवितेन)—keep alive
आजीविक—heretic, ascetic
आजीविन्—man of business
आत्तमनस्—delighted (often आत्तमना-
तमनस्)
आत्मपुरुष—attendant
आत्मभाव—body, प्रतिजन्म—rebirth
आदिकर्मिक—a beginner
आदीनव—sin
आषाढ—height of a man
आलुलोभिक—favourable
आपीठकनाद—of tree in full flower
आभुक्ता—jewel, ear-ornament
आपाचते—beg, आपाचन—begging
favour of a deity
आवापित—brought up

नन्दन (नगर) ५०६

नन्दनका २५०

नन्दनवन १२०

नन्दा २५०

नन्दोपनन्द १८९; २०४

नन्दोपनन्दौ २५२

निर्मिधर १३४

निर्माणरतयः १२४

नीलश्रीव ६४; ६६

नीलोद ६४; ६५; ६६

नैरक्षना १२५

न्यग्रोभिका ४१; ४३

पलङ्गा २९३; २९७

पञ्चावती २६०

पन्यक ४२८

परनिर्मितवशावर्तिनः १२४

पकाळ (भाग) (868 अपकाळ also) २१६

पाङ्गाल २८३

पाक्षिक २९०

पादलिपुत्र २३२; २३३; २३४; २३७; २३९;
२४५; २६३; २६७; २७७; २८२; ४६५

पाण्डुक ३७

पाण्डुकम्बलशिला १२०

पारिजातक १३५

पारिपात्रक १२०

पारुष्यक १२०

पिङ्गल ३७

पिङ्गलवत्सानीव २३३; २३४

पिण्डोलभरद्वाज २५६; २५७; २५९

पुण्ड्रकक्ष १३

पुण्ड्रवर्धन १३

पुष्करसारिङ्ग ३१९; ३२०; ३२१; ३२३;

३२५; ३२८; ३३०; ३३१; ३३२; ३३३;

३३४; ३३५; ३३६; ३३७; ३३९; ३४०;

३४५; ३५३; ३५४; ३६४; ३६७; ३६८;

३६९; ३७०; ३८०; ३८२; ३८५; ३९१;

३९३; ३९४; ३९६; ३९८; ३९९; ४०२;

४०५; ४०७; ४१०; ४१४; ४१५; ४१८;

४१९; ४२०; ४२१; ४२२; ४२३; ४२४

पुष्कलावत ३१२

पुष्पदन्त ४५५; ४५९

पुष्प ४६८; ४८३; ४८४

पुष्पधर्मन् २८२

पूजित ४४२; ४४३; ४४५

पूरण ८९

पूर्य-क १६

पूर्वविदेह १३२

प्रकृति (मातङ्गदारिका) ३१४; ३१५; ३१६;

३१७; ३१८; ३१९; ३२०; ३२३; ३२८;

३३०; ३३१; ३३३; ४२२; ४२४

प्रणाद ३५

प्रदानरुचि २७८

प्रमास्वरा ७१

प्रमोक्षण-वक २९२; २९६

प्रसेनजित् ४८; ५३; ९१; २३२; ३०४;

३१४; ३१८

प्रियसेन ६२; ६३

वकुलमेधि २९

वदरद्वीप ६४

वन्धुमत् १७५; १७९

वन्धुमती ८८; १४१; १७५

वज्रसेन १; २

वाकपण्डित २३६

वाकाह ७४; ७६; ७५; ४५२

विन्दुसार २३२; २३३; २३४

विम्बिसार ९०; १५६; १६६; १६७;

२३२; २५०; २५५; ४६५; ४७२

वृद्धरक्षित २०४; २०५

वृहस्पति २८२

अक्षदत्त ४६; ६२; ७५; ८२; ४४२; ४६१;

४६२

अक्षन् २५; ३८; ७८; ९२

अक्षग्राम ३१०; ३१३

अक्षवती ३७

अक्षसभा २८७; २८८; २९४

अक्षसमाः ३२९

अक्षायुस् ३७

अक्षायती ४४५

अक्षोत्तर ५०६

उपावास—despairing grief
 उपार्ध—(nearly) half (Pali उपधो)
 उपावर्तयति—provide
 उपाहिण्यते—wander
 उपेक्षा—indifference
 उपोषधोविस्—keeping fast
 उष्णगत—उष्णगत—state of exaltation
 जगन्वर (हर, हारक)—a son
 जगत्त्रयाणां—four elements of super-natural power
 एकाग्र—exclusive, special
 एकांस—on one shoulder
 एकान्तीकरोति—settle, makes perfect
 एकोत्तरिका—a section of the canon corresponding to अनुत्तरनिकाय
 परक—carpet, cover, mattress
 परवह—name of a charm
 पद्मिनिमुखा—(प्रमथ्या) admission as a monk by calling 'पद्मि निमो'
 बोलकरीक—baker
 औदार—(रिक्) अवसास a clear intimation (but उदारवसास, great light)
 औदित्य—elation, enthusiasm, joy
 औपपादुक—born without parents
 कङ्कवा—royal insignia
 कटवह—a vessel कटवह (वृषकट्-)
 कटवह—ह, व—gravel
 कथं कथा—doubt and questioning
 करपत्रिका—saw
 करुणायति—pity
 कर्षक—hook
 कर्मचार—spiritual guide, a helmsman
 कर्म—कर्मश्रेणि, thread of karma, कर्मस्थान with शिल्पस्थान, branches of royal training, branches of industry
 कर्ष(र्ष)वह—village
 कल्पवृक्ष—kind of cloth—वृक्ष, tree supplying this cloth, of वृक्ष and कल्पवृक्ष

कल्पिकारक—servant
 कल्याणमित्र—a benevolent friend
 कवह—bit, morsel
 कांसिका—metal vessel
 काङ्क्षति—काङ्क्षति—doubt, काङ्क्षित, doubting
 काण्डनचक्र—(in cosmology) centre of earth
 काण्डिकच्छिदि—काण्डिक gruel
 कामगुणा—the five pleasures of senses
 कर (रा)—act of worship, song of praise, service
 कार्यदिक—chief of village
 कार्य—ploughman
 काण्डिका—death
 काण्डेन काण्डम्—from time to time, often
 काशि—काशिक—silk
 किटिमक—louse
 कुङ्कृत—wrong act, sinful act
 कुटिका—hut
 कुङ्कुलक—miserly
 कुम्भकाला—hall of recreation
 कुलोपक—ग—a family friend
 कुम्भिक—weaver
 कुम्भकाला—having had a meal
 कुलाविन्—skilled
 कृति—work
 कुम्भकाला—leanish
 कोचक—(Mss. कोचव) perhaps—Pali कोचव couch (or pillow)
 कोट्टराल—vassal king
 कोट—rescuing raft
 कोट्टारिक—steward
 कौटुम्भिक—festival
 काण्डिक—dealer
 कियत्कार—agreement
 कीटमित्र—type of nurse
 कोटमक—मक—beggar
 केस—sinful desire
 क्षमते—seem good

योगन्वरायण ४५५; ४५७; ४६०

रक्षाक्ष ९३; ९४

रक्षा २९१; २९७

रत्नक ९७

रत्नदीप ३; १४२; ४३८

रत्नशिखिन् ३८

रमण-क ५०३; ५०७

रम्यक ९९

राजगृह ३४; ५९; ६०; ८९; १२०; १६२;

१७०; १७१; १८५; १८६; १९०; १९१;

१९५; २२९; २३२; ४४०; ४६५

राजगुप्त २३३; २३५; २५८; २५९ २७६

२७९; २८१

रामग्राम २४०

राहुल ३१२; ३१३

राहुलमन्त्र ५६

रघुवी (रघुवी ?) २९३; २९७

रघुवीर्य ४६५; ४७९

रघुवीर्य २१६

रघुवीर्य ३०९

रघुवीर्य ३०७; ३१२

रघुवीर्य २५६

रघुवीर्य १९३

रघुवीर्य-रघुवीर्य ४६५

रघुवीर्य-काः ४७; ६८

रघुवीर्य १९८

रघुवीर्य ४८८

रघुवीर्य ३५; ८६

रघुवीर्य २४८

रघुवीर्य ९८; ९९

रघुवीर्य ७४; ७६

रघुवीर्य ३२९

रघुवीर्य ३०

रघुवीर्य २९२; २९६

रघुवीर्य ८०

रघुवीर्य (रघुवी ?) २५३

रघुवीर्य ४६५

रघुवीर्य ३२९

रघुवीर्य ८७

रघुवीर्य (रघुवी) ३३३

रघुवीर्य १३; ३३; ३४; ३६; ३७; ७५; ८२;

८३; २१३; २५१; २७१; ३०२; ३३९;

४४२; ४४३; ४६१; ४६२; ४९९

रघुवीर्य (रघुवी) ३७; १५२; १५३; १५४;

१५६

रघुवीर्य-क १; २; ६

रघुवीर्य २१८; २१९

रघुवीर्य २३३

रघुवीर्य २३०

रघुवीर्य २७५

रघुवीर्य १३४

रघुवीर्य ८८; १४१; १७५; २०६

रघुवीर्य ४८; ३०४ (demon) ७८; ९२

रघुवीर्य ७८; ९२

रघुवीर्य ३७; ४८; ३०४

रघुवीर्य २०६

रघुवीर्य १९८

रघुवीर्य २७२

रघुवीर्य १२५

रघुवीर्य २८२

रघुवीर्य ८९; १६२; १८५; १८६; २२९;

४४०; ४६५; ४७०

रघुवीर्य २९३; २९७

रघुवीर्य ३४

रघुवीर्य ७८

रघुवीर्य ९२

रघुवीर्य ३४; ४६५

रघुवीर्य ८९; ९०

रघुवीर्य ३४; ३६

रघुवीर्य ८५; १२५; १२९

रघुवीर्य १२९

रघुवीर्य ३२; २८७; २९०

रघुवीर्य ४८८

रघुवीर्य ३५; ३८; ५२; ७८; ८५; ८७; ९२;

१२०; १७७; १७८; २५१; ३०९

रघुवीर्य २५

रघुवीर्य ३६; ३७; ३९; ६५

रघुवीर्य ३४; ६५

रघुवीर्य ३४; ६५

पारिवश—councillor
 पाशपिक—violent
 पांशुकूट—priest's dress
 पिष्टक—boil (=पिष्टक)
 पिठरिका—pot
 पिण्डपात्र—alms: पिण्डपात्र, almsdish :
 (often confused)
 पिण्डितसूत्र्यम्—payment in lump sum
 पीथी—(Miss)=पीथी, road
 पुण्यमहेसाय—of high prowess
 पुत्रोप—disciple
 पुरोचव—attendant
 पुरोमकका—break-fast
 पुष्करिणी—often for पुष्करिणी
 पूर्वनिवास—former existence
 पूर्वभक्षिका—break-fast
 प्रयजन—common, unconverted-
 man
 प्रयग्भवति—be peculiar to
 पुडलोयुक्त—with back turned
 पेडा—basket, box
 पैकुनिक—backbiter
 पोत्री—garment
 पोषय—उपवसयः पोषयेवेत्, keeping the
 fast
 पौडलिक—selfish, personal
 प्रकामणी—kind of magic
 प्रगृहीत—lofty
 प्रहरति—ooze out
 प्रजापती—lady, wife
 प्रक्षर—arranged (often esp. of
 seats): वैवप्रक्षर, ordered by
 doctors
 प्रणिधान—prayers for something
 in a future birth
 प्रणिधि—prayer
 प्रणीत—good
 प्रतिकुटुम्बा—singly, severally, one
 by one
 प्रतिकुट—poor
 प्रतिद्वन्द्वयति—rival

प्रतिनिःसृष्ट, प्रतिनिःसृष्ट—driven away
 प्रतिनिष्करोति—accomplish
 प्रतिपक्ष—obstacle (with inf.)
 प्रतिपण्य—merchandise in ex-
 change; barter
 प्रतिपन्नमति—finish, stop
 प्रतिप्राचुत—return present
 प्रतिविमर्ति—support a parent
 प्रतिविम्वन—undecided
 प्रतिवहति—oppose
 प्रतिवासित—unhabited
 प्रतिविगत—gone
 प्रतिविजुदति—get rid of
 प्रतिविजुच्यते—be awakened
 प्रतिविरमति—abstain
 प्रतिविहृद—rebellious
 प्रतिष्ठा[स-सा]मन्व—putting at pro-
 per place
 प्रतिधारण—: कर्मप्रतिधारण, trusting in
 his karma: प्रतिधारणभूत—gone to
 प्रतिसंधि—rebirth
 प्रतिसंमोदयति—give friendly
 greeting
 प्रतिसंलभन—privacy: प्रतिसंलभ, in
 privacy
 प्रतिसंवेदयति—recognise ? : प्रतिसंवेदय-
 मान—feeling
 प्रतिसेचते—follow (pleasure)
 प्रवीच्छदे—accept
 प्रवीक्षा—respect (Pali पत्तिस्सा) see
 सप्रवीक्ष
 प्रलोदयति—whip
 प्रलक्ष—division, share
 प्रलक्ष—discerning
 प्रलभुमयति—enjoy surpass
 प्रलम्बित—frontier
 प्रलम्बयति—disembark
 प्रलास्य—cushion
 प्रलुप्त—neglected (command)
 प्रलुप्यति चित्तम्—be angry
 प्रलम्बित—decay

५३०

विज्यापदानाम् ।

सुमति १५२

सुमवल्क ३३१

सुभागाबा २५८

सुमेरु ३२; ४७; १३३; १३४; २१३

सुवर्णमण्डप (उद्यान) २३३

सुखीम २३२; २३४; २३५

सूपरिक १५

स्ववर्णिन् १६; २७; ३०

स्ववाह ४६

स्थूणा १३

सुगन्धा ४७

स्वागत १०४

हरि २५

हृक्क २८४; २८७; २८८; २९४

हस्तन्ती २९३; २९७

हस्तिनापुर ४५; २८३; २८४; २८९ २९३; ३००

हिमवत् २७१; २९२; २९६

हिर-हिरक ४६५; ४७१; ४८३; ४८६;

४९१; ४९२

मुद्रा—numismatics, a branch of science
 मुनिगाथा—name of a text
 मुसारावक—a gem
 मूड—see मोट, bundle
 मूर्धन्य—state of spiritual exaltation मूर्धन्यतम् (?) मूर्धन्यादिनी दक्षिणा
 मृगचक्र—zodiac
 मृदुमनसा क्षान्ति—state of spiritual calm
 मेढी—part of स्त्र
 मैत्रातृ—friendly to men
 मोक्षकारीय—having to do with mokṣa
 मोट—bundle (Hindi moth): मूढः
 मूढः मूढ
 म्रश—ill feeling
 मज्जमुद्र—torture chamber
 मनडि—kind of dress
 माचनक—beggar: man sent to ask girl in marriage
 मापनीयतर—more healthy state
 योगोद्भव—relief
 मोक्षितम्—wisely, completely
 रत्नकर्णिका—jewel as ear-ring
 राजमात्र—titular king
 रुद्धिका—rough
 रोषक—angry
 रोषयति—be angry
 रौक्षचित्त—harsh-tempered
 कल्पय—diviner
 कल्याणता—good health, quick movements
 कङ्कनक—means of crossing
 कर्दी—ज्यु, excretion
 क्लिप्त—clerk
 कृत्र—course
 केशधारा—school-room
 लोकसंवृत्ति—worldly conduct
 लोहितमृत्—red pearl: so लोहितक
 लोही—pot

वैशवतिका—kind of game
 वणिचर—trader
 वनीयक—beggar
 वपुष्मता—beauty
 वर्षलिका—rain, storm
 वर्षखाक—rain-pot
 वर्षा—rainy season, वर्षोपनायिक, beginning of residence in the rains: वर्षोपित, having spent the rainy season
 वल्लक—sea-monster: so वल्लमक
 वल्लरी—musical instrument: so वल्लरी
 वशिप्राप्त—having power over वाच्यायमान—(denom. of वापी)
 वाय्वाधिक—palsied
 वार—platform
 वारिधारा—jet of water
 वार्णिका—a plant
 वासीचन्दनकक्ष—equisanious like axe and sandle—wood
 वाहिक—carrier
 विदुर्विद—miracle
 विक्रोपयति—disturb, offend
 विप्राहित—prejudiced
 विषादयति—open
 विच्छन्दयति—warn, prevent
 विमित—realm
 विष्कोदिका—kind of game
 विचारयति—stop
 विनयचर—priest, master of Vinaya, disciplined
 विनादित—reviled
 विनिवर्ति—cessation
 विनीवरण—unbiassed
 विनेय—pupil
 विपश्यना—spiritual insight
 विपुलित—smiled
 विप्रतिपन्नमात्र—sinning
 विप्रतिसारित—remorseful
 विमज्जति—explaining detail
 विमग्नयति—make wry faces

अनवरूपित—(of a plant) which has not struck root	अभिवाचयामिन्—teller of bad news (post at court of a king)
अनवराम—without beginning or end	अभिगीत—song, recited (in verse)
अनात्मन्—unreal	अभिष्याह—covetous
अनापत्तिक—guiltless	अभिनिर्मिणोति—(मिमीति)—cause a miracle; creates by magic; assume a shape
अनामत्य—groundless	अभिनिहैरति—take to burial
अनाश्वासिक—untrustworthy	अभिप्रसक्त—believing in, with loc. common with gen. विप्रसक्ति-प्रसादयति
अनिश्चर—fixed	अभिजीविक—(काकाभि) lived in (by birds)
अनीक्षक—sightless	अभिसंपराय—future state
अनुगन्ती—message (अनुगच्छी ?)	अभिसंस्कार—श्रद्धाभिसंस्कार—miracle साभिसंस्कारेण—with intent to do a miracle
अनुचारी—keeping, holding fast to	अभिज्ञमय—understanding, path, convention
अनुपाट—tearing down (a kind of torture)	अभिज्ञात—present, मन्त्राभिज्ञात place for giving food.
अनुसंस—(Pali आनिसंसो) comfort privilege, advantage	असैवस्यम्—unwholesome food
अनुसंसृति—explanation	अन्मन्तर—lover
अन्त—central part (प्रसन्त)	अन्वर्णीवसे—shall be approached or sought
अन्तर्वर्तिनी—pregnant	अन्वागन्ध—having thanked and praised
अन्तरान्तरम्—here and there	अन्मुद्धर—deliverance
अन्तराया—the eight (obstacles)	अन्मुपपत्ति—approach to a teacher, reception
अन्त्रा—अन्त्रम् intestines	अचरिक्क—name of a jewel
अपक्रान्त—ill-treated, abused	अरणमिहारिन्—dwelling in a passionless state
अपगतकालक—(robe) free from black spots	अर्थवर्णीय—a class of texts
अपवाचक—honouring	अर्थीयमान—distressed about
अपताय—cramp due to fatigue	अर्थहार—a kind of necklace
अपत्तनम्—not a city, disgraceful or worthless town	अकलङ्कक(बुद्ध)—a person without usual characteristic signs of a Buddha
अपरान्तक—a place near the western border (of परान्तक)	अक्षरपरिच्छिन्न—poor
अपरिभोगम्—without being eaten	
अपचरक—apartment	
अपाट—holiday from study	
अपूर्वैण—suddenly, quickly	
अप्रगाव—deep	
अप्रतिप्रसक्त—unexhausted, not ceased (merit)	
अप्रमाद (आय)—thoughtfulness, watchfulness	
अप्राप्तकाय—fainting, weak, feeble	

समारोपिक—making to grow
 समिवा—flour
 समुच्छिन्नि—distraction
 समुद्भव—birth (body)
 समुत्तार—crossing
 समुत्तेज्यति—fire with enthusiasm
 समुदय—cause हुआसमुदय, the
 second भाग्यसल
 समुदागच्छति—rise together
 समुदाचरति—address
 समुदाचरिन्—addressing : समुदाचार—
 salutation
 समुदागमयति—collect : attain
 समुदाहार—conversation
 सम्पन्नप्राण—righteous penance
 सर्पिमण्ड—essence of ghee
 सर्ववत्—all
 सर्वेण सर्वम्—completely
 साक्षिरिक—more
 साक्षिर—sinful
 साध्य—suitability
 साध्या—proper
 साधिक—more than
 सामन्तकेन—on all sides
 सारम्भ—angry talk
 साकोहिन्—kinsman
 सुखस्योविहारता—well-being
 सुखाधिष्ठान—happy state
 सुयोषक—kind of instrument
 सुश्रुषित—cheated
 सूची—rail
 सूत्र—a tree
 सूत्रान्त—holy text
 सुतया—a herb
 सूत्रा—place where animals are
 butchered
 सूकरिक—pig-dealer
 सूकरसिद्ध—splendid : साक्षिरिक, a
 jewel
 संकटिकार्ण—shaving of wood
 संक्रमणका—gallery

संक्रामयी—kind of magic
 संक्षिद्यति—get soiled
 संगणिका—society, crowd, the world
 संग्रहवस्तु—element of popularity
 संघार—pot (as ghata) (?)
 संघाटि—priest's robe
 संतति—disposition, feeling
 संदृष्टिक—visible, worldly
 संवाच—with reference to
 संवावेणिका—a game
 संवाच्य—having run through
 (births)
 संवृणायते—smoke
 संनामयति—subdue
 संनिमित्त—connected with, devo-
 ted to
 संपरिवर्तयति—wring (hands) : स्पर्ति-
 वर्त्त, going round
 संपरिवर्तिनी—existing
 संपिद्यति—close
 °संप्रतिवेद्यकी—(or -चिकी)—cleaving,
 opening up
 संप्रचारयति—wait on, entertain
 संप्रसिद्धि—success
 संप्रस्थित—going on towards
 Buddhahood
 संनिष्ठप्रकार—idle talk
 संमिक्षयति—bend (arm)
 संमोदमान—friendly (as Pali)
 संमोदनी संमिक्षनी कथा—complimen-
 tary talk
 संयोगन—bond, cause of rebirth
 संवर—provisions
 संवर्णयति—approve and follow
 संवर्तनी—issuing in, leading to
 सिद्धान्त—bodily humour, phlegm
 शम्भवी—kind of magic
 शवकर्णिका—lac ear-ring
 शक्तिरागाथा—name of a text
 श्यालिका—pot of food
 श्योर (श्यूर)—load

आयुःसंस्कार—(जीवितसंस्कार) period of life	उत्कुटप्रहरण—squatting, avoidance of sleeping at full length
आगमयति—propitiate, receive, obey	उत्कोश—watchman (?)
आरुढ—look (a row)	उत्तरिका—superiority
आरोपित—caused to grow	उत्पाण्डुव्याहृक्—very pale
आरोगयति—greet, wishing good health	उत्पासयति—mook (with gen.)
आरोचयति—tell (Pali आगेवेति)	उत्सव—elevation as in उत्तोत्सव
आर्यधन—noble treasures (7 in number)	उत्सव्यवर्गक—left over, superfluous
आलोप— <i>a morsel of food</i>	उत्सर्पित—balance, saved
आवर्तनकर—overpowering, (with gen.) attractive	उत्सह्नाविधेय—to be converted by encouragement (अवसादना-)
आवर्तनसंस्तति—continuously desiring (?)	उत्सीदन—tossing
आवर्तयति—employ, repeat (spells)	उवाचम् उदावयति—exclaims, utters solemnly
आवारी—shop	उद्गृह्णाति—get knowledge, comprehend
आरेणिक—peculiar, hereditary, special, born, natural	उद्गृहक—skilled
आवाटयी—vast wood	उद्गार—a branch of mathematics, subtraction
आसन्न—sin (Pali आसन्नो) see औणमन्न, अनासन्नसदृश	उद्गातन—production, manifestation (of merit)
आस्वापनम्—sleep	उद्गर्तयति—annoints perfumes (to a guest)
आहिगुण्डक—snake-catcher	उपधि—substratum of being, attachment
ह्रस्व—trivial, small	उपविवाह—वारिक—attendant (at a vihāra)
ह्रस्वकील—threshold, city-gate (Pali इन्द्र-खीले)	उपपरीक्षते—examine, appraise
इन्द्रिय—moral quality पदेन्द्रियाणि:	उपपादुक—a being which is born in heaven etc.
इन्द्रियपरिणामक—moral ripeness for conversation	उपपत्तिरितम्—observed (for जनपत्तिरितम्)
इष्टक (का)—brick	उपनतम्—country
ईर्ष्या—deportment	उपसंक्रमं कर्तुम्—to deal with
उष्करिका—sweetmeat, bakery article	उपसंवरयति—reconcile
उचंगम—kind of bird	उपसंपद्—higher ordination
उच्छेदय— <i>to throw out</i>	उपसंहार—collection
उच्छ्रायित—(for-पित ?) raised	उपस्थानशाला—assembly room
उत्कीलक—spiky	उपस्थायक—attendant
उत्कीलयति—uproot	उपादान—beginning from (with acc.)
	उपागह—shoes

Critical Notes

1

Page 2, lines 4-10.—Note why the boy was named Śropa, i. e., born on Śravana, and Kotikarna, because he was born with jewelled ear-rings. We have in Pali Mahavagga Sopo Koliviso and Kotikanno.

Page 5, line 5. कुट्टकक means miserly, niggardly.

2

Page 22, lines 17-20.—We often find this stanza in AS and here. It sometimes refers to a single monk and sometime to two or even more. The wording of the text accordingly varies to suit the number; but the wording in the last line is often नैव for एव which does not seem to be right; एव is the right reading, meaning "so he stood at the desire of Buddha."

3

Page 34, lines 16-17.—किं कुर्वद्वापनेन is found in GM. Vol. III. p. 25, and is comparable to यावानर्थं उदपाने सवैत. संस्तुतोदके of मगधज्ञा, 2. 46.

6

A part of this avadāna corresponds to GM. Vol. III. pp. 73-76. Page 48, line 7.—यवक्ष्यकरः क्षणः । एव ब्राह्मण means that this is an auspicious moment which would put an end to the saṃsāra of this man, who is born a Brahmin. GM. p. 74 reads क्षण आनन्द एव ब्राह्मणः.

7

This avadāna correspond to GM. Vol. III. pp. 76-91.

9

This avadāna relating to Maṇḍhaka corresponds to GM. Vol. III, pp. 241-248.

Page 80, line 9.—एवचलिके नकुलक; compare एवचतः कसरक in GM, Vol. III p. 252. At this place Dr. Dutt reads नकुलक: following our text, though his Ms. has a damaged folio. नकुलक means a purse of the shape of नकुल which is still used by villagers to carry money and usually fastened round waste. The origin of कसरक is still doubtful, but it may be noted that the word कसर-कसर means waste in Marathi.

10

This avadāna corresponds to GM. Vol. III pp. 249-255.

12

This section dealing with miracles which Buddha performed in driving away the heretics may be called an avadāna only by stretch
 ३० ६१

शान्ति—state of saintly abstraction
 क्षीणराज्य—with sins gone
 क्षुद्राक्षुद्रानि शिक्षापदानि—minor vows
 क्षेत्र—Buddha or holy persons as
 a 'soil of merit'; cf. पुण्यक्षेत्र
 क्षेमणीयस्वर—better health
 खनखन—(कर्कश) harsh (of sound)
 खटका—slab
 खट्ट—खट—fist
 खड्गमणि—one of the royal insignia
 खट्टविपाणकस्वर—a solitary ascetic
 like a rhinoceros
 खण्डस्तुम्भप्रतिरक्षण—repairing of
 dilapidations
 खलिकोक—small piece of oil-cake
 खल (खल) —minor or old, खुलिका—
 a sacred book, खुल—bald
 गणित्र—astrologer's instrument
 गन्ध—trunk of a tree (cf. गन्धी)
 गण्डिका—piece
 गण्डी—gong
 गन्धकुटी—cell, chapel
 गमिक—departing priest
 गर्भकुलानि—young family
 गुरिका—depth of voice (cf. सरुगति)
 गुरुतरपण्य—wharf and ferry-dues
 गोकण्डक—trampled. मित्रुगोचरिक—
 friend of monks. गोपिक,
 गोमयकार्श—crowding
 श्वाभयस्य—requisites for sick
 तदक—ready, skilful
 तदिकर—potter
 तदिवी—lady of the house
 तदित—closed
 तदकरोद्ध—bad (sticky) rice
 तदकम—walk, place for walking
 तदकु—box, a type of famine
 तदकूर्यमाण—going about
 तदितक—crack, rent
 तदुर्गहापण—meeting of four roads
 तदपेट—slap

चरमनविक—a person in his last
 - earthly state
 चक्राचक्र—sp. of संसारचक्र, evermoving
 चापारण्य—चापाक name of a holy place
 चाराराक—secret agent
 चारिका—journey
 चिदिचिदावले—make hissing noise
 चित्तचेवसिक—thought
 चिन्ताक—overseer
 चीर्ण—practised. चीर्णमत
 चीवरकणिक—lappet of robe
 चूड—stupid
 चुक्कि—jacket
 चोदना—reproof
 च्यवनचर्म—(or -चर्मि) destined to
 fall soon
 झगलिका—she-goat
 छर्दित—got rid of (demerit)
 छिन्नभक्ष—starving
 छोरवति—abandon, throw away
 चङ्गाविहार—walk
 जनिका—mother
 जन्तागृह—place for torture, a hot
 chamber
 कङ्कुरक—kind sp. mat
 काकावन्द—web-footed (sp. Buddha)
 जीवन्निष्ठमूर्खा कारवति—impale a woman
 alive
 जोमा—kind of broth
 ज्ञानदशेन—supreme knowledge
 ज्येष्ठमविका—elder brother's wife
 सलुसलस्य—a simple truth
 सयु—caldron
 ससरिका—weaving
 सारक—kind of key
 सारित—roused, converted
 सार्य—regret
 तिमितिर्मिणिक—a kind of crocodile
 तिरुप्रतिवेदन—near neighbour
 दीनवति—moisten
 दुग्धिचेक—a kind of garment

Page 288, line 7—GM reads महादुपमर्दः for महादुत्तादः a great noise after beating; tumultuous sound.

Page 295—Note that Sudhana expresses his pangs of separation from Manoharā more or less in the same fashion as Purūravas does for Urvāṣī in Kālidāsa's *Vikramorvaśīya*, IV.; though Kālidāsa is more refined, his indebtedness to this passage is clear.

31

This avadāna corresponds to GM, Vol. III, pp. 68–76 and is a repetition of avadāna No. 6. This repetition in the same work suggests that it is a compilation without plan.

32

This avadāna narrates the story of a lady who offered her flesh to a poor woman about to devour her newly born child. This noble deed prompted Indra to test her further to ascertain the motive of her sacrifice. She declared that she did it only for the purpose of relieving the sufferings of the poor. After her declaration, her sex was changed, she became a young boy called Rūpavata, who subsequently became king. In subsequent births, he was born as Candraprabha and later Brahmāprabha; while Brahmāprabha was practising penance in a forest, a pregnant tigress took shelter near his hut. It is usual with this class of animals to devour their young ones as soon as born, and to this tigress Brahmāprabha offered his body.

Page 312, lines 8–15—These two sanzas are found in Kṣemen-dra's AK. 51.45–46 word for word. Obviously Kṣemendra has borrowed them from this avadāna. This enables us to correct the text. Read विहतास for वीहतास (!), and सहस्रम् for सहस्र. Also compare आशीर्वातक in JM No. 1. Kern remarks that there is no corresponding Jātaka in Pali for आशीर्वातक, but in Mahāyāna literature there are many references to Bodhisattva offering his body to a tigress to save the lives of her young ones. Can we say that this avadāna is retouched by Ārya Śūra?

33

The story of Prakṛti and her love to Ānanda constitutes the main interest of this avadāna. References to ऋतिर्नानन्दस्यस्मिन् and त्रिचक्र-सौभाग्यः are found in MVy. also. This avadāna is translated into Chinese in about 265 A. D., indicating its antiquity. The original form of avadāna has undergone many changes in that portions or even chapters were added here and there. The conversation bet-

निर्यातयति—give as present; देर	परिकरोति—uphold
निर्यातय—revenge	परिकर्मकथा—prayer
निवेशन—settlement in life,	परिगृह्य—greedy
marriage	परिचारयति—cohabit, attend to,
निर्वान्त—emitted	wait on
निर्वेच—penetration in sight	परिवह—enchanted
निशान्मति—be extinguished	परिणतप्रत्यय—whose effects are
निष्कोश—unsheathed	matured
निष्कमति—leave (worldly life)	परिणायक—one of the seven
निष्ठितचीवर—ones who has prepared	treasures of a Cakravartin
his robes	परित्यक्त—anything to spare
नित्यरुच—soft or divine (of music)	परिनिर्वाति—go into निर्वाण
निष्पलायति—run away	परिपचति—bring to maturity
निष्पाद्यते—be expressed	परिपिण्डीकृत—made up like a ball
निष्पुतिगन्धिक्—fragrant	परिपृच्छनिका—subject for discussion
नीलकण्ठ—lotus of all blue colour	परिप्राप्य—to be done : परिप्रापयति—
वैसिचिक—astrologer	get done
वैमर्गिक—miraculous	परिभाषते—abuse . परिभाषक—abusive
वैवासिका—deity dwelling (in a	परिभुक्—worne (of garment) ?
tree)	used
वैसर्गिक—or वैःस—cast off	परिवितर्क—examination
वौकम—bridge of boats	परिवण्डा—(or-खण्डा-) valley
पक्षमान—पच्यमान—पक्षगात्र, with	परीक्ष—limited, short
diseased limbs	परीक्ष—(for परित्त) transmitted
पञ्चगण्डक—five parts of the wheel	परैजुयुक्त—questioned
of life	पर्यन्तिकृत—finished
पञ्चवार्षिक—entertainment for five	पर्यवदास—very accomplished
rainy months or years	पर्यवदापयितु—distributor
पण्डितजातीय—(मातृगाम) wise	पर्यववद्ध—overgrown
पण्यपरिणीता—concubine	पर्यवामोति—study
पद्माचारिका—kind of magic	पर्यवव्यथन—anger; स्थित angry
पदक्—(शो) versed in the pada-	पर्यादान—end, exhaustion (of
patha	कर्मा etc.)
पदाविहार—paying honour by	पर्युपासना—reverance
walking round	पद्माच्छमन—an attendant
पन्थलिका—narrow path	पाचय—fire-wood
परप्रवादिक्—false teacher	पाण्डुरिक—white
परान्तक—frontier	पात्रशेष—scraps of food
परापृष्टीभूत्वा—with back turned	पादोपजीविक्—messenger
परावण—destined to	पापान्तिका—kind of sin (=पापित्ति ?)
परिकथा—religious tale or talk	पारमि—extremity

बौद्धसंस्कृतग्रन्थमालायां प्रकाश्यत्वेन संकल्पिता ग्रन्थाः ।

१ नव धर्माः

- १ कलितविस्तरः (प्रकाशितम्) Rs. 10-00 and 12.50
- २ समाधिराजसूत्रम् (यन्नस्थम्)
- ३ लङ्कावतारसूत्रम्
- ४ अष्टसाहस्रिका (प्रज्ञापारमिता)
- ५ गण्डव्यूहसूत्रम्
- ६ सद्धर्मपुण्डरीकसूत्रम्
- ७ दशभूमिकसूत्रम्
- ८ सुवर्णप्रभाससूत्रम्
- ९ तथागतगुह्यकम्

२ माध्यमिकमते—

- १० मध्यमकशास्त्रं नागार्जुनीयम्, आचार्यचन्द्रकीर्तिविरचितया प्रसन्नपदाख्य-
व्याख्यया संवलितम् (प्रकाशितम्) Rs 10.00 and 12.50
- ११ शिक्षासमुच्चयः शान्तिदेवविरचितः (यन्नस्थम्)
- १२ बोधिचर्यावतारः शान्तिदेवविरचितः प्रज्ञाकरमतिविरचितया पक्षिकाख्य-
व्याख्यया संवलितः

३ योगाचारमते—

- १३ सूत्रालंकारः आचार्यसङ्गविरचितः

४ विनयाः

- १४-१५ महावस्तु-लोकोत्तरवादिनां विनयः
- १६ मूलसर्वास्तिवादिनां विनयः (Gilgit Mss.)

५ महायानसूत्रसंग्रहः

- १७ प्रथमः खण्डः—वज्रच्छेदिका, सुखावतीव्यूहः, कारण्डव्यूहः, राष्ट्रपालपति-
पृच्छा, अर्धविनिश्चयसूत्रं च
- १८ द्वितीयः खण्डः—शालिस्तम्भसूत्रम्, प्रतीक्षसमुत्पादसूत्रम्, भैषज्यगुरुवैदूर्य-
प्रमसूत्रम्, अन्येषां च सूत्राणां संग्रहः

प्रयोक्त्र—harness	सज्जकम्—preparations for meal
प्रवारणा—feast at end of rainy season	सकिमहद्—faithful
प्रवारयति—present, entertain	सकोचरिका—see उत्तरिका
प्रवासयति—make to dwell in, exile	सद्वकाय—hero (neut.) army
प्रविलित—oozing	सद्वक्य—golden age
प्रवेच— <i>a measure</i>	सागिनेय—friendly term addressed to a junior (cf. मातुल)
प्रवेशिता वारकम्—pregnant with a boy	साण्डव—quarrel
प्रव्याहण—faculty of speech	सावनामार्ग— <i>a spiritual state</i>
प्रवाचित—ordained	सुल्लिख्य—servant
प्रसवापिना—delivered	सुमि—class, level
प्रसक्तम्—stopped after exercise	सुयसा मात्रवा—and often, still more
प्रदिव्यस्मद्—resolute	सुतिना—wages
प्रदेणक—present	सोत्कार—rules of address to a Brahmin
प्राग्भार—inclined to	सकुट—crest
प्राणोपेत—alive, during life	सज्ज—couch
प्रातिपथिक—way-farer	सण्डवाट—garden: so सण्डलवाट
प्रातिसीम—neighbour	सण्डलक—sacred circle
प्रातिहार्य—miracle	सण्डीलक—flour-cake
प्राप्तम्—present	सहसूत—overcome in argument, stupefied
प्राप्तोद्य—delight	सवाहूक—sorrow
प्रापदे—attain (कश्चिद्)	सवोचव—kind of magic
प्राविक्रियमाण—shown	सञ्जनक—invitation
प्रियाव्याप्ति—teller of good news (post at the court of a king)	सन्धुरक—kind of mat
प्रोन्मते—clear (shoes)	सर्पादिवन्ध—keeping in control
डोपि—see कश्चिदपि	सहस्रव—great
फलकिन्ति—plank	सहासुरीसक—of great comfort or advantage
कुट्टक—kind of cloth	सहाहतसन्द—great cry (सहासुसर्ग.)
केला (पेटा)—dish, basket	सातुल—respectful address to a senior (cf. सागिनेय)
बलकाय—army	सातुका—a division of sacred texts
बलबली—(fem.) strong	सालिका—a weight
बहिर्मुक्त—turned away from	सार्पशोभा—clearing of path in honour of some one
बहुबोद्धक—great talker	सिद्ध—sloth, sluggishness
विम्बक—form of face	मुल्लुपक—mouth
बीजकाय—seed, body	मुपक—shaveling
बुद्धनिर्माण—magic figure of Buddha	सुमित्र—sympathy in joy
बुद्धावती—a lady reaping field-produce.	
ब्रह्मदेय—gift of Brahmanas	

विमति—doubt
 विमृच्छित—faint
 विरागयति—displease
 विशेषाधिगम—specific attainment
 विरा—rope with hooks
 विरुचयति—answer questions
 विस्फोट—open
 विहेडयति—injure, insult विहेडक
 वृचक—tale
 वृद्धयुवति—procuress, midwife
 वृद्धान्त—senior's end, place of
 honour
 वृषिका—(वृषी) seat, mat for sitting
 वेदनीय—to be experienced
 वेचित—of earth shaking
 वेचर—disguised as
 वेद्यं बाहयति—be a veśyā
 वैनेव—to be converted
 वैपत्तिक—sooth-sayer
 वैपुस्मित—smiled
 वैमतिक—in mistake
 वैवाह(र)स—service
 वैरम्भक—strong or stormy wind
 वैदार्ढिक—out-cast
 वैद्यारिक—wide-spread
 व्यसयति—deceive
 व्यतिसारयति कथात्—converse
 व्ययत्रान्त—shame
 व्ययदान—purification
 व्ययस्थापयति—give a name
 व्याकरोति—predict, especially pre-
 dict future births
 व्यापन्नचित्त—malicious
 व्याबाध—disease
 व्याबाधयते—injure
 व्युपपत्ति—rebirth
 व्युपशम—relief
 व्युपशान्त—desisting
 शकक—(शी) skin (of fish)
 शलशकक—(शल) parasol
 शयनासन—dwelling : so शयनासन

शकाकर—ticket
 शलाकाहृषि—famine so called
 शाकुनिकावरी—poulteress
 शाटिका—garment
 शान्त्यमात्र—sacrifice
 शाहीन—fine
 शिक्षावद्—moral precept
 शिखी—kind of magic
 शिरा—rope
 शिष्यस्थान—with कर्मस्थान—workshop,
 factory
 शिवाविद्या—divination by jackal's
 cries
 श्रीलसमादान—undertaking obedi-
 ence to श्रील
 शून्यागार—lonely place
 शौङगाद्या—name of a book
 शोकगृह—grief-house, a hall of
 lamentation
 श्रद्धया गच्छति—believe (with gen.)
 श्रमणोद्देश—देशिका pupil of a श्रमण
 श्रमणेरक—a novice
 श्वेतवर्णी—astrologer's instrument
 श्वेताक्षि—a type of famine
 श्वचर्याय—a group of six monks
 लकायिक—game
 लकावरुहि—heresy of individuality
 सखवती—pregnant
 सत्यानिवाचना—appeal to truth
 सन्तस्वयतेय—wealth
 सन्तक—belonging to
 सलक—weak
 सप्रतीक्ष—respectful
 सवातसर—sharing
 समन्वाहति—consider, think of,
 remember with kindness
 समन्युज्जत—striving
 समादापक—instigator
 समादापयति—establish : instigate
 समादाय—undertaking
 समापन—(with acc.) meeting with

खेदक—kindly

स्फटितपत्र—torn

स्फुट—possessed by

स्फेदरिका—kind of game

स्वरगुति—depth of voice

साध्यायनिका—subject for study

हति—fetters

हरिकली—a tree

हरिश्चरिक—using a magic loco-
motion

हर्मिका—first floor of a stūpa

हस्तार—plough-share

of imagination; though Kṣemendra has also styled his AK No. 18 to be so.

17

This story of Māndhātā is taken partly from Vinaya-vastu—Bhṛṣajyavastu as found in GM, pp. 92-97 and also from Madhyamāgama.

Page 132, line 22—Read वद वक्राः for वद वक्राः This wrong reading may be due to the use of c for ṣ, in Romanised text, वक्र means a period during which one Indra reigns. वद वक्राः therefore means a period of reign of six Indras.

Page 138, lines 22-25—These stanzas are found in GM, Vol. III pp. 95-97, and correspond to Dhammapada, 14, 8-9 (186-187).

25

The story of Saṃgharakṣita is given in two parts unnecessarily in No. 23 and 25, with a break of No. 24. We have two avadānas relating to Menḍhaka, Nos. 9 and 10, but there is no break.

26

The story of Upagupta as narrated here may be referred to GM, Vol III, pp. 3-7. It also refers to the past life of अशोक.

Page 216, line 16—अस्मन्मते बुद्धः, i. e., as good as Buddha minus his 32 signs. Read बल्लुङ्ग for बल्लुङ्ग.

The well-known story of Vāsavadattā and Upagupta is narrated here from page 218, line 28 to page 221, line 28.

The narrative of Upagupta and Māra narrated on pp. 222-228, seems to be unreal though dramatic; but seems to have been taken from an older source. Many of the verses in this avadāna are introduced by expressions like आह न, वदन्ति न, वदन्ते हि which suggest this.

27

The first para of this avadāna narrates Aśoka's visit to various holy places sanctified in Buddhism from the birth-place to Nirvāna of Buddha and homage paid by him to Buddha's disciples. The second part narrates the pathetic story of Kuṣāla.

29

Page 281, lines 9-10—Aśoka here is called अशोककेवः, owner or master of half amalaka fruit, which also he surrendered to monks.

30

This avadāna corresponds to GM, Vol. III, pp. 123-159.

ween Trisāṅku and Puskarasāti ultimately turns on to the characteristics of a Brāhmaṇa, whether it should depend upon birth or on conduct. We have discussions of this topic in numerous places in Buddhist literature like *Brahmanavagga* in *Dhammapada*, 26 (383-423), and *Aśvaghoṣa's Vajrasūtra*, and in theory the sentiment finds expression in Brahmanical literature as well. The reference to magical vidyās in this early *avadāna* is somewhat bewildering, as for instance, on pp. 314 and 315. The full text of the *avadāna* however is very valuable from the point of view of early Indian culture.

34

This section is styled as *Mahāyānarūtra* and naturally is out of place in DA. It mentions 37 kinds of gifts in which a Śrāvaka is advised to take recourse to for attaining certain states. This sūtra seems to have influenced Ārya Śūra considerably as his *Subhāṣita-Ratnakaraṇḍaka-kathā* shows.

37

This *avadāna* elsewhere is styled as *Udrāyana*, e. g., in AK 40.

38

This *avadāna* is remarkable in that it is entirely different in point of style from the remaining *avadānas* in this collection, even to a considerable extent from No. 22, *Candrapabbhavadāna*. It is almost in pure classical style, though Buddhistic hybrid forms are noticeable here and there. I would ask the reader to compare the opening phrase *मार्तव्यमिहः शान्तः* etc and the closing phrase *स्तिष्ठत्युत्तमम्!* with the opening and closing phrases in JM., which have almost convinced me that the *avadāna* is from the pen of Ārya Śūra. The variety of metres used, long sentences in prose, and the use of two *Danḍakas* on page 503, leave no doubt in the reader's mind that it is certainly from the pen of a master of classical Sanskrit. The text as presented in this edition is still corrupt at places, and had I taken liberty with my material as Kern did in his JM edition, it would not have been difficult for me to give it a perfect classical form.

I also think, though not so convincingly as in the case of this *avadāna*, that No. 22 has been redrafted or retouched by Ārya Śūra. The reference on page 202, line 11 to *मार्तव्यमिहः* suggests the above conclusion.

६ अवदानसंग्रहः

१९ अवदानशतकम् (प्रकाशितम्) Rs 10.00 and 12 50

२० दिव्यावदानम् (प्रकाशितम्) Rs 16.00 and 20.00

२१ जातकमाला (बोधिसत्त्वावदानमाला) सुभाषितरत्नकरण्डककथा च, आर्य-
शूरविरचिता (यन्नस्था)

२२-२३ अवदानकल्पलता क्षेमेन्द्रविरचिता (यन्नस्था)

७ प्रकीर्णग्रन्थाः

२४ महायानस्तोत्रसंग्रहः

२५ अथर्वोपग्रन्थाः-बुद्धचरितम्, सौन्दरनन्दम्
